

Slavoljub Gacović

**Odabrana dela
o istoriji Vlaha istočne Srbije
u pet knjiga**

Autor

dr Slavoljub Gacović

Recenzenti

dr Annemarie Sorescu-Marinković,

Balkanološki institut SANU

prof. dr Ljiljana Gavrilović,

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

prof. dr Čedomir Čupić,

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Izdavači

Centar FABULA NOSTRA,

Hilandarska 24, 11000 Beograd

³Književno-izdavačko društvo LEKSIKA,

Vojina Stefanovića 15, 19300 Negotin

Za izdavače

Milena Šećerović

Goran Vučković

Tehnički urednik

Miroljub Nikić Manja

Lektor i korektor

Ana Samardžić, doktorand,

Institut za slovensku filologiju

Univerziteta „Adam Mickjevič” u Poznanju

Unos teksta i priprema za štampu

Darinka Gacović

Rešenje korica

Zoran Pejović

Štampa i povez

TERCIJA DOO

tercijabor@yahoo.com

Tiraž

500 primeraka

Sva prava na objavljivanje ove knjige zadržava Autor
prema odredbama Zakona o autorskim i srodnim pravima

Slavoljub Gacović

**OD POVLAŠENIH SRBA
DO VLAŠKOG JEZIKA**

**O poreklu i postojbini, o seobama, o srbizaciji
i asimilaciji, o maternjem jeziku i popisima
Rumuna (Vlaha) istočne Srbije**

5–1

**Beograd – Negotin
2016.**

**UPRAVA GRADA ZAJEČARA
FAKULTET ZA MENADŽMENT ZAJEČAR
i
PRIJATELJI**

omogućili su objavljivanje ovog izdanja

**ODABRANIH DELA
O ISTORIJI VLAHA ISTOČNE SRBIJE**

Slavoljuba Gacovića

Knjigu posvećujem dragim profesorima sa Filozofskog fakulteta u Zadru kojih se rado sećam i često pominjem: Stjepan Antoljak, Petar Lisičar, Branimir Glavičić, Ivo Petricioli, Julijan Medini, Stijepo Obad, Nenad Cambi i Slobodan Čače.

PREDGOVOR

Accipe líbrum et dévora illum

„Uzmi knjigu i pročitaj je brzo i pažljivo”

U ediciji *Odabrana dela o istoriji Vlaha istočne Srbije u pet knjiga* u reprint izdanju su objavljeni sledeći naslovi: 1) *Neslovenske osnove u ojkonimiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*; 2) *Od Rimljana i latinskog do Rumuna Timočana i rumunskog*; 3) *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva* i 4) *Kud se dedošé Rumuni Tihomira Đorđevića*, a prvi put je u štampi peta knjiga *Od povlašénih Srba do vlaškog jezika*, koja je zamišljena kao odgovor mnogim autorima XIX i XX veka koji su propagirali tezu da su Vlasi ništa drugo do *povlašeni Srbi*, kao i članovima Nacionalnog saveta Vlaha koji propagiraju *vlaški jezik (limba vlaha)*.

Po toj tezi, Srbi su, zbog napada i osvajanja srpskih zemalja od strane Turaka Osmanlija, u učestalim migracijama naselili zemlje današnje Rumunije (*Vlaška* /Oltenija i Muntenija/, *Moldavija* i *Transilvanija* /Erdelj/), pa su se kao povlašeni Srbi otuda, krajem XVII, u prvoj polovini XVIII i u prvim decenijama XIX veka, vratili na prostor današnje istočne Srbije (*Stig, Pomoravlje, Mlava, Resava, Morava, Braničevo, Zvižd, Homolje, Poreč, Crna Reka, Ključ, Krajina* i *Timok*).

Ova teza o povlašavanju Srba nije jedinstvena u srpskoj istoriografiji, jer se u prvoj polovini XIX veka, tačnije nakon Prvog svetskog rata, u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj državi po istoj matrici pisalo i o kosovskim Albancima kao o poarnaučenim Srbima, o vojvođanskim Mađarima kao o Srbima-asimilantima, o Bošnjacima itd. koje resrbizacijom valja vratiti srpstvu (vidi poglavlje: *Srbizacija Rumuna /Vlaha/ ili rumunizacija /vlahizacija/ Srba*).

Pored toga, teza o migracijama povlašénih Srba dotiče se i prostora gde se nalazila kolevka rumunskog (vlaškog) naroda. U literaturi su najčešće navedena dva oprečna mišljenja. Rumunski istraživači smatraju da je kolevka rumunskog (vlaškog) naroda na prostoru današnje Rumunije, severno od Dunava u prikarpatskim oblastima i karpatskom masivu, a drugi smatraju da je kolevka rumunskog (vlaškog) naroda Balkansko poluostrvo, južno od Dunava:

jedni je smeštaju na Staru planinu, drugi na Rodope ili čak Dinaride, treći u oblast Timok – Osogovo – Šara itd. Mada, ima i onih, doduše malobrojnih autora, ali zato ne manje značajnih, koji poreklo, tj. nastanak ovog rumunofonog naroda vide istovremeno i severno i južno od Dunava.

Raspravljati o tezi po kojoj se Vlasi smatraju povlašćenim Srbima zahteva mnogo širi opseg istraživanja. Naime, da bih dokazao svu ispraznost takve teze i pritom je argumentovano pobio, morao sam u posebnim poglavljima nešto reći o poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha), zatim o njihovoj migraciji na Balkansko poluostrvo i sa Balkanskog poluostrva počev od VII do XIX veka, pa tek onda izneti stav bez pokrića o (virtuelnom) povlašćavanju (rumunizaciji) Srba, kako na prostoru današnje Rumunije tako i na prostoru istočne Srbije, kao i validne argumente o srbizaciji ili, još bolje, o agresivnoj asimilaciji Rumuna (Vlaha) na prostoru istočne Srbije.

Kako se u tezi o povlašćavanju Srba njeni poklonici, kojih i danas ima, dotiču i jezika Rumuna (Vlaha), koji oni dele na jezik kojim govore Rumuni i jezik kojim govore Vlasi istočne Srbije, čime se želi reći, pa i dokazati da Vlasi nisu isto što i Rumuni, morao sam u poglavlju *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vlaški jezik* izneti raspravu o jeziku Rumuna (interni naziv: *Rumâni*), odnosno Vlaha (eksterni naziv: *Vlasi*) istočne Srbije.

Nakon rasprave o jeziku kojim Rumuni (Vlasi) govore (interni naziv: *rumânește*, *lîmba rumânescă*; eksterni naziv: *vlaški*, *vlaški jezik*), izneo sam popise Kneževine i Kraljevine Srbije, SHS, Kraljevine Jugoslavije, FNR Jugoslavije, SFR Jugoslavije, SR Jugoslavije, Srbija i Crna Gora i Republike Srbije, u kojima ima dosta elemenata za raspravu kojim jezikom govore Rumuni, odnosno Vlasi istočne Srbije. Morao sam navesti i cifre kojima je prikazano rumunofono stanovništvo i uopšte izneti raspravu o svim popisima, gde su najpre popisani Vlasi, a potom Rumuni, kao i o popisima gde su u dve posebne kolone popisani Rumuni i Vlasi. Oni tobože predstavljaju dva etnička i nacionalna identiteta koji na prostoru istočne Srbije koriste dva jezika, rumunski i tzv. vlaški, koji već nekoliko godina nameću partije većinskog naroda (SPS, SNS, DS i

URS).¹ Radeći predano nepune dve godine na rukopisu *Od povlašćenih Srba do vlaškog jezika*, uvideo sam da bi sve što je istraženo bilo nedorečeno bez poglavlja koja ukazuju na probleme koje Rumuni (Vlasi) istočne Srbije danas imaju po pitanju svog etničkog i nacionalnog identiteta zahvaljujući višedecenijskoj agresivnoj politici asimilacije koja je vođena od strane srpskih vlasti, počev od Kneževine Srbije pa sve do danas, nekad u jačem a nekad u slabijem intenzitetu. Zato sam hteo u četiri poglavlja, *Izborne liste i politika formiranja nacionalnih saveta Vlaha, Nacionalni saveti Vlaha i njihova politika identiteta; Nacionalni saveti Vlaha i školstvo i Nacionalni saveti Vlaha i njihova izdavačka politika*, koja se odnose na politiku identiteta, udžbenike i druge publikacije u kojima se neargumentovano pokušava dokazati da su Vlasi i tzv. vlaški jezik nešto sasvim drugo u odnosu na Rumune i rumunski jezik, da ukažem na katastrofalne posledice asimilacije.

Sve je to trebalo stati u peti volumen pod navedenim naslovom na nekih 300 strana. Međutim, kako sam sve dublje ulazio u problematiku i primicao se kraju svog poduhvata, sve sam više uvideo da rad ne mogu da svedem na planiranih 300 strana, jer je po završetku poglavlja *O popisima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije* bilo već preko 600 strana. Ako bih ovom volumenu pridodao i preostala tri navedena poglavlja, o politici identiteta, o školstvu i o izdavačkoj politici svih dosadašnjih Nacionalnih saveta Vlaha, a pritom još naveo izvore i literaturu, te registre koje valja sačiniti, onda bi peti volumen svojim obimom mogao dva puta premašiti prethodna četiri objavljena, odnosno imao bi najmanje 950 do 1000 strana, što bi za knjigu formata A5 bilo previše. Zato sam odlučio da peti volumen *Od povlašćenih Srba do vlaškog jezika* podelim u dve sveske koje će biti označene 5/1 i 5/2. Uostalom, četiri navedena poglavlja koja bi bila

¹ Navedene partije su uz pomoć ketmana među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije na slobodnim izborima uspešno preuzele Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine čiji lideri propagiraju ideju da Vlasima istočne Srbije nije matica Rumunija, već Srbija, na kojim god prostorima i u koje god vreme ona egzistirala, od prvih Nemanjića do Republike Srbije, a u isto vreme iznose ničim potvrđenu ideju da Vlasi istočne Srbije i uopšte na Balkanu imaju istorijsku vertikalu već 2000 godina, tj. da su na navedenim prostorima živeli i pre dolaska Rimljana, jer su Vlasi tobože nastali od Kelta. O tome ću nešto više reći u drugoj svesci petog volumena koja sledi u gorenajavljenoj ediciji.

oštampana s kompletnim naučnim aparatom u drugoj svesci petog volumena navedene edicije ionako odudaraju od prethodnih poglavlja svojom tematikom i metodološkim pristupom, odnosno tri navedena poglavlja su manje u domenu istorijskih, a više u domenu antropoloških proučavanja.

Kako četiri naslova objavljena ranijih godina, a sada ponovo štampana u ediciji *Odabrana dela o istoriji Vlaha istočne Srbije u pet knjiga*, ne daju odgovore na mnoga pitanja koja danas rumunska (vlaška) zajednica istočne Srbije postavlja sebi u kontekstu novih društveno-političkih dešavanja u srpskom društvu, smatram da će u ovoj knjizi sa ovakvim konceptom naći makar deo odgovora.

Valja naglasiti da prva sveska petog volumena (5/1) u navedenoj ediciji ne bi ugledala svetlost dana da nije dela onih autora čije stavove osporavam, razume se, na osnovu saznanja iz objavljenih i neobjavljenih izvora, kao i na osnovu mišljenja onih autora koji makar u pojedinim segmentima svojih dela iznose činjenice i zastupaju ideje koje pomažu u boljem rasvetljavanju tema o kojima raspravljam. Stoga podjednako zahvaljujem i jednim i drugima, jer su me njihova dela podjednako podsticala i inspirisala na rad.

Iskreno zahvaljejem prijateljima koji su mi pomogli svojim razmišljanjima i neretko ukazivali na određene probleme, sajtove ili literaturu koju bi mi pokatkad i prosledili iz svojih ličnih biblioteka, čime su, verujem, doprineli da ovaj svezak pete knjige nesumnjivo bude kvalitetniji. Tu posebno izdvajam Vladana Nikolića, Dragomira Dragića, Dragana Demića i Dejana Balčanovića. Prosleđena mi je i izvesna neobjavljena arhivska građa iz Arhiva Srbije, poput one na koju mi je ukazao Paun Es Durlić, zatim Bojan Aleksandrović iz arhive Protopopijata Dacie Ripensis i Dušan Prvulović iz arhive Odbora za ljudska prava – Negotin,.

Zahvalio bih i kolegama iz Vidinskog muzeja, posebno koleginici Saški Bizeranovoj, i Vidinskog arhiva, zatim kolegama iz Istorijskog arhiva Timočka Krajina u Zaječaru, posebno kolegi Zoranu Jankoviću, kao i kolegama iz Arhiva Srbije, Arhiva Jugoslavije, Arhiva vojske Jugoslavije, Arhiva Vojnoistorijskog instituta, kolegama iz Centralne biblioteke SANU, Narodne biblioteke Srbije, Balkanološkog instituta SANU i Univerzitetske biblioteke u Bukureštu.

Na posebnom mestu zahvaljujem prijateljima i kolegama, lektoru Ani Samardžić i recenzentima, Annemarie Sorescu-Marinković, Ljiljani Gavrilović i Čedomiru Čupiću na odvojenom vremenu i strpljenju da tekst pročitaju, a potom iznesu svoje dragocene sugestije i savete koje sam ugradio u konačnu verziju teksta koji predajem čitaocima. Zahvalio bih i prijateljima, Igoru Petroviću, Maji Mitrović, Dragici Veljković i Diani Šolkotović, koji su preveli tekst *Kakvi su izgledi*, čime su dali svoj doprinos da o kalvariji rumunskog (vlaškog) naroda istočne Srbije saznaju makar i simbolično oni koji se služe engleskim, nemačkim, francuskim ili rumunskim jezikom. Veliku zahvalnost dugujem i prijateljima, Jeleni Baljević, Nadeždi i Vladanu Nikoliću, Damiru Iliću, Vići Mitroviću, Gradislavu Novakoviću, Slađanu Zdravkoviću, Danijeli i Zoranu Krstiću, Vidojku Đorđeviću, Ivanu Mavroviću, Srđanu Kančeviću, Jasmini i Novici Damianu Vanuki, Oliveri i Draganu Čobotoviću, Dušanu Stojanoviću, Slaviši Tobošareviću, Dejanu Balčanoviću, Miomiru Đorđeviću, Predragu Balaševiću, Zaviši Žurž, Dejanu Vaciću, Bojanu Aleksandroviću i Dušanu Prvuloviću, koji su, pored moralne podrške, i finansijski pomogli da stranice ove knjige stignu do čitaoca.

Nesumnjivo veliku podršku i podstrek za pisanje ovog štiva davala mi je supruga koja u mnogim prilikama nije štedela sebe oslobađajući me mnogih poslova i obaveza kako bih se sa više elana posvetio radu na ovoj knjizi. Svima još jednom najiskrenije i srdačno zahvaljujem.

2. avgusta 2016.

Autor

UVODNE NAPOMENE

*„Najbolji biće od svih ko sam sve može da shvati
Dobar je, zatim, i onaj ko prihvata savete dobre,
Ali ko niti šta sam razume, nit ono što čuje
Usvaja u duši, to beskoristan je čovek.”*

Hesiod (VIII–VII vek pre Hrista)
„Dela i dani”

Prostor i stanovništvo. Rumunofonih Vlaha je bilo na svim meridijanima Balkana i u svim vremenskim razdobljima, od njihovog pomena u izvorima do danas; u istorijskim izvorima od VI veka do danas pominju se s nazivom Vlasi, kao i drugim nazivima,² a „vlaško pitanje” u istočnoj Srbiji identifikovano je tek pre nešto više od jednog veka. Ja se ovom prilikom neću baviti Vlasima sa prostora Balkana, već Vlasima sa prostora istočne Srbije (*Rumân timočeñ*). Ovde valja naglasiti da je etnonim Vlah eksterni, a etnonim Rumun (*Rumân*) interni naziv istovetnog naroda sa navedenog prostora.

Teme i vremenski raspon. Teme kojima je ovde posvećena pažnja biće prikazane u jednom uzročno-posledičnom nizu, u jednom logičnom sledu tako što će se svaka naredna tema naslanjati na prethodnu. Najpre ću razmotriti nastanak, poreklo i identitet Vlaha (eksterni naziv), odnosno Rumuna (interni naziv) sa prostora istočne Srbije i, s tim u vezi, samo ću nagovestiti etničke stereotipe o njima u Srbiji.

² Romani /*Romanus, Romanoï*, Ῥωμαῖνοι/, Gotovlasi /*Goswalh < Got-walch*/, Gepidovlasi /*Gebuwalochus < Gepid-walach*/, Saksovlasi /*Saxwalo < Saxon-walach*/, Švabovlasi /*Suabalah < Suab-walach*/, Vlahorinhini /*Vlachorynchini*/, Sremci /*Srermisi-ani, Σερμησιανοί, Sermani*/, Vlasi Sremljani, Vlasi, odnosno pastiri Rimljana (*Blachii ac pastores Romanorum*), Vlasi /*Blachi-Vlachi, Valachi, Blasii, Blackis, Ulahis, Blazi, Βλάχους, Ūlāgh, Ūlākūt*/, Donji Vlasi /*Vlachi inferiores*/, Karavlasi ili Crni Vlasi /*Kara Ūlāgh*/, Maurovlasi /*Morovlachi, Moroblachi, Morlachi*/ ili Crnovunci /*Nigri latini*/, Vlasi Čiči /*Valachi quos vulgo Zytschy vocant*/, Vlaški narod /*Βλάχων γένος*/, Romani koji su po krvi vlašškoga roda /*Romano ortos sanguine Ulachos*/, Mižani Vlasi /*Misieni*/, Geti Vlasi /*Vlahogeti*/, Vidinski Vlasi, Braničevski Vlasi itd.

Sledi poglavlje o migraciji Rumuna (Vlaha) u svim pravcima, sa leve obale Dunava na desnu i obratno, kao i iz jugozapadnih predela ka severoistočnim u kasnom srednjem veku i turskom periodu i inverzivno ka prostoru Kneževine i Kraljevine Srbije, prve i druge Jugoslavije.

Poglavlje o povlašavanju Srba na prostoru Banata, Transilvanije, Vlaške, Moldavije i istočne Srbije i/ili posrbljavanju Vlaha, tj. Rumuna istočne Srbije biće predstavljeno sa više podnaslova, kao npr. povlašavanje ili posrbljavanje sklapanjem mešovitih brakova, pod uticajem crkve i škole, putem administracije, vojske i medija, itd.

Biće i poglavlja o jeziku kojim govore Vlasi, tj. Rumuni istočne Srbije gde će biti iznesena mišljenja mnogih lingvista i drugih autora, uglavnom istoričara i etnologa, kako domaćih tako i inostranih. Svakako, ovde će biti izneti stavovi onih koji zastupaju tezu o tzv. vlaškom jeziku (*limba vlaha*) i onih koji zastupaju tezu o rumunskom jeziku (*limba rumârlăscă, rumârlăşce*) Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, a biće govora i o uticajima rumunskih govora na srpske govore istočne Srbije, što zbog srbizacije i agresivne asimilacije rumunskog (vlaškog) življa istočne Srbije, što zbog viševjekovnog zajedničkog života na istom prostoru.

Vremenski raspon će biti sagledan u zavisnosti od pojava koje se u svakom poglavlju pojedinačno razmatraju. Tako će u poglavlju o nastanku, poreklu i identitetu Vlaha, tj. Rumuna istočne Srbije, biti razmotreno vreme od prvog pomena Vlaha u izvorima do danas, a opet, u poglavlju o povlašavanju Srba ili posrbljavanju ili, još bolje, o agresivnoj asimilaciji Rumuna (Vlaha) biće posebno naglašen period od druge polovine XIX veka do početka druge decenije XXI veka. Viševjekovni proces nestajanja romanizovanog stanovništva Balkana koje je kao rudimentarno opstalo u moru slovenskog sveta nastojaju da prikažem u celosti, ali bez većih ambicija za prostor celog Balkanskog poluostrva. O problemima u vezi s nastajanjem alfabeta kojima su se mnogi autori služili u raznovrsnim izdanjima ili kojima se danas služe pobornici „vlaškog jezika” u okviru Nacionalnog saveta Vlaha govorićemo samo u vremenu od XIX veka do druge decenije XXI veka.

Cilj i rezultati. Moj cilj je da dokažem da je teorija o povlašćavanju (rumunizovanju) Srba koji u istoćnoj Srbiji predstavljaju Vlahe neodrživa, jer se u nedostatku validne argumentacije iznose neodržive pretpostavke koje nemaju snagu bilo kakvog dokaza. Ono na šta se najćešće pozivaju autori teze o Vlasima kao povlašćenim (rumunizovanim) Srbima jeste da kada jedna Vlahinja kao snaja uće u srpsku kuću, uspeva da povlašći celu porodicu, a njih dve-tri povlašćuju celo selo. Ako se tome pridoda i nekoliko vlašćkih slugu, poneki šnajder koji uskoro za Srbe poćne šiti odela vlašćkog kroja i svemu tome se prikljući i vlašćki pop koji će u srpskim kućama vršiti slućbu na „vlašćkom”, srpsko selo je u jednoj generaciji, tj. u kratkom vremenskom periodu sasvim sigurno već povlašćeno (rumunizovano), kaću svi koji podrćavaju tezu o Vlasima kao povlašćenim Srbima. O svemu tome pretpostavki ima napretek, a dokaza nimalo. Suprotno tome, dokaza ima da su pojedinaćne srpske porodice povlašćene, kao i to da su pojedinaćne rumunske (vlašćke) posrbljene. Naime, ukoliko se jedna do dve ili tri srpske porodice dosele odnekuda u selo s rumunskim (vlašćkim) življem, one se u vremenu od nekoliko generacija povlašćuju, ali se to isto dogaća i vlašćkim porodicama koje se dosele u sela sa srpskim življem. Mećutim, na pojedinaćnim primerima teza o Vlasima koji su ništa drugo do povlašćeni (rumunizovani) Srbi ne moće se odrćati. Nasuprot tome, materijala o voćenju agresivne asimilacione politike prema Rumunima (Vlasima) istoćne Srbije u velikom vremenskom rasponu, od Kneževine Srbije pa sve do Republike Srbije, putem drćavne administracije, vojske, škole, crkve i medija ima napretek, što se moće videti u objavljenim i neobjavljenim arhivskim dokumentima koje sam predstavio ćitaocima na kraju svakog poglavlja, kao i u poglavlju *Prilozi*.

Metodoloćki pristup. Unutar tematski obraćdenih celina hronoloćki sam prikazao razvoj odrećdenih procesa koji predstavljaju glavne ćinioce nastajanja, porekla i postojbine rumunskog (vlašćkog) naroda tokom njegovih viševkovnih migrativnih kretanja u karpatsko-balkanskom arealu. Istorijski razvoj rumunskog naroda, kao i njegovo postepeno nestajanje, tekao je uporedo s razvojem i nestajanjem njegovog jezika usled žestoke asimilacione politike koja je prema njemu voćdena u Srbiji. U prikazivanju tog asimilacionog

procesa iznosim i kritički sučeljavana mišljenja mnogih autora, koliko onih iz XIX toliko i onih iz XX i s početka XXI veka, i to iz oblasti istorije, arheologije, lingvistike, istorije jezika i drugih naučnih disciplina. Kako bih što argumentovanije sagledao asimilacione procese, pored naučne literature i arhivskih dokumenata koristim i informacije o najrecentnijim dešavanjima u istočnoj Srbiji, kao i rezultate sopstvenog terenskog rada. Pored toga, tematske celine su prošarane istorijskim izvorima, od srednjovekovnih do savremenih, koji se neretko prvi put iznose pred lice javnosti, a prikazani su i pojedini faksimili kako bi se pojačala autentičnost i verodostojnost mojih iskaza. U tu svrhu korišćeni su i izvesni internetski blogovi, TV emisije i novinski članci, ne bi li slika o žestoko vođenom asimilacionom procesu nad rumunskim (vlaškim) narodom bila bolje predočena čitaocima. Pokušao sam dati sveobuhvatno objašnjenje istorijskog i socijalnog konteksta u kome su sprovedeni popisi Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, što doprinosi boljem razumevanju njihovih rezultata koji su takođe bili u funkciji asimilacione politike. U svom istorijskom pripovedanju preplićem mnoge istorijske periode i naučne discipline, koristeći istovremeno najnoviju literaturu i najstarije dokumente, kao i precizno iznete argumente s najoštrijom ironijom kako bi ukazao na nekompetentnost pojedinih autora. Unosim objektivnost neutralnog posmatrača fenomena a ujedno i subjektivnost pripadnika zajednice. Istovremeno iznosim kritičko mišljenje i saosećanje prema sopstvenoj zajednici čiju sudbinu delim, da bih što slikovitije predočio dramatične trenutke kroz koje je prošao rumunski (vlaški) narod na prostoru istočne Srbije. Uz stil, koji će čitaocima biti prepoznatljiv iz mojih ranijih radova, intrigantne naslove, koje i ovom prilikom koristim, i angažovani ton u iznošenju argumenata, nadam se da će čitaocu knjiga biti sočno i pitko štivo, bazirano na solidnim istraživanjima i originalnim dokumentima.

O POREKLU I POSTOJBINI RUMUNA (VLAHA)

„Odakle su u ovu zemlju stigli i u njoj se nastanili oni koji imaju jezik i običaje Rimljana, nikoga nisam čuo da kaže nešto jasno dajući objašnjenje, niti ja lično mogu razjasniti kako su se nastanili ovde.”

Laonik Halkokondil (XV vek)
„Istorijska kazivanja”

O poreklu, tj. nastanku Rumuna (Vlaha) vekovima se postavljaju pitanja i isto se toliko dugo daju odgovori koji se mogu svesti u dve oprečne celine. Najkraće rečeno, jedni donose argumente da su Rumuni (Vlasi) nastali južno od Dunava, a drugi pak da su nastali severno od Dunava. Mada, ima i onih, doduše malobrojnih autora, ali zato ne manje značajnih, koji poreklo, tj. nastanak ovog balkanskog naroda vide istovremeno i severno i južno od Dunava. Ja ću u glavnim crtama zabeležiti značajnije autore i jedne i druge teorije, a svakako ću navesti i one malobrojne koji se u mnogo čemu ne slažu s iznetim argumentima prethodna dva čvrsto suprotstavljena tabora. O pitanju porekla i kontinuiteta ovog romanizovanog naroda sa prostora istočne Romanije izneću svakako svoje argumente koji idu u korist onih autora s tezom da su Rumuni (Vlasi) nastali na celokupnom području Balkana ili, određenije, na teritoriji koja se prostire od antičkog Hemusa (*Haemus mons*) do Karpatskih gora (Καρπάτης ὄρος) ili, još bolje rečeno, na celokupnom području koje nikad nije bilo pod neposrednim uticajem helenske kulture.

Kako bih što iscrpnije i, nadam se, verodostojnije prikazao sve teorije, poslužiću se svim do sada objavljenim pisanim istorijskim izvorima i materijalnom kulturom iz dosadašnjih arheoloških istraživanja koja se imalo dotiču izabrane teme. Biće mi od koristi studije vrsnih autora sa polja istorije, lingvistike i fizičke antropologije koji su se bavili ili makar dotakli porekla i kontinuiteta Vlaha, kao i objavljeni materijali toponomastičkih proučavanja, posebno sa područja Timok – Osogovo – Šara.

Budući da sam skučen prostorom zbog obilja tema o kojima treba raspravljati u ovoj studiji, svešću materijal na razumnu meru, svakako, ne na štetu iznetih pretpostavki i zaključaka. Pri tome ću pokušati da mi istorijsko štivo ne bude „zatrovano ideologijom i opterećeno partikularnim interesima”, da povijest o procesima dugog trajanja pišem „uz pomoć sadašnjeg jezika, sadašnjeg sistema znanja”, ali da ne tumačim i donosim zaključke „u skladu sa trenutnim odnosima i procesima” savremenog društva, kako pojedini antropolozii misle da se inače čini u pisanju istorije.³ Posebno ću raditi na tome da zaključke ne donosim „u skladu sa trenutnim odnosima i procesima” u ispolitizovanom društvu Srbije.

Novovekovni i savremeni istoričari i filolozi o poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)

Sibinjanin Johanes Trester (*Johannes Tröster*), autor dela *Dacia. Das ist die neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen* (1666), bio je ubeđen u činjenicu da „današnji Rumuni koji žive u Rumunskoj zemlji, Moldaviji i u Transilvanskim planinama nisu samo potomci rimskih legija za čuvanje; ... po svom poreklu oni su najplemenitiji Rimljani, najstariji žitelji ovih zemalja” (*aber ihrem herkommen, nach sind sie die edlen Römer, die ältesten Bewohner dieses Landes*). Trester je prvi autor koji je svoje konstatacije utemeljio na činjenicama iz domena etnografije: nošnja, pre svega opanke, pogrebni običaji i narodne igre, sve rimskog porekla, u kontinuitetu sačuvano od Rumuna.⁴

Sličnost rumunske narodne nošnje s dačkom s Trajanovog stuba, mnogobrojni natpisi i kameni spomenici koji se još nalaze u Transilvaniji dali su jednom drugom Sibinjaninu iz XVII veka, *Valentinu Franku fon Frankenštajnu* (*Valentin Frank von*

³ Saša Nedeljković, *Prilog za proučavanje identiteta Vlaha u Boru u antropološkoj perspektivi*, u: Dobro je za mišljenje, ali je komplikovano za jelo: Nedovoljno jasni pojmovi i pojave našeg zavičaja, tumačeni iz ugla etnologije i antropologije, Bor 2013, 113–134.

⁴ C. Göllner, *Mărturii ale umaniștilor sași despre continuitatea și unitatea politică a poporului român*, u: *Apilum*, VII, 1969, 80–81.

Frankenstein), evidentne dokaze da su Rumuni direktni potomci rimskih doseljenika (*existimamus tamen, variorem esse illam sententiam qua statuatur, e colonis eos Romanis, Trajani imperatoris ... supermanisse: sicuti idem, Romae columna Trajana et in Transilvania, multae Romanae inscriptiones et monumenta lapidea testantur*). Po njegovom mišljenju, među svim žiteljima Transilvanije „najstariji su Rumuni, koji su se nekada na latinskom nazivali Romani/Rumuni”.⁵

U delu *Origines et occasus Transsilvanorum* autora L. Tepelta (Töppelt) objavljenom 1667. godine, na osnovu proučavanja antičkih autora i humanista koji su se bavili problemom porekla rumunskog naroda, iznosi se zaključak da su Rumuni potomci Romana/Rimljana (*Atque istorum Romanorum reliquias esse Valachos et Moldavos certum esse*).⁶

Nakon svih navedenih autora pojavljuje se delo *Ivana Lučića* (*Iohannes Lucius*) objavljeno u Amsterdamu 1666. godine, kojim je dao veliki doprinos u rešavanju pitanja porekla i kontinuiteta Rumuna.⁷ Poznajući istoriju nastanka Trajanove Dakije početkom II veka i njenog napuštanja u drugoj polovini III veka od strane Aurelijana, kada je na desnoj obali Dunava u provinciji Moesia Superior formirana nova provincija Dacia Nova (*Dacia Ripensis* i *Dacia Mediterranea*), Lučić dolazi do zaključka da današnji Rumuni nisu mogli nastati na levoj obali Dunava, tj. da nisu rezultat mešavine Dačana i rimskih kolonista, nego su oni docnije, pomešani sa Bugarima, prešli na levu obalu Dunava.

Krajem XVII veka Pal Lisnjai Kovač (*Lisznjai Kóvács Pál*), poreklom Sekuj, navodi da se u Trajanovoj Dakiji formirao jedan nov narod mešavinom rimskih doseljenika i domaćih Dačana.⁸ Takođe je

⁵ V. Frank von Frankenstein, *Breviculus Originum Nationum et praecipue Saxonicae in Transilvania*, 1666, 21–22; C. Göllner, op. cit., 81.

⁶ G. Togan, *Zur Frage der Herkunft und Sprache der Rumänen bei Laurentius Toppeltinus*, u: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, XI, 1968, nr. 2, 55–58.

⁷ Ioannis Lucii, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelædami 1666, 284–286.

⁸ Nicolae Stoicescu, *O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, 17.

jedan anonimni autor u svom delu *De origine, conditione, religione gentis Valachicae* koje je objavljeno 1697. godine, istakao da rimski velikodostojnici nisu bili povučeni od imperatora Galijena, već su ostali na prostoru Dakije i od latinskog jezika ovih, izmešan s jezikom Dačana, nastao je rumunski jezik.⁹

Mađarski istoričar Andraš Husti (*Andras Huszti*) 1740. godine izjavljuje da „nijedan narod nema jezik toliko blizak starorimskom kao vlaški narod, što jeste siguran znak koji ne može prevariti da su oni u Transilvaniji potomci starih rimskih doseljenika”.¹⁰

Zatim bismo naveli J. Tunmana (*Ioan Thunmann*), učenog profesora Univerziteta u Haleu, koji je na indirektan podsticaj studenta istog univerziteta, Arumuna Konstantina Hadži Čehanija iz Moskopolja, proučio pristupačne vizantijske izvore i svojim delom koje je objavljeno u Lajpcigu 1774. godine prvi zainteresovao naučni svet zapadne Evrope za poreklo rumunskog naroda. Ovaj istoričar i filolog u jednom radu o istoriji naroda Istočne Evrope kaže: „Vlasi s ove strane Dunava (na levoj obali reke – S.G.) jesu braća onih iz Makedonije, potomci Tračana, koji su, pod imenom Geta i Dačana, imali tako važnu ulogu... Pod vlašću Rimljana primili su jezik i običaje rimske i, kada su pod Karakalom dobili građansko pravo, prozvaše se Romani. Ne može se prihvatiti da je imperator Aurelijan premestio preko Dunava sve žitelje Dakije; bez sumnje je da ih je još mnogo ostalo u jednoj zemlji tako velikoj i tako brdovitoj. U vreme navale Vandala, Gota, Huna, Gepida, Slovena, Avara i Bugara, oni potražiše sklonište u njihovim planinama... Navala Ugara 896. godine našla ih je u Transilvaniji i u Ugarskoj s ove strane Dunava. O ovome govori notar *Anonimus* kralja Bele IV, koji je dostojan pažnje... Vlasi su živeli odvajkada i u Vlaškoj i u Moldaviji, gde nisu došli po prvi put u vreme Negrua (Vodă) i Bogdana u XIII–XIV veku”.¹¹

U jednoj istoriji Transilvanije J. Benke (*Iosif Benkö*) 1778. godine piše: „Vlasi vuku poreklo od Rimljana, koje su Trajan i drugi imperatori doveli u Dakiju”. Benke dopušta da je u vreme napuštanja

⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 17.

¹⁰ A. Huszti, *O és ujf Dácia, az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való Historia...*, Viena 1791, 135. Peuzeto od: Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 18.

¹¹ Ioan Thumman, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774, 240, 324, 360.

Dakije „jedan dobar deo Rimljana napustio Dakiju”, ali podržava ideju da su „mnogi Rimljani zajedno s autohtonim Dačanima ostali na istom mestu”, gde su se sklonili u planine. Pored ovoga, Benke dopušta da Vlasi vuku poreklo i od naseljenih južno od Dunava koji su se, namnoživši se, „proširili polako, polako ka severu sve do granica Podolije i Rusije i sve do Transilvanije”.¹²

Godine 1780. je u Beču ugledala svetlost dana istorija Temišvarskog Banata od italijanskog autora Frančeska Grizelinija (*Fr. Grisellini*). Impresioniran sličnošću italijanskog i rumunskog jezika, on dopušta da su oni samo „dva dijalekta ... jednog istovetnog jezika običnog naroda, korišćenog u isto vreme u Italiji i Dakiji”. Ovog autora impresionira i stanje u kojem se nalaze „ovi potomci slavnog naroda koji vladaše u isto vreme i sabljom i plugom”. On donosi i etnografske argumente govoreći o praznicima banatskih Rumuna u vreme žetve i berbe vinograda. Njemu su ovi praznici „veoma slični s običajima Rimljana kada ovi svečano obavljahu obrede cerealija i bahanalija”.¹³

Rešavanju porekla, pa samim tim i kontinuiteta Vlaha ili Rumuna, priključio se i F. J. Sulcer (*Franz Joseph Sulzer*) objavljivanjem svoje studije u Beču 1781. godine.¹⁴ On je na poziv vladara Aleksandrosa Ipsilantisa došao u Rumuniju 1776. godine. Proveo je zatim kao auditor mnogo godina u Erdelju gde je dobro upoznao jezik i običaje Rumuna. U svojim radovima je prikazao sve manifestacije života rumunskog naroda: istoriju, geografiju, etnografiju, jezik i književnost.

Proučivši latinske izvore o preseljenju rimskih kolonista iz Trajanove Dakije na desnu obalu Dunava i obrativši pažnju na veliku sličnost makedorumunskog i dakorumunskog jezika, Sulcer je izneo teoriju da su oba dijalekta mogla nastati samo na Balkanu. Takav

¹² Iosephus Benkő, *Transilvania sive magnus Transsilvaniae Principatus*, I, Vindobonae 1778, 474, 476–478.

¹³ Fr. Griselini, *Geschichte der Temescher Banates*, Viena 1780; cf. „Țara Bîrsei”, 1936, 413–414.

¹⁴ Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte*, Wien 1781, naročito vol. II, §§ 101–114.

zaključak donosi na osnovu istorijskih izvora koji ne spominju Rumune u Trajanovoj Dakiji pre XIII veka. Rumuni su se smestili u Transilvaniju posle provale Ugara, čime se može objasniti činjenica da su lišeni svojih prava.¹⁵

Zatim, Rumuni pripadaju pravoslavnoj veroispovesti koju su mogli prihvatiti samo na prostorima južno od Dunava, a ne među katolicima ili protestantima na levoj obali Dunava.¹⁶ Kao potvrdu svoje teze Sulcer navodi da se u dakorumunskom jeziku opaža silan uticaj slovenskog jezika i da se zato rumunski jezik mogao obrazovati na prostoru Balkanskog poluostrva gde su Sloveni mogli doći u dodir s narodima koji su govorili latinski, što se za Erdelj ne može reći. Sulcer po svemu zaključuje da su Vlasi prešli u Dakiju, na levu obalu Dunava, iz zemlje Kucovlaha u dva navrata: krajem XII veka, kada su bili pritisnuti od Isaka Anđela, tj. u vreme formiranja Drugog bugarskog carstva i početkom XIII veka posle navale Tatara 1241. godine, kad je Kumanija bila raseljena od svih njenih žitelja. Sulcer se u korist svoje teze, pored ostalog, pita: Ako su Vlasi sve vreme živeli u Dakiji, zašto nisu očuvali naziv Dakije?

Nekoliko godina nakon objavljivanja Sulcerovog dela nalazimo ponovo istu teoriju istoričara Engela (*I. Chr. Engel*), najpre u delu *Comentatio*,¹⁷ a potom u delu *Geschichte*,¹⁸ gde navodi da je imperator Aurelijan, videvši da se Dakija ne može braniti od navale Gota, povukao sa njenih teritorija Rimljane (vojnike i stanovnike provincije) koje je smestio u Meziju, gde osniva dve nove Dakije, jednu pored obale Dunava (*Dacia Ripensis*), a drugu u unutrašnjosti Balkana (*Dacia Mediterranea*), gde su njihovi potomci nastradali od Slovena, a potom bili pod vlašću Bugara sa Volge, koji im nametnuše njihovo

¹⁵ Teza o Rumunima koji su bez svojih prava zato što su došli posle Ugara je neodrživa. Zašto bi se Rumuni sa teritorije Drugog bugarskog carstva, čiji su utemeljivači, odselili na teritoriju Ugara gde bi postali robovi bez ikakvih prava? Verujem da se dogodilo obrnuto: Rumuni, najstariji žitelji Transilvanije, bili su pobedeni u borbi i pretvoreni u slugu od moćnijih Ugara. O tome nekoliko decenija kasnije piše Fredericus Phleps, *De Valachorum origine dissertatio*, Cibinii 1829, 23.

¹⁶ A. Mureșanu, u: „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*”, 1846, 236–240. Preuzeto od Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 26.

¹⁷ I. Chr. Engel, *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum*, Vindobonae 1794.

¹⁸ I. Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Valachei*, Halle 1804.

ime (Woloch – Wolga). Bugari nakon malo vremena proširili su vlast i na levu obalu Dunava, podvrgnuvši svojoj vlasti tzv. Vlašku, Banat i Transilvaniju. Jedan njihov kralj, Krum, počeo je premeštati veliko mnoštvo vlaških porodica, „i na taj način, gle, nauči ovaj narod put ka svojoj staroj otadžbini”. Razlika je između Sulcera i Engela što je ovaj potonji pomerio migraciju Rumuna na levu obalu Dunava sa XIII veka bliže 811–813. godini, pa bi zato oni bili stariji doseljenici u Erdelju od Ugara i Sasa.¹⁹

Na Sulcerovo i Engelovo mišljenje da Rumuni nisu mogli dobiti slovenski element koji bi mogao biti utkan u formiranje rumunske narodnosti jer Transilvanija nije nikada bila naseljena slovenskim življem, reagovao je Pavle Šafarik (*Paul Ioseph Schafarik*), koji se uglavnom slagao sa Tunmanom, a protivio Engelu, za čije mišljenje veli da je „istorijski neutemeljeno”. Šafarik je svojim proučavanjima izneo na svetlost dana mnogobrojne nazive slovenskog porekla iz Transilvanije. Svoj rad je potkrepio i svedočanstvima vizantijskih autora da su i Transilvanija i desna obala Dunava bile naseljene Slovenima u V veku naše ere. Mišljenje ovog slaviste podržano i od drugih naučnika jeste da: „ova dva stabla vlaškog plemena, koliko onaj preko Dunava toliko i ovaj s ove strane reke, imaju slično poreklo, budući da je proizašlo u ono vreme mešavinom Tračana, Slovena i Rimljana; od VII pa sve do X veka oni obitavahu u planinama Dakije, Makedonije, Tesalijske, Albanije itd., a kada su se vremena smirila, oni se naselili na obližnjim prostorima”.²⁰ Šafarik ne govori o određenom prostoru na kojem je nastao rumunski narod, a što se tiče velike sličnosti između makedorumunskog i dakorumunskog dijalekta, drži da su se oba razvila u isto vreme na raznim mestima.

Mladi Aleksandar I. Turgenjev poslao je iz Moskve mitropolitu Stefanu Stratimiroviću jedno pismo 1805. godine u kojem mu postavlja pitanje o poreklu Vlaha. Na taj način je Turgenjev stekao zaslugu što je mitropolit u svom pismu iz 1806. godine napisao i raspravu o poreklu Vlaha. Po Stratimirovićevom mišljenju, Vlasi su autohtoni u današnjoj Vlaškoj i Erdelju; oni su direktni potomci

¹⁹ A. D. Xenopol, *Teorija lui Rösler: Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București 1998, 9.

²⁰ Paul Ioseph Schafarik, *Slavische Alterthümer, Deutsche von Mosig von Achrenfeld*, Leipzig 1844, II, 205, n. 1.

Trajanovih kolonista u Dakiji, slični Italijanima, samo što su u rumunski jezik prodrli mnogi elementi stranih naroda, a ponajviše slovenskih. Rumunski jezik je po Stratimirovićevom mišljenju, pored makedorumunskog i retorumunskog, najviše sličan italijanskom, i upravo mu to jasno govori da su Rumuni direktni potomci Trajanovih kolonista.²¹ Stratimirović navodi da „dobri istoričari ili bolje rečeno osrednji, koliko i loši, svi podjednako ... izvode poreklo sadašnjih Vlaha od rimskih kolonista koje je imperator Trajan smestio u Dakiju” i nastavlja da je nemoguće da su svi kolonisti povučeni iz Trajanove Dakije, odakle su pošli vojska, funkcioneri i bogataši, a „veći deo stanovnika” ostao.²²

Naučna kontroverza o poreklu Rumuna i nacionalne težnje rumunskih rodoljuba izazvale su *Savu Popovića Tekeliju*, prvog predsednika Matice srpske, da objavi u Haleu 1823. godine raspravu za koju se „može reći da je potpuno promašila cilj”,²³ jer je tvrdio da Rumuni nisu direktni potomci Rimljana, već su, naprotiv, slovensko pleme. Tekelija piše: „naredbom je nastalo i ime, a ne krvlju, tako da u imenu *Roman* nalazimo naredbu rimskog cara, a ne koren ili poreklo Vlaha iz rimske krvi”.²⁴ Tekelija tvrdi da ime Vlah nikada nije označavalo narodnost, nego nomada, i to slovenskog, a ne rimskog, jer Rimljani nikada nisu bili nomadi, i nastavlja „da su svi narodi kojima je dato ime Vlah ili im se isto delimično daje slovenskog porekla”.²⁵ Prema Tekeliji, Rimljani su slovenskim Vlasima nametnuli svoj jezik, odakle je nastala „slavo-italijanska” mešavina, današnji rumunski

²¹ J. Radonić, *Pismo A. I. Turgenjeva mitropolitu Stratimiroviću i odgovor mitropolitov s prilogom njegove rasprave o Vlasima*, Letopis Matice srpske, knj. 223–228, sv. I–VI za godinu 1904, Novi Sad 1904, 92.

²² Silviu Anuichi, *Mitropolitul Ștefan Stratimirovici de Carloviț (1790–1836) despre valahi. Vechimea și statornicia poporului român*, u: „Bis. ort. română”, 1975, nr. 4–4, 419.

²³ J. Radonić, *op. cit.*, 74–75.

²⁴ Sava Tekelija, *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und es nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt von k. Rath v.*, Halle 1823, 70: „Durch Befehl also ist der Name aufgedrungen, und nicht durch Blut erworbt, folglich in den Namen Roman finden wir den Befehl des römischen Kaisers, und nicht die Wurzel, oder Abkunft des Walachen aus dem römischen geblüte”.

²⁵ Sava Tekelija, *op. cit.*, 56: „dass alle Völker, denen der Name Wlah gegeben worden und zum Theil gegeben wird, alle slawische Stämme sind”.

jezik. Na osnovu Tekelijine rasprave za koju se može reći da je „potpuno promašila cilj” nastala je teorija srpskih etnologa i istoričara o *Vlasima kao povlašćenim Srbima*.

Poreklom Vlaha bavili su se i osnivači slovenske filologije, poput Dobrovškoga (*Dobrovsky*), koji je u mnogo čemu podržavao Sulcerovu teoriju, te tako 1814. godine piše on *Jerneju Kopitaru* sledeće: „Ono što u vlaškom nije rumunsko jeste grčko, slovensko, čak ugarsko, tursko, a ono što nije ni jedno od pomenutog mora biti bugarsko. Iz Hemusa su se Vlasi doselili u Bugarsku gde su se raširili, a odatle preko Dunava, itd.”²⁶ O rumunskom jeziku pisao je *Kopitar* 1829. godine u 40 knj. *Wiener Jahrbücher der Literatur*, a kasnije ga je posebno zanimalo pitanje rumunske ortografije o čemu je objavio članak u 46 knj. *Wiener Jahrbücher der Literatur*. Taj članak je preveo Jovan Hadžić u *Сербскійу Пѣмонуць*, knj. 21–23 za 1830. godinu.²⁷

Nasuprot *Šafariku*, još jedan lingvista i filolog, *Franc Miklošič*, nije olako prešao preko velike sličnosti oba rumunska dijalekta, iznevši zaključak da je proces nastanka rumunskog jezika otpočeo i u Trajanovoj Dakiji i u Meziji i da je proces bio potpomognut preseljavanjem rimskog provincijskog življa iz Dakije u Meziju krajem III veka. Dakle, Rimljani su iz Dakije bili u celosti premešteni na prostor Mezije u vreme imperatora Aurelijana, da bi se potom pitao kada i kako su se oni vratili i smestili na prostorima na kojima se i danas nalaze. „Čini nam se verovatno da uzrok ovih dešavanja treba tražiti u osvajanju balkanskih zemalja od strane Slovena krajem V veka.”²⁸ U isto vreme treba staviti i migraciju Vlaha ka severnim

²⁶ J. Radonić, *op. cit.*, 74–75.

²⁷ J. Radonić, *op. cit.*, 74.

²⁸ Polovinom V veka poznati su upadi Huna, zatim nemirnih Ostrogota, Herula, Langobarda, Gepida i drugih plemena na Balkan. Protobugari se javljaju u izvorima upadom na Balkan 517. godine. Znamo da pre 531–533. godine Sloveni ne uznemiravaju granice Romanije/Vizantije na donjem Dunavu, stoga smatramo da Slovena pre druge/treće decenije VI veka u Meziji nije ni bilo. Prvi najpoznatiji talas Slovena koji su upali u Ilirik i prodrli do Drača bio je 548. godine sa srednjeg Dunava iz pravca Panonije (*Procopii BG*, III 29, 423.8/10; *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*, 38). Prema tome, balkanske zemlje nisu mogle biti osvajane od Slovena tokom V veka da bi se, navodno zbog toga, Dakorimljani vratili u Trajanovu Dakiju koju su, po mišljenju Miklošiča, napustili krajem III veka.

stranama jer, budući da je njihov jezik istovetan, ne možemo prihvatiti da su se Vlasi Makedonije razvili odvojeno od onih iz Dakije”.²⁹

Daroviti saski historičar R. Resler (*Robert Roesler*), koji je svoje studije o Rumunima otpočeo 1860. godine napisavši studiju o *Anonimusu* mađarskog kralja Bele, a potom i rasprave o turskim elementima u rumunskom jeziku, o Getima, Dačanima itd., izdao je u Lajpcigu 1871. godine svoje znamenito delo³⁰ koje je izazvalo žestoku kontroverzu o poreklu Rumuna. Za mene je interesantan treći odeljak njegovog dela *Die Wolmsitze der Romänen im Mittelalter* gde on u izvorima traga za pouzdanim podacima o Romanima u Dakiji tokom srednjovekovnog razdoblja, ali ih ne nalazi sve do početka XIII veka. On smatra da nema drugog izlaza no da u celosti prihvati kazivanja više izvora da je imperator Aurelijan 271. godine, usled opasnosti od Gota, sa celokupnog prostora Dakije na desnu obalu Dunava preselio rimsku administraciju i celokupno vojno uređenje.³¹

Najstariji trag o jeziku balkanskih Romana Resler nalazi u delu Teofilakta Simokate iz VII veka (ῥετόρνα) i u delu Teofana iz IX veka (τόρνα, τόρνα φράτρε), dok najstariji spomen o Vlasima nalazi u delu Kedrina iz 976. godine, a zatim se vesti o Vlasima množe sve do 1186. godine kada dođoše do tolike snage da su igrali veliku ulogu u stvaranju Drugog bugarskog carstva s dinastijom Asenida. Međutim, „često primorani da traže spas na levoj obali Dunava, Vlasi nisu odugovlačili s uveravanjem u pogodnosti koje im za pastirski život nude prostrana polja Muntenije, i više familija, više seoskih zajednica ubrzo izabra smeštaj na levoj obali reke pre nego izlaganje otimačini i ratu koji su vladali u njihovoj bivšoj zemlji”.³² Dakle, u vreme njihove borbe s Romejima Vlasi počinju, po mišljenju Reslera, prelaziti na

²⁹ Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumanischen*, Wien 1862.

³⁰ Robert Roesler, *Romanische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Romaeniens*, Leipzig 1871.

³¹ Izvori koji govore o sveukupnom povlačenju kolona i romanizovanih Dačana su: *Flavius Vopiscus* u *Vita Aureliani* početkom IV veka, *Eutropius* iz IV veka u delu *Breviarium historiae Romanae*, *Sextus Rufus*, *Jordanes* iz VI veka u svojoj svetskoj istoriji *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum seu de regnorum et temporum successionem*, *Malala* u delu *Χρονογραφία* iz VI veka, *Georgie Sinkelos* u delu *Ἐκλογὴ χρονογραφίας* početkom IX veka i *Suidas* u svom rečniku pod *Δακία* iz X veka.

³² Robert Roesler, *op. cit.*, 117.

levu obalu Dunava, čime se ujedno i tumači da se oni tek početkom XIII veka spominju na prostorima severno od Dunava. To potkrepljuje jezičkim elementima, a posebno topografskim nazivima današnjeg Erdelja. Resler tvrdi da nema germanskih elemenata u jeziku i pored toga što su Goti vladali Dakijom,³³ takođe nema ni tragova pečeneškog i kumanskog u rumunskom jeziku, a mali je i uticaj mađarskog jezika. Istovremeno se opaža jak uticaj staroslovenskog, što upućuje na to da poreklo rumunskoga jezika treba tražiti južno od Dunava. O tome svedoči mnoštvo grčkih i arbanaških reči. Uzevši sve u obzir, današnji Rumuni nisu, po mišljenju Reslera, mogli nastati severno od Dunava, već južno od ove reke na Balkanskom poluostrvu u tesnom dodiru sa južnim Slovenima, Romejima i Arbanasima. Resler ne nalazi ni jedne stare varoši koja je sačuvala svoje prvobitno romansko ime na prostoru Erdelja, nekadašnje stare Dakije, i delu Banata, pa ni na prostorima Vlaške i Moldavije, što bi, da ih ima, svakako ukazalo na kontinuitet rumunskog življa. Resler je u odeljku *Die Dacier* površno pisao o rimskoj kolonizaciji, ali je naslućivao pravu istinu, da je Dakija bila kolonizovana pretežno romanizovanim Tračanima, Galima, Ilirima, Numiđanima itd., a manje Italicima.

Reslerova teorija o poreklu Rumuna u staroj Meziji i o njihovom kasnijem naseljavanju Vlaške i Erdelja izazvala je senzaciju u naučnim krugovima, međutim, značajniji naučnici tog vremena, poput Rankea (Leopold von Ranke) i Momzena (Theodor Mommsen), ostadoše pri starom mišljenju da je Dakija bila slabo naseljena samim Dačanima, zbog čega je romanizovanje Dačana brzo napredovalo. Reslerova teorija se, zbog političke konotacije, veoma svidela Mađarima i Sasima iako je on u četvrtom odeljku svoje studije *Die Anfänge der Ungaren und der Anonyme Notar* odrekao svaku vrednost omiljenom izvoru mađarskih patriota.

Protivu Reslerove teze piše *Julijus Jung*, profesor Univerziteta u Pragu, u radu *Die Anfänge der Rumänen in Zeitschrift für Österreichische. Gymn.* 1876 sa manje uspeha, a zatim u svom opsežnijem delu koje je ugledalo svetlost dana u Inzbruku 1877.

³³ Robert Roesler, *op. cit.*, 123.

godine on je s uspehom prikazao postanak i razvoj romanizma u Dakiji uporedo s onim u dunavskim provincijama.³⁴

Nekoliko godina pre Junga, na Reslerovu teoriju je prvi reagovao Tomašek (*Wilhelm Tomaschek*), profesor Univerziteta u Gracu. On u svojoj kritici Reslera navodi da kolevku Dakorumuna treba tražiti u Erdelju (Dakiji), a Makedorumuna na Balkanu među romanizovanim Besima, i da ih, zbog sličnosti u njihovim dijalektima, ne treba pošto-poto tražiti na jednom mestu.³⁵ Tomašek je u prikazu³⁶ Jungovog dela napustio svoje ranije mišljenje o kontinuitetu bivstvovanja Dakorumuna u Dakiji i o zasebnom razvitku dakorumunskog i makedorumunskog dijalekta. Takođe, napušta svoje ranije mišljenje da arbanaški elementi u rumunskom potiču od kolonista ilirskoga porekla. Tračani, po Tomašku, govore iranskim dijalektom, a ilirski je srodan etrursko-latinskoj, odnosno grčko-pelaškoj grani jezika. „Važna sintaktička osobina ilirskoga (arbanaškoga) jeste postponovani član koji je prodro u jezik susednih Romana, a preko njih došao bugarskim Slovenima”. Prema tome, kolevku Rumuna Tomašek vidi u centralnim krajevima Balkana, gde se u V i VI veku temeljno konsolidovala romanizacija, odakle je deo romanizovanog tračkog plemena Besa krenuo prema Heladi, usled napada Bugara na njihova staništa, a deo na severoistok preko Dunava.

Veliku sličnost između oba rumunska dijalekta koji upućuju na zajednički prostor i vreme njihova nastanka, što se protivi njegovoj teoriji, Tomašek tumači ovako: „Na istim temeljima nacionalnog života sama romanizacija se morala izvršiti na prostorno odvojenim oblastima, u Trajanovoj Dakiji, kao i tračkoj centralnoj oblasti, ali pod sličnim okolnostima, barem što se tiče jezika i narodnog života.”³⁷

³⁴ Julius Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck 1877, 239, n. 2. Jung je pored navedenog dela objavio i sledeća: *Die Anfänge der Romaenen in Zeitschrift für Oester. Gymn.* 1876. i *Die romanischen Landschaften der roemischen Reichs*, Innsbruck 1881, 314–381.

³⁵ Wilhelm Tomaschek, *Zeitschrift für Österreich. Gymnasien*, 1872, 141–157.

³⁶ Wilhelm Tomaschek, *Zeitschrift für Österreich. Gymnasien*, 1877, 445–453.

³⁷ Wilhelm Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia, nebst Bemerkungen über den besischen Volksstamm*, Wien 1869. Citat je preuzet iz dela Jos. L. Pič, *Übbstammung der Rumänen*, Leipzig 1880, 11–12.

Pitanje o poreklu Vlaha Tomašek je dodirnuo i u svojoj raspravi *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, objavljenoj u Beču 1887. godine, gde navodi: „Crkveni izrazi u vlaškom jeziku još uvek podsećaju na bivšu postojbinu na jugu, štaviše izrazi za pojedine dažbine uaturi direktno nose karakter Komnenovog doba”³⁸, čime iznova podržava svoju teoriju o poreklu Rumuna od romanizovanih Besa.

Herman Ignjac Biderman (*Hermann Ignaz Bidermann*), novinar i austrijski statističar, profesor univerziteta u Pešti, Inzbruku i Gracu, predlaže jednu novu teoriju po kojoj su Rumuni, koliko ovi iz Dakije toliko i ovi iz Makedonije, nastali na Balkanu, ali ne od romanizovanih Tračana, već od jednog kelto-ligurskog elementa, koji je bio mnogobrojan na Balkanu; različiti ogranci ovog plemena kasnije su se rasprostrli na ovim prostorima.³⁹

Posle već navedene *Jungove* teze da „masa Dačana, koja nije poznavala koristi osim poteškoća od rimske vladavine, ostade da živi, plaćajući novim gospodarima porez koji plaćase od davnina, i ništa joj ne ostade u pamćenju iz rimske epohe osim njenog dijalekta, roditelja današnjeg rumunskog jezika”,⁴⁰ javljaju se kao suparnici njegovog dela *Gaston Paris* (francuski filolog i lingvista, specijalista francuske srednjovekovne književnosti i dobar poznavalac rumunskog jezika, inače profesor na College de France),⁴¹ *J. H. Šviker* (*Johann Heinrich Schwicker*) (nemački pisac i pedagog)⁴² i *K. de la Berž* (*C. de la Berge*).⁴³

Pomenuću ugarskog lingvistu, univerzitetskog profesora i člana Ugarske akademije nauka *Pala Hunfalvija* (*Pál Hunfalvy*), koji u svom delu objavljenom u Beču 1877. godine svedeno, u nekoliko

³⁸ Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, Wien 1887, 15: „Noch jetzt erinnern die kirchlichen Ausdrücke der wlachischen Sprache an die vormalige Heimat im Süden, ja die Ausdrücke für die einzelnen Abgaben und Naturalleistungen tragen direct den Charakter der Komnenen-Zeit”.

³⁹ Hermann Ignaz Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbeitung in Österreich*, Graz, 1877.

⁴⁰ A. D. Xenopol, *op. cit.*, 14.

⁴¹ U časopisu *Romania*, recueil consacré à l'étude des langues et des littératures Romanes, 7-ème année 1878, p. 608 et suiv.

⁴² Das Ausland, *Ueberschau der neuesten Forschungen auf dem Gebiet der Natur-Erd-und Völkerkunde*, Stuttgart 1877, no. 39, 1878, no. 10 i 1879, no. 12 i 15.

⁴³ C. de la Berge, *Essai sur le règne de Trajan*, Paris 1877, 48.

rečenica, piše sledeće: prilikom doseljavanja Ugara na prostor današnje Ugarske, oni zatekoše samo Slovene, koji su zatim nestali apsorbovani od Rumuna. Inače, Rumuni su se doselili u Transilvaniju i Ugarsku mnogo kasnije. Ruteni, kaže Hunfalvi, nisu mogli sići u Ugarske zemlje, eventualno tek posle dinastije Rjurika. Srbi su se mogli naći u Ugarskoj još iz vremena njihove doseobe u srednju Evropu, ali se nisu namnožili u ovoj zemlji sve do vremena turskih osvajanja Balkanskog poluostrva. Ista je stvar i sa Slovacima čiji se broj u Ugarskoj smanjio posle Husitskog ustanka. Germani u Ugarskoj su novijeg datuma. Zaključak je da su Sloveni jedini koji se mogu sporiti s Ugarima još od vremena doseljavanja Ugara, ali, budući da su nestali u naručju Rumuna, koji su, kako iznosi Hunfalvi, došli kasnije, Ugari su po istorijskom pravu jedini zakoniti vladari u zemlji u kojoj oni žive zajedno sa drugim narodima.⁴⁴

O istom pitanju J. L. Pič (*Iosif Ladislau Pič*), češki istoričar i profesor Univerziteta u Pragu, objavljuje knjigu u Lajpcigu 1880. godine.⁴⁵ U njoj dokazuje da u ranom srednjovekovnom periodu nije bilo Vlaha u današnjoj podunavskoj Bugarskoj i da zato nisu bili od značaja u formiranju Drugog bugarskog carstva krajem XII veka, kako tvrdi Resler.

Uzevši u obzir hroniku *Miracula sancti Demetri*, Pič drži da su romanizovani Tračani krajem VII veka pod žestokim pritiscima Slovena napustili prostrane oblasti Mezije. Zbog toga je mnoštvo romanizovanog življa probilo granicu koja je delila rimsku govornu oblast od helenske,⁴⁶ čiji su potomci današnji Makedorumuni i Aromuni, ali je bez sumnje mnoštvo Romana ostalo na prostoru

⁴⁴ Paul Hunfalvy, *Etnographie Ungarn's übertragen*, Wien 1877.

⁴⁵ Iosif Ladislau Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig 1880.

⁴⁶ Jireček je povukao jednu granicu podelivši Balkansko poluostrvo na uticaj latinskog i grčkog jezika. Ona ide od Lješa (*Lissus*) na sever duž istočne granice provincije Dalmacije (*Dalmatia*), a na jug do provincije Makedonije (docnije *Epirus Nova*), dok je prema istoku dopirala preko provincije Dardanije (*Dardania*) i grada Skoplja (*Scupi*) sve do Niša (*Naissus*, *Naisopolis*) i Bele Palanke (*Remesiana*), ostavljajući Sofiju (*Serdica*) pod uticajem grčkog jezika i helenske kulture. Od Niša na sever išla je zona pod uticajem latinskog jezika sve do Dunava (*Danubius*) i dalje tokom ove reke formirala jedan latinski pojas sve do ušća u Crno more (*Pontus Euxinus*). Vidi: Konstantin Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka II, ured. G. Ostrogorski, Beograd 1962, 16.

Mezije među Slovenima, o čemu svedoče mnogobrojni romanski termini u crkvenoslovenskom, bugarskom i srpskom jeziku, a osim toga i silna rumunska topografska nomenklatura u zapadnoj Bugarskoj, Srednjoj gori i u planinama oko Trna.⁴⁷

Nemoguće je, veli Pič, da je celokupno romanizovano stanovništvo napustilo Trajanovu Dakiju sklanjajući se pred varvarima u Meziju, kada znamo da je i ova provincija bila na isti način opustošena od varvara. Takođe, nemoguće je da su Vlasi u Erdelju došli tek u XIII veku, jer se na osnovu nekoliko mađarskih listina dâ zaključiti kako su već u to vreme Vlasi u Erdelju bili značajan politički faktor, u istoj ravni s Mađarima i Sasima. Pič dalje navodi da Rumuni nisu mogli doći do ovih političkih tekovina u roku od nekoliko decenija da su se oni doista doselili iz Mezije krajem XII ili početkom XIII veka, kako drži Resler u svom delu. Pič nadalje tvrdi da formiranje političkih institucija u Erdelju, koje imaju severnodunavski Rumuni, kao i njihovo socijalno uređenje, nije moglo da potekne od makedonskih Vlaha.⁴⁸

Nedugo nakon Reslerove knjige pojavljuje se A. D. Ksenopol (*Alexandru Dimitrie Xenopol*) sa knjigom koja je objavljena u Jašiju 1884. godine. Ksenopol u mnogim podnaslovima poput *Părăsirea Daciei, Remigrarea românilor în Dacia, Biserica română de rit slav, Cronicari și istorici, Documentele, Toponimia, Limba* itd. argumentovano ukazuje na Reslerove propuste, nedostatke i, pre svega, na političku konotaciju knjige. Ovom knjigom se postavljaju temelji budućih istraživanja o autohtonosti porekla Rumuna u Trajanovoj Dakiji.⁴⁹

Razume se da Ksenopolova knjiga nije ostala neopažena u redovima rumunskih patriota koji su veoma oštro kritikovali njegove

⁴⁷ Konstantin Jireček je sa tih prostora prvi izneo rumunsku topografsku nomenklaturu u članku *Archäologische Fragmente aus Bulgarien in Archäol. epigraph. Mitth.* X, 51, zatim u delima *Cesty po Bulharsku*, Praha 1888, 292–293, 368; *Fürstenthum Bulgarien*, Wien 1891, 123; *Archiv für slav. Phil.* 15, 100. Što se tiče termina u crkvenoslovenskom, bugarskom i srpskom, Jiriček ih je prikupio u delu *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Wien 1901, I, 36–38, koje ima nemerljiv doprinos u vezi s temom o kojoj se ovde raspravlja.

⁴⁸ J. Radonić, *op. cit.*, 86.

⁴⁹ A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler: Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, Iași 1884. i reprint izdanje iz 1998. koje koristim *de visu*.

stavove. Među njima je i latinista O. A. Densusianu (*Ovidiu Aron Densusianu*), koji u svojoj raspravi objavljenoj u časopisu „Țara nouă” (br. 2 i 3) iz 1885. godine kaže: „napis gospodina Ksenopola nije usmeren samo protiv Reslerove teorije, već je mnogo više protiv rumunskih istorijskih škola... Ono što nam govori g. Ksenopol nije rumunska istorija. Naša prošlost ... je mnogo lepša ... Prema tome, napis g. Ksenopola je samo delo čiste imaginacije. Napis se ne obraća toliko prošlosti Rumuna koliko prošlosti Slovena u Dakiji. Napis ne pobija Reslerovu teoriju, već unosi slovensku teoriju u rumunsku literaturu”.⁵⁰

Te iste 1885. godine belgijski istoričar *C. de Harlez* u svom delu podržava Ksenopolovu knjigu povodom Reslerove teorije. On je sačinio jedan izveštaj za Belgijsku kraljevsku akademiju o Ksenopolovom delu ističući da je autor prezentovao zadovoljavajuće argumente za podršku ideje da su Rumuni direktni potomci Dakorimljana. Ksenopolova studija može biti preporučena kao „jedna dobra i naučna kontrateza aktuelnog sistema u najboljem smislu protiv istorijskog porekla rumunskog naroda”.⁵¹

Laslo Reti (*Réthy László*) u raspravi koja je objavljena u Budimpešti 1896. godine iznosi novu teoriju po kojoj su na Balkanu bile tri vrste romanizama. Dolaskom Rimljana na istočnu obalu Jadranskog mora bilo je veoma brzo asimilovano ilirsko stanovništvo i tako je nastao staroitalijanski jezik identičan onom u Italiji. Druga vrsta balkanskog romanizma je poluromanizovan ilirski jezik koji je preteča današnjeg arbanaškog jezika. Treći balkanski romanizam nastao je, po Retijevom mišljenju, tako što su u VII ili VIII veku mnogobrojni italijanski pastiri krenuli iz Romanje preko Frijaula, Akvileje i Kranjske gore na Balkansko poluostrvo, gde su se pomešali sa slovenskim i arbanaškim pastirima i tako stvorili podlogu za treći, najmlađi romanizam, odnosno nastanak rumunskog jezika.⁵²

⁵⁰ O. A. Densusianu, *Note critice asupra scrierii domnului A. D. Xenopol „Teoria lui Rösler”* (brošură), București 1885, 9.

⁵¹ C. de Harlez, *Un énigme historique. Les Roumains dans le Moyen Age*, u: Al. Zub, *Junimea. Implicații istoriografice*, Iași 1976, 206.

⁵² Réthy László, *A Romanismus Illyricumban*, Budapest 1896. Vidi: J. Radonić, *op. cit.*, 87.

U rešavanje pitanja o poreklu Vlaha uključio se i *Konstantin Josef Jireček*, profesor Univerziteta u Pragu i Beču, svojom raspravom iz 1879. godine na osnovu neobjavljenih dokumenata dubrovačkog arhiva.⁵³ U prikazu knjige Gustava Vajganda o Vlasima u Moglenu⁵⁴ Jireček ističe da poreklo prarumunskog jezika treba tražiti na Balkanu, severno od granice koja je delila latinsku govornu zonu od grčke. Svoju teoriju o poreklu Rumuna izneo je u voluminoznom delu *Die Romanen....*⁵⁵ Centar prarumunskog je, po Jirečeku, tamo gde je na donjem Dunavu bila najšira govorna zona latinskog govora, odnosno „na jugozapadu Panonije, u Gornjoj Meziji, Obalskoj Dakiji, u latnskom delu Unutrašnje Dakije (kod Naisa i Remezijane) i u Dardaniji, ili prema današnjim oblasnim nazivima, u Sremu, u Kraljevini Srbiji, u zapadnom delu podunavske Bugarske i u Kosovskom vilajetu”.⁵⁶

Po Jirečekomom mišljenju, u srednjem veku između Jadrana i Ponta, između Podunavlja i Dalmacije, potomci Romana iz poznorimskog vremena govorili su dvojakim govorom: starodalmatinskim i rumunskim, a počeci ovih govora bili su obrazovani pre VII veka.⁵⁷ Između Romana u Podunavlju i onih na Jadranu živeli su na prostoru današnje Bosne, zapadne Srbije, Crne Gore i severne Albanije poluromanizovani Iliri, preci današnjih Albanaca. Zato Jireček izvodi zaključak da se zbog toga današnji albanski u mnogo čemu slaže s rumunskim jezikom, ali da je veza

⁵³ Constantin Jireček, *Die Wlachen und Maurowlachen in den denkmälern von Ragusa*, Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, 1879. Vidi: Konstantin Jireček, *Vlasi i Mavrovlas i u dubrovačkim spomenicima*, u: Zbornik Konstantina Jirečeka I, Beograd 1959, 193–204.

⁵⁴ Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen: Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig 1892; Pre ove studije Vajgand je objavio još jednu: *Die Sprache der Olympo-Walachen nebst Einleitung über Land und Leute*, Leipzig 1888.

⁵⁵ Constantin Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Wien 1901, 1903, 1904. Vidi: Konstantin Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, u: Zbornik Konstantina Jirečeka II, ured. Georgije Ostrogorski, prevod Stojana Stojanovića, Beograd 1962, 1–366.

⁵⁶ Konstantin Jireček, *Romani*, 25.

⁵⁷ Konstantin Jireček, *Romani*, 24.

albanskog sa starodalmatskim jezikom bila tešnja, jer su mnogi latinski elementi u albanskom mnogo stariji od rumunskih formi.⁵⁸

Sve Romane između Ponta i Jadrana Sloveni su nazvali Vlasima. Rumunske pastire su u srednjovekovnom razdoblju po planinama Dalmacije, tj. Dalmatinske zagore nazivali Morovlasima, za razliku od romanizovanog življa u gradskim naseljima Dalmacije.⁵⁹ Rumunski pastiri su se, po mišljenju Jirečeka, postepeno slovenizirali, a po mišljenju Lučića krajem XVII veka su u Dalmaciji zaboravili svoj maternji jezik. Otada je ime Vlah izgubilo svoje etnografsko značenje, te ono u XIX veku u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni označava pastira, seljaka i čoveka pravoslavne vere.⁶⁰

Od rumunskih naučnika s Reslerovom teorijom su se uglavnom složili E. Hurmuzaki (*Eodoxiu Hurmuzaki*) u delu objavljenom u Bukureštu 1878. godine⁶¹ i J. Nadežde (*Ion Nădejde*) koji u kritici dela A. D. Ksenopola⁶² smešta poreklo Rumuna južno od Dunava i smatra da su oni tek oko 1000. godine počeli naseljavati svoja današnja sedišta severno od Dunava. Po mišljenju Nadeždea, makedorumunski se razvio u Trakiji i Makedoniji, dakorumunski u današnjoj Staroj Srbiji u okolini Skadarskog blata, a rumunski na području Istre je takođe južnoga porekla.

Ne manje ktitičan prema Ksenopolu bio je i rumunski lingvista O. A. Densusianu (*Ovidiu Aron Densusianu*), koji je drugim, nezavisnim putem došao do istih rezultata kao i Jireček. On u svom kapitalnom delu⁶³ iznosi da je rumunski jezik nastao južno od Dunava, ali se ne slaže sa Reslerom da je kolevka rumunskog Mezija, već su to morali biti krajevi bliže Jadranu.

⁵⁸ Konstantin Jireček, *Romani*, 25. O odnosima arbanaškog i rumunskog vidi: Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien 1861, 8–10 (Denkschriften der phil.-hist. Classe der kais. Akademie, Bd. 12), M. Gaster und Gustav Meyer u: Gröbers Grundriss der romanischen Philologie I, 407–409, 805–806.

⁵⁹ Konstantin Jireček, *Romani*, 40–41.

⁶⁰ Konstantin Jireček, *Romani*, 47, 48.

⁶¹ Eudoxiu de Hurmuzachi, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, II, Bucarest 1878.

⁶² A. D. Xenopol, *Istoria Romanilor din Dacia Traiană*, vol. I–VI, Iași 1888.

⁶³ Ovidiu Densusianu, *Histoire de la roumaine*, Paris 1901 (I, II), 1902 (III). O njegovim tezama govoriću više u podnaslovu *Maternji jezik Vlaha ili Rumuna istočne Srbije*.

O poreklu Rumuna zanimljivo je i delo *E. Fišera* objavljeno u Bambergu 1904. godine u kojem kaže da „rumunski jezik koji se danas govori u Gornjoj Dakiji (severno od Dunava) nije mogao da nastane tamo, štaviše, svoje poreklo ima južno od Dunava. Mora se međutim dodati da je on nakon odvajanja od *balkanskog prarumunskog* u izmenjenom okruženju išao svojim posebnim putem”.

Ni najveća ekspanzija države Nemanjića ili despota Stefana Lazarevića „nije zahvatila timočki sliv, a ni gornje Ponišavlje”, pa kako drugačije objasniti čudnu koncentraciju izoglosa koje razdvajaju istočnu i zapadnu granu Južnih Slovena nego izvesnim etničkim klinom „u kojem je živelo – kaže holandski slavista *N. van Vejk (van Wijk)* – rumunsko stanovništvo”.⁶⁴ Iznevši svoju tezu da su Šopovi „nekadašnji Rumuni, koji su se u doba širenja srpske srednjovekovne države na istok (u XIV veku) srbizirali i primili srpskohrvatski jezik, ali mu nametnuli *balkanizme*”, koji su, i po mišljenju *Aleksandra Belića*, „neslovenskog porekla, i došli su u ove govore ... od Romana”,⁶⁵ *N. van Vejk* indirektno smešta postojbinu Rumuna na teritoriju gde se prostiru Šopovi, tj. na teritoriju istočne i južne Srbije, zapadne Bugarske i severne Makedonije.

I pored toga što *Margulije (Margulies)*⁶⁶ iznosi mišljenje da je srbizacija šopskih krajeva mogla biti u vreme kad oni nisu bili u sastavu srpske feudalne države, dakle, najdalje do XII–XIII veka, „mišljenje van Vejka, i ne samo njega, o romanskoj podlozi ovoga srpskohrvatskog dijalekta ostaje sasvim prihvatljivo”.⁶⁷ Zaključak je da se srpski jezik proširio „još u Srednjem veku... i na račun

⁶⁴ *N. van Wijk, Taalkundige en historiese gegevens betreffende de ondsta betrekkingen tussen Serven en Bulgaren*, Amsterdam, 1923, in: Saopštenjima Kraljevske Akademije nauka, Literarna sekcija, vol. 55, seria A, nr 3; Mathias Friedwagner, *Über die Sprache und Heimat der Rumanen in ihrer Frühzeit*, in: Sonderabdruck aus Zeitschrift für Romanische Philologie, vol. LIV, fasc. 6, Halle, 1934, 693 i d.; P. Ivić, *Srpski narod*, 26.

⁶⁵ I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955, 62.

⁶⁶ A. Margulies, *Historische Grundlagen der südslawischen Sprachgliederung*, Arch. für slav. Phil. XL (1925), 202–212.

⁶⁷ I. Popović, *op. cit.*, 65, 91, 92; *N. van Wijk, Taalkundige en historiese gegevens betreffende de oudste betrekkingen tussen Serven en Bulgaren*, Amsterdam, 1923.

neslovenskih jezika”, odnosno „do XII ili najdalje do XIII veka – srpskohrvatski jezik se u istočnoj i južnoj Srbiji raširio na račun rumunskog jezika”,⁶⁸ odnosno na teritoriji gde i *Van Vejk* smešta formiranje rumunskog naroda.⁶⁹

Sve do kraja XIX i početka XX veka mnogi rumunski autori oboriše se svom snagom protiv Reslerove teorije kako bi odbranili autohtonost Rumuna u Trajanovoj Dakiji. Među njima su, pored A. D. Ksenopola, D. Ončul (D. Onciul), G. Točiljesku (G. Tocilescu), B. P. Hašdeu (B. P. Hasdeu) i drugi, o čemu postoje podaci u delu *Emila Fišera*.⁷⁰ Mnogo je rumunskih autora, istoričara, arheologa, filologa, epigrafičara, numizmatičara i etnologa, koji tokom XX veka novim dokazima jačaju teoriju o autohtonosti Rumuna na levoj obali Dunava.⁷¹ Ali, razume se da je sva argumentacija u knjizi koju je

⁶⁸ I. Popović, *op.cit.*, 103.

⁶⁹ P. Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1986², 26.

⁷⁰ Emil Fischer, *Die Herkunft der Rumänen. Eine historisch-linguistisch-ethnographische Studie*, Bamberg 1904, 9.

⁷¹ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, Institutul de arte grafice „Bucovina”, București 1933; Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în Evul Mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București 1936; Ion Cornea, *Destinul istoric al Carpaților*, Editura „Țara și neam”, București 1937; Aurelian Sacerdoțeanu, *Studiile lui D. Onciul*, în: D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, Editura științifică, 1968; C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova 1973; Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București 1974; G. I. Brățianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Ediție, studiu și note de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, 1980; I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componența latino-romană*, București 1981; Al. Zub, *Biruit-au gândul*, Iași, Junimea, 1983; T. Maiorescu, *Opere*, Minerva, 1984; B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuși, studiu introductiv și note de Manole Neagoe, București, Editura Minerva, 1984, glava *Epoca formațiunii limbei române*; Al. Zub, *Sinteza xenopolitană*, u: A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Editura științifică și enciclopedică, 1985; V. Mihăilescu-Bârlibă, postfață la A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, studiu introductiv de Al. Zub, ediție de V. Mihăilescu-Bârlibă, Editura științifică și enciclopedică, 1985; Simion Mehedinți, *Civilizație și cultură*, prefață, ediție, note, indice de nume Gheorghiță Geană, Iași, Junimea, 1986; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, ediția a II/a revăzută și adăugată, București, Editura Enciclopedică, 1993; Ioan Slavici, *România de peste Carpați*, ediție Constantin Mohanu, Editura Fundației Culturale Române, 1993; Nelu Zugravu,

objavio Resler, makar ona bila i u službi ugarske politike, imala za istoriju korist, kao što je alhemija imala za hemiju, zato što je iznela na svetlost dana mnoštvo istorijskih činjenica koje bi bez toga možda ostale nepoznate naučnoj javnosti. Rekao bih da je Resler bio manje kritikovan zbog onoga što je napisao, a više zbog onoga što nije napisao.

Spomenuću uzgred i nekoliko autora sa prostora bivše Jugoslavije. Porekla Rumuna dotiče se *Jovan Radonić* u svojoj raspravi izdatoj u Novom Sadu 1904. godine u kojoj, između ostalog, kaže da su se makedonski Rumuni odselili u VII veku od podunavskih i da su otpočeli živeti zasebnim životom, dok su „Rumuni u severnim krajevima Balkana među bugarskim Slovenima, za čiju egzistenciju govore ... romanski termini i romanska topografska nomenklatura, došli do tolike snage, da su imali znamenita učešća u stvaranju drugoga bugarskog carstva. Ti Rumuni za koje se ne može odlučno reći da su baš početkom XIII veka prešli na levu obalu Dunava, nego je migracija prema severu mogla otpočeti ranije (tokom XI v.) poneli su iz starih svojih sedišta, gde su živeli pod drugim uslovima nego makedonski Rumuni, već gotovu socijalnu organizaciju sa jakim uticajem slovenskih institucija.”⁷²

Potom valja spomenuti *Aleksandra Belića*, lingvistu i filologa, profesora Beogradskog univerziteta, koji u svom kapitalnom delu *Dijalekti istočne i južne Srbije* objavljenom u Beogradu 1905. godine, govoreći o uticaju rumunskog jezika na govore istočne i jugoistočne Srbije, zapadne Bugarske i severne Makedonije, indirektno podržava teoriju o poreklu Rumuna na tim prostorima. Ipak, nakon navođenja zajedničkih elemenata koji se javljaju u sva četiri rumunska dijalekta (dakisko-rumunski, makedonsko-rumunski, istarsko-rumunski i meglenski), Belić kaže da su oni mogli nastati na „osnovu razvitka

Istoria romanității nord-dunărene (secolele II–VII). Contribuții la etnogeneza românilor, Iași 1994; Nicolae Stoicescu, *O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995; M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București 1996; B. P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, II, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuși, Editura Minerva, 1998; George Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, Ediția, prefată și tabel cronologic de Z. Ornea, Editura Minerva, 1998.

⁷² J. Radonić, *op. cit.*, 86.

narodnoga (vulgarnog) latinskog jezika koji se upotrebljavao na Balkanskom Poluostrvu za vreme rimske vladavine i docnije”, i nastavlja da je za njega „dovoljno da su se te crte, do VI veka, nahodile u romanskim dijalektima koji su se pružali širom celog Balkanskog Poluostrva, da li u to vreme i severno od Dunava ili samo južno od njega – ostavljam pristalicama i protivnicima Reslerove hipoteze da o tom raspravljaju”.⁷³ Reklo bi se, na osnovu navedenog citata, da Belić iznosi validne argumente o nastanku rumunskog naroda na prostoru Balkana, ali se deklarativno ne opredeljuje.

Međutim, Belić nešto dalje iznosi da je nesumnjivo da se „makedonsko-rumunski dijalekat širio više na sever nego danas ...; šta više, on se širio čak do Dunava, u današnjoj Srbiji i Bugarskoj... Docnije, pod uticajem invazije srpsko-bugarske, elemenat je romanski bio na Balkanu ne samo podeljen na tri grupe (severoistočnu, južnu i zapadnu) nego je i potisnut više na jug, u Epir i Tesaliju.”⁷⁴ Belić na osnovu ovde navedenog citata govori o velikoj seobi rumunskog naroda sa Balkana na tri strane usled invazije Srba i Bugara, po čemu bi se moglo shvatiti da je to bilo tokom VII veka. Belić i ovom prilikom ne govori o nastanku Rumuna na prostoru Dakije, a u nastavku kaže da je rumunski „uticaj u celoj istočnoj polovini Balkanskog Poluostrva bio jak” i da bi proučavanje tog uticaja „osvetlio zasada možda mnogu nejasnu stranu iz uzajamnog života i odnošaja osnovnih rumunskih govora na Balkanskom Poluostrvu”⁷⁵, što opet, doduše posredno, ukazuje na prostor nastanka rumunskog naroda, a to su različiti delovi istočne polovine Balkanskog poluostrva.⁷⁶

Ivan Popović, lingvista i filolog, profesor Novosadskog univerziteta, navodi da su „u kontinentu ... romanizovana tračka plemena formirala začetak današnjeg rumunskog jezika. Danas se u nauci uglavnom smatra da je rumunski jezik formiran na sadašnjoj teritoriji istočne Srbije, zapadne Bugarske i možda severne Makedonije, dakle otprilike u prostoru oko Niša, Sofije i Skoplja. Na tome terenu, pre dolaska Slovena, a možda i izvesno vreme posle toga

⁷³ Aleksandar Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Beograd 1905, LXX–LXXI.

⁷⁴ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXI.

⁷⁵ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXII.

⁷⁶ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXIII.

romanizovani balkanski stanovnici govorili su 'prarumunskim' jezikom, koji se docnije raspao na dakorumunsku i makedonorumunsku grupu."⁷⁷ Popović navodi da su „Rumuni ... lutali kroz Srednji vek po raznim planinskim delovima Balkana. Srpske srednjovekovne povelje pominju ih u Metohiji: bilo ih je i u Crnoj Gori, prošli su kroz Bosnu, Dalmaciju, i – zajedno sa Hrvatima – otišli da nastane neka sela u Istri... Druga jedna grupa Rumuna – verovatno iz duboke starine još – naselila je velike oblasti Makedonije i Grčke. To su, takođe pastiri, Aromuni ili Makedonski Rumuni ... ima ih i u Albaniji. Naposljetku, glavna grupa Rumuna je, izgleda, tokom Srednjeg veka, prešla na levu obalu Dunava i brzo romanizovala slovensku Dakiju. To je teritorija uglavnom današnje Rumunije."⁷⁸

Navedenim tekstom Popović se načisto opredeljuje da poreklo rumunskog naroda valja tražiti na Balkanu, a ne na prostoru Trajanove Dakije, za koju tvrdi da je pre doseljenja Rumuna bila slovenska. Naravno, u prilog tezi da Rumunima poreklo valja tražiti na prostoru Timok – Osogovo – Šara, Popović navodi mnoštvo rumunskih toponima sa ovog područja,⁷⁹ a kako je „pokazao istaknuti rumunski lingvista *T. Capidan*, u svim rumunskim dijalektima ima oko 70 jednakih slovenskih pozajmica, što znači da su one ušle pre ... rasepa [rumunskog jezika na dakorumunsku i makedonskorumunsku grupu] ili, drugim rečima, u vreme oko VI veka svakako."⁸⁰

Popović navodi pojmove najrazličitije vrste koji kod Rumuna imaju slovenske nazive, zatim navodi da je rumunska poljoprivredna terminologija preplavljena slovenskim nazivima, kao i deo ostale materijalne kulture koja nosi slovenski pečat, državno i društveno uređenje koje se kod predaka današnjih Rumuna razvilo pod silnim uticajem Južnih Slovena, a i religiozni život Rumuna koji nosi pečat snažnog slovenskog uticaja itd.⁸¹

Na drugom mestu Popović još decidiranije iznosi da „na teritoriji današnje rumunske države – Rumuna, kako se do danas misli, u doba dolaska Južnih Slovena nije bilo: oni su se tek docnije doselili

⁷⁷ I. Popović, *op.cit.*, 19.

⁷⁸ I. Popović, *op. cit.*, 20.

⁷⁹ I. Popović, *op.cit.*, 24.

⁸⁰ I. Popović, *op.cit.*, 43.

⁸¹ I. Popović, *op.cit.*, 43–44.

u Dakiju sa Balkana i brzo romanizovali slovensku Dakiju, onda od vizantijskih pisaca nazivanu Sklavinia (Σκλαβινία). Razume se, Popović nigde ne navodi vreme doseljenja Rumuna u Dakiju, ali u prilog tezi da su „dački” Sloveni živeli u Dakiji pre doseljenja Rumuna sa Balkana, navodi mnoštvo slovenskih toponima koji se „odlikuju dubokom starinom ... jer oni potiču iz dublje prošlosti no što je to VI vek n. e.”⁸²

Napokon, Popović na samom kraju IV poglavlja svoje knjige navodi i određenije vreme doseljenja Rumuna u Dakiju: „Rano u Srednjem veku Rumuni prelaze sa Balkana na levu obalu Dunava i ubrzo vrše potpunu romanizaciju ove nekada verovatno čisto slovenske zemlje.”⁸³

Možda bi trebalo navesti neke slovenske elemente u rumunskom jeziku koji će još bolje odrediti poreklo Rumuna na prostoru centralnog Balkana. Navedimo najpre dačku toponomastiku slovenskog porekla, koja nesumnjivo pripada najstarijem sloju, barem u većini slučajeva. Izuzimajući malo srpskih elemenata u današnjem rumunskom Banatu, onda „slovenska toponomastika u Dakiji nosi makedonsko-bugarski karakter, što se, uostalom, slaže sa već konstatovanim činjenicom da je i današnja istočna Mađarska pokazivala nekad taj isti slovenski tip. Up. u Rumuniji *șt, jd* sa prasl. **t, *d*: *Peștera, Zlaști; Grajdani, Grajdeanu*; izrazito južnomaked.-bug. *ě* > 'a, ä: *Predeal, Breaza, Breazova, Pleaș* /up. hrv. Pleşivica/; zatim *o, ъ* > rum. *o, â* /poluglasn/: *Bozeș, Bozovici; Măhaciu*; *ь* > *e*: *Cameneș, Praveș*; možda i očuvano *čr* /srpskohrv. štokavski odavno je dobio *cr* za *čr*/: *Cerna, Cernavoda* itd. Moguće je da i zamena *îm* za *o* ukazuje na poznije makedonsko-bugarski *ѣм, ѣ*: *Glîmboca, Glîmboca, Dîmbrovița, Dîmbrovița* i dr.”⁸⁴

Popović dalje kaže da „makedonsko-bugarski tip nalazimo i u rumunskim apelativima (najstariji sloj je primljen još na Balkanu, istina): *maștehă, moștean* „naslednik” = *моуиѣнь* (srp. *moćan*): *grajd* (up. i arb. *grazhd*); zatim *ě* > *ea*: *deal, pleavă, leac, treabă, mreajă, veac, țeavă, streahă*; pa onda *ь* > *o* i *ь* > *e*: *dobitoc, tocma* „tačno” <

⁸² I. Popović, *op.cit.*, 42.

⁸³ I. Popović, *op.cit.*, 52.

⁸⁴ I. Popović, *op.cit.*, 68.

*тѣмѣ, а тоцми; темниѣ; naposletku ĩn (i ĩ?) za ϕ: mĩndru „lukav” < mϕdr̥, gĩnscā (gĩscā) < gϕsbka.*⁸⁵

Među apelativima slovenskog porekla nalazimo – kaže Popović – i „stare srpske elemente, kako je, uostalom, pretpostavio Kapidan. Takvi bi, po njemu, bili oni slučajevi gde mesto *ĩn* za *ϕ* nalazimo rum. *un (um)*, koje kao da ukazuje na srpskohrvatsko potonje *u*: *muncā, luncā, poruncā, scump...* logično (je) da Rumuni u Srbiji i Bugarskoj prime i srpske i bugarske elemente, bar u ta prva vremena. Tako se dogodilo sa rumunskim susedima Arbanasima: oni su od prvih dana pretrpeli i srpski i makedonski uticaj.”⁸⁶

U nastavku Popović ponovo citira Kapidana koji „ističe da i jedna važna rumunska reč: *grai* „govor” nalazi svoje objašnjenje u srpskohrv. *graja* „galama”. Što se, pak, tiče pojave rumunskoga *e*, i mesto *ea* za *ě (vétrilā, vreme; bilealā = belilo, plivesc = pleviti)* i sl., to ne mora biti srpskohrvatsko ... a nije ni inače presudno.”⁸⁷

Jednom rečju, kaže Popović „u Dakiji su u prvo vreme bili nastanjeni preci današnjih Makedonaca i Bugara, sem, verovatno, sasvim na zapadu, gde je moralo biti Srba; ali na Balkanu (u današnjem Šopluku) Rumuni su bili svakako na zapadu u kontaktu sa Srbima, a na istoku sa Bugarima.”⁸⁸

Navedeni toponomastički primeri i apelativi veoma su dragoceni, ali ne mogu da „pripada(ju) najstarijem sloju”, tj. vremenu pojave Bugara i Slovena u Dakiji a da Rumuna nije bilo. Moguće je prihvatiti da je Bugara i makedonskih Slovena bilo u „najstarijem sloju” (V–VI veku) na prostoru Dakije, ali Bugari su bili poslovenjeni tek u IX veku. Zbog toga je teško prihvatiti mišljenje Popovića da „slovenska toponomastika u Dakiji nosi makedonsko-bugarski karakter”. Bugari su u to vreme, na kojem god prostoru bili, govorili starobugarskim jezikom, tj. nisu govorili jezikom makedonskih Slovena koji se pominju u Makedoniji još u vreme velike slovensko-avarske opsade Soluna 586. godine. Oni se u vreme Konstansa II (658. god.) i kasnije (677. god.) pominju pod imenom *Droguvita, Velegezita, Sagudata, Vajunita, Verzita, Rinhina* i *Strimonaca*, u

⁸⁵ I. Popović, *op.cit.*, 68.

⁸⁶ I. Popović, *op.cit.*, 68.

⁸⁷ I. Popović, *op.cit.*, 68.

⁸⁸ I. Popović, *op.cit.*, 68–69.

svojim Sklavinijama (Σκλαβινία) na prostoru Makedonije, kao i Jezeriti i Milinzi na Peloponezu, koji se pominju u Monemvasijskoj hronici.⁸⁹

Navešćemo mišljenje filologa i lingviste međunarodnog ugleda Pavla Ivića, redovnog profesora Univerziteta u Novom Sadu i Beogradu. U svom delu *Srpski narod i njegov jezik*, neizvesno je, kaže Ivić, da „posle naseljavanja obeju grana Južnih Slovena na Balkan, između njih zadugo nije bilo prisnijeg kontakta... Sloveni nisu zatekli Balkansko poluostrvo nenaseljeno, a nisu mogli ni istrebiti starosedeoce... Jedan njegov deo je našao utočište u utvrđenim primorskim gradovima, dok su se drugi povukli u šume... Mašta lako može pomoći da shvatimo šta je značilo napustiti uređene gradove i sela... Ali uprkos svemu potomci tih stanovnika šumskih zbegova uspeali su da prežive; očito je da u tom ambijentu treba tražiti začetak rumunskog naroda... Pitanje prvobitne postojbine Rumuna spada u sporne probleme istorijske i jezičke. Jasno je toliko da su Rumuni potomci romanizovanog stanovništva koje je preživelo slovensku invaziju, i to u nekom regionu koji nije odveć prostran, jer se sve rasute grane rumunskog etnikuma u odnosu na druge romanske jezike odlikuju vrlo izrazitim zajedničkim jezičkim osobinama koje su mogle nastati samo u tesnoj zajednici. Međutim, nije sasvim izvesno koje je to područje bilo kolevka rumunskog naroda.”⁹⁰ Zatim navodi mišljenje rumunskih istraživača da bi kolevka rumunskog naroda mogla biti sama Rumunija, ali se tom shvatanju, po mišljenju Ivića, „suprotstavlja argument da su Rimljani vladali Dakijom kratko, oko 165 godina (106–271. naše ere), dok su današnja Srbija i Bugarska provele više od pet stoleća pod rimskom vladavinom, što je davalo daleko bolju mogućnost za potpuniju romanizaciju. Naročito je kompaktan mogao biti živalj latinskog jezika na limesu duž Dunava, posle gubitka Dakije... S druge strane, nije verovatno da je Dakija ikada bila temeljno romanizirana, a ni da je stanovništvo latinskog jezika, ukoliko ga je bilo u njoj, ostalo tamo i posle povlačenja legija

⁸⁹ *Theophanis Chronographia*, ed. C. de Boor, Lipsiae 1883, 347.6; VINJ I, 222; *Elias Nisib. Script. Syri* VII, 64 i Anonim u *Corpus Script. christ. orient. Chr. min.* 1903, 55 (navedeno prema VINJ I, 221, nap. 8); *Miracula sancti Demetri* II, 4, 257, 215.11–17; VINJ, I, 205.

⁹⁰ Pavle Ivić, *op. cit.*, 23, 24, 25.

na južnu stranu Dunava 271. godine. Zbog svega toga većina nerumunskih ispitivača sklona je tome da poreklo Rumuna traži u rimskoj provinciji Meziji koja je zahvatala pored ostalog istočnu Srbiju i severnu Bugarsku. Činjenica da Rumuni stvarno žive u Dakiji, a ne u Meziji, tu ne dolazi u obzir kao protivargument.”⁹¹ Prodiranjem slovenskih plemena u taj prostor počinje postepena emigracija „rumunskog ... življa iz prostora o kojem je reč” i asimilacija „ostatka zatečenog stanovništva (s izuzetkom dela Rumuna u severoistočnoj Srbiji...)”.⁹²

U prilog tome da je kolevka rumunskog naroda doista istočna Srbija Ivić navodi toponime „*Berbatovo, Bukurovac, Bučum, Valuniš, Korbevac, Maržini, Merdželat, Svrljig, Surdulica, Tumba, Džepa* i mnoga druga rumunskog porekla... Uostalom i na bugarskoj strani granice, na primer u sofijskom kraju, znatan je udeo rumunskog elementa u toponimiji oličen u imenima kao *Banaiz, Banišora, Bov, Vakarel, Gavnos, Pasarel, Ursul*.”⁹³ S druge strane, u mnogim našim krajevima ... ima takođe rumunskih tragova u toponimiji, ali nigde u tolikoj meri kao u istočnoj Srbiji.”⁹⁴ Pored toponima, u prilog svojoj

⁹¹ Pavle Ivić, *op. cit.*, 25

⁹² Pavle Ivić, *op. cit.*, 28.

⁹³ Na prostoru belograđičko-brezničkih govora u jugozapadnom delu Bugarske duž granice sa Srbijom a i šire, Romanski, koristeći se radovima Vajganda i Jirečeka, navodi toponime: *Banišor, Bukurovci, Bukor, Vakarel, Gurguljat, Krecul, Mošino, Murgaš, Pasarel, Pelišat, Petrlaš, Pičor, Purčenica, Cercel, kao i nekoliko oronima: Čerčelat, Murgaš, Moša, Kornica, Ursulica, Čerbul, Dlboki Val, Merul, Gurgulejka, Magurišta, Fenac i Čungulj, i još nekoliko njemu sumnjivih toponima: Jarbata, Erul, Erišorski dol, Krnul, Lupovski, Pašunci, Cincovci itd.*, kao siguran dokaz o prisustvu Vlaha/Rumuna srednjovekovnog perioda na prostoru Timok – Osogovo – Šara, ali ne govori o tom prostoru kao o njihovoj postojbini. Vidi: Ст. Романски, *Власите и цинцарите въ България* (Rumanen und Aromunen in Bulgarien. Mit 16 Bildern und einer Karte von Prof. Dr. G. Weigand. Leipzig. 1907. 8°. VIII, 104), Периодичко списание, кн. LXIX, София, 1908, 12.

⁹⁴ Pavle Ivić, *op. cit.*, 29–30. U prilog Ivićeve konstatacije navešću niz toponima sa prostora Timok – Osogovo – Šara: *Aluša/Aljuša, Alvaneš, Arbinje, Arnjósa, Astríka, Badulov del, Balabúcov vrtop, Balavúrov kamik, Bálta, Baltač, Baltěj, Báltin del, Balj, Báljin dol, Bándulica, Bášara, Basaríca, Batěj, Bečéš, Biljór, Bobokánina, Bolvan, Bóta, Boturák, Botušan, Bradíš, Bubulínsci rid, Budurova pojata, Búkur, Bunišévac, Búnsći dél, Burdimó, Bušuráto, Butulan, Buza, Búzina padína, Bmbúblj, Cárina, Cekulínova kula, Cucúrína žljebúra, Cunculíja, Čigrej, Čordarovo, Čórtina liváda, Čučúljl, Čumága, Čungarí, Čungul, Čungúrsce bare, Čučulíja, Čútáci,*

tezi Ivić navodi tragove u današnjim dijalektima istočne Srbije i direktne pomene Vlaha u pisanim dokumentima.

Najpozvaniji filolog i lingvista u Srbiji koji može o ovom pitanju govoriti najkompetentnije jeste *Aleksandar Loma*, akademik SANU i profesor Univerziteta u Beogradu. On je u svom radu *Iz toponimije Srbije* donekle pomerio granice prostora na kojem se mogu tražiti Rumuni navodeći toponime iz zapadne Srbije: *Mačkat*, selo na

Dánčulica, Dándulovi bukovci, Dáskalov rt, Derekul, Dínina áloga, Dinino kamenče, Dinov kamen, Dodina padina, Dódino, Drmanska preslap, Drmólj, Dukáč, Durlan, Durmiš, Džadžulov del, Džajina kopita, Džámenje, Đigos, Glamsći ošlji dol, Golokordina, Górnja rúnkul, Gornji Balaševac, Gornji/Donji Kostelj, Gramada, Gramáde, Grgulica, Grósur, Grót, Grvaljós, Gska, Guljársći dél, Gúrla, Jalbotina, Jankula, Jánkulica, Jarišór, Jón, Jóna, Jónčino trnje, Jónina padina, Jonino branište, Jónišini vrtopje, Jónka, Jordánova koliba, Jótin lug, Jótino, Kámena strúga, Kamínska rudina, Kápeš, Kapilija, Káponьс, Kapúč, Karapúlovci, Klájca, Klímента, Klisúra, Klokoteš, Klopét, Kljokotiš, Kokorina glava, Komatina čuka, Komil, Komín, Kómin, Komínat, Kopájčina padina, Kopajkošara, Kopajska reka, Kopiláš, Kopílov dol, Kopita, Kopítnica, Kórbula, Kórbulova padina, Kordina padina, Kornét, Kornétul, Kóstol, Kormati del, Labukovo, Latínac, Latínsći manastir, Latínsći put, Latínska crkva, Látínska čuka, Latínska vodenica, Latínsko gúvno, Latínsko kale, Leptérovac, Lisándrijina vodenica, Lúpula, Lúpura, Mačuklin, Mádin jaretárník, Magólj, Magúra, Manákovo bránište, Manática, Mandarínsći potók, Mándra, Mangúsi, Márdina ógrenja, Márgaret, Marúncin grob, Mátočina, Matrúna, Merdželat, Mérila, Midžur Mikulov del, Minikóv trap, Minišór, Mirosandino, Moropútina, Múrdža, Murđin potok, Múrdine, Mušáti vrtop, Mušina padina, Muškát, Mútija, Négra, Nišór, Ošljane, Paješka reka, Pajež, Pálmanica, Páltina/Páltinje, Páljin breg, Paljin potok, Panajotova livada, Paralija, Parálovo, Parasína, Parastura, Párta, Pasarélo, Paskašija, Paskašísći del, Periš, Perivoj, Perkáš, Petrlaš, Petrláško, Petruša, Pinét, Piskávica, Piskúlkula, Planinica, Planina, Pljóš, Pljóština, Pogačánovo, Popúša, Pórta, Pórtica, Pótkostolje, Pripór, Prókar, Prostruga, Prporovac, Prvulov trap, Púcul, Pučós, Púljanica, Puljine vrtače, Puturós, Pýngársći kladanac, Rádulov trljak, Rádulovac, Radulovo, Rájčulovac, Ramništé, Rávilica, Róman, Romanija, Románovac, Ropot, Roškán, Rpínje, Rúncula, Rúnka, Rúnkul, Rúnkula, Rúnkulj, Rьor, Sadíkovica, Sakúljica, Sándin vir, Sándina vodenica, Sárdino, Sarúša, Singuríca, Skapét, Smederevo polje, Sogulján, Srpiška padina, Stara struga, Strmbul, Strmólj, Surupáta, Surupiš, Svinak, Svrljig, Šarapón, Šarbánovac, Šérbino, Šiljegarnik, Šúgrinci, Šundrin del, Šurdil, Šútina padina, Tabanov del, Todorácina pojáta, Tótelja, Tríbulovac, Túdorica, Tudorova šuma, Túgle, Turuléja, Umos, Urdeš, Urma, Ursulica, Vágul, Vakléste dupče, Valúša, Várdište, Vinišór, Vlahovo, Vlájina strúga, Vlášći dél, Vurdán itd. Vidi: Slavoljub Gacović, Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone XV i XVI veka, I–III, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije, NVO Ariadnae filum, 2012, 245–271.

Zlatiboru; *Negrišori*, selo u Donjem Dragačevu; *Kondrišor*, šuma u selu Kaona u Gornjem Dragačevu; *Kamidžora*, brdo na utoku Ibra u Moravu; *Kornet* (*Kornjet*, *Karnet*) na više mesta; *Loret*, selo kod Užičke Požege; *Grušet*, zemljište u Guči (Gornje Dragačevo); *Prijot*, zemljište u selu Dljinu (Donje Dragačevo) i drimonime na *-et* (< lat. *-etum*) izvedenih od slovenskih naziva za vrste drveća, kao što su: *Brezet*, zaselak u oblasti Zlatibora; *Vrbet*, njive u selu Viči (Gornje Dragačevo); *Jelet*, brdo u selu Krivoj Reci (Kačer); *Lipet*, brdo u selu Kozelju (Kačer); *Vrbeta*, selo u Gruži; *Rebreta*, brdo i utrina u selu Cerju i *Grošeta* (*Groxeta* 30-tih godina XV veka, danas *Grošeto*), njiva u selu Dragancu, koji „potiču iz mešovitog vlaško-slovenskog govora Vlaha u ovom delu Srbije, nastalog u razdoblju koje je prethodilo njihovom potpunom i konačnom posrbljenju”.⁹⁵

Skoro deceniju kasnije, u radu *Jezička prošlost jugoistočne Srbije u svetlu toponomastike* Loma o pitanju postojbine rumunskog naroda navodi sledeće: „upravo na planinske predele današnje istočne Srbije i zapadne Bugarske pada sumnja da su se tamo mogli u latinskom, a zatim u slovenskom okruženju najduže održati i naposljetku preživeti jedan predrimski idiom, čiji je izdanak današnji albanski jezik, i istočnobalkanski romanski dijalekat, predak današnjeg rumunskog jezika... Uzima se da su se pradomovine Protorumuna i Protoalbanaca morale nalaziti jedna do druge, u nekoj visokoplaninskoj oblasti: među pokazateljima koji upućuju na današnje srpsko-bugarsko pograničje je i toponim *Strónges*, zabeležen sredinom VI veka u oblasti Remesijane, današnje Bele Palanke, kao najranija potvrda jedne reči iz pomenute skupine: alb. *shtrungë* = rum. *strungă* 'tor za mužu ovaca'”.⁹⁶ Ovakvih refleksa u „antici potvrđenih toponima, čiji bi glasovni oblik svedočio da su se pre prelaska Slovenima razvijali u ustima Protoalbanaca ili Protorumuna”, nažalost, ima veoma malo.⁹⁷

⁹⁵ Aleksandar Loma, *Iz toponimije Srbije*, u: Onomatološki prilozi, VI, Beograd, SANU, Odeljenje jezika i književnosti, Odbor za onomastiku, 1985, 110–112.

⁹⁶ Aleksandar Loma, *Jezička prošlost jugoistočne Srbije u svetlu toponomastike*, u: Govori prizrenko-timočke oblasti i susednih dijalekata, Niš, Filozofski fakultet u Nišu, Institut za srpski jezik SANU Beograd, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Nišu, 1994, 108.

⁹⁷ Aleksandar Loma, *Jezička*, 108.

U podnaslovu *Protorumuni* u navedenom radu Loma navodi da „što se tiče rumunskog jezika, on se, kao jedan romanski dijalekat, mogao obrazovati samo s ovu stranu takozvane Jirečekove granice... u pozno doba ona je presecala sredozemnu Dakiju, dok se isprva podudarala sa granicom između provincije Gornje Mezije i Trakije”, dakle, na prostoru u kojem je „službeni jezik bio latinski”⁹⁸, tu se mora tražiti i kolevka rumunskog naroda. Loma iz jugoistočne Srbije navodi „jedan sloj rumunskih toponima kao *Rnjos, Nikšor... Midžor*,⁹⁹ *Merdželat, Bučum, Bučumet, Valuniš, Surdul, Surdulica, Mačkatica*, koji nesumnjivo dokazuju nekadašnje brojno prisustvo Rumuna u ovim predelima”, ali je hronološko određenje ovih naziva gotovo nemoguće tačno utvrditi. Kao ranu potvrdu rumunskog supstrata možemo navesti i toponim *Svrljig* s početka XI veka ako bismo za njega prihvatili uvreženu etimologiju od rum. *zvirługă* „jegulja”, ali je pobija upravo najraniji pomen imena iz 1019, *Sfeligovos* – bez *-r-*, – na osnovu kojeg se može predložiti slovenska etimologija (up. polj. toponim *Swielugowo* potvrđen u XV veku) ili izvođenje iz imena Justinijanove tvrđave u oblasti Remesiane *Spelónka* (lat. *spelunka* „pećina”).¹⁰⁰ Rumunski razvoj antičkih toponima nalazimo u gornjoj Moravi, u povelji iz 1019. godine, kod rano pomenutog naziva *Binétzes* = *Binčb* danas *Binač*, takođe *Binča Morava* (od oko 1400), koji bez ubedljive slovenske etimologije stoji u vezi sa drugim članom imena antičkog naselja *Arri-bántion* pomenutog u II veku kod Ptolemeja, koje se lokalizuje na istom mestu. Prelaz *-bantio-* u *binč-* pretpostavlja, pored palatalizacije *t > č*, zatamnj enje glasa *a* pred nazalom u vokal boje *i*, pojavu karakterističnu za rumunski, gde lat. *an* daje *in*.¹⁰¹ Nadalje, u turskim popisima XVI veka potvrđen je top. *Zina* u Grdeličkoj klisuri, koji se poklapa s rumunskim mitološkim

⁹⁸ Aleksandar Loma, *Jezička*, 109–110.

⁹⁹ U *Oglednoj svesci* budućeg *Etimološkog rečnika srpskog jezika* (ERSJ) akademik Pavle Ivić navodi da je oronim *Midžor* (*Midžur*) „verovatno romanskoga porekla, od **Mə9Ár* < vlat. (*monte*) *maiore* 'veće (brdo)', up. ital. *Montemaggiore* planina Učka u Istri, furl. *Mòntmaiôr* = *Matajur* planina na slovenačko-italijanskoj granici, *Monte Mayor* brdo blizu Valensije u Španiji.” Vidi: *Ogledna sveska*, Institut za srpski jezik SANU, Etimološki odsek Instituta za srpski jezik SANU, Biblioteka južnoslovenskog filologa, Nova serija, knj. 15, Beograd, 1998, 57.

¹⁰⁰ A. Loma, *Jezička prošlost*, 110.

¹⁰¹ A. Loma, *Jezička prošlost*, 111.

nazivom *zîñă* od latinskog teonima *Diana*.¹⁰² Iste je osnove i porekla naziv *Zan* zabeležen tokom XVIII veka kao ime danas potopljenog ostrva Demir kapije na Dunavu, čiji je vulgarnolatinski oblik *Zanes* (upor. rum. *zâne* „vile”) posvedočen kod Prokopija u VI veku na Dunavu blizu današnjeg Karataša. Svi navedeni primeri imaju tipičan rumunski razvoj, a zapadno, na Kosovu, *Priština* bi mogla biti lat. **Prisciana* (varijanta latinsko-tračkog hibrida *Priskúpera* potvrđenog oko 550. godine kao naziv utvrđenja u Dardaniji), opet u rumunskom glasovnom ruhu.¹⁰³ Uostalom, na celom ovom prostoru, po mišljenju A. Lome, ima slučajeva gde je takav doslovenski razvoj *a* pred *n* izostao (upor. *Ulpiana* > *Łpłjanь* XIII vek = danas *Lipljan*), a jugoistočno od Pirota istovetnu formaciju **Prisciana* (pogrešno zabeleženo kod Prokopija *Triskiana: P/T*) Sloveni su čuli u klasičnom latinskom obliku i preuzeli kao **Priscejanь*, a odatle disimilacijom *Pristjan* (tako i 1576), docnije *Prisjan* sa dijalektalnim *stj* > *sj*.¹⁰⁴

Loma u jednom od svojih radova, *Neki slavistički aspekti srpske etnogeneze*, ukazuje na to da je prelaz *šč* > *št*, osim u srpskom i bugarskom jeziku, zabeležen i u rumunskom, što može biti u vezi sa nekadašnjom *postojbinom Rumuna* na prostoru između Srba i Bugara.¹⁰⁵ Ovde nije mesto da detaljno „razmatramo složen problem etnogeneze i prvobitne postojbine Albanaca i Rumuna. Uprkos autohtonizmu koji uporno zastupaju njihove nacionalne nauke, dobar deo nepristrasnih istraživača sa strane – kaže Aleksandar Loma – sklon je da pretke jednih i drugih u vremenu od kraja antičkog doba do oko hiljadite godine traži u planinama današnje istočne Srbije i zapadne Bugarske, odakle bi se onda, prema toj hipotezi, Rumuni bili iselili na sever, preko Dunava, u staru Dakiju, a Albanci na zapad, u južno jadransko primorje.”¹⁰⁶

U vezi sa *postojbinom Rumuna* još je *Mutaščijev* zaključio da se poluromanizovano stanovništvo zapadnog dela Balkanskog poluostrva zadržalo oko Kroje, Skadarskog jezera i dela Crne Gore, i da od njega

¹⁰² A. Loma, *Jezička prošlost*, 111.

¹⁰³ A. Loma, *Jezička prošlost*, 111.

¹⁰⁴ A. Loma, *Jezička prošlost*, 111.

¹⁰⁵ Aleksandar Loma, *Neki slavistički aspekti srpske etnogeneze*, u: Zbornik Matice srpske za slavistiku, 43, 1993, 111.

¹⁰⁶ A. Loma, *Neki slavistički aspekti*, 110.

potiču Albanci, a centre gde su se zadržali romanizovani Tračani on vidi u oblasti Ibra i Lima, odnosno današnje jugozapadne oblasti Srbije i Hercegovine, a njihove potomke naziva Vlasima. Vlasi su se po njegovom mišljenju rasprostirali i duž Morave i Timoka sve do Transilvanskih Karpata,¹⁰⁷ sa čime se slaže i Tibor Živković, uz dopunu da centri okupljanja romanizovanog stanovništva nisu mogli biti oko Lima i Ibra, već severoistočno odatle u pravcu srednjovekovnog Rasa i Niša, i istočno od Morave.¹⁰⁸

Po mišljenju istoričara *Tibora Živkovića*, na osnovu antropološke analize brojnih skeleta sa lokaliteta Karataš, Vajuga I, Viminacijum i Pesak/Korbovo u istočnoj Srbiji i lokaliteta Đonaj na Kosovu, starosedelačko, odnosno romansko stanovništvo, slabo se mešalo sa Slovenima od VII do X veka. Proces brahikranizacije ukazuje Živkoviću na spajanje dve etničke grupacije tek posle XI veka. Taj proces ukazuje na to da „oblasti Balkana, pre svega Srbije, nisu bile ni izdaleka opustele i da se romansko stanovništvo, istina u brdskim predelima, očuvalo sve do XI veka, kada dolazi do njihove migracije. Jezičke pozajmice u rumunskom i albanskom jeziku, koje se odnose na poljoprivredu, preuzete od Slovena, ukazuju na promene načina života dotadašnjih stočara [Vlaha i Albanaca – S.G.] i njihove bliže kontakte sa Slovenima. Samim tim, preostalo romansko stanovništvo, upuštajući se u bliže dodire sa brojnijim Slovenima, tokom XI, XII i XIII veka, postepeno se slaviziralo.”¹⁰⁹

Na osnovu dosad izloženog, kolevka rumunskog naroda je po jednima bila na prostoru današnje Rumunije, Transilvanije, Muntenije i Moldavije, a po drugima na prostoru velike skupine „davnasnjih izoglosa koje idu uglavnom zajedno od ušća Timoka preko istočnih podnožja planina duž srpsko-bugarske granice do Osogova, a zatim u širokom luku kroz severoistočnu Makedoniju do Ovčeg polja i Skoplja, i dalje južno od Tetova ka albanskoj etničkoj granici oko Šar-planine”.¹¹⁰

¹⁰⁷ П. Мутафчиев, *История на българския народ (681–1323)*, София, 1986, 95.

¹⁰⁸ Tibor Živković, *op. cit.*, 128–129, nap. 404.

¹⁰⁹ Tibor Živković, *op. cit.*, 143.

¹¹⁰ Pavle Ivić, *op. cit.*, 18.

Teorija da se kolevka Rumuna (Vlaha) nalazila na pojasu između „vlaških” Slovena i „panonskih” Slovena razvila se i na osnovu romanskih/rumunskih toponima. Od Konstantina Jirečeka pa do Aleksandra Lome navodi se tridesetak rumunskih toponima u okolini Sofije, Svrljiga, Bele Palanke, Vranja itd. Na stotine rumunskih toponima sa područja prizrensko-timočkih govora srpskog jezika naveo sam u svojim knjigama kako bih ukazao na kontinuitet Rumuna (Vlaha) na tom prostoru,¹¹¹ ali sam, proučavajući pisane izvore u kojima se Rumuni (Vlasi) srednjovekovnog razdoblja pominju od Erdelja i Galicije do Grčke i od jadranske do crnomorske obale, došao do zaključka da su Rumuni (Vlasi) nekad manje, nekad više spominjani na ovom ili onom području, ali svakako ne treba sumnjati da ih je uvek bilo na celokupnom karpatsko-balkanskom prostoru.

Manje-više isto mišljenje ima i rumunski istoričar i filolog P. Panaitescu (*Petre P. Panaitescu*). On iznosi mišljenje da se romansko stanovništvo iz kojeg je nastao rumunski narod prostiralo od Karpata do Pinda i Salone kao jedno „platno (satkano) od naroda” u simbiozi s jednim drugim „platnom (satkanim) od naroda” slovenskog porekla. U vreme kada se romanizovano stanovništvo severno od Dunava opiralo slovenskoj asimilaciji i, dapače, uspešno asimilovalo Slovene sa tog prostora, ono južno od Dunava nije uspelo da se suprotstavi slovenizaciji i većim delom se asimilovalo u slovenskom moru; nije reč o recipročnom transferu populacije, već o jednom recipročnom procesu asimilacije, svakako pobedonosnom na levoj obali Dunava za romanizovano stanovništvo koje je konstituisalo rumunski narod.¹¹²

Jedan značajan momenat u ovom procesu predstavlja VII vek, kad je, nakon razaranja dunavskog limesa 602. godine,¹¹³ sedam

¹¹¹ Slavoljub Gacović, *Od Rimljana i latnskog do Rumuna Timočana i rumunskog*, Bor, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, 2008, 159–198; Slavoljub Gacović, *De la cetățenii romani la populația română în zona Timocului* (Sec. I–XIV), București, Editura etnologică, 2014, 648–691.

¹¹² P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, 120–121.

¹¹³ Jovan Kovačević, *Contributions archéologiques à la précision de la chronologie de l’installation des Slaves dans les Balkans*, u: *Publications spéciales*, Sarajevo, 1969, 57–83; Maria Comșa, *Directions et étapes de la pénétration des Slaves vers la Péninsule Balcanique aux VI-e – VII-e siècles*, *Balcanoslavica*, 1, 1972, 9–28;

slovenskih plemena prešlo južno od Dunava i postepeno gurnulo romanizovano stanovništvo odatle ka Hemusu, Pindu i Jadranu, razbijajući jedinstvo romanizovane populacije sa obala Dunava, o čemu K. Ćuresku (*Constantin C. Giurescu*) kaže: „Smeštanje Slovena južno od Dunava imalo je jedan značajan efekat na romanizovano stanovništvo istočne Evrope. Pored toga što ga je smanjilo, u borbama koje prate njihove česte ekspedicije, dislociralo ga je i podelilo u dve velike grupe: jednu prema severu, koja obuhvata Dakorumune, i jednu prema jugu, koja obuhvata Makedorumune”.¹¹⁴ Pod takvim okolnostima moguće je da je jedan deo romanskog stanovništva južno od Dunava prešao severno od Dunava. Naime, po mišljenju pojedinih istoričara i filologa, preci Rumuna su najpre obitavali desno od Dunava u romanizovanim provincijama *Scythia Minor*, *Moesia*, *Dacia Aureliana*, *Dardania*, *Dalmatia* i *Pannonia* odakle su se u VI–VIII veku prebacili na teritoriju levo od Dunava pod pritiskom slovenske i bugarske invazije.¹¹⁵ Ovu ideju su prihvatili filolog A. Filipide (*Al. Philippide*)¹¹⁶ i arheolog K. Dajkoviću (*C. Daicoviciu*)¹¹⁷.

Po mišljenju Dajkovića dve su faze formiranja rumunskog naroda: prva faza do VI veka, kad je proces romanizacije bio aktivan, začetak rumunskog naroda nastao je na širokom balkansko-karpatском prostoru. Počevši od sledećeg stoleća, taj proces začetka sužava se na prostor nekadašnje provincije Dakije. Dajkoviću pravi jednu jasnu razliku između prve faze i druge faze: romanitet kao rezultat romanizacije do VI veka i rumunski narod s rumunskim jezikom formiran u VIII–X veku prvog milenijuma.¹¹⁸

Maria Comşa, *Unele considerații privind situația de la Dunărea de Jos în secolele VI–VII*, AMN, 12, 1974, 300–318.

¹¹⁴ C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova 1973, 128.

¹¹⁵ D. Onciul, *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, București 1968, I, 45; II, 163–164.

¹¹⁶ Al. Philippide, *Originea românilor*, București 1923, I, 857.

¹¹⁷ C. Daicoviciu, *Der Ursprung des rumänischen Volkes im Lichte der neuesten Forschungen und Ausgrabungen*, u: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 10, nr. 2, 1967, 14.

¹¹⁸ C. Daicoviciu, *Observații privind romanizarea și continuitatea*, u: *Tribuna*, 5. nov. 1970, 5. Daicoviću je pokazao da se do VII veka može govoriti o jednom rumunskom jeziku dako-mezijске zajednice i da se u VII–VIII veku jezička zajednica rasula u balkanski romanitet (Makedorumuni) i karpatski romanitet (Dakorumuni).

Svi autori koje smo naveli izneli su svoje teorije na osnovu ličnih zapažanja i proučavanja koristeći se raznovrsnim istorijskim izvorima. Jedni su izneli mišljenje da je kolevka rumunskog naroda na prostoru stare Dakije, a drugi da njegovu postojbinu treba tražiti na Balkanu južno od Dunava. Ja ću, za razliku od njih, izneti argumente koji ukazuju na to da je rumunski narod nastao koliko severno toliko i južno od Dunava, tj. na celokupnom karpatsko-staroplaninskom arealu.

Postojbina Rumuna (Vlaha) nastala je na karpatsko-staroplaninskom arealu

Jedinstvo romanizovanog stanovništva severno i južno od Dunava potvrđeno je, rekao bih, i rezultatima arheoloških iskopavanja. Pre svega, kultura *Dridu*, koja je „romanska i autohtona u svojoj suštini ... pokriva skoro ceo rumunski prostor, kao i pojedine regije južno od Dunava, budući da je sama lokalna materijalna kultura potvrđena na karpatsko-dunavskom prostoru od VIII do XI veka”¹¹⁹ i koja na taj način pripada platnu rumunskog (vlaškog) stanovništva koje se razvija i severno i južno od Dunava.¹²⁰

Moguće je da se među mnogobrojnim „*gentes*” ili „*nationes*” kojim vladahu Huni mogu u prećutnom obliku razumeti i autohtone mase koje obitavahu u bivšoj Dakiji i Meziji, kao što nam potvrđuju arheološka iskopavanja i izvori srednjega veka da je rumunsko stanovništvo bilo prozvano nazivima antičkih naroda: Geti, Dačani, koji su sada nazvani Pečenezi (Δάκες ονῆν Πατζίνακίται λεγόμενοι), Romani, Dačani Pečenezi (Πατζίνακίται οἱ Δάκες), Sirmiani, Sermisiani, Pečenezi, koji su se ranije nazivali Dačani (Πατζίνακίται οἱ Δάκες πρότερον), Besi, Moesi itd., da bi u drugoj polovini X veka u jednom dokumentu vizantijskog

¹¹⁹ Dan Gh. Teodor: *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*. – u: SCIV, 19 (1968), S. 248 Abb. 7; Wanda Wolski, *Moșteniri preistorice în arta populară românească*, u: Apulum, 7 (1969), 479.

¹²⁰ Dumitru Protase: *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și epoca sa*, Bukarest, 1966 (= Biblioteca de arheologie, 9), 65 ; Dumitru Protase, *La population Daco-Romaine en Transilvanie et dans le Banat. Depus l'abandon de la Dacie jusqu'à la venue des Slaves*, u: Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität, 3 (1975–1976), 53.

basileusa Vasilija II Bugaroubice nova etnička realnost jugoistočne Evrope bila zapisana pod univerzalnim nazivom Vlasi (*Balak, Blazi, Ulahis, Ulak, Blakumen, Volohi, Blachi, Volochi, Walati, Vallachi, Moldovlahi, Kara-Ulaghi, Ungrovlahi, Ulaghi, Balachi, Walati* itd.); naziv koji ukazuje na svršetak etnogeneze rumunskog naroda.

Arhaizovani nazivi za neolatske populacije često se pominju u latinskim i vizantijskim izvorima, a savremenim istraživačima preostaje da prouče koja se etnička realnost skriva iza tih naziva.¹²¹ Moravčik (Moravcsik) još napominje da se upotreba ovih arhaizovanih etnonima ne koristi samovoljno, već ukazuje na to da vizantijski autori dobro poznaju etničke osobine i način života migratornog stanovništva. *Skiti* su po njima narodi tursko-mongolskog porekla, koji vode život nomada.¹²² Svi etnotermini bili su učenog porekla, ali na nivou narodnih govora kružili su etnonimi koji su na određenom etničkom prostoru u vezi s realnom populacijom (*Huni, Avari, Bugari, Ugri, Pečenezi, Uzi, Kumani, Tatari*). Zanimljivo je spomenuti da termini poput *Skiti, Huni* i *Turci* označavaju ove narode samo u vreme njihovog nomadskog načina života, a kada prestaju biti nomadi, nestaju i termini. *Bugari* su, na primer, imenovani etnonimom *Skiti* ili *Huni* samo u VII–IX veku, dok se *Ugri* pojavljuju pod etnonimom *Turci* ili *Skiti* u IX–X veku.

Druga vrsta arhaizovanih etnonima potiče od naziva bivših provincija u koje su se smestili određeni narodi. Recimo, *Ugri* nastanjeni u bivšoj provinciji *Panonia* pojavljuju se u vizantijskim izvorima pod imenom *Pannoni (Paioni)* od XII veka, dok se *Bugari* nazivaju *Moesi* u X veku pošto su smešteni na prostoru bivše provincije *Moesia*.

Najmanje su istražene sklonosti vizantijskih i latinskih autora koji su romansko stanovništvo imenovali nazivima starih antičkih naroda. Sklonost postaje veoma jasna u učenom svetu karolinškog zapada. Latinski intelektualci VII–X veka ne prihvataju jednakost između *Rimljana* i romanskih potomaka koji se služe „varvarskim

¹²¹ V. Търкова-Zaimova, *Quelques remarques sur les noms ethniques chez les auteurs byzantins*, u: *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest 1968, 400–405.

¹²² Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* II, 13–18.

jezicima”, zbog čega su neolatinski etnosi nazivani *Galli, Itali, Rhaeti, Hispani i Norici*. To su nazivi onih čija imena nastaju od naziva germanskih klanova koji su upravljali ovim teritorijama (*Franci, Longobardi*) ili od etnonima narodnog postanja koji su Germani koristili za sve romanske narode (*Walchen, Welschen*).

Ova sklonost je pothranjena rimskom tradicijom i potiče još od početka vizantijske istorijske literature u kojoj su govornici latinskog jezika iz Italije nazvani *Itali*, a iz Galijske *Galli (Galatai)* i *Kelti*.¹²³ Valja istaći da latinski i vizantijski autori često imaju potrebu ustanoviti razgraničenje na nivou teritorijalne i etničke ravni. Na isti način i jedni i drugi autori imaju jasnu predstavu o posebnim etnosima koji se takođe jasno razlikuju od germanskih ili turanskih etnosa koji su zaseli na teritorije nekadašnjih provincija Rimske imperije. Dakle, vizantijski izvori na jedan način prave razliku npr. između *Itala* i *Gota* ili *Langobarda*, a na drugi način između *Gala* i *Franaka*. Među mnogim primerima sa Balkana koji se nalaze u vizantijskim izvorima analiziraću etnonim *Moesi*, koji je predmet mnogih rasprava, i etnonime *Dačani* i *Besi*.

Sermisiani, Moesi, Dačani, Besi, Geti. Po mišljenju Mirjane Mirković, koja se oslanja na istraživanja Dušanića¹²⁴ i Močija¹²⁵, kao i na osnovu sopstvene analize antičkih izvora i epigrafske građe, u oblasti Sirmijuma bila je smeštena peregrinska zajednica *civitas Sirmiensi* još u I veku nove ere, koja je tokom sledećih vekova bila romanizovana.¹²⁶ Zatim se u osamdesetim godinama VII veka to romanizovano stanovništvo pominje u delu *Miracula Sancti Demetri* pod imenom *Sermisiani*, a ne pod imenom *Romani*, koje Porfirogenit u svom delu *De administrando imperio* pominje u gradovima Dalmacije sredinom X veka. Zbog poodmaklog procesa varvarizacije romansko stanovništvo Srema krajem VII veka ne naziva se

¹²³ Etnonimi koji se odnose na latinsko stanovništvo na zapadu koji se pojavljuju kod svih vizantijskih autora od Prokopija iz Cezareje do istoričara XV veka (Halkokondila, Kritobula s Imbrosa).

¹²⁴ S. Dušanić, *Novi i revidirani rimski natpisi iz istočnog Srema*, Živa antika XVII, Skopje, 1967, 198, 199.

¹²⁵ A. Mócsy, *Pannonia und Upper Moesia*, London, 1974, 53–70.

¹²⁶ M. Mirković, *Sirmium – Its History from the I Century A. D. to 582 A. D.*, Sirmium I, Beograd, 1971, 10

Romanima, već po imenu antičkog domorodačkog plemena *Sermisiani*.

Da je *Sermisiana* na prostoru današnjeg Srema još uvek bilo i nakon njihove seobe na Keramezijsko polje (verovatno danas Bitoljsko polje) krajem VII veka,¹²⁷ potvrđuju kazivanja prezbitera Dukljanina s kraja XII veka (verovatno 1172), koji kaže da je srpski knez, Časlavljev nasljednik Belo, bio prinuđen da ratuje sa *Sermani*-ma i Ugrima (*Sermani congregantes se cum Ungaris*) i da je u sukobu kod mesta Bijeljina (*Bellina*) na prostoru današnje Semberije (< sěmběr „kmet” < сѣбѣрь „Srbin”)¹²⁸ u Bosni odneo potpunu pobjedu.¹²⁹ Ugri su tom prilikom zatražili mir, a Belo im je obećao mir pod uslovom da ubuduće ne smeju preći reku Savu, i to od mesta gde ističe do svoga ušća u veliku reku Dunav (... *a loco unde surgit et sicut currit usque quo intrat in magno flumine Donavi*).¹³⁰

Dakle, Kekavmenov podatak u *Strategikonu* (*Sovety i rasskazy*) o Srbima koji žive na obalama Save gde je donedavna živio „narod Vlaha” (Βλάχων γένος) možemo potvrditi onim što iznosi prezbiter Dukljanin, da su Srbi mogli u to vreme doći duž obala Save do njenog utoka u Dunav. Shodno Dukljaninovu kazivanju, Srbe ne očekujemo istočno od ušća Save kao ni severno odatle, pošto ratuju i sa *Sermani*-ma, tj. *Sremcima*, koji se nalaze pod vlašću Ugara sve do njihovog osvojenja od strane Romanije (Vizantije) i formiranja teme *Sirmium*, koja se prostirala do Niša i Vidina (... τὸ Σύρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σάβιαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ Παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης...),¹³¹ odnosno, obuhvatala je veći deo današnje istočne Srbije i severozapadne Bugarske, i to je, najverovatnije *po etničkom i jezičkom principu formirana tema*, jer je tu preovladavalo rumunofono stanovništvo.

Uostalom, *Sremljane* (*Sermani*), koje pominje prezbiter Dukljanin, a koje nalazimo već krajem VII veka u drugoj knjizi

¹²⁷ F. Barišić, *Čuda*, 126–136

¹²⁸ I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955, 49, 51. Rum. *sămbrie* „isplata nadničaru, najamniku”.

¹²⁹ V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950, 72.

¹³⁰ V. Mošin, *op. cit.*, 72; T. Živković, *Sloveni i Romeji*, Beograd, Istorijski institut SANU, Posebna izdanja, knj. 33, 2000, 156.

¹³¹ Bryennios, 100.20–21.

Miracula sancti Demetri pod nazivom *Sermisiani* (Σερμησιανοί), pominju i srpske srednjovekovne povelje u katunu *Vlahe Sremljana*, koji je prvi put zabeležen 1330. godine. Naime, *Vlahe Sremljane* valja smatrati potomcima spomenutih *Sermana* ili *Sermisiana*, tj. *Sremljana*, koji su nastali davno minulom deportacijom (685. godine) *romanskog stanovništva* sa područja Sirmijuma na područje Altina, južno od Đakovice na Kosovu i Metohiji,¹³² odakle su, sklanjajući se pred Osmanlijama krajem XIV veka, utekli na prostor Vidinske despotovine, gde se u prvom turskom popisu Crnorečke nahije od 1454/55. godine pominju u nazivu sela *Sremljan*. Da ponovimo. Makar i u jednom segmentu svojih kazivanja takozvani *Anonimus* iz XII veka¹³³ pominje u Panoniji iste tzv. *Sremljane* sada kao „Vlahe, odnosno pastire Rimljana” (*Blachii ac pastores Romanorum*).¹³⁴

Etnonim *Moesi* nalazimo u istoriji Nikite Honijata i on se poistovećuje s etnonimom *Vlasi* sa planine Hemus.¹³⁵ Savremeni istoričari identifikuju etnonim *Moesi* sad s Rumunima južno od Dunava, sad s Bugarima, a pod terminom Vlah imaju u vidu socijalnu kategoriju, podrazumevajući bugarske stanovnike teme *Paristrion* ili bugarske pastire s Hemusa. Po Moravčiku se identifikacija etnonima sa Bugarima čini utoliko verodostojnijom ukoliko *Moesia* i *Moesi* iz vizantijskih izvora XIII–XV veka označavaju Trnovsko carstvo i njegove stanovnike.¹³⁶

Nalazimo se pred očiglednom greškom vizantijskog istoričara ili pred jednom idejom s ambivalentnim značenjem.¹³⁷ Po rimsko-vizantijskoj tradiciji termin *Moesi* ima teritorijalno značenje, imajući u

¹³² S. Gacović, *Etimologija neslovenskih osnova*, 130–132; S. Gashi, *Albansko-vlaška simbioza u svetlu onomastike*, *Onomastica Iugoslavica* 10 (1982), 49.

¹³³ A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București, 1998, 75, 82–83.

¹³⁴ Anonymus Bele regis notarius, *Gesta Hungarorum*, IX, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1934, 32; Analizu veznika *ac* vidi u S. Brezeanu, „*Români*” și „*Blachi*” la Anonymus. *Istorie și ideologie politică*, *Revista de istorie*, XXXIV (1981), 7, 1313–1340.

¹³⁵ N. Choniatēs, *op. cit.*, 368: οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται.

¹³⁶ Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, 207–208.

¹³⁷ Ph. Malingoudis, *Die Entstehung des 2. bulgarischen States*, u: *Byzantina*, XII, 1980, 94–100.

vidu nekadašnje stanovnike provincije *Mezije*. Značenje pojma *Moesi* zabeležili su mnogi vizantijski autori XIII–XV veka u periodu kada je vizantijski svet sasvim ignorisao etničke odnose u Carstvu. Kod Honijata, koji je neposredno poznao etničku stvarnost tih prostora, značenje je različito. Po njemu termin *Moesi* ima jedno rodovsko značenje, pomešano sa značenjem pojma *Vlah*, odakle potiče i njihova ekvivalentnost, i zato on definiše romanizovane potomke Tračana homonimom nekadašnje rimsko-vizantijske provincije.¹³⁸

Kod tesalijskog pisca Kekavmena Vlasi severne Grčke (Tesalije) poistovećuju se s *Dačanima* i *Besima* koji nekada obitavahu na obalama Dunava i Save.¹³⁹ Za Kekavmena su Vlasi Tesalije identični sa žiteljima provincije Dakije, koju je Aurelijan osnovao s *Dačanima* i *Besima*. Ovi nazivi označavaju staro jedinstvo tračkih plemena koja su u antičkom razdoblju živela na levoj i desnoj obali Dunava i Save i čiji su potomci romanizovani Vlasi. Ako etnonim *Vlah* ima jedno narodno poreklo, ostala dva, *Dačani* i *Besi*, potiču iz pera učenih ljudi.

Prvi pomeni *Dačana* i *Dakije* severno od Dunava nalaze se u latinskim izvorima VIII–IX veka. Postoje mnogobrojni razlozi da se upitamo, makar hipotetički, da li su pojedini autori bili svesni da se u pozadini političkih fasada koje označavahu „imperije” nomada Gepida nalaze etničke realnosti koje nastavljaju one iz stare Dakije. Argument u prilog tome jeste i činjenica da oni eksplicitno pominju vlast migrativnih naroda nad teritorijom i narodima koji tu obitavaju.¹⁴⁰ Najzanimljivije su, u tom smislu, napomene u delu *Cosmographia* geografa iz Ravene koje se tiču „domovina Dačana” (*Dacorum patriae*), kao jedne realnosti njegova vremena,¹⁴¹ severno od Dunava, u kojoj su nazivi reka i gradova smeštenih na tom prostoru preuzeti iz antičkih izvora. Nasuprot tome, najverodostojniji argument koji

¹³⁸ S. Brezeanu, *Les „Vlaques” dans les sources byzantines concernant les débuts de l’Etat des Asêrides*. Terminologie ethnique et idéologie politique, I–II, “R.E.S.E.E.”, 25, 1987, nr. 3, 209–214.

¹³⁹ Kekaumenos, *op. cit.*, 268: οὔτοι < οἱ Βλάχοι < γὰρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσοι.

¹⁴⁰ Iordanes, *Getica*, 74 : „*daciam dici antiquam, quam ninc Gepidarum populi possidere noscuntur*”.

¹⁴¹ *Cosmographia*, ed. Schultz, IV, 14: „... in quas Dacorum patrias antiquitus plurimas fuisse civitates legimus ... Per quas Dacorum patrias transeunt plurima flumina...”.

podržava *realnost Dakije* i njenih žitelja nalazimo kod anglo-saksonskog kralja Alfreda Velikog (871–899). U dotičnom fragmentu anglo-saksonske verzije dela Pavla Orozija *Historia adversum paganos* („... ab oriente *Alania* est, in medio *Dacia*, ubi et *Gothia*, deinde *Germania*”), u vezi s političkom terminologijom severno od Dunava vidi se sledeće rešenje: „Zatim, istočno od zemlje *Karantanije* počinje pustoš, koja je *Bugarska*, istočno od nje je *Grčka*; istočno od zemlje *Moravske* je zemlja *Visla (Vistula)* i istočno je *Dakija*, koja je svojevremeno bila *Gotia*”.¹⁴² Kod Alfreda Velikog se ističe, u komparaciji s originalnim tekstom Pavla Orozija, relacija između *Dakije* i *Gotije*. Gotija je u anglo-saksonskom prevodu termin koji predstavlja Dakiju, tj. izražava savremenu etnopolitičku realnost. Ozbiljna istorijska kritika gorenavedenog citata ukazuje na sećanja iz antičkih tekstova nepoznatih Oroziju, koja su identifikovana s delom Agripe i Plinija.¹⁴³ U anglosaksonskom tekstu Alfreda Velikog sublimirana je politička realnost – *Karantanija*, *Bugarska*, *Grčka*, tj. *Romanija (Vizantija)*, i *Moravska* – nepoznata antičkim autorima.¹⁴⁴ Naziv *Dakija* u anglosaksonskom tekstu ukazuje na velike etničke promene koje su u VIII–IX veku bile dovršene i koje su dovele do formiranja neolatinskog rumunskog etnosa. Na isti način su latinski karolinški autori IX veka koristili nazive starih rimskih provincija, *Gallia*, *Rhaetia*, *Noricum*, *Aquitania*, kako bi ukazali na romansku populaciju transformisanu u neolatinske narode Zapada, *Franke*, *Itale* i druge, koji, posle nekoliko vekova varvarske dominacije izlaze na političku scenu Evrope.¹⁴⁵ Raspadom *Avarskog haganata* zajednica u

¹⁴² *Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów słowianszczyzny*, ed. G. Labuda, I, Varšovia 1961, 66: „Ona ponne be eastan Carendron londe, begeondan paem westenne, is Pulgara land. Ond be easton paem is Greca land. Ond be easton Moroara londe is Wisle lond be easton paem sint Datia, pa be in waeron Gotan”. Prevod preuzet od: R. E. Ekblom, *Alfred the Great as Geographer*, u: *Studia Neophilologica* XIV, 1941–1942, 117.

¹⁴³ J. Lindersky, *Alfred the Great and Ancient Geography*, u: *Speculum*, 39, 1964, nr. 3, 435 i dalje.

¹⁴⁴ Adolf Armbruster, *Evoluția sensului denumirii „Dacia”*. Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică, în „*Studii*”, tom XXII, 1969, nr. 3, 432.

¹⁴⁵ Erich Zöllner, *Die politische Stellung der Völker in Frankenreich* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, XIII),

panonsko-karpatško-dunavskoj regiji nalazi se u IX veku na kraju jednog dugog perioda relativnog zatišja koje se podudara s formiranjem neolatskog rumunskog naroda, čime je pripremljen teren za formiranje prvih *političkih tvorevina* na prostoru severno od Dunava, a koje su zabeležene nekoliko vekova kasnije u delu *Anonimusa*, hroničara ugarskoga kralja Bele. Dakle, termin *Dakija*, koji se često beleži u delima autora IX veka, predstavlja realnu političku situaciju severno od Dunava, koja se formirala upravo u skladu s novim političkim tvorevinama koje su začete na ovom području.

Drugi talas velikih migracija koji su započeli *Ugri* i *Pečenezi* krajem IX – početkom X veka brutalno je obustavio političku evoluciju u karpatško-staroplaninskom arealu, kao i proces sazrevanja rumunskog naroda, tj. etnička realnost neolatskog rumunskog naroda ostaje skrivena nekoliko vekova iza etnonima *Dačani* i *Geti*, koje perom ispisuju romanijski (vizantijski) autori.

Prva u seriji ovih napomena nalazi se u rečniku *Suida* (*Suidas*), koji predstavlja anonimno enciklopedijsko delo i datira se u zadnje dve decenije X veka. U ovom delu, pored nekih saznanja preuzetih iz antičkih izvora koja se odnose na staru *Dakiju*, nalazi se i jedan odlomak s vrednim izveštajem: „*Dačani, koji su sada nazvani Pečenezi*” (Δάκες οἱ νῦν Πατρινικήτιται λεγόμενοι).¹⁴⁶ U ovom kontekstu su zabeležene još dve napomene sa margina pariškog manuskripta iz XI veka dela Konstantina Porfirogenita *De administrando imperio*, u kojem postoje i oblici „*Dačani Pečenezi*” (Πατρινάκαι οἱ Δάκες) i „*Pečenezi, koji su ranije bili imenovani Dačani*” (Πατρινάκαι οἱ Δάκες πρότερον).¹⁴⁷ U tekstu Jordanesa, krajem antičkog i početkom srednjovekovnog perioda, čitamo: „... ova *Gotia*, koju su oni stari nazivali *Dakia*, a sada se zove ... *Gepidia*” (haec ... *Gotia*, quam *Daciam* appelavere maiores, quae nunc ... *Gepidia* dicitur) – tekst obuhvata prva tri stepena evolucije političko-etničkih termina karpatško-dunavske oblasti: *Dakia*, *Gotia* i *Gepidia*.

Vienna, Universum Verlagsgesellschaft, 1950, 99; S. Brezeanu, „*Romani*” și „*Blachi*” la Anonymus. *Istorie și ideologie politică*, u: RI, 34, nr. 7, 1981, 1330.

¹⁴⁶ *Suidae Lexicon*, ed. A. Adler, II, 2.

¹⁴⁷ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, 116.

Sledeći stepeni ove evolucije zabeleženi u srednjovekovnim izvorima jesu *Sclavinia*, *Avaria*, *Patzinakia* i *Kumania*.¹⁴⁸ Da bismo poduprli ovu tezu, iz rečnika *Suide* navešćemo jednog Zerkona, državljana Rimske imperije, „*Maura* poreklom”, koji je u V veku bio odveden u zarobljeništvo kod „*kraljevskih Skita*”; naziv pod kojim se podrazumevaju *Huni*, gde je trebalo da živi do kraja života. Ulaskom Zerkona u *Barbaricum*, anonimni autor X veka zarobljenog *Maura* definiše: „drugačije nazvan Skit, a poreklom Maur” (Σκύθης οὐτῶ καλούμενος, Μαυρούσιος τὸ γένος).¹⁴⁹ Dakle, anonimni autor pravi razliku između etničkog porekla navedene osobe i političkog okruženja, tj. *rimski građanin* Zerkon, koji je poreklom *Maur*, pod političkom dominacijom *Skita* biće prozvan *Skit*. Isto će biti s *Dačanima* koji su ušli u državnu tvorevinu *Patzinakia* – biće prozvani *Pečenezima*. Ko su *Dačani* koji u X–XI veku naseljavahu karpatsko-staroplaninski areal i bejahu prozvani Pečenezi? Po mom mišljenju, vizantijski pisac, koji ignoriše velike etničke promene nastale severno od Dunava tokom I milenijuma n.e., romanizovane potomke antičke populacije imenuje etnonimom *Dačani* koji je homonim, kao što su na Balkanu *Vlasi* bili imenovani etnonimom *Dačani* i *Moesi*, a na Zapadu *Francuzi* i *Italijani* etnonimima *Galli* i *Itali*.¹⁵⁰

Krajem XI veka *Ana Komnina* u svom delu *Alexiada* spominje *Gete* kao jedan značajan faktor u izveštaju o snagama koje su se sukobile u oblasti Dunava. Po nekim autorima je vrlo moguće da su ovi *Geti* Rumuni severno od Dunava.¹⁵¹ Zbog analogije valja navesti i tekst *J. Kantakuzina* (*Ioan Cantacuzino*) koji spominje „*Gete* s one strane Istra”, tj. Rumune, a zasebno *Skite*, tj. *Kumane*.¹⁵² *Ana Komnina* spominje, podjednako, u nekoliko redova, i *Vlahe* Balkanskog poluostrva.¹⁵³

¹⁴⁸ *Originea și continuitatea românilor*, II, 333.

¹⁴⁹ *Suidae Lexicon*, ed. A. Adler, II, 501.

¹⁵⁰ *Originea și continuitatea românilor*, II, 335.

¹⁵¹ E. Stănescu, *Les „mixobarbares” du bas-Danube au XI-e siècle: Quelques problèmes de terminologie des textes*, u: *Nouvelles études d'histoire*, III, 50–51.

¹⁵² *Fontes historiae Daco-Romanae*, III, București 1975, 485.

¹⁵³ *Fontes historiae Daco-Romanae*, III, București 1975, 85 (1083. godine), 109 (1091. godine), 115 (1096. godine).

Krajem XII veka Nikita Honijat „varvare koji su se ranije nazivali *Misieni*, a sada se zovu *Vlasi*” smešta na planinu *Haemus*.¹⁵⁴ Na isti prostor u isto vreme Teodor Skutariot smešta „varvare sa *Haemus*-a, koji su se ranije nazivali *Misieni*, a sada se nazivaju *Vlasi* i *Bugari*”.¹⁵⁵ To je zapravo *nepoznata zemlja Vlah*, koja se po kazivanju Mojseja Horenskog krajem IX veka pre dolaska Ugara, Pečenega, Uza i Kumana prostirala sve do Karpata, a koju u drugoj polovini XIII veka Manojlo Holobol naziva „*neomeđena zemlja Dačana*” (Δακῶν ἄσπετος αἶα).¹⁵⁶

Zanimljiv je izvor u kojem se navodi *komentar* dela *Dionizija Periegeta*, koji se pripisuje Evstatiju (*Eustathios*), mitropolitu Tesalonike (1125–1198?). „Istorija – beleži visoki prelat – prenosi da i južno od Istra ima *Dačana*. Jer se govori da je Aurelijan zbog opasnosti u pokrajini s one strane Istra izvukao iz Dakije Rimljane, koji su tamo bili kolonizovani, i naselio ih usred Mezije, nazvavši pokrajinu *Dakija*”.¹⁵⁷ Ova istorijska tradicija se, površno gledano, oslanja na Eutropija (*Eutropius*),¹⁵⁸ i odnosi se na napuštanje Trajanove Dakije od strane kolonizovanih Rimljana i na njihovo premeštanje južno od Dunava 271. godine, ali pažljivije čitanje teksta ukazuje na to da se mitropolit *Evstatije* po pitanju *Dačana* i *Dakije* na desnoj obali Dunava oslanjao na *Kekavmena* (1075/78), koji govori o

¹⁵⁴ Nicetae Choniatae, *Historia*, recensuit I. Bekker, Bonn, 1835, p. 482, in: *Izvoarele istoriei României*, III, 254–255.

¹⁵⁵ C. Sathas, *Mesaionike Bibliotheke*, vol. VII, Paris–Venetia, 1894, p. 370, in: *Izvoarele istoriei României*, III, 412–415.

¹⁵⁶ L. Previale, *Un Panegirico inedito per Michele VIII Palaeologo*. Byzantinische Zeitschrift, 42 (1942), f. 274v, p. 38, in: *Izvoarele istoriei României* III : *Scriitori bizantini (sec. XI–XIV)*, Bucureşti, 1975, 454–455. Luidi Previale na 98. strani za Dačane kaže da su Rumuni južno od Dunava, dok Loran (V. Laurent), *op. cit.*, p. 188, vidi u njima Rumune severno od Dunava. Naše mišljenje je da su Dačani koje pominje Holobol Rumuni i severno i južno od Dunava, odnosno sa prostora Trajanove i Aurelijanove Dakije.

¹⁵⁷ *Geographi Graeci Minores*, II, Paris, 1882, 271: Φέρεται δὲ ἱστορία, καὶ νοτιωτέρους τοῦ Ἰστροῦ Δακας εἶναι φασὶ γὰρ ὅτι Αὐρηλιανὸς τοὺς περὶ τὴν Δακίαν ἀπωκισμένους Ῥωμίους ἐξαγαγὼν διὰ τοὺς ἐν τῇ περαίᾳ τοῦ Ἰστροῦ κινδύνους ἐν μέσῃ τῇ Μυσίᾳ καθίδρυσσε, τὴν χώραν ὀνομάσας Δακίαν.

¹⁵⁸ Vl. Iliescu, *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, Studii şi cercetări de istorie veche, XXII/3 (1971), 425–442.

Dačanima na obali Dunava i Save, kao i na znanja koja Ana Komnina iznosi o *Dačanima* koji su živeli na severnim obroncima Hemusa sve do obale Dunava.¹⁵⁹

Laonik Halkokondil (Laonikos Chalkokondyles – oko 1423–oko 1490) jedan je od najpoznatijih vizantijskih istoričara XV veka, Atinjanin poreklom, koji u delu *Istorijska izlaganja* (Αποδείξεις ιστοριον), između ostalog, govori i o jedinstvu *vlašskog naroda*, pored ostalog i zbog njegovog jedinstvenog jezika: „Kao i narod koji živi od Dakije sve do Pinda i koji se prostire u Tesaliju, *Vlasi* se nazivaju i jedni i drugi. I ne bih mogao da objasnim i da kažem koji je od ovih kod kojeg došao”. „Jedni veruju da su ovi bili odvajkada *Geti* i da su živeli pod planinom Hemus (= Stara planina – prim. S.G.) a, pošto su bili napadnuti od Skita, krenuli su ka ovoj zemlji u kojoj žive i sada. Drugi još kažu da su oni bili *Dačani*. Ja sam ne bih mogao reći tako lako šta je na početku bio ovaj narod”.¹⁶⁰

Pored autohtonih Vlaha i novopridošlih sa Kosova i Metohije, kada nas Dimitrije Halkokondil (*Demetrios Chalkokondiles*) (1423–1511) obaveštava o borbi Muse na području današnje Srbije protivu svoje braće Sulejmana i Mehmeda uz pomoć rumunskih vladara, kao i o borbi Ugarske i Srbije protiv Otomanske imperije, pominje *Vlahe*, tj. Rumune iz *Ugrovlahije* nazivajući ih antičkim imenom *Dačani*.¹⁶¹

Zatim, povodom opsedanja Kroje u Albaniji tokom septembra 1447. godine, *Halkokondil* beleži da je Turcima stigla vest „od Georgija (= despot Đurađ Branković), vođe *Tribala* (= Srba), da je Ioan (= Janko Hunjadi) okupio *Peone* (= Ugre) i prelazi Istar (= Dunav) i da je poveo i *Dačane* (= Rumune – S.G.)...”, a predvodi ih

¹⁵⁹ L. Bârzu, S. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991 (Premiul Academiei Române) Ideea imperială bizantină și universul politic medieval european, “S.A.I”, 1991, 337.

¹⁶⁰ Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes* ad fidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darko, I–II, Budapesta, 1922–1927, 31 D (I), 35 B; 67 D (I), 72 B (= Laonici Chalcocondylae), u: *Izvoarele istoriei României*, IV, București, 1982, 452–453.

¹⁶¹ Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes* ad fidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darko, II, 1, 91, in: *Izvoarele istoriei României*, IV, 462–469

vlaški vojvoda Dan, tj. Vladislav II (1447–1456).¹⁶² O napadima koje je Ugarska preduzela protivu Turaka govori se i u hronici *Mediolanense* iz Ambrozijanske biblioteke u Milanu, gde je zapisano da je „1448. godine Ioan [= Janko Hunjadi] ... ponovo prešao Dunav zajedno sa *Vlasima*, ali su bili savladani od Turaka, pa se Ioan opet povukao”.¹⁶³ Dakle, sredinom XV veka u jednom izvoru Rumuni se nazivaju *Dačanima*, a u drugom *Vlasima*.

Etnonim *Geti* je takođe naziv pod kojim se podrazumevaju *Rumuni* u srednjovekovnim izvorima. Ovaj etnonim je bio poznat u grčkim antičkim izvorima i pod njim se podrazumevalo jedno od značajnijih tračkih plemena severno od Dunava.

Posle mnogo vekova zaborava etnonim *Geti* kod vizantijskih autora ponovo ulazi u upotrebu u XI veku označavajući populaciju severno od Dunava. Prvi put je zabeležen kod Mihaila Psela (M. Psellos), a zatim i kod Ane Komnine, povezan s poznatom vojnom ekspedicijom imperatora Isaka Komnina na Dunavu iz 1059. godine, koja je bila uperena protivu Ugara i Pečenega. Nakon povlačenja Romeja severno od Dunava započela je masovna migracija Pečenega ka balkanskim provincijama Imperije zbog „*naroda Geta*” koji žive na obližnjim teritorijama Pečenega, koje su opljačkali i razorili.¹⁶⁴ Ne upuštajući se u kontroverzne detalje, *Geti* su bili identifikovani s *Kumanima*,¹⁶⁵ *Uzima*¹⁶⁶ i *Rumunima*.¹⁶⁷ Da *Gete* bez rezerve treba identifikovati s *Rumunima* severno od Dunava, nalazimo potvrdu u delu *Otia imperialia*, engleskog autora Gervazija Tilburijskog

¹⁶² Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes* adfidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darko, II, 1, 124, in: *Izvoarele istoriei României*, IV, 494–495.

¹⁶³ *Izvoarele istoriei României*, IV, 562–563. Janko Hunjadi je vodio borbe sa Turcima 1443, 1444, 1447. i 1448. godine kada je stigao do Sofije.

¹⁶⁴ M. Psellos, *Chronographie*, ed. E. Renaud, vol. II, Paris 1928, 128; A. Comnena, *Alexiade*, ed. B. Leib, I, 127.

¹⁶⁵ N. Iorga, *Les premières cristallisations d'Etat des Roumains*, Bucureşti 1927, 128.

¹⁶⁶ M. Gyoni, *Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI. Jahrhundert in Paristrion*, Budapesta 1944, 91; P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, Bucureşti 1970, 59, nap. 166.

¹⁶⁷ E. Stănescu, *La crise du Bas/Danube byzantin au cours de la seconde moitié du XIe siècle*, u : Zbornik radova Vizantološkog instituta, IX, 1966, 53–54.

(Gervase de Tilbury), koje je napisano 1211. godine. U sedmom poglavlju svoga dela nakon opisa Ugarske zemlje Gervazije nastavlja: „*exhinc, terram Gravati (Crobatiam)* similiter pertransit, divisionem capiens apud *Brandiz super Danubium*. Illic versus septrentionem sunt *Cumani*, adorantes quidquid illis primo mane occurrit. Illic *Gete et Coralli*. A divisione Danubii usque Constantinopolim sunt 24 dieti versus eurum. Primo enim occurrit *desertum Bulgarie, quod est terra Blacti, ubi vicus Ravana et vicus Nifa...*”¹⁶⁸ Beleška o Koralima pored Geta podseća na dva čuvena fragmenta iz Ovidijeovog dela *Pontica*, u kojem se ova dva antička naroda pojavljuju zajedno smeštena u *Scythia Minor*, gde je pesnik bio u egzilu. Premeštanjem „*getske*” zemlje s južne strane Dunava na severnu i predstavljanjem „*getskog*” naroda na političkom horizontu vizantijskog sveta u XI–XV veku severno od Dunava formira se jedan važan dokaz za podršku hipoteze da je Gervazije prikupio informacije iz vizantijskog izvora možda o egzistenciji Geta na poljima kraj Dunava pored Kumana početkom XIII veka.¹⁶⁹ Gervazije Tilburijski je romansko stanovništvo početkom XIII veka iz Bugarske imperije na čelu s Asanom, Petrom i Kalojanom nazvao Vlasi (*Blacti*), a romansko stanovništvo severno od Dunava u istom delu nazvao je *Geti*.¹⁷⁰

Vlasi. Etnos *walch-walach* je u antici među Germanima označavao keltsku populaciju, zatim romanizovane Kelte i, na kraju, sve Romane, Francuze, Italijane, Rumune itd. Od Germana su termin u VI–VII veku preuzeli zapadni i južni Sloveni u jednom regionu u kojem su obe populacije došle u kontakt s Romanima. Dati region se može identifikovati, u svetlu mojih saznanja, sa gornjim i srednjim tokom Dunava. Formu koja je posvedočena kod južnih Slovena, *Vlah* (*Vlasi*), preuzeli su Romeji (Vizantinci) tokom X veka da bi njome imenovali Rumune (Vlahe) Makedonije i Tesalijske, na teritoriji gde žive Rumuni (*Vlasi*), Romeji (Grci) i Sloveni.

Među izvorima koji su prvi zabeležili neolatinske etnose na karpatsko-staroplaninskom arealu jeste *Geografija* jermenskog pisca

¹⁶⁸ Gervasius de Tilbury, *Otia imperialia*, M.G.H., SS., vol. XXVII, 370–371.

¹⁶⁹ S. Brezeanu, „*Blachi*” and „*Getae*” on the Lower Danube in the Early Thirteenth Century, u: R.E.S.E-E, XIX, 1981, nr. 3, 602–604.

¹⁷⁰ S. Brezeanu, „*Blachi*” and „*Getae*”, 595–604.

Mojseja Horenskog (Mosis Chorenensis), koja je po A. Dečeju (Decei) nastala 1049–1053, a po V. Minorskom (Minorsky) 1094. godine.¹⁷¹ U njoj se, u redakciji Sent Martena, daje opis istočnih predela Evrope koji glasi: „Zemlja Sarmata, od koje je jedan deo istočno od *Zagure*,¹⁷² koja je zemlja Bugara germanskih, (pruža se) prema Severnom okeanu do *nepoznate zemlje, koja se naziva Balak*^e,¹⁷³ i do planine *Rivbia*¹⁷⁴, odakle izvire reka *Donavis*”.¹⁷⁵ Nju je rumunski autor Aurel Dečej identifikovao sa srednjovekovnom Vlaškom, blizu planine *Rivbia* (= ‘Ριπαῖα ὄρε = *Ripaei montes*) koju identifikuje s Karpatima (Καρπάτης ὄρος), imajući u vidu navedene događaje IX veka.¹⁷⁶

¹⁷¹ Ovu *Geografiju* prvi put šampa u Amsterdamu 1668. jermenski episkop *Oskan*, zvani *Erevanfi* „iz Erevana”, a ponovljeno izdanje bilo je u gradu Marseju 1683. godine pod naslovom *Girk^e aşcharhaŋ^e ev aras pelak^eanut^eeanŋ^e or ē Aluesagirk^e* „Knjiga geografije i basni, koja je Knjiga Lisice”. Zanimljivo latinsko izdanje pripremili su braća William i George Whiston u Londonu 1736. godine pod naslovom: *Mosis Chorenensis Historiae Armeniacae libri III. Accedit eiusdem scriptoris Epitome Geographiae*. Koristeći se izdanjem iz Marseja i onim iz Londona braće Winston, Jean de Saint-Martin je na francuskom izdao prvo kritičko izdanje, *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie* I–II, Paris, 1819 (u drugoj knjizi od 301. do 394. strane objavljena je *Geografija* Mojseja Horenskog u francuskom prevodu s komentarima). Prvo rusko izdanje publikovao je K. P. Patkanov (Patkanian) pod naslovom *Армянская География II века по р. X. приписывавшаяся Моисею Хоренскому*. Текст и переводъ съ присовокупленіемъ картъ и объяснительныхъ примѣчаній, Санктпетербургъ, 1877, in: Монографія Императорской Академіи Наукъ, Nr. 12. Patkanov je pripisuje Ananiju Sirakaciju (Anania Şirakaŋ^ei), jermenskom matematičaru i astronomu koji je živio u VII veku. Zanimljivo izdanje u kojem se pojavio jedan novi manuskript objavio je Arsen Soukry, *Géographie de Moïse de Chorène d'après Ptolémée, texte arménien traduit en français*, Venise, 1881.

¹⁷² *Zagora* (Ζαγόρια) je geografski naziv veoma poznat u istoriji Romanije. Ulazi pod vlast Bugara još u vreme hagana Tervela (702–719).

¹⁷³ Ili *Balak^eh*.

¹⁷⁴ Ili *Rivpia*.

¹⁷⁵ A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, u: *Relații româno-orientale*, București 1978, 32: „Sarmaŋ^eoŋ^e aşcharhn, oroy hasarakn i-areveliŋ^e kalov *Zaghura*, or ē Bulghark^e Germanaŋ^eoŋ^e, ar hivsisayin Ovkeanosiv, minč^eev ŋ^e-andzanot^e erkir, zor *Balak^e* koč^een, ev *Rivbia* learn, i-ormē elanē *Donavis* get.”

¹⁷⁶ A. Decei, *op. cit.* 21 i dalje.

Međutim, skoro dva veka kasnije Kedrin (*Kedrenos*) pominje *Bugarsku Zagoru* (Βούλγαροι Ζαγοράν), tj. ono što Mojsej naziva „*Zaghura, koja je zemlja Bugara*” i to bi mogao biti srednjovekovni naziv planine koja se naziva i *Zigos*, a u antičkom periodu *Haemus* (= Balkan ili Stara planina).¹⁷⁷ Pa bi se „nepoznata zemlja, koja se naziva *Balak^e* (= Valahia)”, prostirala od planine *Zaghura* (= *Haemus*) sve do planine *Rivbia*, koja je poistovećena s Karpatima. Dakle, „nepoznatu zemlju koja se naziva *Balak^e* (= Valahia)” treba locirati na celokupnom prostoru između planine *Zaghure*, tj. Hemusa (Stara planina) i planine *Rivbia*, tj. Karpata, na prostoru južno i severno od reke *Donavis*, tj. Dunava, a ne samo na prostoru srednjovekovne Vlaške, koja u to vreme još nije nastala, a sasvim je prihvatljivo da je na prostoru kojim je vladao hagan Krum, od Hemusa do Karpata, obitavalo rumunsko stanovništvo. Diskutabilna je i Dečejeva hipoteza da je vizantijski (romanijski) naziv βλᾶχος modifikovan u *Balak*.¹⁷⁸

U naučnim krugovima Konstantinopolja narodni naziv etnonima *Vlah* tokom IX veka nije bio u upotrebi. Konstantin Porfirogenit sredinom X veka za romanizovano stanovništvo Dalmacije još uvek koristi termin *Romani*, a ne *Vlasi*.¹⁷⁹ Pre bi se moglo reći da je germansku formu etnonima *Balak-Walach* jermenski autor preuzeo iz germanskog izvora. Možda i etnonim *Balakayê* u hronici jakobitskog patrijarha Antiohije *Mihaila Sirijskog* (1166–1199), koju je objavio Dečej da bi podupro svoju tezu, ima germansko poreklo. U bilo kom slučaju, jermenski autor u francuskoj verziji navodi tekst: „*Zaghoura, qui est le pays de Bulgares selon les Allemands*”, koji, čini mi se, opravdava tezu o mogućem germanskom izvoru. Drugo, etnonimima *Balachi* i *Walati* iz latinskih izvora XIII veka nastalim iz iskvarene germanske forme *Walach* imenuju se Rumuni severno od Dunava.

Još je zanimljiviji drugi pomen naveden u orijentalnim izvorima na koje nam je skrenuo pažnju Mehmet Ali Ekrem. Reč je o „zemlji

¹⁷⁷ A. Decei, *op. cit.* 38. Dečej pojam *Zaghura* objašnjava kao slov. *za* + *gora* „iza gore, iza planine”, pa odatle izvlači zaključak da je to prostor iza planine *Haemus*, odnosno prostor između *Haemus* i *Donavis* (Dunav) ili prostor nekadašnje provincije *Moesiae*.

¹⁷⁸ A. Decei, *op. cit.* 70–71.

¹⁷⁹ S. Brezeanu, *De la populația romanizată la vlahii balcanici*, „Revista de istorie”, 29, 1976, nr. 2, 217–218.

Ulak” iz *Oguzname*, prve turske hronike koja izveštava o događajima iz perioda od VII veka do 1035. godine, a pisana je približno 1035–1040. godine.¹⁸⁰ Autor hronike pominje „zemlje Urus (ruske)”, *Ulak* (rumunske), *Matcear* (mađarske) i *Basqurd* (baškurdске), smeštene u istočnoj Evropi, sa kojima su Kumani (Kipceak) ratovali.¹⁸¹ Kumani su sa Mađarima u Panoniji mogli ratovati tek nakon svog doseljenja u istočnu Evropu, dakle u prvoj polovini XI veka. Takođe, etnonim *Ulak* je naziv pod kojim se podrazumeva *podunavski rumunitet* u orijentalnim izvorima potonjih vekova.

Naveo bih i *Nestorovu hroniku* iz XII veka, nazvanu i *Ruski anali*, gde je rumunsko stanovništvo spomenuto pod imenom *Volohi*. Pominju se, po mišljenju rumunskih istoričara, u vreme kada su pali pod upravom Ugara severno od Dunava. Međutim A. Loma u radu *Podunavska prapostojbina Slovena: legenda ili istorijska realnost?* iznosi tezu da su *Volohi* Nestorove hronike zapravo crkveni prelati papske kurije.¹⁸²

Pomen Vlaha nalazi se i u hronici Jovana Kinama (Ioan Kinnamos) koja je napisana u zadnje dve decenije XII veka. Tiče se jednog događaja vezanog za ekspediciju vizantijskog (romanijskog) generala Leona Vataca (Vatatzes) protivu Ugara severno od Dunava u čijim se trupama nalazilo „mnoštvo Vlaha” (Βλάχων πολὺς ὄμιλος),¹⁸³ koji su imali veliki značaj u romanijskoj (vizantijskoj) vojsci. Vlahe iz Leonove vizantijske vojske su pojedini rumunski istraživači smatrali Rumunima severno od Dunava, međutim, kontekst u kojem su oni spomenuti ne dopušta ovakvu mogućnost, pa se, prema tome, oni imaju smatrati Rumunima južno od Dunava.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Mehmet Ali Ekrem, *O mențiune inedită despre români din secolul al IX-lea în „Oguzname” – cea mai veche cronică turcă*, u: SCIVA 31 (1980), nr. 2, 287–294.

¹⁸¹ Mehmet Ali Ekrem, *op. cit.*, 289–290.

¹⁸² A. Loma, *Podunavska prapostojbina Slovena: legenda ili istorijska realnost?* (осврт на књигу: О. Н. Трубачев, Этногенез и культура древнейших Славян. Лингвистические исследования, Москва 1991), u: *Јужнословенски филолог* 49: 187–220.

¹⁸³ Ioan Kinnamos, *Epitome*, ed. Bonn., 260; F.H.D.R., III, 238.

¹⁸⁴ P. Ș. Năsturel, *Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène*, u: *Byzantina I* (1969), 177–180.

U hronici Nikite Honijata, pisanoj prvih godina XIII veka, prikazano je bežanje budućeg imperatora Andronika Komnina iz zatvora svog bratunca Manojla I Komnina (1164/65), ali je na putu, u današnjoj Moldaviji, uhvaćen od nekih lovaca Vlaha do kojih je stigao glas o njegovom bekstvu, i ponovo vraćen u Konstantinopolj.¹⁸⁵ Po mišljenju mnogih istraživača, V. Tomašeka, A. D. Ksenopola, D. Ončula, K. Dureskua i drugih, reč je o Rumunima severno od Dunava, zapravo onih iz severne Moldavije kuda je Andronik prošao na svom putu ka Galiciji,¹⁸⁶ mada, po mišljenju Litavrina, postoje dobre indicije da se ova drama dogodila i s Vlasima južno od Dunava.¹⁸⁷

Izveštavajući o borbama koje su se odvijale 1199. godine između Kalojana, vlaško-bugarskog monarha iz Trnova, u savezu sa Kumanima i Vizantincima, hroničar Honijat izveštava kako „Skiti (= Kumani) s četom Vlaha, prešavši Istar, pljačkaju pre svega ... gradove Trakije”.¹⁸⁸ Pojedini autori kažu da se radi o Vlasima severno od Dunava, a drugi opet da je reč o Vlasima južno od Dunava.

Istina je da se romansko stanovništvo po svom univerzalnom imenu Vlasi, na osnovu istorijskih literarnih izvora srednjovekovnog razdoblja mogu locirati i severno i južno od Dunava tek od X veka. Povučeni u svoje planine, Vlasi su u srednjovekovnom razdoblju bili zaboravljeni od istorije, koja ih pominje onda kada administracija ili vojska Vizantije, Ugarske, Bugarske, Srbije, Hrvatske itd., dođe u dodir s njima. No, i pored toga, neki srednjovekovni literarni izvori govore o „*maxima Valachorum ingenti multitudine*”.¹⁸⁹

Nakon vizantijskih pisanih izvora koji pominju Vlahe sredinom i u drugoj polovini X veka na prostoru Bugarske navodim latinsku hroniku anonimnog notara ugarskog kralja Bele, poznatog kao

¹⁸⁵ N. Choniates, *Istoria*, ed. van Dieten, 130–131; F.H.D.R., III, 250.

¹⁸⁶ *Fontes historiae Daco-Romanae*, III, București 1975, 351, nap. 20; P. Diaconu, *Despre situația politică la Dunărea de Jos în sec. XII*, u: SCIV, 1976, nr. 3, 299–301.

¹⁸⁷ Г. Г. Литаврин, *Влахи византийских источников X–XIII вв.*, Юго-восточная Европа в средние века, Кишинев 1972, 102–104; P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București 1978, 105–107.

¹⁸⁸ N. Choniates, *Istoria*, ed. van Dieten, 499: „Σκύται μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἰστρον διαβάντες τοῖς Θρακικοῖς πόλίσμασιν ... ἔκειρον“.

¹⁸⁹ Sextil Pușcariu, u: *Dacoromania*, 1934–1935, 307. Preuzeto iz: Nicolae Stoicescu, *ob. cit.*, 184.

P(etrus) dictus magister quondam regis Bele notarius, poznatijeg kao *Anonimus*, koji prvi pominje Rumune (Vlahe) severno od Dunava u vojvodstvima IX veka. Ugri su, po njegovom kazivanju, ušavši u Panoniju, naišli na vojvodu *Salana* (*Salanus*), potomka bugarskog *magnus Keanus*-a, koji je poistovećen s bugarskim haganom Krumom s početka IX veka. Slično vojvodstvu *Salana* bilo je vojvodstvo *Menumoruta* (*Menumorout*),¹⁹⁰ koji je vladao u „tvrđavi Bihor” (*castrum Byhor*)¹⁹¹ i vojvodstvo *Glada* u Banatu o kojem *Anonimus* pripoveda sledeće: „Zemlja koja je doista između reke Moriš i tvrđave Oršava, okupirana ranije od *vojvode po imenu Glad iz tvrđave Vidin*, koji se iskrcao uz pomoć *Kumana*”¹⁹² ...” pa nastavlja, a „kada su [Ugri] hteli preći preko reke Tamiš, izašao je pred njih Glad, iz roda odakle potiče Ohtum, vojvoda njihove zemlje, zajedno s velikom vojskom konjanika i pešaka uz pomoć *Kumana, Bugara i Vlaha*”,¹⁹³ ali je bio savladan od Ugara.¹⁹⁴ Po svemu sudeći, Kumana (= Pečenega),

¹⁹⁰ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, Academia Română, Studii și cercetări, XXI, București, 1933, p. 280 i d.

¹⁹¹ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 40

¹⁹² Kumani, koje pominje *Anonimus*, sigurno su Pečenezi, koji bejahu istoga roda i jezika sa njima, a koji su se pojavili mnogo ranije, jer Kumani stižu tek u XI veku, i to je još jedan dokaz da *Anonimus* u svojoj hronici upotrebljava ime kumanskoga naroda, koji je i te kako bio aktivan u formiranju vlaško-bugarske države Asenida krajem XII veka.

¹⁹³ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 57: „Terram uero, que est a fluuiio Morus usque ad castrum Vrcia preoccupauisset quidam dux nomine Glad de Bundayn castro egressus adiutorio Cumanorum ... cum [Hungarii] uellent transire amnem Temes, uenit obuam eis Glad, a cuius progenie Ohtum descendit, dux illius patrie, cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio *Cumanorum* et *Bulgarorum* atque *Blacorum*”.

¹⁹⁴ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 58. Vlaha, tj. Rumuna je svakako bilo i na prostoru Transilvanije (Arheološki lokalitet Caga 18 km severoistočno od grada Gerla u regionu Kluž-Napoka) gde su najnovija arheološka istraživanja ukazala na romansko stanovništvo od IV do VI veka i na protorumunsko VII–VIII veka, o čemu više u knjizi: D. Protase, *Țaga. Două așezări din perioada finală a etnogenezei românilor (sec. IV–VI și sec. VII–VIII)*, Cluj-Napoca, 2003. ili prikaz knjige: Ioan Mitrea, *Carpica XXXII*, Iași, 2003, p. 249–250. Istraživanja Protasea na lok. Caga dopunjuju kulture tipa Costișa-Botoșana-Hansca (V–VII vek), Lozna-Borniș (VII–VIII vek), Dridu (IX–XI vek), kao i kulture Răducăneni (XI–XII) i Prodana-Bârlad (XII–XIII vek), sve sa prostora jugoistočno od Karpata u kojima je proučena dako-rimska i starorumunska civilizacija, o čemu više u knjizi Dan Gh. Teodor,

Bugara i *Vlaha* je u vreme dolaska Ugara krajem IX i u prvoj polovini X veka bilo i s ove i s one strane Dunava, odnosno i u Panoniji, tačnije u Banatu i južno od Dunava, na prostoru tadašnje Bugarske. Ugri su, po kazivanju *Anonimusa*, krajem IX veka u Panoniji naišli na Slovene, Bugare i „*Vlahe*, odnosno pastire Rimljana” (*Blachii ac pastores Romanorum*),¹⁹⁵ a poznavao ih je i iz vremena formiranja vlaško-bugarske države Asenida krajem XII veka, odnosno iz vremena pisanja svoje hronike. Pored navedenih vojvoda (*dux*), *Anonimus* pominje još jednog „vojvodu Vlah” (*ducem Blacorum*),¹⁹⁶ po imenu „neki *Gelou Vlah*” (*Gelou quidam Blacus*).¹⁹⁷ Vojvodstvo Geloua, smešteno je u severozapadnom Erdelju i naseljeno je „*Vlasima* i *Slovenima*” (*Blasii et Sclau*).

Jedan veoma zanimljiv persijski izvor *Ukras istorije* autora *Gardizija*, koji među Slovene (Bugare), Ruse i Ugare smešta „jedan narod iz Rimskog carstva (*āz Rūm*), i svi su hrišćani i njih nazivaju *N-n-d-r*. Njih ima više od Ugara, ali su slabiji” (razume se u političkom smislu, onako kako izjavljuje i *Anonimus*). Po navedenom kazivanju *Gardizija*, u XI veku je postojao mnogobrojan rumunski narod i severno od Dunava.¹⁹⁸

Postoji još jedna beleška koja dolazi iz jedne daleke regije. Reč je o natpisu iz druge polovine XI veka u kojem se pojavljuje narod *Blakumen*. Specijalisti su povezali ovaj narod s nazivom „*zemlje Blökumannaland*”, koji se pojavljuje u mnogim skandinavskim izvorima sledećih vekova. Istorijska istraživanja nisu dala identične rezultate povodom identifikacije naroda i zemlje spomenute u oba navedena naziva. Po mišljenju jednih istoričara, reč je o „crnim

Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații, Buzău, 2003. ili prikaz knjige: Lăcrămioara Marin-Stratulat, *Carpica XXXII*, Iași, 2003, p. 251–252.

¹⁹⁵ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 31–32: ... et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonum. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum Danubius et Tyscia et alii nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes, quam terram habitarent *Scavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum*. (prevod: ... i hvališe zemlju Panoniju da je izuzetno dobra. Jer, rekoše da tamo teku najpoznatije reke, Dunav i Tisa i druge veoma poznate vode pune kvalitetne ribe. Na ovoj zemlji žive *Sloveni, Bugari i Vlasi, odnosno pastiri Rimljana*.)

¹⁹⁶ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 45.

¹⁹⁷ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 44.

¹⁹⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 196.

Kumanima” i zemlji koja se u izvorima često naziva *Cumania* na prostoru današnje Rumunije,¹⁹⁹ a drugi naginju ideji da u oba navedena naziva vide Rumune/Vlahe (ugarski naziv *Kara-Ulaghi* = *Karavlas* = *Crni Vlasi*) i njihovu zemlju Vlašku, današnju Rumuniju,²⁰⁰ mada nije isključeno da skandinavske napomene imaju u vidu Rumune (Vlahe) na desnoj obali Dunava – kažu *Liđija Brzu* (*Ligia Bârzu*) i *Stelian Brezeanu* – na prostoru od utoka Save u Dunav do obale Ponta.²⁰¹

Na „*neomeđenoj zemlji Dačana*”, koju spominje *Manojlo Holobol*, između *Haemus mons*-a, odnosno Stare planine i *Ripaei montes*-a (= ‘Ριπαῖα ὄρε), odnosno Karpata (Καρπάτης ὄρος), Gervazije Tilburijski je (*Gervsaius de Tilbury*)²⁰² u svom delu *Otia imperialia*, koje je nastalo za potrebe imperatora Otona IV (*Otto Braunschweig*) 1211. godine radi njegove borbe s papom Inokentijem III, opisao deo antičkog puta *via militaris* (*Singidunum* – *Naissus* – *Serdica* – *Philippopolis* – *Hadrianopolis* – *Constantinopolis*) i naveo „Braničevo kraj Dunava” (*Brandiz super Danubium*), koje je spomenuto u delima mnogih latinskih autora XII–XIII veka.²⁰³ Zatim pominje „zemlju Vlaha” (*terra Blacti*), koju smešta između „mesta Ravno i mesta Niš” (*vicus Ravana et vicus Nifa*).²⁰⁴ Mesto *vicus Ravana*, koje se i u drugim latinskim izvorima pominje pod imenom

¹⁹⁹ P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978, 35.

²⁰⁰ V. Spinei, *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, SCIVA, XXIV/1 (1973), 57–81; 24/2, 287–294.

²⁰¹ L. Bârzu, S. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor: Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991, 323 (= L. Bârzu, S. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor*).

²⁰² Gervasius de Tilbury, *Otia imperialia*, MGH, SS, vol. XXVII, 370–371: „ex-hinc, terram Gravati <Crobatiam> similiter pertransit, divisionem capiens apud Brandiz super Danubium. Illic versus septentrionem sunt Cumani, adorantes quidquid illis primo mane occurrit. Illic Gete et Coralli. A divisione Danubii usque Constantinopolim sunt 24 dicti versus eorum. Primo enim occurrit desertum Bulgariae, quod est terra Blacti, ubi vicus Ravana et vicus Nifa. In fine deserti est civitas Stralis, caput Romanie. Exhinc Philoppopolis; post quam Andrianopolis; exhinde Constantinopolis”.

²⁰³ Odo de Deuil, *Liber de via sancti sepulchri*, MGH, SS, vol. XXVI, 63; *Chronicon Magni Presbyteri*, MGH, SS, vol. XVI, 509; Iohannes de Piscina, *De Transfretatione Friderici I*, MGH, SS, vol. XVII, 339.

²⁰⁴ Gervasius de Tilbury, *Otia imperialia*, MGH, SS, vol. XXVII, 370–371.

civitas ili *oppidum Rabinel* <*Rabnel*>, jeste srednjovekovni grad *Ravno*²⁰⁵ blizu današnje Čuprije na Moravi, a *vicus Nifa* je iskvareni oblik grafije *Nissa* ili *Nisse*,²⁰⁶ koji potiče od antičkog naziva *Naissus* (Niš).²⁰⁷

Dakle, Rumuni (Vlasi) se pominju krajem IX veka u Transilvaniji (Erdelj) i Banatu, u XI i tokom XII veka na obalama Dunava, a krajem XII i početkom XIII veka locirani su tačnije, na prostoru Braničeva. Rumuni (Vlasi) se pominju čas severno od Dunava, čas bliže Balkan-planini. Rekao bih da je reč o istoj zemlji Rumuna (Vlaha), čiji su krajevi u izvorima spomeni sad ovde, sad onde jer je, nažalost, nijedan izvor ne pominje u njenoj celovitosti, tj. nijedan se izvor ne bavi celokupnim prostorom te velike, po kazivanju Manojla Holobola, *neomeđene zemlje Dačana*.

Stiče se utisak da politička vlast Romanije (Vizantije) na prostorima severno od Hemusa „sasvim sigurno nije mogla da pogoduje procesu slavizacije”,²⁰⁸ a Kekavmen u delu *Strategikon* (Советы и рассказы Кекамена = *Saveti i priče Kekaumena*), koje je nastalo u periodu od 1075. do 1078. godine, govori o nespornoj vezi Dačana i Besa i njihovih potomaka Vlaha (Rumuna), koji se i tokom XI veka nalaze na obalama Dunava i Save: „Vlaški narod (Βλάχων γένος),²⁰⁹ – kaže Kekavmen – pobeđen u borbi od strane imperatora Trajana i slomljen u celosti, bio je pokoren [od ovoga], a njihov kralj, po imenu Decebal, bio je ubijen i glava mu je nabodena na koplje usred Rima,²¹⁰ jer su ovi takozvani *Dačani* (Δάκται), [nazvani] i *Besi* (Βέσσι), obitavali najpre pored reke Dunava (Δανουβίου) i Saosa

²⁰⁵ *Historia peregrinorum*, in: *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, III, Sofia, 1965, 226; Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, u: *Fontes rerum Austriacorum, Scriptores*, vol. V, 21.

²⁰⁶ *Chronicon Magni Presbyteri*, MGH, SS, vol. XVI, 509; Odo de Deuil, *Liber de via sancti sepulchri*, MGH, SS, vol. XXVI, 62; Wilhelm de Tyr, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, u: *Recueil des historiens des croisades, Historiens occidentaux*, I, 52, 76, 77; Ansbertus, *Historia*, V, 22.

²⁰⁷ Odo de Deuil, *Liber de via sancti sepulchri*, MGH, SS, vol. XXVI, 62.

²⁰⁸ T. Živković, *Sloveni*, 159.

²⁰⁹ Nažalost, u delu *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, III, Beograd, Vizantološki institut, Posebna izdanja, 10, 1966, na strani 217, podatak o Vlasima u Kekavmena nije preveden od J. Ferluge.

²¹⁰ Nasred Rima.

(Σάου), reke koju sada nazivamo Sava (ποταμὸν Σάβαν), gde odskora žive Srbi (Σέρβοι), na mestima <prirodno> utvrđenim i teško pristupačnim”.²¹¹

Zašto bi se Srbi, po Kekavmenovom kazivanju, na obale Save doselili tek sredinom XI veka? Koje su to migracije stanovništva bile i kojim povodom, a da nisu bile spomenute u romanijskim (vizantijskim) izvorima? Ne treba li te migracije Srba povezati s nekom prisilnom migracijom stanovništva sa obala Save i, ako je do toga došlo, pitam se, kojim povodom?

Prvo što se nameće jeste doseljavanje Pečenega, koji su se nakon prodora 1032–1036. godine²¹² nastanili i na desnoj obali Dunava, i to je neosporna činjenica koja se može naći u mnogim romanijskim/vizantijskim izvorima. Drugo je ustanak Petra Deljana, koji je počeo 1041. godine u novoformiranoj temi Sirmium (Srem), koja je teritorijalno obuhvatala Beograd i Braničevo, verovatno do Niša, i oblasti do Vidina (... τὸ Σύρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σάβιαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ Παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης...).²¹³

Postavlja se pitanje: zašto je Petar Deljan iz Vizantiona (Konstantinopolis) pobjegao u Beograd? Da li samo zato da odatle započne ustanak protiv Romanije ili je nešto drugo u pitanju? Zašto je prešao celu nekadašnju Bugarsku državu ukoliko je bugarskog porekla kao što kažu izvori? Ako i jeste Bugarin, kako to da nije u Bugarskoj našao saborce za ustanak, već je zbog toga morao doći u Beograd, odnosno u daleki severozapadni deo Romanije? Tek kada je ubedio tamošnje stanovništvo, krenuo je u osvajanja preko Niša i Skoplja.

²¹¹ Кекавмен (*Советы и рассказы Кекавмена*), 9, 268–270, u: *Izvoarele istoriei României III*, Kekaumenos, *Sfaturi și povestiri*, 39–41. Ako je, kako izgleda, izvor Kekavmenovih informacija o osvajanju Dakije Dio Cassius bio dostupan iz komentara Jovana Ksifilina ili iz drugih vizantijskih komentara, ova činjenica nije dokaz o nepostojanju jedne žive tradicije u pogledu rimskog porekla Vlaha. Poreklo Vlaha kod Kekavmena u XI veku predstavlja jednu vekovima zatomljenu tradiciju o poreklu Dakorumuna, koja je nastala u vreme Trajanovih osvajanja Dakije krajem I i početkom II veka nove ere.

²¹² Scylitzes, 385.56–57, 397.43–44, 399.3–6, 7–10; Zonaras, III, 579.15–16, 590.6–8.

²¹³ Bryennios, 100.20–21.

Možda je razlog dizanja ustanka na prostorima teme Sirmijum, koja je teritorijalno obuhvatala Beograd i Braničevo, verovatno do Niša i oblasti do Vidina, *rumunsko (vlaško) stanovništvo* koje se potencijalno moglo dići na ustanak protivu Romeja (Grka),²¹⁴ kao što su to učinili sa više uspeha 1186. godine,²¹⁵ ili, kao što se protivu Romeja diglo romansko stanovništvo tokom VI veka pod vođstvom Vitalijana.²¹⁶

Nažalost, istorijski izvori, poput Skilice i drugih, ne govore ništa o etničkom sastavu Deljanovih ustanika koji su krenuli iz Beograda, niti što govore o ratnim dejstvima učesnika pobune Petra Deljana na putu od Beograda do Skoplja, verovatno i zato što nije bilo suprotstavljenih *romejskih* vojnih snaga na tim prostorima niti je bilo *Romeja* (Grka). Ali, ne zaboravimo i to da Vlahe na tom prostoru pominju već navedeni latinski izvori i tokom XII–XIII veka i da su „varvari s planine *Haemus*, koji su se ranije nazivali *Misieni*, a sada se zovu *Vlasi*”,²¹⁷ po kazivanju Nikite Honijata,²¹⁸ digli ustanak 1186. godine u zajedništvu s Bugarima upravo na prostoru Podunavske Bugarske, obuhvatajući planinu *Haemus* i zemlje do Dunava, uz veliku pomoć Kumana koji su pristizali sa prostora tadašnje Kumanije, a današnje Rumunije.

Započeti ustanak Petra Deljana završen je njegovim oslepljenjem krajem 1041. godine, tj. u vreme smrti basileusa Mihaila IV (1034–1041). Tako bi se navedeni Kekavmenov navod u kojem se pominje „narod Vlaha” na obalama Dunava i Save „gde odskora žive Srbi”, mogao odnositi na neku veću migraciju ili prisilnu deportaciju *rumunskog (vlaškog) stanovništva*. O tome Kekavmen kaže da su „Romeji krenuli ... protivu njih i uništili ih. A oni su se, bežeći odatle, rasprostrli po celom Epiru²¹⁹ i celoj Makedoniji,²²⁰ a najviše njih se

²¹⁴ Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka*, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor, Ariadnae filum, 2012, 213.

²¹⁵ Slavoljub Gacović (2012), *op. cit.*, 214.

²¹⁶ Mircea Dogaru, Gheorghe Zbucnea, *O istorie a românilor de pretutindeni*, București, Editura DC Promotion, 2004, 45–49 (Secesiunea lui Vitalian 513–520).

²¹⁷ Nicetae Choniatae, *Historia*, recensuit I. Bekker, Bonn, 1835, p. 482, in: *Izvoarele istoriei României*, III, 254–255.

²¹⁸ Nichita Choniates I, 4, 482, in: *Izvoarele istoriei României* III, 254–255.

²¹⁹ Epir je u celosti bio deo Bugarskog Samuilovog carstva, a nakon ponovnog pripajanja Romaniji 1018. godine on je podeljen u dve teme: *Dyrrhachium* i *Nicopolis*.

smesti u Heladu”,²²¹ što se, dakle, odnosi, sasvim izvesno, na vreme nakon ugušenja ustanka Petra Deljana krajem 1041. godine.

Nepune dve decenije nakon kazivanja prezbitera iz Duklje nemački hroničar Anzbert piše o vojsci od preko 60.000 ratnika u službi Fridriha I Barbarose (= Ridobradi) sastavljenoj od Srba i *Vlaha* (*Exercitum auxiliariorum Servorum et Blacorum ultra sexaginta millia*)²²² sa prostora Braničeva. Naime, do bugarskih predela, tačnije u Beograd, nakon formiranja Carstva dinastije Asenida (1186), stigla je 1189. godine vojska Fridriha I Barbarose, koja je bila noseća snaga Trećeg krstaškog pohoda.²²³ Nakon kraćeg zadržavanja krenula je ka Braničevu (antički *Viminacium*), gde ju je dočeka vizantijski vojni zapovednik, koji, i pored lepih reči dobrodošlice, nije bio oduševljen dolaskom krstaša. To je bilo očigledno po uputstvima koja su stizala iz Konstantinopolisa.²²⁴ U „bugarskoj šumi (*silva Bulgariae*)” „napadoše na zaštitnicu i komoru (krstaške vojske) vizantijski najamnici, Grci, Bugari, Srbi i *Vlasi otrovnim strelama*”, i to po zapovesti braničevskog duksa.²²⁵

Jula meseca 1189. godine u Nišu sklopljen je savez između Barbarose i *Kalopetra*, „gospodara *Vlaha* i velikog dela Bugara, koji se naziva imperator i koji je zatražio od rimskog imperatora da mu obeća imperatorsku krunu grčkog kraljevstva” (*coronam imperialem regni Grechie*). Kalopetar mu je za to ponudio svoju pomoć od „40.000 Bugara, *Vlaha* i Kumana”²²⁶ u borbi protiv Romeja (Anzbert beleži da

²²⁰ Kekavmen ima u vidu ne temu *Macedonia* već geografsku oblast tog imena.

²²¹ Kekavmen pod Heladom podrazumeva Tesaliju, koja je u celosti bila u okviru teme *Helada*.

²²² Ansbertus, *Fontes rerum austriacarum* I, Abteilung, scriptores, Vol. V, p. 44.

²²³ В. Н. Златарски, *История на Българската държава*, III, 3–59; Св. Георгиев, *Император Фридрих Барбароса на Балканския полуостров и българските земи*, Българска историческа библиотека, III (1930), 2, 103–149; Стр. Мишев, *Третият кръстоносен поход и българите*, Известия на Института за (българската) история, 7 (1957), 205–240.

²²⁴ Ansbert, *Historia* 27–28; *Historia peregrinorum*, ed. A. Chroust, o.c. 132; Arnoldi Lubecensis *Chronica*, MGH, SS XXI, 172; M. Dinić, *Braničevo u srednjem veku*, Požarevac, 1958, 12.

²²⁵ K. Jireček, *Istorija Srba – Prva knjiga do 1537. godine*, Beograd, 1952, 155–156 (= K. Jireček, *Istorija Srba* I).

²²⁶ K. Jireček, *Istorija Srba* I, 156.

je želeo *diademam regni Grecie*).²²⁷ Ovde valja istaći da se među spomenutim *Vlasima* Kalopetra misli na iste one Vlahe koji su prilikom prelaska krstaša dolinom Morave odapinjali na njih otrovne strele, što je dokaz bez premca da su *Vlasi*, „koji se ranije nazivahu *Mizijci*”,²²⁸ na prostoru nekadašnje Mezije bili spomenuti krajem XII veka i u latinskim izvorima.

Latinski izvori XI–XII veka su za teritoriju između Beograda i Sređeca (Sofija) najčešće koristili termin *Bulgaria* ili *desertum Bulgariae*, *silva Bulgariae*, *regiones Bulgariae*, imenujući na taj način državnu teritoriju Bugarske. Jedino se tako može shvatiti i nemački prelat Arnold iz Libeka (Lübeck), koji u svojoj hronici nastaloj krajem XII – početkom XIII veka opisuje put vojske Fridriha Barbarose ka Istoku, izveštavajući da se nalazi kod Serdike, odnosno da „se nalazi na granici između Grčke (*terra Graecorum*) i Bugarske”. Naime, na teritoriji koja se otrgla vlasti Romanije formirano je Drugo bugarsko carstvo Asenida 1186. godine, gde su se na političku scenu Balkana u prvom planu pojavili *lokalni Vlasi* sa područja između Hemusa (Stara planina) i Dunava, iz čijih su redova bili utemeljivači Carstva u Trnovu. Po latinskim izvorima onoga vremena formirana je jedna nova država „*Bugara i Vlah*”,²²⁹ koju pominju i romanijski (vizantijski) autori *Jerfrem (Efrem)*, *Skutariot (Scutariotes)* i *Pseudo-Bodin (Pseudo-Bodinos)*,²³⁰ ili samo „*Vlaha*”,²³¹ odakle u izvorima potiču nazivi *Bulgaria et Vlachia*²³² i *Vlachia (Blaquie)*.²³³ Odatle se

²²⁷ *Historia peregrinorum*, ed. A. Chroust, MGH, SS, Nova series, V, 135; *Historia de expeditione Friderici imperatores*, ed. A. Chroust, MGH, SS, Nova series, V, 33.

²²⁸ Nichita Choniates I, 4, 482, in: *Izvoarele istoriei României* III, 254–255.

²²⁹ *Gesta Innocentii III papae*, ed. Migne, P.L., CCXIV, col. 17–228; *Innocentii III papae Regesta sive Epistolae*, P.L., CCXIV, col. 2–1194, CCXIV, col. 10–1612; И. Дуйчев, *Препишката на папа Инокентий III с българите*, София, 1942.

²³⁰ S. Brezeanu, *Les „Vlaques” dans les sources concernant les débuts de l’Etat des Asénides*, R.E.S.E.E., XXV, 1987, nr. 4, 315–327.

²³¹ *Historia peregrinorum*, in: *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, III, Sofia, 1965, 226, 241; Ansbertus, *Expeditio Frederici*, p. 24; *Genealogiae Comitatus Continuatio Claromarcensis*, MGH, SS, vol. IX, 330.

²³² Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. Lauer, Paris, 1924, 21, 63, 102, 108; Geoffroy de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, ed. Faral, Paris, 1939, 311, 335, 345; S. Brezeanu, *Imperator Bulgariae et Vlachiae. În jurul*

kod pojedinih latinskih autora „zemlja Vlahi” (*terra Blachorum*) nalazi na tzv. području „bugarska šuma” (*silva Bulgariae*),²³⁴ „bugarska pustinja” (*desertum Bulgariae*),²³⁵ ili „oblast Bugarske” (*regiones Bulgariae*), koja, po Di Kanžu (Du Cange), predstavlja jednu slabo naseljenu i neobrađenu teritoriju.²³⁶ Tu teritoriju možemo poistovetiti s oblašću *Pustinja nad pustinjama*,²³⁷ tako prozvanu i zbog pustinožitelja, anahoreta, koja se krajem XII veka pominje u okviru župe Krušilnica, na desnoj obali Morave između Čuprije i Paraćina.²³⁸ U toj oblasti Stefan Nemanja nalazi spas od basileusa Isaka II Andela (1185–1195; 1203–1204) nakon bitke na Moravi 1190. godine.²³⁹ Ista oblast se 1355. godine pominje kao *Pustoš Petrus*, koju je car Dušan darovao svom vlastelinu Vukoslavu u baštinu,²⁴⁰ i kao *Pustoš* u povelji koju knez Lazar daruje svom vlastelinu Crepu 1380. godine.²⁴¹ Razumljivo je da su te zemlje naseljene *Vlasima (Blachi)*,²⁴² koji su sa svojim stadima obitavali na metosima mnogih manastira jer im je

genezei și semnificației termenului „Vlachia” din titulatura lui Ioniță Asan, *Revista de istorie*, XXXIII (1980), nr. 4, 651–674.

²³³ Ansbertus, *Expediitio Friederici*, 24 i 48: *terra Blachorum*.

²³⁴ *Casus Monasterii Petrishusensis*, MGH, SS, vol. XX, 674: *per Pannonia et Bulgariam silvam...* ; *Annales Austriae*, MGH, SS, vol IX, 547: *silva Bulgariae...* ; *Annales Pegavienses*, MGH, SS, vol. XVI, 266.

²³⁵ Odo de Deuil, *Liber de via sancti sepulchri*, MGH, SS, vol. XXVI, 61, 65 : ... *in desertis Bogarie*.

²³⁶ Du Cange, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*: *desertum dicitur de agro inculto*.

²³⁷ K. Jireček, *Istorija Srba* I, 157.

²³⁸ R. Prokić, *Srednjovekovna arhitektura Petruške oblasti*, Kragujevac, Zavod za zaštitu spomenika kulture, 1986, 8.

²³⁹ Toponim *Nemanje* i *Isakova* koji se nalaze severoistočno od Čuprije, između Grze i Izvorskog jaza, dovodimo u vezu s bitkom na Moravi između Stefana Nemanje i Isaka II Andela, a severno od Babe i Vidinskog puta nalazi se toponim Margarita, koji podseća na ime Isakove žene Margarite koja je ovaj kraj dobila u miraz.

²⁴⁰ R. Mihaljčić, *Prilog srpskom diplomataru, darovnice vlasteoske porodice Vukoslavića*, *Istorijski glasnik*, 1–2, Beograd, 1976, 100 (= R. Mihaljčić, *Prilog srpskom diplomataru*).

²⁴¹ *Ibid*, 101, 104, 105.

²⁴² Ansbertus, *Expediitio Friederici*, 20, 24, 26, 44, 48; *Historia peregrinorum*, 224, 241.

pusta, neobrađena zemlja pogodovala za ispašu stoke.²⁴³ Oni su već u XIV veku postali sesilni na spomenutom prostoru, jer se 1380. godine pominje selo *Golubovac-Vlase* (= danas s. Golubovac) koje je pripadalo proširenom metohu manastira Lešje.²⁴⁴ O Vlasima *Pustinje nad pustinjama* XII–XIII veka svedoči i deo teksta iz već navedenog dela *Otia imperialia* Gervazija Tilburijskog, u kojem se kaže da je „zemlja Vlaha” (*terra Blacti*) smeštena na državnoj teritoriji Bugarske, između „mesta Ravno i mesta Niš” (*vicus Ravana et vicus Nifa*), a da „je na kraju *pustoši* grad Stralis (= Sredec/Triadica/Serdika) početak Romanije” (*In fine deserti est civitas Stralis, caput Romanie...*).²⁴⁵

Tokom XIII veka, nekoliko decenija nakon Gervazija, papska kancelarija u Jovanu Asenu II vidi *dominus Bulgarorum et Blachorum*, a u njegovom kraljevstvu *Bulgaria et Blachia*, u kojem su *Blachi* i *Blachia* žitelji i teritorija južno od Dunava, dok su u isto vreme Rumuni na levoj obali Dunava, smešteni na prostor budućih rumunskih kneževina, nazvani *Walati*.²⁴⁶

U orijentalnim izvorima XIV–XV veka Carstvo sa sedištem u Trnovu je „zemlja Vlaha”, a najpoznatiji izvor s početka XIV veka među njima je onaj *Rašida el Dina*, u kojem piše da na *desnoj i levoj* obali Dunava žive Vlasi/Rumuni (*Ūlāgh*), tj. na severu su „Karavlasii ili Crni Vlasi” (*Kara Ūlāgh*), što je aluzija na njihov položaj pod ugarskom krunom, a na jugu su Rumuni/Vlasi (*Ūlākūt*) sa njihovim gradovima Trnovo (*Tirnin*) i Kila (*Kilia*).²⁴⁷

Prvi italijanski humanista koji ističe rimsko poreklo rumunskog naroda jeste Pođo Bračolini (Poggio Bracciolini, 1380–1459), koji u svom delu *Disceptationes convivales* napisanom 1451. godine, kaže: „U gornjoj Sarmatiji doseljenici su od Trajana i budući odavna

²⁴³ Odo de Deuil, *Liber de via sancti sepulchri*, MGH, SS, vol. XXVI, 63; *Chronicon Magni Presbyteri*, MGH, SS, vol. XVI, 509; Iohannes de Piscina, *De Transfretatione Friderici I*, MGH, SS, vol. XVII, 339.

²⁴⁴ R. Mihaljčić, *Prilog srpskom diplomataru*, 104, 105.

²⁴⁵ Gervasius de Tilbury, *Otia imperialia*, MGH, SS, vol. XXVII, 370–371.

²⁴⁶ Hurmuzaki, *Documente*, I, 1, 132, 159, 164, 165.

²⁴⁷ A. Decei, *Invazia tătarilor din 1241/42 în ținuturile noastre după Djami'ot – Tevārīkh a lui Fāzl ol-lah Rāšid ad-Din*, *Relații româno-orientale*, București, 1978, 199–200; L. Bârză, S. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor*, 323.

napušteni, *oni su sada*, još usred svih varvara, *mnogo zadržali latinski govor*... Imenuju oči, prst, ruku, hleb, i mnogo šta drugo rečima koje sačuvaše od Latina..." i nastavlja, „*latinski po običaju govore*”.²⁴⁸ Ove ideje o narodu rimskoga porekla nastalom iz jedne rimske kolonije antičkog perioda nalazimo i u delu učenog pape *Eneje Silvia Pikolomini*ja.²⁴⁹

Spomenimo ovde drugog italijanskog pisca, *Flavia Bionda*, koji izveštavajući i o bici kod Hadrijanopolja (Jedrene) iz 1205. godine, kaže da su u njoj učestvovali i Rumuni (Vlasi) severno od Dunava, koji su bili potomci Rimljana (*valachi gens olim romana, ultra Danubium ripam sita, Bulgari vicina*). Od njega je ovo preuzeo *Bartolomeo Platina* koji u *Vitae pontificum* podržava takvo mišljenje: *valachos olim Romanos, ulteriorem Danubii ripam incolentes, et vulgaros vicinos*.²⁵⁰

Piscima XV veka pridružuje se i humanista *Antonio Bonfini*, koji živi na dvoru kralja Matija Korvina. On podržava mišljenje drugih hroničara da su Rumuni potomci kolonista i rimskih legionara Dakije; činjenica posvedočena njihovim latinskim jezikom, natpisima u rimskim ruševinama, rimskim toponimima i imenom Vlah. On iznosi mišljenje da u vreme varvara „naselja i rimske legije koje su nedavno nastale nisu mogle biti uništene”.²⁵¹

Okolo 1534. godine je Italijan *Frančesko dela Vale* (*Fancesco della Valle*), putujući srednjovekovnom Vlaškom, zapisao ono što je čuo, da Rumuni sebe smatraju potomcima rimskih kolonista (*dicono esser venuti anticamente da Roma ad habitar in quel paese*).²⁵²

Sibinjanin G. Rajherstorfer (*Georg von Reicherstorffer*), dobar poznavalac Moldavije u vreme Petrua Rareša, izjavljuje da su „dakle, Rumuni italiskog porekla i potiču (kako kažu) od starih Rimljana”

²⁴⁸ Al. Marcu, *Riflessi*, 359–360: „Apud superiores Sarmatas colonia est ab Traiano ut aiunt derelicta, quae nunc etiam inter tantam barbariem multa retinet latina vocabula... Oculum dicunt, digitum, manum, panem, multaque alia quibus apparet ab Latinis... latino sermone usam”.

²⁴⁹ Ion Dumitriu-Snagov, *Papa Pius al II-lea – cronicar al istoriei medievale a românilor*, u: *Omăgiu lui Iosif Constantin Drăganu*, I, Roma, 1977, 227–238.

²⁵⁰ C. Șerban, *O știre privind pe românii din nordul Dunării în 1205*, u: R. Ist., 1979, nr. 10, 1949–1957.

²⁵¹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 12.

²⁵² Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 12.

(igitur *Valachi Italicum genus a veteribus /ut aiunt/ Romanis derivatum*). Reči *ut aiunt* – kako kažu, zapisane od samog *Rajherstorfera* ukazuju na to da su Rumuni u XVI veku imali svest o latinskom poreklu, smatrajući sebe potomcima rimskih kolonista.²⁵³

Godine 1542. drugi autor saskog porekla *Johanes Lebel* u pesmi *De oppido Thalmus* kaže da su Rumuni u Transilvaniji potomci savladanih kolonista koje je Trajan doveo u Dakiju; posle „teških borbi” kolonisti nisu napustili Dakiju, budući da su do ovog vremena (XVI vek) stanovnici Transilvanije: *Hi post tam duras, iam quas superaverant pugnas | Mansere in Dacia et nunc sunt tellure coloni*. Lebel je izneo jednu autohtonu teoriju, da je u svesti Rumuna ostala misao da su potomci kolonista dovedenih u vreme Trajanove Dakije.²⁵⁴

Humanista J. Dubravijus (*I. Dubravius*), autor dela *Historica Bohemica*, podržava mišljenje da su Vlasi direktni potomci Dačana tvrdnjom da je Janko Hunjadi bio Vlah „dačkog porekla”.²⁵⁵

Veoma je zanimljiva i diploma o uvođenju u viši feudalni rang koju je 1548. godine humanisti rumunskog porekla *Nikoli Olahu* (*Nicolaus Olahus*) dodelio Ferdinand Habzburški, u kojoj se Rumunima priznaje ne samo rimsko poreklo već i činjenica da oni zauzimaju staru Dakiju kao pravi potomci svojih predaka: „Takvi su počeci svih naroda koji su veoma hvaljeni, među kojima i Rumuni, tvoj narod koji nije na začelju. O njemu se zna da je nastao u Romi, gospodarici i vladarici imperija, i da je naselio jedan deo prebogate Dakije, koja se naziva Muntenija ili Vlaška”.²⁵⁶

Nedugo zatim, godine 1552, general *Gastaldo*, komandant austrijskih trupa u Transilvaniji, zapisao je u jednom pismu da su Rumuni potomci rimskih kolonista; činjenica je posvedočena mnoštvom latinskih antikviteta koji se ovde nalaze, kao i njihovim jezikom koji je sličan italijanskom.²⁵⁷ Iste godine Italijan *Paolo Dovio*

²⁵³ C. Göllner, *Mărturii ale umaniștilor sași despre continuitatea și unitatea politică a poporului român*, u: *Apilum*, VII, 1969, 77.

²⁵⁴ C. Göllner, *op. cit.*, 77–78.

²⁵⁵ A. Armbruster, „Transilvania”, nr. 7–8, 1943, 594.

²⁵⁶ Gh. Șincai, *Opere*, II, București 1969, 254–255.

²⁵⁷ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 13.

(Giovio) potvrđuje starinu Rumuna u Transilvaniji, kao i činjenicu da su sačuvali rimske običaje i zakone.²⁵⁸

Italijan Đ. Gromo (Giovanandrea Gromo), koji je u vreme vlasti Jovana Žigmonda (Ioan Sigismund) proveo nekoliko godina u Transilvaniji, pisao je 1571. godine da Rumuni tvrde da potiču od rimskih kolonista koje je u Transilvaniji ostavio imperator Hadrijan,²⁵⁹ a drugi Italijan, Đ. Ruđero (Giulio Ruggiero), nekoliko godina ranije (1568. god.) kaže: „*sono questi Vallachi per antica origine Italiani, per esser colonia de Romani*”.²⁶⁰

Jedan Francuz, P. Leskalopje (Pierre Lescalopier), koji je posetio Transilvaniju, 1574. godine piše: „Cela ova zemlja (Vlaška) i Moldavija, kao i veći deo Transilvanije, bila je naseljena rimskim kolonijama u vreme cara Trajana... Kaže se da su ove dve zemlje prave naslednice Rimljana, a govor im je *romanechte* (*românește* – na rumunskom – S.G.), odnosno *romain* (rumunski – na francuskom)”.²⁶¹ Leskalopje je bio među prvim kolekcionarima latinskih natpisa iz Transilvanije.²⁶²

Od prvih antičkih naziva iza kojih se krije romansko, a potom rumunsko stanovništvo, preko naziva Vlah (Vlasi), germanskog porekla, pa do najnovijih vremena, Rumuna (Vlaha) je oduvek bilo i na levoj i na desnoj obali Dunava, i na prostoru današnje Rumunije i na prostoru Balkanskog poluostrva, kako čitam u navedenim izvorima, tako da kolevku ovog naroda nalazim na celokupnom karpatsko-balkanskom prostoru, misleći pritom na prostor koji je ovičen vencima Karpata na severu i Stare planine na jugu.

Nažalost, u srpskoj istoriografiji još uvek ima autora koji u svojim delima podržavaju tezu da su Vlasi istočne Srbije nastali asimilacijom Srba sa romanskim stanovništvom prihvatajući njihov

²⁵⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 13.

²⁵⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 14.

²⁶⁰ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 14.

²⁶¹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, 14: „Tout ce pays (la Valachie) et Moldavie et la plus part de Transilvanie a été peuplé des colonies romaines du temps de Traian l'empereur... Ce du pays se disent vray successeurs de Romains et nomment leur parler romanechte, c'est à dire romain.”

²⁶² I. I. Russu, *Introducere la Inscriptiile Daciei romane*, I, București 1875, 38–40; Edmond Cleray, “Le Voyage de Pierre Lescalopier ‘Parisien’ de Venise à Constantinople, L’an 1574.” u: *Revue D’histoire Diplomatique* 35 (1921).

jezik i običaje na prostoru Almaša i Erdelja. Kao primer takve teze izneću mišljenje Miladina Ž. Vesića, koji kaže: „Za Vlahe se dugo verovalo da su potomci rimskog stanovništva, koje se pod najezdom Slovena u VII veku naše ere povuklo iz ravničarskih u teško pristupačne delove Istočne Srbije, očuvavši svoje obeležje do danas. Ove pretpostavke opovrgavaju novija istraživanja koja ukazuju da su Vlasi u Istočnoj Srbiji u prošlosti bili Srbi, koji su pred najezdom turskih osvajača prešli u Rumuniju i naselili Almaš i Erdelj, gde su se asimilovali sa romanskim stanovništvom primajući njihov jezik i običaje. Inversnim migracijama, kada su se stabilizovale prilike na tlu Istočne Srbije, oni se vraćaju i ponovo naseljavaju ove krajeve, zatiču osveženo srpsko stanovništvo doseljeno pretežno sa Kosova, koje ih ne prihvata kao Srbe, već kao Vlahe.”²⁶³

Naravno, na osnovu navedenog Vesićevog navoda postavljaju se mnoga pitanja i otvaraju mnoge dileme. Recimo, koje izvore i koje argumente navode autori u svojim istraživanjima na koje Vesić aludira da Vlasi nisu potomci Rimljana, jer u svim pisanim izvorima upravo to piše, da su Vlasi potomci Rimljana i da govore iskvarenim latinskim, po nekima italijanskim jezikom. Na kraju, šta ćemo sa mnoštvom toponima, hidronima, oronima, sanktorema itd., i to ne romanskog, kako navodi Vesić, već rumunskog porekla i to bilo kao supstrata bilo kao adstrata na prostoru Timok – Osogovo – Šara, koji poput kakvog klina razdvaja istočnu („sa prostora vlaške nizije”) i zapadnu („sa Panonske nizije”) grupu južnoslovenskih plemena. Zna se da je romanskih Vlaha pre dolaska Turaka još uvek bilo na prostoru srednjovekovne Srbije, Crne Gore, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ali ih na prostoru tzv. Bugarske pustoši (danas istočna Srbija) po mišljenju Vesića nije bilo. Vesić se poput mnogih autora koji podržavaju ideju o srpskoj etnogenezi Vlaha nikad nije upitao zašto bi se asimilovani Srbi koji su otišli u Almaš i Erdelj u vreme dolaska Turaka vratili nakon viševekovnog života iz tih zemalja u istočnu Srbiju gde ih „osveženo srpsko stanovništvo” ne vidi kao Srbe. O svemu tome autor ovih redova govori u poglavlju *Povlašćavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

²⁶³ Miladin Ž. Vesić, *Stanovništvo i migracije u Istočnoj Srbiji*, Beograd, SANU, Geografski institut „Jovan Cvijić”, Posebna izdanja, knj. 31, 10–11.

MIGRACIJE RUMUNA (VLAHA) UNUTAR KARPATSKO-BALKANSKOG PROSTORA

„Kao i narod koji je naseljen od Dakije do Pinda i koji se prostire u Tesaliju. Vlasi se nazivaju i jedni i drugi. I nebih mogao da objasnim i da kažem ko je od ovih kod kojih došao.”

Laonik Halkokondil (XV vek)
„Istorijska kazivanja”

Migracije stanovništva postoje od kada je sveta i veka; to je pojava stara koliko i ljudska vrsta, uslovljena mnogobrojnim činiocima, svojstvena čoveku u njegovom sociokulturnom razvoju i težnji za promenom načina života. Mnogi pojavni oblici, faktori i uzročno-posledične veze, demografske, etničke, geografske, ekonomske, socijalne i političke posledice ukazuju na kompleksnu prirodu migracija, ispoljavaju se u svim istorijskim epohama i deluju na razvitak svake populacije.

Istorijski posmatrano, migracije traju vekovima uz pojavu povremenih velikih migracija koje su uzrokovane ratovima i bunama, lošim ekonomskim, političkim i klimatskim uslovima. „Mi smo – kaže Cvijić – jako skloni da bežanije pred zavojevačkom vojskom smatramo kao glavne seobe, tim pre što tada svet odjedanput u masama krene. Međutim, pri seobama usled ekonomskih i psiholoških uzroka retko kad odjednom krenu velike grupe stanovništva; mahom manje grupe, najčešće pojedine porodice (kakve su najčešće bile migracije Rumuna /Vlaha/ – S.G.); njihova kretanja su spora. Ali su ove migracije stalne, traju vekovima, prolaze mirno, mahom neopaženo i njima se u stvari najviše izmeni etnički sastav stanovništva pojedinih oblasti”²⁶⁴.

Migracije stanovništva na karpatsko-balkanskom prostoru bile su česte od najstarijih vremena. Smenjivale su se razne civilizacije i narodi koji su se vremenom asimilovali, spajali i prožimali. O tim

²⁶⁴ Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje : osnovi antropogeografije*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika, 1966.

praistorijskim pokretima stanovništva danas se može govoriti samo na osnovu arheoloških istraživanja. Na karpatsko-balkanskom prostoru prve migracije tračkih plemena zabeležene su u antičkim izvorima tek nekoliko vekova pre nove ere. Za vreme rimske vlasti polovinom I veka nove ere na prostoru Mezije u više navrata je premeštano na desetine hiljada ratobornih Dačana sa leve na desnu obalu Dunava. O uzrocima i samim migracijama antičkog perioda može se napisati obimna studija. Ja ću pokušati da u osnovnim crtama ukažem na one najznačajnije, od Julijanove deportacije romanskog stanovništva Dakije 271. godine nove ere, pa preko ranovizantijske i srednjovekovne do savremene epohe, koje su dobrim delom povezane sa migracijama romanizovanog/rumunskog stanovništva na karpatsko-balkanskom prostoru.

Izvori koji govore o migracijama, odnosno o sveukupnom povlačenju kolona i romanizovanih Dačana su: Flavius Vopiscus u *Vita Aureliani* početkom IV veka, Eutropius iz IV veka u delu *Breviarium historiae Romanae*, Sextus Rufus iz IV veka, Jordanes iz VI veka u svojoj svetskoj istoriji *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum seu de regnorum et temporum successione*, Malala u delu *Χρονογραφία* iz VI veka, Georgie Sinkelos u delu *Ἐκλογὴ χρονογραφίας* početkom IX veka i Suidas u svom rečniku pod *Δακία* iz X veka.

Migracija iz 271. godine počinje zapisima Flavija Vopiska, koji kaže da nisu samo legije bile povučene iz Dakije već i stanovništvo koje je bilo smešteno u Meziji.²⁶⁵ Sekst Ruf govori ukratko o istim događajima, tj. da su Rimljani bili premešteni iz Dakije, koja je bila napuštena u vreme imperatora Galijena.²⁶⁶ Eutropije dodaje: „(Aurelijan) je napustio Dakiju videvši opustošen Ilirik i Meziju i ne mogavši ih braniti, a Rimljane, dovedene iz gradova i sa njiva Dakije, smestio je usred Mezije, koju je prozvao Dakija i koja sada odvaja one

²⁶⁵ *Vita Aureliani*, c. 39: „Quum vastatum Illyricum ac Moesiam desperitam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retiner: *abductosque ex ea populos* in Moesiam collocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.”

²⁶⁶ *Breviarium*, c. 8: „Dacia Gallieno imperatore ammissa est; et per Aurelianum *translatis exinde Romanis* duae Daciae in regionibus Moesiae ac Dardaniae factae sunt.”

dve Mezije”, koje su nazvane Moesia Superior i Moesia Mediterranea.²⁶⁷

Pitanje je da li treba da se držimo gore navedenih pisanih izvora bez imalo kritičkog sagledavanja onoga što u njima čitamo. Ukoliko bismo tako postupili, onda bismo morali prihvatiti da su Rimljani napustili provinciju Reciju, o čemu *Evgipij (Eugypsius)* u delu *Vita sancti Severini* govori opširno, a u skladu sa svečevim proricanjima svi žitelji navedene provincije bili su premešteni unutar granica Rimske imperije.²⁶⁸ To se zasigurno nije dogodilo, jer da jeste, ne bi u delu današnje Švajcarske (Retia) bilo Retoromana i njihovog jezika.

Uostalom, navala Germana na Dakiju počela je mnogo ranije, pre 271. godine, i da je narod imao potrebe da se pred varvarima skloni u sigurnije krajeve, on ne bi čekao Aurelijanovo naređenje. Naprotiv, od Laktancija (*Lactantius*) znamo da je majka imperatora Maksimijana, koji je seo na tron u zrelim godinama svog života, tj. 285. godine, pobegla iz Dakije oko 250. godine. Ona je u to vreme u svojoj utrobi nosila budućeg imperatora,²⁶⁹ što se može dovesti u vezu s navalom Germana 251. godine od čijih trupa je poginuo i sam imperator Decije. Hoću reći da je pojedinačnih ili masovnih migracija uvek bilo kad god je navala varvara bila izvesna.

Po *Eutropijevom* izlaganju, Dakija u ratovima protivu rimskih legija nije izgubila svoje varvarsko stanovništvo, već je ostala bez muških glava (*Dacia enim diuturno bello Decebalis viris erat exhausta*). Međutim, i ovakvu konstataciju pobijaju tolike ale i kohorte koje su nakon osvojenja Dakije sačinjene od Dačana: *Ala I Ulpia Dacorum* u Kapadokiji, *Cohors II Aurelia Dacorum* i *Cohors II Augusta Dacorum pia fidelis veterana milliaria equitata* u Panoniji, *Cohors III Dacorum equitata* u Makedoniji, *Vexillatio Dacorum Parthica* kraj Tigra i Eufrata da čuva limes od Parčana, *Cohors I Ulpia Dacorum* u Siriji, *Cohors I Aelia Dacorum* u Britaniji itd.²⁷⁰

²⁶⁷ *Hist. rom.*, 9, 15: „Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat intermisit, vestato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri: *abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae* in media Moesia, collocavit, appellavitque eam Daciam, que nunc duas Moesias dividit.”

²⁶⁸ A. D. Xenopol, *op.cit.*, 17.

²⁶⁹ Lactantius, *De mortibus persecutorum*, c. 9.

²⁷⁰ N. Stoicescu, *op. cit.*, 94.

Da je Dačana bilo i pod rimskom vlašću, dokazuje se i na mnogim arheološkim lokalitetima: *Cașolț-Sibiu*,²⁷¹ *Soporul de Cîmpie*,²⁷² *Ocna Sibiului*,²⁷³ *Brețcu* i *Comalău-Covasna*, *Dedrad*, *Lechința de Mureș* i *Iernut/Mureș*, *Obreja*,²⁷⁴ *Ciunga* i *Nișlac-Alba*, *Mehadia* i *Vărădia* – *Caraș-Severin*, *Mugeni-Harghita*, *Orheiul Bistrița* – *Bistrița-Năsăud*, *Stolniceni-Vîlcea*, *Bucium-Sălaj*,²⁷⁵ *Bologa-Cluj*,²⁷⁶ *Slimnic*²⁷⁷ itd.

Uostalom, kada u II veku n. e. čuveni geograf *Ptolemej* (*Ptolomaeus*) daje geografski opis Dakije, nabraja potonja plemena koja se, doduše, ne mogu smatrati samo dačkim: „u severnom delu Dakije stanuju, počevši sa zapada: *Anarci*, *Teurisci* i *Cistoboci*; ispod ovih *Prendavensi*, *Ratacensi* i *Kaucensi*; ispod ovih u istom poretku *Biefi*, *Buridensi* i *Kotensi* i još niže *Albocensi*, *Potulatensi* i *Sensi*; ispod ovih ka severu: *Saldensi*, *Ciagisi* i *Piefigi*”.²⁷⁸

Ovaj geograf navodi nazive 36 gradova, *Ruconium*, *Docidava*, *Porolisum*, *Arcobadara*, *Marcodava*, *Ziridava*, *Singidava*, *Zermigira*, *Tiriscum*, *Sarmizagethusa Regia*, *Netindava*, *Tiasum*, *Triphilum*, *Patridava*, *Carsidava*, *Petrodava*, *Napoca*, *Patruissa*, *Sandava*,

²⁷¹ Nicolae Lupu, *Istoricul cercetărilor necropolei de la Cașolț-Sibiu*, u : Studii și cercetări științifice, Cluj, Științe sociale, 6, 1955, nr. 3–4, 97/126.

²⁷² D. Protase, *Cimitirul de la Soporul de Cîmpie și importanța lui pentru problema persistenței în Dacia romană*, u : Omagiu lui C. Daicoviciu, București 1960, 455–465. Vidi i *Materiale și cercetări arheologice*, V, 1959, 425–434 i VI, 1959, 383–395 ; D. Protase, *Le cimetière de Soporul de Cîmpie un nouveau témoignage de la présence des Daces en Dacie Romaine*, u : Dacia, 13, 1969, 291–318 ; D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cîmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*, București 1976.

²⁷³ D. Protase, *O așezare dacică și daco-romană de la Slimnic (jud. Sălaj)*, u : SCIV, 21, 1970, nr. 2, 299–311.

²⁷⁴ D. Protase, *Așezarea și cimitirul daco-roman de la Obreja (Transilvania). O nouă dovadă despre permanența populației autohtone în Dacia romană și postromană*, u : AMN, VIII, 1971, 135–160.

²⁷⁵ N. Gudea, *Ceramica dacică din castrul roman de la Bucium (jud. Cluj)*, u : SCIV, 21, 1970, nr. 2, p. 299–311.

²⁷⁶ N. Gudea, *Ceramica dacică din castrul roman de la Bologa (jud. Cluj)*, u : AMN, 10, 1973, 503–508.

²⁷⁷ I. Glodariu, *Așezarea dacică și daco-romană de la Slimnic*, u : AMN, 9, 1972, 119–140.

²⁷⁸ Claudii Ptolomaei, *Geographiae libri octo*, Essendiae 1842, III, 8.

Utidava, Comidava, Ramidava, Pirum, Zusidava, Paloda, Zurobara, Lizizis, Argidaba, Tibiscum, Zeugma, Dierna, Acmonia, Druphegis, Arcinna, Amutrium i Sornum, koji su *dačkog* porekla i čije bi postojanje u Dakiji tokom II veka n. e. bilo neobjašnjivo ako bi se prihvatila ideja da je *dački* narod nestao iz svoje zemlje. Pored navedenih gradova *dačkog* porekla, Ptolemej navodi samo osam s nazivima latinskog porekla: *Ulpianu, Salinae, Praetoria, Augusta, Apulum, Aquae, Angustia, Frateria* i dvostruki naziv *Ulpia Traiana*. Prema tome, biće da su Dačani nazive svojih gradova preneli Rimljanima.

Romanizacija Dačana u Trajanovoj Dakiji često se dovodi u pitanje. Pritom se kaže da Trajan nije doveo u Dakiju doseljenike iz Italije već iz drugih provincija: Ilirije, Panonije, Dalmacije, Sirije i Male Azije, pa u vremenu od 106. do 271. godine Dačani nisu mogli da se romanizuju. Doista, Trajan je naselio Dakiju raznorodnim stanovništvom, ali verujem da su međusobno komunicirali jezikom Imperije, a to je mogao biti samo latinski. Rimske legije su takođe formirane od Latina ili od latiniziranog stanovništva, a pomoćne čete, ale i kohorte prihvatale su i strance. Legionari su u službi bili stacionirani dvadeset, a oni iz pomoćnih jedinica dvadeset pet godina, što je olakšalo vojnicima vezu s Dačankama i dovelo do rađanja mnogobrojne dece koja su odgojena u logorima i sigurno kulturološki uticala na osvajače. Znamo da su u vreme ratovanja u provinciji *Hispania* vojnici rimskih trupa povećali natalitet s lokalnim ženama koje su rodile mnoštvo dece, koja su bila vaspitavana u logorima i od kojih je Republika kasnije osnovala grad na molbu njihovih roditelja.²⁷⁹ Ovo je bilo moguće u svim provincijama Imperije ukoliko znamo da je svaki vojnik mogao imati do četiri konkubine. Zatim, kada su rimski legionari bili oslobođeni službe, dobijali su zemlju i bili smešteni u provinciji gde su službovali, odakle su im bile žene i gde su im se deca rodila. Po toj logici, Dačani i Mezi sposobni za

²⁷⁹ Th. Mommsen, *Röm. Gesch.* II, 4. Comp. W. Harster, *Die nationen des Römerreiches in den Heeren der Kaiser*, Speier 1877, 26 : „Daneben aber kommt nicht weniger als 81 mal die Bezeichnung *castris* statt des Vaterlandes vor, was nicht anderes bedeuten kann als im Lager geborenes Soldatenkind, so dass also nach diesem Verhält nisse drei achtel der gesammten Manschaft unter den Waffen geboren und aufgezogen war”.

vojnu službu nisu bili smešteni u Dakiji i Meziji, a po isteku vojne službe retko se ko vraćao u Dakiju i Meziju. Na taj način su i Dakija i Mezija, poput drugih provincija, romanizirane i latinizirane jačanjem rimskog i slabljenjem autohtonog dako-tračkog elementa. Ta mešavina naroda formirana putem vojnih trupa i administracije stožer je romanizacije i latinizacije ne samo Dakije i Mezije, o kojima je ovde reč, već svih provincija Rimske imperije, i zato je, smatram, dako-trački element u rumunskom jeziku siromašan kao što je siromašan keltski element u francuskom ili iberijskom u španskom itd.

Vreme potrebno za romanizaciju i latinizaciju svih provincija nigde nije bilo duže od onoga u Dakiji (106–271), a za neke provincije je, možemo reći, bilo mnogo kraće. Strabon (Στράβων 64/63. p. n. e. – 24. n. e.) nam u svom delu Γεωγραφικά govori da je u njegovo vreme²⁸⁰ provincija *Hispania* bila ucelo romanizovana, jer su španski starosedeoci zaboravili svoj jezik i prisvojili upotrebu latinskog i nisu se ni po čemu razlikovali od Rimljana.²⁸¹ Organizacija ove provincije pada 197. godine p. n. e., a prva njena kolonija *Carteia* bila je osnovana već 171. godine p. n. e. Provinciju *Galia Narbonensis* zauzeo je Julije Cezar 52. godine p. n. e., a u vreme Plinija (Plinius †79. godine n. e.) bila je „više jedna Italija nego li jedna provincija” (*breviterque Italia quam provincia*).²⁸² Valej Paterkul (*Valleius Paterculus* 19. p. n. e. – 31. n.e.) svedoči da u Panoniji, u čijem je osvajanju učestvovao, nije bio rasprostranjen samo latinski jezik, već se i rimska literatura uvukla u nedra narodna (*in omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam literarum usus et familiaris animorum est exercitatio*).²⁸³

Dakle, smatram da je imperator Julijan deportovao samo gornji, bogati sloj romanizovanog stanovništva, rimske legije i administraciju sa prostora Trajanove Dakije 271. godine na prostor Gornje Mezije, a da je veliki deo donjeg sloja romanizovanog dačanskog stanovništva, kao i onog iz drugih provincija Rimske imperije koje se bavilo

²⁸⁰ U vreme Isusovog rođenja.

²⁸¹ Strabo, III, 15.

²⁸² Plinius, H. N. III, 4.

²⁸³ *Hist. rom.*, II, 110.

trgovinom ili rudarstvom, ostalo na prostoru bivše Trajanove Dakije. Kontinuitet stanovništva Trajanove Dakije potvrđuje nam mnoštvo arheoloških artefakata dako-rimske i rimsko-vizantijske provenijencije u sledećim kulturama: *Ipotești-Cîndești*, *Ciurelu-Brateiu* ili *Costișa-Botoșana II*, koje su istražene na prostoru antičke Dakije.²⁸⁴ Seobe koje su krenule negde sredinom III veka nove ere, tačnije invazijom Karpa 245. i ubistvom imperatora Decija 251. godine kod Abritusa u bici sa Ostrogotima, pa sve do turskih osvajanja Balkanskog poluostrva, koja su započeta osvajanjem Galipolja 1352. godine, išle su iz severnih ka južnim provincijama Rimske i Vizantijske imperije, mada ima dosta autora, među kojima i rumunskih istoričara i filologa, koji kažu da je posebno u milenijumu velikih migracija bilo i onih seoba romanskog stanovništva koje su išle sa balkanskog na karpatsko-dunavski prostor u VI–VII, u VI–VIII, u VIII–IX, u IX–X, pa čak i u XII–XIV veku.²⁸⁵

Vizantijski narativni izvori o sudbini romanskog stanovništva u očigledno čestim migracijama i deportacijama iz Ilirika i u Ilirik tokom V, VI, VII i VIII veka veoma su oskudni. Ipak, i na osnovu

²⁸⁴ Kalupi za livenje nakita, komadi opasača ili krstova bili su otkriveni na lokalitetima: *Cristur* (oblast Covasna), *Botoșana* (oblast Suceava), *Costești* (oblast Iași), *Lozna* (oblast Botoșani), *Parincea* (oblast Bacău), *Budureasca* (oblast Prahova), *București* (oblast Străulești-Lunca i ulica Soldat N. Chivan), *Olteni* (oblast Teleorman itd. Vidi: Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI e. n. : contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, Junimea, 1978, 164 (fig. 5), 165 (fig. 6); Dan Gh. Teodor, *Natives and slavs in the east-carpathian regions of Romania in the 6th–10th centuries*. – u: Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, Bukarest, 1975, 158; P. Diaconu: *Românii și populațiile în migrație*, u: Independența României, Bukarest, 1977, 40: „U završnoj etapi etnogenetskog procesa rumunski narod je stvorio vlastitu materijalnu kulturu, koja je – u svojim osnovnim komponentama – reflektovala dačku i rimsku lokalnu provincijsku tradiciju.”

²⁸⁵ A. Balogh, *Histoire démythifiée de la Roumaine*, Paris, 1979, 40, 84; Endre Haraszti, *The Ethnic History of Transylvania*, Florida, 1971, 34–67; E. Horvath, *The Early History of Transylvania*, u: *Transylvania and the Hungarian-Rumanian Problem*, 58–60; В. Д. Корольюк, Термин „волошская земля” в раннесредневековых письменных источниках, u: *Этническая история восточных романцев, Древность и средние века*, Москва, 1979, 5–17; J. Peisker, *Die Abkunft der Rumänen wirtschaftsgeschichtlich untersucht*, u: *Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark*, XV, 1977, 160–205.

oskudnih izvora imamo priliku da uporedimo ponašanje Huna prema *romanskom stanovništvu* sa ponašanjem Avara i Slovena. Možemo dobiti prilično celovitu sliku odnosa varvara prema *romanskom stanovništvu* severnog i srednjeg Ilirika.

Huni su 441. godine u svom naletu zauzeli Viminacium i Margum²⁸⁶ i razrušili Sirmium i Naissus,²⁸⁷ pa se postavlja pitanje šta je sa stanovništvom. U vezi sa zauzećem Marguma imamo podatak više u Priska, koji izjavljuje sledeće: „Snaga varvara se povećala”.²⁸⁸ Pojam „snaga” može se primeniti isključivo na *romansko stanovništvo* odvedeno u oblasti pod stalnom vlašću Huna, odnosno u Panoniju. Pretpostavljam, na primeru stanovnika Sirmijuma, da je stanovništvo moglo biti *otkupljeno i vraćeno* na svoja staništa. Naime, još pre osvojenja gradskih zidina episkop Sirmijuma je razmatrao mogućnost *otkupa* građana od Huna ukoliko se grad ne uspe odbraniti. Novac za to je imao pribaviti pisar Konstancije prodajom crkvenog posuđa, ali kako on to nije uradio, *Huni* su zarobljeno *romansko stanovništvo* verovatno *deportovali u Panoniju*.²⁸⁹ Zamisao episkopa Sirmijuma da novcem otkupi građane oslanjala se, po svoj prilici, na *ustaljen varvarski odnos prema zarobljenicima*, odnosno moglo je biti *učestalo kretanje romanskog stanovništva* u pravcu severno od Dunava da bi otkupom bilo vraćeno svojim domovima ili barem zavičaju južno od Dunava, pošto su gradovi bili razrušeni, što se može videti na primeru Naisusa.²⁹⁰

Srećom, gradsko stanovništvo u V veku nije činilo većinu žitelja severnog i srednjeg Ilirika, već je to moralo biti seosko stanovništvo, jer je ono, čini se, preživelo hunsku najezdu, što se može pojasniti i sledećim primerom. Atila je 447/48. godine, poslavši imperatoru Teodosiju II (408–450) poslanstvo sa zahtevom da *Romani*

²⁸⁶ Prisc. frg. 2, 280.11–14.

²⁸⁷ Prisc. frg. 8, 291.9–15, in: *Vizantijski izvori* I, 9.11.

²⁸⁸ Prisc. frg. 8, 291.9–15, in: *Vizantijski izvori* I, 9.11.

²⁸⁹ Prisc. frg. 8, 302.14–21. Vizantijski retor (ρήτωρ) i sofista (σοφιστής) Prisk (Πρίσκος Πανίτης ili Πρίσκος ὁ Θραξ) je, prema Suidi, napisao delo Ἱστορία βυζαντιακή καὶ τὰ κατ’ Ἀττίαν u šest knjiga, koje je sačuvano u fragmentima, odnosno obuhvata razdoblje 432–472, dok se za celo delo pretpostavlja da je bilo nastavak Zosimove Istorije i, prema tome, da je obuhvatalo vreme 411–472.

²⁹⁰ Prisc. frg. 1 b, 278.22 – 280.2.

prestanu obrađivati zemlju koju su Huni zauzeli kopljem, i to, od Panonije pa tokom Dunava do tračkog grada Novae (Svištov u Bugarskoj) po dužini, a pet dana hoda od Dunava unutar Ilirika.²⁹¹ Granica bi se na ovaj način pomerila sa bivše teritorije Singidunuma na teritoriju Naisusa, pa otuda i zaključak da se *romansko stanovništvo* koje obrađuje zemlju nalazilo na tom prostoru sve do Atiline smrti.

Nakon povlačenja Gepida i Herula pred Gotima i njihove provale u provinciju Moesia Superior 528. i upada Protobugara 540. godine u Ilirik, Trakiju i Heladu, pre no što su Sloveni započeli znatnija razaranja na prostoru Ilirika 548, 550. i 551. godine, Justinijan I započeo je izgradnju novih i dogradnju starih kastela i utvrđenih gradova. U to vreme obnavlja se sâm grad *Singidunum*, kao i njegove zidine, a nedaleko od kastela *Octavium* izgradio je iznova i stari *Viminacium*. Oba grada, kao i njihove bedeme koji su još od razaranja Huna ležali u ruševinama, obnovio je, i to nije sporno, ali je pitanje koje stanovništvo ga obnavlja, kojim stanovništvom su oni naseljeni i odakle ono dolazi. Da su sva naselja u blizini navedenih obnovljenih gradova bila potpuno pusta, imperator bi morao vršiti preseljavanja stanovništva iz udaljenih oblasti Imperije, kao što je bilo u kasnijim vremenima iz Male Azije, ali o takvim preseljenjima stanovnika unutar Vizantije nema podataka u narativnim vizantijskim izvorima. Zato se kao jedino moguće rešenje nameće da *romansko stanovništvo* obnovljenih gradova, po svoj prilici, potiče iz seoskih naselja koja su bila smeštena u okolini. Setimo se, naime, napada Avara na Singidunum 584. godine, kada su njegovi stanovnici bili zatečeni van gradskih zidina zbog žetve,²⁹² što ukazuje na to da se gradsko stanovništvo ne bavi samo zanatstvom, trgovinom i drugim poslovima uobičajenim za urbanu sredinu već i poljoprivredom, jer je to u biti ruralno stanovništvo. Na isti način mogli su biti naseljeni i novi gradski centri, koje je Justinijan I sagradio, kao npr. *Iustiniana Prima*, *Iustinianopolis* ili bivša *Ulpiana*, obnovljena pod imenom *Iustiniana Secunda*, ili manji gradovi između Serdike, Naisusa, Germanije i Pautalije, kao što su *Cratiscara*, *Quimedava* i *Remesiana* unutar provincije Dacia Mediterranea ili *Timatohiom* u dolini Timoka,

²⁹¹ Prisc. frg. 7, 286.31 – 287.7.

²⁹² Simocattae Hist. I, 46/47, in: *Vizantijski izvori* I, 106.

kao i poimence navedeni kasteli u Aquiskoj regiji i u regiji grada Naisusa, koji su se očuvali do danas u nazivima naselja: *Aldanes* – Aldinac; *Arsatza* – Rsovac; *Arsena* – Ražanj; *Brarkedon* – Brakinova; *Burdopes* – Burdimo; *Garkes* – Grkinja; *Gurvikon* – Kurvingrad kod Niša; *Kalis* – Kalna; *Kandilar* – Kandilice; *Mucianikastelon* – Mučibaba; *Mutzipara* – Mučkovce; *Iudaios* – Židaik; *Novae* – Nova; *Ratiaria* – Arčar; *Almus* – Lom; *Bononia* /*prarum. Budūnia*/ – Vidin; *Florentiniana* – Florentin; *Bratzista* < *Braçi sta<tio>* – Bračin; *Setlotes* < vulgarnolat. Siculótas > Sglat – Zlot; *Timiana* – Tamjanica itd.,²⁹³ baš kao i u ostalim regijama Ilirika.²⁹⁴

Justinijanovo obnavljanje gradova i izgradnja novih u prvoj polovini VI veka ukazuje upravo na suprotstavljajanje *ustaljenoj praksi deportacije romanskog stanovništva* i mogućeg naknadnog otkupa

²⁹³ S. Gacović, *Razgraničenje naisopoliske (niške) i akviske (prahovske) regije sa ubikacijom gradova iz VI veka*, Zaječar, 1977, 17–55.

²⁹⁴ Po mišljenju Tibora Živkovića, graditeljska delatnost izražena u trouglu *Naissus – Serdica – Iustiniana Secunda* izdvaja se po broju novosagrađenih gradova i varoši zbog slivanja stanovništva iz severnog dela u srednji deo Ilirika. Naprotiv, u severnom delu Ilirika, tj. na prostoru današnje Timočke zone fortifikacioni objekti bili su deo ranijeg strateškog sistema koji je „verovatno izgrađen u vreme Antonina Pija, a možda, delimično, finalizovan za vreme njegovog naslednika Marka Aurelija” (A. Jovanović, *Prilog proučavanju antičkih utvrđenja u okolini Knjaževca*, Razvitak 200, Zaječar 1998, 139.)²⁹⁴ i zato nije bilo potrebe za izgradnjom novih kastela. Rekli bismo da je pojačana graditeljska delatnost u trouglu *Naissus – Serdica – Iustiniana Secunda* bila za potrebe seoskog romanskog stanovništva iz bliže i dalje okoline novosagrađenih gradova, kako bi se moglo sklanjati iza gradskih zidina u vreme učestalih varvarskih prodora. To je bilo vreme kada rimska vojska nije više vodila osvajачke ratove već samo odbrambene unutar gradskih bedema, vreme nestajanja utvrđenih antičkih garnizona s rimskim elitnim jedinicama, legijama i kohortama, i nastajanja „burgova” i „kastela”, s jedinicama formiranim od okolnog seoskog, odnosno domorodačkog romanskog stanovništva. To je vreme laganog ali sigurnog prelaza iz kasnoantičkog u rano srednjovekovno razdoblje. Kastele i burgove srednjovekovnog razdoblja koji su iznikli na imanjima krupnih feudalnih poseda, odnosno na značajnijim raskršćima puteva, oko trgova i rudnika u zapadnom delu nekadašnje Rimske imperije, sagradila je već sredinom VI veka u istočnom delu Imperije državna administracija na čelu s imperatorom Justinijanom I. Nažalost, ti kasteli u unutrašnjosti Balkana najčešće nisu imali kontinuitet u srednjovekovnom razdoblju i nikad nisu imali svoju autonomiju poput dalmatinskih gradova i onih na bivšem prostoru zapadnog dela Imperije (S. Čirković, *Neostvarena autonomija: gradsko društvo u Srbiji i Bosni*, Rabotnici, vojnici, duhovnici – Društva srednjovekovnog Balkana, Beograd, 1997, 259–276).

crkvenih velikodostojnika, pa i familija deportovanih uz finansijsku pomoć samih imperatora. Bilo je čestih primera i *samootkupa* obrađivanjem zemlje za potrebe varvara, koji su se održali i u Slovena, o čemu nas obaveštava Pseudo-Mavrikije u svom delu *Στρατηγικόν*, odnosno *Τακτικὰ στρατηγικά*. Pseudo-Mavrikije nas obaveštava da Sloveni tokom VI veka *zarobljeno romansko stanovništvo* ne drže u ropstvu neograničeno vreme, već su im posle određenog vremena omogućavali da se za izvesnu *otkupninu* vrate u svoj zavičaj ili da ostanu među njima kao slobodni ljudi.²⁹⁵ Dok Prokopije daje zbirni izraz za opljačkanu imovinu *Romana*, dotle Simokata donosi detalje po kojima se izvesno vidi da Sloveni krađu stoku, ali i „sve drugo što je imalo vrednosti, počev od *zarobljenika*, koji su *otkupom* donosili novac”.²⁹⁶ Dakle, i pored toga što Sloveni *krajem VI veka* ne žive u robovlasničkom sistemu, ipak *odvode zarobljenike radi otkupa*, a to je, kako kaže Tibor Živković, „posredan dokaz da je romejsko stanovništvo moglo biti odvođeno preko Dunava, ali i da se moglo vraćati u svoja stara staništa”. Time se potvrđuje gorepomenuta pretpostavka da su mogle postojati česte seobe, rekao bih, gotovo *neprekidno kretanje romanskog stanovništva severno i južno od Dunava* i da Prokopijev podatak od 200.000 pobijenih i zarobljenih posle svakog varvarskog upada u Ilirik ne možemo potpuno odbaciti.²⁹⁷

Izdvojio bih nekoliko migracija romanskog stanovništva koje su započete krajem VI – početkom VII veka, a bile završene tek u XV–XVI veku. U tom dugom istorijskom procesu koji je trajao blizu hiljadu godina možemo pratiti permanentne migracije manje-više istog romanskog stanovništva koje se u svojim čestim seobama formiralo na tzv. panonsko-balkanskom prostoru. Naime, u vreme avaro-slovenske opsade Tesalonike (Solun) anonimni autor *Miracula S. Demetri* obaveštava nas da je u gradu Svetog Dimitrija Solunskog bilo romanizovanih izbeglica iz Dakije Mediterranea, tačnije „iz *Naisa i Serdike*,”²⁹⁸ što ukazuje na migraciju romanskog stanovništva u vezi s

²⁹⁵ Strategicon, XI 4, 372.13–14; Vizantijski izvori I, 131.

²⁹⁶ T. Živković, Sloveni, 74.

²⁹⁷ Procopii Hist. arc. 18, 115.1–2, in: Vizantijski izvori I, 52.

²⁹⁸ P. Lemerle, *Le plus anciens recueils de Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I : *Le texte*, Paris, 1979, 185, 186 ; F. Barišić,

ranijim napadima Avara i/ili Slovena (578, 585, 614–615, 616) na prostoru Balkana. Nakon opsade Tesalonike koja je zabeležena u *Miracula S. Demetri II 2* i koja se po mišljenju Franje Barišića odigrala 618. godine²⁹⁹, Avari i Sloveni „opustošiše skoro čitav Ilirik, odnosno njegove provincije, mislim obe Panonije, isto tako obe Dakije, Dardaniju, Meziju, Tribaliju, Rodope i sve ostale, pa još i Trakiju i područje uz vizantijski Dugi zid, te druge gradove i naselja i celokupno stanovništvo (sc. odvedoše) u zadunavski kraj prema Panoniji, kojoj je provinciji metropola nekad bio grad zvani Sirmijum”³⁰⁰, tj. u nekadašnju provinciju *Pannonia Sirmiensis*”³⁰¹ gde je Mirjana Mirković, oslanjajući se na istraživanja Dušanića³⁰² i Močija³⁰³, kao i na osnovu sopstvenih analiza antičkih izvora i epigrafske građe, u oblasti *Sirmiума* smestila peregrinsku zajednicu *civitas Sirmiensi* još u I veku nove ere, koja je tokom sledećih vekova bila romanizovana.³⁰⁴ Potčinjeno romansko stanovništvo iz skoro svih provincija Ilirika koje je hagan doveo u Panoniju, mešajući se sa Grcima, Latinima, Slovenima i Bugarima „očuvalo je svoju hrišćansku veru kao i čežnju za ostavljenom domovinom”³⁰⁵, ali „pošto je oko šezdeset i više godina prošlo otkad su njihove očeve varvari bili zarobili, oni su tamo postali čitav *jedan nov narod*”³⁰⁶.

Za imenovanje ovog naroda anonimni autor koristi termin *ethnos* koji vizantijski autori koriste za imenovanje *varvara* ali, budući da je to *jedan nov narod*, mogao bi se razumeti kao narod na putu *varvarizacije*, između *ethnos*-a i *laos*-a. Hagan je ovom

Čuda Dimitrija Solunskog kao istorijski izvori, Beograd, SAN Posebna izdanja, knj. CCXIX, Vizantološki institut, knj. 2, 98, nap. 56.

²⁹⁹ Franjo Barišić, *Čuda Dimitrija Solunskog kao istorijski izvor*, Beograd, 1953, 139–144; P. Lemerle, *La composition et la chronologie de Miracula S. Demetrii*, u: *Byzantinische Zeitschrift*, 46, 1953, 349–361.

³⁰⁰ F. Barišić, *op. cit.*, 100.

³⁰¹ *Miracles I*, 284–287.

³⁰² S. Dušanić, *Novi i revidirani rimski natpisi iz istočnog Srema*, Živa antika XVII, Skopje, 1967, 198, 199.

³⁰³ A. Mócsy, *Pannonia und Upper Moesia*, London, 1974, 53–70.

³⁰⁴ M. Mirković, *Sirmium – Its History from the I Century A. D. to 582 A. D.*, Sirmium I, Beograd, 1971, 10

³⁰⁵ *Miracles I*, 285.6–14.

³⁰⁶ F. Barišić, *op. cit.*, 126.

romanizovanom konglomeratu *naroda*, koji se poimao kao *nov narod*, dodelio poglavara po imenu Kuver (Κούβερ). Narod s nazivom *Sermisiani* (Σερμησιανοί) pod vođstvom Kuvera na prostoru Panonije dodatni je pokazatelj da anonimni autor u njima ne prepoznaje *Romane*, ali ih isto tako ne naziva imenom poznatih varvarskih plemena. Nakon više decenija provedenih u Panoniji taj *evoluirani romanski etnos* napustio je 685. godine Panoniju i Avarski haganat na čelu s Kuverom i *doselio* se u Makedoniju na Keramezijsko polje (Κεραμήσιν κάμπον – Bitoljsko polje).³⁰⁷ Dolaskom u Makedoniju, Kuver je došao na ideju da sâm vlada tzv. *Kermesiancima* (Κερμησιάνους, Κερμησιάνοι, Κεραμησιάνοι) i da osvoji Tesaloniku okoristivši se jednim potomkom onih zarobljenika iz 618. godine po imenu *Mauros* (Μαῦρος), koji je, kako nas uverava izvor, „bio ugledan i čuven u svemu i znao je naš jezik i jezik Romana, Slovena i Bugara” (Καὶ καθ’ ἡμᾶς ἐπιστάμενον γλώσσαν καὶ τὴν Ῥωμαίων, Σλάβων καὶ Βουλγάρων).³⁰⁸ Iz konteksta se vidi da je „naš jezik” bio grčki kojim je pisao autor *Miracula*, dok jezik Romana nije mogao biti *latinski*, već je, u kontaktu s *romanskim stanovništvom Panonije* mogao biti jedino *romanski jezik* (*lingua romana*) VII veka. Da spomenuti Maur nije izmišljena ličnost u *Miracula S. Demetri*, potvrđuje, i u izvesnom smislu koriguje jedan pečat čiji natpis u prevodu glasi: „Maurov, patricij i arhont *Sermisiana* i Bugara”.³⁰⁹ Ovaj veoma značajan pečat ukazuje na dva etnička naziva, na Bugare i *Sermisiane*, koje smatramo *romanskim stanovništvom* iz oblasti „kojoj je provinciji metropola nekad bio grad zvani *Sermium*” (Σερμείον). Rekao bih da se romansko stanovništvo Srema, tj. *Sermisiani* nisu u celosti *izmestili* na prostore Makedonije, jer *Anonimus*, koji živi u XII veku na dvoru ugarskoga kralja Bele III, kada piše o upadu Ugara u Panoniju krajem IX veka, to isto *romansko stanovništvo* sa prostora Srema i *Banata* naziva „*Vlasi*, odnosno pastiri Rimljana” (*Blachii ac pastores*

³⁰⁷ F. Barišić, *op. cit.*, 126.

³⁰⁸ P. Lemerle, *Les plus anciens recueils de Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I : *Le texte*, Paris, 1979, 229.

³⁰⁹ И. Божилов – В. Гюзелев, *История*, 95.

Romanorum),³¹⁰ koji se sada ponovo, ali ne definitivno u celosti, zbog Ugara počinju seliti na jug. Da je *Anonimusova* tvrdnja o *Vlasima* krajem IX veka na prostoru današnjeg *Srema* tačna, potvrđuju kazivanja prezbitera Dukljanina s kraja XII veka (verovatno 1172), koji kaže da je srpski knez Belo, naslednik Časlava Klonimirovića (933–960), bio prinuđen da ratuje sa *Sermani*-ma i *Ugrima* (*Sermani congregantes se cum Ungaris*) i da je u sukobu kod mesta *Bijeljina* (*Bellina*) na prostoru današnje *Semberije* (< *sěmběr* „kmet” < *сѣбрь* „srpski kmet”)³¹¹ u Bosni odneo potpunu pobjedu,³¹² najverovatnije krajem X ili početkom XI veka. Ugri su tom prilikom zatražili mir, a Belo im je obećao mir pod uslovom da ubuduće ne smeju preći reku Savu, i to od mesta gde ističe do ušća u veliku reku Dunav (... *a loco unde surgit et sicut currit usque quo intrat in magno flumine Donavi*).³¹³ Shodno Dukljaninovom kazivanju i Kekavmenovom podatku u *Strategikonu* (*Sovety i rasskazy*) o Srbima, koji žive na obalama Save, gde su donedavna živeli Vlasi (Βλάχων γένος), Srbe ne očekujemo istočno od ušća Save, kao ni severno odatle, pošto ratuju sa *Sermani*-ma, tj. *Sremcima*, koji se nalaze pod vlašću Ugara sve do njihovog osvojenja od strane Romanije i formiranja teme *Sirmium*, koja je obuhvatala gradove Paristriona do Vidina (... τὸ Σύρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σάβριαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ

³¹⁰ G. Popa-Lisseanu, *Anonymus*, 31-32: ... *et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonum. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum Danubius et Tyscia et alii nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes, quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum*. (prevod: ... i hvališe zemlju Panoniju da je izuzetno dobra. Jer, rekoše da tamo teku najpoznatije reke, Dunav i Tisa i druge veoma poznate vode, pune kvalitetne ribe. Na ovoj zemlji žive Sloveni, Bugari i Vlasi, odnosno pastiri Rimljana.)

³¹¹ I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955, 49, 51. Rum. *sămbrie* „isplata nadničaru, najamniku”.

³¹² V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950, 72.

³¹³ V. Mošin, *op. cit.* 72; Bogumil Hrabak u svojoj raspravi (Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 39) navodi da ih je „još početkom XVI veka bilo ... i u njihovoj staroj postojbini”, odnosno u Sremu.

³¹³ Bryennios, 100.20–21.

Παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης...),³¹⁴ odnosno, veći deo današnje Timočke zone.³¹⁵

Kada Bogumil Hrabak govori o Vlasima severozapadne Srbije, kaže da su oni pripadali „Vlasima Posavine i Podunavlja”, koji su se pre svega „*zbog pritiska ugarske države*, nalazili u stadiju *raseljavanja*” i da se „u Dečanskoj povelji pominju dva katuna đuraševskih Vlaha ... koji su se zvali *Vlasi Sremljani*”.³¹⁶ Hrabak u nastavku kaže da je „u prvoj polovini XV veka *Vlaha Sremljana* bilo i u Hercegovini, što znači da su se selili iz Posavine preko porečja Zapadne Morave u Metohiju, gde su ti odnosi u toku XIV veka bili dosta labilni.”³¹⁷ Hrabak govori o katunu *Vlaha Σερμλιαν* (= Đuraševski Vlasi = Kostadinovci + Gojilovci)³¹⁸ „*Sremci*”, koji je spomenut u navedenoj Dečanskoj hrisovulji 1330. godine u oblasti *Altina*,³¹⁹ južno od Đakovice na Kosovu i Metohiji.³²⁰ U imenu katuna *Vlaha Sremljana* Šufalj (Šufflay) vidi viševjekovno, s uspehom očuvano ime *Srema*, nastalo metatezom likvida od poznoantičke³²¹ i vizantijske grafije³²² *Sermium*, odakle su oni, zapravo, i doseljeni³²³, gde se u izvorima pominju s nazivom *Sermisiani* (Σερμησιανοί) ili

³¹⁴ Bryennios, 100.20–21.

³¹⁵ Tema *Sirmium* je najverovatnije formirana po etničkom i jezičkom principu, jer je tu preovladavalo romansko/rumunsko stanovništvo.

³¹⁶ Bogumil Hrabak, *Vlasi starinci i doseljenici u porečju Zapadne Morave (do 1570. godine)*, u: Zbornik radova Narodnog muzeja XX, Čačak, 1990, 10.

³¹⁷ Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 10

³¹⁸ M. Pešikan, *Iz istorijske toponimije Podrimlja*, Onomatološki prilozi, II (1981), 6, 15 (= M. Pešikan, *Iz istorijske toponimije Podrimlja*).

³¹⁹ A. Loma, *Sloveni i Albanci do XII veka u svetlu toponomastike*, Zbornik naučnog skupa „Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji”, Titograd, 1991 (= Loma, *Sloveni i Albanci*), 319–321.

³²⁰ S. Gashi, *Albansko-vlaška simbioza u svetlu onomastike*, Onomastica Iugoslavica 10 (1982), 49.

³²¹ *SERMIMUM* (Polemije Silvije), *SERMIENSIUM CIVITAS* (Enodije) itd., što je metatezom dalo današnji naziv *SREM*.

³²² *SERMIO* (Jordanis), *Σέρμιον* (Hijerokle), *SERMENSIS* (u natpisu iz 612. godine iz Salone), *Σέρμιον* (Konstantin Porfirogenit), što je metatezom takođe dalo današnje Srem (Vidi: F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena*, 59), a zabeležene su i mnoge druge srednjovekovne slovenske grafije (Vidi: Zbornik Konstantina Jirečka I, 165–166).

³²³ S. Gaschi, *Serbët dhe Shqiptarët*, Prishtinë, 1968, 168.

Sermani („Sremci”).³²⁴ Po mišljenju Hrabaka „sremski Vlasi, mada su se naselili u blizini dubrovačkih međa, ostali (su) i dalje u nadležnosti ugarskog kralja, jer ih je (1451) herceg Stjepan Vukčić Kosača oteo ugarskom kralju, zajedno sa Sladojem Stankovićem, o čemu su Dubrovčani javljali vladaru u Ugarskoj”.³²⁵ Međutim, *Vlasi Sremljani* su iz oblasti *Altina* na Kosovu *migrirali* dolaskom Turaka krajem XIV veka ne samo u Hercegovinu već i u Vidinsku despotovinu, jer se u turskim popisnim defterima pominje selo s nazivom *Sremlan* 1455. i 1466, odnosno *Siremljan* 1560. u nahiji Crna Reka, a danas je to mahala *Sremljana* u selu Podgorcu u opštini Boljevac.³²⁶ Ali, *Vlasi Sremljani* i sa ovog prostora nisu u celosti migrirali na sever. Stojan Novaković u delu *Selo* nalazi oronim *Cuka Sermiani* na austrijskoj generalštabnoj karti „na severoistok od Đakovice ukraj Drima”, a na južnom delu tog oronima nalazi se i „selo *Sermiani*”, što je „bez sumnje mesto ovih Vlaha Sremljana”, navodi Novaković.³²⁷ *Sermisiani* ili *Sermani* su u svojim migracijama krajem VII i/ili IX–XI veka, pored svog naziva koji ukazuje da im je poreklo iz oblasti grada *Sermium*-a, poneli iz nekadašnje provincije *Pannonia Sirmiensis* i naziv antičkog mesta *Altina*. O tome Aleksandar Loma u jednom svom radu³²⁸ kaže da su u „Dečanskoj hrisovulji na području *Altina* zabeleženi ... *Vlasi Сръѣмѣланѣ*”³²⁹ čiji naziv „znači doslovce *Romani* iz *Sirmija*, a u antičko doba je u današnjem Sremu, oblasti rimske me-

³²⁴ F. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, ANUBIH, Djela, knj. XXX, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 1, Sarajevo, 1969, 59; P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I, Le texte, Paris, 1979, 284–287; V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljana*, Zagreb, 1950, 72.

³²⁵ J. Gelcich – L. Tháloczy, *Ragusa és Magyarország oklevéltára*, Budapest, 1887, 513; St. Novaković, *Selo*, 40–41, 42.

³²⁶ Д. Боянич-Лукач, *Вудин*, 71, 105; *Miscellanea* II, 1466, 25, nap. 44.

³²⁷ Stojan Novaković, *Selo*, Beograd, SKZ, knj. 301, kolo XLIV, u redakciji Dragutina Kostića, 1943, 33, nap. 50.

³²⁸ A. Loma, *Sloveni i Albanci do XII veka u svetlu toponomastike*, Zbornik naučnog skupa „Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji”, Titograd, 1991 (= Loma, *Sloveni i Albanci*), 319–321.

³²⁹ M. Pešikan, *Iz istorijske toponimije Podrimlja*, Onomatološki prilozi II, Beograd, 1981, 2; M. Pešikan, *Stara imena iz donjeg Podrimlja*, Onomatološki prilozi VII, Beograd, 1986, 41.

tropole Sirmija na mestu današnje Sremske Mitrovice, bilo mesto *Altina*, koje se locira oko ušća potoka Surčina u Savu.³³⁰ Posredi je latinsko (*altus* „visok”?) ili možda keltsko topografsko nazvanje, karakteristično za antičko Podunavlje: postojala je još jedna *Altina* u Donjoj Meziji na Dunavu, koju beleži Prokopije³³¹ i jedan *Altinum* u Gornjoj Panoniji. No oblasno ime *Altin* na tlu poznoantičke Prevalitane, koja se tu javlja tek od srednjeg veka, najbolje se objašnjava prenosom imena donjopanonske – *sremske Altine*, s obzirom na dokumentovano prisustvo *Romana* doseljenih iz Srema u Altinu.”

Dakle, na osnovu narativnih vizantijskih izvora možemo reći da je *zarobljavanje i deportovanje romanskog stanovništva*, kojem se omogućavalo vraćanje u zavičaj ustaljenom praksom *otkupa* i *samootkupa*, na prostorima Balkanskog poluostrva trajalo još od prvih decenija V veka i da *otkup* kao instituciju srećemo i u drugoj polovini VIII veka na osnovu kazivanja Nikifora.³³² Migracija romanskog stanovništva iz Panonije, tj. Srema i Podunavlja, odnosno sa obala Save i Dunava išla je ka jugu u više navrata od VII veka i takav pravac migracija imamo sve do uspostavljanja turske vlasti na jugu Balkana. U ove migracije svakako ne podrazumevam one *inverzivne migracije* zbog *otkupa* i *samootkupa*, jer su to, rekao bih, bila više deportovanja nego li migracije stanovništva.

Stiče se utisak da politička vlast Vizantije na prostorima istočne Srbije i zapadne Bugarske „sasvim sigurno nije mogla da pogoduje procesu slavizacije”,³³³ a Kekavmen, vizantijski strateg, u delu *Strategikon* (*Советы и рассказы Кекавмена* = *Saveti i priče Kekaumena*), koje je nastalo u periodu između 1075. i 1078. godine, govori o nespornoj vezi *Dačana* i *Besa* i njihovih potomaka *Vlaha*, koji se i tokom XI veka nalaze na obalama Dunava i Save, što se može zaključiti iz sledećeg navoda: „*Vlaški narod* (Βλάχων γένος),³³⁴

³³⁰ A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier* I-II, Schriften der Balkankommission 15-16, Wien, 1957–59, I 40.

³³¹ *De aed.* IV 11.

³³² Niceph. 163, 86.8–15, in: *Vizantijski izvori* I, 243.

³³³ T. Živković, *Sloveni*, 159.

³³⁴ Nažalost, u delu *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, III, Beograd, Vizantološki institut, Posebna izdanja, 10, 1966, na strani 217, podatak o Vlasima u Kekavmena nije preveden od J. Ferluge.

pobeđen u borbi od strane imperatora Trajana i slomljen u celosti bio je pokoren [od ovoga], a njihov kralj, nazvan Decebal, bio je ubijen i glava mu je nabodena na koplje usred rimskoga grada,³³⁵ jer su ovi takozvani *Dačani* (Δάκαι), [nazvani] i *Besi* (Βέσοι), obitavali najpre pored reke Dunava (Δανουβίου) i Saosa (Σάου), reke koju sada nazivamo Sava (ποταμὸν Σάβαν), gde od skora žive *Srbi* (Σέρβοι), na mestima <prirodno> utvrđenim i teško pristupačnim”.³³⁶ Po Kekavmenu, Srbi su odskora, tj. tek od XI veka počeli živeti na obalama Save, odnosno tamo gde je doskora živelo *vlaško/rumunsko stanovništvo*. Ovoj doseobi Srba na obale Save do njenog utoka u Dunav morala je prethoditi *migracija „vlaškog naroda”* (Βλάχων γένος). Uzroci *migracije Vlaha* mogu biti provale Pečenega 1032–1036. godine,³³⁷ koji su se nastanili i južno od Dunava sve do Meglena. Drugo je ustanak Petra Deljana (Δελεάνος, Δολιάνος),³³⁸ koji je trajao od 1040. do 1041. godine³³⁹ u novoformiranoj temi *Sirmium*, koja je teritorijalno obuhvatala Beograd i Braničevo, verovatno do Niša, i oblasti do Vidina (... τὸ Σύρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σάβιαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ Παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης...).³⁴⁰ Započeti ustanak Petra Deljana završen je njegovim oslepljenjem i internacijom u Konstantinopolis krajem 1041. godine, tj. u vreme smrti Mihaila IV (1034–1041). Tako bi se ovaj Kekavmenov navod u kojem se pominje „narod Vlaha” na obalama Dunava i Save „gde odskora žive Srbi”, mogao odnositi na neku *veću deportaciju vlašskog/rumunskog stanovništva*. Možda je to jedan vid

³³⁵ Nasred Rima.

³³⁶ Кекавмен (Советы и рассказы Кекавмена), 9, 268–270, in: *Izvoarele istoriei României III*, Kekaumenos, *Sfaturi și povestiri*, 39–41. Ako je, kako izgleda, izvor Kekavmenovih informacija o osvajanju Dakije Dio Cassius bio dostupan iz komentara Jovana Ksifilina ili iz drugih vizantijskih komentara, ova činjenica nije dokaz o nepostojanju jedne žive tradicije u pogledu rimskog porekla Vlaha. Poreklo Vlaha kod Kekavmena u XI veku predstavlja jednu vekovima zatomljenu tradiciju o poreklu Dakorumuna, koja je nastala u vreme Trajanovih osvajanja Dakije krajem I i početkom II veka nove ere.

³³⁷ Scylitzes, 385.56–57, 397.43–44, 399.3–6, 7–10; Zonaras, III, 579.15–16, 590.6–8.

³³⁸ Scylitzes, 409.89; Psellos, I, 76.XL – 77.19.

³³⁹ Scylitzes, 409.91.

³⁴⁰ Bryennios, 100.20–21.

kažnjavanja zbog njihovog učešća u samom ustanku. Bilo koji uzrok da je u pitanju, *Vlasi Podunavlja* su se, po Kekavmenovom kazivanju, „rasprostrli po celom Epiru³⁴¹ i celoj Makedoniji,³⁴² a najviše njih se smesti u Heladu”.³⁴³ Kada Kekavmen kaže da se jedan deo Vlaha Podunavlja odselio u Heladu, misli na Tesaliju, oko Tebe i Demetrijade,³⁴⁴ jer je to oblast koja je u izvorima od X veka poznata po *starešini Vlaha iz Helade* (ἄρχων τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος) koji se zove Nikulica, a od XII veka oblast je nazvana Vlahija iz Helade,³⁴⁵ Velika Vlahija ili Vlahija (ἡ ἐν Ἑλλάδα Βλαχία, Μεγάλης Βλαχίας, Βλαχία), kojom upravlja toparh (τοπάρχης), što ukazuje na to da su preci spomenutih *Vlaha-Aromuna* zapravo bili *Vlasi-Rumuni Podunavlja*. Kekavmen nam ovim navodom samo ukazuje na *pravac mogućih migracija* iz Podunavlja ka Epiru, Makedoniji i Heladi, jer se u izvorima *Vlasi Helade* pominju već u X veku.³⁴⁶

³⁴¹ Epir je u celosti bio deo Bugarskog Samuilovog carstva, a nakon ponovnog pripajanja Romaniji 1018. godine on je podeljen u dve teme: *Dyrrhachium* i *Nicopolis*.

³⁴² Kekavmen ima u vidu ne temu *Macedonia*, već geografsku oblast tog imena.

³⁴³ Kekavmen pod Heladom podrazumeva Tesaliju, koja je u celosti bila u okviru teme *Helada*.

³⁴⁴ *Miracula* II 4, 254, 214.11–12, in: *Vizantijski izvori* I, 204.

³⁴⁵ Pod imenom Helada ne podrazumeva se više klasična Grčka, već vizantijska tema (θέμα, *provincia*) koja je obuhvatala severnu Grčku (bez Etolije i Akarnanije, nazvane i Mala Vlahija) ujedno s Tesalijom i Eubejom.

³⁴⁶ Romansko stanovništvo pod univerzalnim imenom *Vlasi* pominje se, po mišljenju Henrika Barića, prvi put na Balkanskom poluostrvu u VI veku kod Prokopija u *De aedificiis* (IV 3), kao *Vlachorihinoi* (Βλαχορηγίνοι), (H. Barić, *Istorija arbanasčkog jezika*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XII, Balkanološki institut, knj. 1, Sarajevo, 1959, 42), tj. Vlasi sa reke *Rynchos* (Ῥήχτος), a po mišljenju Tomašeka (W. Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, Topographische, archeologische und ethnologische Miscellen* – Izvod iz *Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd., XCIX, II Heft, 1881, Wien, 1882, 43): τὰ ἔθνη ἀπὸ τὰ παραδουνάβια μέρη, εὐρόντα καιρὸν ἀναρχίας . . . οἱ λεγόμενοι Ῥηγίνοι καὶ ἀπλούστερον Βλαχορηγίνοι καὶ Σαγουδάτειοι, ἐξουσιάσαντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἀπλώσαντες ἀπὸ ὀλίγον κατ’ ὀλίγον εἰς διάφορα μέρη, u Makedoniji. Tomašek je preštampeo po Uspenskom (Успенский, *История Аθона, Киев, вол. III; Востокъ христiанскiй* 1877, p. 311, n. 16, a Uspenski podatak o Vlahorinhinima našao u manastiru Kastamonitu u jednom zborniku iz XII veka). W. Tomaschek u

Zbog toga *migracija Vlaha Podunavlja* ka Epiru, Makedoniji i Heladi može biti inicirana ne samo ustankom Petra Deljana u XI veku, već i upadima Pečenega u X, a potom i njihovim naseljavanjem u XI veku. Prvi pomen o tome nalazimo u *Hronici* (Βίβλος χρονική) Mihajla Glike (Mihail Glykas) gde je rečeno da „Pečenezi prelaze Istar i pustoše Meziju (... Πατζινάκαι δὲ τὸν Ἰστρον διαβάντες καὶ τὴν Μυσίαν κακῶς διαθέμενοι.)” 943. godine, odnosno u vreme kada „Arabljeni pustoše Mesopotamiju sve do Melitene (Ἀραβες ληϊσάμενοι τὴν Μεσοποταμίαν ἄχρι Μελιτηνῆς)”.³⁴⁷ Zatim nas Jovan Skilica (Ioanis Skylitzes) u delu *Kratka istorija* (Σύνοψις ιστοριῶν) obaveštava o Pečenezima (Πατζινάκαι), koji 1026. godine „upadoše u Bugarsku i pobiše i zarobiše mnogo naroda i stratega i tagmatarha” pa zato „basileus Konstantin postavi za duku [vizantijske teme – prim. S. G.] Bugarske arhonta Sirmijuma Konstantina Diogena (διὸ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην ἄρχοντα Σιρμίου ὑπάρχοντα καὶ δοῦκα τῆς Βουλγαρίας

gorenavedenom delu na 44. strani beleži: *Neu und eigentümlich in jener Notiz ist nur die vulgäre Namensform Βλαχορηχῖνοι, welche darauf hindeutet, dass das (nach dem Flusse Ῥηχιος, Ῥυγχος, Βρύχος in der nördlichen Chalkidike genannte) Volk der Ῥυγχῖνοι ausser dem herrschenden slowenischen Bestandteile auch noch das einheimische wlachische Volkselement umfasst hat, das sich mit der Zeit stärker erwies.* Pored toga, jedna atoska manastirska hronika govori o pokrštanju Rinhina, Vlahorinhina i Sagudata „za vreme careva ikonoboraca”, ali taj dokument P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Bibl. des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome 158, Paris, 1945, 115, smatra nepouzdanim.³⁴⁶ Vlahorinhinoi se pominju u VIII veku u zborniku *Istorijsko pripovedanje manastira Kastamonita*, koje je nastalo u navedenom manastiru blizu Halkidike (Chalcidica), o čemu piše i S. Brezeanu, *Vlah. Originea și evoluția unui cuvânt*, Romanitatea orientală în evul mediu de la cetățenii romani la națiunea medievală, București, 1999, 104. Romanski *Vlasi* mogli su se doseliti na prostor helenske kulture nekom migracijom tokom VI veka, iznosi A. Sacerdoțeanu, *Vlahii din Calcidica*, In memoria lui Vasile Pârvan, București, 1934, 7 i d. Premda su istorijske činjenice veoma moguće, čini se da ih je dokument iz XII veka rasvetlio, unevši ime Βλαχορηχῖνοι i situaciju iz svoga vremena u informaciju iz VIII veka, kada su doista bili poznati samo Ῥυγχῖνοι sa rečice Ῥηχιος.

³⁴⁷ Michaelis Glycae *Annales*, recognovit Io. Bekker, Bonn, 1886, 584; *Izvoarele istoriei României* III. Scriitori bizantini (sec. XI – XIV), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 167 (= *Izvoarele* III).

ἐποίησεν), koji ih porazi i natera nazad preko Dunava”.³⁴⁸ Međutim, u drugom pokušaju, „prešavši Dunav, *Pečenezi* opljačkaše celu Meziju do Soluna”.³⁴⁹ Po kazivanju Jovana Zonare (Ioannis Zonaras) „Arapci su osvojili Mesopotamiju, *Pečenezi* [vizantijsku temu – prim. S. G.] Bugarsku, a Agareni obalu Ilirika” i 1032. godine.³⁵⁰ Po kazivanju Skilice, u vreme „vatreneog stuba”, septembra 6543. godine od osnivanja sveta, tj. 1034. godine od Hristovog rođenja, „prešavši Dunav, *Pečenezi* opljačkaše celu Meziju do Soluna”.³⁵¹ Zonara je fragmentarniji i kaže da su „tada *Pečenezi* opljačkali Mizijce”,³⁵² tj. celokupno stanovništvo Mezije, a 1035. godine „kada je nastala nepodnošljiva zima i Dunav se zaledio, *Pečenezi* ga predoše i velika zla učiniše Meziji i Trakiji sve do Makedonije”.³⁵³ Žestoki napadi Pečenega koji se, po kazivanju Zonare, nastavljaju u leto 1036. godine „doneli su velike štete zemlji Romeja, ubijajući uhvaćene u cvetu mladosti”³⁵⁴, pa u tom kontekstu treba razumeti i romanijske/vizantijske vođe koji su smatrali da Pečenezi treba da „nasele zapuštene ravnice [teme – prim. S. G.] Bugarske (ἐν ταῖς ἐρήμοις τῆς Βουλγαρίας πεδιάσι)”. Intelktualac XI veka Jovan Mauropije (Ioannis Mauropus), rođen u Paflagoniji, pominje Pečenega koji 29. decembra 1047. godine pomažu pobunjenika Lava Tornikija, nanevši velike štete Trakiji. Oni su pod vođstvom Kegena 1048/49. godine bili poraženi, pa su jedni prihvatili „blagu vest”, tj. hrišćanstvo, a drugi prešli na stranu imperatora.

³⁴⁸ Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus II. Bonnae, 1839, 483,18–23 (= Ioannis Scylitzae); *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom III, Vizantološki institut, Posebna izdanja, knj. 10, Beograd, 1966, 162–163 (= *Vizantijski izvori* III).

³⁴⁹ Ioannis Scylitzae, 512, 2–3; *Vizantijski izvori* III, 163.

³⁵⁰ Ioannis Zonarae epitomae historiarum, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnae, tomus III, libri XVII, 1897, 12, 9 (= Ioannis Zonarae III/XVII); *Izvoarele* III, 220–221.

³⁵¹ Ioannis Scylitzae *Synopsis historiarum*, Editio princeps, Rec. I, Thurn, Berolini et Novi Eboraci, 1973, 512, 2–3; *Vizantijski izvori* III, 163 (= Ioannis Scylitzae *Synopsis*).

³⁵² Ioannis Zonarae III/XVII, 14, 26; *Izvoarele* III, 220–221.

³⁵³ Ioannis Scylitzae *Synopsis*, 514,17–19; *Vizantijski* III, 163.

³⁵⁴ Ioannis Zonarae III/XVII, 14, 30; *Izvoarele* III, 220–221.

Kekavmen kaže da su „*Pečenezi* proželi Romaniju”,³⁵⁵ a Mihailo Atalijat (Attaliates) donosi veoma dragocene podatke o borbi i pobedi Pečenega 1053. godine. Naime, imperator Konstantin IX Monomah (1042–1055) zadužuje duksa Paristriona (oblast Podunavlja), Romana Diogena (april 1050–1054)³⁵⁶ i satrapa [vizantijske teme – prim. S. G.] Bugarske³⁵⁷ Vasilija Monaha³⁵⁸ da se suprotstave Pečenezima. Povodom opisa borbe s Pečenezima Atalijat navodi da „...ovaj potonji sa znatnom vojskom pređe preko planine koja se tu uzdiže i koja leži kao granica između Makedonije i oblasti kraj Dunava [= Paristrion], i koju zbog toga meštani nazivaju *Zygos* (Ζυγός – na rumunski se prevodi kao *jug(ul)* „jaram” < lat. *iugium*),³⁵⁹ a ona ima i mnoge tesnace koji se odavno *jezikom meštana* [tj. *Vlaha*] nazivaju *klisure* (κλεισούρας)”.³⁶⁰ Tako, nakon višedecenijskih borbi, „Vasilije Monah, arhont [vizantijske teme – prim. S. G.] Bugarske, primivši ogroman broj *Pečenega*, naseli ih po ravniciama Serdike, Niša i Ovčeg polja (τὰς πεδιάδας τῆς Σαρδικῆς, τῆς Ναῖσου καὶ Εὐτζαπέλου), rasporedivši ih raštrkano i bez ikakva oružja da ne bi nešto pokušali”,³⁶¹ odnosno u južnom delu teritorije Timok – Osogovo – Šara, gde je, kako smo naveli, u kontinuitetu živelo najpre *romansko*, a potom *rumunsko stanovništvo*, koje je ovom prilikom dobrim delom *migriralo* u Tesaliju, oblast koja se u izvorima XI–XV veka naziva *Velika Vlahija* (ἡ ἐν Ἑλλάδα

³⁵⁵ *Советы*, 150, 162, 164.

³⁵⁶ N. Bănescu, *Les duches byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, 81–84 (= Bănescu, *Les duches*); P. Diaconu, *Les Petchenegues au Bas-Danube*, București, 1970, 82–99.

³⁵⁷ *Satrap* (Βουλγάρων σατράπην) = *governator*. Atalijat koristi ovaj arhaični termin preuzet iz grčke klasične literature umesto termina *duks* (δοῦξ) ili *katapan*.

³⁵⁸ Bănescu, *Les duches*, 139–140.

³⁵⁹ В. Н. Златарски, *История на българската държава през средните векове* II, София, 1934, 9; *Izvoarele* III, 118–119 (= Златарски, *История* II).

³⁶⁰ Michaelis Attaliothae Historia, Opus a W. Bruneto de Presle Instituti Gallici socio inventum descriptum correctum recognovit I. Bekkerus, Bonnae, 1853, 37, 9–21; *Izvoarele* III, 66–69.

³⁶¹ Ioannis Scylitzae *Synopsis*, 587,4–10; *Vizantijski izvori* III, 164.

Βλαχία, Μεγάλης Βλαχίας, Βλαχία),³⁶² zatim na prostor jednog dela Akarnanije, Agrafe i Epira, koji se u izvorima naziva *Gornja Vlahija* (Ανω Βλαχία), ili na prostor preostalog dela Akarnanije, Doride, Esperije i Lokride, koji se u izvorima naziva *Mala Vlahija* (Μικρά Βλαχία).³⁶³ Pečenezi, koji su vremenom „nazvani *Pečenezi Mogleni*, po kazivanju Jovana Zonare, 1091. godine bili su kolonizovani od Aleksija Komnina i južnije, sve do u oblast Moglena”.³⁶⁴

Na osnovu ovih činjenica rasuđujemo da je Kekavmen, koji u zadnjoj četvrtini XI veka u *Strategikonu* piše da je romansko stanovništvo, tj. „Vlaški narod” (Βλάχων γένος) živeo na mestima pored Dunava i Save „gde odskora žive Srbi”,³⁶⁵ tj. u vreme pisanja *Strategicon*a, u pravu, jer deo rečenice „gde odskora žive Srbi” rečito govori da su se Vlasi, odnosno njihovi davno romanizovani preci Dačani i Besi, još uvek mogli sresti tokom XI veka na obalama Save i Dunava, odakle su krenuli na jug usled upada Pečenega.

Poslednji autor koji koristi hronike *Anonimusa* kralja Bele III i *Simona de Kezea* u svojoj hronici *Decscriptio Europae Orientalis*, napisane verovatno 1308. godine, jeste jedan francuski anonimni autor – kaluđer dominikanskoga reda.³⁶⁶ Ovo delo je zamišljeno kao vodič za kralja Roberta Anžijskog i Karla Valoe. Prvi je pretendent Ugarske, a drugi Latinske imperije u Konstantinopolisu. U ovom delu Vlasi su rimski pastiri, odnosno potomci Rimljana u Panoniji: „Ovde valja zabeležiti da *usred Makedonije, Ahaje i Tesalonike* postoji jedan veoma veliki i rasprostranjen *narod koji je nazvan Blazi*, koji su nekada bili *pastiri Rimljana* i koji su ranije živeli u *Ugarskoj*, gde su bili *pašnjaci Rimljana* i plodne zemlje pune zelenila. Međutim, pošto su oni kasnije *proterani odavde od Ugara*, pobjegli su u one krajeve;

³⁶² *Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века.* Подготовка текста, введение, перевод и комментарии Г. Г. Литаврина, Москва, 1972, 270 (= *Советы*).

³⁶³ V. Diamandi-Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, București, reprint 1999, 31.

³⁶⁴ Ioannis Zonarae III/XVIII, 23,1; *Izvoarele* III, 228–229.

³⁶⁵ *Izvoarele* III, 41

³⁶⁶ G. Popa-Lisseanu, *Descriptio Europae Orientalis*, București, 1934 (*Izvoarele istoriei Românilor*, II).

oni u izobilju imaju vrlo dobrog sira, mleka i mesa, više od svih naroda...”.³⁶⁷ U ovom odlomku se prepoznaje preuzimanje ideje iz navedenih mađarskih hronika o Vlasima (*Blazi*) koji su *romanorum pastores*. Oni su, prema mišljenju francuskog anonimnog autora, pobjegli iz *Panonijske* u vreme dolaska *Ugara* krajem IX – početkom X veka, i to bi, pored metanastazičke migracije *Sermisiana* iz 685. godine bila prva *migracija Vlaha*, tj. *Rumuna* na prostor Makedonije, Ahaje i grada Tesalonike sa *panonskog prostora*, pored one *migracije Vlaha* ka *Makedoniji*, *Epiru* i *Heladi (Tesaliji)* koja se dogodila u vreme upada Pečenega tokom X–XI veka ili pak one *migracije* ili *deportacije Vlaha* nakon svršetka ustanka Petra Deljana 1041. godine sa obala Save i Dunava, tj. sa prostora bivše provincije *Pannonia Sirmiensis*, *Dacia Traiana*, *Moesia Superior* i *Dacia Ripensis*, negde sredinom XI veka, koju pominje Kekavmen.

Migracije manjih amplituda koje se dešavaju u vremenu od XI do XIV veka pokreću Albance i Vlahe/Aromune iz Epira u njihovim migracijama ka jugu, u kontinentalnu Grčku sve do Peloponeza, i ka jugozapadu preko Crne Gore, Hercegovine i Dalmacije³⁶⁸ do Istre. Uzroci ovih migracija su krstaški pohodi koji idu preko Balkanskog poluostrva, latinski pohodi XIII–XIV veka, borbe Stefana Dušana Silnog i drugi. Valja reći da su Vlasi „od XIII do sredine XV veka potiskivani sa krajnjeg dela severozapadne Srbije, tj. iz Mačve. Za vreme ugarske vladavine tamo su naseljeni ratari katolici, pored postojećeg domaćeg zemljoradničkog življa.”³⁶⁹

Pljačkaški pohodi i osvajanja balkanskih prostora od strane Otomanske imperije doveli su do velikih demografskih kretanja na

³⁶⁷ G. Popa-Lisseanu, *Descriptio Europae Orientalis*, IV, București, 1934, p. 17: „Notandum /est hic/ quod inter machedoniam, achayam et thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spatiosus qui uocantur **blazi**, qui et olim fuerunt **romanorum pastores**, ac in ungaria ubi erant pascua romanorum propter nimiam terre uiriditatem et fertilitatem olim morabantur. Sed tandem ab ungaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt; habundant enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes...”; *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, ed. O. Górká, Cracovia, 1916, 13.

³⁶⁸ Ante Milošević, *Stećci i Vlasi. Stećci i vlaške migracije 14. i 15. stoljeća u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni*, Split, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split, 1991, preuzeto od Andrej Čebotarev, *Ocjene i prikazi*, u: Povijesni prilozi, br. 14, 321 (1995).

³⁶⁹ Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 13.

Balkanu. Još u prvoj polovini XIV veka vizantijski izvori beleže egzodus hrišćana iz Male Azije s ove strane Bosfora.³⁷⁰ U drugoj polovini XIV veka turski pohodi su prouzrokovali masovne migracije stanovništva koje su pokrenute, bez razlike, među Grcima, Bugarima, Vlasima, Albancima i Srbima prema Grčkoj i ka severozapadnim teritorijama Balkanskog poluostrva.³⁷¹ Te migracije nisu prestajale ni u XV ni u XVI veku, a sve u zavisnosti od samih turskih osvajanja koja su išla u pravcu severozapada, preko bugarskih i srpskih zemalja prema rumunskim kneževinama, Ugarskoj kraljevini i uopšte ka zapadnim zemljama srednje Evrope.³⁷²

Zapravo, s propašću srednjovekovnih balkanskih država raspada se i srednjovekovno društvo. Dinastije nestaju ili se s vlastelom iseljavaju, ginu i turče. Zato je seljaštvo u vreme turske vlasti postalo glavni nosilac narodne svesti bilo kog naroda na Balkanu. Ono je u Turskoj najpre tlačeno kao raja, a zatim nacionalno pa zato počinje da „(se) iseljava krajem XV i početkom XVI veka i naseljava u priličnom radijusu od Bele krajine i Jadranskog mora do Vlaške i Erdelja.”³⁷³ O migraciji toga vremena Miroslav Draškić i Nikola Pantelić kažu: „Iz turskih deftera i ugarskih izvora obrađenih u našoj istoriografiji utvrđeno je da se krajem 15. i početkom 16. veka stanovništvo iz severne Srbije počelo masovno preseljavati u Ugarsku. Istovremeno se u zemljoradničke krajeve severne Srbije i Pomoravlja naseljavaju *vlasi*, srednjovekovno stočarsko stanovništvo iz oblasti Starog Vlaha, sa Drine, iz Hercegovine i iz crnogorskih Brda.”³⁷⁴ Tako je na primer u smederevskom sandžaku, koji je obuhvatao skoro čitavu severnu Srbiju, oko 1516. godine, moralo biti već preko 12.000 stočarsko-vlaških kuća.”³⁷⁵

³⁷⁰ G. Ostrogorsky, *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956, 37–40; A. E. Laiou-Thomadakis, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire. A Social and Demographic Study*, Princeton, New-Jersey, 1977, 223–266.

³⁷¹ S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, Iași, 2001, 101 i dalje.

³⁷² S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, Iași, 2001, 101–107.

³⁷³ St. Stojanović, *Istorija srpskog naroda*, Beograd, 1926, 315.

³⁷⁴ *Istorija naroda Jugoslavije II*, Beograd, 1960, 77. i 78.

³⁷⁵ *Istorija naroda Jugoslavije II*, Beograd, 1960, 81.

Nažalost, na osnovu turskih popisnih deftera došlo se do pogrešnog zaključka da su Arumuni (Vlasi) u severnu Srbiju (severozapadnu i severoistočnu) došli tek u prvim decenijama turske vladavine, i to najviše iz Novopazarskog sandžaka. Istina je sasvim drugačija, jer je Rumuna (Vlaha) u severozapadnoj Srbiji bilo mnogo ranije. Aleksandar Loma je u svom radu *Iz toponimije Srbije* donekle pomerio granice prostora na kojem se mogu tražiti Rumuni navodeći toponime iz zapadne Srbije: *Mačkat*, selo na Zlatiboru; *Negrišori*, selo u Donjem Dragačevu; *Kondrišor*, šuma u selu Kaona u Gornjem Dragačevu; *Kamidžora*, brdo na utoku Ibra u Moravu; *Kornet* (*Kornjet*, *Karnet*) na više mesta; *Loret*, selo kod Užičke Požege; *Grušet*, zemljište u Guči (Gornje Dragačevo); *Prijot*, zemljište u selu Dljinu (Donje Dragačevo) i drimonime na -et (< lat. -etum) izvedenih od slovenskih naziva za vrste drveća, kao što su: *Brezet*, zaselak u oblasti Zlatibora; *Vrbet*, njive u selu Viči (Gornje Dragačevo); *Jelet*, brdo u selu Krivoj Reci (Kačer); *Lipet*, brdo u selu Kozelju (Kačer); *Vrbeta*, selo u Gruži; *Rebreta*, brdo i utrina u selu Cerju i *Grošeta* (*Groxeta* 30-ih godina XV veka, danas *Grošeto*), njiva u selu Dragancu, koji „potiču iz mešovitog vlaško-slovenskog govora Vlaha u ovom delu Srbije, nastalog u razdoblju koje je prethodilo njihovom potpunom i konačnom posrbljenju”.³⁷⁶

Bogumil Hrabak je u raspravi *Vlasi starinci i doseljenici u porečju Zapadne Morave (do 1570. godine)* nastojao da se „pitanje Vlaha u severnoj Srbiji pomeri i na vreme pre početka XIII veka, ulaženjem u problematiku panonsko-peripanonskih Vlaha, koji su se pod pritiskom Mađara selili na jug ili iz Male Vlaške, a možda i iz istočnog Banata i severoistočne Srbije osamdesetih godina XIII veka u Moldaviju”.³⁷⁷

Vlahe u *severnoj Srbiji* ne treba tražiti, poput Hrabaka, „pre početka XIII veka”, jer ih je, videli smo na prethodnim stranicama i u poglavlju *O poreklu i postojbini Vlaha ili Rumuna* u ovoj knjizi, tu oduvek bilo; uostalom, taj prostor je deo njihove postojbine koja se prostire na karpatsko-balkanskom arealu. Hrabak razvija dalje svoju

³⁷⁶ Aleksandar Loma, *Iz toponimije Srbije*, u: Onomatološki prilozi, VI, Beograd, SANU, Odeljenje jezika i književnosti, Odbor za onomastiku, 1985, 110–112.

³⁷⁷ Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 39.

tezu, pitajući se „Ako je tako u severoistočnoj Srbiji”, tj. ako je Vlaha bilo i pre dolaska Turaka „zašto bi se u severozapadnoj Srbiji Vlasi morali doseliti tek u drugoj polovini XV veka, i to poglavito iz Sandžaka i sa Drine?”.³⁷⁸ Budući da je u Srbiji Vlaha bilo prema turskim popisnim defterima u drugoj polovini XV veka oko 12.000, kako je moguće da se toliki svet u kratkom vremenskom periodu doselio iz Sandžaka i sa Drine? Doduše, Branslav Đurđev pored Vlaha iz Sandžaka i sa Drine ostavlja mogućnost da je dobar deo Vlaha doseljenih u severnu Srbiju poticao i iz Hercegovine i iz crnogorskih Brda, ali je veliko mnoštvo Vlaha, prema njegovom mišljenju, ipak došlo iz Sandžaka.³⁷⁹ Hrabak u svojoj raspravi pokazuje da je mnoštvo Vlaha u prvim decenijama turske vlasti, oko 1471. godine, došlo iz Hercegovine istočno od Neretve, a bilo ih je i sa Morače (Kričci) i iz Drobunjaka i sa Durmitora.³⁸⁰ S druge strane, o hercegovačkim Vlasima kaže da su doseljeni iz Tesalije, Epira i Makedonije, a da je autohtonih Vlaha Despotovine, koje su Turci popisali 1444–1446. godine, bilo oko Kruševca, u Toplici i Dubočici.³⁸¹ Dakle, Vlasi Despotovine, po mišljenju Hrabaka, nisu došli ni iz Starog Vlahi ni iz Hercegovine, a isto važi i za Vlahe popisane u Braničevu³⁸² ili u Vidinskom sandžaku.

Dolaskom Turaka Osmanlija na prostor Vidinske despotovine nakon 1396. godine uspostavljen je Vidinski sandžak s upravom u Vidinu,³⁸³ a nakon osvajanja Braničeva formiran je Braničevski subašiluk 1460. godine s upravom u Golupcu.³⁸⁴ Na ovim prostorima pored autohtonih Vlahi/Rumuna dolaze i Vlasi/Aromuni sa juga Balkana bežeći pred Turcima, a potom ih i Turci dovode i naseljavaju

³⁷⁸ Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 39.

³⁷⁹ B. Đurđev, *O naseljavanju Vlahi stočara u sjevernu Srbiju u drugoj polovini XV vijeka*, Godišnjak Društva istoričara BiH, XXXV, Sarajevo, 1984, 9–32.

³⁸⁰ Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 40.

³⁸¹ *Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1444–1446)*, prir. O. Zirojević i I. Eren, u: Vranjski glasnik, IV, Vranje, 1968, 377–416.

³⁸² Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 40.

³⁸³ Душанка Боянич-Лукач, *Видин и видинският санджак през 15–16 век : Документи от архивите на Цариград и Анкара*, София, наука и изкуство, 1975, 5.

³⁸⁴ A. Olesnicki, *Mihailo Szilagyi i srpska despotija*, Rad 276, Zagreb, 1943, 17.

u opustela naselja. Tako je bilo sve do „dugog rata” (1593–1603), kada zbog gladi u Vlaškoj počinju inverzivne migracije Vlaha/Rumuna na prostor Vidinske kneževine.

U prilog Hrabakovoj tezi o autohtonosti Vlaha/Rumuna u severnoj Srbiji (severoistočna i severozapadna) pre dolaska Turaka navešću 14. odredbu povelje despota Stefana Lazarevića (2. XII 1405) kojom se Dubrovčanima potvrđuju povlastice *Vlaha (Rumuna i Aromuna* – S. G.) i *Srba*: „I ko želi iz zemlje mojega gospodstva ići u Dubrovnik bilo *Srb*in bilo *Vlah* ili koji god čovek u kupovinu, svaki da ide slobodno...” (И кто любѣ изъ господства ми землѣ ити оу Доубровник или Срѣбинъ или Влахъ или чи годѣ чловѣкъ на коуплю, всакъ да гредѣ свободно...).³⁸⁵ Vlasi Despotovine u navedenoj povelji nisu *stočari* već *trgovci*. Takođe, u 14. odredbi povelje koju je despot Đurađ iz svog letnjikovca Nekudima, nedaleko od današnje Smederevske Palanke, dao dubrovačkom poslanstvu 27. decembra 1428. i ponovio 17. septembra 1445. godine, potvrđuje povlastice *Dubrovčanima*: „I ko želi iz zemlje mojega gospodstva ići u Dubrovnik bilo *Srb*in bilo *Vlah* ili koji god čovek u kupovinu, svaki da ide slobodno, da ga ne zaustavlja ni moje gospodstvo ni kefalija mojega gospodstva, i koji je zakon bio u cara Stefana i u roditelja mojega gospodstva svetog kneza Lazara...” (И кто любѣ изъ господства ми землѣ ити оу Доубровник или Срѣбинъ или Влахъ или чи годѣ чловѣкъ на коуплю, всакъ да гредѣ свободно, да га не оусталиа господство ми ни кѣфалиа господства ми, и што ѣ билъ законъ при цари Стефаны и при родители господства ми светѣмъ кнези Лазари...).³⁸⁶ Dakle, u ovim poveljama piše da se svaki Đurđev podanik, *Srb*in ili *Vlah*, može slobodno baviti *trgovinom* u Dubrovniku³⁸⁷ kao u *vreme njegovih roditelja*, tj. i u vreme predašnjih srpskih kraljeva pre nastanka

³⁸⁵ St. Novaković, *Zakonski spomenici*, 220.

³⁸⁶ Ibid, 234.

³⁸⁷ Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vindobonae*, 1858, 352–355; Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, (I/1, 1929) I/2, Beograd – Sr. Karlovci, 1934, 11–21; St. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, Beograd, SKA, peta knjiga, 1912, 231–236 (= St. Novaković, *Zakonski spomenici*); S. Ćirković, *Udava*, Zbornik Filozofskog fakulteta, XI/1 (1970), 345–351; M. Spremić, *Despot Đurađ*, 130.

Despotovine 1402. godine, što potvrđuje i povelja (1349) kralja, a potom cara Stefana Dušana u kojoj piše: „da ne uzima Dabiživ Dubrovčanima ni carine, ni bilo kojeg dohotka ni *Dubrovčaninu*, ni *Vlahu*, ni *Srbinu*, nikome, i ko ide u Dubrovnik i iz Dubrovnika” (да не оузима Дабививъ Доубровъчаномъ ни царине, да ни коєга дохотъка ни тръговцоу доубровъчкѣкомѣ, ни Влахѣ, ни Срѣбиниѣ, да никомѣ, и кто гредѣ оу Доубровникѣ, и изъ Доубровника).³⁸⁸ Dakle, uspostavljena je *slobodna trgovina* u kojoj su, pored drugih naroda, učestvovali i romanofoni Vlasi.

Da je romanofonih Vlaha na prostoru Despotovine, odnosno *Braničeva* bilo neposredno i pre dolaska Turaka, vidimo na osnovu povelje koju je 7. indikta 1428/29. godine izdao „gospodar Srbija Đurađ” (господин Срѣлемъ Гюргъ) velikom čelniku Radiču Postupoviću, kojem mu potvrđuje posede dobijene još 1381. godine od despota Stefana.³⁸⁹ U istoj Đurđevoj povelji u oblasti Kučeva se pominju dva sela pod nazivom „*Vlasi Radivojevci* (selo Vlasi Radivojevci) i *Vlasi Košarna* (selo Vlasi Košarna)”.³⁹⁰ Ostaje otvoreno pitanje „da li su se oni s prelaskom na *zemljoradnju* i mešanjem sa Srbima stvarno *’srbizirali’*, kao što se događalo kasnije, naročito u XIX i XX veku...”³⁹¹ Pored navedenih vlaških sela u oblasti *Kučeva*, tj. u istočnoj Srbiji, u istoj povelji se pominje i selo *Vlasi Vojkovci* (село Власи Воиковци)³⁹² u oblasti Rudnika (оу Роудникѣ метѣхоу), tj. u severozapadnoj Srbiji, gde je bila poznata rudarska delatnost još u rimsko doba.³⁹³

³⁸⁸ St. Novaković, *Zakonski spomenici*, 168.

³⁸⁹ M. Stojaković, *Braničevski tefter*, 12.

³⁹⁰ St. Novaković, *Zakonski spomenici*, 334; G. Škrivanić, *Vlastelinstvo velikog čelnika Radiča Postupovića*, Istorijski časopis, knj. XX (1973), 128 (= G. Škrivanić, *Vlastelinstvo*). Danas postoji top. *Košarna* u ataru sela Vlaški Do na svilajnačkom putu, 13 km južno od Požarevca. Selo *Košarna* se pominje i u povelji kneza Lazara manastiru Ždrelu, oko 1379. godine kao međnik sela Osanice u Homolju, a prema podacima iz Braničevskog deftera (1467) selo *Košarna* se nalazilo u oblasti Lučice u Braničevu i imalo je 17 kuća.

³⁹¹ M. Stojaković, *Braničevski tefter*, Beograd, 1987, 13.

³⁹² St. Novaković, *Zakonski spomenici*, 335.

³⁹³ G. Škrivanić, *Vlastelinstvo*, 131. Danas postoji selo *Vojkovci*, severoistočno od Rudnika; S. Rizaj, *Uloga Vlaha primićura u rudarstvu Kosova i Srbije u XV i XVI*

Veliki migracioni talas Vlaha u pravcu Smederevskog sandžaka kretao se pedesetih i šezdesetih godina XV veka iz oblasti starog Vlaha, Podrinja i stare Hercegovine. Prema istraživanjima Dušanke Bojanić-Lukač posle zauzeća Braničeva od strane Turaka 1467. godine bilo je popisano stanovništvo. U Braničevu (Zvižd, Pek, Lučica, Homolje, Ždrelo, Ravanica i Resava) onda je živelo samo 179 vlaških porodica,³⁹⁴ mada je bilo i onih koji su popisani kao *Vlasi vojnuci*³⁹⁵ u užoj oblasti Pek, u selima Dragoševac, Dragulovac, Pobreže, Gornja Bresnica, Vojilovo, Duboka i Krankovac gde je zabeleženo 53 vojnuka, 116 jamaka i jedan lagator. U oblasti Zvižd registrovano je pet sela (Neresnica, Cerovo, Ševica, Božane i Kruševica) u kojima su živle 62 porodice Vlaha, dva vojnuka i četiri jamaka.³⁹⁶ Sandžak-beg i drugi turski velikodostojnici naseljavali su Vlahe u opustela sela na svojim hasovima i zeametima, iz kojih se stanovništvo u strahu od Turaka sklonilo u zbegove ili migriralo u

veku, Radovi knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22, urednik Desanka Kovačević Kojić, Sarajevo 1983, 135–139.

³⁹⁴ Dušanka Bojanić-Lukač, *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, Beograd, Istorijski časopis, knj. XVIII, 1971, 256, 263.

³⁹⁵ *Istorija naroda Jugoslavije : Od početka XVI do kraja XVIII veka*, knj. II, Beograd, Prosveta, 1960, 75 „U Srbiji je bilo u svim sandžacima u drugoj polovini XV veka i u prvoj polovini XVI veka mnogo vojnika. Iako je *poreklom vojnučki red vlaško-stočarski*, ipak je u našim zemljama u vojnučki red ušao dobar deo sitnih baštinika. Za neke vojnuke, iako retko, stoji označeno da su 'bivše spahije'. U Srbiji u ovo vreme *vojnuci* nisu bili samo konjušari nego i *džebelije (oklopni konjanici)*.” Ovde su Vlasi prikazani kao stočari, tj. kao socijalni sloj stanovništva, međutim, u srpskoj istoriografiji nigde nije objašnjeno kako *vlasi-stočari* postaju *vojnuci-oklopni konjanici*. Na koji način su Turci uspeali od *stočara* napraviti *vojnuka-oklopnika*? Ukoliko bismo prihvatili tu soluciju kao sasvim moguću, onda bismo morali da prihvatimo da je čitav jedan stalež *staočara* nestao na račun formiranja novog staleža *vojnuka*. Moje mišljenje je da Vlasi predstavljaju etničku kategoriju stanovništva kao Srbi, Albanci, Bugari, Latini, Grci itd., među kojima možemo naći stočare, zemljordnike, vinogradare, rudare, vojnike, trgovce, zidare itd., kao što sam izneo u svojoj doktorskoj tezi: Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka*, knj. II, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor, NVO Ariadnae filum, 2012, 180–300. Uostalom, balkanske Vlahe kao vojnike nalazimo još u vizantijskoj vojsci pa nije čudo da ih kao vojnike nalazimo i u turskoj vojsci.

³⁹⁶ Momčilo Stojaković, *Braničevski tefer: Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*, Beograd, Istorijski institut, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu građu, knj. 3, 1987.

Ugarsku. U popisu Vlaha Smederevskog sandžaka iz 1476. godine upisana je beleška: „Po naredbi Isa-bega došli su od Trebinja. Stanuju zajedno sa onima što su došli od Nikšića”. Sedamdesetih godina XV veka Vlasi su se *selili* i unutar granica Smederevskog sandžaka. *Sele* se iz nahije Lepenica koja je bila izložena ugarskim upadima sa severa u nahije Resava i Ravanica, koja je, iako granična, ipak bila izvan glavnih puteva kojim su se kretale i ugarska i turska vojska. Braničevski subaša Ali-beg Mihaloglu *naselio* je do 1467. godine Vlahe u pet spomenutih sela svoga hasa u Zviždu, jednom u Resavi i u šest sela svoga čitluka u Ždrelu.³⁹⁷ Tihomir Stanojević takođe piše: „Nakon pada srpske despotovine, uz veoma povoljne i privlačne uslove, *mase vlaških rodova naseljavaju Negotinsku krajinu* ... Turski izvori nazivaju ove doseljenike *Vlasima*. To je bio prvi veći talas stanovništva s juga posle kosovske bitke, odnosno posle turske okupacije naših zemalja.”³⁹⁸ Po mišljenju Stanojevića „za masovno koloniziranje *vlaškog stanovništva s juga* u zapadni deo Vidinskog sandžaka društveno-ekonomski uslovi su bez sumnje bili primarni. Krajina pod Turcima predstavlja *’granicu prema Vlaškoj na severu i hrišćanima na zapadu’*, ona kao takva uživa poseban interes lokalnih turskih vlasti u Vidinu... U prvoj fazi kolonizacije doseljeni [Vlasi] *vojnici* su naseljavani pored Dunava kao čuvari turske granice; u drugoj fazi naseljavanja su ostali predeli Krajine, Timoka, Crne Reke, čak do Svrlijiga, *vlaškim stanovništvom*, zemljoradnicima, tzv. *filurdžijama*. *Vlaško zemljoradničko stanovništvo* naseljeno na sandžakbegovom hasu dobijalo je baštinu...”³⁹⁹

³⁹⁷ M. Stojaković, *Braničevski tefter*, Beograd 1987, 46–7, 86–93; D. Bojanić-Lukač, *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, IČ 18 (1971), 256; B. Đurđev, *O naseljavanju Vlaha – stočara u severnu Sriju u drugoj polovini 15. vijeka*, Godišnjak društva istoričara BiH 35 (1984), 18–19, 22; A. Krstić, *Čitluk Ali-bega Mihaloglua u Ždrelu*, BG 1 (2002), 41. Vlahe su na svoje posede naseljavali i beglerbeg Rumelije, te zaimi Lepenice, Levča i Magliča.

³⁹⁸ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 35.

³⁹⁹ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 35–36. Stanojević u svom delu uvek ističe da se „u srednjem veku *vlasi*ma ... nazivaju *pastiri-stočari na Balkanu*” (str. 56), odnosno smatra ih socijalnom kategorijom, a ovde su Vlasi navedeni kao *zemljoradničko stanovništvo*. Rekao bih da su *Vlasi etnička kategorija* i da kao i drugi narodi pripadaju svim

Međutim, ubrzo je došlo do promene u kolonizacionoj politici, jer su Vlasi u vreme popisa iz 1476. godine naseljavani na carskom hasu, pa su i dažbine koje su davali pripadale sultanu. Pravci *migracije*

socijalnim strukturama srednjovekovnog društva. Mišljenje pojedinih autora je da su srednjovekovni balkanski Vlasi bili slovenizirani još u svojoj matici i kao takvi u migrativnim procesima XIV–XV veka došli u današnju istočnu Srbiju. Međutim, ako je tome verovati, postavlja se pitanje za koga je rumunska nacionalna propaganda gradila više od stotinu škola i nešto crkava u Makedoniji krajem XIX i početkom XX veka (Rumunska nacionalna propaganda pojačala se u Makedoniji od 1865. godine, kada su počeli da deluju *Jon Helijade Radulesku* (*Ion Heliade Rădulescu*) i *Dimitrije Bolintinjanu* (*Dimitrie Bolintineanu*), otvarajući rumunske škole po Makedoniji. Na njihovo zalaganje je u Bukureštu osnovano specijalno društvo za širenje rumunske nacionalne propagande u Makedoniji. O uspesima rumunske nacionalne propagande u Makedoniji govori s ogorčenjem i dr Vladan Đorđević, tadašnji srpski poslanik u Carigradu, zato što su u to vreme oni bili veći od rezultata srpske nacionalne propagande. U poverljivom izveštaju srpskom ministru spoljnih poslova /Pov. br. 268 od 22. septembra 1896/ on kaže: „... i treća narodnosna propaganda koja se javila u Makedoniji još nije srpska već – neverovatno je reći – rumunska!” Doktor Vladan Đorđević, *Srbija i Turska*, Jilidiz–Porta Fanar, 1894–1897, Beograd, 1928, 57. Prema podacima Ivana Ivanovića, *Mačedonija i Mačedonci, opis zemlje i naroda*, II, Beograd, 1909, 413–415, bile su 3 rumunske gimnazije i 48 rumunskih osnovnih škola samo u Bitoljskom vilajetu. Ako su Vlasi, kao što Tihomir Đorđević kaže, „nestali iz Srbije još u XV veku, bez ikakvog traga” (Tih. R. Đorđević, *Kroz naše Rumune – putopisne beleške*, Beograd, 1906, 15), kome je bila namenjena rumunska propaganda krajem XIX – početkom XX veka? Ne zvuče li paradoksalno Đorđevićeve, pa i tvrdnje drugih autora, da su Vlasi istočne Srbije, tj. Rumuni (Rumâni) uglavnom povlašteni Srbi zbog čestih migracija u oblasti današnje Rumunije i nazad, pomešani tu i tamo sa Rumunima, kada znamo da su *Srbi sa Timoka* migrirali u rumunske zemlje verovatno u prvim bežanijama od Turaka krajem XIV i početkom XV veka i da skoro 600 godina žive među Rumunima, a ipak su sačuvali identitet srpskog naroda do danas, pored bilingvizma na koji su upućeni toliko vekova unazad (M. Tomić, *Govor Svinčana*, Srpski dijalektološki zbornik, XXX, Rasprave i građa, Beograd, 1984, 11–26–261. Dokaze za migracije s juga prema severu nalazimo i u radu: M. Tomić, *Makedonski jazik*, Makedonaski elementi u antroponimiji Svinčana, SR Rumunija, god. XXIII, Skopje, 1972, 271–278. M. Tomić, *Elementele lexicale românești în graiul sîrbesc din localitatea Svința /Județul Mehedinți/*, Fonetica și dialectologie, vol. IX (Extras – 1975), 165–175, a koji utiče i na njihovu antroponimiju (M. Tomić, *Antroponimija Karaševaca II*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XVIII/1 (Poseban otisak – 1974), 207–239). Uostalom, pogledajmo danas Vlahe u Grčkoj i Makedoniji, odakle su pokrenute navedene migracije ka istočnoj Srbiji tokom XIV–XV veka, koji su vekovima upućeni na bilingvizam, ali i danas čuvaju svoje jezičko i etničko blago. Vidi: Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo od I do XVI veka*, knj. II, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije; Ariadnae filum, 2012, 180–300.

Vlahi bili su definisani pre svega vojnim ciljevima pa je zato naseljavanje opustošenih oblasti postao jedan od prioriteta državne politike.⁴⁰⁰ Vlasi su u Braničevu pretežno naseljeni u nahijama Zvižd, Homolje, Ždrelo, Resava, Ravanica i Lučica, dok ih u nahiji Pek u ovo vreme nije uopšte bilo. Odgovor na pitanje zašto Vlaha skoro da i nema u Podunavlju daje beleška u defteru koja se odnosi na one preseljene iz nahije Lepenica u nahije Resava i Ravanica: „Većina Vlaha ove nahije digli su se sa svojih mesta i nastanili u Braničevu po ravnicima, zato što su bili izloženi gaženju od neprijatelja”.⁴⁰¹

Vlasi u Smederevskom sandžaku živeli su na tzv. „*vlaškoj zemlji*” koju su dobijali za naseljavanje. Vlaška sela nisu pripadala timaru već su ulazila u sastav carskog hasa.⁴⁰² Popis Smederevskog sandžaka iz 1476. godine sadrži detaljne podatke o 533 vlaških sela u oblastima: Ždrelo, Zvižd, Jagodina, Kučevo, Levač, Lepenica, Lučica, Ljubostinja, Maglič, Morava, Omolj, Osat, Ravanica, Resava, Rujno i Sivridže Hisar (Ostrovica) koja su bila deo hasa smederevskog sandžak-bega.⁴⁰³

U periodu između dva popisa (1467–1476) Smederevskog sandžaka sela s vlaškim stanovništvom su narasla sa 11 (1467) na 83 (1476).⁴⁰⁴ Popisom iz 1476. godine u Braničevu je zabeleženo 66 naselja naseljenih isključivo Vlasima, dok je u 17 stanovništvo bilo mešano: srpsko (Srbi-raja) i vlaško (Vlasi-filurdžije i Vlasi-vojnuci). Tako su Srbi i Vlasi zajedno živeli u nahiji Homolje, Pek, Lučica, Ždrelo, Resava i Ravanica, a u nahiji Zvižd samo Vlasi.⁴⁰⁵

U Smederevskom sandžaku je tridesetih godina XVI veka ukinut vlaški status i vlaško stanovništvo je „upisano pod harač”, te je moralo da plaća sve rajinske dažbine. Ovo smanjenje socijalnog statusa Vlaha (1516. godine u Smederevskom sandžaku bilo je 12.000 vlaških

⁴⁰⁰ B. Đurđev, *O naseljavanju Vlaha*, 24–5; E. Miljković-Bojanić, *Smederevski sandžak 1476–1560. Zemlja. Naselja. Stanovništvo*, Beograd 2004, 216, 229.

⁴⁰¹ BBA TTD 16 (1476); E. Miljković-Bojanić, *Smederevski sandžak*, 229.

⁴⁰² D. Bojanić, *Jadar u XVI i XVII veku*, Jadar u prošlosti, Loznica 1985, 81.

⁴⁰³ E. Miljković, *Prilog proučavanju migracija vlaškog stanovništva na srpskom etničkom prostoru u drugoj polovini XV veka: primer vlaha nahije Kukanj*, BG 3 (2006), 85–93.

⁴⁰⁴ M. Stojaković, *Braničevski defter*, 46, 47, 86, 87, 90–92.

⁴⁰⁵ E. Miljković Bojanić, *Smederevski sandžak*, 193–195, 232.

domaćinstava)⁴⁰⁶ svakako je posledica širenja teritorija Osmanskog carstva, usled čega Smederevski sandžak gubi značaj krajišta. Istovremeno, Vlasi su upisani pod harač i u kruševačkom, vidinskom, zvrničkom i bosanskom sandžaku. Ova odluka sultana Sulejmana II revidirana je 1540. godine za Vlahe vidinskog i bosanskog sandžaka, kojima je vraćen pređašnji status.⁴⁰⁷ Novi uslovi života i nove dažbine primorali su Vlahe Smederevskog sandžaka da *migriraju* ka novim krajištima, gde su im bile priznavane povlastice. U drugoj polovini XVI veka brojne skupine Vlaha su *migrirale* na teritoriju Habzburške monarhije.

O migraciji i kolonizaciji *Vlaha* na prostoru Vidinskog i Smederevskog sandžaka u vreme turske vladavine D. Bojanić-Lukač iznosi da su „Vlasi korišćeni za kolonizaciju na području između Morave i Poreča još u vreme Despotovine”, a nešto zatim kaže da je „preka potreba za organizovanjem turske granice na Dunavu od Golupca do Vidina” upućivala Ali bega, vidinskog sandžak-bega, „da zatečena rešenja” u Braničevu „prihvati i široko primenjuje... na Ključ i Negotinsku Krajinu”.⁴⁰⁸ Po njenom mišljenju, posle „1483. godine, kada su u Ključu i Krajini već kolonizirani *Vlasi-vojnuci*, vidinski sandžakbezi su produžili da uvećavaju svoj has *Vlasima-filurdžijama* i da njima zasnivaju ili obnavljaju sela” i da su *Vlasi-filurdžije* u toj „drugoj fazi procesa kolonizacije brojno nadmašili i preplavili vojnuke”,⁴⁰⁹ odnosno „filuriju je davalo oko 2.500 *vlaških domaćinstava*, i to godinu-dve dana pre pada Severina i osnivanja Fethislama”.⁴¹⁰ U vreme između 1491. i 1530/31. godine „krajinski *vojnuci* [su] pretvoreni u *filuridžije* i time postali materijalno i društveno izjednačeni sa ostalim *Vlasima*”, a kako vidimo iz „popisa Vidinskog sandžaka, nahija Fethislam bila je naseljena isključivo *vlaškim stanovništvom*, a isto tako i nahija Krivina... Pretežno *vlaško*

⁴⁰⁶ *Istorija naroda Jugoslavije : Od početka XVI do kraja XVIII veka*, knj. II, Beograd, Prosveta, 1960, 81.

⁴⁰⁷ D. Bojanić, *Jadar u XVI i XVII veku*, 85.

⁴⁰⁸ D. Bojanić-Lukač, *Negotinska Krajina i Ključ u vreme turske vladavine – na osnovu izvora iz XV i XVI veka*, GEM, 31–32 (1968–1969), 73.

⁴⁰⁹ D. Bojanić-Lukač, *Negotinska Krajina*, 73.

⁴¹⁰ D. Bojanić-Lukač, *Negotinska Krajina*, 73.

stanovništvo imala je i Crna Reka”,⁴¹¹ u kojoj su ugrovlaške vojvode gradile i obnavljale manastire od XIV do XVI veka.⁴¹²

U poređenju sa 1530/31–1535. godinom carski has se po popisu sastavljenom 1570–1572. godine povećao i sada ima 498 sela sa *filuridžijskim stanovništvom*, odnosno *Vlasima filurdžijama*, 18 selišta i čak 26 manastira, raspoređenih prema nahijama (Fethislam, Krivina, Crna Reka, Timok, Banja, Svrlijig, Vidin, Zagorje, Polomje).

Da su u tim prvim migracijama sa juga preko Vidinskog i Smederevskog sandžaka migrirali i inače veoma migrativni *Vlasi/Arumuni*, koji su se dobrim delom ovde i zadržali, potvrđuju nam, pored turskih popisa, i zakonski propisi izdati za *Braničevske i Vidinske Vlahe*.⁴¹³ U svim turskim popisnim defterima XV–XVI veka nalazimo dosta toponomastičkog materijala rumunskog porekla za potkrepljivanje ovakvih zaključaka o Vlasima.⁴¹⁴ Vlaha je svakako bilo na čitavoj teritoriji Vidinskog i Smederevskog sandžaka, no izgleda da ih je ponajviše bilo u XIV–XVI veku na tlu Crne Reke i u kasnije formiranim nahijama, Fethislam i Krivina.

Vlasi se u turskim defterima XV–XVI veka pominju i južno od Vidinskog sandžaka. Naime, u prvom sačuvanom defteru niškog kraja

⁴¹¹ D. Bojanić-Lukač, *Negotinska Krajina*, 73.

⁴¹² Slavoljub Gacović, *Sakralni objekti ugrovlaških vojvoda na prostoru Timočke zone = Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor 2010, 5–51.

⁴¹³ Zakon za braničevske Vlahe iz 1467/68. godine. Ovaj zakon je publikovao: B. Đurdev, *Ispisi iz deftera za Braničevo iz XV veka*, Istorijski glasnik 3–4 (1951), 97; H. Inalcik, *Fatih Devri uzerinde Tetkklr ve Vesikalar*, I, Ankara, 1954, 156; N. Beldiceanu et I. Beldiceanu-Steinherr, *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, Sudost-Forschungen, Band XXIV, Munchen, 1965, 112. D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd, 1974, 12; D. Bojanić-Lukač, *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, Istorijski časopis XVIII (1971), 256–257. Zakon za braničevske i vidinske Vlahe ispisan 29. IX 1501. godine. Ovaj zakon je publikovao: N. Beldiceanu et I. Beldiceanu-Steinherr, *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, Sudost-Forschungen, Band XXIV, Munchen, 1965, 113–115; D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd, 1974, 15.

⁴¹⁴ Slavoljub Gacović, *Etimologija neslovenskih osnova u ojkonimiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*, Zaječar, 1993, 54–94; M. Stojaković, *Braničevski tefter*, Beograd, 1987.

od 1498. godine popisano je selo *Vlasi*, što govori o tome da je „Vlaha u niškoj regiji bilo i pre uspostave turske vlasti”, mada po istom popisu „selo *Vlasi* nije imalo vlaško stanovništvo”, jer su se *Vlasi*, po mišljenju Dušanke Bojanić, još pre navedenog popisa „izjednačili sa ostalim domorodačkim stanovništvom i da su izgubili svoje posebnosti zbog kojih su i nazivani *Vlasima*”⁴¹⁵ ili su se krajem XIV i početkom XV veka i oni u *velikoj migraciji* s juga odselili preko Dunava u Vlašku.

Prema popisu iz 1498. godine *Vlaha* u samom Nišu i u selima hasovine smederevskog sandžak-bega nije bilo, kao i u selima velikih zeameta Ibrahim-bega, rodaka Ali-paše i Jakuba Čelebije, ali ih je bilo na timarima niških spahija. Tako je prema popisu iz 1498. godine na jednom timaru u selu Selčanica upisano da u njemu stanuju *Vlasi*, kao i prema popisu iz 1516. godine, u kojem je zapisano „da su se *Vlasi* nastanjeni u njemu uzorno bavili zemljoradnjom”. Zatim su na drugom timaru u mezri Gornja i Donja Studena prema popisu iz 1498. takođe stanovali *Vlasi*, a prema popisu iz 1516. godine iz sela Popšnice (današnje Popšice), raselili su se rajetini i „u njemu sada stanuju *Vlasi* koji gospodaru timara daju pune ušure” od žitarica. U selu *Donji Barbeš* i *Čacine* rajetini su se rasturili, a „sada su došli izvana *Vlasi*, koji se bave zemljoradnjom i daju ušure”. Nikakve druge dažbine „od ovih *Vlaha* nisu zabeležene”. U popisu iz 1516. godine „vlaško je i selo *Punoš*”, u kojem su takođe živeli „*Vlasi* koji se bave zemljoradnjom i daju ušure”. Najzad, „*Vlasi* su stanovali na mezri Lipovnici i davali ušure” itd.⁴¹⁶ Iz svega izloženog, *Vlasi* se nazivaju *Vlasima* i kada se bave zemljoradnjom, tj. i kada su uvedeni u status rajetina i ne možemo ih smatrati socijalnom kategorijom.

Proces naseljavanja *Vlaha* u nišku regiju trajao je tokom celog XVI veka jer su u popisu iz 1564. godine oni upisani kao „trajno nastanjeni stanovnici nekih sela sa rajinskim statusom i rajinskim obavezama”, a moguće ih je „sagledati kroz primičursku organizaciju koju su nosili sa sobom”. Naime, u tim selima (Cerje, Jelenkovac /= Berbad/, Radikina Bara /= Koritar/, Crveni Breg, Leskovik,

⁴¹⁵ *Istorija Niša I*: Od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka 1878. godine, Niš, 1983, 154 (= *Istorija Niša I*).

⁴¹⁶ *Istorija Niša I*, 155

Sredogošna, Crvena Jabuka, Berduj, Vlah i Lipovnica) „narodne starešine su bili ili primičuri ili primičurski sinovi”, a kako primičuri nisu plaćali rajinske dažbine od baštine niti ispendžu, za ta sela se „može reći da su imala potpuno vlaško ili pretežno vlaško stanovništvo”, kaže Dušanka Bojanić.⁴¹⁷

Nazive naselja zabeležene u poveljama srpskih vladara Vlasi/Aromuni, koje Hrabak naziva „Vlasi 'Grci'”, sa sobom donose prilikom doseljavanja s Kosova i Metohije i iz okoline Dubrovnika na prostor Vidinske despotovine krajem XIV i Vidinskog i Smederevskog sandžaka tokom XV–XVI veka. Oni su popisani u turskim popisnim defterima Vidinskog sandžaka i Braničevskog subašiluka i očuvali se u ojkonomiji, toponimiji, hidronimiji i oronimiji, kao npr., ojkonom *Baraleva* (top. Paralovo u ataru sela Valakonje kod Boljevca), koji je u Svetostefanskoj hrisovulji (1313–1318) zabeležen jugoistočno od Prištine na putu prema Gnjilanu kao *katun Vlaha Baralevski*.⁴¹⁸ Tu su još ojkonomi *Zarvince* (hidr. Zarvina i top. Zarvin kamen između planine Rtnja i Slemena), nastao prema nazivu katuna *Vlaha Zarvince*, koji Jovan Uglješa daruje Hilandaru (1381); *Dragilovce* (kod Svrlijga) = *katun Vlaha Dragoljevci* (1330), *Sremljan* (mahala Sremljana u selu Podgorcu kod Boljevca), nastao prema nazivu katuna *Vlaha Sremljana* pomenutom u Dečanskoj hrisovulji (1330), koji se nalazi u oblasti Altina, južno od Đakovice na Kosovu i Metohiji;⁴¹⁹ *Tudorča* (top. Tudorča u ataru sela Velike Jasikove kod Zaječara) = *katun Vlaha Tudoričevci* (1330), *Huhurovica* (selo Urovica kod Negotina) = *cathone Radoslavi Hurovich* (1404) spomenut u okolini Dubrovnika; *Ipsoder* (selo Psoderci kod Mihajlovgrada, Bugarska) nastao prema nazivu katuna

⁴¹⁷ *Istorija Niša I*, 155–156.

⁴¹⁸ S. Gashi, *O ubikaciji katuna Barelev'ski iz Svetostefanske hrisovulje 1313–1318. godine*, *Onomastica Iugoslavica VII*, 1977, što posredno govori o migraciji Vlaha s juga krajem XIV i početkom XV veka na prostoru Vidinskog sandžaka.

⁴¹⁹ S. Gashi, *Albansko-vlaška simbioza u svetlu onomastike*, *Onomastica Iugoslavica 10* (1982), 49.

Vlaha Pȑsoder'ci koji Stefan Nemanja daruje Crkvi Sv. Nikolaja u Vranju.⁴²⁰

Zatim, naselja koja se pominju u srpskim poveljama XIV veka u okolini Prištine, Glogovice, Kamenice i drugde nalazimo sredinom XV veka u Vidinskom sandžaku. Tako je *Čučulaga* na Kosovu pomenuta verovatno kao Gornje i Donje *Čučule*, danas selo *Čičil* u bugarskom Zagorju; *Magura* pomenuta kao *Megurice* u ataru sela Radujevca kod Negotina; *Makreš* kao selo *Makreš* blizu Vidina; *Šarban* kao selo *Šarban* kod Sokobanje; *Kopilovce* pomenuto kao selo *Kopilovci* kod Vidina; *Kračor* kod Đakovice je verovatno *Kračulovce* u nahiji Timok itd.⁴²¹ Ukoliko navedeni nazivi naselja ne ukazuju na migraciju *Vlaha/Arumuna* ka severu, ukazuju na to da su Vlasi kao nosioci ovih naziva postojali istovremeno kako na prostoru današnjeg Kosova tako i na prostoru istočne Srbije i zapadne Bugarske.

Uostalom, o kontinuitetu života etničkih *Vlaha/Rumuna* na ovom prostoru svedoči i bezbroj leksičkih ostataka u jednom od najstarijih srpskih dijalekata, prizrensko-timočkom, koji se prostire na liniji Timok – Osogovo – Šara, onda mnoštvo rumunskih toponima na istom prostoru⁴²² i zavidan broj sakralne arhitekture izgrađene i obnavljane, posve sigurno, za Vlahe Rumune i Aromune od strane donatora – ugrovlaških vojvoda, od Radula I do Radula IV, tj. od kraja XIV do početka XVI veka na tlu Crnorečke i Fetislamske nahije,⁴²³

⁴²⁰ St. Novaković, *Zakonski spomenici*, 414: Imena Vlahom': Boleslavâ prîmîkârâ, sinâ mou Daboulâ i Raâl..., 415: A se vlasi P'soder'ci: Ra~ânâ, Hranica, Romanâ...

⁴²¹ S. Gacović, *Etimologija slovenskih osnova u ojkonimiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*, Zaječar, 1997, XXV–XXVI, XXIX–XXX.

⁴²² Dorin Gamulescu, *Toponimi rumunskog porekla u Crnoj Reci*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XXX/2, Novi Sad, 1976, 105–141; Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka*, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor, 2012, 196–271.

⁴²³ B. Knežević, *Ktitori Lapušnje*, Zbornik za likovne umetnosti 7, Novi Sad, 1971, 37–52; M. Đ. Miličević, *Kneževina Srbija II*, Beograd, 1876, 882; M. Dimić, *Dopis iz Zaječara*, Starinar VI–1, Beograd, 1889, 2–30; Natpis je preuzeo Lj. Stojanović, *Stari srpski zapisi I* (br. 390, 391), Beograd, 1983; M. Stanojević, *Nekoliko natpisa i zapisa u manastiru Krepičevcu i Lopušanskoj crkvi*, Nastavnik 15, Beograd, 1904, 409–412; F. Kanic, *Srbija, zemlja i stanovništvo II*, Beograd, 1985, 400–401; Đ. Bošković, *Srednjovekovni spomenici severoistočne Srbije*, Starinar, Nova serija, I, Beograd, 1950, 206–207; G. Balș, *O biserica a lui Radul-cel-Mare în Serbia la Lopușnia*, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București, anul IV, 1911,

kao i mnoštvo ojkonima (naseljenih mesta) rumunskih osnova koje nalazimo u turskim popisnim defterima XV–XVI veka.⁴²⁴

Obratimo pažnju na Hrabakovu raspravu u kojoj navodi da „i danas u severoistočnoj Srbiji ... ima više vrsta Vlaha: 'Carani' su kasni preseljenici iz Male Vlaške (1815–1839) i oni govore jezikom koji je sasvim blizak savremenom rumunskom jeziku, jer su učestvovali u etnogenezi Vlaške; drugu kategoriju čine Vlasi 'Grci', doseljeni svakako iz Tesalije, koji govore dosta različito od 'Carana', pa se jedva razumeju”, o kojima sam nešto kazao na prethodnim stranicama, i „treću vrstu predstavljaju Vlasi 'Ugri', došli ne samo iz Transilvanije (Erdelja) nego i iz ostalih ugarskih krajeva, pa svakako i Vlasi Sremljani”,⁴²⁵ koji su takođe prethodno spomenuti.

Sve vreme tokom velikih nemira u trećoj deceniji XV veka bila je pustošena i severozapadna i istočna Srbija od čestih upada Ugara i Turaka, tako da se stanovništvo dosta proradilo *migracijama* u Ugarsku i Vlašku, pa su turske vlasti na prostor istočne Srbije *naselili Vlahe Aromune (Vlasi 'Grci')*, priznajući im stare beneficije i povlastice koje srećemo u poveljama srpskih vladara. Tokom 1435, 1436 i 1437. godine turske provale u Ugarsku su nastavljene, a srpski letopisi i Grk Duka „beleže da su Turci, u leto 1437. godine, sa doseljenim *Vlasima*⁴²⁶ prešli preko Dunava sve do Sibinja,⁴²⁷ odakle

194–199, fig. 14 (ktitorski natpis); N. Jorga, *Art et littérature des Roumains*, Paris, 1929, 25.

⁴²⁴ *Latinče, Romanja, Vljaj Istar* „Vlasi s Istra, tj. Dunava, ili Stari Vlasi”, *Alboten, Albotin, Babadice, Bobošovce, Barbaš, Bučum* (danas selo Bučum), *Vlainica, Vlahovo, Vlaška, Vlaški potok, Guberozce, G. i D. Galbince, Gorne Čučune, Gramada* (danas selo Gramada u Bugarskoj), *G. Sumarin* (danas selo Marinovac), *D. Sumarinovac* (danas selo Samarinovac), *Efljak Bukova* (danas selo Labukovo < tur. Efljak „Vlah”), *Efljakova, Efljakovce, Ivlaški, Jorgovo selce, Kokornica, Karbulovce, Korbovo* (danas selo Korbovo), *Kopaj Košar* (danas selo Kopaj Košara), *Kormar, Kotiga, Makreš* (danas selo Makreš u Bugarskoj), *Milajnica* (danas selo Malajnica), *Megurice, Mirila, Mirior, Mušat, Neguriče, Otulovce, Periš* (danas selo Periš), *Porkar, Rugovo, Radulovce, Turmak, Tudorča, Falkovce, Šarbanovce* (danas selo Šarbanovac) i drugi nazivi.

⁴²⁵ Bogumil Hrabak, *op. cit.*, 39; I. Mužić, *Podrijetlo Hrvata*, Zagreb, 1989. (citirano pismo Bogumila Hrabaka od 24. maja 1989).

⁴²⁶ O. Zirojević, *Tursko vojno uređenje*, 41; U detaljnom popisu Smederevskog sandžaka iz 1476. godine zabeležen je *Vlaški zakon* kao i *Džemat Vlaha live, Smederevo* sa knezom po imenu *Maloga*, koji je bio sin *Nikole* i koji je, kako piše u

su, kao u svakom pohodu, prilikom povlačenja dovukli mnoštvo zarobljenika iz ugrovlaških zemalja.

Naredne godine (u leto 1438), po svedočanstvu srpskih letopisa, turske čete su pored razaranja u Erdelju, plenile i palile Kučevo i Braničevo, Borač u Gruži i Ostrovicu na Rudniku, a gradove Ždrelo i Višesav ustupio je sâm Đurađ ne bi li zaustavio turska razaranja. Ali, uskoro je i cela Despotovina, poharana i opljačkana, dospela u turske ruke padom Smedereva 27. avgusta 1439. godine.⁴²⁸ U vreme pada Smedereva na prostoru Despotovine sreću se turske ordije i ugarske čete Janka Hunjadija, u kojima srećemo i mnoštvo *Vlaha (Rumuna) ugrovlaških zemalja*.

Bile su to učestale migracije, kako sa desne na levu tako i sa leve na desnu obalu Dunava. O događajima koji su sredinom XV veka pogodili Stracimirovu (= Saradžovu) zemlju, tj. Vidinsku despotovinu i oblast Timoka čitamo u delu anonimnog autora pod nazivom *Knjiga o pobedonosnim ratovanjima (Gazavat-nama) sultana Murata, sina Mehmeda-hana*. Anonimni autor kaže da je krstaška vojska Vladislava Jagelonskog i Janka Hunjadija došla do Oršave, a odatle nastavila do Severina (tur. *Savarina*). Od (Turnu) Severina je, prošavši kroz Žanovo polje,⁴²⁹ tj. deo Vlaške nizije, stigla u pravcu današnjeg Prahova gde je prešla Dunav i utaborila se kod Džanjeva (Dušanovac).⁴³⁰ Ovaj veoma važan detalj pokazuje *pravac kretanja krstaške vojske*, koja nije prešla Dunav kod Severina.⁴³¹ Kada se

izvoru, bio „vođa Vlaha i na osnovu berata našeg uzvišenog sultana poseduje timar od 8.000 akči”. Knez Maloga je imao u svojim rukama mnoga sela sa primicurima, ratajima, teklicima u oblasti Kosjerića, Brvenika, Požege itd. Vidi: A. S. Aličić, *Turski katastarski popisi nekih područja Zapadne Srbije XV i XVI vek I*, Čačak, 1984, 28–64 (= A. S. Aličić, *Turski katastarski popisi I*). Ovde bismo naveli od istog priređivača „Poimenični popis Vlaha sandžaka Smederevo iz 1528. godine”, *Turski katastarski popisi nekih područja Zapadne Srbije XV i XVI vek II*, Čačak, 1985, 31–230.

⁴²⁷ J. Radonić, *Zapadna Evropa*, 78.

⁴²⁸ K. Jireček, *Istorija Srba*, I, 362–363; M. Spremić, *Despot Đurađ*, 246–249.

⁴²⁹ U današnjoj Rumuniji, jugozapadno od ostrva Korbovo, a istočno od Velikog ostrva na Dunavu postoje toponimi: Žiana veke, Žiana mare, Balta Žiana (*Jiana veche*, *Jiana mare*, *Balta Jiana*).

⁴³⁰ D. Bojanić Lukač, *Nova saznanja o Krajini*, 36, nap. 21.

⁴³¹ F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, III, Paris, 1961, No 2670, No 2671.

vojska zaustavila, „kralj je prokletnika zvanog Crni Mihal (tur. *Cirin Mihal*)⁴³² poslao u zemlju po imenu Timok, a pomenuti prokletnik je otišao i udario na zemlju Timok i, ne ostavivši ništa, pšenicu, ječam, slamu, goveda, ovce, svinje i odevne predmete od sukna, sve je poterao i doveo do kralja. Videvši to, rajetini te zemlje shvatili su da se ne mogu suprotstaviti, pa su svi *prešli* u mesto po imenu Severin (tur. *Savarin*) i tu se *nastanili*“⁴³³ potčinivši se bednim nevernicima, tj. krstaškoj vojsci. Ova *prisilna migracija stanovništva iz oblasti Timoka* ukazuje na verovatno *češće migracije u ovom pravcu i tokom ranijih decenija, ako ne i vekova*, a „nije isključeno i da su se mnogi od njih vratili docnije u rodni kraj“⁴³⁴ i *ponovo migrirali* kada je bilo nužno.

Kao što se može zaključiti iz navedenog, rekao bih da su se i *Vlasi 'Carani'* i *Vlasi 'Ugri' (Ungurjani)*, kao i *Vlasi 'Grci' (Aromuni)* nalazili na prostoru istočne Srbije nekoliko vekova ranije od onoga što pominje Bogumil Hrabak. Migracije Rumuna, tzv. Ungurjana (Vlasi 'Ugri) iz Transilvanije ka predelima južno od Karpata potvrđene su u istorijskoj tradiciji već krajem XIII i sredinom XIV veka utemeljenjem dve rumunske države; jedna tradicija je u vezi sa vojvodom *Negru Voda*, koji kreće iz Fagaraša „sa celom svojom kućom i mnoštvom naroda” 1290. godine i smešta se južno od Karpata, gde je „počeo formirati novu zemlju”, Vlašku,⁴³⁵ a druga tradicija je u vezi s vojvodom *Dragoš Voda*, koji je krenuo iz Maramureša preko Karpata, gde je utemeljio Moldaviju 1359. godine, kako čitamo u najstarijim moldavskim hronikama i dokumentima

⁴³² A. A. Olesnicki, *Mihajlo Szilágyi srpska despotija*, Rad HAZU, knj. 276 (125), Zagreb, 1943, 1943, 20–40; T. Maretić, *Naša narodna epika*, Beograd, 1966, 227–229. Reč je o Mihajlu Siladeju (Isfilac-oglu, Svilojević), znamenitoj ličnosti, kojeg narodne pesme ponekad nazivaju „crni ban Mihail”, turske hronike „Kara Mihail”, a u trećem pevanju „Osmana” Gundulić navodi Mihajla Svilojevića zajedno sa Kraljevićem Markom.

⁴³³ D. Bojanić Lukač, *Nova saznanja o Krajini*, 36, nap. 25.

⁴³⁴ Ibid, 36.

⁴³⁵ I. Conea, *Pe urmele descălecatului din Sud*, Buletinul S.R.R. de Geografie, 58, 1940, 24; R. Popa, *Țaraa Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, 240/247; G(heorghe). I(oan). Brățianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Ediție, studii și note de Valeriu Răpeanu, București, Reditura Eminescu, 1980, 99.

ugarske kancelarije.⁴³⁶ Međutim, još uvek nemamo sigurne pokazatelje da je val migracije Rumuna s kraja XIII i sredine XIV veka zapljusnuo predele južno od Dunava.

Ipak, valja ispraviti mišljenje Bogumila Hrabaka koji kaže da su 'Carani' iz Male Vlaške počeli dolaziti na prostor istočne Srbije tek u prvoj polovini XIX veka (1815–1839). Po mišljenju Dragoljuba K. Jovanovića, „*Carani, Vlasi u Krajini*, zovu se s toga, što su se *doselili iz Vlaške...* Oni su stariji doseljenici u Srbiji od svojih sunarodnika u Crnoj Reci. Po njihovom kazivanju izgleda, da su došli nekako *odmah posle nesrećne bitke na Varni*”,⁴³⁷ tj. nakon 1444. godine. Ovaj Jovanovićev citat svakako valja dovesti u vezu s napred navedenim upadom krstaške vojske Vladislava Jagelonskog i Janka Hunjadija preko Dunava kod Džanjeva (Dušanovac). Dušanka Bojanić navodi da o masovnijem preseljavanju Rumuna na desnu obalu Dunava postoje podaci „iz 1585. godine. Tad se vlaški vojvoda Mihna žalio Porti da su se njegovi podanici iselili u Vidinski sandžak iz Vlaške zbog nasilja bivšeg vojvode Petra i zbog prekomernih kuluka na popravci tvrđave Bender. Na to je turska vlast naredila vidinskom kadiji da takve iseljenike – ako ih ima – vrati u Vlašku, ali da ne uznemiruje raju tih krajeva tvrdnjama da su Vlasi (iz Vlaške, Eflaklu). Ko se naselio pre više od deset godina nije podlegao obavezi da se vraća.”⁴³⁸ U navedenom tekstu pored informacije o doseljenu Rumuna (Vlaha) neposredno pre 1585. godine saznajemo da se *Vlasi*, koji su u prvoj polovini XVI veka dobili status *raje*, ne uznemiravaju tvrdnjama da su Vlasi iz Rumunije, tj. „(iz Vlaške, Eflaklar)”, čime se potvrđuje da je rumunofonih stanovnika na prostoru Vidinskog sandžaka bilo i u prethodnim decenijama, ako ne i prethodnog stoleća. U navedenom tekstu se nalazi i opomena upućena vidinskom kadiji da Vlahe koji su u Vidinskom sandžaku doseljeni iz Vlaške pre više od deset godina ne

⁴³⁶ G. I. Brăţianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Ediţie, studiu şi note de Valeriu Răpeanu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, 121–133.

⁴³⁷ Dragoljub K. Jovanović, *Crna Reka. Prilog za istoriju i etnografiju Srbije*, u: Glasnik Srpskog učenog društva, knj. 54, Beograd 1883, 197–198.

⁴³⁸ Dušanka Bojanić-Lukač, *Zaječar i Crna Reka u vreme turske vladavine (XV–XVIII vek)* : *Zaječar i okolina*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, br. 42, Beograd, 1978, 64 i nap. 58 gde navodi izvor: BBA, Istanbul, Mühimme Defteri No 58, Hüküm 873, 3 X 1585.

uznemirava vraćanjem na imanja u Vlašku, što opet posredno govori da je takvih doseoba bilo i prethodnih decenija. Pored ovoga treba navesti i upad vojske kneževine Vlaške, Moldavije i Transilvanije u jesen 1594. godine pod zapovedništvom vlaškog vojvode Mihaila Hrabrog (Viteazul), koja napada tvrđave na Dunavu, kao i jače hajdučke čete koje 1595. godine deluju u Bugarskoj⁴³⁹ ili one koje su 1596. godine pod vojvodom Deli Markom prešle preko Dunava iz Vlaške i napale varoš *Kladovo*, gde su pobile mnogo Turaka. Tada je hajducima prišao „veliki broj hrišćana” (*gran numero de Christiani*) koji su se sklanjali pred Turcima.⁴⁴⁰

U vezi s izbijanjem ustanka u Trnovu 1598. godine, vlaški vojvoda Mihailo Hrabri je iste godine prešao Dunav kod Nikopolja (*Nicopolis*) s velikom vojskom i razorio zemlju i varoši *Nikopolj*, *Rahovo*, *Vidin* i *Kladovo*, ali tvrđave nije zauzeo, već se pred turskom vojskom povukao, vodeći sa sobom *hrišćane* u Vlašku – prema nekim izvorima oko 50 – 60.000 porodica.⁴⁴¹ *Masovna migracija* koja se ovde pominje usled ratnih dejstava ka severu preko Dunava jeste jedna u nizu migracija koje su se dešavale tokom XV i XVI veka.

Ko su mogli biti spomenuti *hrišćani* do nezadovoljni *Vlasi/Rumuni* kojima je status *vojnuka* i *filuridžija* ukinut 1560. godine,⁴⁴² tj. više od tri decenije pre upada hajdučkih četa iz današnje Rumunije. O tome Dušanka Bojanić-Lukač, kada govori o Crnoj Reci, kaže: „Treba pretpostaviti da su Crnorečani učestvovali u ovim događajima i da su, naročito prilikom pomenuta dva upada u Kladovo u većem broju, 1596. i 1598. godine, ne samo pomagali hrišćanske vojne jedinice već i da su se *iselili u Vlašku*”.⁴⁴³ Rekli bismo da to nisu činili samo Vlasi Crnorečke nahije, već i oni iz ostalih vlaških nahija, Krivine, Fethislama, Zagorja, Polomja, Timoka, i drugih spomenutih iz popisa 1530/31–1535. i 1570–1572. godine, o čemu i Dušanka

⁴³⁹ *Istorija naroda Jugoslavije*, II, Beograd, 1960, 468–470.

⁴⁴⁰ Jov. N. Tomić, *Novi Grad – Kladovo – Fetislam*, Glas Srpske kraljevske akademije, LXX, drugi razred, 43 (1906), 21–23.

⁴⁴¹ Dušanka Bojanić-Lukač, *Zaječar i Crna Reka u vreme turske vladavine (XV–XVIII vek)* : *Zaječar i okolina*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, br. 42, Beograd, 1978, 69.

⁴⁴² Dušanka Bojanić-Lukač, *op. cit.*, (1978), 56.

⁴⁴³ Dušanka Bojanić-Lukač, *op. cit.*, (1978), 69.

Bojanić-Lukač kaže: „Ustanička delatnost pod vođstvom Mihaila Hrabrog uticala je i na život Crne Reke i ostalih nahija Vidinskog sandžaka”⁴⁴⁴ zato što su te oblasti bile naselejene Vlasima/Rumunima.

Zbog velike gladi koja je nastala u Vlaškoj u vezi s „dugim ratom” (1593–1603), a i zbog premeštanja velikog zulumčara Ahmed-bega, koji je do 1. juna 1603. godine bio vidinski sandžak-beg, ti isti *Rumuni (Vlasi)* u *metanastazičkim migracijama* ponovo će se *doseliti* na prostor Vidinskog sandžaka, što se može videti iz pomenutog dopisa vlaškog vojvode Radula iz 28. oktobra 1605. godine, u kojem je zamolio turske vlasti u Podunavlju *od Braile do Fetislama* da ne ometaju one Rumune koji kupuju ili zamenjuju prehrambene namirnice na turskim skelama, jer je u Rumuniji usled rata u prethodnim godinama zavladała glad,⁴⁴⁵ kao i da ne sprečavaju povratak onim Vlasima/Rumunima koji žele da se vrate na imanja svojih boljara u Vlaškoj. Možemo pretpostaviti da je *migracija Vlaha/Rumuna* započela još u toku „dugog rata”, ako ne i ranije, u oblastima koje su navedene, inače ne bi imalo razloga da se turski dokumenti o *migraciji Rumuna* upućuju sandžak-begovima i kadijama u Podunavlju, od Braile do Fetislama.

O tome Tihomir Stanojević u svom delu kaže sledeće: „Demografski pad [srpskog stanovništva – prim. S.G.] javlja se u vreme kada masa rumunskog stanovništva napušta Vlašku i prelazi Dunav, da bi upravo naselila opustela mesta na desnoj obali Dunava, u prvom redu u Negotinskoj krajini. Turci nisu energično sprečavali preseljavanja rumunskih porodica na područje Vidinskog sandžaka, jer im je ono bilo dobrodošlo posle iseljavanja stanovništva na sever i severozapad – u Vlašku i Banat. Tako je došlo krajem XVI veka do prvog većeg mešanja prepolovljenog krajinskog stanovništva sa novim rumunskim doseljenicima iz Vlaške...”⁴⁴⁶

O doseljavanju romanizovanog stanovništva sa prostora današnje Rumunije i romanizovanom autohtonom stanovništvu na prostoru današnje istočne Srbije Monika Hucanu (Monica Huțanu) i Anemari Soresku-Marinković (Annemari Sorescu-Marinković)

⁴⁴⁴ Dušanka Bojanić-Lukač, *op. cit.*, (1978), 69.

⁴⁴⁵ Dušanka Bojanić-Lukač, *op. cit.*, (1978), 70.

⁴⁴⁶ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 36.

navode sledeće: „u istočnoj Srbiji je kolonizacija obavljena prirodno i spontano, kada su skupine stanovništva pridošle sa različitih prostora današnje Rumunije i smestile se, počev od XVII veka, a posebno u XIX veku na teritoriju na kojoj se i danas nalaze. Moguće je, takođe, da su se u učestalim migracijama te novopridošle skupine stanovništva smestile na istom prostoru s romanizovanim autohtonim slojem stanovništva koje je u tom momentu živelo južno od Dunava, duž rečnih dolina Timoka, Mlave, Morave i Peka, i u brdima između navedenih reka.”⁴⁴⁷

Moje mišljenje je da su Rumuni (Vlasi) iz rumunskih (vlaških) kneževina, tj. Vlasi 'Carani' iz Male Vlaške, kao i Vlasi 'Ungurjani' ('Ugri') iz Transilvanije (Erdelja) migrirali u turskom periodu na prostor Smederevskog, Vidinskog i Nikopoljskog sandžaka još tokom XVI veka, ako ne i ranijih vekova, usled mnogih razaranja prilikom upada stepskih naroda. Pritom u migracije većih razmera ne ubrajam ona *unutrašnja kretanja* stanovništva koja su, po mišljenju Draškića i Pantelića, učestala u „okviru šireg karpatsko-balkanskog regiona”.⁴⁴⁸

Razume se da su migracije srpskog naroda ka severu krenule od XIV veka. Migracije su počele odmah nakon Maričke (1371) i

⁴⁴⁷ Monica Huțanu, Annemarie Sorescu-Marinković, *Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană : provocări și perspective*, u: Philologica Jassyensia, An. XI, Nr. 2 (22), 201: „în Serbia răsăriteană colonizarea s-a realizat natural și spontan, când grupuri de populație provenind din diverse părți ale României de azi s-au așezat, începând cu secolul al XVII-lea și în special în secolul al XIX-lea, pe teritoriul pe care se găsesec și astăzi (Gustav Weigand, *Dialectele românești ale Valahiei mici, ale Serbiei și ale Bulgariei*, u: *Românii din Timoc* /urednik Nicoleta Mușat, predgovor Otilia Hedeșan, pogovor Danda Golopenția/, vol. I, Timișoara, Marineasa, 1900 /2008/, 85–87). E posibil, de asemenea, ca migrațiile succesive să se fi suprapuse pe un strat de populație romanizată autohtonă existentă încă la acel moment la sud de Dunăre, de-a lungul văilor râurilor Timoc, Mlava, Morava și Pec și al zonelor montane adiacente acestora (Delatimoc [pseudonim C. Constante-a], *Românii din Serbia*, u: *Românii din Timoc* /urednik Nicoleta Mușat, predgovor Otilia Hedeșan, pogovor Danda Golopenția/, vol. I, Timișoara, Marineasa, 1907 /2008/, 112–114; George Vălan, *Românii din Craina [Krajina] Serbiei*, u: *Românii din Timoc* /urednik Nicoleta Mușat, predgovor Otilia Hedeșan, pogovor Danda Golopenția/, vol. I, Timișoara, Marineasa, 1912 /2008/, 137/138).”

⁴⁴⁸ M. Draškić, N. Pantelić, *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966), 23–25.

Kosovske bitke i trajale su do XIX veka,⁴⁴⁹ ali su na tim novim prostorima Srbi naišli na već naseljene Rumune (Vlahe). U svim tim manjim ili većim migracijama ka severu učestvovali su i Vlasi Grci' (Aromuni) iz Grčke, Makedonije i s juga Srbije, a u povratnim migracijama Vlasi 'Ugri' (Ungurjani) iz Transilvanije i Vlasi 'Carani' iz Vlaške. Đokić kaže da je „*Doseljavanje Rumuna u s.i. Srbiju bilo ... sasvim slobodno...* To doseljavanje pada većinom u ono vreme, kada su se iz Srbije u masama počeli iseljavati iz svoje porobljene otadžbine, tražeći sebi mirniji i spokojniji život, begajući od turskog zuluma.”⁴⁵⁰ a na drugom mestu navodi da je „*Doseljavanje Rumuna u napuštene krajeve s.i. Srbije počelo ... krajem XVII veka i ono se produžava kroz ceo XVIII vek i prve polovine XIX veka.*”⁴⁵¹

Šta je do toga dovelo? Razvojem turskog timarskog sistema došlo je do sve većeg antagonizma između domaćeg stanovništva i turskih feudalaca koji se najviše odražava krajem XVII i početkom XVIII veka zbog čega počinju katastrofalne migracije srpskog naroda, odnosno „selidbe pod Patrijarhom Arsenijem Černojevićem (1690 – S.G.), posle koje je *ostala pusta i Stara Srbija i pećska patrijaršija*”,⁴⁵² kao i dobar deo istočne Srbije, gde su se vremenom doselili Rumuni (Vlasi) iz Transilvanije i Vlaške, razume se, ne svojom voljom. Njih je ovamo dovela austrijska vlada „za vreme

⁴⁴⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 87, 120, 122–123, 125. „O doseljavanju Srba u Banat i Ugarsku znamo iz jedne povelje ugarskog kralja Žigmunda izdate 1404. godine. U njoj se pominju povlastice Srbima doseljenicima u Ugarskoj, u Kovinu na Dunavu. Despot Stevan Lazarević dobio je 1411. godine Satmar, Nemet, Nađ i Felšebanj i postao je župan Torontalske županije. Ugarski kralj Žigmund daje 1428. godine izvesne povlastice srpskim doseljenicima, a u Sremu je 1437. godine bilo toliko Srba da je papa Eugen VI izdao nalog da se šizmatici Srbi proteraju iz Srema i Slavonije. Migracije srpskog naroda s juga na sever nastavljene su i posle pada Despotovine 1459. godine, posle pada Bosne 1465. godine i posle pada Hercegovine 1482. godine. Seobe iz Srbije bile su pokrenute i pod Zmajem Despotom Vukom 1481. godine. Tada je preko Dunava prešlo oko 50.000 duša većinom iz požarevačkog okruga da bi se uglavnom naselilo oko velikog Temišvara. Da su se Srbi gonjeni od Turaka tokom XV veka preselili preko Save i Dunava većinom u Ugarsku svedoči i jedno pismo ugarskog kralja Matije Korvina koje je poslao papi 12. januara 1485. godine u kojem javlja da se između 1479. i 1485. godine u Ugarsku doselilo više od 200.000 Srba.”

⁴⁵⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 207.

⁴⁵¹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 205.

⁴⁵² Jovan Đokić, *op. cit.*, 286.

Jevđenija i Laudona po poznatoj sistemi kolonizacije ... kojom se ide na to da se ubiju narodnosti za koje država ne mari ili od kojih se boji. Sa Vlasima pak nije Austrija mogla biti tako brzo na čisto. Ona ih je raselila da utisne svoj nemački elemenat u njihovu staru postojbinu i to joj je izišlo za rukom."⁴⁵³ Međutim, postavlja se pitanje da li je 1690. godine doseljeno stanovništvo sa juga pored srpskog zateklo i rumunsko (vlaško) stanovništvo, tj. „ono koje potiče još iz vremena srednjovekovne Srbije”.⁴⁵⁴ Kakav god odgovor imali, u etiogenezi stanovništva istočne Srbije „zastupljena je i vlaška komponenta, koja ne mora biti samo autohtona već i preneti doseljavanjima sa juga”.⁴⁵⁵ Međutim, mnoštvo rodova tzv. *starinaca* koje su zabeležili mnogi autori na prostoru od Morave do Timoka i među srpskim i među vlaškim stanovništvom u ediciji *Naselja i poreklo stanovništva* pod rukovodstvom Jovana Cvijića svakako potvrđuju, pored brojnih i čestih migracija stanovništva, da postoji kontinuitet stanovništva u mnogim naseljima.⁴⁵⁶ Ipak, Mijatović smatra da su se „vlaški” rodovi kasnije doselili kada kaže: „U oblasti žive Srbi i Rumuni. Srbi su u većini, pre su se doselili i zauzeli bolje položaje. Rumuni su se docnije doselili i to ponajviše za vreme turske vladavine.” Povodom ovog Mijatovićevog iskaza Miroslav Draškić i Nikola Pantelić se osnovano pitaju: „Kako su mogle vlaške porodice kasnije da se nasele od srpskih ako su došle za vreme turske vladavine”, a malo zatim iznose svoje mišljenje da je „Ovo svoje tvrđenje Mijatović ... svakako zasnovao na mišljenju Tihomira Đorđevića, koji je Vlahe istočne Srbije nazvao Rumunima i pokušao njihovo poreklo da objasni dosta jednostrano, preseljavanjem Srba u Rumuniju gde su se oni romanizovali i ponovo vraćali u Srbiju.”⁴⁵⁷ Draškić i Pantelić kažu da „među Vlasima ... kao i među Srbima ima starijih doseljenika i verovatno *starinaca* kao i

⁴⁵³ Kosta Popović, *Put licejskih pitomaca (jestastveničkog odeljenja) po Srbiji godine 1863*, Beograd 1867, 83.

⁴⁵⁴ Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966), 21.

⁴⁵⁵ Miroslav Draškić, *op. cit.*, 21.

⁴⁵⁶ Stanoje Mijatović, *Resava*, Srpski etnografski zbornik XLVI, Beograd, 1930, 185. i dalje.

⁴⁵⁷ Tih. Đorđević, *Kroz naše Rumune*, Beograd, 1906; Tih. Đorđević, *Iz Srbije kneza Miloša (stanovništvo – naselja)*, Beograd 1924, 90. i dalje.

novih doseljenika koji znaju svoje poreklo... Ali problem njihovog porekla i etnogeneze nije ni izdaleka tako jednostavan kako se to ranije mislilo”,⁴⁵⁸ gde Draškić i Pantelić u napomeni upućuju na neprihvatljivo mišljenje koje iznosi Tihomir R. Đorđević u svojim studijama.⁴⁵⁹

Srpska migraciona struja stanovništva je nakon 1690. godine postepeno „naseljavala Banat, Bačku, Srem i deo Slavonije”⁴⁶⁰ ... Ti su doseljenici prešli i reku Moriš i naselili se u okolini grada Arada, Vilagoša, Batanje, Pećske itd., zatim u Lugošu, Karansebešu, Božoviću i Almašu.”⁴⁶¹ Mada, treba reći da je pored Srba bilo i drugih narodnosti u mnogim migracijama na tlu Slavonije, što se može videti „Iz popisa onih slavonskih graničara, koji su dobijali vojničku platu ... mesto prezimena stavljena je oznaka zemlje i narodnosti ... *Matija Bugarin ... Vujica Sremac ... Pavle Usorac ... Ivan Turčin ... Ivica Srbin ... Rajić Vlah ... Petar Rac ...*”⁴⁶² S tim u vezi, „slavonske Srbe su u drugoj polovini 16. veka zvali najčešće pribezima ... i kalauzima. Krajem 16. i početkom 17. veka otima sve više maha naziv Vlasi...”⁴⁶³

Hrvatski plemići su, međutim, dokazivali da „slavonski Srbi nisu jedna nacionalna celina nego su ih delili na: *Original vnd natürliche Inwohner, Praedauzen, Sclauen, Priuat Wallachen*”, tj. na prave Srbe i Vlahe.⁴⁶⁴ O distinkciji između Srba i Vlaha, povodom novih migracija koje su preplavile Istru, nalazimo pomena i u pismu hrvatskog barona Nikole Jurišića (Senj 1490 – Köszeg 1545), koji je još 22. oktobra 1538. godine pisao kralju Ferdinandu I Habsburškom „o Vlasima, koji se kod nas nazivaju stari Rimljani (*Walächen, welche bei uns allt Römer genennt sein*)”, na šta mu je kralj otpisao da treba napraviti razliku između „Rašana ili Srba i Vlaha, koji se narodnim imenom Čiči nazivaju” (*Rasciani sive Serviani atque Valachi, quos*

⁴⁵⁸ Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *op. cit.*, 24.

⁴⁵⁹ Tih. Đorđević, *op. cit.*, 1906; Tih. Đorđević, *op. cit.*, 1924, 90. i dalje.

⁴⁶⁰ Aleksa Ivić, *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoleća*, Prvo odeljenje – Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima, knj. 21, Subotica, SKA, SEZ, knj. XXXVI, 1926, 5.

⁴⁶¹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 120.

⁴⁶² Aleksa Ivić, *op. cit.*, 9.

⁴⁶³ Aleksa Ivić, *op. cit.*, 13.

⁴⁶⁴ Aleksa Ivić, *op. cit.*, (1926), 13. Mogući prevod bi bio: „Prvobitne i prirodne starosedeoce, preteče Slovena, odnosno Vlahe”.

vulgo Zytschy vocant).⁴⁶⁵ U daljem tekstu Đokić navodi da je „pored ovih iseljenika, bila ... i jedna grupa vrlo starih srpskih doseljenika, poreklom iz Crne Reke u Srbiji, doseljeni u Banatu, koja se je održala na istoku od Temišvara, takozvani Krašovani.”⁴⁶⁶ Iako su danas Krašovani ili Karaševci katoličke veroispovesti, „brojni njihovi običaji svedoče o tome da su oni u prošlosti bili pravoslavne vere (kao što neki najnovije otkriveni dokumenti iz Vatikana to potvrđuju). Jedan od indikativnih običaja u tom smislu jeste praznovanje kućne slave, koju Karaševci nazivaju *slavenje*, odnosno *svetilj* ili *svetac*.”⁴⁶⁷ Ovde treba još napomenuti da su Karaševci u XVI veku držali stari pravoslavni kalendar, a po nekog sveca još i danas praznuju po tom kalendaru.”⁴⁶⁸ Zaključak se sam nameće da su Krašovani/Karaševci (Srbi Timoćani) migrirali u rumunske zemlje u više navrata od XIV do XVIII veka sa područja prizrensko-timočkog dijalekta srpskog jezika. Tim jezikom se i danas međusobno sporazumevaju i smatraju ga svojim maternjim jezikom, pa prema tome nisu *rumunizovani* ni posle 500 i više godina. Povodom jezika kojim govore Krašovani/Karaševci iznosim mišljenje Živa Milina i Mihaja Radana koji kažu da „danas velika većina lingvista opravdano smatra da su Karaševci, sa etničkog stanovišta, srpskog porekla i da su karaševski govori arhaični srpski govori, spora ima jedino oko toga da li karaševski govori pripadaju *kosovsko-resavskim* ili *timočko-prizrenskom* dijalektu.”⁴⁶⁹

Novi talasi doseljavanja srpskog stanovništva sa Kosova i Metohije i dinarskih oblasti (Kosovsko-metohijska migraciona struja – Kosta Jovanović) nastavljeni su, prema mišljenju Tihomira

⁴⁶⁵ Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Iași, Do-MinoR, 2001, 99.

⁴⁶⁶ Jovan Đokić, *op.cit.*, 120; U kontekstu teorije Tihomira Đorđevića o Srbima koji su prešavši „Dunav... u rumunskom okruženju prestali da koriste svoj maternji jezik i da su se zatim vratili u Srbiju kao Rumuni” (str. 30), pitam se kako onda objasniti navedene Krašovane, „poreklom iz Crne Reke u Srbiji” koji su i nakon skoro 600 godina na rumunskoj zemlji ostali Srbi. O tome više u sledećem poglavlju O *povlašćavanju Srba ili posrbljavanju Rumuna (Vlaha)*.

⁴⁶⁷ *Slava* se u prizrensko-timočkom dijalektu među Torlacima istočne Srbije i među Torlacima zapadne Bugarske i danas naziva *светъу*.

⁴⁶⁸ Živa Milin, Mihaj Radan, *O zajedničkom poreklu arhaičnih srpskih govora sa područja rumunskog Banata...*, u: Romanoslavica XXXVIII, București 2002, 43.

⁴⁶⁹ Živa Milin, Mihaj Radan, *op. cit.*, (2002), 42.

Stanojevića, „tokom XVII veka, ali se i *rumunski uticaj na vlaško stanovništvo novom strujom rumunske emigracije* krajem XVII, tokom XVIII i početkom XIX veka takođe nastavljao. Glavna *masa rumunskog stanovništva* dolazila je sa severa i severoistoka... Jedan *deo rumunskog stanovništva* koji je prešao Dunav sa severa i severoistoka, tzv. *Carani* ... naselili (su) niziju pored Dunava i donjeg toka Timoka; druga grupa koja je dolazila preko Braničeva sa zapada, tzv. *Ungurjani* ... naseljavaju brdovite krajeve Krajine, baveći se uglavnom stočarstvom.”⁴⁷⁰ Sreten Vučković se slaže sa navodima Tihomira Stanojevića i povodom migracija kaže „da su Vlasi počeli krajem XVII veka da naseljavaju ove krajeve, jer se vidi iz nekih podataka zbog teškog stanja u Vlaškoj, a Rumunija je tada bila podeljena na Vlašku i Moldaviju, da su zbog težine feudalnog sistema u Rumuniji počele prilično velike migracije u ove krajeve. Ja izvodim zaključak, da su ova prva naselja naseljena stanovnicima koji su došli iz Vlaške”.⁴⁷¹ Pod prvim naseljima Vučković podrazumeva ona u Negotinskoj Krajini i Ključu. Da bi potvrdio svoje mišljenje, navodi Iliju Pčelara „koji je bio okružni načelnik ovde u Negotinu i koji piše 1870. godine o tome, pominje i Vlahe i kaže da su doseljeni oko 1700. godine. [Milan Đ.] Milićević govori da su Vlasi doseljeni za vreme Evgenija Savojskog. Vi znate da je 1718. godine Srbija onda bila u sastavu Austrije, a sadašnji srez Krajinski, od prilike tačno teritorija na kojoj su naseljeni Vlasi pripadala je tzv. Temišvarskoj administraciji”⁴⁷² i nastavlja: „General Melski bio je šef administracije, ove Temišvarske administracije. U jednom pismu ... iz Oršave 1722. godine izveštava Evgenija Savojskog da je obišao ove krajeve i našao preko 2400 porodica, a dok je prošle godine bilo 800 porodica,” što govori o velikoj migraciji Rumuna (Vlaha), „koji su za vreme Mersija doseljavani u ove krajeve, ... iz ovih krajeva preko Dunava, a to je Banat i tzv. Mala Vlaška. Tako i odnos, meni se čini, između Srba i

⁴⁷⁰ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 37.

⁴⁷¹ *Vlasi u dokumentima*, 93.

⁴⁷² *Vlasi u dokumentima*, 94. Sreten Vučković greši kada navodi da je Ilija Pčelar svoje delo napisao 1870. godine, jer je ono objavljeno 1857. godine.

Vlahu u ovim krajevima je od prilike kao što on govori u svom pismu 1720. godine jedan prema dva ili jedan prema 3 u korist Vlaha.”⁴⁷³

Evo celovitog izveštaja generala Mersija, komandanta tadašnje Temišvarске administracije, princu Eugenu Savojskom 20. oktobra 1722. godine, pisanog u Oršavi po povratku iz inspekcije po Požarevačkoj i Krajinskoj nahiji: „Već sam dva dana ovde nakon povratka iz posete granicama Timoka i Kučaja. Sve sam tamo zatekao u dobrom stanju, a naročito me je obradovalo raspoloženje tamo na istoku, jer ova zemlja počinje da se naseljava, tako da sada ima više od 2400 porodica, a prošle godine ne više od 800 porodica. Svi Kučajci su se okupili oko mene uveravajući me da su doveli sve svoje rođake.”⁴⁷⁴ Nema sumnje da se ovde radi o doseljavanju Rumuna (Vlaha) iz rumunskih krajeva u istočni deo današnje Srbije, odnosno u Homolje, Zvižd, oblasti oko Golupca, Ključ i Krajinu.⁴⁷⁵ U radu *Mitropolija beogradska* Dimitrija Ruvarca, pored ostalog, stoji: „Parohija zviždska sve Vlasi”,⁴⁷⁶ dok je Ilija Pčelar 1857. godine u svom delu zabeležio narodno predanje da je „polu naroda iz Vlaške pre 160 godina pobeglo”,⁴⁷⁷ a Dragoljub S. Petrović je, u prilog migraciji koju on smešta u 1721/1722. godinu, zabeležio stihove lirske narodne pesme iz okoline Donjeg Milanovca u kojoj se pelinom (*Artemisia adhsintium*) alegorijski iskazuje gorak i čemeran život Rumuna (Vlaha) doseljenih na desnu obalu Dunava, tj. u oblastima današnje Srbije:

⁴⁷³ Vlasi u dokumentima, 94–95.

⁴⁷⁴ *Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira*, za štampu spremio Dušan Pantelić, Spomenik XCVI, Drugi razred 75, SAN, Beograd, 1948, 12, nap. 29: „Il y a deux jours que je suis ici de retour de la visite des frontières du Timock et de Kutschein. J y ai trouvé tout en bon estat et ce qui m’a fait plaisir c’est la réussite des dispositions faites l’estée, puisque’à présent ce pays commence à se peupler, y ayant plus de 2400 familles, au lieu que l’année il n’y avait pas plus de 800; tous les Knées généralement ont astré auprès de moi et m’ont assuré d’attirer tous leurs parents.”

⁴⁷⁵ Dragoljub S. Petrović, *Vlasi severoistočne Srbije kao etnički entitet*, u: Položaj manjina u Saveznoj republici Jugoslaviji, Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 11, 12. i 13. januara 1995, SANU, Naučni skupovi, knj. LXXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knj. 19, Beograd, 1996, 801.

⁴⁷⁶ Dimitrije Ruvarac, *Mitropolija beogradska*, Spomenik, knj. XLII, Beograd, 1905, 133.

⁴⁷⁷ Ilija Pčelar, *Okružie Krainsko*, Beograd, 1857, 201.

Pel'in bĭau, pĭell'in mǎnânc,
 Pe pĭell'in sara mǎ culc.
 Pĭell'inăsar inĭma,
 Car-mǎ trĭecu Dunǎrĭa.
 Rǎsfacăce pĭatrǎ latǎ
 Sǎ mǎĭ trĭec Dunǎrĭa odatǎ.⁴⁷⁸

Pelin pijem, pelin jedem,
 Na pelin uveče legnem.
 Opelinilo se srce onome,
 Koji me prevede preko Dunva.
 Raširi se steno široka
 Da još jednom pređem Dunav.

Posle zakona donetog 1746. godine veliki broj rumunskih seljaka prebegao je iz Vlaške i Moldavije. Popis koji je načinjen nakon tih reformi pokazao je pravo stanje stvari. Umesto 147.000 porodica koje su bile poreski obveznici u Vlaškoj, popisano je samo 70.000, a umesto 110.000 porodica koje su bile poreski obveznici u Moldaviji, popisom je zabeleženo samo 50.000.⁴⁷⁹ Stanovništvo u Vlaškoj se iseljavalo takvim intenzitetom da je Porta uz pretnje naredila knezu Karlu Giki da ograniči poreske obaveze koje su naterale stanovništvo na seobe. Uplašen pretnjama Porte, Gika je samo pomoću velikodušnih obećanja na kratko uspeo da zaustavi veliki talas migracija ka današnjoj istočnoj Srbiji i severnoj Bugarskoj.⁴⁸⁰ Međutim, Tihomir Đorđević kao uzrok iseljavanja rumunskog (vlaškog) življa iz Erdelja, Vlaške i Moldavije u Srbiju navodi samo težak život u feudalnom sistemu tih kneževina, a ne pominje da je najpre srpski „*Narod ... u masama napuštao svoja ognjišta i selio se u tuđe države, preko Save i Dunava*”,⁴⁸¹ tj. u navedene rumunske kneževine. Đokić povodom toga kaže da „Ne treba gubiti iz vida i tu okolnost, da su naši susedi *Vlasi*, uvek *posle velikih seoba srpskih*, kako iz Srbije, tako i iz ostalih srpskih krajeva *počeli u masama da se doseljavaju u ona mesta, koja su Srbi napustili*.”⁴⁸² Dakle, Rumuni (Vlasi) su se doselili u srpske zemlje, tj. u napušena sela i zbog mase srpskih migranata koja je navalila u njihovu zemlju.

Imajući u vidu Najpergov popis nakon Požarevačkog mira 1718. godine, Epšelvicovu kartu, austrijski popis iz 1730. godine i

⁴⁷⁸ Dragoljub S. Petrović, *op. cit.*, 801, nap. 32: „Po sećanju Srete Vučković (III 1960) pesmu su pevale Vlahinje iz okoline Donjeg Milanovca oko 1920. godine.”

⁴⁷⁹ Tihomir R. Đorđević, *op. cit.*, 2006, 24–25.

⁴⁸⁰ Tihomir R. Đorđević, *op. cit.*, 2006, 25.

⁴⁸¹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 239.

⁴⁸² Jovan Đokić, *op. cit.*, 239.

crkvene popise pojedinih parohija u Požarevačkom, Gročanskom i Beogradskom egzarhatu iz 1733, 1734. i 1735. godine, kao i monografije koje se odnose na pojedine mikroregije, možemo dobiti prilično tačan pregled etničkog stanja na prostoru današnje Braničevske eparhije u vreme naseljavanja Rumuna (Vlaha) od 1718. do 1750. godine. Dakle, na osnovu iznetih izvora sela naseljena rumunskim (vlaškim) življem na prostoru Braničeva bila su: Oreškovića, Mosna, Jastrebića (po pola Srbi i Vlasi), Zelenike (po pola Srbi i Vlasi), Češljeva Bara, Mustapići, Mišlenovci (izmešani Srbi i Vlasi), Srednjevo (Vlasi i Srbi), Marijani (Srbi i Vlasi pomešani), Kličevac (Srbi i Vlasi), Biskupije (Srbi i Vlasi), Kalište (Srbi i Vlasi), Kusić (Srbi i Vlasi), Voluja („Vlasi čina komorskago”), Duboka, Neresnica, Zatonje (pola Srbi i Vlasi), Kisiljevo (Srbi i Vlasi), Topolovnik, Ždrelo (Vlasi vojničkog reda), Bobovo („Bobova Vlasi ako se ne odsele”), Rahanovac (= Ranovac), Melnica, Majdanpek (Vlasi rudari imali sveštenika Šarbana koji nije znao srpski, a bio je rukopoložen 1728), Rudna Glava, Zlatovo, Busur, Vezićevo, Čavdin, Šetonje, Burovac, Tabanovac, Oreškovića, Vošanovac, Lopusnik, Zabrđe, Pankovo, Veliki Popovac, Rašanac, Dubočica, Trnovče, Kamenovo, Knežica, Leskovac, Veliko Laole, Malo Laole, Ždrelo, Bistrica, Stamnica, Vitovnica, Kladurovo, Crljenac, Aljikovo, Kobilje, Manastirica, Starčevo i Dobrinje. Rumuni (Vlasi) su se u svim navedenim naseljima doselili u vremenu od 1718. do 1750. godine, ali su se doseljavanja nastavila i u drugoj polovini XVIII i prvoj polovini XIX veka.⁴⁸³ Što se tiče područja istočno od Miroč planine, Tihomir Stanojević o migracijama Rumuna (Vlaha) u vreme austrijske okupacije kaže: „Ako je početkom XVIII veka Negotinska krajina bila retko naseljena, u toku austrijske okupacije (1718–1739) broj domaćinstava se skoro upetostručio. Pada u oči porast domaćinstava u vlaškim naseljima i stagnacije u selima srpskog stanovništva...”⁴⁸⁴ Isti je slučaj kao u Braničevu, najpre su se iz

⁴⁸³ Nebojša Đokić, *Etnički sastav stanovništva na prostoru današnje Braničevske eparhije u XVIII veku*, Braničevski glasnik 7, Požarevac, 2010, 82–132; Antonije Lazić, *Naseljavanje i razvitak naselja u srednjem i gornjem Peku*, Glasnik Geografskog društva, sv. XXV, Beograd 1939, 16–17.

⁴⁸⁴ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 37. Ovde je očigledna aluzija na doseobu rumunskog stanovništva u

Negotinske Krajine odselili Srbi, pa su se tek onda doselili Rumuni (Vlasi).

Samo je u Rumunsku zemlju (Țara Românească), prema popisima u periodu od 1739. do 1831. godine, migriralo iz Transilvanije 16.710 familija „Ungureana” južno od Karpata, što ukupno biva oko 80.000 duša.⁴⁸⁵ Tokom XVIII veka, tačnije 1771. godine, a posebno nakon dekreta iz 1775. godine, koji je trebalo da poboljša položaj seljaka, 10.000 njih je otišlo u hajduke, a talas migracije je iznova krenuo u svim pravcima van zemlje. „Moldavski seljaci kreću se ka Bukovini, Besarabiji i Dobrudži, a vlaški ka Transilvaniji, Srbiji i Bugarskoj. Uzalud se reke budno nadgledaju, kao da je stanje opsade; emigranti prelaze tamo gde nema vojske. Emigracija je zimi naročito velika, kada je smrznuti Dunav uvek otvoren most.”⁴⁸⁶ Nakon ustanka u Transilvanji 1784. godine na čelu sa Horeom (Horea) nastavljaju se migracioni procesi. Samo tokom jedne godine (1786) u migracijama sa teritorije ustanka kojim je obuhvaćeno 330 sela migrira ka jugu preko deset hiljada duša,⁴⁸⁷ odakle se naseljavaju uglavnom u Homolju. Na primer, ime *Krišćan* postoji u *Gornjanima*, a jedan od vođa ustanka u Erdelju bio je Krišan (Crișan).⁴⁸⁸ U jednom izveštaju poslatom vlastima u Beču od zastupnika ujedinjenog sveštenstva Transilvanije zaprepašćeno se ukazuje na mnogobrojnu populaciju koja je obuhvaćena migracijama: „Cela Transilvanija dolazi kod nas!” (*tota Transylvania ad nos venit*),⁴⁸⁹ tj. seli se na prostor Banata, čiji jugozapadni deo danas

vlaška naselja, pa je zanimljivo postaviti pitanje: Zašto bi se Rumuni naseljavali u vlaškim naseljima ako oni nisu istoga porekla sa Vlasima?

⁴⁸⁵ Șt. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, 1935, 156–157.

⁴⁸⁶ E. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, p. 319, preuzeto od: Tihomir R. Đorđević, *op. cit.*, 2006, 25.

⁴⁸⁷ Șt. Meteș, *p. cit.*, 146.

⁴⁸⁸ *Vlasi u dokumentima*, 94.

⁴⁸⁹ Ion Conea, *Tota Transylvania ad nos venit*, u: *Geopolitica și Geoistoria*, II, 1942, 11–23: „Si quidem a tempore illo, quo episcopus non unitus hancce provinciam subingressus et, atque exinde Ecclesia dei discissa et dismembrata tanta ex hoc populo millia ad exterras regionis subinde transmigrabant, ut ipsi Moldavi Valachique populi hominum ad se venientium turmis stupefacti vociferari auditi sint: tota Transylvania ad nos venit”.

pripada Srbiji, odakle su migrirali pod imenom „Ungurjani” na prostor Braničeva i zapadnog (planinskog) dela Timočke Krajine. Austrijske vlasti na prostoru Banata vrlo rado naseljavaju Rumune, jer su se od 1751. godine pod vođstvom svojih narodnih oficira Srbi selili „iz Banata i drugih krajeva Ugarske u južnu Rusiju”, gde su se doselili u velikoj migraciji Srba 1690. godine. Đokić nadalje kaže da je, po pričanju Save Tekelije, u početku prve migracije Srba u Rusiju mitropolit Pavle Nenadović uspeo zadržati srpski narod da se „sav ne odseli iz Vojvodine u Rusiju. Ali kad je došlo do druge seobe 1752. i 1763. narod se nije mogao od seobe da zadrži. Tada se u Rusiju odselilo do 100.000 duša.”⁴⁹⁰

Nakon „velike seobe Srba u Rusiju, etnički odnosi u Banatu menjaju se na štetu srpskog življa. *Rumuni se spuštaju sa planina u banatske ravnice i u masama zauzimaju sva ona mesta, koja su Srbi napustili* i u kojima su oni do seobe u Rusiju stanovili... *Ostala su čitava sela pusta*, u koja se za kratko vreme tuđi elemenat, većinom Vlasi iz Vlaške i Erdelja naseliše i *mnoga srpska napuštena naselja u sebe pretopiše*.”⁴⁹¹ Kako je moguće da Vlasi iz Vlaške i Erdelja *u sebe pretupe mnoga srpska napuštena naselja* u Banatu, odnosno kako je moguće povlaštiti ih ukoliko su ta naselja u celosti bila napuštena od strane srpskog življa u njegovim seobama u Rusiju. To je moguće samo u *science fiction* romanima i filmovima, pa je prava šteta što ih Đokić nije pisao ili režirao.

Mnogo hiljada rumunskih familija iz Transilvanije odselilo se koliko u Moldaviju toliko u Munteniju, odnosno u Veliku i Malu Vlašku, a isto toliko se odselilo i u neke administrativno-teritorijalne jedinice pod turskom vlašću južno od Dunava u vreme vladavine Marije Terezije i Josifa II.⁴⁹² Dakle, događaju se „recipročne”

⁴⁹⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 174–175. Ako je teorija o rumunizaciji ili povlašćivanju Srba tačna, onda je paradoksalno da se deo Srba za kratko vreme potpuno rumunizovao/povlašio i kao takav se vraća u Srbiju, a deo Srba, koji ostaje duže pod uticajem rumunskog/vlaškog etničkog „atavizma” u Banatu, uspeo je da sačuva srpski etnički identitet i kao takav odlazi u Rusiju. Ovo je svakako veliki problem za inverzivnu teoriju Tihomira Đorđevića.

⁴⁹¹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 180.

⁴⁹² G. Barițiu, *Material pentru istoria Regimentului I de grăniceri din Transilvania*, u: Transilvania, XVI, 1885, 4–11.

migracije rumunskog i srpskog stanovništva. Doseljavanja je najviše bilo u Smederevskom, Vidinskom i Nikopoljskom sandžaku, a nastavila su se i tokom XIX veka na prostoru Kneževine Srbije, posebno u vreme vladavine kneza Miloša Obrenovića.

Prema mišljenju Đokića, u jesen 1790. silan svet se iz „*okrug* *požarevačkog iselio u Austriju i tada su u okrugu mnoga sela ostala pusta...* Ove mnogobrojne seobe činile su na austrijskog generala takav utisak, kao da će ‘srpski narod ako ne sav, a ono veći njegov deo napustiti svoju otadžbinu Srbiju i preseliti se u ovamošnje krajeve’... Od značaja je, da je *veliki broj našega naroda tada ostao na zemljištu Rumunije...* Kao i uvek tako i sada *Vlasi iz Vlaške, Banata i Erdelja* iskoristiše i ovu za njih zgodnu priliku, u koju srpski narod u Srbiji beše zapao i u *znatnom broju naseliše napuštene krajeve s.i. Srbije, naročito Krajinski krug* u kome se *mnoga srpska sela* u toku vremena *povlašiše.*”⁴⁹³ Ovde Đokić ponavlja ono što je rekao na prethodnim stranama o povlašavanju *napuštenih srpskih sela*. Na drugom mestu svoje knjige Đokić ponavlja da „*Rumuni iz Vlaške ... s radošću primiše glase, da je silna i plodna zemlja sa divnim šumovitim planinama u severo istočnoj Srbiji pusta ostala. Na te napuštene krajeve ... nagrnuše Rumuni...*”⁴⁹⁴ Po Dragoljubu Pavloviću iseljenika je moglo biti do 100.000 duša.⁴⁹⁵ Dakle, *veliki broj Srba je iselivši se „ostao na zemljištu Rumunije”* i to Đokiću nije smetalo, ali kada *Rumuni „u znatnom broju naseliše napuštene krajeve s.i. Srbije” i mnoga srpska sela koja su ostala pusta* pritom *povlašiše*, e to se Rumunima ili Vlasima ne može oprostiti.

U isto vreme, po mišljenju Vidosave Stojančević, „*Vlasi iz naselja tzv. ‘vlaško-ilirske regimente’ na levoj obali Đerdapa, jednim delom su se povukli sa Turcima u Srbiju. Po završetku rata izgleda da su oni u većem broju prebegavali iz Austrije (Banata) u Tursku (Srbiju), uglavnom da bi izbegli vojničku službu u austrijskoj vojnoj granici, naročito otkako je 1790-tih godina Austrija bila uvučena u Napoleonove ratove. Ti vlaški emigranti, uglavnom izbeglice iz jugoistočnog Banata (pod austrijskom vlašću od 1718), a naročito oni*

⁴⁹³ Jovan Đokić, *op. cit.*, 193, 194. Prema Dragoljubu Pavloviću iseljenika moglo je biti do 100.000 duša.

⁴⁹⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 336.

⁴⁹⁵ Jovan Đokić, *op. cit.*, 193, 194.

iz županijskih sela, gde su feudalne obaveze bile vrlo teške, dolazili su u Srbiju pod imenom ‘Ungurjani’, doseljenici iz ugarskih krajeva pod austrijskom vlašću.”⁴⁹⁶

Migracije Rumuna (Vlaha) na prostor Braničeva počele su, po mišljenju Olivera Dumić i Nebojše Đokića, nakon potpisivanja Požarevačkog mira 1718. godine. Tada je Rumuna (Vlaha), prema njihovom mišljenju, bilo „samo u Homolju i Zviždu”. Naime, tek „posle 1718. godine dolaze Vlasi iz Banata i naseljavaju se na prostoru Ram – Veliko Gradište – Požarevac – Ram (približno) kao i prostoru od Golupca do doline Peka.”⁴⁹⁷ Međutim, migracije rumunskog (vlaškog) stanovništva ka današnjoj istočnoj Srbiji i iz Srbije ka rumunskim zemljama bile su redovna pojava nakon svake bune i ustanka bilo protivu turske vlasti na prostoru Današnje Srbije bilo protivu saskih velikaša u Transilvaniji ili protivu boljara u Vlaškoj i Moldaviji tokom celog srednjeg veka. Doseljavanje rumunskog (vlaškog) stanovništva sa prostora Transilvanije, Vlaške i Moldavije ka prostoru Smederevskog i Vidinskog sandžaka u periodu od 1718. do 1739. godine jedno je u nizu mnogih doseoba, tako da mišljenje Olivera Dumić i Nebojše Đokića o Rumunima (Vlasima) koji se ranije nisu doselili u istočnu Srbiju ostaje bez osnova u istorijskim izvorima. Uostalom, upoređivanjem naselja u pojedinim distriktima iz *Najpergovog popisa* sa onima iz crkvenih popisa koje je nešto kasnije sačinio beogradski egzarh Maksim Radković, kao i na osnovu sadašnjeg rumunskog (vlaškog) življa u tim naseljima, može se zaključiti da je Rumuna (Vlaha) na prostoru današnje Braničevske eparhije bilo i u vreme turske vlasti, tj. pre 1718. godine. Ono je u znatnom broju nastavilo da dolazi u istočnu Srbiju iz rumunskih zemalja sve vreme tokom prve vladavine kneza Miloša.

U toku i nakon svih manjih buna, kao i u vreme one poznatije pod imenom *Kočina krajina* (1788–1791), došlo je do mnogo manjih i

⁴⁹⁶ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 210; T. R. Đorđević, *Rumuni u Srbiji za vreme prve vlade kneza Miloša*, Godišnjica Nikole Čupića XXXV, 171.

⁴⁹⁷ Olivera M. Dumić, Nebojša D. Đokić (Centar za političke studije – Beograd), *Etnički sastav stanovništva u Homolju u XVIII i prvoj polovini XIX veka*, Homolje u mitu i istoriji, u: Mitološki zbornik 30, Žagubica, Centar za mitološke studije Srbije, 2013, 293.

većih seoba srpskog i rumunskog (vlaškog) stanovništva iz oblasti pod turskom upravom u oblasti pod austrijskom vlašću, a nakon zaključenja *Svištovskog mira* (1791) nastale su značajne promene – sloboda trgovine i proširenje lokalne samouprave u Smederevskom (Beogradskom) sandžaku – obe proizašle iz fermana sultana Selima III iz 1793. i 1794. godine. Međutim, i pored sloboda koje su proklamovane turskim fermanima, život pod upravom turskih aga i begova bio je veoma težak pa je početkom XIX veka došlo još i do Seče knezova, što je dovelo do *Prvog srpskog ustanka* (1804–1813). Nakon njegove propasti 1813. godine, kao i *Hadži-Prodanove bune* 1814. godine stanovništvo je ponovo krenulo u zbegove i seobe severno od Dunava, u Srem i Banat. Međutim, za vreme *Drugog srpskog ustanka*, koji je počeo u Takovu 1815. godine, a posebno po završetku vojnih dejstava, srpsko i rumunsko (vlaško) izbeglo stanovništvo i novo doseljeničko rumunsko (vlaško) stanovništvo sjatilo se u napuštena naselja na opustelom zemljištu istočne Srbije gde je bilo favorizovano „*naročito od doba Kneza Miloša*”, kako iznosi Tihomir Đorđević.

Rumunsko (vlaško) stanovništvo u Srbiji je za vreme *Prvog srpskog ustanka* takođe nastradalo u Smederevskom (Beogradskom) i u delu Vidinskog sandžaka zapadno od Timoka zajedno sa srpskim stanovništvom, neretko predvođeno svojim knezovima (Paulj Matejić, Hajduk Veljkov pobratim Abraš i dr.), međutim, Miloš Obrenović se u Drugom srpskom ustanku, nakon sukoba s Turcima kod Čačka, Požarevca i drugde opredelio za stvaranje i jačanje srpske državnosti kroz diplomatske metode i postepeno osvajanje državnih ovlašćenja od Osmanske imperije.

Nekako u to vreme počelo je vraćanje naroda iz Rumunije, odnosno „posle Drugog srpskog ustanka, kad je objavljena turska amnestija i kada je Srbija oslobođena. Samo u Bukureštu, 1818. godine, bilo je 26.000 i više familija *pod imenom Serbalja*, koji su čekali svoj povratak kući.”⁴⁹⁸ To su Srbi koji su svesni svog naciona i ne predstavljaju povlašene Srbe, kako se u etnografskoj i istorijskoj literaturi najčešće prikazuju. Mnogo je tih srpskih, kao i rumunskih porodica živelo u krajnjoj bedi, te su po dolasku u Srbiju molili knjaza

⁴⁹⁸ Vukova prepiska I, 599; Tih. Đorđević, *op. cit.*, 1924, 39.

da im pomogne, međutim, „narod u Srbiji nije blagonaklono gledao na povratnike (Srbe i Rumune /Vlahe/ – S.G.), doseljenike (Rumune /Vlahe/ – S.G.) uopšte.”⁴⁹⁹ Čak i Tihomir Đorđević radi srpske koristi u razgraničenju sa Rumunijom na Pariskoj konferenciji 1919. godine u svom političkom pamfletu piše da je u mnogo slučajeva to bila „*raspuštena banda, koja nije znala tačno šta hoće, koja je zahtevala mnogo, koja je tražila ugodnosti i širine, kakve im se ili uopšte nisu mogle dati, ili im se nisu mogle dati bez štete po starosedeoce*”,⁵⁰⁰ a ja bih rekao da nisu mogli dobiti parče sopstvene zemlje na kojoj bi se mogli prehraniti i poreze plaćati zbog sveopšte pljačke u metežu rata za vreme ustanka i od srpskih „aga i begova” posle rata.

Vidosava Stojančević navodi da, zbog masovnog iseljavanja Srba u Austriju posle propasti Prvog srpskog ustanka 1813. godine, „*Turci su na opustelim ustaničkim područjima pomagali imigraciju Vlaha iz Vlaške i Banata, pre svega iz razloga političke bezbednosti i ekonomskih (poreskih) interesa turske carevine*”.⁵⁰¹ Zbog teškog društveno-pravnog položaja i ekonomskih obaveza stanovništva „u maloj Vlaškoj, *rumunsko seljaštvo* je bežalo sa feudalnih poseda *vlaških bojera*. Slično stanje vladalo je i ... u Banatu, a zbog vojnih obaveza u banatskoj vojnoj granici *vlaško stanovništvo* je često prebegavalo preko Dunava. Otuda mase *rumunskih seljaka* prelaze preko Dunava u Tursku, gde su obaveze seljaka prema Turcima bile znatno povoljnije. Na doseljavanje Vlaha, Turci u političkom pogledu nisu gledali kao na doseljavanje Srba, pa su turske vlasti prema njima imale blaži odnos”.⁵⁰² Po navedenim rečima Stojančevićeve, Turci su, dakle, imali načina da razlikuju prave Vlahe/Rumune od tzv. povlašćenih/rumunizovanih Srba, pa su prve rado primali u Tursku (Srbiju), a ove druge kao i prave Srbe nisu hteli u svojoj zemlji.

⁴⁹⁹ Olivera M. Dumić, Nebojša D. Đokić (Centar za političke studije – Beograd), *Etnički sastav stanovništva u Homolju u XVIII i prvoj polovini XIX veka*, Homolje u mitu i istoriji, u: Mitološki zbornik 30, Žagubica, Centar za mitološke studije Srbije, 2013, 295.

⁵⁰⁰ Tih. Đorđević, *op. cit.*, 1924, 39.

⁵⁰¹ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 213.

⁵⁰² Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 214.

Na prvim stranicama svoje knjige Vidosava Stojančević piše: „Veliki deo *vlaškog stanovništva* u Ključu, delom i u Krajini, tzv. Carani, bili su skorašnji doseljenici između 1813. i 1832. godine, pa i u periodu do kraja prve vladavine kneza Miloša. Oni su se uglavnom ... doseljavali u Ključ i Krajinu... Posle 1833. godine vlaški doseljenici u istočnoj Srbiji uživali su sva prava građana Srbije... Kao etnička grupa, Carani doseljenici razlikovali su se u običajima i tradiciji od *starosedelačkog sloja, vlaških starosedelaca*.”⁵⁰³ Po mišljenju Stojančevića, „*migracije rumunskog stanovništva, za razliku od ranijih vlaških migracija*, spuštale su se dublje u Tursku, do predela Timoka i Crne Reke, prelazivši i u beogradski pašaluk, koji je u to vreme bio pod upravom kneza Miloša, zatim u predele Poreča, Peka, Homolja i Resave... Ove najnovije imigracije sastavljene od *pravih Rumuna iz kneževine Vlaške*, tzv. Carana, nadovezuju se na *stariji sloj vlaškog stanovništva*, u osnovi formiranog *amalgama romansko-slovenskog*, i manji broj *Rumuna*, mlađih doseljenika iz jugoistočnog Banata, tzv. *Ungurjana*. To je ono stanovništvo koje se pod imenom *Carani*, doselilo iz kneževine Vlaške”.⁵⁰⁴ Dakle, ovde se pored „pravih Rumuna iz kneževine Vlaške” naglašava da postoji stariji sloj vlaških starosedelaca koji predstavlja romansko-slovenski amalgam na prostoru Braničeva i Timočke Krajine, za razliku od Đorđevićeve teorije o tzv. *povlašćenim/rumunizovanim Srbima* koji se vraćaju u svoju domovinu. Međutim, Marinko Stanojević ne ostavlja mogućnost postojanja starijeg sloja vlaških starosedelaca, tj. romansko-slovenskog amalgama. On „prema svojim osmatranjima i proučavanjima *rumunskih naselja*”, zaključuje da „među *našim Rumunima–Vlasima* – nema ni malo starinskog stanovništva”, ali mu „pada u oči *jaka pokretljivost rumunskog stanovništva*. Za njega Dunav nije nikakva smetnja u komuniciranju između Vlaške i Krajine... Svakodnevno *prebegavanje* stanovništva *preko Dunava iz Rumunije u Krajinu, i obratno*, bila je najobičnija pojava. Knez Miloš je ... energično nastojavao da se *begunci iz Rumunije* što lepše prihvataju i njima naseljava ova *zapustela pokrajina*... Naprotiv, *sa rumunske strane činjene su sve moguće teškoće ovom prebegavanju*

⁵⁰³ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 42–43.

⁵⁰⁴ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 214.

rumunskog stanovništva u Krajinu.”⁵⁰⁵ Ovde Marinko Stanojević takođe razotkriva da je knez Miloš *beguncima iz Rumunije* naseljavao zapustelu pokrajinu i time posredno dolazimo do saznanja da proces tzv. rumunizacije nije postojao.

Miroslav Draškić i Nikola Pantelić su u članku *Razmatranja o stanovništvu Resave*⁵⁰⁶ izneli originalno rešenje u vezi s tim tzv. svakodnevnim *prebegavanjem* o kojem govori Marinko Stanojević, u kojem naseljavanje Rumuna (Vlaha) u istočnoj Srbiji predstavlja „*unutrašnje kretanje* u okvirima šireg karpatsko-balkanskog regiona uslovljenog istorijskim prilikama. Za ovo stanovništvo kod nas su upotrebljavana dva naziva: Vlasi i Rumuni.”⁵⁰⁷

Slično je važno, po mišljenju Stojančevićeve, i za „region timočke doline sa Krajinom i Ključem, s tom razlikom što je udeo *novije vlaške migracione struje bio brojno jači* i što se, oslanjajući se na ranije ‘*vlaške doseljenike*’, zadugo posle oslobođenja Krajine i Ključa 1833. godine, ona teško asimilovala sa zatečenim srpskim etničkim slojem. Spoljne karakteristike etnografskog obeležja srpske etničke grupacije i vlaškog sloja najduže su se održale u svojim različitostima i specifičnostima (uprkos što se kod vlaškog stanovništva razlikuju varijeteti Ungurjana, Carana i starijih vlaških stanovnika ... iz prvih vekova turske vladavine između Timoka i Dunava).”⁵⁰⁸ Drugim rečima, Stojančevićeva kaže da do tzv. vlahizacije/rumunizacije nije moglo doći upravo zbog, kako je navela, „*spoljnih karakteristika etnografskog obeležja srpske etničke grupacije i vlaškog sloja*” koje su se „*najduže ... održale u svojim različitostima*”.

Sve do oslobođenja „Krajine i Ključa 1833. godine oni [Vlasi – S.G.] daju glavno obeležje u đerdapskim vlaškim naseljima i njihovom zaleđu kao *nesumnjiva rumunska etnička grupa*. Izgleda da je ta *najnovija migracija vlaškog stanovništva, koje već možemo nazvati Rumunima*, bila brojno jača i teritorijalno šira od prethodnih

⁵⁰⁵ Marinko Stanojević, *Antropogeografski pregled Timočke Krajine*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine, knj. IV, Zaječar 1937, 63.

⁵⁰⁶ M. Draškić, N. Pantelić, *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966), 13–29.

⁵⁰⁷ Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *op. cit.*, (1965–1966), 23–25.

⁵⁰⁸ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 44–45.

vlaških migracija i naseljavanja. Šta više, ona se nastavlja i posle oslobođenja istočne Srbije 1833. godine, kada se primećuje vrlo intenzivan, mada kratkotrajan, period *doseljavanja rumunskih seljaka iz pograničnih predela Male Vlaške*".⁵⁰⁹

Dakle, „*veliki broj prebeglica iz Vlaške* na području kapetanije ključke, u nahiji krajinskoj, obrazovao je flotantnu populacionu masu na ovom delu istočne-severoistočne etničke limitrofne zone Srbije, koja je postala karakteristična po učestalim seljakanjima sa jedne na drugu stranu prigraničnih srpsko-turskih i srpsko-vlaško-austrijskih teritorija. Ovo pokretno pogranično stanovništvo naseljavalo je mesta: *Džedžerac, Vlasenicu, Grabovicu i Radujevac*, sa srpske pogranične strane, a *Korbovo, Šimijan Ostrvo, Oršavu, Veliko Ostrvo, Černjec, Urzićan, Brzu Palanku, „Fromosu”, „Brebelju” i „Kordon kalafat”*, prema turskoj strani.”⁵¹⁰ Na drugom mestu Stojančevićeva kaže da su samo „jedan deo negotinskih (krajinskih) sela nastanili ... *stariji i mlađi vlaški*” doseljenici, a u nastavku kaže da su ta ista krajinska sela delom naseljavali i „*porumunjeni srpski doseljenici (Srbovlaš, Čokonjar)*, kao i mlađi vlaški došljaci (*Bukovče, Kobišnica, Radujevac, Koroglaš, Samarinovac, Bljuvanovac, Mokranja, Tabakovac, Glogovica, Luka, Velika i Mala Jasikova*), a bilo ih je gotovo i u svim selima kapetanije ključke.”⁵¹¹ Na ovom mestu Stojančevićeva pominje *porumunjene srpske doseljenike*, tj. povratnike, zasigurno pod uticajem teorije Tihomira Đorđevića, ali ne ostavlja mogućnost da su svi *Vlasi porumunjeni Srbi*, već ih decidirano smešta samo u dva sela Timočke Krajine, dok u ostalih dvanaest sela smešta mlađe vlaške došljake koje, po njenom mišljenju, „*možemo nazvati Rumunima*”. Mada, u tekstu Stojančevićeve nema ni jednog navedenog argumenta bilo da se radi o *porumunjenim srpskim doseljenicima* bilo da se radi o *mlađim vlaškim došljacima*.

Migracije Rumuna (Vlaha) zapljusnule su i Braničevo. Stojančevićeva kaže da su se u „*novοformiranom požarevačkom okrugu, od 1830. godine, ukrštale ... migracione struje srpskog stanovništva iz prigraničnih prekodunavskih oblasti Austrije, Turske i*

⁵⁰⁹ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 214.

⁵¹⁰ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 79.

⁵¹¹ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 59.

Vlaške, sa Požarevcem kao središtem, preko koga su u srpsku kneževinu pristizali *doseljenici iz 'vlaškog Banata'*, Rama, i pograničnih vlaških naselja (*Kajtasova, Vranjuca, Šurće*)... Preko ove etničke pogranične zone vršio se intenzivan *proces naseljavanja vlaškog stanovništva* u naseljima požarevačkog okruga (naročito u *Vlaolu i Gornjanu*)”.⁵¹²

Sredinom XIX veka „etničku osnovu činilo je *srpsko stanovništvo sa vlaškim doseljeničkim slojem*...; najviše ih je bilo na području sreza krajinskog (u 15 sela), porečko-rečkog (11), ključkog i brzopalanačkog (14), a naročito u srezovima požarevačkog okruga, u srezu moravskom (27), mlavskom (18), u srezu Pek (10), homoljskom (9) i u srezu Zvižd (17). Najmanje je bilo vlaških doseljenika u srezu crnorečkom (2), a u srezu zaječarskom (25), ukupno u 27 sela crnorečkog okruga... To se odražavalo u procesima etničke i jezičke, kao i kulturne srpsko-vlaške simbioze, koja je započela još u periodu turske vladavine u ovom kraju.”⁵¹³ Tu su se našli Rumuni (Vlasi) nakon masovnih migracija iz Vlaške, Rumunskog Banata i Erdelja posle 1848. godine, 1850, 1855. i 1856. godine.

Po mišljenju Stojančevića, sredinom XIX veka procesi etničke i jezičke, kao i kulturne srpsko-vlaške simbioze, koji su započeli u periodu turske vladavine, još nisu bili dovršeni. Nažalost, sredinom druge decenije XXI veka znamo da je proces srpsko-vlaške simbioze zapravo proces posrbljavanja rumunskog življa na prostoru istočne Srbije uveliko potpomognut *državnom administracijom i crkvom*, a danas i *Vlaškim nacionalnim savetom*.

Rumunsko (vlaško) stanovništvo koje se, prema mišljenju Antonija Lazića „selilo iz Banata na jug, prešlo je Dunav i naseljavalo se u srednjem i izvorišnom delu Peka. Ono je išlo i uz dolinu Mlave, ali samo do Gornjačke klisure. Vlasima je bilo lakše i sigurnije preći u homoljsku kotlinu iz doline Peka i preko prevoja Homoljskih Planina i naseliti se tamo u nekoliko grupa. Najveću takvu grupu čine sela: *Laznica* u kotlini i *Vlaole, Jasikovo i Leskovo* u izvorišnom delu Peka, koji glavnim svojim krakom zalazi u Homolje. Druga grupa *Vlaških sela* u homoljskoj kotlini je izolovana i čini oazu u masi srpskog

⁵¹² Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 81; T. R. Đorđević, *Arhivska građa*, 373.

⁵¹³ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 85.

stanovništva. U nju spadaju sela: *Sige, Bliznak* i *Milanovo (Magudica)* u jugozapadnom delu kotline. Treća grupa *vlaških naselja* u Homolju je najmanja i nju čine samo dva sela: *Osanica* i *Breznica*, koja leže u severozapadnom delu. Vlašskog stanovništva ima u Homolju još u *Krepoljinu* i *Žagubici*, gde su *naseljeni u zasebnim krajevima i čine manjine*, dok je u ostalim selima stanovništvo srpsko.”⁵¹⁴

Kao „*vlaška naselja* bila su zapisana: *Mustapić, Češljeva Bara, Voluja, Topolovik, Ram, Melnica, Ranovac i Ždrelo*, gde su živeli 'komorski Vlasi', osim onih u *Ždrelo* koji su bili zapisani kao 'vojnici'. Postojala su mešovita *srpsko-vlaška sela*, od kojih su popisana: *Zelenike, Mišljenovci, Srednjevo, Kličevac, Kaljište, Kusići, Voluja, Zatonje, Kiseljevo*, u kojima su se opet izdvajali i Vlasi i Srbi na 'vojnički i komorski red', što svakako upućuje na to da su naseljavani za vreme austrijske vladavine, kao stanovništvo sa vojnom obavezom.”⁵¹⁵ Ako je takav zaključak Vidosava Stojančević donela na osnovu arhivskih dokumenata, na osnovu čega je Tihomir Đorđević utvrdio da je rumunsko stanovništvo sela *Ranovca* nekada bilo srpsko? Nebojša Đokić u svom radu u vezi s etničkim poreklom stanovništva *Ranovca* kaže sledeće: „Gotovo sva srpska sela se pominju 1718. godine, ali oba *vlaška sela Melnica i Rahanovac tj. Ranovac ne*. Dakle čak i u okolini manastira Vitovnice *Vlasi su došli posle 1718. godine*”.⁵¹⁶ Nebojša Đokić na ovom mestu ne koristi Đorđevićevu teoriju po kojoj u *Ranovcu* žive rumunizovani Srbi.

Prema Tihomiru Đorđeviću (15) *naseljavanje Rumuna* počinje od druge polovine XVII veka. Ilija Pčelar piše da su se *Rumuni krajinskog okruga* doselili „nešto pre sto i pedeset godina”, pa se s obzirom na vreme kada piše to slaže sa prethodnom Đorđevićevom konstatacijom. U nastavku kaže da su se *Rumuni* doselili „nešto i u ovom stoleću”, tj. tokom XIX veka i nastavlja da je „pre 1833. godine, dakle *pre oslobođenja Krajine, Crne Reke i Timoka, bilo ...*

⁵¹⁴ Antonije Lazić, *Etničke promene u Homolju i Zviždu*, Glasnik Geografskog društva, sv. XXIV, Beograd 1938, 85.

⁵¹⁵ Vidosava Stojančević, *op. cit.*, 2003, 207–208.

⁵¹⁶ G. Vitković, *Izveštaj napisao Maksim Radković eksarh beogradskog mitropolita*, Glasnik SUD 56, Beograd, 1884, 153–154; Nebojša Đokić, *op. cit.*, 118.

doseljavanja Vlaha u Poreč i iz tih delova Srbije.”⁵¹⁷ Ukratko, Stevan Vujadinović ovde ukazuje i na tzv. *unutrašnje migrativne procese* rumunskog (vlaškog) stanovništva koji su bili učestali na relaciji Braničevo – Timočka Krajina. Zapravo ponavlja ono što je nekoliko decenija pre njega rekao Jovan Đokić da „Pre oslobođenja novih krajeva s.i. Srbije (1834 god), pod Knezom Milošem mnogi su *Rumuni dobegavali u Srbiju iz 'Timoka i Crne reke'* za čije se je vlade takođe *masa Rumuna doselila u Srbiju iz Banata*. Napominjemo da je *Rumuna iz Banata* tada mnogo više bilo nego onih, koji su se doselili iz *Vlaške*.”⁵¹⁸ Jakšić u svom radu *O plemenskom sastavu Kneževine Srbije* krajem osme decenije XIX veka piše da „pored naroda čisto slovenske pripadnosti, ima u Srbiji i pripadnika drugih, neslovenskih narodnosti, među kojima su najmnogobrojniji Vlasi ...” i da ne bi bilo zabune ko su Vlasi, nastavlja: „Vlasi su povezani sa svojim jednoplemenicima, koji žive u Vlaškoj i Banatu i zbog toga naseljavaju uglavnom one delove kneževine koji su okrenuti ka tim zemljama”,⁵¹⁹ dok Grujić kaže da „u kraljevini Srbiji dolazi od stanovnika *tuđe narodnosti*, najveći deo na *Rumune*, kojih ima samo u četiri okruga.”⁵²⁰ Očigledno je da su Jakšićevi Vlasi isto što i Grujićevi Rumuni i da je u pitanju isti narod.⁵²¹ O narodima koji žive u Srbiji u devetoj deceniji XIX veka Nikola Stojanović izjavljuje da „u našoj malenoj Srbiji imamo uglavnom dva življa narodna, koji se razlikuju jedan od drugog. Ta je razlika dosta osetna. Jedan je *živalj narodnosti srpske*, a drugi *narodnosti rumunske*. Jedino što ih, ko bajagi, vezuje, to je vera, koja je za oba življa jedna – hrišćanska. Ali

⁵¹⁷ Stevan Vujadinović, *Poreč. Privredno-geografske odlike i saobraćajne veze* (Primljeno na V skupu, od 12. maja 1961, Odeljenje prirodno-matematičkih nauka), Beograd 1962, 22.

⁵¹⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 345.

⁵¹⁹ В. Якшич, О племенном составе населені в Кн'жестве Сербском, С. Перебруг 1872, 8.

⁵²⁰ St. Grujić, *Statistika država Balkanskog poluostrva. I. Kraljevina Srbija*, U Beogradu, 1890.

⁵²¹ Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966, 31, napomena 1: „*Vlaško stanovništvo* severoistočne Srbije je nastalo doseljavanjem iz rumunskih zemalja uglavnom u eposi poznog feudalizma.”

*što se tiče jezika, života, običaja i t.d. u tome se mlogo razlikuju. Razlika u jeziku već je svakome poznata.*⁵²²

Kada Momčilo Savić govori o vlaškom narodnom stvaralaštvu i jeziku, on kaže da je ono „sazdano na tlu na kome se sučeljavaju rumunski, srpski i bugarski uticaji, dakle, na tromedi, *vlaško narodno stvaralaštvo kao prirodni nastavak rumunskog jezika*, sa kojim je imalo skoro uvek isključivo periferne dodire, nosi uglavnom – što se tiče ruha u kome je sazdano – sve one osobenosti po kojima se odlikuje *narodno stvaralaštvo na rumunskom jeziku severno od Dunava ...* Što se tiče spoljnog ruha *vlaških balada*, u prvom redu onih koje nas na ovom mestu interesuju, treba reći da su one – shodno gipkosti *rumunskog stiha ... mnogo elastičnije...*”⁵²³ I da završimo ovo poglavlje rečima Jovana Đokića: „Kao što vidimo u s.i. *Srbiji ima dakle dvojakih rumunskih naselja*, od kojih su jedni 'Ungurjani' t.j. oni koji su došli iz ugarskog Erdelja i 'Carani', oni koji su prebegli iz kneževine Rumunije i Moldavije...”⁵²⁴ Svakako valja reći i to da „*Rumuni iz Vlaške* i drugih krajeva nisu se samo u Srbiju doseljavali. Oni su se *nastanjivali i u Bugarskoj* i većinom su dolazili iz Vlaške... A najviše ih ima *u predelima pored Dunava* gde oni žive u kompaktnim masama. *Rumunske naseobine u Bugarskoj* najjače su bile u okrugu vidinskom, zatim dolazi Vrace, Pleven, a najslabije su *naseobine rumunske* u krajevima južno od Balkana...”⁵²⁵ gde se sreću naseobine Arumuna.

Sâm Đorđević u svom delu *Iz Srbije kneza Miloša* navodi bezbroj primera i inverzivnih migracija Rumuna. Pošto su među ovim, kako ih Đorđević naziva, *lakovernim Rumunima* rumunske vlasti razvile „vrlo živu agitaciju, pozivajući ih na povratak i obećavajući im da će svaki ko se vrati 'tri godine od svakog danka i kuluka oslobođen biti'”, oni se vrate „između 26 i 27 juna 1834. godine... zajedno sa familijama”, pa „24 januara 1835. pobeže još jedan; 9 marta 1835 –

⁵²² *Srbiziranja i organizacija škola, Nikola Stojanović, učitelj Jasikovački čitao na zboru „omoljskih učitelja” 27 decembra 1882, u: Učitelj, god. II, Beograd 1883, 87.*

⁵²³ Momčilo Savić, *Poslednji Obrenovići u narodnoj poeziji na vlaškom jeziku istočne Srbije*, U: Timočka buna 1883. i njen društveno politički značaj za Srbiju..., Beograd 1968, 285.

⁵²⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 210

⁵²⁵ Jovan Đokić, *op. cit.*, 221.

šest familija; 28 marta – jedna; 25 aprila – opet jedna. Osim toga i drugi su se spremali da pođu istim putem”, što pokazuje ili da su Rumuni lakoverni, kako ih naziva Đorđević, ili da im u Srbiji nije bilo potaman. Đorđević u istom radu navodi i da „Rumuni ni inače nisu bili u Srbiji vrlo stalni” i nastavlja da je vrlo „mnogo pomena o tome da su sa familijama dobegli u Srbiju, pa da su se posle nekog vremena opet vratili u Rumuniju.” Đorđević u spisima Kneževe kancelarije koji se tiču Negotinske nahije nalazi podatak da „9 oktobra 1833. godine piše Stefan Stefanović Knezu Milošu da u Ključu imadu nekoliko vinograda bez gospodara svog, koji su kojekad u Vlašku isprelazili i tamo zaostali živeti”.⁵²⁶ Takođe se iz akata Kraljevske kancelarije „vidi da su iz Krajine, za vlade Kneza Miloša, mnoge rumunske familije prebegle u Rumuniju. Za mnoge od njih stoji da su u Srbiji bile puka sirotinja”. Đorđević kaže da „srpske vlasti nisu dopuštale odseljavanje u Rumuniju, zbog toga su Rumuni odlazili ili tajno, ili su, obmanuvši vlasti, kao da će privremeno, ili na kratko vreme, otići u Tursku, dobijali pasoše, pa, mesto u Tursku, odlazili u Rumuniju”,⁵²⁷ što opet govori da je bilo i inverzivnih migracija Rumuna u Rumuniju iz Srbije kneza Miloša.

Đorđević kaže da „svi Rumuni u Srbiji nisu čisto rumunskog porekla. Mnogi su od njih izvorno Srbi, koji su pobegli u Rumuniju i istočni Banat pre turske invazije i zuluma. Živeći među Rumunima, oni su se porumunili i emigrirali kasnije u Srbiju kao Rumuni, bežeći od nasilja boljara zajedno sa pravim Rumunima” (str. 30). Međutim, po mišljenju akademika Pavla Ivića, i za Srbe u Srbiji se može reći da *nisu čisto srpskoga porekla*, jer su asimilirajući romanizovano stanovništvo Balkana i sami podlegli etnogenetskim, kulturnim i jezičkim promenama.⁵²⁸ Međutim, o povlašćavanju/rumunizovanju Srba ili o posrbljavanju Rumuna (Vlaha) biće nešto više reči u poglavlju *Povlašćavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

⁵²⁶ Državni Arhiv, Kraljevska kancelarija, Nahija Negotinska; Tih. R. Đorđević, *op. cit.*, 1924, 104–105.

⁵²⁷ Državni Arhiv, Kraljevska kancelarija, Nahija Negotinska 12 juni 1834, N° 17; Tih. R. Đorđević, *op. cit.*, 1924, 105.

⁵²⁸ P. Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1971, 24–30.

Kao što možemo zaključiti na osnovu do sada izloženog materijala, migrativni proseci romanskog stanovništva (Vlaha ili Rumuna) unutar karpatsko-balkanskog prostora odvijaju se učestalo sa manjim ili većim intenzitetom od antičkog preko srednjovkovnog i turskog perioda do današnjih dana u svim kriznim vremenima. Zato se za migracije bilo kojeg etnosa unutar navedenog prostora ne može reći da su pokrenute tek u vreme turskih osvajanja u XIV–XV veku, ili u vreme austrijsko-turskih ratova u XVI–XVII, ili za vreme mnogih buna i ustanaka u XVIII ili za vreme oslobodilačkih ratova u XIX veku, kao što se najčešće i pominje u literaturi, jer su mnoge migracije romanskog i rumunskog stanovništva postojale i pre i posle navedenih događaja u minulim vekovima.

POVLAŠAVANJE SRBA ILI POSRBLJAVANJE RUMUNA (VLAHA) ISTOČNE SRBIJE

„Ja znam da će na ovo mnogi naši zabrinuti 'patriota' značajno zamahati glavom i reći da činim 'izdajstvo' prema Otadžbini, kad se usuđujem da govorim o Rumunima u Srbiji, koje po mišljenju mnogih valja kriti ili bar prećutkivati, jer svako isticanje Rumuna u Srbiji može odvesti tako zvanom 'rumunskom pitanju' u Srbiji, od koga, po mišljenju mnogih, 'preti opasnost'.”

Tih. R. Đorđević (XIX-XX vek)

„Kroz naše Rumune : putopisne beleške”

Započeo bih poglavlje kratkom konstatacijom Antonija Lazića: „Srbi i Vlasi se pretapali jedni u druge ...”, da bi zatim naveo drugu u kojoj kaže da su: „Vlaški doseljenici bili (...) mnogobrojniji, pa ipak su oni *podlegli uticaju srpskog življa* vrlo brzo i lako se pretapali u Srbe...” i treću da „*vlaško stanovništvo* ovog kraja govori nekom mešavinom *srpsko-rumunskog jezika*, koji je pravom Rumunu teško razumljiv.”⁵²⁹ U tri kratke ali jezgrovite rečenice Lazić iznosi konstatacije koje pobornicima teorije o masovnom povlašavanju ili rumunizovanju Srba, kako na teritoriji današnje Rumunije tako i na teritoriji istočne Srbije, ne idu u prilog.

Prva konstatacija je sasvim prihvatljiva, jer se u prilog tome mogu navesti mnogi primeri koji pokazuju da su se pojedine porodice ili familije Srba pretapale u većinsko rumunsko (vlaško) stanovništvo, kao što su se pojedine porodice ili familije Rumuna (Vlaha) pretapale u većinsko srpsko stanovništvo i to sasvim spontano.

Druga konstatacija da su vlaški doseljenici iako mnogobrojniji ipak „*podlegli uticaju srpskog življa* i vrlo brzo i lako se pretapali u Srbe” ukazuje na sveopštu asimilaciju Rumuna (Vlaha) na prostoru istočne Srbije putem srpske državne administracije, školstva, srpske vojske, policije, sudstva i putem Srpske pravoslavne crkve, a nakon

⁵²⁹ Antonije Lazić, *Naseljavanje i razvitak naselja u srednjem i gornjem Peku*, Glasnik Geografskog društva, sv. XXV, Beograd 1939, Glasnik Geografskog društva, sv. XXV, Beograd 1939, 33–34.

Drugog svetskog rata i putem medija, najpre radija, a potom i televizije.

Treća konstatacija koju iznosi Lazić da „vlaško stanovništvo ... govori nekom mešavinom *srpsko-rumunskog jezika*, koji je pravom Rumunu teško razumljiv” ukazuje na velike i skoro nepopravljive posledice državne asimilacione politike od vremena Kneževine Srbije pa do današnjih dana. Doduše, na ovom mestu valja navesti da su Rumuni (Vlasi) Srbije govorili jezikom „koji je pravom Rumunu teško razumljiv” ne samo zbog asimilacione politike srpskih vlasti već i zbog velikih promena u rumunskom jeziku izbacivanjem slavizama nakon formiranja Kraljevine Rumunije.

Primeri koje su srpski autori naveli o pretapanju pojedinih srpskih porodica ili familija u većinsko vlaško/rumunsko stanovništvo i o pretapanju pojedinih porodica ili familija Vlaha/Rumuna u srpsko stanovništvo ima napretek, ali ću i povodom druge Lazićeve konstatacije o mnogobrojnim vlaškim doseljenicima koji su ipak „podlegli uticaju srpskog življa vrlo brzo i lako se pretapali u Srbe” izneti argumente koji ukazuju na osmišljenu sveobuhvatnu asimilacionu politiku srpskih vlasti. Pre toga ću navesti nešto materijala iz objavljenih studija srpskih autora koji na stereotipan način prenose ničim potkrepljenu tezu o tzv. povlašćenim Srbima, jer je, kako navode Olivera M. Dumić i Nebojša D. Đokić, „pitanje Vlaha u savremenoj Srbiji ... slabo obrađivano u srpskoj nauci” i da je maltene „ono što je napisao Tihomir Đorđević pre gotovo jednog veka u publikaciji *'The Truth concerning The Rumanes in Serbia'*”⁵³⁰ i gotovo doslovno ponovio (na srpskom) u poglavlju o Vlasima u monografiji *'Iz Srbije kneza Miloša'*”⁵³¹ ostalo ... i danas na snazi kao zvanični stav srpske nauke”⁵³² što je više nego poražavajuće.

⁵³⁰ T. R. Georgevitch, *The Truth concerning The Rumanes in Serbia*, Paris, 1919.

⁵³¹ T. R. Đorđević, *Iz Srbije kneza Miloša*, Beograd, 1924.

⁵³² Olivera M. Dumić, Nebojša D. Đokić, *Emički sastav stanovništva u Homolju u XVIII i prvoj polovini XIX veka*, Naučni skup „Homolje u mitu i istoriji”, Mitološki Zbornik 30, Žagubica – Rača, Centar za Mitološke studije Srbije, 2013, 280.

O povlašćenim Srbima i drugim pitanjima

Po mišljenju Petra Vlahovića „Proces etničke simbioze imao je duge i duboke korene. *Stanovništvo koje se u turskim popisima XV veka pominje, verovatno je već bilo dvojezično vlaškog i srpskog govora.* To je zapravo, po Jovanoviću (1940), Đurđevu (1951) i Bojanić-Lukač (1969) *srpsko stanovništvo* koje je u određenim istorijskim prilikama *prelazilo s jedne na drugu obalu Dunava, izbegavalo tako određene obaveze i vraćalo se natrag sa već primljenim vlaškim govorom.*”⁵³³ Pitanje je kako stanovništvo s vlaškim govorom može biti srpsko ako se govori o XV veku. Koja je to seoba srpskog stanovništva u Banat bila i u koje vreme i kada se to stanovništvo moglo vratiti pa je već u XV veku bilo bilingvalno? Ako Vlahović na prethodnim stranama svoga rada pominje seobu Srba u Banat iz 1481. godine, pitanje je za koje vreme su mogli *primiti vlaški govor* i vratiti se na teritoriju istočne Srbije kao povlašćeno stanovništvo u XV veku. Jedino rešenje ove enigme može biti da su u Banatu upriličeni kursevi brzog savladavanja vlašskog govora za srpske izbeglice, da bi se potom odmah vratili u Srbiju kao dvojezično stanovništvo – doista neukusno. Ja mislim da dvojezično stanovništvo /vlaškog i srpskog govora/ u istočnoj Srbiji o kojem je reč tokom XV veka ne može biti srpsko već vlaško (rumunsko i arumunsko) stanovništvo koje je bilo autohtono i dovedeno sa juga, sa prostora Kosova i Metohije, koje je bilo zabeleženo na manastirskim imanjima u srpskim darovnicama XIII–XIV veka.⁵³⁴ Vlahović dalje kaže da o

⁵³³ Petar Vlahović, *Etnički procesi*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 57, Beograd, 1993, 49.

⁵³⁴ Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka*, knj. I–III, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor, Ariadnae Filum, 2012, knj. II, 151–152: „Sa dolaskom Turaka pored autohtonih Rumuna (Vlaha) dolaze i Aromuni (Vlasi) sa juga Balkana, pa ih u turskim popisnim defterima XV–XVI veka najviše srećemo u nahijama Crna Reka, Krivina i Fetislam. O naseljima autohtonih Vlaha u spomenutim defterima svedoče i nazivi njihovih naselja, kao npr. *Latinče*, *Romanja*, *Vlaj Istar* 'Vlasi s Istra, tj. Dunava, ili Stari Vlasi', *Efljak Bukova* (< tur. Efljak 'Vlah'), *Efljakova*, *Efljakovce*, *Vlainica*, *Vlahovo*, *Vlaška*, *Vlaški* potok, *Ivlaški* itd., a i oni koji dolaze sa područja srednjovekovne Srbije, tačnije sa Kosova i Metohije, kao npr. ojkonom *Baraleva* = Paraleva, koji je u Svetostefanskoj hrisovulji (1313–1318) zabeležen jugoistočno od Prištine, na putu prema Gnjilanu, kao katun Vlaha *Baralevski* (S. Gashi, *O ubicaciji katuna Barelev'ski*

tome: „... po Barjaktaroviću (1973), svedoče mnogi elementi iz tradicionalne narodne kulture (*slava*, *vez identičan onom na Kosovu*, *istorijska srpska tradicija o Kosovu*, *kosovskim junacima*, *M. Kraljeviću*, *M. Obiliću*, *knezu Lazaru i drugom*) koje grupa – kojoj je to strano – ne bi lako usvojila.”⁵³⁵ Sasvim je razumljivo da je vlaško (arumunsko) bilingvalno stanovništvo dobro poznavalo srpsku istorijsku tradiciju jer je živelo u sastavu srednjovekovne Srbije do njene propasti, a onda je, ukoliko već nije emigriralo ka crnogorskim brdima i Hercegovini, pod turskom vlašću deportovano za potrebe formiranja krajina, a sve u cilju novih osvajanja ugarskih i rumunskih zemalja.

Nakon iznetih stavova Petra Vlahovića o navodno povlašenim Srbima-povratnicima iz Banata na prostor istočne Srbije u XV veku, iznećemo stavove Tihomira Stanojevića koji kaže da „*masa rumunskog stanovništva napušta Vlašku i prelazi Dunav, da bi upravo naselila opustela mesta na desnoj obali Dunava*, u prvom redu u Negotinskoj krajini. Turci nisu energično sprečavali *preseljavanja rumunskih porodica na područje Vidinskog sandžaka*, jer im je ono bilo dobrodošlo posle iseljavanja stanovništva na sever i severozapad – u Vlašku i Banat. Tako je došlo *krajem XVI veka* do prvog većeg mešanja prepolovljenog krajinskog stanovništva *sa novim rumunskim*

iz Svetostefanske hrisovulje 1313–1318. godine, Onomastica Iugoslavica VII, 1977, što posredno govori o migraciji Vlaha sa juga krajem XIV i početkom XV veka na prostoru Vidinskog sandžaka). Tu su još ojkonomi *Zarvince* = katun Vlaha *Zarvince* (1381), *Dragilovce* = katun Vlaha *Dragoljevci* (1330), *Sremljan* = katun Vlaha *Sremljana* (1330), *Tudorča* = katun Vlaha *Tudoričevci* (1330), *Huhurovice* = cathone Radoslavi *Hurovich* (1404) spomenut u okolini Dubrovnika, *Ipsoder* = katun Vlaha *Psoderci* (katounâ Vlahâ imenemâ Psoder'ci) u okolini Vranja, itd. (St. Novaković, *Zakonski spomenici*, 415: A se vlasi P'soder'ci: Ra~ânâ, Hranica, Romanâ...). Zatim, naselja koja se pominju u srpskim poveljama XIV veka u okolini Prištine, Glogovice, Kamenice i drugde nalazimo sredinom XV veka u Vidinskom sandžaku. Tako je *Čučulaga* na Kosovu pomenuta verovatno kao Gornje i Donje *Čučule*, danas selo Čičil u bugarskom Zagorju, *Magura* pomenuta kao *Megurice* u ataru sela Radujevca kod Negotina, *Makreš* kao selo *Makreš* blizu Vidina, *Šarban* kao *Šarban* kod Sokobanje, *Kopilig* kao *Kopilovce* u ataru današnjeg sela Kopilovci kod Vidina, *Kračor* kod Đakovice je verovatno *Kračulovce* u nahiji Timok, itd.” (S. Gacović, *Etimologija slovenskih osnova u ojkonomiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*, Zaječar, 1997, XXV–XXVI, XXIX–XXX).

⁵³⁵ Petar Vlahović, *op. cit.* (1993), 49.

doseljenicima iz Vlaške... Došljaci iz Vlaške uklapali su se najpre u *vlašku vojnu organizaciju*, a zatim u novu etničku sredinu i *postepeno su se identifikovali sa etničkim Srbima* koji su prodirali s juga.”⁵³⁶ Ovde Stanojević iznosi svoje mišljenje o srbizaciji/asimilaciji Rumuna koja se odvijala tako što bi se rumunski doseljenici iz Vlaške ili došljaci, kako ih još naziva, najpre uklapali u „*vlašku vojnu organizaciju*”, imajući na umu razmišljanja koja je izneo Branislav da su *Vlasi-vojnuci* u turskom periodu bili zapravo *etnički Srbi*. Prvo, o Srbima kao klasi vojnika koji u srednjovekovnom razdoblju ratuju bilo kao najamnici bilo kao posednici zemlje u korist Vizantije ili Osmanskog carstva nemamo podataka, dok o romanofonim Vlasima kao plaćenicima koji ratuju za Vizantince ili Turke Osmanlije podatke nalazimo i u vizantijskim i u turskim izvorima i literaturi.⁵³⁷ Uostalom,

⁵³⁶ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 36.

⁵³⁷ M. S. Filipović, *Struktura i organizacija srednjovekovnih katuna* (Simpozijum o srednjovekovnom katunu), Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Posebno izdanje, knj. II, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 1, Sarajevo, 1963, 97; F. Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, I, Paris, 1907, XXVII–XXIX, 1–111; Ђ. Иванов, *Богомилски книги и легенди*, Софија, 1925, 41; Извори за бугарската историја VII, Латински извори за бугарската историја II, Софија, БАН, 1960, 358; *Советы и рассказы Кекавмена*. Сочинение византийского полководца XI века. Подготовка текста, введение, перевод и комментарии Г. Г. Литаврина, Москва, 1972, in: *Izvoarele istoriei României III – Scriitori bizantini (sec. XI–XIV)*, București, 1975; *Români de la sud de Dunăre : Documente*, ed. S. Brezeanu, Gh. Zbucnea, București, 1997, 105; Ioan Kinnamos, *Epitome*, ed. Bonn, p. 260; Ș. Năsturel, *Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène*, Byzantina, I (1969), 177–180; Anne Comnène, *Alexiade (Règne de l'Empereur Alexis I Comnène 1081–1118)*, texte établi et traduit par Bernard Leib, Paris, (1937, 1943, 1945), VIII, III, 4, in: *Izvoarele istoriei României III* (1975), 109; L. Bârză, S. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor : Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991, 324 (= L. Bârză, S. Brezeanu, *Originea*); Г. Г. Литаврин, *Болгары и Византи в VI–XII вв.*, Москва, 1960, 427–465; Nichetas Choniates, *Istoria*, ed. Van Dieten, p. 499; L. Bârză – S. Brezeanu, *Originea și continuitatea românilor*, Arheologie și tradiție istorică, București, 1991, 325; Miloš Cvetković, *Uključivanje Slovena i Vlaha u sistem vizantijske provincijske organizacije na jugu Balkana do XI veka. Sličnosti i razlike*, Zbornik radova Vizantološkog insituta XLIX, Beograd, Vizantološki institut SANU, 2012, 30–36. Dušanka Bojanić-Lukač, *Turski popisi naselja Negotinske Krajine u XV i XVI veku*, Razvitak, god. IX, Zaječar, novembar–decembar, 1969, br. 6, 64–65: „Ključ i Krajina i jedan deo Crne Reke sačinjavali su u 15. veku specifično vojno krajište ... u kome nije živela

kako bi Srbi mogli ratovati na strani Vizantinaca i Turaka kada su stalno, od Stefana Nemanje do despota Đurđa Brankovića, bili u ratnim sukobima sa njima? Drugo, što je možda bitnije, Vlasima Negotinske Krajine je 1524. godine uporedo sa izgradnjom Fetislama bio ukinut status vojnika i filuridžija sve do 1542, kada je ponovo uspostavljena filurija do konačnog ukidanja filuridžijskog statusa Vlaha 1586. godine,⁵³⁸ pa uklapanje Rumuna (Vlaha) u *vlašku vojnu organizaciju* krajem XVI veka, o čemu piše Tihomir Stanojević, nije bilo moguće, jer nje više nije bilo, a kao treće, zašto bi se *Rumuni*, mešajući se sa *Vlasima vojnicima* identifikovali sa *Srbima*, a ne sa sebi bliskim romanofonim *Vlasima vojnicima* (Rumunima i

zemljoradnička raja. U ovom krajištu živeli su isključivo *Vlasi* i to tzv. *vidinski Vlasi* ... kao što su svi *Vlasi* bivše *Despotovine* nazivani *smederevskim*, a *Vlasi* oblasti *Braničeva* *braničevskim Vlasima*. *Vidinski Vlasi* ... sa svojim starešinama, knezovima i primicurima ... su obavljali *vojne i graničarske službe turskoj državi*. Pod zapovedništvom vidinskog sandžakbega, vršili su s vremena na vreme, na konjima, provale i upade na neprijateljsku teritoriju”, tj. vršili su upade i „osvajanja u susjednim rumunskim kneževinama *Vlaškoj* i *Moldaviji*, u susjednoj *Ugarskoj* i u *srpskoj Despotovini*.” Turska administracija ih je nazivala „*filuridžijama*, odnosno *dukatnicima*. Pošto su *Vlasi* *pripadali vojnom staležu*, njihovi vojni zapovednici, sandžakbeg i knezovi, odgovarali su za red i poredak među njima...” Razume se, „*položaj*, *prava* i *obaveze vidinskih Vlaha* bili su identični sa *položajem*, *pravima* i *obavezama braničevskih Vlaha*, o čemu govori poseban *vlaški zakon*...”; Adem Nahdžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975, 97: „*Vlasi* – koji su zbog karaktera svoje osnovne privrede, stočarstva, bili pokretni i u početku činili *poluvojničku organizaciju*, od kojih su regrutovani brojni *martolosi* koji su vršili *zanačajne službe*: kao *pogranične posade*, zatim *vojnici* i *derbedžije* koji su obezbjeđivali uglavnom *sigurnost na putevima* u *pozadini* – predstavljali su *elemenat* koji su *Turci* *protežirali* i njihovu *kolonizaciju* *usmjeravali*, kako prema potrebama *samog tog stanovništva* u *brdske* i *stoačarstvu* *pogodne krajeve*, tako i mnogo više, da *čuvaju pogranične oblasti*.”

⁵³⁸ Dušanka Bojanić-Lukač, *Turski popisi naselja Negotinske Krajine u XV i XVI veku*, Razvitak, god. IX, Zaječar, novembar–decembar, 1969, br. 6, 64–68: „Uporedo sa izgradnjom Fetislama, tvrđave i naselja, došlo je do *potharačivanja vidinskih Vlaha*... Odlukom sultana, odnosno centralne vlasti, njima su ukinute povlastice i raniji *status filuridžija*. *Nametnut im je harač*, *svedeni su na podložnu raju*. Zemlja na kojoj su živeli postala je državna, ali je u celosti pripala *carskom hasu*”. *Vlasi* su otada počeli plaćati *carsku hasovinu* koja se pominje kao *carski danak* u pismu poslatom knezu Milošu 3. jula 1832. godine od Rumuna (Vlaha) sa Velikog ostrva koji su nekada plaćali za zemljišne posede na gorespomenutom *carskom hasu* u Negotinskoj Krajini.

Aromunima). To je valjda opet zato što je i Stanojević Vlahu smatrao porumunjenim ili povlašćenim Srbima ili socijalnom kategorijom (vlasi stočari srpskog porekla) poput mnogih srpskih autora.⁵³⁹ Da Vlasi nisu socijalna kategorija – stočari srpskoga porekla, već etnička kategorija rumunskog i arumunskog porekla sa mnogim zanimanjima, možemo naći potvrde i u turskom popisnom defteru iz 1586. godine gde se *Vlasi filuridžije* (kao i *vojnuci i derbendžije*), koji pripadaju vojnom *staležu* pominju kao *narod* u sledećoj rečenici: „Kada se popisivao Vidinski sandžak, podnet je izveštaj Porti o postojećem *filuridžijskom narodu*, pa je naređeno (nakon tog izveštaja) da se ukine filurija, a da (Vlasi) daju ušure i harač.” Vlasi su se nazivali Vlasi i pored toga što su ukidanjem filurije prestali biti socijalna kategorija – stočari, odnosno davanjem ušura i harača postali socijalna kategorija – zemljoradnici.

Slično mišljenje Vlahovićevom o ekspresnom povlašćavanju Srba u Banatu, samo ovom prilikom krajem XVIII veka, iznosi i Vidosava Stojančević: „Kada su Austrijanci 1788. godine započeli novi rat... *izbegli Srbi u Banatu* su po ličnom nastojanju cara Franca i *imali da se nasele 'u celom Almašu*, Klisuri i Mehadeji?... i *mesta Moldava, Svinjica i Županek*... Tako na pr. među stanovnicima

⁵³⁹ Sima M Ćirković, *Srbi među evropskim narodima*, Zagreb 2008, 5: „Iz dokumenata od 13. do 15. stoljeća vidljivo je da Srbi Vlahu, potomke starosjedilaca, *doživljaju kao 'druge', različite od sebe*. Dokumentacija je veoma oskudna, pa se ne može vidjeti kako su percipirane razlike. Sigurno je da se *položaj i režim za njih određuju posebnim propisima*, koji se nazivaju 'Zakon Vlahom', nasuprot kojemu stoji 'Zakon Srbijem'. Isto tako je sigurno da *državna vlast nameće segregaciju*, najrječitije iskazanu propisom 'Srbini da se ne ženi u Vlahu...' (1330). *Smisao tih izričitih podataka nisu, međutim, shvaćali tumači izvora iz 19. i 20. stoljeća (osim rijetkih iznimaka)*, a još manje čitatelji povijesnih knjiga. Činjenica da u državi srpskih vladara postoji, i to masovno, drugi etnički element, teško se dala pomiriti s 'genealoškom' hipotezom, prema kojoj su stanovnici srpske države bili potomci Srba doseljenih na Balkanski poluotok. Unaprijed se zaključivalo da nazivom Vlasi nije opisivani etnos nego status; točno se zapažalo da su Vlasi stočari, a Srbi zemljoradnici, ali iz toga nije slijedilo da su Vlasi Srbi koji se bave stočarstvom. Kada je dokumentacija iz primorskih gradova, a zatim i popisnih deftera osmanskih vlasti pokazala razmjere vlaške prisutnosti, kada je postalo jasno i da je široko rasprostranjena plemenska organizacija jedno od preostalih obilježja njihove individualnosti, nakon što su se u velikoj mjeri asimilirali u slavenskoj sredini, problem je dobio na važnosti, ali se stajalište u srpskoj historiografiji nije promijenilo.”

đerdapskih naselja, popisanim u kasnijim godinama (posle 1815), nailazimo i na *stanovnike čija prezimena podsećaju na njihovo moguće poreklo iz Almaša, Moldave i Ljupkove*, što nesumnjivo navodi na **pretpostavku** (?) da su to doseljenici-povratnici verovatno posle svištovskog mira 1791. godine, a možda i kasnije, posle drugog srpskog ustanka. Među stanovnicima Mosne 1828. godine bili su zapisani *Jovan Almaši i Adam Almaši*; u Boljetinu – *Nikola, Pavle i Žurka Almašan*; u Ljupkovi – *Stojan Almaš, Stojan Almašan ...*; u starom Poreču – *Đorđe Moldovljanin*; u Kladovu – *Jovan Moldovljanin*. Među ovim povlašćenim i vlaškim stanovnicima u navedenim đerdapskim naseljima **verovatno** (?) je bilo i onih koji potiču od srpskih doseljenika iz Almaša i Moldave.⁵⁴⁰ Verovatnoća da je bilo i onih koji potiču od srpskih doseljenika iz Almaša i Moldave jeste čista spekulacija i „pretpostavka” bez ikakvih hvale vrednih argumenata. Po mišljenju Stojančevićeve, Srbi koji su izbegli u Banat 1788. i ličnim nastojanjem cara Franca bili naseljeni u celom Almašu, Klisuri i Mehadeji bili su posle Svištovskog mira 1791. ili posle Drugog srpskog ustanka (1815), svakako pre 1828. godine kada su zabeleženi u Mosni, *povlašćeni/rumunizovani*, i to za samo 4 ili 27 ili 40 godina. Dakle, i u ovom slučaju su Srbi morali pohađati ubrzani kurs „vlaškog jezika”. Međutim, pitanje je kako su Srbi-Timočani (Srbi-Karaševci) timočko-lužničkih govora sa područja jugoistočne Srbije, kao i Srbi sa drugih područja koji su sukcesivno migrirali na područje rumunskog Banata od XIV do XVIII veka, ostali do danas Srbi, tj. kako se oni nisu povlašćili/porumunili, već su još uvek govornici staroštokavskih govora srpskog jezika u Rumuniji?

Suprotno mišljenju Petra Vlahovića i Vidosave Stojančević da su Vlasi istočne Srbije isto što i Rumuni, govori Predrag Mutavdžić u svojoj knjizi *Balkan i balkanologija* gde kaže da Vlah na srpsko-hrvatskom govornom području krije u sebi nekoliko različitih tumačenja (shvatanja), a ja ću izneti samo ona koja se tiču Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. Dakle, Vlah je „čovjek iz Vlaške (tj. žitelj rumunske pokrajine Vlaške); pripadnik romanskog stanovništva na

⁵⁴⁰ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 209–210; Arhiv Srbije. PO K-121/31, Arački teftar za Poreč i Porečku Reku iz 1828. godine.

levoj obali Dunava (Homolje, Stig, Negotinska krajina).⁵⁴¹ Ovi Vlasi sebe nazivaju Caranima (Țărănii), a to su potomci Rumuna koji su, tokom XV–XVII veka, sistematski prelazili Dunav iz Oltenije i Banata, sklanjajući se od turskih odmazdi, i tako se naselili u Istočnoj Srbiji; u rumunskom jeziku odrednica *valah* označava srednjovekovno ime pripadnika romanskog (tj. rumunskog) stanovništva sa leve i desne obale Dunava; u grčkom Βλάχος izvorno znači 'Rumun'..."⁵⁴²

Mile Tomić, redovni profesor Univerziteta u Konstanci, rođen među Srbima u Rumuniji, u svom radu *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji* koji je objavljen u zaječarskom časopisu *Razvitak* piše da u „Rumuniji ima danas oko 11.000 Srba-Timočana, koji žive u sledećim mestima: Vodnik, Jabalča, Karaševo, Klokotić, Kraljevac, Lukarevac, Lupak, Hermed, Petrovaselo, Rafnik, Rekaš, Svinica i Stančevo.”⁵⁴³ Kada govori o doseljenu Srba-Timočana, Tomić piše da je „Dolazak Srba u rumunski Banat povezan (...) za različite istorijske događaje, počevši naročito posle 1371. godine (bitka na Marici) i 1389. godine (bitka na Kosovu)”⁵⁴⁴... Najveći deo Srba naselio se u Rumuniji krajem XVII veka povodom Velike seobe Srba pod rukovodstvom patrijarha Arsenija Čarnojevića.⁵⁴⁵ Počevši od druge polovine XVIII veka, a naročito u XIX veku, broj Srba u Rumuniji neprestano opada, bilo zbog njihovog povratka u Srbiju, bilo zbog njihovog asimilovanja i pretapanja u Rumune.”⁵⁴⁶

Što se tiče Srba-Timočana iz Rumunije „ima autora koji smatraju da je bilo više kolonizacija: prva u periodu 1366–1396; druga u XV veku, a treća u XVIII veku ... Da li su Srbi-Karaševci ili

⁵⁴¹ Ovde je posredi *lapsus calami* jer se navedena područja istočne Srbije (Homolje, Stig i Negotinska Krajina) nalaze na desnoj obali Dunava.

⁵⁴² Predrag Mutavdžić, *Balkan i balkanologija : uvod u studije jugoistočne Evrope*, Beograd, Čigoja, 2013, 241.

⁵⁴³ Mile Tomić, *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, god. XII, br. 4–5, 84.

⁵⁴⁴ Istorija naroda Jugoslavije, knj. I (do početka XVI veka), Beograd, Prosveta, 1953, 443–450; Istorija naroda Jugoslavije, knj. II, Od početka XVI do kraja XVIII veka, Beograd, Prosveta, 1960, 168–192, 470–472, 497–506, 1043–1127, 1256–1299.

⁵⁴⁵ Dušan Popović, *Velika seoba Srba 1690*, Beograd, 1954.

⁵⁴⁶ Mile Tomić, *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, god. XII, br. 4–5, 79.

Srbi-Timočani došli u XIII, XIV ili XV veku, teško je ustanoviti... Prema našem mišljenju (tj. po mišljenju Mileta Tomića – S. G.), Srbi-Timočani imali su u početku tri glavna centra: Karaševo (1333), Petrovaselo (1359) i Svinicu (1443). Nakon nekoliko godina u dokumentima se javljaju i ostala sela: Stančevo 1456; Lukarevac 1471; Srbi u Rekašu 1552; Jabalča 1564; Lupak 1598; Klokotić i Rafnik 1690. i najzad, Vodnik, Hermed i Kraljevac 1723. godine.”⁵⁴⁷

Mile Tomić odlučno tvrdi da su se Srbi-Timočani sukcesivno doseljavali u Rumuniju. Navodi i godine kada su pojedina naselja prvi put navedena u izvorima, tj. neposredno posle njihovog nastanka. Tomić navodi da Srba-Timočana koji govore najstarijim srpskim dijalektom, starijim i od prizensko-timočkog koji se danas može zabeležiti na terenu,⁵⁴⁸ ima sve manje, što „*zbog njihovog povratka u Srbiju*”, razume se, onih koji se nisu povlašili i porumunili, što „*zbog njihovog asimilovanja i pretapanja u Rumune*”, koji su svakako ostali u Rumuniji. Prema tome, nema mesta za kojejkakve teorije sveopšteg povlašavanja ili porumunjavanja Srba u Rumuniji koji se tobože kao povlašeni ili porumunjeni Srbi vraćaju u Srbiju. To je teza ničim dokazana i nepotkrepljena iole vrednim dokumentima ili lingvističkim, etnografskim i drugim terenskim istraživanjima. Teza je doista prazno slovo na papiru njenih promotera, ali je pogodna da bi se *opravdala agresivna asimilaciona politika srpskih vlasti vođena prema Vlasima (Rumunima) istočne Srbije*, koji su navodno povlašeni/porumunjeni Srbi.

Nešto što je po mom mišljenju indikativno jeste da se u Srbiju, po mnogim srpskim autorima, uvek vraćaju oni Srbi koji su se u međuvremenu povlašili ili porumunili, a oni koji su sačuvali srpski jezik i kulturu ostaju u Rumuniji, tj. ne vraćaju se u otadžbinu da bi se tek sredinom XVIII veka odselili u Rusiju. Simptomatično je da se nikad, ama baš nikad ne pominju oni Srbi povratnici koji su uspešno odoleli asimilaciji u Banatu, Erdelju, Vlaškoj, Transilvaniji ili Moldaviji. Srpski istoričari i etnolozi koji su se bavili ili se bave ovom

⁵⁴⁷ Mile Tomić, *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, god. XII, br. 4–5, 85.

⁵⁴⁸ Mile Tomić, *Govor Svinčana*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. XXX, Rasprave i građa, Beograd, SANU, Institut za srpskohrvatski jezik, 1984, 11–261.

problematicom verovatno imaju odgovor i na ova pitanja, pa me čudi kako to da se u njihovim radovima ne može naći nijedan redak o Srbima povratnicima.

Čini se da su mnogi srpski autori razvili tezu o povlašćavanju/porumunjavanju Srba kao što su „razvili tezu o navodnom srpskom poreklu velike većine, ili čak svih Albanaca – bar u severnim krajevima koje su oni nastanjivali (Kosovo, Metohija, severna Albanija), koja je trebalo da opravda proširenje Srbije.”⁵⁴⁹ Ovu teoriju „zastupali su Miloš Milojević, Spiridon Gopčević, Toma Oraovac, Jovan Hadži-Vasiljević, Branislav Nušić, Jovan Tomić, Vladan Đorđević, Ljuba Jovanović, Stojan Protić i drugi.”⁵⁵⁰

Zoran Janjetović kaže da su mnogi jugoslovenski pisci „nastavili sa pisanjem u istom tonu kao pre balkanskih ratova i Prvog svetskog rata. Jovan Hadži-Vasiljević je pisao o ‘muslimanima naše

⁵⁴⁹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine u očima srpske elite 1918–1941*, u: *Srbi i Jugoslavija. Država, društvo, politika*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2007, 119; Uzgred rečeno, Albanaca je bilo, nalazimo u radu Vidosave Nikolić-Stojančević, i na području Bojničke, Lebarske i Leskovačke opštine, tj. u Jablaničkom okrugu, gde je naveden „Spisak čisto arnautskih sela (ukupno 53 – S. G.) u kojima sada nikoga nema” (Vidosava Nikolić-Stojančević, *Leskovac i oslobođeni predeli Srbije 1877–1878. godine. Etničke, demografske, socijalno-ekonomske i kulturne prilike*, Leskovac, 1975, 96), tj. nakon srpsko-turskih ratova koje su vodile 1876–1878. godine Kneževina Srbija i Kneževina Crna Gora protiv Osmanskog carstva „a u cilju oslobođenja teritorija sa srpskim stanovništvom” (<https://sr.wikipedia.org>Srpsko-turski...>). Oslobođeno područje „gde su prethodno živeli Albanci” nazivalo se još neko vreme *Arnautluk*. Sva je prilika da je na novooslobođenoj teritoriji pre 1878. godine živelo i albansko stanovništvo, a ne samo srpsko. O tome možemo čitati i u znamenitom putopisu *Iz Nove Srbije* tadašnjeg činovnika srpskog Ministarstva finansija Mite Rakića, koji nabroja mnoga napuštena „arnautska sela” (Mita Rakić, *Iz Nove Srbije*, u: *Otađzbina IV*, Beograd, 1880, 355, 358, 362) u kojima je umesto Arnauta/Albanaca doseljeno (od 1878–1879 – do kraja XIX veka) srpsko stanovništvo uglavnom „sa šireg područja: Vlasine, Dobrog Polja – Masuričkog sreza i iz Crne Gore” (Stanimir A. Nikolić, Boško A. Nikolić, *Slišane /1878–1995/, Leskovac*, 1998, 15–16), čime se menjala etnička struktura stanovništva. Ovdje valja napomenuti da je Rista Nikolić u svojim istraživanjima (*Krajište i Vlasina*. Antropogeografska proučavanja, Srpski etnografski zbornik, VIII, Beograd, 1912) podrobno razmotrio poreklo i kompoziciju stanovništva Vlasine i prisustvo posebnih etničkih grupa na tom prostoru (Latini, Žegligovci, Vlasi, Juruci, Ašani).

⁵⁵⁰ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 119.

krvi u Južnoj Srbiji’ – tj. o turcizaciji i albanizaciji islamskog slovenskog življa, što je bio nastavak i proširenje stare arnautske teze,⁵⁵¹ koja je sada dobila funkciju očuvanja stečenih teritorija i pravdanja manjinske politike.”⁵⁵² Slično je bilo i krajem tridesetih godina XX veka kada je „Rista T. Nikolić pisao o arnaućenju.”⁵⁵³ Po njemu, sledeći već poznatu šemu, Albanci na Kosovu, Metohiji i u zapadnoj Makedoniji su ili *dođoši* ili *Arnautashi* (naziv za poarnaućene Srbe – S. G.).”⁵⁵⁴ Takođe, zbog nepovoljne etničke strukture priželjkivanih krajeva u Srbiji građena je slika albanskog „naseljavanja na Kosovu, Metohiji i drugim krajevima koji su viđeni kao ‘istorijski srpski’”,⁵⁵⁵ a njihovo naseljavanje je „predstavljeno isključivo kao nasilan prodor praćen ... albanizacijom domorodnog srpskog stanovništva. Sve se to, prema mišljenju srpskih autora, dešavalo od kraja XVII i objašnjavalo je etničku strukturu stanovništva tih krajeva krajem XIX i početkom XX veka.”⁵⁵⁶ Sledeći isti šablon, srpski pisci koji su se bavili tezom *povlašavanja/porumunjavanja Srba* govorili su da su se na prostor istočne Srbije *Povlašenjaci* naselili početkom XVIII veka, tj. nakon 1718, nakon Srba Kosovaca, koji su došli krajem XVII veka, tj. nakon 1690, a neretko su izražavali nadu da će tzv. *Povlašenjake* uspeti da vrata srpstvu kao i nadu koja se nalazi u *Spomenici dvadesetpetogodišnjice oslobođenja Južne Srbije*, „da će se ‘Arnautashi’ (poarnaućeni Srbi – S.G.) ‘vratiti srpstvu’”.⁵⁵⁷ Tako je pisano i o Mađarima *Asimilantima*, koji su tobože mađarizovani Srbi.

Dok sam listao literaturu o tobožnjoj asimilaciji Srba u Rumune (Vlahe), Albance i Mađare svugde i u svako vreme, pročitao sam i deo teksta Jovana Đokića u kojem, navodeći Jovana Cvijića, piše da „od

⁵⁵¹ Jovan Hadži-Vasiljević, *Muslimani naše krvi u Južnoj Srbiji*, Bratstvo, XIX, 1925, 22–94.

⁵⁵² Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 136–137.

⁵⁵³ Rista T. Nikolić, *Širenje Arnauta u srpske zemlje*, Beograd, 1938.

⁵⁵⁴ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 136–137.

⁵⁵⁵ U njih je iz političkih razloga, pre svega zbog želje za izlazom Srbije na more, uključivana i severna Albanija. U prilog opravdanosti srpskih zahteva u toj oblasti navodeni su toponimi, navodno poreklo stanovništva i još postojeće srpske enklave.

⁵⁵⁶ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 119–120.

⁵⁵⁷ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 137.

svih Jugoslovena, *Srbi ... najteže menjaju svoju narodnost*, ali kad pređu u katoličku veru ili kad priznaju uniju, tada oni brzo gube i svoju nacionalnu svest⁵⁵⁸, a u gore odabranim navodima čitamo da se jedino Srbi i uvek samo Srbi čas posla među Rumunima (Vlasima) pravoslavne vere porumune (povlaše) bilo da su na levoj obali Dunava u rumunskim zemljama, bilo da su na desnoj obali u srpskim i delimično u bivšim bugarskim oblastima. Namerno kažem jedino Srbi i uvek samo Srbi, jer nijedna druga nacionalna istorija među južnim, zapadnim i istočnim Slovenima ne poznaje ovaj fenomen ekstremno brzog *povlašćavanja ili rumunizovanja, arnautišenja ili mađarizovanja* kao što biva među Srbima. Što je još čudnije, Srbi na prostoru Srbije nikada nisu prihvatili katoličku veroispovest ili uniju, ali bez obzira na to što su, ponavljam, iste pravoslavne vere s Rumunima (Vlasima), oni se brzo povlaše ili rumunizuju kao da im je to u genima zapisano. Đokić nastavlja u svom maniru da su „tokom vremena, a naročito posle XVII veka, onda kad je slovenofilska struja prestala biti, društvena sila u Rumuniji i Moldaviji, *mnogi starosedioci i izbegli Srbi koji su sa svojim familijama u Vlaškoj, Moldaviji i Erdelju živeli, primiše rumunski jezik i običaje rumunske i pretopiše se u masu rumunsku*, ali su od njih ostali ne samo mnogi srpski nazivi naseobina i mesta,⁵⁵⁹ u kojima su Srbi živeli, kako u Vlaškoj tako u Moldaviji i

⁵⁵⁸ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 121; O promeni vere i narodnosti pri migracijama srpskog stanovništva sam Cvijić iznosi da se to zbiva „u onim slučajevima kad iseljenici (Srbi – S. G.) odu daleko od zemlje matice i od svoje kompaktne narodne i verske celine... Naposljetku, ovaj proces („promena vere i narodnosti pri migracijama” – S. G.) najbrže se dešava ako su doseljenici došli u istina srodnu ili unekoliko drukčiju narodnu sredinu, kao na primer, kad Srbi dođu među Slovence ili kad Bugari dođu među Srbe. Najteže, i jedno i drugo (veru i narodnost – S. G.), menjaju doseljenici jake nacionalne svesti, dakle, **najsporije Srbi**; oni od svih Jugoslovena najteže **promene narodnost**, ali kad prime katoličku ili unijatsku veru, onda mahom i brzo izgube i nacionalnu svest.” (Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje : osnove antropogeografije*, Beograd, Marso, 2011, 189). Ovde sam u celosti preneo Cvijićevo mišljenje o tome da **Srbi** od svih Jugoslovena **najsporije menjaju veru i narodnost**, a ukoliko im se to i dogodi onda to bude među srodnim Slovenima, a ne među Rumunima (Vlasima) pravoslavne veroispovesti.

⁵⁵⁹ Doista, slovenske toponime na teritoriji današnje Rumunije koji odišu starinom valja dovesti u vezu s uspostavljenim Sklavinijama (slovenske vođe Ardagast,

Erdelju, nego i mnoga porodična imena i prezimena. Ostali su mnogi srpski običaji, mnoge srpske igre i neka srpska jela, od kojih se jedno od tih jela zove 'srbuška', a oni Srbi koji su se posle naših narodnih i državnih katastrofa, prinuđeni nevoljama *odselili bili u Rumuniju, Moldaviju i Transilvaniju i posle dužeg vremena vratili se ponovo na svoja stara ognjišta, ti se Srbi sada nisu više smatrali za Srbe, nego za Rumune, jer su oni boraveći dugo među Rumunima, sa ovima se saživali, od njih naučili rumunski jezik, primili sve rumunske običaje i kao porumunjeni Srbi, vraćali se ponovo u svoju opustošenu otadžbinu*, da i sami u njoj rumunstvo šire".⁵⁶⁰

Dakle, po mišljenju koje iznosi Đokić, Srbi su se porumunili primivši rumunski jezik i običaje naročito posle XVII veka. Zatim su jedni ostali na svojim imanjima u Vlaškoj, Moldaviji, Erdelju ili Transilvaniji, a drugi su se vratili „u svoju opustošenu otadžbinu, da i sami u njoj rumunstvo šire”. Đokić nam otkriva dve kategorije porumunjenih Srba. Navodno, porumunjeni Srbi napuštaju Rumuniju samo zato da bi živeli u opustošenoj srpskoj otadžbini i da bi sami rumunstvo širili među Srbima. Da su nekada bili Srbi, vidi se, dakle, po mnogim porodičnim imenima i prezimenima, po nazivima naseobina i mesta, po srpskim običajima, po srpskim igrama i jelima, ali nažalost, od silnih argumenata u prilog svojoj tezi Đokić navodi samo naziv jednog jela, *srbuška*. No, šta će Đokiću argumenti kada se teza o porumunjenim Srbima i bez toga evo već dugi niz decenija održala u srpskoj literaturi, a sve u korist *srpske politike posrbljavanja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

Musokija, Piragast) u vreme Prvog avarskog haganata (od 568. do osamdesetih godina VII veka) i protiv kojih ratuje Vizantija od 594. do 602. godine (strateg Prisk, Petar, Komentionol) (*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom I, Beograd, Posebna izdanja SAN, knj. CCXLI, Vizantološki institut, knj. 3, 1955, 113–121, 124–126, 130–141; Jovan Kovačević, *Avarski kaganat*, Beograd, 1977, 57–61, 145–147). Zatim, u vezi sa Slovenima koji su se u vreme drugog Avarskog haganata, a posle njegove propasti (Jovan Kovačević, *Avarski kaganat*, Beograd, 1977, 82–100) i u vreme Bugarskog haganata i carstva (od Kruma do Samuila) nalazili na prostoru današnje Bukovine, Maramureša, Transilvanije, Banata, Vlaške, Moldavije i Besarabije tokom IX–XI veka (Петър Коледаров, *Политическа география на средновековната българска държава : Първа част : От 681 до 1018 г.*, София, Издателство на Българската академия на науките, 1979, 7–58).

⁵⁶⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 66–67.

Ono što je veoma zanimljivo jeste da svi autori koji podržavaju tezu o povlašćenim/rumunizovanim Srbima nikada ne navode na koji način, kojim putem se obavlja taj proces asimilacije. Mi u njihovim radovima i delima ne nalazimo instrumente tog famoznog povlašćavanja, osim onoga što možemo pročitati u radu Đorđa Natoševića *Zašto naš narod u Austriji propada* (1866). Evo i Natoševićevih navoda o uzrocima ili instrumentima povlašćavanja Srba u Austriji: *ženidba Vlahinjom, zapošljavanje vlaškog sluga, vlaški pop i učitelj i vlaška bogomolja*. Natošević kaže da „Vlajinja voliye srpskog momka nego vlaška derana i njegova oca, koji je do skora ženio sina od 13 godina. Ona voliye srpsku kuću, jer je ovde ne vivaju onako na rad, kao u vlaškoj... Ona je radljivija od naše, sama tka i šije sebi i svojim košulje i sve aljine; pa onda Vlajinja polazi za badava, a našu moraš od njenih kupiti...”,⁵⁶¹ pa nastavlja: „Vlajinja je i štedljivija, i čuvarnija, i manje treba, te tako se i dopadne pre, i nametne pre, osobito našem; a ovamo je do zla boga tvrdoglava, neće srpske reči na svoja usta pustiti, pošto je na njoj *vlaške glave, pre sva kuća od nje nauči vlaški i povlaši se, nego što će se ona posrbiti*. Da čudnija tvrdoglavstva u nje, čudnija li neponosa u nas!”⁵⁶²

Razume se, tolike pohvale upućene Vlahinji i pokuda njene tvrdoglavosti da „neće srpske reči na svoja usta pustiti” jeste samo jedan od mnogih etničkih stereotipa. On veruje da „isto ovako prođe srpska kuća sa *vlahom slugom*, pa bio on čobanin, svinjar, govedar ili odadžija, svejedno; *svaki je tvrdoglav i tupoglav tako da mora svaki da nauči vlaški*, ako će s njim da govori, gazda i cela kuća”.⁵⁶³ Čini se da Natošević i ovde pravda vlaškog slugu, jer on zbog svoje tvrdoglavosti i tupoglavosti ne nauči srpski, a ne zbog jogunstva vlaškog kako veli Jovan Đokić (1934). Vlasi su dakle tvrdoglavi i, što je bitnije u ovoj priči, tupoglavi. U svom referatu za Oznu Milovan Pejanović (1948–1949?) potvrđuje takav etnički stereotip o Rumunima (Vlasima) sledećim rečima: „bilo je pojava *potcenjivanja i nipodaštavanja* Vlaha kao *primitivnih i zaostalih ljudi*. Takvih primera je bilo naročito dosta u staroj Jugoslavenskoj vojsci, gde je

⁵⁶¹ Đ(orđe). Natošević, *Zašto naš narod u Austriji propada*, u: Srbski letopis za godinu 1865, god. XXXIX, knj. 110, U Novom Sadu, 1866, 109.

⁵⁶² Đ. Natošević, *op. cit.*, 110.

⁵⁶³ Đ. Natošević, *op. cit.*, 110.

veći deo Vlaha bio izložen potsmehu i maltretiranju, zbog zaostalosti, slabog vladanja srpskim jezikom itd. Bilo je takođe izvesnog omalovažavanja Vlaha od strane pojedinih ljudi iz gradova, srpskih mesta i srpskih sela.”⁵⁶⁴

Natošević veruje da na isti način „prođe srpsko selo sa vlahom popom i učiteljem ... koji gotovo ništa srpski ne znaju; a naši ljudi – nastavlja Natošević – i mirni i truli i nemarni nit viču, niti se tuže, nego poštujući mantiju i odeždu slušaju iz nje i vlaški govore i primaju vlašku molitvu i bogomolju, i postanu Vlasi, po onoj vlaškoj reči: *tot un drak* („isti đavo” ili „svejedno” – S. G.); a Srbin paroh ako ga i ima tu, nit ume nit oće, da rekne šta, i da svoje pouči, nego gleda brže bolje, da i sam vlaški nauči.”⁵⁶⁵ Vlaška bogomolja je takođe „velika nevolja, jerbo je na jeziku prostom, svaki je razume, a naša na staroslavenskom; pa bud je ni deseti ne razume, tud ni paroh bar evanđelije i one najglavnije molitve da istumači, te ovako *ko malo vlaški zna volije slušati vlašku, jer razume, i slušajući je, tek vlaški nauči*. Tako ćemo se za ljubav razumljive molitve i bogomolje pre svi *povlašiti*”⁵⁶⁶ i u tom stilu poučno nastavlja da je bolje „ne videti crkve ni škole, nego na njovu (rumunsku – S. G.) nauku i molitvu ići; i bolje nam se i s Turcima držati, jer i tamo ćemo se duže kao Srbi održati!”⁵⁶⁷ Zbog svega što je naveo, Natošević veruje da „uza sve ovo

⁵⁶⁴ Vlasi u dokumentima, 2009, 69–70.

⁵⁶⁵ Đ. Natošević, *op. cit.*, 110.

⁵⁶⁶ Đ. Natošević, *op. cit.*, 111.

⁵⁶⁷ Đ. Natošević, *op. cit.*, 112; Dragan Milosavljević, predsednik Društva srpsko-turskog prijateljstva „Inat” iz Beograda otkriva da u Turskoj danas živi čak devet miliona Srba muslimanske veroispovesti koji su apsolutno svesni svog porekla, koji i danas govore srpski i svako od njih zna koje je prezime porodica nosila i koja je krsna slava kuće bila. Nekima od njih su preci još pre 300, pa i 400 godina naselili te prostore. Jednom sam rekao, kaže Dragan Milosavljević, jednom profesoru iz Ankare da je dovoljno što su nas jahali više od 400 godina, a on mi je odbrusio: „Pitanje je ko je koga tu jahao, vi Srbi ste imali izvršnu vlast kao veliki veziri, kakvi sultani!” Tako je samo u periodu od 1543. do 1612. godine Srbija doprinela vođenju carstva s 13 velikih vezira, sedam njihovih zamenika, 23 vezira, osam admirala (kapudin-paša), brojnim guvernerima provincija i s bezbroj velikih defterdara (šefova finansija) i najviših administrativnih službenika ([www.ekapija.com/website/sr/page/5349/2005-U-Beogradu-osnovan](http://www.ekapija.com/website/sr/page/5349/2005-U-Beogradu-osnovan;); www.balkanspress.com/index.php/komentar/prica-o/3248-u-turskoj; <http://www.balkanspress.com/index.php/komentar/prica-o/3248-u-turskoj-danas-zivi-9-miliona-srba-koji-i-dan-danas-govore-srpski-i-svako-od-njih-zna-koje>

još je *vlaški jezik* časom naučen, dok se očeseš. I opet kako što nije ovo po druge škodljivo, tako nebi ni po nas bilo, da je samo i u nas svesti, kao što je kod drugih; ali kako videsmo ozgo tako i ovde, nas to ubija, što nema ponosa i svesti, pa *čim ko nauči vlaški, odma se broji u Vlaje*, jer mu ovamo neće ni popa ni učitelj da kažu šta je. *I Madžar nauči vlaški, ali se ne povlaši, nauči i Slovak i Čeh i Nemač i Čivut, al nikome ne padne ni na um držati se za Vlaha.*⁵⁶⁸ Dakle, i tu provejava misao da se Srbin među drugim narodima ne bi tako brzo asimilovao kao što to čini među Rumunima.

Natoševići navodi ukazuju na to da nije bilo moguće i Srbina povlašiti samo zato što je naučio tzv. vlaški, to su samo bajke ne bi li se rumunsko stanovništvo Banata, a u delima drugih autora i rumunsko stanovništvo istočne Srbije prikazalo kao srpsko stanovništvo koje se tobože povlašilo, jer *nema svesti i ponosa*. Tome ne treba verovati, jer kako bi Srbin bez tih osobina toliko puta digao bune i ustanke protivu Turaka radi oslobođenja svoje otadžbine? Uostalom, kome guslari pevaju junačke pesme o srpskim velmožama, junacima i junaštvu srpskom nego Srbima; ta neće Vlasima ili Rumunima guslama pevati o knezu Lazaru, o devet Jugovića i desetom Starom Jug-Bogdanu, o Boju na Kosovu polju,⁵⁶⁹ pa makar

je-prezime-porodica-nosila-i-koja-je-krsna-slava-kuce-bila). Bez imalo ironije, ukoliko su izneti podaci o broju Srba muslimanske veroispovesti, koji i nakon 300–400 godina provedenih u Turskoj još uvek govore srpski jezik upola tačni, pitam se kako je onda moguće da su se Srbi izbegli u Rumuniju u kraćem vremenskom periodu porumunili, nakon čega su se od 1719. godine u velikom mnoštvu počeli vraćati u istočnu Srbiju, ali ne kao Srbi, već kao Rumuni (Vlasi) i, naravno, međusobno komunicirali samo na rumunskom jeziku. Pritom, potomci tog rumunskog ili vlaškog stanovništva još uvek žive u istočnoj Srbiji, a da im u porodici niko nikada nije makar i nagovestio da su srpskog porekla, ali zato pojedini srpski autori o tome naveliko pišu u svojim radovima.

⁵⁶⁸ Đ. Natošević, *op. cit.*, 112.

⁵⁶⁹ Dušan Bošković, *Tradicijska i Poraz*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, Prir. Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2003, 353–354: „Nesumnjivo je da se poezija bavila porazom... *Kosovski mit* je sjajan primer za to: na osnovu vojničkog poraza, sitnim vezom je izvezena povest o carstvu nebeskom, uz učešće mnogobrojnih generacija, i u više vekova. Negde na početku poslednje decenije dvadesetog veka zaokruženo je pričom o *nebeskom narodu*. Dakle, to bi bila *više nego* klasična pobeda, a sve na osnovu prozaičnog poraza, koji je,

sva ta srpska epika bila samo indoevropski mit,⁵⁷⁰ i kako bi se onda srpstvo tako lako izgubiti u korist rumunstva? Zato, u svom radu Natošević svu krivicu povlašavanja svaljuje na Srbe, koji *nemaju ponosa ni svesti*, i na srpskog popa i učitelja koji ih ne podržavaju u odbrani srpstva. „Ja ne znam – kaže Natošević – da ima još ljudi, koji ovako ne znaju i ne mare za svoje ime, jezik, veru, koji su tako bez svoje narodne svesti kao mi, počevši od Banata pa do kraja Hrvatske i gornje krajine.”⁵⁷¹

Često se u literaturi pominju „*povlašeni*” ili *etapni krajevi* odakle, pored Vlaha ili Rumuna iz Vlaške, Transilvanije i Moldavije, dolazi povlašeno ili rumunizovano srpsko stanovništvo, a o kojim je krajevima reč govori Kosta Jovanović: „’Povlašeni’ ili etapni krajevi su: Banat, Poreč, požarevački i timočki kraj ili kraj preko Timoka u Bugarskoj.”⁵⁷² Međutim, to ni u kom slučaju nisu etapni krajevi tzv. *povlašavanja* ili *rumuniziranja* srpskog stanovništva. Naprotiv, to su krajevi u kojima je uvek bilo rumunskog (vlaškog) življa. Navedimo samo nekoliko izvora: *Geografija* jermenskog pisca Mojseja Horenskog, turska hronika *Oguzname*, vizantijske hronike Jovana Kinama, Nikite Honijata, Kekavmena, Manojla Holobola, latinske hronike Anonimusa s ugarskog dvora, prezbitera iz Duklje, Gervazija Tilburijskog, Anzberta, Arnolda iz Libeka (Lübeck), orijentalna hronika Rašida el Dina (Rāšid ad-Din), italijanski autori Pođo Bračolini, Flavio Biondo, Antonio Bonfini, Frančesko dela Vale, Đovanandrea Gromo i mnogi drugi autori i hronike u kojima se pominju Rumuni (Vlasi) u tzv. „*povlašeni*” ili *etapnim krajevima* od IX/X do XVIII veka, a o kojima ovde nešto više u poglavlju *O poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)* i u poglavlju *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vlaški jezik*.

međutim, dokazao svu svoju dalekosežnost, tako temeljitu da je ušao i u osnove dominantnog identiteta srpske nacije, kao simbol nacionalnog otpora.”

⁵⁷⁰ A. Loma, *Prakosovo : slovenski i indoevropski koreni srpske epike*, Beograd, Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 78, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Kragujevcu, 2002, 11–253.

⁵⁷¹ Đ. Natošević, *op. cit.*, 116.

⁵⁷² Kosta Jovanović, *Negotinska krajina i Ključ*, naselja i poreklo stanovništva, knj. 29, Beograd 1940, 103.

Učitelj Dragoslav D. Petković i nazive sela u Rumuniji koja su srpskog porekla smatra pokazateljima povlašćavanja Srba. On kaže: „*ova imena najbolji su svedok da su to čisto srpska sela, i da su pradedovi današnjih stanovnika u tim selima bili Srbi – a njihovi potomci povlašćeni Srbi.*”⁵⁷³ Učitelj bi morao znati da ojkonomi, toponimi, hidronimi, oronimi ili bilo koji drugi geografski nazivi ukazuju samo na stanovnike koji su nekada davno tu obitavali, a ne ukazuju na to da današnji stanovnici rumunske nacionalnosti neizostavno moraju biti potomci tih davnašnjih srpskih stanovnika koji su nestali u procesu asimilacije. Drugim rečima, to znači da su stanovnici u selima sa srpskim nazivima bili Srbi dok se nisu odselili npr. u Rusiju, a sa prostora Banata, Erdelja ili Vlaške došli su Vlasi, odnosno Rumuni čije prisustvo u selima sa srpskim nazivima ne ukazuje automatski na to da su potomci povlašćenih ili rumunizovanih Srba. Da su stanovnici tih sela o kojima govori učitelj Petković srpskoga porekla, oni bi u svom vokabularu sačuvali podosta srpskih reči, a u tradicionanoj kulturi ponešto od srpskih običaja i odevnih predmeta iz srpske tradicionalne nošnje, ali on o tome ne govori ništa.

Jovan Đokić nastavlja u istom maniru: „*U Vlaškoj i dan danas ima čitavih sela, čiji su stanovnici pravi Srbi. Od tih sela jedno se zove Srbica. Ali danas u tim selima svi govore vlaški. Danas stanovnici tih sela niti znaju da su srpskog porekla, niti znaju srpski jezik...*”⁵⁷⁴ Po čemu su onda oni Srbi? Kakvi su to Srbi u Srbiji koji znaju da su srpskog porekla i ne znaju srpski jezik? Zato ne možemo govoriti o rumunskom stanovništvu Vlaške kao o pravim Srbima, barem ne o onima koji govore rumunski (vlaški), a ne znaju srpski jezik, niti znaju da su srpskog porekla. Đokić zatim nastavlja: „*Bilo je Srba, koji su živeći u vlaškim krajevima i sasvim poprimali: vlaške običaje, vlaško odelo i vlaški jezik, a svoj srpski jezik sasvim zaboravili. Ali su ipak znali, da su oni srpskog porekla.*”⁵⁷⁵ Po Đokiću Srbi čas znaju, čas ne znaju da su srpskog porekla, prema potrebi. Koji su to Srbi i kako je moguće da ništa ne znaju o svom srpskom poreklu, osim – imam ideju

⁵⁷³ Dragoslav D. Petković (učitelj). *Narodno predanje o mestima*, u: Karadžić: list za srpski narodni život, običaje i predanja, Aleksinac, god. II, br. 5, maj 1900, 87.

⁵⁷⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 286–287.

⁵⁷⁵ Jovan Đokić, *op. cit.*, 286–287.

– da to nisu možda bili posrbljeni Vlasi (Rumuni i Aromuni) srednjovekovne Srbije ili Bugarske, pa su se, kad su došli u kontakt sa Rumunima, vratili svom maternjem jeziku koji im je svakako bliži od srpskog. Da je Đokić rekao da se Srbi, pored toga što su poprimili sve, od jezika i odeće do rumunskih običaja, osećaju Srbima, kao što se i danas mnogi Rumuni u istočnoj Srbiji osećaju Srbima ili Vlasima, pošto je to mnogim čelnicima Nacionalnog saveta Vlaha „svejedno” ili „isti đavo” (*tot un drac*), to bih nekako i razumeo u skladu sa *savremenim antropološkim teorijama*, ali Đokićeви Srbi „niti znaju da su srpskog porekla, niti znaju srpski jezik.” Da bi te *povlašene Srbe* nekako doveo na tlo Negotinske Krajine, Đokić nas obasipa novim saznanjima: „Pa kada su oni (tj. povlašeni Srbi – S. G.) čuli da je njihova stara domovina Srbija postala slobodna, da su Turci iz nje isterani, onda se je mnogo tih Srba povraćalo u Srbiju i naselili se u najbližim krajevima srpskim – u Veljkovoj Krajini. *Te jadne Srbe, koji su se povratili u svoju Otadžbinu, nije mogao čovek da pozna da su Srbi. Oni su se odevali po vlaškoj nošnji, govorili su vlaški, pevali su vlaški, igrali vlaški* i t.d. Mnogi naši Šumadinci kada dođu u severoistočne krajeve Srbije i vide tamošnje *Srbe u vlaškom odelu, s velikim šubarama* i kad čuju da *oni govore vlaški, oni ih ne zovu drukčije već Vlasima i ako ti Srbi drže Slavu.*”⁵⁷⁶ Ako „*Te jadne Srbe, koji su se povratili u svoju Otadžbinu, nije mogao čovek da pozna da su Srbi*”, sasvim je logično da ih Šumadinci „*zovu Vlasima i nikako drukčije*”, jer su se „*odevali po vlaškoj nošnji, govorili su vlaški, pevali su vlaški, igrali vlaški* i t.d.” i po svoj prilici bili su doista Vlasi, tj. Rumuni. Otkud bi u svakom pogledu devastirani Srbi mogli znati da im je Srbija „Otadžbina” ako „niti znaju da su srpskog porekla, niti znaju srpski jezik.” Da bi Šumadinci gledali Vlahe a videli Srbe, kao što ih Đokić vidi, morali bi da potraže pomoć kremanskih vidovnjaka Miloša i Mitra Tarabića. Na kraju krajeva, možda su Vlasi *srpska raja* koja se radi zakona vidinskih i braničevskih Vlaha pred Turcima kamuflirala u vlaška odela i govorila vlaški ili su Srbi bili omadijani „vlaškom magijom” pa su zato oblačili vlaška odela s velikim šubarama i govorili vlaški! Drugog opravdanja nema. Đokiću je posebno drag element *slava* kao siguran marker srpskog naciona, pa

⁵⁷⁶ Jovan Đokić, *op. cit.*, 286–287.

ukoliko je nalazi među Rumunima (Vlasima), odmah ih proglašava *povlašćenim Srbima* bez obzira na govor, odelo, običaje. Njemu je u određenju etnosa ili nacije bitnija slava od svega drugog i po tome jedino i rasuđuje. Uz to Đokić veli da „*Potomci iseljenih Srba u vlaške krajeve, nisu znali da su oni srpskog porekla, niti su znali, odakle su stari njihovi došli i smatrali se za Vlahe i samo vlaški govorili, nosili samo vlašku nošnju.*”⁵⁷⁷ Opasni su to Srbi koji ne znaju da su srpskog porekla, a ne znaju ni odakle su njihovi stari došli, potpuno komirani, ali su ipak odlučili da se vrate u svoju Otadžbinu, u zemlju Srbiju. Đokić smatra da su Srbi toliko bespomoćan narod da se svi moramo upitati da li je srpsko junaštvo ispevano u srpskim narodnim pesmama uopšte postojalo među Srbima ili je to, reklo bi se na osnovu Đokićevih navoda, samo njihova potreba za epskom fantastikom. Možda su Srbi dizali bune i ustanke, a možda su guslari bili samo dobri pesnici i velike patriote? Đokiću i to nije dosta, pa kaže da su *povlašćeni Srbi* „čuli da je njihova stara domovina Srbija postala slobodnom (i – S. G.) onda se je mnogo tih Srba povraćalo ... u svoju Otadžbinu”. Mora da su Rumuni (Vlasi) *povlašćenjacima* na uvo došapnuli da je njihova *otadžbina Srbija postala slobodna*, ko bi drugi. Potom nastavlja: „*Povlašćavanje srpskog življa* bilo je u većoj meri u Banatu, naročito u ono doba, kada se je *sto hiljada duša Srba Graničara*, nehotеći da dođu pod pritisak mađarskih županijskih vlasti *iselili u Rusiju. Tada su ostala mnoga pusta sela u Banatu, koja su Rumuni zauzeli.* Računa se, da je ta seoba u Rusiju ostavila najmanje 180 sela.”⁵⁷⁸ Ponovo se iznose besmislice da se *srpski živalj povlašćio u Banatu* sredinom XVIII veka kada se 100.000 Srba graničara iselilo u Rusiju i kada su „ostala mnoga pusta sela ... koja su Rumuni zauzeli”. Na koji način se „najmanje 180”⁵⁷⁹ pustih sela bez stanovnika može povlašćavati/rumunizovati, to ni Đokiću nije jasno, ali je bitno da pošto-poto podržava teoriju *povlašćavanja Srba od strane Rumuna*, a zaboravlja da kaže da su Srbi u seobi 1690. godine došli na područje Banata zahvaljujući austrijskim vlastima i da su se ti isti Srbi, njih 100.000, odselili u Rusiju, gde su podlegli asimilacionim procesima

⁵⁷⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 287.

⁵⁷⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 291.

⁵⁷⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 291.

prihvativši ruski jezik i kulturu. Dakle, nisu Srbi krivi što su se navikli na česte seobe, razume se, iz nužde, već Rumuni, koji su po mišljenju Đokića morali čuvati 180 napuštenih srpskih sela da bi se Srbi, ukoliko požele, imali gde vratiti. Đokić nastavlja sa iznošenjem neistina kada kaže: „U svojoj knjizi *Kneževina Srbija* M. Milićević pominje, da u selu Ranovcu sreza mlavskog okruga požarevačkog postoji predanje, da su stanovnici tog sela kao Srbi od Turaka begali u *Rumuniju*, tamo *se povlašili* i otuda se kao povlašeni Srbi vratili natrag na svoja stara ognjišta u Ranovcu.”⁵⁸⁰ Takvu domišljatu priču podržao je i Tihomir Đorđević, ali, što bi rekli Rumuni, *tot un drac* (isti đavo ili svejedno). On to iznosi na takav način da čitalac ima utisak da su *Srbi Ranovčani* išli u Rumuniju na kratak kurs savladavanja rumunskog jezika i tradicionalne kulture, a u međuvremenu im je neko čuvao imanja i kuće pa su se brže-bolje sada već kao *Vlasi Ranovčani* ponovo vratili u svoje selo svojim imanjima i svojim kućama. Zanimljiva priča. Đokić bi se mogao oprobati u pisanju bajki jer bi u tome, verujem, bio uspešniji od Hansa Kristijana Andersena, a zašto da ne i od srpskih guslara koji su korene srpske epike nalazili u sveslovenskoj i indoevropskoj mitologiji.⁵⁸¹ Ali to nije slučaj samo s Ranovcem, jer kako kaže Đokić, „Neprestanim pridolaženjem novih *rumunskih doseljenika* u selo (Neresnicu – S. G.), *Srbi su morali* u toku vremena *podleći rumunštini*, jer o njima niko nije vodio računa, a *doseljenim Vlasima* uvek se je gledalo „kroz prste”.⁵⁸² Đokić ne pravi razliku, čas pominje nove *rumunske doseljenike* zbog kojih su Srbi Neresničani tobože podlegli *rumunštini*, čas *doseljene Vlahe* kojima se uvek „kroz prste” gledalo. Njemu je svejedno (*tot un drac* „isti đavo”), valjda zato što između ta dva naziva istog naroda Đokić stavlja znak jednakosti, što bi danas trebalo reći i članovima Nacionalnog saveta Vlaha. No, šta je to što se Rumunima (Vlasima) gledalo „kroz prste” možemo samo nagađati. Recimo da je nastava u školi bila na srpskom jeziku, tumač je u *sudskim procesima* uvek prevodio kako mu drago u

⁵⁸⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 209.

⁵⁸¹ A. Loma, *Prakosovo : slovenski i indoevropski koreni srpske epike*, Beograd, Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 78, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Kragujevcu, 2002, 11–253.

⁵⁸² Jovan Đokić, *op. cit.*, 209.

korist *sudskih vlasti*,⁵⁸³ odnosno srpske strane, u vojsci se mogla čuti samo srpska komanda, što je i normalno, ali, ukoliko se nije razumela, poučna mera za Rumune (Vlahe) bilo je šamaranje, dok su oni morali stajati u stavu mirno, čistiti klozete i stajati na jednoj nozi,⁵⁸⁴ dok su u administraciji službena akta samo srpskim jezikom bila pisana. Rumunska (vlaška) nacionalna nošnja bila je zabranjena,⁵⁸⁵ a kada su na javnom mestu međusobno komunicirali na rumunskom, bili su često podvrgavani podsmehu i ruglu. Ipak, to gledanje „kroz prste” je dodijalo Rumunima (Vlasima) pa su se brže-bolje *posrbili*, kao što ćemo imati prilike da vidimo u ovom poglavlju. Đokić je neverovatan, iznosi da „Srbin voli Vlaha i sa njim se rado šali, a Vlah respektira Srbina.”⁵⁸⁶ Da, može se i tako reći: Srbi vole Rumune (Vlahe) i s njima se rado šale, razume se, na njihov račun, najčešće zbog lošeg znanja srpskog jezika ili njihove tradicionalne nošnje, a Rumun (Vlah) mora da respektira Srbina, jer se zbog gore navedenog osećao građaninom drugog reda. Na prethodnim stranama svog dela Đokić kaže i ovo: „Za stanovnike sela Podgorca, sreza boljevačkog okruga timočkog, kao i za mnoga druga sela srpska, priča se, da su Srbi begajući od Turaka... čas u Vlašku čas u Erdelj ... U tom begstvu oni su se *pomešali sa Rumunima*, od njih *primali rumunski jezik i*

⁵⁸³ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 189. U anonimnom izveštaju za selo Kobišnicu piše: „Ako nisi rekao da si Vlah dobro si prošao, a čim su čuli onda su te ugnjetavali. *Slično je bilo i na sudovima i u sreskim organima u Srezu i dr.*”; Ibid, 190–191. U istom izveštaju za selo Mokranje piše: „*U Sudovima se išlo preko tumača te su iskazi menjani.*”

⁵⁸⁴ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 120. Milenko Stojanović kaže da „*Vlasi koji su služili vojku u zapadnoj Srbiji imaju mnogo rđav(ij)u uspomenu na vojku nego oni koji su bili u Hrvatskoj, Sloveniji, Makedoniji i Bosni.*”; Ibid, 69–70, „pojava potcenjivanja i nipodaštavanja Vlaha kao primitivnih i zaostalih ljudi... je bilo naročito dosta u staroj Jugoslavenskoj vojsci, gde je veći deo Vlaha bio izložen potsmehu i maltretiranju, zbog zaostalosti, slabog vladanja srpskim jezikom itd.” Ibid, 189. U anonimnom izveštaju za selo Kobišnicu piše: „*Naročito je teško bilo u vojsci. Gledalo se na njih kao na stoku*; Ibid, 190–191. U istom izveštaju za selo Mokranje piše: „*Položaj Vlaha je bio težji. Bili su maltretirani naročito u vojsci „Vlauco, mucaj Vlauco”. Psovali. Osećali su se poniženima u odnosu na Srbe.*”

⁵⁸⁵ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 104: „*Vlasi su tada nosili one „čapce” kao obeležja. To je zabranjeno da se nosi.*”

⁵⁸⁶ Jovan Đokić, *op. cit.*, 359.

rumunske običaje i tako se povlašili.”⁵⁸⁷ On se nikad neće prevariti da iznese neki arhivski dokument kojim bi potkrepio svoja kazivanja, ali zato *bajki* ima napretek. Šteta što nije shvaćen kao pisac bajki. Ne razumem, kako to primaju rumunski jezik i običaje, a povlašuju se? Valjda se rumunizuju, osim ako etnonim Vlah nije sinonim za etnonim Rumun, a ako jeste, to treba reći i članovima Nacionalnog saveta Vlaha u Petrovcu na Mlavi, jer je sinonimija na relaciji Rumun = Vlah prisutna i u srpskim šalama (vicevima) iz etničke stereotipije: *Kako je postao Vla* „uz interpoliranje dijaloga na vlaškom”.⁵⁸⁸

Jedna od šala, da parafraziram, glasi: *Bog u društvu Sv. Jovana nailazi na konjsku fuškiju (balegu) i udarivši je nogom reče: „Skola Romnju (= ustani Vlau)”* gde je sinonimija, između reči *Romnju (Române)* na rumunskom (vlaškom) i *Vlau* na srpskom očigledna. U drugoj šali Sv. Arandel je u prisustvu Boga od medveda stvorio Vlaha, pa mu se zatim obraća: *„Skoluće Romunje!”* (Diži se, Rumune), a kazivač objašnjavajući kaže: *„Vla’ skoči i kaže: - Adu, mošu, p’nje!”* (Vla’ se digao i rekao: – Daj mi, Bože, ’leba.).⁵⁸⁹ Ovde je sinonimija između reči *Romunje* i *Vla’* takođe očigledna. Prva šala je zabeležena 1906. u srpskoj sredini od kazivača u Kragujevcu, a druga 1969. godine od Srbina, šefa železničke stanice u Kobišnici kod Negotina. To je, bilo u srpskom, bilo u rumunskom (vlaškom) narodu i danas svakom poznata sinonimija, koja je očigledno neprihvatljiva samo za članove Nacionalnog saveta Vlaha, koji nažalost nisu predstavnici rumunskog (vlaškog) naroda istočne Srbije, već predstavnici „Vlaha na oročeno vreme” iz redova srpskog naroda, jer im je, od strane pojedinih partijskih moćnika na vlasti rečeno da svako ima pravo da se danas oseća Vlahom, a sutra opet Srbinom, i da pritom nije dužan pokazati bilo kakav dokument.⁵⁹⁰ Tako su se mnogi predstavnici

⁵⁸⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 293.

⁵⁸⁸ Biljana Sikimić, *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Niš, Centar za balkanske studije, Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije, 2002, 191.

⁵⁸⁹ Zabeleženo u Kragujevcu, a objavljeno u časopisu *Kića 1906 № 40*; Magnetofonski snimak Biljane Sikimić, povodom zapisivačevog komentara o lepim vlaškim torbicama, u Kobišnici, pričao Srbin, šef stanice, 1969. godine.

⁵⁹⁰ O tome je govorio Miletić Mihajlović Tića na RUF televiziji u predizbornoj kampanji za Nacionalni savet Vlaha. Preuzeto sa sajta: <http://www.paundurlic.com>

srpskog naroda upisali na izbornu listu tzv. vlaške nacionalne manjine i na taj način preuzeli Nacionalni savet Vlaha u svoje ruke.

Nakon ove digresije s primerima sinonimije u šalama srpskih kazivača o tome kako su Vlasi postali, vratimo se Đokićevom povlašćavanju Srba, da vidimo da li u tome ima istine. Budući da i danas ima na desetine hiljada Srba, među njima i Srba-Timočana (Karaševci), koji žive u Rumuniji, a odlazili su se sukcesivno, od XIV do XVIII veka, pitanje je kako su se oni vekovima održali u srpstvu, a i danas žive među Rumunima. U isto vreme Srbi, koji su se očigledno kraće zadržali među Rumunima, prihvatili su rumunski jezik i kulturu, vratili se potom u svoju otadžbinu – Srbiju, gde se vekovima održavaju kao Rumuni, koje u istočnoj Srbiji još i Vlasima nazivaju.⁵⁹¹ Što se tiče srpske nacionalne svesti, ona se u Rumuniji održala zahvaljujući srpskim crkvama i školama u kojima se i danas propovedi i nastava odvijaju na srpskom jeziku, a Rumuni (Vlasi) istočne Srbije još uvek nemaju škole na maternjem rumunskom jeziku. Kako i sam pripadam rumunskoj (vlaškoj) nacionalnoj manjini u istočnoj Srbiji, sećam se da sam u đачkoj knjižici tamo gde stoji maternji jezik uvek morao da upisujem *srpski jezik*. Valjda je zato *srpski jezik službeni jezik Vlaha* sve dok članovi Nacionalnog saveta Vlaha ne budu standardizovali tzv. *vlaški jezik* uz pomoć naučnog saradnika iz Ruske akademije nauka dr Maksima Maksimoviča Makarceva. U međuvremu je Makarcev bio recenzent knjige *Jezik i kultura Vlaha* (*Вуорба иш култура Влаха*) koja predstavlja *Udžbenik* iz predmeta *Vlaški govor sa elementima nacionalne kulture za prvi razred osnovne škole*, autorke Milene Golubović.⁵⁹² Udžbenik je štampan na tzv.

⁵⁹¹ U ovom poglavlju nešto kasnije navodim i primer migracije Srba iz Crne Gore i Hercegovine u mletačku Istru (naselja Peroj i Pulj) 1538–1539. godine, koji se još nisu *poitalijanili* ili *pohrvatili*.

⁵⁹² Милена Голубовић, *Вуорба иш култура Влаха*, Београд: Завод за уџбенике, Петровац на Млави: Национални савет Влаха, 2014. Kao recenzenti, pored navedenog ruskog slaviste Makarceva, potpisali su se Saša Nedeljković – redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu (uža naučna oblast: Etnologija i Antropologija), Miloš Antonović – vanredni profesor Filozofskog fakultetu u Bogradu (uža naučna oblast: Opšta istorija srednjeg veka i Pomoćne istorijske nauke), mr Daniela Pejčić – profesor razredne nastave u OŠ „Stevan Mokranjac” u Kobišnici i mr Tatjana Dražilović – profesor razredne nastave. Nisu svi navedeni recenzenti

vlaškom jeziku koji (ni)je standardizovan po Rešenju br. 650-02-22/2014-06 od 10. 6. 2014. godine, koji je potpisao ministar prosvete gospodin dr Srđan Verbić.

Valjda zbog griže savesti što je nebrojeno puta Rumunima stavljao na teret silna *povlašavanja* srpskog življa ili možda da bi opravdavao slabosti srpskog življa ka *rumunizaciji*, Đokić izjavljuje da „Rumuni nisu gotovo nikada napuštali svoja pradedovska ognjišta”⁵⁹³ i da zato „Rumuni imaju jaku asimilacionu i ekspanzivnu moć, koja dolazi od njihove etničke starine na Balkanskom poluostrvu”,⁵⁹⁴ mada on nije jedini koji to kaže, jer kod „*Rumuna skoro svi autori ističu veliku asimilacionu snagu*”.⁵⁹⁵ Neshvatljivo je da u istoj knjizi Đokić iznosi dve oprečne teze: prva da su Rumuni (Vlasi) okupirali srpske zemlje u Banatu i istočnoj Srbiji nadirući sa Karpata, iz Vlaške, Transilvanije itd. u XVIII veku, a druga je da Rumuni (Vlasi) nikada nisu napuštali svoja pradedovska ognjišta na Balkanskom poluostrvu.

Ako je verovati pojedinim srpskim i inostranim autorima, pre svega mislim na Aleksandra Belića, Ivana Popovića, Matijasa Fridvagnera, Pavla Ivića, N. van Vejka, Asima Pecu, Aleksandra Lomu i druge, rumunski narod se formirao na prostoru Timok – Osogovo – Šara pa je u mnogim seobama naselio današnji prostor Rumunije.⁵⁹⁶ Međutim, po drugim autorima, uglavnom istoričarima i

poznavaoi tzv. vlaških dijalekata koje promoviše „stručni tim” Nacionalnog saveta Vlaha u Petrovcu na Mlavi.

⁵⁹³ Jovan Đokić, *op. cit.*, 290.

⁵⁹⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 298.

⁵⁹⁵ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 142.

⁵⁹⁶ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXVII–LXXIII; I. Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955, 19, 20, 24, 42–44, 68–69, 91–92, 103; N. van Wijk, *Taalkundige en historische gegevens betreffende de ondsie betrekkingen tussen Serven en Bulgaren*, Amsterdam, 1923, u: Saopštenjima Kraljevske Akademije nauka, Literarna sekcija, vol. 55, seria A, nr 3; Mathias Friedwagner, *Über die Sprache und Heimat der Rumanen in ihrer Frühzeit*, in: Sonderabdruck aus Zeitschrift für Romanische Philologie, vol. LIV, fasc. 6, Halle, 1934, 693 i dr.; Aleksandar Loma, *Jezička prošlost jugoistočne Srbije u svetlu topomastike*, u: Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata, Niš, Filozofski fakultet u Nišu, Institut za srpski jezik SANU Beograd, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Nišu, 1994, 108–110; Pavle Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1986², 18–30.

etnolozima, Rumuni su se na Balkanu slovenizirali do kraja XIII veka. Dakle, po mišljenju tih autora naziv Rumun ili Vlah, kako se na Balkanu najčešće čuje, postao je naziv za stočara, tj. označavao je socijalnu kategoriju slovenskog porekla.⁵⁹⁷ Istorijski udžbenici u Srbiji puni su tih *vlah-stočara* koji su već u XIII veku izgubili svoj rumunitet i pod tim nazivom se nadalje podrazumevala *socijalna kategorija najčešće srpskog življa*. Postavlja se pitanje otkuda u potonjim vekovima na Balkanu tih Vlah, koji ne samo da su Rumuni (Vlasi) već i Srbe čas posla, dok udariš dlanom o dlan, povlašuju/rumunizuju. Pa zar nije rečeno da su Rumuni došli u Banat i istočnu Srbiju tek u XVIII veku, tj. nakon 1718. godine. U vezi s tim Janjetović tvrdi da je *Jovan Cvijić* i u „*usmenm diskusijama isticao da su Rumuni dođoši u Banatu, dok je Jovan Radonić bio najagilniji propagator te teze*.”⁵⁹⁸ Janjetović tvrdi da je tadašnji srpski establišment počeo da „priprema teren za svoje teritorijalne zahteve još tokom Prvog svetskog rata, a u sklopu argumentacije već je tada *razvijana teza o naknadnom useljavanju Rumuna*.”⁵⁹⁹ U prilog svojim tvrdnjama Janjetović navodi „jedan anonimni dokument, verovatno od 20. oktobra 1916, označen sa 'samo za nas', u kome se kaže da su prvi stanovnici bili Dačani koji su romanizovani za vreme cara Trajana (sic !). Po tom dokumentu oni su se za vreme invazije varvara povukli u Karpate, da bi se u ravnom Banatu u većem broju pojavili tek od početka XVIII veka.”⁶⁰⁰ Janjetović na osnovu navedenog dokumenta zaključuje „da u najboljem slučaju ni svi srpski eksperti nisu delili isto mišljenje o tome gde su se nastanili Rumuni i o tome ko su bili prvi stanovnici Banata. U najgorem slučaju, on bi dokazivao da srpski propagandisti nisu ni sami verovali u verziju koju su širili. U osnovi, srpski autori su prihvatili mađarsku tezu o kasnijem useljavanju Rumuna”⁶⁰¹ u Banatu, koju su oni proširili i na istočnu Srbiju.

⁵⁹⁷ Petar Vlahović, *op. cit.* (1998), 105.

⁵⁹⁸ Jovan Radonić, *The Banat and the Serbian-Romanian Frontier Problem*, Paris, 1919, 8.

⁵⁹⁹ Jov(an) Radonitch, *Le droit historique des Roumains et des Serbes sur la Banat*, *Revue des Études Historiques*, Octobre–Décembre 1916, 7, 10.

⁶⁰⁰ AJ, F. 336, f. 5. preuzeto iz rada: Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 126, nap. 54.

⁶⁰¹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 126.

Teza „o relativno kasnom useljavanju Rumuna je ostala stalno mesto kod mnogih autora iz međuratnog razdoblja, postavši neka vrsta 'službene verzije'”.⁶⁰² Tako se po mišljenju Radivoja Simonovića „Rumuni ... u Banat useljavaju tek u XIII veku, a po njemu više šire posle proterivanja Turaka 1716”, odnosno i na prostor istočne Srbije. Slično je i Mita Klicin, pozivajući se na mađarskog historičara Sentklarija (Szentklary), tvrdio „da su se Rumuni pred Turcima povukli u Transilvaniju, da bi početkom XVIII stoleća sa Srbima bili jedini stanovnici Banata.”⁶⁰³ Dobrivoj Nikolić je pred početak Drugog svetskog rata takođe dao zanimljivu sliku Banata tvrdeći „da su *Srbi jedino autohtono stanovništvo u Banatu. Po njemu Rumuni su kasniji dođoši – uglavnom posle 1718*”,⁶⁰⁴ mada njihovu pojavu u Banatu stavlja i „u XIII vek pozivajući se na mađarskog etnologa Pala Hunfalvija”, prihvatajući „uopšte mađarsku tezu da su Rumuni kao narod nastali na Balkanu i da su se u svoju sadašnju domovinu uselili tek tokom srednjeg veka. Dobrivoj Nikolić kaže da su i u istočnom delu Banata Rumuni bili starije stanovništvo – ne precizirajući da li su bili starije stanovništvo u odnosu na Srbe ili samo da su tamo duže živeli nego u drugim delovima pokrajine.”⁶⁰⁵

Skoro svi srpski autori mesto rumunske „etnogeneze, zajedno sa velikom većinom mađarskih autora, na koje se puno oslanjaju, stavljaju na Balkan – jer je *jugoslovenskoj politici odgovaralo da Rumune prikaže kao (skore) došljake kako u Banatu, tako i u severoistočnoj Srbiji.*”⁶⁰⁶

Mnogi srpski autori često pišu da Rumuni (Vlasi) nisu starinci u istočnoj Srbiji, da su došli nakon Velike seobe Srba 1690. godine i da imaju veliku asimilacionu moć koja dolazi od njihove etničke starine na Balkanskom poluostrvu, a s druge strane iznose tezu da su ti Vlasi (Rumuni i Aromuni), poslovenivši se, nestali u XIII, najkasnije u XIV veku. Uz sve to, Đokić dodaje da „*Nekulturni Rumuni i Arbanasi*

⁶⁰² Vojvodina, I. Od najstarijih vremena do Velike seobe, Novi Sad, 1939, 129.

⁶⁰³ Mita Klicin, *Kratka istorija srpskog Elzasa od VI–XX veka*, Beograd, s.a., 16, 20.

⁶⁰⁴ Dobrivoj Nikolić, *Srbi u Banatu u prošlosti i sadašnjosti*, Novi Sad, 1941, 132, 141, 152.

⁶⁰⁵ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 127.

⁶⁰⁶ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 142.

*pokazuju veću etničku snagu prema kulturnijim J. Slovenima...*⁶⁰⁷, a obično se nekulturniji narodi, tj. društvo na nižem stupnju razvoja utapa, asimiluje u naprednije društvo sa kulturom na većem stupnju razvoja. Ali, kada su u pitanju Srbi – e sa njima je sve naopako, njih nekulturni Rumuni i Arbanasi čas posla povlaše ili porumune i poarbanaše. Čudi me kako to da današnji Srbi sa Kosova, koji tu obitavaju toliko vekova, nisu već poarbanašeni/poarnaučeni. Nažalost, Đokić nije jedini autor koji ističe stereotype o nekulturnim Rumunima i Arbanasima. Toša Iskruljev, uz „ponavljanje stereotipa o velikoj asimilacionoj moći, tvrdi da su *Rumuni lenji i prljavi*”⁶⁰⁸, a nacionalni radnik *Grigorije Božović je Albance npr. „smatrao za divlje, ali za izuzetno ljubazne i gostoljubive – reprodukujući* tako po ko zna koji put *evropski stereotip o ‘plemenitim divljacima’ koji je od Tacitove Germanije bezbroj puta ponavljan.*”⁶⁰⁹ Đokić navodi da tu „etničku snagu Rumuna g. Dr J. Erdeljanović objašnjava tako, što ovi narodi imaju u svome sastavu prastare balkanske elemente i usled tih elemenata *imaju osobitu asimilacionu moć prema J. Slovenima došljacima.*”⁶¹⁰ Tačno je da Jovan Erdeljanović na jednom mestu „ponavlja stereotip da su Srbi uglavnom bili skloni da nauče i sa Rumunima govore rumunski, dok ovi uglavnom nisu mogli i hteli da govore srpski, potkrepljujući time *stereotip o jačoj asimilatorskoj sposobnosti Rumuna*”,⁶¹¹ međutim, Đokić ne piše da je taj isti Erdeljanović u građi koju je sakupio (1922–1928) i predstavio u svom delu o Srbima u Banatu naveo primere „više mesta u kojima se *asimilacija odigrala pretežno u korist Srba*”,⁶¹² pa je na taj način „praktičnim rezultatima svog terenskog istraživanja pobio stereotipna uverenja, koja je izgleda i sam delio.”⁶¹³

⁶⁰⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 298.

⁶⁰⁸ Toša Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914. godine i Mađžari. Sa mađžarske granice. Bajski trokut. Sent Andrija*, Novi Sad, 1936, 192–193; AJ, F. 398, f. 1.

⁶⁰⁹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 140.

⁶¹⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 298.

⁶¹¹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 127–128.

⁶¹² Jovan Erdeljanović, *Srbi u Banatu. Naselja i stanovništvo*, Novi Sad, 1992², 71, 85, 95, 130, 242, 290, 334.

⁶¹³ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 127–128.

Pored Đokića, i Svetislav Bradvarević se žali da „Rumuni, koji su ‘na mnogo nižem stupnju razvitka’, potiskuju Srbe zahvaljujući boljoj organizaciji i velikoj ‘asimilacionoj moći’”.⁶¹⁴ Takođe, o „navodnoj ‘asimilacionoj moći’ Rumuna (Vlaha) u istočnoj Srbiji pisao je i Tihomir Đorđević početkom XX veka,⁶¹⁵ baš kao i o njihovoj otpornosti na asimilaciju. On je Vlasima pripisivao i ‘urođenu mržnju prema drugim narodima, pa i Srbima’”.⁶¹⁶ Rumuni (Vlasi) su, mora biti, zbog posedovanja prastarih balkanskih elemenata bili posebno pripremljeni, tj. genetski predodređeni za asimilaciju došljaka, Južnih Slovena. Oni su, iako na nižem stupnju kulture, uspešno izvršili asimilaciju naprednijih došljaka, Južnih Slovena, koji su bili na višoj kulturnoj lestvici. Pitam se samo kako su onda mnoga rumunska (vlaška) naselja XVIII veka u istočnoj Srbiji vremenom postala srpska, odnosno posrbljena, ako je Đokićeva teza o povlašćavanju, tj. porumunjavanju Srba tačna. Satanizaciju Rumuna (Vlaha) Đokić iskazuje u svakoj rečenici. Rumuni i Arbanasi su po njemu nekulturni u poređenju sa kulturnijim Južnim Slovenima, ali mu to nije dovoljno, pa dodaje da je *rumunizacija srpskog življa* mogla „imati uspeha naročito zbog toga ... što su Rumuni grublji, suroviji, i nekulturniji, a fizički snažni, zdravi i prema tome čvršći od Srba.”⁶¹⁷ Ja bih rekao da se romanizacija (kasnije i rumunizacija) ili asimilacija bilo kojeg naroda ne vrši grubom, sirovom snagom mišića i nekulturom. Naprotiv, ona se vrši isključivo pomoću viših duhovnih vrednosti i ugodnijim načinom života koji su romanizovani narodi Balkana mogli pružiti slovenskim „došljacima” nakon doseljavanja.

Definitivno se u godinama posle Prvog svetskog rata nastavlja još žešća asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, ali se, kao pokriće za takvo nedelo, u delima srpskih autora vazda iznosio stereotip da su oni „ne samo otporni na asimilaciju, već da i oni

⁶¹⁴ Svetislav Bradvarević, *Naše hijerarhijsko-deobne parnice sa Rumunima u vlaščkoj i temišvarskoj eparhiji*, Novi Sad, 1913, 7, 20.

⁶¹⁵ Tih(omir) R. Đorđević, *Kroz naše Rumune. Putopisne beleške*, Beograd, 1906, 65, 66.

⁶¹⁶ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 121–122. Srbi su pak prema Rumunima navodno osećali samo izvesno nipodaštavanje koje su izražavali šalama i vicevima (str. 67).

⁶¹⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 293.

asimiluju okolne Srbe šireći rasprostranjenost svoje etničke grupe”.⁶¹⁸ Razume se „Iz političkih razloga im je odricana rumunska nacionalna svest”,⁶¹⁹ dok je „Tihomir Đorđević ... ukazivao da oni navodno nikad nisu tražili škole na svom jeziku”.⁶²⁰ Međutim, zna se, ako ništa drugo, za interpelaciju Jovana Popovića, kafedžije iz sela Mihajlovca u Brzopalanačkom srezu. On je kao „narodni poslanik za vreme naprednjačke vladavine bio podneo Narodnoj skupštini i jednu interpelaciju, sa kojom je tražio da Vlasi dobiju svoje škole i crkve”.⁶²¹ Međutim, „ministar Milutin Garašanin je u oči diskusije o toj interpelaciji pozvao Popovića u svoj stan i sa pištoljem mu pripremio da se okani veze sa Rumunima, pa je sutradan Popović povukao interpelaciju.”⁶²² Tihomir Đorđević je za potrebe jugoslovenskog nastupa na Mirovnoj konferenciji u Parizu „ustvrdio i to da mnoge rumunske porodice imaju tradiciju da su srpskog porekla, da su se davno iselile iz Srbije, a potom u XIX veku rumunizovane vratile. U prilog ovome naveo je da Rumuni u Srbiji slave slavu („praznik”), imaju legende o srpskim junacima (Marko Kraljević, Starina Novak) a ne i o rumunskim, kao i da neke porodice imaju srpska prezimena.”⁶²³

⁶¹⁸ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 123, nap. 34: *Mi i Rumuni*, narodna odbrana, 27, od 5. jula 1936. U jednom dopisu Ministarstva unutrašnjih poslova Ministarstvu prosvete 30. avgusta 1932. anonimni autor se žali da je od 21 opštine boljevačkog sresa 12 rumunskih i da se Srbi asimiluju u Vlahe („Vlahinja udata u srpsku kuću povlaši celu kuću”), (AJ, 66 /pov./, 71/85). Slično je septembra 1925. tvrdio predsednik Komisije za razgraničenje pukovnik Nešković koji je za rumunizaciju Srba najviše optuživao rumunske sveštenike (AJ, 66 /pov./, 71/85). Neuspelu asimilaciju u Homoljskim planinama konstatuje 24. maja 1938. i Sreten Janić u jednom podužem referatu o Rumunima u Banatu i severoistočnoj Srbiji (AJ, 38, 109/247).

⁶¹⁹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 123–124, nap. 35; Jovan Cvijić, Jovan Radonić, Stanoje Stanojević, Ilarion Zeremski, *La question du Banat, de la Batchka et de la Baranya*. Le Banat, Paris, 1919, 11.

⁶²⁰ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 124, nap. 36; Tihomir Đorđević, *The Truth Concerning the Rumanes in Serbia*, Paris, 1919, 31; Tihomir R. Đorđević, *Istina u pogledu Rumuna u Srbiji*, Bor, Narodna biblioteka Bor, 2006, 37: „Upotreba rumanskog jezika nikada nije zabranjena u školama u Srbiji, iz jednostavnog razloga što je nije ni bilo. Rumuni nikada nisu imali potrebu za nastavom na rumunskom, pa je nisu ni tražili.”

⁶²¹ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 62.

⁶²² *Vlasi u dokumentima*, 2009, 62.

⁶²³ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 124, nap. 37.

Povodom „argumenata” koje navodi Đorđević u prilog tezi o porumunjenim Srbima, Zoran Janjetović u jednoj napomeni (37) svoga rada kaže da Đorđević nije u svom „*propagaandnom* *spisu* *ni pretpostavio da su slava i predanja o srpskim junacima mogli biti preuzeti u Srbiji, kao ni to da srpska prezimena svakako potiču od mešanja sa Srbima.*”⁶²⁴ Drugim rečima, Janjetović kaže da su argumenti koje navodi Đorđević samo posledica asimilacije Rumuna (Vlahe), a „*Što se navodnog davnog srpskog porekla nekih porodica tiče, možda se radilo o svojevrsnom umiljavanju vlastima,*”⁶²⁵ tj. prikriivanju identiteta, mimikriji. Cvijić je otišao toliko daleko, kaže Janjetović, da je „*proglašavao Vlahe za Srbe rumunske kulture,* tvrdeći takođe da su se oni u XIV veku iselili iz Srbije, a u XIX u nju vratili”,⁶²⁶ a „*šef jugoslovenske delegacije Nikola Pašić je išao najdalje tvrdeći da su se Vlasi potpuno stopili sa Srbima.*”⁶²⁷

Ali sve to nije čudno ako se zna da su srpski autori (Jovanović, Milojević, Žujović, Ivanić) u poslednjoj trećini XIX veka i „Mađare optuživali da su ‘uljezi u srpske zemlje’, *divlji i obesni*, te da su civilizaciju primili od Slovena”, a korak dalje je otišao opet Jovan Cvijić, koji je tvrdio da je mađarska „kultura imitatorska, a mentalitet megalomanski.”⁶²⁸ To nije sve o Mađarima jer „prve mađarske doseljenike srpski autori vide kao *divlje pljačkaše*, koje su Sloveni civilizovali. Iako je ova slika dobrim delom tačna, srpski autori su na njoj insistirali da bi *parirali stvarnoj kulturnoj prevlasti Mađara* do koje je došlo tokom kasnijih vekova. Ona je možda otkrivala i nesvesni osećaj kulturne inferiornosti”⁶²⁹ Srba u odnosu na Mađare.

⁶²⁴ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 124.

⁶²⁵ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 124.

⁶²⁶ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 124.

⁶²⁷ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 124; Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920. Prilog proučavanju jugoslovenske politike na konferenciji mira u Parizu*, Novi Sad, 1975, 99.

⁶²⁸ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 120–121, nap. 16: Zanimljivo je da su mađarski autori tog doba Srbe videli kao lenje, temperamentne u ljubavi i mržnji, sklone piću i psovanju, prljave, sujeverne i rastrošne. Od dobrih osobina pripisivali su im velikodušnost, pobožnost, privrženost porodici i gostoljubivost.

⁶²⁹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 129.

U delima srpskih autora „nalazimo i (...) tezu o tome da za vreme turske vlasti u južnoj Ugarskoj gotovo da nije bilo Mađara, te da su njima savremeni Mađari bili ili potomci kolonista iz XVIII i XIX veka ili *asimilanti*”⁶³⁰ (tj. mađarizovani Srbi – S. G.), što predstavlja „severnu varijantu *arnautaške teze*” o tzv. *Arnautasima*, koji predstavljaju poarnaućene Srbe ili istočnu varijantu o tzv. *Povlašenjacija*, koji predstavljaju povlašćene Srbe. Najdalje je otišao Lazar Stipić koji je, „tendenciozno birajući citate iz dela mađarskih istoričara i etnografa, dokazivao da pravi Mađari u stvari i ne postoje, već je ‘ono što se danas zove Mađar, to je i Sloven i German i Roman, samo Mađar nije’. On je poricao da postoji bilo šta mađarsko: ni mađarska rasa, ni narod, ni jezik, ni kultura, ni plemstvo, ni velikani – sve sa pozivom na mađarske autore. Ovakav stav je dobrim delom odslikavao tadašnje razumevanje šta je to nacija, ali svakako i uskost autorovih pogleda koji su zanemarivali da je svaki narod (pa i južni Sloveni) asimilovao tuđe etničke i kulturne elemente.”⁶³¹ On je takođe previđao da je veza koja najčvršće vezuje pripadnike jednog naroda svest o zajedništvu („zamišljena zajednica”),⁶³² a ne nužno zajedničko etničko poreklo.”⁶³³

Lazar Stipić je „*mađarskoj nacionalnoj manjini proricao nestanak putem (dez)asimilacije, odnosno putem vraćanja pomađarenih (Slovena, Germana, Romana – S. G.) svojim izvornim narodnostima*”.⁶³⁴ To bi zapravo trebalo da opravda posrbljavanje Mađara, kao i posrbljavanje tzv. *Povlašenjaka* ili tzv. *Arnautasa* na drugim prostorima višenacionalne Srbije. Mita Klicin je, štaviše, „‘prisvajao’ jednog od najvećih mađarskih srednjovekovnih junaka, oca najvećeg mađarskog kralja Matije Korvina, Janoša Hunjadija,

⁶³⁰ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 129; Jovan Cvijić, Jovan Radonić, Stanoje Stanojević, Ilarion Zeremski, *La question du Banat, de la Batchka et de la Baranya*. Le Banat, Paris, 1919, 6–11, 21.

⁶³¹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 129, nap. 85; Milorad Ekmečić je skrenuo pažnju na veliki doprinos asimilantata istoriji jugoslovenskih naroda (M. Ekmečić, *Internacionalni i interkontinentalni migracioni pokreti iz jugoslovenskih zemalja od kraja XVIII vijeka do 1941*, Godišnjak Društva istoričara BiH, XX, 1974, 110).

⁶³² Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998, 37–71, 115–155.

⁶³³ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 129–130.

⁶³⁴ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 130–131.

tvreći (s pozivom na Sentklarija) da je ovaj bio srpskog porekla”.⁶³⁵ Međutim, „Enciklopedija Jugoslavije govori o ‘*vlaško-slovenskom poreklu*’”, a „rumunska historiografija je Hunjadija proglašavala za *Rumuna* – čini se sa ipak više osnova.”⁶³⁶ Taj stav je ostao preovlađujući i posle Drugog svetskog rata.”⁶³⁷

Nakon diskursa o *mađarskim Asimilantima* u južnoj Ugarskoj, koje treba (dez)asimilacijom vratiti srpstvu, a koji predstavljaju pandan *Arnautšima* na Kosovu i Metohiji i *Povlašencima* u istočnoj Srbiji, koji bi takođe (dez)asimilacijom trebalo da se vrate srpskom rodu, nastavimo s nizom Đokićevih uzroka „koji su u znatnoj meri pripomogli, da se *Srbi lako u Rumune pretapaju*”. Tu spadaju i „*česti ratovi koje su Srbi vodili*, posle kojih su *redovno dolazile bežanije i velike seobe srpskog naroda iz svoje otadžbine u tuđe države*. U tim teškim vremenima mirni domaći familijarni život kod Srba bio je propao.”⁶³⁸ Tačna je samo konstatacija da su Srbi usled čestih buna i ratova koje su vodili morali često ići u zbegove ili se seliti, ali to ne može biti uzrok njihove sveopšte *rumunizacije*, koja postoji samo u Đokićevoj glavi. Čas govori o čestim ratovima Srba, čas o tome da su provodili miran domaći familijarni život. Njihova „*draga ognjišta i imanja bila su napuštena* i tada je nastao bio jedan mučan skitnički život po drugim zemljama, pun bola, bede i tuge za svojim starim zavičajem i svojom mučnom tekovinom *na koju su dolazili bojerski robovi – Rumuni*.”⁶³⁹ Zato Srbi brže-bolje zbog mučnog skitničkog života punog bola, bede i tuge prionuše na učenje rumunskog jezika. Sada su opet, razume se, krivi „bojerski robovi – Rumuni” što su se zbog navalice Srba u njihovoj zemlji, u Erdelju, doselili na tobože srpska ognjišta u istočnoj Srbiji. Najgore od svega je što Rumuni nisu prvi nagnuli na srpske zemlje, nego su Srbi nagnuli na rumunske, pa su tek onda Rumuni „naselili puste,

⁶³⁵ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 130, nap. 88.

⁶³⁶ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 130, nap. 88; Nicloae Iorga, *Histoire des Roumains et de la Roumanie orientale*, Vol. IV. Les Chevaliers, Bucarest, 1973, 88–96, 203–211.

⁶³⁷ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 130, nap. 88; Andrei Oțetea, *Storia del popolo romeno*, Roma, 1981, 163, 166–167.

⁶³⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 362.

⁶³⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 362.

šumovite krajeve ... koje su Srbi ostavili bili”, kako izveštava Dragoljub K. Jovanović,⁶⁴⁰ a istina je da su ih na srpsku zemlju gde „petao nije kukuriknuo sedam godina” nakon velike seobe Srba (1690) dovele austrijske vlasti (1718–1739).

Žalopojkama Đokića pridružuje se i Filaret Petrović, iguman manastira Vratne, zbog *rumunskih došljaka* u vezi s kojima navodi da je „Vratna postala iz patriotskog razloga”, kao i drugi manastiri u ovom kraju da „budu otporne tačke i predstraže, suprot *rumunskog prozelitizma* iz preko Dunava, da se *Rumunština* ne naseljava ni utvrđuje na srpsko zemljište”,⁶⁴¹ i nastavlja da su u tursko vreme „bili toliko ravnodušni (aludira na srpske velikaše kojih nikada nije ni bilo u Timočkoj Krajini – S. G.), da dozvole velikašima susedne nam Rumunije (...), da obnavljaju i podižu naše (srpske – S. G.) bogomolje na našoj zemlji (zemlja je bila bugarska, na kratko ugarska /1365–1369/, a zatim turska od 1396. do 1833 – S. G.), na očevidnu štetu našu (srpsku – S. G.) a u korist njihove (rumunske – S. G.) narodnosti.”⁶⁴² Filaret drži da su Rumuni naseljavali istočnu Srbiju organizovani od rumunskih vojvoda i kneževa tako što su „najpre šiljali amo svoje ljude pod imenom pastira i radnika; pa se potom tu ovi zadržavali, plodili i umnožavali pomagani iz Rumunije svim sredstvima... A da bi se pri tom održali u nacionalnoj svesti, da su u neraskidnoj zajednici sa ostalim Rumunima, potrebno je bilo dati im za to vidljiva dokaza, a to je bilo i najlakše i najsigurnije učiniti posredstvom svetih bogomolja... Zbog toga je Radulbeg obnovio i izmalao manastir Manastiricu... Zbog toga i Šarban od Sturza

⁶⁴⁰ Dragoljub K. Jovanović, *Crna Reka. Prilog za istoriju i etnografiju Srbije*, u: Glasnik Srpskog učenog društva, knj. 54, Beograd 1883, 196–197: „Severni, i to po većoj česti planinski, šumoviti kraj ovog okruga, zapremaju *Vlasi*... Oni se zovu *Unguranima*, za razliku od onih Vlaha, što žive u Krajini, koji opet sebe zovu *Caranima*. Među njima postoje i *razlike u jeziku*, kao ono među Srbima, recimo, u Rgotini, i Krivom Viru. *Unguranima* se zovu za to, što su se po tradiciji doselili *pre 120 godina iz Ugarske i to iz Erdelja*... oni su prešli preko Dunava, i *naselili puste, šumovite krajeve ovog okruga, koje su Srbi ostavili bili*.”

⁶⁴¹ Ranko Jakovljević, *Put svetog Nikodima*, Beograd, Beoknjiga, 2007, 96, preuzeto od: Iguman Filaret Petrović, *Manastir Vratna*, u: „Vesnik Srpske crkve” za 1891. godinu.

⁶⁴² Ranko Jakovljević, *op. cit.*, 96–97.

produžuje manastir Vratnu ... i on na srpskoj zemlji⁶⁴³ zapisa svoje ime kao ktitora.”⁶⁴⁴ Ako je to, po mišljenju Filareta, bila prorumunska propaganda na „tlu Srbije”, zašto se onda „U crkvi ‘Curtea de Argeș’, koju je osnovao Njagoje Besaraba i obnovio vojvoda Radul, javljaju ..., na primer, pored ktitora Njagoja, Radula i Vladislava i *slike srpskog kneza Lazara i njegove supruge Milice*, koji su već vlaškom vojvodi Vladu I pomogli da sagradi crkvu u Vodici i Radu Besarabi da ukrasi onu u Tismani.”⁶⁴⁵ Da li je to bila prosrpska propaganda u rumunskim zemljama? Razume se da nije. Filaret bi, da je znao, verovatno zamerio i despotu Stefanu Lazareviću što je „vlaškom manastiru Vodici, a isto tako i Tismani (1407.), ne samo pismeno potvrdio dobra koja im je poklonio njegov otac, knez Lazar Hrebeljanović (1329–1389), već je nastojao da njihov prinos poveća oslobađanjem od dažbina i *intenzivnijim naseljavanjem Vlaha*”⁶⁴⁶ na prostoru Braničeva. Nasuprot Filaretovom, iznosim mišljenje dobro obaveštenog Feliksa Kanica da „pojava vlaškog vojvode kao graditelja crkve u Srbiji ne mora da bude ništa neobično, utoliko pre što je osećanje nacionalne pripadnosti u srednjem veku bilo toliko slabije od osećanja verskog zajedništva da su vlaški plemići sagradili nekoliko crkava čak kod dalekog Trnova” gde je, moram reći, još uvek bilo potomaka onih Vlaha koji su na čelu s Asenom, Petrom i Kalojanom digli ustanak protiv Vizantije 1186. godine, a „osim toga treba imati

⁶⁴³ Filaret često pominje da su se Rumuni doseljavali, zidali i dozidivali manastire na *srpskoj zemlji*, ali za Timočku oblast se može reći da je postala *srpska zemlja tek u vreme Kneževine Srbije, nakon 1833. godine*, a pre dolaska Turaka ta oblast je pripadala bugarskoj Vidinskoj despotovini, osim u vremenu od 1365. do 1369. godine kada su je Ugri bili zauzeli. Zato nema opravdanog razloga da Filaret Timočku oblast naziva *srpskom zemljom* ukoliko govori o XIV i XV veku kada su manastiri koje pominje obnovljeni ili podignuti od strane vlaških vojvoda, jer je to sasvim sigurno bilo u vreme bugarske Vidinske despotovine, kojom je vladao Ioan/Ivan Stracimir oženjen rumunskom princezom Anom, kao i u vreme turske vlasti nakon 1396. godine.

⁶⁴⁴ Ranko Jakovljević, *op. cit.*, 97.

⁶⁴⁵ Feliks Kanic, *Srbija : zemlja i stanovništvo*, Druga knjiga, Beograd 1987³, 400–401.

⁶⁴⁶ Feliks Kanic, *Srbija : zemlja i stanovništvo*, Druga knjiga, Beograd 1987³, 400–401.

na umu da je *oko 1501. Krajina već bila jako rumunizovana*”,⁶⁴⁷ kaže u nastavku Kanic. Možda je za Filareta „učešće pomoćne vojske na Kosovu, koju je caru Lazaru poslao moldavski vojvoda Petar Masutin” (Petar IV Mušatin oženjen „despotovnom” Jelenom Branković – S. G.),⁶⁴⁸ a koja je ovekovečena „jednom, nažalost slabo očuvanom freskom na južnom zidu crkve u Lopušnji”,⁶⁴⁹ koju je Kanic u drugoj polovini XIX veka još mogao razaznati, samo prorumska srednjovekovna propaganda.

Filaret ništa ne zaboravlja da navede, onako znalački zasoljeno i zabibereno, na štetu rumunskog naroda, ali će mu *srpske patriote* – parafriziram Tihomira Đorđevića – danas silno zameriti zašto, pored Rumuna, koji dolaze iz Rumunije, nije imenom pomenuo i *povlašene Srbe*, koje pominju mnogi srpski pisci, i koje je trebalo (*dez*)*asimilacijom* vratiti srpskom rodu. Ti nazovi *povlašeni Srbi* su zapravo bili temelj „opravdanog” *posrbljavanja Rumuna (Vlaha)* uz pomoć srpske vojske, administracije, škole i crkve.

Filaret nastavlja kritičkim tonom i kaže da je Srbulje „*rumunska propaganda* istisla iz crkve” i da je „utrapila svoje vlaške knjige, ćirilicom pečatané”, kao što je proturila „po crkvama svoje popove, a po manastirima svoje kaluđere, koji su *na zadatku rumuniziranja* revnosno i brižljivo radili”. Pa zar Rumune da rumuniziraju – pitam se kako? Kako im je to samo uspevalo – da se možda magijom nisu okoristili jer je to Rumunima, pardon, Vlasima, kažu, urođeno. Rumunska propaganda je takođe po selima imala „svoje učitelje, koji su ... znali još i krojački rad, za *širenje forme rumunskog odela*” i crtače „za slikanje svetaca u veoma nezgrapnom izrazu”, kaže Filaret.

Po njegovom mišljenju, „ni docnije Rumuni iz preko Dunava, nisu stajali skrštenih ruku”, pa nastavlja da je opravku izgorele Vratne 1804. godine izvršio „Vlah iz Rumunije (valjda Rumun iz Rumunije – S. G.), udovi sveštenik Jon Tejkuljica ... a svoju familiju naselio u Jabukovcu”, i to nije sve, jer i „knez Miloš, za vreme prve svoje vlade,

⁶⁴⁷ Feliks Kanic, *Srbija : zemlja i stanovništvo*, Druga knjiga, Beograd 1987³, 400–401.

⁶⁴⁸ <http://www.poreklo.rs/2012/08/28/veze-srpskih-i-rumunskih-vladarskih-porodica/petar-iv-rares/>

⁶⁴⁹ Feliks Kanic, *Srbija : zemlja i stanovništvo*, Druga knjiga, Beograd 1987³, 400–401.

naseljava Rumune iz preko Dunava u ovaj kraj”, što Filaretu nije odgovaralo. Nastavljajući s primerima, on navodi kako je na nekoj „prošloj vanrednoj skupštini” neki poslanik „našao u 1889. godini, da u crkvi jabukovačkoj sveštenici, naši bogoslovi, *čate na vlaškom jeziku!* ... Danas – kaže Filaret – možete naći u selu Jabukovcu preko stotinu samo *večitih kalendara na vlaškom jeziku*, koji su *štampani u Bukureštu* 1889. godine *crkvenom ćirilicom*, a od tog vremena unijati u Mađarskoj i u Erdelju otpočinu novačiti, da *poremećenom latinicom* pišu, što se ubrzo rasprostrani i po svoj *Moldo-Vlaškoj*, i sad je ta ortografija u službi u *Rumunskoj*.”⁶⁵⁰

Sve je Filaretu smetalo što nije srpsko, pa bi da se Srbija ugleda na Austrougarsku monarhiju gde „na 38 miliona življa, dolaze Nemci 17,5%, Mađari 9,75%, a Slovenski živalj 43,5%”, ali Nemci i Mađari za svoju narodnost „hoće prosto da ponemče i pomadžare sve koji to nisu, iako ... tu bezobzirnost ostvariti ne mogu”, a malo dalje kaže „zašto da se i mi ne potrudimo, da svoje ne povratimo u narodnost svoju Srpsku, koji su propagandom rumunskom odrođeni”.⁶⁵¹

On u navedenom radu o manastiru Vratni (1891) pominje Rumune, koje pogrдно naziva „*Rumunština*” i koji su, po njegovom uverenju „pomagani iz Rumunije svim sredstvima”, zatim pominje ktitore, velikaše Rumunije, koji dižu manastire ne za potrebe vernika, već zato da bi se Rumuni utvrdili na srpskoj zemlji, a u korist rumunske narodnosti, kao i da bi se održali u nacionalnoj svesti da su u neraskidnoj zajednici sa ostalim Rumunima. Za Filareta je rumunska propaganda iz crkve istisla Srbulje i utrapila *vlaške* knjige, popove i kaluđere koji nisu tu zbog vernika već su revnosno radili „na zadatku *rumuniziranja*”, zatim učitelji, a i krojači koji su onako usput širili formu rumunskog odela. Sve je to Filaret napakovao *rumunskoj propagandi* srednjovekovnog i novovekovnog razdoblja koja je, čini se, bila bolja od Čaušeskuove Sekuritateje (Securitatea), KGB-a Sovjetskog Saveza, istočnonemačke Štazi, izraelske Šin Bet, američke Cije i drugih belosvetskih državnih agencija. Svakako, pri kraju svog teksta ispisanog u slavu srpstva Filaret poziva rodoljube srpske da tobože sve Srbe koji su „propagandom rumunskom odrođeni” povrate

⁶⁵⁰ Ranko Jakovljević, *op. cit.*, 97–98.

⁶⁵¹ Ranko Jakovljević, *op. cit.*, 98.

srpskoj narodnosti i da se u tom nečasnom poslu ugledaju na Nemce i Mađare, koji hoće sav slovenski živalj da ponemče i pomađare.

U svemu što je naveo iguman Filaret jedno je zaboravio reći, da su u manastirima koje pominje na tlu Timočke Krajine, kao i u onima na tlu Rumunije tokom srednjovekovnog razdoblja popovi čatali na starocrkvenoslovenskom jeziku, koji, uveren sam, nije išao u korist rumunskoj narodnosti, a još manje održanju rumunske nacionalne svesti o kojoj u srednjovekovnom razdoblju nije bilo ni pomena. Knjige su se čitale na rumunskom u crkvama i manastirima istočne Srbije gde je bilo rumunskog življa tek od doseobe Rumuna (Vlaha) u prvoj polovini XVIII veka do druge polovine XIX veka i to u naseljima gde ih je bilo, a u naseljima sa srpskim življem ili u mešovitim naseljima Srbi su zahtevali srpske popove. Dokaz za to nalazimo u izveštaju povodom vizitacije požarevačkog egzarha Jovana (Janićija) Mihailovića za 1735. godinu koju je na svetlost dana izneo Dimitrije Ruvarac da u Majdanpeku (*Майданпекъ*) *люди нашего српскаго рода вѣл'ми просятъ и молетъ' за единого священика над Срби имати, желаютъ са контетаціом примити како и Власи имають*.⁶⁵² U ovom primeru se vidi da Srbi, u naseljima gde ih je bilo, nisu sedeli skrštenih ruku i slušali popove i službu na rumunskom (vlaškom) jeziku, već su, naprotiv, bili veoma preduzimljivi i tražili srpske popove.

Filaretu je kasno ukazati na to da su rumunski popovi, kaluđeri, učitelji, šnajderi i crtači samo pratili svoje sunarodnike koji su imali potrebe za njima,⁶⁵³ ali se nadam da nije kasno reći istinu mnogima u Nacionalnom savetu Vlaha, koji se danas ne bi postideli da se Filaretima nazovu, budući da su i sami stali na branik srpstva i sve mere preduzeli radi konačnog utapanja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije u srpski narod.

Nakon isčitavanja srpske literature iguman Filaret se napokon teoriji *povlašćavanja Srba* priključuje smelo i žestokom retorikom u

⁶⁵² Dimitrije Ruvarac, *Mitropolija beogradska oko 1733. godine*, Spomenik SKA XLII, Beograd, 1905, 116–117.

⁶⁵³ Tihomir R. Đorđević, *Naš narodni život*, knjiga četvrta, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1931, 129: „Svi sveštenici nisu dolazili na zemljište Srbije samo parohija radi, kao što je slučaj sa Milutinom, sveštenikom u Osečini i Đorđem u Pranjanima, već su dolazili zajedno sa novim doseljenicima, isto onako kao i oni.”

svom radu napisanom šest godina kasnije (1897), u kojem tvrdi da „U severoistočnom kraju Srbije srpska je narodnost postradala! U krajinskom okrugu ... od preko 70 sela srpskih, ostalo je samo još nekih 20 u kojima žive čisti Srbi, ostalo je *sve povlašeno, odrođeno!* I to *povlašavanje napreduje!* ... *taj parazit, povlašavanje Srba,* opetujem: *napreduje...* svojim očima gledamo: *kako po neki sin ovoga okruga, u Srbiji rođen i školovan, i srpskim hlebom uhlebljen, smelo podiže glavu kao Rumun, pa propagira nacionalno jedinstvo povlašenjaka sa Rumunima preko Dunava!*”⁶⁵⁴

Ovom prilikom kod Filareta nema više pomena o Rumunima i rumunskoj propagandi, sada su to *povlašenjaci*. To su tobože bili sve sami *srpski junaci* koji su u bežaniji pred Turcima našli spas preko Dunava među Rumunima i tako se *povlašili*, a kada su se vratili u Srbiju dižu glavu kao *Rumuni* i još propagiraju jedinstvo sebe samih, *povlašenjaka*, sa Rumunima preko Dunava i sve to čine u srpskoj zemlji rođeni i školovani, srpskim hlebom uhlebljeni. Opet kažem, čudni neki *Srbi-povlašenjaci*, koji se još nisu vratili srpstvu iako već nekoliko vekova žive pod režimom agresivne asimilacije u Srbiji.

Nakon igumana Filareta i Tihomir Stanojević u istom maniru žalopojki navodi prodor „nove struje *vlaških doseljenika*” sa severa, istoka i juga, ali ne propušta priliku da kaže kako se sa njima, nakon iseljavanja srpskog stanovništva na sever u Vlašku i Austriju, naseljavaju u Negotinsku Krajinu i *srpski povratnici* „*koji su u tuđini prihvatili 'tuđinski' jezik*”.⁶⁵⁵ Naravno, i po Stanojeviću „je početkom XVIII veka Negotinska krajina bila retko naseljena”, ali se „u toku austrijske okupacije (1718–1739) ... broj domaćinstava u vlaškim naseljima skoro upetostručio.” Važnije od svega je što Stanojeviću „Pada u oči porast domaćinstava u vlaškim naseljima i stagnacije u selima srpskog stanovništva”.⁶⁵⁶ Konstatacija je na mestu, ali kako to da nije pokušao naći odgovor na pitanje zašto se *srpski povratnici* koji su na prostoru rumunskog Banata i drugde tobože prihvatili *tuđinski jezik* ne doseljavaju u srpska naselja, ako su svesni svoga srpskog

⁶⁵⁴ P. Dobroljub (iguman Filaret), *Srpski odzarci iz rumunske istorije*, u: Vesnik Srpske crkve I, Beograd 1897, 14–15.

⁶⁵⁵ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, knj. 1, Negotin 1972, 37.

⁶⁵⁶ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 37.

porekla, pa da i ona napreduju, nego se doseljavaju u rumunska (vlaška). Bilo bi još zanimljivije naći odgovor na pitanje zašto Srbi-Timočani, koji vekovima ostaju u Rumuniji, kao npr. Karaševci, zadržavaju srpski maternji jezik⁶⁵⁷ iako su prihvatili katoličku veroispovest, što je po mišljenju Cvijića garant gubljenja srpske nacionalne svesti, a srpski povratnici iz Rumunije vraćaju se u Srbiju s prihvaćenim tuđinskim jezikom bez obzira na to što su pravoslavne vere. Stanojević u ime viših interesa srpskog naroda mora reći da su se Srbi u ovom slučaju odrekli svog srpskog jezika kako bi se potom moglo reći da su Vlasi istočne Srbije zapravo porumunjeni Srbi. To je svakako lakše izneti na svetlost dana iako bez ijednog validnog argumenta negoli reći da su Vlasi zapravo Rumuni. Zašto da bude jednostavno kada može komplikovano. Uostalom, na taj način se prikriva posrbljavanje i asimilacija Rumuna (Vlaha) na svakojake načine, putem administracije, vojske, sudstva i crkve.

Zanimljivo je štivo koje iznosi Tihomir Stanojević navodeći najpre mišljenje Draškića, a potom svoje. Ova dva navoda se međusobno potiru, a nalaze se na istoj stranici Stanojevićevog dela. Najpre kaže da „Po mišljenju dr M. Draškića današnje stanovništvo potiče od *trako – dačko – slovenske simbioze koja je vremenom izgubila posebne etničke crte svojih predaka i prerasla u posebnu socijalnu grupu slovenskih stočara – vlaha*, nastanjenih uglavnom u planinskim naseljima. To bi značilo, da u *Negotinskoj krajini pre dolaska Turaka nije bilo etničkih Vlaha*, u smislu nesloveniziranih Romana, ili poromanjenih starosedelaca. Ali dok za *vlaško stanovništvo ne postoje uverljivi istorijski izvori o autohtonosti*, za *srpsko stanovništvo postoje evidentni podaci o njegovom prisustvu na tlu Krajine u srednjem veku*.“⁶⁵⁸ Dakle, po Draškovićevom mišljenju od kasne antike do srednjeg veka u Negotinskoj Krajini nema etničkih Vlaha pošto nema istorijskih izvora. Na njegovu žalost, istorijskih izvora ima, ali ih treba znati, a potom i navesti ili je posredi prećutkivanje tih izvora da se Vlasi ne dosete. Po mišljenju drugih autora, Vlasi su u XI, XII ili XIII veku došli sa Balkana na prostor

⁶⁵⁷ Mile Tomić, *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, god. XII, br. 4–5, 84.

⁶⁵⁸ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 34.

današnje Rumunije, a ovde kod Draškića čitamo o nekakvoj simbiozi trako-đačko-slovenskoj koja je vremenom postala *socijalna grupa slovenskih stočara – vlahi*. Postavlja se pitanje odakle onda danas toliko Vlaha ili Rumuna, kao što su Arvanitovlasi, Faršerioti Meglenorumuni, Aromuni, Istrorumuni, Rumuni (Vlasi) itd., bilo da se nalaze na tlu današnje Rumunije bilo na tlu Balkana.

Drugo mišljenje koje Stanojević navodi kao svoje, a koje je suprotno mišljenju Draškića jeste sledeće: „Do nedavno se mislilo da su srpska i vlaška naselja uglavnom nastala u XVIII veku, dok se za neka pretpostavljalo na osnovu predanja da su 'možda stara do 300, 400 ili više godina'. Danas se zna da je većina naselja Negotinske krajine nastala krajem XV veka, a 'možda i daleko ranije'. Postojanje vlaških i srpskih naselja na tlu Krajine početkom XVI veka samo su dokaz više da su zajedno *sa srpskim starincima zatečeni i vlaški starinci*.⁶⁵⁹

Suprotno navedenom štivu Tihomira Stanojevića, Petar Vlahović kaže da se na osnovu „jednog izveštaja egzarha Maksima iz 1773. godine zaključuje ... da u severoistočnoj Srbiji nema *vlaškog življa*.“⁶⁶⁰ Međutim, na osnovu svojih novijih istraživanja Petar Vlahović iznosi novu tezu, razume se, opet ničim potkrepljenu, da „*Vlasi u severoistočnoj Srbiji, koji su se kasnije formirali, predstavljaju specifičnu etničku zajednicu neutvrđene etničke geneze, koja je formirana tokom vremena u zoni jedne izrazite limitrofne i bilingvalne oblasti.*“⁶⁶¹ Od silnog proučavanja Vlaha istočne Srbije Vlahović je jedva stigao do zaključka da ne zna koje su etnogeneze. Na narednim stranicama Vlahović iznosi svoja „epohalna otkrića“ da „*Vlasi u severoistočnoj Srbiji predstavljaju relativno mlad etnički supstrat*. Razvili su se – objašnjava Vlahović – u specifičnim društveno–istorijskim uslovima koji su tokom XVIII, XIX i XX veka vladali na prostorima između Velike Morave i Timoka, južno i severno od Dunava.“⁶⁶² Nastavljajući u svom naniru, on vešto

⁶⁵⁹ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 34.

⁶⁶⁰ Petar Vlahović, *Etnički procesi i etnička simbioza stanovništva severoistočne Srbije*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd 1998, 104.

⁶⁶¹ Petar Vlahović, *op. cit.* (1998), 104.

⁶⁶² Petar Vlahović, *op. cit.* (1998), 106.

izbegava da u istočnoj Srbiji pomene prisutne Rumune i rumunski jezik već „*Stanovništvo vlaškog govora*” koje je „*vremenom ... dobilo ime Vlasi*”. Ako je stanovništvo vlaškog govora vremenom dobilo ime Vlasi, kako se zvalo pre tog vremena, verovatno Rumuni, ali tu reč neće Vlahović prevaliti preko svojih usta. U nastavku rečenice izjavljuje da „ime nema nikakve neposredne veze sa starobalkanskim Vlasima, ostacima romanizovanog, odnosno jelinizovanog starobalkanskog etničkog sloja, čiji se razvoj može pratiti od prodora Rimljana u ove krajeve.” Vlahović nije odoleo ni poigravanju s velikim i malim inicijalnim V- u nazivu „vlah” za koji kaže da su ga „Turci ... upotrebljavali i za Srbe, koji su se bavili stočarenjem.” Vlahović je jedini autor koji izjavljuje da je „*ime Vlah međutim, došlo ... i postalo uobičajeno posle doseljavanja iz Vlaške, odnosno današnje Rumunije.*”⁶⁶³ Ovde nije jasno da li Vlahović želi reći da je etnonim Vlah nastao od imena srednjovekovne države Vlaške, a ako jeste šta sa autorima koji kažu da je etnonim Vlah nastao od imena romanizovanog galskog plemena *Volcae*, zabeleženog kod Tita Livija i Gaja Julija Cezara⁶⁶⁴ (up. kod Strabona, Ptolemeja i drugih grafije: Ουόλχαι, Ουιολκαί),⁶⁶⁵ koje su preuzeli od Germana. Šta naposljetku učiniti sa tezom koju su Ivanov i Toporov izneli i dobrano utvrdili da etnonim Vlah potiče od hipotetičke indoevropske osnove **uel-* „*pašnjak pogodan za stočarstvo*”⁶⁶⁶ koju su, između ostalog, potkrepili i hetitskom imenicom *uellu-* u značenju „*pašnjak donjeg sveta*”,⁶⁶⁷ da ne pominjem manje značajna i već odbačena razmišljanja o poreklu etnonima Vlah.⁶⁶⁸ Uostalom, ako je „*ime Vlah ... postalo uobičajeno*

⁶⁶³ Petar Vlahović, *op. cit.* (1998), 105.

⁶⁶⁴ Caesar, *De bello gallico* VI, 24 i 59.

⁶⁶⁵ G. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstaemme*, Heidelberg, 1925, S. 168; G. Bonfante, *Latini e Germani in Italia*, Bologna, 1977⁴, 22, 23.

⁶⁶⁶ B. В. Иванов, В. Н. Топоров, *К вопросу о происхождении этнонима „Valahi”*, АН СССР, Институт славяноведения и балканистики, Москва, 1979, 64.

⁶⁶⁷ J. de Vries, *Altermanische Religionsgeschichte*, Berlin, 1957, Bd. I–II, S. 117, 158, 380.

⁶⁶⁸ Po jednoj tezi, pojam je nastao od germanske reči *blak*, odnosno *Bloek*, što znači *crn*, jer su Germani sve južne narode zvali crnima zbog tamnije boje kože (K. Kadlec, *Valaši a valašske pravo v zemnichslovanskych a uherskych*, Praha, 1916, 3, nap. 1) i ona bi mogla naći opravdanja – po mišljenju Nikole Vukčevića – jer se „u

posle doseljavanja iz Vlaške, odnosno današnje Rumunije”, pitam se otkuda toliki pomeni Vlaha u srpskim srednjovekovnim darovnicama ili hrvatskim poveljama, latinskim i vizantijskim pisanim izvorima koji su, kako tvrde mnogi srpski autori, nestali, asimilovani tokom XII–XIII veka. Mora da su svekoliki Vlasi, po mišljenju Vlahovića, još pre IX veka proneli svoje ime na Balkan, jer se Vlahorinhini pominju na Halkidikiju još u VIII veku, a vizantijski izvor Kedrenos pominje Vlahe 976. godine nešto severnije, između Kastorje i Prespe u Makedoniji, gde je od njihove ruke poginuo bugarski princ David, brat cara Samuila, koji je stolovao u Ohridu.⁶⁶⁹ Kekavmen pominje pobunu Vlaha u Tesaliji 1066. godine koju su predvodili Vlasi: Berivoj, Ioan Gremianitul, Grigore Bambakan, Toader Skribon Pestatis i Slavota Carmalak.⁶⁷⁰

U poglavlju *O Poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)* sam već predstavio mnoge izvore u kojima se Vlasi pominju kao protorumunsko/rumunsko stanovništvo na prostoru Banata, Erdelja, Vlaške, istočne Srbije i zapadne Bugarske od IX/X do XVIII veka, a o njihovom jeziku govorim u poglavlju *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vlaški jezik* i ne bih da se ponavljam. Ti spomenuti Vlasi su morali imati svoja naselja u kojima su živeli, da ne pominjem opet autore, među kojima i mnoge srpske, koji iznose argumente u prilog tezi da se *kolevka rumunskog naroda* nalazi upravo u istočnoj Srbiji i zapadnoj Bugarskoj, tačnije na prostoru Timok – Osogovo – Šara. Prema tome, protorumunskog/rumunskog

letopisu popa Dukljanina (glava V) govori o Makedoniji i o zemlji Latinskoj, koju su nekada držali Rimljani” (N. Vukčević, *Etimologija pojma „Vlah”*, 318) pa nastavlja rečima popa Dukljanina, „a koji se sada zovu Nigri Latini” (I. Crnčić, *Popa Dukljanina ljetopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto hrvatsku*, Kraljevica, 1874, V, 8: ... *Post haec totam Provinciam Latinorum qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Moroulachi, hoc est Nigri Latini vocantur*). Postoji i teorija da je reč Vlah, odnosno Voloh nastala od slovenskoga glagola volo~itâ odnosno vlikâ „vući”, što u prenosnom smislu označava nomada (F. Miklošić, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften-Philosophisch historische Classe, Band XII, Wien, 1862, S. 2 (= F. Miklošić, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*)).

⁶⁶⁹ Ion I. Nistor, *Originea românilor din Balcani și Vlahiile din Tesalia și Epir*, București, Domino, 2003, 39–40.

⁶⁷⁰ Ion I. Nistor, *op. cit.*, 41.

življa je oduvek bilo, od kasne antike do dolaska Turaka na prostor Srbije i Bugarske, pa ih i oni pominju u svojim kanunamama i popisnim defterima XV–XVI veka, na koje se oslanja Tihomir Stanojević kada kaže da su srpska i vlaška naselja Negotinske Krajine većinom nastala u XV i XVI veku, ako ne i ranije.

U vezi s naseljima koja su, po mišljenju Stanojevića, nastala najkasnije u XV–XVI veku na tlu Negotinske Krajine, zanimljivo je navesti prevod jednog pisma s rumunskog jezika koje su žitelji Velikog ostrva poslali Knezu Milošu 3. jula 1832. godine, a u kojem „klanjajući se plačevno”, izjavljuju: „Dobra naša koja smo uživali u Krajini, vinograde, pivnice, vodenice, livade i branike rodne, koje smo *od dedova i pradedova naših* nasledili i naše je bilo *od kako je sveta i zemlje* i to je sve naše dobro bilo (...) I po skazanju naših starih *sedam puta bili smo robljeni* i opet nismo bili od naših dobara u Krajini odvojeni, niti su nas carstva do kraja upropašćala, no ako smo i rasturani bivali, opet smo se u naše selište Ostrovo sakupljali, sedeći u Ostrovu i živeći s Krajinom... I ako nas liše od Krajine i naših dobara, niti smo živi ni mrtvi, za(to) što smo mi s Krajinom živeli i *odande carski danak plaćali*... po skazivanju stari naši od kako je sveta i zemlje i *koliko je vera prešlo preko nas* nisu ne od Krajine odvajali...”⁶⁷¹

U pismu Rumuna (Vlaha) Ostrovljana ističe se da su oni uživali svoja dobra u Negotinskoj Krajini koja su nasledili od svojih dedova i pradedova „*od kako je sveta i zemlje*”. Kako bi ukazali na svoj viševjekovni habitus u Krajini, pominju, po kazivanju njihovih starih, da su „*sedam puta bili ... robljeni*” i da je mnogo „*vera prešlo preko*” njih. Dakle, Ostrovljani su, može biti, na svojim imanjima u Krajini bivstvovali još u vreme srednjovekovnih osvajanja i razaranja Romeja, Bugara, Rusa, Ugara, Kumana, Pečenega, Uza, Krstaša, Tatara i drugih.⁶⁷² Nastavljajući kazivanje o svom viševjekovnom prisustvu i na desnoj obali Dunava, Ostrovljani Knezu Milošu kao argument navode da su vazda „*carski danak plaćali*” iz Krajine, čime su želeli ukazati i

⁶⁷¹ Arhivska građa za naselja u Srbiji, T. Đorđević, u: Naseljavanje Srbije : naselja, poreklo stanovništva, običaji, Priredio Borisav Čeliković, Beograd, Službeni glasnik, SANU, 2011, 132 (150) – 133 (151).

⁶⁷² Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka*, knj. II, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor, 2012, 8–107.

na period Otomanske imperije kada je Negotinska Krajina bila *carski has* u kojem su Turci prevashodno naseljavali *Vlahe vojnuke*, a potom i *Vlahe filurdžije*.⁶⁷³

U tekstu koji sledi Tihomir Stanojević, objašnjavajući sveopšte povlašavanje Srba, svuda i na svakom mestu kaže da je „Pred tihom *'invazijom' rumunskih i povlašanih srpskih rodova*, popuštala ... kompaktna srpska masa i brzo se otvarala *uticaju vlaških govornih tradicija*. Postoje ubedljivi dokazi da su *brojni srpski rodovi 'povlašeni' na tlu Krajine*; nekada *čisto srpska sela vremenom su sva 'povlašena'...* *'Povlašavanje' (romanizovanje) srpskih rodova* vršilo se, dakle, i u *'tuđini'* i na tlu Krajine.”⁶⁷⁴ Opšta konstatacija jeste da je to pogrom srpskog naroda. Gde god se nalazili, Srbi bi podlegli „*uticaju vlaških govornih tradicija*”. Ukoliko i prihvatimo suludu Stanojevićevu tezu da se Srbi pod uticajem Vlaha lako *povlašuju (rumunizuju)*, onda je takođe lako izneti tezu da su to zapravo Srbi koji su nastali od posrbljenih Vlaha još od XIII veka, o čemu pišu pojedini srpski etnolozi, istoričari i lingvisti, koji kažu da se od tog vremena može govoriti samo o socijalnom staležu *vlaaha-stočara srpskog porekla*. Ako je to tačno, onda možemo reći da se ti davno *posrbljeni Vlasi* u kontaktu s rumunskim masama veoma lako vraćaju svom romanskom stablu, i oni sada, po Stanojevićevom mišljenju, Srbe povlašuju. A što se tiče *čisto srpskih sela* koja su na prostoru Negotinske Krajine vremenom „povlašena” – to su ona ista sela koja su srpski žitelji napustili i otišli na tlo današnje Rumunije, što je „posledica ratova, nesigurnosti, nasilja i drugih razloga”, o čemu piše Tihomir Stanojević na sledećoj, 39. strani. Tako da ne vidim na koji način su pridošli Rumuni mogli da rumunizuju prazna sela jer, po navodima srpskih autora, Srba u njima nije bilo.

Kao što sam maločas naveo, Stanojević dovodi u uzročno-posledičnu vezu iseljavanje srpskog stanovništva iz Negotinske Krajine s tim da „*Mnoge vlaške porodice i danas ne znaju svoje poreklo*, ali su spremne da kažu da su *njihovi preci 'bežali u Vlašku'*, ili da su *došli iz Vlaške*.” Na osnovu kojih dokumenata i fakata Stanojević rasuđuje da u Vlašku beže samo Srbi, a ne i Rumuni

⁶⁷³ Slavoljub Gacović, *op. cit.*, 294–298.

⁶⁷⁴ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 38.

(Vlasi) sa prostora istočne Srbije ili po čemu rasuđuje da se iz Vlaške vraćaju povlašćeni Srbi, a ne Rumuni (Vlasi)? „U 'tuđem svetu' – nastavlja Stanojević – pod uticajem sredine, i *međusobnim mešanjem sa vlaškim ili rumunskim stanovništvom*, gubili su vremenom svoje etničke osobine i prihvatili tradicije sredine u kojoj žive. Tako su na prvom mestu *'izgubili' jezik*.”⁶⁷⁵ To se neumitno dešava i rumunskom narodu u kontaktu sa srpskim, tj. prihvatanjem tradicije sredine u kojoj žive, gube svoje etničke osobine i jezik. To je obostrani proces davanja svog i prihvatanja tuđeg. Ukoliko govorimo o nepoznavanju sopstvenog porekla među Vlasima, rekao bih da svoje poreklo ne znaju takođe mnoge srpske porodice, ali Stanojeviću to ne smeta i ne pada na um da ih zato prozove posrbljenim Rumunima (Vlasima).

Za razliku od Stanojevića, Natošević kaže da „Za naše dostojnike, izuzevši crkvene, i za činovnike odavno se kaže: što je koji veći, da se tim većma osvoji tuđi, da većma zakljanja nego svoje, da se za sve većma zauzumlje, i da je sve pre nego Srbin; ***mnogi neće ni da se kaže, da je Srbin, kao da se stidi sebe i svoga***, - pa dal je ovo drugčije i bolje nego što se oni po Banatu zovu Vlasima!”⁶⁷⁶ Dakle, Natošević veli da po Banatu ima onih Srba koji „neće ni da se kaže, da je Srbin” i onih koji se „zovu Vlasima”. On ne dopušta mogućnost da se Vlasima na srpskom jeziku nazivaju pravi Vlasi, tj. Rumuni, a da se mnogi Srbin koji „neće ni da se kaže da je Srbin” najverovatnije pripada posrbljenom korpusu srednjovekovnih Vlaha. Ovde je prosto naglašeno da Vlasi u Banatu nisu Vlasi, tj. Rumuni, već su to povlašćeni Srbi – a argumenata za ovu teoriju nema. Uostalom, ako su Vlasi doista Srbi, koji se čas posla vrlo rado povlašćavaju, čemu onda tolike cike i vike u medijima kada je Reisu-l-ulema, tj. „poglavar Islamske zajednice u BiH Husein Kavazović na nedavnom (24. V 2016 – S. G.) skupu u Švajcarskoj održao (tobože – S. G.) skandalozan govor prepun uvreda, zato što je pripadnike srpskog naroda nazvao 'Vlasima'”.⁶⁷⁷ Stiće se dojam da je danas za Srbe naziv *vlah* (stočar) ili *Vlah* (povlašćeni Srbin) velika uvreda, ali zato kada

⁶⁷⁵ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 39.

⁶⁷⁶ Đ. Natošević, *Zašto naš narod u Austriji propada*, u: Srbski letopis za godinu 1865, god. XXXIX, knj. 110, U Novom Sadu, 1866, 115.

⁶⁷⁷ <http://rs.n1info.com/a163182/Svet/Region/Husein-Kavazovic-odrzao-uvredljiv-govor.html>

Srbin *Rumuna* (*Rumân*) istočne Srbije naziva *vlahom* ili *Vlahom*, ovaj, u najmanju ruku, taj naziv valja prihvatiti ozarena lica.

Suprotno tom uverenju, navešću dva italijanska *Anonimusa* iz XVI veka koji su zabeležili zanimljive impresije o jeziku i poreklu *Rumuna* (*Vlaha*) sa nekadašnjeg područja Pribrežne Dakije (*Dacia Ripensis* – od Miroč planine u Srbiji do reke Cibrice u Bugarskoj) i koji kažu da: „Ovaj narod, iako je grčke veroispovesti ... zbog *iskvarenog jezika latinskog* ... i zbog mišljenja koje imaju da *potiču od Romana* (Roma/ni = Rim/ljani – S. G.) i *romanskim imenom se međusobno nazivaju ... smatraju uvredom naziv Vlah* i ne vole da budu nazvani drugom rečju osim *Romani*”,⁶⁷⁸ odnosno *Români* (*Rumâni* = *Rumuni*), kako su sami sebe u XVI veku nazivali, a i danas se identično nazivaju na maternjem jeziku.⁶⁷⁹

Đorđe Natošević u sedmoj deceniji XIX veka navodi još jedan način povlašćavanja, iznoseći da „*Ako je jedan tuđin onde, ono svi drugi (Srbi – S. G.) i među sobom onim tuđim jezikom govore, isto kao ono u Banatu uz Vlajinju, pa kojim povodom da onaj i uči srpski, kad i ovi (Srbi – S. G.) sami srpski govor ne poštuju.*”⁶⁸⁰ Međutim, skoro sto pedeset godina kasnije Mirjana Maluckov, sa istog prostora, u svom radu iznosi suprotnu sliku, a to je da se „Srbi i *Rumuni međusobno ...*

⁶⁷⁸ M. Dogaru, G. Zbucnea, *O istorie a românilor de pretutindeni*, București, Editura DC Promotion, 204, 56.

⁶⁷⁹ Vlasi Dalmacije u XVI veku govorili su romanski, što se jasno vidi – kaže Konstantin Jireček – „iz jedne vesti u mletačkog geografa Domenika Negrija (*Dominici Marii Nigri Veneti Geographiae commentariorum libri XI*, Basileae, 1557, 103). In Coruatia, jednoj 'regio montana', koja 'Turcorum crebris incursionibus deserta iacet' i prostire se do reke Cetine, stanovahu po Negriju 'homines proceri corporis ac ualidi, uenusti facie et qui latina, licet corrupte, inter loquendum non pauca proferant uocabula, seque Romanos fuisse ibique prioribus temporibus in coloniam deductos pertinaciter asseuerant'. Potomci *Vlaha* ili *Murlaka* (*Murlachi*), koje su Frankapani preselili 1450–1480. sa kopna na ostrvo Krk (list. 1465, 1468 Mon. hist. jur. 6, 244–246, 254–255), biće da su u selima Dubačnici i Poljici zaboravili svoj *rumunski* ('po vlašku') tek u XIX veku. Miklošić je objavio dve molitve na rumunskom, navodno iz Poljica (*Wanderungen der Rumunen*, str. 8–9, isp. i 5); te iste molitve (in lingua Poglizana) objavio je tu skoro i Jagić po nekoj starijoj zabelešci oko 1824. u *AslPh.* 22 (1900), 621–622. S ovim su u vezi kolonije *Rumuna* na istoku Istre” (Vidi: K. Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka, knj. II, Beograd, 1962, 47).

⁶⁸⁰ Đ. Natošević, *op. cit.*, 115.

sporazumevaju srpski” i nastavlja: „*Rumuni su poznati po tome što u prisustvu onih koji ne znaju rumunski, bolje reći onih koji nisu Rumuni, ne govore rumunski. Nije bitno da li je prisutna jedna ličnost koja ne govori rumunski, a dva ili pet Rumuna – oni neizostavno prelaze na razgovor srpskim jezikom.*”⁶⁸¹ Zapažanja koja je iznela Maluckov za Rumune u Banatu istovetna su i za Rumune (Vlahe) istočne Srbije. Natošević bi za ovo rekao da je posredi *posrbljavanje* rumunskog življa, a Maluckov naglašava da je posredi „*lepota i tuga tog zajedničkog življenja.*”⁶⁸²

Rekao bih da nije čudo što za Natoševića na prostoru južnih Slovena nema mesta za Rumune (Vlahe) jer on i u drugim narodima vidi samo Srbe, po onoj Vukovoj krilatici „*Srbi – svi i svuda*” (nastalaj u vezi sa štokavcima), a njihova narodna imena smatra lokalnim imenima srpskog naroda. Evo celovitog Natoševićevog teksta o tome: „*U nas ima čitavih krajeva, koji ni svoga narodnoga imena ne znaju, nego se drže i kažu Slavonci, Hrvacani, Dalmatinci i drugo, samo ne Srbi. Ja ih znam tako sramotnih, da se uvređeni nalaze, kad im ko kaže da su Srbi, a Srbi su.*”⁶⁸³ Za Natoševića svi Slavonci, Hrvacani (= Hrvati) i Dalmatinci su Srbi, a to su zapravo regionalni narodni nazivi za Hrvate nastali po nazivima provincija. Tačno je, možda u Dalmaciji i Slavoniji žive i dobegli Srbi iz srpskih krajeva krajem XV i tokom XVI i XVII veka koje su zauzeli Turci.⁶⁸⁴ Pritom ne mislim na prostor Dalmacije sve do reke Cetine gde se i ranijih vekova pored Hrvata i Cetinskih Vlaha (XIV–XV vek)⁶⁸⁵ u istorijskim izvorima pominju i Srbi.⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Mirjana Maluckov, *Etnički odnosi Srba i Rumuna u Banatu*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd 1998, 149.

⁶⁸² Mirjana Maluckov, *op. cit.*, 149.

⁶⁸³ Đ. Natošević, *op. cit.*, 116.

⁶⁸⁴ Aleksa Ivić, *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoleća*, Prvo odeljenje – Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima, knj. 21, Subotica, SKA, SEZ, knj. XXXVI, 1926.

⁶⁸⁵ Ante Milošević, *Stećci i Vlasi. Stećci i vlaške migracije 14. i 15. stoljeća u Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni*, Split, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split, 1991, 1–63; Ante Milošević, *O problematici stećaka iz dalmatinske perspektive*, Godišnjak/Jahrbuch, 42, Split, 2013, 90: „U povijesnim ispravama srednjeg vijeka etnička zasebnost Vlaha dobro je potvrđena mnogim područjima Balkana, a posebno

Poput Đorđa Natoševića, i Miloš Milojević u svom delu stanovništvo Banata, ili od Alte do Dunava smatra povlašćenim Srbima kada kaže: „*Tako je i sa Vlasima, koji u malom Banatu, ili od Alte do Dunava, pre 60 god. govoriše srpski, a sada svi vlaški.*”⁶⁸⁷ Ovde je Milojević prevršio svaku meru. Koji to Vlasi govore srpski, osim ako ne misli na Vlahe Miroslava Draškića i Tihomira Stanojevića koji potiču od *trako – dačko – slovenske simbioze koja je vremenom izgubila posebne etničke crte svojih predaka i prerasla u posebnu socijalnu grupu slovenskih stočara – vlaha* ili na one posrbljene Vlahe koji su tobože nekad bili Srbi pa su zato govorili srpski. U nastavku teksta Milojević kaže da „*Ovi i naši u dan. Srbijici strašno povlašavaju Srbe, a da i ne spominjemo u Austriji šta se radi.* Dosta je da se navede samo ovo: *da jedna devojkica vlašica, dovedena u zadružnu srpsku kuću, za nekoliko godina povlaši svu kuću, a nekoliko desetina, pa često i dve tri, povlaše svo selo.*”⁶⁸⁸ Samo da razjasnim da su Milojevićeve „*Ovi*” verovatno pravi Rumuni (Vlasi), a „*naši*” su verovatno porumunjeni Srbi, koji nastavljaju daljnju rumunizaciju Srba. Normalno, u prilog tezi o povlašćavanju Srba i ovde je prikazan

je jasna u cetinskoj regiji. U tome smislu, pored nekoliko drugih povijesnih podataka, posebno upozoravamo na tzv. Zakon za **Cetinske vlah**e iz 1436. godine koji u pisanom obliku kodificira dotadašnje njihovo običajno pravo. Pored niza drugih odredbi, prvenstveno sudbene i pravne naravi, spomenuti zakon jasno određuje njihova prava i odnose prema drugim etničkim skupinama tadašnje Cetinske kneževine, s **Hrvatima i Srbima**.”; Radoslav Lopašić, *Cetinski i lički Vlasi*, u: Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji, prir. Ivan Mužić, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010, 19–30. O socijalnom statusu i društvenoj organizaciji Cetinskih Vlahi te o njihovom odnosu prema drugim ondašnjim stanovnicima Cetine up.: N. Klaić, *Društvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj s posebnim obzirom na njegov razvitak u Cetinskoj krajini*, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, izd. HAD-a 8, Split 1984, 265–271, te posebno M. Ančić, *Gospodarski aspekti stočarstva ceninskog komiteta u XIV. st.*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 14, Zagreb 1987, 69–98.

⁶⁸⁶ Relja Novković, *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka (istorijsko-geografsko razmatranje)*, Beograd, Istorijski institut – Narodna knjiga, 1981; Slavoljub Gacović, *O izgubljenom srpstvu Dalmacije svedoče i narodne pesme*, u: Reč i misao, List Timočkog književnog kluba, god. I, br. 1, Zaječar, jun 1988, 10–11.

⁶⁸⁷ Miloš S. Milojević, *Odlomci istorije Srba i srpskih – jugoslovenskih zemalja u Turskoj i Austriji*, tom I, Beograd 1872, 83.

⁶⁸⁸ Miloš S. Milojević, *op. cit.*, 83.

stereotip, po ko zna koji put, da desetak vlaških snaja, a često i dve- tri mogu da „povlaše svo selo”.

Kako bi ukazao na srpsko poreklo Rumuna u Srbiji, Tihomir Đorđević kaže da su „mnoge rumunske porodice u Srbiji očuvale... sećanje na to da su nekadašnji Srbi, i da su prešli Dunav u begu pred turskim zulumom, da su u rumunskom okruženju prestali da koriste svoj maternji jezik i da su se zatim vratili u Srbiju kao Rumuni” (str. 30). To svakako nije isključeno, ali to je argument iste jačine i validnosti kao kad biste rekli da su danas svi Rumuni u srpskom okruženju prihvatili srpski jezik i da su postali Srbi. Ovde je zapravo reč o bilingvizmu, koji i danas postoji kod onih Srba u Rumuniji koji su tamo doista počeli migrirati još krajem XIV pa sve do kraja XVIII veka, o čemu pišu rumunski istraživači, među kojima i Mile Tomić,⁶⁸⁹ redovni profesor Univerziteta u Konstanci, iz redova onih Srba koji su pre mnogo vekova migrirali na prostore današnje Rumunije.

Međutim, Đorđević je kontroverzan, jer sam kaže da su mu u boljevačkoj osnovnoj školi „rumunčad iz okoline” pevala na „maternjem jeziku” sledeće stihove:

Cum će strigă? – Mămăligă! Kako te nazivaju? – Kačamak!
Cum će cheamă? – Surbi zamă!, Kako te imenuju? – Srči-čorba!,

a na račun ovih stihova konstatuje sledeće: „Čudnovata stvar, i u Bukureštu pevaju deca istu pesmicu sa dodatkom još”:

Cum te bate? – Peste spate! Kako te tuku? – Po leđima!⁶⁹⁰

Kada govori o uzroku seoba srpskoga življa preko Dunava na

⁶⁸⁹ Toponimija na prostoru istočne Srbije, pogotovu na tlu Crne Reke, veoma je bogata i sadrži elemente koji mogu pomeriti naše predstave o vremenu dolaska tzv. kosovske struje krajem 14. veka u istočnu Srbiju. Oko trideset naselja samo na tlu Crne Reke nose imena identična sa imenima na Kosovu (D. Bojanić-Lukač, *Zaječar i Crna Reka u vreme turske vladavine /XV–XVIII vek/, Glasnik Etnografskog muzeja 42 /1978/, 58). M. Tomić, *Elementele lexicale românești în graiul sîrbesc din localitatea Svinîța (Județul Mehedinți)*, *Fonetică și dialectologie*, vol. IX (Extras – 1975), 165–175; M. Tomić, *Antroponimija Karaševaca II*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVIII/1 (Poseban otisak – 1974), 207–239.*

⁶⁹⁰ Tih. R. Đorđević, *Kroz naše Rumune – putopisne beleške*, Beograd, 1906, 23, nap. 2. Ovo je vrsta brzalice kojom bi se mališani naterali da sami sebe nazivaju *kačamakom* i *srči-čorbom*, odnosno nečim što se nije mnogo vrednovalo.

sever, Đorđević pominje i vreme: „Naročito je u drugoj polovini XVII veka veliki deo stanovništva severoistočne Srbije bio prisiljen da beži”, a nakon nekoliko redova kaže da „prva rumunska naseljavanja na severoistok Srbije padaju otprilike u to vreme” (str. 18), tj. „u drugoj polovini XVII veka”. Pitamo se, kako je moguće da se u vreme iseljavanja Srba useljavaju Rumuni ako je život „pod turskom dominacijom” bio podjednako težak i jednima i drugima i otkuda pojam „severoistok Srbije” kada je taj prostor krajem XVII veka još uvek pripadao Smederevskom i Vidinskom sandžaku Turske imperije, posebno ako tome pridodamo činjenicu da predeo istočno od Miroč planine tj. današnja Timočka krajina, ni pre Turaka nikada nije bio „severoistok Srbije”, već je bio *severozapad Vizantije, Bugarske i Vidinske despotovine ili jugoistok Ugarske*.

Đorđevićeva teza koju je Jovan Cvijić prezentovao pred Komisijom za razgraničenje na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine da je srpsko stanovništvo bežeći pred Turcima migriralo u XIV–XV veku na prostor današnje Rumunije i da se odatle počinje vraćati od kraja XVII do početka XIX veka u istočnu Srbiju kao rumunsko stanovništvo, još uvek se pojavljuje u ponovljenim izdanjima pojedinih srpskih autora,⁶⁹¹ i pored toga što su u međuvremenu objavljeni mnogi izvori koji je čine bespredmetnom u daljim raspravama.

U vreme vlaškog doseljavanja *srpski element je na području Banata veoma živ, i to toliko da je masa srpskog naroda sa tih prostora krenula ka Rusiji nakon 1751. godine*. Da je teorija o rumnizaciji ili povlašavanju Srba tačna, imali bismo paradoks da se deo Srba za kratko vreme potpuno rumunizovao/povlašio i potom dolazio u Srbiju kao Rumun/Vlah, a deo Srba, koji je ostajao duže pod uticajem rumunskog/vlaškog etničkog „atavizma” na području Banata, sačuvao je srpski etnički identitet da bi se kao takav odselio u Malu Rusiju (nakon 1751) i da bi se tek nakon sto i više godina (krajem XIX veka) u celosti asimilovao u rusku masu.

⁶⁹¹ Tihomir R. Đorđević, *Istina u pogledu Rumuna u Srbiji : Prava istina o „zaboravljenim Rumunima” u Srbiji u delu etnologa dr Tihomira R. Đorđevića*, pripr. mr Radomir D. Rakić, Bor, Narodna biblioteka Bor, 2006, 11–42 s pogovorom priređivača: Tihomir R. Đorđević i Vlasi (*Etno-politikološki ogled*), 45–78.

Postoje i pozvaniji autori, poput Skoka, Erdeljanovića, Kulišića i drugih koji iznose upravo suprotno mišljenje od navedenih, a to je da se Rumuni (Vlasi) Balkana potpuno utapaju u južnoslovenske narode najkasnije tokom XIV–XV ili tokom XVI–XVIII veka. Ali lako je njima govoriti, jer na prostorima Crne Gore, Hercegovine i Hrvatske, osim ono malo u Istri, nema više Rumuna (Vlaha), dok ih u Srbiji ima, i mora biti da „predstavljaju opasnost” za Srbiju. Na primer, Špiro Kulišić u svom radu *O nekim problemima etničkog razvitka našeg dinarskog stanovništva i njihovih odnosa sa balkanskim starincima* navodi: „Proces slavizacije romanskih Vlaha, imao je rano započeti, a uglavnom je dovršen u 14. i 15. vijeku, kako pokazuju slavenska imena katuna Vlaha u spomenicima tog vremena”. O prostoru na kojem se nalazi matica *romanskih Vlaha* Kulišić u svojoj studiji kaže: „Najkompaktnija vlaška populacija je bila u staroj Srbiji, na Kosovu, i na izvoristu Morave, Ibra i Lima, odakle se Vlasi preseljavaju u Bosnu, zatim u Hrvatsku i dalje na zapad”, mada na osnovu nekoliko podataka iz Dubrovačkog arhiva Skok ocenjuje da je na zemljištu Žabljaka i Stoca „i u Crnoj Gori, u XV vijeku, postojala posebna oblast koja se zvala *Donji Vlasi, Vlachi inferiores*.”⁶⁹² Skok „iz toga zaključuje da su se negdje morali nalaziti i *Gornji Vlasi*, ... pa pretpostavlja da se Gornjim Vlasima može smatrati oblast zvana *Stari Vlah*. Nije, međutim, isključeno ni to ... da se ti Gornji Vlasi imaju tražiti u današnjoj Katunskoj nahiji u Crnoj Gori”.⁶⁹³ Kulišićevo mišljenje dele i drugi autori, ali ukoliko prihvatimo Đokićevo mišljenje da Vlasi na sve načine povlašćavaju južnoslovenske došljake, pitam se gde onda nestadoše toliki „*povlašćenjaci*” (povlašćeni Srbi, Hrvati itd.) na spomenutom prostoru. Nestali su kao da ih je zemlja progutala. Kulišić u nastavku svoga rada kaže: „Hrvatski su Vlasi *istog porekla kao i srpski i bosanski Vlasi*”, a ja se opet pitam, kako to da ovi Vlasi ne povlašće Hrvate i Bosance nego su i na prostoru Hrvatske i Bosne vremenom nestali. Hrvatski istoričar Franjo Rački daje nam odgovor da je počev od XIV veka na području hrvatske zemlje bio „dovršen proces asimilacije”, odnosno da „hrvatski Vlasi nisu više bili po jeziku i narodnosti *Romani*”. Mišljenje Račkog o

⁶⁹² Petar Skok, *Češka knjiga o vlaškom pravu*, Sarajevo, GZM, 1918, 305 i nap. 2.

⁶⁹³ Špiro Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd, Pobjeda, 1980, 24–25.

dovršenoj *asimilaciji romanskih Vlaha* je što se tiče hronologije neprihvatljivo, jer je asimilacija bila završena nekoliko vekova kasnije. Naime, Mikić na osnovu svojih antropoloških proučavanja kaže da na prostorima od Alpa do reke Mati u Albaniji nije bilo mešanja starosedelačkog dinarskog stanovništva sa novopridošlim Slovenima „sve do 12. 13. veka” i da „do značajnih populacionih mešanja dolazi tek sa osmanlijskom okupacijom”,⁶⁹⁴ tj. mešanja domaćeg romanskog stanovništva sa slovenskim pridošlicama počela su tek nakon XII–XIII, tj. u XIV veku, da bi se intenzivirala tek tokom XV veka dolaskom Turaka. Samim tim, asimilacija romanskih Vlaha nije mogla biti dovršena početkom XIV veka, kako veli Franjo Rački, već se mora pomeriti nekoliko vekova kasnije. Recimo, „u kotorskim izvorima XIV–XVI veka, po istraživanjima Kovijanića, naziv *Vlah* ima etničko značenje jer se uvek piše velikim slovom (*Nos Vlaci, cum Vlachis, dictorum Vlacorum*), kao i etnički nazivi *Turci* (*Quod si Turci*) ili *Sloven – Sciavo* (*capo Thomasio Schiavo*).”⁶⁹⁵ Kulišić navodi i mišljenje Alberta Fortisa⁶⁹⁶ i Ivana Lovrića,⁶⁹⁷ koji kažu da „krajem XVIII veka cetinske Vlahe smatraju Slovenima”, a potom donosi i mišljenje Skoka, koji kaže da od „cetinskih Vlaha, koji se spominju u izvorima, nijedan ne nosi rumunsko ime i iz toga zaključuje da su ovi *Vlasi već sasvim poslovenjeni*.”⁶⁹⁸ Na drugom mestu Kulišić kaže: „Skok primećuje da i od Vlaha Cetinske krajine, koji se spominju u izvorima, ni jedan ne nosi rumunsko ime, pa iz toga zaključuje da su ovi Vlasi već sasvim poslovenjeni,”⁶⁹⁹ iako to po

⁶⁹⁴ Ivan Mužić, *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010, 240, nap. 536.

⁶⁹⁵ R. Kovijanić, *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV–XVI vijek)*, I, Cetinje, 1963, 189; Ibid, *Pomeni crnogorskih lemena*, II, Titograd, 1974, 60.

⁶⁹⁶ Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova serija, sv. XIII (1958), Etnologija, 77–97.

⁶⁹⁷ Ivan Lovrić, *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb 1948.

⁶⁹⁸ Špiro Kulišić, *O nekim problemima etničkog razvitka našeg dinarskog stanovništva i njihovih odnosa sa balkanskim starincima*, Godišnjak, knj. V, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 3, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1967, 204–205.

⁶⁹⁹ Petar Skok, *Iz rumunske literature o balkanskim Vlasima*, Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje, 1928, III, 294; Iz jednog drugog izlaganja Petra Skoka

nekim vijestima, kako će se dalje vidjeti, možemo zaključiti tek za kraj XVI i za XVII i XVIII vijek, barem za cetinske Vlahe.”⁷⁰⁰ Dakle, i Kulišić poslovenjivanje Vlaha pomera nekoliko vekova kasnije. Ovde se, naime, može govoriti samo o poslovenjivanju njihovog romanskog/vlaškog onomastikona u XIV–XV veku, ali oni su i dalje bili dvojezični (*bilingues*), tj. u međusobnoj komunikaciji su koristili svoj romanski/rumunski govor, koji nije imao odlike dalmatoromanskog,⁷⁰¹ i koji je pored hrvatskog bio u opštoj upotrebi u primorskim gradovima Dalmacije. To se posredno može dokazati na osnovu onomastikona Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, koji je danas skoro stopostotno posrbljen, ali oni u međusobnoj komunikaciji još uvek upotrebljavaju rumunske govore i upražnjavaju svoju specifičnu rumunsku tradicionalnu kulturu. Po navodima Kulišića: „Humanista Tubero, u isto vrijeme (1490–1522), veli za bosanske Vlahe da su oni *Nomades Illyrici, quos Valachos vulgo dicunt*.”⁷⁰² U svom delu *Put po Dalmaciji* (Viaggio in Dalmazia, 1774) Alberto Fortis još krajem XVIII veka piše kako „dalmatinski Zagorci sami sebe, svojim jezikom, zovu imenom Vlasi, dok su im naziv Morlaci dali gradski stanovnici Dalmacije... Ovdje, dakle, naziv Vlasi ne označava ljude određenog zanimanja, srednjovekovne stočare, kiridžije i vojnike. Zagorci su u Fortisovo vrijeme potpuno nastanjeni, bave se zemljoradnjom, stočarstvom i domaćim zanatima ... a potkraj XVII

proističe da se dugo u primorskim gradovima Sloveni i Romani nisu mešali, a da su Romani tek krajem XV veka nestali i to ne zbog toga što su ih Sloveni asimilovali, već zato što su ih uništile teške zarazne bolesti koje su u toj oblasti vladale od XIV veka pa nadalje (Petar Skok, *O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike*, u: Rasprave IV, Ljubljana, Znanstveno društvo za humanistične vede, 1928, 6).

⁷⁰⁰ Špiro Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd, Pobjeda, 1980, 24.

⁷⁰¹ Špiro Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd, Pobjeda, 1980, 37–38; Jovan Erdeljanović, *Kući*, SEZ VIII, 227: „Reč KOMUN ... bez sumnje nasleđe od negdašnjih pastira vlaških”; Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, I, 504–55, II, 63, 136, III, 569; G. Valentini, *La famiglia nel diritto tradizionale albanese*, Annali lateranensi, X, 1945, 112–113; M. Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1900, curia; K. Jireček, *Istoria Srba*, Beograd, 1922, I, 13; Jovan Erdeljanović, *Stara Crna Gora*, SEZ, XXXIX, 120; Ivan Popović, *Neki gentilni i njima srodni termini kod Crnogoraca i Arbanasa*, Radovi Naučno društvo BiH, Sarajevo, 1954, II.

⁷⁰² Petar Skok, *Iz rumunske literature o balkanskim Vlasima*, Glasnik Skopskog naučnog društva, Skopje, 1928, III, 298.

vijeka dobro su služili i kao *grenadiri* u mletačkoj vojsci.”⁷⁰³ O pitanju jezika dalmatinskih Zagoraca ili Morlaka Fortis piše: „Ali i Vlasi su govorili jezik mnogo polatinjen i upitani zato odgovaraju, da su oni poreklom Romani...”, odnosno *Români* (*Ma i Valachi parlano una lingua, che latineggia moltissimo, e interrogati del perche rispondano d' essere orginariamente Romani...*).⁷⁰⁴ Zatim, geograf „Domeniko Negri ističe još 1557. da cetinski Vlasi⁷⁰⁵ govore iskvaranim latinskim govorom i da sami sebe nazivaju *Romani*-ma”, tj. *Rumuni*-ma (*Români* na rumunskom) na srpskom, budući da se govori o XVI veku. Moglo bi se reći da je to bilo „stanje dvojezičnosti, u kome je slovenski jezik polako nadvladaivao, te je rumunski najzad isčeznuo”,⁷⁰⁶ konstatuje Jireček. Dakle, romanski Vlasi nisu mogli nestati krajem XIII veka, bez obzira na to što su bili „okruženi slovenskim stanovništvom” i bili „upućeni na saradnju s njim ... u srpskoj državi”, kako piše D. Dinić-Knežević,⁷⁰⁷ kao ni u XIV ili XV veku na prostoru Hrvatske⁷⁰⁸, Bosne i Hercegovine i Crne Gore⁷⁰⁹, jer

⁷⁰³ Špiro Kulišić, *Iz putopisa Alberta Fortisa*, Sarajevo, GZM, 1958, 77, 83.

⁷⁰⁴ Nikola Vukčević, *Etničko porijeklo Crnogoraca*, Beograd, 1981, 107.

⁷⁰⁵ Dominici Marii Negri, *Veneti geographie commentariorum libri XI*, Basileae, 1557, 103; Radoslav Lopašić, *Cetinski i lički Vlasi*, u: *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, prir. Ivan Mužić, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010, 19–30.

⁷⁰⁶ K. Jireček, *Istorija Srba*, Beograd, 1923, III, 41; Petar Skok, *Iz rumunske literature o balkanskim Vlasima*, Glasnik Skopskog naučnog društva, Skoplje, 1928, III, 298.

⁷⁰⁷ *Leksikon srpskog srednjeg veka*, priredili Sima Ćirković, Rade Mihaljčić, Beograd, Knowledge, 1999, 87: „Okruženi slovenskim stanovništvom i upućeni na saradnju s njim, vlaški katuni u srpskoj državi nisu uspjeli da sačuvaju svoje prvobitno etničko obeležje, već su vremenom slavizirani”.

⁷⁰⁸ Franjo Rački, *Hrvatska prije XII vijeka*, Rad JAZU LVII, 144.

⁷⁰⁹ Frensis S. Stivenson, *Istorija Crne Gore*, Podgorica, CID, 2001, 51–52: „Interesantna je činjenica da dok su Vlasi, ili Rumuni, povećavali i umnožavali svoje stanovništvo u Rumuniji, Temišvarskom Banatu, Transilvaniji, u Bukovini i Besarabiji, njihova populacija se smanjivala u zemljama južno od Dunava... Da li su Rumuni došli sa sjeverne ili južne strane Dunava, ili ih, u stvari, možemo smatrati potomcima romanizovanih Dačana ili romanizovanih Tračana, više je pitanje interesovanja nego važnosti. Biće dovoljno ako kažemo da su bili veoma brojni u srpskim zemljama, i stoga u Zeti, gdje su hranili svoja stada ... ili se bavili trgovinom na malo... Ma koliko da su romanski elementi nekada bili prisutni u zemlji koja se

su sredinom XVI veka još uvek govorili iskvarenim latinskim, tj. rumunskim ili aromunskim dijalektom rumunskog jezika, ali su, može biti, tokom XVII ili početkom XVIII veka na prostorima gde nije bilo kontakata sa rumunskim (vlaškim) stanovništvom koje je stalno dolazilo s Karpata, već bili asimilovani od Srba, Hrvata i drugih naroda Balkana. Franjo Miklošić smatra da se rumunska narodnost vidi iz mnogobrojnih nesumnjivo rumunskih imena Vlaha (*Die rumunische Nationalitaet der Wlachen ergibt sich aus den zahlreichen unzweifelhaft rumunischen Namen von Wlachen*), a potom navodi jedan vrlo zanimljiv podatak koji pokazuje da se na ostrvu Krku rumunski jezik delimično zadržao do sedamdesetih godina XIX veka.⁷¹⁰ Franjo Rački pak na osnovu podataka koje nalazimo kod Miklošića tvrdi da je u Poljicama „verniki Mate Bajčić oko 1870. godine čitao molitve ‘otče naš’ i ‘zdravu Mariju’ na rumunskom, ali sa dosta izmiješanim hrvatskim riječima.”⁷¹¹ Bajčić je Miklošiću tvrdio još i da su njegovi roditelji govorili „po vlaški”.⁷¹² Da je u kontinuitetu do XVIII veka još uvek bilo rumunofonih Vlaha, tj. da se govorilo nekim rumunskim dijalektom, sudimo indirektno i na osnovu imena starovlaškog kneza *Jerkula Bratula*, koji se pominje krajem XVII i u prvoj polovini XVIII veka. Zato se pouzdano može govoriti o etničkim rumunofonim Vlasima tokom XVIII veka i na području Starog Vlaha, odnosno u zapadnoj Srbiji.⁷¹³

Uostalom, da su Rumuni (Vlasi) imali u sebi tolike etničke snage da Srbe, Hrvate i druge žitelje Balkana *porumunjuju* (*povlašćavaju*) i *asimiluju*, na način koji su spomenuti autori, poput Jovana Đokića, Đorđa Natoševića, Tihomira Đorđevića, Tihomira Stanojevića, igumana Filareta, Petra Vlahovića, Miloša S. Milojevića, Dragoslava D. Petkovića, Antonija Lazića, Koste Jovanovića,

danas zove Crna Gora, oni su u međuvremenu potpuno nestali, jer ih je upio srpski elemenat.”

⁷¹⁰ Franjo Mikloschich, *Ueber die Wanderungen der Rumenen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Wien 1879, 3 i 8.

⁷¹¹ Nikola Vukčević, *Etničko porijeklo Crnogoraca*, Beograd, 1981, 107.

⁷¹² Franjo Rački, *Hrvatska prije XII vijeka*, Rad JAZU LVII, Zagreb 1881, 144, nap. 2; Franjo Mikloschich, *Ueber die Wanderungen der Rumenen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Wien 1879, 8–9.

⁷¹³ J. Radonić, *Prilozi za istoriju Srba u Ugarskoj*, I, Novi Sad 1909 (prilog 161).

Vidosave Stojančević i dugih, naveli u svojim radovima, danas bismo na Balkanu umesto Bugarske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore i drugih zemalja sasvim sigurno imali jednu prostranu zemlju pod imenom Romanija/Rumunija (Vlaška).

Pojedinačni primeri povlašavanja i posrbljavanja

Povlašavanje. Asimilacija pojedinačnih srpskih ili vlaških/rumunskih porodica sa primerima koje su u svojim radovima ili delima prikazali pojedini autori sasvim je razložno i argumentovano prihvatljiva. Međutim, uzroke pojedinačnih primera asimilacije ne nalazim u ženidbeno-udadbenim odnosima ili bilo kojim drugim koje su najčešće navodili Natošević i Đokić, ali i drugi srpski autori, već utapanjem manjine u većinu. Da bih to i dokazao, navešću sijaset primera.

Marinko Stanojević, recimo, na primeru sela Podgorca navodi da su „Od starih stanovnika sela Podgorca ostale ... samo dve porodice: *Arsenijevići* i *Kovačevići*, koje su pobile pod planinu Malinik i zasnovale selo Podgorac”, ne navodeći u koje vreme se to dogodilo, ali u nastavku svog teksta kaže da „Početkom devetnaestoga veka dođe više od 50 porodica iz Rumunije, te oni povlašišu i onaj zaostatak srpskih porodica.”⁷¹⁴ Stanojević nam je upravo otkrio način na koji je većina, pedeset rumunskih porodica, povlašila zaostatak srpskih, tj. dve srpske porodice koje predstavljaju manjinu, što je vrlo moguće.

Još jedan primer povlašavanja manjine od većine donosi nam Stojan Vujadinović iz Poreča. On, naime, kaže da je „Stanovništvo Poreča etnički ... različito” uz objašnjenje da „Po selima uglavnom žive *Vlasi*, a u Donjem Milanovcu *Srbi*”, navodeći bez ikakvih objašnjenja ili argumenata da „*Vlasi nisu starije stanovništvo*” jer su se, kako kaže, „Oni ... ovde *naselili* u novije doba”,⁷¹⁵ što je potpuno suprotno istorijskim izvorima u kojima se Rumuni (Vlasi) pominju na

⁷¹⁴ Marinko Stanojević, *Antropogeografski pregled Timočke Krajine. Crna Reka – Antropogeografski prilozi*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd 1931, 60.

⁷¹⁵ Stevan Vujadinović, *Poreč. Privredno-geografske odlike i saobraćajne veze* (Primljeno na V skupu, od 12. Maja 1961, Odeljenje prirodno-matematičkih nauka), Beograd 1962, 22.

području istočne Srbije i u susednim oblastima, severno i južno od Dunava od IX/X veka pa nadalje, o čemu ovde pišem u sledećim poglavljima: *O poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha) i Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vlaški jezik*. Vujadinovićevo naseljavanje Vlaha „u novije doba” može predstavljati samo jednu etapu čestih migracionih kretanja rumunskog (vlaškog) stanovništva sa prostora današnje Rumunije tokom XVIII ili XIX veka, ali to nipošto ne isključuje kontinuitet Rumuna (Vlaha) na području Poreča.

Prostor sa kojeg su se Vlasi doselili je *Vlaška* („*Carani*”), i *istočni Banat* („*Ungurjani*”), kako navodi Vujadinović, pa je „malobrojno srpsko stanovništvo brzo ... primilo *vlaški jezik i povlašilo se* (a) *lokalana tradicija vezana ... za događaje i ličnosti su iz srpske istorije*”.⁷¹⁶ Brzo pretapanje malobrojnog srpskog stanovništva u većinsko rumunsko (vlaško) stanovništvo o kojem govori Vujadinović jeste prihvatljivo, a događaji i ličnosti iz srpske istorije samo ukazuju na ono što piše u izvorima, a to je da su Vlasi i Srbi tokom više vekova koegzistirali na prostoru Morava – Timok i šire. Vujadinoć kaže da su „Zapustele porečke planine ... bile ... vrlo privlačne ne samo za srpske, već i za *rumunske seljake*.”⁷¹⁷ Nažalost, on ne navodi nikakve vremenske okvire tih doseljavanja Srba i Rumuna, jer zasigurno znamo da je u turskom periodu područje Poreča bilo skoro bez naselja zbog hajdučkih četa koje su često prelazile preko Dunava iz današnje Rumunije i nazad.⁷¹⁸ Doseljavanje srpskog i rumunskog stanovništva „u novije doba” u Poreč može jedino biti u vreme austrijske vlasti (1718–1739)⁷¹⁹ i za vreme vladavine Miloša Obrenovića.

⁷¹⁶ Stevan Vujadinović, *op. cit.*, 22.

⁷¹⁷ Stevan Vujadinović, *op. cit.*, 22.

⁷¹⁸ Sreta Pecinjački, *Podaci o seobi Golubinja u Banat 1771. godine*, Razvitak, god. XVII, br. 4–5, 112–116.

⁷¹⁹ Sreta Pecinjački, *Različiti podaci o Braničevu i Timočkoj Krajini iz 1718–1738. godine*, Razvitak, god. XII, br. 6, 71–79; Sreta Pecinjački, *Sitne vesti o Braničevu i Timočkoj Krajini u 1717. godini*, Razvitak, god. XIII, br. 1, 70–81; Sreta Pecinjački, *Sitni prilozi za istoriju severoistočne Srbije pod austrijskom vladavinom 1718–1739. godine*, Razvitak, god. X, br. 4–5, 81–88.

No, vratimo se još jednom navodima Jovana Đokića, Tihomira Stanojevića i Antonija Lazića. Đokić nalazi da su „Jedan od glavnih uzroka povlašavanja srpskog življa, ... seobe iz svoje postojbine preko Save i Dunava, koje su nastupile posle ratova... Tada je narod begao ... napuštajući svoju kuću i grobove svojih predaka.” Dakle, uzroci asimilacije ili povlašavanja srpskog življa, po mišljenju Đokića, mogu biti i same seobe, pa se pitam, zar se Vlasi/Rumuni nisu nalazili u vrtlogu seoba kao i Srbi, i kako se oni u Đokićevom radu nikad ne posrbljuju ili se možda i oni posrbljuju kada se kao male grupe nađu u velikom mnoštvu srpskog življa, ali se o tome ne sme govoriti. Đokić još ističe da su „***U tako napuštenim selima nagnuli ... Vlasi***, koji su u toku vremena blagodareći svojoj rasnoj osobini ***zaostalu manjinu srpsku lako povlačili.***”⁷²⁰ Ovde je Đokiću promaklo priznanje da se u napuštenim selima zaostala srpska manjina lako utapa u Vlahe koji su nagnuli u velikom mnoštvu, što je prihvatljivo, ali zar se to isto ne događa Vlasima kada se kao manjina naseljavaju u selima sa većinskim srpskim stanovništvom ili kada se u napuštenim vlaškim selima zaostala rumunska (vlaška) manjina lako utapa u Srbe koji su nagnuli u velikom mnoštvu krajem XVII veka.

Sledeći primer prizećivanja u vlašku kuću koji navodi Đokić ukazuje na to da se na pojedinačnim primerima gradi teorija o sveopštem povlašavanju srpskog stanovništva, što je metodološki neispravno, pa samim tim i neprihvatljivo. Dakle, „Neki Milisav Pavlović seljak, rodnom iz *srpskog sela Štubika* okruga krajinskog *ženio se* – kaže Đokić – *iz jedne vlaške kuće. Uzimajući Vlahinju za ženu, on je morao da pristane na to, da se odrekne svoga starog familijarnog prezimena i da primi prezime svoje mlade, t.j. prezime dotične vlaške familije*, iz koje on devojku sebi za ženu uzima. A to *novo prezime glasilo je: 'Ungurjanin'* – što znači: doseljenik iz Ugarske, Rumun ili Srbin. I naravno Milisav je svoje staro pradedovsko srpsko familijarno prezime Pavlović napustio i primio prezime svoje neveste 'Ungurjanin'.”⁷²¹ To je deklarativan primer pojedinačnog povlašavanja. Pored svih nemogućih uzroka koje Đokić navodi sa ciljem formiranja što nepovoljnijeg mišljenja o Rumunima

⁷²⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 288.

⁷²¹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 358.

(Vlasima) jeste i nerazumevanje rumunske (vlaške) tradicije, u ovom slučaju institucije *domazetstva*, zbog koje i Rumuni (Vlasi) menjaju svoje dotadašnje prezime. Gotovo sam siguran da je izostavljen ključni detalj ovog mešovitog braka: Štubičanin se prizetio u vlašku kuću, a kazivač je to izostavio jer je smatrao nebitnim ili je Đokić taj detalj namerno izostavio. Rumuni (Vlasi) to ne rade u okviru nekog svog „nacionalnog programa”, kako izgleda iz teksta kojim Đokić prikazuje slučaj, već da se održi imanje u svojini porodice kada u njoj nema muških potomaka. Pošto se u *domazetstvo*⁷²² prelazi samo kada je mlada imućna, a zet siromašan, jasno je zašto je Štubičanin „žrtvovao” svoje „srpstvo”.

Evo i drugog primera koji Đokić navodi u prilog svojoj teoriji o sveopštem povlašćavanju Srba: „*Jedan Srbin* iz čisto srpskog sela Rgotine kod Zaječara, po imenu Coka, *oženio se Vlahinjom iz sela Krivelja*. Njegov sin *Jon Coka* ima u školi unuka koji *ne znajući srpski jezik* mora godinu dana da ostane u *pripravnom razredu* da nauči srpski jezik, da bi mogao predavanje da sluša u školi... U Krivelju nema kuće po imenu Cokića. Prema tome to su *povlašćeni Srbi...*”, a ja bih se izrazio u jednini i rekao da je to *povlašćeni Srbin treće generacije u vlaškom selu*. Đokić nastavlja da su „*ovi primeri koje nam g. Živko saopštio dokazuju ... kako se pojedine naše familije lako u Rumune pretapaju*.”⁷²³ Upravo tako, „*pojedine (srpske – S. G.) familije lako (se) u Rumune pretapaju*”, ali da jedna vlaška snaja može povlašćiti celu srpsku familiju u srpskom selu, a ponekad i celo selo misterija je koja se u celom slovenskom svetu događa samo Srbima.

Đokić, međutim, pedesetak stranica pre navedenih primera pojedinačnih povlašćavanja kaže da mu je najviše „*padalo u oči, što tako zvani Vlasi neće da govore drugi jezik, niti se rado mešaju s kim*.” Čudni neki Vlasi još su i „*tako zvani*”, što bi se u žargonu reklo, ko bajagi Vlasi, a pritom sve sami baksuzi i ugursuzi, koji neće da govore drugi, tj. srpski jezik, osim svog vlašskog, tj. rumunskog jezika, „*niti se rado mešaju s kim*”, tj. sa Srbima, pa ih, mora biti, telepatskim putem tzv. Vlasi *povlašćuju*, odnosno „*pretapaju u Vlahe*”, jer kao što

⁷²² Nikola Pantelić, *Domazetstvo u Timočkoj krajini*, Razvitak, god. 8, br. 1 (1968), 77–79.

⁷²³ Jovan Đokić, *op. cit.*, 360–361.

kaže: „Naša država (Srbija – S. G.) ni najmanje *nije činila pritisak* (kao što radi Grčka, Mađarska i druge države sa njnim manjinama) *da se govori srpski*, niti je išta učinila da se i dalje *narod ne pretapa u Vlahe*.“⁷²⁴

Zaključak u vezi s Đokićevim navodima jeste, kao prvo, da se tzv. Vlasi nerado mešaju sa Srbima, ali se bez obzira na to Srbi uveliko pretapaju u tzv. Vlahe, a kao drugo, Srbija „ni najmanje nije činila pritisak“ na tzv. Vlahe „da se govori srpski“, kao što čine Grčka sa Aromunima ili Mađarska sa svojim Rumunima. O tome da li je Srbija učinila pritisak na svoje Rumune (Vlahe) u istočnoj Srbiji ili nije, prosudićemo na osnovu podataka koji se mogu naći u delima drugih srpskih autora. Što se tiče Grčke, Đokić je u pravu, jer je Grčka učinila sve, ama baš sve, da se Aromuni nakon oslobođenja Grčke od turskoga iga u velikom mnoštvu isele u druge balkanske i evropske zemlje. Đokić je u pravu i što se tiče Mađarske, koja je uz pomoć saskih feudalaca u Transilvaniji učinila sve da se Rumuni koji su u nas poznati pod imenom Vlasi Ungurjani iz nje isele preko Karpata u Vlašku, Banat i istočnu Srbiju.

Da bi opravdao svoju tezu o povlašćavanju srpskog stanovništva putem bračnih veza s Vlahinjama, Tihomir Stanojević kaže: „Ženidbeni i bračni odnosi postajali su sve češća pojava, iako su čuvane tradicije da se Srbin ženi Srpkijom, a Vlah Vlahinjom“,⁷²⁵ a kada znamo da su i srpski popovi zabranjivali mešovite brakove,⁷²⁶ teško nam je verovati u takav način povlašćavanja. Međutim, „Kako su ubrzo narasla vlaška naselja u nižim, plodnijim oblastima Krajine, to je potreba za radnom snagom bila veća“, kaže Stanojević, pa navodno „Zbog toga su često Srbi iz planinskih, pasivnih sela 'prizećivani' u vlaške kuće, jer su oni rado prihvatili brak sa Vlahinjom i 'dolazili u

⁷²⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 308–309.

⁷²⁵ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 39.

⁷²⁶ F. Kanic, *Srbija – zemlja i stanovništvo od rimskog doba do XIX veka*, II, Beograd, 1985, 401–402. U selu Lukovu kod Boljevca – „žive pomešani Srbi i Vlasi“, a da se „selo ne bi potpuno rumunizovalo, srpski pop već duže neće da venčava mladiće koji se žene Vlahinjama“. Delo Feliksa Kanica (Felix Kanitz) objavljeno je u Lajpcigu (Leipzig) 1904. godine, a naslov originala glasi: *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart*.

kuću'. Tu bi obično brzo savladali 'vlaški' jezik i prihvatili *vlaške tradicije*, koje se, osim jezika, nisu mnogo razlikovale od srpskih narodnih tradicija."⁷²⁷ Pa nije valjda Stanojević očekivao da cela vlaška kuća zbog jednog srpskog *domazeta* savlada srpski jezik i srpske tradicije. Problem povlašćavanja je „vlaški” jezik, a vlaške tradicije se navodno nisu mnogo razlikovale od srpskih. Naprotiv, vlaški običaji i tradicija se mnogo razlikuju od srpskih pa ih srpsko stanovništvo nije moglo lako prihvatiti, a što se tiče srpskih zetova, oni su se u svakom selu mogli izbrojati na prstima jedne ruke. Srpski zetovi su jedino kao bezemljaši iz pauperizovanih siromašnih familija bili prižećivani u vlaške bogate kuće i to samo iz nužde, kada nije bilo vlaških momaka u selu koji bi se prizetili kod miraždžike, tj. kod naslednice imanja. Stanojević dalje iznosi da su „Deca iz ovakvih brakova isključivo ... govorila 'vlaškim' maternjim jezikom.”⁷²⁸ što nije istina. Uvek su deca iz takvih brakova u kući učila i jezik majke i jezik oca, tj. i rumunski i srpski. Ako ni zbog čega drugog, deca bi morala pre škole naučiti srpski da se ne osramote prilikom čestih poseta babi i dedi u očevoj kući u srpskom selu, a odlaskom u školu i vlaška i srpska deca su nastavu slušala samo na srpskom jeziku, tako da pojam „*rumunsko-srpska struja*” ili tzv. srbo-vlaško stanovništvo o kojem Stanojević govori nije osnovano na materijalu prikupljenom u narodu, a tzv. „ekspanzija 'vlaškog' jezika”⁷²⁹ se upravo odvija pod patronatom Nacionalnog saveta Vlaha sa sedištem u Petrovcu na Mlavi uz podršku srpske vlasti koja je, tobože u cilju demokratizacije srpskog društva, primorana Vlasima izaći u susret i uvesti „vlaški jezik” u škole koji će predavati dobri poznavaoči bez ikakvih diploma, čak i onih kupljenih.

O problemu povlašćavanja raspravljali su i visoki partijski funkcioneri posleratnog perioda na svojim sastancima. Na jednom takvom sastanku u svom referatu koji je sačinjen za Oznu (1948–1949?) Milovan Pejanović navodi stereotipe koje su izneli autori velikosrpske buržoazije Jovan Cvijić, Tihomir Đorđević, Milan Đ. Milićević i drugi da „Sa Vlasima koji su dolazili u Srbiju bilo je i

⁷²⁷ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 39.

⁷²⁸ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 39.

⁷²⁹ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 39.

mnogo Srba koji su u raznim vremenima bežeći od Turaka prelazili u Vlašku i Erdelj. *Većina od njih za vreme dugog boravka u tuđini bila se povlašila.*"⁷³⁰ Uzroci povlašavanja Srba su, po Pejanoviću, rumunski sveštenici „*koji su služili službu u crkvama na rumunskom jeziku*", zatim „*vlaški jezik (koji se – S. G.) lako uči, jer je siromašan sa rečima i nema gramatičkih pravila*" i, svakako, „*napred navedenom treba dodati i to da su Vlahinje koje su se udavale za Srbe, što ranije nije bio redak slučaj, uticale na povlašavanje Srba.*"⁷³¹ Međutim, Pejanovićeve partijski drugovi, oslanjajući se na terensko prikupljanje informacija sa prostora istočne Srbije, pobijaju stereotipe da jedna Vlahinja udajom za Srbina može celu kuću, pa čak i selo da povlaši. Primera radi, Sreten Vučković kaže da „*Do prvog svetskog rata nijedan momak nije se ženio Vlahinjom*. Koliko ja znam kosovski elemenat nije se ni ženio ni udavao torlačkim elementom. Pošto je Mihajlovac postao od srpske varoši Poreča i vlaškog sela Porečkovca, obično je bio nepisani zakon da su na izborima birani predsednik i dva kmeta, jedan je bio obavezno Srbin a drugi kmet Vlah".⁷³² Malo dalje Vučković nastavlja: „*Ta diferencijacija je sporije išla kod Vlaha zbog slabe mešavine... (daje primer sela Kobišnice – S. G.) To je pitanje kulture koju nosi žena. To je ono što se duboko razlikuje između Srba i Vlaha i zato se oni ne mešaju.*"⁷³³ Na sledećoj strani Vučković daje primer nemešanja Srba sa Vlasima u drugom selu, gde kaže: „*U Miloševcu imaš vlaški i srpski deo. Ranije dok je bila kulturna razlika, slaba je bila mešavina, upravo uopšte nije je ni bilo do prvog svetskog rata. Posle prvog svetskog rata kada se znatan deo uzdigao sada je ta mešavina normalna*",⁷³⁴ i daje jednu opasku da „*u selu gde je seljak konzervativniji u načinu života, tu se teže mešaju*". Vučkovićev partijski drug Slobodan Urošević misli da „*Jabukovac i Vidrovac nemaju tako velike razlike, a samo je jedan jedini slučaj da je vidrovčanin uzeo ženu iz Jabukovca.*"⁷³⁵ Povodom etnički mešovitih brakova Nada Gostuški u svojoj studiji navodi da

⁷³⁰ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 27–28.

⁷³¹ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 27–28.

⁷³² *Vlasi u dokumentima*, 2009, 106.

⁷³³ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 111.

⁷³⁴ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 112.

⁷³⁵ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 112.

oni „imaju poseban značaj za ispitivanje kvaliteta međunacionalnih odnosa u jednom društvu. Oni su pokazatelj usklađenosti i srodnosti, sličnosti i razlika između pojedinih nacionalnosti, ali često i ogledalo političkih prilika u jednoj zemlji”,⁷³⁶ a nešto dalje, iznoseći podatke iz popisa iz 2002. godine kaže: „*Vlasi beleže 13 homogenih braka što čini 0,05% od ukupnog broja homogenih bračnih zajednica u Centralnoj Srbiji. Ukupan broj brakova koje su Vlahinje sklopile sa Srbinom (5) i Vlaha sa Srpkinjom (8) čine 0,4% od ukupnog broja mešovitih brakova.*”⁷³⁷ Dakle, teorija povlašćavanja Srba uz pomoć rumunskih (vlaških) snaha neodrživa je snagom argumenata, jer oni ne postoje ni početkom trećeg milenijuma (popis 2002), kada je asimilacija Rumuna (Vlaha) već uveliko završena, a nekmoli tokom XIX i u prvoj polovini XX veka, kada je diferencijacija između dveju kultura, srpske i rumunske (vlaške), bila neuporedivo veća. Upravo je u to vreme, tačnije u drugoj polovini XIX i u prvoj polovini XX veka bujala literatura srpskih autora o tobožnjem povlašćavanju ili porumunjavanju Srba uz pomoć vlaških snaha. Milorad Stojanović, zadužen za informacije o selima boljevačkog kraja, kaže da je „U nekim selima bilo ... *razlike u tim svetkovinama. Posebno srpsko kolo, posebno vlaško kolo, posebni dućani i trgovina, ali oko vlasti nije bilo razlike. Na primer jednom prilikom je bio predsednik Srbin, drugom prilikom Vlah. Sada već ima više tih slučajeva ženidbe i udadbe*”, misleći na period pedesetih godina XX veka. Iz svih obaveštenja koje smo naveli vidi se da je bila stroga diferencijacija između vlaške i srpske kulture, pa i u udadbeno-ženidbenih odnosa između Vlaha i Srba. Samim tim, *svekoliko povlašćavanje Srba ranijih vekova uz pomoć vlaških snaha nije bilo moguće*; to je samo stereotip koji su srpski autori ponavljali kako bi *opravdavali posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije* koje je vršeno putem vojske, administracije, škole i crkve.

Upravo o tome Milovan Pejanović u izveštaju u kojem predstavlja i vremenske okvire, tj. do kada traje povlašćavanje Srba, kao i od kada počinje posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, kaže: „Mi smo napred naveli da su Vlasi ranije uspeali da *nametnu*

⁷³⁶ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sbjiji : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 167.

⁷³⁷ Nada Raduški, *op. cit.*, 2007, 170.

vlaški jezik mnogim srpskim selima, a i naveli smo neke razloge koji su po našem mišljenju do toga doveli. Uporedo s tim *procesom širenja vlašskog jezika išao je i proces probijanja sve većeg broja srpskih reči u vlaški govor*. Taj proces može se pratiti u čitavom kraju kroz zadnjih stotinu godina. U prvo vreme sve do pred kraj XIX veka *prva tendencija (povlašavanja Srba – S. G.) je preovlađivala*. Od tada *pod uticajem na prvom mestu škole, zatim crkve, služenja vojnog roka u srpskim krajevima, obavezne upotrebe srpskog jezika u kontaktu sa organima vlasti, jačanja ekonomike i sve većeg kretanja van oblasti u kojima se isključivo govori vlaški, druga tendencija* (tj. posrbljavanje Vlaha – S. G.) *sve više preovlađuje*.⁷³⁸ Pejanović je dobro uočio da se krajem XIX veka događaju velike promene, ali to nije bio kraj tendencije povlašavanja Srba u srpskom društvu, jer njega nije nikada bilo, već se naprotiv u to vreme krenulo s intenzivnijim i osmišljenijim procesom posrbljavanja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije uz pomoć crkve, vojske, škole i administracije. Da istaknem još jednom: to nije bio čin svršetka povlašavanja Srba, već krešendo osmišljenog i agresivnog procesa posrbljavanja koji je predvodila crkva na čelu s episkopom Melentijem Vujićem i vojska na čelu s generalom Đukinićem i pukovnikom Jankovićem s odobrenjem kralja Aleksandra Obrenovića i uz veliku podršku i zalaganje kralja Petra Karađorđevića, koji je bio naložio da se u vezi s posrbljavanjem „na području Timočke eparhije koncentriše rad sveštenika, učitelja i policije.”⁷³⁹

⁷³⁸ Vlasi u dokumentima, 2009, 58.

⁷³⁹ Naime, krajem XIX veka zaseo je na tron Timočke eparhije Melentije Vujić (1891–1911), koji je tražio od svojih potčinjenih „*da se stane 'na put širenju vlašizma'*”. Kralju Aleksandru Obrenoviću 1895. „*predlaže čitav niz mera*” u vezi s tim, a kralj Petar Karađorđević mu daje podršku svojim zalaganjem „*da 'tu (na području Timočke eparhije – S.G.) treba koncentrisati rad ne samo sveštenika nego i učitelja i policijskih vlasti. Eto, čak i u vojsci ti Vlasi neće da govore srpski, nego im traže podoficire koji znaju rumunski'*” (Dragoljub R. Živojinović, *Kralj Petar I Karađorđević život i delo: U Otadžbini 1903-1914. godine*, Beograd 1990, 130). U to vreme je izvršena i reforma srpske vojske (1897–1900) posebnim zalaganjem pukovnika Jankovića i generala Đukinića 1898. godine „*da se među regrutima ne dozvoli upotreba rumunskog, već samo srpskog jezika*”, dok je „*starešinskom kadru skrenuta (...) pažnja da u ophođenju ne nazivaju Rumunima ili Vlasima, već da ih tretiraju isključivo kao Srbe*.” Ipak, glavna mera bila je razmeštanje, jer su

Kako bi potvrdio svoje mišljenje, Milovan Pejanović navodi da su „*Po dolasku u ove krajeve Vlasi ... primili mnoge običaje od Srba. Svi slave slavu i to bolje nego što to čine Srbi. Oni danas slave slavu onako kako su je ranije slavili Srbi. Retko da koja kuća ne slavi po nekoliko slava, pa čak i ženinu slavu. Pogrebni običaji, svadbeni i drugi su takođe primljeni od Srba.*”⁷⁴⁰ Nakon pedesetak strana u istom dokumentu o zavođenju slava od strane srpske crkve kod Rumuna (Vlaha) Sreten Vučković kaže: „Vlasi, burjani,⁷⁴¹ svi su slavili, i to najviše Petkovicu, svetog Nikolu i svetog Jovana, *dok kod svih Vlaha u Ključu i Krajini stvar stoji drukčije. Jedan deo slava je prilično starog porekla. Dok jedan deo kod Brze Palanke nije slavio do pre 50–70 godina. To je bila jedna od akcija za srbizaciju i tada su popovi zaveli slave.*”⁷⁴² Prema tome, ukoliko se slava prihvati kao marker srpske kulture, ona je Rumunima (Vlasima) putem srpske crkve nametnuta tokom XIX veka i ni u kom slučaju ne može biti pokazatelj da su Rumuni (Vlasi) istočne Srbije povlašćeni Srbi.

Pejanović u nastavku kaže da je „*Crkva ... učinila dosta kod Vlaha na primeni srpskih običaja, jezika itd. Od polovine XIX veka srpski sveštenici vršili su bogoslužjenje na staroslovenskom. Pod njihovim uticajem davana su i srpska imena.*”⁷⁴³ Prema tome, i srpska imena kod Rumuna (Vlaha), na koja se pobornici teze o povlašćenim Srbima često pozivaju, ne mogu biti *marker* da su to doista nekada bili

regnuti iz „XIII (Krajinskog) pukovskog okruga prebacivani (...) u XIV i V gardijski pešadijski puk”, pa je tako „broj rumunskih regruta po pukovima približno (...) izjednačavan. Aktivnosti preduzete od generala Đukinića i još više pukovnika Jankovića nisu bile bez znanja njihovih nadređenih. Komandant Aktivne vojske, kao i sam kralj Aleksandar razmeštaje su odobravali, pa čak i proširivali. Regruti poreklom Vlasi, ne samo da su slati van svog pukovskog okruga nego i van svoje divizijske oblasti. Umesto njih u pukove Timočke divizijske oblasti su „čisti” srpski regruti iz II (Niškog) i IV (Užičkog) pukovskog okruga (Milić J. Milićević, *Reforma srpske vojske 1897–1900. godine* (magistarska teza), Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet – Odsek za istoriju, 1996, 101–107). Škole su takođe intenzivnije krenule u posrbljavanje Rumuna (Vlaha), otvarana su i nova odeljenja u rumunskim (vlaškim) selima istočne Srbije, a u sudskim procesima rumunski nije više bio u upotrebi.”

⁷⁴⁰ Vlasi u dokumentima, 2009, 54.

⁷⁴¹ Etnonim *Vlasi Burjani* je nepoznat u narodu. Najverovatnije je greška u stenografskim beleškama gde je umesto *Ungurjani* zabeleženo *Burjani*.

⁷⁴² Vlasi u dokumentima, 2009, 110–111.

⁷⁴³ Vlasi u dokumentima, 2009, 54.

Srbi, već naprotiv, srpska ili posrbljena imena Rumuna (Vlaha) istočne Srbije samo ukazuju na proces *posrbljavanja* istih *putem srpske crkve*.

Kako bi potvrdio svoju teoriju o masovnom povlašavanju Srba putem brakova, Đokić kaže da „Sem mnogobrojnih primera na taj način (brakom) povlašanih srpskih porodica, tvrdi kao što smo videli i poznata izreka dr Feliksa Kanica o tome.” Na koji način izreka može da tvrdi, ne znam, valjda je hteo reći da Feliks Kanic tvrdi, što je još veći problem, jer on to nigde i nikakvom izrekom ne tvrdi! Kako to nije dovoljno, Đokić piše da „to potvrđuje i dr. Stevan Mačaj fizikus okruza crnorečkog, koji kaže: 'da bračne veze između Srba i Rumuna mnogo doprinose, da se Srbi u Crnoj Reci povlašavaju.'” Nakon navedenih autora Đokić nastavlja s navođenjem dokumenata srpskih srednjovekovnih vladara koji su „zabranjivali Srbima da se žene Vlahinjama” i nabraja: „Tako Dušanov Zakonik oštro odvaja Vlahe, kao i Arbanase od Srba. A u povelji Stevana Dečanskog od 1330 godine strogo se zabranjuje Srbima da Vlahinje uzimlju za žene, pa čak ni u dodir sa Vlasima da ne dolaze.”⁷⁴⁴ Koliko sam ja čitao srpske istoričare, svi se oni ponaosob slažu ili jedni druge prepisuju da su te zabrane srpskih srednjovekovnih vladara došle otuda kako bi se očuvali socijalni staleži, tj. da se sebri-zemljoradnici ne bi utopili u vlahe-stočare, koji su takođe srpskoga porekla, ali su imali bolji socijalni status.⁷⁴⁵ To i sam Đokić zna, ali mu darovnice srpskih vladara srednjovekovne Srbije ovom prilikom odgovaraju u kontekstu priče o *povlašavanju* Srba. Istina je da sam u svojim radovima oduvek argumentovano zastupao tezu koju je ovde izneo i Đokić, da su to

⁷⁴⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 318.

⁷⁴⁵ S. Novaković, *Selo*, Beograd 1965, 29–53; K. Jireček, *Vlasi i Mavrovlati u dubrovačkim spomenicima*, Zbornik KJ I, 193–204; K. Jireček, *Istorija Srba* II, 96–97; T. Taranovski, *Istorija srpskog prava* I, 71–76; M. Dinić, *Dubrovačka srednjovekovna karavanska trgovina*, JIČ 1–4 (1937), 119–145; M. Filipović, *Struktura i organizacija srednjovekovnih katuna*, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarjevo 1963, 45–112; D. Kovačević, *Srednjovekovni katun po dubrovačkim izvorima*, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarjevo 1963, 121–140; B. Đurdev, *Teritorijalizacija katunske organizacije do kraja XIV veka*, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarajevo 1963, 143–169; *Leksikon srpskog srednjeg veka*, Priredili: Sima Ćirković, Rade Mihaljčić, Beograd 1999, 86–87.

oduvek bili etnički Vlasi, ali, nažalost, još i danas u demokratskom društvu Srbije opstaju mnogi istoričari i etnolozi koji pomenute Vlahe iz srednjovekovnih srpskih darovnica vide isključivo kao socijalnu kategoriju. Po principu, ako se neistina ponavlja, ona postaje istina, koju bi Rumuni (Vlasi) vremenom postepeno prihvatili.

Đokić u svom radu najčešće navodi primere pojedinačnih povlašćavanja, ali na osnovu njih donosi zaključke o sveopštem povlašćavanju srpskog stanovništva. On, recimo, navodi primer porodice „Panćikonji iz sela Duboke” koji su poreklom „sa Kosova, ali su već skoro povlašćeni. To je – kaže Đokić – jedna velika divna i mnogobrojna zadruga koja zna od kuda je, ama i ona je prema srpskom jeziku ravnodušna i umesto da se zove Pantići primila je prekršteno ime na vlaški Panćikonji i u kući govore vlaški.”⁷⁴⁶ Đokić navodi mnoge primere povlašćavanja porodica koje potiču sa Kosova, a pritom ni u jednom trenutku ne pomišlja da su ti Kosovci upravo Vlasi (Aromuni) sa Kosova koji su se manje ili više posrbili tokom vekova, o čemu pišu srpski istoričari, etnolozi i filolozi, a sada se, dolazeći u kontakt sa svojim saplemenicima Vlasima (Dakorumunima), ponovo vraćaju svom romanskom stablu, pa lako prihvataju rumunski (vlaški) govor. Neshvatljivo je da Đokić kaže da su Pantići primili „prekršteno ime na vlaški Panćikonji” u vreme sveopšte svima poznate pomame posrbljavanja rumunskih imena i prezimena od strane Srpske pravoslavne crkve, prilikom upisa u knjige rođenih i krštavanja novorođenčadi.⁷⁴⁷

⁷⁴⁶ Jovan Đokić, *op. cit.*, 314–315.

⁷⁴⁷ https://www.youtube.com/watch?v=EMo6BK7ggFw&feature=player_embedded#t=0 (preslušano i preuzeto 10. IX 2015). Transkript sa Jutjuba glasi: „Od 1833. prostor Timočke Krajine bio je priključen Srbiji. Od tada za Rumune južno od Dunava počinje proces prirodne (valjda prisilne – S. G.) asimilacije koji traje do danas. Crkva, škola i vlasti posrbljuju lična imena. Crkvenim ukazom br. 765 od 18. avgusta 1899. episkop timočki (Melentije Vujić – S. G.) daje nalog sveštenicima iz svoje eparhije da se na krštenju deci daju samo čisto nacionalna imena po spisku sa srpskim imenima obaveznim za sve stanovnike oblasti koji je bio okačen o svakoj crkvi. Rumunskom porodičnom prezimenu dodaje se sufiks -ić ili -ović. Primeri da prezimena budu kao, Ursulović, Kračunović, Lupulović ili Lapadatović. U to vreme se takođe popisna kategorija Rumun zanemaruje sa terminom Vlah izvedena od toga kako su Srbi nazivali državu sa leve obale Dunava, Vlaška, dok su je njeni stanovnici

Čak je i Jovan Đokić, veliki pristalica teze o sveopštem apokaliptičnom povlašavanju srpskog stanovništva, u svom delu morao priznati da *povlašavanja putem bračnih veza nije nipošto moglo biti* i pored toga što državna vlast ništa nije radila na „održavanju narodne svesti” Srba, ali, i pored toga se „*retko uzimalo Srbi i Vlahinje ili obratno i tako je svaki ostao na svome.*”⁷⁴⁸

Međutim, pored iznesene konstatacije gde su Srbi ostali pri svome, a Vlasi pri svome, Đokić je na prethodnim stranama svoje knjige izneo jednu tezu, po rečima Blagoja Nedića, o sveopštem povlašavanju Srba, ali ne među Rumunima u rumunskim zemljama, već u srpskim zemljama. Naime, Srbi su – kaže Đokić – bežali „*ispred turske sile u tuđi svet, da bi svoje srpsko ime, svoj jezik i svoju veru sačuvali*” i nastavlja, „*pa smo ga donekle i sačuvali u tuđem svetu. A kada smo se vratili na svoja stara ognjišta u svoju Domovinu, zadržali smo tuđi jezik i tuđe običaje. A što je najgore, zaboravili smo da smo Srbi.* [Po rečima Blagoja Nedića, učitelja i književnika.]”⁷⁴⁹ Da svedemo: Srbi su pobešli od Turaka među Rumune, gde su donekle uspeali sačuvati srpsko ime, jezik i veru, međutim, kada su se vratili u Srbiju, oni su zadržali rumunski jezik i običaje i zaboravili da su Srbi, ili još kraće rečeno, među Rumunima su se održali kao Srbi, a među Srbima su postali Rumuni?! Ovo je sam vrh apsurdnih ili nelogičnih ideja koje je Đokić izneo u svom radu.

Sveopšteg povlašavanja nije moglo biti, osim pojedinačnih, jer „*Vlasi su se nastanjivali na skoro pustim ili napuštenim mestima i zatekli vrlo retko staro stanovništvo, kome su lako nametnuli svoje osobine, prilagodili svom načinu života i brzo asimilovali u Vlahe*”,⁷⁵⁰ čitamo u radu Antonija Lazića što se doista moglo dogoditi nakon Velike seobe Srba 1690. godine. Svakako, priče o totalnom povlašavanju ili rumunizovanju srpskog naroda svuda, bilo da se nalaze u Rumuniji bilo da se nalaze u Srbiji, priče su za malu decu u koje ni ona ne veruju.

nazivali Cara Rumunjaska (Țara Rumânească – S. G.). Ovaj termin je sačuvan u kolektivnom pamćenju timočkih Rumuna, tzv. Vlaha do današnjeg dana, često ne znajući pravo značenje.”

⁷⁴⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 313.

⁷⁴⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 287.

⁷⁵⁰ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 85.

Zanimljivo je navesti deo teksta iz rada Antonija Lazića u kojem kaže sledeće: „*Neresnica* je naseljena mahom *vlaškim stočarskim stanovništvom iz Almaša*”, a zatim nabraja pojedine familije: „Marojoci, Bulutonji, Prijonji, Paskaronji, Dobriconji, Ružonji, Čučilonji, Šoldonji i Ristonji ... starinom su iz Almaša i doseljeni su kao *vlaški stočari*”, tj. kao Rumuni (Vlasi) koji se bave stočarstvom i nastavlja da su „*Srbolji* ... takođe ... *iz Almaša*, ali su doseljeni *kao Srbi* i ovde se *pretopili u Vlahe*.”⁷⁵¹ Nažalost, Lazić nije objasnio fenomen kako je porodica *Srbolji* očuvala svoj srpski identitet među Rumunima u Almašu i na koji način su se „pretopili u Vlahe” u Srbiji. Ja lično verujem da je porodica *Srbolji* u Almašu živela u većoj srpskoj zajednici pa je tako uspešno odolela prirodnoj asimilaciji, a u Neresnici je bila okružena Rumunima (Vlasima) pa se zato u njih „pretopila” kako kaže Lazić, što još jednom potvrđuje moju tezu da su se pojedinačne porodice uvek lako asimilovale u većinu, bilo da su Srbi, bilo da su Vlasi, i ta asimilacija je tekla u oba pravca.

Da je moja teza o mogućoj asimilaciji manjine u većinu jedino moguća i prihvatljiva, potvrđuje i Antonije Lazić, jer kako kaže: „Vlaški doseljenici nisu došli iz dalekih krajeva i nisu ostali bez veze sa zemljom maticom, te su zbog toga i mogli očuvati svoje etničke osobine kroz dugi niz godina; njihova snaga nije mogla da podlegne uticaju malobrojnog srpskog starosedelačkog stanovništva. Ovo se stanovništvo pretopilo u Vlahe.”⁷⁵² Dakle, ukoliko su Rumuni (Vlasi) živeli u kompaktnoj masi, oni nisu podlegli uticaju malobrojnog srpskog starosedelačkog stanovništva, ali se to malobrojno srpsko stanovništvo moglo pretopiti u Vlahe.

Bogosav Pejić, poreklom Šumadinac, u svojoj brošuri pripoveda o Porečanima, tj. porečkim Rumunima (Vlasima) kao o odličnim srpskim patriotama, poput Šumadinaca. On izričito kaže: „*Porečani*”⁷⁵³ *su odlične patriote i odlični Srbi*. Baš kao što smo i mi u Šumadiji. Slave slavu i goste se po nekoliko dana. Praznuju sve praznike koji naročito odlikuju našu rasu i naš narod. *Govore maternjim jezikom* –

⁷⁵¹ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 23.

⁷⁵² Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 85–86.

⁷⁵³ Porečani su žitelji porečke oblasti, a ne samo varoši Poreč, kako se tada zvao Donji Milanovac.

srpskim i gramatički ne greše. Istina, znaju, „vlaški” jer su živeli pod takvim prilikama i okolnostima da su njihovi stariji mogli naučiti. Žive u susedstvu države u kojoj se govori vlaški, ali i u toj državi govori se i srpski. Jedna uzajamnost u poznavanju jezika kojoj moraju podleći sva granična mesta.” Zašto je Bogosav Pejić naglasio da su Porečani odlični Srbi? Ukoliko ima i loših Srba, onda je konstatacija da su Porečani odlični Srbi na mestu, ali koju potrebu je imao uporediti ih sa Šumadincima? Možda su mu Šumadinci bili primer kakvi bi trebalo da budu Porečani, a nisu. Zbog čega naglašava da Porečani „govore maternjim jezikom – srpskim i gramatički ne greše”, ako su, kako kaže, „odlične patriote i odlični Srbi” poput Šumadinaca? Zar se ne podrazumeva da Srbi govore srpski i da gramatički ne greše? To ne treba posebno naglašavati, to je najmanje što se od Srba očekuje. Međutim, povod za sve što je Pejić rekao o Porečanima je upravo taj da oni mogu biti sve samo ne što i Šumadinci. Zašto je morao naglasiti da Porečani govore maternjim srpskim i gramatički ne greše ako su oni doista što i Šumadinci? Ipak, biće da nisu što i Šumadinci, biće da ne govore maternjim srpskim i biće da su u govoru „gramatički” koristili dva do tri padeža umesto sedam koje koriste Šumadinci. Ali sve što je naglasio treba naglasiti, jer Porečani znaju „vlaški”, tj. rumunski, pa da slučajno ne bude zabune i da ih, nedajbože, zli jezici nazovu Vlasima ili, još gore, Rumunima.

Po mišljenju Bogosava Pejića, ako ga dobro razumem, oni koji govore srpski u Vlačkoj nisu Srbi (Timočani) već Rumuni (Vlasi), koji su naučili srpski za vreme svojih migracija na tlo Srbije i obratno, u Srbiji nema Rumuna (Vlaha), već su to Srbi koji su naučili da govore rumunski (vlaški) za vreme svojih seoba u Rumuniju. Drugim rečima, u Srbiji žive Srbi, jedni znaju „vlaški” pored „svog maternjeg jezika – srpskog”, a drugi ne znaju, dok u Vlačkoj (Rumuniji) ima Rumuna (Vlaha) koji znaju i onih koji ne znaju srpski pored svog maternjeg jezika – rumunskog ili još bolje, u Srbiji žive samo Srbi, a u Vlačkoj samo Vlasi, odnosno Rumuni. Ovo je, kako Pejić kaže „onako formalno uzeto. Inače, kad se ovo pitanje posmatra i sa naučne strane, njegov problem dovoljno je rešio i objasnio naš uvaženi naučnik Dr. Tihomir Đorđević”. Tako dakle – sve što je Pejić do sada izneo *nije naučno*, a uvaženi naučnik Tihomir Đorđević kaže: „pre 200–300 godina mnoge porodice iz Vlačke i Moldavije emigrirale su sa

zadrugama i svom imovinom na našu (srpsku – S. G.) stranu. Ovamo su favorizirane, naročito od doba Kneza Miloša. Narod se izmenio, prijateljio, pa nije nikakvo čudo što svet pored svog maternjeg jezika – srpskog zna da govori i vlaški, koji u sebi ima mnogo reči iz našeg jezika.” Ovo je Pejićeva interpretacija Đorđevićevih zaključaka pa je sada meni sasvim jasno otkud Pejiću potreba da naglasi kako Porečani „govore ... srpskim ... i gramatički ne greše”, da kojim slučajem Porečani ne budu Rumuni (Vlasi), koji su u svoj maternji uneli „mnogo reči iz našeg (srpskog – S.G.) jezika”. Za svaki slučaj Pejić još jednom ponavlja: „*Porečani su odlični Srbi i Jugosloveni. Smatraju za veliku uvredu kad ih neko nazove Vlasima.*”⁷⁵⁴ Naravno, Porečani ne žive samo u Srbiji pa da su samo „odlični Srbi”, oni od 1929. godine žive i u Moravskoj banovini Kraljevine Jugoslavije pa su zato i odlični Jugosloveni. Pejić je u pravu kada kaže da se Porečani osećaju uvređenima „*kad ih neko nazove Vlasima*”, ali ne zato što su Srbi, već zato što naziv Vlasi predstavlja eksterni naziv koji je uvreda za Rumune. Da Rumuni ne žele da ih nazivaju tim imenom, možemo se informisati u zapisima dva italijanska Anonimusa XVI veka koji su zabeležili zanimljive impresije o jeziku i poreklu Rumuna (Vlaha): „Ovaj narod – kažu oni – iako je grčke veroispovesti, ipak je prijatelj romanskoga imena, koliko zbog iskvarenog jezika latinskog toliko i zbog mišljenja koje imaju da *potiču od Romana i romanskim imenom se međusobno nazivaju*”. Pored toga „*smatraju uvredom naziv Vlah* i ne vole da budu nazvani drugom rečju osim Romani”,⁷⁵⁵ odnosno *Români* (*Rumâni* = Rumuni), kako se oni i danas međusobno nazivaju na rumunskom maternjem jeziku i u istočnoj Srbiji, o čemu više u poglavlju *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vlaški jezik*.

Još zanimljiviji je tekst Radivojevića koji Srbe vidi svugde i svagda, pre i posle Adama. Gde god čuje, vidi i sretne Vlaha, zapravo vidi Srbina, koji je, sram ga bilo, „zaboravio, napustio lepi srpski jezik i zamenio ga vlaškim”, a pritom „da ni reči srpske ne razumeju ili neće da razumeju”. Koliko samo može ljudski um da zastrani

⁷⁵⁴ Bogosav Mlad. Pejić, *Porečka krajina: U spomen stogodišnjice Donjeg Milanovca*, Beograd 1932, 49–50.

⁷⁵⁵ M. Dogaru, G. Zbucnea, *O istorie*, 56.

prihvatajući nebulozne teorije o sveopštem povlašavanju Srba bilo da se nalaze u Vlačkoj bilo u istočnoj Srbiji, videćemo na primeru sela Jabukovca kod Negotina: „... *Jabukovac (Krajina)* je učinio na nas vrlo prijatan, ali žalostan utisak – kaže Radivojević i nastavlja – prijatan s toga što je neobično lepo i živo mesto; žalostan pak zato, što smo ovde imali prilike da vidimo da je *sve do skora čisto srpsko stanovništvo povlašeno, kao što je slučaj sa najvećim brojem sela u celom dunavskom Ključu*”.⁷⁵⁶ Dakle, sve sami povlašeni Srbi žive u Jabukovcu – pravih Vlaha, odnosno Rumuna nigde nema. Autor je prolazeći „*kroz lepa srpska sela*”⁷⁵⁷ video samo posrbljene Vlahe – doživio je verovatno pomračenje uma – zbog tuge koja ga je obuzimala videvši i čuvši „da je ovde *naš (srpski – S. G.) narod zaboravio, napustio lepi srpski jezik i zamenio ga vlaškim*. Ili zar nije bol za svakog Srbina, – nastavlja Radivojević – *kada čuje svoju braću, koja slavu slave, pa mestimice i kosovsko odelo nose, da govore Vlaški i da ni reči srpske ne razumeju ili neće da razumeju*. U koliko sam na ovom kratkom putu mogao saznati *uzroci svemu ovome leže u nemarnosti naše policijske i prosvetne vlasti*”.⁷⁵⁸ Uzroci povlašavanja Srba leže, po mišljenju Radivojevića, u nemarnosti policijskih i prosvetnih vlasti. Trebalo je valjda da oni bukvarom i batinom poduče tzv. povlašene Srbe da se ostave ćorava posla, tj. vlašskog govora i brže-bolje vrate svom „maternjem srpskom” jeziku. Drugim rečima, *policija i prosveta bi trebalo milom ili silom da uteraju srpski jezik i brže bolje da posrbe Rumune (Vlahe) u istočnoj Srbiji*. Otvoreniji poziv na linč Rumuna (Vlahe) ako progovore svoj *maternji jezik – rumunski*, mislio sam, ne mogu naći drugde, ali avaj, toga ima i u drugim spisima. Radivojević misli da je „*za osudu kad se dopušta, da sveštenici, koje plaća srpski narod i srpska država ... u ponosnoj i slobodnoj Kraljevini Srbiji ... krštavaju, ispituju, venčavaju, opevaju,*

⁷⁵⁶ T. Radivojević, *Jugoslavija u slici i reči I*, Beograd 1927, 103, 104. preuzeto iz knjige: Jordan J. Pavlović, *Glogovica. Jordanovi zapisi i sećanja*, Zaječar 2013, 61.

⁷⁵⁷ T. Radivojević, (1927) 103, 104. preuzeto iz knjige: Jordan J. Pavlović, (2013) 61.

⁷⁵⁸ T. Radivojević, (1927) 103, 104. preuzeto iz knjige: Jordan J. Pavlović, (2013) 61.

pa i misu drže na vlaškom jeziku”.⁷⁵⁹ Trebalo bi, dakle, da popovi Rumune (Vlahe) krštavaju, venčavaju, opela da im pevaju i misu drže na srpskom jeziku pa da ih i na taj način brže i bolje „vrata” srpstvu, odnosno *posrbljuju i asimiluju*. On izgleda nije dovoljno upućen u sve ono što je crkva preduzela u vezi s posrbljavanjem Rumuna (Vlaha) pa zato tako i govori. Što se tiče plaćanja sveštenika, rekao bih da je pored srpskog naroda sveštenike zasigurno plaćao i rumunski (vlaški) narod u istočnoj Srbiji pa je i očekivano da im se služba božja obavlja na maternjem rumunskom jeziku. Za Radivojevića je „*stidno da se srpski učitelji sa srpskim narodom vlaški sporazumevaju i da se u srpskim opštinskim sudnicama na vlaškom jeziku sudi?*”⁷⁶⁰ On bez uvijanja Rumune (Vlahe) smatra Srbima i nijednog trenutka ne pomišlja da to možda doista i jesu Rumuni (Vlasi), koji ni reč srpskog jezika ne znaju. Zašto je inače u školama uveden *pripravni razred* godinu dana pre počeka škole nego da se Vlašići pripreme za bukvar i nastavu na srpskom jeziku u prvom razredu, što će valjda doprineti njihovoj još bržoj asimilaciji. „Jednom za svagda treba odlučiti – kaže Radivojević – da se u te krajeve ne šalju činovnici, sveštenici i učitelji, koji su u njima rođeni i koji su u mogućnosti da sa narodom vlaški govore...”,⁷⁶¹ odnosno, treba raditi na tome da se Rumuni (Vlasi) putem *administracije*, tj. uz pomoć činovnika, sveštenika i učitelja što pre, tim bolje za njih, *posrbe i asimiluju*.

Na isti način razmišlja i Tihomir Stanojević kada kaže: „*Povlašćavanje*” srpskih rodova na tlu *Krajine* je teklo neprekidno i uporedo sa mešanjem vlaškog i srpskog stanovništva”. Donekle razumem da su se u rumunskoj sredini Srbi u pojedinačnim slučajevima, svakako ne masovno, rumunizovali, ali da ih Rumuni masovno „povlašćuju” u srpskoj sredini, to ne razumem, jer niko ne daje ozbiljna argumentovana objašnjenja, osim ukoliko prihvatim stereotip da jedna Vlahinja udajom može povlašiti celo selo, a možda i dva-tri. Stanojević vidi problem u crkvi: „Kako je za obe grupe

⁷⁵⁹ T. Radivojević, (1927) 103, 104. preuzeto iz knjige: Jordan J. Pavlović, (2013) 61.

⁷⁶⁰ T. Radivojević, (1927) 103, 104. preuzeto iz knjige: Jordan J. Pavlović, (2013) 61.

⁷⁶¹ T. Radivojević, (1927) 103, 104. preuzeto iz knjige: Jordan J. Pavlović, (2013) 61.

postojala zajednička crkva i zajednička istočno-pravoslavna vera, to je vera imala značajni udeo u širenju vlašskog jezičkog područja u srpskim naseljima. Prema podacima iz XVIII veka služba božja i ostali crkveni obredi obavljani su na „vlaškom” jeziku, jer su sveštenici mahom bili iz Vlaške ili povlašениh krajeva koji nisu znali srpski jezik. Čak su i knjige bile „vlaške”, kažu neki podaci. U takvim uslovima srpski verski podanici brzo su prihvatili 'vlaški' jezik, pogotovo ako su bili u manjini.”⁷⁶² Ukoliko prihvatimo Stanojevićeve navode o povlašavanju Srba uz pomoć vlaških popova i službe božje na „vlaškom”, tj. rumunskom jeziku, onda se to isto, verujem, dešava Rumunima (Vlasima) pod uticajem srpskih popova i službe božje na srpskom jeziku. Ipak, verujem da tada nije bilo povlašavanja, kao ni sada posrbljavanja putem crkve. Mislim da je služba božja na rumunskom udaljila Srbe od takve crkve, isto kao što je služba božja na srpskom, tj. crkvenoslovenskom jeziku učinila da se Rumuni (Vlasi) udalje od srpske crkve i da zahvaljujući tome zadrže svoje tradicionalne običaje kojih se zadivljujućom upornošću drže do danas. Ali im se, nažalost, onomastika (ime i prezime) promenila pod prisilom srpske crkve. Zahvaljujući rezultatima proučavanja Nenada Makuljevića i njegovih saradnika, znamo da su krajem XIX veka episkop Timočke eparhije Melentije i njegovi saradnici preduzeli molovanja mnogih crkava u kojima su potom prikazani istorijski ciklusi srpskih vladara, i sklanjali mnoge ikone sa natpisima na rumunskom, ne bi li i na taj način uticali na posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije.⁷⁶³

„Još smo bili u opasnosti od ljudi, koje smo sretali”, izjavljuje Kosta Popović u svom članku *Odlomak iz putovanja po Srbiji*. „To su bili Vlasi ili povlašени Srbi, gotovo polu divlji narod, tvrdoglav i manit.”⁷⁶⁴ Takve izjave će zauvek odzvanjati u istoriji i one mu ne služe na čast. Pa nisu li ti Vlasi samo povlašени Srbi koji su primili „vlaški” jezik? Po čemu se mogu razlikovati jedni od drugih? Nije

⁷⁶² Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 39.

⁷⁶³ *Sakralna topografija Negotinske Krajine*, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

⁷⁶⁴ Kosta Popović, *Odlomak iz putovanja po Srbiji pitomaca knež. srbskog liceja u godini 1863*, u: Danica: list za zabavu i književnost, izdaje i uređuje Đorđe Popović, god. V, br. 31, Novi Sad 1864, 494-495.

moguće da su samo zbog prihvatanja „vlaškog” jezika ti Srbi postali „gotovo polu divlji narod”, koji je još i „tvrdo glav i manit”! U zanosu blaćenja Rumuna (Vlaha) Popović nastavlja: „Za jedno sjajno dugme mogao bi čovek poginuti, ako bi Vlah pomislio, da je zlato, ili ako bi posumnjao, da nema novca. *Fala Bogu, naša kultura nije još dotle stigla, da i Vlahe posvećuje*, dosta nam je i naših poslova; *nego je tako postupano s Vlasima za predašnje vlade, koja ih je htela dovesti u nekakav red, da su oni, hteli nehteli, morali postati ovaki, kaki su sad. Sila je proizvela u njima lukavstvo, podmuklost, tvrdoglavost sve pod robskom pokornosti.*”⁷⁶⁵ Naša (srpska – S. G.) kultura, kaže Popović, nije još dotle stigla da i Vlahe posvećuje, tj. *posrbiljuje*, pored nagomilanih problema sa Srbima. Popović se zato i dragom Bogu zahvaljuje, a Vlasi bi trebalo da mu prinose žrtve na oltaru što ih nisu p(r)osvet(l)ili srpskom kulturom. Kako Popović objavljuje svoj članak u vreme kada je na čelu srpske vlade Ilija Garašanin (1861–1867), on prebacuje krivicu na vladu njegovog prethodnika Filipa Hristića (1853–1861) „koja je (Vlahe) htela dovesti u red”, tj. nametnuti im srpska imena i prezimena, maternji srpski jezik u školama, srpske popove koji su čitali srbulje u crkvama itd., pa je to „uterivanje reda silom” proizvelo u Rumunima (Vlasima) „**lukavstvo, podmuklost, tvrdoglavost sve pod robskom pokornosti.**”⁷⁶⁶ Međutim, istina je da se Rumuni (Vlasi) istočne Srbije nisu bolje proveli ni u vreme vlade Ilije Garašanina, ni u vreme njegovog sina Milutina Garašanina. Naime, u njegovo vreme bio je „Neki Jova Popović, kafedžija iz sela Mihajlovca, okruga krajinskog koji je bio narodni poslanik. On je za vreme naprednjačke vladavine podneo Narodnoj skupštini jednu interpelaciju, sa kojom je tražio da naši Srbo-Vlasi dobiju svoje škole i crkve. Kad je poč. Milutin Garašanin ministar to doznao, on pozove Jovu kod svoje kuće, pa ga ovako upitao? 'A jeli ti Jovo? Šta si ti ono tražio od Skupštine za naše Srbo Vlahe?'. Poslanik Jova videći da je Garašanin uzbuđen i ljut na njega našao se bio u čudu, počeo se izvinjavati, ali nije znao šta će da mu odgovori. 'Čuješ ti Jovo' – rekao mu je ministar Milutin Garašanin – 'Ako još danas ne trgneš u Skupštini onu tvoju ludu interpelaciju, znaj Jovo' i u tom

⁷⁶⁵ Kosta Popović, (1863), u: Danica (1864), 494–495.

⁷⁶⁶ Kosta Popović, (1863), u: Danica (1864), 494–495.

trenutku Garašanin je izvadio svoj revolver iz fijke i rekao Jovi da će ga on ovim revolverom na mestu ubiti. 'Jovo dobro upamti.' Posle tog sastanka sa ministrom Milutinom Garašanićem, Jova se opametio, digao je ruke od njegove 'rumunske propagande' i prekinuo je sve veze sa tajnim *propagandističkim rumunskim komitetom*, jer je video, da mu se iz glavnog *propagandističkog odbora vlašskog* slabo odzivaju i *Komitetu je vlaškom* vratio sve propagandističke knjige i spise koje je iz *Vlaške* dobio.”⁷⁶⁷ Nažalost, daleko drastičnije mere prema Rumunima (Vlasima) bile su preduzete početkom XIX veka još u vreme Prvog srpskog ustanka. Navešću samo Karađorđeva pisma s naredbama Antoniju i Lazaru Mutavu, Joksimu Karamarkoviću i Dimitriju Kulundžiji, koja je poslao iz Topole (oktombrija 26-go) da novembra 1809. godine sa svojim ustaničkim vojskama dođu kod Čuprije kako bi otišli „[Hajduk] Veljku vojvodi u pomoć na neka sela vlaška” s dodatnim objašnjenjima da „Imaju u Crnoj Reki 13 sela vlaški[h] pa se neće s nama da okrenu, no se s Turcima okrenuli pa Veljku dosađuju. Zato sada s vojskom [h]oćemo da idemo da ona sela da rasteramo i što gode nađemo da oplenimo i da [ov]amo k nama preteramo a sela da im popalimo da onde ne sede više.”⁷⁶⁸

Kosta Popović nas, međutim, uverava da su Vlasi opasni po ljudski život, odnosno da „Od takvih ljudi (Rumuna/Vlaha – S. G.), gde nema svedoka, treba da se čovek dobro čuva. Mi smo to znali i zato smo išli u gomili. *Gde smo koga sreli, pa pitali za put, bez oštre reči i puške u ruci* (Rumun/Vlah – S. G.) nije hteo da govori, i ako svi znaju srbski. Srećom nije došlo do ozbiljnih stvari. Naše oružje održalo nam je važnost.”⁷⁶⁹ Dakle, *uništavanje staništa Rumuna (Vlaha) i njihovo proterivanje, prisila i njihovo zastrašivanje* bilo je prisutno na svakom koraku tokom novovekovne srpske istorije, ne bi li ih naterali da sa Srbima dele iste vrednosti, imaju ista etička načela i što je važnije od svega, da progovore „svoj maternji” jezik – srpski, umesto „tuđeg” jezika rumunskog.

⁷⁶⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 381.

⁷⁶⁸ *Karađorđe : dokumenti*, knj. 1, 1804–1809, prir. Velibor Berko Savić, Gornji Milanovac, Dečje novine, 1988, 625–626, br. dokumenta 412.

⁷⁶⁹ Kosta Popović (1863), u: Danica (1864), 494–495.

Već u sledećem citatu Vasa Živković, paroh požarevački, sve nas, i Rumune (Vlahe) i Srbe, želi podučiti i p(r)osvet(l)iti nam um, da „U istočnom kraju Srbije (u požarevačkom, krajinskom i još nekim okruzima) žive *povlašćeni Srbi*, koje mi (Srbi – S. G.) *neumesno nazivamo 'Vlasima'*.” Nakon konstatacije o mestu prebivanja i upotrebe neumesnog naziva „povlašćeni Srbi”, koji po mišljenju Popovića „*nisu Vlasi*”, jer „*Vlasi su u Vlaškoj t.j. Rumuniji, tamo preko Dunava.*”⁷⁷⁰ Dakle, Rumuni (Vlasi) mogu živeti samo u Vlaškoj, tj. u Rumuniji, nikako u Srbiji, pa se pitam zašto to ne važi i za Srbe u Rumuniji ili oni imaju ekskluzivno pravo da žive gde hoće. Popović pravi razliku između povlašćenih Srba i Vlaha na osnovu jezika: „*Ovi što žive u Srbiji, da nisu Vlasi već povlašćeni Srbi, poznaje se po tome, što ne govore vlaškim jezikom a ni čisto srpskim, već izmešanim i nakarađenim rečima i srpskim i vlaškim, ali više srpskim nego vlaškim.*”⁷⁷¹ Za njega je „vlaški jezik” očigledno rumunski, jer povlašćeni Srbi ne govore rumunskim (vlaškim) jezikom, već „nakarađenim rečima i srpskim i vlaškim” i umesto da u tome prepozna *posrbljavanje Rumuna (Vlaha)* koji gube svoj rumunski maternji jezik u procesu asimilacije sa Srbima, Popović u tome vidi *povlašćavanje Srba*. Zlo i naopako, sarkastično do Boga! On kaže da „*Seljaci iz Ranovca i Mustapića ili drugog kog sela, ništa ne razumeju šta govori pravi Rumun. Od kuda su onda oni Vlasi?*”⁷⁷² Ovde se još jednom potvrđuje da Popović Vlahe poistovećuje s Rumunima i da se oni navodno ne razumeju sa meštanima sela Ranovca i Mustapića, jer su, tobože, samo *povlašćeni Srbi*. To je notorna laž jer meštani pomenutih sela kao i drugih u Homolju, Zviždu, Peku, Resavi i Crnoj Reci govore banatskim dijalektom rumunskog jezika kojim govore i meštani sela u rumunskom Banatu i Transilvaniji i u potpunosti se razumeju na dijalektalnom nivou. Ponoviću da se Rumuni (Vlasi) *Carani* istočne Srbije razumeju na dijalektalnom nivou s onima iz Oltenije, a Rumuni (Vlasi) *Ungurjani* s onima iz Banata i Transilvanije.

⁷⁷⁰ Vasa Živković (paroh požarevački, učitelj u penziji). *O srpskoj slavi i danima koji se slave*, Požarevac, 1908, 11.

⁷⁷¹ Vasa Živković, *op. cit.*, 11.

⁷⁷² Vasa Živković, *op. cit.*, 11.

Povodom povlašavanja pedeset sela u krajinskom okrugu iguman Filaret u *Vesniku Srpske crkve* krajem XIX veka piše: „U severoistočnom kraju Srbije srpska je narodnost nastradala! U krajinskom okrugu... od preko 70 sela srpskih, ostalo je samo još nekih 20 u kojima žive čisti Srbi, ostalo je sve povlašeno, odrođeno! I to povlašavanje napreduje!... – taj parazit, povlašavanje Srba, opetujem: napreduje... doživljujemo nemile pojave da svojim očima gledamo: kako neki sin ovoga okruga, u Srbiji rođen i školovan, i srpskim hlebom uhlebljen, smelo **podigne glavu kao rumun, pa propagira nacionalno jedinstvo povlašenjaka sa Rumunima preko Dunava!**”⁷⁷³ Ovo su, mora biti, neka mirakula, što bi rekli Dalmatinci, ali će pre biti da su to čiste spekulacije jednog igumana da Srbin, tzv. *povlašenjak* „podigne glavu kao rumun” pa da uz to još „propagira nacionalno jedinstvo ... sa Rumunima preko Dunava”. Bože, pomiluj grešnog Filareta! Izgleda da je oduvek svim vlastima u Srbiji smetalo što su tako prozvani Vlasi etnogenetski isto što i Rumuni, samo što su za razliku od Rumuna u Rumuniji ovi u istočnoj Srbiji bezmalo dve stotine godina bili pod presijom svih srpskih državnih struktura radi što brže i potpunije asimilacije.

Po ko zna koji put opet Jovan Đokić, koji ovom prilikom kaže da „Ne treba gubiti iz vida, da su Rumuni sa nekim planom postepeno slovenske oblasti rumunizirali. Prvo su kao što smo videli rumunizirali slovenske Karpate, na kojima je pored Rumuna živelo mnogobrojno slovensko stanovništvo. Posle Karpata došao je u Erdelj u kome se Rumuni javljaju tek god. 1279, i kad je Erdelj povlašen, Rumuni se kreću dalje i prolaze u severoistočni Banat i zatim prelaze u istočnu Srbiju. S pogledom na širenje Rumuna, važno je napomenuti, da su doseljeni Rumuni vazda dobijali iz svoje Karpatske Matice nova osvežavanja...”⁷⁷⁴ Zanimljivo je zapaziti da Đokić najpre izjavljuje kako su „Rumuni ... rumunizirali slovenske Karpate”, a potom u sledećoj rečenici da su ti isti „Rumuni ... dobijali iz svoje Karpatske Matice nova osveženja”. Ako sam dobro shvatio, slovenski Karpati su Matica Rumuna. To je, izgleda, u Đokićevoj science fiction

⁷⁷³ P. Doboljub (iguman Filaret), *Srpski odzraci iz rumunske istorije*, u: *Vesnik Srpske crkve* I, Beograd 1897, 14–15.

⁷⁷⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 362.

produkciji neki novi genetski inženjering kojim *Sloveni generišu Rumune*. Ovim je Đokić otišao daleko od ideje kojom se samo protažira *povlašćavanje Srba od strane Rumuna*.

Đokić nas obaveštava da je Tihomiru Đorđeviću prilikom putovanja kroz crnorečki okrug 1905. godine pričao „jedan seljak u selu Valjakonju, da je 1864 godine bio u Boljevcu učitelj neki Petar Pavlović rodom iz Karavlaške, koji je imao vlaških knjiga i koji je na silu terao svoje đake da ih čitaju i onoga je đaka kaznio, koji ne bi hteo i ne bi mogao da nauči *vlaški da čita*.”⁷⁷⁵ Najpre valja objasniti pomenute pojmove, kao što su *Karavlaška*, *vlaške knjige* i *vlaški da čitaju*. *Karavlaška* je isto što i srednjovekovna *Vlaška* (*Mala Vlaška* ili *Oltenija* u današnjoj Rumuniji), kao što je recimo *Karabogdanska* današnja *Moldavija*. *Vlaške knjige* su zapravo *rumunske knjige*, a *vlaški da čita* je isto što i *rumunski da čita*. Učitelj srpskoga imena i prezimena Petar Pavlović učio je, dakle 1864. godine decu *rumunski da čitaju iz rumunskih knjiga*. Nažalost, ne znamo da li samo *vlašku/rumunsku decu* iz boljevačkih *vlaških/rumunskih sela* ili i *srpsku decu*, jer ako je podučavao samo *vlašku/rumunsku decu* onda je to u redu s obzirom na to da ih je, pored ostalog gradiva, podučavao i maternjem rumunskom jeziku, ali ako je učitelj srpskoga roda došao iz *Karavlaške* da podučava i *srpsku decu rumunskom jeziku*, smatram da to nije činio s nekim unapred osmišljenim planom rumunizacije, već s dobrom namerom da se *jezički jaz* koji je postojao između *vlaške* i *srpske dece* i koji je verovatno generisao česte nesporazume i svakodnevne zađevce, takoreći „izbriše” i da na taj način približi jedne drugima radi bolje međusobne komunikacije bilo na *srpskom* bilo na *rumunskom jeziku*.

Lekar po profesiji, Đokić je 1887. godine bio „kao vojni lekar sa pukovnikom poč. Ljubom Jovanovićem u regrutnoj komisiji po crnorečkom okrugu”⁷⁷⁶ kada mu se „jedan seljak iz srpskog sela Sumrakovca”, kako kaže, *požalio*, a mi mu moramo verovati na reč, da „okružni načelnik iz Zaječara premešta opštinu iz srpskog sela Sumrakovca u *vlaško selo Šarbanovac* u kome se selu samo *vlaški govor čuje*. I sad mi *Srbi starosedeoci* čiji su pretci *sa Kosova došli u*

⁷⁷⁵ Jovan Đokić, *op. cit.*, 380.

⁷⁷⁶ Jovan Đokić, *op. cit.*, 355–356.

ove krajeve... moramo ... da idemo u *vlaško selo Šarbanovac*, da učimo pod starost *vlaški jezik* i *da nam Vlasi sude na vlaškom jeziku* u opštini...”⁷⁷⁷ Pritom se Đokić dobro seća, a mi mu moramo verovati na reč – druge nam nema „da je on (Ljuba Jovanović, pukovnik – S. G.) tada klimnuo glavom i smešeći se rekao je: ‘To se ide *Vlasima* na ruku da se *Srbi rumuniziraju*’. Uzgred napominjem da je poč. Ljuba pukovnik dugo vreme živio u *Vlaškoj*, tamo je izučavao pirotehniku, *vlaški je dobro znao da govori, žena mu je bila Vlahinja* i on je *Vlahe dobro poznao*.”⁷⁷⁸ Rumuniziranje uz pomoć srpskih sudova u vlaškim/rumunskim selima istočne Srbije o kojem je pukovnik Jovanović govorio Đokiću, ako je doista govorio, jeste zamena teze. Na koji način Srbi Sumrakovčani, čiji su preci došli sa Kosova, mogu biti *rumunizirani* premeštanjem srpskih institucija, tj. sudova u vlaška/rumunska sela istočne Srbije, ako su se sporovi vodili na srpskom jeziku i ako je sudija bio Srbin, a ne Vlah/Rumun, što je više nego sigurno. Prebacivanje sudstva u vlaška sela je još jedan vid povećavanja srpske administracije u vlaškim/rumunskim selima da bi uz školstvo, crkvu, vojsku, policiju i drugih vidova administracije posrbljavanje vlaškog/rumunskog življa bilo brže i prisutno u svim porama društva. Rekao bih da svako prisustvo srpskih vlasti u vlaškim/rumunskim selima i neminovni kontakti Vlaha/Rumuna sa njima doprinosi bržem i boljem posrbljavanju i asimilaciji. Na kraju krajeva, kakve veze ima *rumunizovanje Srba* sa tim što je pukovniku Ljubi Jovanoviću žena Vlahinja, što je on lično proveo dosta godina u Rumuniji i što dobro poznaje Vlahe?

Takođe, kada Đokić navodi priču „Poč. protojereja Mihaila Markovića ... da je on g. 1863 kad je došao za učitelja u selo *Džanjevo*, zatekao u selu *vlaškog popa, koji je u crkvi na vlaškom jeziku služio liturgiju*”,⁷⁷⁹ samo govori o širenju školske mreže i nastave na srpskom jeziku u rumunskim (vlaškim) selima istočne Srbije i o proterivanju „*vlaških popova iz vlaških sela koji su u crkvama služili liturgiju 'na vlaškom jeziku'*”. To je jedna od prelomnih godina kada su tzv. vlaški popovi i njihove knjige na

⁷⁷⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 355–356.

⁷⁷⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 355–356.

⁷⁷⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 343.

rumunskom u vlaškim selima istočne Srbije zamenjeni knjigama na srpskom ili, bolje rečeno, na crkvenoslovenskom. Koju godinu-dve pre toga bila je formirana Kraljevina Rumunija spajanjem Vlaške i Moldavije. Tada se krenulo sa izbacivanjem slovenizama iz rumunskog jezika i unošenjem novih reči u vokabular sačinjenih na latinskoj i francuskoj osnovi, pa su, u strahu od delovanja rumunskih vlasti među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije, *srpske vlasti krenule frontalno u sveopštu i u svakom segmentu društva prisutnu srbizaciju*. Uostalom, u selu Džanjevu (Dušanovac od 1890) žive Rumuni (Vlasi), pa je sasvim očekivano da protojerej Mihailo Marković u njemu zatekne „*vlaškog popa*”, a bilo bi valjda normalno da im dođe i učitelj koji bi Vlašćad učio maternjem rumunskom jeziku, a ne protojerej Mihailo koji će nastavu držati samo na srpskom jeziku, čime se uveliko sprovode srbizacija i asimilacija putem škole. Pored toga, treba reći da je bilo i rukopoloženih sveštenika srpskog porekla u selima s rumunskim (vlaškim) življem još od 1804. pa nadalje u vreme Vidinske mitropolije, što se može videti u Popisu Timočke episkopije iz 1836. godine sprovedenom nakon što je Vaseljenska patrijaršija priznala novo stanje posle pripajanja područja Šest nahija Kneževini Srbiji i stvaranja nove pomenute episkopije.⁷⁸⁰

Porumunjavanje. U nastavku ću doslovce navesti pojedina mesta iz radova Antonija Lazića gde govori o „*porumunjavanju*” srpskog življa među vlaškim doseljenicima, a ne o povlašćavanju, ali svejedno ti primeri potvrđuju moju tezu o asimilaciji pojedinaca ili pojedinih porodica najčešće sa Kosova (sic!) u vlaškim/rumunskim selima na prostoru istočne Srbije koji uzgred, pored Srba, mogu biti i Vlasi (Aromuni) koji su zadržali svoj romanski identitet ili su to možda oni Vlasi (Aromuni) sa Kosova koji su tokom vekova manje ili više podlegli posrbljavanju i asimilaciji pa kao takvi dolaze na prostor istočne Srbije. Citati će biti navedeni bez mojih komentara.

„Predak Kalušanja... doselio se iz *sela Ristovca kod Vranje*, a preci Ljiskonja, Vladijonja i Kaprijonja... pobegli su od Turaka iz *Vlasotinca*. I ove poslednje familije smatrane su kao *rumunske u selu*

⁷⁸⁰ Nedeljko Radosavljević, *Popis Timočke episkopije iz 1836*, u: Mešovita grada (Miscellanea), Nova serija, knj. XXVIII (2007), 31–60; Nedeljko Radosavljević, *Timočka episkopija po popisu iz 1836*, u: Istorijski časopis, knj. LII (2006), 257–272.

*Mustapiću. U bliskom selu Srpcima dugo se smatrala kao rumunska i familija Mozgova... čiji je predak došao iz sela Mozgova kod Aleksinca u prvoj polovini 19.veka.*⁷⁸¹

„U Homolju su, međutim, ređi slučajevi porumunjivanja srpskog življa. U ovoj oblasti *vlaški doseljenici su se nastanjivali na mestima koje je napustilo srpko stanovništvo...*“⁷⁸²

„Od doseljenog srpskog stanovništva u Homolju se mogu zabeležiti samo dva slučaja porumunjavanja. U selu Vlaolu porumunjani su Grekonji... i Srbulovići. Njihovi su preci došli u prvoj polovini 19 veka iz okoline Zaječara.“⁷⁸³

„U Radenku (najvećem kotunu sela Duboke – S. G.) su prvi došli preci Panćikonja. Oni su poreklom iz okoline Prizrena i ovde su se *pretopili u Vlahe*. Ostale porodice u Gornjoj i Donjoj Radenki i Derezni (kotuni Duboke – S. G.) *vlaškog su porekla i to doseljene poglavito iz Almaša u Banatu. Ključata* (kotun Duboke – S. G.) naseljena je *vlaškim stočarima iz Almaša...* U kotunu Ponoru (kotun Duboke – S.G) Bosiokovići i Šojani ... su *srpskog porekla ... s Kosova. Ružani..., Cukani-Dregići..., Kršijani... i Turkulji-Damjanovići ... poreklom su Vlasi iz Almaša... Vukosava* je takođe kotun Radenke i po imenu se vidi da su je *osnovali Srbi*, ali je sada naseljena *vlaškim, stočarskim stanovništvom... iz Almaša* u Banatu. Zabare je kotun sela Duboke i naseljen poglavito *Kosovcima...* Ove su se porodice *pretopile u Vlahe*, ali se uspomena na njihovo poreklo očuvala ne samo u srpskom imenu kotuna, već ... i predanje da su njihovi *preci došli davno s Kosova*. U Zabaru ima još nekoliko porodica *vlaškog porekla* doseljenih *iz Almaša*. I Valja Repiće je kotun sela Duboke u kome žive i *Srbi s Kosova i Vlasi* preseljeni s nekog kotuna. „Valja Mare je veliki kotun Duboke, naseljen *vlaškim stočarima iz Almaša...* Gornja i Donja Ševica je posle Radenke najveći kotun Duboke... Naseljena je poglavito *vlaškim stočarskim porodicama iz Almaša* u Banatu.“⁷⁸⁴

⁷⁸¹ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 86–87.

⁷⁸² Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 87.

⁷⁸³ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 88.

⁷⁸⁴ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 20–21.

„*Rakova Bara* je novijeg porekla, ali je po predanju činila sa Turjom selo Dajšu koja je ležala na putu za Gornju Kruševicu (Kučevo). Dajša je bila naseljena isključivo *Kosovcima* koji su se ... *među vlaškim doseljenicima* izgubili i *porumunili*... Grujonji i Lopašonji ... su nesumnjivo *stare srpske familije*, preseljene iz Stare Dajše i takođe *porumunjene među vlaškim doseljenicima*... Iz *Banata* („iz preka”) su doseljeni *preci vlaških porodica*...”⁷⁸⁵

„*Srpci* su danas selo sa *vlaškim življem*, ali njegovo ime pokazuje da su ga *osnovali Srbi*. Po predanju selo je bilo raseljeno i obnovio ga je početkom XVIII veka *Stevan Kosovljanin* koji se doselio iz sela Boževca. To je predak današnjih Pavonja ... koji su se *porumunili među vlaškim življem*... Vušonji ... su *Carani*, doseljeni iz *Rumunije*. Kostići ... su *Vlasi* iz bliskog sela *Mustapića*... Iz *Čiklove* u *Banatu* prizetio se u kuću Radula Martinovića-Angelonja Jon Njamc(u) ... Birovešči ... su *Vlasi*, doseljeni iz mlavskog sela Manastirice.”⁷⁸⁶

„*Ceremošnja* (1818) je susedno selo Bukovske... Na mestu gde je današnje selo bili su salaši *srpske familije* *Klašićonja* ... iz *Kučajne*. Oni su se stalno preselili na svoje salaše, i *u masi vlaških doseljenika porumunili*.”⁷⁸⁷

„*Lješnica* je na izlazu Peka iz klisure koja vezuje zviški basen sa Braničevom... *Vladonji-Vladići*, *Paconji* ... i *Burgijašonji-Čečonji* ... *starinom su Kosovci*; njihovi preci su došli za vreme vlade kneza Miloša iz *Gamzigrada kod Zaječara*. Njihovi potomci su se *pretopili u Vlahe*. *Trajilovići* ... su preseljeni iz susednog sela *Mustapića* oko 1880. godine. Njihova familija u *Mustapiću* zove se *Ljiskonji*; ona je pobešla od *Turaka* u drugoj polovini XVIII veka od *Vlasotinaca* u *Mustapiće* gde se *porumunila*. Od familije *Pešonja* iz bliskog sela *Srpaca* doselili su se oko 1874 godine *Lazić Mijuca* i *Pavlović Toma*, a oko 1894 godine *Jovanović Jovica*... Ova familija starinom iz sela *Vranjeva* u *Moravi* i *u Srpcima je porumunjena*.”⁷⁸⁸

„*Mustapiće* je susedno selo *Mišljenovcu* i naseljeno je *vlaškim življem*... Starijeg je nastanka, ali je raseljeno kada i *Mišljenovac* oko

⁷⁸⁵ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 26.

⁷⁸⁶ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 27.

⁷⁸⁷ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 24.

⁷⁸⁸ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 28–29.

1720 godine; ubrzo je obnovljeno te je već 1733 godine brojalo 26 *vlaških porodica*... U porodici *Disagonja Disage* doselio se sa sinom *Janošem* oko 1725 godine iz *Saske u Erdelju* i obnovio selo. Gotovo u isto doba doselio se iz *Almaša u Banatu* u *Cer*, predak današnjih Markonja. Stankonji starinom su takođe iz *Almaša*. Ljiskonji-Vladijonji i Kaprionji su *srpske porodice* čiji su preci pobjegli od turskog zuluma u drugoj polovini XVIII veka od *Vlasotinaca*; **njihovi potomci živeći u masi vlaškog življa, primili su vlaške osobine i jezik...** *Srbovići* doseljeni su pri kraju XVIII veka iz sela Brestovika kod Peći; i **oni su porumunjeni**, ali im žene nikad nisu napuštale srpsku nošnju... Kalušanji takođe su *srpska porodica*; njihovi su se preci doselili iz okoline Ristovca kod Vranja, a *njihovi potomci su porumunjeni*." U drugoj polovini XVIII veka **vlaških doseljenika** ima „iz *Moldave na Dunavu*... iz *Bregova na Timoku*... iz sela *Bošnjaka kod Moldave na Dunavu*... iz *Novog Sela u Banatu*... iz *mlavskog sela Kladurova*... iz *Mlave*, iz sela *Ranovca*... *Manastirice*... iz *Besarabije*... od *Vidina*... *Turije*... iz sela *Čokonjara u Krajini*... od *Rama na Dunavu* ... iz sela *Oštrelja kod Zaječara*... iz *zviškog sela Duboke*... iz sela *Vlaškog Dola u blizini Aleksandrovca (u Moravi)*... U slivu gornjeg Peka ... postoje svega tri sela: *Jasikovo*, *Leskovo i Vlaole*.”⁷⁸⁹

„*Jasikovo* leži na ušću Jagnjila u Veliki Pek. Nalazimo ga kao pusto mesto 1723. godine, a kao naseljeno prvi put 1818 godine; u njemu je tada bilo 15 domova, što pokazuje da obnavljanje ovog sela nije bilo davno pre te godine... Današnje *Jasikovo* obnovljeno je **vlaškim stočarima** iz bliskih sela, a ređi su doseljenici iz udaljenijih mesta *Krajine i Banata*...iz *Almaša*... iz *Erdelja*.”⁷⁹⁰

Pažljivom čitaocu iz navedenih citata neće promaći zaključak koji se nameće da su pojedine porodice koje uglavnom potiču sa juga Srbije i sa Kosova bile *porumunjene*. Postavlja se pitanje na koje, nažalost, nikada nećemo dobiti odgovor, da nisu možda te srpske porodice koje se lako *porumunjuju* zapravo Vlasi koji su u srednjovekovnom ili turskom periodu bili manje ili više posrbljeni ili su to pojedinačni primeri prirodne asimilacije srpske manjine u

⁷⁸⁹ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 30–32.

⁷⁹⁰ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 32.

rumunsku (vlašku) većinu. Lazić pominje *Vlahe* iz Erdelja među kojima se Srbi *porumunjuju*, pa iz toga proizlazi da *Vlasi govore rumunski jezik*.

Posrbljavanje i povlašćavanje. U radovima mnogih srpskih autora ima nagoveštaja o unutrašnjim preseljavanjima stanovništva istočne Srbije koja su, kako kaže Tihomir Stanojević, još više „ubrzavala proces *'povlašćavanja' srpskog stanovništva*, ali su u isto vreme stvarani uslovi i za *'posrbljavanje' doseljenika rumunsko-srpske struje*.” Pojedinačni slučajevi povlašćavanja ili posrbljavanja su sasvim moguća i prihvatljiva opcija sa stanovišta prirodnog asimilacionog procesa, ali je Tihomir Stanojević ostao, nažalost, pod jakim uticajem Koste Jovanovića koji je u svom delu *Negotinska krajina i Ključ* prvi izneo tezu o *rumunsko-srpskoj struji stanovništva* koje zapravo predstavlja *rumunsko stanovništvo u poodmaklom procesu asimilacije*. Stanojević nam objašnjava kako je tekao proces posrbljavanja i povlašćavanja. Obično se, kaže Stanojević, „ova pojava zapaža u srpskim selima gde Srbi imaju većinu ili u srpskim porodicama koje „prizećuju” *Vlahe*... Najinteresantnija pojava u toj specifičnoj masi stanovnika je intimno osećanje i izjašnjavanje da se svi osećaju Srbima, iako *vlaški govore*.”⁷⁹¹ Ta najinteresantnija pojava o intimnom osećanju i izjašnjavanju da se „svi osećaju Srbima, iako *vlaški govore*” o kojoj piše Stanojević, ukazuje upravo na poodmakli proces asimilacije Rumuna (*Vlaha*) u *Negotinskoj Krajini*. Ovde bih naglasio da su i *intimna subjektivna osećanja* morala nastati pod *objektivnim uticajima* crkve, vojske, škole, administracije, medija i drugih institucija kulture.

Suprotno navodima Tihomira Stanojevića, Kosta Popović kaže: „Ovo selo [Krepoljin] ima po jače od dvesta kuća. *Stanovnici su Srbi i Vlasi, kuće im nesu izmešane nego se zna srpsko a zna se vlaško*; jedna rečica teče kroz selo koja ih savršeno razdeljava, s jedne su strane jedni a s druge drugi. – *Narod je raden i dobrog stanja*.”⁷⁹² Dakle, mešanja udajom i ženidbom među *Vlasima* i *Srbima* nije bilo. O tome piše i Đokić, da se u srezu Homoljskom „*retko uzimalo Srbi i*

⁷⁹¹ Tihomir Stanojević, *op. cit.*, 40.

⁷⁹² Kosta Popović, *Put licejskih pitomaca (jestastveničkog odeljenja) po Srbiji godine 1863*, Beograd 1867, 47.

*Vlahinje ili obratno i tako je svaki ostao na svome.*⁷⁹³ Sličan primer Đokić donosi iz Crne Reke gde je „Dobar poznavalac Rumuna dr. Feliks Kanic” pomenuo „u svojoj knjizi da je putujući kroz Srbiju u selu Lukovu okruga crnorečkog našao jednog uvidavnog srpskog sveštenika, koji je zabranjivao Srbima da stupaju u brak sa Vlahinjama, iz bojazni, da se srpske porodice ne bi povlašile.”⁷⁹⁴ Vratimo se opet Kosti Popoviću koji krajem sedme decenije XIX veka iznosi da „U Vlaha do skora nije bilo odive”⁷⁹⁵ *za Srbinom ili Bugarinom*, i ako su oni uzimali Srpkinje i Bugarke. Tek u najnovije vreme odustaje se malo po malo od tog običaja.”⁷⁹⁶ Ovde je rečeno da se vlaška nevesta nije udavala za Srbina ili Bugarina, a da su se Srpkinje i Bugarke udavale za Vlaha, što opet ukazuje na to da nije moglo biti povlašćavanja srpskih kuća uz pomoć vlaških snaha, već suprotno, posrbljavanja vlaških kuća uz pomoć srpskih snaha. Popović u nastavku kaže da se „Tek u najnovije vreme odustaje ... malo po malo od tog običaja”,⁷⁹⁷ tj. počela se i pokoja vlaška snaha udavati u srpsku ili bugarsku kuću, ali tu nema ni pomena o masovnom povlašćavanju putem udaje Vlahinja u srpske kuće.

Ljubica S. Janković u svom radu o narodnim igrama u Homolju 1940. godine piše: „U Krepoljinu igra se još na zavetine i Spasovdan, kada je glavna zavetina. *Srbi igraju kod svoga, Vlasi kod svoga zapisa.*”⁷⁹⁸ Opet nema mešanja Srba i Vlaha, a verujem ni toliko proklamovanog povlašćavanja odlaženjem vlaških snaha u srpske kuće o kojima pišu Natošević, Đokić i ostali vajni autori.

U tekstu Koste Jovanovića čitamo da je „U Krajini i u Ključu bilo ... i *posrbljavanja doseljenika rumunsko-srpske struje*, ali *znatno manje nego porumunjavanja.*” Koji su parametri poslužili Jovanoviću u zaključivanju da je porumunjavanja bilo više u odnosu na posrbljavanja ne možemo znati, ali je lepo naglasio da se „Obično ...

⁷⁹³ Jovan Đokić, *op. cit.*, 313.

⁷⁹⁴ Jovan Đokić, *op. cit.*, 318.

⁷⁹⁵ Odiva je udata žena, snaja, u odnosu na rod odakle potiče.

⁷⁹⁶ Kosta Popović, *Put licejskih pitomaca (jestastveničkog odeljenja) po Srbiji godine 1863*, Beograd 1867, 82.

⁷⁹⁷ Kosta Popović *Put licejskih pitomaca*, 1867, 82.

⁷⁹⁸ Ljubica S. Janković, *Narodne igre u Homolju*, u: Etnologija, Časopis Etnološkog društva u Skoplju, god. 1, sv. 2, Skopje 1940, 112.

posrbљavalo stanovništvo u naseljima u kojima su Srbi bili u većini.”⁷⁹⁹ Zašto taj parametar nije mogao biti isti i u *porumunjavanju stanovništva* u naseljima u kojima su Rumuni bili u većini, takođe ne znamo. Jovanoviću, međutim, nije promaklo da iznese nešto što posredno govori da brakovi Srba s Vlahinjama nisu lepo prihvatani u narodu, jer „Nazivom 'katiri' označavaju Srbe koji su od oca Srbina a od majke 'Vlahinje'”,⁸⁰⁰ a *katir* (*catîr*)⁸⁰¹ na rumunskom označava *mazgova* (*mazgu*) koji se rađa ukrštanjem magarca (Srbina) i kobile (Vlahinje). Kada Jovanović kaže da su se „U 'Vlahe', odnosno u Srbe, obično ... brzo pretapali doseljeni pojedinci ili mali rodovi.”,⁸⁰² on nam dakako otkriva da se manjina, bilo srpska bilo rumunska (vlaška) mogla jedino u srpsku ili rumunsku (vlašku) većinu pretapati, što je sa stanovišta prirodne asimilacije sasvim prihvatljivo. U svojim razmatranjima o stanovništvu Resave Miroslav Draškić i Nikola Pantelić su, na osnovu podataka koje je posredno pružio Stanoje Mijatović, naveli „niz primera o etničkom mešanju srpskog i vlaškog stanovništva”.⁸⁰³

Najpre su predstavili pojedinačne primere o *posrbљavanju Rumuna* (Vlaha): „U selu Brestovu porodica Kumrića ili Kumbrića bila je vlaška, ali je potpuno posrbљena. U Brestovo su se doselili iz Subotice u 19. veku. Sa porodicom Kumrića u Subotici, koji su Vlasi,

⁷⁹⁹ Kosta Jovanović, *op. cit.*, 1867, 116–117.

⁸⁰⁰ Kosta Jovanović, *op. cit.*, 1867, 116–117.

⁸⁰¹ Pojam *catâr* m. „mazgov” u rumunskom jeziku označava porod koji nastaje ukrštanjem magarca i kobile (rum. *Pe-apă o duc la magar, ş-atunča să naşce catâr* = *Kobilu vode kod magarca i tada se rodi mazga ili mazgov*). Kazivač je moj otac Petar Gacović, rodom iz Šipikova, opština Zaječar). U tekstu Koste Jovanovića pogrdni naziv za sina *catâr* „mazgov” nastao ukrštanjem Srbina i Vlahinje posredno ukazuje na to da je otac Srbin poistovećen s magarcem, a majka Vlahinja poistovećena s kobilom. Naziv *catâr* posredno ukazuje na to da su brakovi između Srba i Vlahinja bili neprihvatljivi. To još ukazuje da je takvih brakova bilo, ali svakako neznatno, jer da ih je bilo masovno, ne bi imalo smisla nazivati pogrdnim imenom, recimo, svako drugo dete u selu. I danas nisu uobičajeni brakovi između Srba i Vlaha, osim ako su fakultetski obrazovani ili ne žive u seoskoj sredini. Vlah ili Vlahinja u srpskom selu, kao i Srbin ili Srпкиnja u vlaškom selu obično služe za sprdnju zbog govora koji, bilo srpski bilo rumunski, nikad ne uspeju pravilno savladati.

⁸⁰² Kosta Jovanović, *op. cit.*, 1867, 116–117.

⁸⁰³ Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966), 26.

smatraju se za jedan rod. U Bikovcu rod Stojkovića susedi smatraju Vlasima, mada oni za sebe smatraju da su Srbi. U selu Vitanci rod Jankuljevića-Bugarčića, koji su se doselili iz Timoka, nekada je bio vlaški. U selu Dvorištu porodica Jojkica preseljena iz Homolja bila je vlaška, pa se posrbila. U istom selu je i rod Stefanovića, doseljen iz Homolja, takođe bio vlaški, danas potpuno asimilovan. Trećina sela Dvorišta bili su Vlasi. Međutim, danas malo ko zna koje su porodice bile vlaške. U Lipovici je rod Radulovića – Novakovića, doseljen iz Homolja, svojevremeno bio vlaški. U istom selu vlaškog porekla su i Milikovci. U Medvedi rod Predića koji se doselio iz Porodina požarevačkog bili su Vlasi. U Panjevcu starinački rod Uješevci bio je vlaški, međutim danas je posrbljen. U istom selu Petrovići – Bežunari, naseljeni iz Crne Reke, posrbili su se. Đorđevići iz Roande, poreklom iz Homolja, primili su sve srpsko. U selu Ročevcu porodica Ilića, doseljena iz Homolja, i Radivojevići, čiji je predak prizećen iz Proštince, bili su Vlasi. Porodica Vlaškovića danas je srpska, a poreklom je vlaška iz Proštince. U Medvedi postoji vlaška mala. Naziv je došao po Vlasima koji su danas posrbljeni. Vlahinje iz sela Subotice rado se udaju za Srbe u druga okolna sela. U 1963. godini dve su se udale u selo Roanda, a jedna u Medvedu. U selo Sedlare u toku nekoliko poslednjih godina prizetila su se četiri Vlaha. U selu Lukovici ima nekoliko Vlahinja iz Bobova. Sličnih primera ima u drugim selima.⁸⁰⁴

Razume se da su posle iznetih primera posrbljavanja izneti i primeri *povlašavanja Srba*: „U Subotici rod Srbulovića, za koje se ne zna odakle su, verovatno su bili Srbi pa su se povlašili. Rod Đorđevića doseljen kao srpski iz Kovanice potpuno je povlašen. Ilići – Tufegdžići doselili su se čak iz vranjske okoline i kao Srbi takođe su povlašeni. Gavriilo Mičić iz Sedlara oženio se Vlahinjom 1900. godine. Sin mu se takođe oženio Vlahinjom iz Subotice, a i ćerka mu se udala za Vlaha. Gavriilo ne govori vlaški, ali mu zato deca i unuci sasvim dobro govore vlaški. Ljuba i Milan Gligorijević Srbi iz Troponja došli su na miraz u Suboticu. Njihovi potomci se odevaju kao Vlasi. Ljubomir Barić iz Medvede oženio se u Subotici Vlahinjom, sin mu se potpuno povlašio i oženio Vlahinjom. Rod

⁸⁰⁴ Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *op. cit.*, (1965–1966), 26–27.

Ćosića u Bobovu, koji je doseljen kao srpski iz Timoka, takođe je povlašćen. U selu Viteževu rod Pušnjaci doseljen iz Kušiljeva kao čisto srpski kasnije se povlašćio.”⁸⁰⁵

Svi navedeni primeri posrbljavanja i povlašćavanja idu u prilog mišljenju da je pojedinačne *prirodne asimilacije* bilo u oba smera. Istog je mišljenja i Antonije Lazić: „Ovde [u Homolju i Zviždu] su se zbila *ukrštanja između vlaškog stanovništva doseljenog iz Banata, poglavito iz Almaša, zatim Krajine, Crne Reke i Rumunije, i srpskog stanovništva, doseljenog sa Kosova, od Prizrena, od Sjenice, od Peći, iz Vasojevića, iz dolina Morave i Vardara, od Timoka, od Bitolja i na posletku malog broja starinaca, te su se jedni pretapali u Vlahe, a drugi u Srbe*. Ali asimilacija ovih raznih etničkih grupa zavisila je – kaže Lazić – ne samo od socijalne sredine, već i *od broja doseljenika*.”⁸⁰⁶ Svojevremeno je i Cvijić napisao da su se „**Vlasi pretapali u Srbe, a Srbi u Vlahe**.”⁸⁰⁷ Ovde su Antonije Lazić i Cvijić izneli istinu samo u slučaju *prirodne asimilacije*, a to je da su se malobrojni Vlasi pretapali u većinsko srpsko stanovništvo, kao i malobrojni Srbi u većinsko vlaško stanovništvo, a ukoliko je srpsko ili vlaško stanovništvo živelo u naseljima gde su jedni ili drugi bili apsolutno homogeni, *prirodnog pretapanja/asimilacije* nije moglo biti. Kao potvrdu za to navešću Karaševce (Srbi-Timočani) koji su se u više navrata iseljavali sa prostora istočne Srbije u Rumuniju od XIV do XVIII veka i koji su živeli i žive u homogenim naseljima i na taj način su uspešno održali svoj maternji srpski jezik u rumunskom okruženju.⁸⁰⁸

Sličnog je mišljenja i Miroslav Draškić da „*U današnjim srpskim selima ima pretopljenih Vlaha, (a) u vlaškim selima pretopljenih Srba*”, koji žive u 38 sela Negotinske opštine („22

⁸⁰⁵ Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *op. cit.*, (1965–1966), 27.

⁸⁰⁶ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 85.

⁸⁰⁷ Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje : osnove antropogeografije*, Beograd, Marso, 2011, 182.

⁸⁰⁸ Mile Tomić, *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, god. XII, br. 4–5, 84.

kompaktna vlaška i 16 kompaktnih srpskih sela”).⁸⁰⁹ Da Srbi teško gube etničke odlike srpstva, jezik, kulturu i pravoslavnu veru i nakon bezmalo 500 godina u tuđem svetu druge vere, kulture i jezika, može nam posvedočiti Boško Desnica o iseljenim Srbima u Istri: „Srbi presađeni u Istru, iako odsečeni od tela svog naroda i ostavljeni sami sebi, bez potpore i oslona, ipak su odoleli svim iskušenjima i održali se sve do danas, savršeno svesni u svojim oazama, koje predstavljaju naša najmanja, ali najdostojnija pažnje etnička ostrva.”⁸¹⁰ Oni su, piše Desnica, naseljeni u Istri prvi put 1657. i drugi put 1671. godine u mestu Peroj i Pulj, mada Gligor Stanojević i Jorjo Tadić u svojoj knjizi govore o naseljavanju Srba u Istri 1538. i 1539. godine, takođe pod mletačkim nadzorom.⁸¹¹

Završio bih ovo potpoglavlje tekstom Antonija Lazića koji daje najbolji opis onoga što se u stvarnosti jedino i doista moglo dogoditi: „*Ukrštavanja* su se zbivala naročito između *vlaškog i srpskog stanovništva*, te su se *jedni pretapali u Srbe a drugi u Vlahe*... *Vlaški doseljenici* bili su *mnogobrojniji*, pa ipak su oni *podlegli uticaju srpskog življa* vrlo brzo i *lako se pretapali u Srbe*... Danas *vlaško stanovništvo* ovog kraja govori nekom mešavinom *srpsko-rumunskog jezika*, koji je pravom *Rumunu* teško razumljiv”,⁸¹² što ukazuje na asimilaciju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije i posrbljavanje rumunskog jezika koji predstavlja jedan od stožera njihovog etničkog obeležja u borbi za očuvanje rumunskog (vlaškog) etničkog i nacionalnog identiteta.

Posrbljavanje. Davne 1959. godine, samo dve godine pre popisa 1961. godine, na kojem je popisano svega 1368 Vlaha, Sima Ćirković u knjižici *Srednjovekovna srpska država* objavljuje izabrane darovnice i hrisovulje srpskih vladara u kojima se pominju srednjovekovni Vlasi i njihovi zakoni. On u tom radu iznosi, rekao

⁸⁰⁹ Miroslav Draškić, *Narodna kultura uže Srbije u svetlosti etničkog mešanja poromanizovanog (vlaškog) i slovenskog stanovništva*, Radovi XI savetovanja etnologa Jugoslavije, Zenica, Muzej grada Zenice, 1970, 88.

⁸¹⁰ Boško Desnica, *Stojan Janković i uskočka Dalmacija : Izabrani radovi*, priredio Srđan Volarević, Beograd, SKZ, 1991, 11.

⁸¹¹ Gligor Stanojević, Jorjo Tadić, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI–XVIII vijeka*, Beograd, Istorijski institut, 1970, 62, 63.

⁸¹² Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 33–34.

bih, ne samo svoje mišljenje već i mišljenje srpske historiografije koja se do danas ni u čemu nije promenila. Tako on o Vlasima kaže sledeće: „Vlasima su prvobitno nazivani ostaci romanizovanih starosedelaca Balkanskog poluostrva. U toku vekova oni su se stopili sa slovenskim stanovništvom i izgubili svoje posebno etničko obeležje. Ime vlaha tada se prenelo na sve stočare, bez obzira na etničko poreklo i karakter...”⁸¹³ Zatim predstavlja zakon Vlaha iz Svetostefanske hrisovulje, u kojoj piše da Vlasi „nemaju veliki desetak već mali. Da daju svake godine od 50 ovaca jednu ovcu s jagnjetom i jednu jalovu... Oni koji imaju sela da kose seno ... i da donose godišnje jedan tovar žita i drugi tovar vina...”⁸¹⁴ Zatim prikazuje zakon Vlaha iz Arhandelovske hrisovulje, u kojoj piše da Vlasi treba „da daju jednu ovcu s jagnjetom i jednu jalovu... gradove da popravljaju i jagnjila da grade...”⁸¹⁵

Dakle, Vlasi su se „stopili sa slovenskim stanovništvom”, tj. poslovenili su se, a to je suprotno od onoga o čemu pišu mnogi srpski autori, da su Srbe Rumuni (Vlasi) povlašćavali. Doduše, priređivač Sima Ćirković je očigledno zapao u neposrednu kontradikciju kada je ustanovio da su se Vlasi tokom vekova stopili sa slovenskim stanovništvom i izgubili svoje etničko obeležje, jer u nastavku piše da se njihovo ime prenelo na sve stočare, bez obzira na njihovo etničko poreklo i karakter. Znači li to da se među stočarima koji se samo nazivaju *vlasi* nalaze Srbi, Bugari, Albanci i drugi etnosi? Zašto se onda u izvorima Vlasi pominju s velikim početnim slovom, kao i Bugari, Srbi i Arbanasi, koji su se takođe bavili stočarstvom ali se pritom ne nazivaju Vlasi? Na kraju krajeva, zašto bi Vlasi izgubili etničku kategoriju kada se među njima sada nalaze kao stočari svi narodi Balkana? Uostalom, zar te stočare koji su poreklom miksovarvari vizantijski izvori ne nazivaju *Serb-albanito-bulgaro-*

⁸¹³ *Srednjovekovna srpska država : Izabrani izvori*, priredio Sima M. Ćirković, Zagreb, Školska knjiga, 1959, 24.

⁸¹⁴ *Srednjovekovna srpska država : Izabrani izvori*, priredio Sima M. Ćirković, Zagreb, Školska knjiga, 1959, 25. Zakon Vlaha iz Svetostefanske hrisovulje (1313–1318).

⁸¹⁵ *Srednjovekovna srpska država : Izabrani izvori*, priredio Sima M. Ćirković, Zagreb, Školska knjiga, 1959, 25. Zakon Vlaha iz Arhandelovske hrisovulje (1348).

blahos ili *Bulgar-albanito-blahos*?⁸¹⁶ Ako su Vlasi samo stočari i ne bave se zemljoradnjom i vinogradarstvom, zašto im se u zakonu nalaže, barem onima koji imaju sela, da pored stoke vladaru, vlastelinu ili manastiru donose žito i vino, ili će biti da su Sloveni doneli vinovu lozu iz svoje postojbine, gde god se ona nalazila. Kako to da vlasi, tj. stočari, znaju bolje od Srba da zidaju gradove svojih gospodara koji nisu pleterom, već kamenom ozidani? To su samo neka od pitanja, koja, doduše, nagoveštavaju da su i rumunofoni Vlasi pripadali svim socijalnim kategorijama, kao i drugi narodi Balkana, na koja srpska istorija nije spremna dati odgovore. Razume se, ovde nije mesto za navođenje svih srednjovekovnih izvora koji govore u prilog etničkoj kategoriji rumunofonih Vlaha jer je to učinjeno na drugom mestu.⁸¹⁷

Draškić je u opsežnom delu Stojana Novakovića naišao na podatak da se u Žičkoj povelji kralja Prvovenčanog (1222–1228) spominju Vlasi s „ličnim imenima vlašskog (Bun, Bukor, Njež, Radul, Grd) i srpskog porekla.”⁸¹⁸ Prema Draškićevom mišljenju, „ta rana stočarska vlaško-srpska kretanja svakako su dovela u zapadnu Srbiju stanovništvo takvog etničkog karaktera.” Citirajući Novakovića, Draškić takođe navodi da se „u povelji kralja Milutina iz 1300. godine spominju ... Vlasi manastira Morače, Mileševa i Studenice”,⁸¹⁹ a da su u svojim kretanjima po Balkanu „Početkom 14. veka Vlasi stočari zauzeli ... mnoga pasišta po staroj Raškoj, Romaniji, Rogozni i Kopaoniku.” To vidimo otuda, kaže Draškić, što je „na tom prostoru sačuvan ... znatan broj njihovih (rumunskih – S. G.) toponima” i nastavlja da „pored imena Rumanija (Romanija – S. G.), koje samo po sebi govori, mnoga imena izvedena su od korena *cer* (Surdulica).” Koristeći se Pavlovićevim radom *Kulize*, Draškić navodi da i „danas prema antro-po-geografskim ispitivanjima ima njihovih rodova po kopaoničkim selima, zatim, po Goliji i Starom

⁸¹⁶ Dj. Sp. Radojičić, „*Bulgaralbanitoblahos*” i „*Serb-albanito-bulgaro-blahos*”, *Romanoslavica*, 13 (1966), 77–79.

⁸¹⁷ Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka*, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije u Boru, NVO Ariadnae filum, 2012, knj. II, 180–300.

⁸¹⁸ St. Novaković, *Zakonski spomenici*, Beograd 1912, 619.

⁸¹⁹ St. Novaković, *op. cit.*, 919.

Vlahu”,⁸²⁰ a imajući u vidu rad Petra Petrovića *Stari Vlah*, Draškić piše da su „ti rodovi ... naravno, potpuno posrbljeni a nazivaju se: *Kulize, Kurepi, Kapori, Gabori, Draksenići, Turomani*”, naglasivši da se „*Kapori ... čak pominju u Dečanskoj povelji.*”⁸²¹ Prihvatajući zaključke do kojih je došao Branislav Đurđev u svom radu *O knezovima*, Draškić govori da se upravo zahvaljujući tim doseljenim Vlasima „za vreme turskog feudalizma i u zapadnoj Srbiji stvaraju ... autonomne oblasti sa kneževskom samoupravom.”⁸²² Imajući u rukama delo Jovana Radonića, Draškić u prilogu pod rednim brojem 161 nalazi berat Atanasa Raškovića, starovlaškog kneza iz 1722. godine, u kojem saznaje da se Atanasov otac, „takođe, starovlaški knez, nazivao Jerkul Bratul, a da je poticao od Raškovića.”⁸²³

U veoma sažetom tekstu Draškić iznosi nekoliko vlaških imena manastira Žiče romanskog porekla s početka XIII veka, što će reći da ih po tome smatra etničkim bilingvalnim Vlasima. Zatim etničke rumunofone Vlahe nalazi početkom XIV veka u zapadnoj Srbiji, rekli smo, na imanjima manastira Morače, Mileševce i Studenice. Da se još uvek radi o etničkim Vlasima, može se zaključiti po mnogim rumunskim (vlaškim) toponimima, koje poimence nalazimo u radu Aleksandra Lome (*Iz toponimije Srbije*).⁸²⁴ Draškić kaže da se i danas, tj. kad je pisao svoj rad, prema antropo-geografskim ispitivanjima njihovi rodovi, poput *Kuliza*,⁸²⁵ *Kurepa*,⁸²⁶ *Kapora*, *Gabora*, *Draksenića* i *Turomana* mogu naći po Kopaoniku, Goliji i Starom

⁸²⁰ Rad. Lj. Pavlović, *Kulize*, Glasnik Etnografskog instituta, I, 1952; Mil. S. Filipović, *Glasinac*, Srpski etnografski zbornik, knj. 60, 1950, 252.

⁸²¹ Petar Ž. Petrović, *Stari Vlah*, Glasnik Etnografskog muzeja, knj. 24, Beograd, 1961, 28–29.

⁸²² Branislav Đurđev, *O knezovima pod turskom upravom*, Istorijski časopis, 1, 1–2 (1948), 141.

⁸²³ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 100–101; J. Radonić, *Prilozi za istoriju Srba u Ugarskoj*, I, Novi Sad, 1909 (prilog 161).

⁸²⁴ Aleksandar Loma, *Iz toponimije Srbije* [II Drimonimi na -et u zapadnoj Srbiji], Onomatološki prilozi 6, 105–118.

⁸²⁵ <http://www.poreklo.rs/2013/07/13kulize-rodovi-koji-slave-sv-mratu/>;

⁸²⁶ <http://www.montenegro.org.au/M.html>. Mazalica (**Kurep**), ogranak **Kurepa** u Crljenici.

Vlahu, ali da su „potpuno posrbljeni”.⁸²⁷ Da su ti Vlasi u veme turskog feudalizma doprineli tome da se i u zapadnoj Srbiji stvaraju autonomne oblasti s knežinskim samoupravama, neosporno je, veli Draškić prihvatajući proučavanja Branislava Đurđeva.⁸²⁸ Da se još uvek radi o etničkim Vlasima (Aromunima) u toj oblasti, sudimo i na osnovu spomenutog imena starovlašskog kneza Jerkula Bratula s kraja XVII i početka XVIII veka, koje Draškić preuzima iz dela Jovana Radonića.⁸²⁹ U XVII veku je bilo još romanskih Vlaha, koji su leti vodili svoja stada na pašnjake Vitorog planine i Kupresa, a zimi odlazili u Makarsko primorje. Oni su govorili „vlaškim” jezikom i bili su katoličke veroispovesti.⁸³⁰

Govoreći o *vojnucima*, Branislav Đurđev iznosi tezu nadasve prihvaćenu među srpskim istoričarima koju Draškić zdušno podržava govoreći da je „na Balkanskom poluostrvu u srednjovekovnim feudalnim državama vršena ... *asimilacija starijeg preslovenskog*, na zapadu ilirskog, na istoku dakotračkog *romanizovanog stanovništva*, koje je vremenom u tadašnjim društveno-ekonomskim uslovima, preraslo od etničkih Vlaha u posebnu socijalnu grupu **slovenskih stočara vlahu**, nastanjenih u već stalnim, uglavnom, planinskim naseljima.”⁸³¹ Etnički Vlasi su, dakle, asimilovani, posrbljeni, kako kaže Sima Ćirković na početku ovoga potpoglavlja, međutim Draškić u tome nije kategoričan i kaže da „S obzirom na nejednake društveno-

⁸²⁷ „Neki potomci hercegovačkih Vlaha doseljenih iz Tesalije, Epira i Makedonije, koji su govorili aromunski, mogu se po svojim imenima ili prezimenima i danas prepoznati: *Banjani, Balac, Bilbija, Boban, Bokan, Banduka, Bencun, Belen, Bender, Besara, Bovan, Čokorilo, Darda, Doman, Drečo, Đerman, Gac, Gala, Jarakula, Kalin, Kešelj, Keser, Kočo, Kalaba, Kokoruš, Kosor, Lopar, Macura, Mataruga, Pačen, Palavestra, Punja, Riđan, Šola, Šolaja, Šabat, Šurla, Šatra, Škipina, Špira, Tubin, Taor, Tintor*, te konačno razni *Kecmani, Šikmani, Toromani, Šumani, Karani, Šurlani, Servani*. Sva ta imena skroz su neslovenska, a mogao bi ih protumačiti samo dobar romanista; ali se i ona slaviziraju u novije vreme nastavkom ić ili ović, ević.” (Ć. Truhelka, *Studije o podrijetlu*. MH, Zagreb, 1941, 41).

⁸²⁸ Branislav Đurđev, *O knezovima pod turskom upravom*, Istorijski časopis, 1, 1–2 (1948).

⁸²⁹ J. Radonić, *Prilozi za istoriju Srba u Ugarskoj*, I, Novi Sad 1909 (prilog 161).

⁸³⁰ Miroslav Džaja, *Sa Kupreške visoravni*. Otinovci – Kupres, 1970, 20–21.

⁸³¹ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 93–94; Branislav Đurđev, *O vojnucima*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija, društvene nauke, sv. II, Sarajevo 1947, 108–112.

ekonomske uslove u raznim krajevima Balkana, što je bilo naročito karakteristično kako za srpski tako i za kasniji turski feudalizam, ovaj proces, kako kaže B. Đurđev, nije morao biti svuda podjednak⁸³² i nastavlja, a „**Ja smatram da svuda nije morao niti mogao biti završen.**” Drugim rečima, Đurđev smatra da posrbljavanje i asimilacija etničkih Vlaha nije na svim prostorima Balkana podjednako završena balkanska priča. Draškić ne ostaje samo na tome, već naglašava da posrbljavanje nije ni moglo biti završeno, posebno ne „U severnim krajevima Srbije, gde srpski feudalizam nije imao onu moć kao u svojim državotvornim centrima na jugu” i da se „ovaj proces (posrbljavanja i asimilacije – S. G.) ... nastavio i u turskom feudalizmu”⁸³³ sve do kraja XVI (1585) i početka XVII veka (1605),⁸³⁴ kada je taj vlaški rumunofoni sloj osvežen novim doseobama rumunskog življa iz Vlaške, Transilvanije i Moldavije. Iz svega navedenog sledi zaključak da Rumuni (Vlasi) istočne Srbije nikada nisu bili slovenski stočari.

U istom radu u vezi s još nedovršenom asimilacijom rumunskog (vlaškog) stanovništva istočne Srbije Draškić ponavlja: „Može se ustvrditi da je narodna kultura uže Srbije, zaista, zasnovana na brojnim starim etničkim mešanjima doseljenog slovenskog (srpskog) i zatečenog ilirsko-tračkog stanovništva koje je, romanizovano kasnije, poznato pod nazivom Vlasi. Brojni primeri upravo dokazuju da ti procesi na teritoriji Srbije još nisu svuda ni danas završeni.”⁸³⁵

Na osnovu studije Milana Vasića⁸³⁶ o martolozima i na osnovu vlastitih istraživanja u selu Dupljanu, Draškić navodi sledeće: „vlaško stanovništvo, ... turska vlast zatiče na ... asimilacijonoj etničkoj granici, ... u službi je direktno sultanovoj i kao takvo ima određene dužnosti (martoloz, vojnuci i sl.) ali i prava... O tome imamo za Negotinsku krajinu još živu tradiciju u selu Dupljane, inače, dosta arhaičnom selu sa relativno dosta starinačkih rodova. Za Hrkuloviće i

⁸³² Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 93–94; Branislav Đurđev, *op. cit.*, 108–112.

⁸³³ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 93–94.

⁸³⁴ Dušanka Bojanić-Lukač, *op. cit.*, 1978, 64, 70.

⁸³⁵ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 103

⁸³⁶ Milan Vasić, *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Akademija nauka BiH, Djela XXIX, knj. 17, Sarajevo 1967, 35, 94, 117.

Floriće, koji su, inače, 'domoroci' u selu, kaže se da su bili 'saradnici Turcima, da su im pokazivali put, čuvali narod po torovima ili salašima (planinskim imanjima na kojima se i danas živi preko čitave godine) i zbog toga primali nagrade od Turaka'". Na osnovu toga Draškić zaključuje: „Kao što je poznato, to bi otprilike bile dužnosti martologa u turskom feudalizmu.”⁸³⁷ Ako su *Hrkulovići* i *Florići* domoroci i ako su bili martolozi, kako zaključuje Draškić, onda ja mogu reći na osnovu njihovih prezimena da su po etničkoj pripadnosti sigurno pripadali rumunskom (vlaškom) narodu, a ne posebnoj socijalnoj grupi „*slovenskih stočara vlaha*” kako zaključuje Draškić.⁸³⁸

U vezi s migracijama rumunskog stanovništva u istočnu Srbiju, Draškić u svojim proučavanjima dolazi do validnog zaključka „da se oblast severoistočne Srbije nalazila u blizini tzv. *severnog romanskog etničkog jezgra u današnjoj Rumuniji*, proces potpunog vlašskog etničkog izjednačavanja sa srpskim stanovništvom biva usporen kasnijim doseljavanjem svežeg stanovništva *romanskog govora* (Ungurjani i Carani) tokom 17. 18. i 19. veka sa severa, a moguće i sa juga (Arumuni – S. G.), naročito u prvim decenijama vladavine Turaka, koji u ove krajeve donose termin 'katun'.”⁸³⁹ Po mišljenju Draškića, „istočna Srbija se, zaista, i geografski i kulturno vezuje za karpatsko područje, kome je jedna od osnovnih karakteristika upravo njeno stanovništvo koje po genezi jednim delom, svakako vodi poreklo još iz veoma rane *trako-dačko-slovenske simbioze*.”⁸⁴⁰

Zbog čega Draškić koristi izraze *romansko etničko jezgro u Rumuniji* kada znamo da je to *rumunsko etničko jezgro*, zašto upotrebljava opštu frazu *romanski govor* umesto da kaže *rumunski govor*, zašto upotrebljava lokalne nazive *Ungurjani* i *Carani* u identifikaciji *rumunskog stanovništva*, ne mogu argumentovano

⁸³⁷ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 94.

⁸³⁸ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 94.

⁸³⁹ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 94; *Istorija naroda Jugoslavije*, I, 92; T. P. Vukanović, *Les Valaques, habitants autochtones des pays balcaniques L'Etnographie*, Paris 1962, 11.

⁸⁴⁰ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 94; *Istorija naroda Jugoslavije*, I, 92; T. P. Vukanović, *Les Valaques, habitants autochtones des pays balcaniques L'Etnographie*, Paris 1962, 11.

prosuditi. Postavlja se pitanje koje bi drugo stanovništvo osim Rumuna moglo doći sa severa tokom XVII, XVIII i XIX veka u istočnu Srbiju a da se pritom vezuje za karpatsko područje. Na postavljeno pitanje, koristeći se proučavanjima Vladimira Stojančevića i Tihomira Đorđevića, Draškić daje odgovor da su to Vlasi, koji u srpskoj etnologiji predstavljaju porumunjene Srbe, i koji nisu isto što i Rumuni. Evo i Draškovićevog teksta: „naseljavanje Vlaha u severoistočnu Srbiju predstavljalo bi, u stvari, (unutrašnje) kretanje u okvirima šireg karpatsko-balkanskog područja uslovljeno istorijskim prilikama.”⁸⁴¹ Za njega, dakle, naseljavanje Vlaha (nipošto Rumuna) u istočnu Srbiju predstavlja kretanje stanovništva u okvirima šireg karpatsko-balkanskog područja zato što se, nastavlja Draškić, „na takvu etnički već izmešanu teritoriju (sa srpskim i vlaškim, tj. porumunjenim stanovništvom – S. G.) u tursko doba tokom 17, 18. i 19. veka naseljava i srpsko stanovništvo s juga”, pa se zatim „tokom 19. veka dešavaju burna etnička previranja koja još i danas traju, a koja se u našoj historiografiji smatraju ’veoma interesantnom sociološkom i kulturno-istorijskom pojavom’”,⁸⁴² koju „u srpskoj etnologiji tumače teorijom procesa porumunjavanja Srba u današnjem rumunskom Banatu i Vlaškoj i njihovom ponovnom vraćanju u Srbiju (inversnim porumunjenim) povratnim metanastazičkim strujama.”⁸⁴³ Ovde je sve postavljeno naglavačke, umesto da se govori o procesu asimilacije i posrbljavanju Rumuna (Vlaha) u istočnoj Srbiji, koji i danas traje uz pomoć Ministarstva kulture i Ministarstva prosvete Republike Srbije na čelu s Nacionalnim savetom Vlaha, Draškić piše ono što se često ponavlja u srpskoj historiografiji i tumači u srpskoj etnologiji, tj. o *seobi Srba u Banat i Vlašku* odakle nakon kratkog vremena dolaze kao Vlasi. Tako „zatečeno ilirsko-tračko stanovništvo ... poznato pod nazivom Vlasi” to više nije, jer su Vlasi „u srpskoj etnologiji” zapravo *porumunjeni Srbi*. Na drugom mestu u svom radu Draškić kaže da „Današnji etnički procesi na teritoriji severoistočne Srbije, čije je stanovništvo *nacionalno potpuno izjednačeno*, mogli bi, zaista, biti ključ za

⁸⁴¹ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 95.

⁸⁴² Vladimir Stojančević, *Knez Miloš i istočna Srbija*, Beograd, 1957.

⁸⁴³ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 94; Tih. Đorđević, *op. cit.*, 1906; Tih. Đorđević, *op. cit.*, 1924.

objašnjenje sličnih procesa koji su se već odigrali drugde na Balkanskom poluostrvu u prošlosti.”⁸⁴⁴ Pod stanovništvom koje je *nacionalno potpuno izjednačeno* Draškić sigurno podrazumeva Rumune (Vlahe), koji se u procesu asimilacije nacionalno poistovećuju sa Srbima. To bi – kaže on – moglo objasniti slične procese, tj. asimilaciju Kriča, Banjana, Mataruga, Lužana, Mugoša, Bukumira, Bjelica i drugih na Balkanskom poluostrvu u prošlosti, što se detaljno može pratiti u studijama J. Erdeljanovića,⁸⁴⁵ S. Tomića i A. Jovičevića.⁸⁴⁶

Momčilo Savić u referatu *Poslednji Obrenovići u narodnoj poeziji na vlaškom jeziku istočne Srbije* piše o baladi koja sadrži refren o Timočkoj buni u kojoj se peva o „mladiću, inače pismenom čoveku, Vlahu, koga kralj Milan mobiliše.” Ta balada, kaže Savić, „odlično ilustruje kako se stanovništvo severoistočne Srbije vlaškog govora zalagalo za iste ideale za koje i stanovništvo srpskog govora. Dakle, iako drugačijeg govora, ono je već bilo *integrisano, zahvaljujući zajedničkim borbama protiv stranog zavojevača*, u državnu zajednicu kojoj je pripadalo.”⁸⁴⁷ Mišljenje Savića o *integraciji* bilo bi prihvatljivo da nije bilo *agresivne asimilacione politike* u Srbiji putem vojske, administracije, škole i crkve.

Suprotno mišljenju Draškića, Savića i drugih, Tihomir Đorđević je svojevremeno rekao da „*Rumuni* u Srbiji žive u čisto srpskom okruženju i pod stalnim su srpskim uticajem... Oni se *posrbljuju* i njihov broj opada iz dana u dan”, otkrivajući nam da su Rumuni otišli „tamo gde i Tračani antičke Dakije, Iliri iz Dalmacije, milioni Slovena koji su nekada naseljavali Nemačku, Srbi koji su emigrirali u Rusiju u XVIII veku i Srbi koji su živeli u istočnim delovima Banata...” (str. 32–33). Što bi se drukčije reklo, *asimilirajući se, Rumuni su nestali* u

⁸⁴⁴ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 103.

⁸⁴⁵ Špiro Kulišić, *Naučno delo Jovana Erdeljanovića (povodom dvadesete godišnjice smrti)*, Zbornik Matice srpske, društvene nauke, sv. 45, Novi Sad, 1966, 97.

⁸⁴⁶ S. Tomić, *Drobnjak*, Srpski etnografski zbornik, IV, Beograd, 1902; A. Jovičević, *Plavsko-gusinjska oblast, Polimlje, Velika i Šekular*, Srpski etnografski zbornik, XXI, Beograd, 1921.

⁸⁴⁷ Momčilo Savić, *Poslednji Obrenovići u narodnoj poeziji na vlaškom jeziku istočne Srbije*, u: Timočka buna 1883. i njen društveno-politički značaj za Srbiju XIX veka, Beograd, 1986, 287.

virtlogu vremena. Pritom je Đorđević izneo neistine da „srpske vlasti nisu nikada podvrgavale Rumune posrbljavanju”, jer, navodno, „nisu imale potrebe za tim”, o čemu ćemo više govoriti na stranicama koje slede. On kaže i da se „Rumuni u Srbiji nisu nikada dičili svojim rumunskim poreklom” i da su oni „pokazivali nezainteresovanost prema Rumuniji”, da „sa užasom pričaju o toj zemlji”.⁸⁴⁸ Međutim, ukoliko je tačno da Rumuni sa užasom pričaju o Rumuniji zbog teškog života u feudalizmu koji je u njihovoj matici opstao do XIX veka, to nikome ne daje za pravo da ih smatra Srbima. Mnogi Srbi, među njima mnoštvo fakultetski obrazovanih, danas odlaze iz Srbije i sa užasom pričaju o Srbiji zbog nestabilne političke situacije i lošeg životnog standarda, ali svejedno se nacionalno osećaju Srbima. Da li je bila bolja situacija sa onim Srbima koji su za vreme velike svetske ekonomske krize od 1929. do 1933. godine emigrirali u zemlje Latinske Amerike? Zar i danas u siromašnim slojevima Srba koji su na različite meridijane zemljine kugle otišli „trbuhom za kruhom” ne vlada „nezainteresovanost prema zemlji porekla ili prema matici”?⁸⁴⁹ Svejedno, teško je poverovati u Đorđevićevu priču da se Rumuni „nisu nikada dičili svojim rumunskim poreklom” jer da je tako, ne bismo danas nalazili Rumune od Belizea do Rusije, od Švedske do Južnoafričke Republike, koji su iz svoje matice otišli i u migracionim procesima naselili navedene prostore tokom XIX i XX veka.

Miladinović iznosi podatak da u Požarevačkoj Moravi ima 122 roda vlaškog stanovništva, „što u odnosu na celokupno stanovništvo iznosi 13,14% sa ukupno 1225 kuća ili 11,39% od ukupnog broja”.⁸⁵⁰ Prema istraživanjima Marinka Stanojevića, i „u dolini Timoka, u oblasti Zagorja koje se danas nalazi u Bugarskoj, ima 24 vlaška naselja, ali o njima nemamo brojčane podatke.”⁸⁵¹ Vlaškog

⁸⁴⁸ S. Gacović, *Kud se dedoše Rumuni Tihomira Đorđevića...*, 88–89.

⁸⁴⁹ Lj. Gavrilović, *Matica između mita i stvarnosti*, Međunarodni skup „Položaj nacionalnih manjina u Srbiji”, SANU, Međuodjeljski odbor za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava, 24–26. novembar 2005. Zbornik radova je u štampi.

⁸⁵⁰ Mih. J. Miladinović, *Požarevačka Morava*, Srpski etnografski zbornik, knj. XLIII, Beograd 1928, 46.

⁸⁵¹ M. Stanojević, *Timok*, Srpski etnografski zbornik, knj. LV, Beograd 1940, 394, 426; M. Stanojević, *Antropogeografski pregled Timočke Krajine*, Spomenica stogodišnjice oslobođenja Timočke Krajine 1833–1933, Beograd 1933, 76–80.

stanovništva, prema Marinku Stanojeviću, „ima i u srpskom delu Timoka, gde je izmešano sa „ćutuklijskim” – starinačkim srpskim ili ranodoseljenim slovenskim stanovništvom”,⁸⁵² a u oblasti Mlave, po istraživanjima Jovanovića, „sa svojih 27 sela potpuno je izmešana vlaškim i srpskim stanovništvom. U 9 sela se više govori vlaški, dok se u ostalim više govori srpski.”⁸⁵³ Međutim, o mnoštvu Vlaha u oblasti Mlave saznajemo samo iz konteksta, jer autor studije o Mlavi ne izdvaja i ne razmatra posebno ovu etničku i nacionalnu grupu.

Prema sopstvenim ispitivanjima, Draškić u Crnoj Reci nalazi da „u 9 kompaktnih vlaških sela ima najveći procenat vlaških starinaca kao i pretopljenih Srba”, a u „velikim vlaškim selima, Zlotu i Podgorcu, poznat je termin 'katun'”⁸⁵⁴ za zaseoke u kojima žive pojedine porodice, što bi, moguće, ukazivalo na vlaško doseljavanje sa jugozapada naše zemlje”, kaže Draškić i zaključuje, „Time bi se potvrdili u još postojećem stanovništvu oni istorijski podaci po kojima su se Vlasi, posle dolaska Turaka, u velikom broju naselili u severnu Srbiju”.⁸⁵⁵ Ja bih rekao da se onda na prostoru istočne Srbije ne može govoriti o *slovenskim stočarima vlasima*, kako navode Branislav Đurđev, Dušanka Bojanić i drugi autori, već o *etničkim Vlasima*. U viševjekovnom procesu asimilacije nestali su tokom XVII i u prvim decenijama XVIII veka Vlasi Crne Gore, Hercegovine, Hrvatske i Bosne, tj. sa prostora koji nisu bili u neposrednoj vezi s učestalim doseljavanjem Rumuna (Vlaha) sa Karpatskih planina, o čemu su pisali Erdeljanović, Skok, Kulišić, Jireček, Vajgand i drugi. Onomastikon Vlaha je, doista, u južnim krajevima eks-Jugoslavije bio

⁸⁵² M. Stanojević, *Timok*, 427–428.

⁸⁵³ Lj. Jovanović, *Mlava*, Srpski etnografski zbornik, knj. V, Beograd 1903, 295.

⁸⁵⁴ Među Ungurjanima u mnogim rumunskim (vlaškim) selima i zapadno od Miroča zabeležio sam naziv **kotun** kojim nazivaju pojedine zaseoke u predelima Mlave, Homolja, Zvižda i Resave.

⁸⁵⁵ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 89–90, nap. 13: „U zemljoradničke krajeve Srbije i Pomoravlja naseljavaju se Vlasi, srednjovjekovno stočarsko stanovništvo iz oblasti Starog Vlaha, sa Drine, iz Hercegovine i crnogorskih Brda. Tako je u severnoj Srbiji oko 1516. godine moralo biti već preko 12000 stočarsko-vlaških kuća.” u: *Istorija naroda Jugoslavije*, II, Zagreb, Školska knjiga, 1959, 84; B. Đurđev, *O naseljavanju Vlaha stočara u sjevernu Srbiju u drugoj polovini XV veka*, Godišnjak društva istoričara BiH, XXXV, Sarajevo, 1984, 9–32; D. Bojanić, Radovi ANU BiH, knj. 73, Odeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1983, 163 i dalje.

sloveniziran ranijih vekova (XIV–XV vek), ali su oni opstali kao bilingvalni još nekoliko vekova (XVII–XVIII vek), o čemu svedoče istorijski izvori koji pominju njihov jezik. Tako su i Rumuni (Vlasi) istočne Srbije, čija su imena i prezimena uveliko posrbljena još krajem XIX veka usled agresivne asimilacione politike, do danas zadržali rumunski (vlaški) govor i tradicionalnu kulturu.

Kada Dušan Popović govori o stanovništvu Srbije od *Požarevačkog do Beogradskog mira* (1718–1739), on navodi da „U tadašnjoj Srbiji ... Osim Srba živeli su u kraju oko Krajine Vlasi... Od etničkih grupa koje su već izranije živele na teritoriji današnje Srbije, dolaze na prvo mesto Vlasi. Oni su živeli, kao i danas, u Krajini i porečkom (današnjem donjopalanačkom) kraju. Ovde su ubeležena samo vlaška naselja iz porečkog kraja. 1735. ubeležena su kao vlaška naselja: *Voluja* sa 47 domova, *Dajša* 30, *Dvorište* 37, *Duboka* 35, *Ždrelo* 10, *Kruševica* 15 (posrbljeno – S. G.), *Kučajna* 8 (posrbljeno – S. G.), *Laznice* 24, *Melnice* 10, *Mosna* 11, *Mustapić* 26, *Neresnica* 48, *Oreškovića* 22, *Rahanovac* (Ranovac) 60, *Češljeva Bara* 61, *Topolovik* 67, *Crnjašnica* 16. – Ukupno 17 naselja sa 507 domova, od kojih su *Kruševica* i *Kučajna* sa 23 doma posrbljena. Kao mešovita srpsko-vlaška naselja ubeležena su: *Biskuplje* sa 31 domom, *Zatonja* 40, *Zelenike* 16, *Jastrebića* (danas Jastrebina, zaselak Topolnice) 14, *Kalište* 14, *Kisiljevo* 30, *Kličevac* 40, *Kusić* 25 (posrbljeno – S. G.), *Majdanpek* (posrbljeno – S. G.) 14, *Marijana* (danas toponim – S. G.) 37, *Mišljenovac* (-ci) 17, *Srednjevo* 20. Ukupno 12 naselja sa 288 domova, odnosno polovina od toga, recimo oko 150. Broj vlaških domova iznosio je oko 650, ali svakako da je i van ovih mesta bilo Vlaha po susednim i većim mestima (kao po *Požarevcu*, *Trnjanima* i d.). Broj vlaških domova iznosio je najviše do 1000. Da li su Vlasi već u to doba živeli u istim naseljima u kojima danas žive, ili su se kasnije naselili, ili su možda od svoje etničke teritorije što izgubili, ne ulazi u okvir ovog rada. (Tako je na pr. selo *Vlaški Do* koje je, verovatno, nekad imalo vlaško stanovništvo, tada /tj. 1735 – S. G./ imalo 20 srpskih domova).⁸⁵⁶

Popović navodi da su 1735. godine pored Srba jedino Rumuni

⁸⁵⁶ Dušan J. Popović, *Srbija i Beograd od Požarevačkog do Beogradskog mira* (1718–1739), Beograd, SKZ, 1950, 32–33.

(Vlasi) „izranije” žive na teritoriji (Negotinske i Porečke Krajine) na kojoj žive i u vreme objavljivanja njegove knjige (1950). Zatim poimence nabroja 17 naselja koja su 1735. bila kompletno rumunska (vlaška), od kojih su dva, *Kruševica* i *Kučajna*, 1950. bila kompletno posrbljena. Poimence navodi 12 naselja koja su 1735. godine bila mešovita, srpsko-vlaška, od kojih je 1950. deset, *Biskuplje*, *Zatonja*, *Zelenike*, *Kalište*, *Kisiljevo*, *Kličevac*, *Kusić*, *Marijana* (danas toponim), *Mišljenovac* i *Srednjevo*, bilo kompletno posrbljeno, osim *Jastrevice* (danas Jastreбина, zaselak Topolnice), koje je kompletno povlašeno/rumunizovano. Takva saznanja samo govore u prilog posrbljavanju i opštoj asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, a ne u prilog teoriji o sveopštem povlašavanju Srba, bilo da su na teritoriji Rumunije bilo na teritoriji Srbije.

O posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije može se nešto reći i na osnovu popisa iz 1850. godine. Draškić kaže da „Prema navedenim podacima 1850. godine u samom *Smederevu* je govorilo vlaški 50 kuća sa 250 duša; u selu *Kuliču* govorilo je vlaški 54 kuće sa 273 duše; u *Radincu* 25 kuća sa 188 duša; u *Lipi* 50 kuća sa 293 duše itd. Iz ovog izlazi da je u Kuliču u to doba govorilo vlaški celokupno stanovništvo; u Radincu 1/3; u Lipi 1/4. Dr Drobnjaković je zapazio taj proces etničkog mešanja i stapanja, pa navodi da su se vremenom ovi *timočko-braničevski doseljenici vlašskog govora potpuno pretopili u Srbe*.⁸⁵⁷ Ako ćemo ni po babu ni po stričevima, „*timočko-braničevski doseljenici vlašskog govora*” su zapravo tzv. *vidinski i braničevski Vlasi* (Rumuni) spomenuti u turskim popisnim defterima i u turskim zakonima još u XV–XVI veku, a njihov asimilacioni proces u Srbe (i Bugare – S. G.) još uvek traje, i to ne zbog loše asimilacione politike srpskih i bugarskih vlasti, već zbog čestih doseljavanja novog rumunskog stanovništva iz supkarpatskog podneblja današnje Rumunije.

U oblasti Lepenice, po istraživanjima Radivojevića, na drugo mesto po jačini dolaze stanovnici iz timočke oblasti, Crne Reke i Negotinske Krajine (228 porodica sa 1633 kuće). Pregledajući sela iz kojih su došli, jasno je da je pored srpskog u znatnoj meri tokom XIX veka pridošlo i *vlaško stanovništvo*. *Danas se ovo stanovništvo*

⁸⁵⁷ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 91.

potpuno pretopilo u Srbe.⁸⁵⁸ Po Nikoliću je čak i okolina Beograda dobijala *vlaško stanovništvo* tokom XVIII i XIX veka. Za pojedine stanovnike okolnih sela postojali su nazivi oblasti iz kojih su došli, a *stanovništvo iz istočne Srbije nazivano je Vlasima*.⁸⁵⁹ Bušetić u svojim istraživanjima Levča nalazi „tragove *vlaškom stanovništvu* ... u oblastima Srbije sa pretežno kosovskim i dinarskim stanovništvom. *Za veliku porodicu Zlatić u Levču znalo se da su poreklom Vlasi*.”⁸⁶⁰ Draškić na osnovu pojedinih toponima zaključuje da u „prekomoravskim oblastima (koji – S. G.) potsećaju na ove doseljenike (selo *Vlaška* u Kosmaju⁸⁶¹, *Vlaško polje* kod Mladenovca i sl.). To znači da nije bilo samo pojedinačnih doseljavanja Vlaha, već i u većim skupinama”,⁸⁶² a danas se u navedenim krajevima od tolikih Vlaha niko ne može sresti, jer su doslovno svi kao posrbljeni nestali u asimilacionom procesu.

U svom radu o naseljima u srednjem i gornjem Peku Lazić iznosi svoj stav da su se „*Srbi i Vlasi ... pretapali jedni u druge. Vlasi mnogobrojni se pretapali u Srbe*”, što se smatra asimilacijom Vlaha ili *Rumuna* koja se, nažalost, danas nalazi u završnoj fazi. Bije se poslednja bitka u agresivnom asimilacionom procesu *Rumuna* (Vlaha) koji, gle čuda, vode srpske vlasti, ali se u prvim redovima te bitke, tj. perfidne asimilacione politike sada nalaze „*Vlasi konvertiti*” ili ketmani iz carstva živih senki, koji će biti upotrebljavani dokle budu potrebni, okupljeni unutar Nacionalnog saveta Vlaha i oko njega, sa sedištem u Perovcu na Mlavi. Lazić ne kaže da Vlasi govore jezikom koji je Rumunima „teško razumljiv” kao što je već rekao, već da „*Vlasi govore srpsko-rumunskim jezikom, ali ih Rumuni ne razumeju*”,⁸⁶³ što je delimično tačno, jer „*Vlah*”, tj. Rumun u Rumuniji pohađa školu na rumunskom jeziku, a „*Vlah*”, tj. Rumun u istočnoj Srbiji pohađa školu na srpskom jeziku, pa je u *poodmaklom procesu posrbljivanja* donekle

⁸⁵⁸ T. Radivojević, *Lepenica*, Srpski etnografski zbornik, XIV, Beograd 1903, 185.

⁸⁵⁹ R. T. Nikolić, *Okolina Beograda*, Srpski etnografski zbornik, V, Beograd 1903, 971.

⁸⁶⁰ T. Bušetić, *Levač*, Srpski etnografski zbornik, V, Beograd 1903, 483.

⁸⁶¹ B. Drobnjaković, *Kosmaj*, Srpski etnografski zbornik, XLVI, Beograd 1930, 57.

⁸⁶² Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 92.

⁸⁶³ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 33–34.

razumljivo „nerazumevanje” između Rumuna (Vlaha) sa desne i onih sa leve obale Dunava. Što se tiče Zvižda i Homolja „**Vlasi** su se pored stočarstva počeli baviti i zemljoradnjom i primili su ne samo običaje i nov način života zemljoradničkog stanovništva, već **su postepeno gubili i jezik**, najkarakterističniju svoju etničku osobinu. Danas ovo stanovništvo govori nekom **mešavinom srpsko-rumunskog jezika**, koji je za pravog Rumuna teško pristupačan”, kaže Antonije Lazić.⁸⁶⁴

Međutim, Dragoljub K. Jovanović u svom delu koje je nastalo krajem XIX veka ne odustaje od sveopšteg, rekao bih, *virtuelnog povlašavanja Srba* promatrajući činjenice u ogledalu. Naime, Jovanović piše da „pretapanje Srba u Vlahe, nalazimo svuda, gde žive Vlasi u susedstvu sa Srbima, osim krajeva, gde su u znatnoj manjini” i povodom toga donosi argument da i „*danas ima u mnogim vlaškim selima u Crnoj Reci tragova od Srba*”, a tragove u vlaškim selima Crne Reke Jovanović nalazi u vokabularu Vlaha čija je „*svaka deseta reč srpska*, samo što je izgovaraju vlaškim akcentom.”⁸⁶⁵ Dakle, Jovanović svaku desetu srpsku reč u govoru Vlaha ne prepoznaje kao siguran dokaz da je rumunski jezik u govoru Vlaha ozbiljno narušen pod uticajem srpskog jezika, već naprotiv, to je za njega ostatak porumunjenog srpskog jezika u govoru Rumuna (Vlaha), koji su zato ništa drugo do porumunjeni ili povlašeni Srbi. Naopaka retorika koja vodi u još agresivniju politiku asimilacije Rumuna (Vlaha), ali o jeziku više u sledećem poglavlju *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vlaški jezik*.

Za razliku od Dragoljuba K. Jovanovića, nakon iznošenja mnoštva primera, Lazić kaže: „Videli smo da su se *malobrojni starosedeooci u masi vlaških doseljenika morali pretopiti u Vlahe*, a isto tako su se *pretopili u Vlahe i novi doseljenici, ako su se naselili u masu vlašskog življa*. Ali su se ipak *Vlasi u Homolju i Zviždu* kroz generacije i *psihički menjali*, što je uticalo na njihov karakter i na *formiranje nove etničke grupe*. Oni su postepeno preinačavali svoje osobine i prilagođavali se načinu života srpskog življa, te su primili i slavu; njihovo glavno etničko obeležje, jezik, nije mogao potpuno da

⁸⁶⁴ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 87.

⁸⁶⁵ Dragoljub K. Jovanović, *Crna Reka. Prilog za istoriju i etnografiju Srbije*, u: Glasnik Srpskog učenog društva, knj. 54, Beograd 1883, 197.

iščezne ni posle više generacija.”⁸⁶⁶ Dok je u radovima Natoševića, posebno Stanojevića, Dragoljuba Koste Jovanovića, Đokića i drugih autora *slava* jedinstven marker za oznaku srpskog življa koji je, eto, povlašćen ili porumunjen, prema Lazićevom mišljenju, *Vlasi su primili slavu od Srba*, čime on valjda ukazuje na *posrbljavanje tradicionalne kulture Vlaha, tj. Rumuna*, jer ne razumem kako bi Vlasi, ukoliko su povlašćeni Srbi, mogli primiti slavu od Srba.

Suprotno mišljenju Dragoljuba K. Jovanovića, Lazić kaže da „ako su *vlaški doseljenici upali u masu srpskog stanovništva* ili obrnuto, ako se *masa srpskog stanovništva naselila u mesto sa rumunskim življem, Vlasi su brzo i lako asimilovani*”, i to samo zato što se „*Srpsko stanovništvo ... odlikovalo razboritošću, te je asimilaciona snaga Vlaha morala da podlegne njihovom uticaju*”, a ne zbog osmišljenog rada na asimilaciji Vlaha od strane crkvenih vlasti, vojske i državne administracije, školskog sistema, sudstva itd. Prema Laziću, „*Vlaški doseljenici u srpskim selima brzo su preinačavali svoje etničke osobine*”. Verujem da to mora biti zbog preduzetničkog duha i samoinicijative Vlaha da se što pre posrbe. No, i pored toga Lazić primećuje da im to ne polazi za rukom kada je u pitanju „*njihova najizrazitija etnička osobina, jezik*”, jer je, kako kaže, „*iščezavao ... tek posle nekoliko generacija, ređe u drugoj ili trećoj*.”⁸⁶⁷ Natošević i Đokić bi taj vlaški neuspeh pripisali njihovoj tvrdoglavosti i tupoglavosti, a ne neuspehu srpskih vlasti u nametanju srpskog jezika u procesu asimilacije.

U nastavku ću iz radova Antonija Lazića bez komentara navesti nekoliko primera pojedinačnog posrbljavanja vlaških porodica u Homolju, Zviždu i srednjem i gornjem Peku.

„*U zviškom selu Mišljenovcu, koje čini oazu u rumunskoj masi, doseljene vlaške porodice pretopile su se u Srbe. Preci Srejića... Rakića, Kočića, Jojića i Markovića došli su kao Vlasi iz Almaša u Banatu, a predak Golubića... doselio se takođe kao Vlah iz nekog sela u Banatu; danas su njihovi potomci Srbi.*”⁸⁶⁸

⁸⁶⁶ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 89.

⁸⁶⁷ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 89.

⁸⁶⁸ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 89.

„Petrovići i Prvulovići u *Kučajni su Carani*... Njihovi preci su došli početkom 19 veka iz vidinskog kraja kao *Vlasi* i u ovom selu su već *odavno posrbljeni*. Po narodnom predanju bilo je više takvih slučajeva u Kučajni i Kučevu, ali im se uspomena izgubila, jer ovakve **porodice nerado govore da su njihovi preci nekada bili Vlasi**. U Homolju, međutim, sačuvala se uspomena kod više vlaških porodica koje su se pretopile u Srbe.”⁸⁶⁹ Naravno da nakon višedecenijskog podsmevanja i omalovažavanja zbog ne(po)zna(va)nja ili slabog (po)zna(va)nja srpskog jezika, kao i zbog procesa prisilne asimilacije Rumuni (Vlasi) *nerado govore da su nekada bili Vlasi*, odnosno građani drugog reda. Da bi bili prihvaćeni u srpskom društvu, oni su rado postali „pritajeni” Rumuni (Vlasi) pa bi se od popisa do popisa stanovništva upisivali te kao Srbi sa rumunskim (vlaškim) maternjim jezikom, te kao Rumuni (Vlasi).

„U selu Vukovcu preci Brskonića, Stepanovića, Vasiljevića, Nestorovića i Jankovića... došli iz *Almaša* u Banatu kao *Vlasi* i ovde se *posrbili*... Jovanovići u istom selu su takođe doseljeni kao *Vlasi* iz *Crne Reke*, a Vespari... su starinom iz *Almaša*; ovde su došli kao *Vlasi* iz homoljskog sela Siga i *posrbili se*. Preci Trajilovića... došli su u Vukovac kao *Vlasi* iz sela Brestovca kod Zaječara (sic!) pa su se ovde *posrbili*... U susednom selu Milatovcu preci Gogića... doseljeni su iz sela Krivelja ispod Velikog Krša kao *Vlasi* i ovde su *posrbljeni*. U selu Krupaji porodica Trujkića... starinom je iz *Crne Reke*, a ovde je došla iz susednog *vlašog sela Milanovca* (Magudice) i *posrbljena*. Radulovići ... u istom selu su se seljakali iz Breznice u Bliznak; ovde su došli kao *Vlasi* a *danas su Srbi*. Druga porodica Radulovića ... preseljena je iz bliskog sela Medveđice kao *vlaška* i ovde se *posrbili*... I Prvulani ... u Krupaji doseljeni su iz bliskog sela Medveđice kao *Vlasi* pa su ovde *posrbljeni*... Predak Danića... u selu Jošanici, doselio se iz *Rumunije* i posle nekoliko generacija je i ova porodica *posrbljena*. Ovi primeri ukazuju na činjenicu da se u Homolju i Zviždu formirala naročita etnička grupa koja se razlikuje od stanovništva susednih oblasti i koja će vremenom dobijati sve više i

⁸⁶⁹ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 89.

više srpska etnička obeležja, te će na taj način i ove oblasti postati sastavni deo srpskog življa⁸⁷⁰ itd.

Što se tiče posrbljavanja u srednjem i gornjem Peku, ista je situacija: „*Kučajna* je najstarije selo u srednjem Peku i pominje se u IX veku kao naseljeno mesto... Prvulovići-Petrovići ... su *Carani iz vidinskog kraja; oni su ovde posrbljeni kao i Mikuljevići ... koji su kao Vlasi preseljeni iz bliskog sela Bukovske.*”⁸⁷¹ „*Mišljenovac* leži na izlazu klisure i izvan zviškog basena, ali administrativno pripada Zviždu i ekonomski je upućen na Kučevo... Preci Marinkovića ... doseljeni su s *Kosova između 1720 i 1733 godine. U isto doba doselilo se i nekoliko vlaških porodica iz Banata...* Ove su vlaške porodice upale u srpsku sredinu i pomešale se sa srpskim življem... Postepeno su preinačavali svoje osobine i prilagođavali se načinu života i običajima srpskog življa. **Primili su prvo slavu... a postepeno su usvajali i druge srpske običaje.** Kroz generacije su **zaboravili svoj maternji jezik**, te im je time iščezla najkarakterističnija osobina; danas jedino predanje, vezano za ove porodice, ukazuje na njihovo *vlaško poreklo.*”⁸⁷²

„Neprekidnim doseljavanjem pojedinih porodica iz bliskih zemljoradničkih oblasti sa srpskim življem, ovaj period je imao najveći značaj i naročiti uticaj na stočarsko vlaško stanovništvo srednjeg Peka koje je primilo način života i običaje srpskog zemljoradničkog stanovništva.”⁸⁷³ što će reći, nalaze se *na dobrom putu posrbljavanja i sveopšte asimilacije.*

Navodeći ove primere *posrbljavanja* Vlaha bez svojih komentara, hteo sam napraviti paralelu sa navedenim primerima iz istih radova Antonija Lazića koji govore o pojedinačnim primerima *porumunjavanja* Srba, odnosno o prirodnoj asimilaciji koje god manjine u većinu. No, i pored agresivne asimilacione politike rumunsko (vlaško) stanovništvo istočne Srbije „je sve do 1878.

⁸⁷⁰ Antonije Lazić, *Etničke promene*, 1938, 89–90.

⁸⁷¹ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 24–25.

⁸⁷² Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 29.

⁸⁷³ Antonije Lazić, *Naseljavanje*, 1939, 18.

godine, do Berlinskog kongresa, činilo 12% stanovništva Kneževine Srbije”, navodi Savić.⁸⁷⁴

Posrbljavanje i asimilacija Rumuna (Vlaha) putem vojske, administracije, škole i crkve

Kao što se moglo videti iz prethodnih redova, o sveopštem povlašćavanju ili porumunjavanju srpskog stanovništva svagda i na svakom mestu, u Rumuniji ili Srbiji, o kojem se toliko trumbeta nije bilo ni pomena. Time se jedino htelo reći, a i sada se isto govori, da su Vlasi povlašćeni ili porumunjeni Srbi koje treba distancirati od Rumuna i na svakojake načine ih valja vratiti srpstvu. Pre bi se moglo reći da se pod uticajem državne administracije Kneževine Srbije, a potom i Kraljevine Srbije, SHS-a i Jugoslavije vršila osmišljena sveobuhvatna i dobro organizovana srbizacija i asimilacija rumunskog (vlaškog) stanovništva istočne Srbije. Asimilaciona politika prema Rumunima (Vlasima) eksplicitno je nastavljena i posle Drugog svetskog rata, tačnije nakon 1948. godine u Titovoj Jugoslaviji, u režiji partijskih komesara i njihovih aktivista,⁸⁷⁵ a uz pomoć medija, radija,⁸⁷⁶ televizije, štampe i državne administracije koja se nastavljala na onu iz vremena Moravske banovine u Kraljevini Jugoslaviji. Posrbljavanje i agresivna asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije putem vojske, državne administracije (ministarstava, okružnih, sreskih i opštinskih vlasti, policije, sudstva), školstva i crkvenih vlasti biće razmotrena u sledeća četiri potpoglavlja.

Posrbljavanje i asimilacija putem vojske. Jovan Đokić iznosi mišljenje da se rumunski (vlaški) živalj, koji on uporno naziva Srbo-

⁸⁷⁴ Momčilo Savić, *Poslednji Obrenovići u narodnoj poeziji na vlaškom jeziku istočne Srbije*, u: Timočka buna 1883. i njen društveno-politički značaj za Srbiju XIX veka, Beograd, 1986, 286.

⁸⁷⁵ Vlasi u dokumentima, 2009, 189. U anonimnom izveštaju za selo Kobišnicu piše: „Ako nisi rekao da si Vlah dobro si prošao, a čim su čuli onda su te ugnjetavali. Slično je bilo i na sudovima i u sreskim organima u Srezu i dr.”; Ibid, 190–191. U istom izveštaju za selo Mokranje stoji: „U Sudovima se išlo preko tumača te su iskazi menjani.”

⁸⁷⁶ Stevan M. Veljković, *Radio televizija Zaječar 1944–2009*: 65 godina Radio-Zaječara: 15 godina Timočke televizije, Zaječar, Akcionarsko društvo „Radio-televizija Zaječar”, 2009, 15–19.

Vlasi, ipak **uveliko posrbljuju putem škola i vojske**: „Danas se škole i crkve podižu u Srbiji na sve strane. Danas se očito primećava, da srpski jezik sve više među našim Srbo-Vlasima terena zadobija. Naša **hrabra vojska** pored odbrambene uloge **vrši i jednu prosvetnu ulogu kod naših vojnih regruta**. Novo doba nameće svakom podaniku naše otadžbine ma koje narodnosti on bio dužnost, da vlada državnim jezikom ... A tradicije i istorija kao što smo videli kažu: da je *većina naših domaćih Vlaha srpskog porekla*. Naši *državni interesi zahtevaju da se naši Vlasi vrate svojoj srpskoj matici* iz koje (su) oni kao što smo videli sticajem teških istorijskih prilika nevoljno izašli.”⁸⁷⁷

U istom tonu Đokić na drugom mestu kaže: „*Naši Vlasi koji nigde u našoj državi ne predstavljaju čist rumunski elemenat (ako o čistoti rumunskog elementa može biti govora)* već koji su u većini kao što smo napred videli *srpskog porekla ili u najgorem slučaju, jedna mešavina dveju rasa, srpske i rumunske* izvršene u toku vekova, moraju se u interesu države u što kraćem vremenu *potpuno nacionalisati*,”⁸⁷⁸ što će reći, moraju čim pre da se posrbe i nestanu u asimilacionom procesu podržanom od državnih institucija Srbije. „U tom pogledu – nastavlja Đokić – mi možemo da konstatujemo, da se *već sada opaža znatan napredak u našoj državi*. Naši „s. Vlasi” koji *stanuju u ravnicama mahom svi znaju srpski jezik, jer je većina od njih prošla kroz školu i vojsku*”,⁸⁷⁹ odnosno posrbljavanje je najžešće vršeno nastavom na srpskom jeziku i **služenjem vojnog roka** u trajanju od tri godine gde su rumunski (vlaški) regruti maltretirani i ismevani na svakojake načine zbog ne(po)zna(va)nja ili lošeg (po)zna(va)nja srpskog jezika.

O drastičnijim merama posrbljavanja i potpune asimilacije koje su preduzele vojne vlasti na prostoru Timočke divizijske oblasti možemo se detaljnije obavestiti u magistarskom radu Milića J. Milićevića pod nazivom *Reforma srpske vojske 1897–1900. godine*, objavljenom u izdanju Filozofskog fakulteta – Odsek za istoriju Univerziteta u Beogradu 1996. godine.

⁸⁷⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 296–297.

⁸⁷⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 296.

⁸⁷⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 296.

Naime, pod komandu Timočke divizijske oblasti potpali su krajevi istočne Srbije gde je bio „problem nacionalno mešovito” stanovništva, gde „broj vojnika bugarskog, a naročito rumunskog porekla među regrutima ove oblasti, nikada nije bio zanemarljiv niti je mešovita nacionalna struktura bila novina.”⁸⁸⁰ U vreme reforme vojske počela se obraćati pažnja na nacionalnu strukturu stanovništva, pa se shodno tome počelo tražiti i rešenje. General Ilija Đukinić, bivši komandant bivše Timočke divizijske oblasti je početkom 1898. godine ukazivao na to da je „stvorena jaka agitacija i propaganda za bugarsku i rumunsku nacionalnu stvar”, potkrepljujući to primerima vojnika izbeglih u Bugarsku. On je zato bugarsku propagandu smatrao opasnijom, jer su „Rumuni – prema njegovom mišljenju – bili element bez nacionalnog osećaja i samosvesti, a sam položaj seljaka u toj kraljevini više je pogodio srpskoj nego rumunskoj agitaciji.”⁸⁸¹ Protiv bugarske ili rumunske propagande general Đukinić je „predlagao razmeštaj bugarskih i rumunskih regruta u garnizone sa isključivo srpskim življem, trogodišnji rok služenja za one koji ne znaju srpski, kao i kurseve učenja jezika”, što se prevashodno odnosilo na rumunske regrute koji nisu znali srpski jezik, a predlagane su i drastičnije mere, kao npr. „potraga za obveznicima do pedesete a ne tridesete godine starosti, kao što je to zakon predvideo, pa čak i konfiskacija imanja u slučaju bekstva i primanja stranog podaništva”.⁸⁸² U jednom dokumentu iz pedesetih godina XX veka o maltretiranju Rumuna (Vlaha) u vojsci, sudstvu, žandarmeriji, zanatstvu i drugde čitamo, pored ostalog, sledeće: „Položaj Vlaha je bio tež. Bili su maltretirani naročito u vojsci 'Vlauco, mučaj Vlauco'. Psovali. Osećali su se poniženima u odnosu na Srbe. U Sudovima se išlo preko tumača te su iskazi menjani. Nisu smeli da kažu da su Vlasi... Žandarmi su ih gonili. Srbska sela su ... potcenjivala ... Vlahe. Na zanatu u Negotinu Vlačiće više su maltretirali i smatrali ih nižima.”⁸⁸³

⁸⁸⁰ Milić J. Milićević, *Reforma srpske vojske 1897–1900. godine* (magistarska teza), Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet – Odsek za istoriju, 1996, 101.

⁸⁸¹ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 101.

⁸⁸² AVJ, Popisnik 14, k. 3, f. 1, d. 13/1-8.

⁸⁸³ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 190–191.

Pukovnik Boža Janković, dobar poznavalac prilika na teritoriji Timočke divizijske oblasti, bio je u svojstvu novog komandanta, čiji izveštaj o problemu nacionalno mešovitog stanovništva nije bio ništa povoljniji. „Rumuni, odnosno njihovi regruti, bili su prema njegovom mišljenju 'element vrlo žilav, slabo pristupačan kulturi, na niskom stupnju obrazovanja, bez ikakvih vrlina, viših ideala, svetlih tradicija, patriotizma – uopšte bez ikakvih dobrih duševnih osobina, već naklonjen krađi i bekstvu'. Za razliku od Đukinića, Janković je prema bugarskim regrutima bio znatno manje podozriv”, jer je njih „smatrao mešavinom Srba i Bugara, koji osim jezika, neke vrste iskvarenog bugarskog, u običajima potpuno nalikuju Srbima”.⁸⁸⁴

Zato je pukovnik Janković još marta 1898. godine, tokom prvog obilaska jedinica svoje oblasti, a u kontekstu gore navedenog mišljenja, naredio „da se među regrutima ne dozvoli upotreba rumunskog, već samo srpskog jezika”, a „malobrojnim, regrutima koji jezik ne znaju odmah je pridružen jedan 'čist' Srbin radi njegovog učenja”,⁸⁸⁵ dok je „starešinskom kadru skrenuta (...) pažnja da u ophođenju regrute ne nazivaju Rumunima ili Vlasima, već da ih tretiraju isključivo kao Srbe.”⁸⁸⁶ Ipak, glavna mera bila je razmeštanje, jer su regruti iz „XIII (Krajinski) pukovskog okruga prebacivani (...) u XIV i V gardijski pešadijski puk” pa je tako „broj rumunskih regruta po pukovima približno (...) izjednačavan. Aktivnosti preduzete od generala Đukinića i još više pukovnika Jankovića nisu bile bez znanja njihovih nadređenih. Komandant Aktivne vojske, kao i sam kralj Aleksandar razmeštaje su odobravali, pa čak i proširivali.”⁸⁸⁷ Regruti poreklom Vlasi, ne samo da su slati van svog pukovskog okruga nego i van svoje divizijske oblasti. Umesto njih u pukove Timočke divizijske oblasti su „čisti” srpski regruti iz II (Niški) i IV (Užički) pukovskog okruga.⁸⁸⁸ I pored očiglednih poteškoća koje je

⁸⁸⁴ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 101–102; AVJ, Popisnik 14, k. 11, f. 1, d. 40, 51/1-30.

⁸⁸⁵ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 102. Prema izveštaju pukovnika Jankovića u tada četiri puka Timočke divizijske oblasti bilo je samo 124 vojnika koji nisu potpuno, ili su vrlo slabo govorili srpski jezik. AVJ, Popisnik 14, k. 11, f. 1, d. 40, 51/1-30.

⁸⁸⁶ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 102.

⁸⁸⁷ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 102; AVJ, Popisnik 14, k. 4, f. 4, d. 56/1.

⁸⁸⁸ SVL od 21. III 1898. br. 14, 289–290.

pričinjavalo obuci, u Kladovu, vlaški kompaktnom mestu, držana je kao i ranije jedna četa.” Zapravo, ta četa je odvojena „stalno, na godinu dana iz sastava Negotinskog garnizona (XIII puk)”, a pored toga, bilo je „naznačeno, da u njenom sastavu ne sme biti ni jedan Vlah.”⁸⁸⁹

O svemu tome Milić J. Milićević u vidu zaključka kaže: „Nacionalna propaganda, koju je vojska putem jezika i razmeštaja nesrpskih regruta u trupama preduzela, sigurno se nije mogla smatrati blagom. Njen domet, slično kao i u slučaju podoficirskih škola, izuzev u pogledu boljeg znanja jezika, takođe je bio ograničen.”⁸⁹⁰

Pored Vojske, sprovođenje „nacionalne propagande, odmah nakon pada Oktobarskog režima, počele su zagovarati i civilne vlasti. Mada su i one, isto kao i vojne, naglašavale da *nema ni zvanične ni privatne agitacije od strane Kraljevine Rumunije*, istovremeno su se zalagale da se *služenje Rumuna u vojsci obavlja van njihovog okruga, u mestima sa čisto srpskim stanovništvom*.”⁸⁹¹

Na kraju Milić J. Milićević naglašava da se „dogodilo (...) ono čega ni sama vojska u početku nije bila svesna. Strah od bugarske propagande na mali broj bugarskih regruta, stvorio je po inerciji *strah od nepostojeće propagande na mnogo veći broj rumunskih regruta*. Po istoj inerciji problem se preneo na civilne vlasti, koje su zajedno s njim prihvatile i vojničke metode njegovog rešavanja”, o čemu opširnije na sledećim stranicama.⁸⁹²

Posrbljavanje i asimilacija putem administracije. Biljana Sikimić u raspravi s naslovom *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*

⁸⁸⁹ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 102; AVJ, Popisnik 14, k. 3, f. 3, d. 13/16-20.

⁸⁹⁰ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 103.

⁸⁹¹ Milić J. Milićević, *op. cit.*, 103; AS, MPS, 1900, XLV, 125.

⁸⁹² Milić J. Milićević, *op. cit.*, 107. Dobri odnosi su vladali između srpske i rumunske vojne vlasti o čemu Milić Milićević kaže: „Kada je komandant Timočke divizijske oblasti sugerisao da rumunski oficiri u uniformama dolaze u Kladovo i druga pogranična mesta, komandant Aktivne vojske nije reagovao. Pukovniku Boži Jankoviću naznačeno je da ovakav običaj postoji još od vremena vladavine kneza Mihaila, pa je zbog toga to pitanje vrlo delikatno. Stoga, da na ovu pojavu jednostavno zatvori oči. (AVJ, Popisnik 14, k. 3, f. 5, d. 58) Kao što smo ranije napomenuli, ovo 'zatvaranje očiju' nije se odnosilo i na rumunske, odnosno vlaške regrute u vojsci Srbije.

ukazuje na „Terenska istraživanja mladih požarevačkih etnologa i istoričara iz 1994” koja „bacaju drugačije svetlo na stereotip ‘povlašćavanja’ i pokazuju ubrzani proces asimilacije Vlaha u dolini Mlave”,⁸⁹³ i citira tekst Đokićeve i Jacanovića u kojem piše: „Proces asimilacije je brže tekao u selima sa mešovitim stanovništvom na taj način što su se Vlasi posrbili. Svoj etnički identitet Vlasi su sačuvali u selima u kojima su samo oni nastanjeni.”,⁸⁹⁴ a u devetnaestoj napomeni svoga rada B. Sikimić iznosi podatke koji ilustrativno govore o posrbljavanju Rumuna (Vlaha): „Stanovnici s. Brežana su srpskog i vlaškog porekla, meštani vlaškog porekla su potpuno posrbljeni, ali o njima svedoče mikrotoponimi: *Vlaška mala, Pomana, Čentrevilj, Čorbolanska mala* (D. Đokić, D. Jacanović, 1994: 171). Stanovnici s. Petka čine Srbi, Cigani i Vlasi koji su se prilično asimilovali sa Srbima, up. mikrotoponim: *Vlaška mala* (D. Đokić, D. Jacanović 1994: 176). U s. Aleksandrovac stanovnici su većinom Srbi, jednu trećinu stanovnika čine Vlasi koji su u današnje vreme uglavnom posrbljeni, ali postoje mikrotoponimi: *Vlaška mala, Vlačići, Pljošta* (D. Đokić, D. Jacanović 1994: 192). U s. Polatna prvi su se na današnji položaj naselili Božori, vlaškog porekla; danas u Polatni živi srpsko stanovništvo, dok se *vlaško potpuno asimilovalo i izgubilo svest o svom vlaškom poreklu*. Ipak, zabeleženi su brojni rumunski mikrotoponimi: *Božori, Vlaška mala, Dutar, Ljovijska bara, Mrkulja, Oprilov potok, Purkan, Rumunovo ili Rumunsko brdo, Staro vlaško groblje, Strova, Čokordin* (D. Đokić, D. Jacanović 1994: 203). Današnje stanovništvo s. Sibnica je srpsko, *postojanje rumunskih mikrotoponima ukazuje da su tu nekada živeli i Vlasi: Burdelje, Vezurina, Vlaška mala, Gronča* (D. Đokić, D. Jacanović 1994: 205). Na osnovu mikrotoponimije rumunskog porekla slično bi se moglo zaključiti i o selima Četereže i Brzohode.”⁸⁹⁵

U svom izlaganju o stereotipima u vezi s Vlasima istočne Srbije B. Sikimić kaže da je „Vrlo ... ilustrativan i sledeći citat iz studije M.

⁸⁹³ Biljana Sikimić, *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identitet u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Niš 2002, 189.

⁸⁹⁴ D. Đokić, D. Jacanović, *Topografska građa Požarevačkog Pomoravlja*, Viminacium 8–9, Požarevac 1994, 161–162.

⁸⁹⁵ Biljana Sikimić, *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identitet u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Niš 2002, 189, nap. 19.

Vesića: ‘Vlasi predstavljaju *mešavinu stanovništva sa vlaškim oralnim jezikom*, koja je naseljavala komunikaciono nepovezane i ekonomski potpuno nerazvijene, a kulturno-prosvetno sasvim zaostale krajeve Severoistočne Srbije. Otuda *nije došlo do formiranja sopstvenog književnog jezika, a ni prihvatanja rumunskog. Vlasi su se sami dobrovoljno opredelili za jezičnu asimilaciju u odnosu na srpski*⁸⁹⁶ (*pa i bugarski jezik*), a time i za srpsku kulturu. Intenzivan komunikativni i ekonomski razvoj Severoistočne Srbije i njeno integrisanje u socijalno-ekonomske i obrazovno-kulturne procese Srbije, doprineli su ***postepenom uklapanju u srpsku naciju***, bez obzira što zadržavaju ***vlaški oralni jezik*** (uglavnom starije generacije). Praksa dosadašnjih popisa stanovništva pokazuje da se Vlasi prilikom popisivanja češće deklariraju za *vlaški maternji jezik*, ali za *srpsku narodnost*, kada su u popisnici postavljena oba pitanja. Međutim, u popisu 1948. godine, kada je bilo postavljeno samo pitanje o *narodnosti*, oni su kao odgovor upisivali **vlaški**, jer su tim odgovorom želeli da istaknu svoj *maternji jezik*. U narednim popisima su u pogledu maternjeg jezika uglavnom zadržali isti odgovor, ali su se na pitanje o narodnosti, subjektivno, *po svom slobodnom opredeljenju izjašnjavali za srpsku narodnost*’.⁸⁹⁷ *Kao posledica takvih naučnih postavki u istoj studiji se konsekventno došlo do sledećih zaključaka o Vlasima kao nesklonim radu u inostranstvu*: ‘Despotovac, Žabari, Veliko Gradište i Kladovo. Odlazak Vlaha nije brojao i oni učestvuju sa nešto više od 1%, odnosno 468 lica. Vlasi na radu u inostranstvu su uglavnom iz okoline Petrovca 219, dok iz Negotina, Čuprije, Kladova, Kučeva i

⁸⁹⁶ Rumuni (Vlasi) istočne Srbije nisu došli do „formiranja sopstvenog književnog jezika”, jer je to rumunski jezik, a nije došlo ni do „prihvatanja rumunskog” jezika, jer im i to nije bilo omogućeno školskim sistemom Srbije. Učenicima u rumunskim (vlaškim) selima istočne Srbije ne samo da nije bila omogućena nastava na maternjem rumunskom jeziku, kao što je to bilo omogućeno u rumunskim (vlaškim) selima srpskog dela Banata, već im je u školama kao maternji jezik bio nametnut i još uvek se nameće srpski jezik. Komunikaciono nepovezani i ekonomski potpuno nerazvijeni, a kulturno-prosvetno sasvim zaostali krajevi Istočne Srbije nisu nikad bili razlog za neprihvatanje rumunskog jezika, a još manje da se zbog toga Rumuni (Vlasi) na popisima deklariraju „za srpsku narodnost”, kako navodi Vesić, već je to zbog asimilacione državne politike prema njima.

⁸⁹⁷ Miladin Ž. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd, SANU, Geografski institut „Jovan Cvijić”, Posebna izdanja, knj. 31, 1978, 31.

Žabara su zastupljeni u znatno manjem broju'.⁸⁹⁸ Na sličnim pozicijama je i autor o vlaškoj etničkoj zajednici⁸⁹⁹ u Negotinskoj Krajini," zaključuje Biljana Sikimić u trinaestoj napomeni svoje rasprave.⁹⁰⁰

Zaključcima Vesića pridružuje se i Vidosava Stojančević, koja navodi da „u drugoj polovini i krajem 19. veka *vlaški i rumunski doseljenici* na području Đerdapa, pa i severoistočne Srbije u celini, smatraju se u osnovnim etnografskim i govornim obeležjima za Vlahe – 'vlaški varijetet', ali u političkom pogledu, o nacionalnoj pripadnosti sebe smatraju za Srbe."⁹⁰¹ Bez obzira na to što Vidosava Stojančević svoju studiju objavljuje početkom XXI veka, u njoj se osećaju recentni ostaci razmišljanja XIX veka u tome što se doseljenici na području Đerdapa još uvek dele, po njenom mišljenju, na Vlahe (verovatno posrbljene Srbe) i Rumune. Korišćenje složenice za stanovništvo koje po etnografskim i jezičkim obeležjima ima „*vlaški varijetet*", ali u političkom pogledu *pripada srpskoj naciji* ukazuje na rumunsko (vlaško) stanovništvo koje je pod viševjekovnom presijom srpskih vlasti gotovo posrbljeno, asimlovano.

Vidosava Stojančević na istoj strani svoje studije navodi ko je odgovoran za asimilaciju rumunskog življa, pa kaže da je karakteristično „da su *Rumuni prebegavali u Srbiju*" i njihov „ravnopravan građanski položaj u društvu, sloboda ličnosti i poseda... učinili su da se i ova *najnovija migracija Vlaha-Rumuna* počela prilagođavati... noseći najčešće svoje ime, koje im je obeležavalo poreklo, po čemu su se razlikovali od svih ostalih (*nadimak „Caran", „Ungurjan", „Vlah"*)), već od druge polovine 19. veka počinju postepeno, ali stalno da se asimiluju sa zatečenim stanovništvom. Ovaj *najnoviji proces simbioze vršio se pod uticajem srpske državne uprave, crkve i škole, vojne službe ... u pravcu uključivanja (integracije) vlaško-rumunskih doseljenika u društveno-političku*

⁸⁹⁸ Miladin Ž. Vesić, *op.cit.*, 115

⁸⁹⁹ M. Marjanović, *Društvene i kulturne promene u selima vlaške etničke zajednice Negotinske Krajine*, Posebna izdanja knj. 22, Beograd 1981.

⁹⁰⁰ Biljana Sikimić, *op. cit.*, 189, napomena. 13.

⁹⁰¹ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 215.

*zajednicu srpskog naroda.”*⁹⁰² Vidosava Stojančević gubitak identiteta i nestajanje Rumuna (Vlaha) sa prostora istočne Srbije vidi isključivo pozitivno, kao *uključivanje (integraciju) tog stanovništva u društveno-političku zajednicu srpskog naroda*, a ne kao asimilaciju „*pod uticajem srpske državne uprave, crkve i škole, vojne službe*”.

Biljana Sikimić u svojoj raspravi povodom asimilacije Rumuna (Vlaha) kaže da „Razmišljajući o konstatacijama Tihomira Đorđevića o „slabom moralu” i „sujeverju” Vlaha, francuski teoretičar Dejan Dimitrijević citira mišljenje jednog monaha iz manastira Vitonica koji ’nikad nije video narod koji tako malo poštuje religiju i Crkvu kao što su to okolni Vlasi’ i zapaža da je *’komunizam učinio uslugu Rumunima (Vlasima) jer je u svojoj borbi protiv crkve osnažio domaću religioznost’*.”⁹⁰³ Ovaj autor – kaže Sikimić – smatra da se ***srpski identitet Vlaha ne konstituiše preko Crkve*** – prisutne na lokalnom nivou. *Crkva se smatra za previše opasnu po tradicionalnu društvenu i religijsku praksu – koja inače garantuje rumunski (vlaški) identitet u lokalnoj zajednici. Pripadanje srpstvu zapravo je izvršeno putem Države.*”⁹⁰⁴

Uilog osmišljenoj asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije koju su vodile državne vlasti Srbije u drugoj polovini XIX veka navešćemo tekst Jordana Pavlovića: „Zabranili su seljacima nošnje: bele zubune, gunj i čakšire, bele šubare, pa i crne, zvane *brsanje*. Žandarmerija je nosila makaze u džepovima, pa, kad vide Vlaha sa velikom šubarom, zaustave ga, skinu mu šubaru i ošišaju je, još ako je bela oni je povaljaju malo po kanalu. Ili, kad vide Vlaha sa belim čakširama i u belom zubunu i gunju, oni ga obore i povaljaju u kanalu pored pločnika, da mu zacrne odeću. To se najviše dešavalo u Zaječaru sa Crnorečanima. Plakali su Vlasi, škripali zubima, niko se nije našao da ih zaštititi. Jedino su znali za Adama Bogosavljevića iz Koprivnice, poslanika u Skupštini, koji je imao razumevanja za

⁹⁰² Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 215.

⁹⁰³ D. Dimitrijevic-Rufu, *Rites de passage, identité ethnique, identité nationale*, *Le cas d'une communauté roumaine de Serbie*, Terrain 22, 131–132.

⁹⁰⁴ D. Dimitrijevic-Rufu, *op. cit.*, 133; Biljana Sikimić, *op. cit.*, 189.

seljačke nevolje... Kad je 1880. godine umoren u zatvoru, ožalili su ga Vlasi iz cele Timočke krajine.”⁹⁰⁵

Da neko ne bi došao na ideju kako je Pavlović sam osmislio takvu sramotu srpskih vlasti, navešću *Naredbu Načelnika sreza Boljevačkog od 23. novembra 1883. godine (Faksimil 1)* i *Naredbu Načelnika sreza Boljevačkog od 24. aprila 1884. godine (Faksimil 2)*, koje je on predstavio u svojoj monografiji, a koju bez ikakve izmene i izostavljenog retka ponovo izlažem (u kurzivu) sudu srpske javnosti.

NAREDBA

Za sve opštinske Vlasti u srezu Boljevačkom

„Prema naredbi glavnog komandanta, preporučujem sudu, da izda najstrožu naredbu stanovnicima svoje opštine, da od nove godine ne smeju nositi ovakve šubare – kačule kakve sada nose, jer koji bi se našao, da ovakvu šubaru i posle 1. januara 1884. god. nosi, biće najstrože kažnjen.

Ovo se čini stoga, što su ove sadašnje šubare vrlo nepraktične, i što se mnogi odaju na krađu samo da skinu kožu od ovce i šubaru napravi.

Da je sud naredbu ovu primio, i prepis od nje za se zadržao, neka se Kmet na ovoj naredbi potpiše. A da je naredbu ovu saopštio stanovnicima, izvestiće me aktom u roku od deset dana.”

Br. 3820, 23.eg novembra 1883. godine,
Boljevac

Načelnik sreza Boljevačkog
Đ. Branković

Načelnik Sr. Boljevačkog, No. 1557
24. Aprila 1884. god. Boljevac

„U svezi moga predpisa od 23. novembra t.g. No 3820 preporučujem tome sudu, da on kazni svakog onog, koji nosi vlasnatu šubaru, a kaznu će izricati po &326 Krivičnog zakona.

Međutim i ja ću svakog onog kazniti, koga uhvatim da nosi takvu šubaru neka sud još jednom na zboru opštinskom obznani ovu naredbu, a da je to učinio da mi odma javi.”

Načelnik Sreski Č. Savić (AZ-NOC-1)

⁹⁰⁵ Jordan J. Pavlović, *Glogovica. Jordanovi zapisi i sećanja*, Zaječar 2013, 59.

Među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije nije nedostajalo inicijative za očuvanje identiteta, jezika, duhovnosti i tradicionalne kulture, ali ni presija državne vlasti nije prestajala, što se, između ostalog, vidi iz *interpelacije* podnesene Narodnoj skupštini Srbije za vreme naprednjaka i iz žestoke reakcije na nju. Sve se to lepo vidi u priči koju sam preuzeo iz knjige Jovana Đokića: „Neki Jova Popović, kafedžija iz sela Mihajlovca, okruga krajinskog koji je bio narodni poslanik, on je za vreme naprednjačke vladavine podneo Narodnoj skupštini jednu interpelaciju, sa kojom je tražio da naši Srbo-Vlasi dobiju svoje škole i crkve. Kad je poč. Milutin Garašanin ministar⁹⁰⁶ to doznao, on pozove Jovu kod svoje kuće, pa ga ovako upitao? 'A jeli ti Jovo? Šta si ti ono tražio od Skupštine za naše Srbo Vlahe?'. Poslanik Jova videći da je Garašanin uzbuđen i ljut na njega našao se bio u čudu, počeo se izvinjavati ali nije znao šta će da mu odgovori. 'Čuješ ti Jovo' – rekao mu je ministar Milutin Garašanin – 'Ako još danas ne trgneš u Skupštini onu tvoju ludu interpelaciju, znaj Jovo' i u tom trenutku Garašanin je izvadio svoj revolver iz fijeke i rekao Jovi da će ga on ovim revolverom na mestu ubiti. 'Jovo dobro upamti.' Posle tog sastanka sa ministrom Milutinom Garašanim, Jova se opametio, digao je ruke od njegove 'rumunske propagande' i prekinuo je sve veze sa tajnim propagandističkim rumunskim komitetom, jer je video, da mu se iz glavnog propagandističkog odbora vlaškog slabo

⁹⁰⁶ Rođen je 10/22. februara 1843. godine od oca Ilije, pisca „*Načertanija*” i predsednika srpske vlade u dva navrata, i majke Sofije, rođene Danić. Završio je artiljerijsku školu u Mecu u Francuskoj, a posle toga živio na očevom imanju u Grockoj i bavio se mlinarskom industrijom. U srpsko-turskom ratu 1876. učestvovao je u činu artiljerijskog kapetana, a u ratu sa Turskom 1877/78. bio je pomoćnik načelnika Javorske vojske u činu majora. Vojnu karijeru je završio u činu pukovnika.

Od 1881. do 1883. godine bio je ministar unutrašnjih dela. U januaru 1881. godine sa grupom mladokonzervativaca osnovao je *Srpsku naprednu stranku* i postao njen predsednik. Saradnik je njenog časopisa „Videlo” i osnivač časopisa „Pogled”.

Godine 1883/84. odlazi na diplomatsku službu u Beč u svojstvu poslanika, a 1. marta 1884. postaje predsednik vlade i ministar spoljnih poslova do 23. marta 1886. godine, a od tada uzima i resor unutrašnjih poslova do 25. juna 1887. kada je razrešen, a kabinet sastavljaju liberali na čelu sa Jovanom Ristićem. Od tada do 1889. godine urednik je stranačkog časopisa „Videlo”, a 1894. godine odlazi za poslanika Srbije u Parizu gde ostaje do 1895. godine kada postaje predsednik Narodne Skupštine Kraljevine Srbije. Umro je u Parizu 21. februara / 5. marta 1898. godine.

odzivaju i *Komitetu je vlaškom* vratio sve propagandističke knjige i spise koje je iz *Vlaške* dobio.”⁹⁰⁷

Ovde je očigledno da su *povlašćeni Srbi*, koji su, zapravo, ništa drugo do Rumuni (Vlasi), nazvani *Srbo-Vlasi* kako bi s punim pravom srpske vlasti prionule na njihovo posrbljavanje, a *interpelacija* u kojoj se traži da tzv. *Srbo-Vlasi dobiju svoje škole i crkve* nazvana je *luda interpelacija* koja je trebalo da bude povučena pod pretnjom jednog ministra i to ni manje ni više već pištoljem. Nakon toga je Jova Popović, narodni poslanik iz rumunskog (vlaškog) sela Mihajlovca digao ruke od tobožnje „rumunske propagande” i vratio knjige i spise koje je navodno dobio iz *Vlaške*. Kažem, tobožnje propagande, jer niti je bila rumunska propaganda niti je u vreme nemilog događaja postojala *Vlaška*. Ono što se naziva rumunskom propagandom jeste zapravo buđenje nacionalne svesti među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije, što je valjda bilo uobičajeno za XIX vek, a što se tiče *Vlaške*, ona više ne postoji na karti Evrope, jer se nekoliko godina pre navedenih pretnji ujedinila sa Moldavijom pod nazivom *Rumunija* (România).

U cilju što bolje i brže srbizacije rumunskog (vlaškog) stanovništva istočne Srbije glasnogovornik te ideje, Jovan Đokić, predlaže masovnu deportaciju srpskog stanovništva iz dinarskih krajeva radi mešanja sa, kako ih i on naziva, „našim Srbo-Vlasima”, sledećim rečima: „Da bi naš narod u severo istočnoj Srbiji i Banatu postao homogen u onim mestima, u kojima je on izmešan sa našim *Srbo-Vlasima*, i da bi se u ta naselja usavršile i sve dobre rasne osobine našeg naroda, kao i *da bi se postiglo jače nacionalno i duhovno izjednačenje* kao što kaže Dr. Jovan Cvijić, *potrebna je jedna dobro organizovana unutrašnja kolonizacija iz dinarskih krajeva naše države, sa snažnom kulturnom propagandom u krajevima koji su ugroženi od stranih rasa*. Toga je mišljenja kao što smo videli i uvaženi Dr. J. Erdeljanović.”⁹⁰⁸

Pitam se, kako to da se Đokić nije bojavao *vlahizacije* ili *rumunizacije* tog dinarskog stanovništva koje je sa sobom, po uverenju Branislava Đurđeva, Skoka, Kulišića i drugih autora, donelo

⁹⁰⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 381.

⁹⁰⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 364.

kneževsku organizaciju hercegovačkih Vlaha i mnogo rumunskih toponima na područje zapadne Srbije. Zar su oni *pelcovani protiv povlašavanja* samo zato što u svojim žilama imaju *vlaške/romanske krvi Donjih Vlaha* (*Vlachi inferiores*) iz okoline *Žabljaka, Stoca, Ljubinja, Bileća*⁹⁰⁹ i drugih prostora Hercegovine i Crne Gore,⁹¹⁰ kao i Hrvatske Zagore, poznati u izvorima i pod imenom *Mavrovlas*i ili *Morlaci*?⁹¹¹ Da je u tim krajevima bilo *romanskih Vlaha*, dokazano je genetskim osobinama, jer je „starosjedilačka I2a haplogrupa najzastupljenija kod Bošnjaka, Hercegovaca, Moldavaca i Rumuna” (**Prilozi, Karta 1**),⁹¹² a ja bih dodao i kod starinaca srednje Dalmacije, današnje istočne Srbije i severozapadne Bugarske.

Očigledno je da Đokić nema poverenja u autohtono ćutuklijsko stanovništvo istočne i jugoistočne Srbije kao što ima u dinarsko stanovništvo, saznajući verovatno da i Ćutuklije u svojoj etnogenezi imaju romanski supstrat. Možda je u pravu, jer je još početkom XX veka Aleksandar Belić u svom voluminoznom delu *Dijalekti istočne i južne Srbije* pisao da se u prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika nalaze mnogi *balkanizmi*, koji su nastali pod uticajem rumunskog autohtonog stanovništva sa prostora jugoistočne Srbije (Timok – Osogovo – Šara) ili pod uticajem romanskog elementa iz koga je ono nastalo.⁹¹³ Zato je Đokić i verovao u ekstremno brzo povlašavanje srpskog stanovništva prizrensko-timočkih govora

⁹⁰⁹ Petar Skok, *Češka knjiga o vlaškom pravu*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knj. XXX, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1918, 305; Špiro Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd, Pobjeda, 1980; Vojislav Nikčević, *O nekim proučavanjima etnogeneze crnogorskog naroda*, Cetinje, 1994.

⁹¹⁰ Istoričar Marko Vego na velikoj karti gde su prikazani delovi Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Zete/Duklje beleži među katunima *Donjih Vlaha* (*Vlachi inferiores*) sledeće: *Vlasi Pribinovići, Vlasi Vojnići, Vlasi Hardomilići, Vlasi Hrabreni, Vlasi Rudinjani, Vlasi Boljuni, Vlasi Borjani, Vlasi Vlahovići, Vlasi Banjani, Vlasi Bobani, Vlasi Kojavići, Vlasi Žurovići, Vlasi Riđani, Vlasi Burmazi, Vlasi Nikšići, Vlasi Zotovići, Vlasi Pješivci, Vlasi Predojevići, Vlasi Mirilovići, Vlasi Maleševići i Vlasi Marušići* (<http://www.dodaj.rs/f/1J/De/3sWzLVRD/velika-karta.jpg>).

⁹¹¹ Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, priredio Josip Bratulić, Zagreb, Globus, 1984 (Alberto Fortis je svoje delo *Viaggio in Dalmazia* objavio u Veneciji 1774. godine); Drago Roksandić, *The Dinaric Vlachs/Morlachs in the Eastern Adriatic from the Fourteenth to the Sixteenth Centuries: How Many Identities?*, Venezia–Wien, 2009.

⁹¹² <http://img90.imageshack.us/img90/5174/haplogroupi2a.gif>.

⁹¹³ Aleksandar Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Beograd 1905.

jugoistočne Srbije koje i danas koristi tri do četiri padeža sa dosta romanskih i čisto rumunskih reči prilagođenih srpskom jeziku.

U radu Ljubice S. Janković pod naslovom *Narodne igre u Homolju* čitamo da „A. Spajić iznosi i to da su ovaj *običaj* (Priveg – S. G.) u Istočnoj Srbiji *vlasti zabranjivale čistim Srbima*, i da je ostao samo kod *Srbovlaha*,” naglašavajući da se „U Krepoljinu ... običaj *održao i kod Srba i kod Vlaha*.”⁹¹⁴

Ovde se vidi kako su se srpske vlasti dovijale na svakojake načine da *zabrane* makar i ostatke rumunske (vlaške) tradicionalne kulture koja je bila na putu potpunog nestajanja među uveliko posrbljenim i asimilovanim Rumunima (Vlasima), koji se u navedenom tekstu već zovu čistim Srbima, kao i to da je običaj priveg ostao samo među onima koji se nalaze na po puta svog asimilacionog procesa koji traje i danas.

Priveg se i pored zabrane održao u Krepoljinu i među Srbima i među Vlasima, kaže Ljubica Janković, a ja bih dodao da se održao i među „srpskim” i među „vlaškim” *Jelinima* u Krepoljinu i okolnim selima (romansko stanovništvo pod jakim uticajem jelinske kulture, koje se vremenom delimično posrbilo).⁹¹⁵ Da bi pokazala da zabrana srpskih vlasti nije urodila plodom, Ljubica na sledećoj strani svoga rada donosi sledeći podatak: „O *Velikim pokladama* se lože *velike vatre*, – *kod Vlaha jedna, kod Srba više njih*, oko kojih se igra.”⁹¹⁶

Vidimo da se *asimilanti* na prethodnim stranicama u delima pojedinih srpskih autora nazivaju Srbo-Vlasi (Srbovlasi), što pomalo podseća na pogrdne nazive *Bulgaralbanitoblahos* i *Serbalbanitobulgaroblahos* koji po mišljenju vizantijskog autora Jovan Katrar (Iohannes Katrares) iz XIV veka predstavljaju *miksovarvare Vizantijskog carstva* prema kojima su *Grci oduvek imali averziju*.⁹¹⁷

⁹¹⁴ Ljubica S. Janković, *Narodne igre u Homolju*, u: Etnologija, Časopis Etnološkog društva u Skoplju, god. 1, sv. 2, Skoplje 1940, 113.

⁹¹⁵ Slavoljub Gacović, *The term of the ethnos Greeks as an identifier of the Vlach ethnos in the Balkans*, u: Македонски фолклор = Macedonian folklore, br. 61, Скопје, Институт за фолклор „Марко Цепенков” = Institute of folklore „Marko Cepenkov”, 2002, 5–11.

⁹¹⁶ Ljubica S. Janković, *Narodne igre u Homolju*, u: Etnologija, Časopis Etnološkog društva u Skoplju, god. 1, sv. 2, Skoplje 1940, 114.

⁹¹⁷ Dj. Sp. Radojičić, „*Bulgaralbanitoblahos*” et „*Serbalbanitobulgaroblahos*”, Romanoslavica, 13 (1966), 77–79.

Koliko je nepoznanica i oprečnih mišljenja bilo povodom toga jesu li Vlasi srpskog ili rumunskog porekla i koliko su se državne vlasti od ministarskih preko okružnih, sreskih i opštinskih do crkvenih trudile da se Vlasi asimiluju u Srbe možemo pročitati u njihovoj prepisci koja je nastala od marta 1913. godine u vreme Pašićeve vlade krajem Prvog balkanskog rata do decembra iste godine. Naime, sukob dvojice zvaničnika sela Rudne Glave (opštinskog delovođe Milana Ž. Micića i paroha rudnoglavskog Jordana Miletića), sreza porečkog, okruga krajinskog, povodom pitanja jesu li meštani sela Vlasi ili Srbi, prerastao je opštinske okvire i dospeo do nadležnih ministarstava. U tom sukobu pozvani su radi arbitraže Duhovni sud Eparhije timočke i nadležna ministarstva.

Ovde će u prepisu biti prikazano svih dvanaest dokumenata koji su nastali u ovom sporu na relaciji opštinskog delovođe Milana Ž. Micića, Ministarstva unutrašnjih dela, Ministarstva prosvete i crkvenih poslova, paroha Rudne Glave Jordana Miletića, Timočkog Duhovnog suda i Ministarstva narodne privrede u vremenskom rasponu od 21. marta do 10. decembra 1913. godine, a potom i **faksimili originalnih dokumenata, br. 1, 5, 6, 7 i 13 (Arhiv Srbije, MPs-c, F II R 29/914).**⁹¹⁸

Dokument br. 1 (21. III 1913)

Gospodinu ministru unutr. dela Beograd

Ponizno molim Gospodina Ministra da mi izvoli izdati uverenje u sledećem:

*Građane opštine Rudnoglavске u srezu Porečkom okr. Krajinskog – srpska država za kakve smatra; za **Vlahe** ili **Srbe**?*

Povod za ovo dao mi je paroh Rudnoglavski – sveštenik g. Jordan Miletić koji u svojim sedmodnevnim izveštajima o umiranju – zvanično naziva građane ove opštine – „Vlasima“! Srbin sam i rođen ovde pa me boli kad nas jedan došljak koji je rođen u sred „Ferizovića“ – gde je naša slavna konjica najviše krvi prolila, a šta će na ovo reći zvanična Rumunija koja odavno naziva istočnu Srbiju – svojom.

Blanket za uverenje pod % učtivo prilažem.

21. marta 1913. g.
Rudna Glava

Ponizan
Milan Ž. Micić

⁹¹⁸ www.paundurlic.com (preuzeto 23. VIII 2015).

Sr. Porečki, okr. Krajinski

delovođa opštinski

[Na poledini]

Kralj. (nečitko)

Timočki Duhovni Sud

4. V. 1913

S Br. 2008

Zaječar

Izvestiti G. Ministra da nije primljen prilog i umoliti da se isti naknadno pošalje.

6. maja 1913 Predsed. Suda Prota Mih. S Nikolić, Sudije: ?. Živković, Đ. T. Petrović

Dokument br. 2 (26. III 1913)

Ministar unutr. dela – Ministru Prosvete i crkv. poslova

KRALJ. SRP.

MINISTARTSVO UNUTRAŠNJIH DELA

Policijsko odeljenje

P. Br. 3097

26. Marta 1913. g.

Beograd

Gospodine Ministre

Čast mi je dostaviti Vam ovaj akt delovode opštine rudno-glavske, u Srezu Porečkom, zajedno sa taksenim blanketom od 2 dinara s molbom da izvolite izviditi navode iznete u istom i sa odgovornim sveštenikom dalje po Zakonu postupiti.

Primate, Gospodine Ministre, uverenje moga odličnog poštovanja.

27. marta 1913. god. Ministar Unutrašnjih Dela,

U Beogradu [potpis nečitak]

[U dnu akta]

Gospodinu

Ministru Prosvete i Crkveni. Poslova.

Dokument br. 3 (29. III 1913)

Beleška Ministarstva prosvete i crkvenih poslova

KRALJ. SRP.

MINISTARSTVO PROSVETE

I CRKVENIH POSLOVA

Br. 330

29. marta 1913 g.

Beograd

Duhovnom Sudu Eparhije Timočke

Preporučuje se Sudu da ovu stvar brižljivo isledi i uveri se o istinitosti iznetih navoda u tužbi, pa sa odgovornim sveštenikom postupi po zakonu, a o rezultatu izvesti i ovo Ministarstvo u povratku akta i priloga.

17. aprila 1913.

U B[e]ograd[u].

[Štambilj]

Po naredbi Ministra prosvete i crkvenih poslova

referent,

?. Pećanac

Dokument br. 4 (8. IV 1913)

Milan Micić ponavlja zahtev Min. unutr. dela

Gospodinu Ministru Unutr. Dela

Beograd

U vezi moje molbe od 21. marta ove god. ponovo molim Gospodina Ministra da mi izvoli izdati traženo uverenje, pošto sam blanket za isto uz prvu molbu priložio.

Dokaze mojih navoda u ranijoj molbi naćiće Gospodin Ministar u sedmnodnevним izveščima u umiranju građana opštine Rudnoglavske od početka januara mca do danas, koja podnosi sveštenik ovd. preko načelnika sr. porečkog – sanitetskom odeljenju područnog Vam ministarstva.

8. aprila 1913 g

Rudna – Glava

Ponizan

Milan Ž. Micić

delovođa

[Ispod: štambilj]

KRALJ. SRP.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH DELA

Policijsko odeljenje

P. Br. 3778.

13. Aprila 1913. g.

Ministarstvu Prosvete i Crkv. Poslova

s molbom za postupka, u vezi akta ovoga Ministarstva P. Br. 3097. od 26. pr. meseca

[Štambilj]
Po Naredbi
Ministra Unutrašnjih Dela
Inspektor
D. Todorović [?]

Dokument br. 5. (16. VIII 1913)

Odgovor rudnoglavskog sveštenika na tužbu delovođe
(delovi teksta podvučeni su u Ministarstvu)

PAROH RUDNOGLAVSKI
Br. 195
16. avgusta 1913

Timočkom Duhovnom Sudu
Zaječar

Na tužbu Milana Micića delovođe ovd. oštinskog suda, dostavljene mi pod SBr. 2840., dajem ovaj svoj odgovor:

Kao što nema zemljopisa ili atlasa Kraljevine Srbije, bio on državnog ili privatnog izdanja, da u njemu, kad je govor o narodnosti, ne stoji napisano: ... „**Vlaħa ima u istočnoj Srbiji**“, i da „**Vlasi i veliki broj Cigana govore vlaški**“ tako isto, osim tužioca, nema drugog čoveka koji će o građanima ovd. opštine, izuzimajući među njima vrlo neznatan broj, reći da oni nisu **Vlasi**.

Od kako sam na ovoj parohiji navršio se skoro 7. godina i za sve ovo vreme dužnost seoskog birova vršio je Dimitrije Balan, čovek, koji ne zna ni rečenicu srpski. U selima naseljenim srpskim življem, **naredbe vlasti saopštava birov** na srpskom jeziku, a samo **među Vlasima na vlaškom jeziku**, kao što je slučaj ovde.

O Flori ženi Manojla T. Galbina umrloj 13. juna tek. god. zar sam mogao u svome sedmodnevnom izveštaju a tako isto i u listiću za Upravu Drž. Statistike u odgovarajućoj rubrici u mesto **Vlahinja** zabeležiti da je Srpkinja, kad je za 50. god. koliko je živela stalno odgovarala u datoj prilici: „**Nušću srbešće, spunje rumunješće**“ (neznam srpski, kaži mi vlaški). Zar sam o venčanom Marjanu i Brduši mogao u listiću za statistiku reći da su Srbin i Srpkinja, kad sam se prilikom bračnog ispita i obručenja poslužio tumačem pošto ja mimo srpskog jezika drugi neznam, a i oni mimo vlaškog drugi jezik ne.

Za decu u Štubiku i Jasenici, selima daleko odavde 5-6 sati, ne postoji pri školi pripralni razred, jer im je maternji jezik srpski, međutim ovde, **po Tandi, Crnajci i dr. selima gde je deci maternji jezik vlaški, bez pripravnog razreda ne može se zamisliti škola.**

Ako su ovd. građani po narodnosti Srbi, onda se nameće pitanje, zašto taj Milan Micić u rekrutnom spisku br. 769. od ove godine što ga je kao delovođa ovd.

opštine izradilo i prema [propisu?] potpisao, u određenoj rubrici o svakom mladiću kaže, da mu je **maternji jezik rumunski**.

Ovde bih mogao da završim svoj odgovor na tužbu, ali kako se tužioc razmeće nekim svojim patriotizmom, to nalazim da mi valja još koju reći.

Ne stoji da sam rođen u Ferizoviću, čega se, sve i da sam rođen, ne bih stidio jer se i on od sada poput Dublja, Mišara, Ravnja, Štubika idr. ima spominjati u našoj istoriji. Rođen sam u Prizrenu odakle su dva moja ujaka pošli i pridružili se srpskoj vojsci u prvom turskom ratu, kao junaci se borili i kao takvi izginuli. Njima se ponosim u toliko više što sam i sam stupio u red dobrovoljaca i kao takav bio kod Vidina u poslednjem ratu s Bugarima – nisam se kao Micić ili njegov brat učitelj Žarko Stojimirović ovim i onim izgovarao i bečio oči da što nesposobniji izgledam. – Otac mi je bio siromah čovek, ali se njegovim prezimenom ponosim; Micić je sin Živojina Stojimirovića, ali njegovo prezime ne nosi pošto je uz njega skopčano bankrotstvo, utaja državne poreze a s njome uporedo i moj bir.

Imam petoro nejake dece, svečarina mi se ne prikuplja, bir ne pribira, ostali prihodi slabi, pa muka da se živi, ali mi ne pada na pamet da kradem, kao što je Micić u nekoliko maha proneverio državni novac, zbog čega je otpušten iz državne službe, te se sada kao delovođa pribio kod svoga oca. Da po treći put ne puca iz levorvera na sebe, molim Boga.

Milan Micić ima brata Žarka Stojimirovića koji je jedva 1907 god. dobio za učitelja ovde, ali je već početkom 1909 god. po kazni premešten, jer se uvidelo da je ovom vrlom Srbinu mnogo u volji da govori vlaški i da školske račune dobro čuva. Kako je rok od pet godina što ga zak.[on], o narod.[nim] školama predviđa, protekao te Žarko sada konkursom može dobiti učiteljsko mesto ovde, a kako njegov brat Milan i otac mu Živojin uviđaju da njihov Žarko ne može onako tačno i jasno iskazivati svoje misli na srpskom jeziku, već isključivo na vlaškom, to je potrebno da G. Ministar Unutrašnjih dela izda Miciću uverenje da je **vlaški jezik ravan srpskom**, da onaj koji ne ume beknuti srpski bude ravan Užičaninu i prirodno da posle toga može u školi **nastava otpočeti na vlaškom jeziku** kao što se u sudnici vrši suđenje.

paroh Rudnoglavski
svešten. Jord. Miletić

Dokument br. 6. (21. VIII 1913)

Gospodinu Ministru Prosvete i Crkv. poslova

Timočki Duhovni sud

br. 3203

21. avgust 1913. god.

Zaječar

Po naređenju g. ministra, od 17. aprila t. god. CBr. 330, Sud je postupio i dostavljajući pod % akta - tuzbu i odgovor, - G. Ministru na nadležnost **Sud učtivo izveštava G. Ministra: da u ovoj eparhiji svi sveštenici, čije se parohije sastoje iz žitelja koji govore rumunskim jezikom, u protokolima odgovarajućih rubrika beleže da su narodnosti rumunske, što se i popisom stanovnika u 1910. god. upoređuje.**

Prema ovome sud nalazi da do optuženog jereja Jordana Miletića, paroha rudno-glavskog nema krivice, što je u sedmo-dnevnom izveštaju **umrle po narodnosti označio da su Vlasi.**

Ako gosp. Ministar nalazi, da je ovaka radnja ovoga sveštenika kao i ostalih nepravilna, sud učtivo moli Gosp. Ministra za uputstvo po ovome pitanju, kako bi se za ubuduće znali sveštenici upravljati.

Predsednik suda
pravnik
Mih. S. Nikolić

Dokument br. 7. (26. VIII 1913)

J. Miletić

[Na pečatu s leve strane stoji]

Kraljevina Srbija
Timočki Duhovni Sud
20.VIII 1913.
S Br. 3203
ZAJEČAR

Upustvo znalo u buduće
da se upravlja
21.avgusta 1913.

Predsed. Suda
pravnik
Mih. S. Nikolić
Sudije:
?. ?. Milović (?)
Đ. T. Petrović (?)

Sa povratkom tužbe poslati G. Ministru u odgovor optuženom sa izveštajem **da svi sveštenici čije se parohije sastoje iz žitelja koja rumunskim jezikom govore, beleže u odgovarajućim rubrikama u protokolima da su narodnosti vlaške, a to se potvrđuje i popisom stanovništva u Kralj. Srbiji od 31. decembra 1010.**

god. prema ovome Duh. Sud nalazi da do optuženog nema krivice. Nu, ako G. Ministar nalazi, da je ovaka radnja nepravilna, onda ga umoliti za potrebno upustvo po ovom (nečitko) kako (nečitko).

Đ 3179.

Dokument br. 8. (26. VIII 1913)

Beleška Min. prosvete i crkv. poslova

[Štambilj]
KRALJ. SRP.
MNISTARSTVO PROSVETE
I CRKVENIH POSLOVA
C. Br. 887
26 avgusta 1913. god.
Beograd

Pitati Duhovni Sud **na osnovu čega i čije naredbe su sveštenici Timočke eparhije beležili u odnosnim rubrikama za parohijane, koji govore rumunski, da su rumunske narodnosti.**

26. VIII 913

Ref.

[Potpis nečitak]

Dokument br. 9. (26. VIII 1913)

Beleška Min. prosvete i crkv. poslova

CBr. 887
26. avgusta 1913 god.
Beograd

Duhovnom Sudu Eparhije Timočke

Ministarstvo prosvete i crkvenih poslova preporučuje tome sudu da pošalje svoj izveštaj o tome: **na osnovu čega i čije naredbe su sveštenici beležili, u odnosnim rubrikama crkvenih knjiga, beležili za parohijane koji govore rumunski, da su rumunske narodnosti.**

SBr. 3203

[Potpis nečitak]

Dokument br. 10. (10. IX 1913)

***Timočki Duhovni sud – Ministru prosvete
(delovi akta podvučeni u Ministarstvu)***

Kralj. Srp.
DUGOVNI SUD PRAVOSLAV.
EPARHIJE TIMOČKE
Br. 3436
10. Septembra 1913 g.
u ZAJEČARU

Gospodinu Ministru Prosvete i crkvenih Poslova

Na osnovu naređenja G. Ministra CBr. 887. od 26. avgusta t. god. Sud učtivo podnosi izveštaj: Ovome sudu **nije poznato da postoji kakva naredba od ma koje vlasti, da se za lica, koja govore rumunskim jezikom, u protokolima beleži ili ne beleži da su narodnosti rumunske.**

Sveštenstvo ovo beleži prema svome nahodanju i tumačenju, imajući u vidu državnu statistiku, a naročito mesečne listiće rođenih, umrlih i venčanih, u kojima je i rubrika za upisivanje narodnosti – maternji jezik – stavljena.

Sud moli G. Ministra za oabaveštenje po ovome predmetu za ubuduće.

Šalju se i listići na uviđaj.

Predsednik Suda,
Prota
Mih S. Nikolić

Dokument br. 11. (13. IX 1913)

Ministarstvo prosvete – Ministarstvu narodne privrede

[U vrhu akta]

Jordan Miletić, svešt. rudno-glavski uvodio je izvesna lica u protokole crkvene sa naznakom: da su rumunske narodnosti.

Referat G. Ministru

KRALJ. SRP.
MINISTARSTVO PROSVETE
I CRKVENIH POSLOVA
CBr. 1034
13. septembra 1913 god.
BEOGRAD

G. Ministru Narodne privredne saopštiti suštinu ove stvari i predočiti mu potrebu **da se formulari drž. statistike za popis žiteljstva udese tako da se ne mora utvrđivati u zvaničnim aktima postojanje žitelja rumunske narodnosti u Srbiji.** Ovo stim manje, što je **u susednim krajevima Rumuniji (istočni deo Srbije) narod, i ako govori vlaški svestan o svom pripadanju srpskom narodu i što već**

u većim masama zna srpski. Ovo predati G. Ministru Narodne privrede poverljivim aktom.

12. Nov. 1913
Beograd [Nečitak parafr]

Ministar

Dokument br. 12. (10. XII 1913)

**Ministar prosvete – Ministru narodne privrede
(prvi koncept dopisa)**

Pov. CBr. 1034
10. XII 1913
Ministru Narodne privrede
Beograd

G. Ministre,

Min. Un. Dela aktom PBr. 3778 od 13. aprila ove godine sprovedo mi je žalbu delovođe opštine Rudno-glavske (sr. porečki, okr. krajinski), kojom energično protestuje protiv postupka sveštenika njegove parohije, koji u sedmodnevnim izveštajima umrlih lica ove naziva „**Vlasima**”.

Povodom ovoga naredio sam nadležnom druhov. sudu, da ovu stvar isledi i da me o rezultatu izvesti. Činjenim isleđenjem utvrđeno je, da do paroha nema nikakve krivice, jer **u timočkoj Eparhiji svi sveštenici, čije se parohije sastoje iz žitelja, koji govori rumunskim jezikom, u protokolima odgovarajućih rubrika beleže, da su narodnosti rumunske, što se i popisom stanovništva 1880. god. utvrđuje.**

Kako **ne postoji nikakva naredba ma od koje vlasti, da se za lica, koja govore rumunskim jezikom beleži ili ne beleži da su narodnosti rumunske,** – to sveštenstvo čini ovo prema svome nahodenju i tumačenju imajući u vidu državnu statistiku, a naročito mesečne listiće rođenih, umrlih i venčanih, u kojima je i rubrika za upisivanje narodnosti (maternji jezik) stavljena.

Dostavljajući Vam sve ovo, a **imajući u vidu naše državne interese, čast mi je predočiti Vam potrebu, da se formulari državne statistike za popis žitelja udese tako da se ne mora utvrđivati u zvaničnim aktima postojanje „rumunske” narodnosti u Sbjiji , pošto je u sednim krajevima Rumuniji (istočni deo Srbije) narod, i ako govori vlaški, svestan je o svome pripadanju srpskom narodu i šta više u većim masama zna srpski.**

Primitite i t.d.

Ministar.
Pov. CBr. 1034

Dokument br. 13 (10. XII 1913)

Ministar prosvete – Ministru narodne privrede

(drugi koncept dopisa, sa ispravkama ministra)

SRPSKO KRALJEVSKO

MINISTARSTVO PROSVETE I CRKVENIH POSLOVA

CRKVENO ODELJENJE

CBr. 1034 Zavesti u pov. protokol

10. decembar 1913 nastaviti prazno

Beograd

Gospodine Ministre,

Ministarstvo Unutrašnjih Dela aktom PBr. 3778 pd 13. aprila pve godine sprovedo mi je žalbu delovođe opštine Rudno-glavske (sr. porečki, okr. krajinski), kojom energično protestuje protiv postupka sveštenika njegove parohije, koji u sedmodnevnim izveštajima umrlih lica ove naziva „**Vlasima**”.

Povodom ovoga naredio sam nadležnom druhov. sudu, da ovu stvar isledi i da me o rezultatu izvesti. Činjenim isleđenjem utvrđeno je, da do paroha nema nikakve krivice, jer **u timočkoj Eparhiji svi sveštenici, čije se parohije sastoje iz živelja, koji govori rumunskim jezikom vlaškim, u protokolima odgovarajućih rubrika beleže, da su narodnosti „rumunske”, što se i popisom stanovništva 1880. god. utvrđuje.**

Kako **ne postoji nikakva naredba ma od koje vlasti, da se za lica, koja govore rumunskim jezikom vlaškim beleži ili ne beleži da su narodnosti rumunske**, – to sveštenstvo čini ovo prema svome nahođenju i tumačenju imajući [a s obzirom] u vidu državnu statistiku [na rubrike formulara državne statistike] a naročito mesečne listiće rođenih, umrlih i venčanih, u kojima je i rubrika za upisivanje narodnosti [po] maternjem jeziku stavljena.

Dostavljajući Vam sve ovo, a imajući u vidu naše državne interese, čast mi je predočiti Vam potrebu, da se formulari državne statistike za popis žitelja udese tako, da se ne mora utvrđivati u zvaničnim aktima postojanje „rumunske” narodnosti u Srbiji , pošto je u susednim krajevima Rumuniji (istočni deo Srbije) narod, i ako govori vlaški, svestan o svome pripadanju srpskom narodu i šta više u većim masama zna srpski.

Primate Gospodine Ministre, i ovom prilikom uverenje mog osobnog poštovanja.

Gospodonu Ministru Ministar

Narodne Privrede Prosvete i crkvenih poslova

Ovome ne treba nikakvo objašnjenje, samo bih marljivom čitaocu skrenuo pažnju na pismo br. 5 u kojem paroh Rudne Glave Jordan Miletić iznosi činjenice koje premašuju potrebu njegove odbrane pred Timočkim Duhovnim sudom. On navodi da nema zemljopisa ili atlasa Srbije u državnom ili privatnom izdanju u kojima ne stoji napisano da „*Vlaha ima u istočnoj Srbiji*” i da „*Vlasi i veliki broj Cigana govore vlaški*” i da osim tužioca Micića nema nikog koji će za Rudnoglavčane reći da su Srbi, a ne Vlasi.

Miletić navodi ime i prezime seoskog birova *Dimitrija Balana*, koji ni rečenicu na srpskom nije znao, pa je naredbe vlasti među Vlasima saopštavao na „vlaškom jeziku”, pa se zato pita kako takvog čoveka iko može upisati u listić za Upravu državne statistike drugačije osim kao Vlaha.

Takođe navodi da žena *Manojla Galbina* po imenu *Flora* za vreme svog života stalno odgovara u datoj situaciji: „*Nušću srbešće, spunje rumunješće* (Ne znam srpski, kaži **vlaški**)”. Navodi i primer izvesnog *Marjana* i *Brnduše* za koje ne može reći da su Srbin i Srпкиnja, jer se prilikom sklapanja njihovog braka poslužio prevodiocem, pošto osim srpskoga drugog jezika ne zna, a dabome, i bračni par osim „vlaškog” drugi jezik ne razume.

Miletić kaže da za decu u Štubiku i Jasenici ne postoji pri školi *pripravni razred*, jer im je maternji jezik srpski, ali zato u *Tandi*, *Crnajci* i *drugim selima gde je deci maternji „jezik vlaški”*, bez *pripravnog razreda škola se nije mogla zamisliti*. Nakon svega rečenog Miletić postavlja i ključno pitanje: „Ako su ovd. građani (Rudnoglavčani – S. G.) po narodnosti Srbi ... zašto taj Milan Micić u rekrutnom spisku br. 769. od ove godine što ga je kao delovođa ovd. opštine izradilo i prema [propisu?] potpisao, u određenoj rubrici o svakom mladiću kaže, da mu je *maternji jezik rumunski*”.

Svakako, Miletić ne propušta priliku da kaže kako se Micić odriče svog rumunskog (vlaškog) porekla predstavljajući se lažnim srpskim patriotom, koji je, uzgred rečeno, nasamario i regrutnu komisiju prikazavši se nesposobnim za vojsku, a promenio je i svoje prezime Stojimirović, jer je ono povezano s bankrotstvom, proneverom i utajom poreza, zbog čega je on neko vreme bio otpušten iz državne službe. Miletić govori i o Micićevom rođenom bratu Žarku Stojimiroviću, koji je 1907. godine jedva dobio dozvolu da se bavi

učiteljskim zanatom, pošto „ne može onako tečno i jasno iskazivati svoje misli na srpskom jeziku, već isključivo na vlaškom” i da je zato delovođi Miciću bilo preko „potrebno da G. Ministar Unutrašnjih dela izda ... uverenje da je *vlaški jezik ravan srpskom*, da onaj koji ne ume beknuti srpski bude ravan Užičaninu i prirodno da posle toga može u školi *nastava otpočeti na vlaškom jeziku* kao što se u sudnici vrši suđenje.”

Pismo paroha rudnoglavskog Jordana Miletića bremenito je faktografijom koja ne samo da optužuje Micića za novčane malverzacije već ukazuje i na celokupno srpsko društvo duboko načeto nemoralom i koruptivnim radnjama u vreme kada Srbija krvari u balkanskim ratovima. Ukazuje na pojedince među Rumunima (Vlasima) koji su tada bili, kao što su i sada, kadri „trgovati” etničkim i nacionalnim identitetom radi koristi i dobijanja državnih službi. Kamo sreće da sadašnji etnički i drugi konvertiti nisu slika i prilika tadašnjih, ali, obrni-okreni, izgleda da ni po čemu ne zaostaju za ondašnjima jer su se na „demokratski” nedozvoljen način okupili unutar i oko Nacionalnog saveta Vlaha 2010 i 2014. godine. Oni se uz to ništa bolje ne ponašaju od onih s početka prošloga veka (1913) i obraza nemaju zarad povlastica i javnih funkcija kojima su potkupljeni od ionako potkupljive i korumpirane državne vlasti.

Mišljenje državnih vlasti o Rumunima (Vlasima) istočne Srbije kao o porumunjenim (povlašćenim) Srbima nije promenjeno ni u vreme Drugog svetskog rata. U izveštaju *Rumunska propaganda u Istočnoj Srbiji* iz 1941. godine, koji se čuva u arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, saznajemo kako su u „pojednim selima (Ranovcu i Kladurovu) pronađeni rumunski bukvari i čitanke, a u mnogim kućama na vidnim mestima istaknute su slike rumunskog Kralja i Maršala Antoneska.”⁹¹⁹ Kako bi se „ova rumunska propaganda u Istočnoj Srbiji” suzbila, naloženo je rasturanje raznih „brošura o nacionalitetu, istoriji i t. sl., i to po mogućstvu, na tamošnjem dijalektu, odnosno jeziku (vlaškom), zatim, upućivanjem oprobanih propagatora i govornika, koji će *taj narod izvesti iz zablude 'da je*

⁹¹⁹ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 75/1-1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe komesarske uprave i Nedićeve vlade za Okrug Zaječarski: 1941–1942. godina* (= *Izveštaji i naredbe*), priredio Božidar Blagojević, Negotin – Zaječar, Istorijski arhiv – Istorijski arhiv Timočke krajine, 2006, 163.

rumunskog porekla i da kao takav treba da traži da se prisajedini majki Rumuniji'. Jednovremeno bi trebalo pristupiti *osnivanju narodnih čitaonica i knjižnica* u svim onim selima gde je rumunska propaganda uzela maha.⁹²⁰

Na osnovu ovog izveštaja, reklo bi se da su meštani Ranovca i Kladurova znali čitati na rumunskom jeziku ukoliko su imali bukvar e i čitanke koje su srpske vlasti u mnogim pretresima i racijama konfiskovale i zaključile kako bi ih trebalo instruisati brošurama da su srpske nacionalnosti „ali na tamošnjem dijalektu, odnosno jeziku (vlaškom)”. Da u nastavku rečenice koja glasi „na tamošnjem dijalektu” nije naveden *jezik (vlaški)*, pomislio bi svako ko čita izveštaj da se radi o *tamošnjem (kosovsko-resavskom) dijalektu srpskog jezika*. Na ovaj način se nameće zaključak da bi pored književnog rumunskog meštani sela Ranovca i Kladurova znali čitati i brošure na dijalektalnom nivou (banatski poddijalekt) rumunskog (vlaškog) jezika. Naravno, trebalo je narod u navedenim selima „upućivanjem oprobanih propagatora ... izvesti iz zablude 'da je rumunskog porekla'” i osnivanjem „narodnih čitaonica i knjižnica” gde bi se raznim kursevima Rumunima (Vlasima) pomoglo u njihovom bržem posrbljavanju. U izveštaju stoji da rumunski (vlaški) narod „kao takav treba da traži da se prisajedini majki Rumuniji”, međutim takvih zahteva nikada nije bilo od strane meštana rumunske (vlaške) nacionalne manjine u istočnoj Srbiji.

Što se tiče pismenosti i poznavanja rumunskog (vlaškog) jezika od strane Rumuna (Vlaha), u jednom strogo poverljivom izveštaju o stanju rumunske propagande u srezu golubačkom, okrugu požarevačkom i Timočkoj Krajini piše povodom jezika da je svaki pušteni vojnik iz nemačkog logora u Rumuniji dobio „materijal u vidu letaka i brošura, ali koji nije mnogo koristio namenjenom cilju, pošto ti naši vojnici ne znaju da govore *pravim* (književnim – S. G.) *rumunskim jezikom*, a da čitaju, još manje.” Pa kako bi mogli znati kada se školska nastava odvijala isključivo na srpskom jeziku bez ijednog časa na njihovom maternjem rumunskom jeziku. Što se tiče publikacije *Nadežda*, posebno se ističe da je ona bila „namenjena jednom polukulturnom stanovništvu, koje ne zna dobro ni srpski ni

⁹²⁰ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 75/1-1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe*, 163.

rumunski jezik, i kod koga tek treba da se probudi patriotsko rumunsko osećanje”.⁹²¹ Dakle, Rumuni (Vlasi) istočne Srbije su *polukulturni* zato što nisu u celosti *posrbljeni*. Njihov jezik se razvio toliko koliko je mogao da se razvije „u njihovom *primitivnom elementu*”, a zapravo „*Njihov jezik u stanju u kome se nalazi jeste jezik koji se razvijao srbizacijom*” pa zato „*svim drugovima* koji dolaze iz drugih krajeva *Vlasi izgledaju priglupi*”.⁹²²

Međutim, ako je stanje poznavanja maternjeg jezika i patriotskog osećanja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije doista takvo kakvim se opisuje, postavlja se pitanje zašto su onda srpske vlasti redovno vršile racije sa ciljem pronalaženja i oduzimanja rumunskog propagandnog materijala. Materijal u vidu bukvara i čitanki je često bio zaplenjen u pošti, a neretko prilikom dostavljanja na kućnom pragu. Nepoznavanje maternjeg rumunskog jezika i slabo patriotsko osećanje nije išlo bez pritisaka, za šta su bile zaslužne srpska vojska, administracija, škola i crkva, koje su do Drugog svetskog rata *vek i po*, ako ne i duže, veoma uspešno radile na zajedničkom zadatku, posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije.

U istom strogo poverljivom izveštaju rečeno je sledeće: „Rumunske pretenzije na ‘rumunsku manjinu’ u našoj zemlji pružaju se na celu Timočku oblast i jedan deo Požarevačkog okruga, sve do Svilajнца”⁹²³ i to zato što su „Zvanični rumunski predstavnici ove akcije u to doba smatrali ... da je bolje da naši krajevi u kojima živi jedan deo *romanizovanih Srba*, koje oni u Bukureštu smatraju *Rumunima*, pripadnu Rumuniji u slučaju deobe i raspada Srbije.”⁹²⁴ Dakle, zvanični Bukurešt je smatrao da zbog rumunskog življa krajevi istočne Srbije treba da „pripadnu Rumuniji”, a ne Bugarskoj, i to „samo u slučaju deobe i raspada Srbije”, a u isto vreme zvanični srpski predstavnici *rumunsku manjinu* u istočnoj Srbiji smatraju delom *romanizovanih Srba*. Kako dalje stoji u izveštaju, rumunska „Akcija te propagande sprovedena je i vezivana je samo za jednu eventualnost. A to je, za slučaj totalne propasti i deobe Srbije između Mađara, Hrvata, Arnauta, Bugara i Rumuna. Ovaj plan za najgori naš srpski slučaj ne

⁹²¹ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 79/1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe*, 209.

⁹²² *Vlasi u dokumentima*, 2009, 101–102.

⁹²³ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 79/1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe*, 207.

⁹²⁴ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 79/1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe*, 207.

skrivaju čak i neki naši viđeni građani, koji bi se pre opredelili za Rumune, nego za Bugare ili Mađare, ako bi došlo do neke nepredviđene katastrofe u Srbiji.”⁹²⁵

Prema tome, stereotip o želji rumunskih vlasti da pošto-poto zauzmu istočnu Srbiju u vreme Drugog svetskog rata nije prihvatljiv bez dodatnih proučavanja i objavljivanja građe iz rumunskih državnih arhiva. Uostalom, Ministarstvo unutrašnjih poslova – Odeljenje uprave državne bezbednosti za okrug Zaječarski (Pov. br. 4832) 1. novembra 1946. godine šalje *Upravi državne bezbednosti* – za Narodnu Republiku Srbiju dopis u kojem pominje samo nekoliko imena ljudi koji su se aktivno bavili rumunskom propagandom u istočnoj Srbiji. To su pop Đorđe Suvejković, rođen u Slatini kod Brze Palanke i pop Đorđe Popović iz Jabukovca koji ga je školovao. Suvejković je bio sveštenik u Rajcu kod Negotina i Grabovici u Ključu. Bio je povezan s izvesnim generalom Dragalinom u Turnu Severinu i Aleksandrom Butorkom, koji je širio propagandu u srpskom Banatu. On je bio povezan sa šefom rumunske granične policije Prvuleskuom, kao i sa dr Lukom i Mađaruom, koji su pripadali carističkoj stranci, dok je Vasa Bajić bio njegov sekretar. Popa Đorđa Suvejkovića je nasledio Krsta Sandulović (Sandu Cristea Timoc), koji je 1946. godine bio sekretar Rumunske ambasade u Beogradu.⁹²⁶ To su prema izveštaju koji je potpisao Načelnik odeljenja u Zaječaru, major Dragoljub Vasović, sva imena aktivnih učesnika rumunske propagande u Srbiji.

U jednom dopisu Načelstva sreza Ključkog (br. 963) od 13. juna 1941. godine koji je upućen iz Kladova Ministarstvu unutrašnjih poslova – Odeljenju za Državnu zaštitu u Beogradu, između ostalog, piše: „Veliki broj tih zarobljenika koji *govore vlaški* puštaju se iz zarobljeničkih logora snabdeveni sa objavama u kojima stoji da je takvo lice *poreklom Rumun*. Međutim, *to su sve Srbi koji govore vlaški*, a takođe su *naši vojnici* koji dolaze u *našim vojničkim uniformama*.”⁹²⁷ Iz ovog dopisa saznajemo da ima Srba koji govore *vlaški*, i da zato ne mogu biti *Rumuni*, da su Srbi i zato što su *naši* (tj.

⁹²⁵ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 79/1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe*, 207.

⁹²⁶ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 79/1, kut. 21, u: *Izveštaji i naredbe*, 211–213.

⁹²⁷ Arhiv V. I. Instituta, reg. br. 90/2-1, kut. 19, u: *Izveštaji i naredbe*, 173.

srpski) vojnici, pa na kraju krajeva i zato što *nose naše* (tj. srpske) *vojničke uniforme*. Dakle, ako biste kojim slučajem govorili kineski, komesarska uprava ili Nedićeva vlada u Srbiji mogla bi vas lako proglasiti *Kinezom* ili ako biste obukli SS uniformu nemačkog vojnika zbog neke diverzije koju pripremате na njih, morali biste biti na oprezu da vas ne proglase SS-ovcem. Manje-više, sva dubioza i logika razumevanja problema Rumuna (Vlaha) istočne Srbije može se svesti na šalu s gorkim ukusom.

Nepoznavanje situacije na terenu nije umanjilo pritiske i pretnje srpskih vlasti Rumunima (Vlasima) istočne Srbije. Naprotiv, oni su nastavljeni, rekosmo već, i u vreme Drugog svetskog rata, o čemu čitamo u raspravi Dragoljuba Petrovića: „*Ravnogorski pokret... nije imao snage da se uhvati u koštac sa iredentom*. Međutim, *od početka 1943. godine*, kada počinje intenzivnije da prodire i organizuje severoistočnu Srbiju, *rumunska iredenta dobija opasnog neprijatelja*. Razoružavanjem i rasturanjem graničnih i poljskih jedinica SDS u 1943/4. godini funkciju 'legalnih' vlasti preuzimaju 'ilegalne' jedinice ravnogorskih četnika.”⁹²⁸ Iz arhivskih dokumenata Petrović u svojoj raspravi iznosi namere i postupke ravnogorskih četnika prema tzv. *rumunofilima* istočne Srbije: „U štabu Krajinskog korpusa bila je predviđena strašna odmazda za stanovnike sela Mihajlovca: 'Za postupak sa rumunofilima u Mihajlovcu za dati momenat upoznat je komandant sreza i isti će prikupljati podatke u sporazumu sa komandantom brigade. Čišćenje po Hitlerovom sistemu izvršiće u datom momentu brigada.' Pismo komandanta Krajinskog korpusa Velimira Piletića komandantu štaba Brzopalanačke brigade 24. IX 1943.”⁹²⁹ U jednom drugom dokumentu štaba Krajinskog korpusa od maja 1943. stoji: 'Sela Mihajlovac, Radujevac i Prahovo treba proterati jer se osećaju Rumunima, i kod njih se ništa nije uspelo za našu stvar do danas.’”⁹³⁰ Ideja o proterivanju i etničkom čišćenju sa

⁹²⁸ Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 3–4, Beograd 1966, 47.

⁹²⁹ AVII – DM-SV-15976; Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: *Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 3–4, Beograd 1966, 48, napomena 91.

⁹³⁰ AVII – 141-Bileće 12/186; Dragoljub Petrović, *op. cit.*, (1966), 48, napomena 91.

prostora Srbije poznata je još 1939. godine kada je Čedomil Mitrinović otvoreno pisao da su Albanci uzurpatori na srpskoj zemlji i da zato otvoreno žali „*što nije izvršeno njihovo etničko čišćenje posle balkanskih i Prvog svetskog rata.*”⁹³¹ Dakle, u vreme nemačke invazije na Poljsku 1939. godine u Srbiji se već otvoreno žalilo što nije izvršeno etničko čišćenje Albanaca nakon 1918. godine.

Neko će pomisliti da se neuspeh četnika odnosi na neprihvatanje ravnogorskog pokreta od strane Rumuna (Vlaha) u navedenim naseljima. Može biti i to, ali se njihov neuspeh odnosi i na to da Rumuni nisu uspeali preves(la)ti makar u Srbo-Vlahe, ako ne u Srbe, odnosno *srbizacija i asimilacija* u predratnom periodu nije dala željene rezultate, iako je, neosporno, imala velikog uspeha.

Dragoljub Petrović zaključuje da su „*Drakonska četnička sredstva* ostavila ... svoje posledice, što je razumljivo kada se ima u vidu, s jedne strane, *njihova surovost*, a s druge, *nepopularnost iredente*. Pod okolnostima *četničke strahovlade 1943-44.* godine za ovu nepopularnu akciju ostajalo je sve manje mesta na teritoriji Srbije.”⁹³² Zbog čega je iredenta među Rumunima bila nepopularna, Petrović iznosi sledeće: „*Pored uništavanja novina i knjiga, još na pošti ili prilikom pretresa, pravljeni su proskripcioni spiskovi sumnjivih lica, kojima su slata preteća pisma.*”⁹³³ Pored toga „*Nekoliko ljudi je likvidirano pod sumnjom da su imali veze sa iredentom.*”⁹³⁴

Ali za Rumune (Vlahe) istočne Srbije surovost državnih vlasti, pretresi po kućama, maltretiranja žandarma i četnika i svakojake pretnje nisu bili novina, jer su i u predratnoj Srbiji velikosrpske buržoaske vlasti to isto činile, o čemu nas obaveštava u svom referatu Ozni (1948–1949?) Pejanović rečima Jovana Đokića koji „navodi pričanje pukovnika Milana Isakovića po kome su godine 1878. *srpske vlasti u okrugu krajinskom vršile pretres po kućama* radi pronalaženja propagandnog materijala. Tom prilikom su pronađeni čitavi sanduci čitavih knjiga pisanih ćirilicom, sve su te knjige bile poslate iz

⁹³¹ Zoran Janjetović, *Nacionalne manjine*, 2007, 137; Čedomil Mijatović, *Kolonizacija južnih krajeva*, Beograd, 1939, 27.

⁹³² Dragoljub Petrović, *op. cit.*, (1966), 48.

⁹³³ AVII – Mf-Bileće 12/122; AVII – Nda-22-1-32.

⁹³⁴ Dragoljub Petrović, *op. cit.*, (1966), 48.

Rumunije da se rasture po krajinskom okrugu. U tim knjigama mnogi naši junaci i znamenitiji ljudi prikazani su kao Rumuni. *Takve knjige nalažene su i po kasarnama kod vojnika 13 puka u Negotinu, a zatim kod nekih učitelja, kod nekih sveštenika i trgovaca u Negotinu kao i po selima. Bila je oformljena komisija koja je skupila taj materijal i poslala ga Ministarstvu prosvete. I kasnije je ubacivana rumunska knjiga. Đokić navodi da su takve knjige pronađene (i – S. G.) 1896. godine.*⁹³⁵

Stiče se utisak da je pretresa vazda bilo u rumunskim (vlaškim) selima Timočke Krajine sa ciljem zaplenjivanja knjiga na rumunskom jeziku, a navedeni pretres iz 1896. biće, svakako, podsticaj za *Reformu srpske vojske* o kojoj piše Milić J. Milićević, a koja je sprovedena od 1897. do 1900. godine, kada su regruti rumunskog (vlaškog) porekla dislocirani sa područja istočne Srbije u druge vojne oblasti sa srpskim stanovništvom, recimo u Šumadiju i drugde.⁹³⁶

Po mišljenju Dragoljuba Petrovića, ništa bolje se nije ponašala ni Komunistička partija Jugoslavije prema rumunskom (vlaškom) stanovništvu istočne Srbije u vreme Drugog svetskog rata i posle uspostavljanja vlasti: „Rumunska iredenta izazvala je preduzimanje mera pogodnih za njeno suzbijanje i od strane revolucionarnih snaga Jugoslavije. *Okružni komitet KPJ zaječarskog i požarevačkog okruga aktivno su delali u smislu raskrinkavanja iredente i njenog rukovodioca Suvejkica.*”⁹³⁷ Na osnovu arhivskih dokumenata Petrović kaže da „Do samog ustanka juna 1941. jedan od glavnih problema koji je stajao pred komunističkim organizacijama dva okruga u severoistočnom delu Srbije bila je *prorumunska aktivnost. Okružni komitet u Zaječaru izradio je polovinom juna proglas narodu* svog okruga u cilju razobličavanja ove aktivnosti.”⁹³⁸

Razume se, posle svakojakih pretnji, maltretiranja, uništavanja knjiga na rumunskom jeziku i likvidiranja pojedinaca koji se „osećaju Rumunima”, Petrović kaže da „Raspoloženje srbijanskih Vlaha

⁹³⁵ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 61–62.

⁹³⁶ Milić J. Milićević, *Reforma srpske vojske 1897–1900. godine* (magistarska teza), Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet – Odsek za istoriju, 1996.

⁹³⁷ AZRPS-M. OKZa – 41-s. 21.

⁹³⁸ AZRPS-M. OKZa – 41-s. 22.

predstavlja istorijski primer nezainteresovanosti jednog stanovništva za ideju iredente.⁹³⁹

Vladimir Karić u svom delu *Srbija – opis zemlje, naroda i države*, koristeći se popisom iz 1846. godine navodi da „*Osem srpskoga jezika u Srbiji je još jedino vlaški, kao narodni govor, u upotrebi. Ovim jezikom govore Vlasi, kojih se oko 140.000 duša nahodi u severoistočnoj Srbiji, između Velike Morave, Dunava i Timoka*. U Moravi, Mlavi, donjem Peku, Podunavlju, i tamo prema Timoku, dakle sve u predelima, u kojima Vlasi ne samo da ne čine jednostavnu gomilu, jer su *izmešani više manje sa Srbima*, nego su i *osem toga izloženi jačem uticaju srpskog govora i običaja, jezik, kojim oni govore, tako je pun srpskih reči, da slušajući ga, nije ga neki put teško razumeti ni čoveku, koji samo srpski zna*. U svima tim krajevima, Vlasi, a naročito muškarci među njima, govore prilično a kadšto i dosta dobro i srpski. Ali u onome sklopu od planina, koji je izvoriste Mlave, Peka, Porečke Reke i Crnoga Timoka, gde je srpsko stanovništvo ograničeno na veoma neznatan broj, *Vlasi ne samo da ne umeju govoriti srpski, nego ga i ne razumeju*.“⁹⁴⁰

Karić iznosi istinu o govoru i običajima Rumuna (Vlaha), koji se nalaze u poodmaklom stadijumu asimilacije. Posebno treba naglasiti *posrbljavanje* govora na nivou *vokabulara*. Ta bilingvalnost rumunskog (vlaškog) stanovništva mogla je biti, po Karićevom mišljenju, samo na području Morave, donjeg Peka i Podunavlja, gde je ono toliko uzelo maha da ga nije bilo „teško razumeti ni čoveka, koji samo srpski zna.“ Međutim, asimilacija, koja počinje posrbljavanjem govora nije ni počela na planinskom području gde izviru Mlava, Pek, Porečka Reka i Crni Timok zato što „Vlasi ne samo da ne umeju govoriti srpski, nego ga i ne razumeju“, kaže Karić. Ta očuvanost rumunskih (vlaških) govora i običaja u navedenim oblastima, razume se, važi za drugu polovinu XIX veka, a danas je proces srbizacije i asimilacije poodmakao i u ovim oblastima. Čitajući Karića, reklo bi se da je posrbljavanje rumunskih (vlaških) govora išlo spontano, putem svakodnevnice komunikacije srpskog i rumunskog (vlaškog) življa, ali

⁹³⁹ Dragoljub Petrović, *op. cit.*, (1966), 52.

⁹⁴⁰ Vladimir Karić, *Srbija: opis zemlje, naroda i države*, Beograd – Novi Sad, 1997, 210. Vladimir Karić, *Srbija: opis zemlje, naroda i države*, Beograd, Kraljevska-srpska državna štamparija 1887.

da se posrbljavanje svakako ne priželjkuje, ne očekuje. Kada na sledećoj stranice Karić kaže: „Nije se nikada imalo na umu to, da bi *Vlasi*, govoreći jednom oba jezika, i *vlaški* i *srpski*, morali na posletku zanemarivati svoj maternji jezik i u toliko jače prijanjati za *srpski*”, stiče se isti dojam nenamernog, spontanog posrbljavanja. Međutim, kada u nastavku kaže da im je srpski jezik „svakako korisniji, i koji bi im, jednom već uobičajen, *olakšao pretapanje u Srbe*”,⁹⁴¹ otkriva se zadnja namera autora, jer je tobože *srpski jezik korisniji*. Složio bih se s Karićem da je srpski jezik doista korisniji jedino u *lakšem pretapanju Rumuna (Vlaha) u Srbe*, tj. korisniji u procesu asimilacije rumunskog (*vlaškog*) življa koja nije plod spontanosti, već nametanja tuđeg umesto maternjeg jezika deci rumunske (*vlaške*) nacionalnosti u školama istočne Srbije.

Povodom asimilacije i Milovan Pejanović u već spomenutom izveštaju za Oznu sačinjenom (1948–1949?) posle Informbiroa iznosi da je „Očigledno ... da je u nacionalnom pogledu već odavno počeo proces asimilacije *Vlaha*, koji se sporo razvija jedino u pogledu jezika koji se još održao.”⁹⁴² Kako se nakon posleratnih godina tokom 1945–1948. komunistička vlast dobrano potrudila da formira novu *vlašku naciju*, pa samim tim i *vlaški jezik*, ali kako u tome nije uspela, počinje sa asimilacijom Rumuna (*Vlaha*), pre svega putem škole. U tom duhu Pejanović kaže „da nema nikakvog smisla ići protiv ovakvog istorijskog razvitka, jer bi *svaki pokušaj rumuniziranja bio korak nazad koji ni sami Vlasi neće da prihvate čak ni u pogledu jezika, jer je za njih rumunski književni jezik težak i nerazumljiv i daleko bi ga teže učili nego srpski jezik.*”⁹⁴³ Dakle, po mišljenju komunista Pejanovića, Rumunima (*Vlasima*) je srpski jezik lakše učiti od maternjeg rumunskog jezika, međutim, taj isti Pejanović na drugom mestu svog referata za Oznu piše da se „kao uzrok povlašćavanju Srba (navodi – S.G.) i to što se navodno *vlaški jezik lako uči, jer je siromašan sa rečima i nema gramatičkih pravila.*”⁹⁴⁴ Čovek na kraju ne zna kom delu Pejanovićevog referata da veruje.

⁹⁴¹ Vladimir Karić, op. cit., 1997, 210–211. Vladimir Karić, op. cit., 1887.

⁹⁴² *Vlasi u dokumentima*, 2009, 81–82.

⁹⁴³ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 81–82.

⁹⁴⁴ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 27–28.

Pejanović takođe nije siguran kako bi se trebalo ponašati prema Rumunima (Vlasima), pa kaže: „Ukoliko se prihvati postavka da se Vlasi osećaju Srbima i da trebaju u tom pravcu da se razvijaju, nužno bi bilo pojačati prosvetni rad. Tendencija potpunog izjednačavanja Vlaha sa Srbima, posebno u Boru trebalo bi u tom slučaju organizovano i smišljeno ubrzati. To bi bila samo pomoć razvitku koji manje ili više stihijski teče preko stotinu godina. Pojačanjem mreže škola, naročito osmoljetke, zatim organizovanjem prosvetnog kadra mnogo bi se učinilo u tom pravcu”,⁹⁴⁵ tj. mnogo bi se učinilo u pravcu asimilacije Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. Živan Vasiljević se nakon napuštanja ideje da se Rumuni (Vlasi) razvijaju u svom nacionalnom duhu kao Vlasi, seća „da je jedan od zadnjih stavova ... bio da treba tražiti sada nekakve puteve, jer smo se odrekli toga da gledamo da je to neka posebna grupa, ali da treba naći puteve i načine za pojačanje našeg (srpskog – S.G.) uticaja na taj živalj u vlaškim selima... U to vreme, ja ne znam ko je izneo, samo znam da je bilo u malo dirljivoj formi postavljeno kako *Vlasi treba dalje da se razvijaju i sve više primaju srpski jezik, i polako razvijaju sa Srbima i polako se istorijski pretope*”,⁹⁴⁶ što će reći, da se asimiluju u Srbe.

U *Stenografskim beleškama* sa partijskih sastanaka na kojima se vodila rasprava o vlaškom pitanju tokom 1952–1953. zabeleženo je, pored ostalih, i mišljenje Milenka Stojanovića da „Pre rata partija nije imala neki poseban stav prema Vlasima ... Vlaško pitanje se ističe tek početkom 1945. godine ... Početkom 1945. godine primenom nekih staljinističkih postavki na nacionalno pitanje, prvo se postavilo da su Vlasi nacija za sebe. *Nacionalno vlaško pitanje treba rešiti na taj način što bi im trebalo dati škole, štampu, jezik i sve ono što pripada naciji, čak eventualno i autonomiju*. Međutim, praksa je pokazala da je to nemoguće i da to ne stoji, pa se onda pošlo natrag da to nije nacija nego narodnosna grupa koja treba da se formira u naciju. I u tom smislu u Zaječaru je formiran neki odbor sa zadatkom da prvo *osnuje list* koji će da se širi u vlaška sela. Drugo, da ta grupa *izradi vlašku*

⁹⁴⁵ Vlasi u dokumentima, 2009, 59.

⁹⁴⁶ Vlasi u dokumentima, 2009, 144.

gramatiku, azbuku i pismo i da pokrene pitanje *otvaranja vlaških škola*.”⁹⁴⁷

U listu „Naša reč” (*Ворба ноастра*) koji je štampan u Zaječaru (*Зажујепј*) 13. septembra 1946. godine o članovima odbora i drugim dešavanjima zabeleženo je: „Jedan korak napred u našem životu, Konferencija Rumuna (Vlaha) iz našeg okruga – Izabran je odbor (izostavljena su imena odbornika – S. G.) koji će voditi brigu o unapređenju naše kulture; Iz celog Zaječarskog okruga okupilo se na konferenciji preko 50 Rumuna (Vlaha) da se dogovore kako da unaprede kulturu naših Rumuna da bi mogli da budu na nivou sa drugim narodima koji su obrazovaniji. Na Konferenciji su prisustvovali, pored seljana i obrazovani /tj. intelektualci/” – preveo S. G. („Ун паш инаинће ин вијаца ноастра, Конференција Румањилор (Влашилор) ђин округу ностру – ’Је аљес одбор (Таса Радуловић, Бора Димитријевић, Светозар Цукановић, Гина Ружић-Трокић, Димитрије Филиповић, Драгиша Недељковић, Јанко Симеоновић,⁹⁴⁸ Љубица Патлицановић,⁹⁴⁹ Милорад Белићевић, Миленко Станојовић, Александар Станковић, Зарија Богдановић ши Теодор Бећирић) каре о са поарће грижа ће инаинтала култури ноастре; Ђин тот округу Зајшјеарјулуј с-а астранс ла конференције писта 50 ће Румањ (Влаши) са са ворбјаска кум са риђишје култура ла Румањи ностри ће са поата са фије ин ранд ку лумја аилалта каре је мај инвацата. Ла аста Конференције а фост пе ланга саћењ ши ће ај инвацац (интелектуалц).”).

Što se tiče lista *Vorba noastra*, Milenko Stojanović navodi da je „List ... bio nerazumljiv zbog jezika i azbuke i služio je za podsmeh, imao je uglavnom onaj burjanski (ungurjanski – S. G.) dijalekt”, dok o jeziku i pismu kaže: „Sam vlaški jezik bio je siromašan, *pokušavalo se sa stvaranjem jedne azbuke od ćirilice sa izvesnim dodatkom, uzimajući kao osnovicu rumunsku 'Libertatea'*”. Povodom drugih pitanja kojima je trebalo da se bavi Odbor, Stojanović kaže, a „*Što se tiče gramatike, osim odluke da se napravi, niko po tome nije ništa*

⁹⁴⁷ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 137–138.

⁹⁴⁸ Njegovog brata, narodnog heroja Đorda Simeonovića, Nemci su obesili na Kraljevici 1943. godine. Danas se na tom mestu nalazi spomenik nazvan *Vešala*.

⁹⁴⁹ Verovatno u rodu s narodnim herojem Patlidžanovićem iz Krajine.

radio”, ali se prikupljao „folklor i pesme”, doduše „ne na onoj osnovi po kojoj su se počele da prikupljaju radi podizanja jezika i stvaranja nacije”, već da bi se očuvala od zaborava.

Dakle, u posleratnoj Srbiji „primenom nekih staljinističkih postavki” radilo se na formiranju „vlaške nacije”, etnonima „Vlaši” i „vlaškog jezika”, ali, koliko god to zvučalo paradoksalno, od tog se monstruoznog plana odustalo, zahvaljujući suprotstavljanju Ozne IB-u počev od 1948. do 1953. godine, kada je odlučeno da se umesto formiranja vlaške nacije svim sredstvima započne još rigorozniji proces posrbljavanja i sveobuhvatne asimilacije Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. U to vreme su nastali referati koji su objavljeni u knjizi *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva*. To je vreme Staljinovih pritisaka na Jugoslaviju i suprotstavljanju Ozne na čelu s Aleksandrom Rankovićem, njenim prvim predsednikom (1948–1953), koji je odigrao ključnu ulogu u izolaciji prosovjetskih snaga na Golom otoku. Zanimljivo je navesti da se na popisu 1948. godine, kada se krenulo u odlučnu borbu protiv Informbiroa i kada je bila na pomolu ideja da se odustane od formiranja vlaške nacije, popisalo 93.440 „Vlaha”, a da se na popisu 1953. godine, kada se konačno odustalo od ideje formiranja vlaške nacije, a odlučno prihvatila ideja o posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, deklariralo samo 28.047 Rumuna (Vlaha), da bi konačno na popisu 1961. godine bilo popisano samo 1.368 Rumuna (Vlaha). Dakle, u periodu od trinaest godina (1948–1961) od 93.440 popisanih Rumuna (Vlaha) stiglo se do 1.368 popisanih Rumuna (Vlaha), što veoma grubom asimilacionom politikom, što nameštenim popisnim rezultatima.

Kakav je bio odnos velikosrpske buržoazije prema Rumunima (Vlasima) istočne Srbije u predratnoj Jugoslaviji, takav je donekle bio i odnos komunista srpskog porekla prema onima rumunskog (vlaškog) porekla u posleratnoj Jugoslaviji. Srbi se nisu mogli osloboditi svoje nadmenosti u kontaktu s Vlasima, a Vlasi svog poltronstva u kontaktu sa Srbima. I jedni i drugi su u posleratnom periodu radili na formiranju „vlaške nacije”, uspostavljanju etnonima „Vlaši” i kreiranju „vlaškog jezika”, sve do zahlađenja odnosa sa Sovjetskim Savezom. U formiranju „vlaške nacije” kao i drugome nije se uspeo i zato što se nije dovoljno želelo doći do uspeha, tobože zbog toga što im je formiranje novih nacija nametnuto po staljinističkom modelu pa

su posle sukoba sa Informbiroom brže-bolje zajedničkim snagama prionuli na potpunu asimilaciju Rumuna (Vlaha), u čemu su dobrim delom i uspeali. Tamo gde su komunisti i socijalisti stali, nastavili su „Vlasi-asimilanti” i „Vlasi na određeno vreme”, koji su pod okriljem „demokratskih” institucija Srbije na „slobodnim” izborima izabrani da formiraju *Nacionalni savet Vlaha* 2010. godine. Pomoć srpskim vlastima pruža i Evropska komisija svojim izlaganjem u *Stručnom izveštaju o stanju manjinskih prava u Republici Srbiji* iz 2012. i 2015. godine i preporukama o *potpunom poštovanju načela slobodnog izjašnjavanja* svakog pojedinca prilikom formiranja „vlaške nacije” i etnonima „Vlah/Vlahi”, koji inače ne postoji u internoj upotrebi na maternjem jeziku Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. Očigledno je da preporuka Evropske komisije (2012, 2015) o formiranju regionalnih jezika ide u prilog srpskim vlastima u formiranju regionalnog „vlaškog jezika” (limba vlahă/limba vlaha) i njegove standardizacije. Razume se, raznovrsni pritisci koji se vrše na rumunsko (vlaško) stanovništvo u vreme izbora Nacionalnog saveta Vlaha 2010. i 2014. godine nisu nikada razmatrani od strane Evropske komisije. O tome nema ni pomena u *Stručnom izveštaju o stanju manjinskih prava u Republici Srbiji*, koji je predat srpskim vlastima krajem 2015. godine.

Učenicima rumunske (vlaške) nacionalnosti uvođenje *vlaškog jezika* umesto *rumunskog jezika* sa *elementima nacionalne kulture* takođe je zločin sa nemerljivim posledicama koje su u uzročno-posledičnoj vezi s delovanjem Nacionalnog saveta Vlaha čiji se članovi neretko izjašnjavaju Srbima. Toj paradi na čelu s Nacionalnim savetom Vlaha u formiranju „vlaškog jezika”, kome bi i Frankenštajn pozavideo, u konstituisanju nove etnogeneze Vlaha istočne Srbije, koji na Balkanu kao takvi postoje i pre dolaska Rimljana, u falsifikovanju nove istorije Vlaha, kojima je matica zemlja Srbija, nipošto Rumunija, a sve u cilju formiranja *svesti* nove *vlaške nacije* koju valja izdvojiti iz okrilja rumunskog naroda, zdušno pomaže Republika Srbija svojim projektima, među kojima izdvajam „Ponosni Vlasi (*Vlahi maroš*) – interkulturalno Braničevo”, sufinansirano iz kase *Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije*, čija je realizacija počela objavljivanjem tekstova Gordana Bojkovića, doktora istorijskih

nauka,⁹⁵⁰ i Dragana Andrejevića, člana Nacionalnog saveta Vlaha, publiciste (?) i istoričara umetnosti (?),⁹⁵¹ u požarevačkom nedeljniku

⁹⁵⁰ *Reč naroda*, God. LXX, br. 3382 (utorak 18. avgust 2015), str. 10. Gordan Bojković navodi „da je sam izraz 'vlah' vremenom izgubio svaki nacionalni prizvuk i do 12. veka postao, pre svega, pravni status i zanimanje, kojim su se bavili poglavito Srbi... O tome svedoče i teritorije koje su u srednjem veku ponele ime vlaha” i onda nabraja i poistovećuje naziv „Stari Vlah ... u srcu srednjovekovne Srbije; ... vojvodstvo Vlaška, današnja južna Rumunija; ili Velika Vlaška, kako su ... Srbi nazivali prostranu Tesalijsku ravnici u današnjoj Grčkoj.” Bojković očigledno deli mišljenje svojih učitelja da su srednjovekovni Vlasi Balkana bili samo socijalna kategorija, tj. stočari srpskoga porekla; nažalost, geografski naziv Starih Vlaha ne povezuje s geografskim nazivom Romanija, ali ga povezuje s nazivom srednjovekovne Vlaške u kojoj su živeli Rumuni (Vlasi), ako se ne varam, ili je možda i taj naziv u vezi s *vlasima* koji su socijalna kategorija srpskoga porekla; Bojković nije na *per-tu* ni sa bogatom literaturom o tesalijskim Vlasima, čiju su teritoriju Grci nazivali *Megale Vlahia* (Velika Vlaška), a čiji preci još uvek žive u Grčkoj, ali i u Makedoniji, Albaniji i Bugarskoj, danas poznati kao Aromuni itd., itd. Bojković je u ovom članku pokazao samo svoje veliko neznanje o Vlasima srednjovekovnog razdoblja i ništa više. O stanovništvu „koje se danas naziva Vlasima na prostoru istočne Srbije” on zna samo da ono „u većem broju stiže iz Vojvodstva Vlaške (danas južna Rumunija), od 1735. godine i Druge seobe Srba pod Arsenijem IV Šakabandom”. On ne zna da se srednjovekovna Vlaška prostirala na teritoriji današnje Oltenije u Rumuniji pa je zato u dva navrata naziva južna Rumunija. On ne zna ništa o rumunskom jeziku Rumuna (Vlaha) sa prostora istočne Srbije koji se pominje u izvoru iz 1404. godine. On je samo naveo geografa i etnologa Vladimira Karića koji je pisao o tim doseljenicima, ali „Kao što to obično biva kad se stanovništvo meša, neke srpske porodice su se romanizovale (ne sme reći *rumunizovale* – S. G.), neke vlaške (makar da su *romanske*, ako ne sme reći *rumunske* – S. G.) su se srbizovale i nastala je ona mešavina stanovništva koja se i danas može naći na prostoru Kučaja, Homolja, Zvižda, Stiga, Timočke krajine”, aludirajući ovim da su *Vlasi mešanci*, tj. *nisu plemenita roda* ili, što bi se reklo, *nemaju pedigree nebeskog naroda*.

⁹⁵¹ *Reč naroda*, God. LXX, br. 3382 (utorak 18. avgust 2015), str. 11. Drugi autor na navedenom projektu, Dragan Andrejević, idejni tvorac teorije *autohtonosti*, koji piše da su Vlasi „autohtoni narod (u odnosu na Rumune – S. G.) koji je nastao na teritoriji cele Srbije, delu Bugarske, Makedonije, Albanije i Grčke” i da navodno „Car Konstantin Sedmi Porfirogenit ... kaže da u Vizantiji žive *Rhomajoni* (koji govore grčki) i *Romanjoni* (dobro je da nisu Kromanjoni – S. G.) ili *Rumilji-Ruminji* koji govore latinskim jezikom”, pa na osnovu toga on donosi sledeće zaključke: „Vizantijsko carstvo koje se nazivalo i *Romanija* i *Rumelija*, a njeni stanovnici govornici latinskog narodnog jezika Rumilji/Rumini, jasno ukazuje na današnji naziv Vlaha na svom vlaškom – Ruminij”. Moram reći da je Vizantija u pisanim izvorima uvek *Romania*, a da je *Rumelija*, bolje reći *Rumeljski beglerbegluk* sa sedištem u Sofiji postojao u vreme turske vlasti. I u jednom i u drugom slučaju Rimljana odavna

„Reč naroda” od 18. avgusta (god. LXX, br. 3382) 2015. godine na srpkom i na „vlaškom jeziku” u latiničkoj transkripciji i u prevodu (*tulmašu*) Slobodana Golubovića.⁹⁵²

To što su autori pokazali ogromno neznanje o etnogenezi Vlaha i njihovoj istoriji nije problem, jer su oni u svetu nauke u vezi s bilo kojom istorijskom temom *in cognito*. Nije problem ni to što se oni nalaze u poodmaklim godinama života pa nemaju vremena da bilo šta nauče o Vlasima Balkana (Aromunima, Faršeriotima, Meglenorumunima, Istrorumunima itd.) ili o Rumunima (Vlasima) istočne Srbije. Problem postoji zato što će mnogima koji o etnogenezi, istoriji i jeziku Rumuna (Vlaha) istočne Srbije malo šta znaju ili gotovo ništa, stići do ruku požarevački list *Reč naroda*, gde će pre saznati o neakvim RHOMAJONI-ma koji govore grčki i o ROMANJONI-ma ili RUMILI-ma/RUMINJI-ma koji govore latinski, umesto da saznaju nešto o svom nastanku, o svojoj istorijskoj prošlosti i svom maternjem jeziku.

Svikli smo na to da svako može predati svoj tabak s kojekakvim temama lokalnim novinama, i donekle postali imuni, jer je to manje-više postala uobičajena praksa, ali da *Ministarstvo kulture i informisanja* finansijski podržava kvaziprojekat zasigurno sumnjivog kvaliteta, nepojmljivo je. S kojim pravom Ministarstvo troši novac iz republičke kase za gorenavedeni projekat kojim se u regionalnom listu

već nema na tim prostorima. Najgore od svega je to što je svu papazjaniju od teksta potpisala Andrijana Maksimović obaveštavajući se, pretpostavljam, o svemu u razgovoru koji je vodila s vajnim publicistom i istoričarem umetnosti Andrejevićem, kojeg viđeniji građani Negotina ne znaju ni kao publicistu ni kao istoričara umetnosti, a o ostatku Srbije da i ne govorim. Dakle, to nije Andrejevićev autorski tekst pa će, po svemu sudeći, Andrejević reći da je pogrešno interpretiran od Andrijane Maksimović.

⁹⁵² Slobodan Golubović potiče iz sela Duboke kod Kučeva. Živi i radi kao profesor fizike u Beogradu. Jedan je od glasnogovornika ideje formiranja „vlaške nacije” i standardizacije „vlaškog jezika”. Autor je pod pseudonimom dPasujoni slikovnice pod naslovom *Панда ѡнѡаѡ кунѡ фу* (Panda uči kung-fu – S. G.) na nestandardizovanom „vlaškom jeziku”, koja je izdata u Beogradu 2013. Izdavač je *Nacionalni savet Vlaha* sa sedištem u Petrovcu na Mlavi i *Udruženje za očuvanje identiteta, jezika, kulture i tradicije Vlaha „Gergina”* iz Negotina, dok je pokrovitelj izdanja *Fondacija za otvoreno društvo, Srbija*. Iste godine u Beogradu pojavljuje se isti autor pod istim pseudonimom sa istim izdavačima i knjigom koja nosi naslov *Vuorbarj : vlaško – srpski rečnik*. O dometima ovih izdanja kazaću nešto više u poglavlju *Nacionalni saveti Rumuna (Vlaha) i njihova izdavačka politika*.

Reč naroda šire dezinformacije i neznanje na tzv. vlaškom jeziku koji ne postoji, koji nije standardizovan, koji je međunarodnoj naučnoj javnosti nepoznat i koji neće prihvatiti, kao uostalom i sve jezike koji su nastali na prostoru eks-Jugoslavije (bosanski, crnogorski itd.), jer će tzv. *vlaški jezik* vazda biti samo pokriće za članove Nacionalnog saveta Vlaha i za njihove „prijatelje” u srpskom narodu koji su tu da „pomognu”, po nalogu svojih partijskih vođa, da sramota Rumuna (Vlaha) istočne Srbije bude veća i *da se Vlasi nikad ne osećaju svoji na svome*, a sve radi brže asimilacije, koju sada, zamislite samo, ne predvode srpska administracija, škola, crkva i mediji, već Nacionalni savet Vlaha, tj. „Vlasi na određeno vreme” okupljeni oko ideje da oforme „vlašku” nacionalnu manjinu koja nema nikakvih dodirnih tačaka sa rumunskom, i „vlaški” jezik koji nije isto što i rumunski govori istočne Srbije.

Posrbljavanje i asimilacija putem školstva. Još u vreme Prvog srpskog ustanka, već 1807. godine, počela je sa radom škola u Poreču u kojoj je nastavu držao *Simeun Kračun* iz Banata, koji je 1810–1812. podučavao i Mišu Anastasijevića, docnije poznatog dunavskog kapetana i zadužbinara. Ubrzo zatim, 1819. godine, pominje se i škola u rumunskom (vlaškom) selu *Crnajki*, u kojoj se nastava odvijala na srpskom jeziku, dok su za to vreme „Tekija, Kladovo i Brza Palanka bili ... pod vlašću Turaka, što je onemogućavalo bilo kakvu javnu nastavu na srpskom jeziku.”⁹⁵³ Međutim, po oslobođenju Ključa 1833. godine situacija se izmenila, pa se u tadašnjem *Kladovu*, naselju s rumunskim (vlaškim) življem, u državnoj („praviteljstvenoj”) školi kao učitelji srpskoga porekla pominje Antonije Damjanović i Pavle Atanacković 1835/36. godine, poreklom Novosađanin; škole su takođe otvarane u *Mihajlovcu* i *Gornjanima*, naseljima s rumunskim (vlaškim) življem iste 1835/36. godine; u *Kladušnici*, naselju s rumunskim (vlaškim) življem nastavu na srpskom jeziku obavlja Đura Dimitrijević; u *Tekiji*, naselju s rumunskim (vlaškim) življem, započela je s radom „opštestvena”, tj. opštinska škola 1835/36, s nastavom na srpskom jeziku koju je obavljao učitelj Stojan Petrović; u

⁹⁵³ Vladimir Stojančević, *Ključ i Porečka krajina od kraja 18. veka do oslobođenja 1833. godine*, Beograd, SANU, Posebna izdanja, knj. DCXXVI, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 20, 1994, 80.

Milanovcu (Donji Milanovac od 1859) postojala je državna („praviteljstvena”) škola, a učitelj je najpre bio Isak Oblučarević, Slavonac iz Velike Pisanice; u Negotinu gde je postojala i *Vlaška mala* uređena je takođe državna („praviteljstvena”) škola sa nastavom na srpskom jeziku 1835/36. godine. Zakonom o osnovnoj školi (*Ustrojenija javnog učilišnog nastavljenija*) 1844. godine otvorene su nove škole u Timočkoj Krajini: u srpskim selima, Štubiku, Rogljevu i Karbulovu i rumunskim (vlaškim) selima, *Dušanovcu*, *Jabukovcu* i *Brzjoj Palanci*, a u porečkoj oblasti otvorene su škole u sledećim rumunskim (vlaškim) selima, *Gornjanu* 1860, *Klokočevcu* 1864, *Rudnoj Glavi* 1867, *Golubinja* 1870, *Mosni* 1881, *Boljetinu* 1888, *Tandi* 1897, *Topolnici* 1898. i *Miroču* 1920. godine.⁹⁵⁴ Škole u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem otvarane su još u *Zlotu* i *Radujevcu* 1841/42. i *Podgorcu* 1851. godine. Prema popisu iz 1866. godine zabeležene su osnovne škole u sledećim rumunskim (vlaškim) selima: *Crnajka* je imala 1351 stanovnika, a 127 učenika; *Majdanpek* 1605 stanovnika, a 149 učenika; *Klokočevac* 1287 stanovnika, a 118 učenika; *Topolnica* 1285 stanovnika, a 92 učenika; *Tanda* 660 stanovnika, a 69 učenika; *Boljetin* 974 stanovnika, a 87 učenika; *Golubinja* 1388 stanovnika, a 137 učenika; *Mosna* 747 stanovnika, a 79 učenika i *Miroč* 540 stanovnika, a 46 učenika.⁹⁵⁵

O posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije putem nastave na srpskom jeziku u rumunskim (vlaškim) naseljima pisao je i rumunski istoričar K. Konstante (C. Constante) u svom delu „Rumuni u timočkoj i moravskoj dolini” (*Românii din Valea Timocului și a Moravei*). O zatečenom stanju 1900. godine kaže: „Dok je u četiri najnaseljenije srpske oblasti, u Vranju, Užicu, Čačku i Toplici u 791 selu bilo samo 105 škola sa 206 učitelja, u one četiri oblasti u kojima žive i Rumuni za 509 sela nije bilo manje od 397 škola sa 716 učitelja. Sa 397 škola i 716 srpskih učitelja bez ijedne rumunske škole i bez ijedne rumunske crkve, s jedne strane nije ni čudo što se rumunski jezik kojim govore ovi Rumuni ne podudara s našim, kako oni kažu, opet, s druge strane počće da nestaju nošnja,

⁹⁵⁴ Jovica Orlović, Vene Stojmenov, *Kulturno-prosvetne prilike u Porečkoj opštini*, Razvitak, god. XIII, br. 3, Zaječar (1973), 95.

⁹⁵⁵ Jovica Orlović, Vene Stojmenov, *op. cit.*, (1973), 96.

običaji i verovanja, kao što su počele neke narodne pesme.” (Pe când în patru dintre cele mai populate județe sârbești și anume: Vrania, Ujița, Ciaciac și Toplița, în 791 sate nu erau decât 105 școli cu 206 învățători, în cele patru județe în care locuiesc și români, pentru 509 sate nu erau mai puțin de 397 școli cu 716 învățători. 397 școli și 716 învățători sârbi fără nicio școală românească și nicio biserică românească, nu e de mirare dacă pe de o parte limba românească vorbită de acești români nu se va mai lovi cu a noastră, cum zic ei, iar pe de alta, vor începe să dispară portul, datinele și credințele, cum au început să dispară unele cântece populare.).⁹⁵⁶ Manji broj škola (105) i učitelja (206) u većem broju naselja (791) u oblastima sa čisto srpskim žiteljima naspram većeg broja škola (397) i učitelja (716) u daleko manjem broju naselja (509) u kojima pored srpskog živi i rumunsko (vlaško) stanovništvo očigledno ukazuje na nameru srpskih vlasti da se što brže i uspešnije izvrši posrbljavanje i asimilacija rumunskog (vlaškog) stanovništva istočne Srbije.

Naspram iznetih podataka o mnogobrojnim školama koje su radile 1900. godine u rumunskim (vlaškim) naseljima istočne Srbije izneću podatak da je za period od 1960. do 1965. godine samo u Timočkoj Krajini radilo 164 četvororazrednih škola u svim manjim naseljima, petorazrednih 23, šestorazrednih 7, a osmorazrednih 55 škola, pa je u osnovnim školama nastavom na srpskom jeziku bilo obuhvaćeno 35.886 učenika, dok je u Porečkom srezu evidentirano 9 osnovnih škola sa 1046 učenika i jedna osmogodišnja škola sa 503 učenika, ukupno 1549 učenika.⁹⁵⁷

Tako je bilo s otvaranjem škola, i to najpre u rumunskim (vlaškim) naseljima, a potom i u srpskim u vreme kneza Miloša u Kneževini Srbiji, tako je bilo u Kraljevini Srbiji i Jugoslaviji, isto je bilo i u vreme posleratne komunističke Jugoslavije, pa je tako i danas. Sela sa rumunskim (vlaškim) stanovništvom imala su prvenstvo u otvaranju škola, u kojima se nastava odvijala isključivo na srpskom jeziku. Ne bih rekao da Rumuni (Vlasi) nisu nikada tražili nastavu na

⁹⁵⁶ C. Constante, *Românii din Valea Timocului și a Moravei*, u: *Românii din Timoc*, Vol. I, Timișoara, Marinesa, 1929 [2008], 240, preuzeto iz: Monica Huțanu, Annemarie Sorescu-Marinković, *Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană : provocări și perspective*, u: *Dosar : Românistica – stare de fapt* (XII), 203/204.

⁹⁵⁷ Jovica Orlović, Vene Stojmenov, *op. cit.*, (1973), 96.

maternjem, rumunskom jeziku,⁹⁵⁸ kao što kaže Tihomir Đorđević, već im to nikada nije omogućeno. Toličke škole nisu bile tu da bi se Rumuni (Vlasi) istočne Srbije izvukli iz zaostalosti i „da se u njih usadi obrazovanost”, već da se „Vlasi posrbe, osveste i pripitome”, i da se „Vlasi oduče od njihovog maternjeg jezika”, kako kaže učitelj Nikola Stojanović u svom referatu 1882. godine.⁹⁵⁹

Rekao bih da je u oslobođenoj Srbiji od Drugog srpskog ustanka do danas postojala osmišljena asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, koja je vođena svim sredstvima, posebno nakon Prvog svetskog rata u multinacionalnoj Jugoslaviji, i to od najviših organa srpskih vlasti do opštinskih i seoskih službenika i poltrona koji su neretko bili iz redova rumunskih (vlaških) asimilanata, a koje mnogi intelektualci iz redova Rumuna (Vlaha) istočne Srbije danas poistovećuju s većinom članova Nacionalnog saveta Vlaha sa sedištem u Petrovcu na Mlavi.

Potvrdu mog mišljenja o posrbljavanju i asimilaciji putem školstva nalazim u spomenutom referatu koji je učitelj jasikovački Nikola Stojanović čitao na zboru „omoljskih učitelja” 1882. godine: *„Najveću prepreku da se u njih (Rumune/Vlahe/ – S. G.) usadi obrazovanost, čini im jezik – govor. Da se toj najvećoj prepreci stane na put, da se dakle Vlasi oduče od njihovog maternjeg jezika i da nauče srpskome zavedene su i po njiovim selima narodne škole. Time se hoće srbiziranje rumunizma.”*⁹⁶⁰ U navedenom tekstu je učitelj Stojanović bez ikakve zadržke rekao kako bi u interesu obrazovanja Vlaha bilo dobro da se „*oduče od njihovog maternjeg jezika i da (se) nauče srpskome*”, a da bi se u tome uspelo, „*zavedene su i po njiovim*

⁹⁵⁸ Gheorge Zbucnea, Cezar Dobre, *Românii timoceni: destin istoric și documente*, București, Editura DC Promotions, 2005, 60: „Noi nu suntem sârbi, tocmai precum românii din Ungaria nu sunt unguri și cei din Rusia, ruși... Ei nu ne lăsau să învățăm în școli limba noastră, nu ne lăsau să ne facem biserici românești, să avem gazete românești și alte de acestea.” (Mi nismo Srbi, kao što Rumuni iz Ugarske nisu Ugri i oni iz Rusije nisu Rusi... Oni nam ne daju da u školi učimo svoj jezik, ne dopuštaju nam da gradimo rumunske crkve, da šampamo rumunske novine i slično – u prevodu S. G.)

⁹⁵⁹ *Srbiziranja i organizacija škola, Nikola Stojanović, učitelj Jasikovački čitao na zboru „omoljskih učitelja” 27 decembra 882, u: Učitelj, god. II, Beograd 1883, 88, 90.*

⁹⁶⁰ *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit., 88.*

selima narodne škole”, čime se „*hoće srbiziranje rumunizama*”. Drugim rečima, školskom politikom htela se izvršiti potpuna asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. Međutim, kako učitelj Stojanović nije zadovoljan onim što je za posrbljavanje rumunskog (vlaškog) življa istočne Srbije učinila prosvetna politika Kraljevine Srbije, on postavlja pitanje na koje sam daje odgovor: „Čime i kako naši organizatori šire prosvetu? Po najviše školom i školovanjem. Oni zavode kako po srpskom, tako po vlaškom življu škole. Šalju – upravo gone – učitelje, da tamo onako isto obrazuju kako srpčiče tako i vlaščiće. E lepo. Učitelj mora ići za lebom, mora ići u Vlahe.”⁹⁶¹ Po njegovom mišljenju, politici posrbljavanja Rumuna (Vlaha) školom ne poklanja se potrebna pažnja, pa kaže: „*Više se pazi na srpske škole, a manje na vlaške. To je nepravda a i netaktičnost. Oće se školom posrbljavanje, a ne poklanja joj se pažnja. Zar to nije velika pogreška?*”⁹⁶² pita se učitelj jasikovački i nastavlja, „Zar je pravo ne obići školu (misli se na školske vlasti – S. G.), koja je svojim vrletnim položajem u vrletnom mestu; školu koja je pastorče prosvete: *školu kojoj je zadatak da posrbi tri sela – Jasikovo, Vlaole i Leskovo* – koja su zaboravljena, zabačena, izuzetak u okrugu i t.d... Nikome (od učitelja) se ne mili lutati po ovim vrletima, kao *poklonik sa ovoga sveta na onaj*. A gornjim načinom ... neće se nikad doći do cilja: *da se Vlasi posrbe, osveste i pripitome*. Kao što rekoh, krivi su organizatori, što se *Vlasi teško srbiziraju* i što prosveta u njiovom življu slabo napreduje.”⁹⁶³

Ovo su reči učitelja jasikovačke škole Nikole Stojanovića, ali one predstavljaju javno mnjenje intelektualne elite Srbije druge polovine XIX veka. Ko bi deklarativnije mogao navesti šta *školovanjem vlaščića* valja postići od jednog učitelja koji živi život posvećenika po vrletnim mestima „*kao poklonik sa ovoga sveta na onaj*” s jednim jedinim ciljem, „*da se Vlasi posrbe, osveste i pripitome*”, jer su Vlasi, po njegovim svetonazorima, *neosveščena i podivljala bića*. Učitelji su životnu sredinu Rumuna (Vlaha), po

⁹⁶¹ *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit.*, 88.

⁹⁶² *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit.*, 89.

⁹⁶³ *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit.*, 90.

kazivanju učitelja Nikole Stojanovića, doživljavali kao *onostrani (donji) svet* u koji po kazni moraju poći.

Nakon kritika dotadašnjoj organizaciji škola koja je malo šta učinila u vezi s *utapanjem vlaškog življa u srpstvo*, učitelj Stojanović navodi svoje predloge koji bi uz sveobuhvatnu podršku srpskih vlasti dali bolje rezultate u bržem i boljem posrbljavanju: „Ja sam sadanjoj organizaciji škola protivan – kaže Stojanović – a to iz ovih razloga :

1. Što se nije pazilo na narodnost;
2. Što je *isti broj godina učenja* i vrlo mali za *obe narodnosti* ;
3. Što su *isti predmeti i isti način obučavanja* za *obe narodnosti*” i nastavlja: „Da bi ovo dokazali i da bi se Vlasi posrbili predložio bi ovo:
1. Za izvesno vreme odvojiti organizaciju po narodnosti;
2. *Produžiti broj godina*;
3. *Zavesti prema godinama više razreda*;
4. Neke predmete izbaciti;
5. Postaviti *više učitelja u jedno selo*;
6. *Smanjiti broj škola*;
7. *Zavesti još sada svuda nedeljne škole* i
8. ***Zakonom zabraniti da se vlaški govori bar u zvaničnim poslovima kao: opštinskim, sreskim i okružnim kancelarijama; u školi; u crkvi*** (pri svima drugim poslovima); ***u narodnoj vojsci*** kad je u logorima i t.d.”⁹⁶⁴

Učitelj je, zapravo, naveo sve institucije vlasti preko kojih su se vršili posrbljavanje i asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. Predlaže još, pošto su „*među Vlasima crkve retke*, to neka se i crkveno pevanje izostane; a *neka se obrati više pažnje narodnom pevanju, jer će ono omekšati srca ovog življa, melanholiju prirodom darovanu*”,⁹⁶⁵ pa nastavlja: „***Ja sam još i za to, da se svuda po vlaškim selima pošalju po dva i više učitelja kako bi oni više uticali na srbiziranje***; jer, sem škole, bila bi veća komunikacija prosvete, a to pomaže celom selu – celome življu. ***Učitelji stupajući u dodir s Vlasima razgovorom samim, gonili bi ih da govore sve srpski***. Pa i za same učitelje bolje je, da su njih više u jednome mestu. Onda se ne bi plašili Jasikova,

⁹⁶⁴ *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit., 90.*

⁹⁶⁵ *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit., 103.*

Bliznaka, Duboke – Omolja, Zvižda – već bi rado drug drugu išli i utehe drug drugome davali.”⁹⁶⁶

Razume se, po ko zna koji put navodim Đokića, koji kaže da su Rumuni Ungurjani tokom vremena primili srpski jezik, prilagodili se srpskim običajima i srpskim navikama, ali najbolje je da čitaocu ovde prezentujemo tekst u celosti: „Ungurjani ... kako su se *malo uporni i jogunasti mešali sa Srbima* to su ovi 'Ungurjani' sačuvali svoj jezik... Ali to *jogunstvo vlaško znatno popustilo i u novije vreme retko je naći Vlaha u Srbiji koji ne govori srpski*. Pa kako su u blizini tih rumunskih naselja bila i srpska sela, to su Srbi u opštenju sa Rumunima naučili vlaški jezik. Otuda je došlo to, da *u nekim mestima ima više sveta koji govori vlaški, a nije rumunske narodnosti, jer sam broj doseljenika iz Erdelja nije bio veliki ... Isto tako i 'Ungurjani' požarevačkog okruga koji su sišli u ravnicu takođe su se prilagodili srpskim običajima i srpskim navikama*. U toku vremena *mnoge njihove naseobine primiše srpski jezik i smatraju se danas za Srbe* i ako su *Srbi prema njima tolerantni bili i sa srpske strane na njih nikakve presije nije bilo da prime srpski jezik*.”⁹⁶⁷ Ja bih lično želeo da upoznam Srbina koji je u komunikaciji sa Vlasima iz susednih naselja naučio „vlaški jezik”. Takvi se, ukoliko ih uopšte ima, mogu prebrojati na prstima jedne ruke od Morave do Timoka. Istina je samo da su stanovnici mnogih rumunskih (vlaških) naseobina požarevačkog okruga primili „srpski jezik i smatraju se danas za Srbe”, te je proces srbizacije i asimilacije za njih uspešno okončan.

O sveopštem procesu posrbljavanja svugde i svagda svedoči i Đokićev primer sela Barovice koji preuzima od Erdeljanovića: „U selu Barovici *Vlasi su sasvim posrbljeni*, a u drugim selima oni su dvojezični t.j. govore i srpski i vlaški. Da nije grčke propagande, taj bi proces posrbljavanja išao znatno brže – veli Dr. Erdeljanović.”⁹⁶⁸

Na drugom mestu Đokić se povodom tzv. *povlašanih Srba*, koje njihova „rođena braća Srbi trpaju u Vlahe”, začuđeno pita: „Zar potomci Dobrnjca Petra, Milenka Stojkovića ništa bolje nisu zaslužili, nego da ih rođena braća Srbi trpaju u Vlahe... Eto kako se mudro

⁹⁶⁶ *Srbiziranja i organizacija škola, op. cit.*, 103.

⁹⁶⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 210, 211.

⁹⁶⁸ Jovan Đokić, *op. cit.*, 375; Jovan Erdeljanović, *Cincari i Meglenski Vlasi*, u: Nova Evropa, Beograd, 1924, 471.

upravljalo i radilo! ***Crkva i škola suzbilo je dosta ovo i sada je i tamo drukčije stanje.*** Malo više patriotizma kod građanskih vlasti pa će sve doći u svoj red i ***pravi Vlasi ostaće što su, a Srbi će se vratiti srpstvu veli poč. protojerej Mihajlo Stojaković.***⁹⁶⁹ Dakle, crkva i škola su dosta suzbile *vlaštinu*, kako bi rekao iguman Filaret u svom radu *Srpski odzarc* iz rumunske istorije krajem XIX veka, ali bi i *građanske vlasti* mogle malo više da *uteraju patriotizam* pa bi sve bilo u redu, tj. *Vlasi bi ostali Vlasi, a Srbi bi se vratili srpstvu*. Pitam se samo, ako su već *Srbi*, kako se mogu *vratiti srpstvu*? Uostalom, na koji način se može raspoznati ko je pravi Srbin među Rumunima (Vlasima), da bi se uz malo patriotizma vratio srpstvu, a ko nije? Što ja ne znam, nije čudno, ali nas i Đokić ostavlja u neznanju, jer o načinu raspoznavanja jednih i drugih ništa ne piše.

Na drugom mestu svoga dela Đokić nas obaveštava o poodmaklom procesu *posrbljavanja* tzv. „vlaškog jezika” za šta navodi dokaze: „Da u *vlaškom jeziku ima mnogo srpskih reči*, dokaz je i ovaj. G. Živko sa svojim sinom Brankom došao u selo *Brestovac* (okrug crnorečki) i pita jednu staru ženu: 'Ej babo gde je ovde sudnica?' A baba mu odgovara ovakvim *vlaškim dijalektom*: 'Tamo *peste reka*' – tamo preko reke. U ovom *vlaškom odgovoru* kao što se vidi *dve su reči čisto srpske, a jedna je vlaška.*”⁹⁷⁰ Biće obrnuto – baba je *upitana na srpskom* pa je *babin odgovor dat na „srpskom”*. Ovde se radi o *srpskom odgovoru*, a *ne o vlaškom*, jer da jeste, baba bi odgovorila *Acolo peste râu (ogaş)*, i uzgred rečeno, *babin odgovor* ukazuje na prihvatanje srpskog jezika u komunikaciji, ali pošto ga nije dobro poznavala, upotrebila je rumunsku reč *peste* „preko” umesto srpske koju nije znala.

U Rakovoj Bari žive Rumuni (Vlasi), ali, prema kazivanju neke učiteljice Anđelije Đokić, u tom selu žive Srbo-Vlasi: „Pre više od trideset godina (krajem XIX veka – S. G.) – veli g-đa Anđelija (Stančičeva), bila sam postavljena za učiteljicu u Rakovoj Bari sreza zviždskog okruga požarevačkog. *Kako sam svršila školu, to nisam imala ni pojma o tim Srbo-Vlasima u i. Srbiji.*”⁹⁷¹ Učiteljica Anđelija

⁹⁶⁹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 317.

⁹⁷⁰ Jovan Đokić, *op. cit.*, 359.

⁹⁷¹ Jovan Đokić, *op. cit.*, 308.

na nastavi nije mogla čuti za tzv. Srbo-Vlahe u Zviždu, kao ni u ostalim oblastima požarevačkog okruga, jer taj naziv u srpskom narodu nikada nije postojao. Profesori su eventualno, onako uzgred, mogli spomenuti Rumune ili Vlahe i svakako Srbe. Đokić u ovoj priči termin Srbo-Vlasi stavlja učiteljici Anđeliji u usta kako bi izgledalo da ga je ona njemu saopštila i da ga je ona mogla čuti od meštana Rakove Bare. Međutim, meštani navedenog sela su na maternjem rumunskom jeziku sebe oduvek nazivali samo *Rumâni (Rumuni)*, a na srpskom jeziku samo *Vlasi* i nikako drugačije.

„Mislim da neću pogrešiti – kaže Miroslav Draškić – ako se na ovom mestu potsetimo Banjske povelje kralja Milutina iz 1316. godine, a u kojoj se naređuje: 'Srbin da se ne ženi u Vlasjeh'.⁹⁷² Ova odredba o zabrani ženidbe Srbina s Vlahinjom nije se odnosila očigledno na ženidbu Vlaha sa Srpkinjom da bi se i na taj način pojačalo posrbljavanje Vlaha. **Posrbljavanje je teklo najlakše kad Srpkinja u svom selu, udata za Vlaha, uči svoju decu da govore srpski i predanjima iz srpske prošlosti.** U Negotinskoj krajini, i bez ikakve naredbe, ovakav proces danas postoji: Vlasi muškarci rado i veoma često odlaze u srpska sela. Ako se tome doda činjenica da žene, takođe, prenose tvrdokorno svoje tradicije, onda je jasna uloga srpskih snaha u vlaškim selima.”⁹⁷³ Draškić je izgleda kratkog pamćenja, jer je na mnogim mestima u svojim radovima naveo mnoštvo primera gde su se i snahe i zetovi srpskoga porekla u rumunskim (vlaškim) selima istočne Srbije začas povlašavali ili rumunizovali, a da ne govorimo o drugom ili trećem kolenu, tj. o njihovim sinovima i unucima. Kako mu kad zatreba, čas se posrbljuju, čas se povlašuju. A česti odlasci srpskih zetova i snaha u vlaška sela su samo mislena imenica, jer je to i danas veoma retko, a kamoli pedesetih i šezdesetih godina prošloga veka u vremenu kada je Draškić istraživao. Bilo je retkih slučajeva, a i danas je slično, da pokoja snaha ili zet iz veoma siromašne srpske kuće dođe u vlašku dobrostojeću na miraz ili zbog mogućnosti odlaska na tzv. privremeni rad u inostranstvo – proces koji je zahvatio manje-više sva vlaška sela tokom šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka.

⁹⁷² St. Novaković, *Selo – narod i zemlja u staroj srpskoj državi*, Glas, XXIV, 1881, 35.

⁹⁷³ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 1970, 91.

Pravilo da se Rumuni (Vlasi) žene Rumunkama (Vlahinjama) unutar svoje etničke zajednice poštuju se manje-više i danas. Ukoliko dođe do odstupanja, najčešće je reč o ljudima koji su pohađali visoke škole u velikim univerzitetskim centrima u zemlji Srbiji ili van nje, gde su sebi našli životnog saputnika druge nacionalnosti, a nakon toga, zbog prirode posla, nastavili živeti u gradskoj sredini koja je mnogo liberalnija u odnosu na seosku. Tako se često događa da druga ili treća generacija Vlaha i Vlahinja završava studije u gradovima zapadne Evrope i pritom nalaze sebi supružnike drugih nacionalnosti (nemačke, francuske, švedske, austrijske itd.), a Rumuni (Vlasi) istočne Srbije koji su studirali u bivšoj Jugoslaviji (Skoplje, Niš, Zagreb, Zadar, Sarajevo, Novi Sad itd.) ili pak danas studiraju na fakultetima širom Srbije, životne partnere nalaze među Makedoncima, Bugarima, Hrvatima, Bosancima, Crnogorcima, Srbima i drugima.

U studiji koju je objavio u Peterburgu u drugoj polovini XIX veka o odnosu Vlaha i Srba, o Vlasima koji govore jezik većine, tj. srpski i o drugim stvarima, Jakšić piše otvoreno: „Na devetom opštem popisu stanovništva, izvršenom 1866. godine, u tabele je uvedena posebna rubrika za *nesrpske narodnosti*. U popisnim knjigama posebno su označavani **Vlasi** ... i dr., bez obzira na to što ponegde i **ne koristi svoj jezik, već prema prilici govore jezikom većine ... samo Srbi govore uvek srpski, jedino oni koji žive van Srbije koriste strane jezike.”⁹⁷⁴ Dakle, Jakšić ovde pominje Srbe koji uvek samo srpski govore i Vlahe, koji prema prilici govore jezikom većine, tj. srpski, i tu nema ni pomena o nekakvom povlašćavanju Srba, već obratno.**

Nasuprot Jakšiću, šezdesetak godina kasnije (1934) Đokić piše da „Današnja Srbija nije više ona od XVIII veka i početka XIX veka, u *severo-istočnoj Srbiji nema više rumunskih sveštenika*, kojih je u XIX veku mnogo u narodu bilo, a *koji ni reči srpske nisu hteli da progovore, koji su sve crkvene obrede na vlaškom jeziku vršili* i koji su u ostalom sudeći po njihovim imenima ... bili mahom u Vlaškoj ili Erdelju *povlašeni Srbi.*”⁹⁷⁵ Zapazio sam da su, kako veli Đokić, *rumunski sveštenici* bili povlašćeni Srbi, „sudeći po njihovim

⁹⁷⁴ В. Якшич, О племенном составе населені в Кн'жестве Сербском, С. Петербург 1872, 9.

⁹⁷⁵ Jovan Đokić, *op. cit.*, 296–297.

imenima”, pa mi ništa ne preostaje već da imena navedenih rumunskih sveštenika, kao npr. **Barbul, Šerban, Jon Vladu, Nikola Kazimirović, Dinul, Marin, Jon Matejić, Jovan Florić** itd. smatram srpskim imenima. Ja ipak mislim da su navedena imena uglavnom rumunska, poneka kalendarska i posrbljena, kao što su i imena zaslužnih lica za podizanje hramova: **Jovan Jordanijević, Mile Jordačijević, Jovan Soldatović, Radul, Trujko Mihajlović, Jon Kazimirović, Gica Njegoica, Nikola Komica, Jon Belić, Gica, Stan, Stanoje Rakulović, Marin Prvujić, Dimitrije Končat, Atanasije Jon Stanču, Boris Pistolović** itd., a koji pritom „*ni reči srpske nisu hteli da progovore*”. Nakon ove male digresije o tzv. *povlašenim popovima* rekao bih da na žalost Đokića i njemu sličnih autora, a na sreću rumunskog (vlaškog) naroda u istočnoj Srbiji, ne postoji tradicija u srpskom narodu da su Vlasi srpskoga porekla, osim u istoriji koju pišu srpski intelektualci, poput Đokića i drugih, sa ciljem da se Rumuni (Vlasi) prikažu kao povlašeni Srbi ili Srbo-Vlasi ne bi li na taj način pred svetom opravdali svoju agresivnu asimilacionu politiku.

U periodu komunističke vlasti, u vreme nakon Informbiroa (nakon 1848), nastavljena je asimilacija u đačkim klupama. Pejanović u vezi s tim kaže da je veliki broj „*opismenjenih posle oslobođenja. Otvoren je veći broj osmogodišnjih škola u većim vlaškim selima (u Timočkoj oblasti od 30 osmogodišnjih škola 20 je u većim vlaškim selima)*”.⁹⁷⁶ On navodi da je „*U Timočkoj oblasti od oslobođenja ... opismenjeno 17.399 Vlaha, od toga 12.507 žena.*” Rečeno je da „za vlaška sela stoji ne samo zadatak opismenjavanja preostalih analfabeta već i borba da opismenjeni kao i drugi *organizovanije čitaju štampu* i druge stvari *i ujedno da na taj način uče i jezik*”,⁹⁷⁷ pa je zato u vlaška sela počela pristizati *srpska štampa* koju su seoski poštari jedanput ili dvaput nedeljno distribuirali klubovima mesnih zajednica i seoskim knjižnicama i čitaonicama.⁹⁷⁸ Đaci rumunskih (vlaških) sela pohađali

⁹⁷⁶ Vlasi u dokumentima, 2009, 82.

⁹⁷⁷ Vlasi u dokumentima, 2009, 83–84.

⁹⁷⁸ Slavoljub Gacović, Stevan Veljković, *Od čitališta do Narodne biblioteke u Zaječaru* (1866–1996), Zaječar, Matična biblioteka „Svetozar Marković”, 2001, 220: „Valja naglasiti da od 24 knjižnice i čitaonice u opštini Zaječar *radio-aparata* nije bilo u Gradskovu, Zvezdanu, Leskovcu, Nikolićevu i Šipikovu, a *televizora* nema samo u Prliti. Ova audio-vizuelna sredstva bila su najčešće smeštena u čitaonicama...”

su pripravne/pripremne razrede „gde uče najpre jezik”, ali se na tome nije stalo u posrbljavanju, već je predloženo „*da se priđe organizovanju dečjih zabavišta u većim vlaškim selima gde bi ... učitelji pored rada sa pripremnim razredom, učili jeziku i decu u zabavištu.*”⁹⁷⁹ Mile Stojanović (Boljevac) kaže da su u periodu posle rata „imajući u vidu... zaostalog Vlaha” bili „organizovani raznorazni tečajevi, kursevi, podizane su škole. Na primer na terenu Boljevca osnovane su dve osmogodišnje škole, dok ih u srpskim selima tada još nije bilo... U Podgorcu je podignuta jedna škola i pored toga 3 – 4 reonske četvororazredne osnovne škole, tako da su sada sva deca obuhvaćena. Nasuprot tome, pre rata je bilo 3 – 4 učitelja u Podgorcu a sada ih ima 10, 7 u osmogodišnjoj školi a 3 u četvororazrednoj. U tim vlaškim selima ... sa znanjem školskog nadzornika donose se rešenja s tim da su ... obavezni da pohađaju školu.”⁹⁸⁰

Potvdu o uspesima posrbljavanja, tj. o zatiranju maternjeg jezika Rumuna (Vlaha) istočne Srbije u srpskim školama, dobijamo i od aktiviste Rajka Đokovića, koji kaže: „Imamo prilično masovnu pojavu da žene i stari ljudi u kući razgovaraju vlaški, ali *ima pojava da se roditelji obrate na vlaškom jeziku a deca odgovaraju na srpskom. Očito je da su sve osmogodišnje i šestogodišnje škole napravile revoluciju u tome.*”⁹⁸¹ Međutim, to nije bilo dovoljno komunističkim vlastima u Srbiji, već je, kako navodi Mile Stojanović, „u svim školama (bila – S. G.) zabranjena ... upotreba vlaškog jezika”, „u pripravnim razredima takođe”.⁹⁸²

Strahinja Popović, koji je bio zadužen za Negotinsku Krajinu i Ključ, navodi koliko je đaka Rumuna (Vlaha) pohađalo nastavu koja se isključivo odvijala na srpskom jeziku: „Studenata sada ima 40, u učiteljskoj školi sada 60 učenika Vlaha, u srednjoj poljoprivrednoj 7, u Gimnaziji u Negotinu 107, u Srednjotehničkoj školi 26, u Srednjoj ekonomskoj školi 12, u srednjim medicinskim školama 22. I ova cifra nije tačna. U osmogodišnjim školama 4.505 dece, u šestogodišnjoj školi 2.422, u osnovnim školama uči u selima 3.240 đaka Vlaha.”⁹⁸³

⁹⁷⁹ Vlasi u dokumentima, 2009, 83–84.

⁹⁸⁰ Vlasi u dokumentima, 2009, 146.

⁹⁸¹ Vlasi u dokumentima, 2009, 170.

⁹⁸² Vlasi u dokumentima, 2009, 173.

⁹⁸³ Vlasi u dokumentima, 2009, 147.

On kaže da je samo „Zdravstvene kurseve završilo 811 omladinki, i to je samo za biv. krajinski srez. Opismenjeno prema podacima 5.118 (Vlahinja – S. G.) u srezu krajinskom, računajući od oslobođenja.”⁹⁸⁴

Paun Šerbanović, zadužen za borsku opštinu, kaže: „Mi već imamo osmogodišnje škole u svim vlaškim selima”,⁹⁸⁵ gde se takođe odvijalo *posrbļjavanje* rumunske (vlaške) dece putem školskog programa na srpskom jeziku. Kako je Živan Vasiljević, zvani Marko, na sastanku komunista Timočke Krajine gde se raspravljalo o problemima u radu sa Rumunima (Vlasima), ukazao na to da se među Rumunima (Vlasima) uglavnom sluša program Radio Bukurešta, Sreten Vučković predlaže „da se vidi ko sve barata sa radio aparatima po čitaonicama. Drugo i čitaonice bi trebale da primaju programe Radio Beograda... Radio Bukurešt ima baš prilično narodnih pesama u obradi i ja ne verujem da to odgovara ukusu Vlaha primitivnog čoveka... a s druge strane *da se organizuje u čitaonicama da primaju redovno program (Radio Beograda – S. G.) i da se vidi ko barata (radio-aparatima – S. G.), mogli bi uvek da slušaju naše (srpske – S. G.) narodne pesme.*”⁹⁸⁶ Dakle, po mišljenju Sretena Vučkovića, rumunske narodne pesme u obradi ne odgovaraju „ukusu Vlaha primitivnog čoveka”, ali bi mu svakako odgovarale srpske narodne pesme za koje, verovatno, nije bio primitivan.

Denacionalizacija ili, još bolje, asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije vršena je na sve moguće načine. Pored škola, u te svrhe korišćene su i narodne knjižnice i čitaonice u rumunskim (vlaškim) selima snabdevene isključivo srpskom literaturom i srpskom dnevnom i nedeljnom štampom (*Timok, Komunist, Borba, Socijalizam, Front, Zadrugar, Reč mladih, Sport* itd.), a kako radio-aparat *Kosmaj B* nije bio dostupan, nije bio u slobodnoj prodaji sve dok se ustanove kulture u Srbiji ne opskrbe njime, bilo je moguće na radiju u seoskim knjižnicama i čitaonicama,⁹⁸⁷ pod budnim okom članova partije, honorarnih knjižničara, slušati srpske programe i srpsku muziku koja je, takođe, dala svoj doprinos politici sveopšteg *posrbļjavanja* i *asimilacije Rumuna (Vlaha)*. Sreća u nesreći bila je u tome što je

⁹⁸⁴ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 147.

⁹⁸⁵ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 151.

⁹⁸⁶ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 173.

⁹⁸⁷ Slavoljub Gacović, Stevan Veljković, *op. cit.*, 220.

elektrifikacija rumunskih (vlaških) sela u razdoblju od 1909. do 1953. godine išla sporo (Gamzigrad 1909–1918, Gradskovo 1950–1953, Grljan 1919–1940, Lubnica 1909–1918, Prlita 1946–1949, Tabakovac 1960) ili nikako (Velika Jasikova, Veliki Jasenovac, Mala Jasikova, Mali Jasenovac, Nikolićevo, Halovo, Čokonjar, Šipikovo, Šljivar) pa radio nije mogao biti u funkciji, a i tamo gde je mogao da se koristi, nije bilo radio-aparata (Gamzigrad 7 pretplatnika, Gradskovo 7, Grljan 68, Lubnica 18, Nikolićevo 2, Prlita 40). Pored toga, krajem aprila 1954. godine Narodni odbor gradske opštine donosi odluku o ukidanju Radio Zaječara, tako da je prestala mogućnost posrbljavanja i asimilacije Rumuna (Vlaha) istočne Srbije ili formiranja nove vlaške nacionalne svesti putem radija.⁹⁸⁸

Posrbljavanje i asimilacija putem crkve. Bilo je više faktora koji su uticali na posrbljavanje i asimilaciju Rumuna (Vlaha) tokom XIX–XX veka unutar crkve: a) lično angažovanje crkvenih velikodostojnika u kreiranju procesa asimilacije, u sprezi s vojskom, policijom, školom i administracijom, i u podizanja novih hramova; b) posrbljavanje nadevanjem srpskih ličnih imena, promenom prezimena dodavanjem -ov, -ić i njihovim upisivanjem u knjige rođenih, venčanih i umrlih od strane paroha Eparhije timočke i braničevske; c) asimilacija putem vizuelne crkvene umetnosti, kojom se „*isticanjem nacionalnih svetitelja delovalo ... na formiranje i održavanje srpske nacionalne svesti u Timočkoj eparhiji i suzbijanju vlašskog uticaja na ovoj teritoriji.*”⁹⁸⁹ Ova tri faktora su se preplitala i činila „sveto” trojstvo u asimilacionom procesu Rumuna (Vlaha) pod okriljem Srpske pravoslavne crkve.

U vreme pre uspostavljanja (od 1831) *pomesne autonomne Beogradske mitropolije bilo je naredaba od strane „milostivog gospodara”* kneza Miloša Obrenovića da Vlasi moraju pohađati crkvu.

⁹⁸⁸ Stevan M. Veljković, *Radio televizija Zaječar : 1944–2009* : 65 godina Radio-Zaječara : 15 godina Timočke televizije, Zaječar, Akcionarsko društvo „Radio-televizija Zaječar”, 2009, 47: „Od 11. marta ‘Radio Zaječar’ je prestao sa radom ... Odluku o obustavljanju rada ‘Radio Zaječara’ doneo je Narodni odbor gradske opštine”.

⁹⁸⁹ Vuk Nedeljković, *Crkva Vaznesenja gospodnjeg u Jasenici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 87–88.

Jedna od tih naredaba je ona od „24. nojembra” 1827. godine o kojoj saznajemo iz dokumenta N° 464 pod naslovom „*Vlasi moraju pohadati crkve*” koji je potpisan u Poreču (Donji Milanovac – S. G.) 29. novembra 1827. godine od „pokornejših slugu” Dimitrija Radovića i Stefana Stefanovića, a odnosi se na rumunske (vlaške) žitelje sela Crnajke u opštini Majdanpek. U navedenom dokumentu između ostalog piše: „Osobito trudićemo se da *Vlase prinudimo* u cerkvu odlaziti...”⁹⁹⁰ Povodom navedene naredbe knezu Milošu stiže i drugo obaveštenje da je „Narodu Porečke Reke protumačen raspis o crkvama” koje su u Poreču potpisali 6. decembra 1827. godine takođe „pokornejše sluge, Dimitrij Radović i Stefan Stefanović” i u kojem stoji: „Pod čislom 1. i 2. dekembra sego goda, primili smo visokočitajema vašego sijateljstva pisma, iz kojih izvestno soderžanju razumeli smo, na koja odgovarajući, javljamo vašemu sijateljstvu, da je otac Panta namestnik ovde prispeo prežde 4 dana, s kojime smo kako Poreču, ravneže i obližnjim selima Boletinu, Oreškovici i Mosni poučitelno slovo s tolkovanjem pročitali i izjasnili izvestno, koji su teplejše blagodarili vašemu sijateljstvu i gospodinu i obvezavajući se da čedu se truditi točno ispolnjavati poučitelna, ako su dosada i prezirali ono što je najdragocenije svakomu hristijaninu bilo”.⁹⁹¹ U navedenom tekstu je rečeno da Rumuni (Vlasi) iz navedenih obližnjih sela, Boljetina, Oreškovice i Mosne, ubuduće „moraju pohadati crkve” u kojima bi hteli – ne hteli slušali liturgiju na novocrkvenoslovenskom jeziku i gledali freske i ikone na kojima je neizostavno bila prikazana i loza Nemanjića, a sve u cilju njihovog bržeg posrbljavanja i konačne asimilacije.

Po oslobođenju šest nahija 1833. godine, knez Miloš Obrenović je zajedno sa novim beogradskim mitropolitom Petrom Jovanovićem ustanovio novu Eparhiju timočku, kojoj su, pored nahija u dolini Timoka i Sokobanje, pripali i predeli Negotinske Krajine, Ključa i Poreča. Za prvog episkopa je izabran Dositej Novaković, arhimandrit

⁹⁹⁰ AS – KK XXI – 624, u: Branko Peruničić, *Grad Požarevac i njegovo upravno područje*, Beograd, Skupština opštine Požarevac, Novinsko-izdavačka organizacija „Braničevo”, 1977, 477.

⁹⁹¹ AS – KK XXI – 628, u: Branko Peruničić, *Grad Požarevac i njegovo upravno područje*, Beograd, Skupština opštine Požarevac, Novinsko-izdavačka organizacija „Braničevo”, 1977, 478.

manastira Gornjaka. Kako je Dositej važio za dobrog crkvenog organizatora i verskog pastira ubrzo su sreska mesta *Kladovo*, *Poreč*, *Brza Palanka*, *Tekija*, *Kladušnica* i još neka veća seoska naselja postali parohijski centri, a knez Miloš je naredio da se o njegovom trošku sazidaju nove crkve, od kojih se isticala ona u *Mihajlovcu*, zatim u *Kladušnici* i *Brzjoj Palanci*. U Ključu se ubrzo pominju parohije u naseljima *Vajuga*, *Velesnica*, *Kladovo*, *Kladušnica*, *Korbovo* i *Mihajlovac* „u težnji da se potru posledice turske uprave, rđavih društvenih običaja i praznoverica”, piše Vladimir Stojančević.⁹⁹² U svim navedenim naseljima, osim u Poreču, živelo je rumunsko (vlaško) stanovništvo, a kao što se iz priloženog može videti, crkve su po naredbi kneza Miloša odmah nakon oslobođenja podignute najpre u rumunskim (vlaškim) naseljima, navodno radi rđavih društvenih običaja i praznoverica, kako navodi Stojančević. Naravno, nameće se zaključak da rđavih običaja i praznoverica nije bilo u srpskim već samo u rumunskim (vlaškim) naseljima. Međutim, praznoverica je bilo i biće, kako među Rumunima (Vlasima) tako i među Srbima, ali su crkve, pored širenja verske duhovnosti, imale i ulogu prosvetličanja i nametanja srpske nacionalne svesti Rumunima (Vlasima) Kneževine Srbije.

Kada Tihomir Đorđević govori o sveštenstvu u Srbiji, kaže da su „rumunski sveštenici, bez ikakvog obrazovanja” i da su zato „sujeverni koliko i njihovi parohijani seljaci”, pa navodi primer nekog jereja po imenu „Jon iz Timoka” koji je „davao seljacima koprivu kao hostiju”. Veli da je „jedan drugi pop ekshumirao vampire” pa nastavlja: „Nije mi cilj da, spominjanjem ovih stvari, predstavim rumunske sveštenike u nepovoljnom svetlu”. Bilo kako bilo, *cilj je postignut*, rumunski sveštenici su prikazani „u nepovoljnom svetlu” kako bi se opravdala njihova zamena parosima srpske nacionalnosti.

U *Spomenici Timočke eparhije* priređivač Milan Cvijetinčanin, rukovodeći se Đorđevićevim istraživanjem arhivske građe, navodi da je „Među rumunskim doseljenicima bilo ... štaviše i takvih sveštenika koji su bili sasvim neuki i nisu znali ni pričešćivati. Mnogi od njih su

⁹⁹² Vladimir Stojančević, *Ključ i Porečka Reka od kraja 18. veka do oslobođenja 1833. godine*, Beograd, SANU, Posebna izdanja, knj. DCXXVI, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 20, 1994, 81.

pričešćivali koprivom i raskopavali vampire. Još 1838. godine poslao je episkop Dositej (1834–1854)⁹⁹³ na epitimiju⁹⁹⁴ čak protu negotinskog (srpskog porekla – S. G.) i *jereja Jona Matejića iz Radujevca* (rumunskog porekla – S. G.) zato što su dopustili da seljaci raskopaju 'mrtvo telo koje su za vampira proglasili'.⁹⁹⁵ Dakle, vampire su raskopavali parosi i srpskog i rumunskog porekla, ali se crkve grade radi rdavih društvenih običaja i praznoverica – kako kaže Stojančević – najpre u naseljima s rumunskim (vlaškim) stanovništvom. Nažalost, spaljivanje veštice u Knjaževcu 1813. godine koje je sproveo Antonije Pljakić, vojvoda u Prvom srpskom ustanku i zet Karađorđev, u vreme Karađorđevog boravka u Vražogrcu (1. avgusta),⁹⁹⁶ nije bilo vredno spomena u Stojančevićevom delu.

Dorđević u svom članku iz 1919. godine *Istina u pogledu Rumuna u Srbiji* kaže da „kada je Srbija povratila slobodu, Crkva

⁹⁹³ Dositej Novaković (oko 1774 – 1854) bio je srpski duhovnik i **episkop timočki od 1834. do 1854.** Rodio se u selu Dabnici kod Prilepa oko 1774. Kao mladić boravio je u manastiru Treskavcu kod Prilepa. Ubrzo odlazi na Svetu goru u Manastir Zograf gde prima monaštvo. Tu biva rukopoložen za jerodakona, a zatim i za jeromonaha. Sa Svete gore odlazi u Pirot, a zatim i u Niš, gde ga tadašnji episkop Meletije postavlja za svog protosindela. Posle ubistva episkopa Meletija 31. maja 1821. godine od strane Turaka koji su zbog Grčkog ustanka zatvarali i ubijali pravoslavno sveštenstvo, Dositej uspeva da prebегne za Srbiju gde ga knez Miloš Obrenović prima i daje mu dužnost starešine manastira Svete Petke, a potom i manastira Gornjaka. Nešto kasnije je unapređen u čin arhimandrita. *Kada je 1833. oslobođena Timočka Krajina, i pripojena Kneževini Srbiji knez Miloš i mitropolit beogradski Petar odlučuju da obrazuju Timočku eparhiju.* Mitropolit Petar je u dogovoru sa ostala dva srbijanska episkopa, užičkim Nikiforom i šabačkim Gerasimom, predložio tri arhimandrita od kojih je jedan bio Dositej. Godine 1834. nakon izbora rukopoložen je za episkopa timočkog. Od 1846. je bio počasni član Društva srpske slovesnosti. Episkop Dositej je upravljao Timočkom eparhijom 20 godina. Umro je 2. aprila 1854. godine u Negotinu. Njegov grob se nalazi u kripti stare negotinske crkve.

⁹⁹⁴ *Epitimija* je kazna kojom više crkvene vlasti kažnjavaju neko svešteno lice za učinjenu krivicu.

⁹⁹⁵ *Spomenica Timočke eparhije.* Priredio Milan Cvetinčanin, Sremski Karlovci 1934, 56.

⁹⁹⁶ Rad. N. Kazimirović, *Tajanstvene pojave u našem narodu*, Beograd 1940, 72; Svetislav Prvanović, *Timočki zapisi (iz narodnog života, verovanja i predanja)*, Zaječar, Novinska ustanova „Timok”, 1964, 47–48.

autonomiju, i kad je na njeno čelo došao školovani mitropolit Petar,⁹⁹⁷ rumunsko sveštenstvo je postepeno nestajalo zajedno sa neobrazovanim i nepismenim srpskim sveštenicima... Pošto Srbija nije imala nove rezerve rumunskog sveštenstva na raspolaganju, a kako i nije bilo izražene potrebe za njima, crkvene vlasti su počele da postavljaju sveštenike kakvima su raspolagali u severoistočnoj Srbiji” (str. 37). To su uglavnom bili sveštenici poreklom sa Kosova, iz zapadne Srbije, Bosne ili Vojvodine, koji su predano radili na asimilaciji posrbljavanjem Rumuna (Vlaha) istočne Srbije.

Kao primer prisilnog posrbljavanja i ujedno krivotvorenja državne statistike u Srbiji navešću i preporuku ministra prosvete i crkvenih poslova, koja je poslata Ministarstvu narodne privrede (CBr. 1034, Zavesti u pov. protokol, 10. decembar 1913), u kojoj, između ostalog, piše: „imajući u vidu naše državne interese, čast mi je predočiti Vam potrebu, da se formulari državne statistike za popis žitelja udese tako, da se ne mora utvrđivati u zvaničnim aktima postojanje 'rumunske' narodnosti u Srbiji”. Međutim, nameštenja u Timočkoj eparhiji dobijali su, pored srpskih sveštenika, nakon Oktobarske revolucije, tj. nakon 1918. godine, i ruski emigranti koji su, ne poznajući asimilacionu politiku crkvenih vlasti u Srbiji, u crkvene protokole za pojedine rođene, venčane i umrle upisivali rumunsku narodnost i rumunski maternji jezik, što je, razume se, smetalo episkopu Timočke eparhije Emilijanu Piperkoviću (1922–1970), koji je, uzgred rečeno, bio nosilac ordena Rumunska kruna I stepena. Emilijanova preporuka sveštenicima Timočke eparhije s naslovom *Upisivanje narodnosti u crkvenim protokolima*

⁹⁹⁷ Petar (svetovno Pavle Jovanović; Ilok, 18. februar 1800 – Sremski Karlovci, 22. septembar 1864) bio je mitropolit beogradski 1833–1859. Od 1819. do 1829. godine je bio profesor Karlovačke gimnazije, a od 1830. godine sekretar najvišeg narodnog suda u Kragujevcu, pa sekretar kneževе kancelarije. Na molbu kneza Miloša Obrenovića zakaluderio se i postao mitropolit. U taj čin hirotonisao ga je Carigradski patrijarh Grigorije. Uredio je crkvu u Srbiji i njenu upravu. Bio je prvi predsednik školske komisije, radio je na organizovanju osnovne nastave u Srbiji i starao se o pisanju udžbenika. Godine 1836. je osnovao bogosloviju u Beogradu, a iste je godine donet i crkveni ustav. Kada je knez Miloš krajem 1858. po drugi put došao na vlast, mitropolit Petar je bio prinuđen da podnese ostavku (1859. godine). Posle toga je bio episkop gornjokarlovački. Umro je 1864. godine i sahranjen je u manastiru Krušedolu.

(Eparh. br. 1784, 23. novembar 1927) glasi: „Povodom slučajeva da su pojedini sveštenici, naročito ruski, koji su u službi naše Eparhije, ne poznavajući narodnosne odnose stavljali u crkvene protokole *narodnost rumunsku za pojedine rođene, venčane i umrle ili maternji jezik rumunski*, a s obzirom na to što u našoj Eparhiji ne postoji niti ima stanovništva koje govori isključivo stranim jezikom nego naprotiv srpskim jezikom, a u nekim krajevima naše Eparhije *pored srpskog i kakvim domaćim dialektima* zbog svojih istorijskih pograničnih veza, *preporučuje se svemu sveštenstvu: da u buduće u crkvenim protokolima i listićima za državnu statistiku stavlja u odnosnim rubrikama da je dotična osoba srpske narodnosti i srpskog materinskog jezika*”.⁹⁹⁸ Moglo bi se reći da Emilijan ponavlja u kudikamo oštrijoj formi ono što je rečeno u preporuci ministra prosvete i crkvenih poslova iz 1913. godine. Tačnije, u preporuci Ministarstva stoji da treba da se izbegne upisivanje *rumunske narodnosti i rumunskog maternjeg jezika*, dok u preporuci episkopa Emilijana iz 1927. godine stoji da se u crkvenim protokolima i listićima državne statistike imaju upisivati samo *osobe srpske narodnosti i srpskog materinskog jezika*. To je neoporiv dokaz o „brisanju” rumunskog (vlaškog) življa sa prostora istočne Srbije i o krivotvorenju državne statistike u Srbiji, o čemu opširnije u poglavlju *O popisivanju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

Što se tiče rumunskog sveštenstva u Srbiji, Tihomir Đorđević je u svojoj knjizi *Iz Srbije kneza Miloša* objavio dosta materijala, pominjući imena sveštenika od 1733. godine sve do *crkvene samostalnosti Srbije*, kada su „na njeno čelo počeli dolaziti učeni bogoslovi” pa su „zajedno sa srpskim, neukim sveštenicima, postepeno iščezli i rumunski”,⁹⁹⁹ što znači da sa *učenim srpskim bogoslovima* izvesno počinje i rad na *posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

Međutim, nacionalno delovanje Srpske pravoslavne crkve na prostoru istočne Srbije, rekli smo već, krenulo je ranije, tj.

⁹⁹⁸ *Letopis Timočke eparhije*, god. VI, Niš, 1928, 72–73; Slavoljub Gacović, *Knjiga naredaba hrama Roždestva presvete bogorodice u Lukovu kod Boljevca* (1929–1939), Arhivsko nasleđe, god. II, br. 2, Zaječar, 2004, 79, nap. 15.

⁹⁹⁹ Tih. R. Đorđević, *op. cit.*, 1924, 111.

prisajedinjenjem šest nahija Kneževini Srbiji i formiranjem Timočke eparhije, posebno sa višim teološki obrazovanim sveštenstvom koje dolazi iz Karlovačke mitropolije, među kojim je i episkop Timočke eparhije Gerasim Stojković (1854–1865), koji je počeo smenjivati staro srpsko i rumunsko sveštenstvo novim srpskim teološki obrazovanim. Na taj je način uz pomoć njih stvoren siguran oslonac za još intenzivniji rad na podizanju mnogih bogomolja u rumunskim (vlaškim) selima *radi što boljeg ostvarenja srpske nacionalne politike* koju su zdušno protažirali njegovi naslednici Evgenije Simeonović (1865–1880) i posebno Melentije Vujić (1891–1911), kao i spomenuti Emilijan Piperković (1921–1970).

U vreme spomenutog Gerasima Stojkovića počelo je prikupljanje crkvenih knjiga na rumunskom jeziku i njihova zamena knjigama na srpskom, što inače pada u vreme ujedinjenja Kneževine Vlaske sa Moldavijom i formiranja jedinstvene Rumunije 1859/62. godine. Nekako u isto vreme parosi Timočke i Braničevske eparhije istakli su spisak srpskih imena na vratima svojih hramova koja su se novorođenim Rumunima (Vlasima) mogla davati, upisivati u knjige rođenih, a potom i krštenih i venčanih.

U izveštaju *Rad Milovana Pejanovića* koji je pisan za potrebe Ozne (1948–1949?) na početku njene borbe protiv IB-a, a objavljen u knjizi *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva*, između ostalog, piše: „Crkva je učinila dosta kod Vlaha na primeni srpskih običaja, jezika itd. Od polovine XIX veka srpski sveštenici vršili su bogoslužjenje na staroslovenskom. *Pod njihovim uticajem davana su i srpska imena.*”¹⁰⁰⁰

Asimilacija posrbljavanjem ličnih imena sprovedena je od strane srpskih sveštenika tako što su rumunskoj (vlaškoj) novorođenčadi prilikom krštavanja dodeljivali srpska imena umesto rumunskih, a prezimena su dobijena dodavanjem -ov- i/ili -ić na očeva lična imena. Često su jednostavnim prevođenjem ličnih imena i prezimena, kao npr. Florika, Florea i Florović dobivena imena poput Cvetana, Cvetan ili Cvetko i prezime Cvetković.¹⁰⁰¹ Crkva je na taj

¹⁰⁰⁰ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 54.

¹⁰⁰¹ Moj deda-teča (suprug rođene sestre moje babe po majci) prilikom krštenja je od kuma dobio ime *Florea* (Varalungović) i tako su ga zvali svi meštani sela Halova

način sprovodila nasilnu asimilaciju tokom XIX i u prvoj polovini XX veka.

Jedni smatraju da je utapanje imena Rumuna (Vlaha) u srpski onomastikon počelo nakon odluke koju je donela Carigradska vaseljenska patrijaršija 1819. godine po kojoj su „sve pravoslavne crkve, dužne da na teritoriji svoje eparhije krste sve parohijane koji toj eparhiji pripadaju, pravoslavnim imenima koja su svojstvena za tu eparhiju i da se deca ne krste 'imenima novogrčkim i stranim' [...]”,¹⁰⁰² a drugi da je taj proces započeo nakon uredbe episkopa Melentija za Timočku eparhiju tek 1899. godine.

Rekao bih da je proces posrbljavanja ličnih imena u nekim krajevima započeo ranije, a u nekim kasnije. Sumnjam da je to bilo u vezi s odlukom Carigradske vaseljenske patrijaršije. Rekao bih da je to vezano za obnavljanje Braničevske eparhije 1921, ali pre svega za formiranje autonomne Beogradske mitropolije 1831. i Timočke eparhije 1833/34. godine. Posredno je to bilo u vezi i s hatišerifom iz 1833. godine kojim su Kneževini Srbiji bile pripojene oblasti – Krajina, Ključ i Crna Reka, čime su stvoreni uslovi da rumunsko (vlaško) stanovništvo bude pod jedinstvenom administrativnom upravom Kneževine Srbije i autonomne Beogradske mitropolije.

Povodom mišljenja da je posrbljavanje ličnih imena počelo po uredbi Vaseljenske patrijaršije nakon 1819. godine, valja naglasiti da je rumunsko stanovništvo Banata i Transilvanije u okviru Habzburške monarhije u crkvenom pogledu pripadalo Karlovačkoj mitropoliji sve do 1864. godine kada je osnovana samostalna rumunska pravoslavna mitropolija sa sedištem u Sibirju. S tim u vezi, umesno je postaviti pitanje zašto srpski mitropoliti Karlovačke mitropolije sa svojim sveštenstvom nisu u periodu do 1864. godine posrbljavali lična imena rumunskog (vlaškog) stanovništva na prostoru Banata i Transilvanije. A odgovor je sledeći – zato što su Rumuni još 1816. godine postavili pitanje crkvenog otcepljenja od Srba na čelu s Andrejom Šagunom (Andrei Șaguna), arhimandritom manastira Kovilja, a potom i

tokom celog života (bliski prijatelji među Srbima bi ga zvali *Floro*), ali ga je pop u knjigu krštenih upisao pod imenom *Cvetko* (Varalunković).

¹⁰⁰² <http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=1606.0>; Vidi: Mirela Luminița Murgescu, *Nacije i drzave u jugoistočnoj Evropi* (rumunska edicija), izdavač: Evropski centar za demokraciju, 2005.

utemeljivačem rumunskog nacionalnog pokreta u Transilvaniji i zato što je Srpska pravoslavna crkva mogla započeti proces posrbljavanja ličnih imena samo među Rumunima (Vlasima) koji su živeli na teritoriji pod neposrednom svetovnom vlašću kneza Miloša u Kneževini Srbiji i nakon proglašenja autonomne Beogradske mitropolije pod jurisdikcijom Carigradske patrijaršije. Samim tim, uredba vasselenskog patrijarha iz 1819. godine nije mogla imati neposrednog uticaja na posrbljavanje ličnih imena u današnjoj istočnoj Srbiji s obzirom na to da je došla pod neposrednu srpsku svetovnu i crkvenu vlast tek formiranjem autonomne mitropolije i prisajedinjenjem Kneževini Srbiji po hatišerifu iz 1833/34. godine.

Proces posrbljavanja ličnih imena u Braničevskom okrugu mogao je biti dovršen u prvoj polovini XIX veka, što se može videti u popisu vlasnika ovaca i koza sela Ranovca knežine mlavske iz 1827. godine, gde su lična imena i patronimi bili uveliko karakteristični za rumunski (vlaški) živalj,¹⁰⁰³ i u popisu ličnih imena stanovnika istog sela iz 1863. godine, gde su imena rumunskog (vlaškog) življa već uveliko bila posrbljena.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰³ Branko Peruničić-Perun, *Petrovac na Mlavi*, Beograd, 1980, 65–68: Paun Dražilo, Milisav Rajuca, Jovan Skobotan, Negroe Petrov, Ilija Makulj, Đorđe Mošu, Paun Taflaga, Janko Taflaga, Trailo Serbu, Ilija Markov, Đorđe Sandulj, Petar Taflaga, Paun Pulan, Janko Petrika, Lazar Stojkica, Ilija Radu, Jovan Buta, Famijan Zgriča, Jovan Rotunda, Jevta Katalina, Pau Petrika, Ilija Soldatu, Bogdan Floro, Janko Krina, Mijailo Pavlov, Mijailo Kamenjanac, Paun Krina, Paun Serbu, Pau Milja, Paun Jankov Suru, Janko Katalina, Milosav Katalina, Gavriilo Mijailov, Jovan Mutulj, Paun Žurž, Bogdan Straina, Petar Barbu, Janko Radulov, Jovan Karaman, Trajko Njagu, Janko Strain, Pana Kostadin, Pun Buta, Trailo Jankuljasa, Truja Radulj, Petar Ciganer, Vasilije Muju, Ilija Budimirov, Ilija Ciganer, Jova Suru, Žurž Jon, Jovan Kolera (< Couëră), Nedeljko Kokori, Raja Astojni (< Al Stojni), Zdravko Soldat, Janoš Đorđev Miu, Pau Rnji (< Râni), Paun Pana, Paun Simion itd.

¹⁰⁰⁴ Branko Peruničić-Perun, *op. cit.*, 1169–1219: Janko Bogdanović, Budimir Novaković, Paun Jošić, Traja Đerman, Pavle Arandelović, Jova Đermanović, Trailo Jovanović, Mijailo Jovanović, Kosta German, Dragulj Trailović, Ilija Peran, Ilija Paunović, Paun Roška, Jovan Pajkić, Janko Markuca, Marko Jovanović, Antanasije Markuc, Traja Kašnjanc, Maksim Ratulda, Đorđe Đurić, Avram Marku, Dema Janković, Radu Markuc, Paun Kišajbor, Bosiok Jenić, Đorđe Fusulj, Ilija Jovanović, Pavle Njagu, Janko Jevtić, Jova Paunović, Janko Đurić, Dimitrije Petrović, Đorđe Marković, Budimir Jovanović, Marilo Jevtić, Miloš Pavlović, Jovica Janković, Nikola Roška, Paun Mijailović, Marja Rašku, Petar Noda, Nikola Perić, Budimir Nikolić, Nikola Lazarević, Ilija Đelmanović, Radu Strainović, Nikola Jankuc, Jovan Milja,

Proces posrbljavanja počeo je kasnije u današnjem zaječarskom i borskom okrugu zbog rumunskih (vlaških) popova koji su prestali držati službu na rumunskom jeziku kako gde, u zavisnosti od naselja, tek tokom druge polovine XIX veka, što se može zaključiti na osnovu ličnih imena na primeru sela Korbova, koja su navedena u turskom popisu harača 1741¹⁰⁰⁵ i u popisu Kneževine Srbije 1863. godine.¹⁰⁰⁶

Mileta Strainović, Jovan Grku, Strain Trailović, Stanoje Ratunda, Novak Kamanjanac, Zdravko Živković, Đorđe Golubović, Janko Traić, Jena Traić, Spasoje Rotund, Janko Zarić, Ilija Negovanović, Janoš Piculjan, Mitar Raić, Paun Dema, Kalin Rajković, Dimitrije Srbulj, Petar Sandulj, Marko Gicu, Atanasije Zarić, Adam Paunović, Adam Jankuca, Trailo Žut, Truja Zgrča, Nikola Janošević, Ilija Paunović, Andreja Mijucić, Trailo Brusa, Jeremija Jovanović, Janko Vinija, Trailo Taflaga, Simeon Taflaga, Pavle Novaković, Filip Blagojević, Ilija Anoka, David Petrika, Stevan Soldatu, Jovan Mitu, Ilija nedeljковиć, Petar Suliman itd.

¹⁰⁰⁵ Radmila Tričković, *Popis harača Krajine i Ključa za 1153. godinu po hidžri*, Beograd, Poseban otisak iz Miscellanea 2, 1973, 207–209: Jon Franca, Jon Burta, Dimitre Oćuz, Petre Rotar, Petre Surdul, Jon Mika, Jovan Karadža, Nikola Bululuka, Nikola Trastar, Jon Pakola, Prvul Pakola, Džorka Jon, Radul Udra, Jovan Trkala, Stefan Petre, Prvul Bogosav, Angel Andrej, Petre Mona, Radul Furuka, Mihaj Furuka, Radul marin, Stan magdalija, Trandafil Barbu, Jovan Bada, Mihaj Spatar, Jon Aldrjanče, Nikola Trjanče, Stan Grkul, Stančul Kaluš, Stančul Kodžaman, Vasilije Sprinčar, Stančul Buća, Stančul Firdić, Kračun Caran, Petre Sprinčan, Petraško Surda, Prvul Fila, Marin Roša, Stojka Vulpa, Prvul Hajta, Nikola Latina, Lupul Stojka, Albul Toma, Prvul Mosija, Matej Stamadi, Vasilije Mršumaja, Jon Đoda, Lupul Gikoja, Jon Rgula, Bada Bukata, Preda Mana, Dragota Burmaz, Petre Burmaz, Nika Burmaz, Preda Top, Lupul Lutun, Dimitre Alapača, Mihaj Balaur, Barbul Mihaj, Petre Isak, Lupul Čoka, Prvul Kalaneš, Mihuca Sul, Krsta Caran, Aleksand Rtkovo, Mihuca Isak, Jankul Isak, Jon Unguran, Jon Pejka, Jon Duruz, Jonaško Korč, Đurađ Micul, Micul Kodžaman, Radul Korinda, Albul Batučan, Dimitre Šušila, Todosija Batučan, Petre Kurta, Cveta Dijak, Kalin Ragar, Jon Dimitraško, Aleksa Nagoje itd.

¹⁰⁰⁶ *Popis stanovništva i imovine sreza ključkog iz 1863. god.*, priredio Božidar Blagojević, Negotin, Istorijski arhiv u Negotinu, 2005, 276–305: Nikola Popović, Dumutru Vice, Prvu Stiković, Jon Dumitru, Ilija Ružoj, Ilija Dinu, Jon Picić, Jon Ivaško, Marinko Popović, Vasilje Stojko, Dumitru Đorđe, Petar Popović, Jovan Čabar, Đorđa Popović, Jon Popović, Dumitru Albu, Lapadat Šoigot, Đorđe Balone Stojan Dumitru, Dumitraško Janković, Krsta Vulpi, Petar Kićej, Nikola Caran, Gica Dinu, Petko Mica, Jovan Dumitru, Lapadat Barbu, Petru Bebi, Dumitar Dumitrović, Lapadat Nikola, Đorđe Konstandin, Jon Šišu, Jon. I. Vulpi, Jon Radu, Radukan Jovanović, Jon Gligorijević, Jon Žonpa, Jon Mamaliga, Jon Usturoj, Jon Mijailo, Ilija Mjeu, Petar Lapadatović, Krsta Mica, Petar Janko, Dumitru Vulpi, Ilija Matesal, Janko Musa, Jon Sava, Lapadat Buzdoka, Nikola Mokan, Ispal lapadat, Mijaj Kokoil, Đorđa Graša, Nikola Frencu, Lapadat Barajtar, Barbu Šeleu, Petru Popa, Jon

Lična imena su u navedenom periodu manje-više ostala karakteristična za rumunski (vlaški) živalj, s tim da se u popisu iz 1863. godine već nalaze prezimena kao što su Popović, Janković, Jovanović, Gligorijević, Stojanović, Savić, Andrejić itd., koja ukazuju na početak procesa posrbljavanja ličnih imena i prezimena dodavanjem -ov- + -ić. Međutim, budući da se proces asimilacije putem posrbljavanja ličnih imena odvijao sporo, episkop Melentije donosi uredbu 1899. godine s popisom srpskih ličnih imena koja parosi Timočke eparhije moraju dodeliti novorođenčadi prilikom krštavanja.

Takvom politikom crkvenih vlasti muška lična imena uobičajena među Rumunima (Vlasima), kao što su: „*Jovan-Jon, Ilija, Paun, Pavle (Pavel – S. G.), Janko (Iancu – S. G.), Novak, Gruja, Patraniko (Patranică – S. G.), Simon (Simion – S. G.)* itd” ili prezimena, kao što su: „*Burćan, Ursu, Žurka, Stojkan, Dragu, Simon, Mocan, Moskal, Trujelaš, Petrimor, Bisorkan, Panjika, Furfoka (Forfoacă – S. G.), Bakajur, Togojan, Angelan, Ljiku, Krcija, Meresko, Trujkan, Puncu, Grama, Picu, Kokan, Zagan, Darabanc, Firan, Janoš (danas Janošević – S. G.), Dragija, Bajin, Frfalan (danas Frfalanović – S. G.), Trailuca (danas Trailović), Balač, Predan, Mijucan, Škoprd, Vidu, Babev, Racar, Truronja, Jokan, Birov, Petrujka, Bora, Podgorčan, Tala, Zabeće, Burku, Muleš* itd.”, koja je zabeležio Marinko Stanojević u selu Zlotu kod Bora, zauvek su nestala. On beleži da su prezimena kod zlotskih Rumuna (Vlaha) ili „stara plemenska imena koja se i danas čuvaju, ili su data po nekom zanimanju kog pretka”, a neko je imao u „prezimenu više imena...: *Pavle Panjika Forfoka, Janko Sima Pavle Srbu, Gruja Jovan Todor*

Stojanović, Danilo Marinković, Barbul Bađa, Petar Krancara, Jon Mititeiju, Jon Dumitru, Jonaško Janković, Jon Gošan, Jovan Čeča, Todor Praša, Đorđa Buka, Jon Falča, Jon Bonda, Đorđa Malča, Jon Jonović, Stančul Nikolić, Jon Dumitraško, Jon Geran, Trailo Šćopul, Krsta Žurjebe, Nikola Borak, Radukan Genča, Nikola Mogri, Đorđa Žonpa, Prvu Bongel, Krsta Petrović, Lapadat Radu Puru, Đorđa Čorovan, Stanoje Đorđević, Jon Genču, Oprica, Petar Merkal, Jon Teštran, Jon Gaina, Jon Preda, Barbu Petru Šeneu, Jon Čičika, Jon Popović, Firu Žonpa, Nica Grama, Jon Šalkot, Jovan Lazar, Jon Dodonete, Nikola J. Jonović Korn, Nastas Stojanović, Barbul Čaušan, Krsta Matesai, Jordaće Dumitru, Janko Guca, Dimitrije Prču, Dinul, Nikola Dodoneće, Jon Andrejić, Nikola Savić, Lapadat Florika itd.

Đorđesi, itd.”,¹⁰⁰⁷ koja su zauvek nestala iz imenoslova Rumuna (Vlaha) istočne Srbije tako što su prevedena (Florea > Cvetko), zamenjena (Joana > Jovana, Jon > Jovan), čak i ona slovenskog porekla (Slavejča > Slavoljub) ili posrbljena dodavanjem već spomenutih sufiksa -ov- + -ić (Florić, Janošević, Furfulanović, Trailović) itd.

Da su rumunska (vlaška) imena, patronimi i prezimena nestajali i da su preinačavani na način koji smo prethodno naveli, potkrepiću mišljenjem Vidosave Stojančević: „Od tada (od 1833 – S. G.) pa sve do kraja 19. veka *stanovništvo đerdapskih naselja prolazilo je kroz snažan proces etničkih prožimanja i asimilacije*, ali ne više posredstvom istorijsko-političkih prilika, ratova i prebegavanja, nego u novim uslovima... *značajan je uticaj crkve, prosvete i administrativne uprave*, na nove međuetničke odnose srpsko-vlaškog stanovništva đerdapskih naselja... u kojima su *mnoga stara vlaška i srpska prezimena već dobila novu formu, u kojoj je ujedno odraženo i etničko stapanje*... Na pr. u Donjem Milanovcu već 1863, a i kasnijih godina, i u drugim đerdapskim naseljima, sve su brojnija imena 'Prvul, Dinul i Jon Jovanović', ili 'Ilija, Đorđe i Jovan Barbulović', a *stara vlaška prezimena 'Lungu, Cucul, Flora' i druga, postala su 'Lungulović, Cuculović, Florić' i slično.*”¹⁰⁰⁸ Ovde se sa mišljenjem Vidosave Stojančević ne bih složio samo u delu teksta koji govori da su „i srpska prezimena ... dobila novu formu” i da je to išlo naruku obostranom etničkom stapanju srpskog i vlaškog stanovništva. Pre bi se moglo reći da je bilo utapanja, odnosno asimilacije rumunskog (vlaškog) življa u srpsko stanovništvo koje još i danas traje, ali ne samo pod uticajem crkve već i putem prosvete, medija, tj. radija, televizije i štampe.

Međutim, asimilacija Rumuna (Vlaha) današnje istočne Srbije nije se odvijala samo posrbljavanjem ličnih imena već i bugarizacijom najčešće dodavljem -ov, -ev za muški i -ova, -eva za ženski rod na

¹⁰⁰⁷ Marinko Stanojević, *Antropogeografski pregled Timočke Krajine. Crna Reka – Antropogeografski prilozi*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd 1931, 52.

¹⁰⁰⁸ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 219–220; Arhiv Srbije, Min. fin. Promišljenost, popisna knjiga okruga požarevačkog, sreza golubačkog i sreza porečko-rečkog, za 1863. godinu.

očevu ime, kao što je bilo na primer u rumunskim (vlaškim) selima, Halovu (1893–1894, **Faksimili dokumenata, 14, 15, 16, 17, 18**),¹⁰⁰⁹ Šipikovu, Velikom i Malom Jasenovcu (1893),¹⁰¹⁰ i Šipikovu

¹⁰⁰⁹ *Държавен архив – Видин*, ф 545К, оп.1, а.е. 55. Imena i prezimena iz knjige rođenih, venčanih i umrlih sela Halova za 1893–1894. godinu: Georgij Jon Georgiev (Gheorghie Ion Gheorghe), Jon Prvulov (Pîrvu), Jon H. Varalungov (Varalungă), Jon V. Mavrov (Mavru), Jon Dinulov (Dinu), Jon Todorov (Tudor), Marin Jonov (Ion), Marija Stojan V. Bucov (Buță), Marin Stojan Nikov (Nică), Matej Stan Mitrov (Mitru), Petar Kalinov (Petru Calin), Prvu Marinov (Marin), Prvu R. Gligorov (Gligorie), Prva M. Florova (Florea), Pena Gajdarova (Gaidaru), Mihael Predov (Preda), Stana Dinova (Dinu), Stanko Epurov (Stancu Iepure), Stanka Bzzova (Stanca Bîzova), Florja Prvulov (Florea Prvul), Florja Kalinov (Florea Calin), Florja Čobotja (Florea Ciobotea), Vana Marinov (Vană Marin), Dinu Stanov (Stan), Jon Dinulov (Dinu), Ivana Marinova (Marin), Jon Stančov (Stanciu), Matej Ivanov (Ivan), Marija Todorova (Tudor), Marija Lapaducova (Lapaduță), Marin Prvulov (Prvul), Petar Marinov (Petru Marin), Prva Njikanova (Nicanu), Pauna Jonova (Ion), Petar Serakov (Petru Seracu), Živan Kovačov (Jivan Covaci), Jona Kalinova (Calin), Jon Petrov (Petru), Jon Radov (Radu), Kalin Nika (Calin Nică), Marin Gelov (Gelu), Mitra Didanova (Didan), Naida Stanova (Stan), Naida Prvova (Prvu), Stanko Stojanov (Stancu Stoian), Stan Jonov (Ion), Stanka Kalinova (Stanca Calinu), Stanka Hristova (Stanca Hristea), Stanka Petraškova (Stanca Petrașcu), Stanka Stojanova (Stanca Stoian), Stanka Todorova (Stanca Tudor), Stanka Marinova (Stanca Marin), Todor Hristov (Tudor Hristea), Floro Predov (Florea Preda), Florija Marinov (marin), Florija Predova (Preda), Florija Stojanova (Stoian), Prva Petraškova (Petrașcu), Prvu Ivanikov (Ivanică), Janko Petrikov (Iancu Petrică) itd.

¹⁰¹⁰ *Държавен архив – Видин*, ф 545К, оп.1, а.е. 54. Imena i prezimena iz knjige rođenih sela Šipikova, Velikog Jasenovca i Malog Jasenovca za 1893. godinu: Marijan Florov, Prvu Milošov Kolov, Florija Stankova Dula, Jon Stankov Kalin, Jon Marinov Florov, Todor Stankov Čabuk, Gergina Georgieva Stankova, Ivan Gog Kolov, Jona Petrova Jonova, Stanko Prvov Stankov, Jona Prvova Prvucova, Georgi Nicov P. Dinu, Stanko Kolov Čokoj, Angelina Stankova Luca, Stanko Petrov Georgiev, Jon Stojanov Stojanov, Paraskeva Marinova Paunova, Dina Jonova G. Petrova, Jona Petru, Nika Petrov, Vana Petrov Georgiev, Vana Kol Truca, Jona Gogova Badja, Jona Vanova Nica, Jona Stanova Krvov, Marija Georgova Radova, Nica Iliev Badja, Gergina Milenkova Stankova, Jon Petrov Narod, Florja Stojanova Ivanova, Kalin Stojanov Ivanov, Stana Nikova Nicova, Kalina Nikova Nicova, Petru Georgiev Nicov, Ilija Todorov Stojanov, Stanku Dumitrov Pirka, Stana Jonova Marinova, Stana Jonova Karabulja, Stan Petrov Marinov, Gergina Florova, Stan Nicov Jonaško, Prva Prvulova, Marija Badja Gica, Stanko Jonov Firov, Gog Florov Gic, Nica Georgiev Jonov, Jona Georgiev S. Nika, Jona Stanova D. Kălja (Ioana Stanu Căla), Pătru Bădeov G. Nedelko, Aleksandru Pătru Boboșik, Nika Gog N. Andrej, Gergina Petrova Kovač, Stana Georgieva Pirka, Vana Stankov, Marijan Radu I. Kolin, Stanko Nicov Georgiev, Gergina Jonova Bojadžija, Prva Prvulova Stanova,

(1895),¹⁰¹¹ koja su po oslobođenju od Turaka (1878) bila u sklopu Kneževine Bugarske do Prvog svetskog rata (1918), kada su pripojena Srbiji, da bi nakon toga počeo proces posrbljavanja prethodno bugarizovanih ličnih imena i prezimena rumunskog (vlaškog) stanovništva.

Nenad Makuljević u svojoj knjizi *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji* kaže da je „Nacionalnu delatnost u Crkvi, što je izgleda u potpunosti odgovaralo duhu epohe i mladoj srpskoj nacionalnoj državi, sprovodio ... mitropolit beogradski Mihailo” Jovanović (1859–1881. i 1889–1898), rodom iz Sokobanje, i njegov naslednik Inokentije (1898–1905), rodom iz Šapca,¹⁰¹² tako da je nacionalna delatnost u crkvi za vreme ove dvojice beogradskih mitropolita, kao što je rečeno, *u duhu epohe i mlade srpske nacionalne države*, manje-više povezana s nacionalnim radom dvojice timočkih episkopa, Evgenija Simeonovića (1865–1880), čiji je „dugogodišnji pridvorni đakon, kasnije arhimandrit m(anasti)ra Vratne Filaret Petrović”¹⁰¹³ pisao raspravu o Vlasima, i Melentija Vujića (1891–1911).¹⁰¹⁴

Jon Radov G., Stanka Radu Stankov, Prvo Kolov, Gina Nic Stojan, Nik Pătru, Georgi Stankov Stankov, Stan Pătru Pulja, Paska Stojan Jonaško, Jona Belja Georgi, Prva Mijan Matej, Jon Florov Jonov, Stojan Velkov Georgiev, Gergina Prvulova Georgieva, Florija Georgieva S. Mihaj, Jona Prvulova Stankova, Gog Radu Stanko, Mitrana Ivanova Ivanova, kalin Pătru Nica, Floro Prvu Buča, Miloš Vana Bobica, Marija Gog P. Stančov, Nina Pătru vana, Paun Badja Nikola, Kalina Prvu Truca, Jona Marinova Andrej, Trifu Marin S. N. Župka itd.

¹⁰¹¹ *Държавен архив – Видин*, ф. 545K, оп.2, а.е. 23. Imena i prezimena iz knjige rođenih sela Šipikova za 1895. godinu: Prva Radu Čortan, Petru Mitar Čortanov, Prva Petru Narodu, Stanka Marinova Dimitrova, Jon Florja, Paun Stanov Prvov, Todor Stanko Georgijev, Klementina Radulova Kalinova, Prvu Petrov Čolakov, Kola Stanov Trucov, Miloš Petrov Ivanov, Floro Badja Petrov, Georgi Florov Georgiev, Ilana Radu Sandu, Marija Nicu Ionova, Gog Petru Petru, Floro Dino Dimitrov, Marija Prvu Kuku, Jon Georgiev Surdu, Milan Petru Stankov, Florija Georgieva Preda, Kalin Kola Nicov, Georgi Florov Dimitru, Kalin Paun Čakomu, Jona Georgieva Patrucova, Marin Stan Petru i Florija Stankova Trucova itd.

¹⁰¹² Nenad Makuljević, *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914)*, Beograd 2007, 78.

¹⁰¹³ *Spomenica Timočke eparhije: 1834–1934*, priredio Milan Cvetinčanin, Sremski Karlovci, 1934, 11.

¹⁰¹⁴ *Melentije Hilandarac* (svetovno Ljubomir Vujić; Osečenica kod Valjeva, 27. jul 1857 – Sveta gora, 7. novembar 1921) bio je episkop timočki, hilendarski

Zauzimanjem i staranjem episkopa Evgenija *podignuta je katedralna crkva u Negotinu* i mnogi hramovi u drugim naseljima sa rumunskim (vlaškim) življem, npr. u *Boljevcu, Krivelju, Slatini kod Bora, Kobišnici, Mokranju, Prahovu, Kladovu, Jabukovcu, Brznoj Palanci, Tekiji, Plavni* itd.,¹⁰¹⁵ a „od dolaska episkopa Melentija *preduzeta je velika nacionalna aktivnost u Timočkoj eparhiji. Nacionalni rad je postao, izgleda, dominantna delatnost Crkve u toj oblasti* i kao takav imao je snažnog uticaja na razvoj crkvenog slikarstva te oblasti.”¹⁰¹⁶ On je stigao u „eparhiju, čije se središte nalazilo u Zaječaru, 10. novembra 1891”, ali „zatečeno stanje mu nije odgovaralo”, pa je „u borbi za ostvarenje srpske nacionalne politike” tražio od svojih potčinjenih „da se stane ’na put širenju vlaizma’”, a potom piše „1895. kralju Aleksandru Obrenoviću i predlaže čitav niz mera.”¹⁰¹⁷ *Episkop Melentije je imao podršku i od kralja Petra Karađorđevića, koji se zalagao da se na području Timočke eparhije (u vezi sa srbizacijom i asimilacijom Rumuna /Vlaha/) koncentriše rad sveštenika, učitelja i policije.*¹⁰¹⁸

Naime, „U junu 1910, delegacija Duhovnog suda posetila je kralja, koji se čudio zašto se oni sastaju usred leta, kad se ostali

podvižnik i srpski bogoslovski pisac. Osnovnu školu završava u Krčmaru, a gimnaziju u Beogradu. Odmah posle gimnazije se zamonašio (25. juna 1877) u manastiru Vračevšnici i dobio monaško ime Melentije. Kao monah završava Beogradsku bogosloviju 1883. godine. Na poziv mitropolita Mihaila, tada izgnanog u Rusiju, odlazi kao pitomac u Kijevsku duhovnu akademiju, koju završava 1887. Po povratku postavljen je za rektora u Prizrenskoj bogosloviji. Na predlog mitropolita Mihaila, Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve u Kraljevini Srbiji izabrao ga je za timočkog episkopa i posvetio 10. oktobra 1891. godine. Kao timočki vladika preosvećeni Melentije radio je više od 20 godina. Uprkos slabom zdravlju, neumorno se je radio na podizanju duhovne svesti u narodu, naročito protiv praznoverica. Osobito se trudio da poboljša duhovno, prosvetno i materijalno stanje svoga sveštenstva. Posle 22 godine rada zatražio je umirovljenje (penzionisanje), što mu je odobreno 15. juna 1913, pa odlazi na Svetu goru.

¹⁰¹⁵ *Spomenica Timočke eparhije: 1834–1934*, priredio Milan Cvetinčanin, Sremski Karlovci, 1934, 12.

¹⁰¹⁶ Nenad Makuljević, *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914)*, Beograd 2007, 78.

¹⁰¹⁷ AS, P.O.K. 30/44.

¹⁰¹⁸ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 75; Dragoljub R. Živojinović, *Kralj Petar I Karađorđević život i delo: U Otadžbini 1903–1914. godine*, Beograd 1990, 130.

odmaraju. Posebno se raspitivao kod episkopa Melentija o prilikama u njegovoj episkopiji i raspoloženju među tamošnjim Vlasima. Izrazio je mišljenje da 'tu treba koncentrisati rad ne samo sveštenika nego i učitelja i policijskih vlasti. Eto, čak i u vojsci ti Vlasi neće da govore srpski, nego im traže podoficire koji znaju rumunski'".¹⁰¹⁹

Međutim, nacionalno delovanje crkve na teritoriji Kraljevine Srbije, posebno u njenom istočnom delu, u Timočkoj eparhiji, izgleda nije javno odobravano od strane vlasti jer je igumanu Vratne, Filaretu, na svešteničkom zboru u Nišu bio oduzet pripremljen tekst „o Vlasima” i nije mu dozvoljeno da ga pročita „iz viših obzira”.¹⁰²⁰ Ipak, na teritoriji istočne Srbije, „koju u velikom broju naseljava vlaško stanovništvo”¹⁰²¹ u vreme „Kraljevine Srbije, sa autokefalnom Crkvom, (srpski – S. G.) nacionalni program se slobodno razvija i u funkciji je aktivnog nacionalnog rada koji je Crkva vodila”,¹⁰²² odnosno sprovodila prema Rumunima (Vlasima) u cilju njihove potpune asimilacije.

Nenad Makuljević u svom radu *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku* iznosi mišljenje da se „Jedan od vidova aktivnog nacionalnog rada odvijao ... u pravoslavnim hramovima Srbije, krajem XIX veka i početkom XX veka. Kako je nacionalno opredeljenje etnički mešovitog stanovništva istočnih i jugoistočnih delova Srbije bilo u velikoj meri neizgrađeno, u ovim područjima odvijala se aktivna nacionalna akcija. Likovni programi trebalo je da odgovaraju zvaničnim namerama srpske države i crkve, što je i naglašavano u arhivskim dokumentima. Osnovni vid delovanja bilo je isticanje srpskih svetitelja, kao i događaja iz srpske istorije. To je uslovalo potpunu dominaciju nacionalne tematike u pravoslavnim hramovima na ovom području. Tako u crkvama na području Krajine, u Negotinu, manastiru Bukovu i Radujevcu, potpuno dominiraju srpski

¹⁰¹⁹ Dragoljub R. Živojinović, *op. cit.*, 1990, 130.

¹⁰²⁰ P. Doboljub (iguman Filaret), *Srpski odzarczi iz rumunske istorije*, Vesnik Srpske crkve I, Beograd 1897, 7.

¹⁰²¹ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 75; Dragoljub R. Živojinović, *op. cit.*, 1990, 130.

¹⁰²² Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 81.

nacionalni ciklusi.”¹⁰²³

Razvijajući svoju ideju, Makuljević u raspravi *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka* piše da su „Scene iz srednjovekovne istorije imale ... angažovan karakter na pojedinim područjima gde je bio *naglašen srpski nacionalni rad*” i ponavlja da je „*Jedan od istaknutih nacionalnih radnika bio ... episkop timočki Melentije*” i da je zahvaljujući njemu „*na teritoriji Timočke eparhije ostvaren ... jedan od najreprezentativnijih nacionalnih programa u Kraljevini Srbiji.*” U prilog tome kaže da „Na zidovima Saborne crkve u Negotinu Steva Todorović, zajedno sa suprugom Poleksijom slika niz scena iz srpske istorije... U Bukovu on slika niz srpskih svetitelja i ponavlja istoriografska rešenja iz Negotinske crkve. U formulaciji ovih programa istaknuto mesto zauzima crkvena jerarhija Timočke eparhije. U prednacrtu ugovora za Bukovo bilo je traženo da se slika i *car Dušan. Timočki episkop Melentije* došao je u sukob sa Đorđem Krstićem povodom rasporeda ikona za crkvu u Mihailovcu. On je *zahtevao da se iz nacionanih razloga naslikaju ličnosti srpske srednjovekovne istorije.*”¹⁰²⁴

Da je episkop Melentije zaista preduzeo sve kako bi stao „na put širenju vlaizma”, pokazuje i događaj prilikom konačne vizitacije crkve u selu Mihajlovcu 1892. godine. On je tada naišao na ikonostas na kome su se nalazile ikone na „tuđem jeziku” (vlaškom).¹⁰²⁵ Tokom 1896, kada je došlo do polemike sa Đorđem Krstićem povodom rasporeda ikona na ikonostasu, episkop Melentije je u obrazloženju svog plana istakao da „*ne samo ikonu Svetog Simeona no i Svetog Save s lepim srpskim (podvučeno) natpisom treba staviti gde god na drugom za narod pristupačnijem i uočljivijem mestu. Ovo zbog naših nacionalnih (podvučeno) interesa jer imamo u vidu narod u kome se Mihajlovačka crkva nalazi.*” „Ovaj predlog bio je i usvojen – iznosi

¹⁰²³ Nenad Makuljević, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku: Sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd 2006, 319–320.

¹⁰²⁴ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, u: *Postvizantijska umetnost na Balkanu*, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad 2003, 209.

¹⁰²⁵ AS-MPs-c, g. 1900, B-3256.8

Makuljević – od predstavnika Ministarstva prosvete.”¹⁰²⁶

Prvobitni ikonostas mihajlovačke crkve na koji je naišao episkop Melentije činila je „konstrukcija tradicionalne forme, s ikonama oslikanim od strane zografa *vlaškog porekla*.” Nakon episkopovog negodovanja stari ikonostas s ikonama na „*tuđem jeziku*” (*vlaškom*) je „uklonjen, a njegovi delovi deponovani u pokretni crkveni fond”. Potom je „Za rad na novom ikonostasu uposlen ... Milisav Marković, jedan od najangažovanijih slikara u Timočkoj eparhiji. Usvojivši njegov plan za ikonostas, episkop Melentije je poslao 1896. nacrt na odobrenje u Ministarstvu prosvete i crkvenih dela. *Predloženi plan, međutim, nije usvojen bez zadržke*. Načelnik crkvenog odeljenja ministarstva zatražio je mišljenje slikara Đorđa Krstića. Potom su usledili Krstićevi komentari ikonografskog programa, uz insistiranje na izmenama kojima bi **ikonostas bio više usklađen sa „duhom pravoslavlja”** ... Polemika je zaključena 8. avgusta 1896, uz *prihvatanje nekoliko Krstićevih predloga*. Sa konačnim odobrenjem plana Milisav Marković je prionuo na rad, te je novi ikonostas u Mihajlovcu postavljen 1900. godine.”¹⁰²⁷

Međutim, pokazatelj da ikone sa prethodnog ikonostasa zbog kojih je negodovao Melentije nisu nastale za „ikonostas u Mihajlovcu jeste datum izrade 13. septembar 1819, zapisan na ikoni Hrista. Godina rada ukazuje da *ikone potiču iz crkve hronološki starije od mihajlovačkog hrama, te se može pomišljati da su ih pri doseljavanju meštani Velikog Ostrva doneli sa sobom*”,¹⁰²⁸ a zograf koji je izradio „sve navedene ikone ostavio je potpis na prestonoj ikoni Hrista velikog arhijereja. U donjem desnom uglu zapisan je datum izrade, kao i ime slikara sa odrednicom „zograf” (zôgrafô), na žalost nedovoljno čitljivo. *Na vlaško poreklo slikara ovog ikonostasa ukazuju natpisi ikona, kao i zografski slikarski rukopis*. Samouk u slikarskoj izvedbi, sa karakterističnim osloncem na tradicionalne ikonografske modele, ovaj majstor pripada struji *brojnih vlaških*

¹⁰²⁶ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 76; AS-MPs-c, g. 1900, B-3256.

¹⁰²⁷ Irena Čirović, *Crkva Svetog Arhandela Mihaila u Mihajlovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad , Negotin 2012, 116–117.

¹⁰²⁸ Irena Čirović, *Crkva Svetog Arhandela Mihaila u Mihajlovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad , Negotin 2012, 122.

zografa koji su radili na ovom području”¹⁰²⁹ istočne Srbije.

Uz episkopa Melentija, i iguman manastira Vratne Filaret se javno zalagao za aktivnu nacionalnu politiku na području Timočke eparhije. On je u *Vesniku Srpske crkve* negativno pisao o slikarstvu Manastirice za koje je smatrao da je „**to drljanje – mazanje, postalo u prošlom veku** (XVIII vek – S. G.) ... **kad je severoistočni kraj Srbije, crkvenom upravom bio podčinjen Rimničkom episkopu**” (U manastiru Vratna nađen je antimis koji je poslao episkop Inokentije iz Rimničke episkopije 1722. godine),¹⁰³⁰ odnosno „**kad su Vlasi komotno mogli ne samo svog Sv. Nikodima u pozituri vlašštine namalati u Manastirici, nego i po svim crkvama, Krajinskog i Crnorečkog okruga, knjige svoga jezika naturiti da budu dugo vreme svedoci njihove najezde u srpskoj zemlji s političkim ciljem...**”¹⁰³¹ I sveštenstvo je s razlogom prihvatilo pravac episkopovog rada, kako u svojoj *Besedi* kaže knjaževački jerej Lazar Petrović, zato što je Timočka eparhija „**na tromeđi triju tuđih narodnosti, koje teže i delaju suprotno našem duhovnom i nacionalnom jedinstvu dakle suprotno našem** (srpskom – S. G.) **opstanku**”.¹⁰³²

To da su Rumuni (Vlasi) „knjige svoga jezika” (rumunskog – S. G.) *naturali* „u srpskoj zemlji s političkim ciljem” čista je demagogija igumana Filareta, jer „**stare rumunske liturgijske knjige**”, po mišljenju Tihomira Đorđevića, „**nije unela u s.i. Srbiji nekakva propaganda, već su ona ostatak iz onog doba, kada se nije gledalo na narodnost, već na hrišćanstvo. Iz ovih knjiga rumunski su**

¹⁰²⁹ Irena Ćirović, *Crkva Svetog Arhandela Mihaila u Mihajlovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad , Negotin 2012, 123–124.

¹⁰³⁰ Antimis u prevodu sa rumunskog glasi: „*Ovaj Božji antimis kojeg načini božjom milošću bez krvi posvećene tajne, blagosloven je darom života svemogućeg duha, i blagosloven je rukom od Boga ljubljenoga episkopa rimničkog gospodina Inokentija 7230.*” (a~6stâ dÔmn6z66sky antjmisâ pr6kar6l6 sâ sâvêr{âû6 dÔmn6z66ška ~î fârâ d6 senu6 sfi(n)cita tainâ: saÔ sfi(n)citâ kÔ darÔlâ d6 viêcâ fâkâtôrâlÔè dÔhâ: {i saÔ bl(â)goslovitâ pr(â)n ména âbitoâlÔè d6 dÔmn6z6Ô 6pjskopÔl ÎÔè rimnikÔlÔi k'k inîk6nti7: zsl).

¹⁰³¹ P. Doboljub (iguman Filaret), *Srpski odzarczi iz rumunske istorije*, Vesnik Srpske crkve I, Beograd 1897, 13.

¹⁰³² Lazar R. Petrović (sveštenik knjaževački), *Beseda* kojom je jerej Lazar R. Petrović pozdravio episkopa timočkog Gospodina Melentija u crkvi knjaževačkoj, prilikom kanonične posete, u: Vesnik Srpske crkve VI, Beograd 1896, 536; Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 75.

sveštenici vršili službu na vlaškom jeziku.”¹⁰³³ Kao i drugde, Đokiću je i ovom prilikom promaklo da kaže da su *rumunski sveštenici vršili službu na rumunskom jeziku*. Da li zato što je *vlaški jezik* za njega bio sinonim za *rumunski jezik* ili su možda *rumunski sveštenici* pored *rumunskog* znali i *vlaški* (?), koji danas Ministarstvo prosvete uz pomoć svojih saradnika u Vlaškom nacionalnom savetu nameće Rumunima (Vlasima) kao fakultativni predmet u školama istočne Srbije pod nazivom *Vlaški govor sa elementima nacionalne kulture*, ne bi li se dokazalo da Vlasi istočne Srbije nisu isto što i Rumuni istočne Srbije, tj. ne pripadaju istom narodu.

U sprovođenju srpske nacionalne politike da Rumuni (Vlasi) u Timočkoj eparhiji izgube svoj etnički i nacionalni identitet istakao se i Radenko Anđelković, koji je 1897. bio postavljen za namesnika sreza ključkog okruga krajinskog. Kako je srez „*bio neuređen*”, episkop Melentije je zahtevao da se „*sve u red dovede*”. Tada je Radenko Anđelković pokupio „*zaostale neke vlaške Antinimise*” po ključkom srezu. *Zato je bio izveden pred Duhovni sud, ali nije bio kažnjen*. Sledeći korak „*preduzimljivog*” namesnika bio je da se na ikonostasima promene ikone. „*Po naređenju Gospodina Episkopa, preduzeo sam, da se sve vlaške ikone izbace iz srpskih crkava sreza ključkog ... Stare 'vlaške' ikone su skidane i nove, rad Milisava Markovića, nameštene su u crkvama Sipskoj, Kladušničkoj, Grabovičkoj, Velikovrbičkoj, Malovrbičkoj, Urovačkoj i Vajuškoj*”.¹⁰³⁴

U ovome nalazim da su važna dva momenta. Jedan je *zamena rumunskih antimisa srpskim* za šta je „*preduzimljivi*” namesnik izveden pred Duhovni sud, ali nije kažnjen, a i kako bi bio ako je to uradio po naređenju episkopa Melentija. Drugi momenat je izbacivanje starih „*vlaških*” ikona i njihova zamena novim „*srpskim*” ikonama, takođe po naređenju episkopa, iz sela *Sipa, Kladušnice, Grabovice, Velike Vrbice, Male Vrbice, Urovice i Vajuge* u kojima je tada živelo, a i danas živi, rumunsko (vlaško) stanovništvo, koje je, valja naglasiti, sopstvenim sredstvima sagradilo svoje hramove, ali su oni svejedno prozvani *srpskim crkvama*.

Dakle, crkve su sagradili Rumuni (Vlasi) u svojim selima

¹⁰³³ Jovan Đokić, *op. cit.*, 220, 221.

¹⁰³⁴ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 77–78.

sopstvenim sredstvima, ali su one sada u *srpskoj zemlji* i zato se u njima mora vršiti služba božja na „srpskom”, tačnije na *novocrkvenoslovenskom* koji ni Srbi nisu razumeli, a kamoli Rumuni (Vlasi). Ako ovo nije očigledan primer prisilne asimilacije predvođene crkvom, onda ne znam šta drugo može biti.

Ova zamena antimisa i ikona rumunskih (vlaških) sa srpskim pomalo me podseća na tekst Nenada Makuljevića u vezi s uznemiravanjem srpske javnosti vestima „o preslikavanju srednjovekovnih portreta srpskih vladara” ili, konkretnije, „o ’uništavanju’ portreta cara Dušana i carice Jelene u Seru”,¹⁰³⁵ o čemu su srpsku javnost, svojevremeno, obaveštavali Branislav Nušić i Pera Todorović kao o pravom vandalizmu.

Ali Jovan Đokić bi i posle ovoga jednako rekao da su „mnogi vlaški sveštenici bili postavljeni u čisto srpskim selima, a koji su sa srpskim stanovništvom samo vlaški govorili i u crkvi na vlaškom jeziku službu držali.”¹⁰³⁶ Ako su za Đokića gorenavedena sela srpska, onda u njima, po njegovom uverenju, moraju živeti Srbi, pa i crkve zato moraju biti srpske. Otuda potreba za novim srpskim ikonama i srpskim popovima koji će poјati na novocrkvenoslovenskom da ih parohijani mogu bolje „razumeti”. Ovo je čist sarkazam, jer na Đokićeву žalost u napred navedenim selima, ponavljam, živeli su, a i danas žive čisti Rumuni (Vlasi), mada on vazda sumnja da Vlasi „predstavljaju čist rumunski elemenat” i dodaje „ako o čistoti rumunskog elementa može biti govora”, jer su Vlasi, po njegovom dubokom uverenju, većinom „srpskog porekla”.¹⁰³⁷

Suprotno mišljenju Đokića, Stevan Mačaj u svom delu navodi da Rumun Crnorečkog okruga „rado ima lepu crkvu, što svedoči crkva Kriveljska, Slatinska, koje su čisto rumunskim novcem ozidane, i Boljevačka, gde su takođe neke rumunske opštine učestvovale u podizanju Božjeg hrama”,¹⁰³⁸ ali koristi od toga nema, jer su one preko noći naredbom preosvećenog episkopa Melentija sve do jedne proglašene srpskim crkvama na braniku srpstva.

¹⁰³⁵ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 80.

¹⁰³⁶ Jovan Đokić, *op. cit.*, 291.

¹⁰³⁷ Jovan Đokić, *op. cit.*, 296.

¹⁰³⁸ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, u: Glasnik Srpskog učenog društva, knj. 73, Beograd 1892, 148.

Tako su tokom XIX veka pravoslavni hramovi „predstavljali ne samo mesta bogoslužbenih obreda već i sedišta javnih delatnosti srpskog naroda”, a jedna od bitnih poruka „bila je u znaku nacionalnog.”¹⁰³⁹ Repertoar srpskih svetitelja i kompozicija iz srpske nacionalne istorije u crkvama sagrađenim u rumunskim (vlaškim) selima istočne Srbije izveden je u monumentalnim dimenzijama, a srpski natpisi su jasno istaknuti. Makuljević kaže da je „Namera naručioca (episkopa Melentija – S. G.) sigurno bila aktivno dejstvo na posetioca kome je srpska istorija, prikazana kroz nacionalne svetitelje i najznačajnije događaje, vizuelno prezentovana i verbalno isticana prilikom beseda na bogoslužnjima”, poput ove Laze Kostića, paroha knjaževačkog: „*Mi, koji smo imali u našoj istoriji i velike umove i čvrste karaktere, kao što su: Stevan Nemanja, Sv. Sava, Kralj Milutin, Car Dušan Silni, Kara-Đorđe, Miloš i Mihailo Obrenovići, koji su svojim radom učinili te je Srbija bila moćna i viđena u Evropi*’.”¹⁰⁴⁰ Makuljević je u pravu kada kaže: „*Slika i reč zajedno su delovali i služili formiranju i održavanju (srpske – S. G.) nacionalne svesti*”¹⁰⁴¹ među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije.

Srpski nacionalni program „u zidnom slikarstvu Timočke eparhije formulisan je u katedralnoj negotinskoj crkvi”¹⁰⁴², a jedan od „istaknutih nacionalnih radnika bio je episkop timočki Melentije”, koji je zaslužan što je „na teritoriji Timočke eparhije ostvaren ... jedan od najreprezentativnijih nacionalnih programa u Kraljevini Srbiji.”¹⁰⁴³

U tom poslu nije bio sam, što se može videti iz *Besede* kojom je Lazar R. Petrović, paroh knjaževački, pozdravio episkopa Melentija

¹⁰³⁹ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, u: Postvizantijska umetnost na Balkanu, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad 2003, 206.

¹⁰⁴⁰ Lazar R. Petrović (sveštenik knjaževački), *Beseda na proglas Kraljevine*, od Laze Petrovića sveštenika Knjaževačkog, Vesnik Srpske crkve VII, Beograd 1897, 653.

¹⁰⁴¹ Nenad makuljević, *op. cit.* 2007, 76–77.

¹⁰⁴² Nenad Makuljević, *op. cit.* 2007, 76;

¹⁰⁴³ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, u: Postvizantijska umetnost na Balkanu, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003, 209.

prilikom njegove kanonične posete: „Preosvećeni Vladiko. Ustanovi timočke eparhije cilj je: da učvršćava i gaji Pravoslavlje; da neguje i širi srpsku misao i pismenost kako u granicama Kraljevine Srbije tako isto i van granica njenih, jer i tamo ima naše braće Srba... Tim pre, što je ova Eparhija na tromedi triju tuđih narodnosti, koji teže i deluju suprotno našem duhovnom i nacionalnom jedinstvu.”¹⁰⁴⁴ Međutim, da nisu svi sveštenici išli stopama episkopa Melentija, saznajemo od Jovana Đokića, koji se, tokom ekskurzije na koju je krenuo 1930. godine kroz krajinski okrug, uverio „**da naši sveštenici svi do jednog rado se sa svojim parohijanima na vlaškom jeziku sporazumevaju, pa bili oni Srbi ili Vlasi**” i na taj način, po njegovom uverenju, „*krajinski sveštenici srpski jezik svesno ili nesvesno zapostavljaju*”, tj. „*krajinski sveštenici negirajući srpski jezik otvoreno idu na ruku povlašćavanju srpskog elementa* u tim krajevima.”¹⁰⁴⁵ Uverenje koje Đokić iznosi o sveštenicima koji „idu na ruku povlašćavanja srpskog elementa” od vremena episkopa Melentija (1891) do današnjeg dana priča je bez pokrića, nemoguća misija, ali se to uverenje svakako uklapa u njegovu misiju da su Vlasi povlašćeni Srbi, nikako Rumuni.

Istina je, naime, sasvim drugačija, a to je da su u rumunskim (vlaškim) naseljima postavljeni rumunski (vlaški) popovi koji sa svojim parohijanima, a često i sa svojim seljanima, govore rumunski (vlaški) i da službu božju činodejstvuju na tom jeziku. Potvrdu za ovo nalazim u pismu iz 3. avgusta 1899. godine, u kojem „paroh Žabarski”, inače bivši paroh Korbovski, kritikuje gospodina ministra prosvete i crkvenih poslova¹⁰⁴⁶ zbog toga što „*podpomaže vlašeizam*” u istočnoj Srbiji. Ovde donosim prepis pisma bez ikakvih ispravki, a potom i original (**Faksimil dokumenta, 19. Arhiv Srbije, MPS-c, F V P 83/1899**):

Parohija Žabarska
Br. 57.

¹⁰⁴⁴ Lazar R. Petrović (sveštenik knjaževački), *op. cit.*, (1896), 535–536.

¹⁰⁴⁵ Jovan Đokić, *op. cit.*, 294.

¹⁰⁴⁶ U Vladi Vladana Đorđevića Kraljevine Srbije (od 11/23. oktobra 1897. do 8/21. jula 1900) bio je ministar prosvete i crkvenih dela *Andrija Đorđević Andra* (Kragujevac, 28. mart/ 9. april 1854 – Kragujevac, 22. oktobar / 4. novembar 1914), srpski pravnik, političar i profesor Velike škole u Beogradu.

3 avgusta 1899 god.

Žabare

G. Ministru Prosvete i Crkvenih Poslova

Na prošlogodišnjoj skupštini vi ste G Ministre imali dobrotu baciti jednu mrlju na sveštenike Krajinske da oni podpomažu vlašejizam da čitaju na vlaškom jeziku molitve da govore vlaški i t. d.

U Svom prekoru niste se hteli ograničiti na pojedince već ste onako nemilosrdno bacili na sve u opšte i ako mi nismo krivi već neko drugi što pojedinci govore vlaški što oni čak i ne znaju dobro srpski čak i deca njihova i žene neznajuu dobro srpski ipak vi baciste mrlju na sve sveštenike koji su bili u Krajini i koji se nalaze u Krajinskom okrugu.

Ja kao sveštenik 14. god. u Krajinskom okrugu odbacujem od sebe taj prekor pa oću da upozorim G Ministra da vidi od kud je to da se u Krajini govori vlaški i da pojedini sveštenici na **vlaškom jeziku** čitaju molitve i koje kriv tome.

Eto Gosp. Ministre od kuda, što se **vlasi** postavljaju u **vlaška mesta** pa i u svoje rođeno mesto za sveštenika, kao što ima mnogo primera u Krajinskom okrugu. Eno prvo u Jabukovcu postavljen je Nikola Kazimirović koji je rodom iz Jabukovca govori svuda i u varoši **vlaški** deca dok ni su mu pošla u školu ni su znala srpski žena ni danas nezna srpski dobro jer je uzeo **vlažnu** istina po[po]lva ćerka, ali je odrasla u Jabukovcu, kod oca što je vaspitan i zapopljen u **vlaškoj** koji se do smrti služio **vlaškim knjigama**, i zbog njega je sva ta vika i još nekolicina njemu podobnim.

Drugi je primer Dinul postavljen je u svoje selo među vlasima koji dobro nezna srpski niti njegova familija.

Treći je primer Marin postavljen u Prahovu ovejano vlaško selo i pravi vlasi ima još malo primera da vam navedem iz kojih će te uviditi grešku samo da ste kao ministar krivi što ne vodite računa gde se ko postavlja pa onda nebi bilo primera da se čitaju knjige na **vlaškom jeziku** i da se **vlaški govori**.

Sada na završetku oću da vam skrenem pažnju i da za g. Episkopa upozorite da on ne postavlja u **vlaška mesta vlase** pa će se izbeći sva zebnja u podpomaganju **vlašijizma**, već **srbijizam** da krene napred, a to je sa postavljanjem sveštenika na Korbovskoj parohiji.

Ja sam 14 god. bio u Korbovu, tu su sami ovejani **vlasi** zaslepljeni **vlasofili** koji su slučaju bolesti idu u **vlašku** i čitaju na **vlaškom jeziku molitve** kod **vlaških sveštenika** i na takoj parohiji i na takom mestu oće Njegovo Preosveštenstvo da postavi domorodca Đorđa Popovića svešt. Tekiskog koji se kao učitelj u Korbovu ponašao kao i obično njegovi sunarodnici, on je išao s njima u ribolov govorio i sada kad dođe kod svoje familije koji ima na 60 kuća **govori vlaški**, njega sam ja i optužio kod biv. Ministra kad je bio učitelj u Korbovu što je u svojoj besedi kazao ja se smatram za srećnog što sam svršio srpske škole i srpski učitelj a vi braćo čuvajte vaše običaje narodne i jezik ja čim sam ovo čuo ni sam sačekao ni koljivo ni

posluženje već sam odma napustio školsku slavu jer je to bilo o sv. Savi i takvog sad oće G. Episkop za sveštenika da postavi.

Njegov rođen brat za vreme mog boravka na parohiji išao je tri puta u **vlaškoj** u selu Batoc sa bolesnom decom da im sveštenik na **vlaškom jeziku** čita molitve, i ako dozvolite da se i ovakav sveštenik postavi u Korbovu to onda nemojte prekore baciti na sveštenike no primite na vas jer ste vi odobrili da se **vla** postavi u **vlaškom mestu** za sveštenika i da vi baš idete da se **vlašeizam** podpomaže; - ako ne upozorite Njegovo Preosveštenstvo na ovakav njegov postupak pri postavljanju sveštenika na parohije.

Ja kao biv. sveštenik ni sam mogao otrpeti a da vama i G. Episkopu ne skrenem pažnju za korbovsku parohiju, što treba da je načelo za sve parohije, pa svršene bogoslove iz **vlaškog mesta** i onda će i **postići što svaki Srbin želi** a ovakim rado[m] nikad.

Ja učinih svoje a na vami ostaje dalje.

Molim vas izvinite me što vam oduzeh malo vremena, al me goni **interes Srbizma**.

Ponizan jesam
Mijailo ... Tović
paroh Žabarski

[Na poledini]
[Štambilj]

KRALJ. SRP. MINISTARSTVO
PROSVETE I CRKV. POSLOVA
4. AVG 99
CBr. 912

Rumunizam u krajinskom okrugu

G. Ministru na uvidaj.
Referent
T. Petković

Jesu li sveštenici podržavali rad episkopa Melentija u širenju srbizma ili nisu, svedjedno je, „srednjovekovne slikane teme na zidovima negotinskog hrama postale su metafora sadašnjosti, (a – S. G.) istorizacija države, nacije, pa i crkve, nije mimoišla ni strukturu prostora negotinskog hrama. Crkveni prostor je postao aula slave, nacionalni prostor integracije zasnovan na vizuelno-verbalnom narativu ... Jedinstvo reči i slike u funkciji vere i nacije, ali i dinastije,

zbilo se upravo u negotinskoj crkvi 1901. godine.”¹⁰⁴⁷ Takođe, po mišljenju Igora Borozana, „*Dinastička lojalnost postala je nužnost*. Ličnost aktuelnog suverena kralja *Aleksandra Obrenovića*, postala je na indirektan način i deo *uobličavanja verbalno-vizuelnog narativa negotinske crkve*. Slike svetih Nemanjića tipološki su definisale novu lozu Obrenovića, drevni kraljevi postali su otelotvorene slike novih vladara, dok je *crkva postala dinastički agitacioni prostor*.”¹⁰⁴⁸

U Crkvi Svete Trojice u Negotinu *nije izostavljena srpska nacionalna tematika ikonostasa*. „Velike istorijske kompozicije bile su jasne i razumljive. ***Hor srpskih arhiepiskopa i srednjovekovnih vladara bio je prepoznatljiv. Slike su vizuelizovale jedinstvo trona, (srpske – S. G.) nacije i vere.***”¹⁰⁴⁹ Snažan kult koji se tokom XIX veka formirao „oko ličnosti prvih Nemanjića, *na negotinskom ikonostasu doživeo je svoju punu vizuelnu afirmaciju.*”¹⁰⁵⁰ Tako je „***sveta istorija nacije i crkve postala ... jedna priča***. Sveti put nacije postao je vizuelni album slika, predmet psihofizičke vežbe, angažovane meditacije ***s ciljem produbljivanja i održavanja patriotskog zanosa.***”¹⁰⁵¹

Slikarski program sa punim srpskim nacionalnim obeležjima formulisan u negotinskoj crkvi postao je uzor i drugim crkvama Timočke eparhije. Tako je u crkvi manastira Bukovo „*nacionalno dominantno u ikonografskom repertoaru... naslikani su Sveti Simeon i Sava... Sveti Evstatije, Joanikije Patrijarh Srpski i Danilo Arhiepiskop Srpski... Sveti Stefan Prvovenčani, Knez Lazar i Stevan Visoki Despot Srpski... Sveti Stevan Kralj Dečanski... Car Uroš... Sveta majka Angelina... Sveti Kralj Milutin... Sveti Nemanja I*” itd.¹⁰⁵² Uz obiman nacionalni program, episkop Melentije se složio sa arhimandritom Gavrilom da „*pozadi nad zapadnim vratima, koja su samo prost ulaz i nisu deo crkve ... da (se – S. G.) s jedne strane car Dušan, a da se sa*

¹⁰⁴⁷ Igor Borozan, *Crkva Svete Trojice u Negotinu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 162.

¹⁰⁴⁸ Igor Borozan, *op. cit.*, 2012, 162.

¹⁰⁴⁹ Igor Borozan, *op. cit.*, 2012, 163.

¹⁰⁵⁰ Igor Borozan, *op. cit.*, 2012, 168–169.

¹⁰⁵¹ Igor Borozan, *op. cit.*, 2012, 164.

¹⁰⁵² Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 77.

druge strane knez Mihailo naslika ali samo bez nimba".¹⁰⁵³

Jednostavno rečeno, gledajući zidno slikarstvo koje je prikazano u hramu Svete Trojice u Negotinu i u hramu manastira Bukovo, vernik srpskog porekla mogao je vizuelno primiti k znanju sve o srpskim vladarima, nacionalnim svecima pa i uopšte uzev o istoriji srpskog naroda, ali ukoliko je bio rumunskog (vlaškog) porekla iz okolnih sela, nije mogao dobiti ni nagoveštaj o svojim vladarima i svojoj nacionalnoj istoriji. Toliko o bratskoj ljubavi u hrišćanstvu koje se negovalo u hramovima Timočke eparhije počev od druge polovine XIX veka do danas.

U hramu Svetog Arhandela Mihaila u Mihajlovcu na zidovima središnjeg traveja nalaze se *figure svetih srpskih vladara*. Na severnom su predstavljeni *Sveti Stefan Dečanski i Sveti knez Lazar*. Nasuprot su smešteni *Sveti kralj Milutin i Sveti car Uroš*. Na red srpskih svetitelja nadovezuju se *predstave kneza Miloša i Mihaila Obrenovića*, smeštene na bočnim zidovima zapadnog traveja. Na južnom zidu je *medaljon sa poprsjem kneza Miloša*, dok je njegov pandan na severu *knez Mihailo*. Može se reći da je „Uvrštavanje prvih Obrenovića u slikani program prvenstveno ... imalo povod u istoriji nastanka samog naselja i njegove crkve. Knez Miloš Obrenović, zajedno sa sinom Mihailom, imao je u tome glavnu pokroviteljsku ulogu, što je i memorisano njihovim predstavama na zidovima hrama.”,¹⁰⁵⁴ ali to svakako nije bila prepreka da se i stare „vlaške” ikone koje su Rumuni (Vlasi) sa Velikog ostrva prilikom selidbe poneli sa sobom postave na ikonostas hrama u naselju koje je dobilo ime po Mihajlu Obrenoviću, sinu kneza Miloša. Jedna od tih tzv. „vlaških” ikona bila je ikona sa predstavom Hrista iz 1819. godine i potiče iz „*crkve hronološki starije od mihajlovačkog hrama*”,¹⁰⁵⁵ ali je svejedno bila sklonjena sa ikonostasa po naredbi episkopa Melentija prilikom njegove kanonične vizitacije samo zato što je natpis na njoj bio na „vlaškom”. Jednom je episkop Melentije „*došao ... u sukob sa Dordem Krstićem povodom rasporeda ikona za crkvu u Mihajlovcu. On je zahtevao da se iz nacionalnih razloga naslikaju ličnosti srpske*

¹⁰⁵³ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 76; AS-MPs-c, g. 1900, B-3248.

¹⁰⁵⁴ Irena Ćirović, *Crkva Svetog Arhandela Mihaila u Mihajlovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 121.

¹⁰⁵⁵ Irena Ćirović, *op. cit.*, 2012, 122.

srednjovekovne istorije”,¹⁰⁵⁶ verujem kako bi se Rumuni (Vlasi), meštani sela Mihajlovca, prilikom posete hramu bolje upoznali sa srpskom srednjovekovnom istorijom gledajući ikone srpskih srednjovekovnih vladara.

Srpski nacionalni program je i u zidnom slikarstvu hrama vaznesenja gospodnjeg u Radujevcu izbio u prvi plan.¹⁰⁵⁷ Paško Vučetić je na istočnom zidu predoltarskog prostora do ikonostasa naslikao „*stojeće figure Svetog Save... U gornjoj zoni severne pevnice su stojeće figure kralja Stefana Prvovenčanog i kralja Stefana Nemanje, prikazanih u vladarskom ornatu, dok je u polukaloti prikazana istorijska kompozicija Sveti Sava miri braću nad moštima Simeona Nemanje. U gornjoj zoni južne pevnice su stojeće figure cara Uroša i cara Lazara, dok je u polukaloti predstavljena istorijska kompozicija Krunisanje Stefana Prvovenčanog. Na zapadnom zidu naosa, južno i severno, predstavljene su stojeće figure kralja Stefana Dečanskog i kralja Milutina, obučenih u vladarsko ruho, sa krunama na glavi i skiptrom u rukama.*”¹⁰⁵⁸ U radujevačkom hramu je Paško Vučetić uglavnom „*ponovio izbor svetitelja i pojedinih istorijskih kompozicija iz negotinske crkve... Repertoar srpskih svetitelja i kompozicije iz nacionalne prošlosti imali su aktivno dejstvo na vernike kojima je srpska istorija, osim što je vizuelno predočena, isticana i verbalno kroz propovedi na bogoslužjenjima. Tako su slika i reč ujedinjeno delovale na formiranje i održavanje (srpske – S. G.) nacionalne svesti u toj oblasti.*”¹⁰⁵⁹ Da li su silne istorijske kompozicije srpskih srednjovekovnih vladara i svetaca uspešno delovale na formiranje, a potom i održavanje srpske nacionalne svesti među Rumunima (Vlasima) u selu Radujevcu, vreme će pokazati. Da li je trebalo da kompozicije u Hramu Vaznesenja Gospodnjeg pokažu

¹⁰⁵⁶ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, u: *Postvizantijska umetnost na Balkanu*, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003, 209.

¹⁰⁵⁷ Nenad Makuljević, *op. cit.*, 2007, 77.

¹⁰⁵⁸ Ana Kostić, *Crkva vaznesenja gospodnjeg u Radujevcu*, u: *Sakralna topografija Negotinske Krajine*, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 196–197.

¹⁰⁵⁹ Ana Kostić, *Crkva vaznesenja gospodnjeg u Radujevcu*, u: *Sakralna topografija Negotinske Krajine*, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 197–198.

žiteljima Radujevca da je zemlja na kojoj se nalaze oduvek bila srpska, ne znam, moguće je da su i to hteli reći, međutim, znam da je to uticalo na devastaciju njihove svesti o etničkoj i nacionalnoj pripadnosti rumunskom narodu. Stali su na pola puta do potpune asimilacije. Rumuni nisu više ono što su bili, a ni Srbi nisu postali. Oni su – kažu – Vlasi, koji nemaju veze sa Rumunima i zato se za njihovu decu u školama istočne Srbije u nastavu uvodi „vlaški jezik”. Hoće li politička elita Srbije preko svojih prijatelja u Nacionalnom savetu Vlaha uspeti u svojim namerama ili će u Srbiji napokon prevladati razum, ostaje da vidimo u vremenu koje predstoji.

Vuk Nedeljković takođe piše da „Crkva Vaznesenja Gospodnjeg u Jasenici predstavlja hram koji po svojoj arhitektonskoj koncepciji i likovnom programu ikonostasa, pored svoje primarne bogoslužbene funkcije, *predstavlja primer vizuelnog uobličavanja srpske nacionalne ideje u crkvenoj umetnosti na području Timočke eparhije pred kraj XIX veka.*”¹⁰⁶⁰ Uobličavanje srpske nacionalne ideje u crkvenoj umetnosti Timočke eparhije krajem XIX veka zapravo je potiranje rumunske nacionalne svesti rumunskog stanovništva istočne Srbije čije rezultate danas vidimo na popisima.

Nedeljković kaže da je „*Program nacionalnih svetitelja ... u crkvenoj umetnosti Timočke eparhije bio uobičajen u vreme episkopa Melentija*, a njegov uzor pronalazimo u *Sabornoj srkvi Negotina*, u čijem oslikavanju je ... učestvovao i Milisav Marković. On je u Jasenici prikazao *četiri srpska srednjovekovna vladara*” (Stefan Prvovenčani, Simeon Nemanja, Stefan Dečanski i knez Lazar u viteškom odelu), a da se „*Isticanjem nacionalnih svetitelja delovalo ... na formiranje i održavanje srpske nacionalne svesti u Timočkoj eparhiji i suzbijanju vlaškog uticaja na ovoj teritoriji.*”¹⁰⁶¹ Ovome se doista nema šta dodati ili oduzeti. Cilj je bio formirati i održavati srpsku nacionalnu svest među Rumunima (Vlasima) i istovremeno suzbijati rumunsku svest u čemu se dosta uspelo i čiji su rezultati danas vidljivi.

¹⁰⁶⁰ Vuk Nedeljković, *Crkva Vaznesenja gospodnjeg u Jasenici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 90.

¹⁰⁶¹ Vuk Nedeljković, *Crkva Vaznesenja gospodnjeg u Jasenici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 87–88.

Zanimljivo je napomenuti da je Crkva Svete Trojice „u Plavni projektovao ... 1867. godine Mihailo Valtrović, jedan od najistaknutijih zagovornika *obnove stare srpske arhitekture*”.¹⁰⁶² Naravno, crkva u selu Plavna kod Negotina, koja je arhitekturom trebalo da podseća na staru srpsku crkvenu arhitekturu i u kojoj su oslikani srpski nacionalni svetitelji i kraljevi loze Nemanjića („*Ikona Svetog Save ističe ... njegov značaj kao prvog srpskog arhijereja i utemeljivača srpske crkve, (dok se – S. G.) na vladarskom tronu ... nalazi stojeća predstava prvog srpskog kralja Svetog Stefana Prvovenčanog.*”¹⁰⁶³) „**sazidana je dobrovoljnim i dogovornim priložima meštana**”, koji su rumunskoga (vlaškoga) porekla i, što je još paradoksalnije, prilozi su prikupljeni „po predlogu ondašnjeg predsednika opštine *Radula Jovanovića*”,¹⁰⁶⁴ rodnom iz sela Plavne. Plavnjani su, dakle, poput meštana drugih naselja s rumunskim (vlaškim) žvljem, zbog svoje ljubavi prema Bogu podizali hramove sopstvenim sredstvima, ne sluteći da će time još više pomagati svoju denacionalizaciju i postati žrtve srpskog nacionalnog programa asimilacije koji je nad njima perfidno sproveden putem crkve, kao što se može pročitati u navedenim navodima Makuljevića i drugih autora.

Ista priča se ponavlja i u rumunskom (vlaškom) selu Jabukovcu kod Negotina. Zaslužna lica za podizanje Hrama Vaznesenja Gospodnjeg jesu sami meštani: *Jon Kazimirović, Gica Njegoica, Nikola Komica* i dr. Crkva ima zvono i na njemu priložnički zapis: *Jon Belić i supruga Ilina* za spomen roditeljima *Gici i Stani*.¹⁰⁶⁵ Međutim, i Jabukovčani su poput Plavnjana na zidovima svoje crkve za svoj trud i novac mogli videti na arhijerejskom tronu ikonu *Svetoga Save (Nemanjića)*, prvog srpskog arhijereja i ikonu *Svetog Stefana*

¹⁰⁶² Vuk Nedeljković, *Crkva Svete Trojice u Plavni*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 174.

¹⁰⁶³ Vuk Nedeljković, *Crkva Svete Trojice u Plavni*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 176–177.

¹⁰⁶⁴ Vuk Nedeljković, *Crkva Svete Trojice u Plavni*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 174.

¹⁰⁶⁵ Ana Kostić, *Crkva vaznesenja gospodnjeg u Jabukovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 76, 81.

Prvovenčanog pod baldahinom, sa vladarskim insignijama, koji predstavlja oličenje srpske svetovne vlasti.¹⁰⁶⁶

Na triodu štampanom 1868. godine pronađenom u Crkvi Svetih apostola Petra i Pavla u rumunskom (vlaškom) selu Kobišnici kod Negotina piše da su priložnici njegovi meštani: *Stanoje Rakulović, Marin Prvujkić i Dimitrije Končat*, da bi zauzvrat od svoje srpske braće u veri na zidovima crkve, koju su podigli svojim trudom i novčanim priložima, umesto rumunskih (vlaških) srednjovekovnih vladara dobili srpske svece i vladare loze Nemanjića: *Sveti Stefan Visoki, Sveta carica Milica, Sveti car Lazar, Sveti kralj Milutin, Sveti arhiepiskop Arsenije Srpski i Sveti Sava Srpski*.¹⁰⁶⁷

Na ikonostasu Hrama Vasnesenja Gospodnjeg u rumunskom (vlaškom) selu Srbovu (srednjovekovni naziv je Srbovlah) kod Negotina nalazi se natpis priložnika za izgradnju hrama: „U spomen *Atanasije Jon Stanču predložio Jona* 1915. godine”,¹⁰⁶⁸ a zaslužna lica za izgradnju Crkve Sošestvija Svetog duha i Crkve Svete Ane u rumunskom (vlaškom) selu Glogovici blizu Salaša kod Zaječara pominju se meštani, zemljoradnici *Jovan Soldatović, Jovan Jordanijević, Radul J/?/ikirica (nečitko) i predsednik opštine Trujko Mihajlović*.¹⁰⁶⁹

Praksu donatora rumunskoga (vlaškoga) porekla koji svojim sredstvima podižu hramove u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem koje postaju vlasništvo Srpske pravoslavne crkve u kojima se prikazuju srpski vladari i svetitelji blagorodne loze Nemanjića nalazimo i danas, kao na primeru Crkve Uspenija Presvete Bogorodice u Dušanovcu kod Negotina, koju je osveštao srpski patrijarh Irinej 21. aprila 2014. godine, a „zaslužnim donatorima za podizanje i ukrašavanje hrama ..., g-dinu *Borisu Pistoloviću* i g-dinu *Miletu*

¹⁰⁶⁶ Ana Kostić, *Crkva vaznesenja gospodnjeg u Jabukovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 76, 81.

¹⁰⁶⁷ Vuk Tautović, *Crkva Svetih apostola Petra i Pavla u Kobišnici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 96.

¹⁰⁶⁸ Vuk Dautović, *Crkva Vaznesenja Gospodnjeg u Srbovu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 251.

¹⁰⁶⁹ Nenad Makuljević, *Crkva sošestvija svetog duha i crkva Svete Ane u Glogovici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012, 51.

Jordačijeviću iz Dušanovca, uručeni su ordeni Sv. Kralja Milutina.¹⁰⁷⁰

Štaviše, i hramovi sagrađeni u selima s rumunskim (vlaškim) življem koja su se nalazila u sastavu Bugarske, kao što su Halovo (Sveta Petka), Gradskovo (Sveti Đorđe), Mali Jasenovac, Šipikovo (Sveti Ilija) i Kovilovo (Sveti Prorok Ilija) posle Prvog svetskog rata i jugoslovenskog ujedinjenja pripali su Timočkoj eparhiji. Od tada se u navedenim hramovima služba vrši isključivo na srpskom jeziku, jer su crkvene knjige na rumunskom, po zapovesti episkopa timočkog, bile povučene iz upotrebe. Na osnovu kazivanja starih meštana iz navedenih sela znamo da se za vreme turske i bugarske vladavine služba u navedenim hramovima vršila na rumunskom jeziku, a što se tiče sela Šipikova, u Spomenici Timočke eparhije to i piše: „Za vreme turske vladavine i pod Bugarima služba se vršila najviše na rumunskom jeziku... Od 1896. do 1920. bio je sveštenik *Jovan Florić*”,¹⁰⁷¹ koji je, sudeći po prezimenu, bio rumunskog (vlaškog) porekla.

Dejan Krstić i Dragan Koković su u radu *Dva zvonika a crkve nema : Jedna savremena drama o religiji, politici i etničkom identitetu Vlaha* izneli sledeće: „Ideja da se u selu održava bogoslužjenje na rumunskom jeziku ima potkrepu i u prošlosti. Realizatori ove ideje znaju za podatak iz 'Spomenice Timočke eparhije' da je sve do posle Prvog svetskog rata, dok je njihovo selo bilo u Turskoj, a potom u Bugarskoj (od 1878. godine), ovde vršena služba na rumunskom”¹⁰⁷² i da je tek od tada uvedena služba na srpskom. Razume se da episkop Eparhije timočke Justin Stefanović (1992–2014) nije imao sluha i razumevanja za potrebe rumunskog (vlaškog) življa u ovom i u drugim selima da se služba održava i na rumunskom jeziku iako hram Svetog Ilije u Šipikovu u vreme izgradnje 1905. i posvećenja 1907. godine nije pripadao ili, još bolje, nije bio u vlasništvu Eparhije

¹⁰⁷⁰ <http://eparhija-timocka.org/njegova-svetost-patrijarh-srpski-u-timočkoj-eparhiji/>

¹⁰⁷¹ *Spomenica Timočke eparhije : 1834-1934*, Sremski Karlovci, 1934, 253.

¹⁰⁷² Zbornik od vodećeg nacionalnog značaja *Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije* pripremljen je u okviru projekta 179013 na Univerzitetu u Nišu – Mašinski fakultet, a finansiran je od Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

timočke nego u vlasništvu Vidinske mitropolije. Hramovi u selima s rumunskim (vlaškim) življem u kojima se služba održavala na rumunskom jeziku, a koji su bili u vlasništvu Vidinske mitropolije pripali su nakon 1833. ili 1918. godine Eparhiji timočkoj na području Zaječarkog, Boljevačkog, Krajinskog, Negotinskog, Brzopalanačkog, Ključkog i Porečkog namesništva i već polovinom XIX veka u mnogim hramovima nije se mogla obavljati služba na rumunskom jeziku.

Teorija o Vlasima kao povlašćenim Srbima je, kao što se može videti na osnovu prikazanog materijala, samo pokriće kako bi se opravdalo osmišljeno posrbljavanje i agresivna politika asimilacije Rumuna (Vlaha) putem *vojske, državne administracije* (ministarstava, okružnih, sreskih i opštinskih vlasti, policije, sudstva), *škole i crkvenih vlasti* do Drugog svetskog rata, a nakon njega *agresivnoj politici asimilacije* priključuju se i *mediji* na području Timočke i Braničevske eparhije. Uostalom, da stanovništvo u rumunskim (vlaškim) naseljima od Velike Morave do granice sa Bugarskom sebe ne smatra Rumunima, kako bi onda jerej Milorad R. Popović, paroh radujevački, u Letopisu Radujevačke parohije mogao opisati opšte veselje pripadnika „rumunske nacije” sledećim rečima: „[...] 1941, god. [...] Na Spasovdan, 29. maja, stiže jedna lađa sa zarobljenicima našim koji su pušteni (iz nemačkih logora smeštenih u Rumuniji – S. G.) kao pripadnici rumunske nacije (’kao Rumuni’). Žalosna slika naše nacionalne svesti... Čim stiže brod sa zarobljenicima (’Rumunima’) zaorila se rumunska pesma, poklici Rumuniji, Antanesku, pop Đoki... Na rukama i prsima trake sa rumunskom trobojkom. Pod utiskom tog oslobođenja, rumunske propagande, materijalne pomoći iz Rumunije, u selima, pa i u Radujevcu, razvi se živa agitacija u korist Rumunije...”¹⁰⁷³ I u ovom tekstu su „pripadnici rumunske nacije”, a zatim je u zgradama zabeleženo („kao Rumuni”) pod navodnicima, što bi, po mišljenju jereja Milorada Popovića, imalo istu semantičku vrednost „kao Vlasi”, odnosno povlašćeni Srbi, što potvrđuje rečenicom „Žalosna slika naše nacionalne svesti”, misleći pritom na

¹⁰⁷³ Jerej Milorad Popović, paroh radujevački, *Letopis Radujevačke parohije – Sreza Negotinskog, Oblasti Timočke*, u: Baštinik, Godišnjak Istorijskog Arhiva Negotin, br. 14, Negotin, 2011, 268, 277, 278.

žalosnu sliku nacionalne svesti Srba, koji su eto pod okriljem „rumunske propagande” i zbog „materijalne pomoći iz Rumunije” čas posla postali „Rumuni”.

* * *

Nakon višedecenijskog odsustva službe božje na rumunskom jeziku u hramovima Timočke eparhije pojavili su se prvi nagoveštaji da bi do nje moglo doći demokratizacijom srpskog društva. Tako se Mitropolit Banata Nikolaje Kornjanu (Nicolae Corneanu) 1992. godine obratio patrijarhu Pavlu s molbom da se Rumunima (Vlasima) istočne Srbije omogući služba na maternjem jeziku u okviru *Srpske pravoslavne crkve*, ali, nažalost, nije naišao na razumevanje (**Faksimil dokumenta 20. Pismo mitropolita banatskog Nikolaja Kornjanua patrijarhu Pavlu**).¹⁰⁷⁴

(Štambilj)

Mitropolia Banatului

Timișoara, 4.VIII 1992.

Vaša Svetosti,

Verovatno će Vas iznenaditi, u jednom smislu, ovo pismo koje šaljem Vama, a to sada i u uslovima ne baš najpovoljnijima na lokalnom i svetskom nivou. Predomislio sam se da Vam pišem ipak sada, dok nije prekasno, ispovedajući Vama ono što me gnjavi, kao od jednog pravoslavnog vladike prema svom višem sabratu.

Vaša Svetosti, lokalni i međunarodni događaji, tako kako se ni dešavaju, tresnuju brof naše Pravoslavne Crkve kojoj preti opasnost smanjivanja i desetkovanja u sudaru sa „lažnim profetima”. Moramo, prema tome, da se sve više zbližavamo, da sakupimo naše redove, da učvrstimo jedinstvo naše Apostolske Pravoslavne Crkve, sada dok nije prekasno, prevazilazimo preko naše male nacionalne interese, kojima smo ponekad davali, a davamo još, pretežni značaj – ne uvek opravdani.

Za inat ovim sirovim okolnostima koje nas suočavaju, čak i mučnim – u kojima živi u ovim mesecima sestrinska Srpska Pravoslavna Crkva – potpuno znamo da Crkva prevazilazi vreme, a Pravoslavlje se duboko prodrla u duhovnost svih naroda koji su nju primili, podizajući njih tako da se osećaju „jednako u Hristu Bogu”. Zato, u jednom smislu, smatram da pojam „Nacionalna Crkva” više ne odgovara današnjem razvitku života, koji zahteva povratak na formu organizovanja stare Hrišćanske Crkve, razume se u drugim koordinacijama.

¹⁰⁷⁴ Faksimil pisma preuzet iz knjige: Cristea Sandu Timoc, *Români: documente inedite*, Timișoara, Editura Astra Română, 1997, [tabela 12–13].

Polazeći sa ovih gledišta, kao Mitropolit jednog susednog područja sa Srpskom Patrijaršijom, pomislio sam se da podčinim Vašoj Svetosti jedan problem koji mi je došao na znanje, a koji rešenje ne stoji u mojim nadležnostima: problem balkanskih vlaha sa Timočke Krajine. Kao što sigurno znate, ovi ljudi govore drugi jezik, bili su dobri pravoslavci u toku vekova, ali sada rizikujemo da ih izgubimo, nestajući u svetu neoprotestanta, ako ih ignorišemo i ne damo njima dotičnu pažnju. Prirodno je da žele i oni svojstvene sveštenike, Bogoslužjenja u njihovom jeziku, drugačije se otudjivaju od naše Pravoslavne Crkve, sa i bez naše volje. Podvlačim da nije nikako reč da se oni izvuču iz jurisdikcije sestrinske Srpske Pravoslavne Crkve, nego samo da im se da veća duhovna podrška, da im se prizna osobiti identitet, što može da dodeli njima više poverenje u Crkvu i eparhiju u kojoj sredini oni žive, tako da prodire božanska zahvalnost u njihovoj duši.

Ovim mišljenjima završavam ovo pismo, izvinjavajući se prema Vašoj Svetosti zbog toga što ne raspoložemo pisaćom mašinom ćirilskim pravopisom i poveravajući se svetim molitvama Vaše Svetosti.

Vaše Svetosti saslužitelj,

MITROPOLIT BANATSKI
I.P.S. Dr. Nicolae Corneanu
Mitropolitul Banatului

Prepis originala sačinio S.G.

† Nicolae

Nerazumevanje *Srpske pravoslavne crkve* održalo se na prostoru istočne Srbije i početkom XXI veka. Naime, 2002. godine „pred popis, navodno zbog podele 'žutih listića' kojima su se građani pozivali da se izjasne kao Vlasi-Rumuni, patrijarh SPC Pavle uputio je 'apel srpskom stanovništvu u Timočkoj krajini' da se ne odriče 'svog porekla i svoje krsne slave jer su žuti listići kojima im se nameće da se u tekućem popisu izjasne kao Vlasi-Rumuni, delo zlonamernih ljudi'.¹⁰⁷⁵ Iz ovog poteza patrijarha videlo se da SPC smatra da je stanovništvo Timočke krajine i severoistočne Srbije srpsko ili srpskog porekla, te da je nužna reakcija na 'prorumunsku agitaciju'.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ „Apel patrijarha srpskom stanovništvu u Timočkoj krajini”, internet portal Blic online, 5. 4. 2002, internet [pristupljeno 2. 12. 2014] http://www.blic.rs/stara_arhiva/naj-novijevesti/23259/Apel-patrijarha-srpskom-stanovnistvu-u-Timočkoj-krajini.

¹⁰⁷⁶ Igor Novaković, Nenad Đurđević, *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji : Studija praktične politike*, Beograd, ISAC fond, 2015, 61–62.

Rumunska pravoslavna crkva „sve Vlahe u ’dolini Timoka’ i uopšte u istočnoj Srbiji vidi kao etničke Rumune pod *pritiskom asimilacije*. Rumunima, tzv. Vlasima, u istočnoj Srbiji se, između ostalog, ne dozvoljava da slušaju *bogoslužjenje na maternjem jeziku*, pa sa tim delovanjem SPC vrši njihovo ’odnarođivanje’”.¹⁰⁷⁷

Zato je Rumunska pravoslavna crkva reagovala, odnosno episkop-administrator Danil Partošanu (Partošanu) sa sedištem u Vršcu podržao je 23. januara zahtev Bojana Aleksandrovića da na svom imanju podigne hram u kojem će služiti liturgiju na maternjem jeziku vernicima sela Malajnice. Zatim ga je dana 4. juna 2005. hirotonisao za đakona, a u sveštenika 5. juna iste godine u svetom manastiru Prislop i Retezat u županiji Hunedoara u Rumuniji (**Faksimil dokumenta, 22 – Hirotonisanje Bojana Aleksandrovića**). Usled eskalacije odnosa između Srpske i Rumunske pravoslavne crkve crkvenosudski tužilac Eparhije timočke protojerej stavrofor Borivoje Radojičić optužuje „prezvitara Bojana Aleksandrovića” Crkvenom sudu Srpske pravoslavne Eparhije timočke za sledeće prestupe:

„1. Kao klirik Srpske Pravoslavne Crkve rukopoložen od strane Episkopa Rumunske Pravoslavne Crkve, Dr Danila, bez saglasnosti.

2. Činodejstvovao kao sveštenik RPC, bez blagoslova nadležnih Episkopa na teritoriji timočke i braničevske Eparhije.

3. Činodejstvovao pod zabranom sveštenodejstva.

4. Izvršio opelo nad nekrštenim licem.

5. Organizovao parasinagogu na etnofiletističkim osnovama.

Ovim prestupima optuženi je prekršio sledeće sveštene kanone:

1. – 12. kanon svetih Apostola, 20. kanon Četvrtog vaseljenskog sabora, 17. kanon Trulskog sabora, 6. i 7. kanon Antiohijskog pomesnog sabora, 54. kanon Kartaginskog sabora.

2. – 15. kanon svetih Apostola, 15. i 16. kanon Prvog vaseljenskog sabora, 5. i 10. kanon Četvrtog vaseljenskog sabora.

3. – 12, 13. i 32. kanon svetih Apostola, 5. kanon Prvog vaseljenskog sabora, 6. kanon Antiohijskog sabora, 13. kanon Sardičkog sabora, 11. kanon Kartaginskog sabora, kao i čl. 17. Krivičnog pravila SPC.

¹⁰⁷⁷ Igor Novaković, Nenad Đurđević, *op. cit.*, 64.

4. – 31. kanon svetih Apostola, 5. kanon Antiohijskog sabora, kao i čl. 15 Krivičnih pravila SPC i time stvorio krivicu za koju je većina pomenutih sveštenih kanon kao i čl. 17. Krivičnog pravila SPC, predviđaju kaznu LIŠENJA SVEŠTENOG ČINA.”

Nakon toga Crkveni sud u optužnici navodi dokaze tužbenih navoda da je Bojan Aleksandrović primljen u Beogradsku bogosloviju aktom Ebr. 147 od 12. avgusta 1992. godine blagoslovom episkopa timočkog, a upisao se na isti fakultet u Beogradu školske 1997/98. godine; da je na osnovu izveštaja Episkopa braničevskog optuženi činodejstvovao i na njegovoj teritoriji bez njegovog znanja i blagoslova; da se uprkos brojnim upozorenjima optuženi nije uzdržao od činodejstvovanja itd., itd., te ga na osnovu svega toga Crkveni sud Srpske pravoslavne Eparhije timočke *lišava sveštenog čina*.

Danil Stojenesku (Stoenescu), episkop Daciae Felix, po ovlašćenju koje ima od sinoda Rumunske pravoslavne crkve od 29. oktobra 2008. godine, Bojana Aleksandrovića, paroha i protopopa Daciae Ripensis (iz Timoka), imenovao je 9. novembra iste godine u čin patrijaršijskog i njegovog ličnog savetnika za odnose sa srpskim državnim i crkvenim vlastima (**Faksimil dokumenta 23. Imenovanje Bojana Aleksandrovića za paroha malajničkog i protopopa Daciae Ripensis (iz Timoka) u svojstvu ličnog i parohijskog savetnika**), a sveti sinod Rumunske pravoslavne crkve je dan kasnije, 10. novembra 2008. godine, konstatovao da *akt o oduzimanju sveštenog čina (act de caterisire)* Bojanu Aleksandroviću *nije validan* zato što optuženi nije sveštenik Srpske pravoslavne crkve, već Rumunske pravoslavne crkve (**Faksimil dokumenta 24. Lišavanje Bojana Aleksandrovića sveštenečkog čina od strane Crkvenog suda Eparhije timočke Srpske Pravoslavne Crkve nije validno**).

Istraživački tim ISAC fonda iz Beograda smatra da „vlast u Srbiji mora da reformiše zakonodavni okvir i dozvoli slobodu veroispovesti u punoj meri za sve građane, kako je to predviđeno Okvirnom konvencijom o ljudskim pravima i drugim međunarodnim dokumentima koje je Srbija prihvatila”. Time bi vlast u Srbiji, što se Rumuna (Vlaha) tiče, ukinula viševjekovnu *asimilaciju* koju je nad njima vršila i još uvek vrši Srpska pravoslavna crkva.

Istini za volju, Okvirnu konvenciju za ljudska prava i druge međunarodne dokumente Srpska pravoslavna crkva nije potpisala, pa

najverovatnije smatra da ih se ne mora pridržavati, ali bi trebalo da ih država Srbija sprovodi na svojoj teritoriji. Na udaru žestoke asimilacione politike, koja se i danas sprovodi u okrilju Srpske pravoslavne crkve, pored Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, nalaze se i druge nacionalne manjine, kao i oni sa drugim verskim opredeljenjima. Vidimo da SPC i danas u sprezi s vojskom i prosvetom protažira *srpsko pravoslavlje*, a u vojsci i prosveti, verujem, ima agnostika, ateista, katolika, protestanata i ljudi ostalih vera, manjih verskih zajednica ili, po poimanju crkve, sekta, kao i vernika drugih pravoslavnih sestrinskih crkava, Grka, Rumuna, Bugara, Roma i drugih. Ukoliko znamo da Srbija danas nije jednonacionalna država u kojoj žive samo Srbi i da je uz to višekonfesionalna, „vojska bi, na primer, morala pustiti i druge religije da dođu do reči, ravnopravno, kad je već tako širokogrudno otvorila sva vrata pravoslavlju. Ili prosveta, što je kudikamo osetljivije pitanje, budući da je reč o deci u formativnom periodu: kako danas nauče, tako će im, mahom, biti za ceo život. Nije primećeno da ima suprotnih tendencija. A na takvim osnovama teško da se mogu graditi temeljni stabilnog društva”,¹⁰⁷⁸ jer je činjenica, kaže Dušan Bošković sa Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, citirajući tekst B. Jakšića, da postoji nesumnjivi „deficit u demokratskom potencijalu društva, ako (Srpska pravoslavna – S. G.) crkva i država (faktički – S. G.) nisu odvojene. Demokratska država je laička država. Teokratske države *eo ipso* nisu demokratske, što ne znači da je svaka laička država demokratska”.¹⁰⁷⁹

Vlast u Srbiji je donela i *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* (2002) kojim obezbeđuje:

1. slobodu nacionalnog opredeljenja i izražavanja,
2. zabranjuje svaku diskriminaciju,
3. predviđa mere afirmativne akcije,
4. zabranjuje asimilaciju, podstiče duh tolerancije i obezbeđuje zaštitu od pretnji ili diskriminacije,

¹⁰⁷⁸ Dušan Bošković, *Tradicija i poraz*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, Prir. Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2003, 358.

¹⁰⁷⁹ B. Jakšić, *Nacionalna država i državna crkva*, str. 4, rukopis; tekst je objavljen u zborniku *Vere manjina i manjinske vere*, Niš, Zograf, 2001, 31–35.

5. pravo na izbor i upotrebu ličnog imena,
6. pravo na upotrebu maternjeg jezika i službenu upotrebu jezika i pisma,
7. pravo na negovanje nacionalne kulture i tradicije,
8. javno obaveštavanje na jezicima nacionalnih manjina,
9. pravo na školovanje na maternjem jeziku itd.,¹⁰⁸⁰ pa su se pod okriljem demokratije posrbļjavanje i asimilacija Rumuna (Vlaha) istočne Srbije sa *državne administracije* i drugih institucija države preneli i na *odbore Nacionalnog saveta Vlaha* smeštenog u Petrovcu na Mlavi, koji Rumune (Vlahe) severoistočne Srbije proglašava Vlasima, tj. posebnom nacionalnom manjinom koja tobože nema ničeg zajedničkog sa Rumunima, a srpski jezik proglašava službenim jezikom Vlaha, dok se u školama uvodi tzv. *vlaški govor (jezik) sa elementima nacionalne kulture* kako bi se tzv. Vlasi što pre udaljili od, kako ističu njihovi promoteri, njima strane rumunske kulture i jezika.

Srpska pravoslavna crkva Rumune (Vlahe) istočne Srbije i dalje smatra porumunjenim/povlašćenim Srbima, koje na svaki način procesom (dez)asimilacije ili tzv. resrbizacije tobože pokušava vratiti srpstvu. To se može zaključiti i na osnovu čina sabornog krštavanja Rumuna (Vlaha) u selu Lubnica – grad Zaječar, koji je obavljen 4. aprila 2015. godine sa „Blagoslovom njegovog preosveštenstva g.g. Ilariona, u saradnji sa savetom mesne zajednice sela 'Lubnica'” i u selu Rašanac – opština Petrovac na Mlavi gde „MZ Rašanac obaveštava svoje građane da 11.10. 2015. godine /nedelja/ u crkvi 'Sv. Trojice' u Rašancu organizuje grupno krštenje po ceni od 2.500,00 RSD.” Nakon krštavanja Srpska pravoslavna crkva izdaje krštenice svim vernicima u kojima ih naziva *pravoslavni Srbi*, pa pitanje *Odbora za ljudska prava Negotin* „da li dolazi do asimilacije i menjanja nacionalne strukture meštana ovih sela”, koje postavlja u svom *Obaveštenju* najpozvanijim institucijama i orgnizacijama Evropske unije u Srbiji (*Zaštitnik građana Republike Srbije – Ombudsman, kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji, Savet Evrope – kancelarija u Beogradu, Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju u Srbiji – OEBS, Konsultant Visokog komesara*

¹⁰⁸⁰ Igor Novaković, Nenad Đurđević, *op. cit.*, 40–41.

za nacionalne manjine – OEBS-a) sasvim je opravdano, a rad Konsultativnog odbora Nacionalnog saveta Vlaha za saradnju sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koji se nalazi u rukama „Vlaha na oročeno vreme”, doista „ohrabruje lokalne vlasti i svesno menja nacionalnu strukturu građana severoistočne Srbije.”

Obaveštenje Odbora za ljudska prava (zavedeno pod br. 106/10/15 od 09. 10. 2015.god.) navedenim institucijama i organizacijama Evropske unije u Srbiji glasi:

„Poštovani, Odboru za ljudska prava Negotin (članica Mreže Odbora za ljudska prava u Srbiji CHRIS) obratili su se zabrinuti građani kao i meštani dva vlaška/rumunska sela (Lubnica - grad Zaječar i Rašanac - opština Petrovac na Mlavi) zbog čudnih odluka rukovodstava svojih mesnih zajednica.

Naime prvo je Mesna zajednica Lubnica organizovala u saradnji sa crkvenom opštinom Zaječar uz blagoslov lokalnog crkvenog velikodostojnika saborno krštenje dana 04. aprila 2015. godine. Krštenje (kolektivno) je obavljeno u Zaječaru (Lubnica nema crkvu) uz organtzovan prevoz od strane Mesne zajednice Lubnica i Grada Zaječara. Ovaj događaj je praćen plakatima (**Plakat „Saborno krštenje” meštana Lubnice**).

Sledeći događaj za koji imamo saznanja, a možda ih je bilo još u međuvremenu, je takođe aktivnost jedne mesne zajednice (ovakve aktivnosti nisu u oblasti njihovog delovanja). Ovog puta je predsednik Mesne zajednice Rašanac, gospodin Radovanče Aleksić istakao obaveštenje - plakat (**Obaveštenje „Kolektivno krštenje” meštana Rašanca**) u kome sledi citat: 'Mesna zajednica Rašanac obaveštava svoje građane da 11.10.2015. godine (nedelja) u crkvi 'Sv. Trojice' u Rašancu organizuje grupno krštenje...'

Ovaj događaj je kao važno obaveštenje na društvenoj mreži Facebook¹⁰⁸¹ istakao i izvesni Ilija Florić iz Požarevca gde je kao pokrovitelja ovog čina naznačio Nacionalni savet Vlaha (u prilogu fotografija sa društvene mreže).

Imajući u vidu da Srpska pravoslarna crkva izdaje krštenicu u kome svoje vernike označava kao pravoslavni Srbi (u prilogu fotografija krštenice), a da su Lubnica i Rašanac vlaška/rumunska sela (Lubnica oko 34 izjašnjenih Rumuna i oko 57 Vlaha, a u Rašancu oko 10 izjašnjenih Rumuna i oko 400 Vlaha) pitanje je da li dolazi do asimilacije i menjanja nacionalne strukture meštana ovih sela.

Da li Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine stoji iza ovoga ili ne, trebaju nadležni organi da ispituju. Možemo samo da potvrdimo da Nacionalni savet Vlaha (kako oni sebe nazivaju) ima svoj Konsultativni Odbor za saradnju sa Srpskom

¹⁰⁸¹ <https://www.facebook.com/ilija.floric?fref=ts>

pravoslavnom Crkvom,¹⁰⁸² a da je predsednik ovog Saveta, gospodin Radiša Dragojević u prilogu televizije F-tv Zaječar u 1:26 minutu¹⁰⁸³ najavio formiranje Alternativnog odbora za verska pitanja i odnosima sa Srpskom pravoslavnom crkvom.

Ovakvim radom Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine ohrabruju se lokalne vlasti i svesno menjaju nacionalnu strukturu građana severoistočne Srbije.

Molimo vas da u okviru svojih nadležnosti reagujete.

Odbor za ljudska prava Negotin istrajaće u rasvetljavanju ovih događaja.”¹⁰⁸⁴

Čitaocima prepuštam izvođenje zaključaka u vezi s predstavljenim materijalom o povlašćavanju Srba ili o agresivnom posrbljavanju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, kao i o regularnosti postupaka kojima su se služile vlasti. Neko će reći da za posrbljavanje i asimilaciju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije ne snose krivicu samo pojedinci i srpske državne institucije. Naravno da ne. U posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, pored navedenih ličnosti srpskog naroda i srpskih i jugoslovenskih državnih institucija, bilo je i kratkovidih i neukih poltrona ili ketmana iz rumunske (vlaške) zajednice, kao što ih i danas ima, koji su vazda rame uz rame išli i idu na ruku državnim institucijama u odnarođavanju svoga roda radi lične koristi. To zaslužuje posebnu studiju sa stavljanjem obimnog materijala na znanje čitaocima, a ja ću u prilog tome za kraj ovog ionako opširnog i bremenitog poglavlja navesti samo jedan primer iako je takvih bilo napretek.

Reč je o plakatu (58 x 39,5 cm)¹⁰⁸⁵ Akcionog odbora za izbornu listu Stanka Ćosića iz Krivelja, koji se kandidovao za narodnog poslanika u Skupštini Kraljevine Jugoslavije, na kojoj, između ostalog, piše: „Celokupnom građanstvu opštine Kriveljske, kako pravnim glasačima tako i onima koji nemaju pravo glasanja kao i ženama, učenicima i maloj deci, oba pola iznosi se na javnost sledeća tužba Koste Grujića protivu osnovne škole u 'Cerovu' radi čitanja”

¹⁰⁸² <https://www.nacionalnisavetvlaha.rs/onamaodbori.html>

¹⁰⁸³ <https://www.youtube.com/watch?v=FLLgloUy4a8>

¹⁰⁸⁴ dušan.prvulovic@chris-network.org

¹⁰⁸⁵ Overena je fotokopija originalnog plakata u pisarnici Opštine Bor (Ov. br. 27703, dana 17. novembra 2014. godine) i čuva se u Zavičajnom odeljenju Narodne biblioteke u Boru i u Zavičajnom odeljenju Matične biblioteke „Svetozar Marković” u Zaječaru. Overene fotokopije poklonio je Dragomir Dragić, poreklom iz Krivelja s prebivalištem u Boru, u čijem se vlasništvu nalazi originalni plakat štampan u štampariji M. Despotovića u Zaječaru.

koja je upućena „Gospodinu Banu Moravske Banovine” u Nišu. „Gospodine Bane, (...) II. Nove generacije ovakvih sela, kao što je Krivelj *treba da se što energičnije srbizuju*, pošto je ovo *'Vlaški Elemenat'*, na čemu treba da rade sigurne i odabrane snage...” koje verovatno treba da budu iz redova rumunskih (vlaških) „poturica”. Na plakatu je štampana sva prepiska tužilaca i optuženih, Načelstva sreza Zaječarskog, suda opštine Kriveljske, Banovinskog školskog odbora i Kraljevske Banske uprave, gde je prikazan spor oko izgradnje nove škole u naselju Cerovo, zaseoku sela Krivelja, koji je trajao od 5. marta do 4. maja 1934. godine. Na tužbu Koste Grujića, bivšeg narodnog poslanika, oblasnog poslanika i dugogodišnjeg predsednika kriveljske opštine, načelniku Sreza zaječarskog gospodinu Markoviću, otpisuje predsednik opštinske uprave u Krivelju gosp. M. Jankucić koji u pismu, između ostalog, piše da „Navodi žalioca Koste izloženi u tač. II pod izrazom da je *ovd. građanstvo 'Vlaški Elemenat' uvreda su i kleveta* za ovd. građanstvo zato ih uprava odbija kao neistinite sa najvećim gnušanjem”, a u sledećem pasusu nastavlja da „*Ovdašnje građanstvo nije 'Vlaški Elemenat'* kako ga Kosta naziva *već su svi pravi Srbi*, i kao takvi *u prošlim ratovima dali za odbranu Srbije i proširenje današnje Kraljevine Jugoslavije 222. žrtve – grobova.*”

Iz navedenog teksta je svima jasno da Kosta Grujić svoje poltronstvo prema jugoslovenskim vlastima gradi na ideji da su *stanovnici Cerova, odnosno Krivelja „Vlaški Elemenat” koji treba što energičnije srbizovati*, a M. Jankucić svoje poltronstvo gradi na ideji da *stanovništvo Cerova, odnosno Krivelja nije „Vlaški Elemenat” već su pravi Srbi*, a kao zalog svojih uverenja navodi 222 meštana, tj. grobove meštana Krivelja, koji su svoje živote dali za Otadžbinu. Nažalost, Jankuciću nije bilo jasno da su meštani Krivelja i kao Rumuni (Vlasi) mogli položiti svoje živote za Otadžbinu ili Domovinu Srbiju i da zbog toga nisu morali pošto-poto biti *pravi Srbi*. Dokaz za to nalazimo na mnogim spomenicima ili spomen-pločama u svakom rumunskom (vlaškom) selu istočne Srbije čiji su žitelji branili svoju rodnu grudu u otadžbinskom ratu od austrougarskih okupacionih snaga.

Jankucićev tekst s plakata me neodoljivo podseća na izjavu g. Dušana Firovića koju je dao Radio-televiziji „Fira” (Zaječar) nakon Treće sednice Izvršnog odbora Nacionalnog saveta Vlaha održanog u

Petrovcu na Mlavi: „*Vlasi su uvek bili Srbi* i mi (Vlasi – S. G.) smo *mnogo krvi prolili za ovu našu Srbiju*, i mi smo samo ovde Vlasi, samo da ne bismo sutra bili, nedajbože (koluta očima – S. G.), Rumuni.”¹⁰⁸⁶ Zanimljivo je kako se poltronstvo gradi na istim „vrednostima”, iskazuje istim patetičnim frazama koje se ne razlikuju od onih pre nekoliko decenija; zanimljivo je da su to ljudi sa margine, koji ničim progresivnim ne mogu zadužiti društvo u kojem žive, ali koji uvek štite svoj položaj u društvu, stečen uglavnom tzv. „snalaženjem”, uzrečicom koja se često čuje u srpskom društvu, a koja je sinonim za vanzakonska rešenja. Tu ima onih bez ikakvog obrazovanja, kao i onih s fakultetskim diplomama, često i kupljenim, koji su krenuli uhodanim stazama služenja režimu najčešće na štetu društva u kojem žive, a posebno na štetu svog naroda. Što je još čudnije, kakav god režim bio, ma i najdemokratskiji, takvih će ljudi uvek biti. Bilo ih je i biće u svim društvima na svim meridijanima, pa ih evo ima podosta i među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije, koji, nažalost, to što rade ne rade da bi unapredili demokratsko društvo moralnim, kulturnim i drugim vrednostima, već naprotiv, da svojim delovanjem zadrže *status quo* jednog društva s nagomilanim recidivima iz prošlosti.

U posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije ima velikog udela i njihovo slabo obrazovanje, pa otuda i nizak nivo svesti da pripadaju korpusu rumunskog naroda. O tome Nada Raduški kaže: „*Vlasi, posle romske nacionalnosti, imaju najviše neškolovanih – gotovo svako drugo lice (55,1%). Kod ove etničke grupe najviše je lica koja imaju 4-7 razreda osnovne škole*”,¹⁰⁸⁷ a posmatrano po nacionalnosti, sa završenom srednjom stručnom spremom najmanje lica ima među Romima (8,6%), Vlasima (13,9%) i Albancima (16,3%) „*sa jasnom polnom distinkcijom (oko tri puta je više muškaraca nego žena sa završenom srednjom školom)*.”¹⁰⁸⁸ Što se tiče fakultetskog

¹⁰⁸⁶ Izjava Dušana Firovića koja je data u ime Nacionalnog saveta Vlaha bila je postavljena na Jutjub 14. 7. 2011. godine od strane Nacionalnog saveta Vlaha, a preuzeta je 21. 7. 2011. godine: https://www.youtube.com/watch?v=8b1rsFhCW_Y; <https://www.youtube.com/channel/UCCkYQLnYUFtRhJjEKVICEag>

¹⁰⁸⁷ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 138.

¹⁰⁸⁸ Nada Raduški, *op. cit.*, 2007, 139.

obrazovanja među nacionalnim manjinama, Raduški iznosi sledeće: „Najmanje udela lica sa najvišom stručnom spremom imaju Romi, Vlasi, Albanci i Bošnjaci/Muslimani. Kod Roma samo 0,3% ima višu školu ili fakultet (žene 0,2% i muškarci 0,5%), Vlasi 1,7% (0,9% žene i 2,4% muškarci), Albanci 4,3% (žene 1,9%, a muškarci 6,7%), Bošnjaci/Muslimani 5,5% (žene 3,8%, a muškarci 7,3%).”¹⁰⁸⁹ Ukoliko znamo da je i tako mali procenat školovanih Rumuna (Vlaha) slušalo nastavu od osnovne škole pa do fakulteta isključivo na srpskom jeziku bez ijedne nastavne jedinice na maternjem rumunskom jeziku, onda je jasno otkuda tako uspešno posrbljavanje i kao krajnji rezultat njihova asimilacija.

TABELA ŠKOLOVANIH / NEŠKOLOVANIH VLAHA 2002.¹⁰⁹⁰

Nacionalnost	Ukupno	Bez škole	1–3 razreda	4–7 razreda
VLASI	34.968	4.452	1.357	13.461
Osnovna	Srednja	Viša	Visoka	Nepoznato
9.398	4.856	310	276	858

Pored toga, po popisnim podacima iz 2002. godine, i ono malo obrazovanih Rumuna (Vlaha) istočne Srbije ima „izuzetno nepovoljan kvalifikacioni sastav zaposlenog stanovništva. Tako, preko polovine su 'radnici zaposleni u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu' (56,5%), a nešto značajni udeo imaju još samo 'rukovodioci mašinama i uređajima i monter' (11,3%). Kod muškaraca posle poljoprivrednika (45,5%), značajni procenat čine 'zanatlije' (14,5%) i 'radnici na mašinama i uređajima i monter' (16,7%). Kod Vlahinja, tri četvrtine zaposlenih lica (75%) obavlja neko poljoprivredno zanimanje, relevantan udeo imaju još 'uslužni radnici i trgovci' (5,7%), kao i oni sa najjednostavnijim zanimanjem (5,2%).”¹⁰⁹¹ To su, dakle, ljudi koji nemaju nikakvu moć odlučivanja u društvu. Oni se nalaze na marginama, njih nema u organima odlučivanja i kreiranja značajnih poduhvata u vlastitoj sredini.

Sve što sam naveo govori u prilog tezi da je Rumune (Vlahe) istočne Srbije bilo lako posrbljavati i asimilovati, a kada se tome

¹⁰⁸⁹ Nada Raduški, *op. cit.*, 2007, 144.

¹⁰⁹⁰ Nada Raduški, *op. cit.*, 2007, 141.

¹⁰⁹¹ Nada Raduški, *op. cit.*, 2007, 158.

pridoda „uvođenje obaveznog osmogodišnjeg školovanja (1952. godine)” uz bezbrojne kurseve „za opismenjavanje odraslih”, posebno žena koje su nosioci tradicionalne rumunske (vlaške) kulture, u tzv. večernjim školama koje su otvarane pri radničkim univerzitetima bezmalo u svakoj varoši, „kao i sve razvijenija infrastrukturna mreža školskih institucija”¹⁰⁹² u rumunskim (vlaškim) naseljima istočne Srbije i uz pomoć srpskih medija, radija i televizije, posebno poslednjih decenija XX i u dve decenije XXI veka, rezultati takve asimilacione politike nisu mogli izostati.

Rumunski (vlaški) entitet je početkom trećeg milenijuma doveden pred svršen čin višedecenijskom agresivnom asimilacionom politikom srpskih vlasti tako što mu se umesto rumunskog maternjeg jezika nameće „vlaški”, i to uz pomoć „znalaca” iz redova rumunskog (vlaškog) naroda koji su za malo vlasti i sopstvenog interesa uz pomoć partijskih moćnika srpskog naroda preuzeli Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine. U načinjenim „naporima” Nacionalni savet Vlaha podržavaju viđeniji ljudi iz svih socijalnih struktura srpskog društva, zatim ustanove od lokalnog do nacionalnog značaja, od onih akademskih koje to podržavaju ćutanjem, do ministarstava koji čine sve što je u njihovoj moći kako bi se asimilacija ostvarila u potpunosti, a da bi se to postiglo i da bi se relativizovala posebnost Rumuna (Vlaha) istočne Srbije u mnogim segmentima, prisvaja se i njihova tradicionalna kultura.¹⁰⁹³

¹⁰⁹² Nada Raduški, *op. cit.*, 129; B. Radivojević, *Obrazovna struktura stanovništva*, Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991, Beograd, Savezni zavod za statistiku, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1995.

¹⁰⁹³ *Vlasi u dokumentima*, 2009, 54; Slobodan Zečević, *Kult mrtvih kod Srba*, Beograd, „Vuk Karadžić”, Etnografski muzej, 1982; Bojan Jovanović, *Magija srpskih obreda*, Novi Sad, Svetovi, 1992.

Наредба
За све војничке власти у Срезу Београдском

Према наредби Главног Команданта, предорученом Суди,
да изда наредбу којом се забрањује ношење шубара-начула
на одвојеном појасу, и да се наредба ове врсте издати
по свима сада постојећим војним јединицама, да свакој војној
јединици и свакој војној јединици, да свакој војној
јединици.

Ово се чини сходно, што у војној јединици шубаре
носе, и што се наредба ове врсте издати по свима
војним јединицама од ове и шубаре-начула.

Јако су наредбу ову примили, и ради ове
за се задржали, и да се чини на овој наредби сходно.
Јако је наредбу ову саопштио свима војним јединицама, и да се
чини сходно у року од десет дана.

Бр. 3820
Др. Главни / К. 3. м.
Београд

Начелник
Среда Београдског
Горановић

Начелник Ср Бољевачког

№ 1557

24 Априла 1884 год
Бољевац

Суду Општине Планиничке
Усведи мога преданца од 23 нов. ит. г. Н.
5820, у којем се налази моје суду, да он носи своје ноге,
који носи власниту шубару, а каому ће издати
по § 326 Кривичног закона

Моћу тим и јаког своје ноге каому,
који хваћен да носи шубару која суду још
је код на суду, каому ће издати своју шубару
у, а даје то још да ми даје јави

Начелник срески
Милић

Начелник среса бољевачког Суду општине планиничке да се поштује његова наредба о
забрани ношења власних шубара-качула, 24. април 1884. г. (ЦОН, инв. бр. 1)

Довољно муњетку унутр. дела
Београд

Потом поштом Довољно муњетку
да ми мови мови уверење у есејетем:

Грђане оштинске Брђановске у есеј
погледом есеј. Крајинско - есејска државна
за парве есејска; за Брђане или Брђе?

Повод за ово дао ми је парок Брђан-
овски - есејски. Је јордан мовити који
у есејим есејовским мовитијима у есеј-
ни - есејно парва грђане ове оштинске -
"Брђанска"! Есејим сам и јордан сам овди на
ме ботм над нас један државан који је јо-
рдан у есеј "есејовити" - ове је наша есеј-
на парва највише крви мовити, а мови
те на ово јетим есејна Брђанска која о-
давни парва мовити Брђан - есејим.

Брђански за уверење под / есејово
мовити.

21. мајна 1913 г.

Потписан

Брђан - Брђан

Мован Н. Мовити

Ер. Мовити, есеј. Крајинско.

Деловога оштинско

пошто ја ниту српског језика још не знам, а и он
ниту влашког још не зна.

За децу у Шинчуљку и Јасеници, селима данског ора-
де 5-6. сахатчи, не постоји јури тисади прихваћених раз.
ред, јер им је мајтерски језик кријшчи; међутим овде по-
стоји, кријшчи и одр селима где је деца мајтерски језик
влашчи, брз јуриправној разреди не може се замислити
тисола.

Ако су обр. грађани по наредности свји, онда се на-
већинате зашто тај Милан Шичић у државном
списку бр. 767. од обр. год. што та је као деловеца обр.
оштинне израдио и израђеномисао, у одређеној дру-
гичи о свомом младиву каже да му је мањетин је.
дик. 1744. 1745.

Обрв их могао да завршити свој одговор на њих.
 Еу, али како се њиховоу размишљањем својим па.
 трицинизмом, то напознати да ми ваља још неју рећи.

[illegible]

Имам преторио највише деце, свечарина ми се не прикучио,
 бири не прибири, остали приходи мали, ја муња да се на-
 ви, али ми не пада на памет да градем, као што је Ми-
 чин у неколико моха проневерно државни новци, због
 чега је и одлучио из државне службе, где се сада као де-
 ловаца прибио код свога оца. Да по први пут не чува из
 неверије на седе, молим бога.

Милан Мичић има брата Марка Стојимировића
 који је једва 1907 год. добио за учитеља овде, али је већ
 почетком 1909 год. по казни прешао, јер се увидело да
 је овом брату Србину много у вољи да говори влашки
 и да школке рачуне добро чува. Како је рачун од њега још
 што га зах. о народ. школама, пресвиђа, променио је ње,
 по сада конкурсом може добити учитељско место ов-
 де, а како због брата Милан и оца му Живојин уви-
 ђају да њихов Марко не може овако тешко и јасно ис-
 звати своје мисли на српском језику већ искористио на
 влашком, то је поједно да б. Мичићу унутрашњих
 дела изда Мичићу уверење да је влашки језик јаван ср-
 пском, да онај који не уме бескућити српски буде јаван
 муњганин и пригодно да после тога може и у школи
 наставља ошћошћу на влашком језику као што се у
 судици брзо сазнаје.

Парох Будимљански
 свешт. Јорж Мнаста

Богородицу Министру, Просветно и Цркв. Послова.

По наређењу д. министра, од 18. августа
д. р. Цбр 330, кад је изпуњено и доцнајашње
одг. акца-виза и одгов. д. Министру
на надлежности кад урочица извештава д. Ми-
нистра: Да у овој епархији сви свештеници,
ишче карохије касије из турског који нису
религиозни јевреји, у кривојизи одговарају-
ћих рудника Селесе да су напуштају франко,
ишче се и поменути свештеници у 1910. р. у одлуци.
Према одлуци кад налази да се одлучи
успреја Јоржуа Малејита, кароха рудно-тавних
наша Кривина, ишче је у седмо-двеном извеш-
тају ишче су карохије ишче да су
ишче.

Ако тако министар нареди, да је овака
радна ова свештеника Кас и одлучи на-
правити, кад урочица ишче д. Министру
да урочица су овиме ишче, како са се
да урочица ишче свештеника ишче.

Просветни Суда,
Просвет,
Мих Стојановић

Узбрана Епископа. 16
 На основу за предлажућег архива
 1893 година и Каноника одлучено.

№	Име и презиме
1	Бана Марковић
2	Димитрије Ивановић
3	Михаил Димитровић
4	Удана Банова
5	" " Марковић
6	Кана Емануелић
7	Михаил Ивановић
8	Марко Милошевић
9	" " Јовановић
10	Михаил Јовановић
11	Михаил Марковић
12	Марко Марковић
13	Марко Марковић
14	Михаил Марковић
15	Михаил Марковић
16	Препод "

15/12/93.
 Каноника

Каноника: Емануелић
 Каноника: Емануелић

14

На селѣхъ за управленіемъ селѣхъ
въ селѣхъ селѣхъ

№	Имя
1	Иванъ Ковалѣв
2	Иванъ Ковалѣв
3	Иванъ Ковалѣв
4	Иванъ Ковалѣв
5	Иванъ Ковалѣв
6	Иванъ Ковалѣв
7	Иванъ Ковалѣв
8	Иванъ Ковалѣв
9	Иванъ Ковалѣв
10	Иванъ Ковалѣв
11	Иванъ Ковалѣв
12	Иванъ Ковалѣв
13	Иванъ Ковалѣв
14	Иванъ Ковалѣв
15	Иванъ Ковалѣв
16	Иванъ Ковалѣв
17	Иванъ Ковалѣв
18	Иванъ Ковалѣв
19	Иванъ Ковалѣв
20	Иванъ Ковалѣв
21	Иванъ Ковалѣв
22	Иванъ Ковалѣв
23	Иванъ Ковалѣв
24	Иванъ Ковалѣв
25	Иванъ Ковалѣв
26	Иванъ Ковалѣв
27	Иванъ Ковалѣв
28	Иванъ Ковалѣв
29	Иванъ Ковалѣв
30	Иванъ Ковалѣв
31	Иванъ Ковалѣв
32	Иванъ Ковалѣв
33	Иванъ Ковалѣв
34	Иванъ Ковалѣв
35	Иванъ Ковалѣв
36	Иванъ Ковалѣв
37	Иванъ Ковалѣв
38	Иванъ Ковалѣв
39	Иванъ Ковалѣв
40	Иванъ Ковалѣв
41	Иванъ Ковалѣв
42	Иванъ Ковалѣв
43	Иванъ Ковалѣв
44	Иванъ Ковалѣв
45	Иванъ Ковалѣв
46	Иванъ Ковалѣв
47	Иванъ Ковалѣв
48	Иванъ Ковалѣв
49	Иванъ Ковалѣв
50	Иванъ Ковалѣв
51	Иванъ Ковалѣв
52	Иванъ Ковалѣв
53	Иванъ Ковалѣв
54	Иванъ Ковалѣв
55	Иванъ Ковалѣв
56	Иванъ Ковалѣв
57	Иванъ Ковалѣв
58	Иванъ Ковалѣв
59	Иванъ Ковалѣв
60	Иванъ Ковалѣв
61	Иванъ Ковалѣв
62	Иванъ Ковалѣв
63	Иванъ Ковалѣв
64	Иванъ Ковалѣв
65	Иванъ Ковалѣв
66	Иванъ Ковалѣв
67	Иванъ Ковалѣв
68	Иванъ Ковалѣв
69	Иванъ Ковалѣв
70	Иванъ Ковалѣв
71	Иванъ Ковалѣв
72	Иванъ Ковалѣв
73	Иванъ Ковалѣв
74	Иванъ Ковалѣв
75	Иванъ Ковалѣв
76	Иванъ Ковалѣв
77	Иванъ Ковалѣв
78	Иванъ Ковалѣв
79	Иванъ Ковалѣв
80	Иванъ Ковалѣв
81	Иванъ Ковалѣв
82	Иванъ Ковалѣв
83	Иванъ Ковалѣв
84	Иванъ Ковалѣв
85	Иванъ Ковалѣв
86	Иванъ Ковалѣв
87	Иванъ Ковалѣв
88	Иванъ Ковалѣв
89	Иванъ Ковалѣв
90	Иванъ Ковалѣв
91	Иванъ Ковалѣв
92	Иванъ Ковалѣв
93	Иванъ Ковалѣв
94	Иванъ Ковалѣв
95	Иванъ Ковалѣв
96	Иванъ Ковалѣв
97	Иванъ Ковалѣв
98	Иванъ Ковалѣв
99	Иванъ Ковалѣв
100	Иванъ Ковалѣв

Иванъ Ковалѣв

Факсимил документа, br. 15. SPISAK UMRLIH U SELU HALOVU
1893. GODINE

4. 5. 57. om. 1. a. p. 20

Vjenčanih

Na osnovu popisa stanovništva iz 1894. g. u selu Halovu

Redni broj	Ime i Prezime	Godina rođenja	Godina venčanja	Godina smrti	Godina venčanja
1	Leopold Šturmbo	29/XI	9	61	
2	Marko Šturmbo	29/XI	9	59	
3	Marko Šturmbo	29/XI	2	58	
4	Marko Šturmbo	29/XI	5	59	
5	Marko Šturmbo	29/XI	6	60	
6	" " Šturmbo	14/XII	11	62	
7	Marko Šturmbo	29/XI	9	60	
8	Marko Šturmbo	" "	8	61	
9	" " Šturmbo	14/XII	12	63	
10	Marko Šturmbo	29/XI	2	59	
11	Marko Šturmbo	29/XI	6	60	
12	Marko Šturmbo	29/XI	1	58	
13	" " Šturmbo	29/XI	3	58	
14	Marko Šturmbo	" "	"	"	
15	" " Šturmbo	29/XI	9	61	
16	Marko Šturmbo	29/XI	8	"	
17	Marko Šturmbo	29/XI	1	58	
18	Marko Šturmbo	29/XI	5	59	
19	Marko Šturmbo	29/XI	10	62	
20	Marko Šturmbo	29/XI	9	60	
21	Marko Šturmbo	29/XI	10	62	
22	Marko Šturmbo	14/XII	11	62	
23	Marko Šturmbo	29/XI	4	59	
24	Marko Šturmbo	14/XII	12	63	

1. Marko Šturmbo 1895 rođen

Marko Šturmbo 1895 rođen

№ 545K, от. 1, а.р. 20

Одобрено

По одобреном за разгласава за збрзот 1894 год.
 во Државниот архив.

№	Име и Презиме	Датум	№	№	Забелешка
		на настан. мд.	на настан. мд.	на настан. мд.	
1	Тодорко Умар Тодоровиќ	19/II	23	13	
2	Димко Марковиќ	19/II	4	2	
3	" " " Ризовиќ	20/II	12	6	
4	Умар Ризовиќ Мишиќовиќ	7/II	2	1	
5	Умар Ризовиќ	6/II	7	4	
6	Умар Ризовиќ	19/II	5	3	
7	" " " Ризовиќ	30/II	32	16	
8	" " " Р. П. Мадарџиќ	24/II	36	18	
9	" " " Ризовиќ	" "	39	20	
10	" " " Мадарџиќ	17/II	42	21	
11	Марица Мадарџиќ	4/II	18	19	
12	Марица Умаровиќ	30/II	11	6	
13	Марица Мадарџиќ	30/II	14	7	
14	Марица Мадарџиќ Ризовиќ	31/II	21	11	
15	Марица Мадарџиќ Р. Ризовиќ	1/II	27	14	
16	Марица Мадарџиќ Умаровиќ	1/II	30	15	
17	Марица У. Мадарџиќ	20/II	31	16	
18	Марица Ризовиќ Мадарџиќ	30/II	34	17	
19	Марица Мадарџиќ	19/II	47	24	
20	Тодор Мадарџиќ	4/II	1	1	
21	Тодор Мадарџиќ	4/II	6	3	
22	Тодор Мадарџиќ	20/II	13	7	
23	Тодор Мадарџиќ	" "	15	8	
24	Тодор Мадарџиќ	20/II	18	9	
25	Тодор Мадарџиќ	" "	19	10	
26	Тодор Р. Мадарџиќ	19/II	22	11	
27	" " " М. Мадарџиќ	19/II	24	12	
28	Тодор Р. М. Мадарџиќ	1/II	28	14	

29	Jerina R. Tadić	24	33	17
30	Jerina Urošević	24	37	13
31	Jerina Mijatović	20	45	23
32	Jerina P. Kuzmanović	24	3	2
33	Jerina Petrović	12	8	4
34	" " Petrović	12	10	5
35	Jerina Jurić	20	17	9
36	Jerina P. Kuzmanović	14	25	13
37	" " P. Kuzmanović	18	25	13
38	" " P. Kuzmanović	20	35	18
39	Jerina Petrović	20	40	20
40	" " Petrović	24	44	24
41	Jerina Petrović	24	43	22
42	Jerina Petrović	17	44	22
43	Jerina Petrović	20	9	5
44	" " Petrović	24	16	8
45	" " Petrović	24	20	10
46	Jerina V. Petrović	17	28	15
47	Jerina Petrović	18	46	23
48	Jerina Petrović	18	48	24

1ma Maj 1895 godina
C. Petrović

Jerina Petrović

Изборна Книга.

На изборима за управније одбори 1894 године
у Обласној Књазевини одржана.

Број	Име и Презиме	Гласови који добаде	Овако поглавља који добаде	Овако поглавља који добаде	Забелешка
1	Бана Букович	4/1	2	102	
2	" " Јовановић	29/III	15	103	
3	" " Ђорђевић	16/III	20	111	
4	Јосифовић Јосифовић	4/III	17	106	
5	Дано М. Марковић	3/II	4	103	
6	Марковић Даровић	1/II	3	102	
7	Марковић Букович	1/II	5	103	
8	Марковић Даровић	13/III	9	105	
9	Марковић Даровић	27/II	10	106	
10	Марковић Даровић	34/II	19	110	
11	Даровић Даровић	1/III	3	105	
12	Даровић Јосифовић	22/III	13	107	
13	" " Даровић	" "	16	107	
14	Даровић Даровић	14/II	17	107	
15	Даровић Даровић	1/III	7	104	
16	Даровић Милановић	23/II	1	101	
17	Даровић Милановић	22/III	12	102	
18	Даровић Даровић	22/III	14	103	
19	Даровић Даровић	23/III	13	100	
20	Даровић Даровић	24/II	6	104	

1^и Марковић 1878 година
Даровић

Овај документ је издат у
Обласној Књазевини

je ograničena u sadržajevu. Njz ova, što je važno i raz-
nosa u bračnom, koji se go snjbe snjmo bračnim
konstancijom, i što isto je eba da lica i juna nekolicina
benu pogodnim.

Prvi je izraz lica uveklova je u svoji eba
netu bračnom koji goje nena epeke nku nena
francuzi.

Prvi je izraz lica uveklova je u svoji eba
obezna bračnom eba i izabli bračnom jna nna
na izmjeru za vani naveden us koji te se izabli
izmjeru eba za eba kao lica uveklova
što naveden izmjeru izmjeru se ho naveden na ova
nena dno izmjeru za se naveden nna na bračnom
izmjeru i za se bračnom naveden

Pa na sadržajevu ova za vani epeke nna
i za i. lica uveklova goje nna za on naveden na
bračnom nena bračnom na te se naveden eba nena
u naveden bračnom, eba naveden za lica
na naveden. a to je eba naveden eba nena
na lica uveklova naveden.

Pa na 14. naveden. lica u naveden, lica eba naveden
na bračnom naveden bračnom koji u naveden
naveden naveden u bračnom i naveden na bračnom naveden
na naveden naveden bračnom eba naveden i na lica
naveden i na lica naveden ova naveden lica naveden
naveden za naveden naveden naveden naveden
naveden eba. lica naveden koji se kao lica
u naveden naveden kao i naveden naveden eba
naveden, ova je naveden eba u naveden naveden
i eba naveden goje naveden francuzi lica naveden
na 60 naveden naveden, naveden eba je naveden
naveden naveden lica naveden naveden je naveden u
naveden, što je u naveden naveden naveden eba
naveden za naveden naveden naveden eba

ukone i svjetlo ljudsko a tu spatio u brijuni baci
 osvojio, porognošao i pruk. ja sam sam obo. ugo
 tu sam carekao na krunu na voyneme bet
 emi ognja naučeno, ukoncky crady jip i ko dno
 obo. ~~obobu~~. u Lakhor eog oti T. Conckora za elen
 kenuka ga mostahu.

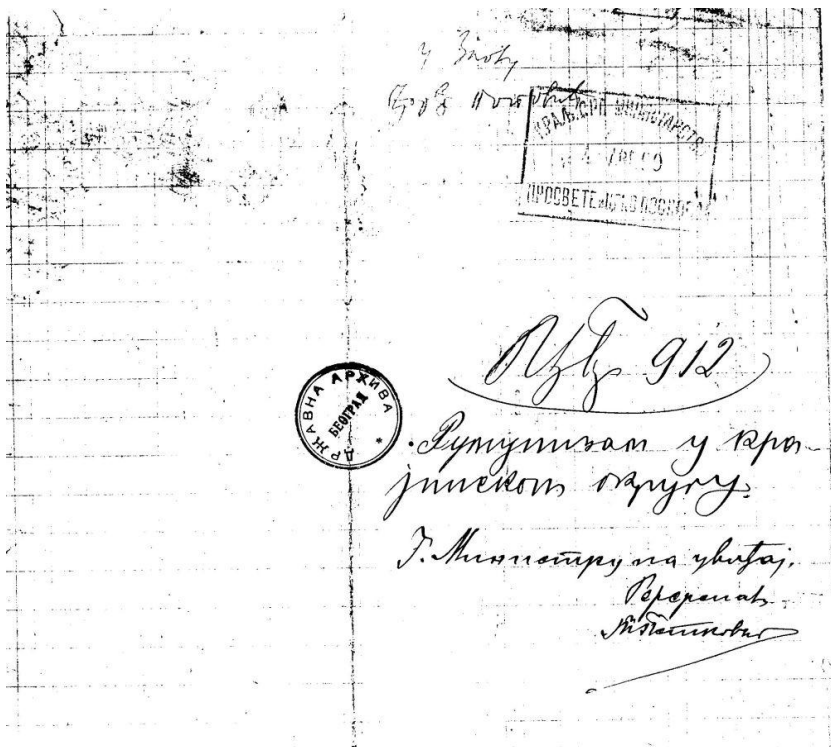
Bevab gojen djet sa bjeze mor
 Sazabka na porokij miao i upu ruka u bjez
 kaj u celo bionu sa bionem djevoj ga mi
 d'beučeniki na bionkon prukij miao mor
 the, u ako govoriki ga se u obakab elenki
 ruk mostahu u kuzdaky to onga nemije upi
 kupa dajuku na elenkeniki no upiame na
 kas jip cije tu ogoljuni up se bna mostahu
 u bionkon mieu sa elenkeniki u ga mi
 daju nake ga se bionkon mogromeni, ako
 ne upiupiki Herolo Bjebeučeniki na
 obakab krov vockyval upi kockabvany
 elenkeniki na porokije.

Ja kao Sub. elenkeniki mi sam miao
 ovoriki a ga bion u d'Conckory na elenken
 vionu sa kockabiky porokij, mko fuka ga i
 miao sa elen porokij, na elenene bionko,
 be na bionkon miao crady u sprekia a
 sprek crady u bionkon miao u onga to te
 mostahu mko elenki Cjoun miao a elenkon
 fuko miao.

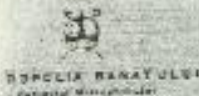
Ja jumei eboj a na bion vionaj
 gao.

Miao bna usbunke ne mko bna
 vionu miao bjezina, a mi vion mionke
 Cjounma

Tomasa fion
 Mionko bionko
 vionko Mionko

Faksimil dokumenta, br. 19. PISMO MIJAILA TOVIĆA, paroha
Korbovskog, u kojem kritikuje „vlašeizam / rumunizam”
u krajinskom okrugu

Timiș, 2. 4. 1954

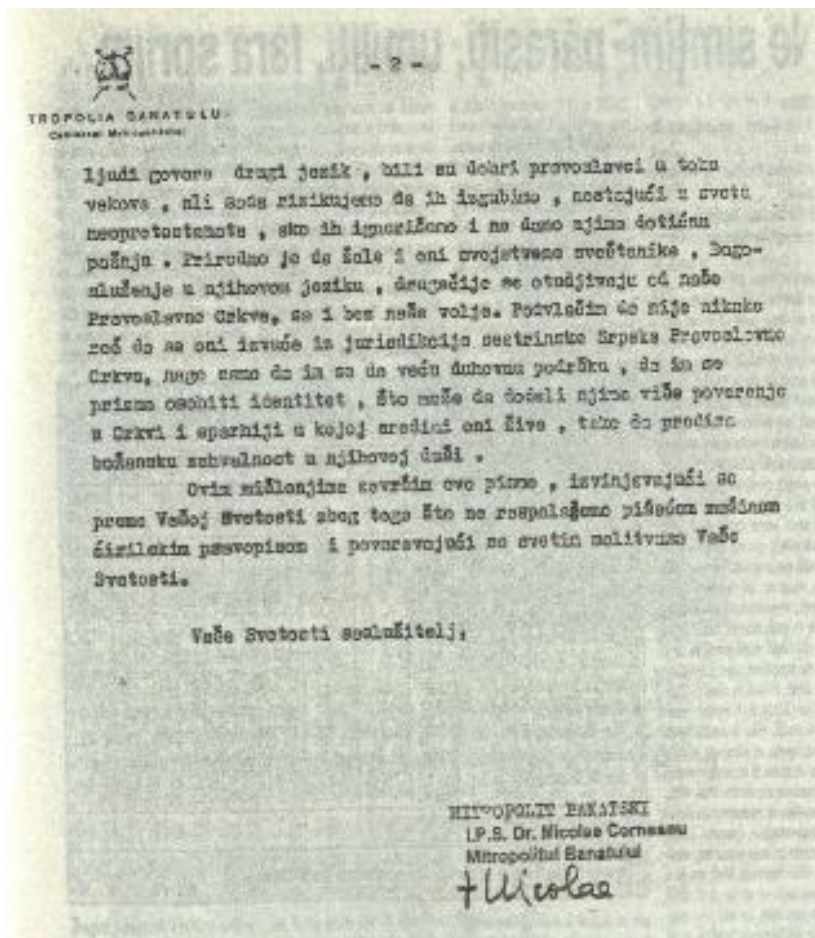
Vaše Svetosti,

Varovetno će Vas iznenaditi, a jedan misao, ovaj pismo koje šaljem Vam, a to nada i u molbu da bi odgovorili na lokalna i svjetska siva. Predpostavio sam da bi Vam pismo ipak bude, dok nije prekorno, ispravljajući Vam kao što ne govori, kao od jednog pravoslavnog vladika prema svim vladikama.

Vaše Svetosti, lokalni i međunarodni događaji, tako kako se oni dešavaju, tražuju broj naša Pravoslavna Crkva su ovi strahovi. Izlagani i pokazani kao dva važna okolnostima i isključivanjem koje one pričinjavaju da procenjujemo naša najjače i otvori, da bi opasili pliocu naše Orote Pravoslavne Crkve, kojoj proti opasnost smanjivanja i čestitovanja u sudaru sa "lažnim profetima". Naravno, prema tome, da se sve više oblikovano, da skupimo naše rodove, da poveriti jedinstvo naše Apostolske Pravoslavne Crkve, onda dok nije prekorno, pravoslavni preko naše male nacionalne interes, kojim smo ponosni ljudi. a davamo još, predači značaj - na svek opasnosti.

Na isti ovih sirovih okolnostima koje one opasavaju, čak i našim - u kojima živi u ovim mesecima ostrimosti Srpske Pravoslavne Crkve - potpuno znamo da Crkva pravoslavna vama, a Pravoslavije se duboko prodele u duhovnost ovih naroda koji su nje primili, podizajući njih tako da se omalja "jedinstvo u Hristu Bogu". Zato, a jedan misao, ostran da pojma "nacionalna Crkva" više ne odgovara današnjem razviku života, koji zahteva povratak na formu organizovanja stare Hrišćanske Crkve, razume se u drugim koordinacijama.

Polepedi na ovih gladišima, kao Mitropolit jednog ruzičnog područja sa Srpskom Patrijaršijom, podelio sam se da potpisni Vašoj Svetosti jedan problem koji mi je važan na znanje, a koje rešenje ne stoji u svojim političnostima: problem balkanskih vlašaka sa Timočke Krajine. Kao što sigurno znate, svi

Faksimil dokumenta, br. 20. PISMO MITROPOLITA
BANATSKOG NIKOLAJA KORNJANUA PATRIJARHU PAVLU

PATRIARHIA BISERICII ORTODOXE ROMANE
EPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DE VÂRȘET
NR. 5 / 23, 01.2003.

ÎMPUTERNICIRE

Noi dr. DANIL PARTOȘANU, Episcop-administrator al Episcopiei Ortodoxe Române de Vârșet-Jugoslavia, împuternicim la cerere pe domnul BOJAN ALEKSANDROVIC din Negotin, Gradiște II, creștin ortodox Vlah, originar din satul Malajnica, să inițieze, cu ajutorul lui Dumnezeu, constituirea Consiliului Parohial Ortodox Româno-Valah din Malajnica, în vederea ridicării și ctitoririi, la dorința credincioșilor și cu binecuvântarea Noastră arhierescă, a unei Biserici Ortodoxe Româno-Valahe ca locaș de cult, în care se va sluji liturgie în limba maternă a credincioșilor din localitatea Malajnica.

Prezenta împuternicire s-a eliberat în Reședința noastră Episcopală Ortodoxă Română din Vârșet, ca legitimare față de autoritățile locale civile și bisericești a domnului BOJAN ALEKSANDROVIC, membru al Bisericii Ortodoxe Române (Valahe) și spre încredințare ca reprezentant legitim și împuternicit bisericesc al Nostru în Negotinska Krajna.

Cu arhierescă binecuvântare,

+Danil
† DANIL PARTOȘANU
Episcop-administrator

VRSAC
23 ianuarie 2003

agencija "TRAJAN"

br. 111/02

11.07.2005. god.
KLADOVO

OVERENI PREVOD SA RUMUNSKOG NA SRPSKI JEZIK

PATRIJARŠKA RUMUNSKA PRAVOSLAVNE CRKVE
BANATSKA MITROPOLJA
VRŠAČKA RUMUNSKA PRAVOSLAVNA EPISKOPIJA
Kabinet Episkopa Br.9/2005.

POTVRDA O HIROTONISANJU

Mi, Dr. **DANIIL STOENESCU**, Episkop – administrator Vršacke Rumunske Pravoslavne Episkopije, za Rumune iz Srbije, ovim potvrđujemo činjenicu da je prečasnii otac **BOJAN ALEKSANDROVIĆ** iz Negotina, sin naše Eparhije, bio hirotonisan od nas u dakona dana 4. juna 2005. a u sveštenika dana 5. juna 2005. u svetom manastiru Prilop i "Retezat" županija Hunedoara – Rumunija, za potrebe Rumunske Pravoslavne Crkve sa hramom "Sveti Arhangelj Mihail i Gavril" iz parohije **MALAJNICA**, iz Timočke Krajine, ujedno je bio hirotesiran koliko u duhovnika toliko i u ikonoma stavrofora i protojereja "**Dacie Ripenssis**" u okviru Patrijaršije Rumunske Pravoslavne Crkve.

Sa arhijerejskim blagoslovom,

Vršac, 5. juna 2005.

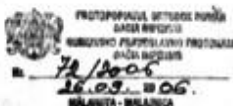
Okrugli pečat
Rumunske Pravoslavne Episkopije

- potpis -
+ **Daniil**

DANIIL STOENESCU
Episkop-administrator za Vršac

KRAJ PREVODA

Potvrđujem da ovaj prevod u potpunosti odgovara izvorniku sačinjenom na rumunskom jeziku.
Certific exactitatea acestei traduceri originalului redactat în limba sârbă.

Faksimil dokumenta, br. 22 – Hirotonisanje Bojana Aleksandrovića

PATRIARHIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
MITROPOLIA BANATULUI
EPISCOPIA DACIEI FELIX
Nr. 92 /2008

DECIZIE CHIRIARIALĂ

Not, dr. DANIIL. STOENESCU, Episcop-loctitor al Episcopiei Daciei Felix, pe temeiul celei din urmă hotărâri a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 29 octombrie 2008, prin care am fost împuterniciți a lua legătura cu autoritățile bisericești și de stat sârbe în perspectiva acordării și obținerii dreptului firesc, legal și canonic al românilor așa numiți valahi, din Serbia de răsărit, de a avea slujbă religioasă în limba maternă, numim pe prea cucernicul părinte BOJAN ALEKSANDROVICI, paroh în Mălăinița și protopop al Daciei Ripensis (din Timoc), în calitate de **consilier eparhial și personal** al Nostriu pentru relațiile cu autoritățile de stat și bisericești sârbe, însărcinându-l arhiereste și împuternicindu-l deplin pentru a lua cât mai grabnic legătura cu aceste autorități în numele Nostriu, și a ne deschide și pregăti calea în vederea unor vizite, audiențe și a unui dialog sincer, constructiv, practic și realist în acest sens, urmând ca toate aceste demersuri să fie aduse la cunoștința Sfintei Patriarhii a Bisericii Ortodoxe Române.

Cu arhierescă binecuvântare,

Vârșeț, 8 noiembrie 2008

Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril

+ Danil

† DANIL

Episcop-loctitor al Daciei Felix

Faksimil dokumenta, br. 23 – Imenovanje Bojana Aleksandrovića za paroha malajničkog i protopopa Daciae Ripensis (iz Timoka) u svojstvu ličnog i parohijskog savetnika

PATRIARHIA ROMÂNĂ
SECTORUL COMUNITĂȚI EXTERNE

PALATUL PATRIARHIEI
Aleea Dealul Mitropoliei, Nr. 25, 040163, București IV, ROMANIA
Tel. + 4021 4067178, Fax: + 4021 4067188 / + 4021 4067172
www.patriarhia.ro E-mail: comunitati@patriarhia.ro

Preacucerniceiei Sale,
P.C. Pr. Boian Aleksandrović,
Parohia „Sfinții Arhangheli”, Malainița, Serbia

Nr. 7360 / 2008
10 noiembrie 2008

Preacucernice Părinte,

Vă facem cunoscut că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința sa de lucru din data de 28-30 octombrie 2008, a luat în dezbatere referatul Sectorului Comunități Externe cu privire la situația credincioșilor români de pe Valea Timocului - Serbia și situația canonică a Preacucerniceiei Voastre.

Problematica românilor din Valea Timocului, respectiv situația canonică a Preacucerniceiei voastre, au fost analizate atât de Comisia sinodală pentru Comunități Externe, Relații Interortodoxe, Intercreștine și Interreligioase, cât și în plen de către membrii Sfântului Sinod, care au constatat că Episcopia Ortodoxă Sârbă de Timoc nu a respectat cele convenite în cadrul Comisiei mixte de dialog dintre Patriarhia Română și Patriarhia Sârbă, și anume, de a asigura românilor de pe Valea Timocului slujbe religioase în limba maternă, respectiv de a avea preoți români. Totodată, Sfântul Sinod a constatat că actul de caterisire emis de către Tribunalul Bisericesc al Episcopiei Ortodoxe Sârbe de Timoc pe numele Preacucerniceiei voastre este invalid, întrucât Preacucernicia voastră nu sunteți cleric al Bisericii Ortodoxe Sârbe, ci al Bisericii Ortodoxe Române.

Urmare celor constatate, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a decis să nu recunoască actul de caterisire emis de către Tribunalul Bisericesc al Episcopiei Ortodoxe Sârbe de Timoc, iar în privința împlinirii doleanțelor românilor de pe Valea Timocului de a avea preoți români și slujbe în limba maternă, a încredințat Preasfințitului Episcop Daniil al Episcopiei Daciei Felix misiunea de a intensifica demersurile pe lângă autoritățile bisericești și de stat sârbe, în vederea găsirii unor soluții practice pentru rezolvarea situației actuale din punct de vedere bisericesc.

Aducându-vă la cunoștință aceste hotărâri, vă asigurăm de părintească noastră purtare de grijă.

Din încredințarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.

Cu arhierești binecuvântări,

† Ciprian Cămpineanu
† Ciprian Cămpineanu
Episcop Vicar Patriarhal

Pr. Mircea Alexă Uja
Pr. Mircea Alexă Uja
Consilier Patriarhal

Faksimil dokumenta, br. 24 – Lišavanje svešteničkog čina Bojana Aleksandrovića od strane Crkvenog suda Eparhije timočke Srpske pravoslavne crkve nije validno

ОБАВЕШТЕЊЕ

МЗ Рашанац обавештава своје грађане да 11.10.2015. године /недеља/ у цркви “Св.Тројице“ у Рашанцу организује групно крштење по цени од 2.500,00 РСД.

Заинтересовани грађани се могу јавити МЗ Рашанац или на телефон 064/86-79-808 ради детаљнијих информација.

С поштовањем

Председник МЗ Рашанац
Радованче Алексић

Obaveštenje „Kolektivno krštenje” meštana Rašanca

CHRISCOMMITTEES FOR HUMAN RIGHTS IN SERBIA
ODBORI ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
office@chris-network.org
www.chris-network.org

ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA NEGOTIN

PIB 100775891

MATIČNI BROJ 17313339

Epoš. 106/10/15
29.10.2015. god.**Zaštitnik građana Republike Srbije (Ombudsman)**
Kancelarija za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije
Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji
Savet Evrope, kancelarija u Beogradu
Misija Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju u Srbiji (OEBS)
Konsultant Visokog Komesara za nacionalne manjine OEBS-a**Predmet:** Obaveštenje

Poštovani,

Odboru za ljudska prava Negotin (članica Mreže Odbora za ljudska prava u Srbiji CHRIS) obratili su se zabrinuti građani kao i meštani dva vlaška/rumunska sela (Lubnica - grad Zaječar i Rašanac - opština Petrovac na Mlavi) zbog čudnih odluka rukovodstava svojih mesnih zajednica.

Naime prvo je Mesna zajednica Lubnica organizovala u saradnji sa crkvenom opštinom Zaječar uz blagoslov lokalnog crkvenog velikodostojnika saborno krštenje dana 04. aprila 2015. godine. Krštenje (kolektivno) je obavljeno u Zaječaru (Lubnica nema crkvu) uz organizovan prevoz od strane Mesne zajednice Lubnica i Grada Zaječara. Ovaj događaj je propraćen plakatima (u prilogu).

Sledeći događaj za koji imamo saznanja (a možda je bilo još u međuvremenu) je takode aktivnost jedne mesne zajednice (ovakve aktivnosti nisu u oblasti njihovog delovanja). Ovog puta je predsednik Mesne zajednice Rašanac, gospodin Radovanče Aleksić istakao obaveštenje - plakat (u prilogu) u kome sledi citat: "Mesna zajednica Rašanac obaveštava svoje građane da 11.10.2015. godine (nedelja) u crkvi "Sv. Trojice" u Rašancu organizuje grupno krštenje..."

Ovaj događaj je kao važno obaveštenje na društvenoj mreži Facebook <https://www.facebook.com/ilija.floric?fref=ts> istakao i izvesni Ilija Floric iz Požarevca gde je kao pokrovitelja ovog čina naznačio Nacionalni savet Vlaha (u prilogu fotografija sa društvene mreže).

Imajući u vidu da Srpska pravoslavna crkva izdaje krštenicu u kome svoje vernike označava kao **pravoslavni Srbi** (u prilogu fotografija krštenice) a da su Lubnica i Rašanac vlaška/rumunska sela (Lubnica oko 34 izjašnjenih Rumuna i oko 57 Vlaha a u Rašancu oko 10 izjašnjenih Rumuna i oko 400 Vlaha) pitanje je da li dolazi do asimilacije i menjanje nacionalne strukture meštana ovih sela.

Da li Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine stoji iza ovoga ili ne, trebaju nadležni organi da ispitaju. Možemo samo da potvrdimo da Nacionalni savet Vlaha (kako oni sebe nazivaju) ima svoj Konsultativni Odbor za saradnju sa Srpskom pravoslavnom Crkvom <http://www.nacionalnisavetvlaha.rs/onamaodbori.html> a da je predsednik ovog Saveta, gospodin Radiša Dragojević u prilogu tekevizije F-tv Zaječar u 1:26 minutu <https://www.youtube.com/watch?v=FL1g1oUy4a8> najavio formiranje Alternativnog odbora za verska pitanja i odnosa sa Srpskom pravoslavnom crkvom.

Ovakvim radom Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine ohrabruju se lokalne vlasti i svesno menjaju nacionalnu strukturu građana severoistočne Srbije.

Molimo vas da u okviru svojih nadležnosti reagujete.

Odbor za ljudska prava Negotin istražuje u rasvetljavanju ovih događaja.

Odbor za ljudska prava Negotin,
predsednik Dušan PrvulovićODBOR ZA LJUDSKA PRAVA NEGOTIN COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS NEGOTIN
19300 Negotin, JNA 1A, TC i sprat, lokal 39 i 40, telefon: +381 19 541 955, fax: +381 19 541 956
e-mail: office.negotin@chris-network.org, www.chris-negotin.org

Obaveštenje Odbora za ljudska prava – Negotin o krštavanju Rumuna (Vlaha) u Srpskoj pravoslavnoj crkvi upućeno Zaštitniku građana Republike Srbije

DA LI JE MATERNJI JEZIK RUMUNA (VLAHA) ISTOČNE SRBIJE „VLAŠKI JEZIK”

„Dačani (Rumuni – S.G.) govore jedan jezik blizak italijanskom, ali je toliko iskvaren i različit, da Italijani s teškoćom razumeju nešto, kad reči nisu izgovorene razgovetno, nego tek razabiru šta se htelo reći.”

Laonik Halkokondil (XV vek)
„Istorijska kazivanja”

„Imajući u vidu česte upade Sarmata, Gota, Vandala i Gepida, čete Germana Langobarda, kako da se ne čudimo, konstatujući da se rumunski jezik sačuvao do današnjeg dana među Dačanima i Getima?”

A. Bonfini (XVI vek)
„Rerum hungaricarum decades quatuor”

„Rumuni naseljavaju obe obale Dunava, od početka gde on ulazi između planinskih brežuljaka Hemusa i Karpata ... i iskvarenim jezikom govore, nazvan rumunski (corruptoque nomine Ruminest vocant, et lingua est).”

L. F. Marsigli (XVII vek)
„Danubius pannonico-mysicus observationibus...”

Džejms Bozvel je u jednom pismu iz 1773. godine napisao: „jezik je rodoslov naroda”,¹⁰⁹⁴ on nam govori o precima, o poreklu, o pripadnosti po rođenju, on čuva istoriju svojih sagovornika ili, kao što je Emerson rekao, „jezik je arhiv istorije”¹⁰⁹⁵ i zato se on ne može sazdati preko noći po želji pojedinih istomišljenika, kao što se i pisma određenog jezika ne mogu osmisliti među neukima, jer je to inače istorijski proces dugog trajanja.

Istorija bilo kog pisma, od najstarijeg sumerskog do alfabeta ili latinice, potvrđuje njihov višemilenijumski razvoj. Uostalom, zar

¹⁰⁹⁴ James Boswell, *The journal of a tour to the Hebrides*, London, Charles Dilly, 1785, po Dejvidu Kristalu, 62.

¹⁰⁹⁵ Ralph Waldo Emerson, *Essays: second series*, Boston, Phillips, Sampson, 1844, po Dejvidu Kristalu, 63.

danas u Evropi nemamo samo tri pisma, alfabetsko, latiničko, ćiriličko i njihove varijacije u zavisnosti od jezika? Svi narodi sveta žele saznati nešto o svom poreklu i za to im je nužno potreban jezik, i baš se zato jezik ne može osmisliti i nazvati novim imenom po želji jedne politički instruisane grupe ljudi, jer postoji opasnost da čitav narod zbog toga izgubi istorijski kontakt sa svojim maternjim jezikom, ili, kao što kaže Johan van Horde, „ako izgubite jezik” onakav kakav su vam preci predali, „odsekli ste sebe od svoje prošlosti”.¹⁰⁹⁶

Putem reči i fraza koje postoje u jeziku prošlost predaka oživljava u nama, a mi se začas uz njegovu pomoć nalazimo u skladištima koja čuvaju vekovne tajne o precima i nama samima. Zato ću u ovom poglavlju pokušati da odgovorim na pitanje da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije rumunski (*rumâneșce*) ili vlaški (*vlașeșce* ?), pozivajući se na tekstove istoričara, filologa, balkanologa, romanologa, rumunologa i drugih naučnika.

Govori Rumuna (Vlaha) istočne Srbije u lingvističkom smislu predstavljaju *poddijalekte rumunskog jezika*. Naziv Vlasi Ungurjani je eksterni naziv i sinonim za Rumune Braničeva, Homolja, Resave, Stiga, Poreča, Pomoravlja, Mlave, Peka i Crne Reke, koji su isto što i Rumuni u srpskom i rumunskom Banatu i govore *banatskim poddijalektom*, a naziv Vlasi Carani je eksterni naziv i sinonim za Rumune Negotinske Krajine, Ključa i oblasti uz reku Timok, od njenog utoka u Dunav do sela Grljana južno od Zaječara, koji su isto što i Rumuni Oltenije i govore *oltensko-muntenskim poddijalektom rumunskog jezika*. Ovo zaključujemo na osnovu mišljenja brojnih naučnika koji se bave izučavanjem jezika Rumuna (Vlaha) istočne Srbije.

Rumunski književni jezik je formiran tokom XIX veka na bazi *oltensko-muntenskog narečja*, i ceo taj proces ni na koji način nije zahvatio današnje Rumune, tj. Vlahe istočne Srbije. Upravo zbog toga Rumunima (Vlasima) istočne Srbije mnogi neologizmi književnog rumunskog jezika predstavljaju problem u razumevanju govora koji se može čuti na radio-televizijskim stanicama Rumunije, ali se dobro

¹⁰⁹⁶ Johan van Hoorde, *Let Dutchdie? Over the Taalunie's dead body*, u: InfoNT 2 (Conferance des Services de Traduction des Etats Europeens, The Hague), 6–10, 1998, po Dejvidu Kristalu, 63.

razumeju sa seoskim stanovništvom Rumunije koje u svakodnevnom govoru upotrebljava banatski i oltensko-muntenski subdijalekat. Razumeju se zato što i Rumuni, tj. Vlasi istočne Srbije upotrebljavaju te subdijalekte. Drugim rečima, kao što je za Vikipediju napisao etnolog Paun Durlić, *vlaški jezik je popularni srpski naziv za govore rumunskog jezika kojim, kao svojim maternjim jezikom, govore Vlasi istočne Srbije*.¹⁰⁹⁷ Dakle, *vlaški jezik* je eksterni (srpski) naziv, a *rumunski jezik* (*limba rumâñască, rumâñeșce*) interni naziv samih govornika. Kao što je rečeno, radi se o sinonimiji. To su dva različita denotativna izraza koja imaju isti sadržaj. Može biti i više takvih sinonima, u zavisnosti od toga sa koliko se drugih grupa jedan jezik nalazi u kontaktu. Navedimo kao primer *Deutsch* (nemački), koji ima sledeće ekvivalente: *allemand* (među Francuzima), *German* (među Latinima), *Tedesco* (među Italijanima), *nemački* (među Srbima) itd. Sve su to različiti nazivi jednog jezika. Navešćemo kao primer „da za 6.703 jezika navedena na *Etnologovoj* listi postoji 39.304 različitih imena.”¹⁰⁹⁸ Najkraće rečeno, po svim etnografskim karakteristikama kao što su: jezik, verovanja, običaji, materijalna kultura i drugo, tzv. Vlasi istočne Srbije čine deo rumunskog naroda.

Nažalost, najmlađe generacije Rumuna (Vlaha) istočne Srbije rođene krajem XX ili početkom XXI veka, nisu više u prilici *ni u rođenoj kući* da čuju maternji jezik svojih roditelja! Štaviše, ti rudimentarni rumunski (vlaški) govori se upravo zbog tog najmlađeg naraštaja svesno izbegavaju s verom da će tako u srpskim školama bolje savladati srpski jezik, i to ne samo zbog boljeg usvajanja školskog gradiva već i zato da im se druga deca, srpske narodnosti, ne bi podsmevala ukoliko međusobno govore maternjim jezikom! Verovanje roditelja rumunske (vlaške) narodnosti da će njihova deca biti bolje pripremljena za nastavu ukoliko ih umesto maternjeg, rumunskog (vlaškog) jezika, u predškolskom uzrastu podučavaju srpskom, pogubno je, budući da ga i sami ne govore ispravno, tako da je razumljivo da je upravo rudimentarno (po)zna(va)nje srpskog jezika, koji su deca naučila od roditelja, *smetnja* u pravilnom

¹⁰⁹⁷ www.paundurlic.com

¹⁰⁹⁸ Devid Kristal, *Smrt jezika*, prevela s eng. Aleksandra Bajazetov-Vučen, Beograd, Biblioteka XX vek, knj. 135, 2003, 19.

savladavanju srpskog jezika tokom školovanja i *hendikep* u društvu odraslih, zbog nesavladivih jezičkih barijera u komunikaciji prilikom iznošenja misli i ideja. Nažalost, govornici srpskog porekla neće povezati hendikep kod govornika rumunskog (vlaškog) porekla s njihovim manjkavim poznavanjem srpskog jezika, već sa njihovim procesom razmišljanja u iznošenju ideja. Povodom „vlaškog” jezika koji se „razvijao srbizacijom ... u dvojezični element”¹⁰⁹⁹ i slabog poznavanja srpskog jezika, Sreten Vučković je u *Stenografskim beleškama* (1952–1953) podvukao da njihov „jezik nema izraza i pojmova, i to je velika smetnja za njihov intelektualni razvitak. Zato svim drugovima koji dolaze iz drugih krajeva *Vlasi izgledaju priglupi*”¹¹⁰⁰ kada svoje misli pokušavaju izraziti, bilo na „vlaškom”, bilo na srpskom jeziku. Dakle, mnoštvo njih je u svakodnevnoj komunikaciji upućeno na bilingvizam, na „vlaški” i srpski jezik, koji manje-više podjednako slabo govore, „vlaški” zbog nerazvijenosti, a srpski zato što su ga u predškolskom uzrastu najčešće pogrešno (na)učili od roditelja. Zbog svega navedenog Rumuni (Vlasi) istočne Srbije su veoma često bili ismevani u društvu i zato se na njih najčešće gledalo kao na građane drugog reda.

Krajem prošlog veka često sam na terenu nailazio na porodice u kojima svekrve nisu znale srpski ili su ga loše govorile, a snajke koje su takođe Rumunke (Vlahinje) nisu znale rumunski (vlaški), ili su ga loše govorile ili ga nisu htele govoriti pred svojom decom, jer su u mladosti i same bile izvirgavane ruglu ukoliko bi govorile svoj maternji jezik. Kada bih sa takvim hendikepiranim majkama započeo konverzaciju na srpskom jeziku, ubrzo bih shvatio da jednako slabo znaju i srpski. Možete misliti koji tek hendikep doživljavaju starije generacije zbog nemogućnosti komuniciranja sa svojim potomcima. Tako se, kao posledica višedecenijske agresivne asimilacije u Srbiji, među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije javlja osećaj inferiornosti u odnosu na kulturu većinskog srpskog naroda, koja se onda s njihove strane brže-bolje prihvata kako, navodno, ne bi bili u kulturnom

¹⁰⁹⁹ *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva*, prir. Slavoljub Gacović, Zaječar, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, 2009, 102.

¹¹⁰⁰ *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva*, prir. Slavoljub Gacović, Zaječar, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, 2009, 101.

zaostatku koji im se stalno nameće i predočava u svakodnevnoj komunikaciji, počev od školske klupe pa tokom celog života.

Da ne pominjem unuke naših Rumuna (Vlaha) gastarbajtera koji aktivno znaju samo jezik zemlje u kojoj žive (nemački, francuski, italijanski, švedski, danski itd.), srpski samo donekle, a maternji jezik svojih roditelja ne znaju ni reč. Dakle, nakon *agresivne asimilacije* nad njihovim roditeljima u Srbiji i njihove *integracije* u zemljama zapadne Evrope, mladi naraštaji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije stigli su dotle da ih nepoznavanje rumunskog jezika sprečava da se upoznaju sa sopstvenom istorijom i kulturom, što je legitimna potreba i pravo svakog čoveka.

Šta o govorima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije pišu srpski i inostrani istraživači

Učitelj jasikovački Nikola Stojanović je još 1883. godine zapisao: „U našoj malenoj Srbiji imamo uglavnom dva življa Narodna, koji se razlikuju jedan od drugog. Ta je razlika dosta osetna. Jedan je živalj *narodnosti srpske*, a drugi *narodnosti rumunske*... što se tiče jezika, života, običaja i t.d. u tome se mlogo razlikuju. Razlika u jeziku već je svakome poznata.”¹¹⁰¹ Dakle, u jeziku se Srbi i Rumuni „mlogo razlikuju”, a u čemu se ogleda ta razlika Stojanović će pokazati u sledećim rečenicama: „Kod nas je svuda zvaničan i književni jezik srpski. No u rumunskom življu govori se svuda rumunski. U opštinskoj sudnici, u sreskoj kancelariji, u sudu, kod popa, namesnika – jednom rečju svuda se govori vlaški ili srpski, ali preko tumača. Malo ih je koji govore srpski. I koji znaju, jogunice su pa neće da govore.”¹¹⁰² Ovde je Stojanović, vidimo, upotrebio sintagmu *govor vlaški*, ali zato je *jezik rumunski*, koji je bio korišćen svuda u administraciji preko tumača, pored *zvaničnog srpskog književnog jezika*.

¹¹⁰¹ *Srbiziranja i organizacija škola, Nikola Stojanović, učitelj Jasikovački čitao na zboru „omoljskih učitelja” 27 decembra 1882, u: Učitelj, god. II, Beograd 1883, 87.*

¹¹⁰² *Srbiziranja i organizacija škola, Nikola Stojanović, učitelj Jasikovački čitao na zboru „omoljskih učitelja” 27 decembra 1882, u: Učitelj, god. II, Beograd 1883, 104.*

Kada Vojislav Subotić na prvom kongresu lekara i prirodnjaka prezentuje svoj rad o Rusaljama, između ostalog kaže: „U pomenutom selu Duboci takovu padajuću bolest zovu na *rumunskom jeziku Rusalii*, što srpski znači *duhovi*.”¹¹⁰³ Zašto bi meštani sela Duboka nazvali bilo šta na *rumunskom jeziku* ukoliko u svakodnevnom govoru ne koriste *rumunski jezik* i ukoliko, razume se, nisu *Rumuni (Vlasi)*?

Karić koristi sintagmu „*vlaški jezik*” kao sinonim za *rumunski jezik* i kaže da: „*Vlaški jezik nije kod nas znanstveno proučavan*, ali se ipak zna, da *ima dva govora: mekši*, koji se govori u Moravi, Mlavi, Peku, i nešto u Timoku, i *koji je govor Sibinjskih Vlaha*, i drugi, *tvrdi*, koji se govori u Timoku, a naročito u Negotinskoj Krajini, i *koji je govor Vlaha u Vlaškoj*”.¹¹⁰⁴ *Mekši govor*, koji pominje Karić jeste *bantski poddijalekat dakorumunskog dijalekta rumunskog jezika*, a *tvrdi je oltensko-muntenski poddijalekta dakorumunskog dijalekta rumunskog jezika*.

St. Romanski u petom poglavlju svoga rada *Rumuni između Timoka i Morave (Ромъните между Тимокъ и Морава)* gde govori o banatskom i oltensko-muntenskom poddijalektu rumunskog jezika, kaže: „По езикъ і носия ромънското население между Тимокъ и Морава се разпада на два неравни дѣла: единѣ източень, помалѣкъ, по р. Тимокъ, и други западены, по-голѣмъ – отъ долината на р. Тимокъ на западъ. Западниятъ ромънски диалектъ се отличава съ изванредно силна мекостъ на съгласнитѣ, която се характеризова най-ясно съ прехода на зѣбнитѣ съгласни *d* и *t* предъ мекитѣ гласни *i* и *e* сложни съгласни (африкати) *dž'* и *tš'*. така думата *dinte* 'зѣбъ' се изговаря *dž'intš'e* (сир. дж'инч'е); *verde* 'зелень' – *v'erdž'e*, *teïŭ* 'липа' – *tš'eïŭ* и мн. др., при това, разбира се, африкатитѣ *dž* и *tš* сѣ меки (палатални) – мекостъта имъ е изразена съ чертица надъ тѣхъ. Явяването на тѣзи африкати въ всички случаи, гдето *d* и *t* сѣ паднали предъ *i* и *e*, е повлѣкло подире си опростяването на по-предишнитѣ африкати *dž* и *tš* въ всички случаи въ шушкави спиранти *ž* и *š*, така щото думата *cinci*

¹¹⁰³ Vojislav M. Subotić, *Rusalje u Srbiji ili padalice u selu Dubokoj u Zviždu*, u: Prvi kongres srpskih lekara i prirodnjaka 1904, knj. I, Lekarsko-apotekarska sekcija, Beograd 1905, 713.

¹¹⁰⁴ Vladimir Karić, *Srbija: opis zemlje, naroda i države*, Beograd – Novi Sad, 1997², 210.

'пет' се изговаря не вече *tšintši*, както по-рано, но *šinši*, *picior* (*pitšor*) 'кракъ' – *pišor*, *ceriū* 'небе' (*tšeriū*) – *šeriū* и т. н. По тѣзи особености въ говора се познава веднага ромѣнинѣтъ отъ западния дѣлъ на ромѣнската областъ.” U nastavku Romanski iznosi sledeća zapažanja o muntensko-oltenskom poddijalektu rumunskog jezika: „Източниятъ ромѣнски диалектъ се отличава съ сравнително по-слаба мекостъ на съгласнитѣ предъ сжшитѣ вокали, така щото зжбнитѣ съгласни *d* и *t* въ тѣзи случаи се явяватъ омекчени *d'* и *t'* или дори преминали въ *g'* и *k'*: *g'ink'e* 'зжбъ' вм. *dinte*, *v'erg'e* 'зеленъ' вм. *verde*, *k'eī* вм. *tiēy* 'липа' и пр. При това, разбира се, старитѣ африкати сж останали непромѣнени: *tšintši*, *pitšor*, *tšeriū* и т. н.”¹¹⁰⁵

Marinko Stanojević, dobar poznavalac stanovništva Timočke Krajine, u svom radu *Antropogeografski pregled Timočke Krajine* pominje više entiteta: *Timočane*, *Zagorce*, *Tetevence*, *Kosovce*, *Crnogorce*, *Moravovardarce*, међу којима и *Vlahe ili Rumune*. Dakle, između Vlaha i Rumuna Marinko stavlja znak jednakosti. O Rumunima (Vlasima), između ostalog, piše: „Rumunsko stanovništvo Timočke Krajine se deli na *Ungurjane* i *Carane*. Ungurjani su doseljenici iz Erdelja, Carani iz Rumunije... Ungurjani, na pr., jako umekšavaju zubne suglasnike (*d*, *t*, *z*, i *s*) ispred mekih vokala (*e*, *i*).” U navedenim rečenicama Marinko je o govoru Vlaha iz Sibinja i Vlaške rekao isto što i Karić, i nastavlja o njihovom poreklu i čestim migracijama: „Prema svojim osmatranjima i proučavanjima *rumunskih naselja*, zaključujem da међу *našim Rumunima – Vlasima* – nema ni malo starinskog stanovništva. Sve su to doseljenici... Svakodnevno prebegavanje stanovništva preko Dunava iz Rumunije u Krajinu, i obratno, bila je najobičnija pojava. Knez Miloš je, preko svojih pograničnih vlasti, energično nastojavao da se begunci iz Rumunije što lepše prihvataju i *njima naseljava* ova *zapustela*

¹¹⁰⁵ Ст. Романски, *Ромѣните между Тимокъ и Морава*, македонски прегледъ: Списание за наукалитература и общественъ животъ, София, Македонскиятъ наученъ институтъ, година II, кн. 1, 1926, 65.

pokrajina... sa rumunske strane činjene su sve moguće teškoće ovom prebegavanju rumunskog stanovništva u Krajinu."¹¹⁰⁶

Marinko Stanojević u radu *Crna Reka – Antropogeografski prilozi* obrađuje i dva rumunska (vlaška) sela Zlot i Podgorac. Govoreći o Zloćanima kaže da „I prema tradicijama svojim i po jeziku Zloćani su pravi Ungurjani ili Ungurani”, da oni „u jeziku umekšavaju izvesne konsonante ispred mekih vokala: „*lanhe, nohe*” (lapće – mleko, poaće – može), itd. Govor zloćanski se razlikuje i od govora okolnih sela. Tu razliku tamo svaki oseća, te vam može odmah kazati odakle je ko. U Zlotu, na primer, kaže se „*praíua*” (praiša – ovde), u Podgorcu „*njaíua*” (pjaiša – ovde); u Zlotu „*npe*” (prā – na), u Podgorcu „*ne*” (pe – na); u Zlotu „*niúóre*” (pišoare – š se ovde izgovara kao meko poljsko *ś*), u Podgorcu „*nivóre*” (pićoare – noge); u Zlotu „*np la casa voampa*”, Podgorcu „*ne la casa voampa*” (pr-la casa voastrā), itd. Razlika se oseća i u akcentu.”

Naravno, i Marinko Stanojević je zapazio da je leksika u crnorečkom (boljevačkom) kraju više zamenjena srpskom, odnosno asimilacioni procesi su u većoj meri napredovali u selima kraj puta koji vodi preko Čestobrodice iz Zaječara za Paraćin u odnosu na planinsko zabačeno i razućeno selo Zlot. Takav zaključak je sasvim prihvatljiv: „*Leksikon je u selima južnije od Zlota: Podgorcu, Valakonju, Savincu itd. jače srbiziran, nego što je to slučaj u Zlotu.*”¹¹⁰⁷ Marinko otvoreno navodi da je „*Vlaški ... jezik ovde u opšte vrlo mnogo protkan rečima iz srpskoga jezika...*” i donosi primer posrbljavanja rumunskog jezika: „*Наређи́т капета́ну се засипа́ска дру́му, ка́ре ну ви́ње, се фи́је стрóго казњи́т*” (A naredít capetánu sǎ zasipáscă drumu, care nu vínje, sǎ fiје strógo caznít¹¹⁰⁸ – Naredio je kapetan da se zasipa drum, jer ko ne dođe, biće strogo kažnjen). Neko će mi zameriti što koristim sintagmu „posrbljavanje rumunskog”, dok je Marinko koristio sintagmu „vlaški... jezik”. Međutim, Marinko na

¹¹⁰⁶ Marinko Stanojević, *Antropogeografski pregled Timočke Krajine. Antropogeografski pregled Timočke Krajine*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. IV, Zaječar 1937, 9.

¹¹⁰⁷ Marinko Stanojević, *Crna Reka – Antropogeografski prilozi*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd 1931, 51.

¹¹⁰⁸ Kod Marinka Stanojevića sve rumunske reči zapisane su srpskom ćirilicom, a ovde je po APHI-u.

sledećoj strani piše: „Za vreme svoga bavljenja u Zlotu, pobeležio sam uzgred ove srpske reči u *rumunskom*: kinjez, pricednik, la kancelarija, učičel, poganija, plaćeska, la muž, tužaska, kaznjaska, zbavješće, griža, strvolj itd. itd.”¹¹⁰⁹ Dakle, ovde je sasvim jasno da je sintagma *vlaški jezik* sinonim za *rumunski jezik*. „Srpske reči – kaže Marinko – razumljivo je, pretrpele su neke izmene, naročito u morfologiji i fonetici. Umekšavanje nekih suglasnika, osobito dentala *d* i *t*, jezičnog *l*, ispred mekih vokala *e* i *i* vrši se osetno. Umekšava se *d* u *đ*, *t* u *ć*, *l* u *lj*, dok se neki meki suglasnici u srpskom u rumunskom izgovaraju kao tvrdi, kao npr. *lj* se izgovara kao *l*. Tako isto srpske reči pretrpe i neke druge promene u izgovoru Rumuna (Vlaha), osobito metatezu suglasnika: *Tručin* m. *Turčin*, *streća* m. *sreća*, *prlazi* m. *prelazi*, *glamni* m. *plavni*, *gumno* m. *guvno* itd. itd”.¹¹¹⁰

Kada govori o selu Nikoličevu kod Zaječara, Marinko pominje zapis Savatija Grbića o življu Nikoličeva gde kaže: „Naseljeno je *rumunima ungurjanima*. Predanje kod njih živi da su se doselili iz Almaša’. Ungurjani se razlikuju od carana u jeziku. Naime ungurjani umekšavaju izvesne suglasnike, osobito – *t*, ispred mekih vokala (*e*, *i*): „*φpame* = *φpahe*” (frate = fraće); „*lanme* = *lanhe*” (lapte = lapće). Carani ne vrše ovo umekšavanje: „*lanme*, *φpame*” (lapte, frate). Pored toga ungurjani umekšavaju „*č* u *u*: *ue φpeu*” (č u š: še vrei?) – dok će caran: „*che φpeu*” (če vrei?).¹¹¹¹

Jovan Đokić na jednom mestu u svojoj knjizi kaže da „Za vlade kneza Miloša, pored *rumunskih sveštenika i bogoslužjenja na rumunskom jeziku* bilo je u Srbiji nešto i *pismenosti rumunske*.”¹¹¹²

¹¹⁰⁹ Marinko Stanojević, *Crna Reka – Antropogeografski prilozi*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd 1931, 52.

¹¹¹⁰ Marinko Stanojević, *Crna Reka – Antropogeografski prilozi*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd 1931, 51–52.

¹¹¹¹ *Crna Reka – Antropogeografska građa iz zaostavštine Marinka Stanojevića*, Priredio Ljubiša Rajković Koželjac, Zaječar 1975, 97–98.

¹¹¹² U vezi s *rumunskom pismošću* navešću i pismo Stefana Stefanovića poslato iz (Donjeg) Milanovca 6. septembra 1832. godine knezu Milošu u kome kaže da je preveo „dva pisma” Velikoostrovljana, odakle se vidi da je među njima bilo i ljudi koji su umeli da pišu na maternjem jeziku. Njihovim preseljenjem na desnu obalu Dunava formirano je selo Mihajlovac. Vidi: *Arhivska građa za naselja u Sbiji u vreme prve vlade kneza Miloša*, skupio i uredio Tih. R. Đorđević, u: *Naseljavanje Srbije* :

Tako 10 januara 1837 god., žitelji Tekije pišu na „vlaškom jeziku” knezu Milošu i mole ga, da im pomogne u zidanju crkve.”¹¹¹³ Đokić govori o rumunskoj pismenosti i vlaškom jeziku koji je očigledno sinonim za rumunski jezik, što se može zaključiti na osnovu uvida u originalan tekst pisma žitelja Tekije. O rumunskom jeziku i pismenosti u Negotinu piše i Feliks Kanic kada pominje Lazara Lazarevića, koji „je sa Čardaka (svoje patricijske kuće – S. G.) kao ’oborknez krajinski’, 1842. godine *pročitao proklamaciju* kneza Mihaila protiv Vučića, *na rumunskom i srpskom jeziku*, zbog čega ga je Vučić, kad je pobedio, kaznio sa pet meseci zatvora.”¹¹¹⁴

Donosim faksimil pisma meštana Tekije iz 1837. godine (**Tab. 1.**) koje pominje Jovan Đokić, prepis koji je sačinio Paun Es Durlić za rukopis monografije *Vlasi karpatske Srbije* i prepis na književni rumunski jezik koji je sačinio Dejan Balčanović. O ortografiji ovog dokumenta izneću svoje mišljenje nešto kasnije u potpoglavlju *Neadekvatne ortografije rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije*.

*Прялѣминатулѣ ши пря ѡвацатѣлѣ ши де Думнезѣ алесулѣ
Домнѣ Нострѣ Челмилостивѣ Милошѣ*

*Арѣтѣмъ марири Сале пентрѣ аноатрѣ не пѣтинчоасѣ бисерикѣ финдѣ
де 22 де ани фѣкутѣ ѡ(н)тѣмплѣндѣса де аѣми слѣбитѣ ашадар рѣѣмъ
прялѣминатѣ Милостивия Марири салѣде ла тоатѣ ѡбѣша текѣиѣ кѣ
капетѣле дескоперѣте шѣ ку цен(ун)ки лапомѣнтѣ деламѣк пѣнѣ ламаре
преѡци ши кмеци сатулѣ сѣрѣтѣм пѣчоарѣле ши чинститѣм мѣна
мѣрири салѣ ча дряптѣв дѣвреме кѣ бис(е)рика аноатрѣ детотѣ
аѣмислѣбитѣ Маре Милостивул Дѣмнезѣ ѡдемѣндѣ де аѣ венѣтѣ шѣ
Домну пѣринтѣле нострѣ влѣдика де аѣ слѣжитѣ ѡ(н)бисѣрикѣ ма кѣ
маре фрикѣ аѣслѣжитѣ ши пѣринтѣле нострѣ касѣ неарѣтѣмъ кѣтрѣ
Мѣрирѣ Милостивнѣ Господари ши ярѣнерѣѣ(м) кѣтрѣ Милостивномѣ
Господари деламѣк пѣнѣламаре нерѣѣмъ пентрѣ кѣтѣ пѣтере авѣм ноѣ
сѣажѣтѣрѣм бисерѣка кѣ варѣ ши кѣ пѣтрѣ ши (кѣ) грѣнзилѣ ши арѣтѣм*

Naselja, poreklo stanovništva, običaji, priredio Borislav Čeliković, Beograd, Službeni glasnik, SANU, 2011, 131–132 (149–150).

¹¹¹³ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 237.

¹¹¹⁴ Feliks Kanic, *Srbija: zemlja i stanovništvo*, Druga knjiga, Beograd, 1987³, 407.

кѣцѣ бани аре бис(е)рика = 2200 бани гата дарь алтъ нѣпере нупѣнемъ
ажѣтѣра къ сѣнтъ оамени сиромани дарь ачестя нѣмите десѣъ адекъ
варѣ шипетриле ши гринзиле нѣлеавемъ гата пѣнъ нѣвомъ добѣнди
рѣспунсѣ дела Милостивул Господарѣ

Ши рѣмѣнемъ тоатъ ѡбщѣ тѣкиел аплекѣтори ширѣѣтори Мѣрири
Сале Господарѣлѣ Милошѣ

ѣ(н) тѣкия 10 ѣ(?)аноария анѣл 1837

Prealuminatului și prea învățatului și de Dumnezeu alesul Domnul Nostru Cel milostiv Miloș.

Arătăm Mariri sale pentru a noastră ne putincioasă biserică fiind de 22 de ani făcută întâmplândușă de aumi slebită așadar rugăm prealuminat Milostivnia Mariri sale de la toată obștea techiei cu capetele descoperite și cu genunchi la pomânt de la mic până la mare preoți și cmeți satului sărutăm picioarele și cinstită mînă mării sale cea dreaptă de vreme că biserica a noastră detot au mi slăbit Mare Milostivul Dumnezeu îndemnând de au venit și Domnu părintele nostru vlădică de au slujit în biserică ma cu mare frică au slujit și părintele vlădica neau spus și neau îndemnat pentru ca să ne arătăm cătră Măriră Milostivnu Gospodari și iară ne rugăm cătră Milostivnom Gospodari de la mic până la mare ne rugăm pentru câtă putere avem noi să ajutărăm biserica cât bani are biserica = 2200 bani gata altă putere nu putem ajutura că sânt oameni siromani dară aceștea numite desus adecă varu și petrile și grinzile nu le avem gata până nu vom dobândi răspuns de la Milostivul Gospodari.

Și rămânem toată obștea tăchiei aplecători și rugători Măriri Sale Gospodarului Miloș în tăchia 10 ѣ(?)anoarea anul 1837¹¹¹⁵

¹¹¹⁵ Prevod sačinio S.G: „Presvetlom i veoma učenom i od Boga izabranom Gospodaru našem Premilostivom Milošu.”

Ukazujemo Vašem Visočanstvu na našu nejaku crkvu koja je pre 22 godine sagrađena i koja je vremenom (postala) trošna i tako molimo Vaše Presvetlo Milostivo Visočanstvo u ime svih žitelja Tekije ponizno pognutih glava i klečujući, od malih do velikih, sveštenika i kneževa seoskih. Ljubimo noge i čestitu desnu ruku Vašeg Visočanstva jer je naša crkva totalno oslabila. Veliki Milostivi Bog podstaknu oca, našeg vladiku, da služi u crkvi, ali s velikim strahom. Vršeći službu (Božju), govrio je otac vladika, podstičući nas da se predstavimo Visočanstvu, Milostivom Gospodaru, i da ponovo molimo Milostivog Gospodara. Od malih do velikih molimo se za malo pomoći kojom ćemo da pomognemo crkvi. Koliko novca ima crkva = 2200 para. Gotovo da druge mogućnosti nemamo za pomoć jer su ljudi siromašni, ali mi gorespomenuti, dakle, gotovog kreča i kamena i greda nemamo dok ne budemo dobili odgovor od Milostivog Gospodara.

Zli jezici će reći da prikazujem dokumente koji potvrđuju rumunske (vlaške) govore samo u Negotinskoj Krajini i Ključu, ali da su ti govori bili prisutni i u Vidinskoj oblasti i u celom Braničevu, dajem u prilogu tekst dijaloga koji je Gerasim Georgijević, rodом iz Vidina, vodio sa seljakom kojeg je sreo na putu ka Požarevcu, blizu sela Vlaški Dol. U tekstu koji je objavio 1838. godine Gerasim kaže: „Mesto rođenija moga est grad Vidin. Ded moj i Roditelji Matere moe, bili su od *Vlaške Zemle, vlaškoga poroda i ezika*. Dom otca mog Georgija u Vidinu, bio e u maali zovomoj Gazi-Bair kod Šerif-Agine bašče; no on se rodio u selu Tatardžik, kod Kenarove čuprie. *Ded pak moj /otčin otac/ rodio se u Vlaškoj*, u selu zovomom Čuperčan. *Majka moja*, koja me e vo grese rodila, *bila e Vlahinja, imenom Anuca – i nikakvoga drugog ezika jadnica nie znala, krome svoga materneг Vlaškog govora.*”¹¹¹⁶

Gerasim je obilazeći manastire po Srbiji pristupio ustanicima u vreme Drugog srpskog ustanka. Budući da je bilo malo pismenih ljudi u ondašnjoj Srbiji, bio je posvećen za eparha požarevačke strane u Beogradskoj crkvi 11. oktobra 1831. godine, ali ga je nakon malo vremena knjaz Miloš postavio za eparha Šabačke eparhije. Prisećajući se minulih događaja, Gerasim u svojim zapisima piše da se po okončanju borbe s Turcima kod Čačka 1814. godine, a po preporuci gospodara Miloša, nalazio „neprestano u vojsci i među narodom” sve do „okončanja pohoda, i do potvrđenja mira s Marašli–Ali–Pašom”.¹¹¹⁷ Zatim pominje da je krenuo na put „u Požarevac k Gospodaru Milošu”, ne znajući da su tamo ustaničke snage imale žestok okršaj s Turcima.¹¹¹⁸ On je, „idući putem pokraj sela Vlaški dol”, sreo „dva čoveka na kolima; edan gologlav, sredovečan, prosed”

I cela zajednica Tekije ostaje pognute glave
moleći Njegovo Visočanstvo, Gospodara Miloša.

U Tekiji, 10 januara 1837.”

¹¹¹⁶ *Znameniti događai novie srbske istorie na kratko u vezanom i prostom slogu* spisani Gerasimom Georgijevićem, episkopom šabačkim, U Beogradu 1838, 94.

¹¹¹⁷ Vuk Stefanović Karadžić, *Izabrani istoriski spisi*, uredio Veljko Kuprešanin, Beograd, 1952, 114–118.

¹¹¹⁸ Bojevi oko Požarevca vođeni su od 30. juna do 6. jula 1815. Vidi: Vuk Stefanović Karadžić, *Izabrani istoriski spisi*, uredio Veljko Kuprešanin, Beograd, 1952, 108, napomena 1.

ALR: Fost|am (= Am fost) pe drum pi lângă sat **Vlaški Dol**, aici am întâlnit pe doi oameni cu caru, unu cu capu gol, și să ved|a/veda cu fața bătrân, eu |am zăs **sârb|așce**, *dobra kob stri-če*; el tăcând vor sām|i tr|a-că, eu de adoor| |am zăs **rumân|așce** bună cal'a nai-că, lui păru bine și răspunsă **rumân|așce** mulțămesc du-mitale părinte; eu l-am în-trebat pe el, čine-ț |aste în car; iar lui păru|ău, au-stătut câțva din sc|i lui pica lacrămi, și răspunsă, mi fiul m|eu |aste părinte, și acu-ma la Pojarevaț la bătae sa înpușcat, și l-am loat cu caru săl aduc acasă, și pe cale să despărți cu sufletu; pe el unu l-am avut, răma-se| și fer de el, va| de mine păcăt|osul. Lacrămi lui pica și cu mine vorb|a, eu vor-bind cu el, voi oțără să-l veselesc, |am zăs, nu așa nai-că să nu-ț pară rău atâta că el nau perit la oțâie ni| la

нич ла айдѣчїе, нѣмай аѣ фост
кѣ Витѣжи, ши ла Витежїе аѣ
перит, ши аѣ вѣрсат сѣнцелє
лѣши, пентѣѣ дѣптатѣ ши пен-
тѣѣ нѣамѣла лѣшї, ши пентѣѣ
лаѣца нѣастѣѣ кѣѣциниаскѣ; нѣ-
амѣ лѣшї ѣѣмѣне нѣмелє слѣ-
вит, ши сѣѣлетѣ лѣшї, ла лѣ-
мѣ ачаа ѣн чѣѣю кѣ ѣнѣѣѣ
сѣ ва вєсѣли, аша є фѣатє ши
кѣѣцине, єл ѣѣспѣнсѣ мїе, ши
зѣсѣ; дѣмнєзѣ сѣѣци дѣ пѣ-
ѣнтє, мѣлаѣѣмим дѣ кѣѣѣнт-
ѣла ши дѣ вѣѣѣѣлѣ вѣастѣе; єѣ
зѣсѣши лѣшї, кѣ нѣѣѣѣѣ сѣ ѣѣ-
ѣїе нѣайкѣ; майпѣѣѣмѣ єл ѣѣс-
пѣнсѣ, ши домнїи талє бѣнѣ
калє сѣдѣ дѣмнєзѣ пѣѣѣн-
тє.”)¹¹¹⁹

aĭduĉije, numai au fost cu
Vitiĭaji, ŝi la Vitejiĭe au
perit, ŝi au vĕrsat sĕngele
lui, pentru dreptate ŝi
pentru ĥamul lui, ŝi pentru
laĝa noastrĕ cre-ŝtiĭnascĕ;
ĥamu lui rĕmĕne numele
slĕvit, ŝi sufletu lui, la
lumĭa aĉaia ĭn ĉerĭu cu
ĭĝeri sĕ va vєsĕli, aŝa ĭe
frate ŝi creŝtine, el rĕspunsĕ
miĭe, ŝi zĕsĕ; Dumnezĕu
sĕti dĭa/ĉa pĕrinte, multĕ-
mim dĕ cuvĕntul ŝi dĕ vor-
bele voastre; eu zĕsĕi lui,
cu norocu sĕ vĕ fĭie naiĉĕ;
Mai pe urmĕ el rĕspunsĕ, ŝi
domniĭi tale bunĕ cale sĕ
dĭa/ĉa Dumnez(ĕ)u pĕrin-
te.”¹¹²⁰

Prevod S. G: „Idući putem kraj sela **Vlaški Dol**, sretnemo dva ĉoveka na kolima; jedan gologlav, sredoveĉan, prosed. Ja mu rekoĥ na **srpskom**: 'Dobra kob, striĉe!' – a oni ĉuteĉi ĥtedoŝe da me mimoiĉu. Ja po drugi put rekoĥ na **rumunskom**: 'Dobar put [ti ŝelim], ĉiĉa!' –

¹¹¹⁹ *Znameniti dogaĉai novie srbske istorie na kratko u vezanom i prostom slogu* spisani Gerasimom Georgieviĉem, episkopom ŝabaĉkim, U Beogradu, Peĉatano Knjaŝesko-Srbskoj Knjigopeĉatni, 1838, 56–61.

¹¹²⁰ Uzgred, prokomentarisao biĥ prevod pojedih reĉenica sa 56–61. strane. U originalu stoji: єѣ лѣ зѣс сѣѣѣѣѣ, a u prevodu „Ja mu rekoĥ”, gde je oĉigledno izostavljen prilog сѣѣѣѣѣ „srpski”. U delu sledeĉe reĉenice originalnog teksta piŝe: єл тѣѣѣѣлѣ вѣѣ сѣѣѣѣ тѣѣѣѣлѣ, a u prevodu „oni ĉuteĉi ĥtedoŝe da me mimoiĉu”, ĉime se nedvosmisleno ukazuje na *ne(po)zna(va)nje srpskog jezika*, a ne na osionost i tvrdoglavost Rumuna (Vlaha) Ungurjana koji toboŝe ne ŝele komunicirati na srpskom, kao ŝto istiĉu neki srpski autori. Nadalje u originalu stoji: єѣ дѣ лѣѣѣѣѣ лѣ зѣс ѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ, a u prevodu „Ja po drugi put rekoĥ na rumunskom”, gde je oĉigledno reĉ ѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ „rumunski” prevedena „vlaŝki”. U nastavku pozdrav: бѣнѣ калѣ нѣайкѣ je preveden „Dobro ode, ĉiĉal”, a treba „(Ŝelim ti) dobar put, bato”.

Njemu bi drago, i odgovori [mi] **rumunski**: 'Blгодарим ti, Оче' – Ja sam njega pitao: 'a ko ti je to na kolima?' – On se zaceni, postojala malo, pa suze roneći odgovori: 'Sin moj, Оче, sad na Požarevcu u boju bi ranjen, te ga ponesoh na kolima kući, pa evo putem rastade se s dušom. Imao sam njega jedinoga, pa evo sad ostadoh i bez njega, kuku meni grešnome!' – Suze mu kaplju niz lice, a sa mnoom se razgovara. Ja u razgovoru htjedoh da ga malo utešim i rekoh mu: 'Nemoj tako, bato, nemoj se toliko zadavati u žalost; sin tvoj nije poginuo u krađi ili ajdučiji, nego je bio s mladim momcima i sa svojom braćom junacima, pa je junački na bojištu poginuo i prolio krv svoju za pravdu i za rod svoj, i za veru našu hristjansku. Njegovom rodu ostaje ime slav(lje)no; a njegova će duša na onom svetu s Arhanđelima veseliti se u raju Božjem! Tako je, brate i Hristjanine!' – On mi odgovori i reče: 'Bog ti dao dobro, Оче, благодарим na razgovoru i rečima Vašim.' – Ja rekoh njemu, 'Neka Vam je sa srećom, bato; Naposljetku mi uzvрати: 'I Tebi dobar put neka Bog dâ, Оче!'"

Ovo su dokazi *par excellence* da je pismo za Rumune (Vlahe), kao što vidimo na primerima Tekije, Negotina i Braničeva, postojalo i u prvoj polovini XIX veka i da nema potrebe za novim pismima i novim jezikom. Što se tiče korišćene sintagme *vlaški jezik*, i neupućenom čitaocu biće jasno da je kod Đokića to sinonim za *rumunski jezik*. Đokić nastavlja da su „*Rumuni ... poklonici Baha i Venere, i (da) svoj jezik čuvaju očajnom snagom...*”¹¹²¹ i nastavlja jednom pričom u kojoj se jasno vidi da su etnonim *Vlah* i sintagma *vlaški jezik* samo sinonimi za *Rumun* i *rumunski jezik*.

Da ne parafraziram Đokića, navešću njegovu priču u celosti: „Jedan pravoslavni sveštenik iz Vojvodine jednom prilikom naišao je na jednog *Rumuna* u Pešti i upitao ga je u početku na mađarskom jeziku odakle je? Na to njegovo pitanje *Rumun* mu je odgovorio da ne zna mađarski jezik. Zatim ga je sveštenik zapitao na nemačkom jeziku i *Vlah* mu je opet odgovorio da ne zna ni nemački. Sada je sveštenik zapitao *Vlaha* na srpskom jeziku i ovaj mu je odgovorio da on ni srpski jezik ne zna. *Sad sveštenik vide s kakvim čovekom ima posla, pa*

¹¹²¹ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd, 1934, 237.

ga oslovi na *vlaškom jeziku*. Tada mu Vlah radosno odgovori: 'Aša Rumunje"',¹¹²² što u prevodu glasi „Tako, Rumune”.

U delu Jovana Đokića se na prostoru severoistočne Srbije u više navrata pominju *rumunski narod*, *rumunski jezik*, *rumunski element*, *rumuniziranje*, *rumunsko poreklo*, ali i *vlaški govor*, *vlaški jezik* i *Vlasi* kao sinonimi prethodno navedenih termina. Prema Đokićevom mišljenju, Srbi pomažu „*rumunski element u srpskim krajevima* nesvesno. Počevši od duhovnih sudova pa do crkvenjaka i famuluza i pandura sreskih i opštinskih. Gledao sam mojim očima, da se *opštinske naredbe u Omolju i Kladovu na vlaškom jeziku građanstvu govore*. U ćuprijskom sudu je *tumač za vlaški jezik*.”¹¹²³ Razlog „*Za širenje rumunizma na račun okolnih naroda*, bilo je neposredno susedstvo *Karpata rumunskih*, koje je imalo velikog uticaja na *rumuniziranje Srba u Banatu i Erdelju...*”, kaže Đokić, podržavajući teoriju da su Vlasi rumunizovani ili povlašeni Srbi, i nastavlja da su „*Karpati matica rumunska ... jak oslonac za širenje rumunskog naroda i rumunskog jezika na račun okolnih naroda*.”¹¹²⁴ Prema Đokiću, „Pogrešno bi bilo verovati da je stanovništvo ovih sela (istočne Srbije – S. G.) u kojima se *vlaški govor čuje čisto rumunskog porekla*.”¹¹²⁵ Zapazite samo kako Đokić iznosi svoju misao da stanovništvo istočne Srbije koje koristi *vlaški govor* nije čisto *rumunskog porekla*!

Vidosava Stojančević iznosi mišljenje da je „*vlaški govor, kao varijetet rumunskog jezika, protkan bogatim fondom slovenskih reči, odnosno srpskog jezika, što najpre ukazuje na starije procese (srednjovekovne) slovensko-romanske simbioze*.”¹¹²⁶ Za Đokića i Stojančevićevu bogat fond slovenskih reči, odnosno srpskog jezika u govoru Rumuna (Vlaha) istočne Srbije nije viševekovna asimilacija na

¹¹²² Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd, 1934, 285–286.

¹¹²³ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd, 1934, 287–288.

¹¹²⁴ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd, 1934, 290.

¹¹²⁵ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd, 1934, 292.

¹¹²⁶ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin, 2003, 212.

tom prostoru, već to ukazuje na srednjovekovni proces *slovensko-romanske simbioze* Srba na prostoru današnje Rumunije gde su oni morali bežati od Turaka. Na taj način je *vlaški govor* postao samo *varijetet rumunskog jezika*, odnosno *vlaški govor* nipošto nije rumunski govor; to je korak bliže tzv. *vlaškom jeziku* koji se Rumunima (Vlasima) istočne Srbije nameće umesto rumunskog jezika uz svesrdnu pomoć članova Nacionalnog saveta Vlaha sa sedištem u Petrovcu na Mlavi.

Za Miroslava Draškića „Veći deo istočne Srbije severno od planine Rtnja, a istočno od Morave, naseljen je mešovitim stanovništvom. Znatan broj tog stanovništva govori osim srpskohrvatskim još i jednim *provincijalnim dijalektom rumunskog jezika* sa velikim fondom reči slovenskog porekla.”¹¹²⁷ Ni Draškiću govor Rumuna (Vlaha), koje on naziva *mešovitim stanovništvom*, nije rumunski već *provincijalni dijalekt rumunskog jezika*, a veliki fond reči slovenskog porekla ne ukazuje mu na *posrbljavanje rumunskog jezika*, koje vodi potpunoj asimilaciji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije.

Nasuprot Draškiću, Cvijić je u svom delu *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje* rekao da su „Aromuni ili Armani... po jeziku deo rumunskoga naroda, koji stanuje na levoj obali Dunava; za razliku od ovih ili Dakorumuna, nazivaju ih katkad kolektivnim imenom *Makedorumunima*”.¹¹²⁸ Cvijić zapravo indirektno iznosi da Aromuni (Armani ili Makedorumuni) govore jezikom Dakorumuna i da su deo rumunskog naroda. Za spomenute Makedorumune kaže da su „balkanski starosedeooci (u istorijskom smislu)”, a za Dakorumune ističe da i „sada nije rešeno da li su ... poreklom sa Balkanskog Poluostrva, pa su se seobama premestili na levu obalu Dunava ili su tamo staro stanovništvo od Rimljana Dakije (Trajanovi kolonisti)”.¹¹²⁹ Na osnovu navedenog citata ponovo se može zaključiti da Cvijić Makedorumune s desne i Dakorumune s leve obale Dunava smatra jednim istim narodom.

Ovo su samo neka mišljenja istoričara, etnologa i antropogeografa koji nisu eksperti za jezik Rumuna (Vlaha) istočne

¹¹²⁷ Miroslav Draškić, *Narodna kultura*, 87.

¹¹²⁸ Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje : osnove antropogeografije*, Beograd, Marso, 2011, 203.

¹¹²⁹ Jovan Cvijić, op. cit., 203.

Srbije. Zato ću u nastavku navesti mišljenja inostranih i srpskih lingvista i filologa, balkanologa, romanologa i rumunologa o maternjem jeziku Rumuna (Vlahi) istočne Srbije.

Momčilo D. Savić, lingvista, istoričar jezika, romanolog, italijanista, rumunolog, balkanolog, prevodilac i osnivač Katedre za italijanski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, svesno je upotrebio reči „nastavljanje” i „započinjanje”, imajući u vidu radove levo od Dunava (u južnoslovenskom Banatu – S. G.) sa prilično dugom tradicijom na polju *lingvističkih istraživanja rumunskih dijalekata*, dok desno od Dunava (u istočnoj Srbiji – S. G.) – usuđujem se da tako kažem i uveren sam da ne grešim – oni *nisu ni započeti u smislu proučavanja govora rumunskog jezika.*”¹¹³⁰ U nastavku svoga izlaganja Savić kaže: „Prelazeći na desnu stranu Dunava i isključivo se ograničavajući na teritoriju jugoslovenske države, ističemo da se *nalazimo u neispitanoj oblasti... Istovremeno, naglašavamo da nismo vodili računa o povremenim napisima čiji su autori više laici nego zlobnici. Reč je o publikacijama koje, iako daju ponekad veoma korisne statističke podatke, ne zalaze ozbiljno u jezičke probleme*, već samo dodiruju opšte i površne konstelacije. Iz svih tih malobrojnih publikacija koje se odnose na južnodunavske govore u Srbiji proizilazi sledeće: obuhvatajući celinu, radi se o dva različita tipa govora stanovništva. Prvi, *rasprostranjeniji, direktni je nastavak banatskih govora, čiji su predstavnici dobro poznati kao Ungureni*, odnosno oni koji su došli iz ugarskih krajeva; ostali, u manjini, poznati su *pod imenom Carani* (zemljoradnici), što ne pokazuje njihovo zanimanje, već njihovo poreklo *iz Oltenije*, odnosno *iz țara Românească* (Vlaške)... *Bez dvoumljenja, govori Ungureana su bliski banatskom dijalektu, dok su caranski bliži rumunskom književnom jeziku.*”¹¹³¹ Ovde Savić govori o kakvim dijalektima i o kom jeziku je reč. Na osnovu dobrog poznavanja rumunskih južnodunavskih govora, Savić iznosi svoje mišljenje o poreklu

¹¹³⁰ Momčilo D. Savić, *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. Novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998, 238–239.

¹¹³¹ Momčilo D. Savić, *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. Novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998, 239.

Rumuna (Vlaha) koji govore *rumunski jezik* na prostoru istočne Srbije sledećim rečima: „Pošto smo postavili *problem rumunskih južnodunavskih govora*, dužni smo da sagledamo i njihovo poreklo. Do naših dana naučno je konstatovano da *stanovništvo* o kojem govorimo *ne potiče od srednjovekovnih Vlaha* koji su se kretali srpskom i hrvatskom državom uživajući poseban status, iako *stanovništvo koje govori rumunski jezik živi ovde desno od Dunava* (na prostoru istočne Srbije – S. G.) *još iz vremena nadiranja Turaka* (kraj XIV – početak XV veka – S. G.), što je nedavno otkriveno zahvaljujući istraživanjima u otomanskim arhivima. Nije nepoznato da prostrani predeo srednjovekovne srpske i bugarske države nije bio meta interesa ni Srba ni Bugara i da je veoma kasno bio uključen u granice srpske države.”¹¹³²

Imajući u vidu „*istorijsku sudbinu rumunskih govora*, koji su ovde predmet istraživanja, kako ovih iz jugoslovenskog Banata tako i pomenutih južnodunavskih (banatski i muntensko-oltenski poddijalekt dakorumunskog dijalekta rumunskog jezika – S. G.)”, Savić naglašava njihov zajednički elemenat: „*sva tri govora postoje na teritorijama koje nisu nikada bile deo rumunske države*, ostavljeni na periferiji i *izloženi uticaju jezika onih država kojima su pripadali...*”, odnosno uticaju srpskog jezika s obzirom na teritoriju o kojoj govori. „*Ako rumunski jezik Bukurešta predstavlja sadašnju fazu rumunskog jezika, govori jugoslovenskog Banata svode se na rumunski jezik prošlog stoleća* (XIX vek – S. G.), *dok govori u Srbiji zadržavaju razvojni stadijum iz XVIII veka*”. Savić zna da je „*rumunski jezik*, iako objedinjen kao *jezik pastira* stalno u pokretu (ova je afirmacija data sa istorijske tačke gledišta a ne savremene) *pretrpeo velike promene ne samo leksičke prirode već i sintaksičke*, počevši sa trećom decenijom prošlog veka (XIX vek – S. G.), produžavajući putem koji ga može odvesti do gubitka tradicionalne baštine, i leksičke i sintaksičke, obogaćujući ga istovremeno i menjajući mu fizionomiju.”¹¹³³ Što se

¹¹³² Momčilo D. Savić, *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998, 239–240.

¹¹³³ Momčilo D. Savić, *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998, 240.

tiče „perifernih govora o kojima govorimo, duboko sam ubeden da su oni *sačuvali nasleđeno blago kako u oblasti gramatike tako i leksike, prilagođavajući, naravno leksiku i frazeologiju društvenoj sredini, a pod uticajem stranog jezika*”, u našem slučaju, pod uticajem srpskog jezika. Savić je u nastavku uticaj srpskog jezika ilustrovao samo jednom rečenicom: „*În vreme a ratului am brănit dârjăva noastră (U vreme rata branio sam našu državu – S. G.)*” i zaključio da je „*pomenuti govor sačuvaov sve osobenosti rumunskog jezika sem leksike, koja je jedina pretrpela uticaj srpskog jezika*”. Pomenio je svega „jedan izraz koji može da shvati samo osoba koja govori i srpski i rumunski jezik... To znači da je *rumunski govor posrbljen*, ali da *nije izgubio rumunsku suštinu*. Da ponovimo figurativno: suština je sačuvana u tuđem odelu... Lingvistička proučavanja nas informišu da se u Srbiji radi – kao što smo već rekli – o *govorima vezanim za ove dijalekte rumunskog jezika, odnosno banatski i oltenski*.”¹¹³⁴ Dakle, „Prema lingvističkim aksiomima, pomenuti govori, iako se nalaze na periferiji rumunskog jezika, uspeli su da *sačuvaju svoj arhaični rumunitet*, pokazujući zajedničku crtu posebno vezanu za *banatski dijalekt*, koja je izraženija u Srbiji nego u Banatu: *palatalizacija*, ili bolje rečeno *omekšavanje suglasnika*, kao fenomen svojstven ovom kraju (o omekšavanju suglasnika govorili su i Marinko Stanojević, Romanski i drugi – S. G.), sigurno *nije nastala pod uticajem srpskog jezika*, na šta ukazuje stručna rumunska literatura. Prirodno je da je pomenuta pojava izražavanja u Srbiji, gde nije bila pod takvim uticajem škole.”¹¹³⁵

Marijana Petrović-Rinjo (Rignault) sprovela je novija istraživanja rumunskih (vlaških) govora, čije je rezultate objavila u radu *A propos du futur et de la modalité: description du futur en valaque – dialecte daco-roumain de Serbie orientale* (O futuru i modalnosti: opis futura u vlaškom – dakorumunski dijalekat u istočnoj Srbiji). Iz rezimea na srpskom jeziku saznajemo da „Rad

¹¹³⁴ Momčilo D. Savić, *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998, 240.

¹¹³⁵ Momčilo D. Savić, *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998, 240.

analizira *sinhroni opis tvorbe i funkcije futura u dako-rumunskom (vlaškom) govoru sela Valakonja u istočnoj Srbiji*, koji, sa tačke gledišta rumunske dijalektologije, predstavlja *prelazni govor banatsko-oltenskog tipa*. Polaznu osnovu za sintaksičku analizu čine transkripti autorove terenske građe...". Navedeni rad je sažetak doktorske teze koju je autorka Petrović-Rinjo odbranila na Sorboni (Pariz) u Francuskoj.¹¹³⁶ Svako novo istraživanje govora Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, bilo da to čine srpski bilo inostrani lingvisti, samo će zadavati dodatne glavobolje diletantima, pobornicima takozvanog „vlaškog jezika”.

Uostalom, Gustav Vajgand je istraživanja rumunskog vokabulara istočne Srbije, Banata, severozapadne Bugarske i Rumunije objavio 1909. godine u svom *Lingvističkom atlasu dakorumunskog jezičkog područja* i prikazao na lingvističkim kartama rasprostranjenost pojedinih leksema (**Nr 9:** grîu „žito”, cîne „pas”, tîn „držim”, rîd „smejem /se/”; **Nr 10:** pară „kruška”, pe/pră „na”, galbăn „žut”, pană „pero”; **Nr 11:** făină „brašno”, inimă „srce”, dîc/dzuk „kažem”, joi/zoj „čtvrak”; **Nr 12:** dinte „zub”, chee/keje „ključ”, teiŭ/tei „lipa”; **Nr 13:** tînăr „mlad”, din/dîn „iz”, verde/verd'e „zeleno”, peşte „riba”; **Nr 14:** cerşer „trešnja”, genunchiŭ „koleno”, sprinceana „obrva”, geană „trepavica”; **Nr 15:** peatră/piatro „kamen”, pept/piept/kept „grudi”, picior/pişor „noga”, cămaşă/kimjăşă „košulja”; **Nr 16:** vin „vino”, fer/fier/fter/ft'er „gvožđe”, mercuri/mercuŭ/mjercuŭ/nercuri „utorak”, viţel/vitsel „tele”), čime je argumentovano dokazao da se na svim pomenutim područjima govori dakorumunskim dijalektom rumunskog jezika.¹¹³⁷

Što se tiče narodnog stvaralaštva Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, Savić kaže da je ono „Sazdano na tlu na kome se sučeljavaju *rumunski*, srpski i bugarski *uticaji*, dakle, na tromeđi”, i nastavlja da „*vlaško narodno stvaralaštvo kao prirodni nastavak rumunskog jezika*, sa kojim je imalo skoro uvek isključivo periferne dodire, *nosi*

¹¹³⁶ Marijana Petrović-Rignault, *A propos du futur et de la modalité: description du futur en valaque – dialecte daco-roumain de Serbie orientale*, Balcanica XXXV, Belgrade 2005, 185–198.

¹¹³⁷ Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets*, Leipzig, Barth, 1909.

uglavnom – što se tiče ruha u kome je sazdano – sve one osobenosti kojima se odlikuje narodno stvaralaštvo na rumunskom jeziku severno od Dunava.”¹¹³⁸

Monika Hucanu (Monica Huțanu) i Anemari Sorescu-Marinković (Annemarie Sorescu-Marinković) na osnovu vlastitih istraživanja zaključuju: „Danas je skoro celokupno stanovništvo rumunskog porekla u istočnoj Srbiji bilingvalno, kao maternji jezik govori jednu arhaičnu varijantu rumunskog jezika, koji se upotrebljava isključivo u prisnoj komunikaciji, i srpski jezik kao zvanični jezik države.”¹¹³⁹

Ovde iznosim i nešto dijalektološkog materijala i specifičnosti govora Rumuna (Vlaha) istočne Srbije koje su u svojim radovima izneli na uvid naučnoj javnosti Gustav Vajgand, Jon Patruc, Emil Petrović, Biljana Sikimić i Anemari Sorescu-Marinković.

Nakon svojih studijskih putovanja među Rumunima (Vlasima) Male Vlačke (Oltenije), istočne Srbije i severozapadne Bugarske, Gustav Vajgand (Weigand), lingvista, profesor univerziteta u Lajpcigu, koji se osobito bavio proučavanjem balkanskih naroda, Rumuna, Aromuna, Bugara i Arbanasa, objavljuje u Lajpcigu 1899. godine svoju studiju *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens* („Rumunski dialekti Male Vlačke, Srbije i Bugarske”) u kojoj je predstavio, pored sistema zapisivanja, o kojem ću govoriti u podpoglavlju *Neadekvatne ortografije*, dijalektološki materijal banatskog i oltensko-muntenskog poddijalekta rumunskog jezika. Ovde će biti prikazan deo tog materijala iz istočne Srbije kako bi se videlo kojem jeziku pripadaju govori Rumuna (Vlaha) istočne Srbije:

VRATNA¹¹⁴⁰ – Sava Radulović

ALR – VRATNA

¹¹³⁸ Momčilo Savić, *Poslednji Obrenovići u narodnoj poeziji na vlaškom jeziku istočne Srbije*, u: Timočka buna 1883. i njen društveno-politički značaj za Srbiju XIX veka, Beograd, 1986, 285.

¹¹³⁹ Monica Huțanu, Annemarie Sorescu-Marinković, *Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană : provocări și perspective*, u: Philologica Jassyensia, An. XI, Nr. 2 (22), 201; Vidi: Annemarie Sorescu-Marinković, *Românii din Timoc astăzi. Ființe mitologice*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2012.

¹¹⁴⁰ Gustav Weigand, *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1899, 58.

patru rŕtše are karu,
o-boj (opt boi) la un plug,
šaptše dzul'e-n soptomunŕ
so bem vin, so ne vesel'im,
bobošel d'e ratsŕ
viñ la ñeica-m-bratsŕ

**GLOGOVIŦA¹¹⁴¹ – Vasilie
Diermanović**

almožnean boŕun boŕun,
barbo albo pŕn la bruu,
tri muier an-tsunut,
la d'e trilea dumnezŕu me-a
dŕruit,
fiulets d'e trupulets.
viñereŕa s-a noşkut,
şumbŕta s-a botezat,
dumiñeka s-a kununat,
luñ la oaste mi l-a luat
noŕuŕ ai şŕ žumŕtat'e
şŕ d'e muiko ie d'epart'e

PRAOVO¹¹⁴² – Gheorghe Janović

pe dealu lu Sfiridon
la livadea lu Jon
nu koseşt'e niţ un om.
toŕ'e paseril'i dorm,
numai una 'n-afe somn
şi umblo d'in pom un pom
şi struŕŕ pe nume nimik,
Jon un sat dupŕ iubit.

VOLUIA¹¹⁴³ – Alexandru Rosovean

frundzŕ verdze, dzealu aluniko,

Patru roaće are caru,
o-boj (opt boi) la un plug,
şapće dâl'e-n şaptâmână
să bem vin, să ne vesel'im.
Boboşel d'e raŕă
viñ la ñeica-m-braŕă.

ALR – GLOGOVIŦA

Almojnean bătrân bătrân,
barbă albă pân la brău,
tri muierl an-tânut,
la d'e trileă dumnezău me-a
dăruit,
fiuleţ d'e trupuleţ.
Viñereŕa s-a născut,
sâmbăta s-a botezat,
dumiñeca s-a cununat,
luñ la oaste mi l-a luat
noaŕă ai şŕ jumătat'e
şŕ d'e muică ie d'epart'e

ALR – PRAHOVO

Pe dealu lu Sfiridon
la livadea lu Ion
nu coseaşŕ'e niţ un om.
Toat'e pasarel'i dorm,
Număi una n-are somn
şi umblă d'in pom în pom
şi stăgă pe nume nimic,
Ion în sat după iubit.

ALR – VOLUIA

Frundză verde, dealu alunică,

¹¹⁴¹ Gustav Weigand, *op. cit.*, 62.

¹¹⁴² Gustav Weigand, *op. cit.*, 62.

¹¹⁴³ Gustav Weigand, *op. cit.*, 59.

pustuja dze noptse miko!
m-au luat dzi-la ibomniko.
ibomnika batse-o domne,
mo fosega so mor dze fome.

LESCOVO¹¹⁴⁴ – Lică Voina

„frundzo verdze š-o lelea!
sara bunō, fa mujeŕe,
ko mo duk la mundeŕe meŕe!”
„ba tu, omule, nu tse duś,
ko tse skald ūn laptse dulś.”
„ba io-mo duk la mundeŕe
meŕe,
ko mi-i drag dze ieŕe,
so m-fak-o poreke dze izmeŕe,
se m-fak-o poreke dze izmeŕe,
so m-skimb ineleŕe,
sara bunō, fa mujeŕe!”

TERNAICA¹¹⁴⁵ – Nicola Crăciun

foja verdze, rug untins,
m-añ-kulkaŕ ūn drum de aduns.
ibomnika so-m vođ ūn vis.
m-añ-kulkaŕ ŝu m-am skulaŕ,
ibomnika n-am visat.
mo skulaŕ ŝu pe drum plekaŕ,
mo-ntulniŕ ku mundeŕa-ñ-kal'e,
puŝeŕ muna, luaŕ o floŕe,
dze s-o pun la inimiōŕo.
„las-o floŕea, nu o luwa,
k-o am plotŝit, dze s-a sođzit,
ŝ-am plotŝit, dze s-a udat,
s-o dau la kare m-a soŕutat.

pustâia de noapce mică!
M-au luat di-la ibomnică.
Ibomnica baçe-o doamne,
mă fășea să mor de foame.

ALR – LESCOVO

„Frunđă verde ș-o lelea!
Sara bună, fa mujeaŕe,
că mă duc la mundeŕe meal'e!”
„Ba tu, omule, nu ce duś,
că ce scald în lapce dulś.”
„Ba io-mă duc la mundeŕe
meal'e,
că mi-i drag de ieal'e,
să m-fac-o părecl'e de izmeaŕe,
sea m-fak-o părecl'e de izmeaŕe,
să m-șkimb ineaŕeŕe,
sara bună, fa mujeaŕe!”

ALR – TERNAICA

Foaia verde, rug încins,
m-a în-culcat în drum de adîns.
ibomnica să-m văd în vis.
M-a în-culcat și m-am sculaŕ,
ibomnica n-am visat.
Mă sculaŕ și pe drum plecaŕ,
mă-ntâlhiŕ cu mundeŕa-în-cal'e,
puŝeŕ mâna, luaŕ o floaŕe,
de s-o pun la inimiōaŕa.
„Las-o floaŕea, nu o luva,
c-o am plăcît, de s-a săđit,
ș-am plăcît, de s-a udat,
s-o dau la care m-a sărutat.

¹¹⁴⁴ Gustav Weigand, *op. cit.*, 59.

¹¹⁴⁵ Gustav Weigand, *op. cit.*, 60-61.

Navedimo i rad Joana Patruca (Ioan Pătruț) „Folklor Rumuna iz Srbije” (*Folclor dela româniilor din Sârbia*) u kojem govoreći o jeziku Rumuna Timoćana, kaže: „S obzirom na govor, oblast naseljena ovim Rumunima deli se na dva dela: jedan veći na zapadu koji pripada banatskom govoru i drugi na istoku, u Krajini, u kojoj se koristi jedan govor veoma blizak onome iz zapadnog dela Oltenije” (*Din punct de vedere al graiului, teritoriul locuit de acești Români se împarte în două părți: una mai mare, la Vest, care aparține graiului bănățean, și a două la Est, în Craina, în care se vorbește un graiu foarte apropiat de cel din partea apuseană a Olteniei*), prikazujući sažeto diferencijaciju dvaju navedenih idioma: „Različito između dva govora čini najčešće način izgovora glasova **t, d** praćenih glasovima **e, i, i** afrikata **č, ģ** /ce, ge/. U mestima s banatskim govorom umesto **č, ģ** /ce, ge/ nalazimo **š, ž**. U naseljima s olteniskim govorom glasovi **č, ģ** izgovaraju se kao u književnom jeziku **ce, ge**, a **t, d** /praćeni s **e, i**/ pretvaraju se u **t', d'**, kao u zapadnoj Olteniji i Transilvaniji” (*Deosebirea dintre cele două graiuri o constituie mai ales felul în care se pronunță sunetele t, d urmate de e, i, și africaterile č, ģ /ce, ge/. În localitățile cu graiu bănățean, în loc de t, d /urmate de e, i/ se rostește č, dž, iar în loc de č, ģ /ce, ge/, š, ž. În localitățile cu graiul oltenesc, č, ģ se rostește ca în limba literară /ce, ge/, dar t, d /urmate de e, i/ devin t', d', ca în vestul Olteniei și prin Transilvania.*)¹¹⁴⁶

Emil Petrović (Emil Petrovici) je takođe u jednoj objavljenoj studiji „Beleške o folkloru Rumuna iz doline Mlave” (*Note de folclor de la Români din Valea Mlavei*) dao opis govora Rumuna (Vlaha) Ungurjana iz sela Ždrela u istočnoj Srbiji, koji je sličan s onim govorima iz Almaške doline (Valea Almăjului) u Rumuniji i uopšte s govorima iz južnog Banata. Evo šta je on o tome napisao: „Treba, dakle, govor Ždrela i Mlavske doline sagledati kao nastavak govora iz južnog Banata; Tip ljudi iz Ždrela i onih iz Mlavske doline, takođe nošnja, govor, običaji, verovanja, podsećaju me na Rumune iz Almaške doline, iz južnog Banata i generalno na Rumune iz Karaškog okruga. Na svakom sam koraku ovo morao da primetim. Ponekad mi

¹¹⁴⁶ Ion Pătruț, *Folclor de la Româniilor din Sârbia*, Anuarul arhivei de folclor VI, Cluj, 331, preuzeto iz: Annemarie Sorescu-Marinković, *Româniilor din Timoc astăzi : ființe mitologice*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2012, 30.

se činilo da se nalazim u nekom selu blizu Bozovika” (*Trebue deci să considerăm graiul din Jdrela și din valea Mlavei ca o continuare a graiului din sudul Banatului ...*¹¹⁴⁷; *Tipul jdrenenilor și al românilor din valea Mlavei, de asemenea portul, graiul, obiceiurile, credințele îmi amintesc pe românii din Valea Almăjului, din sudul Banatului și în general pe românii din județul Caraș. La fiecare pas am fost nevoit să fac această observație. Mă credeam câteodată în vreun sat din apropierea Bozoviciului.*¹¹⁴⁸).

Biljana Sikimić¹¹⁴⁹ kaže da je „Za pokušaj uspostavljanja rumunsko-srpskih izoglosa (...) izabran običaj 'kumačenje',¹¹⁵⁰ prisutan i danas na terenu južnog Banata i istočne Srbije. Naime, srpski i rumunski dijalekti na terenu severoistočne Srbije koegzistiraju već dva veka; iz oblasti severno od Dunava, današnji Vlasi (nekadašnji Rumuni – S. G.) se u talasima doseljavaju u ovu oblast u prvoj polovini 19. veka. Sa druge strane, koegzistencija Srba i Rumuna u Banatu (u svom današnjem obliku) traje jedan vek duže. Različite istorijske okolnosti uticale su na današnje, prilično različito stanje rumunskih dijalekata u ovim krajevima. Rumuni žive u srednjem i južnom Banatu, pripadaju Rumunskoj pravoslavnoj crkvi, u školama pohađaju nastavu na rumunskom književnom jeziku (koji je u upotrebi i u lokalnim medijima). Vlasi u jugoistočnoj Srbiji pripadaju Srpskoj pravoslavnoj crkvi, obrazovanje stiču isključivo na srpskom jeziku,

¹¹⁴⁷ Emil Petrovici, *Note de folclor de la Romžni de la Români din Valea Mlavei (Sîrbia)*, Anuarul arhivei de folclor VI, Cluj, 56.

¹¹⁴⁸ Emil Petrovici, *Note de folclor de la Romžni de la Români din Valea Mlavei (Sîrbia)*, Anuarul arhivei de folclor VI, Cluj, 45.

¹¹⁴⁹ Biljana Sikimić je etnolingvista, balkanolog, romanolog, rumunolog i etimolog. Radi u Balkanološkom institutu SANU, a profesor je na doktorskim studijama na predmetu „Lingvistička antropologija roda i etniciteta” na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu i član Međunodeljenskog odbora za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava SANU. Predstavnik je Srbije u Balkanskoj lingvističkoj komisiji pri Međunarodnom slavističkom komitetu. Član je uređivačkog odbora naučnih časopisa: „Lingvističke aktuelnosti”, Beograd: Institut za srpski jezik SANU; „Balcanica”, Beograd: Balkanološki institut SANU; „Spektar”, Skoplje: Institut za književnost „Krstel Misirkov”; „Revista de studii banatice”, Temišvar: Rumunska akademija nauka; „Kodovi slovenskih kultura” (brojevi 1–3), Beograd: Klio i „Europa” Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine.

¹¹⁵⁰ Termin bi se mogao prevesti *sestrimljenje* ako se radi o devojkama (prijateljice) ili *bratimljenje* ako se radi o momcima (prijatelji).

danas se etnički, uglavnom, izjašnjavaju kao Srbi i nose srpska imena i prezimena”,¹¹⁵¹ razume se, usled prisilne asimilacione politike, koja je još uvek prisutna putem državne administracije, škole, crkve i medija.

„U nauci je već bilo poznato – navodi B. Sikimić – da *'Vlasi' govore dva različita rumunska dijalekta, uslovno nazvanih ungurjanski (banatski) i caranski (muntenski)*... Naše istraživanje je u celosti potvrdilo početnu pretpostavku o *dva različita dijalekta rumunskoga jezika u severoistočnoj Srbiji*”¹¹⁵² i da su „istraživani punktovi pokazali (...) izvesne razlike među istočnim govorima (na našem primeru proučavanja sela Duboke i Kladurova) i zapadnim (punkt Metovnica). Po svojim jezičkim osobenostima odvaja se govor sela Zlota.”¹¹⁵³

Anemari Soresku (Annemarie Sorescu) i Biljana Sikimić predstavile su leksički materijal prikupljen u selu Gradskovu kod Zaječara koji „*pripada muntenskom poddijalektu rumunskog jezika pri čemu sadrži veliki broj srbizama i leksičkih kalkova iz govornog srpskog jezika...*”, što svakako ukazuje na srbizaciju, tj. asimilacioni proces koji se nalazi u podmakloj fazi. B. Sikimić kaže da „ova dijalekatska građa pored rumunskih regionalizama sadrži i veliki broj

¹¹⁵¹ B. Sikimić, *Običaj „kumačenje” kod Vlaha i Srba u severoistočnoj Srbiji i južnom Banatu (problemi etnolingvističkih istraživanja)*, Иследования по славянской диалектологии 7, Москва 2001, 112.

¹¹⁵² Биљана Сикимич, Полевые исследования „влахов” северо-восточной Сербии, Актуальные вопросы балканского языкознания, Санкт-Петербург 2003, 88: „В науке уже было известно, что „влахи” говорят на двух различных румынских диалектах, условно называемых унгуриянский (банатский) и царанский (мунтенский)... Наше исследование подтвердило изначальное предположение о существовании двух различных диалектов румынского языка в северо-восточной Сербии”; Biljana Sikimić, *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005, 149.

¹¹⁵³ Биљана Сикимич, Полевые исследования „влахов” северо-восточной Сербии, Актуальные вопросы балканского языкознания, Санкт-Петербург 2003, 91: „Но все же, что касается унгуриянских говоров, т.е. банатского диалекта румынского языка, обследованные пункты продемонстрировали наличие дифференциации между восточными говорами (в случае нашего обследования села Дубочка и Кладурово) и западными (пункт Метовница). По своим языковым особенностям выделяется говор села Злота.”

lokalnih pozajmljenica, srbizme koji su u celosti ili parcijalno adaptirani sistemu *rumunskog jezika*.”¹¹⁵⁴

Ovde će biti prikazan dijalektološki materijal rumunskog jezika koji su prikupile Biljana Sikimić i Anemari Soresku-Marinković o običaju bratimljenja (înfărtătitul, vierețitul) i sestrimljenja (însurătitul, vărucitul) u selima Rumuna (Vlaha) Carana (Mokranje, Kobišnica, Dušanovac, Kovilovo, Podvrška i Gradskovo), a koji je zabeležen i u Rumuniji.¹¹⁵⁵ Materijal je prikazan u transkripciji koju je uradila A. Soresku-Marinković.

Mokranje

¹¹⁵⁴ Annemarie Sorescu, Biljana Sikimić, *Din lexicul dialectal al satului Gradskovo*, Lumina LVI/4–5–6 (47–48–49), Novi Sad, 2003, 55 : „Prezentăm aici materialul lexical obținut în urma transcrierii convorbirii, făcută de Annemarie Sorescu. Graiul din satul Gradskovo aparține subdialectului muntean al limbii române, conținând un mare număr de sârbisme și calcuri lexicale din graiul sârbesc de contact... Această culegere dialectală, pe lângă regionalisme românești, conține și un mare număr de împrumuturi locale, sârbisme total sau parțial adaptate sistemului limbii române.” Temele discutate au fost sârbătorile de peste an, legendele și basmele populare. Conversația a fost condusă de Slavoljub Gacović și Biljana Sikimić. Prezentăm aici materialul lexical obținut în urma transcrierii convorbirii, făcută de Annemarie Sorescu.

¹¹⁵⁵ O bratimljenju i sestrimljenju na prostoru Rumunije (Mehedinți /Severin/, Munți Apuseni, Crișul Alb /Grohot, Tomnatic unde se înfigea un spin în vârful degetului pentru a se amesteca sângele care sigila de fapt această frăție./ În ținutul Târnavelor la Londroman sau Lunca acești frați de cruce cum se mai numesc își ziceau veri, iar în zona Sibiului, în comuna Săcel frăția se realizează la Sf. Toader când tinerii se adunau lângă un pom și își făceau un jurământ după care schimbau între ei niște colăcei făcuți în casă /colăcei de Sântoader/: – Frate, frate, până când mi-i fi tu frate? – Ți-oi fi frate pân-la moarte. **Preveo S. G:** U oblasti Mehedinți /Severin/, Munci Apuseni, Krișul Alb /Grohot, Tomnatic gde se trn zabada u vrh prsta kako bi se izmešala krv koja potvrđuje ovo bratimljenje/. U oblasti Trnava kod Londromana ili Lunke ova braća po krstu, kako se još imenuju, zovu se bratići, dok se u oblasti Sibiua, u opštini Sačel bratimljenje vrši u dane Svetog Todora, kada se mladi okupljaju oko drveta vočke i zaklinju, nakon čega bi razmenili jednu vrstu kolača koji su napravljeni kod kuće /kolači Svetog Todora/: – Brate, brate, do kad ćeš mi biti brat? – Brat ću ti biti do smrti.) preuzeo sam iz referata „I. G. Bibicescu și creația populară”, koji je pročitao prof. dr Kornel Boteanu (Cornel Boteanu) na Međunarodnom simpozijumu Drobeta (Simpozionul internațional Drobeta) u Turnu Severinu 22–23. IX 2016. godine. Referat će naknadno biti štampan u zborniku sa spomenutog simpozijuma, a navedeni podaci o bratimljenju i sestrimljenju ovde su objavljeni uz dozvolu autora, pa mu ovom prilikom najtoplije zahvaljujem.

„Viere, viere, dacă e copil: Viere, viere, pînă lumea și pămîntu să fim vieri. Dacă e fiet'ea: Văruică, văruică pîna lumea și pămîntu să fim văruichi. P'e urmă se schimbă cununi'l'i și ouail'i. Se lapăda cununi'l'i p'e riecă...”¹¹⁵⁶ **Preveo S. G:** Bratiću, bratiću, ako je dečko: Bratiću, bratiću, dok je sveta i veka da budemo bratići. Ako je devoјčica: Sestrice, sestrice, dok je sveta i veka da budemo sestrice. Posle se zamenjuju venci i jaja. Bacaju se venci niz reku...

Kobišnica

„Surată, surată, d'ncolo d'e baltă, c-un ratavi d'e t'ii d'ncolo de burd'i, c-un ratavi d'e plop d'ncolo d'e Timoc, c-un ratavi d'e salcă d'ncolo d'e baltă...”¹¹⁵⁷ **Preveo S. G:** Sestrice, Sestrice, s one strane bare, s jednim štapom lipe s one strane zemunice, s jednim štapom topole s one strane Timoka, s jednim štapom vrbe s one strane bare...

Dušanovac

„Văruichitu e după Pașt'e... Văruică, văruică pîn la moara lu Mat'i, t'e arunca piste bord'i. Zîč de tri uor' așa. La lapădat ama se zîče, če mai se zîče? Schimbă uauă...”¹¹⁵⁸ **Preveo S. G:** Sestrimljenje je posle Uskrsa... Sestrice, sestrice, do Matijevog mlina bacih te preko zemunice. Kažeš tri puta tako. Bacila ga je ali se kaže, šta se još kaže? Zamenjuju jaja...

Kovilovo

„Povešt'im d'e însurațit. Însurațitu se face două stămîn'i după Pașt'i, tot d'euna cad'e marțea. Ouail'i mumil'i rușest'e dimineața la copii și să-s primeșt'e după chindie p'i la doua ceasuri, tri, să să ducă cu copii și fetil'i și copii și fetil'i și copii de ai mici se duce la însurațit. Pînă cînd nu se p'leacă se face cunună d'in salcă și cu verd'iș, flori ce mai mult'e se pun'e să fie măi mîndră cunună. La însurațit mierge numa muieril'i cu copii. Acolo cînd s-ajunge, copii care cu care vrea să să

¹¹⁵⁶ Бильана Сикимић: Обичај „кумачење” код Влаха и Срба у североисточној Србији и јужном Банату (проблеми етнолингвистичких истраживања), Иследования по славјанској диалектологији 7, Славјанская диалектная лексика и лингвогеография, Москва 2001, 117.

¹¹⁵⁷ B. Sikimić, *Običaj „kumačenje” kod Vlaha i Srba u severoistočnoj Srbiji i južnom Banatu (problemi etnolingvističkih istraživanja)*, Иследование по славјанској диалектологији 7, Москва 2001, 118.

¹¹⁵⁸ B. Sikimić, *Običaj „kumačenje” kod Vlaha i Srba u severoistočnoj Srbiji i južnom Banatu (problemi etnolingvističkih istraživanja)*, Иследование по славјанској диалектологији 7, Москва 2001, 118.

însuratească s-adună, ama mora să fie tri ori cinci, nu poate să fie doi or' patru. Și atuncea se cată un loc und'e-i apa măi scundă, se pun'e, dacă nu este băicoan'e, se pun baicoan'e așa p'e mijloc la apă și copii cu cunun' il'i p'e cap, dar ouail'e pun în mijloc la băicoan'el'ea care sînt [ca roata], calcă p'e băicoan'ea, se învîrt'ește, se țin'e d'e mîn'i și se învîrt'ește și cîntă: văruica, văruica d'i la munt'e cu zal'il'i mărunt'e...''¹¹⁵⁹ **Preveo S. G:** Pričamo o *sestrimljenju*.¹¹⁶⁰ Sestrimljenje se vrši dve nedelje posle Uskrsa, uvek pada u utorak. Majke farbaju (u crveno) ujutro deci jaja i spremaju se posle podne da oko dva-tri sata idu sa momcima i devojkama i momci i devojke i mala deca idu na sestrimljenje/bratimljenje. Pre nego se pođe, prave se venci od vrbe i sa zelenilom, cveće se najviše stavlja da se ulepša venac. Na sestrimljenje/bratimljenje polaze samo žene sa decom. Kad se tamo stigne, deca koja s kim hoće da se sestrim/bratime okupe se, ali moraju biti troje ili petoro, ne mogu biti dvoje ili četvoro. Tada se traži mesto gde je voda (na Timoku) najplića, stavlja se, ako nema (većeg) kamenja, stavlja se (veće) kamenje ovako po sredini vode i deca s vencima na glavi, a jaja stavljaju posred (većeg) kamenja koje je [kao točak], gaze po onom (većem) kamenju, vrte se (ukrug), drže se za ruke i vrte se (ukrug) i pevaju: sestrice, sestrice, sa planine s malo dana...

Podvrška

„La mătcălau să roșește ouă și copii ai mici se duce la părau, face cunună d'e salcă și să ia în brață, așa să înfirtătesc, să ridică în sus, șed'e p'e iarbă aia acolo să joacă la părau. Se strop'esc cu apă. Așa e obicei. Fată cu fată și băiat cu băiat. Zîce, cum se zîce: Ne înfurtățim pînă lumea și pămîntu, să trăim să creșcem. Numai aia se zîce. Dă cu cununil'i în apă și la urmă ia apă să spală și dă piste cap așa, cu apă. Aia este tot. (Ce se face cu cununili?) Dă cu ele p'e apă. Cînd isprav'ește dă cu cunună p'e apă și apă se duce ele se spală p'e ochi,

¹¹⁵⁹ B. Sikimić, *Običaj „kumačenje” kod Vlaha i Srba u severoistočnoj Srbiji i južnom Banatu (problemi etnolingvističkih istraživanja)*, Исследования по славянской диалектологии 7, Москва 2001, 119.

¹¹⁶⁰ Nisam siguran da sam našao adekvatan prevod. U srpskom jeziku postoji reč *bratimljenje* kada se dva momka *bratime*, a kada dve devojke to isto čine, onda je valjda *sestrimljenje*.

dă cu apă piste cap, se strop'esc, se joacă, și p'leacă acasă.”¹¹⁶¹ **Preveo S.G.:** Na Mali Uskrs se farbaju (crvene) jaja i mala deca idu na potok, pletu vence od vrbe i grle se, tako se bratime, dižu se uvis, sede tamo na travi, igraju se pored potoka. Prskaju se vodom. Takav je običaj. Devojka sa devojkom i momak sa momkom. Kaže, kako se kaže: Bratimimo se dok je sveta i veka da živimo, da rastemo. Samo se to kaže. Bacaju vence u vodu i na kraju uzmu vodu, umiju se i bacaju preko glave ovako vodu. To je sve. (Šta se radi s vencima?) Puštaju se niz vodu. Kad završe, puštaju vence niz vodu i voda teče, one umivaju lice, bacaju vodu preko glave, prskaju se, igraju se i idu kući.

Gradskovo

„Cînd vâruicesc? La trei marți după Paș'i. La Răpoț'in... Aia este zîua muieri. Așa sa vorbit vr/o dată că muieril'e atuncea zîua lor, na primer, să-ș bată oameñi. Și el'e calcă țăst'e, tăst'el'e sînt d'e-a pamînt, duc apă acolo și calcă năroi și fac țăst'e. Și așa a fost atuncea – na primer, uameni nu cuț'ează să zîcă la muieri nimică că-i iau bataie zîua aia. Atuncea s-a înfîlnit, na primer, s-adunat două fiet'e or' doi copii și i s-a învâruicit fiet'el'i, schimbat acolo oauă una la alta și, d'e aici în-colo, na primer, noi zîcem ver'îșoară, or' vâruică, or' surată, or' et' acolo cum s-ar vorbit el'e, cumnată, cuscră. Dar copii, na primer, s-a înfrățit s-ar taiat, aici la d'ești și cînd a izbit o țără sînge, vezi io așa am auzit p'e mama mea, ei ș-a subt sînge unu d'e l-altu. Și cu aia viñe înfrățeală.”¹¹⁶² **Preveo S.G.:** Kada se sestrimе? Trećeg utorka posle Uskrsa. Na Ropotin¹¹⁶³ ... To je dan žena. Tako se nekad govorilo da je tada njihov dan, na primer, da tuku muževe. I one gaze/prave sač, sač je od zemlje, donose vodu tamo i gaze blato i prave sač. I tako je bilo nekada – na primer, muževi ne smeju da kažu ženama ništa, jer će dobiti batine tog dana. Tada su se susrele, na primer, okupile se dve devojke ili dva momka i sestrimile se devojke, davale su jaja jedna drugoj i, odatle nadalje, na primer, mi smo sestre ili posestrime, ili eto

¹¹⁶¹ Biljana Sikimić, *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005, 153.

¹¹⁶² Biljana Sikimić, *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005, 157.

¹¹⁶³ Praznik žena kada ne rade i prave sač za pečenje hleba.

tamo kako su se one dogovorile, zaova, prija. A momci se, na primer, pobratime, zaseku prst i kad izbije malo krvi, vidiš, ja sam tako čula moju majku, oni su sisali krv jedan drugom. I sa tim dolazi pobratimstvo.

Dragocen je dijalektološki materijal Biljana Sikimić predstavila i u radu *Vlaška predanja o Žojmariki u okolini Boljevca*, tačnije iz sela Lukova, Dobrog Polja i Bačevice, čiji govori pripadaju banatskom poddijalektu rumunskog jezika. Ovde donosim deo materijala s ortografskim rešenjem Biljane Sikimić, mada u beleškama br. 7 kaže da je korekturu transkriptata uradila Anemari Soresku-Marinković.

Lukovo: „La Ajun sara adušem, pã Crãsunu fãšem, pã mîne dzî, pã poimîne dzî lãpãdãm. Cîce lãpãdãm sup liemña, cîta apringem, argem Joimarica, sã nu mai dîreascã fiacil'i. Cã fiacil'i treb sã toarcã, treb sã împl'ecescã, a iel'e n-a îml'ecit, n-a tors, șî onda noi argem Joimarica încolo afarã, pail'i. (Ce e Joimarica?) Pã, Joimarica asta dzîce d'e fiace spãmîntã, sã fiace'l'i lucrã, sã-mp'eciascã, sã toarcã. (Și cînd vine ea?) Ea viñe la Crãșun, la Ajun sara, șî viñe cu lanțur'l'i, șî la ușã zgîțãie. (Și ce spune?) Pã spuñe, care întreabã: Und'e e tortu fiacilor, cîlțî-bîlțî fiacilor, stupa-n pupã babilor, fuiur buiur nevieșcilor, d-ați tors, care a împl'ecit, care a tors, dacã n-a împl'ecit ia adușe piva, șî li bagã mîñil'i-n pivã șî-i dã cu maiu, șî-ifrînge mîñil'i. Șî onda fiece'l'i mora sã lucre. Dacã nu lucrã zor Joimarica șî l'i frînge mîñil'i. Uges fiacil'i fãrã mîñi. Șî dacã fiacil'i dau zor sã torcã, torșem, împl'ecim, fașem ghiame, fãșem șir'et, atîrnãm sã vinã la civiluc sã vadã Joimarica...”¹¹⁶⁴ **Preveo S.G:** „Na Badnji dan uveče donosimo, pa Božić ispoštujemo, pa sutradan, a prekosutra bacamo. Nešto bacimo pod drva, malo zapalimo, spalimo Žojmariku, da više ne zadirkuje devojke. Jer devojke treba da predu, treba da pletu, a one nisu plele, nisu prele, i onda mi zapalimo Žojmariku tamo napolju, slamu. (Šta je Žojmarika?) Pa, ova Žojmarika kaže da plaši devojke, zato da bi radile, plele, prele. (I kad ona dolazi?) Ona dolazi na Božić, na Badnji dan uveče, i dolazi s lancima i trese vrata. (I šta kaže?) Pa kaže, ko pita: Gde je devojačko predivo, kučina-bučina devojačka,

¹¹⁶⁴ Biljana Sikimić, *Vlaška predanja o Žojmariki u okolini Boljevca*, Actele simpozionului „Banatul trecut istoric și cultural”, Timișoara – Novi Sad – Reșița, 2005, 389 (Radovi sa VI, VII i VIII skupa su štampani zajedno).

stupa u pupku bakinom, kudelja bujna u nevesta, jeste li prele, jeste li plele, koja je prela, ako nije plela, deder donesite avan, i stavlja im ruke u avan i udara maljem i lomi ruke. I onda devojkje moraju raditi. Ako ne rade, Žojmarika im lomi ruke. Ostaju devojkje bez ruku. I ako devojkje žure da predu, predemo, pletemo, pravimo klupka, pravimo crepulje, obesimo o čiviluk da vidi Žojmarika”, priseća se Olga Kostić (1933) iz Lukova (15. 8. 2003).

Dobro Polje: „(S-a vorbit că vine Joimerică?) S-a vorbit, da cum! Da Joimerică, v’edzi, Joimerica aia pîrdalnică. M-am zuitat că unu a vrut să piară dă ea. Joimerică, e, Joimerică v’edz, ea a vājît dă fiece, dă copii, a vājît, care n-a fost mierniși, dă copii care n-a fost miernic, așa s-a spumîntat copii – viñe Joimerica și bagă mîñil’i-n pivă, și îi frînje mîñil’i, Joimerică. Da dă fiace care nu torc, care nu vor să împl’eccească, nu vor să lucre-n mîn iar-asa l’e faše. Acum viñe Joimerica ș-întreabă: še-i făcut de vrieme astă, cît ai tors, cît ai împl’ecit, cît ai făcut ševa, dacă ai făcut ševa biñe, dacă nu, da și fieci s-a cemut ș-a tors, îi s-avat(?) budzîl’i sărași dă cîlți, că cîlți a vlădui măi mult, cîlți. Că dă cîlții s-a făcut Țoal’e de-astrucat, Țoal’e d-așcernut, chimieșă dă bumbac și nu știu še, astă, und’e am avut io atunși astă, bože, samo dă călcea (...) Și io m-am dus la Crășun, m-am dus cu izmianē la școlă, n-a fost, bre, nu e, nimic, nu e. Sărăsie mare a fost...”¹¹⁶⁵ **Preveo S. G.:** „(Govorilo se da dolazi Žojmarika?) Govorilo se, nego šta! Da, Žojmarika, vidiš, Žojmerika, ona starica. Razmišljam, jer jedan je mogao poginuti od nje. Žojmerika, eee, Žojmerika vidiš, ona je nešto značila u vezi s devojkicama, s decom, značila je, koji nisu bili mirni, njome su se plašila deca – dolazi Žojmerika i metne ti ruke u avan i lomi ti ruke, Žojmerika. Da, za devojkice koje ne predu, koje neće da pletu, koje ne žele da rade bilo šta rukama, opet tako ih kažnjava. Sada dolazi Žojmerika i pita ih: šta si radila u proteklom vremenu, koliko si isprela, koliko si isplela, koliko si bilo šta uradila, ako si uradila nešto dobro, ako nisi, a i devojkice su se bojale i prele su, ispucale bi im usne, jadnice, od kudelje, jer je najviše kudelja upotrebljavana, kudelja. Jer su se od

¹¹⁶⁵ Biljana Sikimić, *Vlaška predanja o Žojmariki u okolini Bpljevca*, Actele simposionului „Banatul trecut istoric și cultural”, Timișoara – Novi Sad – Reșița, 2005, 389–390 (Radovi sa VI, VII i VIII skupa su štampani zajedno).

kudelje tkali pokrivači, posteljina, košulje od lana i ne znam od čega sve ne, ovaj, gde sam ja onda to imao, ovaj, bože, samo od kudelje (...) I ja sam išao na Božić, išao sam u školu u pantalonama od konoplje, nije se imalo, bre, nije bilo, ničeg nije bilo...” , priseća se Dušan Janković (1930) iz Dobrog Polja (16. 8. 2003).

Bačevica: „ – Toršeam, împleşeam, faşiam şi-ea(?) dă Crăciun că, viñe Jumerica , viñe Jumerica. Dacă pomeñeşce io şciu. Mama tot aşa dzîşea: dacă viñe Jumerica, ş-n-ai făcut nimica, n-ai tors, n-ai fusă mulce la Crăşun şi n-ai şirepi şi n-ai împl'ecituri, ce bace-n pivă. Mîna pe, cîce unu să să suie pe pod, zdum-zdum, po-po. Jumerică audz, Jomerica pe pod, a noi mirnici. Şî: mamo, mamo, du-ce spuñe-i c-am făcut, am lucrat, nu mamo, nu să vină. – Voi aţ lucrat. – Să duşea baba ieşa pîñă-n col'ibă, da noi stăm lîngă şporiet în sobă, nu mişcăm, da ea iesă pîñă-n col'ibă şi l'e spuñe: nu veñirăţi, nu veñirăţi că copii m'eî a lucrat, ş-a me-ajutat, ş-a făcut, ş-au fusă mulce, ş-au şirepi, ş-au manuşa, ş-au aşa, şî. Copilărie (...).”¹¹⁶⁶ **Preveo S. G:** „Prela sam, plela sam, radila sam nešto za Božić jer dolazi Žumerika, dolazi Žumerika. Ako (majka) spomene, ja znam. Majka je uvek tako govorila: ako dolazi Žumerika i nisi ništa uradila, nisi prela, nemaš mnogo vretena (s predivom) na Božić i nemaš crepulja i nemaš pletiva, istući će te u avanu. Šalje nekoga da se popne na tavan, zdum-zdum, udri-udri. Čuješ li Žumeriku, Žimerika je na tavanu, a mi mirni. I: mamo, mamo, idi i reci joj da smo radili, ne, mamo, da ne dođe. – Vi ste radili. – Otišla bi baba, izašla bi do kolibe, a mi stojimo pored šporeta u sobi, ne mrdamo, a ona izlazi do kolibe i govori im: nemojte doći, nemojte doći, jer su moja deca radila, i pomagala su mi, i uradila su i imaju mnogo vretena (s predivom), i imaju crepulja, i imaju rukavica, i imaju ovo i ono. Mladost (...)”, priseća se Ljubinka Adamović (1933) iz Bačevica (17.8.2003).

Anemari Soresku-Marinković je u svom radu *Bajanja iz Podgorca* predstavila materijal koji pripada limitrofnoj zoni između oltensko-muntenskog i banatskog poddijalekta rumunskog jezika. Evo jedne bajalice koja ukazuje na prelazni govor Rumuna (Vlaha)

¹¹⁶⁶ Biljana Sikimić, *Vlaška predanja o Žojmariki u okolini Bpljevca*, Actele simposionului „Banatul trecut istoric şi cultural”, Timișoara – Novi Sad – Reșița, 2005, 391 (Radovi sa VI, VII i VIII skupa su štampani zajedno).

Ungurjana i Carana, a zapisana je ortografijom književnog rumunskog jezika i pridodatim grafemama iz ALR-a poput š, ř, ž, ň, l', é, đ, p', bez grafeme ĩ: *De-ntâlñit (de copii, de deochi, de deochi rai – Od susreta (za decu, od uroka, od zlih očiju):*¹¹⁶⁷

A p'lecat Marco p'e cafe, p'e cărafe
 S-a-ntâlñit cu bou roşu-n cal'e
 Bou roşu i-a şerut bere şî mâncafe
 El n-a avut să-i da
 Rău s-a mânñiat
 P'e coarñe l-a luvat
 Sus mai sus l-a aruncat
 De pămănt l-a dat
 Sânzil'i i-a turburat
 Carña i-a zdruşit
 Oasâl'i i-a frămăntat
 El să ţăpa şî să văita,
 Ńima că nu-l audza
 Sântă Maică Măria că-l audza
 Puñea scară de aur, de arşin,
 Şi la el să dobăra.
 Şi će ţăpi, şi će vaiţ, marcul'e, măi?
 Cum să nu mă ţăp, cum să nu mă vaiţ
 C-am p'lecat p'e cafe p'e cărafe
 M-a-ntâlñit cu un bou roşu-n cal'e
 El me-a şerut bere şî mâncafe
 Io n-am avut să-i dau
 Rău s-a mânñiat
 P'e coarñe m-a luvat
 Sus mai sus m-a aruncat
 De pămănt me-a dat
 Sânzil'i me-a turburat
 Carña me-a zdruşit
 Oasâl'i mi-a frămăntat
 Nu će ţăpa, nu će văita
 Ma curând la Ruja descântătoafe
 Că ea cu l'eacu-l duşe

Pošao je Marko putem, raspućem,
 Susreo se s crvenim bikom na putu
 Crveni bik mu je tražio piće i jelo
 On nije imao da mu da
 (Bik) se žestoko naljutio
 Uzeo ga na rogove
 Visoko-više ga bacio
 O zemlju ga udario
 Krv mu pomutio
 Meso mu zgnječio
 Kosti mu zdrobio.
 On vrisnu i zaleleče
 Niko ga ne ču.
 Sveta Majka Marija kad ga ču,
 Metnu lestvice od zlata, od srebra,
 I kod njega siđe.
 Što cviliš i lelečeš, Marko, mori?
 Kako da ne cvilim i lelečem
 Jer sam pošo putem, raspućem
 Susreo sam crvenog bika na putu
 On mi je tražio piće i hranu
 Ja nisam imao da mu dam
 Jako se razbesneo
 Na rogove me uzeo,
 Visoko-više me bacio,
 O zemlju me udario,
 Krv mi uzburkao
 Meso mi zgnječio
 Kosti mi zdrobio.
 Ne cvili, ne leleči
 Nego brže kod Ruže bajalice
 Jer ona lekom leči
 Jezikom slatkim lek će doneti

¹¹⁶⁷ Anamarija Soresku-Marinković, *Bajanja iz Podgorca*, Razvitak XLVI, br. 223–224 (2006), 46–47.

Cu l'imba dulše l'eaclu va duşe
 Ea îţ va puńea oasă la oasă
 Carńe la carńe
 Sâńze la sâńze
 Pucafe la pucafe
 Marco uđi curat, lumnat,
 Ca staua pă şer, ca raua pă pământ,
 Ca de Sânta Maică Mărie lăsat.

Ona će ti kosti namestiti
 Meso na meso,
 Krv na krv,
 Snagu na snagu.
 Marko ostade očişćen, obasjan,
 kao zvezda na nebu, rosa na zemlji,
 Kao od Svete Marije ostavljen.

Naveşću i nekoliko stihova koji se izgovaraju u obrednoj praksi *Barbura a mare* (16–18. XII) koja je zabeležena u Podgorcu i Zlotu kod Bora gde se među Rumunima (Vlasima) Ungurjanima koriste prelazni govori sa karakteristikama banatskog i oltenško-muntenskog poddijalekta rumunskog jezika.

Din tîjsă ǵişe:

„Bună ǵimińgaţa moşu Păřăscău”.

„Mulţămesc cu Dumitru-Tale.

Ia-ţi scamnu şi şăđi.”

„N-am veńit să şăđi,

Numa am veńit să tai parî,

Jorđi şi nuǵale,

Să-ngrădesc de un an de ǵil'e

Viǵil'i miǵale.”

Đ-a đura să ǵişe iar-aşa şi încă:

Ćimpu mǵeu.”

Đ-a triđara să ǵişe iar-aşa şi încă:

„Bereketu mǵeu.

Moşu Păřăscău,

Să rămĩni cu bińe,

Că la ćimp iar vin la ćińe.”

Prvi put se kaže:

„Dobro jutro, starče Paraskau”.¹¹⁶⁸

„Uzвраćam Ti.

Uzmi stolicu i sedi. ”

„Nisam došla da sedim,

Već sam došla da sečem kočeve,

Şiblje i ştapove,

Za godinu dana da ogradim

Vinograde svoje.”

Drugi put se kaže isto, i još:

„Vreme svoje.”

Treći put se kaže isto, i još:

„Izobilje svoje.

Starče Paraskau,

Ostani s dobrim,

Jer dogodine opet dolazim tebi.”

Prošlo je dosta vremena od kada je Gustav Vajgand istraživao rumunske (vlaške) govore istočne Srbije, Banata, severozapadne Bugarske i Rumunije, koje je objavio u svom *Lingvističkom atlasu*

¹¹⁶⁸ Naziv *moşu Păřăscău* možda se može izvesti i iz lat. *pěr-excēlsis*, adi. „veoma visok, previsok; preuzvišen” itd. što bi nas onda navelo da ceo stih *Bună ǵimińgaţa moşu Păřăscău* prevedemo kao „Dobro jutro **Preuzvişeni** starče” što ima smisla kada se upoređuje s Badnjakom, odnosno sa žrtvovanjem starog Boga u čast rađanja mladog Božića.

dakorumunskog jezičkog područja (1909) i na lingvističkim kartama prikazao rasprostranjenost pojedinih leksema. Njegovim stopama su krenuli i istraživači sa Instituta za lingvistiku i istoriju književnosti iz Kluž-Napoke (Cluj-Napoca), Petru Nejesku (Neiescu), Aurel Belteki (Beltechi) i Nikolaje Mokanu (Nicolae Mocanu) radeći s upitnikom u ruci (1111 pitanja) na prikupljanju lingvističkog materijala u šezdesetak rumunskih (vlaških) sela istočne Srbije za „Rumunski lingvistički atlas – Morava, Dunav, Timok” (*Atlasul lingvistic român – Morava, Dunăre, Timoc* /ALR – MDT/). Preliminarno je deo prikupljenog lingvističkog materijala objavljen u knjizi „Lingvistički atlas Timočke doline : Prilozi za lingvistički atlas rumunskih govora između Morave, Dunava i Timoka” (*Atlasul Lingvistic Valea Timocului : Contribuții la atlasul lingvistic al graiurilor românești dintre Morava, Dunăre și Timoc*, Cluj-Napoca, 2006) odakle je na kraju ovog poglavlja preuzeto nekoliko lingvističkih karata. Autori su u predgovoru „Istorijsko-lingvistički pogled” (*Privire istorico-lingvistică*) o govoru Rumuna (Vlaha) istočne Srbije napisali sledeće: „Rumunski lingvistički atlas – Morava, Dunav, Timok ima za cilj istraživanje rumunskih govora Istočne Srbije i doline Timoka... Sa lingvističkog stanovništva oblast je od velikog značaja i jedno sistematsko proučavanje može izneti na videlo činjenice i zanimljive premise mnogih teorija. Dakorumunski govori, banatski u zapadnom delu oblasti i oltenski u istočnom, čine zajedničko telo s govorima severno od Dunava...” (ALR – MDT *are drept scop explorarea graiurilor românești din Serbia Orientală și valea Timocului... Din punct de vedere lingvistic zona este de mare importanță și o investigație atentă poate scoate la iveală fapte și aspecte interesante din o mulțime de puncte de vedere. Graiuri dacoromâne, bănățenești în partea de vest a zonei și oltenenești în cea de est, ele fac corp comun cu cele de la nord de Dunăre...*). Da li govori Rumuna (Vlaha) istočne Srbije čine celinu s govorima severno od Dunava ili je to poseban „vlaški” jezik kako tvrde članovi Nacionalnog saveta Vlaha sa sedištem u Petrovcu na Mlavi, najbolje se može videti na spomenutim lingvističkim kartama kojih u navedenoj knjizi ima pedesetak.

Ako neko posle prikazanog dijalektološkog materijala Vajgand, Patruca, Popovića, Sikimić, Soresku-Marinković, Gacovića i autora Rumunskog lingvističkog atlasa – Morava, Dunav, Timok ili posle

pisma građana Tekije iz 1837. godine može reći da to nisu govori Rumuna (Vlaha) Ungurjana i Carana istočne Srbije, odnosno, da to nisu *banatski i oltensko-muntenski subdijalekti dakorumunskog dijalekta rumunskog jezika*, nego tzv. *krajinsko-timočki i braničevsko-homoljski dijalekti vlašskog jezika*, onda to mogu samo „reformisti”, primarijus doktor Siniša Čelojević, ginekolog¹¹⁶⁹ zatim Časlav Radukanović, nastavnik muzičkog¹¹⁷⁰ i Slobodan Golubović, nastavnik fizike,¹¹⁷¹ koji su inače od 2010. godine bili, a možda još uvek jesu članovi Odbora Nacionalnog saveta Vlaha (NSV) za službenu upotrebu jezika i pisma. U ostvarivanju svojih ideja o samo njima znanim dijalektima „vlaškog jezika” navedeni „reformisti” su uspjeli ubediti i tadašnjeg ministra prosvete dr Srđana Verbića. Verujem da se ministar Verbić ne bi dao ubediti kada bi se kulturna i naučna javnost u Srbiji „ogradila” svojim napisima od ideja „reformista” o tobožnjim dijalektima tzv. „vlaškog jezika”, ali, nažalost, kulturna i naučna javnost u Srbiji je u vezi s ovim pitanjem još uvek nema. Zato je srpskoj javnosti TV B92 6. novembra 2015. godine mogla preneti vest o devojčici iz Nazorove ulice u Zagrebu koja „govori *bajaškim dijalektom kojim govore Romi Bajaši*”, dok je na HRT-u, odakle je vest preuzeta, rečeno da je „konačno utvrđeno da djevojčica govori *bajaški*” s pojašnjenjem: „*Bajaški je dijalekt rumunjskog jezika kojim govore Romi Bajaši* naseljeni u Rumunjskoj, južnoj Mađarskoj i Hrvatskoj”. Rekao bih da je Televizija B92 slučajno izostavila da su *bajaški* govori kojim govore Romi Bajaši, kojih, uzgred rečeno, ima i u „Rumuniji, Srbiji,¹¹⁷² Hrvatskoj,

¹¹⁶⁹ Radi na ginekološko-akušerskom odeljenju Zdravstvenog centra u Negotinu, a rodom je iz Prahova kod Negotina.

¹¹⁷⁰ Rodom iz Bukovča kod Negotina.

¹¹⁷¹ Rodom iz Duboke kod Kučeva.

¹¹⁷² Biljana Sikimić, *Banjaši na Balkanu*. Identitet etničke zajednice (Biljana Sikimić, ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 2005, 7–12; Биљана Сикимић: Две мањине: Срби и Бањаша у Мађарској, Етнографија Срба у Мађарској 5, Будимпешта 2006 [2007], 101–112; Biljana Sikimić, *Băieși în contextul sud-slav*, *Băieși în contextul sud-slav*, Piramida I/2, Novi Sad 2011, 3–7; Biljana Sikimić, *U potrazi za jezikom: Banjaši iz Sonte*, Društveno-humanistički ogledi. Eseuri socio-umaniste; zbornik u čast Lia Magdu (Laura Spariosu, ur.), Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 186–197; Biljana Sikimić, *Băieși din Pomoravlje*, *Băieși în contextul sud-slav*. Piramida I/2, Novi Sad 2011, 62–77.

Mađarskoj, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj i, u manjoj meri, u Makedoniji, Grčkoj, Ukrajini, Sloveniji i Slovačkoj”,¹¹⁷³ zapravo različiti dijalekti rumunskog jezika, pa se bez tog pojašnjenja može shvatiti da bajaški govori pripadaju romskom jeziku.

Neadekvatne ortografije rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije

Prirodno je da je Sulcerova teorija naišla na snažan otpor rumunskih patriota. Od tada kod Rumuna počinju purističke težnje da se iz književnog jezika eliminišu mnogobrojni slovenski elementi i da se zamene latinskim rečima ili izrazima ili pak rečima iz drugih romanskih jezika, najčešće italijanskog i francuskog. Ova tendencija se opaža već sasvim jasno u vlaškoj gramatici Radua Tempea, štampanoj u Sibinju 1797. godine (Серѣбскій Лѣтописъ, knj. 21, 31–32). Tako je „rumunski književni jezik pre sto godina pošao svojim putem, i danas se on, izbacivanjem slovenskih elemenata i uvođenjem romanskih, toliko udaljio od onoga kojim narod govori, da ga ovaj s velikom mukom može razumeti”.¹¹⁷⁴ Odatle potiče tvrdnja pojedinih srpskih etnologa da jezik Rumuna nije isto što i jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije i da se oni međusobno ne razumeju, čime se želi opravdati teza koja se često sreće u etnološkoj i istorijskoj literaturi, da su Rumuni (Vlasi) povlašćeni ili porumunjeni Srbi. Tom tezom i danas neobavešteni srpski i rumunski (vlaški) žitelji Srbije opravdavaju uvođenje vlaškog jezika sa elementima nacionalne kulture u škole pod vođstvom „patriotskih” famulusa Nacionalnog saveta Vlaha uz finansijsku i drugu pomoć *Fonda za otvoreno društvo* i *Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije*.

Doista „Diglosija svoje vrste postojala je i postoji još uvek i u književnom jeziku Rumuna. Koncem 18 veka razvila se kod erdeljskih Rumuna narodna svest ... Iz opozicije prema mađarskom agresivnom

¹¹⁷³ Annemarie Sorescu-Marinković, *Durđevdansko jagnje i/ili gurban za zdravlje*, u: Krvna žrtva – transformacije jednog rituala, urednik Biljana Sikimić, Beograd, Balkanološki institut SANU, posebna izdanja 108, 2008, 99.

¹¹⁷⁴ J. Radonić, *Pismo A. I. Turgenjeva mitropolitu Stratimiroviću i odgovor mitropolitov s prilogom njegove rasprave o Vlasima*, Letopis Matice srpske, knj. 223–228, sv. I–VI za godinu 1904, Novi Sad, 1904, 75.

nacionalizmu ističu rumunski buditelji u Erdelju Šinkaj, Klajn i Major (Șincai, Clain, Maior) latinsku svest i latinsku pripadnost... Ova latinska svest rumunske inteligencije očituje se u sve većoj opoziciji prema jakom slovenskom elementu u rumunskom jeziku. Slovenske se reči, koje su se odomaćile u rumunskom jeziku vekovnom upotrebom, nastoji zameniti latinskim, francuskim i italijanskim rečima. Ova se je tendencija uobičajila i utvrdila kod rumunskih intelektualaca od početka njihovog preporoda pa sve do danas... Prvi rečnik Rumunske Akademije što ga napisaše Laurianu i Maksimu (1871–1876), išao je za tim da u jednom svesku popiše sve rumunske reči uopšte, a u drugom da označi sve one koje su stranoga porekla a imaju se izbaciti iz rum. jezika. Među tima ima mnogo takvih slovenskih koje se ne mogu više zameniti nikakvim latinskim ili romanskim neologizmima, kao *plăti* „platiti”, *muncă* „rad”, *sluji* „služiti”, *cinste* „časť”, *iubi* „ljubiti”, itd. Ako su Rumuni i odustali od preteranog purizma u ovom pravcu, ipak se je svest da pripadaju latinskom svetu jako odrazila u njihovom savremenom književnom jeziku, naročito u leksikalnom pogledu. Rumunski književni jezik vrvi latinskim, francuskim i italijanskim rečima u toj meri da je, kako se odavna s pravom ističe, postao teško razumljiv manje obrazovanim slojevima.”¹¹⁷⁵ kao i onim Rumunima (Vlasima) koji su masovno migrirali na prostor istočne Srbije u vreme austijske vlasti (1719–1738), tj. pre nego što je počela zamena slovenskih reči u rumunskom jeziku, ali to ne daje za pravo kategoriji „partijskih državnih Vlaha” ili „privremenih Vlaha” unutar Vlaškog nacionalnog saveta da idiom kojim govore Rumuni (Vlasi) istočne Srbije proglašavaju *slovenskim dijalektom, mešanim sa lošim latinskim*,¹¹⁷⁶ koristeći se rečima Johana Kristofa Adelunga krajem

¹¹⁷⁵ K. Sandfeld – P. Skok, *Balkanski jezici*, u: Knjiga o Balkanu I, Beograd 1936, 269–270.

¹¹⁷⁶ Nadica Jovanović, *Gramatika vlaškog jezika*, Petrovac na Mlavi, Nacionalni savet Vlaha; Negotin, Udruženje za očuvanje identiteta, jezika, kulture i tradicije Vlaha „Gergina”, 2013, 7. Predgovor *Položaj vlaškog jezika i dijalekti* potpisao je Dragan Andrejević, istoričar umetnosti (?), a recenzenti su Mirjana Janošević, dipl. filolog srpskog jezika i prof. dr Miodrag Perić, kardiohirurg (?) Kardiohiruškog centra na Dedinju.

XVIII veka koje su deplasirane među romanistima na svim katedrama romanistike u svetu.¹¹⁷⁷

Rumunska ortografija je do sredine XIX veka bila ćirilčka pa je i to jedan od razloga da mnogi nekompetentni autori i članovi Nacionalnog saveta Vlaške nacionalne manjine pored latiničke predlažu i ćirilčku ortografiju za rumunske (vlaške) govore istočne Srbije sa tendencijom potpunog odvajanja rumunskog od tzv. vlaškog jezika. Danas svaki pokušaj preuzimanja rumunske (književne) ortografije ili ALR sistema za rumunske (vlaške) govore istočne Srbije izaziva negodovanje neupućenih s izgovorom da se na taj način vrši *rumunizacija* rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije.

Raspravljajući o rumunskoj ortografiji, Sandfeld i Skok kažu da je dok se „služila samo ćirilicom sve do sredine prošloga veka (XIX veka – S. G.), bila zapravo fonetska. Povodeći se za duhom svojih erdeljskih buditelja, ona se je postavila na bazu latinice i htela da bude istoriska. To je izazvalo kod Rumuna veliki i dugotrajni ortografski nemir koji se je danas (u XX veku – S. G.) prilično stišao. Pisanje *d* sa diakritičkim znakom ispod njega za *z* gotovo je posvema napušteno. Postoji još podvojenost u pisanju rumunskoga glasa *jery* (ѣ) sa *â* i *î*. U glavnom je danas i rumunska ortografija fonetske prirode... Rumunska latinica pozna doduše dva diakritička znaka: 1) tzv. *cédille* pod *t* i *s*, da bi se izrazio *c* (*ty*) i *š*, prema francuskom uzoru; 2) *accent circonflexe* na *a* i *i* da bi se izrazio *jery*. U pisanju glasova *k*, *č*, *đ*, *ž* povodi se

¹¹⁷⁷ U romanske jezike ubrajaju se: 1) *francuski*, 2) *provansalski* (*oksitanski*), 3) *portugalski*, 4) *španski*, 5) *katalonski*, 6) *sardski*, 7) *italijanski*, 8) *retski* (*reto-romanski*), 9) *dalmatski* (*starodalmatski*, *romanski*) i 10) *rumunski*, koji ima četiri dijalekta: *istrorumunski*, *meglenorumunski*, *arumunski* (*makedono-rumunski*) i *dakorumunski* *dijalekt*, koji ima pet poddijalekata ili narečja: *moldavski*, *krišanski*, *maramureški*, *muntenski* i *banatski*. Takozvana podela romanskog idioma na *dakoromanski*, koji se koristi severno od Dunava, i na *trakoromanski*, koji se koristi južno od Dunava, a koja je nastala krajem XVIII – krajem XIX veka, više nije bila prihvatljiva među romanistima, ali je tzv. „reformistima”, članovima Nacionalnog saveta Vlaha, uz svakovrsnu pomoć *Fondacije za otvoreno društvo* i *Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije* sve dozvoljeno, pa i udžbenike za jezik i kulturu Vlaha (Rešenje br. 650-02-22/2014-06 od 10. 06. 2014. godine koje je potpisao ministar navedenog ministarstva, gospodin dr Srdan Verbić) da objavljuju na jeziku koji još uvek *nije standardizovan*, da takav jezik uvrste u školski sistem Republike Srbije, da Nacionalni savet Vlaha izdaje sertifikate „učiteljima” da mogu držati nastavu na tzv. vlaškom jeziku itd.

rumunsku latinicu za italijanskom i francuskim uzorom. *c* i *g* pred *e* i je *č* i *đ* kao u italijanskom, *c* pred *a o u* je *k* kao u italijanskom i francuskom, a *ž* se piše *j* kao u francuskom.”¹¹⁷⁸

Ovde ćemo dati istorijski pregled neadekvatnih „vlaških” fonetskih ortografija za beleženje etno-materijala rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije od prve polovine XIX veka do ortografije koju je Nacionalni savet Vlaha na sednici 24. januara 2012. godine na predlog NVO „Gergina” iz Negotina prihvatio u ćirilčkoj i latiničkoj varijanti. Na kraju ću svima predložiti da tradicionalnu duhovnu kulturu rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije zapisuju u ALR sistemu, dok se savremena umetnička književnost valja zapisivati rumunskim pismom.

Ali, pre nego što damo istorijski pregled neadekvatnih „vlaških” ortografija, da vidimo šta o tome kaže Biljana Sikimić, dobar poznavalac jezika Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, u radu „Terenska istraživanja 'Vlaha' severoistočne Srbije” (Полевые исследования „влахов” северо-восточной Сербии) objavljenom u Sankt-Peterburgu 2003. godine: „Folklornih tekstova je veoma malo objavljeno, a i oni su *zapisani u neadekvatnoj transkripciji* pa se njihovi rezultati ne mogu koristiti u lingvističkoj analizi.”¹¹⁷⁹ Pored toga: „Problem jezičke pismenosti 'Vlaha' zakomplikovan je time što *pojedini predstavnici obrazovanog sloja za zapisivanje svog maternjeg govora upotrebljavaju ćirilicu ili različite adaptirane latiničke alfabete, pri čemu svako po svojim individualnim pravilima*”.¹¹⁸⁰ U radu *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj*

¹¹⁷⁸ K. Sandfeld – P. Skok, *Balkanski jezici*, u: Knjiga o Balkanu I, Beograd, 1936, 272, 273.

¹¹⁷⁹ Б. Сикимич, Полевые исследования „влахов” северо-восточной Сербии, Актуальные вопросы балканского языкознания, Санкт-Петербург, 2003, 86: „Фольклорных текстов опубликовано очень мало, да и те записаны в неподходящей транскрипции и в результате не могут быть использованы для лингвистического анализа.”

Б. Сикимич, Полевые исследования „влахов” северо-восточной Сербии, Актуальные вопросы балканского языкознания, Санкт-Петербург, 2003, 87: „Проблема письменного языка „влахов” усложнена тем, что отдельные представители образованных слоев для записи своего родного говора используют кириллицу или различные адаптированные латинские алфавиты, причем каждый по своим индивидуальным правилам.”

kulturi koji je B. Sikimić objavila u aktima simpozijuma „Banat – istorijska i kulturna prošlost” održanog u Temišvaru, Novom Sadu i Rešici 2005. godine, navela je i da: „O govorima Vlaha severoistočne Srbije nema ozbiljnijih istraživanja: nema dijalektoloških studija, rečnika, sociolingvističkih istraživanja, a sve *do skora bilo je vrlo malo folklornih tekstova obično zapisanih neodgovarajućom transkripcijom i tako nepogodnih za lingvističku analizu.*”¹¹⁸¹

Tačne su konstatacije Biljane Sikimić u vezi s problemom pisanja ćirilicom i adaptiranim latinskim alfabetima kojima se koriste „Vlasi” severoistočne Srbije. Naime, iako nepotkovani znanjem, mnogi predstavnici obrazovanog sloja među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije predlagali su i još uvek predlažu različita ortografska rešenja za pisanje rumunskih (vlaških) poddijalekata istočne Srbije, a da pritom ni jednog momenta nisu naslutili da su time otvorili Pandorinu kutiju.

Ako ne iste, barem su slične probleme imali i Srbi u drugoj polovini XIX veka, u vezi sa čim Đorđe Natošević piše: „*Čudo da nam ko ne smisli pismenice još i za Šokce, i za Race, i za Bunjevce svake baška, pa da počnemo za svako narečje i za svaku provinciju baška književnost, da **dovek ostanemo bukvarci**, kako nikad ni do čega da ne dođemo.*”¹¹⁸²

Dakle, nepunih sto pedeset godina nakon problema koji su Srbi imali sa neadekvatnim ortografijama mnogih srpskih lokalpatriotakoji su želeli da za svoje govore imaju posebna pisma, npr. za Šokce, Race i Bunjevce, isti problem imaju i Rumuni (Vlasi) istočne Srbije sa svojim kvaziintelektualcima i lokalpatriotama koji zarad lične slave i usled ne(po)zna(va)nja svojih govora, koji po svim jezičkim pravilima pripadaju banatskom i oltensko-muntenskom subdijalektu rumunskog jezika, stalno osmišljavaju nove alfabete i daju svoja ortografska rešenja za zapisivanje ovih rumunskih govora. Politika osmišljavanja pisma za Rumune (Vlahe) i uspostavljanja nastave na tzv. *vlaškom jeziku* u školama istočne Srbije koje će, nadaju se u Nacionalnom

¹¹⁸¹ Biljana Sikimić, *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005, 148.

¹¹⁸² *Zašto naš narod u Austriji propada, od dr-a Đ. Natoševića*, u: Srbski letopis za godinu 1865, God. XXXIX, knj. 110, U Novom Sadu 1866, 114.

savetu Vlaha (NSV), tokom godina sve Rumune (Vlahe) preves(la)ti u Vlahe čija je, budi bog s nama, zemlja matica Srbija, počela je davati rezultate, doduše sumnjivih vrednosti. Naime, objavljuju se monografije i udžbenici pismom (ortografijom) koje su osmislili „znalci vlašskog jezika”, ginekolog, nastavnik muzičkog i nastavnik fizike iz Nevladine organizacije „Gergina” u Negotinu, a potom prihvatili članovi Nacionalnog saveta Vlaha (NSV) u Petrovcu na Mlavi 2012. godine. To je nametnuto sa vrha strukture vlasti u Srbiji pod plaštom demokratskih načela u izboru članova Nacionalnog saveta Vlaha. U isto vreme Evropskoj komisiji o zaštiti manjina u Republici Srbiji daje se lažna slika da Vlasi unutar NSV-a tobože sami odlučuju o svojim pravima pod sloganom: Vlasi nisu Rumuni. Naravno, to što je NSV sastavljen od „Vlaha na oročeno vreme”,¹¹⁸³ koji su, uzgred rečeno, članovi partija većinskog naroda, nikom ništa. To je zato što svako ima pravo da se deklarise po svom osećanju i to pravo mu je zagarantovano zakonom i Ustavom Republike Srbije. Po tom principu Vlasi su, prema izjavama članova NSV-a izabranih po

¹¹⁸³ **TV „AS” PETROVAC NA MLAVI – Video klip sa Jutjuba** (Preuzeto krajem aprila 2010).

Miletić Tića Mihajlović: Potrebno je 16023 [glasa]. Izvinjavam se, znači, taj broj je potreban kao uslov za neposredne izbore i on je ostvaren.

Voditelj TV emisije: E, šta sa onim građanima, ovaj, sa pripadnicima etničke zajednice Vlaha u opštini Žagubica u Petrovcu koji se nisu upisali u birački spisak, koji su ti rokovi, šta je to što ti građani treba da urade?

Miletić Tića Mihajlović: Dakle, prvo *svi građani bez razlike da li su suštinski*, ajde da tako kažem, da upotrebim taj izraz, *pripadnici nekog etnosa ili nisu*, bez razlike, *svako ima pravo da sebe izrazi po nacionalnoj pripadnosti kako želi*. To je apsolutno njegovo pravo, a da pri tome – to mu Ustav garantuje – a da pri tome, nije dužan da pruža nikakve dokaze niti objašnjenja niti da odgovara na bilo čija pitanja. Znači, da karikiram stvari ili da kažem jedan primer, može neko da kaže: ‘ja sam Englez’ iako, zna se da nisam, recimo.

Voditelj TV emisije: I, ne treba da dokazuje da nije...?

Miletić Tića Mihajlović: I ne može da se dokaže. Znači, svako ko ima razloga ili po poreklu, ili neko osećanje, ili možda ima devojk, ili...

Voditelj TV emisije: Ili *jednostavno postoji interes* i to može da...?

Miletić Tića Mihajlović: Ili voli da igra [staru] vladinu, recimo, (*opšti smeh*) itd. Znači, *ako ima to osećanje, može sebe da izrazi po nacionalnoj pripadnosti kao Vlah*. To mu nije zabranjeno. I naravno, još nešto. *Čovek može sebe da izrazi po nacionalnoj pripadnosti, ovaj, na oročeno vreme*. To znači, to je kategorija koja nije stalna i nije zapečaćena zauvek!

„demokratskim principima” i gde glavnu reč ima neuka i nacionalno „devastirana” većina, postali autohtoni stanovnici u svojoj matičnoj zemlji Srbiji i nemaju veze s Rumunima u Rumuniji; naprotiv mnogi među njima su se izjasnili da pripadaju srpskoj naciji.¹¹⁸⁴ Tako su Vlasi postali nacionalna manjina u sopstvenoj matičnoj zemlji Srbiji. Ako im je zemlja matica Srbija, onda bi valjda trebalo da budu konstitutivni narod, a ne nacionalna manjina. Tako nešto može biti samo u Srbiji. Ekspertima za formiranje nacionalnih manjina u matičnoj zemlji koji su redom članovi NSV-a preostaje još da proglase i Srbe autohtonim starobalkanskim narodom u Srbiji (neki srpski autori počev od XIX veka do danas pišu da su Srbi na prostoru Balkana još od antičkog perioda i da je Srba bilo od Indije do Amerike i Afrike),¹¹⁸⁵ i da u skladu s tim sve vizantijske izvore koji govore o konačnom doseljenju Srba na Balkan početkom VII veka proglase falsifikatima.¹¹⁸⁶

Ortografije. Meštani sela Tekije uputili su svoju molbu u pismu knezu Milošu 1837. godine koje je inspirisano ćirilčkim ortografskim

¹¹⁸⁴ TV „FIRA” ZAJEČAR – Emisija „KO SU VLASI” (Treća sednica Izvršnog odbora Nacionalnog saveta Vlaha 2011. u Petrovcu na Mlavi).

Voditeljka TV emisije: „*Vlasi su uvek bili Srbi isto kao i Dušan Firović*, predsednik odbora za obaveštavanje i izdavačku delatnost” [Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine – S. G.].

Dušan Firović: „*Znači, Vlasi su uvek bili Srbi i mi smo mnogo krvi prolili za ovu našu Srbiju i mi smo ovde Vlasi samo da ne bismo sutra bili, ne daj Bože [koluta očima – S. G.], Rumuni*. Znači, na braniku smo, mi smo iz Zaječara, taj deo, mi smo deset kilometara od same granice [sa Bugarskom – S. G.]. Tu su, ovaj, rubovi gde je, gde je najteže. Ne kažem da je Vama [Vlasima iz Petrovca i uopšte Braničeva – S. G.] lakše, ali eto, drago mi je što smo mi uspeli da uspostavimo tu saradnju, što smo danas u Petrovcu [na Mlavi – S. G.] i, ovaj, jako sam zadovoljan što smo stvarno, ovaj, možda, možda je ovo **istorijski dan...**”

¹¹⁸⁵ *Odlomci istorije Srba i srpskih – jugoslovenskih – zemalja u Turskoj i Austriji* od M. S. Milojevića, I sveska, Beograd, U državnoj štampariji, 1872. Delo je pomoglo *Srpsko učeno društvo* sa 70 dukata ces(arskih).

¹¹⁸⁶ Aleksandar Loma, *Neki slavistički aspekti srpske etnogeneze*, Zbornik Matice srpske za slavistiku, 43, Novi Sad, 1993, 105–125; O srpskim „novoromantičarima” i njihovim nebuloznim tezama u parodijski intoniranoj kritici piše cenjeni srpski vizantolog, poznat naučnoj javnosti i široj čitalačkoj publici u Srbiji: Radivoj Radić, *Srbi pre Adama i posle njega – Istorija jedne zloupotrebe: Slovo protiv „novoromantičara”*, Beograd, Stubovi kulture, Biblioteka *Minut*, knj. 26, 2003. i 2005 (Drugo dopunjeno izdanje).

Rukopis *Običaji Rumuna* doktora Stevana Mačaja koji se čuva u arhivi Srpskog lekarskog društva u Beogradu, a potiče, po svoj prilici, iz sedamdesetih godina XIX veka, objavljen je u časopisu *Razvitak* u Zaječaru. U tom članku se govori i „o karakteristikama Rumuna”, a svaka izgovorena rumunska reč zapisana je ćirilskim pismom, kao npr.:

Буна димињаце, Нашуље! Се простешџ фиње тјеј, ши ла ластри теј, ка нус, непотури тјеј, нума јесте ђин тата Адам, ши мума Јева.¹¹⁸⁷

ALR: Bună đimiņata, nașu'le! Să prosteșc fińi țieї, și la lastari țieї, că nu-s nepoțăїi țieї, numa ıeste đin tata Adam și muma ıeva.

Prevod S. G: Dobro jutro, kume! Oprosti prijateljima svojim, potomcima svojim, oni nisu potomci tvoji, nego su od oca Adama i majke Eve.

Kum će odgovoriti:

Се фије простиц ши благославиц де ла миње ши де ла Думње зеу.¹¹⁸⁸

ALR: Să fiıe proștiț și blagosloviț de la mińe și de la Dumńe-Zău

Prevod S. G. Da bude oprošteno i blagosloveno od mene i od Gospoda Boga.

Маџај неколико stranica zatim каже да „*Rumuni u Srbiji imaju svoje slave...* Svaki koga sretnu (kada idu svešteniku), biva vinom i rakijom ponuđen sa pozdravom:”¹¹⁸⁹

Се ажуते Думнезео ла Румун.¹¹⁹⁰

ALR: Să ajute Dumnezău la Rumâń

Prevod S. G: Neka Gospod Bog pomogne Rumunima.

Onaj uzme čuturu i каже:

Де унде виње, се фије биње, ши беутура аста ђе уњеј аточите се ну се голаске.¹¹⁹¹

ALR: De unde vińe, să fiıe bińe, și beutura-sta de unde ıe točită să nu să gol'ască.

¹¹⁸⁷ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892, 139.

¹¹⁸⁸ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892, 139.

¹¹⁸⁹ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892, 140–141.

¹¹⁹⁰ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892, 140–141.

¹¹⁹¹ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892, 140–141.

Prevod S.G: Odakle dolazi da bude dobro i ovo piće gde je točeno da ne presuši.

U vezi s posmrtnim običajima Rumuna iz crnorečke oblasti, Mačaj iznosi da „Kad se pratnja približi groblju, onda pokajnice nariču:”

Скала ујка, скала! Јака ње пропијарем лонга каса тарије, ши неагра аста нопће се дорми, фар ће фок, фар ће лумина, ши сингур, фар ће дор, ши фар ће мила.

Prevod S. M: Ustani ujko, ustani! Približavamo se usamljenoj kući hladnoj, u tami spavaćeš ove noći bez, ognja i svetlosti, usamljen bez ljubavi i topline.¹¹⁹²

„Kad se samrtnik u groblje donese ... predu na grob ranije sahranjenog i kukaju zovući ga po starešinstvu”:

„Фраће се порц пеаста пе унђе мерц ту, нума пе друму ал ђирепт ну ла ал стрмб, ка јел акума а венит, ши њима нул куношће, ши сел дуч унђес ушеле ђешкиса, факли јен а принса меселе ал ћинса.”

Prevod S. M: „Brate, povedi novoprispelog, i vodi ga tvojim putem; drž se pravog puta, a ne stranputice, jer koji sad dolazi, nikog ne poznaje. Povedi ga, gde su vrata otvorena, gde su zapa-

ALR: Scoală uico, scoală! Iacă ne apropiarăm lângă casa tarie, și neagră asta noapce să dormi fără de foc, fără de lumină, și sânгур fără de dor, și fără de milă.

Prevod S. G: Ustani ujko, ustani! Evo nas, približili smo se kući tvojoj i ove tamne noći spavaćeš bez vatre, bez svetlosti, i sam bez ljubavi i bez topline.

ALR: Fraće să porț pe aăsta pe unde merĝ tu, numa pe drum al ġirept, nu la al strâmb, că ġel acumă a veñit, și nima nu-l cunoașce, și să-l duć unde s-ușel'i deșkisă, făcl'i-ân a prinsă, mesâl'i înćinsă.

Prevod S. G: Brate, povedi ovoga kuda ideš ti, samo pravim putem, a ne krivim, jer on je sada došao, i niko ga ne poznaje, i odvedi ga gde su vrata otvorena, buktinje upaljene, sofre postavljene.

¹¹⁹² Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beogrđ 1892, 153–154.

ljene buktinje i gde su sofre pros-
trte”.¹¹⁹³

Ortografija kojom se služi Mačaj sadrži sledeće ćirilичke grafeme: **a** (= a, ǎ), **ǫ**, **ǫ**, **z**, **ǫ**, **h**, **e** (= e, a, ǎ), **ж**, **з**, **u**, **j** (= j), **κ** (= k, c), **л**, **л**, **м**, **н**, **н**, **o** (= o, â), **n**, **p**, **c**, **m**, **h**, **y**, **ф**, **x**, **u** (= t), **ч**, **μ** (= ĝ), **u** (= ș) i svakako nije dobra za beleženje banatskog i oltensko-muntenskog poddijalekta rumunskog jezika sa prostora istočne Srbije.

Rekao bih da je dijalektološki materijal koji donosi Mačaj prikupljen u selima gde je u upotrebi oltensko-muntenski poddijalekt rumunskog jezika, međutim zbog neadekvatne ortografije u to ne možemo biti sigurni. Zato je materijal praktično neupotrebljiv za bilo kakva dijalektološka istraživanja. Zanimljiv je samo kao etnološka informacija u vezi s običajima koji se pominju na prostoru Crnorečja.

Nakon Stevana Mačaja, Gustav Vajgand (Gustav Weigand) u svojoj studiji *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens* (Rumunski dialekti Male Vlačke, Srbije i Bugarske) objavljenoj u Lajpcigu 1899. godine, predstavlja svoj sistem zapisivanja dijalektološkog materijala latiničkim pismom: **a** (= **a**) auz; **ǎ** (= **ǫ**) masǫ (masǎ); **â** (= **u**) sprun̄tsaṅo (sprânčană), vūṅot (vânăt); **b** (= **b**) bet'a; **d** (= **d**) dum̄nedzǫ (dum̄neḍău); **ḍ** (= **dž**) verdže (verde), ġintse, ġint'e (ḍinće); **ḍ'** (= **dž**) džežet (ḍ'eažet), džešt' (ḍ'ešt'); **ḍ'** (= **dz**) rǫdz (râḍ), dzǫk (ḍâc); **e** (= **e**) ekipǫ (ekipǎ); **ea** (= **e**) mǫr – mǫrǫ (mǎr, mǫearǎ), širešǫ (šireaşǎ); **f** (= **f**) fa; **g** (= **g**) grǫḍino (grădină); **ḍi** (= **ġ**) ġint'e (ḍint'e); **ġ** (= **dž**) džano (ġană); **h** (= **h**) hektar; **i** (= **i**) izmeṅe (izmeaṅe); **î** (= **j**) įntǫ (întrǎ); **į** (= **j**) foi; **j** (= **ž**) žoj (joi), žuṅe (juṅe), žur (jur); **k**, **c** (= **k**) kǫlkǫį (cǎlcâi); **ch**, **kį** (= **k**) katǫ = pǫatǫ (pǫatrǎ); **l** (= **l**); **laptse** (lapće); **l'** (**l**) l'eṅmṅe (l'eamṅe) l'eagǫṅo (l'eagǎnǎ); **m** (= **m**) mǫșǫ (mǎșea), mjerlǫ (mǫerlǎ); **n** (= **n**) nǫptse (noapće); **nj** (= **n**) ŋevastǫ (ŋevastǎ); **în** (= **n**) ŋgalbiṅit (ŋgalbiṅit), frundza-ŋ-kodru (frunḍa-ŋ/n-codru); **o** (= **o**) opt, optsprǫžetše (optsprăžeace); **ǫa** (= **ǫ**) pišǫre (pišǫare), sǫre (sǫare); **p** (= **p**) pept'en (pepćen); **r** (= **r**) rǫkitǫ (rǎkitǎ); **rį** (= **r**) m̄nerkuř (m̄nercurl); **s** (= **s**) suveįkǫ (suveįcǎ); **ș** (= **ș**) šauǫ (șauǎ), šarpe (șarpe); **ś** (= **ś**)

¹¹⁹³ Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beogrđ 1892, 154.

sprunšanŋ (sprânšană), pišor; *t* (= **t**) teĭ; *ć* (= **č**) t'ej̇ (ćeĭ); *ț* (= **ts**) vitsel (vițâl), tsuța (tâța), fiulets (fiuleț); *č* (= **č**) sprunțšanŋ (sprânčană), pițsor (pițor); *ć* (= **ć**) tšej̇ (ćeĭ), peptsin (pepcin), tšinŋr (činăr); *u* (= **u**) ușŋ (ușă); *v* (= **v, w**) vulpe, vulpie, luwa (luva); *z* (= **z**) zorzŋne (zorzoăne); *ž* (= **ž**) žanŋ (žană), žoi (žoi). Razume se, dobar poznavalac banatskog i oltensko-muntenskog poddijalekata neće imati problema u isčitavanju objavljenog dijalektološkog materijala navedenom Vajgandovom ortografijom, ali je nakon uspostavljenog ALR sistema ona danas neprihvatljiva.

Nakon Stevana Mačaja i Gustava Vajganda, Tihomir Đorđević je 1906. godine u svom radu *Kroz naše Rumune*, pored ćiriličkog pisma, dao zapise i na književnom rumunskom jeziku sa prevodom,¹¹⁹⁴ ali su ti zapisi takođe neupotrebljivi za dijalektološka proučavanja rumunskog jezika:

Крлељеса!
М'дељеса!
Сите рапе,
Јеш афаре!
Сите десе,
Тун 'н каса!
Боји, грау,
Ш' 'нтреграу,
Ој линоса,
Ваш лаптоса!

ALR:
Cîrlal'asa!
Mîndral'asa!
Sâce rare,
Îeș afară!
Sâce deșă,
Tună-n casă!
Boi, grâu,
Șî-ntră grâu.

Chiraleisa!
.....
Site rare,
Eși afară!
Site dese,
Tuna 'n casă!
Boi, grâu,
Și 'ntre grâu,
Oi linoasă,
Vaci lăptoasă!

Prevod T. Đ:
Gospode pomiluj!
Lepo nam dodeli!
Retka sita,
Neka idu napolje!
Gusta sita,
Neka ulaze u kuću!
Volove, žito,
I svega drugog.

¹¹⁹⁴ Tih. R. Đorđević, *Kroz naše Rumune : putopisne beleške* (Odštampano iz „Srpskog Književnog Glasnika”, knj. XVI), Beograd, 1906, 27–28.

Oî lânoasă,
Vaş lâptoasă!

Ovce s puno vune
Krave pune mleka

Pojedine grafeme ćirilćikog zapisa su kao i kod Maćaja bile upotrebljene za više fonema: **a** (= a, ă, â), **e** (= e, ie), **u** (= î, â), **o** (= oa), **u** (= ş, ci, ş), **ж** (= j), **j** (= ĵ), kao i znak (') koji ima fonemsku vrednost grafeme î, prema tome, i Đorđevićeva ćirilćicka ortografija nije adekvatna za zapisivanje govora rumunskog jezika istoćne Srbije.

St. Romanski je u svom radu *Ромъните между Тимокъ и Морава* (= Rumuni između Timoka i Morave – S. G.) upotrebio latinićku ortografiju iz koje izdvajamo specifićna grafemska rešenja: **tš** = ĉ, **d'** je između d i đ, **g'** = ĝ (dž), **ĩ** = kratko i na kraju reći, **k** = c, **k'** = ć, **ũ** kratko u na kraju reći, **t'** je između t i ć, **dž'** = ž, **tš'** = š, **v'** = vj, **š** = ś, itd.¹¹⁹⁵ Ovde valja naglasiti da su sve navedene ortografije zaključno sa ortografijom Romanskog nastale pre 1928. godine kada je prihvaćen (*Association Phonétique Internationale*)¹¹⁹⁶ standard na osnovu kojeg su dijalektolozi i uopšte lingvisti poćeli na jedinstven naćin zapisivati dijalektološki materijal.

Marinko Stanojević je u svom *Zborniku priloga za poznavanje Timoćke Krajine* (knj. III) 1931. godine, gde govori o baćijanju Rumuna (Vlaha), naveo nešto teksta na rumunskom koji je pisan neadekvatnim ćirilćickim pismom:

„Najstariji ovćar zove se 'haja,
пакурару ал мај маре”.

ALR: ć(eh)aja, păcuraru al măi
mare. **Prevod S. G:** „ć(eh)aja,
najveći ćobanin”.

„јел порта грижа ђе лапће кум
са масура ла башије, пана јаса
ојљи ђем бринза”.¹¹⁹⁷

ALR: ĵel pōartă grija đe lapće
cum să măsură la başije, pînă ĵasă
oĵli đe-m brînză.

¹¹⁹⁵ Ст. Романски, *Ромъните между Тимокъ и Морава*, македонски прегледъ: Списание за наукалитература и обществовъ животь, София, Македонскиятъ наученъ институтъ, година II, кн. 1, 1926, 65.

¹¹⁹⁶ Objavio ga je D. Jones u: *Lautzeichen und ihre anwendung in verschiedenen sprachgebieten*, Berlin, 1928, 18–27.

¹¹⁹⁷ Marinko Stanojević, *Antropogeografski pregled Timoćke Krajine. Crna Reka – Antropogeografski prilozii*, Zbornik priloga za poznavanje Timoćke Krajine knj. III, Beograd 1931, 55.

Prevod S. G: „on vodi brigu o mleku kako se meri kod bačije, dok se ovcama siri mleko”.

U materijalu koji je predstavio Marinko Stanojević imamo manje-više grafeme s istim fonemskim vednostima poput onih u Mačaja i Đorđevića: **a** (= a, ǎ, â), **u** (= î, â), **o** (= ɔa), **u** (= ʃ, ci, ś), **j** (= ĵ), kao i znak (') koji ima fonemsku vrednost grafeme î. Navedene fonemske vrednosti smo u Marinkovom tekstu označili masnim slovima.

Jovan Đokić u delu *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva* 1934. godine navodi primer kako su tobože „rumunski sveštenici u svakoj ... prilici rumunštinu širili” među Srbe i jednu zdravicu koja se najčešće čuje o slavi zapisuje srpskom latinicom, neadekvatnom za rumunske govore: „Pa ne samo da su rumunski sveštenici crkvene obrede na vlaškom jeziku obavljali, no su oni dolazeći u srpske kuće prilikom svećenja vodice ili sećenja kolača o slavi uvek i samo na vlaškom jeziku dotične obrede vršili i o slavi na vlaškom jeziku napijali zdravicu. Jednom reči rumunski sveštenici u svakoj su prilici rumunštinu širili. Od tih rumunskih zdravica koje su tadANJI rumunski sveštenici o slavama u srpskim kućama držali, donosimo jednu takvu zdravicu na vlaškom jeziku”:

„Sa žuče dumnezeo la praznik la gazda, ši la gošći, sa pazaska dumnezeo đereo. Oj više, sa žuče kara pljaka, la drum”.

ALR: S-ajuće Dumnezău la praznic, la gazdă ši la gošći, să pazască Dumnezău đe rău oi, više, care pl'acă la drum –

Prevod J. Đ. „Da pomogne Bog o slavi i domaćinu i gostima, da sačuva od propast ovce, stoku, da bude od pomoći onima koji se dese na putu.”¹¹⁹⁸

Prevod S.G. „Da pomogne Bog o slavi domaćinu i gostima, da sačuva Bog od zla ovce, stoku, one koji polaze na put”.

Verujem da je ovu zdravicu Đokić pre mogao zabeležiti kao gost za stolom na slavi nekog viđenijeg Vlaha nego li na slavi u srpskoj kući gde je tobože Srbin mirno prihvatao da mu rumunski

¹¹⁹⁸ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 339.

sveštenik na rumunskom zdravicu kazuje. To ni danas ne bi prošlo, a kamoli u vreme kada Đokić prikuplja svoj materijal, krajem XIX ili početkom XX veka.

U spomenutom delu Đokić navodi i primer opštinske naredbe s kraja XIX veka iz Žagubice koju opštinski služitelj čita na tzv. „vlaškom jeziku”. Tekst naredbe je zapisan neadekvatnom srpskom latinicom, a ima i gramatičkih grešaka koje dolaze od nepoznavanja „vlaških govora” istočne Srbije: „Kad sam pre četrdeset i nekoliko godina bio lekar u Omolju zapamtio sam ovaj slučaj u sreskom mestu Žagubici: ... Prolazi ulicom jedan čiča po narodnosti Srbin opštinski služitelj odeven u belom suknenom odelu sa poabanom starom belom šubarom na glavi ... i na sav glas izdaje na vlaškom jeziku ovaku opštinsku naredbu građanstvu:

„Auzic moe kopi, domnaska tod se vine. Lan Casa, se va spune vro vorba. Kare nuvine sa fie rušinje luj! Auzic moe kopi moe.”

ALR: Auzîț mă copii, la casa domnăscă toț să vină, să vă spun vr-o vorbă. Care nu vine să fie rușina lui! Auzîț mă copii, mă.

Prevod J.Đ. „Čujte deco, sutra svaki u opštinu da dođe, da čuje opštinsku naredbu. Ko ne dođe u opštinu biće strogo kažnjen. Čujte deco”.¹¹⁹⁹

Prevod S.G: Čujte, ljudi, kod opštine svi da dođu, da Vam nešto kažem. Ko ne dođe neka bude njegova sramota! Čujete li, ljudi.

Znam da ovde nije mesto drugim primedbama osim onih u vezi s ortografijom, ali i pored toga ne mogu oprostiti Đokiću što je, na sebi svojstven način, za opštinskog služitelja rekao da je „po narodnosti Srbin”, a zatim ga „odeva” („odeven u belom suknenom odelu sa poabanom starom belom šubarom na glavi”¹²⁰⁰) u

¹¹⁹⁹ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 350–351.

¹²⁰⁰ Opisano belo sukнено odelo i bela šubara bili su deo tradicionalne nošnje Vlaha Ungurjana i u Crnoj Reci (srez boljevački). Navedenu belu (vlasnatu) šubaru zabranile su Rumunima (Vlasima) da nose sreske vlasti na čelu s načelnikom sreza Boljevačkog Đ. Brankovićem naredbom sledeće sadržine: „Prema naredbi glavnog komandanta, preporučujem sudu, da izda najstrožu naredbu stanovnicima svoje opštine, da od nove godine ne smeju nositi ovakve šubare – kačule kakve sada nose,

tradicionalno rumunsko (vlaško) odelo domaće radinosti koje je imao na raspolaganju samo čovek *rumunske (vlaške) narodnosti*, pa je zato jednostavnije prihvatiti činjenicu da je za prisutne Rumune (Vlahe Ungurjane) naredbu pročitao na *banatskom poddijalektu rumunskog jezika*. Dakle, to nije bio čin *povlašavanja Srba*, kako to Đokić želi prikazati, već se, naprotiv, ovim činom ukazuje na to da tzv. Vlasi Ungurjani krajem XIX veka još uvek slabo znaju ili, što je još verovatnije, uopšte ne znaju srpski jezik. Njemu na dušu stavljam i pogrešno zabeležen tekst na osnovu kojeg poznavao ci rumunskih govora istočne Srbije mogu doći do pogrešnog zaključka da žitelji Žagubice komuniciraju na *oltensko-muntenskom poddijalektu rumunskog jezika*, tj. govorom sunarodnika Negotinske Krajine, Ključa i sedam rumunskih (vlaških) sela (Kovilovo, Zlokuće, Šipikovo, Mali Jasenovac, Veliki Jasenovac, Gradskovo, Halovo) koja su nakon Prvog svetskog rata bila oduzeta Bugarskoj i predata Srbiji.

Rumunski lingvista, akademik *Emil Petrović* je 1937. godine obavio jedno istraživanje *među govornicima banatskog poddijalekta – ravničarski banatski govor (graiul bănăţean de la şes) u selu Ždrelo u opštini Petrovac na Mlavi* i taj dijalektološki materijal objavio u svom radu *Note de folclor de la români din Valea Mlavei* (1942). Evo i nekoliko primera.

jer koji bi se našao, da ovakvu šubaru i posle 1. januara 1884. god. nosi, biće najstrože kažnjen. Ovo se čini stoga, što su ove sadašnje šubare vrlo nepraktične, i što se mnogi odaju na krađu samo da skinu kožu od ovce i šubaru napravi. Da je sud naredbu ovu primio, i prepis od nje za se zadržao, neka se Kmet na ovoj naredbi potpiše. A da je naredbu ovu saopštio stanovnicima, izvestiće me aktom u roku od deset dana.” (Br. 3820 23.eg novembra 1883. god. Boljevac. Načelnik Sreza Boljevačkog Đ. Branković. Sr. Načelnik Sr. Boljevačkog No. 1557. 24. Aprila 1884. god. Boljevac.) „*U svezi moga predpisa od 23. novembra t.g. No 3820 preporučujem tome sudu, da on kazni svakog onog, koji nosi vlasnatu šubaru, a kaznu će izricati po &326 Krivičnog zakona. Međutim i ja ću svakog onog kazniti, koga uhvatim da nosi takvu šubaru neka sud još jednom na zboru opštinskom obznani ovu naredbu, a da je to učinio da mi odma javi.”* Načelnik Sreski Č. Savić (AZ-NOC-1). Vidi: Jordan J. Pavlović, *Glogovica. Jordanovi zapisi i sećanja*, Zaječar 2013, 59–60. Netrpeljivost srpskih vlasti prema Rumunima (Vlasima) boljevačke opštine bila je očigledna posebno nakon Timočke bune (1883) koju su predvodile radikalske vođe i u kojoj su listom učestvovali žitelji rumunskih (vlaških) sela. U navedenoj *Naredbi* Rumuni (Vlasi) Crne Reke prikazani su kao lopovi najgore vrste, što se mnogi „*odaju na krađu samo da skinu kožu od ovce i šubaru napravi*”.

Prvi primer je deo Božićne zdravice:

Prevod S.G.

Bună dzîua a lu Azun,	Dobar dan je Badnji dan ,
Dă-î măi bună a lu Crăşun	Ali je bolji (dan) Božića
Cu mîeî şî cu purşei	Sa jaganjcima i prasićima

Drugi primer je deo svadbene zdravice:

Prevod S.G.

Grindó, cum ţîn tu imala asta şî	Gredo, kako drţiş ti ovo
tot croiū căşî, greotaă tuată, aşa	(nalepljeno) blato i ceo oblik
să ţînă toţ cu fata męa, cîţ îs în	kuće, svu težinu, tako neka su svi
casă, să trăiască ca pîna cu saręa!	uz moju ćerku, koliko ih u kući
	ima, da žive kao hleb i so!

Treći primer su pojedini nazivi praznika:

Prevod S.G.

Sîntuadzîru	Sveti Todor
Žoia iepilor	-----
Viñirîa bujedzîlor	Biljani petak
Moşî dă pipćii	-----
Międzîli părişîmilor	-----
Sînşordz	Sveti Đorđe

Petrović je svoje zapise dao u ALR sistemu.¹²⁰¹ Zapravo, trebalo je standardne ortografske znake, grafeme koje znamo, dodatno označiti dijakritičkim znacima koji beleže izgovor a ne ugrožavaju zapis konkretne morfeme. Dakle, u zapisivanju govora Rumuna (Vlaha Ungurjana) bile su još pre Drugog svetskog rata korišćene i grafeme: *dz, ś, ź, î, ă*. Ortografija kojom se Petrović služio je u ALR sistemu i u celosti je prihvatljiva.

U Bukureštu je 1941. godine štampana knjiga pod naslovom *Kartea românului din Timoc = Карта рoминулy дин Тiмoк*, tj. „Knjiga Rumuna sa Timoka” u izdanju *Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”* (**Tab. 2.**), koja je namenjena govornicima oltensko-

¹²⁰¹ Emil Petrovici, B. Cazacu, *Chestionarul noului atlas lingvistic român*, u: *Fonetica și Dialectologie*, Vol. V, Extras, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963, 163–168.

muntenaskog poddijalekta, odnosno tzv. Vlasima Caranima, gde su izneta pravila čitanja, tj. transkripcija rumunskih tekstova sa uporednim prikazom rumunske i hrvatske abecede i srpske ćirilice (**Tab. 3.**). Ipak, govornici oltensko-muntenaskog poddijalekta istočne Srbije u svom govoru upotrebljavaju *nj – њ – њ́, lj – љ – љ́, đ – ѣ* koji nisu prikazani u ovoj knjizi.

Rumunska latinica: a, ă, b, c, ci, d, e, f, g, gi, h, i, î, j, l, m, n, o, p, r, s, ș, t, ț, u, v, z.

Hrvatska latinica: a, ă, b, k, či, d, e, f, g, dži, h, i, j, î, ž, l, m, n, o, p, r, s, ș, t, c, u, v, z.

Srpska ćirilica: a, ă, б, в, чи, д, е, ф, г, ци, х, и, ј, љ, ж, л, м, н, о, п, р, с, ш, т, ц, у, в, з.

Još jedno ortografsko rešenje pod nazivom *Scrierea românească* (*Скријеџеа ромâneаскă*) „Rumunski način pisanja” primenjivano je u listu *Nădejdea* iz Banata (**Tab. 4**) za vreme Drugog svetskog rata u latiničkoj i ćiriličkoj varijanti: *a – a; b – б; c – к; d – д; e – е; f – ф; g – г; h – х; i – и (ј); j – ж; l – л; m – м; n – н; o – о; p – п; r – р; s – с; ș – ш; t – т; ț – ц; u – у; v – в; z – з; x – кс; y – и, ј; w – в; k – к; q – кв; ce – ље, че; ci – љи, чи; ge – ље, џе; gi – љи, џи; che – ке; chi – ки; ghe – ге; ghi – ги; ă kacă (кућа); â – mână (рука); î – љнкиде (затвори); љ – le, li; њ – ne, ni; h – ce, ci; ч – ce, ci; h – ge, gi; џ – ge, gi; j – i; La semnele acestea se cere mai multă grijă (Kod ovih grafema zahteva se veća obazrivost): c – к, j – ж, ș – ш, ț – ц, x – кс.*

Sledeće ortografsko rešenje bilo je ono koje je primenjivano u listu *Ворба ноастрѣ* (*Vorba noastră* „Naša reč”) – *Органу лу Окружњи Народни Фронт – Зајечер* (**Tab. 5.**), koji je u celosti počeo da se štampa srpskom ćirilicom u Zaječaru nakon Drugog svetskog rata (1945). Korišćene su sledeće grafeme: *a, б, в, г, д, љ, е, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, љ, у, ф, х, ц, ч, џ, ш*, kao i znak (') u sledećim primerima: *Румањ', њ' адучем* koji u ALR sistemu ima fonetsku vrednost najzatvorenijeg vokala iz centralne serije î, zatim grafema *ь*, koja u ALR sistemu ima fonetsku vrednost srednjeg otvorenog vokala *ă*, a često je grafema *ă* prikazana grafemom *a* u kurzivu kao npr. *дака* (= ALR: *dacă*). Ponekad je grafema *î* prikazana

grafemom *i* kao npr. *in Југославиј'* (= *în Țugoslaviȃ*).

Evo teksta pod naslovom:

ALR:

„Румањ' ин Југославиј' а батрна ш' ин Југославиј' а ноауа – Дака њ' адучем аминће че ам авут ној Румањи (Власи) ин Југославија батрна моара са признајим ка нам фост оамињ ђин фрунће њич флорј ла уреке. Шовињишћи ај србешћ иш баћа жок ђе ној... Дак' ин ораш ворбјам румањешће, мулц се стрмба ла ној ши збјера дупа ној: „вла, вла, пш, пш”!... Греу јерја ђе ној са 'нвацам шкоала. Исправјам шкоала да србешће ну шћијам...”¹²⁰²

„Rumâni în Țugoslaviȃ a batrână și în Țugoslaviȃ a noauă – Dacă n-aduĉem aminĉe ĉe am avut noi Rumâni (Vlasi) în Țugoslaviȃ batrână moară să priznaiim că n-am fost oamiñ ĉin frunĉe niĉ flori la ureke. Șovinișĉi ai srbeșĉ iș baĉa joc ĉe noi... Dacă în oraș vorbiȃm rumâneșĉe, mulț să strâmba la noi și zbiera după noi: „Vla, Vla, pâș, pâș”!.. Greu ierȃ ĉe noi să-nvațȃm școala. Ispravȃm școala da sârbeșĉe nu șĉiȃm...”

Prevod S. G: „*Rumuni u staroj i novoj Jugoslaviji* – Ako se setimo šta smo imali mi *Rumuni (Vlasi)* u staroj Jugoslaviji, moramo priznati da nismo bili ĉelni ljudi niti smo bili cveĉe (zadenuto) za uvo. Srpski šovinisti su nam se podsmevali ... Ako smo u varoši govorili *rumunski*, mnogi su nam se kreveljili i vikali za nama: „Vla, Vla, pš, pš”! Teško nam je bilo da učimo školu. *Završavali smo školu a srpski nismo znali...*”

Ovde bismo istakli da je uredništvo lista *Ворба ноастръ (Vorba noastră „Naša reĉ”)* u objavljenim tekstovima etnonim Rumun izjednaĉilo s etnonimom Vlah, tj. oba naziva su smatrali sinonimima. Zanimljiva je i reĉenica „*Završavali smo školu a srpski nismo znali...*” koja ukazuje na to da Rumuni (Vlasi) istoĉne Srbije nisu bili *jogunasti*,¹²⁰³ kako navodi Đokiĉ, već su teško učili školu zbog

¹²⁰² Руман'ин Југославиј' а батрна ш' ин Југославиј' а ноауа, Ворба ноастръ : Органу а лу Округни Народни Фронт – Зајчерј, 14. септембар 1945, Нумару 3, ану I, р. 1.

¹²⁰³ Jovan Đokiĉ, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 210, 211.

svakodnevnog podsmevanja i maltretiranja koje su doživljavali od strane Srba.

Ćiriličko pismo koje je korišćeno u *Vorba noastră* bilo je upotrebljeno i 1946. godine u knjizi *Partizanska pesmarica* (*Канћикатоарја партизанска*) (**Tab. 6.**) Janka Simeonovića (Ј/анку/ лу Моана Симеоновић), štampanoj u Štampariji „Prvi Maj” u Zaječaru (Зайшепј) i posvećenu bratu kojeg su pogubili nemački fašisti na brdu Kraljevica¹²⁰⁴ kod Zaječara 1943. godine.

Svi autori koji su sarađivali s časopisom „Razvitak” morali su objavljivati zapise rumunskih (vlaških) pesama i drugog etnološkog i dijalektološkog materijala sa prostora istočne Srbije isključivo neadekvatnim ćiriličkim pismom jer se drugačije, da je ko i hteo, nije moglo objaviti. Ovu tezu je zastupao glavni i odgovorni urednik Tomislav Mijović od početka štampanja ovog časopisa, verovatno i po direktivi Sreskog komiteta u Zaječaru: da sve rumunske (vlaške) zapise valja zapisivati i objavljivati srpskom ćiriličkom ortografijom. Evo npr. jednog zapisa Save Jankovića o Majstoru Manojlu, objavljenom u časopisu *Razvitak* 1969. godine¹²⁰⁵:

	<i>Prevod S. J.</i>	ALR:
Пе Арџем ин жос,	Po Erdelju na niže,	Pe Arġem în jos,
Пе ала мал фрумос,	Po brdim a lepim,	Pe aâla mal frumos,
Њагра-Вода трјаче;	Negru-Vojvoda ide;	Ŋagră-Vodă trîaĉe;
Ноауа мештерј лукра,	Devet majstora zidaše,	Noauă meșterî lucra,
Ноауа калфе марј,	Devet kalfa velikih,	Noauă calfe marî,
Ку Манојља заче;	S Manojlom ih deset;	Cu Manoiġ'a zăĉe;

Pojedine grafeme ćiriličkog zapisa su kao i kod S. Mačaja, T. Đorđevića i M. Stanojevića bile upotrebljene za više fonema: *a* (= *a*, *ă*, *aă*), *e* (= *e*, *je*), *u* (= *î*, *â*), *j* (= *ĵ*), prema tome, ne treba posebno naglasiti da je ćirilička ortografija S. Jankovića neprihvatljiva za zapisivanje rumunskih poddijalekata istočne Srbije.

Valja reći da je danas glavni i odgovorni urednik Zoran Cvijetinčanin prihvatio ALR standard za zapisivanje rumunskog

¹²⁰⁴ U posleratnom periodu na tom mestu podignut je spomenik koji je Zaječarcima poznat pod nazivom *Vešala*.

¹²⁰⁵ Sava Janković, *Majstorul Manojla* = *Majstor manojlo*, *Razvitak*, br. 3, Zaječar, 1969, 48–52.

(vlaškog) etnološkog materijala istočne Srbije, što se može videti u prilogu Filipa Paunjelovića.¹²⁰⁶

Pomana-sta, řî mâncařla ři pi masă, veďařla ři la lomanăăřî, bautura, flăoril'i, tľot ře am pus pi masă, s-fięe lu Păătru, la ľomu mïeu, s-îi să afl'e pi lumia aľaltă, ři la nľoi, ři la casa lui.	„Ova pomana i jelo sa trpeze, svetlost sveća, piće, cveće, sve što je postavljeno na trpezi, namenjeno je Petru, mom mužu, neka mu se nađe na onom svetu, od njegove porodice!”

Ništa nije bolje u *Glasniku Etnografskog instituta* (GEI) SANU, gde se rumunski etnografski materijal sa prostora istočne Srbije neadekvatno beleži u mnogim radovima etnologa i etnomuzikologa, zbog nepoznavanja rumunskih dijalekata, kao i zbog još uvek važeće teze mnogih etnologa beogradske škole da su Vlasi zapravo povlašćeni, odnosno porumunjeni Srbi, ili, još bolje rećeno, da se radi o tzv. „dvojezićnom” stanovništvu, koje, osim što govori srpski, govori i „jednim *provincijalnim dijalektom rumunskog jezika* sa mnogo primesa, reći, slovenskog porekla.”¹²⁰⁷ Bog će znati koji je *dijalekt rumunskog jezika* nazvan *provincijalni*; da li oltensko-muntenski ili banatski, kao i u odnosu na koje druge dijalekte je prozvan *provincijalni*.

Mnogo je primera sa kojekakvim nazivima za rumunske dijalekte u istočnoj Srbiji i mnogim neprimerenim nazivima za Vlahe, odnosno Rumune, kao npr. „stanovništvo vlaškog govornog jezika” ili kako Miroslav Draškić u jednoj svojoj napomeni kaže da se jezik Vlaha može uslovno nazvati „'vlaškim' jezikom, mada ne postoje lingvističke studije o tom govoru, niti ima dokaza da je postojao u prošlosti”.¹²⁰⁸ Doista, nema dokaza da je „vlaški jezik” postojao u prošlosti pa možda maternji jezik Vlaha valja uzeti kao „povlašćeni

¹²⁰⁶ Filip Paunjelović, *Posmrtni obiĉaji Vlaha Crnoreĉja*, Razvitak, god. LII, br. 243–244 (2013), 109.

¹²⁰⁷ Miroslav Draškić, *Poreklo stanovništva i etniĉki procesi u selima Negotinske opřtine*, GEM 31–32 (1968–1969), Negotinska Krajina, Beograd, 1969, 11.

¹²⁰⁸ Miroslav Draškić, *Poreklo stanovništva i etniĉki procesi u selima Negotinske opřtine*, GEM 31–32 (1968–1969), Negotinska Krajina, Beograd, 1969, 11, nap. 6.

srpski jezik”, budući da su, po teorijama pojedinih srpskih etnologa i istoričara, Vlasi samo povlašeni Srbi.

Dovoljno je reći da su skoro svi radovi koji obrađuju rumunski etnografski materijal sa prostora istočne Srbije u Glasniku etnografskog muzeja u Beogradu (GEM) napisani srpskom ćirilicom. Srpski etnolozi su rumunske (vlaške) govore na prostoru istočne Srbije zapisivali često i neadekvatnim latiničkim pismom, da ne pominjem netačnosti u zapisivanju zbog nepoznavanja jezika. Na primer, Slobodan Zečević u svom radu *Narodne igre istočne Srbije*¹²⁰⁹ stihove rumunskih (vlaških) koledarskih pesama beleži pogrešno (beleži *te* umesto *pe*, *tražinj* umesto *prajiñ*, *karmic* umesto *caramiz*, *kaku* umesto *cacăț*, *dru* umesto *grâu* itd.) zbog nepoznavanja jezika i zapisivanja neadekvatnim alfabetom:

	Prevod S. G.	ALR:
Kakac te perjec,	Govna po zidovima,	Cacăț pe părieț,
Bešin te tražinj.	Prdeži po štapovima,	Bešin pe prajiñ,
Burjec paparec	Gljive po zidovima	Bureț pe părieț
K’će karmic pakaso,	Koliko crepova po krovu,	Cîce cārămiz pe casă,
Atca kaku pe mas,	Toliko govana na stolu,	Atâța cățăț pe masă,
Dru sa nu rodjaska...	Pšenica da ne rodi...	Grâu sã nu rodascã...

Na primer, u listu *Mladi istraživači Srbije* Dragan Stojanjelović je objavio jednu *petrekaturu* (pesma za ispraćaj duše pokojnika u raj) iz Žagubice koristeći se neadekvatnom latiničkom ortografijom. Ovde ćemo u tri kolone dati najpre pismo kojim je rad napisan, zatim prevod, a u trećoj zapis ortografijom *petrecăture* po ALR-u.¹²¹⁰

	Prevod S.G.	ALR:
Pušaj saoa pe trjej kaj,	Stavih sedla na tri konja,	Pusăj șava pe trieî caî,
sîpljekaj ku jej îñ raj.	I podoh s njima u raj,	Și p’lecaj cu ieî îñ raj,
Da îñ raj nu puot sã staj:	A u raju ne možeš stajati,	Da-îñ raj nu puot sã staj,
dî dje dj’uokatu dj’unjiluor;	Od kola momačkih,	De žucatu žuñiluor,
dje kîntatu fijecilour;	Od pesama devojačkih,	De cîntatu fjećiluor,
dje paskutu uojuiluor;	Od ovaca koje pasu,	De pascutu uojuiluor,
dje dj’uokatu mjejuiluorj.	Od igre jaganjaca.	De žucatu mñeiluor.

¹²⁰⁹ Slobodan Zečević, *Narodne igre istočne Srbije*, GEM, knj. 41, Beograd, 1977, 155.

¹²¹⁰ Dragan Stojanjelović, *Ispratilja*, u: *Mladi istraživači Srbije*, 70, Beograd 1999, 18.

Ovde, svakako, ne završavamo svoja lutanja i traganja za adekvatnom ortografijom u zapisivanju rumunskog etnodijalekatskog materijala sa prostora istočne Srbije koja je najbliža ALR sistemu. Prvi pokušaj takve ortografije izložen je u radu *Priča Gospodnja* 1989,¹²¹¹ odakle donosimo nekoliko stihova:

	Prevod S. G.	ALR:
Amuncă ie de văduț,	Teško je videti,	Amuncă ie de văduț,
Da lēsni de cunoscut.	A lako prepoznati.	Da-l'ēsni de cunoscut.
Calu luj līs pinčinog.	Konj je njegov lisih nogu.	Calu luj l'is pinčinog.
Șaua luj țiașca zmăului,	Sedlo mu je krljušt zmaja,	Șaua luj țiașca zmăului,
Frău calului douo napârș,	Dizgine su dva poskoka,	Frīu calului douo napârș,
În gură încleștațe,	Ustima su uklješteni	În gură încleștațe,
Și-n coadă înodațe,	Repovima uvezani,	Și-n coadă înodațe,

Neadekvatno ćirilčko pismo s grafemom *â* iz rumunske latinice koja se pogrešno koristi umesto *ă*, a grafema *ê* umesto grafeme *î*, kao i znak (') umesto grafeme *î* za zapisivanje rumunskog folklora sa prostora istočne Srbije koristio je i etnomuzikolog Dragoslav Dević u svom radu *Narodna muzika Crnorečja* 1990. godine¹²¹²:

	Prevod S. G.	ALR:
Pâcârit, mja pâcâritê	Nikao mi je nikao	Răsărit, mja răsăritî,
Pâcârit, mja pâcâritê	Nikao mi je nikao	Răsărit, mja răsăritî,
Ун брад марје 'нкренгуратê	Bor velik i razgranat	Un Brad marîe încrenguratî
Ун брад марје 'нкренгуратê	Bor velik i razgranat	Un Brad marîe încrenguratî

Nikola F. Pavković u prilogu svog rada *Tri etnološke minijature* objavljuje izvorne stihove *petrecătur*-a (rajskih pesama), jednu iz Rakove Bare, koju je zabeležio Ratomir Marković 1965. godine, i jednu iz Ceremošnje, koju je sam zabeležio 1970. godine latiničkom, ali neadekvatnom ortografijom (str. 67–70). Evo primera iz Ceremošnje¹²¹³:

¹²¹¹ Slavoljub Gacović, *Priča gospodnja*, Za zdravlje: Iz istorije narodne medicine: Iz zdravstvene kulture, IV i V naučni skup Zaječar 1989. i 1997, Zaječar, Narodni muzej Zaječar, Zavod za zaštitu zdravlja Zaječar, 1999, 268–269.

¹²¹² Dragoslav Dević, *Narodna muzika Crnorečja u svetlosti etnogenetskih procesa*, Beograd, 1990, 238.

¹²¹³ Nikola F. Pavković, *Tri etnološke minijature*, Etno-kulturološki zbornik za proučavanje kulture istočne Srbije i susednih oblasti, knj. I, Svrlijg, Etno-kulturološka radionica – Svrlijg, 1995, 69.

	Prevod S. G.	:
Care siad'e supt pocruou?	Ko mi sedi pod pokrovom	Care şîade supt pocruou?
Siad'e Iancu Cimatariu.	Sedi Janko kao knez	Şîade Iancu kimătariu.
Ce da lucru ca-s lucra-re?	A od posla šta mi radi	Şe dă lucru că-ş lucra-re?
Tuot sad'e si sa ruga-re	Samo sedi on i moli	Tuot şîade şi să ruga-re
sa-l mai scriie, da 'na-i vii,	da g' upiše među žive	Să-l mă-î scriie, da-nai vii,

Živka Romelić u radu *Običaji i verovanja oko rođenja deteta u severnoistočnoj Srbiji* 1995. godine¹²¹⁴ navodi vlaške izraze zapisane latinicom, doduše, neadekvatnom grafijom. Tako npr. *jarba Muma Paduri*, *mujare karkat*, *grevuanje* (: *jarba Muma Păduri* – trava Šumske majke, *muĵare carcată*, *grevuaŋe* – žena u drugom stanju, gravidna, str. 98), ili *moaša* (: *moaşa* – babica, str. 99), ili *ursatoarje*, *skrisu*, *Aşaja ursat*, *tortilje*, *Muma Paduri*, *jarba Muma Paduri*, *moaša* (: *ursătoarje* – suđaje, *scrisu* – sudbina, *aşa ĵa ursat* – takva im je sudbina, *turćifl* – beskvasni hleb, *Muma Păduri* – Šumska majka, *jarba Muma Păduri* – trava Šumske majke, *moaşa* – babica, str. 100), ili *grindijj*, *arunkatu*, *bačeruza*, *boćadza* (: *grinđij* – običaj dizanja deteta do glavne noseće grede za Sv. Vasilija, *aruncatu* – običaj bacanja dece na raskršću; *boćezatu* – krštavanje; *boćađa* – krštenje, str. 101) itd.

Paun Es Durić je tokom višedecenijskog rada na proučavanju tradicionalne kulture Rumuna (Vlaha) istočne Srbije u više navrata predstavljao svoja nova ortografska rešenja. U radu pod naslovom *Đurđevdan u Rudnoj Glavi* : (*građa*), objavljenom u *Zborniku radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru* (1982) koristi isključivo (srpsko) latiničko pismo koje je, razume se, neadekvatno za zapisivanje rumunske (vlaške) dijalektološke građe. Tako, na primer, na prvoj strani njegovog rada (197. str.) čitamo: *aljesu lu S' nđordz*, *ljoščan*, *Bušen*, *kašu š lapćilji la minje*, *da dzaru al vjarđe la činje* (: *aleşu lu Sîn-Źorđ*, *ljoščan* /*Levisticum officinale*/; *Bušen*; *caşu ş-lapćifl la miŋe*, *da-đaru al vjarđe la čine* – **Prevod**: odvajanje /ovaca/ na /dan/ Svetog Đorđa; selen, /pastirsko/ Rikalo; kačkavalj i mleko kod mene, a zelena surutka kod tebe), na drugoj strani (198 str.) čitamo: *strakatore*; *Kum jo trag str' katuorja pin roa*, *pin bujedz*, *aşa*

¹²¹⁴ Živka Romelić, *Običaji i verovanja oko rođenja deteta u severoistočnoj Srbiji*, Etno-kulturološki zbornik za proučavanje kulture istočne Srbije i susednih oblasti, knj. I, Svrlijig, Etno-kulturološka radionica – Svrlijig, 1995, 98. 99.

s' sa traga lapčilji la ojlji mjalje, s'vina: đin laptuka, đin pola s'nćimariji... (: Cum *jo* trag străcătoaria pin rouă, pin bujeđ, așa sî sâ tragă lapčilji la ojlji mjalje, s-vină: đin laptucă, đin poala s-nći Marijă... – **Prevod:** cediljka; Kako ja vučem cediljku kroz rosu, kroz /lekovite/ trave, da tako mleko vuče kod mojih ovaca, da dođe: iz maslačka, iz naručja svete Marije ...) itd., a na trećoj, odnosno poslednjoj, strani (199. str.) čitamo: *K'će furnjić an furnjikarj, at'ca mnijj s fije an strunga...* (: Căce furniic ăn furnicară, atâta mniij s-fije ăn strungă – **Prevod:** Koliko mrava u mravinjaku, toliko jagnjadi neka bude u strugi...) ¹²¹⁵ itd.

Trinaest godina nakon toga Durlić u radu *Kult mrtvih kao osnova za određenje religije Vlaha*, objavljenom u *Etno-kulturološkom zborniku* 1995. godine u istoj reči i rečenici piše latiničkom i ćiriličkom ortografijom: *în hăco-cma c-o primjaskă ... cî manînhe ky ðulhauă* (: *în șaso-sta s-o primjască ... sî manînse cu dulșată*) – **Prevod:** u ovaj čas da je primi ... da pojede u slast, str. 237) ¹²¹⁶ ili u radu *Pokladni priveg*, koji je objavljen u istom zborniku 1996. godine uzvik kolovođe takođe piše latiničkim i ćiriličkim grafemama u istoj rečenici: *On-ua, jap-aua. Шѣнокодата, jap-ауа* (: *Op-ša, jar-aša. Șîncodată, jar-așa*) – **Prevod:** Hop tako, samo tako. Još jedanput, samo tako, str. 112), ili adekvatnom latiničkom ortografijom piše *nuvîr* (: *nuvîr* – **Prevod:** oblak, str. 113, napomena 15), a neadekvatnom latinicom piše *Suare fracîjuare* (: *suare frafiîjuare* – **Prevod:** sunce brate, str. 115). ¹²¹⁷ Za potrebe rada na projektu s nazivom *Rečnik kulture Vlaha Porečke reke* (Majdanpek 1995) ¹²¹⁸ Durlić, čini se, koristi ortografiju s ćiriličkim i latiničkim grafemama koju je upotrebio u već spomenutom *Etno-kulturološkom*

¹²¹⁵ P. Durlić, *Đurđevdan u Rudnoj Glavi : (grada)*, Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru, knj. 2, Bor, 1982, str. 197–199.

¹²¹⁶ Paun Es Durlić, *Kult mrtvih kao osnova za određenje religije Vlaha*, Etno-kulturološki zbornik, knj. I, Svrlijg, 1995, 237.

¹²¹⁷ Paun Es Durlić, *Pogladni priveg*, Etno-kulturološki zbornik, knj. II, Svrlijg, 1996, 112, 113, nap. 15.

¹²¹⁸ Dragomir Dragić, *Da li se za Vlahe ipak okreće*, Borske novine, god. III, br. 22 (28. III 1996); Slavoljub Gacović, *Putevi istine : polemika o vrednosti jednog naučnog rada*, Zaječar, Matična biblioteka „Svetozar Marković”, 1999, 115, nap. 232.

zborniku 1995. godine, nazvavši je *paunica*:¹²¹⁹ *a*, *ă* (muklo *a*), *б*, *в*, *з*, *д*, *дз* (afrikata), *ђ*, *џ* (umekšano *ђ*), *е*, *ж*, *з*, *и*, *î* (muklo *i*), *ј*, *к*, *л*, *љ*, *м*, *н*, *њ*, *о*, *п*, *р*, *с*, *т*, *ћ*, *џ* (umekšano *ђ*), *у*, *ф*, (*х*), *ц*, *ш*. Primeri: *адінђитурă*, *акриђуос*, *ађун*, *ађунђа*, *пінă-н амњадзџу*, *амуџџаск*, *асурђзаск*, *аиадза* (: *adînşitură* – dubina, *acrişuos* – kiselkasto, *Azun* – Badnji dan, *ažunža* – stigao je, *pînă-n amñađiţ* – do podneva, *amuţџasc* – zanemio sam, *asurđasc* – ogluveo sam, *aşađa* – namešta se, smešta se) itd. U *Uvodnim napomenama* navedenog projekta Durlić navodi da je *Ogledni primerak slova A* slao mnogima radi pomoći u „izgradnji definitivnog pristupa obradi materijala”,¹²²⁰ a u nastavku pored „Ungurjanske vlaške azbuke u srpskoj redakciji” prikazuje i tabelu u kojoj daje „Uporedni pregled vlaških glasova, srpske azbuke i rumunskog alfabeta”:

Ungurjanski glasovi: *a*, *ă*, *б*, *в*, *г*, *д*, *дз*, *ђ*, *џ*, *е*, *ж*, *з*, *и*, *î*, *ј*, *к*, *л*, *љ*, *м*, *н*, *њ*, *о*, *п*, *р*, *с*, *т*, *ћ*, *џ*, *у*, *ф*, (*х*), *ц*, *ш*.

Caranski glasovi: *a*, *ă*, *б*, *в*, *г*, *д*, *ђ*, *е*, *ж*, *з*, *и*, *î*, *ј*, *к*, *л*, *љ*, *м*, *н*, *њ*, *о*, *п*, *р*, *с*, *т*, *ћ*, *у*, *ф*, (*х*), *ц*, *ч*, *ш*.

Srpska azbuka: *a*, *б*, *в*, *г*, *д*, *ђ*, *е*, *ж*, *з*, *и*, *ј*, *к*, *л*, *љ*, *м*, *н*, *њ*, *о*, *п*, *р*, *с*, *т*, *ћ*, *у*, *ф*, *х*, *ц*, *ч*, *ш*.

Rumunski alfabet: *a*, *ă*, *b*, *v*, *g*, *d*, (*g+i*), *e*, *j*, *y*, *i*, *î/ă*, *c/k*, *l*, (*l+i*), *m*, *n*, (*n+i*), *o*, *p*, *r*, *s*, *t*, *ć*, *u*, *f*, *h*, *ţ*, (*c+e*), (*g+e*), *ş*.

Kao što se može videti, Durlić je za banatski („ungurjanski glasovi”) i oltensko-muntenski („caranski glasovi”) subdijalekat rumunskog jezika istočne Srbije dao pregled grafema preuzetih iz srpske cirilice s latiničkim grafemama *ă* i *î* preuzetim iz rumunske abecede. Za banatsko narečje dodao je ćirilčke grafeme *ђ* i *џ* koje

¹²¹⁹ Ilija Telesković, *Paunica – vlaško pismo u Windows fontovima*, Politika, 21. I 1996.

¹²²⁰ Dragomiru Dragiću (Bor), Simeonu Bikoviću (Bor), Borislavu Paunoviću (Rudna Glava), Lazaru Tufoniću (Debeli Lug), Janku Blagojeviću (Jasikovo), Paunu Ruciću (Majdanpek), Ratomiru Markoviću (Beograd), Jovanu Pejkiću (Negotin), Tomislavu Mijoviću (Zaječar), dr Dušanu Drljači (Etnografski institut), akad. dr Dragoslavu Antonijeviću (Balkanološki institut), prof. dr Nikoli F. Pavkoviću (Filozofski fakultet – Beograd), akad. prof. dr Dragoslavu Srejiću (SANU), prof. dr Nedeljku Bogdanoviću (Filozofski fakultet – Niš), pesniku Adamu Puslojiću (Beograd), prof. dr Miletu Tomiću (Konstanca – Rumunija) i mr Miletu Nedeljkiću (Beograd).

imaju glasovne vrednosti grafema *ž* i *š* po APhi standardu, a za oltensko-muntensko narečje dodao je ćiriličke grafeme *ч* и *у* koje imaju glasovne vrednosti grafema *č* i *ġ* po APhi standardu. Sam Durlić je na kraju odustao od svog projekta s ćiriličkom ortografijom.

Navešćemo još jedan primer nedavno štampanog kataloga Muzeja rudarstva i metalurgije – Bor pod naslovom *Tradicionalno odevanje Vlaha : Od poslednjih decenija XIX veka do savremenog doba* autora Emine Branković,¹²²¹ etnologa navedenog muzeja u Boru. U njemu se sva nomenklatura rumunskih naziva navedene nošnje zapisuje ćiriličkim pismom, kao npr. „*uanca*”, a valjalo bi zapisati *šapsă* „plitka trouglasta kapica”, dok je mnogo više nomenklatura prevedeno na srpski, odnosno uopšte nije naveden naziv na rumunskom (vlaškom), pa bilo i ćiriličkim pismom, npr. „*шыбара*” a valjalo bi *clăbăţ* „šubara bele boje, od ovčje kože sa runom” itd., do onih primera gde su pojedini nazivi toliko izobličeni načinom pisanja zbog nerazumevanja jezika da ih jedva i Rumun (Vlah) istočne Srbije može razumeti.

Krajem devedesetih godina XX veka izašla je iz štampe brošura pod nazivom *Srpsko-vlaški rečnik sa kratkom gramatikom* koju su potpisali autor Zoran Živanović Žak i prevodilac Mirjana Jovanović. Nažalost, osim autora i naslova nigde u bošuri nisu navedeni mesto izdanja, izdavač i godina izdanja, kao ni CIP ni ISBN. Autor na petoj strani predstavlja svoje ortografsko rešenje „Vlaško pismo” i to latiničku i ćiriličku verziju: „*a (a), b (b), c (y), č (y), ć (h), d (d), đ (dž), đ (h), e (e), f (f), g (g), h (x), i (u), j (j), k (k), l (l), lj (b), m (m), n (n), nj (h), o (o), p (n), r (p), s (c), š (u), t (m), u (y), v (v), z (z), ž (ж), ь (b)*”. Na sledećoj navodi da „Pismo ima 30 slova i meki znak (b)”, a zatim: „Opšte pravilo: piše se kako se izgovara a čita se kako je napisano (valjda parafrizira Johana Kristofa Adelunga – S. G.). Razlika je u odnosu na srpski pravopis: – umesto slova dž (u), ima slovo đž (дз) (npr. бѣдѣза, бѣдѣза – сир), – meki znak (ь): stoji iza slova (š) i (ž), i oni se pritom izgovaju umekšano, a naredno onako kako je napisano (šb, žb, шb, жb) (npr.: šbora – svraka), – Akcenat je samo jedan i može biti na samoglasniku ili na slogu, – U nekim rečima

¹²²¹ Slavoljub Gacović, *Petrecătura (pesma za ispraćaj pokojnika) u Vlaha Ungurjana*, Zaječar, Matična biblioteka „Svetozar Marković”, 2000, 30.

prvi suglasnik izgovara se kratko, to je naznačeno zareзом ispred tog slova (npr. 'nkoló – tamo), – Podjednako je zastupljena ćirilića i latinica, mada latinici treba dati prednost”, kaže autor Živanović Žak. Ovo je, poput dosadašnjih, još jedna u nizu neprihvatljivih ortografija sa stanovišta beleženja dijalekatskog materijala rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije. O samoj knjizi i njenim dometima biće rasprave u drugom volumenu pete knjige u poglavlju *Nacionalni saveti Rumuna (Vlaha) i njihova izdavačka politika*.

Iz štampe je 2000. godine izašla knjiga pod naslovom *Повешић Вларумињеш* koju je potpisao *Љубиша лу Божа Кући* ćiriličkim pismom uz pet pridodatih grafema iz (nemačke) latinice. Autor ovo pismo naziva *vlaoljica* i *vlaholjica*.¹²²² Grafeme vlaoljice/vlaholjice su sledeće: a, ě, б, в, г, д, dz, ђ, е, w, ж, з, ü, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ш, rt.

ě = ǎ	албѐ, бунѐ	albă, bună
dz = ȧ	jedz, dзама	ieȧ, ȧmă
w = ź	waба, фуw, wемје	žaba, fuź, źemje
ü = î, â	інтрјег, мина	întrieg, mână
rt = ș	ртоака, ртапа	șoacă, șapă

Isti autor je 2003. godine priredio dopunjeno izdanje pod naslovom *Повјешћ румињеш* = *Влашке приповетке* ćiriličkim pismom sa pridodatim grafemama koje je preporučio Nacionalni savet Vlaha: a, ě, б, в, г, д, ȧ, ђ, е, ж, ж, з, й, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ћ, у, ф, х, ц, ш, ч.

ě	галбинѐ, бунѐ	galbină, bună
ȧ	ауȧ, вједȧ	auȧ, vjeȧ
ж	фуж, жемје	fuź, źemje
й	інтрјег, мина	întrieg, mână
ч	чоака, черју, чара	șoacă, șeriu, șara

¹²²² *Povješć vlarumânješč* : Albina, Poveščilji lja adunat ši karča di šampă a sprimit Ljubiša lu Boža Kići, /s.l., s.a./, /4/; *Povješć rumânješč* = *Vlaške pripovetke* : Albina, priredio Ljubiša lu Boža Kići, Negotin (Dopunjeno izdanje), Nacionalni savet Vlaha, 2011², /6/.

Na osnivačkoj skupštini Vlaške demokratske stranke Srbije (VDSS) u Boru 28. IV 2004. godine Dragomir Dragić je svoj pozdravni govor (**Tab. 7.**) održao na srpskom i, kako kaže, „na jednom od narečja *rumunskog književnog jezika*, kojim se Vlasi služe u svakodnevnom životu”. Dragić je svoj govor zabeležio ortografijom koju je sačinio za ovu priliku, dajući primer kako se oba poddijalekta rumunskog (muntensko-oltenski i banatski) jezika u istočnoj Srbiji mogu prikazati jedinstvenim grafemama: é = je, ó = oa, ž = dz, t' = ć, ń = nj, ĉ = ś, è = ja, ê = i, đ = đ, ĩ = j, ě = ă, Í = lj, ř = rj.

é = je	(întâlnîré - întâlnîrîe)	ê = i	cât'èva – câcîva
ó = oa	(nóstră - noastră)	đ = đ	unde – unde
ž = dz	(astăž - astăđ)	ĩ = j	ĉerîuluĩ – řerîuluĩ
t' = ć	(put'em - pućem)	ě = ă	sěmnu – sāmnu
ń = nj	(strińîlor - strińîlor)	Í = lj	întěles – întă'les
ĉ = ś	(încęput - îńseput)	ř = rj	spoř - spořĩ
è = ja	(prièt'èni - prijaćĩni)		<i>Norma:</i> ț = c, ș = ș,
			c = k, chi = ki

Paun Es Durlić se 22. septembra 2008. godine ponovo javlja na svojoj internet stranici s *Predlogom „vlaške azbuke” za masovnu upotrebu*, tj. s novim vlaškim alfabetom koji se, po njegovom mišljenju, kao i po mišljenju mnogih saradnika na *Forumu Vlaha Srbije*, može nazvati „vlaholjica”, „vauljica”, „vlazbuka”, „vlazbukovica”, „vlazbuki-ca”¹²²³ i daje sledeće primere:

„I – u srpskoj redakciji:

- 1) na ćirilici: Ћиње трјаše, мујко, ђалу? / Trjaše Ћицă бїрлїзану (Ko prolazi, majko breg? / Prolazi Nicu Barliđanu)
- 2) na latinici: Ѓиње трјаše, мујко, ђалу? / Trjaše Њицă бїрлїзану

II – u rumunskoj redakciji:

- 1) na književnom rumunskom: C'in'e trec'e, muico, d'ealu? / Trec'e Њицă бърлиг'eanu (Treba: Cine trece, muico, dealu? / Trece Њицă бърлиг'eanu)

¹²²³<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=8.msg14#msg1>

- 2) na AFI dijalektološkom sistemu: *Šíne tríaše, muĭco, đalu?* / *Tríaše Níťā bîrlîžanu* (Treba: *Šíne trĭaše, muĭco, đalu?* / *Trĭaše Níťā bîrlĭžanu*)
- 3) na prilagođenom AFI sistemu: *Šíne tríaše, muĭko, đalu?* / *Tríaše Níťā bîrlîžanu* (Treba: *Šíne trĭaše, muĭco, đalu?* / *Trĭaše Níťā bîrlĭžanu*).”

U srpskoj ćirilčkoj redakciji pod brojem 1) Durlić upotrebljava grafeme *ś, ă, î, ź* koje ne pripadaju nijednoj poznatoj ćirilici, ni makedonskoj, ni bugarskoj, ni ruskoj, pa ni srpskoj, jer su te grafeme preuzete iz ALR sistema, a pod brojem 2) upotrebljava navedene grafeme *ś, ă, î, ź* koje su takođe preuzete iz ALR sistema.

U rumunskoj redakciji pod brojem 1) upotrebljava dijakritički znak (*'*) za *palatalizaciju*, odnosno *umekšavanje suglasnika c, n, d, g*, koji ne postoji u književnom rumunskom jeziku, a pod brojem 2) i 3) u rumunskoj redakciji beleži tekst po, kako kaže, AFI i prilagođenom AFI sistemu, a razlika je u tome što se u dijalektološkom međunarodno prihvaćenom AFI-u (ALR) koriste grafeme *ĭ* i *c* (npr. *muĭco* „majko”), a u Durlićevom prilagođenom sistemu grafeme *ĩ* i *k* (npr. *muĩko* „majko”).

Sa navedenog *Foruma Vlaha Srbije* zanimljivo je navesti raspravu između administratora Pauna Durlića i aktivnog člana koji se potpisuje pseudonimom *goxy43* (= Goran Mitulović) i koji kaže: „Zastupam mišljenje da je nepotrebno razvijati novi alfabet za Rumune istočne Srbije. Mi govorimo rumunskim jezikom, narečje sada i nije važno. Živim već 20-ak godina u zapadnoj Evropi i severnoj Americi. U SAD, u Australiji, na Novom Zelandu itd. se govori engleskim jezikom, u južnoameričkim zemljama i Španiji se govori španskim i portugalskim u Brazilu i Portugalu. U Evropi se nemački koristi u Nemačkoj, Švajcarskoj, Austriji, Lihtenštajnu, Luksemburgu, holandski se koristi u Belgiji (Flamanci) i u Holandiji (tačnije u Nizozemskoj, pošto je Holandija samo jedna od provincija), francuski se govori u Francuskoj, Belgiji (Valonci), Švajcarskoj, Luksemburgu, Kanadi i Lihtenštajnu. U svim navedenim državama žive različite nacije (Nemci, Austrijanci, Španci, Argentinci etc.), ali nikome nije palo na pamet da promeni ime jeziku ili da stvara novi alfabet za svaki jezik ponaosob! Naravno, postoje razlike u narečjima,

i te razlike istog jezika, su daleko veće od razlika u narečjima rumunskog jezika, ali se zato ipak ne koristi posebno pismo. Navešću kao primer dve pojave: 1. U Švajcarskoj se titluje sve ili simultano prevodi na književni nemački kada se u originalu koristi narečje. Uostalom, tekstovi pisani narečjem se štampaju koristeći standardnu ortografiju nemačkog jezika. To važi i za nemačka narečja u drugim delovima nemačkog govornog područja. 2. U SAD se koristi samo književni engleski jezik, ali je različitost narečja takva da se ljudi iz dve četvrti New York-a ponekad ne razumeju kada govore narečjem. Rumunski književni jezik je standardizovan jezik i ja ne vidim razloga da mi sada ne preuzmemo alfabet i gramatiku, kao i pravopis, osim nekih političkih razloga... kada već govorimo rumunskim jezikom! Postoji nastavni kadar, koji se čak školuje u Srbiji, za one kojima smeta školovanje u Rumuniji, postoje školske knjige ... i zato smatram da je nepotrebno stvarati 'na o'ruk' novi alfabet i novi jezik. Zastupam mišljenje da je nepotrebno razvijati novi alfabet za Rumune istočne Srbije."

Na navedeni tekst administrator Foruma Paun Durlić daje dodatna pojašnjenja da se „Vlaški nacionalni savet prilikom osnivanja odredio prema rumunskom književnom jeziku ... a) da ga je uzeo za svoj službeni jezik, i b) da ga je uzeo za jezik koji će se izučavati u školama” (**Faksimil dokumenta 1; Faksimil dokumenta 2**), ali „tom prilikom se nije odredio i prema dijalektima, konkretno, prema načinu na koji će se oni zapisivati.” Nakon ovoga član pod pseudonimom *goxy43* (= Goran Mitulović) na tekst Pauna Durlića odgovara: „Mi govorimo rumunskim jezikom, narečje sada i nije važno”, na šta mu Durlić daje sledeće objašnjenje: „Mi vekovima govorimo dijalektima rumunskog jezika, sva naša duhovna kultura stvarana je na rumunskim dijalektima, i zato je pitanje narečja sada veoma važno. Za svakog ko se u trouglu 'Rumun-Srbin-Vlah' izjašnjava službeno za Vlaha.” Međutim, i posle Durlićevih objašnjenja *goxy43* (= Goran Mitulović) kaže: „Ipak mi nešto nije jasno. Zašto mora da se uradi novi alfabet i kako se to tumači: hoćemo li mi da imamo 'rumunski u rumunskom'? Razumem da je potreban naučni pristup narečjima, i da mi govorimo narečjima rumunskog jezika, ali zar ne govore i u Rumuniji različitim narečjima?...”, na šta mu Durlić opet odgovara: „Elementi stvaralaštva na tim (rumunskim – S. G.) dijalektima će zato morati nužno da se

utkaju u školske programe (to je onaj deo svake nastave jezika koji obuhvata primere iz narodne književnosti)... Da bi se to uradilo, mora se ujednačiti način zapisivanja tog materijala ... koji... odudara od normi književnog rumunskog jezika. Da nije tako, rumunski dijalektolozi bi listom koristili svoj književni jezik za njegovu ortografiju, ne bi napravili poseban dijalektološki sistem koji sadrži (ako sam tačno prebrojao) 78 slovnih znakova. Taj način obrade dijalekata ostaće i dalje aktuelan u strogim naučnim tekstovima, ali mi ovde sve vreme tragamo za jednim načinom zapisivanja koji bi omogućio široku praktičnu upotrebu”.¹²²⁴

Durlić želi da kaže da novu ortografiju treba načiniti kako bi se omogućilo „sakupljanje građe o kulturnom i istorijskom nasleđu Vlaha-Rumuna u Srbiji”, ili još bolje rečeno, da svako može zabeležiti narodne umotvorine na svom dijalektu, a da po vokaciji ne mora biti dijalektolog. Na navedeni tekst *goxy43* (= Goran Mitulović) se potom opravdano pita: „zar ovo nije posao za naučnike i lingviste, a ne za Nacionalni savet”, na šta mu Durlić daje dodatna objašnjenja, da „nije reč o novoj ortografiji, nego o izboru između više mogućnosti... sa neophodnim prilagođavanjima novoj situaciji, jer se pojavio jedan nov faktor, o kome se ranije nije razmišljalo, a to je internet. Bilo bi glupo da koristimo neko ortografsko rešenje koje će biti primenljivo samo u knjigama... a da kad izađemo u beli svet interneta, pišemo nekom vrstom 'čelave vlašice'!” i nastavlja da taj problem „zalazi delom u domen kulturne politike”.

Iz navedenih Durličevih iskaza zaključak je da pošto-poto valja sačiniti neki novi alfabet, „vlauljicu”, kojim bi etno-materijal Rumuna (Vlaha) istočne Srbije mogao da prikupi ko god ima priliku i pristup internetu, a da pritom ne mora poznavati ni osnovna dijalektološka pravila kojima se koriste dijalektolozi prilikom zapisivanja duhovne kulture naroda. Ja se samo pitam kome će biti od koristi dijalektološki materijal zabeležen novosazdanim pismom „vlaoljicom” umesto ortografskim rešenjima APhi-a. Kome su od koristi rumunski (vlaški) etnološki ili dijalektološki tekstovi sa prostora istočne Srbije koji su do danas u mnogim časopisima Srbije objavljeni neadekvatnim ortografijama? Lično smatram da se u zapisivanju i objavljivanju

¹²²⁴ <http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=514;topiscean>

dijalektoloških tekstova valja držati međunarodnih pravila zapisivanja romanskih jezika ili dijalekata, jer će na taj način materijal biti dostupan svim romanistima sveta, a ne samo znatiželjnim potrošačima internet usluga. Može biti da nisam u pravu, ko zna, vreme je najbolji sudija.

Tokom 2011. godine Paun Durlić ponovo formira nov sistem „vlaške azbuke” u ćiriličkoj i latiničkoj redakciji za potrebe svog novog projekta koji naziva *Vorbari rumînesk – Vlaško-srpski rečnik : Etno-leksikon tradicionalne kulture Vlaha istočne Srbije : Originalan on-line internet program za akviziciju reči iz umirućeg jezika srbijanskih Vlaha* gde na prvim stranama predstavlja „Ortografski sistem (Princip pisanja)” dajući sledeće objašnjenje: „Zapisivanje vlaških narečja vršeno je u potpunosti prema dijalektološkom fonetskom principu 'jedan glas – jedno slovo', a izbor znakova zasnovan je na tablicama, usvojenih od strane međunarodnih lingvističkih asocijacija, a uobličen je i s posebnim obzirom prema rumunskoj ortografskoj tradiciji, zbog gledišta autora da je vlaški jezik rumunski narodni jezik, i da vlaški govori stoje prema rumunskom književnom jeziku kao što stoje dijalekti bilo koga jezika prema svom književnom idiomu; standard – nastao 1928. godine – modifikovan je u skladu sa mogućnostima UTF-8 kodnog sistema, koji je dominantni trend u korišćenju savremenih internet aplikacija.”¹²²⁵

Nažalost, modifikacija „u skladu sa mogućnostima UTF-8 kodnog sistema” za masovnu i brzu upotrebu na internetu, dovela ga je Durlića do neprihvatljivih odstupanja od APhi standarda u zapisivanju dijalekatskog materijala banatskog i oltensko-muntenskog poddijalekta dakorumunskog dijalekta rumunskog jezika sa prostora istočne Srbije. On nudi sledeće latiničko ortografsko rešenje: **a, ă** (muklo a), **b, c, é, Ĩ-t'** (meko t, tj; fonema između t i é – npr. *t'eacă* „kanija”, *pist'e* „preko”), **d, dz** (afrikata dz – treba vazda upotrebljavati grafemu **D-d**), **ğ** (dž, u), **đ, e, f, g, h, i, î** (muklo i), **ĩ** (ova grafema predstavlja kratko i, poput grafeme **ĩ** koja predstavlja dugo i – treba vazda upotrebljavati grafemu **ĩ** koja ima vrednost srpskog j – npr. *ajđušije* „hajdučija” i koja je fonetski i etimološki

¹²²⁵<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=11.msg20#msg>

opravdana), **k** (treba upotrebljavati grafemu **c** – *cocor* „ždral”, koja je fonetski i etimološki opravdana, osim u određenim slučajevima kada se iza **c** /čitaj **k**/ nalaze samoglasnici **e** i **i** ili u kakvim tuđicama u rumunskim govorima istočne Srbije), **l**, **p**, **m**, **n**, **ń**, **o**, **p**, **r**, **ř** (*rj* – *řeče* „hladno”), **s**, **ś**, **ş**, **t**, **ţ**, **u**, **v**, **z**, i **ź**.¹²²⁶ Ovom sistemu nedostaje grafema **D-d'** (*meko d*, *dj*; fonema između **d** i **đ** koja se čuje u govorima Negotinske Krajine – npr. *d'escuja* „otključati”). Može se reći da je navedena latinička ortografija najbliža standardima, ali je zbog odstupanja, nažalost, neprihvatljiva.

Pored toga, Durlić se ne može osloboditi ćirilice u zapisivanju dijalektološkog materijala rumunskih govora sa prostora istočne Srbije, pa ponovo predlaže ćiriličku ortografiju: *a, ă, â, u, ȳ, ħ, j, đ, ȳ, ħ, d', e, ȳ, z, x, u, î, ĭ, κ, λ, ρ, m, n, h, ȳ, o, n, p, c, u, ś, m, t', y, b, z, ж, ž* gde su, kako vidimo, opet umetnute grafeme preuzete iz latiničkog pisma (*ă, đ, d', î, ĭ, ś, t', ž*) fonetskog sistema, s tim da umesto grafeme *ȳ* koja po standardu predstavlja glasovnu vrednost srpske grafeme **j**, Durlić koristi grafemu *ĭ*, što je takođe neprihvatljivo, osim za kućnu upotrebu, zatim koristi grafemu *ž* iz srpske latinice umesto grafeme **j**. Navedeni nazivi „vlaholjica”, „vlauljica”, „vlazbuka”, „vlazbukovica”, „vlazbukica” su takođe promašili suštinu, jer se pisma bilo kog jezika u svakodnevnom govoru nazivaju recimo nemačko, englesko, italijansko i francusko pismo ili nemačka, engleska, italijanska i francuska latinica, takođe srpsko, bugarsko i rusko pismo ili srpska, bugarska i ruska ćirilica.

Svi do sada predloženi sistemi zapisivanja rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije izgledaju na prvi pogled bezazleno, ali, zapitajmo se kako bi, recimo, bilo da za nemačke govore u Švajcarskoj, Austriji, Francuskoj i drugde u svetu upotrebljavamo ortografska pravila drugačija od onih koja se koriste u Nemačkoj. Zamislite samo koliko bi ortografskih rešenja u svetu trebalo postojati za engleski jezik koji se govori na više kontinenata i koji je postao *lingua franca* u celom svetu ili koliko bi ortografskih rešenja trebalo biti za španski jezik koji se govori u Španiji i mnogim zemljama Latinske Amerike. Kako bi bilo da profesori francuskog jezika u Srbiji

¹²²⁶<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=11.msg20#msg>

uče decu da umesto *pique-assiette* pišu *pikasjet/nukacjem* „čankoliz”; da umesto *pince-sans-rire* pišu *pesarir/necapup* „podmuklica” ili da umesto *piteusement* napišu *pitozma/numozma* „jaderno, žalosno” itd. Ovakva i slična pitanja je Paunu Durliću pre nekoliko godina postavio na Skajpu i profesor dr Petru Nejesku (Petru Neiescu) iz Kluža (Cluj-Napoka).

Udruženje „Gergina” NVO za očuvanje identiteta, tradicije i kulture Vlaha dalo je predlog „vlaškog pisma” koje je na sednici „Nacionalnog saveta Vlaha” 24. januara 2012. god. (**Tabela 8**).¹²²⁷ Kako to izgleda u praksi, vidimo na primeru teksta preuzetog iz Biltena „OKO ISTOKA”, br. 13 za 2013. godinu, koji izlazi u Boru: „**Ustanova** de kopij kare ĩnkă na pljekat ŝkuolă Bambi ĩn Bor, banji kare a dat **Uopŝcina** Bor, o ŝăj **troŝaskă** de rostĭtu **alu** građinjica Crvenkapa, kare je măj batrĭnă ĩn oraŝ. Măj ĩntĭnj o ŝă rostaskă kovilėiru kare **sluobode** apa ka ŝĭ konaŝilji unde manĭnkă kopiji. Kă jej, akuma aiŝi, ŝĭ **duorm**...”¹²²⁸

: „**Grăđinița** de copij care ĩncă n-a p'lecat (ĭn) ŝcoală „Bambi” ĩn Bor, baĭi care a dat **Primarija** Bor, o ŝăj **keltuje** de rostĭtu **a** građinițĭ „Țĭrvencapa” care je măj bătrĭnă ĩn oraŝ. Măj ĩntĭn o ŝă rostască covilėiru care **dă drumu la** apă ca ŝĭ conaŝil'i unde manĭncă copiji. Că jej acuma aiŝa ŝĭ **dorm**...” (Boldovane reči u originalnom tekstu su ili zamenjene srpske reči rumunskim (vlaškim) rečima npr. *grăđinița*, *primarija*, *keltuje* koje se još uvek nalaze u govoru Rumuna /Vlaha/ severistočne Srbije ili je izbačena suvišna grafema **u** npr. u reči *duorm* itd.). **Prevod S. G:** „Ustanova za decu koja još nisu krenula u školu „Bambi” u Boru, novac koji je dala Opština Bor, potroŝice za sređivanje vrtića „Crvenkapa” koji je najstariji u gradu. Najpre će sređivati dovod vode kao i prostorije gde deca jedu, jer ona sada ovde i spavaju...”

Zanimljiv je i transkript jednog dela emisije „*Vorba nostra*” sa TV „Fira” u Zajecharu, koja je emitovana 4. i 5. februara 2012. godine. Transkript je ovde dat latiničkim „vlaškim pismom”, koje je usvojeno

¹²²⁷ <http://www.nacionalnisavetvlaha.rs> (preuzeto 17. II 2012).

¹²²⁸ *Vesti na vlaŝkom. Džĭljilji ŝa trjekut – Investicijli ĩn grăđinjicĭ*, Preveo: Goran Gramić, u: *Oko istoka – Bilten javnog preduzeća „Ťtampa, radio i film”*, br. 13, 19. jul 2013, 8.

na sednici Nacionalnog saveta Vlaha 24. januara 2012. godine. Srpske reči su podvučene, a boldovane ukazuju na etnonim *Rumun* ili pridev *rumunski* koji predstavljaju sinonime etnonima *Vlah* ili prideva *vlaški*: „Nacionalni savet lu **rumînjilor**. Sednica kare održită în Petrovac la Mlava a označit **karće rumînjaskă** ku azbukă de trizăs şî sínş de znăkurj. Doktoru Siniša Čelović, predsedniku lu odbor de služba lu upotreba ljimba şî karće Nacionalni savet **rumînjesk** zîşe kă je usfojită varijanta lu karće **rumînjaskă** kare la predlogu Udruženja la lume „Gergina” Njegočin a usvojit Izvršni odbor lu Nacionalni savet lu **rumînj** şî je vorbă de sínş znakurj kare sî-dac î-azbuka sîrbjaskă karakteristični di **vorbă rumînjaskă**. Azbuka lu **rumînj** are latinicu şî ćirilicu. Bitno je sîsă pună tačka la raspravkurj kare trajesk ku anji kă **rumînji** kare trajesk în Istočna Srbija južno di la Dunure trebie să **vorbaskă rumînjaşce** ilji ku **vorba lu rumînj**. Avem în vid kă karća la ćirilică istorijska karće la **rumînj** la Balkan unde jasće tragurj skrisă înkă đin o mije tri suće noozăs şî unu di anj.”

Prevod S. G: „Nacionalni savet **Vlaha**. Sednica koja je održana u Petrovcu na Mlavi označila je **vlaško pismo** s azbukom od trideset i pet znakova. Doktor Siniša Čelojević, predsednik Odbora za službenu upotrebu jezika i pisma **Vlaškog** nacionalnog saveta kaže da je usvojena varijanta **vlaškog pisma** koje je na predlog Udruženja građana 'Gergina' Negotin usvojio Izvršni odbor **Vlaškog** nacionalnog saveta, gde je reč o pet znakova koji su dodati srpskoj azbuci, karakteristični za **vlaški govor**. Azbuka *Vlaha* ima latinicu i ćirilicu. Bitno je da se stavi tačka na rasprave koje traju godinama da **Vlasi** koji žive u Istočnoj Srbiji južno od Dunava treba da govore **vlaški** ili **govorom Vlaha** Balkana, gde ima pisanih tragova još iz hiljadu trista devedeset i prve godine.”

Povodom ove Čelojevićeve izjave naveo bih jednu rumunsku (vlašku) izreku: „Kad bi svaka muva pravila med, bilo bi saća i pod konjskim repom, jer tamo ima najviše muva” (*Cînd ar faća tuata musca mherje, ar fi fagurîşi la curu calului, că acolo sînt muşci li ale măi mulće*). Naime, najstariji tekst pisan na rumunskom jeziku ćirilčkim pismom koji pominje Čelojević (*Codicele de la Ieud „Zbornik /rukopisa/ iz Jeuda”*. **Tab. 9.**) doista je nastao 1391–1392.

godine (6900. od osnivanja sveta),¹²²⁹ ali na njegovu žalost, ne južno od Dunava među Vlasima Balkana, već severno od Dunava među Rumunima iz Maramureša, pa se u svojoj argumentaciji mora odreći ćiriličkog dokumenta koji pominje, osim ukoliko ne stavlja znak jednakosti između Rumuna (Vlaha) istočne Srbije i Rumuna iz Maramureša u Rumuniji gde je dokument nastao, što je dijametralno suprotno njegovim gledištima o Vlasima koji nisu isto što i Rumuni, jer, šale radi, verovatno potiču iz sazvežđa Orion.

Pored toga, Čelojević sve vreme misli da se usvajanjem „vlaškog pisma” stavlja tačka na raspravu kojim jezikom govore Vlasi istočne Srbije. Međutim, u svom intervjuu povodom usvajanja „vlaškog pisma” Čelojević pominje *Nacionalni savet Vlaha*, *Vlaški nacionalni savet*, *govor Vlaha*, *vlaško pismo* itd., ali se u prevodu na maternji „jezik” Vlaha za emisiju *Vorba nostra* svuda „potkrala” sinonimija *Nacionalni savet lu rumîñ*, *Nacionalni savet rumîñjesk*, *Nacionalni savet lu rumîñilor*, *vorbaskă rumîñașce*, *vorba rumîñască* itd., što razotkriva ko su zapravo Vlasi istočne Srbije i celokupnu manipulaciju terminom *limba vlaha* „jezik Vlaha”, koji su promoteri „vlaškog jezika” kasnije obznanili u medijima i upotrebili za udžbenike, kako bi pošto-poto izbegli sinonimiju Vlah/Vlasi = Rumân/Rumâni.

Ovo „silovanje” srpskog jezika i rumunskih govora sa prostora istočne Srbije od strane članova Nacionalnog saveta Vlaha zarad nepostojećeg „vlaškog jezika” i formiranja nove „vlaške nacije” ukazuje na žalosno stanje duhovnosti rumunske (vlaške) zajednice istočne Srbije, kao i na sramno prećutno odobravanje srpske intelektualne elite, pre svega mislim na lingviste i filologe.

Kao što se iz priloženog vidi, ništa se u Srbiji po pitanju školovanja Vlaha na njihovom maternjem jeziku nije promenilo od onoga što je učitelj jasikovački govorio na skupu homoljskih učitelja decembra 1882. godine. Naprotiv, još i danas ima poklonika učitelja jasikovačkog, ali, nažalost, i među samim Vlasima unutar autističnog Nacionalnog saveta Vlaha koji hoće formiranje *vlaškog jezika*, koji se

¹²²⁹ Najstariji tekst pisan na rumunskom jeziku ćiriličkim grafemama je manuskript koji sadrži legendu Nedelje i de omilije u vezi s Velikim četvrtkom i uskršnjom nedeljom i čuva se u Biblioteci Rumunske akademije.

može čuti u emisijama borske ili majdanpečke televizije ili Televizije „Fira” u Zaječaru i u kojem je svaka druga reč srpska, što je nepotrebno, jer imamo dovoljno reči da možemo iskazati sve naše materijalne i duhovne potrebe na jeziku kojim su govorili i naši preci,¹²³⁰ pa makar to u doista dalekoj prošlosti bili i Romani (Rimljani), a ono što nemamo, kao npr. neologizme, preuzećemo iz rumunskog, a ne iz srpskog, pa ćemo na taj način izbeći posrbljavanje i kao krajnji rezultat asimilaciju. Reči koje se među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije koriste u svakodnevnoj komunikaciji nalazimo i u dijalektima rumunskog jezika severno od Dunava i u drugim romanskim jezicima Zapada i, što je još zanimljivije, sve te reči potiču iz klasičnog latinskog ili vulgarnog latinizeta Podunavlja. Rumuni (Vlasi) istočne Srbije bi trebalo da osavremene svoj govor neologizmima, tj. rečima koje takođe potiču iz vokabulara naših predaka ili rođaka iz zapadne Romanije, Francuza i Italijana, koje danas možemo naći i u rečnicima savremenih svetskih jezika, poput engleskog i nemačkog. To svakako ne bi trebalo da budu reči iz srpskog jezika, osim onih iz vremena doseljavanja slovenskih plemena na Balkan, koje su duboko utkane u temelje savremenog rumunskog jezika.

Ovde ću predstaviti celovit sistem fonetske ortografije u ALR (*Atlasul Lingvistic Român*) sistemu sa preporukom za sve buduće korisnike rumunskih (vlaških) poddijalekata istočne Srbije.

Vokali: *a* – acuma „sada”, *ă* – bună „dobra”, *e* – duće „idi”, *i* – vino „dodi”, *î* – mîne „sutra”, *o* – bolobreće „punoglavac”, *u* – umăd „vlažno”, *î* – iară „opet”, *î* – cîorî „slepi”.

Konsonanti: *b* – bun „dobar”, *c* – cuîă „kuhinja”, *ć* – moarće „smrt”, *č* – če fač „šta radiš”, *d* – duće „idi”, *đ* – đîc „kažem”, *d'* – d'e und'e „odakle” (Negotinska Krajina), *đ* – đe unde „odakle”, *f* – fată „devojka”, *g* – gură „usta”, *ğ* – ġer „hladno”, *(h)* – (h)aiăă „haljina”, *j* – joî „četvrtak”, *k* – kîor „slep”, *l* – lapće „mleko”, *l'* – l'emn „drvo”, *m* – mumă „majka”, *n* – nuîe „nema”, *ń* – ńimic „ništa”, *p* – poćecă

¹²³⁰ Slavoljub Gacović, *De la latină la română. Teritoriul formării limbii românilor*, u: Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate : Identitate, cultură și tradiții comune în spațiul transfrontalier România – Serbia, București, ASA (București), DIDAHIA (Severin), 2012, 18–85; www.paundurlic.com/vlaski.recnik/svereci.php

„putanja”, *r* – rugămînt „molba, molitva”, *s* – sărac „siromašan”, *ś* – še faş „šta radiš”, *ş* – şapce „sedam”, *t* – tot „sve”, *t'* – şapt'e „sedam” (Negotinska Krajina), *ţ* – ţapăn „snažan”, *v* – viñerî „petak”, *z* – zorzoană „minduša”, *z* – ţer „hladno”.

Diftonzi: *ea* [ɛa] (dimineaţă), *eo* [ɛo] (vreodată), *oa* [ɔa] (oală), *ia* [ja] (iarbă), *ie* [je] (ieşi, femeie), *io* [jo] (iod), *iu* [ju] (iute), *ai* [aj] (tramvai), *ei* [ej] (chei), *oi* [oj] (poimâne), *ui* [uj] (cuib, pui), *ii* [ij] (apropii), *ăi* [ăj] (răi), *âi* [âj] (întâi), *ua* [ua] (steaua), *uă* [uă] (nouă), *ău* [ău] (rău), *au* [au] (cântau), *eu* [eu] (greu), *iu* [iu] (ştiu), *ou* [ou] (nou) i *âu* [âu] (râu).

Triftonzi: *eai* [ɛaj] (cădeai, citeai, vedeai), *eau* [ɛau] (pu-neau, tăceau), *iai* [jaj] (suiat, tăiat), *iei* [jej] (iei), *oai* [ɔaj] (frânzuoaică) i *ioa* [joa] (inimioară).¹²³¹

Ovim sumarnim prikazom žalosnog stanja i dalje degradacije u zapisivanju rumunskog (vlaškog), pre svega folklornog, ali i etnomuzikološkog i dijalektološkog materijala sa prostora istočne Srbije, hteo sam ukazati na problem budućih istraživača i na potrebu što hitnijeg prihvatanja standardnih normi zapisivanja u ALR-u (*Atlasul Lingvistic Român*) – tj. po standardu *Rumunskog lingvističkog atlasa*.

Jugoslovenski etnolozi ne vladaju rumunskim (vlaškim) govorima istočne Srbije

U svom delu *Crnorečki okrug* objavljenom krajem XIX veka Stevan Mačaj piše da Rumuni „Jezik svoj čuvaju snagom tako reći očajnom, (i) ne može se posumnjati, da ih na to goni osećanje narodnosti, kojom bi se oni ponosili; ili da se tu bar za sad može posumnjati na kakvu političku težnju ili stranu agitaciju. Samo ovaj instinktivnoj privrženosti k svome jeziku može se pripisati, što se ovaj (rumunski – S. G.) element u Srbiji nije do sad još više smanjio”,¹²³² tj. posrbio i asimilovao. Dakle, jezik je prepreka bržoj asimilaciji Rumuna (Vlaha), inače bi se njihov broj još više smanjio u selima Crnorečkog okruga.

¹²³¹ M. Avram, M. Sala, *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj, 2007², 103.

¹²³² Stevan Mačaj, *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892, 147.

Kada piše o Mlavi, Ljubomir Jovanović za *rumunske govore* koristi sinonim „vlaški govor” i kaže da je Mlava „podelila ovu oblast na dva dela. Na desnoj strani njenom i u oblasti Vitovnice u većini sela čuje se *vlaški govor* i vidi se *vlaška nošnja*”¹²³³ i nastavlja da je „na levoj strani Mlave obrnut (...) slučaj. Izuzevši Busur, u svima ostalim selima čisto se srpski govori, premda nijedno skoro nije u kome ne bi bilo koje male, gde se čuje i *vlaški*. Šta više i oni, koji govore srpski, znaju i *vlaški*... ovaj *vlaški govor*, kojim se ovde govori, upravo je *mešavina vlaških i srpskih reči*, kojima je pridodat neki nastavak i *izgovara se sa naglaskom vlaškim*. Istina je da *ima mnogo više vlaških reči, ali se čuju i srpske među njima*.”¹²³⁴ Jovanović nas objektivno obaveštava da *vlaški govor ima mnogo više vlaških reči, ali da se čuju i srpske među njima* pa nam tako indirektno otkriva da je u selima Mlave sa rumunskim (vlaškim) življenjem proces srbizacije i asimilacije u toku. Samo, neće biti da *i oni, koji govore srpski, znaju i vlaški*, jer bi se vrlo lako moglo shvatiti da su Srbi naučili vlaški. Pre bi se moglo reći da *i oni, koji govore vlaški, znaju i srpski*, odnosno da je srpski jezik dobrobrano počeo da se koristi među Rumunima (Vlasima) Mlave i da je njihova srbizacija i asimilacija poodmakla u odnosu na crnorečki okrug.

U punom zamahu srbizacije i asimilacije Rumuna (Vlaha) od strane crkvenih vlasti Vasa Živković, paroh požarevački, koji je i decu podučavao, nije objektivniji poput Mačaja ili Jovanovića, jer umesto da govori o rumunskom (vlaškom) življenju on kaže da „U istočnom kraju Srbije (u požarevačkom, krajinskom i još nekim okruzima) žive *povlašeni Srbi, koje mi neumesno nazivamo 'Vlasima'*”. Živković je ubeđen da „*To nisu Vlasi; Vlasi su u Vlaškoj t.j. Rumuniji, tamo preko Dunava.*” Nadalje kaže da „*Ovi što žive u Srbiji, da nisu Vlasi već povlašeni Srbi, poznaje se po tome, što ne govore vlaškim jezikom a ni čisto srpskim, već izmešanim i nakarađenim rečima i srpskim i vlaškim, ali više srpskim nego vlaškim.*” Dakle, prema Živkoviću, parametar da to nisu Rumuni (Vlasi) već *povlašeni Srbi* jeste taj što niti govore vlaškim niti srpskim jezikom *već izmešanim i*

¹²³³ Ljubomir Jovanović, *Mlava, antropogeografska proučavanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. 5, Naselja srpskih zemalja, knj. 2, Beograd, SKA, 1903, 294.

¹²³⁴ Ljubomir Jovanović, *Mlava, antropogeografska proučavanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. 5, Naselja srpskih zemalja, knj. 2, Beograd, SKA, 1903, 295.

nakarađenim rečima i srpskim i vlaškim. Živković bi u njima radije video *povlašćene Srbe* nego li putem vojske, državne administracije, škole i crkve *posrbljene i asimilovane Rumune (Vlahe)*, koji su do te mere iskvarili svoj jezik da se u svakodnevnom govoru, kako navodi, koriste *više srpskim nego vlaškim*.

U želji da iznese što bolji argument u prilog svojoj nakaradnoj teoriji o tzv. *povlašćenim Srbima*, Živković primećuje da „*Seljaci iz Ranovca i Mustapića ili drugog kog sela, ništa ne razumeju šta govori pravi Rumun*” i pita se „*Od kuda su onda oni Vlasi?*”¹²³⁵ Živković je nehotice izneo istinu da žitelji Ranovca, Mustapića i drugih sela međusobno komuniciraju na poddijalektu rumunskog jezika, a opet u dodiru s Rumunima koji komuniciraju na književnom rumunskom jeziku imaju poteškoća u razumevanju zbog naknadno prihvaćenih latinskih, francuskih i italijanskih reči i zbog čega je „kako se odavna s pravom ističe, postao teško razumljiv manje obrazovanim slojevima”¹²³⁶ stanovništva, posebno među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije kojima je nastava, ukoliko su je uopšte pohađali, bila isključivo na srpskom jeziku. To što ne govore *vlaškim jezikom a ni čisto srpskim* je samo dokaz koliko oni (ne) znaju srpski, tj. koliko je njihov govor posrbljen i koliko je asimilacioni proces podmakao.

Nasuprot parohu Živkoviću, u *Spomenici Timočke eparhije* profesor Zaječarske gimnazije Milan Cvijetinčanin iznosi da je prvi poznati pop u Zlotu bio Jon Guran (1837–1839) kojeg je episkop Dositej premestio u Brzu Palanku i za koga „Tih. R. Đorđević misli, da će to biti pop Jon Vladu, koji nije znao pisati srpski, nego je protokole ispunjavao na *rumunskom jeziku*.”¹²³⁷ Neosporno je, dakle, da su meštani sela Zlot znali komunicirati sa svojim parohom Jonom Guranom (Jonom Vladuom ?) na rumunskom jeziku ili bolje rečeno, na banatskom poddijalektu rumunskog jezika.

Iznećemo mišljenje još jednog autora od mnogih koji podržavaju teoriju o *povlašćavanju Srba*. To je Tihomir Stanojević,

¹²³⁵ Vasa Živković (paroh požarevački, učitelj u penziji). *O srpskoj slavi i danima koji se slave*, Požarevac 1908, 11.

¹²³⁶ K. Sandfeld – P. Skok, *Balkanski jezici*, u: Knjiga o Balkanu I, Beograd 1936, 269–270.

¹²³⁷ *Spomenica Timočke eparhije*. Priredio Milan Cvetinčanin, Sremski Karlovci 1934, 120.

koji kaže da je „početkom XVIII veka Negotinska krajina bila retko naseljena”, ali se u toku „austrijske okupacije (1718–1739) broj domaćinstava skoro upetostručio (...) u vlaškim naseljima” i da je došlo do „stagnacije u selima srpskog stanovništva”.¹²³⁸ Smatram da je broj domaćinstava u vlaškim naseljima enormno porastao zbog doseobe Rumuna, koji su po jeziku i kulturi isto što i Vlasi.

Stanojević dalje objašnjava da „Dok se srpsko stanovništvo iseljava na sever u Vlašku i Austriju, sa severa, severoistoka i juga prodiru nove struje *vlaških doseljenika sa srpskim povratnicima koji su duže ili kraće vreme proveli u tuđini i koji su u tuđini prihvatili „tuđinski” jezik.*”¹²³⁹

Zanimljivo je primetiti da su se Srbi sa prostora današnje Rumunije (Banat, Transilvanija, Erdelj, Vlaška) doseljavali s Rumunima (Vlasima) u istočnu Srbiju za vreme austrijske okupacije (1718–1739), sa čime se mnogi autori slažu, i da su, po mišljenju Tihomira Stanojevića, već „*prihvatili 'tuđinski' jezik*”, tj. već su bili *povlašeni* početkom XVIII veka, međutim, iz pera drugih autora znamo da je nepovlašeni Srba u Rumuniji još uvek bilo i da su se masovno (spominje se cifra od 100.000) kao Srbi tek nakon 1751. godine u više navrata počeli iseljavati u Rusiju i da su tamo opstali kao Srbi manje-više još sto pedeset godina, tj. do kraja XIX veka, kada su u asimilacionom procesu prihvatili ruski jezik i kulturu i najzad se sjedinili sa svojom ruskom braćom.

Termin „*tuđinski*” jezik je nešto što pokriva značenje rumunskog ili tzv. vlaškog jezika. Kako bih to sebi pojasnio, potražio sam odgovor u radovima Petra Vlahovića, koji kaže da „Najveću masu stanovništva u đerdapskom Podunavlju čine pripadnici *vlaške govorne grupe, čiji se jezik bitno razlikuje od rumunskog*”,¹²⁴⁰ a u čemu se sastoji ta razlika i na osnovu kojih jezičkih elemenata je to zaključio, nisam saznao. Raspravljajući o poreklu stanovništva sela Davidovca i Tekije, Vlahović kaže da je „*kosovski doseljenički sloj ovde star oko*

¹²³⁸ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 37.

¹²³⁹ Tihomir Stanojević, *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, Negotin 1972, 37.

¹²⁴⁰ Petar Vlahović, *Etnički procesi*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 57, Beograd, 1993, 49.

četiri stoleća” i da je sa ovim „prožeto stanovništvo vlaškog govora koje se u ove krajeve doseljavalo u poslednja dva veka”,¹²⁴¹ a svoje mišljenje potkrepljuje navodeći Barjaktarovića (1973) u napomeni. Dakle, tzv. „tuđinski” jezik Tihomira Stanojevića kod Vlahovića je evoluirao u „vlaški govor vlaške govorne grupe”, a koji se govor osim vlaškog nalazi u *vlaškoj govornoj grupi*, opet nisam uspeo da saznam. Nakon pet godina istraživanja Vlahović dolazi do novih saznanja da u naseljavanju istočne Srbije „posebnu ulogu ima *etnička grupa vlaškog govornog jezika*”. Dakle, ono što je bio *vlaški govor* sad postaje *vlaški govorni jezik* uz objašnjenje da se doseljenici *vlaškog govornog jezika* „dele na *Carane, doseljene iz Rumunije i naseljene po Krajini i Ključu, i Ungureane (Ungurjane), koji su zahvatili zapadnije delove severoistočne Srbije, čiji su preci dospeli iz Ugarske.*”¹²⁴² Stiče se utisak da *vlaški govorni jezik* stiže u Negotinsku Krajinu i Ključ s Caranima iz Rumunije (Mala Vlaška = Oltenija – S. G.), a u zapadne delove severoistočne Srbije stiže s Ungurjanima iz Ugarske (Almaš, Banat, Erdelj – S. G.). Problem je u tome što se na navedenim prostorima oduvek govorilo oltensko-muntenskim i banatskim poddijalektom rumunskog jezika koji Vlahović očigledno nimalo ne poznaje.

U nastavku rada ponovo navodi doseljenike „*vlaške govorne grupe*” koji su se doselili „iz Almaša, Banata i Erdelja. Docnije su došli Carani, doseljenici *vlaške govorne grupe* iz Rumunije.”¹²⁴³ Kada navodi primer srpskog mladoženje koji je došao na miraz „u *vlašku govornu sredinu*”, kaže da je učio „*vlaški govor*”, a kada navodi primer Vlahinje koja je „dolazila u *srpsko govorno područje*”, ne kaže da je morala da *nauči srpski govor* „radi komuniciranja”, već da

¹²⁴¹ Petar Vlahović, *Etnički procesi*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 57, Beograd, 1993, 49.

¹²⁴² Petar Vlahović, *Etnički procesi i etnička simbioza stanovništva severoistočne Srbije*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd 1998, 98–99.

¹²⁴³ Petar Vlahović, *Etnički procesi i etnička simbioza stanovništva severoistočne Srbije*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd 1998, 99–100.

„*nauči srpski jezik*”¹²⁴⁴ itd., a kada navodi pojedinačne primere *posrbljavanja Vlaha ili povlašćavanja Srba*, ne koristi termin *obostrane prirodne asimilacije*, već termin *proces simbioze*,¹²⁴⁵ koji označava „*zajednicu u životinjskom i biljnom carstvu*”.¹²⁴⁶

Kada Biljana Sikimić govori o *etničkim stereotipima o Vlasima* u Srbiji, navodi primere iz Vlahovićevih radova koje smo upravo naveli. Ona kaže da, budući da „ne postoje dijalektološke ni sociolingvističke studije, savremenu jugoslovensku etnologiju karakterišu stavovi kao: ‘Najveću masu stanovništva u derdapskom Podunavlju čine pripadnici *vlaške govorne grupe, čiji se jezik bitno razlikuje od rumunskog*’ (Vlahović 1993), ili: ‘*razlike između vlaškog govora i rumunskog jezika, posebno u usmenom narodnom stvaralaštvu, veoma su velike*’ (Vlahović 1998:106).”¹²⁴⁷

Ilustrativne stereotipe o Vlasima u Srbiji navodi i M. Vesić kada kaže: „*Vlasi predstavljaju mešavinu stanovništva sa vlaškim oralnim jezikom, koja je naseljavala komunikaciono nepovezane i ekonomski potpuno nerazvijene, a kulturno-prosvetno sasvim zaostale krajeve Istočne Srbije. Otuda nije došlo do formiranja sopstvenog književnog jezika, a ni prihvatanja rumunskog. Vlasi su se sami dobrovoljno opredelili za jezičnu asimilaciju u odnosu na srpski (pa i bugarski jezik), a time i za srpsku kulturu.*”¹²⁴⁸ To je najveća obmana koju sam mogao da pročitam u srpskoj literaturi, da zbog nerazvijene ekonomije i zaostalih kulturno-prosvetnih prilika Rumunima (Vlasi) istočne Srbije nisu formirali sopstveni književni jezik, a nisu prihvatili ni rumunski, pa su se zato dobrovoljno opredelili za jezičnu asimilaciju u odnosu na srpski jezik i kulturu.

¹²⁴⁴ Petar Vlahović, *Etnički procesi i etnička simbioza stanovništva severoistočne Srbije*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd 1998, 101.

¹²⁴⁵ Petar Vlahović, *Etnički procesi i etnička simbioza stanovništva severoistočne Srbije*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd 1998, 102–103.

¹²⁴⁶ Bratoljub Klajić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod MH, 1981, 1226 (simbióza); Ivan Klajn, Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, Prometej, 1130 (simbióza).

¹²⁴⁷ Biljana Sikimić, *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identitet u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Niš 2002, 189.

¹²⁴⁸ M. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd 1978, 31.

Međutim, u vezi s asimilacijom Rumuna (Vlaha) već u sledećoj rečenici Vesić navodi nešto sasvim suprotno. Sada su naprotiv „Intenzivan komunikativni i ekonomski razvoj Istočne Srbije i njeno integrisanje u socijalno-ekonomske i obrazovno-kulturne procese Srbije, doprineli ... postepenom uklapanju (tzv. Vlahi – S. G.) u srpsku naciju”¹²⁴⁹.

Vesiću nije palo na pamet da su se Rumuni (Vlasi) istočne Srbije *odrekli formiranja sopstvenog književnog jezika i da nisu prihvatili rumunski i da su se tobože dobrovoljno opredelili za asimilaciju* zasigurno zbog škole i nastave koju su njihova deca mogla pohađati jedino na srpskom jeziku (Образование „влаго” на всех уровнях получают исключительно на сербском языке – Biljana Sikimić), kao i zbog svih drugih asimilacionih poteza koje je Srbija sprovodila putem vojske, administracije i crkve.

Kao argument više za svoju kontroverznu teoriju dobrovoljne asimilacije Vesić ukazuje na to da praksa „dosadašnjih popisa stanovništva pokazuje da se Vlasi prilikom popisivanja češće deklariraju za *vlaški maternji jezik*, ali za *srpsku narodnost*, kada su u popisnici postavljena oba pitanja”. Međutim, „u popisu 1948. godine, kada je bilo postavljeno samo pitanje o *narodnosti*, oni su kao odgovor upisivali **vlaški**, jer su tim odgovorom želeli da istaknu svoj *maternji jezik*.”¹²⁵⁰

Vesić ovde vešto izbegava reći da je popis u godini Informbiroa (1948) bio pripremljen u posleratnim godinama, a pitanja su bila formulisana tako da odgovori budu potpora formiranju nove vlaške nacije i vlašskog jezika, čime bi se navodno sprečila srbizacija i asimilacija Vlaha, a zapravo se iza toga krio perfidni model formiranja dvojnog identiteta Rumuna (Vlaha) istočne Srbije koji je konačno završen formiranjem Nacionalnog saveta Vlaha sa sedištem u Petrovcu na Mlavi, čija je politika istovetna sa onom posleratnom, komunističkom, da se formiraju vlaška nacija i vlaški jezik, čija je matična država Srbija, a ne Rumunija.

Vesić potom primećuje da su u posleratnim popisima „u pogledu maternjeg jezika uglavnom zadržali isti odgovor, ali su se na

¹²⁴⁹ M. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd 1978, 31.

¹²⁵⁰ M. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd 1978, 31.

pitanje o narodnosti, subjektivno, *po svom slobodnom opredeljenju izjašnjavali za srpsku narodnost.*"¹²⁵¹ U vezi s tim Biljana Sikimić primećuje da se: „*Kao posledica takvih naučnih postavki u istoj studiji ... konsekvantno došlo do sledećih zaključaka o Vlasima kao nesklonim radu u inostranstvu*” i navodi Vesićev tekst u kojem kaže da „Odlazak Vlaha nije brojao i oni učestvuju sa nešto više od 1% odnosno 468 lica” u opštinama „Despotovac, Žabari, Veliko Gradište i Kladovo” i nastavlja da „Vlasi na radu u inostranstvu su uglavnom iz okoline Petrovca 219, dok iz Negotina, Čuprije, Kladova, Kučeva i Žabara su zastupljeni u znatno manjem broju”.¹²⁵² Na sličnim pozicijama je, kaže Sikimić, i M. Marjanović, „autor o vlaškoj etničkoj zajednici u Negotinskoj Krajini”,¹²⁵³ mada, valja reći i to da je Miloš Marjanović u tabeli 5 (*Zaposleni u zemji i inostranstvu van područja opštine Negotin*) na 113. strani svoga rada naveo, za razliku od Vesića, da je iz vlaških sela Negotinske Krajine decembra 1976. godine u inostranstvu bilo zaposleno preko pet hiljada (5.051) Rumuna (Vlaha), a da je iz srpskih sela na radu u inostranstvu bilo samo 456 Srba.¹²⁵⁴

Što se tiče privremenog rada u inostranstvu, stanje na terenu je sasvim suprotno onome što su Vesić i Marjanović napisali. Svima je danas poznato da su rumunska (vlaška) sela istočne Srbije maksimalno izgrađena, zahvaljujući kapitalu koji je unesen u Srbiju šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka, ali su zato opustela, jer su svi Rumuni (Vlasi) listom otišli na privremeni rad u inostranstvo i da ih je tamo već tri-četiri generacije. Za razliku od rumunskih (vlaških) sela, srpska su neuporedivo materijalno slabija, rekao bih da su osiromašila upravo

¹²⁵¹ M. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd 1978, 31.

¹²⁵² M. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd 1978, 115.

¹²⁵³ Biljana Sikimić, *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identitet u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Niš 2002, 189, napomena 13.

¹²⁵⁴ M. Marjanović, *Društvene i kulturne promene u selima vlaške etničke zajednice Negotinske krajine*, Posebna izdanja knj. 22, Beograd, Etnografski institut SANU, 1981, 113, 115 – tabela 6: (Vatna 61, Urovića 411, Jabukovac 213, Plavna 41, Malajnica 72, Dupljane 143, Slatina 223, Mihajlovac 365, M. Kamenica 194, Dušanovac 595, Miloševo 144, Samarinovac 202, Prahovo 240, Radujevac 407, Srbovo 162, Kobišnica 436, Bukovče 410, Mokranje 180, Veljkovo 46, Zlokuće 253, Kovilo 132, Crnomasnica 98 = ukupno 5051).

zato što Srbi nisu krenuli trbuhom za kruhom u inostranstvo poput svojih suseda.

Baveći se poreklom stanovništva i njegovim jezikom u naseljima borske opštine, Miroslav Draškić navodi da „od 23.775 seoskih stanovnika, *srpskohrvatskim kao maternjim jezikom govori* samo 1269, i to žitelji sela Donja Bela Reka koje je u ovoj opštini jedino naseljeno kompaktnim stanovništvom srpskog maternjeg jezika, dok je 22.506 stanovnika dvojezično, tj. *maternji im je jezik „vlaški”*, a govore i srpskohrvatskim. Ovom broju treba dodati i *starosedeoce bivšeg sela Bora* koji takođe govore „*vlaškim*” *maternjim jezikom*, a kojih je do 1948. godine bilo 914”¹²⁵⁵ i nastavlja objašnjenjem da „se u Srbiji ovo *dvojezično stanovništvo naziva ’Vlasima’*”, što će reći, Vlasi nisu Srbi, ali nisu ni Rumuni, i tu počinju mnoge spekulacije u vezi s njihovim etničkim i nacionalnim identitetom. Draškić njihov „*jezik uslovno naziva ’vlaškim’*. A to je u stvari, *dijalekt najbliži rumunskom jeziku*, sa znatnim fondom reči slovenskog porekla”, a u napomeni (8) kaže da ga *uslovno naziva „’vlaškim’ jezikom* mada ne postoje lingvističke studije o tom govoru niti ima dokaza da je u ovom delu zemlje postojao u prošlosti”¹²⁵⁶.

Jezik Vlaha Draškić *uslovno naziva vlaškim*, a da bi ga bolje odredio naziva ga i *dijalektom najbližim rumunskom jeziku*. Sa aspekta poznavanja jezika oba naziva su neprihvatljiva. Zatim, *dijalekt* kojim govore Rumuni (Vlasi) ne može biti *najbliži rumunskom jeziku*, on jeste sastavni deo rumunskog jezika. Draškić je, po svoj prilici, mogao bez imalo razumevanja čuti oba poddijalekta rumunskog jezika kojim govore Rumuni (Vlasi) istočne Srbije.

U knjizi *Negotinska krajina i Ključ* Kosta Jovanović na više mesta pominje *rumunski jezik*; *rumunske popove* koji koriste „*vlaške*” crkvene knjige; pominje crkvene obrede na *rumunskom jeziku*, kao i *rumunski govor (maternji jezik)*; mnogi rodovi govore „*vlaški*”, a poreklom su iz *Rumunije*; malobrojno srpsko stanovništvo brzo je primilo *vlaški jezik* i *povlašilo se*, ali pominje zatim i *vlaški jezik* koji

¹²⁵⁵ Miroslav Draškić, *Naselja, poreklo stanovništva i etnički procesi u opštini Bor*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu knj. 38, Beograd 1975, 11.

¹²⁵⁶ Miroslav Draškić, *Naselja, poreklo stanovništva i etnički procesi u opštini Bor*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu knj. 38, Beograd 1975, 12–13.

koriste *Rumuni*.¹²⁵⁷ Stevan Vujadinović u knjizi *Poreč* pominje *vlaški jezik* i *Vlahe*, a potom kaže: „Zapustele porečke planine ... bile su vrlo privlačne ne samo za srpske, već i za *rumunske seljake*”,¹²⁵⁸ dok Ljubomir Jovanović u radu *Mlava* pominje „*vlaški govor*”.¹²⁵⁹ Đokić navodi Tihomira Đorđevića, koji kaže da je Vajgand našao u „manastiru Vratni stare *rumunske liturgijske knjige*” i iz XVII veka, a da se u „srpskoj narodnoj biblioteci nalazi ... velika količina crkvenih pisanih knjiga na *rumunskom jeziku* iz XVIII veka i početka XIX veka *nađene u s.i. Srbiji*.”¹²⁶⁰

Međutim, velika količina knjiga „na rumunskom iz XVIII veka” o kojoj se govori, svedena je, prema izveštaju požarevačkog egzarha iz 1736. godine, na 11 knjiga, pa se onda verodostojnost izjave o velikoj količini pisanih knjiga na rumunskom s početka XIX veka koje se nalaze (nalazile su se do 6. aprila 1941. godine, tj. do bombardovanja Beograda od strane Nemačke) u „srpskoj narodnoj biblioteci” dovodi u sumnju.¹²⁶¹ U nastavku Đokić kaže da „Po Dr. T. Đorđeviću *ove knjige* nije unela u s.i. Srbiji nekakva (rumunska – S. G.) propaganda” i da su iz tih knjiga „*rumunski ... sveštenici vršili službu na vlaškom jeziku*”¹²⁶²

Kada se govori o *sveštenicima*, valja naglasiti da ih je, po istom izveštaju požarevačkog egzarha iz 1736. godine, u Timočkoj Krajini („od sela Trnavca pa do Poreča u Krajini i Ključu”) bilo svega 22, od kojih je 10 bilo iz Srbije i imali su *81 knjigu na slovenskom jeziku*, a 12 ih je bilo iz Rumunije („10 je rođeno u Karavlaškoj, 1 u

¹²⁵⁷ Kosta Jovanović, *Negotinska krajina i Ključ*, naselja I poreklo stanovništva, knj. 29, Beograd 1940, 107, 108.

¹²⁵⁸ Stevan Vujadinović, *Poreč. Privredno-geografske odlike i saobraćajne veze* (Primljeno na V skupu, 12. maja 1961, Odeljenje prirodno-matematičkih nauka), Beograd 1962, 22.

¹²⁵⁹ Ljubomir Jovanović, *Mlava, antropogeografska proučavanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. 5, Naselja srpskih zemalja, knj. 2, Beograd, SKA, 1903, 58.

¹²⁶⁰ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 220, 221.

¹²⁶¹ Marinko Stanojević, *Prosvetne prilike u Timočkoj Krajini i u Zaječaru*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke krajine – Antropogeografski pregled Timočke Krajine, knj. IV, Zaječar, 1937, 27.

¹²⁶² Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 220, 221.

’Ugrovlahiji’ i 1 u Ribniku u Vlaškoj”)¹²⁶³ i imali su svega 11 knjiga na rumunskom jeziku.

Pored toga valja naglasiti da Tihomir Đorđević nikad nije koristio termin *vlaški jezik*, već samo *rumunski jezik*, jer on u svojim studijama uvek piše o *Rumunima*, a ne o *Vlasima* kao porumunjenim Srbima. Da termin *vlaški jezik* koristi Đokić, uverićemo se u sledećoj rečenici: „Iz moje ekskurzije u godini 1930. kroz krajinski okrug, uverio sam se, da naši sveštenici svi do jednog rado se sa svojim parohijanima na *vlaškom jeziku* sporazumevaju”.¹²⁶⁴ Što se tiče izjave da srpski sveštenici svi do jednog znaju rumunski (vlaški) jezik i još da se rado s parohijanima na njemu sporazumevaju, teško je poverovati. Da nečeg takvog u praksi nije moglo biti, svedoči i „paroh Rudnoglavski – sveštenik g. Jordan Miletić” koji se „prilikom bračnog ispita i obručenja (Marjana i Brnduše – S. G.) poslužio tumačem” jer, kako sam kaže, „mimo srpskog jezika drugi ne zna(m).”¹²⁶⁵

U vezi s terminom *vlaški jezik* Biljana Sikimić kaže da je „U jugoslovenskoj lingvistici tema *vlaških narodnih govora* dugo ... bila izbegavana, sa izuzetkom nekoliko apela za istraživanje koji su dolazili i od strane romanista i od strane slavista” i, razume se, „Posledica ovakvog stanja u nauci jeste da praktično svi *pouzdati podaci o Vlasima dođu od strane jugoslovenskih etnologa, koji uglavnom nisu vladali rumunskim jezikom.*”¹²⁶⁶ Ona zato započinje terenska istraživanja koja su „imala ... za cilj sticanje globalnog uvida u sadašnju jezičku situaciju” pa je zato izradila „*terenski upitnik* čija je osnova ‘Etnolingvistički upitnik za Mali dijalektološki atlas Balkana’ A. A. Plotnikove (Plotnikova 1996) dopunjen *podacima bitnim za rumunsku narodnu kulturu i folklor*. Kako postoji potreba i za klasičnim dijalektološkim istraživanjima, *upitnik je dopunjen i*

¹²⁶³ Dragoljub Petrović, *Vlasi severoistočne Srbije kao etnički entitet*, Naučni skupovi SANU, knj. LXXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knj. 19, Beograd, 1996, 801.

¹²⁶⁴ Jovan Đokić, *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934, 294.

¹²⁶⁵ Архив Србије, МПС-Ц, Ф II Р 29/914, preuzeto (23. VIII 2015) sa sajta: www.paundurlic.com.

¹²⁶⁶ Biljana Sikimić, *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005, 148–149.

izborom iz pitanja za rumunske dijalektološke atlase, pre svega je korišćen *Rumunski dijalekatski atlas Banata*".¹²⁶⁷ Dijalektološki materijal koji je B. Sikimić prikupila u selima istočne Srbije, tačnije u Dubočkoj, Kladurovu, Metovnici, Zlotu, Mokranju, Kobišnici, Dušanovcu, Kovilovu, Podvrški i Gradskovu i objavila u transkripciji Anemari Soresku-Marinković delimično je preuzet na prethodnim stranicama ovog poglavlja pod naslovom *Kom jeziku pripadaju govori Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

Ali pre nego što pređemo na sledeći naslov u ovom poglavlju, navešćemo neke izvore, tj. dokaze, kako ih naziva Draškić, o tome kojim jezikom govore Rumuni (Vlasi) istočne Srbije i drugih balkanskih prostora. Navešću najpre delo *Notitia Orbis* iz 1404. godine arhiepiskopa Jovana de Sultaniheha (Ioan de Sultanyeh), koji svoje delo završava rečima da je „bila dobra zemlja *Vulgaria* ili *Bulgaria*, koja je sada opustošena od Turaka” (*Vulgaria sive Bulgaria et fuit bona patria, est modo devastata per Turcos*) i da građani *Vulgarije* ili *Bulgarije* „... imaju jezik blizak latinskom” (*habent linguam propriam et quasi latinam*), odnosno da „*Vulgari* govore vulgarni romanski jezik” (*Ideo vocantur Vulgari a lingua Vulgarica romana*) i da „sami zato hvale se(be) da su bili Rimljani i očito je da su zbog jezika istoga porekla kao Rimljani” (*Ipsi ideo jactant se esse Romanos et patet in linguam quia ipsi locuntur quasi Romani*).¹²⁶⁸ Ovaj izvor dovoljno govori o Rumunima (Vlasima) na prostoru

¹²⁶⁷ Biljana Sikimić, *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005, 149.

¹²⁶⁸ Ș. Papacostea, *Un călător în țările române la începutul veacului al XV-lea*, Studii, XVIII (1965), 1, p. 173: „Ultra ad aquilonem est *Vulgaria* sive *Bulgaria* et fuit bona patria, est modo devastata per Turcos. Ipsi habent linguam propriam et quasi latinam et, ut fertur, ipsi exiverunt de Romanis, quia cum quidam imperator Romanus obtinisset illas terras, scilicet Macediniam, quaedam societas Romanorum videntes bonam patriam, recipientes uxores, remanserunt ibidem. Ideo vocantur *Vulgari* a lingua *Vulgarica romana*. Ipsi ideo jactant se esse Romanos et patet in linguam quia ipsi locuntur quasi Romani; et in spiritualibus sequerentur Latinos et (non) Grecos, nisi quia Grecos habent confines et cito convertuntur ad nos ut probavimus.”

nekadašnjeg severozapadnog dela Bugarske (Vidinske despotovine) ili današnje severoistočne Srbije i o njihovom jeziku.¹²⁶⁹

Flavio Biondo (1392–1463), humanista i sekretar papske kurije, pominje i oblast Dunava kojoj su susedi *Pribrežni Dačani ili Vlasi*, koji, kako se priča, ističu s ponosom da su *rimskoga porekla* (*Et qui e regione Danubio item adiacenti Ripenses Daci, sive Valachi, originem, quam ad decus prae se ferunt praedicantque Romanam*), a koji se služe lošom, prostom gramatikom koja podseća na latinsku (*quae vulgari communique gentis suae more dicunt, rusticam male grammaticam redoleant latinitatem*).¹²⁷⁰ Biondo nabraja mnoge narode, a među njima su navedeni i „Romani (= Români – S. G.), koji su po krvi vlaškoga roda” (*ac Romano ortos sanguine Ulachos*).¹²⁷¹

Nekoliko decenija kasnije *Rinaldo deli Albici* (*Rinaldo degli Albizzi*), ambasador Firenze na dvoru kralja Ugarske (*ambasciatore Fiorentino presso la corte del Re d’Ungheria*), 1426. godine beleži mnoge narode iz *Schiavonie*, odnosno sa celokupnog slovenskog prostora istočne Evrope, među kojima i „Vlahe, koji imaju jezik Rimljana” (*Vallachi habent quasi Romanam linguam*),¹²⁷² što

¹²⁶⁹ Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo timočke zone*, knj. I (7–465), II (7–497), III (7–500), Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor; Ariadnae filum, 2012.

¹²⁷⁰ Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, Ephemeris Dacoromana, I (1923) (= Marcu, *Riflessi*), 362–363: „Et qui e regione Danubio item adiacenti Ripenses Daci, sive Valachi, originem, quam ad decus prae se ferunt praedicantque Romanam, loquela ostendunt, quos catholice christianos Roman quotannis et Apostolorum lumina invisentes, aliquando gavisi sumus ita loquentes audiri, ut, quae vulgari communique gentis suae more dicunt, rusticam male grammaticam redoleant latinitatem.”

¹²⁷¹ Marcu, *Riflessi*, 363; Ș. Bârsânescu, *Conștiința latinității la români în lumina unui valoros document (sec. XV)*, Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza, Filozofice, Economice, Justifice, XII (1966), 85–91: „Epirotas Macedonas Peloponnenses Graecos Moesos Ripenses et, ut nostris utar nostrae aetatis vocabulis, Albanenses Sclavones Bosnenses Graecos More incolae et Serviae Bulgaros ac Romano ortos sanguine Ulachos”.

¹²⁷² V. Macusev, *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabulariis et bibliothecis Italicis*, I/1, Varsaviae, 1847, 530.

očigledno govori o rumunskom jeziku s leve i desne obale Dunava u prvoj polovini XV veka.¹²⁷³

Kada govori o napadima koje su Turci preduzeli preko Dunava na Ugarsku i Ugrovlahiju, *Laonik Halkokondil*, vizantijski historičar XV veka – Atinjanin poreklom, daje detaljan opis zemalja u kojima žive Vlasi i pita se „odakle su stigli oni koji imaju ovaj jezik i običaje Rimljana”. U sledećem pasusu gde govori o jeziku piše: „... Dačani govore jedan jezik blizak italijanskom, ali toliko iskvaren i različit da Italijani s teškoćom razumeju nešto, kad reči nisu izgovorene razgovetno, nego tek razabiru šta se htelo reći...”¹²⁷⁴ Kada govori o jeziku Vlaha sa Pinda ili iz Tesalijske uopšte, i o jeziku onih Vlaha sa Dunava koje naziva antičkim imenom *Dačani*, Halkokondil kaže: „I ovi sa planine Pind, koju Vlasi nastanjuju, govore isti jezik kao i Dačani i isti su s Dačanima sa Istra ...”,¹²⁷⁵ tj. sa obala Dunava.

O tome govori i episkop modruški (Modrussa) Nikola Kotoranin (*Nicolaus Machinensis de Catharo*) koji u svom delu *De bellum Gothorum* ističe *romanitet Rumuna (Vlaha)* u sledećoj rečenici: „Vlasi donose kao argument njihovog porekla činjenicu da... govore od postanka narodni jezik, naime latinski, čiju upotrebu nisu odmah zanemarili; i kada se susreću s tuđincima, koji pokušavaju da razgovaraju (s njima), pitaju (ih) ako znaju da govore *romana*”,¹²⁷⁶ što u poznom srednjovekovnom razdoblju treba razumeti kao (*limba*) *româna* „rumunski (jezik)”, a ne kao *latinski*, jer su romanofoni stanovnici istočne i zapadne Romanije već početkom IX veka govorili jezikom koji je prozvan *lingva romana* „romanski jezik”.

Još bolje o tome govori *Antonio Bonfini*, koji o Rumunima (Vlasima) u drugoj polovini XVI veka kaže: „Hvalili su se ... čuvanjem svog nenačetog jezika” iako su bili pritisnuti „talasom

¹²⁷³ Slavoljub Gacović, *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI vek*, knj. III, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije Bor; Ariadnae filum, 2012, 7–148.

¹²⁷⁴ Laonici Chalcocondylae, 71 D (I), 77 B, u: *Izvoarele istoriei României*, IV, 452–455.

¹²⁷⁵ Laonici Chalcocondylae, II, 1, 91, u: *Izvoarele istoriei României*, IV, 484–485.

¹²⁷⁶ A. Armbruster, *Romanitatea Românilor*. *Istoria unei idei*, București, 1993², 64 (= Armbruster, *Romanitatea*); M. Dogaru, G. Zbucnea, *O istorie a românilor de pretutindeni*, București, 2004, 56 (= M. Dogaru, G. Zbucnea, *O istorie*).

varvara”. O rumunskom jeziku u nastavku kaže: „imajući u vidu česte upade Sarmata, Gota, Vandala i Gepida, čete Germana Langobarda, kako da se ne čudimo, konstatujući da se *rumunski jezik* sačuvao do današnjeg dana među *Dačanima* i *Getima*?”¹²⁷⁷

F. dela Vale, J. Laski, D. Gromo i G. Heltai (Gáspár Héltai) potvrdili su u XVI veku da se svi Rumuni (Vlasi) smatraju „*romanima*” zato što „*oni na svom jeziku sebe nazivaju Romani (= români – S. G.) i ako neko pita zna li neko da govori na njihovom vlaškom jeziku, oni kažu na ovaj način, sti rominesti (znaš /li/ rumunski), iz razloga što se njihov jezik iskvario*”.¹²⁷⁸

Dva italijanska Anonimusa iz XVI veka zabeležila su takođe zanimljive impresije o jeziku i poreklu Vlaha: „Ovaj narod, iako je grčke veroispovesti, ipak je prijatelj *romanskoga imena*, koliko zbog *iskvarenog jezika latinskog* toliko i zbog mišljenja koje imaju da *potiču od Romana i romanskim imenom se međusobno nazivaju*”. Pored toga, „smatraju uvredom naziv Vlah i ne vole da budu nazvani drugom rečju osim Romani”,¹²⁷⁹ odnosno *români* (*rumâni* = Rumuni), kako se oni i danas u istočnoj Srbiji i severozapadnoj Bugarskoj međusobno nazivaju na maternjem jeziku.¹²⁸⁰

¹²⁷⁷ A. Bonfini, *Rerum hungaricarum decades quatuor*, c. 1568, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 15.

¹²⁷⁸ M. Dogaru, G. Zbucea, *O istorie*, 56.

¹²⁷⁹ M. Dogaru, G. Zbucea, *O istorie*, 56.

¹²⁸⁰ Vlasi Dalmacije u XVI veku govorili su romanski, što se jasno vidi – kaže Konstantin Jireček – „iz jedne vesti u mletačkog geografa Domenika Negrija (Dominici Marii Nigri Veneti Geograe commentariorum libri XI, Basileae, 1557, 103). In Coruatiâ, jednoj 'regio montana', koja 'Turcorum crebris incursionibus deserta iacet' i prostire se do reke Cetine, stanovahu po Negriju 'homines proceri corporis ac ualidi, uenusti facie et qui latina, licet corrupte, inter loquendum non pauca proferant uocabula, seque Romanos fuisse ibique prioribus temporibus in coloniam deductos pertinaciter asseuerant'. Potomci Vlaha ili Murlaka (Murlachi), koje su Frankapani preselili 1450–1480. sa kopna na ostrvo Krk (list. 1465, 1468 Mon. hist. jur. 6, 244–246, 254–255), biće da su u selima Dubačnici i Poljici zaboravili svoj *rumunski* ('po *vlašku*') tek u XIX veku. Miklošić je objavio dve molitve na rumunskom, navodno iz Poljica (Wanderungen der Rumunen, str. 8–9, isp. i 5); te iste molitve (in lingua Poglizana) objavio je tu skoro i Jagić po nekoj starijoj zabelešci oko 1824. u AslPh. 22 (1900), 621–622. S ovim su u vezi kolonije Rumuna na istoku Istre” (Vidi: K. Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka, knj. II, Beograd, 1962, 47).

Ista je situacija i u XVII veku, kada L. Tepelt sa prostora Transilvanije, kaže: „Jedno znam pouzdano, naime, naši *Vlasi* do današnjeg dana sebe nazivaju *Rumunima*”.¹²⁸¹ Dakle, ovde govori o Rumunima (Vlasima) sa prostora današnje Rumunije. Identična situacija je i sa Vlasima istočne Srbije, koji sebe na maternjem jeziku nazivaju *Rumunima* i govore *rumunski*, što se može videti po kazivanju poznatog geografa Marsiljija, koji 1696. godine putujući Dunavom govori i o Rumunima koji žive na prostoru „a Ramis montis Aemi a Carpati” i koji govore: „corruptoque nomine *Ruminest vocant, et lingua est*”.¹²⁸²

O poreklu jezika kojim govore Rumuni (Vlasi) J. Trester u drugoj polovini XVII veka navodi da „*rumunski jezik* potiče iz starog i rustičnog (provincijskog) latinskog jezika, u prvom redu iz *'actus Latinitatis'* (...), a neke rumunske reči koje se razlikuju od klasičnog ciceronovog latinskog ne treba da budu shvaćene kao varvarizmi”.¹²⁸³

J. Tunman, govoreći o prostoru istočne Srbije i severozapadne Bugarske u XVIII veku, kaže: „I Valahi s one strane Dunava (...) su jedan veliki narod i u velikom broju (...) poznati pod imenom Vlasi i nalazimo i tragove njihovog govora iz VI veka; međusobno se nazivaju *Romani* ili *Rumuni*”.¹²⁸⁴

Krajem XVIII veka o jeziku Rumuna (Vlaha), Mađar A. Husti kaže da „nijedna nacija nema jezik toliko blizak latinskom jeziku kao jezik Vlaha”,¹²⁸⁵ a u XIX veku Mađar J. Sabo kaže da su „Vlasi Srbije vredni hrišćani koji se tvrdoglavo drže nošnje i svog jezika” i pored toga što „imaju dva puta više škola i crkava od Srba”, kao i to da je

¹²⁸¹ L. Töppelt, *Origines et occasus Transylvanorum*, Lyon, 1667, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 17.

¹²⁸² S. Gacović, *Od Rimljana i latinskog do Rumuna Timoćana i rumanskog*, Bor, NSVNM, 2008, 21.

¹²⁸³ J. Tröster, *Das Altung Neu-Teutsche „Dacia”*, Nürnberg, 1666, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de Sud-Est*, Craiova, 2008, 29.

¹²⁸⁴ J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen Völker*, Leipzig, 1774, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 22.

¹²⁸⁵ H. Andras, *Ó és újj Dacia azaz Erdélynek régi és mostani állpotjáról*, Bácsben, 1791, 135.

„jezik nastave u ovim školama – isključivo – srpski”.¹²⁸⁶ Detalj o crkvama i školama kojih ima dva puta više u rumunskim (vlaškim) naseljima sa nastavom isključivo na srpskom jeziku govori o svojoj žestini osmišljenog posrbljavanja i asimilacije koja je u Srbiji započeta tokom XIX veka.

Sa konstatacijama o poreklu rumunskog jezika koje iznosi J. Trester slaže se i V. Đeordesku (Vlad Georgescu), koji krajem XX veka navodi da gledano „genealoški, rumunski jezik jeste nastavak latinskog narodnog jezika koji je bio u upotrebi na prostoru između provincije Dakije, balkanskih planina i Crnog mora”,¹²⁸⁷ a S. Pușcariu (Sextil Pușcariu), objašnjavajući nastanak rumunskog jezika, kaže: „...govorilo se da je latinski jezik samo jedan od roditelja rumunskog jezika, drugi je, po jednim, trački jezik, po drugima, slovenski jezik, čije tragove u rumunskom nalazimo na svakom koraku...”¹²⁸⁸

Svojevremeno je, govoreći o stanju jezika Rumuna (Vlaha) Srbije u XIII veku, Silviu Dragomir izneo mišljenje da su „Vlasi Srbije (...) govorili jezik svojih pradedova”,¹²⁸⁹ dok su u novije vreme o jeziku Vlaha (Rumâni) izneli svoje mišljenje mnogi autori, među kojima i K. Konstante, koji krajem treće decenije XX veka kaže: „Jezik ovih iz Krajine (Negotinske – prim. S. G.) blizak je ovom koji se govori u Olteniji (...) Kod Rumuna Srbije primećuju se neke male fonetske promene – što je svakako nastavak srednjovekovnog uticaja u kojem je ovaj ogranak našeg naroda živeo i razvio se odvojen od (rumunskog – prim. S. G.) stabla više vekova (...).”¹²⁹⁰ Đorđe Murnu stanje jezika među Vlasima Srbije ocenjuje sledećim rečima: „Premda je jezik

¹²⁸⁶ J. Szabo, *Note de călătorie din Serbia, din punct de vedere geografic și etnografic*, Budapesta, 1875, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 36, 44.

¹²⁸⁷ V. Georgescu, *Istoria românilor*, București, ed. Humanitas, 1992, preuzeto iz knjige: Florian Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 27.

¹²⁸⁸ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, Craiova, 2005, preuzeto iz knjige: Florian Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 59.

¹²⁸⁹ S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Iași, 2001, 16–35.

¹²⁹⁰ C. Constante, *Românii din Valea Timocului și a Moravei*, ed. Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1929, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008, 32.

Vlahi ostao po strukturi rumunski, ipak je pretrpeo određene fonetske promene i, asimilirajući značajan deo riznice slovenskih jezika, dobio novi izgled, pun autentičnosti, razlika i bujnosti u porodici romanskih jezika...”¹²⁹¹ Stojan Romanski kaže da „istočni dijalekt (tj. oltenski – prim. S. G.) obuhvata isključivo seosku populaciju Timočke doline i obale Dunava, a onaj zapadni (tj. banatski – prim. S. G.) planinske oblasti na zapadu (Srbije – prim. S. G.)”¹²⁹².

Navešću i mišljenje Dragomira Dragića iz lista *Libertatea* iz Pančeva 19. novembra 2005. godine o Vlasima i vlaškom jeziku: „*Rumuni istočne Srbije* žive u 154 rumunska sela i još 48 izmešanih naselja. Tamo, kod nas, u pojedinim oblastima skoro sva sela su rumunska: to je rumunsko „more” sa srpskim „ostrvima” (...) *Mi* (iz istočne Srbije – S. G.) *smo arhaični Rumuni* i nepismeni smo na maternjem jeziku (...) i *nazivamo se – Rumuni. Tako mi sebe tamo nazivamo*. Rumunija je za nas zemlja-majka duhovnosti (...), a *naš jezik je rumunski jezik*. Zašto? *Mi smo se, uopšteno gledano, formirali tamo gde se danas nalazimo. Mi smo autohtoni, a ne alogeni element u Srbiji (...) Naš maternji jezik je arhaični rumunski jezik*. Mi ne izlazimo iz njegovog okvira. Problem je prelazak od govornih narečja ka književnoj normi (...) *mnogi pokušavaju da nas zavedu ili da nam nametnu termin vlaški jezik*. Kod nas ima osoba koje su predložile nove abecede: te *paunica*, te *vlaolica*, te *batulica* (...), ali *nas to neće odvući iz okvira romanskog i rumenskog jezika i njegovog izražavanja rumunskom latinskom abecedom...*”¹²⁹³.

¹²⁹¹ G. Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București, 1984, 169.

¹²⁹² S. Romanski, *Rumuni između Timoka i Morave*, Novi Sad, 2003, 108.

¹²⁹³ *Libertatea*, 19. noiembrie 2005; *Libertatea*, 19. noiembrie 2005: „Noi suntem români arhaici și iliterati de limba maternă învățată la școală și ne zicem – rumâni. Așa noi ne numim acolo. România, pentru noi, este țara mamă spirituală, din cauza moștenirii spirituale tradiționale comune excelent păstrată în părțile noastre, iar limba noastră este limba românească. De ce? Noi, în genere, ne-am format acolo unde suntem astăzi. Suntem element autohton, nu alogen în Serbia (...) Limba noastră maternă este limba românească, la nivel arhaic. Nu ieșim noi din cadrul ei. Problema este tranziția de la graiurile vorbite la norma literară, adică de la nivelul înțelegerii poporului nostru de jos, la cel lingvistic dezvoltat. Asta în condițiile în care mulți încearcă să ne introducă sau să ne impună termenul de *limbă valahă*. La noi sunt persoane care au propus noi alfabete: ba *păunița*, ba *vlaolița*, ba *bătulița* (...) dar aceasta nu ne va abate de la cadrul romanic și român al limbii noastre și exprimarea ei cu alfabetul român

Dragana Rusalić u svojoj knjizi *Nematerijalno nasleđe : nova realnost i izazov kulturne baštine* čiji je izdavač Etnografski institut SANU o tzv. vlaškom jeziku kaže sledeće: „Vlaški jezik je uglavnom usmen, tj. verbalno se reprodukuje. Budući da je to dijalekat rumunskog jezika, isti se razlikuje od zvanične književne norme”.¹²⁹⁴

Evo šta je o jeziku Rumuna (Vlaha) istočne Srbije napisao na svom sajtu 2015. godine dobar poznavalac vlaške kulture i jezika Paun Es Durlić: „Vlaški jezik je popularni srpski naziv za rumunske dijalekte, kojima kao svojim maternjim jezikom govore Vlasi istočne Srbije. To je jezik samo u etno ili socio-lingvističkom smislu, ne i po naučnim lingvističkim kriterijumima, prema kojima su kategorisani savremeni književni jezici i njihova narečja. Prema tim kriterijumima, vlaški jezik pripada rumunskom književnom jeziku, i odnosi se prema njemu kao i svako narečje prema svom normiranom jezičkom idiomu. To nesvesno priznaje i svaki Vlah, ma koliko priprost bio, kada na svom maternjem dijalektu kaže za sebe ko je i šta je, i kako mu se zove jezik koji je upio sa majčinih usana! Ta rečenica na književnom rumunskom glasi: **Eu sunt român care vorbește românește!** A na vlaškim dijalektima glasi ovako: **Îuo sînt rumîn kare vorbîașce rumînașce / Îo sînt rumîn kare vorbîeșt'e rumîneșt'e (Ieu sânt rumân care vorbeșce rumâneșce – S. G.)!** Vlaški jezik je, zapravo, narodni rumunski jezik, čija je specifičnost u tome što već nekoliko vekova živi u osami, van rumunske matice, i bez ikakvog dodira sa njom, a u okrilju i pod snažnim uticajem nesrodnog srpskog jezika, pred kojim je na kraju i posrnuo.”¹²⁹⁵

Bilo da se pominju na levoj ili desnoj obali Dunava, Vlasi su sebe u međusobnoj komunikaciji na maternjem jeziku uvek nazivali *Rumîni* (*Rumuni*), a njihov maternji jezik bio je rumunski jezik koji su koristili i njihovi preci još od VIII–IX veka, kako kaže rumunski isto-

latin. De fapt, prin povestea cu 'alfabetele' avem dovadă că starea fără limbă scrisă nu se poate continua...”

¹²⁹⁴ Dragana Rusalić, *Nematerijalno nasleđe : nova realnost i izazov kulturne baštine*, urednik Dragana radojičić, Beograd, Etnografski institut SANU, knj. 63, 2009, 123: „*Vlachs' language is mostly oral, i.e. verbally reproduced. Being the dialect of Romanian language, it distinguishes from its official literate version.*”

¹²⁹⁵ <http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik> (preuzeto 31. 10. 2015)

ričar i veliki poznavalac balkanskih Vlaha (Rumuna i Arumuna) Silviu Dragomir.

Uticaji rumunskih (vlaških) govora na prizrensko-timočke i kosovsko-resavske govore

Rimljani su pokoravajući Balkan, u prvom redu romanizovali jadransko primorje, ali se romanizacija u većoj ili manjoj meri širila i na zapadnobalkanski prostor, a kad je nestalo rimske vlasti, za njom je zaostao niz *romanskih jezika*¹²⁹⁶ koji su u kontaktu s južnoslovenskim jezicima, posebno nakon VI–VII veka davali nove forme koje nazivamo *balkanizmima*.

Rumunski historičar Njagu Đuvara u svojoj *Kratkoj istoriji Rumuna za mlade* kaže da „Na osnovu zakonitosti o razvoju jezika lingvisti tvrde da je fuzija, stapanje kasnolatinskog jezika Vlaha i

¹²⁹⁶ Od romanskih jezika na jadranskom primorju od Kvarnera do albanske obale izdvajamo *dalmatski romanski*, koji se može deliti na *južnodalmatski*, tzv. *raguzejski*, koji se govorio u Dubrovniku do sredine XV veka, *srednjodalmatski* od Splita do Raba, koji je prilično rano nestao iz upotrebe, krajem XII veka, *krčki* ili *veljotski*, koji se govorio na Krku do 10. juna 1898. godine, kada je u 6 sati i 30 minuta umro njegov poslednji govornik Tone Udina Burbur i *istriotski*, koji se zadržao do danas u zapadnoj Istri južno od Rovinja, posebno u gradićima Vodnjanu, Fažani, Balama, Galežanu i Šišnjanu (P. Šimunović, *Istočnojadranska toponimija*, Split, 1986, 19). Na ove govore nastavljali su se severnije i zapadnije *retoromanski* i *furlanski* govori, koji pripadaju tzv. zapadnoj Romaniji, a u unutrašnjosti Balkana formirao se začetak današnjeg rumunskog jezika uglavnom na prostoru romanizovanih tračkih plemena. Po Skoku je od VII do IX veka bila faza stvaranja dalmatskog jezika iz balkanskog latiniteta (Proučavanjem ovih romanskih jezika, osim rumunskih naučnika, bavili su se italijanski lingvisti M. G. Bartoli, *Das Dalmatische*, Schriften der Balkancommission, Lingu. Abt. IV /Wien, 1906, I–II/; H. Barić, *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika* I, Bibl. Arhiva za arb. starinu, jezik i etnologiju IV, svezak 1 /Beograd, 1937/, P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* I–II, Zagreb, 1950; M. Deanović, *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d' Istria*, Zagreb, 1954, a takođe i nemački naučnici, B. Meyer-Lübke, G. Weigand i drugi. O problemima romanske stratigrafije, osim P. Skoka, pisali su V. Vinja, *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule*, Zagreb, 1951 /disertacija/; Ž. Muljačić, *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima XIV st.*, Rad JAZU, 327 /1962/, 237–280; P. Tekavčić, *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslovenskog romanstva u svetlu toponomastike*, Onomastica jugoslavica, VI /Zagreb, 1976/, 35–56), a protorumunski/rumunski, po mišljenju I. Fišera, iz tzv. *podunavskog latiniteta*.

slovenskog jezika novih stanovnika počela tek u IX veku, kada je transformisanje kasnolatinskog jezika u ono što bismo mogli nazvati „prarumunski” bilo zaokruženo; zbog toga je uticaj slovenskog jezika na gramatičku strukturu rumunskog (sintaksa) i na oblike reči (morfologija) skoro nikakav, ali je značajan u domenu leksike (uporedite, na primer, sa francuskim jezikom; mešanje Galorimljana i germanskih naroda – Franci, Burgundi itd. – dogodilo se mnogo ranije i ono je, dakle, mnogo dublje uticalo na novolatinski jezik, naročito u morfologiji i fonetici).”¹²⁹⁷ Nasuprot tome, „prarumunski” jezik je imao neverovatno jak uticaj na gramatičku strukturu, oblike reči i leksiku prizrensko-timočkih govora jugoistočne Srbije.

Uticaji rumunskih govora na prizrensko-timočke govore.

Mejer-Libke (Meyer-Lübke) se pridružuje opšte prihvaćenom mišljenju među filozozima da u istočnoj Romaniji danas ima četiri rumunska dijalekta:¹²⁹⁸ dakisko-rumunski, makedonsko-rumunski, istarsko-rumunski i meglensko-rumunski. Daljom sistematizacijom zajedničkih, prototipskih elemenata, navedeni dijalekti se svode na dva osnovna dijalekta: dakisko-rumunski i makedonsko-rumunski.

Po mišljenju Densušijanu, svi rumunski dijalekti imaju karakteristike koje su im zajedničke, a koje su se mogle razviti na bazi vulgarnog latinskog jezika koji se upotrebljavao na Balkanskom poluostrvu za vreme Rimske imperije.¹²⁹⁹ Densušijanu je početkom XX veka na osnovu dijalekatskih podataka i epigrafskog materijala, kao i istorijsko-jezičkog materijala, dao karakteristiku latinskog supstrata, koji se ogleda u svim navedenim dijalektima rumunskog jezika,¹³⁰⁰ a koje on nalazi u II ili III veku nove ere. Povodom toga Belić kaže da ne treba ulaziti u detalje kako su se formirali navedeni rumunski dijalekti, već je važno da su se navedene karakteristike do

¹²⁹⁷ Njagu Đuvara, *Kratka istorija Rumuna za mlade*, Novi Sad, Platoneum, 2004, 29.

¹²⁹⁸ W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der Roman. Sprachwissenschaft*, 21.

¹²⁹⁹ Ovid Densuşianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tom premier. Les origines, Paris, 1902.

¹³⁰⁰ Ovid Densuşianu, *op. cit.*, 40–203.

VI veka nalazile u romanskim dijalektima koji su zahvatali celo Balkansko poluostrvo.¹³⁰¹

Između ostalog, Densušijanu bez rezerve iznosi mišljenje da se makedonsko-rumunski dijalekat širio više na sever nego danas;¹³⁰² štaviše, on se širio čak do Dunava, u današnjoj Srbiji i Bugarskoj,¹³⁰³ ali da je pod uticajem srpsko-bugarskog doseljavanja tokom VII veka romanski element na Balkanu bio podeljen na tri grupe, severoistočnu, južnu i zapadnu, i migrirao prema Karpatima, Epiru i Tesaliji i Dalmaciji do Istre, sa čime se Belić izgleda slaže.¹³⁰⁴

Mišljenje Belića „da i u topografiji Srbije i okolnih srpskih zemalja ima vrlo mnogo naziva ili čisto romanskoga porekla ili sa tragovima takoga porekla” dele mnogi autori. On takođe navodi „da u našim poveljama ima pomena o Romanima, donekle, kao predstavnicima zasebne etničke celine prema Srbima; da u našem jeziku, a takođe, i još mnogo više, u bugarskome, a o makedonskim dijalektima da i ne govorim, ima, i u zasebnim rečima i inače, znakova romanskog uticaja.”¹³⁰⁵

Belić u svojoj kapitalnoj knjizi žali što se Densušijanu u svom voluminoznom delu „uopšte ne zadržava na uticaju rumunskoga jezika na ostale balkanske govore” jer je, smatra Belić, taj „uticaj u celoj istočnoj polovini Balkanskog Poluostrva bio jak. On bi osvetlio zasada možda mnogu nejasnu stranu iz uzajamnog života i odnošaja osnovnih rumunskih govora na Balkanskom Poluostrvu”,¹³⁰⁶ a da bi potkrepio svoje mišljenje, on navodi da je i „Densušianu ... sam to lepo opazio: „Ipak verujemo da ćemo samim objavljivanjem novih lingvističkih materijala kao i najnovijim istraživanjima na terenu balkanskih jezika moći da definitivno rešimo pitanje na koje smo već bacili izvesnu svetlost; činjenice kojima sada raspolazemo i koje tumačimo ne mogu više biti siromašne u njihovom sadržaju.”¹³⁰⁷

¹³⁰¹ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXX–LXXI.

¹³⁰² Ovid Densušianu, *op. cit.*, 320–321.

¹³⁰³ Ovid Densušianu, *op. cit.*, 320–321, 322.

¹³⁰⁴ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXI.

¹³⁰⁵ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXII.

¹³⁰⁶ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXII.

¹³⁰⁷ Ovid Densušianu, *op. cit.*, 318: „Nous croyons to verujemo daje samoutefois, que seule la publication de nouveaux materiaux linguistiques et des recherches

U skladu sa onim što je ovde rečeno Belić misli „da su sve ove crte koje pominje Densusianu (*upotreba predloga padežne funkcije*; ¹³⁰⁸ *upotreba postpozitivnog člana*; ¹³⁰⁹ *volo sa infin. u značenju budućeg vremena* – S. G.), a sem toga i udvojena zamenica o kojoj se ovde ne govori, a koja je takođe poznata i rumunskim govorima, prodrle iz romanskih dijalekata, čiji su se predstavnici morali od VII v. do XIII, kada se javljaju u balkanskim slovenskim jezicima spomenute crte, i to prvo sporadički, u velikoj količini asimilisati sa Slovenima Bugarske, Makedonije i jednog dela Srbije i Stare Srbije.”¹³¹⁰

Belić je nekoliko godina nakon Densusianua (Densusianu) rekao da su tipične crte prizrensko-timičkih govora, kojih nema ni u jednom drugom srpskom govoru, uglavnom, „morfološkog i sintaktičkog porekla”, a najtipičnije su: *svođenje imenske fleksije na jedan ili dva padeža (nominativus i accusativus) i obrazovanje padeža pomoću predloga; upotreba udvojene lične zamenice u izvesnim slučajevima; propuštanje sveze da u budućem vremenu i nekim sintaktičnim konstrukcijama; upotreba postpozitivnog člana; gubljenje kvantiteta*; ¹³¹¹ *buduće vreme obrazovano pomoću glagola 'hteti' i sadaš. vremena*.

Belić kaže da u „neposrednoj blizini sa našim (prizrensko-timočkim – S. G.) govorima koji znaju za rečene crte, a tako isto i sa bugarskim jezikom i makedonskim govorima, nahode se grčki govori, albanski dijalekti i rumunski. U njima se, a osobito u rumunskim i albanskim govorima, nahode spomenute karakteristične crte ovih dijalekata”, ali od „svih gore pobrojanih jezika na ostale je mogao uticati... rumunski ili romanski od kojega je on postao.”¹³¹²

nouvelles sur le passe des langues balkaniques pourront definitivement resoudre la question sur laquelle nous avons jete quelque lumiere; les faits que nous connaissons actuellement, de quelque maniere qu'on les interprete, ne peuvent en general etre que pauvres en renseignements.”

¹³⁰⁸ Ovid Densusianu, *op. cit.*, 173–174.

¹³⁰⁹ Ovid Densusianu, *op. cit.*, 176–177.

¹³¹⁰ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXXII–LXXIII.

¹³¹¹ Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXVII–LXVIII.

¹³¹² Aleksandar Belić, *op. cit.*, LXIX–LXX.

Ivan Popović je u šestoj deceniji XX veka izneo mišljenje da „Romansko stanovništvo, nastanjeno u relativno kompaktnim masama u centralnim balkanskim oblastima, u današnjoj istočnoj i južnoj Srbiji (Pirot – Niš – Vranje), zapadnoj Bugarskoj (Vidin – Sofija – Čustendil – Rodopi) i u Makedoniji (Skoplje i dr.) razbilo već od početka južnoslovenske talase na zapadnu i istočnu struju... Tako se i jezgro npr. srpske države formiralo daleko na zapadu od Morave (Raška i Zeta), a jezgro bugarske države, opet, daleko na istok od moravske doline”.¹³¹³

U navedenoj oblasti ili još bolje u istočnoj i južnoj Srbiji i zapadnoj Bugarskoj, „na prostoru Zaječar – Rtanj – Stalać – Prokuplje – Kosovo – Tetovo – Kratovo – Kočane – Čustendil – Sofija – Belogračik – Vidin – Zaječar”¹³¹⁴ i Makedonije, susrećemo se sa pitanjem lingvističke pripadnosti *Torlačije* i *Šopluka*, odnosno idu li Torlačija, Šopluk i Makedonija u zapadnu sa srpskim, hrvatskim i slovenačkim govorima ili u istočnu sa staroslovenskim i bugarskim govorima. Bilo je, a i danas ima, naučnika koji Torlačiju, Šopluk i Makedoniju u lingvističkom smislu računaju kao bugarsku teritoriju zbog niza jezičkih pojava kojih ima u torlačkim, šopskim i makedonskim govorima i bugarskom jeziku, a koje nazivamo *balkanizmima*.

Ti balkanizmi u torlačkim i šopskim govorima su, kaže Popović, *skraćivanje dugih vokala; redukcije nenaglašenih vokala; zatim gubljenje padežnih oblika; obrazovanje padeža pomoću predloga; buduće vreme obrazovano pomoću glagola 'hteti' i sadaš. vremena; udvajanje lične zamenice u rečenici; gubljenje infinitiva; pojava postpozitivnog člana*, a takvih pojava ima puno, naročito u sintaksi. Verovatno je, kaže Popović, „da se najveći deo ovih pojava duguje onome starom romanskom sloju koji je nekada živeo u istočnoj i južnoj Srbiji i susednim oblastima”.¹³¹⁵

U šopskim govorima postoji „upotreba jednog istog, nekada akuzativnog, *padežnog oblika za sve kose padeže (casus obliquus*

¹³¹³ Ivan Popović, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955, 59.

¹³¹⁴ Ivan Popović, *op. cit.*, 60.

¹³¹⁵ Ivan Popović, *op. cit.*, 134.

generalis): od majku, s̃s ruku, s̃s nož, itd, zatim „*udvajanje lične zamenice u rečenici*: da mu kažeš njemu, vidi ga njega”. Takođe dolazi do „*potpune zamene infinitivnog oblika prezentom sa svezom da*: moram da dojdem, oću da vidim” kao i do „*delimične upotrebe postpozitivnog člana*: čovek-*ът*, žena-*та*, dete-*то*” ili do „*skraćivanja svih drugih vokala*: mléko, déte, gláva”¹³¹⁶ itd. Došlo je i do „*delimične ili potpune redukcije (skraćivanja) neakcentovanih vokala*: zvoní (zvoni), sr^amotá, des^etinu, gъzdá (< gazda), zabrávi (< zaboravi)” itd. Makedonski jezik ima iste pojave: „od žena, sos raka, sos nož; fčera ja vidof onaja devojka, mene ne mi se banjat; dojde da vidi, nek’e da jade; čovek-ot, žena-ta, dete-to; ráka, bráda itd.; góspudin”¹³¹⁷ i dr. Rumuni su isto tako uneli fonemu *ɟ* u prizrensko-timočke govore na prostoru Torlačije i Šopluka: đinđulća, đvoni, itd. Karakteristično je takođe *mešanje akuzativa sa instrumentalom i lokativom*, što je opet rumunski uticaj, kao npr. držu mleko u ladnu vodu, bil sam sa ženu; došo u Kikindi; Krle je bio sa mnom u opštinu i tome slično. Zanimljive su *inversije u rečenicama* koje nalazimo u Primorju i u nekim srpskim govorima na istoku Banata koje se „javljaju pod rumunskim uticajem”, ali istu pojavu nalazimo i kod Rumuna Timočke zone, koji govore srpskim jezikom, kao npr. sam krpila čarape (banalan prevod sa rum. *am cîrpit cerapi*), su radili i su kosili (= *a lucrat și a cosît*), se opije pa ni ne večera (= *să-mbată și nici nu manîncă*), ne se muču (= *nu să năcăjesc*), /mene/ mi se čini (= /miie/ mi se pare) itd.

Ove pojave, kao što rekosmo, nazvane su *balkanizmima* zbog toga što se javljaju u svim ostalim neslovenskim balkanskim jezicima, kao što je, na primer, član u rumunskom jeziku: *fecior* „dečak” – *feciorul* „taj dečak”, u arbanaskom: *mik* „prijatelj” – *miku* „taj prijatelj”, u bugarskom: *приятел* – *приятелът*; u grčkom jeziku postoji član, ali nije postpozitivan: *ὁ ἀδερφός* „brat”, *ἡ χώρα* „zemlja” i sl. Isto se tako u svim ovim jezicima javlja i *udvojena lična zamenica*: rum. *mama mă ceartă pe mine* (doslovno) „mama me grdi

¹³¹⁶ Ivan Popović, *op. cit.*, 61 (u napomeni): „Akcentat označava kratak izgovor, sličan srpskohrvatskome kratkom silaznom akcentu ili 'evropskome' kratkom akcentu (npr. u franc. *femme, bonne*; u nem. *Wort, fünf* itd.)”.

¹³¹⁷ Ivan Popović, *op. cit.*, 61.

mene”, arb. *mâma mē qërton mua* (isto značenje), bug. *mene mi se struva* (doslovno) „meni mi se čini”, novogrčki: ἐμένει με φαίνεται (isto značenje). Infinitiv je u ovim jezicima potpuno ili gotovo potpuno iščezao i zamenjen je prezentom: rum. *dă-mi să beau* „daj mi da pijem” umesto „daj mi piti”, arb. *a-mē tē pi* (isto značenje), bug. *daŭ mu da nua*, novogrč. δὸς μου νὰ πιῶ (isto značenje). Gube se i *padežni oblici sa redukcijom nenaglašenih vokala*: rum. *pădure* < *palude*; arb. *mbret* < *imperator*; bug. *vudá* < *voda*, *guspudin* < *gospodin*; novogrč. *σάμι* < *σουσάμι*, *μπρέ* < *μορέ* i slično, pored drugih pojava.¹³¹⁸

Poreklo ovih *balkanizama* je manje ili više razjašnjeno zahvaljujući radovima K. Sanfelda i drugih koji kažu da je podsticaj za ovaj razvitak potekao iz neslovenskih balkanskih jezika, iz novogrčkog i „iz rumunskog jezika i iz onog narodskog latinskog jezika (= vulgarnog latiniteta – S. G.) iz kojeg se rumunski kasnije razvio. Uostalom, još pre dolaska Južnih Slovena na istočni Balkan nalazimo ovakve pojave u latinskim tekstovima.”¹³¹⁹

N. van Vejk smatra da su Šopovi „*nekadašnji Rumuni*, koji su se u doba širenja srpske srednjovekovne države na istok (XIV vek) srbizirali i primili srpskohrvatski jezik, ali mu nametnuli *balkanizme*” o kojima je bilo reči. Međutim, zbog opravdanih primedbi koje iznosi Margulije,¹³²⁰ srbizacija šopskih krajeva je mogla biti „baš u vreme kad oni nisu bili u sastavu srpske feudalne države, dakle najdalje do XII–XIII veka”, ali „mišljenje van Vejka, i ne samo njega, o romanskoj podlozi ovoga srpskohrvatskog dijalekta ostaje sasvim prihvatljivo”.¹³²¹ *Balkanizmi* su i po mišljenju Aleksandra Belića, kao što sam već rekao, „neslovenskog porekla, i došli su u ove govore... od Romana.”¹³²² Dakle, srpski jezik se proširio „još u Srednjem veku... i na račun neslovenskih jezika”, odnosno „do XII ili najdalje do XIII

¹³¹⁸ Ivan Popović, *op. cit.*, 61.

¹³¹⁹ Ivan Popović, *op. cit.*, 61–62.

¹³²⁰ A. Margulies, *Historische Grundlagen der südslawischen Sprachgliederung*, Arch. für slav. Phil. XL (1925), 202–212.

¹³²¹ Ivan Popović, *op. cit.*, 65, 91, 92; N. van Wijk, *Taalkundige en historiese gegevens betreffende de oudste betrekkingen tussen Serven en Bulgaren*, Amsterdam, 1923.

¹³²² Ivan Popović, *op. cit.*, 62.

veka – srpskohrvatski jezik se u istočnoj i južnoj Srbiji raširio na račun *rumunskog jezika*”,¹³²³ što bi ujedno trebalo da predstavlja i sam početak *bilingvizma* među Rumunima na ovim prostorima.

U vezi s početkom *bilingvizma* kod Rumuna (Vlaha) na prostoru Balkana značajno je Jirečekovo mišljenje da se tokom XV veka srpski jezik menja. Umesto dotadašnjih tipično slovenskog nastavka *-ec*, dolazi novi, tvrdi nastavak *-ac*. Zatim, umesto mekih vokala dolaze tvrdi, a kod tvrdih vokala još tvrdi, kao npr. *Bujana* umesto *Bojana*, *Vulahusa* umesto *Vlahuša* itd. Jireček se pitao odakle još krajem XIV veka ekavski naziv *Zvezda* za vis iznad Dubrovnika, a kasnije i danas ijekavski naziv *Zvijezda*. Te promene u jeziku nastaju upravo zato što su dotad *romanofoni Vlasi* počeli da govore i slovenski, dakle postaju *bilingvalni*, a to je i početak njihove asimilacije. To se po mišljenju Svetozara Georgijevića dogodilo onda kada su *romanofoni Vlasi* prihvatili i slovenski jezik koji u *vidu žargona vraćaju nazad Slovenima* (to navodi i Asim Peco – S. G.), pa su tako nastali govori poput onih u prizrensko-timočkoj oblasti, gde umesto sedam padeža imamo svega tri ili četiri.¹³²⁴

Bogumil Hrabak kaže da su *romanofoni Vlasi*, dakle, primili slovenski jezik, ali su tom jeziku nešto i dali. *Slovenski vokal jat oni su odredili kao ije* umesto starijih verzija *e* u ekavici ili *i* u ikavici. *Ijekavice i danas ima samo tamo gde je u većoj meri bilo romanofonih Vlaha* koji su se vremenom slovenizovali, kaže Hrabak. Pretvaranje *e* u *ie* tipično je romanska karakteristika u mlađim romanskim jezicima ne samo u susednoj Italiji nego i u Španiji. Pored toga što su raniji *slovenski jezik durizirali*, *bilingvalni Rumuni (Vlasi)* su uneli još neke osobine, tako da izmenjeni slovenski jezik gotovo nema glasa *h*, karakterističnog naročito za Zapadne Slovence, dok se glas *f* na kraju reči pretapa u *p*, kao i u novijem italijanskom. Sa *bilingvalnim Rumunima (Vlasima)* postavljen je na dnevni red i problem *diftonga*, koji nisu karakteristični za slovenske jezike i koje mnogi lingvisti osporavaju čak i u modernom srpskom i hrvatskom jeziku, međutim,

¹³²³ Ivan Popović, *op. cit.*, 103.

¹³²⁴ S. Georgijević, *Etimologija imena mesta SR Srbije*, Niš, 1985, 12–15.

diftong je svaki spoj u participu (radnom pridevu), gde je o zamenilo tipično slovensko *l* itd.¹³²⁵

Asim Peco u drugoj polovini sedamdesetih godina XX veka iznosi mišljenje, koristeći se uglavnom rezultatima Belića, da „Veze srpskohrvatskog jezika, tačnije njegovih istočnijih govora, sa rumunskim jezikom su dosta stare. One datiraju još iz predbalkanske epohe istorije sh. jezika, a naročito su postale intenzivne u toku pomeranja naših predaka iz zakarpatskih predela prema Balkanu, da bi, na kraju, na Balkanskim prostorima te veze dobile u svome intenzitetu i ostavile divne tragove na gramatičkoj strukturi jednoga dela srpskohrvatskog jezičkog područja”.¹³²⁶ U nastavku Peco navodi Emila Petrovića koji kaže da „bliži kontakti Južnih Slovena sa rumunskim jezikom datiraju još od XI veka”,¹³²⁷ dok „Vajan ističe da su te veze uspostavljene pre dolaska Južnih Slovena na Balkan : up. 1) *'action du grec et du roman sur le slave est bien antérieure à leur venue'*.”¹³²⁸ Peco zatim nastavlja da se „ranim, i intenzivnim, međujezičkim kontaktima objašnjavaju ... neke specifičnosti u gramatičkoj strukturi istočnog dela južnoslovenske jezičke zajednice: u makedonskom i bugarskom jeziku, i u istočnim govorima štokavskog dijalekta srpskohrvatskog jezičkog područja.” Među te specifičnosti u gramatičkoj strukturi Peco ubraja: *uprošćavanje paradigme imenskih reči; upotreba udvojenih oblika ličnih zamenica; uopštavanje konstrukcije bez da sa prezentom u službi futura (će dođe); upotreba postpozitivnog člana; izrazito simplifikovanje prozodijske strukture – gubljenje i kvalitativnih i kvantitativnih opozicija.*”¹³²⁹

Većinu navedenih osobina, po mišljenju Asima Pece, „nalazimo i u susednim neslovenskim jezicima: grčkom, albanskom i

¹³²⁵ B. Hrabak (Diskusija), Radovi, knj. LXXIII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1983, 159–160.

¹³²⁶ Aleksandar Belić, *op. cit.*, Predgovor, glava VII.

¹³²⁷ Emil Petrović, *Javljenja singarmonizama v istoričeskoj fonetike rumynskogo jazyka – sledstvie slavyano-rumynskoj jazykovoj interferencii*, Romanoslavica II, București 1958, 35.

¹³²⁸ A. Vaillant, *Les langues slaves méridionales et la conquête turque*, Byzantinoslavica XVI, Prague 1953, 127; R. Flora, *Srpsko-hrvatsko – rumunski leksikalni odnosi*, referat na VI MSC.

¹³²⁹ A. Belić, *op. cit.*, LXVII–LXVIII.

rumunskom... Za nas je ovde važno da utvrdimo da se pojava tih osobina u gramatičkoj strukturi istočnih štokavskih govora sh. jezika dovodi u vezu sa jačim i neposrednijim uticajem *rumunskog jezika*.”¹³³⁰ Kako bi potkrepio svoje mišljenje, Peco kaže da je „početkom ovoga veka prof. Belić ... izvor tim osobinama video u uticaju *rumunskog jezika ili romanskog* 'od kojeg je on postao',¹³³¹ a njegovi začeci datiraju od VI veka, da bi se u kasnijim vekovima, pod uticajem istorijskih promena intenzivirali. 'Mora se ... pretpostaviti, piše tu prof. Belić, da su *romanski dijalekti*, koji su se nalodili u neposrednom dodiru sa slovenskim jezicima u različitim delovima istočne polovine Balk. Poluostrva, budući da su svi znali za ove crte,¹³³² predali ih i govorima Istočne i Južne Srbije’”.¹³³³ Peco u nastavku ovome pridodaje da se „ne sme ... zaboraviti da je tu bilo i *međusobne asimilacije rumunskog i srpskog življa*... ovome treba dodati i činjenicu da se istočniji govori štokavskog dijalekta već od XIII veka izdvajaju iz ostalih štokavskih govora i da pod ovim stranim uticajem stvaraju vlastiti gramatički sistem”,¹³³⁴ što znači da je tokom XIII veka na prostoru Timok – Osogovo – Šara započelo posrbljavanje Rumuna (Vlaha) koji su, postavši bilingvalni u procesu asimilacije, postali današnje torlačko (ćutuklijsko) i šopsko stanovništvo.

Uticaji rumunskih govora na kosovsko-resavski govor. Budući da su o bitnijim osobinama *gramatičke strukture tzv. prizrensko-timočkih govora* pisali mnogi autori, Asim Peco u svom radu *Uticaj fonetike rumunskog jezika na glasovni sistem nekih srpskohrvatskih govora* navodi da njega „interesuju neke pojave koje nalazimo u

¹³³⁰ P. Hr. Ilievski, *Der Anseil des griechischen...*, Zeitschrift für Slavistik 2, 1976.

¹³³¹ A. Belić, *op. cit.*, LXX.

¹³³² B. Havranek, *Problematika miješanja jezika*, Zadarska revija XIII, 1964, 183–184.

¹³³³ A. Belić, *op. cit.*, LXXIII.

¹³³⁴ Asim Peco, *Uticaj fonetike rumunskog jezika na glasovni sistem nekih srpskohrvatskih govora*, Actele simpozionului de raporturi cultural, literare și lingvistice româno-iugoslave = Radovi simpozijuma posvećenog rumunsko-jugoslovenskim kulturnim, književnim i lingvističkim vezama, București, 21/25 octombrie 1976, București 1979, 467–468.

štokavskim govorima kosovsko-resavskog tipa, koje se, takođe, dovode u vezu sa rumunskim jezičkim uticajem". Među takve pojave on ubraja: pojavu novog poluglasnika; fonetske vrednosti afrikata; pojavu afrikate *dz* kao zvučnog parnjaka afrikate *c* i, svakako, izmene u prozodiji.

Poluglasnik u prizrensko-timočkim govorima je pojava odranije poznata i objašnjena, ali „u govorima centralne Srbije, u kosovsko-resavskim govorima, poluglasnik nije obična pojava. Pa ipak se naiđe i na takav glas, ali ne u rečima koje su slovenskog porekla i koje taj glas baštine od starina. Ja sam, naime, u govoru đerdapske zone, gde žive u neposrednom susedstvu, i ne od juče, *predstavници rumunskog i srpskohrv. jezika*, u govoru Srba beležio: *s̃mba* = ime krave koja je oteljena u subotu i *s̃mbanj* = ime vola koji je oteljen u subotu. Uz ta dva apelativa, gde je *rumunski uticaj nesumnjiv*, postoji, upravo, zabeležio sam još i *s̃rđela*, takođe sa poluglasnikom.”¹³³⁵ Peco zatim tvrdi da je „u pitanju bilingvistička zona, gde se neposredno govori u svakodnevnoj komunikaciji, i srpskohrvatskim, kao maternjim jezikom, i *rumunskim kao drugim jezikom*, takva međufonetska preplitanja nisu nikakav izuzetak, pogotovo kada su u pitanju lekseme koje svojom semantičkom komponentom jasno upućuju na svoj izvor. Zbog toga ovu pojavu u đerdapskoj zoni ne treba dovoditi u vezu sa onim što nalazimo u prizrensko-timočkim govorima”¹³³⁶ i nastavlja da „je u ovim poslednjim (kosovsko-resavskim govorima – S. G) u pitanju glas koji čini deo glasovnog sistema, u *đerdapskoj zoni*” i da „je u pitanju glas preuzet iz fonetike rumunskih govora neposrednog susedstva... Sve je to shvatljivo ako se pođe od činjenice da su *rumunski i srpskohrv. govori tu vekovima neposredni susedi*.”¹³³⁷

Fonetske vrednosti „srpskohrvatskih afrikata u celom istočnijem delu štokavskih ekavskih govora su problem koji od ranije privlači pažnju ispitivača tih govora”, kaže Asim Peco.¹³³⁸ Kada je u pitanju ova fonetska osobina u prizrensko-timočkim govorima, Peco smatra da oni nisu jedinstveni i da „postoji vidna razlika između timočkih govora na severu i prizrensko-južnomoravskih govora na

¹³³⁵ Asim Peco, *op. cit.*, 470.

¹³³⁶ Asim Peco, *op. cit.*, 470.

¹³³⁷ Asim Peco, *op. cit.*, 470.

¹³³⁸ Asim Peco, *op. cit.*, 470.

jugu.”¹³³⁹ Objašnjenje te pojave u ovim govorima Peco nalazi u već pominjanom delu Aleksandra Belića, međutim, kada su u pitanju „kosovsko-resavski govori, ili bar jedan njihov deo, (on – S. G.) zna za neke specifičnosti u artikulaciji ovih glasova”, odnosno zna, da „afrikate *č* i *dž* tu često imaju znatno palatalniji karakter nego što je to, inače, u štokavskim govorima, a nisu retke ni potpune supstitucije i pojava samo jednoga afrikatskog para, para *ć* i *đ* u službi obaju parova.”¹³⁴⁰

Osim toga, Peco piše da „u nekim govorima kosovsko-resavskog tipa, upravo, u onim govorima u kojima je izrazitije mešanje rumunskog i srpskohrvatskog jezika, nalazimo pored normalnoštokavskih glasova *č-ć*, *dž-đ* još i palatalizovane poslednje: *č'*, *dž'*, pa i samo *ć-đ'* i navodi normalnoštokavske potvrde iz đerdapske zone: „*skoćio*, *čuō*, *Mirōč*, *ōbičaj*, *vēnčo se*, u *Žiču*, *čōveka*, *zēčevi*; *ōdžak*, *svedōdžbe*, *kafedžija*, *ćevabdžija*, *džabaišem*”, pored palatizovanih: „*bač'ije*, *č'ūo*, *uč'imo*, *prīč'e*, *Lēnč'e*, *č'ōbana*, *č'itala*, *č'ika*; *šaldž'ije*, *odž'āk*, *patlidž'ane*, često i: *dećurlija*, *na rúćak*, *lovoćūvar*, *zavūćem*, *ćujemo*, *prīćāli*, *prīćam*, *prīćo*, *ćika*, *ćekaj*, *štetoćina*, *īlovaća*, *moćvara*, *obićaj*, *skoćio*, *toćak*, *prilićno*, *ćobanina*, *kaćamak*, *Miroćā*, u *Zājećaru*, *poćastila*, *ćēlo*, *ćeka*; *buđet*, *đābe*, *đanarike...*”, dok na pojavu „umekšanih afrikata *č* i *dž*” Peco nailazi i u „nekim mestima Resave, (gde) ređe ... imamo *ć* m. *č*.”¹³⁴¹

„Pojava nerazlikovanja afrikata u severnijim govorima kosovsko-resavskog tipa ne može se objasniti ako se ne uzme u obzir uticaj rumunskog glasovnog sistema”, kaže Peco, uz objašnjenje da „Tamo gde su jezički kontakti stari i intenzivni, ova pojava je sasvim obična; tamo, pak, gde takvih prožimanja nema, ili su oni skorašnji, odnosno slabijeg intenziteta, (a) pojava remećenja fonetskih diskriminata između naših dvaju afrikatskih pojava je potpuno nepoznata.”¹³⁴²

U nastavku svoga referata kaže da „I pojava afrikate *dz*, kao zvučnog parnjaka afrikate *c* u primerima kao: *bardza* = ime kozi,

¹³³⁹ Asim Peco, *op. cit.*, 470.

¹³⁴⁰ Asim Peco, *op. cit.*, 470.

¹³⁴¹ Asim Peco, *op. cit.*, 470–471.

¹³⁴² Asim Peco, *op. cit.*, 470–471.

dzvono, medzu noc = sever, pendzija (Đerdap); dzvezda, dzviždi, dzviždeo, dzvono, dzvoni, dzida, dzidao, dzid (Trstenik); dzvono, dzid, dzidine, dzidaju, dzue, podzidali, dzvonce (Resava) *objašnjava se rumunskim uticajem na ove govore*”,¹³⁴³ da bi potom izneo mišljenje da i „van ove govorne zone, recimo u južnijim štokavskim govorima, pojava afrikate dz je vezana za uticaj romanskih jezika. Takav je slučaj sa govorima Crne Gore i Hercegovine gde se ovaj glas javlja u određenim leksemama pod uticajem italijanskog jezika.”¹³⁴⁴

Za Pecu je od posebne važnosti „u kom odnosu stoji prozodijski sistem ovih, kosovsko-resavskih, govora i akcentuacija rumunskog jezika, upravo rumunskih govora na ovom području štokavskog dijalekta. U većini ovih govora, naročito onih severnijih, javljaju se posebna prozodijska rešenja čije objašnjenje, nužno, *upućuje na rumunski uticaj*” i opet u primerima iz Đerdapa nalazi „gubljenje kvantitetskih pozicija, up.: Đerdăp, isplăti se, potăpa se, do aprîla, s jedne strane, i: zmîja, ôni, dîvlje, zêmlište, sa ôca ôstao , u kařani kačamak – s druge strane... Zbog toga je verovatno da u kosovsko-resavskim govorima *neutralizacija kvantitetskih opozicija, kao i pojava metatakse, tj. povlačenja akcenata ka početku reči bez izmene intonacione komponente i drugačija rešenja, ona tipa: vodenicăr*u rezultat su uticaja sa strane.”¹³⁴⁵ Peco tvrdi da je „za severniji deo te govorne zone, nesumnjivo, od značaja ... bio uticaj rumunskog jezika”, jer i za „govor Banatskih Hera, gde je, takođe, ova pojava prisutna, prof. Ivić, sa pravom, pretpostavlja jači rumunski uticaj, jer ‘Rumuni nisu bili u mogućnosti da savladaju strukturu jezika’ srpskohrvatskog, a u njegovoj strukturi kao najteža komponenta bila je, svakako, razlika između naših uzlaznih i silaznih akcenata.”¹³⁴⁶ To isto misli i Ivan Popović.¹³⁴⁷ Dakle, ovde je proces bio dosta dug, ali su mu rezultati danas očigledni. Prvo su Rumuni primali reči srpskohrvatskog jezika sa prerađenim akcentom, tj. sa akcentom koji više odgovara rumunskoj nego srpskohrvatskoj

¹³⁴³ Asim Peco, op. cit., 472.

¹³⁴⁴ Asim Peco, op. cit., 472.

¹³⁴⁵ Asim Peco, op. cit., 472.

¹³⁴⁶ Pavle Ivić, *Mesto banatskog herskog govora među srpskim dijalektima*, Zbornik „Banatske Here”, Novi Sad, 1958, 329.

¹³⁴⁷ Ivan Popović, *Istorija srpskohrv. jezika*, Matica srpska, Novi Sad, 1955, 134.

prozodiji, da bi, zatim, tu pojavu počeli da primaju i oni kojima je srpskohrvatski jezik maternji jezik. U tom međusobnom prožimanju srpskohrvatski jezički elemenat je poprimio neke osobine za koje, inače, ne zna većina sh. govora.”¹³⁴⁸

Asim Peco se u svom radu na kratko vraća prizrensko-timočkim govorima i kaže da je „Ovde ... već rečeno da je rumunski uticaj na istočnije govore srpskohrvatskog jezika vrlo star. Akcenatska situacija u tim govorima, opet, upućuje na zaključak da je taj uticaj mogao biti naročito intenzivan u srednjem veku”, iz čega se da zaključiti da je na prostoru prizrensko-timočkih govora u srednjovekovnom razdoblju bilo etničkih Vlaha (Dakorumuna ili Aromuna). Da bi potvrdio svoje mišljenje, Peco nastavlja s pretpostavkom koja sadrži odgovor: „Ako, naime, pođemo od činjenica da je *pojava novoštokavske politonije, pojava akcenata uzlazne intonacije*, vezana za period od XV veka na ovamo, onda se mora pomišljati na *jači rumunski uticaj u tome periodu* da bi se objasnili primeri tipa: *zmija, kačamăk*. To jest, može se pomišljati da su tu već bili uzlazni akcenti: *zmija, kačamak*, i da se pod uticajem (rumunskih govora – S. G.) sa strane izgubila kvalitativna opozicija cirkum-fleks – akut...”¹³⁴⁹ Bilo kako bilo, Asim Peco u zaključku svoga referata kaže da „U svakom slučaju *na ove prozodijske specifičnosti u severnijim govorima kosovsko-resavskog tipa znatnog uticaja je imala prozodija rumunskog jezika...*”¹³⁵⁰ a normalno je da „Odsustvo bilingvizma isključuje jača međujezička prožimanja. I, obratno. Tamo gde je bilo, i gde ima pojava bilingvizma širih razmera, međujezička prožimanja su česta”¹³⁵¹ a „Takav je slučaj sa istočnijim govorima štokavskog dijalekta i *rumunskog jezika* na srpskohrvatskom jezičkom tlu.”¹³⁵²

¹³⁴⁸ Asim Peco, *op. cit.*, 472–473.

¹³⁴⁹ Asim Peco, *op. cit.*, 472–473.

¹³⁵⁰ Asim Peco, *op. cit.*, 472–473.

¹³⁵¹ Asim Peco, *op. cit.*, 472–473.

¹³⁵² Asim Peco, *op. cit.*, 472–473.

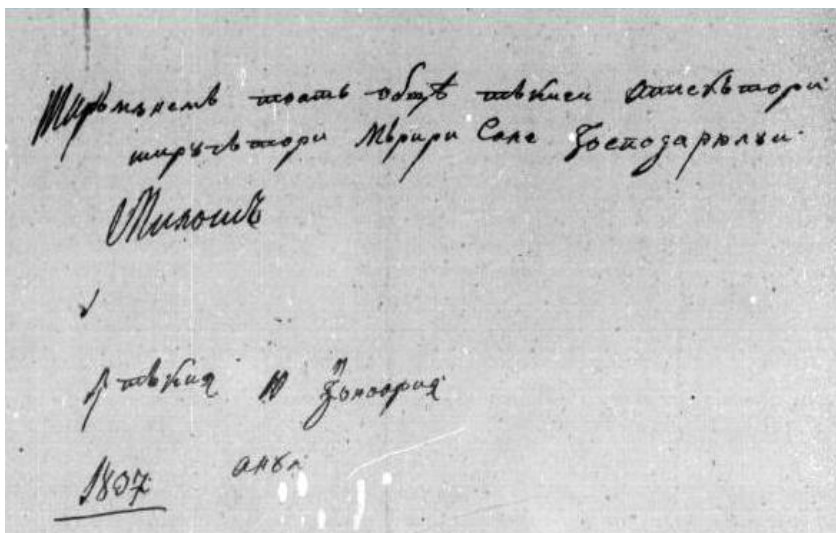

**Tabela 1. Pismo meštana Tekije poslato knezu Milošu
10. januara 1837. napisano ćirilicom na rumunskom jeziku**

Tabela 2. Knjiga (pismo) Rumuna sa Timoka (1941)

A L F A B E T U L					
ROMÂN	SÂRB	CROAT	ROMÂN	SÂRB	CROAT
A-a	A-a	A-a	J-j	Ж-ж	Ž-ž
Ă-ă	Ă-ă	Ă-ă	L-l	Л-л	L-l
B-b	Б-б	B-b	M-m	М-м	M-m
C-c	К-к	K-k	N-n	Н-н	N-n
Ce-ci	Че-чи	Če-či	O-o	О-о	O-o
D-d	Д-д	D-d	P-p	П-п	P-p
E-e	Е-е	E-e	R-r	Р-р	R-r
F-f	Ф-ф	F-f	S-s	С-с	S-s
G-g	Г-г	G-g	Ș-ș	Ш-ш	Š-š
Ge-gi	Ге-ги	Dže-dži	T-t	Т-т	T-t
H-h	Х-х	H-h	Ț-ț	Ц-ц	C-c
I-i	И-и	I-i	U-u	У-у	U-u
Î-î	J-j	J-j	V-v	В-в	V-v
Î-î	Ї-ї	Î-î	Z-z	З-з	Z-z

Tabela 3. Rumunska i hrvatska abeceda i srpska cirilica iz knjige (pisma) Rumuna sa Timoka (1941)

„Nădejdea”

Scrierea românească

(Скријереа ромâneаскă)

a, A — a, A
 b, B — б, Б
 c, C — к, К
 d, D — д, Д
 e, E — e, E
 f, F — ф, Ф
 g, G — г, Г
 h, H — х, Х
 i, I — и, И (j, J)
 j, J — ж, Ж
 l, L — л, Л
 m, M — м, М
 n, N — н, Н
 o, O — o, О
 p, P — п, П
 r, R — р, Р
 s, S — с, С
 ș, Ș — ш, Ш
 t, T — т, Т
 ț, Ț — ц, Ц
 u, U — у, У
 v, V — в, В
 z, Z — з, З
 x, X — кс, Кс
 y, Y — и, j
 w, W — в, В
 k, K — к, К
 q, Q — кв, Кв

ce — џе, че
 ci — џи, чи
 ge — џе, џе
 gi — џи, џи
 che — ке
 chi — ки
 ghe — ге
 ghi — ги

ă — касă (кућа)
 â — mâăă (рука)
 î — îăăă (затвори)

љ — le, li
 њ — ne, ni
 ћ — ce, ci
 ч — ce, ci
 ђ — ge, gi
 џ — ge, gi
 j — i

La semnele acestea se cere
mai multă grijă:

c, C — к, К
 j, J — ж, Ж
 ș, Ș — ш, Ш
 ț, Ț — ц, Ц
 x, X — кс, Кс

**Tabela 4. Ćirilické i latiničke grafeme za rumunsko pismo
upotrebljene u listu *Nădejdea***

★ Ворда ноастири

Органу а лу Окружни Народни Фронт - 33/ чер/

Прецю 1 дин.	АДРЕСА: улица ву Свєтлар Марковн 7 телефону № 4	ЗАЈЧЕР, 14 септембар 1945	Јака о дата ла 15 злато	Нумару 3 ану I

Румањ' ин Југославиј'
А БАТРА Ш' ИН ЈУГОСЛАВИЈ' А НОВА

Слобод' авењит - гласања ј' апроапе

Τὰς καὶ παλαιὰς καὶ νέας : καὶ φανερὸν ὅτι καὶ βεβαίως λέγει ἡμεῖς

Tabela 5. List „Vorba noastră”

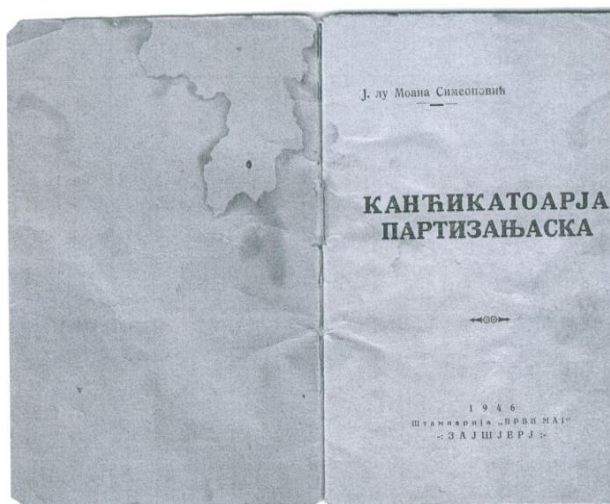

Tabela 6. Partizanska pesmarica

Re: Tekst kojim je zapoceta Osnivacka skupstina

Posted by Sa osnivačke skupštine VDSS on 28/4/2004, 19:38:54, in reply to "[Sa Osnivačke skupštine Vlaske demokratske stranke](#)"
212.41.74.135

Na srpskom, koji je ujedno i zvanični jezik države u kojoj živimo:

Naša skupština nije počela danas. Možemo reći da je počela kada smo se udružili sa našim prijateljima pre nekoliko meseci. Otada smo se našli na mnogo mesta. Tamo gde ste vi, dame i gospodo, tražili da se promenimo u našem ponašanju. Da budemo kao ostali svet! Ono što je drugima na dohvat, prema nama da ne bude laž! Tako smo počeli naš posao! Zajedno! Ovdje u Boru smo se pokrenuli kada smo međusobno podelili posao. Danas, ponovo u Boru, biće nam Odmeravanje! Ovdje su svi udružioc. Obišli smo: Melnicu, Valjakoanje, Podgorac, Topolnicu, Crnajku, Veliku Jasikovu, Šarbanovac, Metovnicu, Laznicu, Zlot, Neresnicu...! Sporazumeli smo se da ne izađemo s puta kojim smo krenuli. Danas nastavljamo dalje. Očekujemo da nam posao napreduje. Da se našim putem probijamo u miru! Radi sebe, radi bližih i daljih suseda. Pošto imamo oči da vidimo i uši da čujemo, ako smo razumni, danas ćemo se međusobno pomiriti. Da više ne zalutamo i ispomešamo naše staze. Da se usmeravamo kao suncokret koji sledi hod Sunca, kao što se pilad slede kvočku na kućištu, kao Sedam Vlašića (Plejade) u Nebeskim Visinama. Tome nas uče i Znak i Zastava koji su pred nama! Neka nam je sa srećom! Amin, GOSPODE!

Na jednom od narecija RUMUNSKOG KNJIZEVNOG JEZIKA, kojim se Vlasi služe u svakodnevnom životu:

Adunaréa nóastră n-a început astăz. Puțem să spuñem c-a început după întălniréa cu prieténii noștri înăinte cu câțeva luñi. Țe-atunci ñe-am văzut în măi multe locuri. Acolo, unde voi, doamnălor și domñilor, aț ȇerut să ñe schimbăm purtaréa. Să fim cu luméa-n rând! Țe au alți la-ndemănă, pñtrunoi să nu fié minciună! Așa ñe-a porñit lucrul! Țimpréuna! ñe-am ațȇtat la Bor când am împărtșit lucrul întré noi. Astăz, din nou la Bor, ñe va fi Măsuratu! Aiçi sînt toț sâmbrași. Am trecut: La Meñița, la Valea Coaño, la Podgorț, la Topolñița, la Țârnaica, la Isăcova Maré, la Șerbanovăț, la Metoñița, la Laznița, la Zlot, la Țerésnița! ñe-am întéles să nu ñe abatem din calea pé caré am apucat. Astăz plécăm măi departe. Așteptăm să ñe fié lucru cu spoř. Drumu să-l strébatem în paće. În izbânda noastră, a veciñilor și a striñilor. Fînd-că avém ochi să vedem și uréchi să auzim, dacă sintem nădăit, astăz ñe împăcăm uñii cu alți. Să nu ñe măi rătăcim și încălcim potećile. Să ñe îndrumăm ca floréa Sóarélui care se învârtéște după mérsu Sóarélui, ca puil după cloță în aritu cași, ca "Cloța cu puil" în Înaltu Țerilui. Așa ñe învață și Sémnu și Stagu în fața noastră! Să ñe fié în ȇeas bun! Amin, DÓAMÑE!

Grai: é = "je"; ó = "uo"; ź = "dz"; ě = "ć"; ñ = "nj"; ĉ = "ś"; è = "ja"; ê = "i"; đ = "d", ħ = "j"; ë = "ă"; ĩ = "lj"; ř = "rj";

...Norma: ț = "c"; ș = "ș"; c = "k"; ch = "k", ...

**Tabela 7. Pozdravni govor Dragomira Dragića
 na Osnivačkoj skupštini VDSS 28. aprila 2004. u Boru**

NACIONALNI SAVET VLAHA USVOJIO JE 24. JANUARA 2012.

VLAŠKO PISMO

ВЛАШКА ЋИРИЛИЦА

A,a	Ă,ă	B,б	B,в	Г,г	Д,д	Ђ,ђ
E,e	Ж,ж	Ѓ,ѓ	З,з	Дз,дз	И,и	Ј,ј
J,j	K,к	Л,л	Љ,љ	M,м	Н,н	Њ,њ
O,o	П,п	Р,р	С,с	Т,т	Ћ,ћ	У,у
Ф,ф	Х,х	Ц,ц	Ч,ч	Џ,џ	Ш,ш	Ш,ш

VLAŠKA LATINICA

A,a	Ă,ă	B,в	C,с	Ć,ć	Č,č	D,d
Dz,dz	Đ,đ	Dž,dž	E,e	F,f	G,g	H,h
I,i	Î,î	J,j	K,k	L,l	Lj,lj	M,m
N,n	Nj,nj	O,o	P,p	R,r	S,s	Ś,ś
Š,š	T,t	U,u	V,v	Z,z	Ž,ž	Ž,ž

Tabela 8. Vlaško pismo

Tabela 9. Kopija faksimila (iza strane br. 18.)
Codicele de la Ieud (1391–1392)

NACIONALNI SAVET VLAŠKE NACIONALNE MANJINE

Na osnovu člana 17 stav 1 tačka 3, člana 30 stav 1 tačka 2 i člana 36 stav 1 tačka 1 Statuta Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine, na predlog predlog Predsedništva i Odbora za službenu upotrebu jezika i pisma Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine, donetog na zajedničkoj sednici, održanoj 22.09.2007.godine, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, na VI redovnoj sednici, održanoj 22.09.2007.godine, doneo je:

ODLUKU O PODNOŠENJU ZAHTEVA ZA UVOĐENJE RUMUNSKOG JEZIKA U SLUŽBENU UPOTREBU ŠKUPŠTINAMA OPSTINA U KOJIMA ZA TO POSTOJE USLOVI

I

Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine donosi Odluku o podnošenju Zahteva za uvođenje rumunskog jezika u službenu upotrebu Skupštinama opština, u kojima su se stekli zakonom predviđeni uslovi za to.

II

U opštinama: Kučevo, Žagubica, Bor i Boljevac, ispunjeni su uslovi iz člana 17 stav 2 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina Republike Srbije, te će Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine Skupštinama ove četiri opštine uputiti zvanične Zahteve za uvođenje rumunskog jezika u službenu upotrebu.

III

Za izvršenje ove Odluke ovlašćuje se Sekretar Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine.

IV

Odkuka stupa na snagu danom donošenja.

NACIONALNI SAVET VLAŠKE NACIONALNE MANJINE

PREDSEDNIK

U Negotinu, 22.10.2007.godine

Živoslav Lazić

Faksimil dokumenta 1.

**ODLUKA O PODNOŠENJU ZAHTEVA ZA UVOĐENJE
RUMUNSKOG JEZIKA U SLUŽBENU UPOTREBU ŠKUPŠTINAMA
OPŠTINA U KOJIMA ZA TO POSTOJE USLOVI**

**NACIONALNI SAVET VLAŠKE NACIONALNE MANJINE
CONSILIUL NAȚIONAL AL MINORITĂȚII NAȚIONALE RUMĂNE
NATIONAL COUNCIL OF VLACH (ROUMANIAN) NATIONAL MINORITY**

Bor, Bobijeva 15 uslužni telefon +381 30 496 688, +381 30 496 689, +381 30 496 690 e-mail:

savetvlaha@gmail.com

BOR

Br. _____

Dana 16.01.2009.godine

Ministarstvo Prosvete

Sektor za predškolsko i osnovno obrazovanje i vaspitanje

***Predmet: Zahtev Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine
da se u mestima naseljenim vlaškim stanovništvom uvede
rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture***

Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine doneo je odluku da se u mesta naseljena vlaškim stanovništvom za školsku 2009/2010 godinu uvede izborni predmet rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture, po predlogu odbora za obrazovanje Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine, a na osnovu odluke br. 74/05-09/07 od 22.09.2007.godine, kojom je Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine odredio da je rumunski književni jezik, jezik vlaške nacionalne manjine, a na osnovu ovlašćenja koja Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine crpi iz člana 75. Ustava Srbije i člana 79. Ustava Srbije, člana 10. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, člana 13. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, člana 19. stav 7. Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, člana 16.stav 1. tačka 13.Statuta Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine.

U skladu sa napred navedenim obaveštavamo vas o odluci Nacionalnog saveta vlaške nacionalne manjine i zahtevamo da Ministarstvo prosvete preduzme sve mere da vlaška nacionalna manjina u što kraćem periodu započne konzumiranje svojih ustavnih i zakonskih prava na obrazovanje na svom maternjem jeziku. Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine je započeo sve potrebne pripremne radnje za uvođenje rumunskog jezika sa elementima nacionalne kulture u škole, te će u skladu sa tim svaki zahtev za uvođenje rumunskog jezika sa elementima nacionalne kulture, upućen osnovnim školama gde postoje zakonski uslovi uvođenje matrenjeg jezika, slati i Ministarstvu prosvete kako bi nadležno ministarstvo zajedno sa Nacionalnim savetom vlaške nacionalne manjine tj. ovlašćenim reprenativnim organom vlaške nacionalne manjine, preduzelo sve potrebne radnje iz svojih zakonskih ovlašćenja radi ispunjena ustavnih i zakonskih prava vlaške nacionalne manjine.

Dostavljeno:

Ministrastvu prosvete,
Ministarstvu za ljudska i manjinska prava,
Savetu Evrope,
Arhivi.

Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine
Predsednik, Živoslav Lazić

Faksimil dokumenta 2.
ZAHTEV NACIONALNOG SAVETA VLAŠKE NACIONALNE
MANJINE DA SE U MESTIMA NASELJENIM VLAŠKIM
STANOVNIŠTVOM UVEDE RUMUNSKI JEZIK SA ELEMENTIMA
NACIONALNE KULTURE

O POPISIVANJU RUMUNA (VLAHA) ISTOČNE SRBIJE

„Lepa je stvar istina, o stranče, lepa i trajna. Ali izgleda da je to stvar u koju nije lako ubediti ljude.”

Platon (V-IV vek pre Hrista)

„Zakoni”

Od prvih pomena do turskih popisnih deftera

Protekli su vekovi od prvih etničkih grupa koje se pominju u antičkim izvorima i procesa njihove romanizacije na prostoru koji danas obuhvata istočna Srbija¹³⁵³ do prvih pomena rumunofonih Vlaha u pisanim istorijskim izvorima srednjovekovnog razdoblja,¹³⁵⁴ a još

¹³⁵³ Fanula Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba (Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi)*, Sarajevo, Centar za balkanološka ispitivanja, Djela, knj. XXX, knj. 1, 1969.

¹³⁵⁴ *Annales Barenenses*, ed. G. H. Pertz, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, V, u: *Izvori za bugarska istorija VII, Latinski izvori za bugarska istorija II*, Sofija, 1958; Anne Comnène, *Alexiade I–III, (Règne de l'Empereur Alexis I Comnène 1081–1118)*, Texte établi et traduit par Bernard Leib, Paris (1937, 1943, 1945), réimpression 1967, II, u: *Izvoarele istoriei României III*, București, 1975; *Anonymus Bele regis notarius*, *Gesta Hungarorum*, IX, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1934; Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, in: *Fontes rerum Austriacorum, Scriptores*, vol. V; I. Crnčić, *Popa Dukljanina ljetopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto hrvatsku*, Kraljevica, 1874; *Descriptio Europae Orientalis. Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia, anno MCCCVIII exariata*, ed. O. Gorka, Cracoviae, 1916; Gervasius de Tilbury, *Otia imperialia*, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, vol. XXVII; Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio (sic!) Comnenis gestarum ad fidem codicis Vaticani*, recensuit Augustus Meineke, Bonnae, 1836, in: *Izvoarele istoriei României III*, București, 1975; Simon de Keza, *Gesta Hunnorum et Hungarorum*, IV, 1, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1935; S. Ljubić, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagraviae, 1868; *Miracula sancti Demetri II (Miraculorum s. Demetri martyris liber II)*, ed. C. Byesus, PG CXVI, col. 1325–1384, in: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*, SAN, Posebna izdanja CCXLI, Vizantološki Nstitut 3, Beograd, 1955; *Miracula sancti Demetri I–II*, in: F. Barišić, *Čuda Dimitrija Solunskog kao istorijski izvori*, Beograd, 1953; *Nicephori Bryennii*, ed. A. Meineke, Bonnae, 1836, in: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije III*, Vizantološki institut, Posebna

nekoliko vekova je moralo proći do prvih „popisa”¹³⁵⁵ njihovih ličnih imena u ratarskim naseljima župskih predela i ličnih imena njihovih starešina u vlaškim katunima planinskih predela, da bi u srednjovekovnim poveljama i hrisovuljama bili darovani manastirima od strane srpskih ili hrvatskih velikaša i kraljeva u vremenu od XIII do XV veka.¹³⁵⁶

O tome Dimitrije Bogdanović¹³⁵⁷ kaže „Povelje srpskih vladara ... pominju Vlahe i Arbanase. Ali kao izrazito manjinske etničke i socijalne grupe u oblasti koja je potpuno pokrivena srpskim naseljima, čiji se stanovnici ne navode uopšteno, već ličnim imenom starešine, glave domaćinstva... To je *svojevrnsni popis stanovništva*, čija je pretpostavka potpuna tačnost, jer se njim konstituišu sasvim određena feudalna prava i obaveze, a svaka društvena grupa imala je strogo utvrđen status... Status Vlaha i Arbanasa bio je svagda i posebno regulisan, jer su se po tome oni i izdvajali iz mase stanovništva. Nije, dakle, postojala zainteresovanost sastavljača ovog popisa u srednjovekovnoj darovnici *da menja i falsifikuje etničku pripadnost*

izdanja 10, Beograd, 1966; Nicéphore Bryennios, *Histoire*, Introduction, texte, traduction et notes par P. Gautier, Bruxelles, 1975; Nicetae Choniates, *Historia*, Rec. I. A. Van Dieten, Pars I, Praefationem et textum continens, Berolini et Novi Eboraci, 1975; Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. Lauer, Paris, 1924; Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, II, Viena, 1746; *Советы и рассказы Кекамена*. Сочинение византийского полководца XI века. Подготовка текста, введение, перевод и комментарии Г. Г. Литаврина, Москва, 1972, u: *Izvoarele istoriei României III – Scriitori bizantini (sec. XI–XIV)*, București, 1975; Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes ad fidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darko*, I–II, Budapesta, 1922–1927, 31 D (I), 35 B; 67 D (I), 71 D (I), 72 B, 77 B, u: *Izvoarele istoriei României*, IV, 452–455 itd.

¹³⁵⁵ Primitivne oblike popisa su obavljali Vavilonci (3800. p. n. e), Grci, Hebreji, Kinezi, Egipćani i Rimljani, ali su oni vršeni u svrhu davanja poreza pa su obuhvatali skoro uvek samo muško stanovništvo.

¹³⁵⁶ Imena iz prve Žičke povelje pisane 1220. godine (151 ime, 208 osoba); Imena iz gornjeg Polimlja u Dečanskoj hrisovulji II (250 imena, 545 osoba); Imena iz Hilendarske povelje (1282–1298. ili 1283); Imena iz Banjske hrisovulje pisane 1313–1318. godine (298 imena, 541 osoba); Hanž Frankopan u svojoj povelji potvrđuje stare povlastice Vlasima u Cetini 1436. godine (R. Lopašić, *Hrvatski urbani*, Mon. hist. jur. Slav. merid., 5, JAZU, Zagreb, 1894, Urb. 8).

¹³⁵⁷ Dimitrije Bogdanović (Beograd, 11. oktobar 1930 – Beograd, 14. jun 1986) bio je srpski istoričar, istoričar književnosti i akademik SANU.

zavisnog stanovništva. Onomastički material, sačuvan u poveljama XIII i XIV veka, pruža pouzdan osnov da se utvrdi srpsko, vlaško i albansko poreklo stanovništva. Važno je što se onomastička analiza ovih dokumenata u svojim rezultatima slaže sa zaključcima koji se mogu izvoditi prema neposrednoj, izričnoj oznaci etničke pripadnosti, pa se po svojim lingvističkim odlikama srpska imena zaista mogu identifikovati u srpskim (ratarskim) naseljima, vlaška u vlaškim i albanska u albanskim (stočarskim) naseljima, katunima.¹³⁵⁸ Drugim rečima, kategorija 'Srbalja' nosi zaista srpska, slovenska imena, kategorija 'Vlah' vlaško-romanska, a 'Arbanasa' – albanska imena.¹³⁵⁹

Od turskih popisnih deftera do tzv. Najpergovog popisa

Dolaskom Turaka Osmanlija na Balkansko poluostrvo zavedeni su popisi naselja i stanovništva s navedenim poreskim davanjima i zaduženjima na određenim područjima, najčešće sandžacima. Osvajanjem Vidinske despotovine nakon Nikopoljske bitke 1396. godine turska vlast je na njenoj teritoriji formirala Vidinski sandžak, čija je granica na zapadu išla razvođem između Timoka i Morave, obuhvatajući oblast Svrljiga, a konačnim padom Smedereva osvojena je i Despotovina na čijoj je teritoriji formiran Smederevski sandžak, koji je obuhvatao i srednjovekovnu oblast Braničevo, od Miroč planine na istoku do reke Morave na zapadu.

U navedenim sandžacima prvi popisni defter, odnosno zbirni popis Vidinskog sandžaka koji je sačuvan, bio je sačinjen 1454/55. godine,¹³⁶⁰ neposredno nakon spaljivanja Vidina od hrišćanske vojske koju je predvodio plemić rumunškoga porekla Janko Hunjadi, inače otac slavnog Matije Korvina. Drugi zbirni popisni defter Vidinskog sandžaka sačinjen je 1466. godine, ali je nažalost pronađen u

¹³⁵⁸ Mitar Pešikan, *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba*, Onomatološki prilozi III, IV, V, Brograd, SANU, Odeljenje jezika i književnosti, Odbor za onomastiku, 1982, 1983, 1984.

¹³⁵⁹ Dimitrija Bogdanović, *Knjiga o Kosovu*, Beograd, 1990, 49.

¹³⁶⁰ Душанка Боянич-Лукач, *Видин и видинският санджак през 15-16 век*, София, наука и изкуство, 1975, 15-94. Iste godine bio je popis pogranične oblasti Isa beja Ishakoglua i oblasti Brankovića (Vilayet-i Vilk).

fragmentima.¹³⁶¹ Navedeni popisi kao i onaj iz 1560. godine¹³⁶² daju podatke o brojnosti i strukturi stanovništva na određenom prostoru, o naseljima i njihovoj veličini, o nazivima sela i selišta, gradovima i manastirima, o podavanjima i poreskim zaduženjima hrišćana i naposljetku, sve o funkcionisanju timarskog sistema koji, po mišljenju Georgija Ostrogorskog, predstavlja nastavak vizantijske i južnoslovenske pronije,¹³⁶³ ali u njima nisu zabeležena lična imena i prezimena domaćina – feudalnih obveznika, njihove braće i sinova sa nalogima i dažbinama koje su razrezivane i naplaćivane, pa se zato bez tih podataka ne može argumentovano govoriti o etničkom sastavu stanovništva, pa samim tim ni o Vlasima (Rumunima i Aromunima) na prostoru Vidinskog i Smederevskog sandžaka.

Doduše, postoje zakoni kao što su: *Zakon za Braničevske Vlahe* koji je ispisan uz Poimeničen defter vilajeta Braničevo iz 1467/68. godine,¹³⁶⁴ *Zakon za Smederevske Vlahe* uz Poimeničen defter Smederevskog sandžaka iz 1476/77. godine¹³⁶⁵ i *Zakon za Braničevske i Vidinske Vlahe* iz 1501. godine,¹³⁶⁶ ali se u srpskoj literaturi o ovim *Vlasima vojnicima* još uvek razmišlja kao o socijalnoj kategoriji stanovništva srpskog porekla.

Međutim, u opširnim popisnim defterima Vidinskog sandžaka iz 1478/81.¹³⁶⁷ i 1586. godine, Braničevskog deftera iz 1467,¹³⁶⁸

¹³⁶¹ Dušanka Bojanić, *Fragmenti zbirnog popisa Vidinskog sandžaka iz 1466. godine*, u: Fragmenti jednog zbirnog i jednog opširnog popisa Vidinskog sandžaka iz druge polovine XV veka, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, 1973, Istorijski institut, 5-77.

¹³⁶² Душанка Боянич-Лукач, *Видин и видинският санджак през 15-16 век*, София, наука и изкуство, 1975, 77-160.

¹³⁶³ Georgije Ostrogorski, *O vizantijskom feudalizmu*, Sabrana dela Georgija Ostrogorskog, knj. 1, Beograd, Prosveta, 1969, 127-342.

¹³⁶⁴ Branislav Đurđev, *Ispisi iz deftera za Braničevo iz XV veka*, Istorijski glasnik 3-4, Beograd, 1951, 97; Nicoara Beldiceanu et Irène Beldiceanu-Steinherr, *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, Südost-Forschungen, Band XXIV, München, 1965, 112.

¹³⁶⁵ Dušanka Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd, Istorijski institut, 1974, 12-13.

¹³⁶⁶ Dušanka Bojanić-Lukač, *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, Istorijski časopis, knj. XVIII, 255-268.

¹³⁶⁷ Dušanka Bojanić, *Fragmenti zbirnog popisa Vidinskog sandžaka iz 1478/81. godine*, u: Fragmenti jednog zbirnog i jednog opširnog popisa Vidinskog sandžaka iz

Smederevskog sandžaka iz 1476. godine,¹³⁶⁹ Popisa džizija Vidinskog sandžaka iz 1721/22. i 1723/24. godine,¹³⁷⁰ pored popisa naziva naselja i davanja u naturi, po prvi put zabeležena su lična imena i prezimena vlasnika svih domaćinstava, njihove braće i sinova, a pokatkad i vlasnika, na osnovu kojih se može argumentovano govoriti o *Vlasima vojnucima* i o *Vlasima filurdžijama* kao o etničkoj kategoriji stanovništva, tj. o Rumunima (Vlasima) na prostoru Vidinskog i Smederevskog sandžaka od XV do XVIII veka.

U ratu Austrije i Turske od 1683. do 1699. godine i u ratu od 1716. do 1718. godine prostor istočne Srbije bio je nekoliko puta pregažen i opustošen ratnim dejstvima. Ratovanje je posredovanjem Engleske završeno potpisivanjem Požarevačkog mira zaraćenih strana 21. jula 1718. godine. Tim mirom Austrija je dobila područje severne Srbije. Granica sa Turskom na istoku bila je reka Timok, odakle je planinskim vencima išla prema Paraćinu, a odatle na Stalać, pa severnom obalom Male Morave do više Čačka, da bi planinskom kosom između rudničkog i užičkog kraja išla do više Lešnice na Drini, a zatim na Šabac. Navedene oblasti su bile pod administracijom takozvane „Kraljevine Srbije”, osim Negotinske Krajine i nekih oblasti uz Krajinu, koje su bile pod upravom Temišvarске administracije. Među neznatnim činovnicima u komisiji koja je izvršila razgraničenje našao se pukovnik grof Najperg i inženjerski kapetan Epšelvic. Najperg je 1718. godine sačinio izveštaj, tzv. *Najpergov popis*, u kojem je naveo petnaest distrikata (nahija) i u svakom je od njih zabeležio sva naselja pojedinačno, naseljena i opustela, osim u Porečkom, Majdanpečkom i Homoljskom distriktu

druge polovine XV veka, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, 1973, Istorijski institut, 79–177.

¹³⁶⁸ Momčilo Stojanović, *Braničevski teftar : Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*, Beograd, Istorijski institut, 1987, 35–289.

¹³⁶⁹ *Turski katastrski popisi nekih područja zapadne Srbije XV i XVI vek*, I (Detaljni popis Smederevskog sandžaka iz 1476. godine; Detaljni popis Smederevskog sandžaka iz 1516. godine; Sumarni popis Smederevskog sandžaka iz 1525. godine), Čačak, 1984, 7–640, II (Poimenični popis Vlaha Smederevskog sandžaka iz 1528. godine), Čačak, 1985, 29–231, III (Detaljni popis sandžaka Smederevo iz 1559/60. godine), Čačak, 1985, 7–556 (Priredio Ahmed S. Aličić).

¹³⁷⁰ *Християни и евреи във видинско : Джизие описи на Видинския санджак от 20-те години на XVIII век*, София, Държавна агенция „Архиви”, 2010, 6–217.

gde ih je prikazao zbirno,¹³⁷¹ a Epšselvic je sačinio kartu s nazivima pojedinih naselja unutar navedenih distrikata. Nažalost, ovi izvori ne prikazuju etnički sastav stanovništva navedenih naselja unutar svakog distrikta, ali nam omogućavaju da navedena naselja uporedimo sa naseljima u nešto kasnijim izvorima, kao što su crkveni popisi pojedinih parohija u Požarevačkom, Gročanskom i Beogradskom egzarhatu koje je sačinio egzarh Maksim Radković 1733, 1734. i 1735. godine, i posredno donesemo tačan pregled etničkog stanja na prostoru današnje Braničevske eparhije. Ovde je zanimljivo za pojedine distrikte u istočnom delu Srbije navesti koliko je bilo nastanjenih i koliko je bilo napuštenih mesta u kojima se rumunsko (vlaško) stanovništvo moglo nastaniti u navedenom periodu austrijske vlasti.

Tako je recimo u **Ključkom distriktu** bilo popisano 14 nastanjenih naselja, od kojih je u 9 naselja (Golubinje, Manastirica, Kladovo, Gornja/Velika Vrbica, Rtkovo, Korbovo, Podvrška, Velika Kamenica, Velesnica), na osnovu popisa egzarha Radkovića (1733, 1734, 1735) i na osnovu saznanja da su ta naselja i danas naseljena rumunskim (vlaškim) stanovništvom, bilo Rumuna (Vlaha) i 1718. godine, tj. u vreme nastanka *Najpergovog popisa*, a najverovatnije ih je bilo i pre navedenog popisa. Da li su autohtoni ili su u nekoj od prethodnih migracija bili doseljeni sa Karpatskih gora na područje Ključa, ne možemo sa sigurnošću znati. U 5 preostalih nastanjenih naselja danas živi srpsko stanovništvo koje zasigurno nije napustilo svoja ognjišta u vreme ratnih razaranja 1716–1718. godine, pa je, verujem, tu moralo živeti i pre *Najpergovog popisa*. Na teritoriji Ključkog distrikta popisano je i 7 naselja (Kovilovo, Sip, Šajina,¹³⁷² Ostrovo, Vajuga, Grabovica, Potočica¹³⁷³) koja su 1718. godine bila

¹³⁷¹ Dušan Pantelić, *Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira*, Spomenik SAN XCVI, Beograd, 1948.

¹³⁷² Sada sedište kod Manastirice. K. Jovanović je zabeležio predanje po kome je ranije pored potoka Šajine bilo istoimeno selo čiji su se stanovnici zbog turskog zuluma ili zbog kuge raselili na razne strane. Jedna grupa tih iseljenika osnovala je Manastiricu. Kosta Jovanović, *Negotinska Krajina*, 289: *Selište u Šajni je, vele, od istoimenog sela, koje je ranije postojalo.*

¹³⁷³ Sada zemljište (polje) u Grabovici.

nenastanjena, a u njima danas živi rumunsko (vlaško) stanovništvo koje se doselilo u vreme austrijske vlasti (1718–1739).

U **Krajinskom distriktu** bilo je popisano 20 naseljenih mesta od kojih u 7 (Urovice, Jabukovac, Radujevac, Prahovo, Srbovo, Samarinovac, Džanjevo/Dušanovac) danas živi rumunsko (vlaško) stanovništvo koje je tu bilo i pre i u vreme Najpergovog popisa, jer se u kasnijim vremenima ne pominju neke veće seobe Srba i doseobe Rumuna (Vlaha) kojima je stanovništvo u navedenim naseljima moglo biti zamenjeno. Pored naseljenih bilo je i 11 napuštenih mesta (Brza Palanka, Buljevica,¹³⁷⁴ Slatina, Prevat /nepoznato/, Turija,¹³⁷⁵ Luka, Welisatz /nepoznato/, Glogovica, Bukovče, Kobišnica, Crushovitza /nepoznato/) koja su danas naseljena rumunskim (vlaškim) stanovništvom koje se doselilo u vreme austrijske vlasti (1718–1739).

Rumunskog (vlaškog) stanovništva u **Krivinskom distriktu** ima u mnogo manje naselja nego srpskog. Bilo je popisano 13 nastanjenih naselja, od kojih u 2 (Mokranje, Sokolovica¹³⁷⁶) danas živi rumunsko (vlaško) stanovništvo, a u ostalih 11 naselja danas živi srpsko stanovništvo, pa je opravdano pretpostaviti da je i u vreme Najpergovog popisa u njima bio isti raspored rumunskog (vlaškog) i srpskog stanovništva. Bilo je i 11 nenastanjenih naselja (Barbaševo,¹³⁷⁷ Skrovnica,¹³⁷⁸ Jasikova, /Gornja/ Koprivnica,¹³⁷⁹ /Donja/ Koprivnica, Visoka,¹³⁸⁰ Rostveza /nepoznato/, Kućača,¹³⁸¹ Wirlavisoka /nepoznato/, Krasna,¹³⁸² Lečevo¹³⁸³) koja su verovatno

¹³⁷⁴ Kraj (deo) sela Urovice. Kosta Jovanović, *Negotinska Krajina*, 247.

¹³⁷⁵ Na karti jugozapadno od Urovice. Po predanju, Turija je naselje koje je rastureno, pa su njegovi stanovnici prešli u Jabukovac. Kosta Jovanović, *Negotinska Krajina*, 242.

¹³⁷⁶ Sada zemljište (polje) u Mokranji. Kosta Jovanović, *Negotinska Krajina*, 171.

¹³⁷⁷ Sadašnje selište *Barbaševo* u Mokranji je rumunskog porekla. Kosta Jovanović, *Negotinska Krajina*, 171.

¹³⁷⁸ Sada zemljište u Tamničju. Kosta Jovanović, *Negotinska Krajina*, 57.

¹³⁷⁹ Ovde se svakako misli na Jelašnicu, južno od Koprivnice, u njenom neposrednom susedstvu.

¹³⁸⁰ U Miteserovu spisku sela u Krajini iz 1783. godine pominje se i selo *Viszoka* (posle Brusnika a pre Jelašnice). Spomenik LXXIV, 122.

¹³⁸¹ Sada zemljište u Brusniku.

¹³⁸² Sada zemljište u Koprivnici.

bila naseljena manje rumunskim (vlaškim), a više srpskim stanovništvom, jer se danas samo top. Barbaševo nalazi u ataru Mokranja u kojem živi rumunsko (vlaško) stanovništvo, a ostali potesi u kojima su identifikovani nazivi bivših naselja nalaze se u atarima srpskih sela pa je verovatno u njima živelo srpsko stanovništvo.

Složenija situacija bila je u **Resavskom distriktu** gde je 1718. godine bilo popisano 16 nastanjenih od kojih su u 3 naselja (Grabovac, Šuvanica – potes u vlaškom selu Isakovu¹³⁸⁴, Rakibara /?/ – potes u vlaškom selu Isakovu¹³⁸⁵) živeli i danas žive Rumuni (Vlasi), a u ostala 13 naselja živeli su i danas žive Srbi. Međutim, u ovom distriktu popisano je i 54 nenastanjenih naselja od kojih u 13 (Jasenovo, Brestovo Malo, Brestovo Veliko, Beljajka, Bobova, Proštinac, Subotica, Mačevac, Vlačka, Bigrenica,¹³⁸⁶ Isakovo, Dobra Voda,¹³⁸⁷ Židilje) danas živi rumunsko (vlaško) stanovništvo, a 4 bivša napuštena naselja (Bobote,¹³⁸⁸ Sudovac,¹³⁸⁹ Tirovo,¹³⁹⁰ Rasje¹³⁹¹) danas su samo potesi u selima s rumunskim (vlaškim) stanovništvom, pa mogu s izvesnom sigurnošću reći da je u njima, pre nego što su spojena s današnjim rumunskim (vlaškim) naseljima, živelo takođe rumunsko (vlaško) stanovništvo kao i u 13 prethodno navedenih, jer nekih značajnijih i većih seoba srpskog kao i doseoba rumunskog

¹³⁸³ Sada zemljište u Rečkoj. Na Epšelvicovoj karti nalaze se, u docnijem Krajinskom okrugu, još i ova mesta (kojih nema u ovom popisu): naseljena: Czerna (nepoznato), Milaniz (Malajnica), Raedno (manastir Vratna), Plazke (man. Blacki), Kulo (Miloševa Kula), svega 5 – pusta: Gruina (Grujinac, zemljište u Brusniku), svega 1.

¹³⁸⁴ Sada zemljište u Isakovu. Stanoje Mijatović, *Resava*, Naselja i poreklo stanovništva 26, 209 (nadalje: Stanoje Mijatović, *Resava*).

¹³⁸⁵ Sada zemljište u Isakovu. Stanoje Mijatović, *Resava*, 209.

¹³⁸⁶ M. Đ. Milićević, *Kneževina Srbija*, 1105, pominje jednu staru crkvinu u mestu *Obleži* između izvora reke *Nemanje* i sela *Bigrenice*.

¹³⁸⁷ Sada zemljište u Židilju. Stanoje Mijatović, *Resava*, 208. – Na karti se u Resavskom distriktu nalaze još i ova mesta (kojih u ovom popisu nema): naseljena: *Czuilaz* (možda *Svilajnac*, samo bi mu onda na karti mesto bilo severnije), *Raaenaz* (*Ravanica*), *Sibniz* (na Mlavi), *Wainiza*, svega 4. – pusta: *Luschiza* (danas ne postoji), *Mutevelin* (ne postoji), svega 2.

¹³⁸⁸ Sada zemljište u selu Beljajci. Stanoje Mijatović, *Resava*, 186.

¹³⁸⁹ Zemljište u Bobovi. Stanoje Mijatović, *Resava*, 187.

¹³⁹⁰ Sada zemljište u Dublju (Srez resavski). Stanoje Mijatović, *Resava*, 205.

¹³⁹¹ Sada zemljište u Dublju. Stanoje Mijatović, *Resava*, 205.

(vlaškog) stanovništva nije bilo u navedenim naseljima nakon Najpergovog popisa. U preostala 23 nenastanjena naselja (Resava /Manasija/, Tuševo,¹³⁹² Dobrševo,¹³⁹³ Zlatenac,¹³⁹⁴ Radošin, Bresje /?/ Velike i Male, Čelije,¹³⁹⁵ Vrlan, Njegovjin,¹³⁹⁶ Senje /Gornje/,¹³⁹⁷ Balajinac, Jaković manastir, Malo Popoviće, Sedlari, Đurinac, Kupinovac, Misič /?/,¹³⁹⁸ Troponje, Roanda, Jelovac, Strmosten, Supska, Miliva) danas živi srpsko stanovništvo, pa je najverovatnije u njima za vreme Turaka živelo srpsko stanovništvo, dok je 14 naselja i danas ostalo nepoznato (Potkariza, Juhava, Pruscheraz, Ibar Rostiky, Viepovaz, Petkoriz, Rozera, Oppraschkay, Morzofschy, Sepiza, Schucize, Orravonica, Misosofski, Pachaviza), pa je u vreme pre *Najpergovog popisa*, tj. pre nego su postala nenastanjena ili još bolje rečeno, u turskom periodu, u njima hipotetički moglo živeti srpsko ili rumunsko (vlaško) stanovništvo koje je izginulo na ratištima ili emigriralo na područje današnje Vojvodine.

U ostala tri distrikta (**Homoljski 10, Majdanpečki 10, Porečki 15**) navedeno je ukupno 35 nastanjenih naselja, koja, nažalost, nisu poimenično navedena, pa se uporednom metodom sa današnjim naseljima ništa ne može reći o etničkom poreklu stanovništva, osim da u navedenim oblastima danas postoji veći broj naselja u kojima je smešteno rumunsko (vlaško) stanovništvo, a manji je broj naselja u kojima živi srpsko stanovništvo.

¹³⁹² Staro naselje, docnije sjedinjeno sa Gložanima. Stanoje Mijatović, *Resava*, 169.

¹³⁹³ Staro naselje u Gložanima. I sada se u Dobrševu nalaze razvaline neke stare crkve. Stanoje Mijatović, *Resava*, 198.

¹³⁹⁴ Deo sela Gložana. Nekad je tu bilo selo istog imena; „u Zlatencu ima ruševina od nekog starog manastira”. Stanoje Mijatović, *Resava*, 198.

¹³⁹⁵ Sada zemljište u Vrlanu. Misli se da je u Vel. Čelijama bilo staro selo, pa je otuda pomešteno. Stanoje Mijatović, *Resava*, 196.

¹³⁹⁶ Sada zemljište u Troponju. Po predanju, staro selo Troponje je bilo nekad u Njegovjinu, pa se otuda naselilo. Stanoje Mijatović, *Resava*, 236, 730.

¹³⁹⁷ Po svoj prilici je to Gornje Senje, koje se pominje u izveštaju Maksima Ratkovića (Glasnik 56, 151) i izveštaju o Beogradskoj eparhiji (Spomenik XLII, 129), a manastir koji se pod njegovim imenom pominje svakako je Ravanica, udaljena četvrt časa hoda.

¹³⁹⁸ Premešteno naselje u Crkvencu.

Od popisa harača Krajine i Ključa 1740/41. do popisa 1839. godine

Beogradskim mirom 1739. godine severni delovi Srbije ponovo su pripali turskoj vlasti koja je nakon nepune dve godine sačinila popis imovine i stanovništva. Nažalost, javnosti je dostupan samo *Popis harača Krajine i Ključa za 1740/41. godinu*¹³⁹⁹ i *Katastarski popis Krajine i Ključa za 1741. godinu*¹⁴⁰⁰ u kojima su popisani prihodi svakog naselja i navedena sva lična imena i prezimena poreskih glava¹⁴⁰¹ na osnovu kojih možemo argumentovano govoriti o prisustvu rumunskog (vlaškog) stanovništva na prostoru Negotinske Krajine i Ključa, ali ne i u ostatku istočne Srbije.

Opis Istočne Srbije i jednog dela Bugarske (Put od Mosne kroz Krajinu i Homolje do manastira Ravanice; Put iz Ravanice u Gurgusovac, Niš i natrag; Put iz Ravanice u Vidin, Gurgusovac, Kladovo i, kroz Zvižd i Mlavu, natrag; Put od Čuprije do Požarevca i natrag) koji je sačinio Franc Ksaver Pokorni 1784. godine po nalogu austrijskih vlasti, govori o stanju puteva i prelaza preko reka, pojedinih naselja i utvrđenja u slučaju vojnih dejstava prema Turskoj, ali ne govori o etničkom sastavu stanovništva na području i u naseljima koje pominje.

¹³⁹⁹ Radmila Tričković, *Popis harača Krajine i Ključa za 1153. godinu po hidžri*, u: Dva turska popisa Krajine i Ključa iz 1741. godine, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, Istorijski institut, 1973, 193–241.

¹⁴⁰⁰ Radmila Tričković, *Katastarski popis Krajine i Ključa iz 1741. godine*, u: Dva turska popisa Krajine i Ključa iz 1741. godine, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, Istorijski institut, 1973, 243–323.

¹⁴⁰¹ Navešćemo neka imena po Katastarskom popisu Krajine i Ključa iz 1741. godine (selo Tekija): *Dimitraško* (< Dumitraşcu) *Barbul*, *Jon Mihail*, *Avram Babalik* (Babalîc), *Stan Began*, *Petre Oc* (< Oţu), *Prvul Abugarul* (< Alu Bugaru), *Jovan Acej*, *Acej Prvul*, *Jankul Apredej* (< Alu Preda), *Jorga Pečila*, *Jovan Kaşuga* (< Căşiuğă „kečiga”), *Pavo Barzika*, *Janoš Panej*, *Jorga Dulger*, *Džora Lapadad*, *Jakob Arogač* (< Alu Rogaci < rogaci „vrsta klješta za pecanje”), *Radul Latanič*, *Jon Fečorujon* (< fecioru Ion „sin Jon”), *Nikola Trandafila*, *Firijon* (< Firu Ion) *Kaja*, *Matej Olar*, *Stamati Ilej*, *Gina Dulger*, *Dragič Draguli*, *Nikuca Anedeljej*, *Đorđe Tepeluca*, *Jon Žiko* (< Jicu), itd. Vidi: Radmila Tričković, *Katastarski popis Krajine i Ključa iz 1741. godine*, u: Dva turska popisa Krajine i Ključa iz 1741. godine (Poseban otisak iz *Miscellanea* 2), Beograd, Istorijski institut, 1973, 283–284.

Od 1804. godine do kraja prve vladavine kneza Miloša u Kneževinu Srbiju bilo je mnogo useljavanja, ali je i mnoštvo Turaka iseljeno. Vesić kaže da se „Ranije iseljeno srpsko stanovništvo vraćalo ... natrag u Srbiju”,¹⁴⁰² ali je ovom prilikom izostavio njihovo navodno povlašćavanje u Almašu i Erdelju, kako inače piše na prethodnim stranama (10–11) svoje knjige. Na osnovu popisa (h)aračkih lica 1820. godine, na teritoriji Smederevskog (Beogradskog) sandžaka u 2594 naselja živelo je, bez romskog stanovništva, 368.000, odnosno 500.000 žitelja na teritoriji Kneževine Srbije nakon pripajanja šest nahija, a na prvom popisu stanovništva 1834. godine utvrđeno je 678.000 stanovnika.¹⁴⁰³

U toku i nakon svih manjih ustanaka i buna, kao i u vreme one poznatije pod imenom *Kočina krajina* (1788–1791), zatim nakon *Prvog srpskog ustanka* (1804–1813), *Hadži-Prodanove bune* (1814) i *Drugog srpskog ustanka* (1815–1817) nastale su mnoge, manje i veće, seobe srpskog i rumunskog (vlaškog) stanovništva iz oblasti pod turskom upravom u oblasti pod austrijskom vlašću kao i sa prostora Banata, Transilvanije, Vlaške i Moldavije na prostor istočne Srbije.

Period od 1815. do 1830. godine obeležen je stvaranjem autonomnih srpskih organa po selima, okruzima i nahijama, čija su ovlašćenja postepeno rasla. Međutim, život prosečnog stanovnika Srbije, koja je imala provincijski status u okviru Turske imperije, nije se bitnije poboljšao od onoga pod turskom vlašću u periodu od poraza pod zidinama Beča (1683) do Prvog srpskog ustanka (1804). Ali, i pored toga, Osmanlije su se obavezale Jedrenskim mirom (1829) da će dozvoliti Srbiji pripajanje šest nahija koje su tokom Prvog srpskog ustanka osvojili srpski ustanici. Tako su oblasti, Negotinska Krajina, Ključ i Crna Reka, gde je bilo mnoštvo naselja s rumunskim (vlaškim) življem, pripojene Miloševoj Srbiji, odnosno ostatku rumunskog (vlaškog) stanovništva koji se prostirao do Morave. Za budućnost Srbije od značaja je i hatišerif iz 1830. godine, kojim je Srbija od provincije u okviru Turske imperije prešla u status *vazalne kneževine*, uz druge značajne odredbe. Srbija je hatišerifom dobila slobodu

¹⁴⁰² Miladin Ž. Vesić, *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd, SANU, Geografski institut „Jovan Cvijić”, Posebna izdanja, knj. 31, 1978, 17.

¹⁴⁰³ Miladin Ž. Vesić, *op. cit.*, 17.

veroisповести kao i to da u Beogradu za mitropolita može biti biran Srbin umesto dotadašnjih Grka fanariota. Tako je 1831. izabran *mitropolit beogradski Melentije Pavlović* (1831–1833).

U periodu od 1804. do 1830. godine poražavajući je odnos novih vlasti, vojvoda, knezova i buljukbaša, koja se bogatila na račun sve siromašnijeg naroda.¹⁴⁰⁴ Zato su se Srbi povratnici, Rumuni (Vlasi) povratnici i novodoseljeni našli u čudu pred nametima i zahtevali su ono što im u oslobođenoj zemlji pripada. Vuk Karadžić piše da su se „*narodne starešine*” još u vreme Prvog srpskog ustanka (1804–1815), dok se narod borio za „*slobodu*”, toliko obogatile da su *postale najbogatiji ljudi u Srbiji*, tako što su zaposeli *po Beogradu najlepše kuće, dućane i magaze, a oko Beograda njive i livade; Beogradsku i Ostružničku skelu i đumruke niko drugi osim nji nije mogao zakupiti, niti je i kake druge velike trgovine mogao ko voditi da oni u njoj nisu bili pomešani*. Jedan od vojvoda *kupio je na doboš najlepše turske kuće, mehane, bašte i vodenice u besćenje, van svake kontrole*.¹⁴⁰⁵ Prilikom prodaje i kupovine turskih imanja niko nije smeo da licitira *pošto su licitaciji prisustvovali knezovi, sa kojima se niko nije mogao nadmetati, tako da su turska imanja pripadala*

¹⁴⁰⁴ U Kragujevcu 8. juna 1827. godine potpisao je *Sud narodni serbski* naredbu „Kulučenje naroda knezovima – Blagorodna gospodo knezovi, nahije požarevačke” kojom se zabranjuje knezovima spomenute nahije da za svoju korist neprestano narod na kuluk teraju, u: Branko Peruničić, *Grad Požarevac i njegovo upravno područje*, Beograd, Skupština opštine Požarevac, Novinsko-izdavačka organizacija „Braničevo”, 1977, No 406 (467–468).

¹⁴⁰⁵ Aleksa S. Jovanović, *Baština vojvode Mladena Milovanovića (Iz zbirke podataka za istoriju srpskog baštenskog prava)*, u: Branič, Časopis za pravne i državne nauke, Beograd, Organ udruženja javnih pravozastupnika u Srbiji, Godina II, br. 1 i 2, 1888, 393–406. Jovanović na 393. stranici svoga rada piše da po osvojenju Beograda 1807. godine „osem ostalih veoma se obogate pljačkom srpske vojvode: Mladen Milovanović ... i njegov prijatelj i jednomišljenik Miloje Petrović Trnavac ... Za Mladena i Miloja veli V. Karadžić da su se o zauzeću Beograda najviše napljačkali i namestili se u najlepšu kuću – u konake Mehmed-age Fočića. Pravo bogatstvo njihovo datira od godine 1808. od kupovine turskih kuća i baština, čiju prodaju beše naredio Vožd zarad podmirenja ratnih troškova. Kao dva u ono vreme najbogatija, a posle Vožda i najsilnija velikaša, koristeći se položajima Mladen i Miloje tako reći grabili su hanove, kuće i dućane turske kupujući ih u besćenje, van svake kontrole, jer je Vožd živio u Topoli i retko silazio u Beograd.” Na sledećim stranicama Jovanović donosi i prepise 14 originalnih tapija.

vojvodama.¹⁴⁰⁶ Pored toga, sve su vojvode, knezovi i buljukbaše „upotrebljavali... kuluk... na sređivanje svoji sopstveni, a i pritisnuti turski zemalja... Vojvode nisu imale plate, nego su po jedno selo imali, koje im je radilo...” Karadžđu je, recimo, kulučilo oko tri hiljade „momaka”.¹⁴⁰⁷ U *Karađđevom delovodnom protokolu* nalaze se i podaci o svireposti starešina i njihovih ljudi prema narodu u tolikoj meri da „Očevdac onoga vremena ne može se bez užasa opominjati svega onoga što su ovi ljudi onda činili”.¹⁴⁰⁸

Ništa bolje ne može se reći ni o vremenu posle Drugog srpskog ustanka (1815) na osnovu podataka o putevima bogaćenja narodnih starešina. Knez Miloš je, recimo, stekao velika bogatstva zakupima turskih prihoda, harača i spahijskog desetka, monopolisanjem spoljne trgovine, zahvatanjem u opštenarodnu imovinu i nešto kupovinom turskih imanja.¹⁴⁰⁹ Zato su i pre hatišerifa iz 1830. godine zavedeni mnogi tzv. (h)arački popisi sa imenima i prezimenima vlasnika poseda, popisi imena i prezimena vlasnika obora koza i ovaca odakle se na osnovu onomastikona može suditi o rumunskom (vlaškom) stanovništvu, a prikupljanje tih prihoda obavljano je preko kneževih ljudi ili nakupaca koji su „*gore s ljudima nego Turci postupali*”.¹⁴¹⁰ Pored toga, knez Miloš je kontrolisao sav trgovački promet van Srbije naredbom u kojoj piše: „*da se ni edan usudili ne biste marvi kakovu u Cesariju prevesti pređe nego bi vam sajbjija one marve moje objavljenije na to pokazao*”.¹⁴¹¹ Knez je naređivao i da se „*zagrađuju u jesen čitave planine*” za ishranu žirom njegove stoke i „*čitava brda i doline radi zverinjaka*”,¹⁴¹² dok su mnoge seoske i knežinske ispaše uzurpacijom prešle u privatnu svojinu knezova. Uz to je narod na otetoj zemlji prisilno besplatno kulučio, jer su „*batina, kamdžija, cerić, proštac, pa i sekira, bili... obično sredstvo u rukama narodnih*

¹⁴⁰⁶ Lazar Arsenijević-Batalaka, *Istorija srpskog ustanka*, Beograd, 1879, 377.

¹⁴⁰⁷ *Glasnik Društva Srbske Sovesnosti*, sv. III, Beograd, 1851, 184.

¹⁴⁰⁸ Lazar Arsenijević-Batalaka, *Istorija srpskog ustanka*, Beograd, 1879, 174.

¹⁴⁰⁹ Dušanka Bojanić Lukač, Tatjana Katić, *Osmanska dokumenta o prodaji turskih imanja knezu Milošu Obrenoviću*, Mešovita građa : Miscellanea, Nova serija, knj. XXVI (2005), 25–155.

¹⁴¹⁰ Mihailo Gavrilović, *Miloš Obrenović*, vol. II (1821-1826), Beograd, Nova štamparija Davidović, 1909, 370–371.

¹⁴¹¹ Petrović, *Građa za istoriju*, I, 350–351.

¹⁴¹² V. Karadžić, *Pisma*, 1847, 159.

starešina”.¹⁴¹³ To se, kaže Gavrilović, dešavalo u Srbiji kneza Miloša kad je „*proređeno stanovništvo posrtalo pod ogromnim naporima, koje je izdržalo u borbi za opstanak*”, odnosno, „*kad je glad carovala u punoj snazi*”.¹⁴¹⁴

Nažalost, nakon izdejstvovanog vazalnog položaja Srbije prema Turskoj (1830) stanje se nije popravljalo, već naprotiv, narod je nastavio da kuluči starešinama, zaduživao se kod činovnika koji su se bavili zelenaštvom i prodavao u bescenje imanje za porez i dugove, a oko narodne imovine i dalje su se otimali seoski kmetovi, sreski i okružni načelnici i ministri (popečitelji). Gavrilović kaže za jednog okružnog načelnika da „*nije ništa ni radio po zvaničnoj dužnosti, nego je zauzimao opštinske zemlje i šume i gradio vodenice, i starao se kako će se tuđim znojem i narodnim dobrima obogatiti*”.¹⁴¹⁵ Zbog velike prezaduženosti seljaka kod činovnika zelenaša „Knez Miloš je pokušao da spreči propadanje seljaštva prodajom imovine zbog prezaduženosti, videći u tome ne samo ekonomski već i socijalni problem”, pa je sredinom „1836. izdao ukaz kojim se zabranjivalo da se jedan minimum slobodnog poseda i ekonomsko-proizvodnih sredstava može prodati za dug.”¹⁴¹⁶ Knežev ukaz je značajan i po tome što su svi zatečeni strani žitelji Srbije mogli dobiti srpsko podanstvo. Međutim, ovim ukazom nije se moglo stati na put ekonomskom propadanju sela i odlivu stanovništva iz Srbije. Apsolutizam kneza Miloša, kojim je praktično uspostavio turske metode vlasti u sopstvenom feudalnom sistemu, kao i monopol na trgovinu od kojeg se obogatio, nije mogao da se ublaži navedenim ukazom. Njegove metode bogaćenja na račun sve siromašnijeg naroda koji je, maltene, umirao od gladi, preuzele su i ostale srpske vojvode, knezovi i buljukbaše, pa su zato svuda nicale bune i prevrati sve do njegove abdikacije 1839. godine.

¹⁴¹³ Mihailo Gavrilović, *Miloš Obrenović*, vol. II (1821–1826), Beograd, Nova štamparija Davidović, 1909, 463.

¹⁴¹⁴ Mihailo Gavrilović, *Miloš Obrenović*, vol. I (1813–1820), Beograd, Nova štamparija Davidović, 1908, 255.

¹⁴¹⁵ Mihailo Gavrilović, *Miloš Obrenović*, vol. I (1813–1820), Beograd, Nova štamparija Davidović, 1908, 236–237.

¹⁴¹⁶ <https://sr.wikipedia.org/sr/%25D0%2590%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D1>

U takvim okolnostima su vazalnu Kneževinu Srbiju zapljusnule učestale migracije *mnogih porodica zadružnog tipa* rumunskog (vlaškog) življa iz rumunskih zemalja, Vlaške, Banata, Transilvanije i Moldavije, koje je knez Miloš oberučke primao i naseljavao na prostoru Stiga, Braničeva, Pomoravlja, Mlave, Zvižda, Homolja, Resave, Peka i Poreča do 1833, tj. do pripajanja šest nahija Kneževini Srbiji, a nakon toga i na teritoriji Crne Reke i Negotinske Krajine i Ključa. Naknadne migracije rumunskog (vlaškog) življa unutar Kneževine Srbije ili vraćanje na prostore odakle je doseljen nastale su upravo zbog navedene sveopšte otimačine i bede na koju su naišli u Srbiji i od koje su pobjegli iz svoje domovine, a ne zato što je to bio jedan *nestabilan element* ili kako ih sâm Đorđević u svom delu *Iz Srbije kneza Miloša* naziva „*lakoverni Rumuni* među kojima su rumunske vlasti razvile vrlo živu agitaciju, pozivajući ih na povratak i obećavajući im da će svaki ko se vrati 'tri godine od svakog danka i kuluka oslobođen biti'”.¹⁴¹⁷

U takvim okolnostima sveopšte otimačine vojvoda, knezova i buljukbaša vršeni su popisi vlasnika imovine s ličnim imenima i prezimenima na osnovu kojih se može govoriti o etničkom sastavu, tj. o rasprostranjenosti i brojnosti rumunskog (vlaškog) stanovništva koje je popisano u istočnim oblastima Kneževine Srbije. Prvi popisi stanovništva u kojima su navedena lična imena i prezimena nalaze se u spiskovima s navedenim vlasnicima obora ovaca i koza za svako selo, kao npr. u svih sedam knežina (*moravska, mlavska, golubačka, omoljska, zviždaska, ramska i pećska*) *požarevačke nahije* za 1823. i 1827. godinu.¹⁴¹⁸ U Kneževini Srbiji je tridesetih godina jačao otpor prema Miloševom apsolutizmu, koji će dovesti i do nekoliko većih buna, a posle *Miletine bune* januara 1835. godine bio je donet prvi srpski *Sretenjski ustav* februara iste godine. Ograničavanjem Miloševe

¹⁴¹⁷ Državni Arhiv, Kraljevska kancelarija, Nahija Negotinska; Tih. R. Đorđević, *Iz Srbije kneza Miloša (Stanovništvo – naselja)*, Beograd, 1924, 104–105.

¹⁴¹⁸ Dao sam primer u popisu vlasnika ovaca i koza sela Ranovca knežine mlavske iz 1827. godine u poglavlju *Povlašćavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

vlasti usledio je tzv. *Turski ustav* 1838. i njegova abdikacija 1839. godine.¹⁴¹⁹

O velikom mnoštvu Rumuna (Vlaha) u Kneževini Srbiji u to vreme pišu u već spomenutom radu Olivera Dumić i Nebojša Đokić gde kažu da „Posle Srba, u Srbiji knjaza Miloša, bilo je najviše Vlaha.”¹⁴²⁰ Oni su i u to vreme živeli, u glavnome, u ona četiri okruga istočne Srbije, u kojima i danas žive. Sem toga bilo ih je nešto i u Smederevskom Okrugu, 1838. godine pominju se u selu Kuliču,¹⁴²¹ gde ih je i početkom XX veka bilo nekoliko duša, a 1831. i 1836. godine pominju se i u Smederevu.”¹⁴²²

U tim burnim godinama tek stasale Kneževine Srbije, iako u vazalnom položaju prema Turskoj, postojala je preka potreba da se već 1834. i u godini Sretenskog ustava, zatim godinu dana pre tzv. Turskog ustava i u godini Miloševe abdikacije izrade *tefteri poreskih glava Kneževine Srbije* (1834, 1835. i 1837) i *tefteri poreskih glava, kuća i članova mirovnih sudova Kneževine Srbije* (1839).

Evo i prepisa dokumenta o načinu popisivanja stanovništva od 13. marta 1937. koji je sačinio Ranko Jović iz arhive koja se čuva pri crkvi u Negotinu.¹⁴²³

„Prečestnjejšij Protojerej

Njegova svetlost milostivnejšej Gospodar i knjaz naš želeći imati točnu konskripciju svoga naroda u Otečestvu našem nalazećeg se blagovolio je pod 20.t.n.

¹⁴¹⁹ Posle kneza Miloša vlast je preuzeo njegov stariji sin Milan, a potom mlađi sin Mihailo koji je vladao do 1842. godine.

¹⁴²⁰ U ovoj rečenici čini mi se da se ponavlja misao Vladimira Karića da su Rumuni (Vlasi) u Srbiji drugi narod po veličini posle Srba. Vidi: V. Jakšić, *O plemenomъ sostavъ naselenія въ Княžествъ serbskom*, S. Peterburgъ, Tipografija Majkova, 1872, 9, 20–21.

¹⁴²¹ AC – KK – Hax. Смедеревска, 10. јула 1833, H^o 34.

¹⁴²² AC – KK – Hax. Смедеревска, 9 јула 1831; Olivera M. Dumić, Nebojša D. Đokić (Centar za političke studije – Beograd), *Etnički sastav stanovništva u Homolju u XVIII i prvoj polovini XIX veka*, Homolje u mitu i istoriji, u: Mitološki zbornik 30, Žagubica, Centar za mitološke studije Srbije, 2013, 294.

¹⁴²³ Protojerej-stavrofor Ranko Jović, *Stara bogorodičina crkva u Negotinu, sedište Eparhije timočke-negotinske i prvi njen episkop Dositej Novaković*, Baštinik : Godišnjak Istorijskog arhiva u Negotinu, br. 6, Negotin, Istorijski arhiv u Negotinu, 2003, 134.

639 zapovediti konzistoriji, da se preko sveštenstva čislo duša nalazeći se u knjažestvu Srbije popiše. Sledujući Konzistorija visočajšem ovom predpisaniju, saobščava nama pod 25. februarij 1837. godine N-108 sotim da se ovo i po Eparhiji našoj obnaroduje i izvrši. Zato, dolazimo vam preporučiti, da sjaščenstvu vašeg protoprezviterata, koji nuriju imaju, bili oni monašeskog ili mirskog reda, naložite da svakoj po priloženom pod A obrascu pobeleži, koliko u svakoj nuriji živi duša muških, a koliko ženskog pola ima. Samo sebe i drugo sjaščeničesko lice, ako bi se koe još u čijoj nuriji nalazili neće u to čislo stavljati, a drugo sve i staro i mlado, i malo i veliko, tako i svojesopstvene domaće da u to čislo naznače.

Isti takovi spisak to jest po istom predrečenom obrascu pod A načinićete i vi za vašu nuriju. A kad vam ovi spisi od svega sjaščenstva vašega protoprezviterata prispjedu, onda sačinite vaš glavni spisak sviju nurija vašeg to jest B priloženom, vidjećete iz ovoga obrasca, da ćete u glavni spisak, u kom ćete najpre vašu nuriju pa posle ostale redom staviti, uvoditi samo čislo duša cjele nurije, a ne po jedinstveni sela. I po soveršeniju toga djela poslaćete nam kako svoj glavni spisak tako i onaj drugi vaš od sobstvene parohije sa svima onima, od ostali sjaščenika polučenime.

Imajte staranije, da se ovo djelo točno i što moguće skorije soverši, kako se spisci vaši ne bi mnogo zakasnili, no blagovremeno bi ovamo prispjeli. A da bi sjačenstvo naše bolje postaralo se, čislo duša svoje nurije doznati i da bi spisci njihovi točni bili to im se objavljuje, da će od strane mirske vlasti preduzeto biti i ovo spisanije naroda.

Pa zato pak ovo djelo prilježno soveršite kako bi se ispravnost njiova u soveršeniju svojih dužnosti i točnost ispunjeniju, dani im naloga pokazali. A međutim treba i to da znam, da se ovo popisanije ni iz kakvog drugog namjerenija ne preduzima, razvje što je potrebno kao i u svima blagoustrojenim zemljama obično da se čislo (broj) duša doznae.

13. marta 1837.
U Zaječaru N-88

Vam blagoželatelnij
Episkop timočki
Dositej Novaković

Primeri popisa navedenih godina sela Sumarinovca (Samarinovca) i Burdelja (Ljubičevca) u Negotinskoj Krajini ukazuju na rumunski (vlaški) onomastikon, tj. na rumunsko (vlaško) stanovništvo u naseljima čiji su žitelji i danas istog etničkog porekla.¹⁴²⁴ U jednom pismu grofa Boa-le-Konta grofu de Rinji

¹⁴²⁴ Z(bornik) T(eftera) Rolna (Knj.) 24/376-0001; ZT Rolna 24-0002; ZT Rolna (Knj.) 27/431-0001; ZT Rolna 27-0002; ZT Rolna (Knj.) 35/522, 523-0001; ZT Rolna 35-0002; ZT Rolna 35-0003; ZT Rolna (Knj.) 32/499-0001; ZT Rolna 32-0002; ZT Rolna 32-0003; ZT Rolna 32-0004; ZT Rolna 32-0005; ZT Rolna 32-0006; ZT Rolna

upućenom 3. juna 1834. godine, između ostalog, piše: „Sa pravim Srbima, koji zauzimaju zemlju (u istočnoj Srbiji – S. G.), izmešan je veliki broj Bugara i Vlaha: prvi su trudoljubivi zemljoradnici; drugi, odati čuvanju stada i goveda... I oni (Srbi – S. G.) se već koriste od toga svog širokog načina shvatanja i osećanja odanošću, koju su opštoj stvari pokazali Bugari i Vlasi, nastanjeni u srpskoj zemlji.”¹⁴²⁵ U vezi sa migracijom Rumuna (Vlaha) i Bugara u Srbiju u vreme nakon Drugog srpskog ustanka dodaje da „Broj Vlaha i Bugara nastanjenih u zemlji svaki dan raste novim naseljavanjem.”¹⁴²⁶ O rumunskom (vlaškom) stanovništvu u naseljima istočne Srbije može se govoriti i na osnovu protokola krštenih, venčanih i umrlih koji su vođeni počev od 1837. godine u Timočkoj i Braničevskoj eparhiji, mada je onomastikon Rumuna (Vlaha) na primeru sela Gamzigrad iz Zvezdanske parohije Timočke eparhije u knjizi rođenih za 1900. godinu pod uticajem crkve u celosti već bio posrbljen.¹⁴²⁷ No, i pored odavna posrbljenog onomastikona meštani sela Gamzigrad su zadržali rumunski (vlaški) banatski govor u međusobnoj komunikaciji na kojem se internim nazivom deklarišu kao *Rumuni* (*Rumâni*), dok ih

32-0007; ZT Rolna (Knj.) 35/522, 523-0004; ZT Rolna 35-0005; ZT Rolna 35-0006; ZT Rolna 35-0007.

¹⁴²⁵ *Srbija u godini 1834 : Pisma grofa Boa-le Konta de Rinji, ministru inostranih dela u Parizu o tadašnjem stanju u Srbiji*, priložio Stojan Novaković, Beograd, SKA Spomenik XXIV, 1894, 23.

¹⁴²⁶ *Srbija u godini 1834 : Pisma grofa Boa-le-Konta de Rinji, ministru inostranih dela u Parizu o tadašnjem stanju u Srbiji*, priložio Stojan Novaković, Beograd, SKA Spomenik XXIV, 1894, 24.

¹⁴²⁷ *Matične knjige rođenih naselja Veliki izvor, Grljan, Zvezdan i Rgotina od 1900. do 1950. godine*, priredili Miodrag Velojić, Zoran Janković, Zaječar, Istorijski arhiv „Timčka krajina”, 2013, 263–265: Vojka (Ilija) Prvulović, Jovan (Trailo) Bekić, Anica (Sima) Nikolić, Jovan (Paun) Paunović, Aleksandar (Janko) Janković, Paun (Paun) Novaković, Smiljana (Đorđe) Vojinović, Ilija (Paun) Paunović, Marica (Jovan) Marković, Paun (Ilija) Janković, Stana (Canko) Stojanović, Stanoje (Canko) Stojanović, Dragomir (Petar) Veljković, Paun (Ilija) Živković, Jovan (Paun) Prvulović, Petar (Paun) Prvulović, Jovan (Janko) Veljković, Anica (Paun) Mikulović, Marija (Jeremija) Jović, Jovanka (Bosiok) Ilić, Aleksandar (Ilija) Nikolić, Jovanka (Pavle) Jovanović, Persa (Jovan) Vojinović, Ilija (Prvul) Jovanović, Lazar (Janko) Ilić. Na ostatke rumuskog (vlaškog) onomastikona ukazuju samo prezimena Prvulović (< Prvul) i Mikulović (< Mikul) i lična imena Bosiok i Prvul, dok su ostala imena najčešće srpska.

srpsko stanovništvo u susednom Zvezdanu naziva eksternim nazivom *Vlasi*.

Popisi stanovništva 1846, 1850. i 1859. godine

U Popisima stanovništva Srbije koji su izvršeni u vreme prve vladavine kneza Mihaila Obrenovića tokom 1841. i tokom vladavine kneza Aleksandra Karađorđevića 1843. godine Rumuni (Vlasi) nisu posebno popisivani. Demografska slika Rumuna (Vlaha) može se donekle pratiti od sredine XIX veka, kroz zvanične popise stanovništva u Kneževini i Kraljevini Srbiji, Kraljevini SHS i Jugoslaviji. Prvi put su posebno zavedeni u popisne knjige tokom vladavine kneza Aleksandra 1846. godine u četiri dole navedena okruga: **porečki** (19.545), **ćuprijski** (7.348),¹⁴²⁸ **požarevački** (36.696) i **krajinski** (33.626), sa svega 97.215 Vlaha, dok je u navedenim okruzima bilo popisano svega 135.553 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 41,76% prema 58,24% u korist Srba. Ovde valja naglasiti da sam u vezi sa svim popisima pre Drugog svetskog rata, od 1846. do 1931. godine, prihvatio princip po kojem su rumunska (vlaška) naselja za svaku godinu popisa navedena po tadašnjim važećim administrativnim podelama na opštine, okruge, srezove ili banovine.

Što se tiče naziva okruga u kojima su popisani Rumuni (Vlasi), imajući u rukama rezultate popisa iz 1846. i 1866. godine Vladimir Jakšić iznosi da „Pored naroda čisto slovenske pripadnosti, ima u Srbiji i pripadnika drugih, neslovenskih narodnosti, među kojima su *najmnogobrojniji Vlasi*”. U nastavku donosi zanimljivu rečenicu: „*Vlasi su povezani sa svojim jednoplemenicima, koji žive u Vlaškoj i Banatu i zbog toga naseljavaju uglavnom one delove kneževine koji su okrenuti ka tim zemljama*” i dodaje da „*Vlasi ili Rumuni, kako je*

¹⁴²⁸ „Iznosimo da je 1846. godine u ćuprijskom okrugu koji su sačinjavali srezovi despotovački (današnja opština Despotovac), resavski (današnja opština Svilajnac) i paraćinski živelo 35.573 Srba, 7.348 Vlaha i 620 Cigana.” Vidi: Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966), 28.

već gore rečeno, naseljavaju severoistočni deo Srbije, i to posebno četiri okruga: Krajinski, Crnorečki, Požarevački i Čuprijski...¹⁴²⁹

Na sledećem popisu Kneževine Srbije koji je obavljen tokom 1850. godine zabeležen je blagi porast stanovništva, pa je bilo popisano 104.343 Vlaha u napred navedenim okruzima,¹⁴³⁰ dok je po popisnim podacima iz 1859. godine stanovništvo Srbije bilo u znatnom porastu: **porečki** (24.232), **čuprijski** (8.064), **požarevački** (47.690) i **krajinski okrug** (42.607) imao je svega 122.595 Vlaha,¹⁴³¹ dok je u istim okruzima popisano 159.783 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 43,41% prema 56,59% u korist Srba.

Popis domaćinstava i stanovnika po opštinama iz 1863. godine deveti je po redu. U njemu su navedena lična imena i prezimena vlasnika, lična imena njegove porodice, njegova imovina i njena sveukupna vrednost. Po navedenim ličnim imenima i prezimenima može se govoriti o etničkom poreklu stanovništva, tj. o rumunskom (vlaškom) stanovništvu, ali i o osetnom posrbljavanju njegovog onomastikona, posebno pod uticajem Srpske pravoslavne crkve.¹⁴³²

Popis stanovništva 1866. godine

Nekoliko godina kasnije, popisom stanovništva Kneževine Srbije oktobra 1866. godine popisano je u okrugu **krajinskom** (42.852), **požarevačkom** (48.507), **crnorečkom** (26.056) i **čuprijskom** (9.840),¹⁴³³ svega 127.255 Vlaha,¹⁴³⁴ dok je u istim okruzima bilo 320.062 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 27,8% prema 72,2% u korist Srba. Veliki procentualni skok Srba u

¹⁴²⁹ V. Jakšić, *O plemenomъ sostavъ naseleniя въ Княжествъ serbskom*, S. Peterburgъ, Tipografija Maйkova, 1872, 9, 20–21.

¹⁴³⁰ *Državopis Srbije*, sv. I, 91; Prema podacima ekonomsko-statističkog odeljenja Ministarstva finansija iz 1850. godine u Srbiji je bilo oko 104.343 Vlaha na 828.999 Srba.

¹⁴³¹ *Državopis Srbije*, sv. I, 91.

¹⁴³² Branko Peruničić-Perun, *op. cit.*, 1169–1219; *Popis stanovništva i imovine sreza ključkog iz 1863. god.*, priredio Božidar Blagojević, Negotin, Istorijski arhiv u Negotinu, 2005, 276–305.

¹⁴³³ „Godine 1866. Srba je bilo 45.393, Vlaha 9.827, Cigana 668.” Vidi: Miroslav Draškić, Nikola Pantelić, *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966), 28.

¹⁴³⁴ *Državopis Srbije*, sv. III, 100.

odnosu na Vlahe ne može se pripisati posrbljavanju Vlaha u tako kratkom vremenskom periodu, niti nekoj bolesti od koje bi samo Vlasi umirali, kao ni veoma velikom broju novorođenih Srba. Biće da je statistika odigrala svoju ulogu u rukama srpskih popisivača, jer broj Vlaha neshvatljivo varira u svim popisima.

Rezultatima popisa je mogao doprineti, između ostalog, i dekret Franje Josipa 24. decembra 1864. godine, kojim je priznao pravo Rumuna na odvajanje od mitropolita u Sremskim Karlovcima i na osnivanje nezavisne Mitropolije Ardeala u Sibiu (današnja Rumunija) kojoj pripadaju Episkopije Arada i Karansebeša. To je najverovatnije uticalo na to da se posrbljavanje i asimilacija rumunskog (vlaškog) stnovništva istočne Srbije nastavi još žešćim tempom od strane Srpske pravoslavne crkve koja se bojala daljnjih mogućih podela imovine na prostoru istočne Srbije. Poražavajući rezultati popisa Kneževine Srbije sasvim su mogući zbog navedenog dekreta, jer osnivanje nezavisne Mitropolije Ardeala u Sibiu nije prošlo glatko, a u nekim mestima je čak bilo dramatično. Naime, na kongresu u Sremskim Karlovcima 5. avgusta 1864. godine nije došlo do sporazuma prilikom podele vlasništva eparhija, manastira, fondova i svega ostalog što je dotle bilo zajedničko. I pored toga što je na navedenom kongresu V. Babeš (Vincențiu Babeș), jedan od tadašnjih rumunskih nacionalnih vođa, srpski narod nazvao bratskim, a A. Močioni (Andrei Mocioni) kongres zaključio apelom da predstavnici dva naroda održe i neguju veze bratstva i solidarnosti, Srpska pravoslavna crkva je podelu vlasništva eparhija, manastira i ostalog videla kao scenario daljnjih podela na prostoru istočne Srbije gde takođe živi rumunsko (vlaško) stanovništvo, pa je krenula žestokom asimilacionom politikom koju su zdušno podržavale srpske vlasti, na šta ukazuju i rezultati popisa iz 1866. godine.

Popisi stanovništva od 1884. do 1910. godine

Prvi popis u Kraljevini Srbiji iz 1884. godine u dosad navedenim okruzima umesto Vlaha popisuje Rumune. Tako je u **okruhu kragujevačkom** (52.019), **požarevačkom** (57.568), **ćuprijskom** (10.621) i **crnorečkom** (28.351) popisano svega 149.559

Rumuna,¹⁴³⁵ dok je u istim okruzima bilo 236.793 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 38,71% prema 61,29% u korist Srba. Sada se neshvatljivo povećao broj Rumuna za preko 32.000, mada u vremenu od 1866. do 1884. godine nije bilo doseljavanja sa prostora današnje Rumunije, a smanjio se broj Srba za preko 74.000, mada nije bila zabeležena kuga ili neka druga opaka bolest, a još manje neka bolest koja napada samo Srbe. U navedenom periodu nije bio zabeležen ni odliv srpskog stanovništva iz Srbije.

Ovde ću kao primer sa popisa iz 1884. godine predstaviti nacionalnu strukturu u Knjaževcu (Gurgusovac), varoši u čijoj okolini nema naselja s rumunskim (vlaškim) življem, i u Zaječaru, varoši u čijoj okolini ima dosta naselja s rumunskim (vlaškim) življem: „U Knjaževcu je 1884. godine bilo popisano 108 stanovnika strane narodnosti (*Grka, Jevreja, Nemaca, Čeha, Poljaka, Mađara i Rumuna*), na ukupno 3.570 varoških stanovnika... Iste godine je u *crnorečkom okrugu, u varoši Zaječaru, bilo ... Bugara (preko 2000)*, prebeglih uoči rata 1885. godine.¹⁴³⁶ Od ostalih, bilo je 500 Rumuna, po nekoliko stranaca iz zapadnoevropskih podunavskih zemalja

¹⁴³⁵ *Državopis Srbije*, sv. VI, 259, 263 i 267.

¹⁴³⁶ *Srpsko-bugarski rat* počeo je 14. novembra (2. novembra po julijanskom kalendaru) 1885. godine, kada je Kraljevina Srbija, nezadovoljna zbog ujedinjenja Bugarske s Istočnom Rumelijom, koje je izvršeno kršenjem odluka Berlinskog kongresa, objavila rat Bugarskoj. Bugarska pobjeda u ovom kratkom ratu bila je preduslov za međunarodno priznanje ujedinjenja Istočne Rumelije s kneževinom Bugarskom. Prema dr Mirku Valentiću brz i potpun poraz Srbije u bici na Slivnici bila je i prekretnica u ekspanzionističkoj srpskoj politici koja od tada napušta Garašaninove planove (poznate kao „Načertanije”) na bugarskim etničkom području. Prema tome, 2000 Bugara registrovanih popisom u Zaječaru nije „prebeglo u oči rata” 1884. godine u Zaječar, jer za to nije bilo povoda, već su to Tetevenci, građani bugarskog porekla koji su se naselili u Zaječaru, Grljanu i Velikom Izvoru početkom XVIII veka sa područja grada Tetevena u Bugarskoj. Terenska istraživanja multietničkih zajednica Balkanološkog instituta SANU u Beogradu planirala su prikupljanje podataka o očuvanosti bugarskog govora u naseljima u okolini Zaječara – Veliki Izvor i Grljan (lingvista Maja Vukić) i u okolini Svilajna – Dublje (lingvista Biljana Sikimić), a obavljena su tokom 2002. i 2003. godine. Maja Vukić navodi da „U gradu Zaječaru danas ... nema potomaka Tetevenaca, koji čuvaju jezik i običaje mesta iz kojih su došli njihovi preci, iako je, prema nekim izvorima, *bugarsko stanovništvo* bilo čak i *većinsko sredinom 19. veka*, kada je grad imao nešto manje od 4.000 stanovnika.” (Vidi: Biljana Sikimić, *Bugari Palčani : nova lingvistička istraživanja*, u: XXI vek, br. 3, 24).

(*Nemci, Mađari, Česi*), iz drugih balkanskih zemalja (*Grci, Cincari*) i nekoliko desetina ciganskog pokretljivog stanovništva. U ovom okrugu je bilo popisano ukupno 3192 stanovnika-stranaca u varoši Zaječaru, od ukupno 6535 varoških stanovnika. U selima crnorečkog okruga bilo je u znatnom broju *vlaškog* i *rumunskog* stanovništva, preko 28000 duša, i oko 3000 Bugara, dok je ostalo činilo manji broj nemačkih doseljenika i malobrojni grčki, cincarski i ciganski stanovnici, rasuti po svim selima (preko 600 stanovnika).¹⁴³⁷

Dakle, ni Vidosava Stojančević nije odolela iskušenju da Vlahe razdvaja od Rumuna, tj. da Vlahe i Rumune vidi kao dva nacionalna identiteta. Ona čak i bugarsko stanovništvo u Zaječaru označava kao tek doseglo iz Bugarske tokom 1884, navodno uoči rata sa Bugarskom od 11. novembra 1885. godine, umesto da prihvati istinu o davnašnjim migracijama Tetevenaca (bugarsko stanovništvo iz okoline Tetevena u Bugarskoj) koje su se odvijale još početkom XVIII veka unutar Turske imperije. Ovakvo shvatanje odslikava mišljenje srpske intelektualne elite i uopšte srpske javnosti o nacionalnim manjinama u Srbiji u vreme kada Vidosava Stojančević piše svoju monografiju.

U narednom popisu iz 1890. godine u **okrugu krajinskom** (52.191), **moravskom** (8.473), **požarevačkom** (51.815) i **crnorečkom** (29.044) popisano je svega 143.684 Rumuna,¹⁴³⁸ dok je u istim okruzima bilo svega 369.945 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 27,97% prema 72,03% u korist Srba, što je opet velika disproporcija, koja je nastala u izvesno kratkom vremenskom periodu.

Nakon samo pet godina, odnosno po popisu 31. decembra 1895. godine u okrugu **krajinskom** (54.582), **moravskom** (9.283), **požarevačkom** (59.011) i **crnorečkom** (34.792) bilo je svega 159.510 Rumuna,¹⁴³⁹ dok je u istim okruzima zabeleženo svega 387.917 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 41,12% prema 58,88% u korist Srba.

¹⁴³⁷ Vidosava Stojančević, *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin 2003, 100; Državopis Srbije, XVI, Beograd 1889, 200–263.

¹⁴³⁸ *Državopis Srbije*, sv. XVI, Beograd, 1889, XXVIII.

¹⁴³⁹ *Statistika Kraljevine Srbije*, knj. I, deo V, 114–115.

Ovakvi rezultati popisa morali su proizvesti negodovanje u krugovima srpskih patriota, jer je samo pet godina kasnije u *popisu 1900. godine* u biračke spiskove u **okrug**u **krajinskom** (45.647), **moravskom** (8.773), **požarevačkom** (41.457) i **crnorečkom** (24.781) bilo upisano svega 122.128 Rumuna i 501.012 Srba, pa bi odnos izražen u procentima bio 19,60% prema 80,40% u korist Srba, odnosno bilo je popisano 37.382 Rumuna manje, a 113.095 Srba više. Nađen je, naime, modus da 32.556 Rumuna, koji su „znali pored rumunskoga još i srpski” budu upisani u posebnu kolonu, jer su to bili Rumuni na „dobrom putu” da se u sledećem popisu deklariraju kao Srbi. Kada se te dve cifre (32.556 + 122.128 Rumuna) saberu, onda se dobija približna cifra Rumuna, odnosno nepunih 5.000 manje od one koja je zabeležena na popisu 1895. godine.

Cifra od preko 113.000 Srba više u odnosu na prethodni popis ne može se razumeti bez teritorijalnih proširenja Srbije u kojima je živio srpski narod, a tih proširenja nije bilo. Ne može se razumeti ni na osnovu progresivnog nataliteta kojeg je moralo biti samo među Srbima. Jedino racionalno objašnjenje nalazim u lažiranju popisnih rezultata ili, što je verovatnije, u višedecenijskom predanom radu na posrbljavanju i asimilaciji Rumuna (Vlaha) uz pomoć vojske, administracije, škole i crkve (Vidi poglavlje: *Povlašavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna /Vlaha/ istočne Srbije*), što je napokon krajem XIX veka počelo davati željene rezultate. Podsetimo se da je vojska od 1896. godine počela sprovoditi velike reforme sa ciljem posrbljavanja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, dok je crkva na čelu s Melentijem, episkopom timočkim, radila na iskorenjivanju „vlaštine” u crkvama i na posrbljavanju onomastikona rumunskog (vlaškog) življa dekretom iz 1899. godine. Još jedno prihvatljivo objašnjenje može se naći u *situacionom iskazivanju identiteta*, što je manje verovatno za kraj XIX veka, a ukoliko jeste, ukazuje na to da *situacija* nije išla naruku očuvanju nacionalne svesti među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije kako bi slobodno mogli iskazati svoj nacionalni identitet. Dakle, Đorđevićev zaključak da „ove brojke jasno pokazuju opadanje rumunskog elementa u Srbiji” (str. 32) može biti validan samo ukoliko se navedu činioци agresivne asimilacione politike u Srbiji tokom XIX veka.

U Kraljevini Srbiji stanovništvo je popisivano svake pete godine na osnovu Zakona o popisu stanovništva donesenog 5. decembra 1890. godine i na osnovu izmena i dopuna od 13. januara 1900. godine. *Popis koji je obavljen 1910. godine* usled balkanskih ratova koji su vođeni 1912–1913. godine i koji su ujedno predstavljali uvod u Prvi svetski rat 1914–1918. godine omeli su tadašnju upravu Državne statistike, ne samo da u 1915. godini pripremi i izvede popisivanje stanovništva po navedenim zakonima, već su joj potpuno uništili sređen i za detaljnu preradu pripremljen popisni materijal iz 1910. godine. Od tog popisa nemamo ništa više osim opštih rezultata objavljenih 1911. godine u petoj knjizi njenog izdanja *Prethodni rezultati popisa stanovništva i domaće stoke u Kraljevini Srbiji od 31. decembra 1910. godine*. Tako je posle Prvog svetskog rata postojala preka potreba da se sprovede popis stanovništva, domaće stoke i domova. Takva je potreba bila i zbog novopripojenih pokrajina Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (1918–1929). Možda je ovde od koristi navesti uporedne podatke stanovništva prema popisima iz 1910. i 1921. godine za takozvanu Severnu Srbiju (predratna Kraljevina Srbija u njenim starim granicama) u kojoj je muških i ženskih glava 1910. godine bilo popisano 2.911.701, a 1921. godine bilo 2.595.430 stanovnika, dakle, za 316.271 lice manje od prethodnog popisa. Međutim, kada se uporede rezultati popisa iz 1890. god. (2.161.961), 1895. god. (2.312.484), 1900. god. (2.492.882), 1905. god. (2.688.025) i 1910. god. (2.911.701) vidi se da je priraštaj, u vremenu od 1890. do 1910. godine, bio 749.740, odnosno 34,68%, pa je izvesno da bi u redovnim prilikama priraštaj stanovnika predratne Kraljevine Srbije dostigao približno 17%, odnosno 494.899 stanovnika za period 1910–1921. godine. Ovom računicom ukupan gubitak usled ratnih dejstava samo za Severnu Srbiju bio bi preko 811.000 čisto ratnih žrtava,¹⁴⁴⁰ od kojih je dobar deo nastradalih bilo iz redova rumunskog (vlaškog) stanovništva istočne Srbije.¹⁴⁴¹

¹⁴⁴⁰ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921. godine*, Sarajevo, Državna štamparija, 1924, XIV.

¹⁴⁴¹ Milan Veličković, Stefan Maksimović, *Spomen obeležja i spisak poginulih ratnika u ratovima za oslobođenje i ujedinjenje od 1912–1920. na teritoriji opštine*

Oscilacije u kretanju broja Rumuna (Vlaha) u Istočnoj Srbiji koje su se pojavile već krajem XIX veka nisu prošle neopaženo kod rumunskih autora. Među njima je i geograf Đ. Valsan (*George Vâlsan*), koji u svom delu *Românii din Bulgaria și Serbia* (Rumuni iz Bugarske i Srbije, 1996, 1–79), pozivajući se na procene Vladimira Karića,¹⁴⁴² Feliksa Kanica,¹⁴⁴³ Gustava Vajganda i Tihomira Đorđevića,¹⁴⁴⁴ navodi da je u Istočnoj Srbiji 1898. godine živelo između 123.000 i 200.000 Rumuna. Primetio je, na osnovu podataka zvanične statistike Kraljevine Srbije, da se *rumunska populacija* iz Srbije u periodu od 16 godina (1884–1900. godine) smanjila za oko 30.000 dok se, u istom periodu u istim okruzima, srpska populacija uvećala za više od 260.000 stanovnika. Valsan je primetio i da u navedenom periodu nije bilo nikakvih migracija, ni Rumuna u Rumuniji, ni Srba u Istočnoj Srbiji pa je na osnovu zvaničnih podataka o prirodnom priraštaju iz srpskog statističkog godišnjaka za 1908. godinu došao do zaključka da je 1912. godine u Istočnoj Srbiji trebalo

Zaječar, Zaječar, SUBNOR, Udruženje potomaka ratnika 1912–1920. godine, 2012, 17–118; Božidar R. Blagojević, *Negotin i Krajina 1914–1918. : Povodom 100 godina od velikog rata*, Negotin, Narodna biblioteka „Dositej Novaković”, 2014, 115–210.

¹⁴⁴²Vladimir Karić, *Srbija – opis zemlje, naroda i države*. Beograd, Književni fond Ilije M. Kolarca, 1887, 92; 210: „Ostale narodnosti u Srbiji ne čine ni punih 10% od ukupnoga njenog stanovništva, a među njima su daleko najčešće zastupljeni Vlasi, koji broje 7,47% od svega stanovništva.”..., „Osimsrpskog jezika u Srbiji je još jedino vlaški, kao narodni govor, u upotrebi. Ovim jezikom govore Vlasi, kojih se oko 140.000 duša nahodi u severoistočnoj Srbiji, između Velike Morave, Dunava i Timoka.”

¹⁴⁴³Felix Kanitz, *Srbija – zemlja i stanovništvo (od rimskog doba do kraja XIX veka)*, Knj. 2, Beograd, Srpska književna zadruga, 1989, 263–264: „Samo u požarevačkom okrugu ima 48 naselja u kojima žive isključivo Vlasi, i 54 u kojima oni žive pomešani sa Srbima. U mlavskom srezu bilo je 1896. godine oko 17.800 Vlaha, u Zviždu 12.108, u moravskom srezu 8.967, u ramskom 4.795, u homoljskom 9.234, u požarevačkom 3.088 i u golubačkom 2.553 što je ukupno 59.525 Vlaha, dakle gotovo četvrtina stanovništva u okrugu”.

¹⁴⁴⁴Tihomir Đorđević, *Kroz naše Rumune – putopisne beleške*. Beograd, Srpski književni glasnik, 1906, 1–96.

biti oko 260.000 Rumuna čime je optužio srpsku statistiku da je namerno falsifikovala i umanjivala njihov broj krajem XIX veka.¹⁴⁴⁵

Bugarski istoričar i etnograf Stojan Romanski u svom radu *Românii dintre Timok și Morava* (Rumuni između Timoka i Morave, 1926) iznosi slične zaključke. On je, naime, na osnovu podataka prikupljenih anketnim istraživanjima koje je sproveo 1916. godine, tj. u vreme okupacije Istočne Srbije, sastavio listu *rumunskih* naselja¹⁴⁴⁶ sa brojem stanovnika, etnolingvističkim i ostalim etnokulturnim karakteristikama. Poput Valsana i Romanski se osvrnuo na neujednačen broj Rumuna (Vlaha) u poslednjoj deceniji XIX veka, pozivajući se na zvaničnu statistiku Kraljevine Srbije.¹⁴⁴⁷ Romanski primećuje da je naselje Kaona u Zviškom srezu prema podacima iz 1884. godine imalo 827 stanovnika, pri čemu su svi *strane nacionalnosti*, a prema podacima popisa iz 1890. godine u Kaoni je popisano svega 862 stanovnika, od čega je bilo 854 Srba, dok je 1895. godine popisano 920 stanovnika, od kojih 918 *druge nacionalnosti*. U istom naselju je 1900. godine popisano 1.005 stanovnika i svi su bili Srbi. Na primeru naselja Mustapić takođe iz Zviškog okruga Romanski navodi podatke prema kojima je 1884. godine u ovom naselju popisano 1.142 stanovnika i svi su bili *druge nacionalnosti*, a 1890. godine od ukupno 1.544 stanovnika prema popisnim rezultatima je bilo 738 Srba i 806 stanovnika *druge nacionalnosti*. Prema podacima iz 1895. godine u Mustapiću je živelo ukupno 1.396 stanovnika, od kojih 1.391 Srbin i 5 stanovnika *druge nacionalnosti*, dok je 1900. godine od 1.614 stanovnika bilo 628 Srba i 986 stanovnika *druge nacionalnosti*. *Druga* ili *strana nacionalnost* u radu Romanskog predstavlja rumunsku (vlašku) nacionalnost.

¹⁴⁴⁵ George Vâlsan, *Românii din Bulgaria si Serbia*. Craiova, Scrisul românesc, 1996, 1–79; Nicolae A. Constantinescu, *Chestiunea Timoceană* (Тимочко питање) : Români uitați, Zajecar, Ariadnae filum, 2003, 74–76.

¹⁴⁴⁶ Nicolae A. Constantinescu, *Chestiunea Timoceană* (Тимочко питање) : Români uitați, Zajecar, Ariadnae filum, 2003, 93: Prema navedenim istraživanjima u okruzima Negotin, Požarevac i delovima okruga Čuprija (srezovi Paraćin, Despotovac i Svilajnac) i Zaječar (srezovi Zaječar i Boljevac) Romanski je na osnovu istraživanja 291 naselja izdvojio 151 čisto „rumunsko” naselje, 98 srpskih i 42 mešovita naselja.

¹⁴⁴⁷ *Statistika Kraljevine Srbije*, tom 24, 1905, CIX i dalje.

Razume se, slične komentare o zvaničnim rezultatima popisa Rumuna (Vlaha) istočne Srbije s kraja XIX veka nalazimo i danas u delima savremenih rumunskih istoričara.¹⁴⁴⁸ Nažalost, oscilacije u kretanju broja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije nastavljene su i u popisima stanovništva s kraja XX i početka XXI veka.

Popisi stanovništva 1921. i 1931. godine

Sve se ovo očigledno pokazuje na *popisu u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1921. godine* kada je stanovništvo zavedeno u popisnim listama *po veroispovesti i jezičkoj pripadnosti*. Tada je s maternjim rumunskim i cincarskim jezikom popisano svega 229.398 stanovnika, od kojih 151.829 (Srbija), 6 (Crna Gora), 1333 (Bosna i Hercegovina), 100 (Dalmacija), 1992 (Hrvatska, Slavonija, Međumurje, ostrvo Krk s opštinom Kastav), 39 (Slovenija s Prekmurjem) i 74.099 (Banat, Bačka i Baranja).¹⁴⁴⁹

Stanovništvo s maternjim rumunskim i cincarskim jezikom Kraljevine SHS po okruzima u Severnoj Srbiji bez teritorija današnje Vojvodine ima sveukupno 142.773 lica, a od toga u **beogradskom okrugu** 975, u **valjevskom** 652, u **vranjskom** 547, u **kragujevačkom** 115, u **krajinskom** 62.163, u **kruševačkom** 295, u **moravskom** 4.658, u **niškom** 131, u **pirotskom** 22, u **podrinjskom** 701, u **požarevačkom** 44.063, u **rudničkom** 71, u **smederevskom** 60, u **timočkom** 28.656, u **topličkom** 129, u **užičkom** 3 i u **čačanskom okrugu** 7 lica.¹⁴⁵⁰

Ovde valja naglasiti da od 142.773 stanovnika¹⁴⁵¹ kojima je maternji jezik rumunski i cincarski u Rumune (Vlahe) istočne Srbije čiji je maternji jezik rumunski možemo sa sigurnošću ubrajati samo

¹⁴⁴⁸ Gheorghe Zbucnea, *Românii Timoceni – scurtă istorie*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, 1–184.

¹⁴⁴⁹ *Istorijski atlas*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Preduzeće za kartografiju „Geokarta” d.o.o, 2005, 93.

¹⁴⁵⁰ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 4–5

¹⁴⁵¹ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 5.

one u **okugu krajinskom** 62.163,¹⁴⁵² **moravskom** 4.658,¹⁴⁵³ **požarevačkom** 44.063¹⁴⁵⁴ i **timočkom** 28.656,¹⁴⁵⁵ gde ih, kada saberemo navedene cifre, ukupno ima 139.540 lica, dok 3.233. lica popisana u okruzima Beograd, Valjevo, Vranje, Kragujevac, Kruševac, Niš, Pirot, Podrinje, Rudnik, Smederevo, Toplica, Užice i Čačak¹⁴⁵⁶ valja smatrati Aromunima (Cincarima), koji su uglavnom popisani u varošima i gradovima na teritoriji bivše Kraljevine Srbije.

Stanovništvo Kraljevine SHS u Južnoj Srbiji koje ukupno čini 9.056 lica koji žive u okruzima Berane, Bitolje, Bregalnica, Zvečan, Kosovo, Kumanovo, Metohija, Ohrid, Prizren, Raška, Skoplje, Tetovo i Tikveš¹⁴⁵⁷ možemo sasvim sigurno ubrojati u govornike cincarskog (aromunskog) jezika, odnosno u Cincare (Aromune) koji su uglavnom popisani u varošima i gradovima Makedonije ili Stare Srbije s obzirom na njihove sklonosti da se bave privrednim delatnostima, kao što su trgovina, zanati itd.

U prvom popisu stanovništva Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 31. januara 1921. godine, pitanje narodnosti nije bilo postavljeno, već samo pitanje *maternjeg jezika* i veroispovesti. No, i pored toga, moguće je posredno rekonstruisati etničku strukturu na teritoriji tadašnje Jugoslavije preko ova dva navedena pitanja u popisu. U objavljenim rezultatima na osnovu jezika izdvojene su sledeće grupe: a) narodi (Srbi ili Hrvati, Slovenci, Česi, Rusini /Ruteni, Malorusi/, Poljaci, Rusi, Mađari, Nemci, Arnauti, Turci, Rumuni, Italijani, Englezi, Francuzi); b) ostali i c) nepoznato.

U knjizi *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921. godine* koju ovde obilato

¹⁴⁵² *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 7.

¹⁴⁵³ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 7.

¹⁴⁵⁴ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 9.

¹⁴⁵⁵ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 11.

¹⁴⁵⁶ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 4–11.

¹⁴⁵⁷ *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, 31. 01. 1921, Sarajevo, 1924, 12–17.

koristim objavljeni su rezultati popisa stanovništva po opštinama, tj. naseljima unutar pojedinih srezova kao što su: **Brza Palanka, Ključ, Krajina, Negotin i Poreč** u **Krajinskom okrugu**; zatim srezovi: **Despotovac, Paraćin i Resava** u **Moravskom okrugu**; srezovi: **Golubac, Zvižd, Mlava i Homolje** u **Požarevačkom okrugu** i srezovi: **Boljevac i Zaječar** u **Timočkom okrugu**. Sabravši broj stanovnika svakog navedenog naselja u srezovima koji pripadaju okruzima gde su živeli i još uvek žive Rumuni (Vlasi) istočne Srbije, posredno sam došao do zaključka koliko ih je ukupno bilo naspram srpskog stanovništva u srpskim naseljima istih srezova unutar istih okruga. Na isti način je Miroslav Draškić došao do tačnog broja Rumuna (Vlaha) u naseljima opštine Bor još 1975. godine. On u tom radu objavljuje i dve tabele koje sam u celosti preuzeo i prikazao na kraju ovog poglavlja (**Draškićeva tabela I, Draškićeva tabela II**).¹⁴⁵⁸

Stanovništvo Istočne Srbije sa rumunskim i cincarskim maternjim jezikom po okruzima, srezovima (opštinama) 1921. godine po zvaničnim statističkim podacima¹⁴⁵⁹

Oblasti (Naselja)	Ukupno	Rumunski	%
Srbija	4.129.638	151.829	3,7
Severna Srbija	2.655.078	142.773	5,4
Istočna Srbija	734.535	139.567	19,0

¹⁴⁵⁸ Miroslav Draškić, *Naselja, poreklo stanovništva i etnički procesi u opštini Bor*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 38, Beograd, 1975, 301–303: Draškić kaže da „od 23.775 seoskih stanovnika, srpskohrvatskim kao maternjim jezikom govori samo 1.269, i to žitelji sela Donja Bela Reka koje je u ovoj opštini jedino naseljeno kompaktnim stanovništvom srpskog maternjeg jezika, dok je 22.506 stanovnika dvojezično, tj. maternji im je jezik 'vlaški', a govore i srpskohrvatskim”. Ove podatke Draškić navodi „prema sopstvenim istraživanjima neposredno na terenu opštine Bor”, kako kaže u petoj napomeni, a zatim napominje da „Ovom broju treba dodati i starosedeoce bivšeg sela Bora koji takođe govore 'vlaškim' maternjim jezikom, a kojih je do 1948. godine bilo 914. U daljem tekstu nastavlja: „Kako se u Srbiji ovo dvojezično stanovništvo naziva 'Vlasima' (jednina Vlah), to se i njihov jezik uslovno naziva 'vlaškim'. A to je, u stvari, **dijalekt najbliži rumunskom jeziku**, sa znatnim fondom reči slovenskog porekla... Od 13 pomenutih sela u Borskoj opštini, u 12 sela se govori, dakle 'vlaškim'.”

¹⁴⁵⁹ Претходни резултати пописа становништва у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Сарајево, 1924, 4–10.

Timok	135.048	28.656	21,2
Zaječar (opština)	8.995	261	2,9
Boljevac	32.044	16.959	52,9
Zaglavak	36.253	25	0,1
Zaječar	41.438	11.411	27,5
Timok	16.318	0	0,0
Krajina	105.458	62.163	58,9
Negotin (opština)	5.872	129	2,2
Brza Palanka	16.931	14.423	85,2
Ključ	17.361	15.807	91,0
Krajina	19.907	5.951	29,9
Negotin	32.479	17.149	52,8
Poreč	12.908	9.424	73,0
Požarevac	217.985	44.063	20,2
Požarevac (opština)	10.625	13	0,1
Golubac	14.442	3	0,0
Zvižd	19.675	11.491	58,4
Mlava	46.070	12.008	26,1
Morava	29.995	5.079	16,9
Požarevac	44.958	335	0,7
Ram	31.609	3.398	10,7
Homolje	20.521	11.736	57,2
Morava	92.916	4.515	4,9
Ćuprija (opština)	4.917	2	0,0
Despotovac	21.078	1.580	7,5
Paraćin	38.141	572	1,5
Resava	28.780	2.361	8,2
Kruševac	21.768	39	0,2
Ražanj	21.768	39	0,2
Niš	161.360	131	0,1
Niš (opština)	25.096	43	0,2
Aleksinac	25.614	2	0,0
Banja	25.072	2	0,0
Niš	60.679	1	0,0
Svrljig	24.899	83	0,3

Prostim prebrojavanjem stanovnika u rumunskim (vlaškim) naseljima, na osnovu rezultata popisa iz 1921. godine, dobili smo validnije rezultate stanovništva rumunskog (vlaškog) porekla u odnosu na prikazanu tabelu.

U rumunskim (vlaškim) naseljima **Krajinskog okruga** na popisu 1921. zabeleženo je najpre u opštini Negotin 5.872 stanovnika sa srpskim i rumunskim maternjim jezikom, a zatim je u srezu **Brza Palanka** (Brza Palanka 1.752, Vratna 463, Jabukovac 3.761, Kupuzište 613, Malajnica 874, Mala Kamenica 1.034, Mihailovac 1.498, Plavna 1.581, Slatina 953 i Urovića 2.629) popisano ukupno 15.158 (89,5%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 1.773 (10,5%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Ključ** (Vajuga 865, Velesnica 533, Velika Vrbica 1.163, Velika Kamenica 1.041, Grabovica 1.498, Đerdap 811, Kladovo 1.624, Kladušnica 681, Korbovo 1.491, Ljubičevac 1.073, Mala Vrbica 1.339, Podvrška 1.317, Rtkovo 1410, Sip 559 i Tekija 1.128) popisano je ukupno 16.533 (95,2%) stanovnika s rumunskim jezikom naspram 828 (4,8%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Krajina** (Velika Jasikova 1.657, Veliki Jasenovac 1.946, Glogovica 1.110, Dubočane 868, Luke 1.186, Mala Jasikova 568, Tabakovac 375 i Šipikovo 1.211) popisano je ukupno 8.939 (44,9%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 10.968 (55,1%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Negotin** (Aleksandrovac 946, Brestovac 719, Bukovče 2.346, Veljkovo 518, Dupljane 1.038, Kobišnica 2.504, Kovilovo 856, Miloševo 688, Mokranje 1.898, Prahovo 1.862, Radujevac 2.687, Samarinovac 721, Srbovo /Srbovlah/ 732 i Crnomasnica 808) popisano je ukupno 19.485 (60%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 12.994 (40%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Poreč** (Boljetin 783, Golubinja 1.002, Gornjane 1.945, Donji Milanovac 2597 stanovnika sa srpskim i rumunskim maternjim jezikom, Klokočevac 987, Miroč 574, Mosna 565, Rudna Glava 1.712, Tanda 558, Toponica 914 i Crnajka 1.271) popisano je ukupno 11.609 (90%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 1299 (10%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom. Ukupno u **Krajinskom okrugu** ima 71.724 (72%) stanovnika kojima je maternji

jezik rumunski, a 27.862 (28%) stanovnika kojima je maternji jezik srpski.

U rumunskim (vlaškim) naseljima **Moravskog okruga** zabeleženo je u srezu **Despotovac** (Beljajka 601 i Isakovo 936) ukupno 1.537 (5,10%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 19.541 (94,90%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Paraćin** (Batinac 882, Bigrenica 2.037 i Vlaška 561) popisano je ukupno 3.480 (9,10%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 34.661 (90,90%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Resava** (Bobovo 2.235, Viteževo 1.516, Gladna /Dobra Voda/ 505 i Proštinac 443) popisano je ukupno 4.699 (16,3%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 24.081 (83,7%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom. Ukupno u **Moravskom okrugu** ima 9.716 (10%) stanovnika kojima je maternji jezik rumunski, a 78.283 (90%) stanovnika kojima je maternji jezik srpski.

U rumunskim (vlaškim) naseljima **Požarevačkog okruga** zabeleženo je najpre u opštini Požarevac 10.625 stanovnika koji se uglavnom služe srpskim i rumunskim maternjim jezikom, a zatim je u srezu **Golubac** (Golubac 1.297, Dvorište 471, Dobra 1.514, Krivača 488, Kudreš 694 i Snegotin 386) popisano ukupno 4.841 (33,5%) stanovnik sa rumunskim maternjim jezikom naspram 9.601 (66,5%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Zvižd** (Bukovska 900, Duboka 2.521, Kaona 1.065, Kučevo 2.549, Lješnica 726, Mustapić 1.531, Neresnica 2.630, Radenka 1.319, Rakova Bara 969, Sena 426 i Turija 1.064) popisano je ukupno 15.700 (79,8%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 3.975 (20,2%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Mlava** (Busur 1.287, Vitovnica 522, Dubočka 994, Ždrelo 1400, Kladurovo 970, Kobilje 1.461, Manastirica 1.481, Melnica 2.076, Petrovac /na Mlavi/ 3.591, Ranovac 3.087, Rašanac 1.740, Stamnica 1.415 i Starčevo 1.087) popisano je ukupno 19.316 (42%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 26.754 (58%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Homolje** (Bliznak 664, Vlaole 1.001, Žagubica 2.624, Jasikovo 799, Krepoljin 2238, Laznica 3.504, Leskovo 574, Milatovac 955, Osanica 1.703 i Sige 840) popisano je ukupno 12.471 (60,8%) stanovnik s rumunskim

maternjim jezikom naspram 8.050 (39,2%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom. Ukupno u **Požarevačkom okrugu** ima 52.328 (52%) stanovnika kojima je maternji jezik rumunski, a 48.380 (48%) stanovnika kojima je maternji jezik srpski.

U rumunskim (vlaškim) naseljima **Timočkog okruga** zabeleženo je najpre u opštini Zaječar 8.995 stanovnika uglavnom s rumunskim (*Vlasi Carani* u kvartu „Vlaška mala”), bugarskim (*Tetevenci*) i srpskim (*Srbi Timočani*) maternjim jezikom, a zatim je u srezu **Zaječar** (Bor 1.663 stanovnika sa srpskim i većinom sa rumunskim maternjim jezikom, Brestovac 1.760, Bučje 1.093, Gamzigrad 1.076, Gradskovo 1.612, Grljan 2.205 stanovnika uglavnom sa srpskim, bugarskim i rumunskim maternjim jezikom, Krivelj 2.585, Lubnica 1.854, Metovnica 1.500, Nikoličevo 1.147, Oštrelj 796, Prlita 650, Slatina 1.413, Halovo 1.536 i Šljivar 728) popisano ukupno 19.668 (47,5%) stanovnika sa rumunskim maternjim jezikom naspram 21.770 (52,5%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom; u srezu **Boljevac** (Bačevica 1.093, Bogovina 1.375, Boljevac 1.113 stanovnika sa srpskim i rumunskim maternjim jezikom, Valakonje 2.148, Dobro Polje 995, Zlot 4.662, Lukovo 1.228, Mali Izvor 1.245 stanovnika sa srpskim i rumunskim maternjim jezikom, Osnić 2.118, Podgorac 2.532, Savinac 669 i Šarbanovac 2.285) popisano je ukupno 20.283 (63,3%) stanovnika s rumunskim maternjim jezikom naspram 11.761 (36,7%) stanovnika u srpskim selima sa srpskim maternjim jezikom. Ukupno u **Timočkom okrugu** u dva navedena sreza ima 39.951 (63%) stanovnik s rumunskim maternjim jezikom, a 23.531 (37%) stanovnik sa srpskim maternjim jezikom.

Velika je razlika između cifara navedenih stanovnika u popisu (142.773, odnosno 139.540) koji su prijavili da im je rumunski maternji jezik, i onih cifara (71.724 + 9.716 + 52.328 + 39.951) koje sam izveo *utvrđivanjem broja stanovnika u rumunskim (vlaškim) selima, jer se znaju koja su u sva četiri okruga: krajinskom, moravskom, požarevačkom i timočkom*, gde inače vekovima unazad tradicionalno žive Rumuni (Vlasi) istočne Srbije osim neznatnog broja prizećenih momaka i posnašenih devojaka srpskoga roda.

U *okrug* **krajinskom** popisano je 62.163 stanovnika čiji je maternji jezik rumunski, a u rumunskim selima popisom je utvrđeno 71.724 (88,2%) stanovnika, pa razlika od 9.561 (11,8%) stanovnika predstavlja rumunsko stanovništvo koje je na popisu umesto svog maternjeg rumunskog jezika prijavilo srpski maternji jezik. Ta cifra, dakle, ukazuje na broj asimiliranih Rumuna u okrugu Krajina. Nije bolja situacija ni u drugim okruzima. Na primer, u *okrug* **moravskom** od 9.716 (65,8%) stanovnika koji su popisani, u rumunskim selima ima 5.058 (34,2%) onih koji su umesto maternjeg rumunskog jezika na popisu prijavili srpski maternji jezik. Poodmakla asimilacija je očigledna i u *okrug* **požarevačkom** gde od 52.328 (86,4%) žitelja koji žive u rumunskim selima, ima 8.265 (13,6%) onih koji su umesto rumunskog maternjeg jezika na popisu prijavili srpski maternji jezik. Takođe, u *okrug* **timočkom** ima 28.656 (71,7%) stanovnika koji su popisani u rumunskim selima od kojih je čak 11.295 (28,3%) umesto rumunskog maternjeg jezika prijavilo srpski maternji jezik.

Okrug **moravski** je sa svojih 34,2% stanovnika popisanih u rumunskim (vlaškim) selima sa srpskim maternjim jezikom ukazuje na najveći broj Rumuna (Vlaha) koji su asimilirani, zatim ide okrug **timočki** sa svojih 28,3% asimiliranih, pa okrug **požarevački** sa svojih 13,6% asimiliranih i okrug **krajinski** sa svojih 11,8% asimiliranih Rumuna (Vlaha) na prostoru istočne Srbije. Navedeni procenti doista ukazuju na pravo stanje na terenu, tj. na veliku asimilaciju Rumuna (Vlaha) u navedenim procentima.

Stručnoj javnosti je poznato da je u rumunskim (vlaškim) selima u sva četiri navedena okruga oduvek živelo, kao što i danas živi, isključivo rumunsko (vlaško) stanovništvo, osim zanemarljivo malog broja prižećenih momaka i posnašenih devojaka srpskoga roda ili kojeg drugog naroda. Ukupno u četiri navedena okruga u rumunskim (vlaškim) selima mogu se aproksimativno prebrojati 173.719 Rumuna (Vlaha) (83,56%) među kojima ima 34.179 (16,44%) onih koji su u popisnim listama umesto rumunskog maternjeg jezika naveli srpski maternji jezik. To ukazuje na njihovu totalnu asimilaciju, jer ima slučajeva kada se Rumuni (Vlasi) istočne Srbije na popisima opredeljuju za srpsku nacionalnost, ali za rumunski maternji jezik, što ovde nije slučaj.

No, i pored agresivne asimilacije, raspodela rumunskog (vlaškog) stanovništva u istočnoj Srbiji po rezultatima zvaničnog popisa iz 1921. godine, razmatrano po srezovima, „pokazuje njihovu najveću zastupljenost u ukupnom stanovništvu srezova Ključ (91%) i Brza Palanka (85%), a u Poreču, Zviždu, Homolju, Boljevcu i Negotinu činili su više od 50% u ukupnom stanovništvu srezova. U ukupnom stanovništvu krajinskog, zaječarskog i mlavskog sreza Vlasi su bili zastupljeni između 20 i 30%, a skoro bez pojave su bili u svim srezovima nižeg okruga. Najveći broj Vlaha u apsolutnom iznosu je popisan u srezovima Negotin (17.149) i Boljevac (16.959), a preko 10.000 ih je bilo i u zaječarskom, ključkom, brzopalanačkom, zviždskom, homoljskom i mlavskom srezu,” navodi Aleksandar D. Knežević u svojoj disertaciji.¹⁴⁶⁰

Popis iz 1931. godine imao je sličnu metodologiju prethodnom u vezi s maternjim jezikom, a rezultati popisa su klasifikovani u sledeće grupe: srpski, hrvatski i slovenački ulaze u jednu grupu, ostali slovenski jezici u drugu grupu, mađarski, nemački austrijski i ostali u teću grupu mada svaki jezik ima svoju kolonu. Valja reći da je u popisu 1931. godine bilo postavljeno i pitanje o narodnosti, međutim ovi podaci nikad nisu objavljeni, što je indikativno. Prema mišljenju Aleksandra D. Kneževića *rumunski maternji jezik* nije se našao u napred navedenoj statističkoj klasifikaciji jezika pa je zato *rumunofono stanovništvo* istočne Srbije pridodao onima koji govore tzv. *ostalim maternjim jezicima* i tako ga tabelarno prikazao u svojoj disertaciji koju ovde iznosimo javnosti.

Stanovništvo istočne Srbije sa tzv. *ostalim maternjim jezicima* prikazano po srezovima na osnovu zvaničnih statističkih podataka iz 1931. godine preuzeto iz disertacije Aleksandra D. Kneževića

¹⁴⁶⁰ Aleksandar D. Knežević, *Istorijskodemografske i etnodemografske osnove razvitka stanovništva istočne Srbije*, Beograd, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, 2013, 173. Disertaciju je odbranio pred mentorom dr Svetlanom Radovanović, vanrednim profesorom Univerziteta u Beogradu – Geografski fakultet i pred članovima komisije: dr Gordana Vojković, *vanredni profesor*, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet i dr **Branislav Đurdev**, *redovni profesor*, Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet – Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo.

Srez	Ukupno	Ostali jezici	%
Aleksinac	30.365	506	1,7
Boljevac	36.215	8.850	24,4
Brza Palanka	19.629	1.790	9,1
Despotovac	25.640	1.035	4,0
Golubac	16.093	733	4,6
Homolje	23.306	1.484	6,4
Ključ	20.774	2.449	11,8
Krajina	20.351	7.173	35,2
Mlava	52.549	4.243	8,1
Morava (Žabari)	29.241	1.905	6,5
Negotin	41.261	5.531	13,4
Niš	108.982	3.047	2,8
Paraćin	34.931	203	0,6
Poreč	15.549	350	2,2
Požarevac	66.366	1.064	1,6
Ram	35.283	282	0,8
Ravanica	23.743	1.430	6,0
Ražanj	25.780	256	1,0
Resava	36.455	2.240	6,1
Svrljig	28.870	127	0,4
Timok	16.666	94	0,6
Zaglavak	41.017	204	0,5
Zaječar	57.850	13.672	23,6
Zvižd	23.433	482	2,1

Popis stanovništva 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji, koja je od 1929. godine bila administrativno podeljena u više banovina, sačinjen je po *verskom opredeljenju i maternjem jeziku*. Po veroispovesti, Rumuni (Vlasi) istočne Srbije popisani su uglavnom unutar Moravske banovine zajedno sa Srbima i drugim narodima pa se zato njihov broj ne može tačno proceniti. Rezultati navedenog popisa stanovništva iz 1931. godine bili su pripremljeni za štampu, ali je objavljeno samo „prisutno stanovništvo po veroispovesti”, a po

maternjem jeziku nikad nije objavljeno iz političkih razloga. Međutim, prilikom napada na Jugoslaviju 1941. godine celokupan materijal sa rezultatima popisa dopao je u ruke Nemcima, pa ih je dr V. Kralert (Wilfried Krallert) objavio u Beču 1943. godine.¹⁴⁶¹

U navedenoj Kralertovoj publikaciji na prostoru Kraljevine Jugoslavije popisano je ukupno 137.879 govornika rumunskog maternjeg jezika (*Rumänen Muttersprache*). Sabrani su svi govornici koji su popisani uglavnom na prostoru današnje Vojvodine (oblasti *Dunavske banovine*) i istočne Srbije (oblasti *Moravske banovine*) i Aromuni uglavnom na prostoru Makedonije (oblasti *Vardarske banovine*) i na prostorima ostalih oblasti ovde navedenih banovina Kraljevine Jugoslavije.

Od navedenih 137.879 govornika rumunskog maternjeg jezika popisano je 1.323 u Beogradu, 68.525 u **Dunavskoj banovini** (14.214 srez Alibunar, 644 srez Apatin, 6.991 srez Bela Crkva, 585 srez Darda, 288 srez Jaša Tomić, 341 srez Kolubara, 164 srez Kosmaj, 4.872 srez Kovačica, 4.333 srez Kovin, 138 srez Kragujevac, 1824 srez Morava, 290 srez Orašac, 9.148 srez Pančevo, 140 srez Podunavlje, 507, srez Posavina, 413 srez Požarevac, 240 srez Ram, 164 grad Kikinda, 9.186 srez Velikogi Bečkerek, 501 srez Vračar, 11.580 srez Vršac, 119 srez Zemun i drugi srezovi sa daleko manjim brojem govornika rumunskog maternjeg jezika), 3.182 u **Drinskoj banovini** (346 srez Bijeljina, 908 srez Mačva, 387 srez Pocerina, 274 srez Posavina-Tamnava, 105 srez Sarajevo, 479 srez Tamnava, 122 srez Tuzla, 150 srez Vlasenica, 87 srez Zenica i drugi srezovi sa daleko manjim brojem govornika rumunskog maternjeg jezika), 52.633 u **Moravskoj banovini** (1.020 srez Belica, 8.644 srez Boljevac, 1.778 srez Brza Palanka, 1.019 srez Despotovac, 727 srez Golubac, 1.478 srez Homolje, 2.421 srez Ključ, 7.091 srez Krajina, 4.140 srez Mlava, 5.475 srez Negotin, 99 srez Niš, 333 srez Poreč, 515 srez Rasina, 1.383 srez Ravanica, 2.187 srez Resava, 404 srez

¹⁴⁶¹ Dr. Wilfried Krallert, *Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Mutersprache und Konfession nach den unveröffentlichten der Zählung von 1931 (Nur für den Dienstgebrauch)*, Wien, Selbstverlag der Publikationsstelle, 1943, 1–411. Original ove knjige nabavio je u nemačkim antikvarijatima inženjer Slobodan Krajničan iz Majdanpeka, a etnolog Paun Durlić je knjigu skenirao i u PDF formatu stavio na uvid javnosti.

Temnić, 13.135 srez Zaječar, 465 srez Zvižd i drugi srezovi sa daleko manjim brojem govornika rumunskog maternjeg jezika), 11.262 u **Vardarskoj banovini** (2.722 srez Bitolj, 677 srez Đevdelija, 115 srez Kičevo, 814 srez Kočane, 125 srez Kratovo, 1.532 srez Kruševo, 380 srez Negotino, 126 srez Nerodimlje, 118 srez Ohrid, 638 srez Ovče Polje, 165 srez Prespa, 131 srez Radovište, 852 srez Skoplje, 1.138 srez Struga, 437 srez Štip, 144 srez Veles, 240 srez Žegligovo i drugi srezovi s manjim brojem govornika maternjeg rumunskog jezika) i 459 u **Vrbaskoj banovini** (119 srez Banja Luka, 71 srez Derventa, 28 srez Gračanica i 152 srez Prnjavor).

Pored gorenavedenih cifara izneo bih nešto iz uvodnog teksta (Vorwort) Kralertove publikacije u prevodu Vladana Nikolića, a u kojem, pored ostalog, nalazim i moguće objašnjenje zbog čega rezultati ovog popisa s podacima o nacionalnim manjinama Kraljevine Jugoslavije nikada nisu bili objavljeni. Kralert kaže: „Kao što se pokazalo zauzimanjem Beograda 1941. godine, identična sveska, koja je pored konfesionalnih sadržala i jezičke podatke, kao i u slučaju popisa iz 1921. godine, bila je dovršena i predata korekturi, ali je njeno objavljivanje izostalo, pa su obelodanjeni samo podaci o konfesiji. Uvid u brojke nam otkriva razlog skrivanja ovih podataka: Njih treba tražiti na prvom mestu u porastu broja albanskog stanovništva (sa 439.657 1921. godine na 505.259 1931. godine), na drugom mestu zbog, *očiglednog popisnog terora*, kojim je prouzrokovao pad broja stanovnika određenih naroda koji bi prevazilazio racionalno objašnjivu meru i mogao je da deluje vrlo kompromitujuće. (Broj Nemaca je pao sa 505.790 na 499.769, dok je *najveći pad zabeležen u odnosu na timočke Rumune sa 147.248¹⁴⁶² na 57.330*).”¹⁴⁶³

¹⁴⁶² Pretpostavljam da se ova cifra odnosi na stanovnike s maternjim rumunskim jezikom u „severnoj Srbiji” po rezultatima popisa iz 1921. godine iz nekih drugih izvora koji su bili poznati Kralertu, jer je u publikaciji *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921. godine* (Sarajevo, Državna štamparija, 1924) s rumunskim i cincarskim maternjim jezikom u Kraljevini SHS bilo popisano 229.398 govornika, samo u Srbiji bilo je 151.829, a samo u „severnoj Srbiji” svega 142.773 govornika. Dakle, cifre iznete u Kralertovoj publikaciji i onoj objavljenoj u Sarajevu donekle su u koliziji.

¹⁴⁶³ Wilfried Krallert, *Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession : nach den unveröffentlichten*

Kako su rezultati popisa po maternjem jeziku, kao mogući pokazatelji etničkih prilika u Jugoslaviji, izostali u publikaciji *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*,¹⁴⁶⁴ sabrao sam po srezovima i opštinama, tj. naseljima, popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima **Moravske banovine** gde su živeli i gde još uvek žive Rumuni (Vlasi) istočne Srbije, da bih na posredan način došao do saznanja koliko ih je ukupno bilo naspram srpskog stanovništva u srpskim naseljima istih srezova i opština.

U rumunskim (vlaškim) naseljima **Boljevačkog sreza** (Bačevica 1174, Bogovina 1726, Dobro Polje 1123, Lukovo 1261, Mali Izvor 1253, Osnić 2162, Podgorac 2731, Savinac 705, Šarbanovac 2676, Valakonje 2428, Zlot 5217, Boljevac 1394 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Dobro Polje 1123, Lukovo 1261, Mali Izvor 1253 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Osnić 2162, Podgorac 2731, Savinac 705, Šarbanovsc 2676, Valakonje 2428 i Zlot 5217) popisano je ukupno 22.163 (62,8%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 13.122 (37,2%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Brzo-Palanačkog sreza** (Brza Palanka 1996, Jabukovac 4285, Kupuzište 702, Malajnica 1110, Mala Kamenica 1154, Mihajlovac 1675, Plavna 1730, Slatina 1153, Urovića 3186 i Vratna 593) popisano je ukupno 16.784 (85,6%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 2.815 (14,4%) stanovnika srpskog porekla

Angaben der Zählung von 1931, Publikationsstelle, Wien, Selbstverl. der Publ.-Stelle, 1943, 3: „Wie sich nach der Besetzung Belgrads 1941 zeigte, war ein gleicher Band wie der über die Zählung des Jahres 1921 bereits fertiggestellt und bis zur Korrektur gediehen, der neben der konfessionellen auch die sprachliche Gliederung enthielt, doch war denn seine Herausgabe unterblieben und nur die Konfessionsdaten wurden veröffentlicht. Ein Einblick in die Ziffern zeigt auch die Gründe dieser Geheimhaltung: Sie sind erstens in der starken Zunahme des albanischen Volkstums (von 439.657 im Jahre 1921 auf 505.259 im Jahre 1931), zweitens wohl aber auch in den durch offensichtlichen Zählungsterror bewirkten Abnahmen einiger Volksguppen zu suchen, die über das erklärbare Maß hinausgingen und kompromittierend wirken mußten. (Die Zahl der Deutschen nahm von 505.790 auf 499.969 ab, am stärksten aber war die Abnahme der Timok-rumänen von 147.248 auf 57.330).”

¹⁴⁶⁴ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knjiga II *Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Beograd, Državna štamparija, 1938.

u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Golubačkog sreza** (Dobra 1937, Dvorište 644, Golubac 1484 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Krivača 556, Kudreš 759, Snegotin 419 i Vuković 646) popisano je ukupno 5.703 (35,7%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 10.276 (64,3%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Homoljskog sreza** (Bliznak 743, Jasikovo 929, Krepoljin 2530 stanovnika srpskog i rumunsko /vlaškog/ porekla, Laznica 4059, Leskovo 698, Milatovac /Magudica/?/ 1087, Osanica 1781, Sige 957, Vlaole 1153 i Žagubica 3063 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla) popisano je ukupno 14.202 (61%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 9.083 (39%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Ključkog sreza** (Grabovica 1783, Kladovo 1864, Kladušnica 814, Korbovo 1706, Kostol 657, Ljubičeva /Brloaga/ 1278, Mala Vrbica 948, Podvrška 1706, Rtkovo 1593, Sip 671, Tekija 1099, Vajuga 1025, Velesnica 608, Velika Kamenica 1300 i Velika Vrbica 1398) popisano je ukupno 18.450 (89,3%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 2.219 (10,7%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Krajinskog sreza** (Dubočane 879, Glogovica 1101, Luka 1236, Mala Jasikova 549, Mali Jasenovac 834, Šipikovo 1182, Tabakovac 395, Velika Jasikova 1736 i Veliki Jasenovac 963) popisano je ukupno 8.875 (43,7%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 11.448 (56,3%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Mlavskog sreza** (Busur 1625, Dubočka 1132, Kladurovo 1029, Kobilje 1764, Manastirica 1652, Melnica 2322, Petrovac /na Mlavi/ 4425 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Ranovac 3384, Rašanac 1736, Stamnica 1743, Starčevo 1204, Vitovnica 586 i Ždrelo 1540) popisano je ukupno 21.930 (41,8%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 30.529 (58,2%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Negotinskog sreza** (Aleksandrovac /Zlokuće/ 968, Dupljane 1203, Dušanovac /Džanova/ 2439, Kobišnica 2779, Kovilovo 862, Miloševo /Kolograš/ 750, Mokranje 2147, Negotin 5961 stanovnik srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, 2109, Radujevac 2778, Samarinovac 860, Srbovo

/Srbovlah/ 883 i Veljkovo /Bljuvanovac/ 573) popisan je ukupno 21.281 (52%) stanovnik rumunskog (vlaškog) porekla naspram 19.678 (48%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Porečskog sreza** (Boljetin 1111, Crnajka 1350, Golubinje 1966, Donji Milanovac 3130 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Golubinje 1399, Gornjane 1966, Klokočevac 1262, Miroč 540, Mosna 747, Rudna Glava 2209, Tanda 634 i Topolnica 1148) popisan je ukupno 13.931 (89,9%) stanovnik rumunskog (vlaškog) porekla naspram 1.565 (10,1%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Ravaničkog sreza** (Batinac 920, Bigrenica 2179, Čuprija 7596 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Isakovo 1057 i Vlaška 735) popisan je ukupno 8.691 (38,2%) stanovnik rumunskog (vlaškog) porekla naspram 14.085 (61,8%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Resavskog sreza** (Bobovo 2520, Gladna /Dobra Voda/ 620, Jasenovo 1559, Mačevac 363, Proštinac 504, Subotica 1077, Svilajnac 4511 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Troponje 1525 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla i Viteževo 1680) popisano je ukupno 11.333 (31,1%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 25.057 (68,9%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima; u rumunskim (vlaškim) naseljima **Zaječarskog sreza** (Bor 4195 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Brestovac 2096, Buče 1248, Gamzigrad 1189, Gradskovo 1326, Grljan 2443 stanovnika srpskog i rumunskog /vlaškog/ porekla, Halovo 1591, Krivelj 3023, Lubnica 1828, Metovnica 1846, Nikolićevo 1302, Oštrelj 878, Prlita 759, Slatina 1500, Šljivar 758 i Zaječar 9651 stanovnik rumunskog /vlaškog/, bugarskog i srpskog porekla) popisano je ukupno 26.664 (47,4%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 29.538 (52,6%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima i na kraju u rumunskim (vlaškim) naseljima **Zviždskog sreza** (Bukovska 1049, Duboka 3046, Kaona /Kamna/ 1173, Kučevo 2907, Lješnica 803, Mustapić 1656, Neresnica 3153, Radenka 1700, Rakova Bara 1218, Sena 478, Turija 1136 i Voluja 2463) popisano je ukupno 20.782 (88,9%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 2.604 (11,1%) stanovnika srpskog porekla u srpskim naseljima. Ukupno je u navedenim srezovima **Moravske**

banovine popisano manje-više 210.789 (55,1%) stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla naspram 172.019 (44,9%) stanovnika srpskog porekla.¹⁴⁶⁵

Nažalost, u popisu iz 1931. godine nije se moglo doći do broja i procenta onih Rumuna (Vlaha) koji su u rumunskim (vlaškim) naseljima popisani kao Srbi niti makar da se sazna koji je broj i procenat onih Rumuna (Vlaha) koji su srpski jezik u popisu prijavili kao maternji, za razliku od popisa iz 1921. godine gde se odnos broja i procenta Rumuna (Vlaha) u rumunskim (vlaškim) naseljima i onih koji su prihvatili srpski maternji jezik posredno mogao ustanoviti, osim ako se cifra od 57.330 timočkih Rumuna koju Kralert navodi ne prihvati kao validan argument o njihovom satiranju, odnosno o „očiglednom popisnom teroru” koji je izvršen prilikom njihovog popisivanja 1931. godine, jer je, po navodima Kralerta, 1921. godine popisano 147.248 timočkih Rumuna, što je gotovo 90.000 manje u odnosu na 57.330 timočkih Rumuna popisanih 1931. godine.

Neko će verovatno primetiti da o stanovnicima koji žive u rumunskim (vlaškim) naseljima Moravske banovine govorim isključivo kao o stanovnicima rumunskog (vlaškog) porekla, a o onima koji žive u srpskim naseljima govorim isključivo kao o stanovnicima srpskog porekla. Stanovništvu Moravske banovine nisam imao na osnovu čega prišiti rumunsko (vlaško) ili srpsko etničko ili nacionalno opredeljenje, jer su se bilo jedni bilo drugi etnički ili nacionalno mogli opredeliti po svom nahođenju, ali sam zato mogao naglasiti njihovu etnogenetsku pripadnost rumunskom (vlaškom) ili srpskom narodu i to prema naseljima u kojima su i pre popisa iz 1931. i posle popisa iz 2011. godine živeli jedni ili drugi, Rumuni (Vlasi) ili Srbi, osim u pojedinim gradovima i naseljima gde ima i jednih i drugih uz ostale etničke ili nacionalne manjine, pa sam sabravši popisane stanovnike u rumunskim (vlaškim) naseljima dobio broj etnogenetskih Rumuna (Vlaha) istočne Srbije.

¹⁴⁶⁵ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine*, knj. II, *Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Beograd, Državna štamparija, 1938.

Popisi stanovništva od 1948. do 2011. godine

Sledeći popis je trebalo da bude sproveden 1941. godine, ali zbog napada nemačkih okupacionih snaga na Kraljevinu Jugoslaviju do toga nije moglo doći. U vreme Drugog svetskog rata Rumuni (Vlasi) istočne Srbije bili su pod sumnjom srpskih vlasti zbog iredentističkih ideja koje su im bile plasirane iz Rumunije. Zato su na njih vršeni svakojaki pritisci, posebno od 1943. godine kada funkciju „legalnih” vlasti preuzimaju ilegalne jedinice ravnogorskih četnika.¹⁴⁶⁶ Da su se srpske vlasti služile kojekakvim neistinama i obmanama, vidimo u jednom izveštaju Ceke Đorđevića komesaru Aćimoviću, u kojem piše: „Neosnovano je tvrđenje rumunskog poslanstva u Berlinu da *naše vlasti loše postupaju s Rumunima...* Naprotiv, opšte je poznato da *naše vlasti nisu činile nikakvu razliku među građanima*, naročito ne između *stanovnika severoistočne Srbije koji se služe vlaškim jezikom, a koji su Srbi*, ne zato što ih srpska uprava smatra Srbima, već što se oni sami tako osećaju... Logično je i sasvim razumljivo da u ovakvim prilikama srpska uprava neće preduzimati nikakve mere protiv građana, baš i kad bi imala razloga za to, jer bi takvim merama koristila protivničkoj strani”.¹⁴⁶⁷ U navedenom tekstu izveštaja može se razaznati stav srpske vlasti prema Rumunima (Vlasima) istočne Srbije i njihovom jeziku pri čemu se ujedno skrivaju racije, namere proterivanja i istrebljenja rumunskog (vlaškog) življa.¹⁴⁶⁸

¹⁴⁶⁶ Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966, 47.

¹⁴⁶⁷ Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966, 46, napomena 84. Izveštaj pomoćnika Ceke Đorđevića komesaru Aćimoviću. AVII – Nda-19-2-72.

¹⁴⁶⁸ „U štabu Krajinskog korpusa bila je predviđena strašna odmazda za stanovnike sela Mihajlovca: 'Za postupak sa rumunofilima u Mihajlovcu za dati momenat upoznat je komandant sreza i isti će prikupljati podatke u sporazumu sa komandantom brigade. Čišćenje po Hitlerovom sistemu izvršiće u datom momentu brigada.' Pismo komandanta Krajinskog korpusa Velimira Piletića komandantu štaba Brzopalanačke brigade 24. IX 1943 (AVII – DM-SV-15976; Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966, 48, napomena 91). U jednom drugom dokumentu štaba Krajinskog korpusa od maja 1943. stoji: 'Sela Mihajlovac,

Po završetku rata uspostavljena je komunistička vlast koja je sa stanovišta staljinističke ideologije *formiranja novih nacija* na prostoru Jugoslavije zauzela stav da se u skladu s tim formiraju *vlaška nacija* i *vlaški jezik* kako bi se oslabila rumunska masa, odnosno, kako bi se rumunsko stanovništvo podelilo u dva nacionalna identiteta. Tokom revolucije, kao i prilikom oslobođenja, naponi revolucionarnih snaga usmereni su ka što neposrednijem prilaženju vlaškom stanovništvu i njegovom uključenju u jedinstveni narodnooslobodilački front.¹⁴⁶⁹

*Prvi put su se u istoriji na vlaškom jeziku držali zborovi.*¹⁴⁷⁰ Mnogi proglasi i leci okružnih i sreskih komiteta – poverenstva, organa narodne vlasti i vojnih organa pisani su dvojezično. *Na vlaškom jeziku su sastavljene i puštane u narod parole, a nekoliko partizanskih pesama je takođe komponovano na narečju Vlaha Ungurjana.*¹⁴⁷¹ U partizanskim odredima, pogotovu onim koji su pretežno sastavljeni od Vlaha: *Boljevačkom, Zviškom, Majdanpečkom, vlaški jezik bio je prvi put u slobodnoj upotrebi u jednoj jugoslovenskoj vojnoj jedinici.* Ova politika koju je revolucija sprovodila u istočnoj Srbiji bila je potencirana, između ostalog, i zbog opasnosti od rumunske iredente,¹⁴⁷² tj. jačanja rumunske nacionalne svesti. O tome se ozbiljno raspravljalo i na Osnivačkom kongresu KP Srbije povodom referata Bogoljuba Stojanovića, delegata iz Požarevca, koji je rekao da Rumuni (Vlasi) „ne osećaju ništa zajedničko sa rumunskom državom” i da „Oni sebe smatraju Srbima” i da im zato treba „pružiti srpsku kulturu”, drugim rečima valja ih asimilovati, ali su Milovan Đilas i Edvard Kardelj izneli soje stavove da u vezi s Rumunima (Vlasima) „treba zauzeti pravilan stav. Dati sva prava, razvijati nacionalnu kulturu”.¹⁴⁷³

*Radujevac i Prahovo treba proterati jer se osećaju Rumunima, i kod njih se ništa nije uspeło za našu stvar do danas.””(AVII – 141-Bileće 12/186; Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966, 48, napomena 91).*

¹⁴⁶⁹ AZRPS – OKZa-41; AZRPS – PKS-461.

¹⁴⁷⁰ AVII – Nda-52-11-38.

¹⁴⁷¹ AZRPS – OKZa-91. 126.

¹⁴⁷² Dragoljub Petrović, *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966, 49.

¹⁴⁷³ *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva*, prir. Slavoljub Gacović, Zaječar, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, 2009, 17–20.

Tako je *prvi popis* u posleratnoj komunističkoj Jugoslaviji bio *sproveden 1948. godine*, u vreme početka borbe sa Informbiroom i ujedno osujećenja Balkanske federacije,¹⁴⁷⁴ dok je ideja o formiranju vlaške nacije i vlašskog jezika među jugoslovenskim komunistima još uvek bila na snazi pod okriljem staljinističkih ideja. Zbog toga se na tom posleratnom popisu prvi put popisuju u dve zasebne kolone Rumuni istočne Srbije kojih ima 3.489 i Vlasi istočne Srbije kojih ima 93.440, kao i „vlaški jezik” koji je trebalo da bude formiran u duhu staljinističkih ideja. Prvi put se u popisu iz 1948. godine rumunski (vlaški) narod deli u dva entiteta, *vlaški* i *rumunski*, i ništa se do danas nije promenilo. Naprotiv, ide se u finalizaciju formiranja nacionalnog identiteta Vlaha istočne Srbije, koji tobože nemaju ničeg zajedničkog sa Rumunima. Međutim, koliko je validan prvi posleratni popis u vreme komunističkog režima može se prosuditi na osnovu izveštaja Milovana Pejanovića za Oznu/Udbu¹⁴⁷⁵ koji je nastao 1948–1949.

¹⁴⁷⁴ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, IKZ Zaslon (Beograd, Šabac) 1991; Dr Branko Nadoveza, *Balkanski socijalisti i Balkanska federacija*, Beograd, 1997; Georgi Dimitrov, “*The significance of the Second Balkan Conference*”, in “*Selected Works*”, Vol. 1, Sofia 1972, pp. 49–52 (<http://www.marxists.org/reference/archive/dimitrov/index.htm>); Georgi Khadzhev, “*Natsionalno osvobozhdeniye i bezvlastniyat federalizum*” (“*National Liberation and Libertarian Federalism*”), Sofia 1992 (http://flag.blackened.net/revolt/eastern/bulgaria_1903.html or in <http://www.savanne.ch/tusovka/welcome.en.html>); Do 1948. godine Balkanska socijalistička federacija je bila zvanično deo programa svih balkanskih komunističkih partija. Nakon Drugog svetskog rata došlo je do zbližavanja Jugoslavije, Albanije, Bugarske i grčkih partizana. Raskolom Tita i Staljina 1948. godine ostvarenje Balkanske federacije je osujećeno.

¹⁴⁷⁵ https://wikipedia.org/wiki/OZNA#cite_note-1: OZN ili Ozna (Odeljenje za zaštitu naroda), zloglasna komunistička tajna policija (“sigurnosno-obaveštajna služba”) Jugoslavije formirana pri Povereništvu za narodnu odbranu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Trinaestog maja 1944. prema naredbi Vrhovnog komandanta NOV-a i POJ-a utemeljena je Ozna – centralizovana sigurnosno-obaveštajna organizacija s jedinstvenom organizacijskom strukturom i metodama rada na teritoriji Jugoslavije. Pomoću svojih doušnika Ozna je sejala strah i trepet u posleratnom periodu. Nakon donošenja Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), 31. januara 1946, reorganizovane su sigurnosno-obaveštajne službe. U martu 1946. od Prvoga i Drugoga odeljka Ozne formirane su pri Ministarstvu unutrašnjih poslova Uprava državne bezbednosti UDB-a (poznata kao Udba), dok se od Trećeg odeljka Ozne pri Ministarstvu narodne odbrane formira Kontraobaveštajna služba Jugoslovenske armije (KOS). Prema naredbi Vrhovnog

godine, tj. u vreme popisa i neposredno nakon njega, gde kaže: „Od 294.000 stanovnika u *Timočkoj oblasti* ima oko 145.000 *Vlaha* ili 49%. Takođe se računa da u *Beogradskoj oblasti* živi oko 80.000 *Vlaha*, a ima ih nešto i u *Kragujevačkoj oblasti* /Resavski srez i još neki/... *Do gornjih cifara se došlo utvrđivanjem broja stanovnika u vlaškim selima, jer se znaju koja su, a popis uopšte nije uzet u obzir.*”¹⁴⁷⁶ U ovom poglavlju sam istom metodom *utvrđivanja broja stanovnika u rumunskim (vlaškim) selima* došao do broja stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla.

Milovan Pejanović ovde posredno ukazuje na višedecenijsku agresivnu asimilaciju, zbog čega se Rumuni (Vlasi) sve više deklarišu kao Srbi, ili na „doterivanje” popisnih rezultata, jer, na osnovu razlike u ciframa koje možemo pratiti u popisima od 1846. do 1948. godine „vidi se neminovan proces posrbljavanja, koji je vremenom bio sve jači. Dok je prema popisima iz polovine XIX veka u Srbiji svaki šesti podanik bio Vlah sredinom tekućeg (XX – S. G.) stoleća Vlasi čine jednu ubedljivu, malo zapaženu manjinu. Može se primetiti da ni brojke popisa nemaju apsolutnu vrednost. Popisi iz XX veka pogotovu iz 1948. godine pružaju neverodostojnu demografsku sliku.”¹⁴⁷⁷ U napomeni na kraju navedenog teksta, Dragoljub S. Petrović navodi da „Prema popisu 1948. godine u *Porečkom srezu*, u kome su skoro sva sela vlaška, nađen je svega 251 žitelj sa vlaškim ili cincarskim jezikom kao maternjim, u *Ključkom* 7.374, *Homoljskom* 7.913, *Krajinskom* 7.527, *Ravaničkom* 56, *Despotovačkom* srezu 16, gradu Negotinu svega 45! U *Zaječarskom srezu* pored 5.835 stanovnika koji upotrebljavaju vlaški jezik popisivači su pronašli i 1.597 Rumuna! Očigledno je da su brojke ovog popisa lišene vrednosti.”¹⁴⁷⁸ Za Vlahe

komandanta od 14. septembra 1955. KOS se preformirao u službu sigurnosti Jugoslovenske Narodne Armije (JNA). Istovremeno su formirane i jedinice vojne policije.

¹⁴⁷⁶ *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva*, prir. Slavoljub Gacović, Zaječar, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, 2009, 79, 80 (Rad Milovana Pejanovića – OZNA, 1948–1949).

¹⁴⁷⁷ Dragoljub S. Petrović, *Vlasi severoistočne Srbije kao etnički entitet*, u: Položaj manjina u Saveznoj republici Jugoslaviji (Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 11. i 13. januara 1995), Naučni skupovi, knj. LXXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knj. 19, Beograd, SANU, 1996, 805.

¹⁴⁷⁸ Dragoljub S. Petrović, *op. cit.*, 806, nap. 49.

u Srbiji se kaže da „poseduju etničku, etnografsku osobenost”, ali da „nisu dostigli stepen emancipacije Vlaha, Cincara u Makedoniji, ili na primer Roma” pa su dakle, po mišljenju Dragoljuba S. Petrovića Rumuni (Vlasi) istočne Srbije „etnička kategorija, entitet bez javnih institucija i atributa”.¹⁴⁷⁹ Petrović je u pravu kada kaže da su Rumuni (Vlasi) istočne Srbije u odnosu na Aromune (Vlahe) „bez javnih institucija”. Srbija im to nikad nije omogućila, naprotiv, uvek se marljivo i predano radilo na asimilaciji, odnosno na potpunom zatiranju njihove rumunske nacionalne svesti.

U Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji *nacionalno pitanje* bilo je za Komunističku partiju Jugoslavije deo ideologije pa je metodologija popisa morala biti u skladu s tim, a ustavni princip slobodnog izjašnjavanja o etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti trebalo je da pokaže jednaka prava za sve njene građane. Pri slobodnom izjašnjavanju nikakvi dokumenti nisu potrebni kao dokaz kojoj nacionalnosti etnogenetski pripadate. Takav *princip subjektivnosti* omogućava i promenu etničkog ili nacionalnog opredeljenja, privremenu, usled političkih, socio-psiholoških i drugih, i stalnu, usled asimilacionih procesa, što svakako smanjuje mogućnost komparacije popisnih podataka. Imajući u vidu istorijske i razvojne procese integracije, asimilacije, stvaranje novih etničkih i nacionalnih grupa, subjektivna „promena nacionalne pripadnosti je, sa društvenog stanovišta, ukoliko nije posledica direktnog nasilnog pritiska”, koji se sprovodio svim sredstvima, nad Rumunima (Vlasima) istočne Srbije, zapravo samo *objektivna promena*,¹⁴⁸⁰ pa bi svaki popis „predstavljao ogledalo aktuelnih društveno-političkih prilika koje su uticale na nacionalno deklarisanje i *etničku alternaciju*, odnosno konačne rezultate popisa.”¹⁴⁸¹

Pored opšteg principa subjektivnosti posleratne popise karakteriše i različita terminologija koja se koristila, kao npr. *narodnost* (1948, 1953. i 1961), *narodnost ili etnička pripadnost* (1971), *narod*, *narodnost ili etnička grupa* (1981), *nacionalna*

¹⁴⁷⁹ Dragoljub S. Petrović, *op. cit.*, 806.

¹⁴⁸⁰ R. Petrović, *Dugoročne promene etničke strukture u SR Srbiji*, Zbornik Filozofskog fakulteta, XIII-2, Beograd, 1983.

¹⁴⁸¹ Nada Raduški, *Nacionalne manjine u centralnoj Srbiji*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 16.

pripadnost (1991) i nacionalna ili etnička pripadnost (2002, 2012). Svi navedeni termini su se često mešali i koristili se kao sinonimi, ali je njihova semantika ostala nepromenjena.¹⁴⁸² Recimo na popisu iz 1948. godine po prvi put nacionalno su se mogli deklarirati Makedonci i Crnogorci, što je bilo prihvatljivo sa stanovišta ideologije *formiranja novih nacija* na prostoru Jugoslavije.

Treba reći da se „kod Vlaha pak samo u 1948. godini ... veći broj deklarirao na pitanje o narodnosti za 'Vlahe', dok se u narednim popisima (1953, 1961. i 1971. godine) deklarirao za 'Srbe' (ovo se vidi, kad se podaci analiziraju po manjim jedinicama). Međutim, prema podacima po maternjem jeziku, oni su odgovorili 'vlaški maternji jezik'.¹⁴⁸³ Prema tome, sa gledišta analize etničkog sastava stanovništva korisno je *da se upoređuju distribucije po narodnosti i po maternjem jeziku*”, piše Dušan Breznik.¹⁴⁸⁴ Kako je *maternji jezik* Rumuna (Vlaha) „jedno od najvidljivijih etničkih obeležja, prepoznavajući znak i neodvojivi deo nacionalnog identiteta”,¹⁴⁸⁵ komunistička vlast je, nošena idejom formiranja nove vlaške nacije, smatrala da se i njihov maternji jezik treba nazvati *vlaškim*, mada mnoge nacionalnosti govore istim jezikom (građani Nemačke, Austrije i pojedinih kantona Švajcarske), kao što se u okviru jedne nacije, kažu, koristi više jezika. U svetlu takvih načela „nacije, ipak se moraju imati u vidu istorijske okolnosti i jezičke zakonitosti koje ne dozvoljavaju da se proizvoljno menjaju standardni nazivi jezika”.¹⁴⁸⁶ U slučaju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije nije poštovan ni naziv nacije ni naziv maternjeg jezika. Prekršen je i princip jedne nacije,

¹⁴⁸² CDI, IDN, *Višejezički demografski rečnik*, Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971.

¹⁴⁸³ Poznato je da Srbi rumunsko stanovništvo severoistočne Srbije na srpskom jeziku nazivaju Vlasima, pa su zato pitajući ih na srpskom koji je njihov maternji jezik, Vlasi odgovorili da im je „maternji jezik vlaški”, a da su im kojim slučajem srpski popisivači postavili pitanje na njihovom maternjem jeziku, Vlasi bi odgovorili da im je maternji jezik rumunski.

¹⁴⁸⁴ Dušan Breznik, *Demografska istraživanja po nacionalnostima*, Nastanak i razvitak srpske nacije, Beograd, Marksistički centar CK SK Srbije, 1978, 156.

¹⁴⁸⁵ Nada Raduški, *Nacionalne manjine u centralnoj Srbiji*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 16, 21.

¹⁴⁸⁶ Nada Raduški, *Nacionalne manjine u centralnoj Srbiji*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 23.

rumunske, koja navodno ima dva jezika, „vlaški” i rumunski, i prekršen princip jednog jezika, rumunskog, koji upotrebljavaju navodno dve nacije, „vlaška” i rumunska.

Najčešće postavljano pitanje među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije na koje treba dati odgovor jeste: koji su to uzroci doveli do velike disproporcije između „vlaške narodnosti” i „vlaškog maternjeg jezika” i uopšte drastičnog pada „Vlaha” od popisa 1948. do popisa 1953. i do sunovrata na popisu 1961. godine. Između onih koji se opredeljuju za „vlaški maternji jezik” i „srpsku naciju” i onih koji se opredeljuju za „maternji vlaški jezik” i „vlašku narodnost” došlo je do velike disproporcije usled velikog broja denacionalizovanih „Vlaha” koji se po „osećanju”, usled višedecenijske agresivne asimilacione politike, opredeljuju za srpsku naciju ili je po sredi „štimovanje” popisnih lista, što je, razume se, sasvim moguće pretpostaviti na osnovu pojedinih iskaza porodica u rumunskim (vlaškim) naseljima.

NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA FNRJ, 1948. GODINE		
Republika/pokrajina	Rumuni	Vlasi
FNRJ	64.095	102.953
NR SRBIJA	63.130	93.440
NR SRBIJA – uže područje	3.849	93.440
Grad Beograd	323	4
VOJVODINA	59.263	0
Grad Novi Sad	382	0
KOSOVO I METOHIJA	18	0
Grad Priština	3	0
NR HRVATSKA	743	1
Grad Zagreb	45	1
NR SLOVENIJA	71	0
Grad Ljubljana	9	0
NR BOSNA I HERCEGOVINA	71	1
Grad Sarajevo	22	1
NR MAKEDONIJA	77	9.511
Grad Skoplje	16	665
CRNA GORA	3	0

Navedena tabela rađena po rezultatima popisa iz 1948. godine prikazuje u jednoj koloni Rumune, a u drugoj Vlahe. Rumuni se uglavnom nalaze na području Vojvodine (59.263) i na području uže Srbije, tj. istočne Srbije (3.849) i u ostalim republikama (npr. u Hrvatskoj 743, Makedoniji 77 itd.) i gradskim centrima (npr. u Zagrebu 45, Sarajevu 22 itd.). Ovo stanovništvo se i nakon osmišljene višedecenijske agresivne asimilacije, posebno u vreme forsirane ideje o formiranju vlaške nacije i vlašskog jezika (1945–1948), na popisu nije izjasnilo kao vlaško, već kao rumunsko stanovništvo. U koloni gde su upisani Vlasi, izmešani su *Vlasi (Dakorumuni)*, koji su popisani na području uže Srbije, tj. istočne Srbije (93.440), kojima je maternji dakorumunski dijalekt rumunskog jezika i *Vlasi (Aromuni)*, koji su popisani u Makedoniji (9.511) i glavnom gradu Skoplju (665), kojima je maternji aromunski (tzv. cincarski) dijalekt rumunskog jezika.

Popisom je *spojeno nespojivo*, jer će vam svi Vlasi Aromuni (Cincari) reći da oni nisu isto što i Vlasi Dakorumuni istočne Srbije, niti im je dijalekt isti pa da budu u istoj koloni „rumunski i cincarski” kao što je učinjeno na popisu iz 1921. godine, a s druge strane je *razdvojeno nerazdvojivo*, tako što su veći deo Dakorumuna istočne Srbije popisali u posebnoj koloni kao Vlahe, a Dakorumune Vojvodine i manji deo onih u istočnoj Srbiji (3.849) u posebnoj koloni kao Rumune na popisu iz 1948. godine. Od tog popisa pa sve do onog iz 2011. godine permanentno se radi na formiranju posebne vlaške nacionalne manjine kojoj i zemlja porekla, odnosno matica, nije Rumunija, već Republika Srbija, a maternji jezik te nove vlaške nacionalne manjine, kažu, nije isti s jezikom Rumuna Vojvodine i Rumunije. Na taj način želi se politički formirati „vlaški jezik”, jer jezik, kažu predstavnici srpske asimilacione politike, nije samo jezičko pitanje, već i političko pitanje. Tako se u prvim decenijama XXI veka, kada mnogi narodi i njihovi jezici nestaju u procesu sveopšte globalizacije, u Srbiji državnom strategijom, formiraju mnogi narodi i jezici, među kojima i „Vlasi” za koje kažu da nisu isto što i Rumuni i njihov „vlaški jezik” koji, takođe, nije isto što i rumunski. Dakle, nastavlja se proces ideologije *formiranja novih nacija* koji je ukinut sredinom XX veka u FNR Jugoslaviji. Ono što u celom svetu ne uspeva, očigledno uspeva u Srbiji, i obratno. Nikako da idemo

utabanom stazom kojom idu mnoge prosperitetnije zemlje sveta, jer mi u Srbiji uvek gradimo svoje puteve. Zato su nas sve dosadašnje političke strukture na vlasti uveravale da Srbija ne kasni za Evropom, što je tačno, jer ona ide u suprotnom pravcu.

Pored tabele u kojoj je za 1948. godinu dat prikaz svih popisanih Rumuna (Vlaha) i Aromuna (Vlaha) unutar FNRJ, po republikama, pokrajinama i glavnim gradovima svih republika i pokrajina na osnovu zvaničnih statističkih pokazatelja, navešćemo podatke o stanovništvu u četiri okruga i njima pripadajućim opštinama i naseljima unutar svake opštine u kojima su nastanjeni Rumuni (Vlasi) istočne Srbije uz odgovarajući komentar po više osnova. Ne zaboravimo reći i to da smo stanovnike rumunskih (vlaških) naselja istočne Srbije u ovom poglavlju za sve posleratne popise od 1948. do 2011. godine naveli po administrativnim podelama opština i okruga koji se danas nalaze u opticaju.¹⁴⁸⁷

Pre početka prikaza rumunskog (vlaškog) stanovništva u popisima od 1948. do 2011. godine rekao bih nešto o metodologiji prikupljanja etnostatističkih podataka, a to je da „statistika posmatra etničku pripadnost kao ličnu opredeljenost, a razmimoilaženje objektivnog pristupa i izjave lica nameće potrebu za jasnim razdvajanjem pojmova *etničke opredeljenosti* i *etničkog porekla* (kojim ću se poslužiti u ovom poglavlju – S. G.) u smislu kulturno-civilizacijskih korena. Srpska statistika operiše samo prvim pojmom (etnička subjektivna opredeljenost – S. G.), a korisnička javnost najčešće izjednačava opredeljenje (?) i poreklo, što izaziva brojne nedoumice i sumnje u kvalitet dostupnih etnostatističkih podataka.”¹⁴⁸⁸ Zato, kada iznosimo statističke podatke o Rumunima

¹⁴⁸⁷ Sve podatke o popisima Rumuna (Vlaha) severoistočne Srbije od 1948. do 2002. godine koje ovde donosimo preuzeli smo iz sledećih knjiga: *Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima*, knj. 1, Beograd, Republički zavod za statistiku, februar 2003, ISBN 978-86-84433-00-0; *Stanovništvo, uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, podaci po naseljima*, knj. 9, Beograd, Republički zavod za statistiku, maj 2004, ISBN 978-86-84433-14-7, kao i sa mnogih sajtova na kojima se nalaze podaci za zvako naselje sa popisa od 1948. do 2002. godine.

¹⁴⁸⁸ Svetlana Radovanović, Aleksandar Knežević, *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji : Romi u Srbiji*, Beograd, Republički zavod za statistiku, 2014, 8.

(Vlasima) istočne Srbije, moramo imati na umu da je reč o stanovništvu koje sebe smatra Rumunima (na maternjem jeziku *Rumâni*) ili Vlasima (na srpskom jeziku *Vlasi*) i tako se izjašnjava u datom momentu popisa stanovništva – navode Svetlana Radovanović i Aleksandar Knežević i nastavljaju: „reč je o nacionalno, jezički i verski **deklarisanim licima**, bez upuštanja u istraživanje njihovog stvarnog etničkog porekla.”¹⁴⁸⁹ Naravno „u svim popisima stanovništva od 1948. godine podaci o etničkoj pripadnosti prikupljani su pod uslovima *subjektivnog osećaja nacionalnog*”, a dominacija „*subjektivnog kriterijuma*” sasvim sigurno ima značajnog uticaja na izjašnjavanje svih nacionalnih manjina pa i na izjašnjavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, o čemu „svedoče izrazite nepravilnosti u kretanju njihovog broja tokom popisnih perioda”.¹⁴⁹⁰ Zato je 1948. popisano (deklarisano?) 93.440 Vlaha, zatim je 1953. popisano (deklarisano?) 28.047 Vlaha, a 1961. bilo je popisano (deklarisano?) samo 1.368 Vlaha. Vidite, zvanična statistika, iako svesna problema, ne može uticati na činjenicu da „neka lica imaju pravo da menjaju stav o etničkoj pripadnosti”, navode Svetlana Radovanović i Aleksandar Knežević u svom radu, iznoseći mišljenje o Romima.¹⁴⁹¹ Ja mislim da su se uverenja bilo kog lica bilo koje nacionalne manjine, pa tako i Rumuna (Vlaha), različito formirala i menjala na popisima zbog mnogih pritisaka i učestalih zastrašivanja i omalovažavanja, kao i usled žestoke asimilacione politike koja je sistematski bila vođena prema njima, s jedne strane, a s druge strane, njihovo deklarativno napuštanje matične zajednice može se manjim delom (pro)tumačiti i željom da se „otisnu kanalima društvene mobilnosti socijalno favorizovanih naroda negoli stvarnom željom za poricanjem svoje etničke samobitnosti”,¹⁴⁹² što takođe ukazuje na jedan vid etničke mimikrije usled njihove zapostavljenosti i marginalizacije od strane većinskog naroda. Takođe, veći broj školovanih Rumuna (Vlaha)

¹⁴⁸⁹ Svetlana Radovanović, Aleksandar Knežević, *op. cit.*, 8.

¹⁴⁹⁰ Svetlana Radovanović, Aleksandar Knežević, *op. cit.*, 8.

¹⁴⁹¹ Svetlana Radovanović, Aleksandar Knežević, *op. cit.*, 9.

¹⁴⁹² Vladimir Stanković, *Romi u svetlu podataka jugoslovenske statistike*, u: Romi u Jugoslaviji – problemi i tendencije. Zbornik radova, knj. LXVIII, uredio Miloš Macura, Beograd, SANU, 1992, 159–179.

etničkom mimikrijom¹⁴⁹³ upravo, zbog mnogobrojnih stereotipa¹⁴⁹⁴ i predrasuda koje je o njima formirao srpski narod, nastoje da se „oslobode” svog etničkog porekla kako bi zauzeli povoljniji položaj na društvenoj lestvici u srpskom društvu i otuda potreba da se *deklarišu* (?) kao Srbi. Sve u svemu, mnogobrojni i raznorodni pritisci društva u kojem žive Rumuni (Vlasi) istočne Srbije ne idu u prilog liberalnom razvoju njihove rumunske nacionalne svesti.

Evo i popisnog materijala koji je predstavljen po naseljima u kojima obitava stanovništvo rumunskog (vlaškog) porekla u navedenim opštinama koje po sadašnjim aministrativnim podelama pripadaju Braničevskom, Pomoravskom, Borskom i Zaječarskom okrugu.

Braničevski okrug 1948. U *Opštini Veliko Gradište* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Doljašnica (872), Topolovnik (1977) i Češljeva Bara (1057) popisano je ukupno 3.906 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Petrovac na Mlavi* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Rašanac (1616), Stamnica (1953), Manastirica (1583), Ranovac (3367), Starčevo (1052), Dubočka (1094), Kladurovo (1062), Melnica (2214), Vitovnica (535), Busur (1699), Ždrelo (1502), Leskovac (664) i Starčevo (1052) popisano je ukupno 18.943 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Golubac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra (1495), Dvorište (725), Golubac (1373), Krivača (741), Kudreš (402), Snegotin (430) i Žitkovića (327) popisano je ukupno 4.120 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Golupca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Kučevo* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što

¹⁴⁹³ Biljana Sikimić, *Skrivene manjine*, Skrivene manjine na Balkanu (Biljana Sikimić, ur.), Beograd, Balkanološki institut SANU, 2004, 7–10.

¹⁴⁹⁴ Biljana Sikimić, *Humorni aspekti srpsko-vlaške jezičke komunikacije*, Radovi simpozijuma : jugoslovenski Banat, kultura i istorijska prošlost, knj. 4, Novi Sad, 1999, 112–118; Biljana Sikimić, *Etnički stereotipi o Vlasi u Srbiji*, Kulturni i etnički identitet u procesu globalizacije i regionalizacije na Balkanu, JUNIR, Niš, 2009, 187–203.

su: Bukovska (1152), Blagojev Kamen (123), Brodica (667), Ceremošnja (588), Cerovica (366), Duboka (1909), Kaona (1153), Kučevo (3176), Lješnica (464), Mustapić (1569), Neresnica (3456), Radenka (1874), Rakova Bara (1187), Sena (466), Srpc (294), Ševica (1322), Turija (1122), Voluja (1927) i Vuković (587) popisano je ukupno 20.226 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kučeva iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bliznak (721), Žagubica (3365), Krepoljin (2452), Laznica (3743), Milanovac (Magudica) (593), Breznica (415), Medvedica (173), Osanica (1646) i Sige (1018) popisano je ukupno 7.609 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice iako u njoj ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aljudovo (295), Vrbnica (996), Zabrega (404) i Kobilje (1721) popisano je ukupno 3.416 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Malog Crnica iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 58.220 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Pomoravski okrug 1948. U **Opštini Jagodina** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra Voda (711) i Stržilo (1164) popisano je ukupno 1.875 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njoj ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Batinac (1252), Bigrenica (2192), Vlaška (737), Isakovo (1078) popisano je ukupno 5.259 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njoj ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Viteževo (1700), Kočetin (705), Mirijevo (1162), Porodin (4199), Svinjarevo (416), Tićevac (677) popisano je ukupno 8.859 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bobovo (2570), Proština (531), Subotica (selo) (1142), Troponje (1600) i Mačevac (400) popisano je ukupno 6.243 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Svilajнца iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u

Opštini Despotovac u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Beljajka (647), Židilje (405), Jasenovo (1646), Resavica (selo) (263) popisan je ukupno 2.961 stanovnik, pri čemu nisu ubrojani stanovnici Despotovca iako u nemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Pomoravskom okrugu** popisano 25.196 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Borski okrug 1948. U **Opštini Bor** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bor (11.103), Brestovac (2051), Bučje (967), Gornjane (2061), Zlot (5465), Krivelj (2856), Luka (1082), Metovnica (2002), Oštrelj (848), Slatina (1350), Šarbanovac (2793), Tanda (700), Topla (245) popisano je ukupno 22.420 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Majdanpek** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Boljetin (1257), Crnajka (1413), Debeli Lug (448), Jasikovo (1032), Klokočevac (1454), Leskovo (787), Mosna (923), Rudna Glava (2863), Topolnica (1522), Vlaole (1202) popisan je ukupno 12.941 stanovnik, pri čemu nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Negotin** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aleksandrovac (1015), Bukovče (2673), Crnomasnica (719), Dupljane (1292), Dušanovac (2510), Jabukovac (4550), Kobišnica (2854), Kovilovo (884), Mala Kamenica (1205), Malajnica (1244), Miloševo (790), Mihajlovac (1744), Mokranje (1993), Plavna (1852), Radujevac (2708), Samarinovac (906), Slatina (1136), Srbovo (951), Urovića (3554), Vratna (567) popisano je ukupno 35.147 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Negotina iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Kladovo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Brza Palanka (1739), Davidovac (Džedžerac) (627), Grabovica (1916), Kladovo (2128), Kladušnica (825), Kostol (834), Korbovo (1892), Kupuzište (783), Ljubičevac (Borđej) (1403), Mala Vrbica (970), Manastirica (449), Milutinovac (Brloaga) (253), Novi Sip (682) Podvrška (1910), Rečica (149), Reka (609), Rtkovo (1771), Tekija (1385), Vajuga (870), Velesnica (677), Velika Kamenica (1549), Velika Vrbica (1518) popisano je ukupno 24.939 stanovnika u koje nisu ubrojani

stanovnici Kladova iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Borskom okrugu** popisano 95.447 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara. Ne zaboravimo da je na popisu u celoj užoj Srbiji, tj. u sva četiri ovde navedena okruga 1948. popisano svega 93.440 stanovnika prozvanih eksternim nazivom Vlasi.

Zaječarski okrug 1948. U *Opštini Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Čokonjar (248), Dubočane (831), Gamzigrad (1223), Glogovica (1023), Gradskovo (1332), Grljan (2822), Halovo (1634), Lubnica (2020), Mala Jasikova (529), Mali Jasenovac (775), Nikolićevo (1337), Prlita (837), Šipikovo (1129), Šljivar (693), Tabakovac (381), Velika Jasikova (1712), Veliki Jasenovac (1059) popisano je ukupno 16.763 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Grljana iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Boljevac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bačevica (1063), Bogovina (1753), Dobro Polje (1065), Lukovo (1617), Mali Izvor (1150), Osnić (2112), Podgorac (2893), Savinac (624), Valakonje (2366%) popisano je ukupno 14.643 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Boljevca i Malog Izvora iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Zaječarskom okrugu** popisano 31.406 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Kada saberemo popisane stanovnike rumunskog (vlaškog) porekla u svim naseljima Braničevskog (58.220), Pomoravskog (25.196), Borskog (95.447) i Zaječarskog okruga (31.406), dobijamo cifru od 210.269 popisanih Rumuna (Vlaha) 1948. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i nekoliko naselja u kojima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Zanimljivo je navesti da je na popisu stanovništva 1948. godine od rumunskog (vlaško) stanovništva popisano svega 93.440 stanovnika „u užoj Srbiji”, tj. u četiri navedena okruga, nazvanih eksternim terminom Vlasi. Razlika između 210.269 stanovnika koje sam ustanovio u rumunskim (vlaškim) naseljima sva četiri okruga i onih 93.440 popisanih u istim okruzima je 116.829 stanovnika koji nisu popisani ni pod eksternim nazivom Vlasi, ni pod internim nazivom Rumuni. Gde su mogli nestati? Verovatno su

popisani u srpskom nacionalnom korpusu. Koliko je bilo onih kojima je maternji jezik bio „vlaški” u ovom popisu nije zabeleženo, ali jeste u popisu iz 1953. godine, dakle pet godina kasnije, gde je zabeleženo 198.793 stanovnika kojima je maternji jezik „vlaški”. Kako se za samo pet godina, koliko ima od popisa do popisa, ova cifra nije objektivno mogla promeniti, verujem da je ona nešto bliža stvarnom broju popisanih „Vlaha” istočne Srbije, posebno ako toj cifri pridodamo i onih 3.849 stanovnika u rumunskim (vlaškim) naseljima koji su na popisu 1948. godine u navedena četiri okruga popisani (deklarisani?) kao Rumuni, jer dobijamo cifru od 202.577 rumunofonih stanovnika koja je mnogo bliža navedenoj cifri od 210.269 popisanih koja je dobijena sabiranjem stanovnika u rumunskim (vlaškim) naseljima prema popisu iz 1948. godine.

Kao što je već rečeno, nakon samo pet godina komunistička vlast na popisu 1953. godine nakon Staljinove smrti i završene borbe s Informbiroom, briše veći deo Rumuna (Vlaha) istočne Srbije i popisuje samo 28.047 Vlaha, ali je zato onih koji govore tzv. „vlaškim jezikom” popisano (deklarisano?) 198.728 lica, što predstavlja deklarantan primer da je 170.681 Srbin „progovorio maternjim jezikom” Rumuna (Vlaha) ili će pre biti da su to Vlasi nacionalno popisani kao Srbi u agresivnom asimilacionom procesu koji su podržavali državna administracija, škola i posleratni mediji ili, može biti, zbog „štimovanog” popisa pa se onda mogu razotkriti ovakve nepravilnosti. Navešću kao primer Negotinsku opštinu „koja broji ukupno 38 naselja, od kojih su 22 *kompaktna vlaška sela sa ukupno 41.413 stanovnika*, a 1953. godine se kao Vlasi izjasnilo samo 1003 stanovnika, što je 2% od ukupnog broja rumunofonih stanovnika u ovoj oblasti.”¹⁴⁹⁵ Ovako besmislen i oštar pad Rumuna (Vlaha) istočne Srbije na popisu 1953. godine nije zabeležen ni kod jedne nacionalne zajednice u Srbiji. Izrazita nepravilnost u smislu porasta broja stanovnika zabeležena je jedino kod Turaka, jer ih je na popisu 1948. godine bilo 1.914 „deklarisanih” Turaka, a samo pet godina kasnije, na popisu iz 1953, bilo je 54.526 „deklarisanih” Turaka, što se opet ne može objasniti demografskim kretanjima.

¹⁴⁹⁵ *Popis stanovništva 1953. godine*, knj. XI, starost, pismenost i narodnost, Beograd 1960, 429–430.

Demografski skok turskog stanovništva može se objasniti time što je u vreme popisa bio potpisan sporzum između Jugoslavije, Grčke i Turske o preseljavanju turskog stanovništva. Tako se na ovom primeru može videti od kakve je koristi *subjektivni kriterij* kao zvanični princip etničke i nacionalne identifikacije na popisima.

Subjektivni kriterijum na popisu 1948. godine nastao je pod mnogobrojnim pritiscima kojima su bili izloženi Turci, a na popisu 1953. subjektivni kriterijum je nestao pod okriljem potpisanog ugovora u kojem su oni videli spas od mnogobrojnih pritisaka kojima su bili izloženi. Subjektivni kriterijum u slučaju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije na svim popisima posleratne Jugoslavije i Srbije nastao je pod uticajem mnogih vidova zastrašivanja i pritisaka kojima je raspolagala i raspolaže državna administracija u cilju što sveobuhvatnije i brže asimilacije.

Braničevski okrug 1953. U *Opštini Veliko Gradište* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Doljašnica (838), Topolovnik (1924) i Češljeva Bara (1059) popisan je ukupno 3.821 stanovnik pri čemu nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Petrovac na Mlavi* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Petrovac na Mlavi (4673), Rašanac (1600), Stamnica (2000), Manastirica (1545), Ranovac (3448), Starčevo (1076), Dubočka (1057), Kladurovo (1026), Melnica (2210), Vitovnica (522), Busur (1839), Ždrelo (1529), Leskovac (701), Starčevo (1076) popisano je ukupno 19.638 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Golubac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra (1839), Dvorište (747), Golubac (1430), Krivača (738), Kudreš (400), Snegotin (422), Žitkovica (344) popisano je ukupno 5.920 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Golupca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Kučevo* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bukovska (1175), Blagojev Kamen (1258), Brodica (1339), Ceremošnja (573), Cerovica (428), Duboka (1963), Kaona (1204), Kučevo (3751), Lješnica (519), Mustapić (1582), Neresnica (3584), Radenka (1967), Rakova Bara (1188), Sena (482), Srpce (285), Ševica (1393), Turija

(1168), Voluja (1728), Vuković (604) popisano je ukupno 22.380 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kučeva iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bliznak (747), Žagubica (3694), Krepoljin (2514), Laznica (3818), Milanovac (Magudica) (633), Breznica (402), Medveđica (179), Osanica (1702), Sige (1074) popisano je ukupno 8.555 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice i Krepoljina iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aljudovo (291), Vrbnica (997), Zabrega (399), Kobilje (1741) popisano je ukupno 3.428 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Malog Crnića iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 63.542 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Pomoravski okrug 1953. U **Opštini Jagodina** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra Voda (763) i Strižilo (1191) popisano je ukupno 1.954 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njoj ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Batinac 1953 (1283), Bigrenica (2218), Vlaška (790), Isakovo (1104) popisano je ukupno 5.395 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Čuprije iako u njoj ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Viteževo (1731), Kočetin (705), Mirijevo (1170), Porodin (4213), Svinjarevo (421), Tićevac (684) popisano je ukupno 8.924 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bobovo (2604), Proština (537), Subotica (selo) (1183), Troponje (1647) i Mačevac (397) popisano je ukupno 6.368 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Svilajнца iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Beljajka (654), Židilje (668), Jasenovo (1706), Resavica (selo) (268) popisano je ukupno 3.296 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Despotovca

iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Pomoravskom okrugu** popisano 25.937 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Borski okrug 1953. U *Opštini Bor* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bor (14533), Brestovac (2120), Bučje (1012), Gornjane (2126), Zlot (5661), Krivelj (2741), Luka (1093), Metovnica (2086), Oštrelj (855), Slatina (1381), Šarbanovac (2783), Tanda (693), Topla (266) popisano je ukupno 17.817 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Majdanpek* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Boljetin (1331), Crnajka (1460), Debeli Lug (717), Jasikovo (1075), Klokočevac (1472), Leskovo (788), Mosna (966), Rudna Glava (3010), Topolnica (1587), Vlaole (1206) popisano je ukupno 11.612 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Negotin* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aleksandrovac (1031), Bukovče (2765), Crnomasnica (715), Dupljane (1293), Dušanovac (2515), Jabukovac (4592), Kobišnica (2935), Kovilovo (899), Mala Kamenica (1252), Malajnica (1225), Miloševo (800), Mihajlovac (1821), Mokranje (1908), Plavna (1866), Radujevac (2700), Samarinovac (935), Slatina (1141), Srbovo (972), Urovića (3429), Vratna (505) popisano je ukupno 35.299 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla;¹⁴⁹⁶ u *Opštini Kladovo* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Brza Palanka (1683), Davidovac (Džedžerac) (714), Grabovica (2058), Kladovo (2336), Kladušnica (933), Kostol (859), Korbovo (2076), Kupuzište (768), Ljubičevac (Borđej) (1398), Mala Vrbica (1123), Manastirica (479), Milutinovac (Brloaga) (299), Novi Sip (746) Podvrška (1943), Rečica (153), Reka (643), Rtkovo (1821), Tekija (1477), Vajuga

¹⁴⁹⁶ U knjizi *Popis stanovništva 1953. godine*, knj. XI, starost, pismenost i narodnost, Beograd, 1960, 429–430, rumunskog (vlaškog) stanovništva ima znatno više u rumunskim (vlaškim) naseljima. Tu je rečeno da u Negotinskoj opštini, koja broji ukupno 38 naselja, od kojih su 22 kompaktna vlaška sela sa ukupno 41.413 stanovnika, 1953. godine su kao Vlasi popisana samo 1003 stanovnika, što je 2% od ukupnog broja stanovnika vlašskog govora u ovoj oblasti.

(929), Velesnica (723), Velika Kamenica (1800), Velika Vrbica (1622) popisano je ukupno 24.247 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kladova iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Borskom okrugu** popisano 88.975 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Zaječarski okrug 1953. U *Opštini Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Čokonjar (389), Dubočane (851), Gamzigrad (1208), Glogovica (973), Gradskovo (1298), Grljan (3098), Halovo (1554), Lubnica (1944), Mala Jasikova (526), Mali Jasenovac (742), Nikolićevo (1371), Prlita (908), Šipikovo (1128), Šljivar (632), Tabakovac (389), Velika Jasikova (1707), Veliki Jasenovac (992) popisano je ukupno 16.612 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Grljana iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Boljevac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bačevica (999), Bogovina (2001), Dobro Polje (1064), Lukovo (1468), Mali Izvor (1129), Osnić (2252), Podgorac (2961), Savinac (572), Valakonje (2436) popisano je ukupno 13.753 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Boljevca i Malog Izvora iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Zaječarskom okrugu** popisano 30.365 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara i dva naselja.

Kada saberemo popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (63.542), Pomoravskog (25.937), Borskog (88.975) i Zaječarskog okruga (30.365), dobijamo cifru od 208.819 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) na popisu 1953. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i nekoliko naselja u kojima bismo još mogli naći stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Prema analizi Nade Raduški ukupno stanovništvo „Centralne Srbije po podacima, iz 1953. godine, pokazuje da je 4,1 miliona (91,2%) navelo 'srpski i hrvatski jezik' kao svoj maternji. Na drugom mestu je vlaški jezik za koji se opredelilo 198,8 hiljada (4,5%).” U zaključku spomenute analize Raduški kaže: „Očigledno je

*da sastav stanovništva prema maternjem jeziku u velikoj meri se poklapa sa etničkom strukturom u tom periodu.*¹⁴⁹⁷

Svi mi znamo da je 1948. godine popisano 93.440 etničkih Vlaha. Na sledećem popisu 1953. godine u centralnoj Srbiji ovaj broj je opao na 28.022 Vlaha. Međutim, govornika vlaškog idioma u istom popisu ustanovljeno je 198.793 od kojih su samo 27.877 popisani kao Vlasi, a 169.670 kao Srbi, 27 kao Makedonci, 46 kao Jugosloveni i neopredeljeni, 4 kao Šiptari, 11 kao Bugari, 3 kao Sloveni i 1.155 ostali ne-Sloveni. Takođe je ustanovljeno 8.980 govornika rumunskog jezika, od toga 11 Vlaha, 5.700 Srba, 5 Hrvata, 17 Makedonaca, 9 Jugoslovena i neopredeljenih, 1 Bugarin, 10 ostalih Slovena i 3.218 ostalih ne-Slovena. Kako je na popisu 1921. godine u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca rumunsko i aromunsko stanovništvo bilo popisano po principu jezika u jednoj koloni, mogli bismo i 1953. godine zbirno da prikazemo Vlahe i Rumune uže Srbije, tj. istočne Srbije. Kada bismo govornicima vlaškog idioma kojih je popisano 198.793 dodali govornike rumunskog jezika uže Srbije kojih ima 8.980, dobili bismo cifru od 207.773 građana s rumunskim (vlaškim) jezikom, što je svakako bliže cifri od 208.819 sa istog popisa koju sam dobio sabravši sve stanovnike rumunskih (vlaških) naselja sva četiri okruga istočne Srbije i, svakako, još bliže cifri od 210.789 stanovnika u rumunskim (vlaškim) naseljima uže Srbije po popisu iz 1931. godine. Neslaganja između tri prethodno navedene cifre sa popisa iz 1931. i 1953. iznosi manje-više 1.000 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukoliko ciframa od 207.773 ili 208.819 govornika vlaškog idioma po popisu iz 1953. godine pridodamo 59.705 govornika rumunskog jezika sa prostora Vojvodine dobićemo cifru od 267.478 ili 268.524 govornika rumunskog jezika u FNRJ. Kako je to bilo u vreme zastoja bilateralnih odnosa između Jugoslavije i Rumunije, trebalo je verovatno poraditi na tome da se raznorodnim i mnogobrojnim asimilacionim pritiscima na Rumune (Vlahe) istočne Srbije oni svedu na samo 28.022 (27.877) popisana lica.

Suprotno rezultatima koje nalazimo kod Rumuna (Vlaha) istočne Srbije „po nacionalnosti, kod Srba postoji vrlo visoka

¹⁴⁹⁷ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sbjiji : etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 55.

podudarnost, jer 3,9 miliona (95,6%) ima srpski maternji jezik. *Relativno veliki broj pripadnika srpske nacionalnosti sa vlaškim maternjim jezikom (169,7 hiljada ili 4,1%) osvetljava pojavu srpsko-vlaške simbioze (inače prisutnu u svim popisima) i integracije Vlaha u srpski narod, koji datira još iz srednjeg veka i ima svoju duboku civilizacijsku i sociološko-psihološku osnovu.*¹⁴⁹⁸ To bi bila tačna i pomalo idealizovana konstatacija Nade Raduški da nije bilo žestoko dirigovane, rekao bih, agresivne, asimilacione politike u vreme Kneževine i Kraljevine Srbije, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije koja se nastavila posebno u periodu od 1948. do sredine šezdesetih godina XX veka, nakon čega se u drugoj polovini šezdesetih godina donekle popušta u „stezanju kaiša”, tj. u politici asimilacije, jer su u navedenom vremenskom periodu krenule velike migracije radno sposobnog stanovništva, pa samim tim i veliki odliv rumunskog (vlaškog) stanovništva ka zapadnoevropskim zemljama, gde su hteli – ne hteli zbog sve slabije ekonomije u Jugoslaviji „dovukli” svoje sinove i kćeri, koji su im unučad rodili u tuđem svetu i time je, smatrali su pobornici asimilacione politike unutar partijskog vrha, cela stvar završena na štetu rumunskog (vlaškog) naroda koji je uveliko, na taj način, nestao sa prostora istočne Srbije, zbog osmišljene asimilacije u Srbiji i integracije u zemljama Zapadne Evrope.

O odnosu popisanih „Vlaha” i „vlaškog jezika” na popisu iz 1953. godine Raduški kaže da *„Kod Vlaha, maternji jezik je često precizniji pokazatelj njihove brojnosti i populacione dinamike.* Prema popisnim podacima iz 1953. godine, broj Vlaha (28,0 hiljada) značajno je manji od broja lica koja su izjavila da im je maternji jezik vlaški (198,8 hiljada), što implicira na *promenu nacionalne pripadnosti (najčešće kao Srbi), dok su kod izjašnjavanja o maternjem jeziku bili stabilniji u svom opredeljenju.* Inače, u strukturi Vlaha

¹⁴⁹⁸ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sbjiji : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 55; D. Dragić, *Vlasi ili Rumuni iz istočne Srbije i „vlaško pitanje” = Rumânii sau românii din Serbia de răsărit și „întrebarea rumânească”*, Helsinške sveske, br. 14, Bor, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2000, 2001, 2002, 6–47.

prema maternjem jeziku 99,5% se deklariralo za vlaški, dok ostali jezici nisu zastupljeni.”¹⁴⁹⁹

U posebnoj koloni bio je zabeležen *maternji jezik* kojim je dete progovorilo u ranom detinjstvu i ono predstavlja *obeležje objektivnog karaktera* i na osnovu njega se dobija najčešće etnička struktura, razume se, *tamo gde obeležje maternjeg jezika odgovara obeležju nacionalnosti*, ali se u mnogim slučajevima mogu javljati razlike u odnosu na nacionalnost, kao što vidimo kod Vlaha. Nepodudarnost etničke i jezičke pripadnosti javlja se vrlo često kao posledica *asimilacionih procesa*, kojima su bile izložene sve narodnosti ili nacionalne manjine, posebno Vlasi. Kod stanovništva nekih narodnosti, na osnovu pitanja o maternjem jeziku dobijaju se dopunska obaveštenja o etničkoj strukturi stanovništva.

Pitanje je šta se od 1948. do 1953. godine dogodilo u Srbiji pa je u tom vremenskom periodu 65.393 popisanih Vlaha po zvaničnoj statistici nestalo kao da su obrisani gumicom, a zatim, još bolje, šta se dogodilo od 1953. do 1961. godine, kada je, po zvaničnoj statistici, popisano svega 1.368 Vlaha. U navedenom vremenskom periodu vodila se oštra borba na relaciji Informbiroa i KP Jugoslavije koja je počela još pre donošenja Rezolucije na Drugom savetovanju Informbiroa u Bukureštu održanom 20–28. juna 1948. godine, i trajala do Staljinove smrti 5. marta 1953. godine, iz koje je jugoslovenski partijski vrh izašao kao pobednik. U borbi između Titovih i Staljinovih sledbenika u vremenu od 1948. do 1953. godine kada je nastao opšti metež u zemlji i kada su sprovedena bezbrojna hapšenja i lišavanja slobode slanjem na Goli otok, u partijskom vrhu se odustalo od *formiranja vlaške nacije* po Staljinovim principima i krenulo se u suprotnom smeru žestokom agresivnom politikom posrbljavanja do konačne asimilacije Rumuna (Vlaha) istočne Srbije. To se na narednom popisu FNR Jugoslavije 1961. godine očigledno pokazalo, jer je u popisnim listama bilo popisano samo 1.368 Vlaha. Dok je u jugoslovenskom delu Banata na popisima 1948, 1953. i 1961. godine bilo popisano 63.130, 59.705 i 59.505 Rumuna, u istočnoj Srbiji „Vlasi” su izbrisani s lica zemlje. Naime, u Banatu je u periodu od

¹⁴⁹⁹ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 55.

1948. do 1961. godine popisano manje svega 3.625 Rumuna, pa se to može i treba pripisati natalitetu i prirodnoj asimilaciji. U istočnoj Srbiji u istom periodu (1948–1961) popisano je 92.072 „Vlaha” manje 1961. u odnosu na rezultate zvaničnog popisa iz 1948. godine, kada je popisano svega 93.440 „Vlaha”. Sve ukazuje na to da je u Titovoj Jugoslaviji „nacionalno pitanje ... deo ideologije vladajuće partije, pa je i popisna metodologija morala biti u skladu s tim”, s obzirom na to da je „obeležje o nacionalnoj pripadnosti uvek bilo pod patronatom političkih struktura koje su imale neprikosnoveno pravo na konačnu formulaciju i promociju metodoloških tekstova i klasifikacija vezanih za ovo obeležje.”¹⁵⁰⁰ U isto vreme, zbog sukoba sa Sovjetskim savezom, Jugoslavija je finansijski pomagana od SAD dobivši povoljne kredite, a u cilju jačanja odbrambene moći potpisan je sporazum krajem 1951. godine između Jugoslavije i Amerike. Nakon nepuna dva meseca usledio je početkom 1952. godine i sporazum o privrednoj saradnji obeju zemalja. Takav primer sledile su Engleska i Francuska. Jugoslavija se osećala snažnom i strateški je, do Staljinove smrti 1953. godine, predstavljala tampon-zonu između dva bloka, Istoka i Zapada. U takvoj konstelaciji snaga 1953. godine vršen je popis stanovništva u Jugoslaviji. Nemojmo zaboraviti da je sredinom 1955. godine između Sovetskog Saveza i Jugoslavije potpisana tzv. Beogradska deklaracija u kojoj se ističu principi o međusobnom poštovanju suverenosti, nezavisnosti, integriteta i ravnopravnosti među državama i nemešanju u unutrašnje stvari bez obzira na ideološke razlike u društvenom uređenju. Ubrzo je sredinom 1956. godine usledilo potpisivanje i druge deklaracije u Moskvi o odnosima Saveza komunista Jugoslavije i Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Jugoslavija se time osigurala od bilo kakvih uticaja sa Zapada ili Istoka. Ako tome pridodamo politiku nesvrstavanja koju je Jugoslavija vodila od 1961. godine, poražavajući rezultati popisa Rumuna (Vlaha) istočne Srbije sa popisa 1961. godine postaju unekoliko pragmatično jasniji.

„Kod stanovništva nekih narodnosti, na osnovu pitanja o maternjem jeziku dobijaju se dopunska obaveštenja o etničkoj

¹⁵⁰⁰ Nada Radulaški, *Nacionalne manjine u centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 15.

strukтури stanovništva, npr. u našoj zemlji prilikom popisa stanovništva od 1961. godine ... znatan broj Srba je ... (105.178) izjavio da im je maternji jezik vlaški; međutim, kod svih ostalih narodnosti je nepodudarnost narodnosti i maternjeg jezika bila gotovo neznatna prilikom već pomenutog popisa stanovništva”,¹⁵⁰¹ što govori da se ni nad jednom drugom nacionalnom manjinom u Jugoslaviji nije sprovodila takva beskrupulozna asimilaciona politika kao što se sprovodila nad Rumunima (Vlasima) istočne Srbije. Ovde se, zasigurno, ne radi o toliko velikom broju Srba, koji su u tako kratkom vremenskom intervalu od popisa 1953. do popisa 1961. prihvatili kao maternji jezik vlaški, jer i da su hteli, nisu imali gde pohađati nastavu na „vlaškom jeziku”, već se tu radi o 105.178 Rumuna (Vlaha) koji su na popisu iz 1961. godine popisani kao Srbi. Uostalom, kako drugačije razumeti spomenutu cifru od samo 1.368 popisana Vlaha na popisu iz 1961. godine nego u kontekstu „popuštanja” Zapada jugoslovenskom vladajućem komunističkom establišmentu zbog čega su obe strane imale koristi u periodu hladnog rata protiv sve agresivnije politike Sovjetskog Saveza u širenju sovjetske ideologije.

Samo se drugačijim metodološkim postupkom može doći do cifre koja ukazuje na mnoštvo etnogenetskih Rumuna (Vlaha) severoistočne Srbije, za razliku od onih koji su popisani tobože po subjektivnom osećaju nacionalnog identiteta, ako je uopšte moguće verovati korektnom popunjavanju popisnih listića od strane popisivača. Pored toga, „Postavlja se pitanje da li je svaki pojedinac slobodan da se deklarise kao pripadnik određene etničke grupe” ili još bolje „da li svako i u svim prilikama može da se deklarise kao pripadnik neke nacionalnosti bez pritisaka i nepovoljnih posledica”,¹⁵⁰² posebno kada su u pitanju Rumuni (Vlasi) severoistočne Srbije, protiv kojih se oduvek vodila bespoštedna asimilaciona politika u svim sferama društva i svim sredstvima (Vidi

¹⁵⁰¹ Dušan Breznik, *Demografska istraživanja po nacionalnostima (Neki metodološki i analitički problemi)*, u: Nastanak i razvitak srpske nacije (Neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije), Beograd, Marksistički centar CK SK Srbije, 1978, 148.

¹⁵⁰² Nada Raduški, *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 12; Siniša Tatalović, *manjinski narodi i demokracija*, Podgorica, Centar za toleranciju i dijalog, 2001.

poglavlje: Povlašavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna /Vlaha/ oistočne Srbije). Pored toga „Subjektivni karakter (prilikom izjašnjavanja pripadnika bilo koje nacionalne manjine – S. G.) dovodi u pitanje objektivnost i tačnost dobijenih podataka, zbog čega postoje mišljenja da ne bi trebalo biti inkorporirano u sadržaj popisa.”¹⁵⁰³

Prebrojavanjem etnogenetskih Rumuna (Vlaha) iz rumunskih (vlaških) naselja s maternjim rumunskim (vlaškim) govorima u Braničevskom, Pomoravskom, Borskom i Zaječarskom okrugu po popisu iz 1961. godine ustanovljeno je sledeće stanje.

Braničevski okrug 1961. U *Opštini Veliko Gradište* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Doljašnica (822), Topolovnik (1850), Češljeva Bara (1062) popisano je ukupno 3.734 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Petrovac na Mlavi* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Petrovac na Mlavi (5261), Rašanac (1688), Stamnica (1798), Manastirica (1455), Ranovac (3426), Starčevo (1048), Dubočka (1052), Kladurovo (1035), Melnica (2129), Vitovnica (467), Busur (1841), Ždrelo (1457), Leskovac (665), Starčevo (1048) popisano je ukupno 19.109 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Golubac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra (1603), Dvorište (727), Golubac (1743), Krivača (741), Kudreš (385), Snegotin (392), Žitkovića (350) popisan je ukupno 5.941 stanovnik pri čemu nisu ubrojani stanovnici Golupca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Kučevo* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bukovska (1139), Blagojev Kamen (235), Brodica (1594), Ceremošnja (617), Cerovića (371), Duboka (1932), Kaona (1170), Kučevo (3956), Lješnica (445), Mustapić (1590), Neresnica (3729), Radenka (1950), Rakova Bara (1123), Sena (476), Srpce (332), Ševica (1411), Turija

¹⁵⁰³ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sjbi : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 12–13; Dušan Breznik i dr., *Demografska kretanja i karakteristike stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti*, Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1978.

(1139), Voluja (1604), Vuković (568) popisano je ukupno 21.425 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kučeva iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bliznak (693), Žagubica (3670), Krepoljin (2569), Laznica (3749), Milanovac (Magudica) (621) Breznica (375), Medveđica (164), Osanica 1961 (1648), Sige 1961 (1075) popisano je ukupno 8.325 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice i Krepoljina iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aljudovo (291), Vrbnica (946), Zabrega (426), Kobilje 1961 (1714) popisano je ukupno 3.377 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Malog Crnića iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 61.911 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara i jednog naselja (Krepoljina).

Pomoravski okrg 1961. U **Opštini Jagodina** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra Voda (805) i Stržilo (1604) popisano je ukupno 2.409 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Batinac (1312), Bigrenica (2144), Vlaška (816), Isakovo (1142) popisano je ukupno 5.414 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Čuprije iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Viteževo (1709), Kočetin (706), Mirijevo (1088), Porodin (4121), Svinjarevo (436), Tičevac (649) popisano je ukupno 8.709 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bobovo (2543), Proštinac (524), Subotica (selo) (1231), Troponje (1635) i Mačevac (408) popisan je ukupno 6.341 stanovnik pri čemu nisu ubrojani stanovnici Svilajнца iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Beljajka (622), Židilje (512), Jasenovo (1786), Resavica (selo) (277) popisano je ukupno 3.187 stanovnika u koje nisu ubrojani

stanovnici Despotovca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Pomoravskom okrugu** popisano 26.060 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Borski okrug 1961. U ***Opštini Bor*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bor (18816), Brestovac (2350), Bučje (1059), Gornjane (2093), Zlot (5538), Krivelj (2858), Luka (1022), Metovnica (2160), Oštrelj (912), Slatina (1562), Šarbanovac (2758), Tanda (717), Topla (247) popisano je ukupno 23.276 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u ***Opštini Majdanpek*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Boljetin (1334), Crnajka (1554), Debeli Lug (543), Jasikovo (1071), Klokočevac (1422), Leskovo (790), Mosna (1027), Rudna Glava (3215), Topolnica (1649), Vlaole (1287) popisano je ukupno 13.892 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u ***Opštini Negotin*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aleksandrovac (1056), Bukovče (2702), Crnomasnica (724), Dupljane (1235), Dušanovac (2476), Jabukovac (4491), Kobišnica (2915), Kovilovo (875), Mala Kamenica (1226), Malajnica (1227), Miloševo (775), Mihajlovac (1786), Mokranje (1743), Plavna (1804), Radujevac (2767), Samarinovac (908), Slatina (1154), Srbovo (999), Urovića (3604), Vratna (604) popisan je ukupno 34.071 stanovnik pri čemu nisu ubrojani stanovnici Negotina iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u ***Opštini Kladovo*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Brza Palanka (1801), Davidovac (Džedžerac) (646), Grabovica (2083), Kladovo (2683), Kladušnica (896), Kostol (891), Korbovo (2055), Kupuzište (819), Ljubičevac (Borđej) (1394), Mala Vrbica (1058), Manastirica (486), Milutinovac (Brloaga) (304), Novi Sip (625) Podvrška (2056), Rečica (161), Reka (694), Rtkovo (1764), Tekija (1635), Vajuga (931), Velesnica (751), Velika Kamenica (1764), Velika Vrbica (1576) popisano je ukupno 23.390 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kladova iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Borskom okrugu** popisano 94.629

stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Zaječarski okrug 1961. U *Opštini Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Čokonjar (385), Dubočane (820), Gamzigrad (1200), Glogovica (930), Gradskovo (1288), Grljan (3526), Halovo (1545), Lubnica (2176), Mala Jasikova (491), Mali Jasenovac (706), Nikolićevo (1347), Prlita (854), Šipikovo (1038), Šljivar (619), Tabakovac (385), Velika Jasikova (1675), Veliki Jasenovac (880) popisano je ukupno 16.339 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Grljana iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Boljevac*: Bačevica (928), Bogovina (2444), Dobro Polje (998), Lukovo (1343), Mali Izvor (1071), Osnić (2190), Podgorac (3255), Savinac (618), Valakonje (2248) popisano je ukupno 11.984 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Boljevca i Malog Izvora iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Zaječarskom okrugu** popisano 28.323 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Kada saberemo popisane stanovnike u rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (61.911), Pomoravskog (26.060), Borskog (94.629) i Zaječarskog okruga (28.323), dobijamo cifru od 210.923 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) na popisu 1961. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i bez nekoliko naselja u kojima bismo još mogli popisati stanovnike rumunskog (vlaškog) porekla.

Kada od 210.923 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 1.368 popisanih „Vlaha”, dobijamo 209.555 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koje je *etnički asimilovano*, ukoliko rezultati popisa nisu naknadno „štimovani”, a kada od 210.923 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 106.546 popisanih lica čiji je maternji jezik „vlaški”, dobijamo 104.380 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *posrbljeni*, jer je, po svoj prilici, u popisnim listama zabeleženo da im je maternji jezik srpski, ukoliko i u ovome službeni rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane popisivača.

Dakle, popisano je samo 1.368 etničkih Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, a 106.546 stanovnika čiji je maternji jezik bio „vlaški”.

Razlika između navedenih cifara je 105.178 stanovnika koji, po meni, predstavljaju one Rumune (Vlahe) koji su se tobože milom i svojom slobodnom voljom po osećanju deklarirali kao Srbi na popisu 1961. godine. Ja lično verujem da su oni žrtve asimilacione politike koja se još žešće vodila u periodu nakon 1953. godine, tj. nakon završetka borbe s Informbiroom. Tada je komunistička vlast Rumunima (Vlasima) istočne Srbije mogla posvetiti svu pažnju i upotrebiti sve resurse u ljudstvu koje je vrbovano i među njima samima. To se, nažalost, i danas čini perfidno pod velom demokratije pred očima evropske javnosti kao što se činilo u periodu od 1948. do druge polovine 60-ih godina XX veka i opet sa ljudskim resursima koji su vrbovani među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije.

Sa maternjim „vlaškim” jezikom bilo je 93.615 manje popisanih lica u odnosu na broj popisanih 1953. godine. Kako je moguće da na desetine hiljada ljudi u intervalu od samo osam godina zaboravi „vlaški” maternji jezik, to nikom zdrave pameti ne može biti jasno. Kako se hiljade i hiljade Rumuna (Vlaha) deklariralo na popisima i da li je to bilo po njihovoj slobodnoj volji i osećanju, ostaće pod velom tajne koju znaju samo popisivači i popisani.

Cifra od 210.923 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) koja je izvedena na osnovu popisanih stanovnika u rumunskim (vlaškim) naseljima bez gradskih centara i nekih mesta gde ima etnički ili nacionalno šarolikog stanovništva u odnosu na cifru od 1.368 popisanih „Vlaha” jeste objektivna, jer je ona manje-više konstantna na svakom od sledećih popisa.

Zanimljivo je pitanje šta se to moglo dogoditi u jugoslovenskom društvu u vremenskom rasponu od popisa iz 1961, na kojem je bilo evidentirano samo 1.368 „Vlaha”, do popisa 1971. godine kada je bilo evidentirano 14.724 „Vlaha”, što je preko jedanaest puta više u odnosu na prethodno navedeni popis. U tom razdoblju je započeta *Privredna reforma* (1964–1965), koja je predstavljala skup ekonomskih i političkih mera koje je sprovela SFRJ u drugoj polovini šezdesetih godina XX veka sa ciljem oživljavanja i ozdravljenja privrednih delatnosti zemlje. Taj zaokret prema *tržišnoj ekonomiji* (jugoslovenski eufemizam za kapitalizam) i napuštanje klasične socijalističke planske privrede, doneo je puno više slobode u celom društvu i na samom početku dao prilično pozitivne rezultate –

čak je i dinar postao konvertibilan jedno kratko vreme, a Fabrika automobila „Zastava” u Kragujevcu počela je sa proizvodnjom Fijatovih vozila (Fiat 750Z Fića) itd. Međutim, reforma je imala i svoju tamnu stranu, veliki porast nezaposlenosti, povećanje socijalnih nejednakosti i tenzija i naglo bujanje spoljašnjeg duga, što je krajem šezdesetih godina dovelo do velikih migracija jugoslovenskog stanovništva, pa samim tim i Rumuna (Vlaha) istočne Srbije na tzv. privremeni rad u zemljama zapadne Evrope (Francuska, Nemačka, Holandija itd.), tako da je reforma sama od sebe stala negde krajem 60-ih godina – početkom 70-ih, pa su zato porasle i političke tenzije, štrajkovi po preduzećima, nemiri u Hrvatskoj i na Kosovu.¹⁵⁰⁴ Nemojmo smetnuti s uma i to da je na Brijunskom plenumu 1966. godine došlo do obračunavanja SK Jugoslavije s tajnom policijom (Udba) na čijem je čelu bio Aleksandar Ranković. Nakon toga je 1967. godine objavljena *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* kojom je pokrenuta javna rasprava o položaju hrvatskog naroda u drugoj Jugoslaviji. Tada su podstaknute reformske snage unutar partije kao i u celom jugoslovenskom društvu. Izbile su i Studentske demonstracije u Beogradu 2. juna 1968. godine, koje su bile deo talasa demonstracija koji je te godine zahvatio veliki broj evropskih zemalja. Tu je i Nacionalni pokret, nastao u redovima Saveza komunista Hrvatske 1970. i 1971, prozvan i Hrvatsko proleće ili MASPOK (Masovni pokret), koji je započeo borbu protiv

¹⁵⁰⁴ *Antisrpske i antijugoslovenske demonstracije Albanaca potresle su Kosovo i Metohiju 27. novembra 1968.* Demonstracijama je prethodila živa politička aktivnost na promeni ustavnog položaja Pokrajine, unutar koje je, uz ostalo, traženo: da Kosovo i Metohija bude proglašeno republikom „albanske narodnosti”; da albanska „narodnost” dobije status konstitutivnog naroda koji ima pravo na samoopredeljenje; da Kosovo umesto statuta dobije ustav; da adekvatno bude rešeno pitanje upotrebe albanske zastave. Te zahteve, koji su se prvo čuli u Đakovici, podržali su partijski aktivni u Peći, Kosovskoj Mitrovici, Gnjilanu, Prištini. U suštini, na delu su bili isti oni separatistički zahtevi koji su bili izrečeni i na Bujanskoj konferenciji 1944. godine. Kada te ideje pokrajinskih partijskih aktiva nisu bile prihvaćene od republičkih i saveznih pokrajinskih komisija za promenu ustava, na scenu su stupile instrumentalizovane mase demonstirane. Suštinski, demonstracije su samo legalizovale i učvrstile politiku koja je, kroz partijske i državne strukture, vođena na relaciji pokrajina–savezni vrh. Promene u ustavno-pravnoj strukturi federalne države otpočele su amandmanima iz 1967. i 1968. godine, a završile se donošenjem Ustava iz 1974. godine.

unitarizma, s kojim su išle u korak i *težnje za reformom ekonomskog, kulturnog i političkog života u kulturnim institucijama, među intelektualcima, naučnicima i studentima.*

Politika „ustanovljavanja novih država-republika, novih nacija i novih jezika” koja je postojala u posleratnom periodu Titove Jugoslavije, još nije bila dovršena, jer su se pripreme i samo sprovođenje narednog popisa 1971. godine odvijali vreme ekonomskih reformi i političkih previranja, tj. u vreme velikih „rasprava o ustavnim promenama u zemlji. *Smatra se da je ovaj popis bio predmet politizacije visokog stepena.* U najvišim političkim krugovima pripremljena je i u popisu promovisana odluka o Muslimanima kao narodu” pa je „identifikacija religije sa nacionalnim obeležjem i njegovim nazivom predstavljalo jedinstven slučaj u svetu.”¹⁵⁰⁵

Kratko rečeno, došlo je do rastakanja centralizma i unitarizma, do velikih svakojakih previranja u jugoslovenskom društvu, pa je, usled nagomilanih bremenitih problema koje je urgentno trebalo rešavati, asimilaciona politika koja je vođena prema Rumunima (Vlasima) istočne Srbije uveliko gubila na snazi, odnosno nije joj se mogla pridavati pažnja kao u vreme pre navedenih tenzija u jugoslovenskom društvu pa se otuda na sledećem popisu stanovništva 1971. godine „Vlasi” ponovo pojaviše kao reka ponornica na svetlost dana. Ovom prilikom je popisano 14.724 etničkih „Vlaha”, a 139.902 „Vlaha” kojima je maternji jezik „vlaški” na prostoru istočne Srbije, dok je u Vojvodini bilo popisano 54.419 Rumuna.

U Jugoslaviji je prilikom svih popisa stanovnika u posleratnom periodu postojala kolona s odgovorima o narodnosti, ali ne uvek i s odgovorima o maternjem jeziku. Stanovništvo je na popisu iz 1971. godine bilo podeljeno na **narode** gde su navedeni: Crnogorci, Hrvati, Makedonci, Muslimani, Slovenci i Srbi, verovatno kao konstitutivni narodi; na **narodnosti** gde su navedeni: Albanci, Bugari, Česi, Italijani, Mađari, Rumuni, Rusini, Slovaci i Turci; na **ostale narodnosti i etničke grupe** gde su navedeni: Austrijanci, Grci, Jevreji, Nemci, Poljaci, Romi – Cigani, Rusi, Ukrajinci, Vlasi i Ostali i na

¹⁵⁰⁵ Nada Radulaški, *Nacionalne manjine u centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 18.

nacionalno neizjašnjene gde su navedeni: Jugosloveni u užoj Srbiji 75.976, među kojima treba tražiti i mnoštvo Rumuna (Vlaha) istočne Srbije i u Vojvodini 46.928, ukupno 123.824. Kako se vidi na osnovu navedene klasifikacije sa popisa 1971. godine, popisna kategorija „Vlasi” bila je smeštena u *ostale narodnosti i etničke grupe*, tj. nisu ni narod ni narodnost (= nacionalna manjina¹⁵⁰⁶).¹⁵⁰⁷ U svim popisima stanovništva u posleratnoj Jugoslaviji u rubrici o narodnosti deklarativno se popisivalo prema subjektivno izraženoj nacionalnoj pripadnosti, što se proklamovalo i dosledno „sprovodilo politikom ravnopravnosti” i „slobodom izražavanja” zagarantovano Ustavom Jugoslavije. Međutim, sloboda izjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti u posleratnoj Jugoslaviji proklamovana je na papiru, ali ne i u praksi, što se, uostalom, u vezi s Rumunima (Vlasima) istočne Srbije može videti prilikom sagledavanja pojedinačnih rezultata popisa iz 1971. godine po okruzima, opštinama i naseljima.

Braničevski okrug 1971. U *Opštini Veliko Gradište* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Doljašnica (815), Topolovnik (1901), Češljeva Bara (1039) popisano je ukupno 3.755 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Petrovac na Mlavi* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Petrovac na Mlavi (6231), Rašanac (1518), Manastirica (1326), Ranovac (3212), Starčevo (1005), Dubočka (1033), Kladurovo (940), Melnica (1921), Vitovnica (425), Busur (1776), Ždrelo (1416), Leskovac (663), Stamnica (1944), Starčevo (1005) popisano je ukupno 14.572 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Golubac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra (1139), Dvorište (679), Golubac (1779), Krivača (705), Kudreš (380), Snegotin (384), Žitkovica (325) popisano je ukupno 3.612 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Golupca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika

¹⁵⁰⁶ Termin „nacionalna manjina” je novim Ustavom zamenjen terminom „narodnost”, jer u samoupravno-socijalističkom društvenom poretku ne može biti „nacionalna manjina i većina”.

¹⁵⁰⁷ Dušan Breznik, *Demografska istraživanja po nacionalnostima*, Nastanak i razvitak srpske nacije, Beograd, Marksistički centar CK SK Srbije, 1978, 153–154.

rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Kučevo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bukovska (1036), Blagojev Kamen (107), Brodica (1535), Ceremošnja (567), Cerovica (334), Duboka (1723), Kaona (1101), Kučevo (4441), Lješnica (427), Mustapić (1506), Neresnica (3730), Radenka (1699), Rakova Bara (1007), Sena (438), Srpcce (329), Ševica (1325), Turija (1107), Voluja (1523), Vuković (526) popisano je ukupno 19.990 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kučeva iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bliznak (611), Žagubica (3591), Krepoljin (2288), Laznica (3358), Milanovac (Magudica) (616), Breznica (354), Medvedica (151), Osanica (1579), Sige (1040) popisano je ukupno 7.709 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice i Krepoljina iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aljudovo (297), Vrbnica (911), Zabrega (417), Kobilje (1721) popisano je ukupno 3.346 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Malog Crnića iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 52.984 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Pomoravski okrug 1971. U **Opštini Jagodina** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra Voda (823) i Stržilo (2035) popisano je ukupno 2.858 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Batinac (1346), Bigrenica (1988), Vlaška (797), Isakovo (1182) popisano je ukupno 5.313 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Čuprije iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Viteževo (1644), Kočetin (680), Mirijevo (1015), Porodin (4006), Svinjarevo (433), Tićevac (649) popisano je ukupno 8.427 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bobovo (2502), Proštinac (508), Subotica (selo) (1231), Troponje (1545) i Mačevac (411) popisano je

ukupno 6.197 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Svilajnci iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Beljajka (636), Židilje (228), Jasenovo (1782), Resavica (selo) (262) popisano je ukupno 2.908 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Despotovca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Pomoravskom okrugu** popisano 22.795 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Borski okrug 1971. U **Opštini Bor** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bor (29418), Brestovac (2201), Bučje (1036), Gornjane (1875), Zlot (5233), Krivelj (3137), Luka (936), Metovnica (1988), Oštrelj (911), Slatina (1325), Šarbanovac (2684), Tanda (599), Topla (239) popisano je ukupno 22.164 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Majdanpek** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Boljetin (1172), Crnajka (1343), Debeli Lug (801), Jasikovo (1049), Klokočevac (1244), Leskovo (698), Mosna (905), Rudna Glava (3088), Topolnica (1577), Vlaole (1204) popisano je ukupno 13.081 stanovnik pri čemu nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Negotin** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aleksandrovac (1077), Bukovče (2677), Crnomasnica (630), Dupljane (1176), Dušanovac (2408), Jabukovac (3886), Kobišnica (2876), Kovilovo (852), Mala Kamenica (1165), Malajnica (1137), Miloševo (813), Mihajlovac (1755), Mokranje (1409), Plavna (1641), Radujevac (2799), Samarinovac (990), Slatina (1113), Srbovo (1030), Urovia (3471), Vratna (558) popisano je ukupno 33.463 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Negotina iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Kladovo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Brza Palanka (1668), Davidovac (Džedžerac) (710), Grabovica (2155), Kladovo (6957), Kladušnica (1017), Kostol (1138), Korbovo (1930), Kupuzište (782), Ljubičevac (Bordej) (1440), Mala Vrbica (1226), Manastirica (529), Milutinovac (Brloaga) (307), Novi Sip (1646), Podvrška (2170), Rečica (154), Reka (603), Rtkovo (1671), Tekija (1342),

Vajuga (1002), Velesnica (747), Velika Kamenica (1730), Velika Vrbica (1660) popisano je ukupno 25.625 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kladova iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Borskom okrugu** popisano 95.333 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Zaječarski okrug 1971. U *Opštini Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Čokonjar (351), Dubočane (786), Gamzigrad (1124), Glogovica (867), Gradskovo (1247), Grljan (3737), Halovo (1454), Lubnica (2004), Mala Jasikova (476), Mali Jasenovac (679), Nikolićevo (1354), Prlita (646), Šipikovo (966), Šljivar (547), Tabakovac (351), Velika Jasikova (1576), Veliki Jasenovac (835) popisano je ukupno 25.625 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Grljana iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Boljevac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bačevica (845), Bogovina (2086), Dobro Polje (917), Lukovo (1421), Mali Izvor (928), Osnić (2107), Podgorac (2870), Savinac (588), Valakonje (2285) popisano je ukupno 15.263 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Malog Izvora iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Zaječarskom okrugu** popisano 40.888 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Kada saberemo popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (52.984), Pomoravskog (22.795), Borskog (95.333) i Zaječarskog okruga (40.888), dobijamo cifru od 212.000 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) na popisu 1971. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i bez nekoliko naselja u kojima bismo još mogli popisati stanovnike rumunskog (vlaškog) porekla. Kada od 212.000 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 14.724 popisanih „Vlaha” po službenoj statistici, dobijamo 197.276 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *etnički asimilovani* ukoliko rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane popisivača i/ili partijski zaduženih poslušnika pri opštinskim, okružnim i republičkim popisnim komisijama, „s obzirom na to da je obeležje o nacionalnoj

pripadnosti uvek bilo pod patronatom političkih struktura”,¹⁵⁰⁸ a kada od 212.000 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo po službenoj statistici 139.902 popisana „Vlaha” čiji je maternji jezik „vlaški”, dobijamo 72.098 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su bili *posrbljeni*, jer su prijavili srpski maternji jezik, ukoliko i u ovome rezultati popisa nisu naknadno „štimovani”, jer je „*etnička slika bivše SFRJ u velikoj meri bila rezultat nacionalne politike koja je u tom periodu bila pod dominacijom 'jugoslovenskog modela' socijalizma, a sve u duhu najboljeg rešavanja nacionalnog pitanja.*”¹⁵⁰⁹

U narednom popisu 1981. godine bila je identična popisna metodologija i klasifikacija u vezi s nacionalnostima, izuzev terminologije „narod, narodnost ili etnička grupa”. Jedan od društveno-političkih faktora koji je od izuzetne važnosti za popis jeste Ustav SFRJ koji je donet februara 1974. godine. Njime su izvršene značajne promene u državnom i društveno-ekonomskom uređenju zemlje. Svakako valja naglasiti da su usvajanju Ustava prethodili značajni politički događaji, a koji su označili početak federalizacije zemlje. Najpre je u leto 1966. godine smenjen sa svih funkcija Aleksandar Ranković, koji je bio protivnik federalizacije, za šta se zalagao Edvard Kardelj. Godine 1968. i 1971. usvojeni su amandmani na tadašnji savezni Ustav, kojima je uvedeno Predsedništvo SFRJ kao kolektivni organ rukovođenja. Krajem iste godine smenjeno je kompletno republičko rukovodstvo SR Hrvatske koje je propagiralo nacionalističku politiku. A u jesen iduće godine (1972) izvršena je kadrovska čistka u rukovodstvu SR Srbije. Nakon toga, sve je bilo spremno za donošenje novog saveznog Ustava. Po Ustavu, sva vlast pripada „*radničkoj klasi i radnim ljudima*”. U pogledu državnog uređenja, pokrajine u sastavu SR Srbije (SAP Vojvodina i SAP Kosovo) dobile su još veća prava nego što su imala ranije. Pokrajine su imale svoja državna i partijska Predsedništva. Njihova teritorija nije se mogla menjati bez odluke pokrajinske Skupštine, a pokrajinske vlasti imale su čak pravo veta na odluke vlasti u Srbiji. Silne promene

¹⁵⁰⁸ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sjbi : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 15.

¹⁵⁰⁹ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sjbi : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 15.

koje su na osnovu Ustava usledile u Jugoslaviji delovale su i na otopljavanju moći asimilacione politike prema Rumunima (Vlasima) istočne Srbije. Zato su se u desetogodišnjem periodu od popisa 1971. godine, kada je bilo popisano 14.724 Rumuna (Vlaha), do popisa 1981. godine, kada je po sužbenoj statistici bilo popisano 25.596 Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, namnožili bezmalo 100%, a Rumuna u Vojvodini je bilo 53.693, što ukazuje na jedan kontinuirani blagi pad, što zbog nataliteta, što zbog prirodne asimilacije. Međutim, enormno velike oscilacije nestajanja i nastajanja Rumuna (Vlaha) istočne Srbije ne mogu se pripisati padu nataliteta ili čemu drugom, već samo žarkoj želji srpskih vlasti da od njih na ovaj ili onaj način, ne birajući sredstva, načini Srbe. Evo i rezultata aproksimativnog prebrojavanja stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u rumunskim (vlaškim) naseljima na popisu iz 1981. godine.

Braničevski 1981. U *Opštini Veliko Gradište* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Doljašnica (774), Topolovnik (1840), Češljeva Bara (1064) popisano je ukupno 3.678 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Petrovac na Mlavi* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Petrovac na Mlavi (7383), Rašanac (1437), Manastirica (1246), Ranovac (3038), Starčevo (976), Dubočka (1004), Kladurovo (857), Melnica (1742), Vitovnica (352), Busur (1730), Ždrelo (1359), Leskovac (654), Stamnica (1565), Starčevo (976) popisano je ukupno 16.936 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Golubac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra (918), Dvorište (590), Golubac (1924), Krivača (673), Kudreš (371), Snegotin (385), Žitkovica (310) popisano je ukupno 3.247 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Golupca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Kučevo* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bukovska (907), Blagojev Kamen (77), Brodica (1482), Ceremošnja (471), Cerovica (296), Duboka (1804), Kaona (1042), Kučevo (5051), Lješnica (409), Mustapić (1476), Neresnica (3469), Radenka (1541), Rakova Bara (963), Sena (409), Srpce (307), Ševica (1249), Turijska (1039), Voluja (1565), Vuković (526) popisano

je ukupno 19.032 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kučeva iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bliznak (526), Žagubica (3479), Krepoljin (2252), Laznica (3281), Milanovac (Magudica) (638), Breznica (305), Medvedica (132), Osanica (1540), Sige (1042) popisano je ukupno 7.464 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aljudovo (271), Vrbnica (853), Zabrega (417), Kobilje (1629) popisano je ukupno 3.170 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Malog Crnića iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 53.527 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Pomoravski okrug 1981. U **Opštini Jagodina** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra Voda (790) i Strižilo (2249) popisano je ukupno 3.039 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Batinac (1367), Bigrenica (1734), Vlaška (831), Isakovo (1170) popisano je ukupno 5.102 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Čuprije iako u njoj ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Viteževo (1569), Kočetin (634), Mirijevo (955), Porodin (3730), Svinjarevo (403), Tičevac (623) popisano je ukupno 7.914 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bobovo (2379), Proštinac (493), Subotica (selo) (1292), Troponje (1540) i Mačevac (394) popisano je ukupno 6.098 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Svilajнца iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Beljajka (610), Židilje (250), Jasenovo (1814), Resavica (selo) (229) popisano je ukupno 2.903 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Despotovca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika

rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Pomoravskom okrugu** popisano 25.056 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Borski okrug 1981. U ***Opštini Bor*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bor (35.591), Brestovac (2121), Bučje (970), Gornjane (1705), Zlot (4918), Krivelj (2026), Luka (849), Metovnica (1794), Oštrelj (887), Slatina (1253), Šarbanovac (2437), Tanda (567), Topla (211) popisano je ukupno 19.638 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u ***Opštini Majdanpek*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Boljetin (987), Crnajka (1330), Debeli Lug (666), Jasikovo (963), Klokočevac (1132), Leskovo (641), Mosna (920), Rudna Glava (2887), Topolnica (1450), Vlaole (1100) popisano je ukupno 12.076 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u ***Opštini Negotin*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aleksandrovac (1085), Bukovče (2658), Crnomasnica (565), Dupljane (1149), Dušanovac (2512), Jabukovac (3485), Kobišnica (2778), Kovilovo (760), Mala Kamenica (1108), Malajnica (1012), Miloševo (903), Mihajlovac (1697), Mokranje (1270), Plavna (1466), Radujevac (2866), Samarinovac (1011), Slatina (1108), Srbovo (1053), Urovića (3146), Vratna (554) popisano je ukupno 32.186 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Negotina iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u ***Opštini Kladovo*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Brza Palanka (1699), Davidovac (Džedžerac) (683), Grabovica (2242), Kladovo (8325), Kladušnica (985), Kostol (1218), Korbovo (1755), Kupuzište (797), Ljubičevac (Borđej) (1562), Mala Vrbica (1233), Manastirica (438), Milutinovac (Brloaga) (302), Novi Sip (956), Podvrška (2111), Rečica (129), Reka (529), Rtkovo (1718), Tekija (1231), Vajuga (952), Velesnica (795), Velika Kamenica (1689), Velika Vrbica (1651) popisano je ukupno 23.674 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kladova iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Borskom okrugu** popisano 88.562 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Zaječarski okrug 1981. U *Opštini Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Čokonjar (310), Dubočane (686), Gamzigrad (1080), Glogovica (762), Gradskovo (1130), Grljan (3519), Halovo (1331), Lubnica (1664), Mala Jasikova (449), Mali Jasenovac (554), Nikolićevo (1226), Prlita (451), Šipikovo (898), Šljivar (486), Tabakovac (310), Velika Jasikova (1384), Veliki Jasenovac (677) popisano je ukupno 13.398 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Grljana iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Boljevac*: Bačevica (739), Bogovina (1810), Dobro Polje (756), Lukovo (1488), Mali Izvor (830), Osnić (1985), Podgorac (2772), Savinac (526) i Valakonje (1960) popisano je ukupno 10.397 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Boljevca i Malog Izvora iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Zaječarskom okrugu** popisano 23.795 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Kada saberemo popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (53.527), Pomoravskog (25.056), Borskog (88.562) i Zaječarskog okruga (23.795), dobijamo cifru od 190.940 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) na popisu 1981. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i bez nekoliko naselja u kojima bismo još mogli popisati stanovnike rumunskog (vlaškog) porekla. Kada od 190.940 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 25.596 popisanih „Vlaha” po službenoj statistici, dobijamo 165.344 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su bili *asimilovani* ukoliko rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane partijski zaduženih poslušnika pri opštinskim, okružnim i republičkim popisnim komisijama, a kada od 190.940 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo po službenoj statistici 129.613 popisanih „Vlaha” čiji je maternji jezik „vlaški”, dobijamo 61.327 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *posrbljeni*, jer su prijavili srpski maternji jezik, ukoliko i u ovome rezultati popisa nisu naknadno „štimovani”.

Sveopštom demokratizacijom jugoslovenskog društva i slabljenjem asimilacione politike prema Rumunima (Vlasima) istočne Srbije oni se sve manje opredeljuju za Rumune (Vlahe). Birajući između dve ponuđene opcije, jedni se opredeljuju za Srbe pod

uticajem višedecenijske agresivne asimilacije, a drugi za Vlahe, jedinu opciju koja im je decenijama nuđena u posleratnoj Jugoslaviji. Naravno, to će srpske vlasti iskoristiti da preko Nacionalnog saveta Vlaha počnu udarati temelje konstituisanju vlaške nacionalne manjine. Ono što komunistima nije pošlo za rukom u posleratnoj Jugoslaviji u više navrata, u vremenu od 1945. do 1948, od 1948. do 1953. i od 1953. do šezdesetih godina XX veka, pošlo je za rukom Nacionalnom savetu Vlaha sa sedištem u Petrovcu na Mlavi, koji je u svemu podržan, idejama, organizaciono i materijalno, od vladajućih koalicija SPS-a i DS-a u periodu 2006–2010. godine i SPS-a i SNS-a u periodu od 2010. do danas.

Sledeći popis stanovništva odvijao se 1991. u vreme raspadanja Jugoslavije i na početku građanskog rata (1991–1995) između tzv. Jugoslovenske Narodne Armije u kojoj su služili samo Srbijanci i paravojne srpske dobrovoljačke jedinice koje su bile predvođene ratnim profiterima i srpskim nacionalistima protiv slovenačkih, hrvatskih i muslimanskih (bošnjačkih) nacionalnih paravojnih jedinica na prostoru Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Evo i rezultata prebrojavanja stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u rumunskim (vlaškim) naseljima na popisu iz 1991. godine.¹⁵¹⁰

Braničevski okrug 1991. U *Opštini Veliko Gradište* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Doljašnica (768), Topolovnik (1824), Češljeva Bara (976) popisano je ukupno 3.568 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Petrovac na Mlavi* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Petrovac na Mlavi (7728), Rašanac (1264), Manastirica (1122), Ranovac (2787), Starčevo (891), Dubočka (918), Kladurovo (796), Melnica (1473), Vitovnica (319), Busur (1704), Ždrelo (1262), Leskovac (616), Stamnica (1786) i Starčevo (891) popisano je ukupno 15.829 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Golubac* u naseljima s rumunskim

¹⁵¹⁰ Svetlana Radovanović, *Etnička struktura i maternji jezik stanovništva*, u: Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991. godine, Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1995.

(vlaškim) življem, kao što su: Dobra (755), Dvorište (532), Golubac (1995), Krivača (647), Kudreš (328), Snegotin (354), Žitkovića (290) popisano je ukupno 2.906 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Kučevo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bukovska (674), Blagojev Kamen (72), Brodica (1297), Ceremošnja (425), Cerovića (436), Duboka (1646), Kaona (937), Kučevo (4846), Lješnica (386), Mustapić (1319), Neresnica (3128), Radenka (1288), Rakova Bara (806), Sena (354), Srpce (293), Ševica (1157), Turija (932), Voluja (1318) i Vuković (486) popisano je ukupno 16.954 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Petrovca na Mlavi iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bliznak (464), Žagubica (3349), Krepoljin (2045), Laznica (2434), Osanica (1380) i Sige (989), Milanovac (Magudica) (618); Breznica (267); Medvedica (62) popisano je ukupno 6.215 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice i Krepoljina iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aljudovo (257), Vrbnica (779), Zabrega (387) i Kobilje (1547) popisano je ukupno 2.970 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Malog Crnića iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 48.442 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Pomoravski okrug 1991. U **Opštini Jagodina** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Dobra Voda (758) i Stržilo (1976) popisano je ukupno 2.970 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Batinac (1267), Bigrenica (1510), Vlaška (856), Isakovo (1181) popisano je ukupno 4.814 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Čuprije iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Viteževo (1402), Kočetin (611), Mirijevo (874), Porodin (3454), Svinjarevo (371) i Tićevac (539) popisan je ukupno 7.251 stanovnik pri čemu

nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bobovo (2265), Proštinac (463), Subotica (selo) (1256) i Troponje (1371) i Mačevac (355) popisano je ukupno 5.710 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Svilajнца iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Beljajka (554), Židilje (116), Jasenovo (1747) i Resavica (selo) (218) popisano je ukupno 2.635 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Despotovca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Pomoravskom okrugu** popisano 23.380 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Borski okrug 1991. U **Opštini Bor** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bor (40668), Brestovac (3140), Bučje (789), Gornjane (1446), Zlot (4280), Krivelj (1586), Luka (702), Metovnica (1569), Oštrej (798), Slatina (1116), Šarbanovac (2161), Tanda (442) i Topla (154) popisano je ukupno 18.183 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Majdanpek** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Boljetin (803), Crnajka (1256), Debeli Lug (507), Jasikovo (822), Klokočevac (880), Leskovo (516), Mosna (920), Rudna Glava (2549), Topolnica (1305) i Vlaole (949) popisano je ukupno 10.507 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Negotin** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Aleksandrovac (994), Bukovče (2399), Crnomasnica (426), Dupljane (1011), Dušanovac (2320), Jabukovac (2988), Kobišnica (2507), Kovilovo (623), Mala Kamenica (998), Malajnica (971), Miloševo (913), Mihajlovac (1449), Mokranje (1140), Plavna (1127), Radujevac (2715), Samarinovac (1021), Slatina (1009), Srbovo (951), Urovia (2826) i Vratna (451) popisano je ukupno 30.899 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Negotina iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u **Opštini Kladovo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Brza Palanka (1557), Davidovac (Džedžerac) (626), Grabovica (2051), Kladovo

(9626), Kladušnica (904), Kostol (1177), Korbovo (1481), Kupuzište (657), Ljubičevac (Bordej) (1366), Mala Vrbica (1155), Manastirica (356), Milutinovac (Brloaga) (275), Novi Sip (812), Podvrška (1944), Rečica (106), Reka (438), Rtkovo (1553), Tekija (1129), Vajuga (843), Velesnica (668), Velika Kamenica (1393) i Velika Vrbica (1540) popisano je ukupno 22.031 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Kladova iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Borskom okrugu** popisano 81.620 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Zaječarski okrug 1991. U *Opštini Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Čokonjar (281), Dubočane (593), Gamzigrad (961), Glogovica (604), Gradskovo (947), Grljan (3412), Halovo (1141), Lubnica (1452), Mala Jasikova (411), Mali Jasenovac (407), Nikoličevo (1061), Prlita (250), Šipikovo (672), Šljivar (411), Tabakovac (281), Velika Jasikova (1239) i Veliki Jasenovac (525) popisano je ukupno 11.236 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara i Grljana iako u njima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; u *Opštini Boljevac* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: Bačevica (523), Bogovina (1611), Dobro Polje (590), Lukovo (1386), Mali Izvor (690), Osnić (1668), Podgorac (2475), Savinac (501) i Valakonje (1684) popisano je ukupno 11.128 stanovnika u koje nisu ubrojani stanovnici Boljevca i Malog Izvora iako u nima ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Ukupno je u **Zaječarskom okrugu** popisano 22.364 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara.

Kada saberemo popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (48.442), Pomoravskog (23.380), Borskog (81.620) i Zaječarskog okruga (22.364), na popisu 1991. godine dobijamo cifru od 175.806 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i bez nekoliko naselja u kojima bismo još mogli naći stanovnike rumunskog (vlaškog) porekla. Kada od 175.806 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo, 17.804 popisana „Vlaha” po službenoj statistici, dobijamo 158.002 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su bili *asimilovani* ukoliko rezultati popisa nisu

naknadno „štimovani” od strane partijski zaduženih poslušnika pri opštinskim, okružnim i republičkim popisnim komisijama, a kada od 175.806 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo po službenoj statistici 71.534 popisana „Vlaha” čiji je maternji jezik „vlaški”, dobijamo 104.272 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *posrbljeni*, jer su prijavili srpski maternji jezik, ukoliko i u ovome rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane popisivača.

Bombardovanjem Srbije od strane NATO snaga i otepljenjem Kosova, padom režima Slobodana Miloševića i dolaskom na vlast DOS-a, a potom i Demokratske stranke na čelu sa Zoranom Đinđićem, dolazi i do slobodnijeg izjašnjavanja nacionalnih manjina, pa i Rumuna (Vlaha) na popisu iz 2002. godine. Tako se u desetogodišnjem periodu od 1991. godine, kada je popisano 17.804 etničkih „Vlaha”, a 71.534 onih kojima je maternji jezik „vlaški”, do 2002. godine, kada je popisano 40.054 „Vlaha”, a 54.818 onih kojima je maternji jezik „vlaški”, broj etnički opredeljenih znatno povećao, što je samo varka, jer je broj onih kojima je maternji jezik „vlaški” znatno manji u odnosu na ranije popise. Šteta višedecenijske politički dirigovane asimilacije nije se mogla popraviti nakon 2000. dolaskom demokratske vlasti i zato su na popisu iz 2002. godine izostali po svemu objektivni rezultati.

Braničevski okrug 2002. Opština Veliko Gradište u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Doljašnica* (Vlasi 36 /8,80%/, Rumuni 5 /1,22%/, Srbi 357 /87,28%/, svega 706), *Topolovnik* (Vlasi 237 /13,02%/, Rumuni 21 /1,18%/, Srbi 1542 /84,15%/, svega 1622) i *Češljeva Bara* (Vlasi 84 /17,17%/, Rumuni 7 /1,43%/, Srbi 360 /73,61%/, nepoznato 38 /7,77%/, svega 987) ima ukupno 3.315 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano 357 Vlaha, 33 Rumuna i 2257 Srba. Ovde nisu ubrojani stanovnici Velikog Gradišta iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Petrovac na Mlavi** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Rašanac* (Vlasi 247 /30,30%/, Rumuni 8 /0,98%/, Srbi 497 /60,98%/, svega 1194), *Manastirica* (Vlasi 516 /68,98%/, Rumuni 23 /3,07%/, Srbi 154 /20,58%/, svega 1053), *Ranovac* (Vlasi 513 /28,83%/, Rumuni 56 /3,14%/, Srbi 1098 /61,72%/, svega 2542), *Starčevo* (Vasi 350

/59,82%/, Rumuni 7 /1,19%/, Srbi 172 /29,40%/, svega 858), *Dubočka* (Vlasi 171 /29,38%/, Rumuni 9 /1,54%/, Srbi 367 /63,05%/, svega 858), *Kladurovo* (Vlasi 300 /63,02%/, Rumuni 3 /0,63%/, Srbi 133 /27,94%/, svega 723), *Melnica* (Vlasi 419 /45,34%/, Rumuni 7 /0,75%/, Srbi 333 /36,03%/, svega 1350), *Vitovnica* (Vlasi 76 /45,50%/, Rumuni 1 /0,59%/, Srbi 67 /40,11%/, svega 263), *Busur* (Vlasi 553 /47,22%/, Rumuni 17 /1,45%/, Srbi 517 /44,15%/, svega 1578), *Ždrelo* (Vlasi 83 /10,97%/, Rumuni 10 /1,32%/, Srbi 625 /82,67%/, svega 1220), *Leskovac* (Vlasi 26 /6,66%/, Rumuni 3 /0,76%/, Jugosloveni 183 /46,92%/, Srbi 170 /43,58%/, svega 573), *Stamnica* (Vlasi 220 /15,44%/, Rumuni 7 /0,49%/, Srbi 1055 /74,08%/, svega 1889) i *Starčevo* (Vlasi 350 /59,82%/, Rumuni 7 /1,19%/, Srbi 172 /29,40%/, svega 858) ima ukupno 14.959 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 3.312, kao Rumuni 163, kao Jugosloveni 201 i kao Srbi 11.283; **Opština Golubac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Dobra* (Rumuni 2 /0,29%/, Srbi 665 /98,08%/, svega 740), *Dvorište* (Vlasi 181 /59,34%/, Rumuni 1 /0,32%/, Jugosloveni 10 /3,27%/, Srbi 91 /29,83%/, svega 487), *Golubac* (Vlasi 88 /4,64%/, Rumuni 19 /1%/, Srbi 1716 /90,50%/, svega 2072), *Krivača* (Vlasi 368 /85,78%/, Rumuni 8 /1,86%/, Srbi 46 /10,72%/, Romi 1 /0,23%/, Nepoznato 4 /0,93%/, svega 573), *Kudreš* (Vlasi 37 /19,17%/, Rumuni 2 /1,03%/, Srbi 152 /78,5%/, svega 341), *Snegotin* (Vlasi 73 /36,31%/, Rumuni 1 /0,49%/, Srbi 116 /57,71%/, svega 333) i *Žitkovica* (Vlasi 37 /26,05%/, Rumuni 3 /2,11%/, Srbi 102 /71,83%/, svega 266) ima ukupno 4.622 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 784, kao Rumuni 36 i kao Srbi 2.888; **Opština Kučevo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bukovska* (Vlasi 420 /83,49%/, Rumuni 5 /0,99%/, Srbi 68 /13,51%/, svega 587), *Blagojev Kamen* (Vlasi 14 /36,84%/, Srbi 24 /63,15%/, svega 38), *Brođica* (Vlasi 213 /45,51%/, Rumuni 5 /1,06%/, Srbi 210 /44,87%/, Romi 12 /2,56%/, svega 1304), *Ceremošnja* (Vlasi 53 /16,71%/, Rumuni 3 /0,94%/, Srbi 253 /79,81%/, svega 396), *Cerovica* (Vlasi 94 /24,67%/, Rumuni 2 /0,52%/, Srbi 270 /70,86%/, svega 537), *Duboka* (Vlasi 92 /8,28%/, Rumuni 4 /0,36%/, Srbi 990 /89,18%/, svega 1453), *Kaona* (Vlasi 245 /34,41%/, Rumuni 4 /0,56%/, Srbi 383 /53,79%/, svega 896), *Lješnica* (Vlasi 90 /38,13%/, Rumuni 1 /0,42%/, Srbi 145

/61,44%/, svega 357), *Mustapić* (Vlasi 512 /69,18%/, Rumuni 8 /1,08%/, Srbi 212 /28,64%/, svega 1276), *Neresnica* (Vlasi 1175 /49,68%/, Rumuni 20 /0,84%/, Jugosloveni 15 /0,63%/, Srbi 857 /36,23%/, svega 3069), *Radenka* (Vlasi 555 /69,11%/, Rumuni 11 /1,36%/, Srbi 232 /28,89%/, svega 1138), *Rakova Bara* (Vlasi 360 /77,58%/, Rumuni 10 /2,15%/, Srbi 75 /16,16%/, svega 686), *Sena* (Vlasi 61 /26,29%/, Rumuni 1 /0,43%/, Srbi 132 /56,89%/, svega 308), *Srpce* (Vlasi 22 /14,56%/, Srbi 128 /84,76%/, svega 267), *Ševica* (Vlasi 349 /43,13%/, Rumuni 9 /1,11%/, Srbi 416 /51,42%/, svega 1071), *Turija* (Vlasi 153 /25,54%/, Rumuni 9 /1,50%/, Srbi 417 /69,61%/, svega 826), *Voluja* (Vlasi 429 /38,20%/, Rumuni 7 /0,62%/, Srbi 609 /54,22%/, svega 1261) i *Vuković* (Vlasi 207 /68,77%/, Rumuni 1 /0,33%/, Srbi 81 /26,91%/, svega 463) ima ukupno 16.225 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 5.187, kao Rumuni 100 i kao Srbi 5.502 u koje nisu ubrojani stanovnici Kučeva iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bliznak* (Vlasi 34 /9,41%/, Rumuni 1 /0,27%/, Srbi 324 /89,75%/, svega 412), *Krepoljin* (Vlasi 260 /15,33%/, Rumuni 10 /0,58%/, Srbi 1392 /82,07%/, svega 1960), *Laznica* (Vlasi 1308 /63,40%/, Rumuni 7 /0,33%/, Srbi 581 /28,16%/, svea 2430), *Milanovac (Magudica)* (595), *Breznica* (244), *Medveđica* (46), *Osanica* (Vlasi 671 /56,52%/, Rumuni 2 /0,16%/, Srbi 390 /32,85%/, svega 1281) i *Sige* (Vlasi 462 /65,62%/, Rumuni 11 /1,56%/, Jugosloveni 1 /0,14%/, Srbi 225 /31,96%/, svega 935) ima ukupno 7.903 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 3.620, kao Rumuni 31 i kao Srbi 2.912 u koje nisu ubrojani stanovnici Žagubice iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Aljudovo* (Vlasi 3 /1,88%/, Rumuni 1 /0,62%/, Srbi 9 /5,66%/, Nepoznato 4 /2,51%/, svega 228), *Vrbnica* (Vlasi 58 /12,55%/, Rumuni 9 /1,94%/, Srbi 386 /83,54%/, svega 741), *Zabrega* (Vlasi 37 /14,97%/, Rumuni 7 /2,83%/, Srbi 195 /78,94%/, svega 390) i *Kobilje* (Vlasi 296 /31,82%/, Rumuni 13 /1,39%/, Srbi 524 /56,34%/, Nepoznato 61 /6,55%/, svega 1466) ima ukupno 2.825 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 394, kao Rumuni 30 i kao Srbi 1.114 u koje nisu

ubrojani stanovnici Malog Crnića iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla.

Ukupno je u **Braničevskom okrugu** popisano 49.849 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara. Ako uzmemo u obzir da je kao Vlasi, po službenoj statistici, popisano 13.654 i kao Rumuni 394 stanovnika, onda se može reći da je najmanje 35.802 stanovnika rumunškoga (vlaškoga) porekla asimilovano u srpski nacionalni korpus putem škole i medija, pritiscima policije i mnogih inokosnih organa vlasti u kolektivima, a neretko su Rumuni (Vlasi) bili popisani po volji samih popisivača kao Srbi.

Pomoravski okrug 2002. Opština Jagodina u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Dobra Voda* (Vlasi 15 /3,48%, Rumuni 5 /1,16%, Srbi 405 /94,18%, svega 756) i *Strižilo* (Vlasi 12 /2,50%, Rumuni 178 /37,16%, Srbi 255 /53,23%, svega 1609) ima ukupno 2.365 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla, od kojih je popisano kao Vlasi 27, kao Rumuni 183 i kao Srbi 630, a u koje nisu ubrojani stanovnici Jagodine iako u njoj ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Batinac* (Vlasi 236 /27,09%, Rumuni 2 /0,22%, Srbi 567 /65,09%, Nepoznato 58 /6,65%, svega 1312), *Bigrenica* (Vlasi 677 /69,15%, Rumuni 11 /1,12%, Srbi 215 /21,96%, Nepoznato 59 /6,02%, svega 1419), *Vlaška* (Vlasi 23 /6,18%, Srbi 333 /89,51%, svega 843) i *Isakovo* (Vlasi 361 /55,88%, Rumuni 4 /0,61%, Srbi 187 /28,94%, Romi 23 /3,56%, Nepoznato 67 /10,37%, svega 1135) ima ukupno 4.709 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 1.297, kao Rumuni 17 i kao Srbi 1.302, u koje nisu ubrojani stanovnici Čuprije iako u njoj ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Viteževo* (Vlasi 101 /11,70%, Rumuni 14 /1,62%, Srbi 668 /77,40%, svega 1322), *Kočetin* (Vlasi 101 /11,70%, Rumuni 14 /1,62%, Srbi 668 /77,40%, svega 607), *Mirijevo* (Vlasi 69 /14,55%, Rumuni 11 /2,32%, Srbi 376 /79,32%, svega 877), *Porodin* (Vlasi 39 /1,91%, Rumuni 30 /1,47%, Srbi 1941 /95,33%, Jugosloveni 5 /0,24%, svega 3005), *Svinjarevo* (Vlasi 21 /9,85%, Rumuni 2 /0,93%, Srbi 189 /88,73%, svega 358) i *Tićevac*

(Vlasi 8 /3,01%, Rumuni 1 /0,37%, Srbi 250 /94,33%, svega 494) ima ukupno 6.663 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 339, kao Rumuni 72 i kao Srbi 4.092 u koje nisu ubrojani stanovnici Žabara iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bobovo* (Vlasi 110 /8,15%, Rumuni 29 /2,14%, Jugosloveni 9 /0,66%, Srbi 1177 /87,24%, svega 2218), *Proštinac* (Vlasi 34 /13,38%, Rumuni 5 /1,96%, Srbi 215 /84,64%, svega 446), *Subotica-selo* (Vlasi 27 /3,56%, Rumuni 13 /1,71%, Srbi 716 /94,58%, svega 1241), *Troponje* (Vlasi 54 /5,99%, Rumuni 5 /0,55%, Srbi 824 /91,45%, svega 1332) i *Mačevac* (Rumuni 3 /1,38%, Srbi 214 /98,61%, svega 372) ima ukupno 5.609 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 225, kao Rumuni 55 i kao Srbi 3.146 u koje nisu ubrojani stanovnici Svilajнца iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Beljajka* (Vlasi 67 /25,28%, Srbi 182 /68,67%, svega 492), *Židilje* (Vlasi 3 /1,89%, Rumuni 4 /2,53%, Srbi 149 /94,30%, svega 209), *Jasenovo* (Vlasi 317 /35,94%, Rumuni 17 /1,92%, Srbi 528 /59,86%, svega 1544) i *Resavica-selo* (Vlasi 34 /21,38%, Rumuni 1 /0,62%, Srbi 123 /77,35%, svega 213) ima ukupno 2.458 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je popisano kao Vlasi 421, kao Rumuni 22 i kao Srbi 982 u koje nisu ubrojani stanovnici Despotovca iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla.

Ukupno u **Pomoravskom okrugu** ima 21.804 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je kao Vlasi, po službenoj statistici, popisano 2.309, kao Rumuni 349 i kao Srbi 10.192 u koje nisu ubrojani stanovnici gradskih centara. Ako uzmemo u obzir da je kao Vlasi popisano 2.309 i kao Rumuni 349, onda se može reći da je najmanje 19.146 stanovnika rumunskoga (vlaškoga) porekla asimilovano u korist srpskog nacionalnog korpusa.

Borski okrug 2002. **Opština Bor** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bor* (Vlasi 2352 /5,97%, Rumuni 47 /0,11%, Srbi 32785 /83,23%, Jugosloveni 251 /0,63%, Nepoznato 430 /1,09%, svega 40.342), *Brestovac* (Vlasi 732 /24,81%, Rumuni 14 /0,47%, Srbi 1864 /63,18%, Jugosloveni 25 /0,84%, svega 3039),

Bučje (Vlasi 555 /83,33%/, Srbi 103 /15,46%/, svega 677), *Gornjane* (Vlasi 905 /81,23%/, Rumuni 1 /0,88%/, Srbi 193 /17,32%/, svega 1115), *Zlot* (Vlasi 1600 /42,58%/, Rumuni 6 /0,15%/, Srbi 1791 /47,67%/, svega 3836), *Krivelj* (Vlasi 779 /59,19%/, Rumuni 7 /0,53%/, Srbi 466 /35,14%/, Jugosloveni 11 /0,83%/, svega 1341), *Luka* (Vlasi 373 /60,94%/, Rumuni 4 /0,65%/, Srbi 159 /25,98%/, svega 622), *Metovnica* (Vlasi 977 /73,40%/, Rumuni 17 /1,27%/, Srbi 279 /20,96%/, svega 1382), *Oštrelj* (Vlasi 219 /33,48%/, Srbi 371 /56,72%/, Jugosloveni 7 /1,07%/, svega 670), *Slatina* (Vlasi 366 /39,75%/, Rumuni 6 /0,65%/, Srbi 357 /38,76%/, Jugosloveni 11 /1,19%/, svega 956), *Šarbanovac* (Vlasi 953 /51,90%/, Rumuni 5 /0,27%/, Srbi 771 /41,99%/, svega 1872), *Tanda* (Vlasi 185 /52,82%/, Srbi 158 /45,15%/, svega 350) i *Topla* (Vlasi 61 /61%/, Srbi 39 /39%/, svega 104) ima ukupno 56.306 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je, po službenoj statistici, popisano kao Vlasi 10.067, kao Rumuni 107 i kao Srbi 39.338 u koje nisu ubrojani stanovnici Bora iako u njemu ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla, izuzimajući Rome (1216), Makedonce (507), Jugoslovene (251), Crnogorce (192), Albance (105), Hrvate (86), Bugare (62), Slovence (51), Muslimane (37), Mađare (24), Nemce (23), Bošnjake (16), Ruse (15), Slovake (3), Gorance (3), Čehe (2), Ukrajinke (2) i Rusine (1), kojih ukupno ima 2.595; ***Opština Majdanpek*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) živiljem, kao što su: *Boljetin* (Vlasi 70 /10,41%/, Srbi 590 /87,79%/, svega 707), *Crnajka* (Vlasi 312 /28,38%/, Rumuni 8 /0,72%/, Jugosloveni 5 /0,45%/, Srbi 703 /63,96%/, Nepoznato 7 /0,63%/, svega 1099), *Debeli Lug* (Vlasi 131 /28,60%/, Rumuni 1 /0,21%/, Srbi 280 /61,13%/, svega 476), *Jasikovo* (Vlasi 349 /48,67%/, Srbi 333 /46,44%/, svega 756), *Klokočevac* (Vlasi 45 /6,32%/, Rumuni 10 /1,40%/, Srbi 630 /88,60%/, svega 785), *Leskovo* (Vlasi 178 /41,29%/, Srbi 248 /57,54%/, svega 431), *Mosna* (Vlasi 15 /1,90%/, Rumuni 1 /0,12%/, Srbi 765 /97,45%/, svega 850), *Rudna Glava* (Vlasi 636 /27,54%/, Rumuni 3 /0,12%/, Srbi 1615 /69,94%/, Bugari 7 /0,30%/, svega 2410), *Topolnica* (Vlasi 153 /14,37%/, Rumuni 13 /1,22%/, Srbi 882 /82,89%/, svega 1064) i *Vlaole* (Vlasi 521 /67,92%/, Rumuni 7 /0,91%/, Srbi 172 /22,42%/, svega 788) ima ukupno 9.366 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je, po službenoj statistici, popisano kao Vlasi 2.410, kao Rumuni 43 i kao

Srbi 6.218 u koje nisu ubrojani stanovnici Majdanpeka iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla; **Opština Negotin** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Aleksandrovac* (Vlasi 283 /48,12%/, Rumuni 18 /3,06%/, Srbi 255 /43,36%/, svega 934), *Bukovče* (Vlasi 103 /7,14%/, Rumuni 14 /0,97%/, Srbi 1277 /88,55%/, svega 2263), *Crnomasnica* (Vlasi 45 /16,54%/, Rumuni 3 /1,10%/, Srbi 220 /80,88%/, svega 327), *Dupljane* (Vlasi 1 /0,17%/, Rumuni 9 /1,59%/, Srbi 550 /97,51%/, svega 882), *Dušanovac* (Vlasi 146 /16,55%/, Rumuni 19 /2,15%/, Srbi 702 /79,59%/, svega 2098), *Jabukovac* (Vlasi 268 /14,22%/, Rumuni 32 /1,69%/, Srbi 1504 /79,83%/, svega 2756), *Kobišnica* (Vlasi 246 /18,15%/, Rumuni 11 /0,81%/, Srbi 1044 /77,04%/, svega 2356), *Kovilovo* (Vlasi 227 /55,23%/, Rumuni 10 /2,43%/, Srbi 132 /32,11%/, svega 580), *Mala Kamenica* (Rumuni 8 /2,04%/, Srbi 382 /97,44%/, svega 889), *Malajnica* (Vlasi 225 /32,94%/, Rumuni 4 /0,58%/, Srbi 364 /53,29%/, svega 908), *Miloševo* (Vlasi 14 /2,70%/, Rumuni 4 /0,77%/, Srbi 405 /78,33%/, svega 902), *Mihajlovac* (Vlasi 77 /10,72%/, Rumuni 6 /0,83%/, Srbi 583 /81,19%/, svega 1417), *Mokranje* (Vlasi 15 /2,11%/, Rumuni 9 /1,26%/, Srbi 664 /93,52%/, svega 1150), *Plavna* (Vlasi 188 /19,72%/, Rumuni 4 /0,41%/, Srbi 710 /74,50%/, svega 1087), *Radujevac* (Vlasi 143 /9,28%/, Rumuni 16 /1,03%/, Srbi 1327 /86,16%/, svega 2467), *Samarinovac* (Vlasi 68 /14,65%/, Rumuni 1 /0,21%/, Srbi 368 /79,31%/, svega 803), *Slatina* (Vlasi 143 /29,85%/, Rumuni 5 /1,04%/, Srbi 319 /66,59%/, svega 982), *Srbovo* (Vlasi 22 /4,38%/, Rumuni 3 /0,59%/, Srbi 474 /94,42%/, svega 918), *Urovica* (Vlasi 384 /32,24%/, Rumuni 14 /1,17%/, Srbi 785 /65,91%/, svega 2629) i *Vratna* (Vlasi 81 /25,63%/, Rumuni 4 /1,26%/, Srbi 212 /67,08%/, svega 427) ima ukupno 25.775 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je, po službenoj statistici, popisano kao Vlasi 2.679, kao Rumuni 194 i kao Srbi 12.277 u koje nisu ubrojani stanovnici Negotina iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u Vlačkoj mali kao i doseljenih iz okolnih rumunskih (vlaških) naselja; **Opština Kladovo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Brza Palanka* (Vlasi 50 /4,64%/, Rumuni 10 /0,92%/, Srbi 876 /81,41%/, svega 1820), *Davidovac* (= *Džedžerac*) (Vlasi 13 /2,13%/, Rumuni 4 /0,65%/, Srbi 570 /93,44%/, Jugosloveni 8 /1,31%/, svega 628),

Grabovica (Vlasi 31 /3,52%/, Rumuni 11 /1,25%/, Srbi 828 /94,09%/, svega 1979), *Kladovo* (Vlasi 112 /1,22%/, Rumuni 67 /0,73%/, Srbi 8074 /88,31%/, Crnogorci 510 /5,57%/, svega 9708), *Kladušnica* (Vlasi 6 /0,82%/, Srbi 715 /98,34%/, svega 813), *Kostol* (Vlasi 10 /0,94%/, Rumuni 20 /1,89%/, Srbi 1013 /96,20%/, svega 1167), *Korbovo* (Vlasi 50 /4,68%/, Rumuni 8 /0,74%/, Srbi 962 /90,15%/, svega 1325), *Kupuzište* (Vlasi 37 /11,67%/, Rumuni 10 /3,15%/, Srbi 253 /79,81%/, svega 642), *Ljubičevac* (= *Borđej*) (Vlasi 6 /1,31%/, Rumuni 4 /0,87%/, Srbi 440 /96,06%/, svega 1330), *Mala Vrbica* (Vlasi 30 /3,83%/, Rumuni 13 /1,66%/, Srbi 733 /93,61%/, svega 1087), *Manastirica* (Vlasi 4 /1,6%/, Rumuni 1 /0,4%/, Srbi 219 /87,61%/, svega 305), *Milutinovac* (= *Brloaga*) (Rumuni 3 /1,61%/, Srbi 176 /94,62%/, svega 291), *Novi Sip* (Vlasi 5 /0,55%/, Rumuni 6 /0,66%/, Srbi 880 /96,80%/, svega 930), *Podvrška* (Vlasi 42 /3,67%/, Rumuni 5 /0,43%/, Srbi 1024 /89,58%/, Jugosloveni 17 /1,48%/, svega 1754), *Rečica* (Rumuni 1 /2,22%/, Srbi 44 /97,77%/, svega 75), *Reka* (Vlasi 4 /1,43%/, Rumuni 5 /1,79%/, Srbi 269 /96,76%/, svega 412), *Rtkovo* (Vlasi 58 /5,73%/, Rumuni 7 /0,69%/, Srbi 900 /88,93%/, svega 1470), *Tekija* (Rumuni 2 /0,20%/, Srbi 946 /97,82%/, Crnogorci 4, Hrvati 4, Slovenci 2, Makedonci 2, Slovaci 1, Muslimani 1, Nepoznato 4, svega 997), *Vajuga* (Vlasi 2 /0,35%/, Rumuni 11 /1,95%/, Srbi 355 /63,05%/, Nepoznato 55 /9,76%/, svega 796), *Velesnica* (Vlasi 17 /6,41%/, Rumuni 2 /0,75%/, Srbi 220 /83,01%/, Jugosloveni 3 /1,13%/, svega 555), *Velika Kamenica* (Vlasi 76 /10,03%/, Rumuni 19 /2,50%/, Srbi 580 /76,61%/, svega 1515) i *Velika Vrbica* (Vlasi 15 /1,50%/, Rumuni 5 /0,50%/, Srbi 971 /97,48%/, svega 1502) ima ukupno 31.101 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je, po službenoj statistici, popisano 568 kao Vlasi, 214 kao Rumuni i 21.048 kao Srbi.

U navedenim selima **Borskog okruga** ima ukupno 122.548 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je kao Vlasi, po službenoj statistici, popisano samo 15.724, kao Rumuni 558 i kao Srbi 78.881, u koje nisu ubrojani stanovnici rumunskog (vlaškog) porekla nekih gradskih centara.

Zaječarski okrug 2002. *Opština Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Čokonjar* (Vlasi 17 /8,17%/, Rumuni 3 /1,44%/, Srbi 181 /87,01%/, svega 236), *Dubočane* (Vlasi 368

/80,87%/, Rumuni 15 /3,29/, Srbi 58 /12,74/, svega 560), *Gamzigrad* (Vlasi 167 /17,67%/, Srbi 574 /60,74%/, Nepoznato 94 /9,94%/, svega 1011), *Glogovica* (Vlasi 232 /47,93%/, Rumuni 12 /2,47%/, Srbi 226 /46,69%/, svega 519), *Gradskovo* (Vlasi 179 /26,87%/, Rumuni 6 /0,90%/, Srbi 454 /68,16%/, Jugosloveni 1 /0,15%/, svega 666), *Grljan* (Vlasi 4 /0,14%/, Rumuni 4 /0,14%/, Srbi 2.739 /96,47%/, Makedonci 26 /0,91%/, Romi 15 /0,51%/, Muslimani 7 /0,24%/, svega 2839), *Halovo* (Vlasi 169 /19,74%/, Rumuni 73 /8,52%/, Jugosloveni 8 /0,93%/, Srbi 591 /69,04%/, svega 856), *Lubnica* (Vlasi 374 /35,55%/, Jugosloveni 11 /1,04%/, Srbi 586 /55,70%/, Bugari 9, Hrvati 8, Muslimani 6, Romi 5, Crnogorci 4, Makedonci 3, Rumuni 1, svega 1052), *Mala Jasikova* (Vlasi 229 /68,97%/, Rumuni 6 /1,80%/, Srbi 72 /21,68%/, svega 332), *Mali Jasenovac* (Vlasi 68 /23,94%/, Rumuni 48 /16,90%/, Srbi 127 /44,71%/, Nepoznato 30 /10,56%/, svega 284), *Nikolićevo* (Vlasi 96 /11,52%/, Srbi 698 /83,79%/, svega 845), *Prlita* (Vlasi 2 /1,40%/, Rumuni 1 /0,70%/, Srbi 138 /97,18%/, Albanci 1 /0,70%/, svega 153), *Šipikovo* (Vlasi 335 /66,55%/, Rumuni 4 /0,78%/, Srbi 155 /30,33%/, svega 511), *Šljivar* (Vlasi 71 /21,58%/, Rumuni 1 /0,30%/, Srbi 240 /72,94%/, svega 329), *Tabakovac* (Vlasi 17 /8,17%/, Rumuni 3 /1,44%/, Srbi 181 /87,01%/, svega 236), *Velika Jasikova* (Vlasi 356 /35,67%/, Rumuni 17 /1,70%/, Srbi 483 /48,39%/, Nepoznato 18 /1,80%/, svega 1174) i *Veliki Jasenovac* (Vlasi 94 /25,40%/, Rumuni 1 /0,27%/, Srbi 253 /68,37%/, Nepoznato 15 /4,05%/, svega 370) ima ukupno 11.973 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je, po službenoj statistici, popisano 2.778 kao Vlasi, 208 kao Rumuni i 7.736 kao Srbi u koje nisu ubrojani stanovnici Zaječara iako u njemu ima mnoštvo stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla u Vlačkoj mali kao i doseljenih iz prigradskih rumunskih (vlaških) naselja u ostalim delovima grada; **Opština Boljevac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bačevica* (Vlasi 208 /50,85%/, Rumuni 1 /0,24%/, Srbi 171 /41,89%/, svega 421), *Bogovina* (Vlasi 362 /26,85%/, Rumuni 6 /0,44%/, Srbi 795 /58,97%/, Jugosloveni 14 /1,03%/, svega 1367), *Dobro Polje* (Vlasi 150 /36,14%/, Srbi 204 /49,15%/, Jugosloveni 5 /1,20%/, svega 464), *Lukovo* (Vlasi 45 /6,39%/, Rumuni 19 /2,69%/, Srbi 598 /84,94%/, svega 1395), *Mali Izvor* (Vlasi 140 /24,77%/, Rumuni 4 /0,70%/, Srbi 355 /62,83%/, svega 588), *Osnić* (Vlasi 826 /61,64%/, Rumuni 14

/1,04%/, Srbi 420 /31,34%/, Jugosloveni 24 /1,79%/, svega 1459), *Podgorac* (Vlasi 1157 /52,16%/, Rumuni 19 /0,85%/, Srbi 903 /40,71%/, Hrvati 3, Makedonci 2, Jugosloveni 2, Bošnjaci 1, svega 2277), *Savinac* (Vlasi 161 /44,10%/, Srbi 187 /51,23%/, svega 408) i *Valakonje* (Vlasi 881 /63,93%/, Rumuni 13 /0,94%/, Srbi 449 /32,58%/, Jugosloveni 3 /0,21%/, svega 1436) ima ukupno 9.815 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je, po službenoj statistici, popisano 2.931 kao Vlasi, 76 kao Rumuni i 4.082 kao Srbi.

Ukupno u rumunskim (vlaškim) selima **Zaječarskog okruga** ima 21.788 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih je 5.709 popisano kao Vlasi, 284 kao Rumuni i 11.818 kao Srbi u koje nisu ubrojani stanovnici nekih gradskih centara.

Kada saberemo popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (49.849), Pomoravskog (21.804), Borskog (122.548) i Zaječarskog okruga (21.788), dobijamo cifru od 215.989 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) na popisu 2002. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez nekih opštinskih gradskih centara u kojima još ima stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla. Kada od 215.989 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo, po službenoj statistici, 40.054 popisanih „Vlaha”, dobijamo 175.935 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *asimilovani* ukoliko rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane partijski zaduženih poslušnika pri opštinskim, okružnim i republičkim popisnim komisijama, a kada od 215.989 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 54.818 popisanih „Vlaha” čiji je maternji jezik „vlaški”, dobijamo 161.171 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *posrbljeni*, jer su prijavili srpski maternji jezik, ukoliko i u ovome rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane popisivača.

Nakon nepune decenije ponovo je sproveden popis 2011. godine ¹⁵¹¹ koji sasvim sigurno ukazuje na demografski pad stanovništva zbog ekonomske situacije u zemlji nakon Miloševićevog režima, građanskog rata, i tome slično. Usled toga počinje tiha

¹⁵¹¹ Materijal koji je korišćen u tekstu i tabeli za popis stanovništva iz 2011. godine preuzet je sa sajta <http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/vlaska-sela.php> 28. januara 2015. godine.

migracija stanovništva, koja nažalost još uvek traje, poznata pod nazivom „odliv mozgova”, tj. odlazak mladih i školovanih ljudi iz Srbije u zemlje zapadne Evrope, pa i van evropskog kontinenta, u Ameriku, Australiju i Novi Zeland. Ovo su rezultati popisa, pre svega Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, po okruzima, opštinama i naseljima, metodom sabiranja stanovnika svakog navedenog naselja u kojima oni danas žive.

Braničevski okrug 2011. Opština Veliko Gradište u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Doljašnica* (Vlaha 80 /26,32%/, Rumuna 3, Srba 196, svega 304), *Topolovnik* (Vlaha 42 /5,05%/, Srba 756, svega 832) i *Češljeva Bara* (Vlaha x¹⁵¹² /0,72%/, Srba 113, svega 278) ima ukupno 1.414 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 125 (8,84%), Rumuni 3, Srbi 1.065 i ostali; **Opština Petrovac na Mlavi** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Rašanac* (Vlaha 248 /37,52%/, Rumuna 11, Srba 345, svega 661), *Stamnica* (Vlaha 312 /24,49%/, Rumuna x, Srba 849, svega 1274), *Manastiica* (Vlaha 558 /80,99%/, Rumuna 19, Srba 109, svega 689), *Ranovac* (Vlaha 993 /63,69%/, Rumuna 59, Srba 392, svega 1159), *Starčevo* (Vlaha 229 /52,76%/, Rumuna x, Srba 149, svega 434), *Dubočka* (Vlaha 173 /35,89%/, Rumuna 3, Srba 246, svega 482), *Kladurovo* (Vlaha 349 /74,41%/, Rumuna x, Srba 87, svega 469), *Melnica* (Vlaha 552 /69,09%/, Rumuna 11, Srba 156, svega 799), *Vitovnica* (Vlaha 82 /33,35%/, Srba 107, svega 246), *Busur* (Vlaha 491 /47,9%/, Rumuna 8, Srba 488, svega 1025), *Ždrelo* (Vlaha 262 /42,39%/, Rumuna 3, Srba 314, svega 618), *Leskovac* (Vlaha 125 /34,82%/, Rumuna 5, Srba 220, svega 359) i *Starčevo* (Vlaha 229 /52,76%/, Srba 142, svega 434) ima ukupno 8.649 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 4.603 (53,22%), Rumuni 119, Srbi 3.604 i ostali; **Opština Golubac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Dobra* (-), *Dvorište* (Vlaha 37 /15,1%/, Srba 201, svega 245), *Krivača* (Vlaha 113 /31,65%/, Srba 215, svega 357), *Kudreš* (Vlaha 24 /15,58%/, Srba 118, svega 154), *Snegotin* (Vlaha 49 /33,11%/, Srbi 77, svega 148) i *Žitkovica* (Vlaha 55 /57,29%/, Rumuna 7, Srba 31, svega 96) ima ukupno 1.000 stanovnika

¹⁵¹² Svuda gde je u tekstu ili tabelama zabeležena grafema iks (x) znači da je popisano manje od tri lica, odnosno jedno ili dva.

od kojih je popisano kao Vlasi 278 (27,8%), Rumuni 7, Srbi 642 i ostali; **Opština Kučevo** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bukovska* (Vlaška 192 /9,83%/, Srba 87, svega 1954), *Blagojev Kamen* (-), *Broдика* (Vlaška 171 /48,17%/, Srba 143, svega 355), *Ceremošnja* (Vlaška 192 /47,76%/, Srba 87, svega 402), *Cerovica* (Vlaška x /0,82%/, Srba 205, svega 243), *Duboka* (Vlaška x /0,22%/, Srba 550, svega 890), *Kaona* (Vlaška 245 /41,6%/, Rumuna 4, Srba 318, svega 589), *Lješnica* (Vlaška x /1,06%/, Srba 77, svega 189), *Mustapić* (Vlaška 135 /22,65%/, Srba 361, svega 596), *Neresnica* (Vlaška 998 /51,07%/, Rumuna 17, Srba 719, svega 1954), *Radenka* (Vlaška 186 /30,54%/, Srba 395, svega 609), *Rakova Bara* (Vlaška 259 /61,52%/, Rumuna 10, Srba 136, ostali 421), *Sena* (Vlaška x /1,14%/, Srba 104, svega 175), *Srpce* (Vlaška 29 /26,13%/, Srba 59, svega 111), *Ševica* (Vlaška 312 /49,13%/, Srba 222, svega 635), *Turija* (Vlaška 112 /24,03%/, Srba 298, svega 466), *Voluja* (Vlaška 350 /38,08%/, Rumuna 5, Srba 510, svega 919) i *Vuković* (Vlaška 101 /45,91%/, Srba 80, svega 220) ima ukupno 10.728 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 3.282 (30,59%), Rumuni 36, Srbi 4.351 i ostali; **Opština Žagubica** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bliznak* (Vlaška 40 /14,23%/, Srba 226, svega 281), *Krepoljin* (Vlaška 134 /8,69%/, Srba 226, svega 281), *Laznica* (Vlaška x /0,11%/, Rumuna 21, Srba 636, svega 1881), *Milanovac (Magudica)* (Vlaška 221 /60,55%/, Srbi 66, svega 365), *Beznica* (Vlaška x /1,27%/, Srba 107, svega 158), *Medvedica* (Vlaška 22 /66,67%/, Srba 11, svega 33), *Osanica* (Vlaška 748 /71,37%/, Rumuna 3, Srba 237, svega 1048), *Sige* (Vlaška 310 /62,5%/, Rumuna 6, Srba 149, svega 469) ima ukupno 5.777 stanovnika, od kojih je popisano kao Vlasi 1.475 (30,59%), Rumuni 37, Srbi 2.737 i ostali; **Opština Malo Crniće** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Aljudovo* (Vlaška x /1,61%/, Srbi 68, svega 124), *Vrbnica* (Vlaška 29 /7,69%/, Srba 299, svega 377), *Zabrega* (Vlaška 29 /16,2%/, Srba 62, svega 179) i *Kobilje* (Vlaška x /0,28%/, Srba 258, svega 727) ima ukupno 1.407 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 58 (4,12%), Srbi 693 i ostali.

Ukupno je u rumunskim (vlaškim) selima Braničevskog okruga sabrano 28.975 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla od kojih su kao Vlasi popisani samo 9.821 i kao Rumuni 202. Razlika između sabranih stanovnika rumunskoga (vlaškoga) porekla u rumunskim

(vlaškim) selima i onih koji su kao Vlasi po službenoj statistici popisani u Braničevskom okrugu jeste 18.952 lica, za koja se može reći da su etnički asimilovani ili su rezultati popisa „doterani” od strane popisivača u korist srpske nacionalnosti.

Pomoravski okrug 2011. Opština Jagodina u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Dobra Voda* (Vlaha 6 /1,58%, Rumuna 5, Srba 299, svega 779) i *Stržiło* – ima ukupno 779 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 6 (0,77%), Rumuni 7, Srbi 642 i ostali; **Opština Čuprija** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Batinac* (Vlaha 192 /26,48%, Rumuna 3, Srba 284, svega 717), *Vlaška* (Vlaha 15 /5,12%, Srba 261, svega 293) i *Isakovo* (Vlaha 144 /25,22%, Rumuna 5, Srba 251, svega 571) ima ukupno 2.306 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 278 (12,05%), Rumuni 7, Srbi 642 i ostali; **Opština Žabari** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Viteževo* (Vlaha 128 /17,75%, Rumuna 17, Srba 507, ukupno 721), *Kočetin* (Vlaha x /0,65%, Rumuna 3, Srba 247, svega 306), *Mirijevo* (Vlaha 71 /19,09%, Srba 238, svega 372), *Porodin* (Vlaha 91 /5,05%, Srba 1542, svega 1803), *Svinjarevo* (Vlaha 36 /18,75%, Srba 151, svega 192) i *Tičevac* (Vlaha x /0,82%, Srba 188, svega 243) ima ukupno 3.637 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 326 (9,05%), Rumuni 20, Srbi 2.873 i ostali; **Opština Svilajnac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bobovo* (Vlaha 137 /11,17%, Rumuna 37, Srba 958, svega 1226), *Proštinac* (Vlaha x /=,9/, Rumuna 4, Srba 215, svega 223), *Subotica-selo* (Vlaha 38 /5,7/, Srba 570, svega 667), *Troponje* (Rumuna 4, Srba 587, svega 729) i *Mačevac* (Vlaha 3 /1,2%, Srba 163, svega 166) ima ukupno 3.011 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 178 (5,97%), Rumuni 45, Srbi 2.493 i ostali; **Opština Despotovac** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Beljaka* (Srba 196, svega 251), *Židilje* (Vlaha 2 /2,41%, Srba 82, svega 83), *Jasenovo* (Vlaha 569 /59,33%, Srba 341, svega 959) i *Resavica-selo* (Vlaha 22 /16,67%, Srba 110, svega 132) ima ukupno 1.425 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 593 (41,61%), Srbi 728 i ostali.

Ukupno je u Pomoravskom okrugu u rumunskim (vlaškim) naseljima sabrano 11.158 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla, od kojih su kao Vlasi po službenoj statistici popisani samo 1.381 i kao

Rumuni 77. Razlika između sabranih stanovnika rumunskoga (vlaškoga) porekla i onih koji su kao Vlasi popisani u Pomoravskom okrugu je 9.700 lica, za koja se može reći da su asimilovani, ukoliko rezultati popisa nisu „doterani” od strane popisivača u korist srpske nacionalnosti.

Borski okrug 2011. Opština Bor u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Brestova* (Vlaha 411 /15,28%/, Rumuna 73, Srba 1895, svega 2690), *Bučje* (Vlaha 377 /58,2%/, Srba 203, svega 579), *Gornjane* (Vlaha 570 /61,29%/, Srba 220, svega 930), *Zlot* (Vlaha 1126 /34,13%/, Rumuna 11, Srba 1575, svega 3299), *Krivelj* (Vlaha 500 /47,53%/, Rumuna 3, Srba 403, svega 1052), *Luka* (Vlaha 246 /45,81%/, Srba 215, svega 537), *Metovnica* (Vlaha 523 /47,07%/, Srba 487, svega 1111), *Oštrelj* (Vlaha 168 /28,67%/, Srba 374, svega 586), *Slatina* (Vlaha 340 /38,2%/, Rumuna 12, Srba 436, svega 890), *Šarbanovac* (Vlaha 690 /42,49%/, Rumuna 33, Srba 772, svega 1624), *Tanda* (Vlaha 119 /37,3%/, Srba 139, svega 319) i *Topla* (Vlaha 27 /27,84%/, Srba 65, svega 97) ima ukupno 13.714 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 5.097 (37,53%), Rumuni 132, Srbi 6.784 i ostali; **Opština Majdanpek** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Boljetin* (Vlaha x /0,39%/, Srba 410, svega 512), *Crnajka* (Vlaha 200 /22,47%/, Rumuna 6, Srba 595, svega 890), *Debeli Lug* (Vlaha 99 /24,44%/, Srba 221, svega 405), *Jasikovo* (Vlaha 363 /62,37%/, Srba 185, svega 582), *Klokočevac* (Vlaha 96 /16,13%/, Rumuna 5, Srba 460, svega 595), *Leskovo* (Vlaha 189 /54,31%/, Srba 88, svega 348), *Mosna* (Vlaha 61 /8,47%/, Rumuna 7, Srba 720, svega 912), *Rudna Glava* (Vlaha 200 /9,95%/, Rumuna 6, Srba 595, svega 2010), *Topolnica* (Vlaha 167 /19,51%/, Rumuna 8, Srba 619, svega 856) i *Vlaole* (Vlaha 330 /54,64%/, Srba 204, svega 604) ima ukupno 7.714 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 1.705 (22,10%), Rumuni 32, Srbi 4.097 i ostali; **Opština Negotin** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Aleksandrovac* (Vlaha 161 /35,08%/, Rumuna 7, Srba 172, svega 459), *Bukovče* (Vlaha 160 /14,08%/, Srba 604, svega 1136), *Crnomasnica* (Vlaha 76 /38,19%/, Rumuna 15, Srba 102, 199), *Dupljane* (Vlaha 97 /20,17%/, Rumuna 7, Srba 323, svega 481), *Dušanovac* (Vlaha 164 /20,97%/, Rumuna 11, Srba 459, svega 782), *Jabukovac* (Vlaha 245 /17,34%/, Srba 958, svega 1413), *Kobišnica* (Vlaha 315 /27,44%/, Srba 484,

svoga 1148), *Kovilo* (Srba 105, svega 292), *Mala Kamenica* (Vlaha 42 /13,25%/, Srba 233, svega 317), *Malajnica* (Vlaha 111 /23,08%/, Rumuna 12, Srba 297, svega 481), *Miloševo* (Vlaha 50 /11,29%/, Srba 351, svega 443), *Mihajlovac* (Vlaha 84 /15,97%/, Srba 387, svega 526), *Mokranje* (Vlaha 156 /28,36%/, Srba 304, svega 550), *Plavna* (Vlaha 146 /16,48%/, Srba 653, svega 886), *Radujevac* (Vlaha 230 /18,99%/, Rumuna 10, Srba 848, 1211), *Samarinovac* (Vlaha 76 /17,39%/, Srba 325, svega 437), *Slatina* (Vlaha 340 /38,20%/, Rumuna 12, Srba 436, svega 890), *Srbovo* (Vlaha 49 /11,04%/, Srba 325, svega 444), *Uroica* (Vlaha 255 /30,69%/, Rumuna 13, Srba 530, svega 831) i *Vratna* (Vlaha 79 /30,38%/, Srba 134, svega 260) ima ukupno 13.186 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 2.941 (22,53%), Rumuni 87, Srbi 8.030 i ostali; ***Opština Kladovo*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Brza Palanka* (Vlaha 22 /2,56%/, Srba 790, svega 860), *Davidovac-Džedžerac* (Rumuna 7, Srba 522, svega 534), *Grabovica* (Vlaha 99 /14,45%/, Rumuna 7, Srba 459, svega 685), *Kladušnica* (Vlaha 4 /0,63%/, Srba 613, svega 634), *Kostol* (Vlaha 9 /0,94%/, Srba 897, svega 961), *Korbovo* (Vlaha 76 /10,27%/, Srba 623, svega 740), *Kupuzište* (Vlaha 58 /24,47%/, Rumuna 4, Srba 170, svega 237), *Ljubičevac-Borđej* (Vlaha 34 /9,34%/, Srba 261, svega 364), *Mala Vrbica* (Vlaha 69 /8,82%/, Srba 553, svega 782), *Manastirica* (Vlaha x /1,19%/, Srba 163, svega 168), *Milutinovac-Brloaga* (Vlaha x /1,4%/, Srba 106, svega 143), *Novi Sip* (Vlaha x /0,26%/, Srba 711, svega 767), *Podvrška* (Vlaha 35 /3,56%/, Rumuna 7, Srba 838, svega 981), *Prahovo* (Vlaha 194 /16,22%/, Srba 902, svega 1196), *Rečica* (Vlaha x /0,34%/, Srba 450, svega 469), *Reka* (Vlaha 29 /14,29%/, Srba 157, svega 203), *Rtkovo* (Vlaha 16 /1,93%/, Srba 680, svega 827), *Tekija* (Vlaha x /0,25%/, Srba 764, svega 792), *Vajuga* (Vlaha 27 /6,18%/, Rumuna 7, Srba 369, svega 437), *Velesnica* (Vlaha 8 /3,72%/, Srbi 193, svega 215), *Velika Kamenica* (Vlaha 94 /17,34%/, Rumuna 6, Srba 267, svega 542) i *Velika Vrbica* (Vlaha 25 /3,16%/, Srba 587, svega 792) ima ukupno 13.329 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 799 (5,99%), Rumuni 38, Srbi 11.075 i ostali.

Ukupno je u rumunskim (vlaškim) naseljima Borskog okruga popisano 47.943 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla, od kojih kao Vlasi 10.943 i kao Rumuni 289. Razlika između sabranih

stanovnika rumunskoga (vlaškoga) porekla i onih koji su kao Vlasi popisani u Borskom okrugu jeste 37.401 lice, za koje se može reći da su asimilovani ili su rezultati popisa „doterani” od strane popisivača u korist srpske nacionalnosti.

Zaječarski okrug 2011. *Opština Zaječar* u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Čokonjar* (Vlaha 26 /18,18%/, Srba 117, svega 143), *Dubočane* (Vlaha 268 /73,42%/, Rumuna 5, Srba 49, svega 365), *Gamzigrad* (Vlaha 147 /21,52%/, Srba 480, svega 683), *Glogovica* (Vlaha 253 /65,37%/, Rumuna 13, Srba 84, svega 387), *Gradskovo* (Vlaha 288 /57,14%/, Srba 210, svega 504), *Grljan* (Vlaha 101 /4,25%/, Rumuna 10, Srba 2024, svega 2379), *Halovo* (100 /14,14%/, Rumuna 14, Srba 545, svega 707), *Lubnica* (Vlaha 254 /31,14%/, Rumuna 11, Srba 473, svega 808), *Mala jasikova* (Vlaha 31 /13,19%/, Rumuna 34, Srba 143, svega 235), *Mali Jasenovac* (Vlaha 81 /34,91%/, Srba 112, svega 232), *Nikoličevo* (Vlaha 130 /18,18%/, Srba 489, svega 715), *Prlita* (Vlaha 30 /33,33%/, Srba 56, svega 90), *Šipikovo* (Vlaha 154 /40,21%/, Rumuna 28, Srba 188, svega 383), *Šljivar* (Vlaha 104 /41,11%/, Rumuna 3, Srba 106, svega 253), *Tabakovac* (Vlaha 36 /21,18%/, Srba 122, svega 170), *Velika Jasikova* (Vlaha 294 /35,9%/, Rumuna 19, Srba 387, svega 819) i *Veliki Jasenovac* (Vlaha 83 /28,92%/, Rumuna 4, Srba 151, svega 287) ima ukupno 9.160 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 2.380 (25,98%), Rumuni 141, Srbi 5.736 i ostali; ***Opština Boljevac*** u naseljima s rumunskim (vlaškim) življem, kao što su: *Bačevica* (Vlaha 154 /44,77%/, Srba 110, svega 344), *Bogovina* (Vlaha 298 /25,89%/, Srba 635, svega 1151), *Dobro Polje* (Vlaha 147 /57,05%/, Srba 78, svega 305), *Lukovo* (Vlaha 36 /6,16%/, Srba 484, svega 584), *Mali Izvor* (Vlaha X /0,44%/, Rumuna 3, Srba 338, svega 455), *Ošnić* (Vlaha 678 /60,27%/, Srba 397, svega 1125), *Podgorac* (Vlaha 878 /45,9%/, Rumuna 20, Srba 832, svega 1913), *Savinac* (Vlaha 161 /56,25%/, Srba 120, svega 288) i *Valakonje* (Vlaha 644 /58,81%/, Rumuna 15, Srba 360, svega 1095) ima ukupno 7.260 stanovnika od kojih je popisano kao Vlasi 3.024 (41,65%), Rumuni 38, Srbi 3.354 i ostali.

Ukupno je u rumunskim (vlaškim) naseljima Zaječarskog okruga popisano 16.420 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla, od kojih je po službenoj statistici kao Vlasi popisano 5.404, a kao

Rumuni 179. Razlika između popisanih stanovnika rumunskoga (vlaškoga) porekla i onih koji su po službenoj statistici popisani kao Vlasi u Zaječarskom okrugu jeste 11.016 lica, za koja se može reći da su asimilovana, ukoliko rezultati popisa nisu „doterani” od strane popisivača u korist srpske nacionalnosti.

Kada saberemo popisane stanovnike u svim rumunskim (vlaškim) naseljima Braničevskog (28.975), Pomoravskog (11.158), Borskog (47.943) i Zaječarskog okruga (16.420), dobijamo cifru od 104.496 etnogenetskih Rumuna (Vlaha) na popisu 2011. godine i ne zaboravimo da je to cifra bez šesnaest opštinskih gradskih centara i nekoliko naselja u kojima bismo još mogli naći stanovnike rumunskog (vlaškog) porekla. Kada od 104.496 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 35.330 popisanih „Vlaha” po službenoj statistici, dobijamo 69.166 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koji su *etnički asimilovani*, ukoliko rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane popisivača ili partijski zaduženih poslušnika pri opštinskim, okružnim i republičkim popisnim komisijama, a kada od 104.496 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla odbijemo 43.095 popisanih govornika „vlaškog” maternjeg jezika, dobijamo 61.401 stanovnika rumunskog (vlaškog) porekla koje je *posrbljeno*, jer su prijavili srpski maternji jezik, ukoliko i u ovome rezultati popisa nisu naknadno „štimovani” od strane popisivača.

Najkraće rečeno, u vreme posle Drugog svetskog rata veći deo rumunskog (vlaškog) nacionalnog korpusa popisan je u srpski nacionalni korpus, jer je npr. 1953. popisano samo 28.047 „Vlaha”, ali „ne i u pogledu izjašnjavanja o maternjem jeziku”, jer je na istom popisu popisano 198.861 govornik „vlaškog” maternjeg jezika. Ali, kada je rumunska (vlaška) nacionalnost pod žestokom asimilacionom politikom u posleratnom periodu pored gubitka etničkog počela prelaziti „sa ’izvornog’ maternjeg jezika na drugi, tj. preovlađujući jezik sredine”, u ovom slučaju na srpski jezik, to je „u većini slučajeva vodi(lo) ka promenama nacionalne pripadnosti, odnosno ka asimilaciji”¹⁵¹³ Rumuna (Vlaha) istočne Srbije, što se može predočiti popisom iz 2011. godine kada je razlika od popisanih „Vlaha” kojih,

¹⁵¹³ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 178.

po službenoj statistici, ima samo 35.330 do popisanih govornika „vlaškog” maternjeg jezika kojih ima, po službenoj statistici, samo 43.095 lica, najmanja u posleratnom periodu.

Statistički odraz navodno *subjektivnog kriterijuma* prilikom svih posleratnih popisa Rumuna (Vlaha) istočne Srbije (1948–2011) odredilo je populacionu dinamiku ove nacionalne zajednice kao nepravilnu i demografski neobjašnjivu, jer se objašnjenja jedino mogu tražiti u asimilacionoj politici koja je bila vođena od republičkih do opštinskih organa vlasti svim sredstvima, od zastrašivanja i pritisaka po mnogim pitanjima koji su za Vlahe od egzistencijalnog značaja, do maltretiranja i nipodaštavanja od malih nogu u dačkoj klupi, na poslu i u svakodnevnim prilikama. Na njih se vazda gledalo sa omalovažavanjem ukoliko bi na bilo koji način, makar i omaškom, istakli svoje kulturne, etničke i nacionalne karakteristike. Bilo je među Rumunima (Vlasima) istočne Srbije i visokoškolovalanih kadrova kojima nikad nije ukazano poverenje u vođenju kolektiva, ustanova, nisu mogli biti pozicionirani na visokom komandnom kadru u vojsci, nikad nisu mogli biti predstavnici u parlamentu, profesori na fakultetima ili raditi u kakvom institutu ukoliko su se javno deklarirali da pripadaju rumunskom (vlaškom) nacionalnom korpusu i obrnuto, mogli su sve to imati ukoliko bi se javno odrekli svoje rumunske (vlaške) nacionalne pripadnosti i deklarirali kao Srbi.

To se može pratiti na osnovu velikih varijacija broja „deklariranih” Rumuna (Vlaha) od popisa do popisa, što je postalo naročito uočljivo u posleratnim popisima stanovništva, odnosno od vremena kada je bilo moguće dobiti direktne podatke o nacionalnoj pripadnosti stanovništva Srbije i na osnovu nesrazmernosti između broja „deklariranih” Rumuna (Vlaha) i broja stanovnika koji su izjavili da govore „vlaškim maternjim jezikom”.

Na osnovu prethodnog izlaganja došao sam do zaključka da je dinamiku kretanja broja Rumuna (Vlaha) do kraja XIX i na samom početku XX veka karakterisao relativno ravnomeran porast, naročito do popisa stanovništva Kraljevine Srbije iz 1900. godine, pri čemu treba reći da je etnička struktura u to vreme izvođena na osnovu dobijenih podataka o maternjem jeziku. Relativno ravnomeran porast Rumuna (Vlaha) istočne Srbije može se donekle pratiti do popisa iz 1921. godine kada je u istočnoj Srbiji onih koji govore *rumunskim*

jezikom bilo 145.028 lica, odnosno 22,5% od ukupnog stanovništva istočne Srbije, bez Niškog okruga.

Problem enormno velikih varijacija broja „deklarisanih”, a ja bih pre rekao *popisanih* Rumuna (Vlaha), od popisa do popisa postao je naročito uočljiv u posleratnim popisima, tj. od onog momenta kada je bilo moguće dobiti direktne podatke o nacionalnoj pripadnosti stanovnika Srbije. Svakako je uočen i problem nesrazmernosti između broja „deklarisanih” Rumuna (Vlaha) i broja stanovnika koji su izjavili da govore „vlaškim maternjim jezikom.”

Najveći broj „deklarisanih” Rumuna (Vlaha) u posleratnom periodu 1948–2011. godine zabeležen je u prvom posleratnom popisu 1948. godine kada ih je *popisano* 93.388, a u roku od pet godina njihov broj je pao više od tri puta, tj. bilo ih je *popisano* 28.047, dok je u narednih osam godina njihov broj smanjen za preko dvadeset puta, odnosno popisano je samo 1.368 Rumuna (Vlaha). Za tako velike oscilacije ne postoji demografsko objašnjenje, što ukazuje na snažan uticaj *subjektivnog kriterijuma* pri nacionalnoj deklaraciji usled žestokih pritisaka i galopirajućih asimilacionih procesa kojima su bili izloženi Rumuni (Vlasi) istočne Srbije u periodu posle Drugog svetskog rata.

TABELARNI PRIKAZ RUMUNSKIH (VLAŠKIH) NASELJA S POPISANIM STANOVNIŠTVOM RUMUNSKOG (VLAŠKOG) POREKLA U BRANIČEVSKOM OKRUGU 2011. GODINE

Opština Veliko gradište

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
1	Doljašnica	80	3	196	304
2	Topolovnik	42	0	756	832
3	Češljeva Bara	x	0	113	278
Svega 3 naselja		122	3	1.065	1.414

Opština Petrovac na Mlavi

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
4	Rašanac	248	11	345	661
5	Stamnica	312	x	849	1274
6	Manastirica	558	19	109	689
	(Mlava)				

7	Ranovac	993	59	392	1559
8	Starčevo	229	x	142	434
9	Dubočka	173	3	246	482
10	Kladurovo	349	x	87	469
11	Melnica	552	11	156	799
12	Vitovnica	82	x	107	246
13	Busur	491	8	488	1025
14	Ždrelo	262	3	314	618
15	Leskovac	125	5	220	359
16	Starčevo	229	x	142	434
Svega 13 naselja		4.603	119	3.597	9.049

Opština Golubac

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
17	Dobra				
18	Dvorište	37	x	201	245
19	Krivača	113	x	215	357
20	Kudreš	24	x	118	154
21	Snegotin	49	x	77	148
22	Žitkovica	55	7	31	96
Svega 6 naselja		278	7	642	1.000

Opština Kučevo

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
23	Bukovska	192	x	87	1954
24	Blagojev Kamen				
25	Broдика	171	0	143	355
26	Ceremošnja	192	x	87	402
27	Duboka	x	x	550	890
28	Kaona	245	4	318	589
29	Lješnica	x	x	77	189
30	Mustapić	135	x	361	596
31	Neresnica	998	17	719	1954
32	Radenka	186	x	395	609
33	Rakova Bara	259	10	136	421
34	Sena	x	0	104	175
35	Srpce	29	0	55	111
36	Ševica	312	x	222	635

37	Turija	112	x	298	466
38	Voluja	350	5	510	919
39	Vuković	101	0	80	220
Svega 17 naselja		3.282	36	4.142	10.485

Opština Žagubica

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
40	Bliznak	40	0	226	281
41	Krepoljin	134	7	1305	1542
42	Laznica	x	21	636	1881
44	Milanovac (Magudica)	221	0	66	365
45	Breznica	x	x	107	158
46	Medvedica	22	0	11	33
47	Osanica	748	3	237	1048
48	Sige	310	6	149	496
Svega 8 naselja		1.475	37	2.737	5.804

Opština Malo Crniće

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
49	Aljudovo	x	x	68	124
50	Vrbnica	29	x	299	377
51	Zabrega	29	5	68	179
52	Kobilje	x	x	258	727
Svega 4 naselja		58	5	693	1.407

**TABELARNI PRIKAZ RUMUNSKIH (VLAŠKIH) NASELJA S
POPISANIM STANOVNIŠTVOM RUMUNSKOG (VLAŠKOG)
POREKLA U POMORAVSKOM OKRUGU 2011. GODINE**

Opština Jagodina

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
53	Dobra Voda	6	5	299	379
54	Strižilo	*	*	*	*
Svega 2 naselja		6*	5*	299*	379*

Opština Čuprija

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega

55	Batinac	192	3	479	725
56	Bigrenica	364	x	284	717
57	Vlaška	15	x	261	293
58	Isakovo	144	5	251	571
Svega 4 naselja		715	8*	1.275	2.306

Opština Žabari

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
59	Viteževo	128	17	507	721
60	Kočetin	x	3	247	306
61	Mirijevo	71	0	238	372
62	Porodin	91	x	1542	1803
63	Svinjarevo	36	0	151	192
64	Tičevac	x	0	188	243
Svega 6 naselja		326*	20*	2.873	3.637

Opština Svilajnac

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
65	Bobovo	137	37	958	1226
66	Proštinac	x	4	215	223
67	Subotica (selo)	38	x	570	667
68	Troponje	0	4	587	729
69	Mačevac	x	0	163	166
Svega 6 naselja		175*	45*	2.493	3.011

Opština Despotovac

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
70	Beljajka	0	0	196	251
71	Židilje	x	0	81	83
72	Jasenovo	569	x	341	959
73	Resavica (selo)	22	0	110	132
Svega 4 naselja		591	0	728	1.425

**TABELARNI PRIKAZ RUMUNSKIH (VLAŠKIH) NASELJA S
POPISANIM STANOVNIŠTVOM RUMUNSKOG (VLAŠKOG)
POREKLA U BORSKOM OKRUGU 2011. GODINE**

Opština Bor

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
74	Brestovac	411	73	1895	2690
75	Bučje	337	0	203	579
76	Gornjane	570	0	220	930
77	Zlot	1126	11	1575	3299
78	Krivelj	500	3	403	1052
79	Luka	246	0	215	537
80	Metovnica	523	0	487	1111
81	Oštrelj	168	0	374	586
82	Slatina (Bor)	340	12	436	890
83	Šarbanovac	690	33	772	1624
84	Tanda	119	0	139	319
85	Topla	27	0	65	97
Svega 22 naselja		5.057	132	6.784	13.714

Opština Majdanpek

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
86	Boljetin	x	0	410	512
87	Crnajka	200	6	595	890
88	Debeli Lug	99	0	221	405
89	Jasikovo	363	0	185	582
90	Klokočevac	96	5	460	595
91	Leskovo	189	0	88	348
92	Mosna	61	7	912	720
93	Rudna Glava	200	6	595	2010
94	Topolnica	167	8	619	856
95	Vlaole	330	x	204	604
22 naselja		1.705	32	4.289	7.522

Opština Negotin

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
96	Aleksandrovac	161	7	172	459
97	Bukovče	160	x	604	1136
98	Crnomasnica	76	15	102	199
99	Dupljane	97	7	323	481
100	Dušanovac	164	11	459	782
101	Jabukovac	245	x	958	1413

102	Kobišnica	315	x	484	1148
103	Kovilovo	0	0	105	292
104	Mala Kamenica	42	x	233	317
105	Malajnica	111	12	297	481
106	Miloševo	50	x	351	443
107	Mihajlovac	84	x	387	526
108	Mokranje	156	x	304	550
109	Plavna	146	x	653	886
110	Radujevac	230	10	848	1211
111	Samarinovac	76	x	325	437
112	Slatina (Negotin)	88	6	228	437
113	Srbovo	49	x	325	444
114	Urovica	255	13	530	831
115	Vratna	79	x	134	260
Svega 20 naselja		2.584	81	7.822	12.733

Opština Kladovo

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
116	Brza Palanka	22	x	790	860
117	Davidovac (Džedžerac)	0	7	522	534
118	Grabovica	99	7	459	685
119	Kladušnica	4	x	613	634
120	Kostol	9	x	897	961
121	Korbovo	76	x	623	740
122	Kupuzište	58	4	170	237
123	Ljubičevac (Borđej)	34	x	261	364
124	Mala Vrbica	69	x	553	782
125	Manastirica (Ključ)	x	0	163	168
126	Milutinovac (Brloaga)	x	x	106	143
127	Novi Sip	x	x	711	767
128	Podvrška	35	7	838	981
129	Prahovo	194	x	902	1196

130	Rečica	x	x	450	469
131	Reka	29	x	157	203
132	Rtkovo	16	x	680	827
133	Tekija	x	x	764	792
134	Vajuga	27	7	369	437
135	Velesnica	8	x	193	215
136	Velika Kamenica	94	6	267	542
137	Velika Vrbica	25	x	587	792
Svega 22 naselja		799	38	11.075	13.329

**TABELARNI PRIKAZ RUMUNSKIH (VLAŠKIH) NASELJA S
POPISANIM STANOVNIŠTVOM RUMUNSKOG (VLAŠKOG)
POREKLA U ZAJEČARSKOM OKRUGU 2011. GODINE**

Opština Zaječar

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega
138	Čokonjar	26	0	117	143
139	Dubočane	268	5	49	365
140	Gamzigrad	147	x	480	683
141	Glogovica	253	13	84	387
142	Gradskovo	288	0	210	504
143	Grljan	101	10	2024	2379
144	Halovo	100	14	545	707
145	Lubnica	254	11	473	808
146	Mala Jasikova	31	34	143	235
147	Mali Jasenovac	81	0	112	232
148	Nikoličevo	130	x	489	715
149	Prlita	30	0	56	90
150	Šipikovo	154	28	188	383
151	Šljivar	104	3	106	253
152	Tabakovac	36	0	122	170
153	Velika Jasikova	294	19	387	819
154	Veliki Jasenovac	83	4	151	287
Svega 17 naselja		2.380	141	5.245	9.160

Opština Boljevac

Br.	Naziv naselja	Vlasi	Rumuni	Srbi	Svega

155 Bačevica	154	0	110	344
156 Bogovina	298	0	635	1151
157 Dobro Polje	174	0	78	305
158 Lukovo	36	0	484	584
159 Mali Izvor	x	3	338	455
160 Osnić	678	0	397	1125
161 Podgorac	878	20	832	1913
162 Savinac	162	0	120	288
163 Valakonje	644	15	360	1095
Svega 9 naselja	3.024	35	3.354	7.260

U *Braničevskoj oblasti* ukupno je u srpskim i rumunskim (vlaškim) naseljima popisano 155.255 lica kao Srbi, 13.238 lica kao Vlasi, dok maternji „vlaški jezik” upotrebljava 16.066 lica, a 728 je popisano kao Rumuni. Po ovome onih kojima je „vlaški jezik” maternji ima 2.828 lica više od onih koji su popisani kao Vlasi, tj. za toliko je više onih koji su etnički asimilovani ili ih je po „svojoj” volji popisivač popisao kao Srbe. To pitanje će zauvek ostati otvoreno. Naravno, sabravši popisane u rumunskim (vlaškim) selima, zaključujemo da je broj stanovnika rumunskoga (vlaškoga) porekla u stvarnosti kudikamo veći i on u navedenoj oblasti iznosi 28.975 stanovnika.

U *Pomoravskoj oblasti* ukupno je u srpskim i rumunskim (vlaškim) naseljima popisano 203.419 lica kao Srbi, 1.938 lica kao Vlasi, dok maternji „vlaški jezik” upotrebljavaju 2.702 lica, a 250 je popisano kao Rumuni. Na osnovu toga, onih kojima je „vlaški jezik” maternji ima 764 lica više od onih koji su popisani kao Vlasi, tj. za toliko je više onih koji su etnički asimilovani ili ih je po „svojoj” volji popisivač popisao kao Srbe. To pitanje će zauvek ostati enigma. Naravno, sabravši popisane u rumunskim (vlaškim) selima, zaključujemo da je broj lica rumunskoga (vlaškoga) porekla kudikamo veći i on u navedenoj oblasti iznosi 11.158 lica.

U *Borskoj oblasti* ukupno je u srpskim i rumunskim (vlaškim) naseljima popisano 97.239 lica kao Srbi, 13.313 kao Vlasi, dok maternji „vlaški jezik” upotrebljava 17.385 lica, a 791 lice je popisano kao Rumuni. Na osnovu toga, onih kojima je „vlaški jezik” maternji

ima 4.072 lica više od onih koji su popisani kao Vlasi, tj. za toliko je više onih koji su etnički asimilovani ili ih je po „svojoj” volji popisivač popisao kao Srbe. To pitanje će zauvek ostati bez odgovora. Naravno, sabravši popisane u rumunskim (vlaškim) selima, zaključujemo da je broj lica rumunskoga (vlaškoga) porekla kudikamo veći i on u navedenoj oblasti iznosi 47.943 lica.

U *Zaječarskoj oblasti* je ukupno u srpskim i rumunskim (vlaškim) naseljima popisano 105.231 lice kao Srbi, 6.254 kao Vlasi, dok maternji „vlaški jezik” upotrebljavaju 6.230 lica, a 307 lica je popisano kao Rumuni. Na osnovu toga, onih kojima je „vlaški jezik” maternji ima 24 lica više od onih koji su popisani kao Vlasi, tj. za toliko je više onih koji su etnički asimilovani ili ih je po „svojoj” volji popisivač popisao u Srbe. To pitanje će i ovde ostati bez odgovora. Naravno, sabravši popisane u rumunskim (vlaškim) selima, zaključujemo da je broj lica rumunskoga (vlaškoga) porekla kudikamo veći i on u navedenoj oblasti iznosi 7.260 lica.

Ukupno je u srpskim i rumunskim (vlaškim) naseljima popisano kao Srbi 561.141 lice u četiri navedena okruga, zatim kao Vlasi popisano je po službenoj statistici 35.330 lica, a onih sa maternjim „vlaškim jezikom” 43.095 lica, dok je kao Rumuni popisano samo 2.076 lica.

Na sledećoj tabeli prikazano je dvanaest naselja iz svih provincija od Timoka do Morave u kojima su 1921. godine uglavnom živeli Rumuni, procentualno u rasponu od 65.02% do 100%, a 2011. godine uglavnom žive Srbi, procentualno u rasponu od 25.14% do 78.08% i Vlasi od 0% do 63.69%, a Rumuna ima najviše u Ranovcu, njih 59 (3.78%) od svega 1559 stanovnika. Naime, u dvanaest navedenih naselja popisano je 1921. godine svega 21.905 (100%) stanovnika od kojih je bilo 20.411 Rumuna (93.18%), a samo 1.346 Srba (6.14%), od kojih je nakon devedeset godina, odnosno na popisu 2011. godine u istim naseljima popisano svega 15.518 stanovnika od kojih samo 157 Rumuna (1.01%), a ostalo je popisano u „Vlahe” 5.173 (33.33%) i u Srbe 6.293 (40.55%). Nakon devet decenija procesom asimilacije od 93.18% Rumuna ostalo je samo 1.01% Rumuna, oko 33.33% su uspeli preves(la)ti u Vlahe, tj. novu posleratnu nacionalnu manjinu i 40.55% je uspešno asimilovano u Srbe. To je krajnji domet asimilacione politike pretvaranja Rumuna u

Srbe, a one koji su na pola puta do potpune asimilacije, pretvaranja u Vlahe, koji se, perfidnom politikom Srbije – delovanjem preko Nacionalnog saveta Vlaha – nalaze na „dobrom putu” konačne asimilacije.

Evo i prethodno komentarisanih tabela dvanaest naselja u kojima je 1921. godine popisano stanovništvo s maternjim rumunskim jezikom (Rumuni), a 2011. je godine to isto stanovništvo (Rumuni) popisano u dve posebne kolone, kao Rumuni i kao Vlasi istočne Srbije.¹⁵¹⁴

Veliki Jasenovac

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
1666	17	1648	98.92	287	157	83	28.92	4

Gradskovo

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
1616	2	1614	99.88	504	210	288	57.14	0

Halovo

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
1538	14	1519	98.76	707	545	100	14.14	14

Zlot

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
4664	97	4542	97.38	3299	1575	1126	34.13	11

Podgorac

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	%	Rumuna

¹⁵¹⁴ <http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/vlaska-sela.php>

							Vlaha	
2538	269	2251	88.69	1913	832	878	45.9	20

Neresnica

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
2630	882	1710	65.02	1954	719	998	51.07	17

Ranovac

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
3069	20	3048	99.32	1559	392	993	63.69	59

Rudna Glava

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
1274	0	1246	97.8	2010	595	200	9.95	6

Laznica

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
574	0	574	100	1881	636	X	0	21

Isakovo

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
936	39	875	93.48	571	251	144	25.22	5

Jasikovo

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
799	4	795	99.5	582	185	363	62.37	0

Beljajka

1921. (Rumuni)				2011. (Vlasi)				
Svega	Srba	Rumuna	% Rum.	Svega	Srba	Vlaha	% Vlaha	Rumuna
601	12	589	98	251	196	0	0	0

Na kraju ovog poglavlja naveo bih reči Nade Raduški koje zvuče tako mudro, a opet tako daleko od praktične primenljivosti u Srbiji: „Može se reći da će u budućnosti manjinska politika, bazirana na poštovanju posebnosti unutar jedinstva i jedinstva u različitosti, zavisiti od razvoja demokratskih procesa i uspostavljanja demokratskih institucija, što treba da omogući ostvarenje ljudskih i manjinskih prava u jednom multikulturalnom društvu. Poštovanje prava manjina je uslov za dalju demokratizaciju i stabilnost države, ali i za smanjenje etničkih tenzija i konflikata. *Model asimilacije treba da bude zamenjen kulturnim pluralizmom koji omogućava manjinama da sačuvaju sopstvene etničke, verske i kulturne osobenosti, što ne isključuje potrebu njihovog uspešnog integrisanja u društvenu zajednicu.*”¹⁵¹⁵

Draškićeva TABELA I

1895	stan.	717	1655	1165	2019	1451	4053	2708	1459	1239	809	1473	699		1832
	kuća	150	330	202	366	255	742	525	268	232	161	312	129		307
1884	stan.	698	1460	820	1838	1240	3751		1380	1087	776	1396	651	303	651
	kuća	131	321	124	344	262	714		243	204	156	307	117	52	117

¹⁵¹⁵ Nada Raduški, Nacionalne manjine u Centralnoj Sjbi : Etničke promene i demografski razvoj, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007, 185.

1844 - 46			1864 - 66		1874	
	kuća	stan.	kuća	stan.	kuća	stan.
Bor	58	330		563	145	663
Brestovac	184	953		1230	291	370
Bučje	74	455		653	136	814
Gornjane	192	1218		1634	330	1709
D.B.Reka	106	687		977	931	1110
Zlot	364	2125		3137	631	3437
Krivelj	152	920		2032		
Luka	121	694		245	211	1200
Metovnica	102	558		890	197	996
Oštrelj	94	495		689	174	749
Slatina	195	1016		1215	283	1275
Tanda	66	426		498	112	568
Topla	27	156			47	255
Šarbanovac	139	794		1310	260	1517

Draškićeva TABELA II

1971		
stan.	kuća	stan.
10832	10139	29039
2333	718	2508
967	223	1032
2061	488	1868
1308	334	1269
5465	1371	5243
2856	815	3175
1327	228	937
2002	434	1984
848	229	917
1350	332	1321
700	169	607
664	54	239
2793	635	2675

1910			1921		1931	
	kuća	stan.	kuća	stan.	kuća	stan.
Bor	227	1613	362	1633	488	4749
Brestovac	351	2056	342	1769	440	2100
Bučje	330	1779	237	1087	276	1248
Gornjane	452	2276	448	2182	431	1966
D.B.Reka	328	1618	325	1379	353	1426
Zlot	881	4772	891	4664	1050	5221
Krivelj	610	3049	588	2586	642	3027
Luka	303	1532	270	1181	281	1236
Metovnica	290	1640	290	1499	364	1847
Oštrej	175	901	165	796	176	875
Slatina	256	1657	330	1413	330	1505
Tanda	161	725	144	559	162	634
Topla	67	356				59
Sarbanovac	417	2485	414	2286	492	2677
						621

KAKVI SU IZGLEDI

Agresivna asimilaciona politika nad celokupnim rumunskim (vlaškim) narodom istočne Srbije prožimala je putem ideološke represije rad svih institucija srpskog društva koje su podjednako vodile autoritarne i parlamentarne srpske vlasti od vremena Prvog srpskog ustanka do danas jer, kako iznosi Nenad Dimitrijević sa *Central European University* iz Budimpešte: „Mi (u Srbiji – S.G.) nemamo tradiciju vladavine prava, odnosno kulturu života pod bezličnim autoritetom apstraktnih pravnih normi – mi imamo tradiciju pokoravanja gospodarima”.¹⁵¹⁶ Posrbljavanje i asimilacija je nametnuta kao imperativ putem vaspitanja u porodici etničkim stereotipima i predrasudama o Rumunima (Vlasima) istočne Srbije, bez „preispitivanja (sopstvenih – S.G.) mitova”¹⁵¹⁷ o srpskoj slavi te razbijanja nacionalnog stereotipa o srpskoj veličini i izuzetnosti”.¹⁵¹⁸ To je bilo nametnuto i u školi putem nastavnog programa¹⁵¹⁹ i udžbenika, kroz vojni drill i militarističku propagandu, kroz natpise u štampi, crkvene propovedi i fresko-slikarstvo u hramovima Srpske pravoslavne crkve o čemu je dosta pisao Nenad Makuljević.¹⁵²⁰

¹⁵¹⁶ Nenad Dimitrijević, *Kritičko čitanje tradicija i poredak slobode*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 59.

¹⁵¹⁷ Aleksandar Bošković, *Mit, politika, ideologija : Ogledi iz komparativne antropologije*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2006.

¹⁵¹⁸ Dragan Žunić, *Etnički stereotipiu književnosti balkanskih naroda*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 224.

¹⁵¹⁹ Alija Hodžić, *Povijest i lektira*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 305–338.

¹⁵²⁰ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, u: Postvizantijska umetnost na Balkanu, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003; Nenad Makuljević, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku : sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd, 2006; Nenad Makuljević, *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914)*, Beograd, 2007; Nenad Makuljević, *Crkva sošestvija svetog duha i crkva Svete Ane u Glogovici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Prisutni su bili asimilacioni procesi i preko književnih radova koji imaju ulogu konstituensa vladajućeg pogleda na svet¹⁵²¹ (bez obzira na relativno nizak nivo pismenosti) i preko kvazistručne literature koja je uglavnom posvećena problematici istorijske sudbine srpskog naroda i njegovom povlašćavanju. Tu se po pravilu sreću i brojna dela koja generišu, promovišu ili bar podržavaju, institucionalizuju i rasejavaju vladajuće stereotipe o navodnom povlašćavanju srpskog naroda svuda i svagda, ne bi li se opravdala agresivna asimilaciona politika prema Rumunima (Vlasima), a ne treba smetnuti s uma da unazad nekoliko decenija nisu nanete male štete i manipulacijama putem medija. Ideja srpskih vlasti u vezi s asimilacionim procesima rumunskog (vlaškog) naroda oblikovala je specifični duh srpskog nacionalizma i karakterističan kolektivni mentalitet srpskog naroda koji se danas može prepoznati i na mnogim sajtovima, na kojima se neosnovano bez argumenata istaknuti pojedinci rumunske (vlaške) zajednice istočne Srbije optužuju kao rumunski špijuni, nacionalisti i šovinisti.¹⁵²² Taj duh srpskog nacionalizma i kvazipatriotizma je, zahvaljujući tome što vaspitanici vremenom postaju vaspitači, uspešno prenošen s generacije na generaciju unazad dva veka. Kakva je danas situacija u srpskom društvu u vezi s agresivnom asimilacionom politikom koja se sprovodi prema rumunskom (vlaškom) narodu preuzimanjem Nacionalnog saveta Vlaha od strane lokalnih moćnika, pre svega

¹⁵²¹ Milovan Vitezović, *Hajduk Veljko Petrović : roman*, Beograd, Dereta, Svetlost knjiga, 1998, 62–63: „U Lenovcu se pričalo, kako mlade Vlahinje, device, s prve jeseni, pred svoje svadbe, večerima izlaze na senike kraj sela, da bi tu od srpskih čobana nevinost izgubile. Takav je, vele, stari vlaški običaj! Nema veće sramote za Vlahinju, nego da se nevinu uda. One koje nisu uspevale da nađu srpskog čobanina, morale su to same sebi da urade nečim čvrstim. A, opet, ono najčvršće je u mladim srpskih čobana. Dva septembra je Veljko, otkad mu je brada počela da raste i gore i dole, predžonjao noći, sa jaranima, na senicima kod vlaških sela. U noć su kasno, prizivajući device, pevali iz sveg glasa: 'Oj, devojko, s Dunava | Što si dole runjava? | Oj, devojko, Vlahinja, | pošto ti je jarina?'". U formiranju konstituensa vladajućeg pogleda na svet u Srbiji učestvuju stvaralačke ličnosti, pesnici i mislioci poput Dositeja, Vuka, Zmaja, Dučića, Kostića i drugih srpskih stvaralaca koji su iz ličnog doživljaja uneli u svoja dela elemente univerzalnog ljudskog iskustva, ali nikad sloboda izražavanja u njihovim delima nije bila formirana na osnovu etničkih stereotipa o rumunskom (vlaškom) narodu istočne Srbije, kao što je to učinio Vitezović u navedenom romanu.

¹⁵²² <https://m.facebook.com>Zajecar-info-7>

Socijalističke partije Srbije, ali i Srpske napredne stranke, znamo, a kakva će biti perspektiva agresivne asimilacione politike u budućnosti, teško je i nezahvalno govoriti. U živom iskustvu srpskog naroda, rekao bih, postoje uporišne tačke za drukčiji smer zbivanja od dosadašnjeg, međutim, Nebojša Popov izričito izjavljuje da: „Ta uporišta ne možemo ni naći a kamoli učiniti delotvornim bez obnove kritičkog mišljenja kojeg su zatirali i 'klasna' i 'nacionalna' ideologija. Bez kritičkog mišljenja nema ni valjane moralne snage, a još manje delotvorne politike...”¹⁵²³ Samo jedan pogled unazad na dosadašnju agresivnu asimilaciju, koja se odvijala i još uvek odvija nad rumunskim (vlaškim) narodom istočne Srbije, može izazvati jedino obeshrabrenje pri čemu treba izbeći ono što je Niče opisao kao problem istoričara koji, gledajući unazad, konačno počinju i da „veruju unazad”.

¹⁵²³ Nebojša Popov, *Domet moralne osude sile*, u: Republika, no. 211 (1999), preuzeto sa sajta: www.yurope.com/zines/republika/arhiva/99/211/211_3.html

THE OUTLOOK

Aggressive assimilation policy against the entire Romanian (Vlach) nation of eastern Serbia permeated the work of all institutions of Serbian society that were equally led by Serbian parliamentary and authoritarian governments since the First Serbian Uprising until today, because, as Nenad Dimitrijević from the Central European University in Budapest says: „We (in Serbia - SG) have no tradition of the rule of law and a culture of life under the impersonal authority of abstract legal norms – we have a tradition of obedience to the masters”.¹⁵²⁴ Serbianization and assimilation is an imperative imposed by family education about ethnic stereotypes and prejudices about the Romanians (Vlachs) in Eastern Serbia, without the „questioning of (their own – SG) myths¹⁵²⁵ about Serbian glory, and breaking stereotypes about Serbian national greatness and excellence.”¹⁵²⁶ This was imposed in the school curriculum¹⁵²⁷ and textbooks, through the military drill and militaristic propaganda, the headlines in newspapers, church sermons and fresco painting in churches of the Serbian Orthodox church, as Nenad Makuljević extensively wrote.¹⁵²⁸

¹⁵²⁴ Nenad Dimitrijević, *Kritičko čitanje tradicija i poredak slobode*, in: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 59.

¹⁵²⁵ Aleksandar Bošković, *Mit, politika, ideologija : Ogledi iz komparativne antropologije*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2006.

¹⁵²⁶ Dragan Zunić, *Etnički stereotipi u književnosti balkanskih naroda*, in: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 224.

¹⁵²⁷ Alija Hodžić, *Povijest i lektira*, in: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 305–338.

¹⁵²⁸ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, in: Postvizantijska umetnost na Balkanu, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003; Nenad Makuljević, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku : sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd, 2006; Nenad Makuljević, *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914)*, Beograd, 2007; Nenad Makuljević, *Crkva sošestvija svetog duha i crkva Svete Ane u Glogovici*, in: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

The assimilation processes were present through literary works that have a constituent role in establishing a dominant world view¹⁵²⁹ (notwithstanding the relatively low level of literacy) and quasi-scholarly literature mainly devoted to the issue of the historical fate of the Serbian people and its valachisation. As a rule, this is followed by many works that generate, promote, institutionalize and disseminate the ruling stereotypes about alleged valachisation of the Serbian nation everywhere and always, in order to justify an aggressive assimilation policy towards Romanians (Vlachs), and it should not be forgotten that the last few decades saw damage and manipulation through the media. The idea of Serbian authorities regarding the assimilation process of the Romanian (Vlach) nation shaped the specific spirit of Serbian nationalism and distinctive collective mentality of the Serbian people today which can be recognized on many websites on which prominent individuals of the Romanian (Vlach) community in Eastern Serbia Romanian are accused of being spies, nationalists and chauvinists.¹⁵³⁰ This spirit of Serbian nationalism and quasi-patriotism, owing to the fact that the pupils have gradually become educators, has successfully been transmitted from one generation to the following for the past two centuries. The situation in Serbian society in connection with the aggressive assimilation policy conducted towards the Romanian

¹⁵²⁹ Milovan Vitezović, *Hajduk Veljko Petrović : roman*, Beograd, Dereta, Svetlost knjiga, 1998, 62–63: „It is said that in Lenovac, young Vlach virgins, in the night before their marriage, use to go out so that the Serbian shepherds could take their virginity. That, they say, is an old Vlach tradition! There is no greater shame for a Vlach girl, than to marry as a virgin. The ones who did not manage to find a Serbian shepherd, had to it themselves with something hard. And, again, the hardest thing is in possession of the young Serbian shepherds. Two Septembers, Veljko, since his beard began to grow up and down, spent nights with his friends among heastacks near Vlach villages. In late night, they invoked virgins singing in a loud voice: 'Hey, girl, from the Danube | Why do you have a bush down there? | Hey, Vlach girl, | how much for the fruit?''". Creative personalities, poets and thinkers participated in forming the dominant worldview in Serbia, such as Dositej, Vuk, Zmaj, Dučić, Kostić and other Serbian artists who used personal experiences in their works and made them universal, but never was freedom of expression formed in their works on the basis of ethnic stereotypes of the Romanian (Vlach) people of eastern Serbia, as it was in the aforementioned Vitezović novel.

¹⁵³⁰ <https://m.facebook.com>Zajecar-info-7>

(Vlach) people is clear. The Vlach National Council has been overtaken by local strongmen, notably the Socialist Party of Serbia, and Serbian Progressive Party, and regarding the perspective of the aggressive assimilation policy in the future, it is difficult to talk. In the living experience of the Serbian people, i would say, there are strongholds for a different direction than the present one. However, Nebojsa Popov states that: „The strongholds cannot be found, let alone made effective, without the renewal of critical thinking that has been repressed by 'class' and 'national' ideology. Without critical thinking there is no proper moral force and even less an efficient policy”.¹⁵³¹ One look back at the current aggressive assimilation that is still taking place over the Romanian (Vlach) nation of eastern Serbia, could cause only discouragement, However, one should avoid what Nietzsche described as the problem of historians who, looking back, finally begin to „trust back”.

*Translated by
profesor Igor Petrović, PhD*

¹⁵³¹ Nebojša Popov, *Dom et moralne osude sile*, in: Republika, no. 211 (1999), taken from: www.yurope.com/zines/republika/arhiva/99/211/211_3.html

WIE SIND DIE CHANCEN

Aggressive Assimilationspolitik über die gesamte rumänische (Walachen) Nation Ostserbiens hat durch ideologische Repression die Arbeit aller Institutionen der serbischen Gesellschaft durchdrungen, die ebenso durch autoritäre und parlamentare serbische Regierungen seit dem Ersten serbischen Aufstand bis heute geführt worden sind weil, wie Nenad Dimitrijević von Central European University in Budapest vorbringt „wir (in Serbien –S.G.) haben keine Tradition der Rechtsstaatlichkeit bzw. keine Kultur des Lebens unter der gesichtslosen Autorität der abstrakten Rechtsnormen - wir haben eine Tradition der Unterwerfung gegenüber den Herren”.¹⁵³² Serbisierung und Assimilation wird als Imperativ durch die familiäre Erziehung mit ethnischer Klischees und Vorurteile über die Rumänen (Walachen) in Ost-Serbien, ohne „(eigene –S.G.) Mythen¹⁵³³ über den serbischen Ruhm zu überprüfen und ohne das Klischee über serbische nationale Größe und Exzellenz zu brechen.”¹⁵³⁴ Es wurde auch von der Schule durch den Lehrplan¹⁵³⁵ und durch die Lehrbücher auferlegt, durch den militärischen Drill und militaristische Propaganda, die Schlagzeilen in den Zeitungen, die Predigten und Freskenmalerei in den Kirchen der serbisch-orthodoxen Kirche, wovon Nenad Makuljević¹⁵³⁶ oft

¹⁵³² Nenad Dimitrijević, *Kritičko čitanje tradicija i poredak slobode*, in: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 59.

¹⁵³³ Aleksandar Bošković, *Mit, politika, ideologija : Ogledi iz komparativne antropologije*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2006.

¹⁵³⁴ Dragan Žunić, *Etnički stereotipi književnosti balkanskih naroda*, in: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 224.

¹⁵³⁵ Alija Hodžić, *Povijestilektira*, in: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 305–338.

¹⁵³⁶ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, in: Postvizantijska umetnost na Balkanu, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003; Nenad Makuljević, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku : sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd, 2006; Nenad Makuljević, *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914)*, Beograd, 2007; Nenad Makuljević, *Crkva*

geschrieben hat. Anwesend waren auch die Assimilationsprozesse durch literarische Werke, die eine Rolle eines Bestandteils des dominanten Weltblickeshaben¹⁵³⁷ (trotz demrelativ niedrigen Schreibkenntnisniveau) und durchdie sogenannte Fachliteratur, die meistens der Prolemtik des historischen Schicksals des serbischen Volkes und seiner Walachenisierung gewidmet ist. Hier trifft man in der Regel auch die zahlreiche Werke, die die herrschenden Stereotypen über angebliche Walachenisierung des serbischen Volkes, immer und überall erzeugen, fördern oder sogar unterstützen, institutionalisieren und verbreiten, um eine aggressive Assimilationspolitik gegenüber den Rumänen (Walachen) zu rechtfertigen, und es sollte aber nicht vergessen werden, dass in den letzten Jahrzehnten nicht geringe Schäden durch die Medienmanipulation verursacht worden sind. Die Idee der serbischen Behörden in Bezug auf die Assimilationsprozesse des rumänischen (Walachen) Volkes hat den spezifischen Geist des serbischen Nationalismus und die charakteristische kollektive Mentalität des serbischen Volkes kreiert, die heute an vielen Webseiten erkennenbar

sošestvija svetog duha i crkva Svete Ane u Glogovici, in: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

¹⁵³⁷ Milovan Vitezović, *Hajduk Veljko Petrović : roman*, Beograd, Dereta, Svetlost knjiga, 1998, 62–63: „In Lenovac wurde gesagt, dass junge Walachinen, Jungfrauen, beim Herbstanfang, vor ihrer Hochzeiten, abends zu den Scheunen am Ende des Dorfs zu den serbischen Hirten ausgehen, um die Unschuld zu verlieren. So ist, sagen sie, der alte Walachen Brauch! Es gibt keine größere Schande für eine Walachin, als als eine Jungfrau zu heiraten. Diejenigen, die es nicht geschafft haben, einen serbischen Hirten zu finden, mussten es sich selbst mit einemharten Gegenstand tun. Und wieder, am hörtestenwar esbei den jungen serbischen Hirten. Zwei September lang hat Veljko, seitdemihm sein Bart oben und unten zu wachsen begann, die Nacht zusammen mit seinen Freunden in den Scheunen in der Nähe von walachischen Dorfern durchwacht. Nachts sangen sie sehr laut um die Jungfrauen zu berufen 'Hey, Mädchen, von der Donau | Warum bist du da unten verwundbar? | Hey, Mädchen, Walachin, | Wieviel kostetdeine Frühlingsetreide ?'". In der Bildung der Bestandteile der dominanten Weltanschauung in Serbien nehmen kreative Persönlichkeiten, Dichter und Denker wie Dositej, Vuk, Zmaj, Ducić, Kostić und andere serbische Künstler teil,die aus persönlichen Erfahrungen in ihre Werke Elemente der universalen menschlichen Erfahrung eingeführt haben, aber nie wurde das Recht auf freie Meinungsäußerung in ihrenWerken auf der Grundlage der ethnischen Stereotypen des rumänischen (Walachen) Volkes Ostserbiens so gebildet, wie es Vitezović in den oben erwähnten Roman getan hat.

ist, an die unbegründet und ohne Argumente die prominente Personen der rumänischen (Walachen) Gemeinschaft in Ostserbien als rumänische Spione, Nationalisten und Chauvinisten beschuldigen werden.¹⁵³⁸ Dieser Geist des serbischen Nationalismus und des sogenannten Patriotismus ist in den letzten zwei Jahrhunderten, dank der Tatsache, dass die Schüler nach der Zeit zu Pädagogen werden, erfolgreich von Generation zu Generation übertragen worden. Wir wissen schon, wie die Situation in der serbischen Gesellschaft im Zusammenhang mit der aggressiven Assimilationspolitik, die gegenüber dem rumänischen (Walachen) Volk durch die Übernahme des Walachen Nationalrates von lokalen Machthabern vor allem von der Sozialistischen Partei Serbiens aber auch der Serbischen Progressiven Partei durchgeführt wird, ist, und wie die Perspektive der aggressiven Assimilationspolitik in der Zukunft sein wird, ist es schwierig und undankbar darüber zu sprechen. In der lebendigen Erfahrung des serbischen Volkes, würde ich sagen, gibt es Ankerpunkte für eine andere Richtung der Ereignisse als heutigen, jedoch erklärt Nebojsa Popov ausdrücklich, dass: „Diese Ankerpunkte können wir weder finden noch wirksam machen, ohne die Erneuerung des kritischen Denkens, dass sowohl die 'Klassen' - als auch die 'nationale' Ideologie unterdrückt haben. Ohne das kritische Denken gibt es keine richtige moralische Kraft und noch weniger effiziente Politik ...“¹⁵³⁹ Nur ein Blick nach hinten an der aktuellen aggressiven Assimilation, die über das rumänische (Walachen) Volk Ostserbiens immer noch stattfindet, könnte nur eine Entmutigung bewirken, wobei man genau das vermeiden sollte, was Nietzsche als Problem der Historiker beschrieben hat, die, indem sie in die Vergangenheit sehen, endlich „in die Vergangenheit zu vertrauen beginnen.“

*Übersetzung: Maja Mitrović,
Deutschlehrerin und Gerichtsdolmetscherin*

¹⁵³⁸ <https://m.facebook.com/Zajecar-info-7>

¹⁵³⁹ Nebojša Popov, *Domet moralne osude sile*, in: Republika, no. 211 (1999), von der Webseite übernommen: www.yuope.com/zines/republika/arhiva/99/211/211_3.html

QUELLES SONT LES PERSPECTIVES

La politique d'assimilation agressive de tout le peuple roumain (valaque) de l'est de la Serbie a imprégné à travers la répression idéologique le travail de toutes les institutions de la société serbe qui ont été également conduites par les gouvernements parlementaires et autoritaires serbes depuis la Première insurrection serbe jusqu'à aujourd'hui car, comme Nenad Dimitrijević de *Central European University* à Budapest expose : „Nous (en Serbie – S.G.) nous n'avons pas de tradition du règne du droit, c'est-à-dire une culture de vie sous l'autorité impersonnelle des normes juridiques abstraites - nous avons une tradition d'obéissance aux maîtres.”¹⁵⁴⁰ La serbisation et l'assimilation sont imposées comme un impératif dans la famille à travers l'éducation par des stéréotypes et des préjugés ethniques sur les Roumains (Valaques) de l'est de la Serbie, sans „examiner (ses propres – S.G.) mythes¹⁵⁴¹ au sujet de la gloire serbe et sans briser le stéréotype national sur la grandeur et l'excellence serbe”.¹⁵⁴² Cela a été imposé dans les écoles par les programmes¹⁵⁴³ et les manuels scolaires, à travers l'exercice militaire et la propagande militariste, les gros titres dans les journaux, les sermons de l'église et la peinture à fresque dans les temples de l'Église orthodoxe serbe dont Nenad Makuljević écrivait beaucoup.¹⁵⁴⁴ Les processus d'assimilation étaient

¹⁵⁴⁰ Nenad Dimitrijević, *Kritičko čitanje tradicija i poredak slobode*, in: *Integracija i tradicija* = *Integration and tradition*, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 59.

¹⁵⁴¹ Aleksandar Bošković, *Mit, politika, ideologija : Ogledi iz komparativne antropologije*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2006.

¹⁵⁴² Dragan Žunić, *Enički stereotipiu književnosti balkanskih naroda*, u: *Integracija i tradicija* = *Integration and tradition*, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 224.

¹⁵⁴³ Alija Hodžić, *Povijest i lektira*, u: *Integracija i tradicija* = *Integration and tradition*, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013, 305–338.

¹⁵⁴⁴ Nenad Makuljević, *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, in: *Postvizantijska umetnost na Balkanu*, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003; Nenad Makuljević, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku : sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd, 2006; Nenad Makuljević, *Crkvena*

présents à travers les œuvres littéraires qui ont le rôle du constituant de la vision dominante du monde¹⁵⁴⁵ (malgré le relativement faible niveau d'alphabétisation) et à travers la littérature quasi-experte qui est principalement consacrée à la question du destin historique du peuple serbe et de sa conversion en valaque. Ici, en règle générale, on rencontre beaucoup d'œuvres qui génèrent, promeuvent ou au moins soutiennent, institutionnalisent et diffusent les stéréotypes dominants au sujet de la conversion prétendue du peuple serbe partout et toujours, afin de justifier une politique d'assimilation agressive envers les Roumains (Valaques), mais on ne devrait pas oublier que pas mal de dommages ont été causés les quelques dernières décennies par les manipulations à travers les médias. L'idée des autorités serbes concernant le processus d'assimilation du peuple roumain (valaque) a formé l'esprit spécifique du nationalisme serbe et la mentalité caractéristique collective du peuple serbe qui aujourd'hui peut être reconnue sur de nombreux sites, sur lesquels des personnes éminentes de la communauté roumaine (valaque) de l'est de la Serbie sont accusées sans aucun argument et sans fondement d'être des espions

umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914), Beograd, 2007; Nenad Makuljević, *Crkva sošestvija svetog duha i crkva Svete Ane u Glogovici*, in: *Sakralna topografija Negotinske Krajine*, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

¹⁵⁴⁵ Milovan Vitezović, *Hajduk Veljko Petrović : roman*, Beograd, Dereta, Svetlost knjiga, 1998, 62–63: „Au village de Lenovac, on racontait que les jeunes Valaques, des vierges, en début d'automne, avant leur mariage, sortaient pendant des soirées à la fin du village près du foin, pour perdre leur virginité avec des bergers serbes. C'est, disent-ils, une vieille tradition valaque! Il n'y a pas de plus grande honte pour une valaque, que de se marier comme une vierge. Celles qui n'ont pas réussi à trouver un berger serbe, devaient se le faire elles-mêmes avec quelque chose de dur. Et, cependant, ce qui est le plus dur se trouve chez les jeunes bergers serbes. Pendant deux septembres, Veljko, depuis que sa barbe a commencé à pousser en haut et en bas, traînait pendant des nuits, avec ses copains, dans le foin près des villages valaques. Pendant la nuit, tard, en invoquant les vierges, ils chantaient d'une voix forte: 'Hey, fille, du Danube | Pourquoi es-tu poilue en bas? | Hey, fille, Valaque, | combien coûtent tes cultures de printemps? '". Dans la formation du constituant de la vision dominante du monde en Serbie participent des personnalités créatives, des poètes et des penseurs comme Dositej, Vuk, Zmaj, Dučić, Kostić et d'autres auteurs serbes qui, en partant de leurs expériences personnelles, ont apporté dans leurs œuvres des éléments de l'expérience humaine universelle, mais la liberté d'expression dans leurs œuvres n'a jamais été formée sur la base des stéréotypes ethniques sur le peuple roumain (valaque) de l'est de la Serbie, comme Vitezović l'a fait dans le roman cité.

roumains, des nationalistes et des chauvins.¹⁵⁴⁶ Cet esprit de nationalisme serbe et de quasi-patriotisme, grâce au fait que les élèves deviennent progressivement des éducateurs, a été transmis avec succès de génération en génération les deux derniers siècles. Quelle est la situation aujourd'hui dans la société serbe dans le cadre de la politique d'assimilation agressive menée envers le peuple roumain (valaque) après la reprise du Conseil national des Valaques par les puissants locaux, notamment le Parti socialiste de la Serbie et le Parti progressiste serbe, nous le savons, et quelle sera la perspective de la politique d'assimilation agressive à l'avenir, il est difficile et ingrat d'en parler. Dans l'expérience vivante du peuple serbe, dirais-je, il y a des points d'ancrage pour une direction différente des événements que celle jusqu'à présent, cependant, Nebojša Popov déclare que: „Ces points d'ancrage, nous ne pouvons même pas les trouver ni les rendre efficaces sans le renouvellement de la pensée critique qui était réprimée par l'idéologie 'de la classe' ainsi que par l'idéologie 'nationale'. Sans pensée critique il n'y a pas de force morale valable, et encore moins de politique efficace ...”¹⁵⁴⁷ Juste un regard en arrière sur l'assimilation agressive jusqu'à l'heure actuelle, qui se déroulait et se déroule toujours sur le peuple roumain (valaque) de l'est de la Serbie, pourrait provoquer uniquement le découragement où il faut éviter ce que Nietzsche a décrit comme le problème des historiens qui, regardant en arrière, commencent enfin à „croire en arrière”.

*Traduction: Dragica Veljković, professeur
de français et de latin au Lycée de Zaječar*

¹⁵⁴⁶ <https://m.facebook.com>Zajecar-info-7>

¹⁵⁴⁷ Nebojša Popov, *Domet moralne osude sile*, in: Republika, no. 211 (1999), repris du site: www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/99/211/211_3.html

CARE SUNT ȘANSELE

Politica de asimilare agresivă asupra întregului popor român din Serbia de Răsărit s-a impregnat pe calea represiunii ideologice a muncii tuturor instituțiilor societății sârbești care au fost conduse în același mod de către guvernarea autoritară și parlamentară sârbească încă din perioada Primei răskoale sârbești și până în prezent deoarece, așa cum afirmă Nenad Dimitrijević de la *Central European University* din Budapesta: „Noi (sârbii - S.G.) nu avem tradiția statului de drept, adică o cultură a vieții sub autoritatea impersonală a normelor de drept abstracte – noi avem tradiția supunerii față de stăpâni”.¹⁵⁴⁸ Sârbizarea și asimilarea au fost impuse ca un imperativ pe calea educării în familiile stereotipurilor etnice și a prejudecăților despre românii din Serbia de Răsărit, fără „reeducarea (propriilor – S.G.) mituri privind¹⁵⁴⁹ slava sârbească adică spargerea stereotipelor naționale privind măreția și excepționalitatea sârbească”.¹⁵⁵⁰ Acest lucru a fost impus și în școli prin programa școlară¹⁵⁵¹ și manuale, prin exercițiu militar și propagandă militaristă, prin articolele din presă, predici bisericești și frescele din lăcașele Bisericii ortodoxe sârbe despre care a scris mult Nenad Makuljević.¹⁵⁵² Procesul de asimilare s-a făcut și

¹⁵⁴⁸ Nenad Dimitrijević, *Interpretare critică a tradiției și subjugarea libertății, din: Integrarea și tradiția = Integration and tradition*, editată de Mile Savić, Belgrad, Institutul de filosofie și teorie socială, 2013, p.59.

¹⁵⁴⁹ Aleksandar Bošković, *Mit, politică, ideologie : Fragmente din antropologie comparată*, Belgrad, Institutul de științe sociale, 2006.

¹⁵⁵⁰ Dragan Žunić, *Stereotipul etnic al literaturii popoarelor balcanice în: Integrarea și tradiția = Integration and tradition*, editată de Mile Savić, Belgrad, Institutul de filosofie și teorie socială, 2013, p 224.

¹⁵⁵¹ Alija Hodžić, *Exemple și lecturi*, în: *Integrarea și tradiția = Integration and tradition*, editată de Mile Savić, Belgrad, Institutul de filosofie și teorie socială, 2013, pp. 305–338.

¹⁵⁵² Nenad Makuljević, *Motive medievale în pictura bisericească sârbă: Cuvânt înainte pentru receptarea moștenirii naționale din Evul mediu din domeniul picturii sârbești din secolul XIX*, în: *Arta postbizantină în Balcani*, vol.I, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003; Nenad Makuljević, *Arta și ideea națională în secolul XIX: sistemul culturii vizuale europene și sârbești în folosul națiunii*, Belgrad, 2006; Nenad Makuljević, *Arta bisericească în Regatul sârbesc (1882–1914)*, Belgrad, 2007; Nenad Makuljević,

prin intermediul scrierilor literare care au rolul constituirii modului de abordare al lumii din unghiul conducătorilor¹⁵⁵³ (fără deosebire de nivelul relativ scăzut de alfabetizare) și prin intermediul unei literaturi așa zise de specialitate care este în special consacrată problematicei și istoriei destinului poporului sârb și românizarea acestuia. Conform regulii, aici putem întâlni și un număr mare de scrieri care generează, promovează sau măcar susțin, instituționalizează și difuzează stereotipele conducătoare despre așa zisa românizare a poporului peste tot și întru tot pentru a motiva politica agresivă a procesului de asimilare a poporului român, dar nu trebuie scăpat nici faptul că în urmă cu câteva decenii au fost cauzate daune mari și realizate manipulări prin intermediul mass media. Ideea conducerii sârbești în legătură cu procesul de asimilare a poporului român a îmbrăcat duhul specific naționalismului sârbesc și mentalitatea caracteristică a poporului sârb care poate fi recunoscută și pe multe site-uri unde, fără să se aducă argumente întemeiate, unii reprezentanți ai comunității românești din Serbia de Răsărit sunt acuzați că sunt spioni români, că sunt naționaliști sau șoviniști.¹⁵⁵⁴ Acest spirit al naționalismului și al așa zisului patriotism sârbesc există, mulțumită faptului că, în timp, învățăcele devin învățători și este transferat cu succes din generație în

Biserica sfântului duh și bisrica Sfânta Ana din Glogovița, în: Topografia sacrală a zonei Negotin, editor Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

¹⁵⁵³ Milovan Vitezović, *Haiducul Veljko Petrović : roman*, Belgrad, Dereta, Svetlost knjiga, 1998, pp. 62–63: „În Lenovac se spunea cum tinere românce, virgine, în prima toamnă de dinainte de nunta lor, ies pe fânețele din jurul satului ca să-și piardă virginitatea cu ciobani sârbi. Și acesta, afirmă el, e vechi obicei românesc! Nu există rușine mai mare pentru o româncă decât să se mărite virgină! Acelea care nu reușesc să prindă vreun cioban sârb, trebuiau să se dezverginizeze singure cu un obiect dur. Dar, cel mai dur se găsește la ciobanii sârbi. Pe două septembrie, de când a început să-i crească barba și sus și jos, Veljko a dormitat noaptea cu insemnatul, prin fânețele din satele românești. Pe timpul nopții, târziu, au chemat fetele cântând puternic: 'O, fată de la Dunăre | Mai ești jos păroasă? | O, fată româncă, | cât e însămânțatul?'”. La formarea temeinică a viziunii asupra lumii conform conducerii Serbiei iau parte poezi și gânditori, creatori de personalități cum ar fi Dositej, Vuk, Zmaj, Dučić, Kostić și alți creatori sârbi care din experiența personală au inclus în lucrările lor elemente din experiența umană universală dar niciodată libertatea exprimării nu a fost în lucrările lor bazată pe stereotipurile etnice despre populația românească din estul Serbiei, așa cum a făcut-o Vitezović în romanul menționat.

¹⁵⁵⁴ <https://m.facebook.com/Zajecar-info-7>

generație de două veacuri. Care este astăzi situația societății sârbești în legătură cu asimilarea politică agresivă care este pusă în aplicare asupra poporului român prin acapararea Consiliului Național Vlah de către puterea locală, în primul rând de către Partidul Socialist sârbesc, dar și de către Partidul Progresist sârbesc, știm, dar care este perspectiva asimilării politice agresive pentru viitor, este greu și nemulțumitor de spus. Aș putea afirma că în instinctul de supraviețuire al poporului sârb există platforme pentru un curs diferit al evenimentelor față de cel prezent, între timp însă, Nebojša Popov subliniază că: „Nici măcar nu putem găsi acele platforme, ca să nu mai vorbim de efectele care trebuie produse dacă nu reușim să formulăm o opinie critică privind asuprirea ideologică 'de clasă' și 'națională'. Fără o părere critică nu există nici o forță morală corespunzătoare, și chiar mai puțin o politică eficientă ...”¹⁵⁵⁵ Doar o privire aruncată în urmă asupra politicii agresive de asimilare, care s-a desfășurat și încă se aplică poporului român din Serbia de Răsărit, poate provoca o dezolare și de aceea trebuie evitat ceea ce spunea Nitze privitor la problema istoricilor care, privind în urmă, ajung să și „gândească înapoiat”.

Traducător: Drd. Silvia-Diana Šolkotović

¹⁵⁵⁵ Nebojša Popov, *Rețeaua forțelor morale*, în: Republika, nr. 211 (1999), preluat de pe site-ul: www.yurope.com/zines/republika/arhiva/99/211/211_3.html

IZVORI I LITERATURA

A. Neobjavljeni izvori

- AJ, 38, 109/247.
AJ, 66 /pov./, 71/85.
AJ, 66 /pov./, 71/85.
AJ, F. 398, f. 1.
- AS – KK – Nah. Smederevska, 10. jula 1833, N° 34.
AS – KK – Nah. Smederevska, 9 jula 1831.
AS – KK XXI – 624.
AS – KK XXI – 628.
- AS, Min. fin. Promišljenost, popisna knjiga okruga požarevačkog, sreza golubačkog i sreza porečko-rečkog, za 1863. godinu.
- AS, MPS, 1900, XLV, 125.
AS, MPs-c, F II R 29/914.
AS, P.O.K. 30/44.
AS, P.O.K. 121/31, Arački tefter za Poreč i Porečku Reku iz 1828. godine.
- AS-MPs-c, g. 1900, B-3248.
AS-MPs-c, g. 1900, B-3256.
AS-MPs-c, g. 1900, B-3256.8
- AslPh. 22 (1900).
- AVII – 141-Bileće 12/186
AVII – 141-Bileće 12/186.
AVII – DM-SV-15976
AVII – DM-SV-15976.
AVII – Mf-Bileće 12/122.
AVII – Nda-19-2-72.
AVII – Nda-22-1-32.
AVII – Nda-52-11-38.
AVII, reg. br. 75/1-1, kut. 21.
AVII, reg. br. 75/1-1, kut. 21, u: Izveštaji i naredbe, 163.

AVII, reg. br. 79/1, kut. 21, u: Izveštaji i naredbe, 207.
AVII, reg. br. 79/1, kut. 21, u: Izveštaji i naredbe, 207.
AVII, reg. br. 79/1, kut. 21, u: Izveštaji i naredbe, 207.
AVII, reg. br. 79/1, kut. 21, u: Izveštaji i naredbe, 209.
AVII, reg. br. 79/1, kut. 21, u: Izveštaji i naredbe, 211-213.
AVII, reg. br. 90/2-1, kut. 19, u: Izveštaji i naredbe, 173.
AVJ, Popisnik 14, k. 11, f. 1, d. 40, 51/1-30.
AVJ, Popisnik 14, k. 11, f. 1, d. 40, 51/1-30.
AVJ, Popisnik 14, k. 3, f. 1, d. 13/1-8.
AVJ, Popisnik 14, k. 3, f. 3, d. 13/16-20.
AVJ, Popisnik 14, k. 3, f. 5, d. 58.
AVJ, Popisnik 14, k. 4, f. 4, d. 56/1.

AZ-NOC-1.

AZRPS – OKZa-91. 126.

AZRPS – PKS-461.

AZRPS-M. OKZa – 41-s. 21.

AZRPS-M. OKZa – 41-s. 22.

Z(bornik) T(eftera) Rolna (Knj.) 24/376-0001.

Държавен архив – Видин, ф 545К, оп.1, а.е. 54.

Държавен архив – Видин, ф 545К, оп.1, а.е. 55.

Държавен архив – Видин, ф. 545К, оп.2, а.е. 23.

Scylitzes, 385.56-57, 397.43-44, 399.3-6, 7-10.

Scylitzes, 385.56-57, 397.43-44, 399.3-6, 7-10.

Zonaras, III, 579.15-16, 590.6-8.

Zonaras, III, 579.15-16, 590.6-8.

ZRPS – OKZa-41.

ZT Rolna (Knj.) 27/431-0001;

ZT Rolna (Knj.) 32/499-0001.

ZT Rolna (Knj.) 35/522, 523-0001.

ZT Rolna (Knj.) 35/522, 523-0004.
 ZT Rolna 24-0002.
 ZT Rolna 27-0002.
 ZT Rolna 32-0002.
 ZT Rolna 32-0003.
 ZT Rolna 32-0004.
 ZT Rolna 32-0005.
 ZT Rolna 32-0006.
 ZT Rolna 32-0007.
 ZT Rolna 35-0002.
 ZT Rolna 35-0003.
 ZT Rolna 35-0005.
 ZT Rolna 35-0006.
 ZT Rolna 35-0007.

B. Objavljeni izvori

Aličić, A. S. *Turski katastarski popisi nekih područja Zapadne Srbije XV i XVI vek I*, Čačak, 1984.

Aličić, A. S. *Turski katastarski popisi nekih područja Zapadne Srbije XV i XVI vek II*, Čačak, 1985.

Annales Austriae, MGH, SS, vol IX.

Annales Barenses, ed. G. H. Pertz, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, V, u: *Извори за българска история VII*, *Латински извори за българска история II*, София, 1958.

Annales Pegavienses, MGH, SS, vol. XVI.

Anne Comnène, *Alexiade (Règne de l'Empereur Alexis I Comnène 1081–1118)*, texte établi et traduit par Bernard Leib, Paris, (1937, 1943, 1945), VIII, III, 4, in: *Izvoarele istoriei României III* (1975).

Anne Comnène, *Alexiade I–III, (Règne de l'Empereur Alexis I Comnène 1081–1118)*, Trxte établi et traduit par Bernard Leib, Paris (1937, 1943, 1945), réimpression 1967, II, u: *Izvoarele istoriei României III*, București, 1975.

Anonymi Descriptio Europae Orientalis, ed. O. Górka, Cracovia, 1916.

Anonymus Bele regis notarius, *Gesta Hungarorum*, IX, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1934.

Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, u: *Fontes rerum Austriacorum* I, Abteilung, *Scriptores*, vol. V.

Arnoldi Lubecensis Chronica, MGH, SS XXI.

Barišić, Franjo. *Čuda Dimitrija Solunskog kao istorijski izvor*, Beograd, SAN Posebna izdanja, knj. CCXIX, Vizantološki institut, knj. 1953.

Beldiceanu, Nicoara et Beldiceanu-Steinherr, Irène. *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, Südost-Forschungen, Band XXIV, München, 1965.

Beseda kojom je jerej Lazar R. Petrović pozdravio episkopa timočkog Gospodina Melentija u crkvi knjaževačkoj, prilikom kanonične posete, u: *Vesnik Srpske crkve* VI, Beograd, 1896.

Beseda na proglas Kraljevine, od Laze Petrovića sveštenika Knjaževačkog, *Vesnik Srpske crkve* VII, Beograd, 1897.

Bojanić, Dušanka. *Fragmenti zbirnog popisa Vidinskog sandžaka iz 1466. godine*, u: *Fragmenti jednog zbirnog i jednog opširnog popisa Vidinskog sandžaka iz druge polovine XV veka*, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, Istorijski institut, 1973.

Bojanić, Dušanka. *Fragmenti zbirnog popisa Vidinskog sandžaka iz 1478/81. godine*, u: *Fragmenti jednog zbirnog i jednog opširnog popisa Vidinskog sandžaka iz druge polovine XV veka*, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, Istorijski institut, 1973.

Bojanić, Dušanka. *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd, Istorijski institut, 1974.

Caesar, *De bello gallico* VI, 24 i 59.

Casus Monasteii Petrishusensis, MGH, SS, vol. XX.

Chronicon Magni Presbyteri, MGH, SS, vol. XVI.

Claudii Ptolomaei, *Geographiae libri octo*, Essendiae 1842, III.

Crnčić, I. *Popa Dukljanina ljetopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto hrvatsku*, Kraljevica, 1874.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, knjiga II *Prisutno stanovništvo po veroispovesti*, Beograd, Državna štamparija, 1938.

Descriptio Europae Orientalis. Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia, anno MCCCVIII exariata, ed. O. Gorka, Cracoviae, 1916.

Durđev, Branislav. *Ispisi iz deftera za Braničevo iz XV veka*, Istorijski glasnik 3–4, Beograd (1951).

Fontes historiae Daco-Romanae, III, București, 1975.

Genealogiae Comitum Continuatio Claromaricensis, MGH, SS, vol. IX.

Geoffroy de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, ed. Faral, Paris, 1939.

Geographi Graeci Minores, II, Paris, 1882.

Gervasius de Tilbury, *Otia imperialia*, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, vol. XXVII.

Gesta Innocentii III papae, ed. Migne, P.L., CCXIV.

Grujić, St. *Statistika država Balkanskog poluostrva. I. Kraljevina Srbija*, U Beogradu, 1890.

Historia de expeditione Friderici imperatores, ed. A. Chroust, MGH, SS, Nova series, V.

Historia peregrinorum, ed. A. Chroust, MGH, SS, Nova series, V, in: *Fontes Latini Historiae Bulgaricae*, III, Sofia, 1965.

Innocentii III papae Regesta sive Epistolae, P.L., CCXIV i CCXIV.

Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio (sic!) Comnenis gestarum* ad fidem codicis Vaticani, recensuit Augustus Meineke, Bonnæ, 1836, in: *Izvoarele istoriei României* III, București, 1975.

Ioannis Scylitzæ ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus II. Bonnæ, 1839.

Ioannis Scylitzæ *Synopsis historiarum*, Editio princeps, Rec. I, Thurn, Berolini et Novi Eboraci, 1973.

Ioannis Zonarae epitomae historiarum, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnæ, tomus III, libri XVII, 1897.

Iohannes de Piscina, *De Transfretatione Friderici I*, MGH, SS, vol. XVII.

Iorga, Nicolae. *Histoire des Roumains et de la Roumanie orientale*, Vol. IV. Les Chevaliers, Bucarest, 1973.

Izveštaji i naredbe komesarske uprave i Nedićeve vlade za Okrug Zaječarski: 1941–1942. godina, priredio Božidar Blagojević, Negotin–Zaječar, Istorijski arhiv – Istorijski arhiv Timočke krajine, 2006.

Izvoarele istoriei României III. Scriitori bizantini (sec. XI–XIV), Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1975.

Karadžorđe : dokumenti, knj. 1, 1804–1809, prir. Velibor Berko Savić, Gornji Milanovac, Dečje novine, 1988.

Karadžić, V. *Pisma*, 1847.

Kića 1906 № 40.

Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes* adfidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darko, I–II, Budapesta, 1922–1927, u: *Izvoarele istoriei României*, IV, Bucureşti, 1982.

Lemerle, P. *Les plus anciens recueils des Miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans*, I, Le texte, Paris, 1979.

Ljubić, S. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagrabiae, 1868.

Lopašić, R. *Hrvatski urbari*, Mon. hist. jur. Slav. merid., 5, JAZU, Zagreb, 1894.

Macuscev, V. *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabulariis et bibliothecis Italicis*, I/1, Varsaviae, 1847.

Michaelis Attaliothae *Historia*, Opus a W. Bruneto de Presle Instituti Gallici socio inventum descriptum correctum recognovit I. Bekkerus, Bonnae, 1853.

Michaelis Glycae *Annales*, recognovit Io. Bekker, Bonn, 1886.

Miklosich, Fr. *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae*, Bosnae, Ragusii, Vindobonae, 1858.

Miracula sancti Demetri II (Miraculorum s. Demetri martyris liber II, ed. C. Byeus, PG CXVI), in: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* I, SAN, Posebna izdanja CCXLI, Vizantološki Nstitut 3, Beograd, 1955.

Miracula sancti Demetri I–II, in: F. Barišić, *Čuda Dimitrija Soluskog kao istorijski izvori*, Beograd, 1953.

- Mošin, V.** *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950.
- Nicéphore Bryennios**, *Histoire*, Introduction, texte, traduction et notes par P. Gautier, Bruxelles, 1975.
- Nicephori Bryennii**, ed. A. Meineke, Bonnae, 1836, in: *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije III*, Vizantološki institut, Posebna izdanja 10, Beograd, 1966.
- Nicetae Choniatae**, *Historia*, recensuit I. Bekker, Bonn, 1835, in: *Izvoarele istoriei României*, III.
- Nicetae Choniates**, *Historia*, Rec. I. A. Van Dieten, Pars I, Praefationem et textum continens, Berolini et Novi Eboraci, 1975.
- Novaković, St.** *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, Beograd, SKA, peta knjiga, 1912.
- Odo de Deuil**, *Liber de via sancti sepulchri*, MGH, SS, vol. XXVI.
- Popa-Lisseanu, G.** *Descriptio Europae Orientalis*, București, 1934.
- Popis oblasti Kruševca, Toplice i Dubočice u vreme prve vladavine Mehmeda II (1444–1446)**, prir. O. Zirojević i I. Eren, u: *Vranjski glasnik*, IV, Vranje, 1968.
- Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira**, Za štampu spremio Dušan Pantelić, Spomenik XCVI, Drugi razred 75, SAN, Beograd, 1948.
- Popis stanovništva 1953. godine**, knj. XI, starost, pismenost i narodnost, Beograd, 1960.
- Popis stanovništva i imovine sreza ključkog iz 1863. god.**, priredio Božidar Blagojević, Negotin, Istorijski arhiv u Negotinu, 2005.
- Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921. godine**, Sarajevo, Državna štamparija, 1924.
- Previale, L.** *Un Panegirico inedito per Michele VIII Palaeologo*. *Byzantinische Zeitschrift*, 42 (1942), in: *Izvoarele istoriei României III : Scriitori bizantini (sec. XI–XIV)*, București, 1975.
- Psellos, M.** *Chronographie*, ed. E. Renaud, vol. II, Paris, 1928.
- Radosavljević, Nedeljko. *Popis Timočke episkopije iz 1836*, u: *Mešovita građa (Miscellanea)*, Nova serija, knj. XXVIII (2007).

Radovanović, Svetlana – Knežević, Aleksandar. *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji : Romi u Srbiji*, Beograd, Republički zavod za statistiku, 2014.

Robert de Clari, *La conquête de Constantinople*, ed. Lauer, Paris, 1924.

Românii de la sud de Dunăre : documente, ed. S. Brezeanu, Gh. Zbucnea, București, 1997.

Sandu, Cristea Timoc. *Români: documente inedite*, Timoșoara, Editura Astra Română, 1997.

Sathas, C. *Mesaionike Bibliotheke*, vol. VII, Paris–Venetia, 1894, in: *Izvoarele istoriei României*, III.

Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum veteres ac genuini*, II, Viena, 1746.

Simon de Keza, *Gesta Hunnorum et Hungarorum*, IV, 1, ed. G. Popa-Lisseanu, București, 1935.

Srbija u godini 1834 : Pisma grofa Boa-le Konta de Rinji, ministru inostranih dela u Parizu o tadašnjem stanju u Srbiji, priložio Stojan Novaković, Beograd, Spomenik SKA XXIV, 1894.

Srednjovekovna srpska država : Izabrani izvori, priredio Sima M. Ćirković, Zagreb, Školska knjiga, 1959.

Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima, knj. 1, Beograd, Republički zavod za statistiku, februar 2003.

Stanovništvo, uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, podaci po naseljima, knj. 9, Beograd, Republički zavod za statistiku, maj 2004.

Statistika Kraljevine Srbije, knj. I, deo V.

Statistika Kraljevine Srbije, tom 24, 1905.

Stojanović, Momčilo. *Braničevski tefter : poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu građu, knj. 3, Beograd, Istorijski institut, 1987.

Stojanović, Lj. *Stare srpske povelje i pisma*, Beograd – Sr. Karlovci, I/1, 1929, I/2, 1934.

Stojanović, Lj. *Stari srpski zapisi I*, Beograd, 1983.

Suidae Lexicon, ed. A. Adler, II

Theophanis Chronographia, ed. C. de Boor, Lipsiae, 1883.

Триčković, Radmila. *Katastarski popis Krajine i Ključa iz 1741. godine*, u: Dva turska popisa Krajine i Ključa iz 1741. godine, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, Istorijski institut, 1973.

Триčković, Radmila. *Popis harača Krajine i Ključa za 1153. godinu po hidžri*, u: Dva turska popisa Krajine i Ključa iz 1741. godine, Poseban otisak iz *Miscellanea* 2, Beograd, Istorijski institut, 1973.

Turski katastrski popisi nekih područja zapadne Srbije XV i XVI vek, I (*Detaljni popis Smederevskog sandžaka iz 1476. godine; Detaljni popis Smederevskog sandžaka iz 1516. godine; Sumarni popis Smederevskog sandžaka iz 1525. godine*), Čačak, 1984, II (*Poimenični popis Vlaha Smederevskog sandžaka iz 1528. godine*), Čačak, 1985, III (*Detaljni popis sandžaka Smederevo iz 1559/60. godine*), Čačak, 1985 (Priredio Ahmed S. Aličić).

Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom I, Beograd, Posebna izdanja SAN, knj. CCXLI, Vizantološki institut, knj. 3, 1955.

Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom III, Vizantološki institut, Posebna izdanja, knj. 10, Beograd, 1966.

Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva, prir. Slavoljub Gacović, Zaječar, Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine, 2009.

Wilhelm de Tyr, *Historia rerum in partibus tranmarinis gestarum*, u: *Recueil des historiens des croisades, Historiens occidentaux*, I.

Боянич-Лукач, Душанка. *Видин и видинският санджак през 15–16 век : Документи от архивите на Цариград и Анкара*, София, наука и изкуство, 1975.

Дуйчев, И. *Преписката на папа Инокентий III с българите*, София, 1942.

Извори за българската история VII, Латински извори за българската история II, София, БАН, 1960.

Кекавмен (*Советы и рассказы Кекавмена*), 9, in: *Izvoarele istoriei României* III, Kekaumenos, *Svaturi și povestiri*.

Претходни резултати пописа становништва у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Сарајево, 1924.

Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века. Подготовка текста, введение, перевод и комментарии Г. Г. Литаврина, Москва, 1972.

Християни и евреи във видинско : Джизие описи на Видинския санджак от 20-те години на XVIII век, София, Държавна агенция „Архиви”, 2010.

C. Literatura

Ančić, M. *Gospodarski aspekti stočarstva ceninskog komitata u XIV. st.,* Acta historico-oeconomica Iugoslaviae 14, Zagreb, 1987.

Anuichi, Silviu. *Mitropolitul Ștefan Stratimirovici de Carloviț (1790–1836) despre valahi. Vechimea și statornicia poporului român,* u: „Bis. ort. română”, 1975, nr. 4–4.

Arhivska građa za naselja u Sbiji u vreme prve vlade kneza Miloša, skupio i uredio Tih. R. Đorđević, u: *Naseljavanje Srbije : Naselja, poreklo stanovništva, običaji,* priredio Borislav Čeliković, Beograd, Službeni glasnik, SANU.

Armbruster, A. “Transilvania”, nr. 7–8.

Armbruster, A. *Evolutia sensului denumirii „Dacia”.* Încercare de analiză a raportului între terminologia politico-geografică și realitatea și gândirea politică, în „Studii”, tom XXII, 1969, nr. 3.

Armbruster, A. *Romanitatea românilor. Istoria unei idei,* ediția a II/a revăzută și adăugată, București, Editura Enciclopedică, 1993².

Arsenijević-Batalaka, Iazar. *Istorija srpskog ustanka,* Beograd, 1879.

Avram, M. – Sala, M. *Faceți cunoștință cu limba română,* Cluj, 2007².

Balogh, A. *Histoire démythifiée de la Roumaine,* Paris, 1979.

Balș, G. *O biserică a lui Radul-cel-Mare în Serbia la Lopușnia,* Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București, anul IV, 1911.

Barić, H. *Istorija arbanaškog jezika,* Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XII, Balkanološki institut, knj. 1, Sarajevo, 1959.

Barić, H. *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika I*, Bibl. Arhiva za arb. starinu, jezik i etnologiju IV, sv.1, Beograd, 1937.

Barițiu, G. *Material pentru istoria Regimentului I de grăniceri din Transilvania*, u: Transilvania, XVI, 1885.

Bartoli, M. G. *Das Dalmatische*, Schriften der Balkancommission, Lingu. Abt. IV, I–II, Wien, 1906.

Bănescu, N. *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946.

Bârsănescu, Ș. *Conștiința latinității la români în lumina unui valoros document (sec. XV)*, Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza, Filozofice, Economice, Justifice, XII (1966)

Bârzu, L. – Brezeanu, S. *Originea și continuitatea românilor. Arheologie și tradiție istorică*, București, 1991 (Premiul Academiei Române), Ideea imperială bizantină și universul politic medieval european, “S.A.I.”, 1991.

Belić, Aleksandar. *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Beograd 1905.

Benkö, Iosephus. *Transilvania sive magnus Transsilvaniae Principatus*, I, Vindobonae, 1778.

Berge, C. de la. *Essai sur le règne de Trajan*, Paris 1877.

Bidermann, Hermann Ignaz. *Die Romanen und ihre Verbeitung in Österreich*, Graz, 1877.

Blagojević, Božidar R. *Negotin i Krajina 1914–1918 : Povodom 100 godina od velikog rata*, Negotin, Narodna biblioteka „Dositej Novaković”, 2014.

Bogdanović, Dimitrije. *Knjiga o Kosovu*, Beograd, 1990.

Bojanić Lukač, D. – Katić, Tatjana. *Osmanska dokumenta o prodaji turskih imanja knezu Milošu Obrenoviću*, Mešovita grada : Miscellanea, Nova serija, knj. XXVI (2005).

Bojanić, D. *Jadar u XVI i XVII veku*, Jadar u prošlosti, Loznica 1985.

Bojanić, D. Radovi ANU BiH, knj. 73, Odeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1983.

Bojanić-Lukač, D. *Negotinska Krajina i Ključ u vreme turske vladavine – na osnovu izvora iz XV i XVI veka*, GEM, 31–32 (1968–1969).

Bojanić-Lukač, D. *Turski popisi naselja Negotinske Krajine u XV i XVI veku*, Razvitak, god. IX, Zaječar, novembar–decembar, br. 6 (1969).

Bojanić-Lukač, D. *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, IČ XVIII (1971).

Bojanić-Lukač, D. *Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanuni*, Beograd, Istorijski časopis, knj. XVIII, 1971.

Bojanić-Lukač, D. *Zaječar i Crna Reka u vreme turske vladavine (XV–XVIII vek) : Zaječar i okolina*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, br. 42, Beograd, 1978.

Bojanić-Lukač, D. *Zaječar i Crna Reka u vreme turske vladavine /XV–XVIII vek/*, Glasnik Etnografskog muzeja 42 (1978).

Bonfante, G. *Latini e Germani in Italia*, Bologna, 1977⁴.

Bonfini, A. *Rerum hungaricarum decades quatuor*, c. 1568, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008.

Borožan, Igor. *Crkva Svete Trojice u Negotinu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012.

Bošković, Aleksandar. *Mit, polizika, ideologija : Ogledi iz komparativne antropologije*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2006.

Bošković, Đ. *Srednjovekovni spomenici severoistočne Srbije*, Starinar, Nova serija, I, Beograd, 1950.

Boswell, James. *The journal of a tour to the Hebrides*, London, Charles Dilly, 1785.

Bradavarević, Svetislav. *Naše hijerarhijsko-deobne parnice sa Rumunima u vršačkoj i temišvarskoj eparhiji*, Novi Sad, 1913.

Brătianu, G. I. *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Ediție, studiu și note de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, București, 1980.

Brezeanu, s. „Romani” și „Blachi” la Anonymus. *Istorie și ideologie politică*, u: Revista de istorie, XXXIV, nr. 7 (1981).

Brezeanu, Stelian. „Blachi” and „Getae” on the Lower Danube in the Early Thirteenth Century, u: R.E.S.E-E, XIX, nr. 3 (1981).

Brezeanu, Stelian. *De la populația romanizată la vlahii balcanici*, „Revista de istorie”, 29, nr. 2 (1976).

Brezeanu, Stelian. *Imperator Bulgariae et Vlachiae. În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia” din titulatura lui Ioniță Asan*, Revista de istorie, XXXIII, nr. 4 (1980).

Brezeanu, Stelian. *Les „Vlaques” dans les sources byzantines concernant les débuts de l’Etat des Asénides*. Terminologie ethnique et idéologie politique, I–II, “R.E.S.E.E.”, 25, nr. 3 (1987).

Brezeanu, Stelian. *Les „Vlaques” dans les sources concernant les débuts de l’Etat des Asénides*, R.E.S.E.E., XXV, nr. 4 (1987).

Brezeanu, Stelian. *Valah. Originea și evoluția unui cuvânt*, Romanitatea orientală în evul mediu de la cetățenii romani la națiunea medievală, București, 1999.

Breznik, Dušan i dr., *Demografska kretanja i karakteristike stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti*, Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1978.

Breznik, Dušan. *Demografska istraživanja po nacionalnostima (Neki metodološki i analitički problemi)*, u: Nastanak i razvitak srpske nacije (Neki metodološko-teorijski problemi u izučavanju nastanka i razvitka srpske nacije), Beograd, Marksistički centar CK SK Srbije, 1978.

Bušetić, T. *Levač*, Srpski etnografski zbornik V, Beograd, 1903.

CDI, IDN, *Višejezički demografski rečnik*, Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1971.

Chalandon, F. *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, I, Paris, 1907.

Ćirković, Sima. *Neostvarena autonomija: gradsko društvo u Srbiji i Bosni*, Rabotnici, vojnici, duhovnici – Društva srednjovekovnog Balkana, Beograd, 1997.

Ćirković, Sima. *Srbi među europskim narodima*, Zagreb, 2008.

Ćirković, Sima. *Udava*, Zbornik Filozofskog fakulteta, XI/1 (1970).

Ćirović, Irena. *Crkva Svetog Arhandela Mihaila u Mihajlovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Cleray, Edmond. “*Le Voyage de Pierre Lescapier ‘Parisien’ de Venise à Constantinople, L’an 1574.*” u: *Revue D’histoire Diplomatique* 35 (1921).

Comșa, Maria. *Directions et étapes de la pénétration des Slaves vers la Péninsule Balcanique aux VI-e – VII-e siècles*, Balcanoslavica, 1, 1972.

Comșa, Maria. *Unele considerații privind situația de la Dunărea de Jos în secolele VI–VII*, AMN, 12, 1974.

Conea, I. *Pe urmele descălecatului din Sud*, Buletinul S.R.R. de Geografie, 58, 1940.

Conea, Ion. *Toata Transylvania ad nos venit*, u: Geopolitica și Geoistoria, II, 1942.

Constante, C. *Românii din Valea Timocului și a Moravei*, ed. Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1929, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008.

Constantinescu, Nicolae A. *Chestiunea Timoceană (Тимочко питање)* : Români uitați, Zajecar, Ariadnae filum, 2003.

Copcea, Florian. *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008.

Copcea, Florian. *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008.

Cornea, Ion. *Destinul istoric al Carpaților*, Editura „Țara și neam”, București 1937.

Crna Reka – *Antropogeografska građa iz zaostavštine Marinka Stanojevića*, Priredio Ljubiša Rajković Koželjac, Zaječar 1975.

Cvetković, Miloš. *Uključivanje Slovena i Vlaha u sistem vizantijske provincijske organizacije na jugu Balkana do XI veka. Sličnosti i razlike, Zbornik radova Vizantološkog instituta XLIX*, Beograd, Vizantološki institut SANU, 2012.

Cvijić, J. – Radonić, J. – Stanojević, St. – Zeremski, Ilarion. *La question du Banat, de la Batchka et de la Baranya*. Le Banat, Paris, 1919.

Cvijić, J. *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje : osnove antropogeografije*, Beograd, Marso, 2011.

Cvijić, J. *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika, 1966.

Daicoviciu, C. *Der Ursprung des rumänischen Volkes im Lichte der neuesten Forschungen und Ausgrabungen*, u: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 10, nr. 2, 1967.

Daicoviciu, C. *Observații privind romanizarea și continuitatea*, u: Tribuna, 5. nov. 1970.

Dautović, Vuk. *Crkva Svetih apostola Petra i Pavla u Kobišnici*, u: Sakralna topografja Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Dautović, Vuk. *Crkva Vaznesenja Gospodnjeg u Srbovu*, u: Sakralna topografja Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Deanović, M. *Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d'Istria*, Zagreb, 1954.

Decei, A. *Invazia tătarilor din 1241/42 în ținuturile noastre după Djami'ot – Tevārīkh a lui Fāzl ol-lah Rāšid ad-Din*, Relații româno-orientale, București, 1978.

Decei, A. *Românii din veacul al IX-lea până în XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, u: *Relații româno-orientale*, București 1978.

Densusianu, Ovidiu. *Note critice asupra scrierii domnului A. D. Xenopol „Teoria lui Rösler”* (broșură), București, 1885.

Densusianu, Ovidiu. *Histoire de la roumaine*, Paris 1901 (I, II), 1902 (III).

Desnica, Boško. *Stojan Janković i uskočka Dalmacija : Izabrani radovi*, priredio Srđan Volarević, Beograd, SKZ, 1991.

Dević, Dragoslav. *Narodna muzika Crnorečja u svetlosti etnogenetskih procesa*, Beograd, 1990.

Diaconu, P. *Despre situația politică la Dunărea de Jos în sec. XII*, u: SCIV, nr. 3, 1976.

Diaconu, P. *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București 1978.

Diaconu, P. *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970.

Diaconu, P. *Românii și populațiile în migrație*, u: *Independența României*, Bukarest, 1977.

Diamandi-Aminceanul, V. *Românii din Peninsula Balcanică*, București, reprint 1999.

Dimić, M. *Dopis iz Zaječara*, Starinar VI-1, Beograd, 1889.

Dimitrijević, Nenad. *Kritičko čitanje tradicija i poredak slobode*, u: *Integracija i tradicija = Integration and tradition*,

priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013.

Dimitrijević-Rufu, D. *Rites de passage, identité ethnique, identité nationale, Le cas d'une communauté roumaine de Serbie*, Terrain 22.

Dimitrov, Georgi. "The significance of the Second Balkan Conference", in "Selected Works", Vol. 1, Sofia, 1972.

Dinić, M. *Braničevo u srednjem veku*, Požarevac, 1958.

Dinić, M. *Dubrovačka srednjovekovna karavanska trgovina*, JIČ 1–4 (1937).

Divković, M. *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1900.

Doboljub, P. (iguman Filaret), *Srpski odzarci iz rumunske istorije*, Vesnik Srpske crkve I, Beograd, 1897.

Dogaru, M. – Zbucnea, Z. *O istorie a românilor de pretutindeni*, București, Editura DC Promotion, 2004.

Dogaru, Mircea – Zbucnea, Gheorghe. *O istorie a românilor de pretutindeni*, București, Editura DC Promotion, 2004.

Đokić, D. – D. Jacanović, D. *Topografska građa Požarevačkog Pomoravlja*, Viminacium 8–9, Požarevac, 1994.

Đokić, Jovan. *Kroz naselja s.i. Srbije, Banata i susednih krajeva: istoriska etnografska opažanja*, Beograd 1934.

Đokić, Nebojša. *Etnički sastav stanovništva na prostoru današnje Braničevske eparhije u XVIII veku*, Braničevski glasnik 7, Požarevac, 2010.

Dominici Marii Nigri, *Veneti Geographiae commentariorum libri XI*, Basileae, 1557.

Đorđević, T. R. *Iz Srbije kneza Miloša*, Beograd, 1924.

Đorđević, T. R. *Rumuni u Srbiji za vreme prve vlade kneza Miloša*, Godišnjica Nikole Čupića XXXV.

Đorđević, T. u: *Naseljavanje Srbije : naselja, poreklo stanovništva, običaji*, Priredio Borisav Čeliković, Beograd, Službeni glasnik, SANU, 2011.

Đorđević, Tih. R. *Istina u pogledu Rumuuna u Srbiji : prava istina o „zaboravljenim Rumunima” u Srbiji u delu etnologa dr Tihomira R. Đorđevića*, prir. mr Radomir D. Rakić, Bor, Narodna biblioteka Bor, 2006.

Dorđević, Tih. R. *Iz Srbije kneza Miloša (Stanovništvo – naselja)*, Beograd, 1924.

Dorđević, Tih. R. *Kroz naše Rumune : putopisne beleške* (Odštampano iz „Srpskog Književnog Glasnika”, knj. XVI), Beograd, 1906.

Dorđević, Tih. R. *Naš narodni život*, knjiga četvrta, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1931.

Dorđević, Tih. R. *The Truth Concerning the Rumanes in Serbia*, Paris, 1919.

Dorđević, Vladan. *Srbija i Turska*, Jilidiz-Porta-Fanar, 1894–1897, Beograd, 1928.

Dragić, D. *Vlasi ili Rumuni iz istočne Srbije i „vlaško pitanje” = Rumânii sau românii din Serbia de răsărit și „întrebarea rumânească”*, Helsinške sveske, br. 14, Bor, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2000, 2001, 2002.

Dragomir, S. *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Iași, 2001.

Draškić, M. – Pantelić, N. *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966).

Draškić, Miroslav – Pantelić, Nikola. *Razmatranja o stanovništvu Resave*, Glasnik Etnografskog muzeja, 28–29 (1965–1966).

Draškić, Miroslav. *Narodna kultura uže Srbije u svetlosti etničkog mešanja poromanizovanog (vlaškog) i slovenskog stanovništva*, Radovi XI savetovanja etnologa Jugoslavije, Zenica, Muzej grada Zenice, 1970.

Draškić, Miroslav. *Naselja, poreklo stanovništva i etnički procesi u opštini Bor*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 38, Beograd, 1975.

Drăganu, N. *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, Academia Română, Sudii și cercetări, XXI, București, 1933.

Drobnjaković, B. *Kosmaj*, Srpski etnografski zbornik, XLVI, Beograd 1930.

Državopis Srbije, XVI, Beograd 1889.

Dumić, Olivera M. – Đokić, Nebojša D. (Centar za političke studije – Beograd), *Etnički sastav stanovništva u Homolju u XVIII i*

prvoj polovini XIX veka, Homolje u mitu i istoriji, u: Mitološki zbornik 30, Žagubica, Centar za mitološke studije Srbije, 2013.

Dumitriu-Snagov, Ion. *Papa Pius al II-lea – cronicar al istoriei medievale a românilor*, u: *Omagiu lui Iosif Constantin Drăganu*, I, Roma, 1977.

Durđev, B. *O knezovima pod turskom upravom*, IČ, 1, 1–2 (1948).

Durđev, B. *O naseljavanju Vlaha stočara u sjevernu Srbiju u drugoj polovini XV vijeka*, Godišnjak društva istoričara BiH, XXXV, Sarajevo, 1984.

Durđev, B. *O vojnicima*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija, društvene nauke, sv. II, Sarajevo 1947.

Durđev, B. *Teritorijalizacija katunske organizacije do kraja XIV veka*, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarajevo 1963.

Đuvara, Njagu. *Kratka istorija Rumuna za mlade*, Novi Sad, Platoneum, 2004.

Durlić, P. *Durđevdan u Rudnoj Glavi : (građa)*, Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru, knj. 2, Bor, 1982.

Durlić, Paun Es. *Kult mrtvih kao osnova za određenje religije Vlaha*, Etno-kulturološki zbornik, knj. I, Svrlijig, 1995.

Durlić, Paun Es. *Pokladni priveg*, Etno-kulturološki zbornik, knj. II, Svrlijig, 1996.

Dušanić, S. *Novi i revidirani rimski natpisi iz istočnog Srema*, Živa antika XVII, Skopje, 1967.

Džaja, Miroslav. *Sa Kupreške visoravni*. Otinovci–Kupres, 1970.

Ekblom, R. E. *Alfred the Great as Geographer*, u: *Studia Neophilologica* XIV, 1941–1942.

Ekmečić, M. *Internacionalni i interkontinentalni migracioni pokreti iz jugoslovenskih zemalja od kraja XVIII vijeka do 1941*, Godišnjak Društva istoričara BiH, XX, 1974.

Ekrem, Mehmet Ali. *O mențiune inedită despre români din secolul al IX-lea în „Oguzname” – cea mai veche cronică turcă*, u: SCIVA 31, nr. 2 (1980),.

Emerson, Ralph Waldo. *Essays: second series*, Boston, Phillips, Sampson, 1844.

Engel, I. Chr. *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum*, Vindobonae 1794.

Engel, I. Chr. *Geschichte der Moldau und Valachei*, Halle 1804.

Erdeljanović, J. *Cincari i Meglenski Vlasi*, u: Nova Evropa, Beograd, 1924.

Erdeljanović, J. *Kuči*, SEZ VIII.

Erdeljanović, J. *Srbi u Banatu. Naselja i stanovništvo*, Novi Sad, 1992².

Erdeljanović, J. *Stara Crna Gora*, SEZ, XXXIX.

Filipović, M. S. *Struktura i organizacija srednjovjekovnih katuna* (Simpozijum o srednjovjekovnom katunu), Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Posebno izdanje, knj. II, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 1, Sarajevo, 1963.

Filipović, M. *Struktura i organizacija srednjovekovnih katuna*, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarajevo, 1963.

Filipović, Mil. S. *Glasinac*, Srpski etnografski zbornik, knj. 60 (1950).

Fischer, Emil. *Die Herkunft der Rumänen. Eine historisch-linguistisch-ethnographische Studie*, Bamberg 1904.

Flora, Radu. *Srpsko-hrvatsko – rumunski leksikalni odnosi*, referat na VI MSC.

Fortis, Alberto. *Put po Dalmaciji*, priredio Josip Bratulić, Zagreb, Globus, 1984 (Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Venecia 1774.).

Friedwagner, Mathias *Über die Sprache und Heimat der Rumanen in ihrer Frühzeit*, in: Sonderabdruck aus Zeitschrift für Romanische Philologie, vol. LIV, fasc. 6, Halle, 1934.

Gacović, Slavoljub. – Veljković, Stevan. *Od čitališta do Narodne biblioteke u Zaječaru* (1866–1996), Zaječar, Matična biblioteka „Svetozar Marković”, 2001.

Gacović, Slavoljub. *Etimologija neslovenskih osnova u ojkonimiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*, Zaječar, 1993.

Gacović, Slavoljub. *Etimologija slovenskih osnova u ojkonimiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*, Zaječar, 1997.

Gacović, Slavoljub. *Knjiga naredaba hrama Roždestva presvete bogorodice u Lukovu kod Boljevca (1929–1939)*, Arhivsko nasleđe, god. II, br. 2 (2004).

Gacović, Slavoljub. *O izgubljenom srpstvu Dalmacije svedoče i narodne pesme*, u: Reč i misao, List Timočkog književnog kluba, god. I, br. 1, Zaječar, jun 1988.

Gacović, Slavoljub. *Od Rimljana i latnskog do Rumuna Timočana i rumunskog*, Bor, NSVNM, 2008.

Gacović, Slavoljub. *Priča gospodnja*, Za zdravlje: Iz istorije narodne medicine: Iz zdravstvene kulture, IV i V naučni skup Zaječar 1989. i 1997, Zaječar, Narodni muzej Zaječar, Zavod za zaštitu zdravlja Zaječar, 1999.

Gacović, Slavoljub. *Razgraničenje naisopoliske (niške) i akviske (prahovske) regije sa ubikacijom gradova iz VI veka*, Zaječar, 1977.

Gacović, Slavoljub. *Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone XV i XVI veka*, knj. I–III, Bor, Muzej rudarstva i metalurgije, NVO Ariadnae filum, 2012.

Gacović, Slavoljub. *Sakralni objekti ugrovlaških vojvoda na prostoru Timočke zone = Obiecte sacrale ale voevozilor ugrovlahi în spațiul zonei Timocului*, Bor, 2010.

Gacović, Slavoljub. *The term of the ethnos Greeks as an identifier of the Vlach ethnos in the Balkans*, u: Македонски фолклор = Macedonian folklore, br. 61, Скопје, Институт за фолклор „Марко Цепенков” = Institute of folklore „Marko Cepenkov”, 2002.

Gamulescu, Dorin. *Toponimi rumunskog porekla u Crnoj Reci*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XXX/2, Novi Sad, 1976.

Gaschi, S. *Serbët dhe Shqiptarët*, Prishtinë, 1968.

Gashi, S. *O ubikaciji katuna Barelev'ski iz Svetostefanske hrisovulje 1313–1318. godine*, Onomastica Iugoslavica VII (1977).

Gashi, S. *Albansko-vlaška simbioza u svetlu onomastike*, Onomastica Iugoslavica 10 (1982).

Gavrilović, Ljiljana. *Matica između mita i stvarnosti*, Međunarodni skup „Položaj nacionalnih manjina u Srbiji”, SANU, Međuodeljski odbor za proučavanje nacionalnih manjina i ljudskih prava, 24–26. novembar 2005.

Gavrilović, Mihailo – *Obrenović*, Miloš. vol. I (1813–1820), Beograd, Nova štamparija Davidović, 1908.

Gavrilović, Mihailo – *Obrenović*, Miloš. vol. II (1821–1826), Beograd, Nova štamparija Davidović, 1909.

Gelcich, J. – Tháloczy, L. *Ragusa és Magyarorszáğ oklevéltára*, Budapest, 1887.

Georgescu, V. *Istoria românilor*, Bucureşti, ed. Humanitas, 1992.

Georgevitch, T. R. *The Truth concerning The Rumanes in Serbia*, Paris, 1919.

Georgijević, S. *Etimologija imena mesta SR Srbije*, Niš, 1985.

Giurescu, C. C. *Formarea poporului român*, Craiova 1973.

Glasnik Društva Srbske Slovesnosti, sv. III, Beograd, 1851.

Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Nova serija, sv. XIII (1958).

Glodariu, I. *Aşezarea dacică şi daco-romană de la Slimnic*, u : AMN, 9, 1972.

Göllner, C. *Mărturii ale umaniştilor saşi despre continuitatea şi unitatea politică a poporului român*, u: Apilum, VII, 1969.

Gríselíni, Fr. *Geschichte der Temescher Banates*, Viena 1780; cf. „Țara Bîrsei”, 1936, 413–414.

Gudea, N. *Ceramica dacică din castrul roman de la Bologa (jud. Cluj)*, u : AMN, 10, 1973.

Gudea, N. *Ceramica dacică din castrul roman de la Bucium (jud. Cluj)*, u : SCIV, 21, nr. 2, 1970.

Gyoni, M. *Zur Frage der rumänischen Staatsbildungen im XI. Jahrhundert in Paristrion*, Budapesta 1944.

Hadži-Vasiljević, Jovan. *Muslimani naše krvi u Južnoj Srbiji*, Bratstvo, XIX, 1925.

Haraszi, Endre. *The Ethnic History of Transylvania*, Florida, 1971.

Harlez, C. de. *Un énigme historique. Les Roumains dans le Moyen Age*, u: Al. Zub, Junimea. *Implicaţii istoriografice*, Iaşi 1976.

Harster, Comp. W. *Die nationen des Römerreiches in den Heeren der Kaiser*, Speier 1877.

Hasdeu, B. P. *Istoria critică a românilor*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuși, studiu introductiv și note de Manole Neagoe, București, Editura Minerva, 1984.

Havranek, B. *Problematika miješanja jezika*, Zadarska revija XIII, 1964.

Hiszti, A. *O és ujj Dácia, az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való Historia...*, Viena 1791, Peuzeto od: Nicolae Stoicescu, *O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

Hodžić, Alija. *Povijest i lektira*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013.

Hoorde, Johan van. *Let Dutchdie? Over the Taalunie's dead body*, u: InfoNT 2 (Conferance des Services de Traduction des Etats Europeens, The Hague), 6–10, 1998.

Horvath, E. *The Early History of Transylvania*, u: *Transylvania and the Hungarian-Rumanian Problem*.

Hrabak B. (Diskusija), Radovi, knj. LXXIII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1983.

Hrabak, B. *Vlasi starinci i doseljenici u porečju Zapadne Morave (do 1570. godine)*, u: Zbornik radova Narodnog muzeja XX, Čačak, 1990.

Hunfalvy, Paul. *Etnographie Ungarn's übertragen*, Wien 1877.

Hurmuzachi, Eudoxiu de. *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, II, Bucarest, 1878.

Huțanu, Monica – Sorescu-Marinković, Annemarie. *Graiul vlah în școlile din Serbia răsăriteană : provocări și perspective*, u: Dosar : românistica – stare de fapt (XII).

Iliescu, Vl. *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, Studii și cercetări de istorie veche, XXII/3 (1971).

Ilievski, P. Hr. *Der Anseil des griechischen...*, Zeitschrift für Slavistik 2, 1976.

Inalcik, H. *Fatih Devri uzerinde Tetkkler ve Vesikalar*, I, Ankara, 1954.

Iorga, N. *Art et littérature des Roumains*, Paris, 1929.

Iorga, N. *Les premières cristallisations d'Etat des Roumains*, București, 1927.

Iskruljev, Toša. *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914. godine i Mađžari. Sa mađžarske granice. Bajski trokut. Sent Andrija*, Novi Sad, 1936.

Istorija naroda Jugoslavije : *Od početka XVI do kraja XVIII veka*, knj. II, Beograd, Prosveta, 1960.

Istorija naroda Jugoslavije, II, Zagreb, Školska knjiga, 1959.

Istorija naroda Jugoslavije, knj. I (do početka XVI veka), Beograd, Prosveta, 1953.

Istorija Niša I: *Od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka 1878. godine*, Niš, 1983.

Istorijski atlas, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Preduzeće za kartografiju „Geokarta” d.o.o, 2005.

Ivanović, Ivan. *Mačedonija i Mačedonci, opis zemlje i naroda*, II, Beograd, 1909.

Ivić, Aleksa. *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoleća*, Prvo odeljenje – *Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima*, knj. 21, Subotica, SKA, SEZ, knj. XXXVI, 1926.

Ivić, P. *Mesto banatskog herskog govora među srpskim dijalektima*, Zbornik „Banatske Here”, Novi Sad, 1958.

Ivić, P. *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1971.

Ivić, P. *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, Srpska književna zadruha, 1986².

Jakovljević, Ranko. *Put svetog Nikodima*, Beograd, Beoknjiga, 2007.

Janjetović, Zoran. *Nacionalne manjine u očima srpske elite 1918–1941*, u: *Srbi i Jugoslavija. Država, društvo, politika*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2007.

Janković, Ljubica S. *Narodne igre u Homolju*, u: *Etnologija*, Časopis Etnološkog društva u Skoplju, god. 1, sv. 2, Skoplje 1940.

Janković, Sava. *Majstorul Manojla = Majstor Manojlo*, Razvitak, br. 3 (1969).

Jireček, Constantin. *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, Wien 1901, 1903, 1904.

Jireček, Constantin. *Die Wlachen und Maurowlachen in den denkmälern von Ragusa*, Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag, 1879.

Jireček, K. *Archäologische Fragmente aus Bulgarien in Archäol. epigraph. Mitth.* X.

Jireček, K. *Cesty po Bulharsku*, Praha, 1888.

Jireček, K. *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, Wien, 1901.

Jireček, K. *Fürstenthum Bulgarien*, Wien, 1891.

Jireček, K. *Istoria Srba*, I, Beograd, 1922.

Jireček, K. *Istorija Srba – Prva knjiga do 1537. godine*, Beograd, 1952.

Jireček, K. *Istorija Srba*, III, Beograd, 1923.

Jireček, K. *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka, knj. II, Beograd, 1962.

Jireček, K. *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka*, u: Zbornik Konstantina Jirečeka II, ured. Georgije Ostrogorski, prevod Stojana Stojanovića, Beograd, 1962.

Jireček, K. *Vlasi i Mavrovlas i u dubrovačkim spomenicima*, u: Zbornik Konstantina Jirečeka I, Beograd, 1959.

Jones, D. *Association phonétique internationale*, u: Lautzeichen und ihre anwendung in verschiedenen sprachgebieten, Berlin, 1928.

Jovanović, A. *Prilog proučavanju antičkih utvrđenja u okolini Knjaževca*, Razvitak 200, Zaječar 1998.

Jovanović, Aleksa S. *Baština vojvode Mladena Milovanovića (Iz zbirke podataka za istoriju srpskog baštenskog prava)*, u: Branič, Časopis za pravne i državne nauke, Beograd, Organ udruženja javnih pravozastupnika u Srbiji, Godina II, br. 1 i 2, 1888.

Jovanović, Dragoljub K. *Crna Reka. Prilog za istoriju i etnografiju Srbije*, u: Glasnik Srpskog učenog društva, knj. 54, Beograd 1883.

Jovanović, Kosta. *Negotinska krajina i Ključ*, naselja I poreklo stanovništva, knj. 29, Beograd, 1940.

Jovanović, Lj. *Mlava, antropogeografska proučavanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. 5, Naselja srpskih zemalja, knj. 2, Beograd, SKA, 1903.

Jovanović, Nadica. *Gramatika vlaškog jezika*, Petrovac na Mlavi, Nacionalni savet Vlaha; Negotin, Udruženje za očuvanje identiteta, jezika, kulture i tradicije Vlaha „Gergina”, 2013.

Jović, Ranko. *Stara bogorodičina crkva u Negotinu, sedište Eparhije timočke-negotinske i prvi njen episkop Dositej Novaković*, Baštinik : Godišnjak Istorijskog arhiva u Negotinu, br. 6, Negotin, Istorijski arhiv u Negotinu, 2003.

Jovičević, A. *Plavsko-gusinjska oblast, Polimlje, Velika i Šekular*, Srpski etnografski zbornik, XXI, Beograd, 1921.

Jung, Julius. *Die Anfänge der Romaenen in Zeitschrift für Oester. Gymn.* 1876.

Jung, Julius. *Die romanischen Landschaften der roemischen Reichs*, Innsbruck 1881.

Kadlec, K. *Valaši a valašske pravo v zemnischslovanskych a uherskych*, Praha, 1916.

Kanic, F. *Srbija – zemlja i stanovništvo od rimskog doba do XIX veka*, II, Beograd, 1985.

Kanitz, F. *Srbija : zemlja i stanovništvo (od rimskog doba do kraja XIX veka)*, Knj. 2, Beograd, Srpska književna zadruga, 1989.

Karić, Vladimir. *Srbija – opis zemlje, naroda i države*. Beograd, Književni fond Ilije M. Kolarca, 1887.

Karić, Vladimir. *Srbija: opis zemlje, naroda i države*, Beograd, Kraljevska-srpska državna štamparija, 1887.

Karić, Vladimir. *Srbija: opis zemlje, naroda i države*, Beograd–Novi Sad, 1997².

Kazimirović, Rad. N. *Tajanstvene pojave u našem narodu*, Beograd 1940, 72; Svetislav Prvanović, *Timočki zapisi (iz narodnog života, verovanja i predanja)*, Zaječar, Novinska ustanova „Timok”, 1964.

Khadzhiev, Georgi. “Natsionalnoto osvobozhdeniye i bezvlastniyat federalizum” (“National Liberation and Libertarian Federalism”), Sofia, 1992.

Klaić, N. *Društvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj s posebnim obzirom na njegov razvitak u Cetinskoj krajini*, u: Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, izd. HAD-a 8, Split, 1984.

Klajić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod MH, 1981.

Klajn, Ivan – Šipka, Milan. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, Prometej, 2006.

Klicin, Mita. *Kratka istorija srpskog Elzasa od VI–XX veka*, Beograd, s.a.

Knežević, Aleksandar D. *Istorijskodemografske i etnodemografske osnove razvitka stanovništva istočne Srbije*, Beograd, Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, 2013.

Knežević, Ktitori Lapušnje, Zbornik za likovne umetnosti 7, Novi Sad, 1971.

Kostić, Ana. *Crkva vaznesenja gospodnjeg u Jabukovcu*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin 2012.

Kovačević, D. *Srednjovekovni katun po dubrovačkim izvorima*, Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarajevo 1963.

Kovačević, Jovan. *Avarski kaganat*, Beograd, 1977.

Kovačević, Jovan. *Contributions archéologiques à la précision de la chronologie de l'installation des Slaves dans les Balkans*, u: *Publications spéciales*, Sarajevo, 1969.

Kovijanić, R. *Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV–XVI vijek)*, I, Cetinje, 1963.

Kovijanić, R. *Pomeni crnogorskih plemena*, II, Titograd, 1974.

Krallert, Wilfried. *Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession nach den unveröffentlichten der Zählung von 1931 (Nur für den Dienstgebrauch)*, Wien, Selbstverlag der Publikationsstelle, 1943.

Krallert, Wilfried. *Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfession : nach den unveröffentlichten Angaben der Zählung von 1931*, Publikationsstelle, Wien, Selbstverl. der Publ.-Stelle, 1943.

Kristal, Dejid., *Smrt jezika*, prevela s eng. Aleksandra Bajazetov-Vučen, Beograd, Biblioteka XX vek, knj. 135, 2003.

Krstić, A. *Čitluk Ali-bega Mihaloglua u Ždrelu*, BG 1 (2002).

Kulišić, Špiro. *Iz putopisa Alberta Fortisa*, Sarajevo, GZM, 1958.

Kulišić, Špiro. *Naučno delo Jovana Erdeljanovića (povodom dvadesete godišnjice smrti)*, Zbornik Matice srpske, društvene nauke, sv. 45, Novi Sad, 1966.

Kulišić, Špiro. *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd, Pobjeda, 1980.

Kulišić, Špiro. *O nekim problemima etničkog razvitka našeg dinarskog stanovništva i njihovih odnosa sa balkanskim starincima*, Godišnjak, knj. V, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 3, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1967.

Laiou-Thomadakis, A. E. *Peasant Society in the Late Byzantine Empire. A Social and Demographic Study*, Princeton, New-Jersey, 1977.

László, Réthy. *A Romanismus Illyricumban*, Budapest, 1896.

Lazić, Antonije. *Etničke promene u Homolju i Zviždu*, Glasnik Geografskog društva, sv. XXIV, Beograd 1938.

Lazić, Antonije. *Naseljavanje i razvitak naselja u srednjem i gornjem Peku*, Glasnik Geografskog društva, sv. XXV, Beograd 1939.

Leksikon srpskog srednjeg veka, priredili Sima Ćirković, Rade Mihaljčić, Beograd, Knowledge, 1999.

Lemerle, P. *La composition et la chronologie de Miracula S. Demetrii*, u: *Byzantinische Zeitschrift*, 46, 1953.

Lemerle, P. *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Bibl. des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome 158, Paris, 1945.

Letopis Timočke eparhije, god. VI, Niš, 1928.

Libertatea, 19. noiembrie 2005.

Lindersky, J. *Alfred the Great and Ancient Geography*, u: *Speculum*, 39, nr. 3, 1964.

Loma, A. *Iz toponimije Srbije*, u: *Onomatološki prilozi*, VI, Beograd, SANU, Odeljenje jezika i književnosti, Odbor za onomastiku, 1985.

Loma, A. *Jezička prošlost jugoistočne Srbije u svetlu topomastike*, u: *Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata*, Niš, Filozofski fakultet u Nišu, Institut za srpski jezik SANU Beograd, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Nišu, 1994.

Loma, A. *Neki slavistički aspekti srpske etnogeneze*, Zbornik Matice srpske za slavistiku, 43, Novi Sad, 1993.

Loma, A. *Podunavska prapostojbina Slovena: legenda ili istorijska realnost?* (осврт на књигу: О. Н. Трубачев, Этногенез и

культура древнейших Славян. Лингвистические исследования, Москва 1991), u: Јужнословенски филолог 49.

Loma, A. *Prakosovo : slovenski i indoevropski koreni srpske epike*, Beograd, Balkanološki institut SANU, Posebna izdanja 78, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta u Kragujevcu, 2002.

Loma, A. *Sloveni i Albanci do XII veka u svetlu toponomastike*, Zbornik naučnog skupa „Stanovništvo slovenskog porijekla u Albaniji”, Titograd, 1991.

Lopašić, Radoslav. *Cetinski i lički Vlasi*, u: Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji, prir. Ivan Mužić, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010.

Lovrić, Ivan. *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948.

Lucii, Joannis. *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami 1666.

Lupu, Nicolae. *Istoricul cercetărilor necropolei de la Cașolț-Sibiu*, u : Studii și cercetări științifice, Cluj, Științe sociale, 6, nr. 3–4, 1955.

Mačaj, Stevan. *Crnorečki okrug*, Glasnik Srpskoga učenog društva knj. 73, Beograd 1892.

Macrea, M. *Viața în Dacia Romană*, București 1996; B. P. Hasdeu, *Studii de lingvistică și filologie*, II, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brâncuși, Editura Minerva, 1998.

Maiorescu, T. *Opere*, Minerva, 1984.

Makuljević, Nenad. *Crkva sošestvija svetog duha i crkva Svete Ane u Glogovici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Makuljević, Nenad. *Crkvena umetnost u Kraljevini Srbiji (1882–1914)*, Beograd, 2007.

Makuljević, Nenad. *Srednjovekovne teme u srpskom crkvenom slikarstvu XIX veka : Prilog recepciji nacionalnog srednjovekovnog nasleđa u srpskom slikarstvu XIX veka*, u: Postvizantijska umetnost na Balkanu, I tom, ZLUMS 32–33, Novi Sad, 2003.

Makuljević, Nenad. *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku : sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Beograd, 2006.

Malingoudis, Ph. *Die Entstehung des 2. bulgarischen States*, u : Byzantina, XII, 1980.

Maluckov, Mirjana. *Etnički odnosi Srba i Rumuna u Banatu*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd, 1998.

Marcu, Al. *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, Ephemeris Dacoromana, I (1923).

Maretić, T. *Naša narodna epika*, Beograd, 1966.

Margulies, A. *Historische Grundlagen der südslawischen Sprachgliederung*, Arch. für slav. Phil. XL (1925).

Marjanović, M. *Društvene i kulturne promene u selima vlaške etničke zajednice Negotinske Krajine*, Posebna izdanja, knj. 22, Beograd, 1981.

Materiale și cercetări arheologice, V–VI (1959).

Matićne knjige rođenih naselja *Veliki izvor*, Grljan, Zvezdan i Rgotina oa 1900. do 1950. godine, priredili Miodrag Velojić, Zoran Janković, Zaječar, Istorijiski arhiv „Timočka krajina”, 2013.

Mayer, A. *Die Sprache der alten Illyrier I–II*, Schriften der Balkankommission 15–16, Wien, 1957–59, I.

Mehedinți, Simion. *Civilizație și cultură*, prefață, ediție, note, indice de nume Gheorghiță Geană, Iași, Junimea, 1986.

Meteș, Șt. *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, 1935.

Mihaljčić, Rade. *Prilog srpskom diplomataru, darovnice vlasteoske porodice Vukoslavića*, Istorijiski glasnik, 1–2, Beograd, 1976.

Mihăilescu-Bârlibă, V. postfață la A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, studiu introductiv de Al. Zub, ediție de V. Mihăilescu-Bârlibă, Editura științifică și enciclopedică, 1985.

Mijatović, Čedomil. *Kolonizacija južnih krajeva*, Beograd, 1939.

Mijatović, Stanoje. *Resava*, Srpski etnografski zbornik XLVI, Beograd, 1930.

Miklošić, F. *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften-Philosophisch historische Classe, Band XII, Wien, 1862.

Miklosich, F. *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien 1861, 8–10 (Denkschriften der phil.-hist. Classe der kais. Akademie, Bd. 12).

Miklosich, F. *Ueber die Wanderungen der Rumenen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*, Wien, 1879.

Miladinović, Mih. J. *Požarevačka Morava*, Srpski etnografski zbornik, knj. XLIII, Beograd, 1928.

Milićević, M. Đ. *Kneževina Srbija II*, Beograd, 1876.

Milićević, Milić J. *Reforma srpske vojske 1897–1900. godine* (magistarska teza), Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet – Odsek za istoriju, 1996.

Milin, Živa – Radan, Mihaj. *O zajedničkom poreklu arhaičnih srpskih govora sa područja rumunskog Banata...*, u: *Romanoslavica XXXVIII*, București, 2002.

Miljković, E. *Prilog proučavanju migracija vlašskog stanovništva na srpskom etničkom prostoru u drugoj polovini XV veka: primer vlaha nahije Kukanj*, BG 3 (2006).

Miljković-Bojanić, E. *Smederevski sandžak 1476–1560*. Zemlja. Naselja. Stanovništvo, Beograd 2004.

Milojević, Miloš S. *Odlomci istorije Srba i srpskih – jugoslovenskih zemalja u Turskoj i Austriji*, tom I, Beograd 1872.

Milošević, Ante. *O problematici stećaka iz dalmatinske perspektive*, Godišnjak/Jahrbuch, 42, Split, 2013.

Mirković, M. *Sirmium – Its History from the I Century A. D. to 582 A. D.*, Sirmium I, Beograd, 1971.

Mitreă, Ioan. *Carpica XXXII*, Iași, 2003.

Mitrović, Andrej. *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920. Prilog proučavanju jugoslovenske politike na konferenciji mira u Parizu*, Novi Sad, 1975.

Mlad. Pejić, Bogosav. *Porečka krajina: U spomen stogodišnjice Donjeg Milanovca*, Beograd 1932.

Mócsy, A. *Pannonia und Upper Moesia*, London, 1974.

Muljačić, Ž. *Dalmatski elementi u mletačkim pisanim dubrovačkim dokumentima XIV st.*, Rad JAZU, 327 (1962).

Mureșanu, A. „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*”, 1846.

Murnu, G. *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București, 1984.

Mužić, I. *Podrijetlo Hrvata*, Zagreb, 1989. (citirano pismo Bogumila Hrabaka od 24. maja 1989).

Mužić, Ivan. *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2010.

Nadoveza, Branko. *Balkanski socijalisti i Balkanska federacija*, Beograd, 1997.

Natošević, Đ(orđe). *Zašto naš narod u Austriji propada*, u: Srbski letopis za godinu 1865, god. XXXIX, knj. 110, U Novom Sadu, 1866.

Năsturel, Ș. *Valaques, Coumans et Byzantins sous le règne de Manuel Comnène*, Byzantina, I (1969).

Nedeljković, Saša. *Prilog za proučavanje identiteta Vlaha u Boru u antropološkoj perspektivi*, u: Dobro je za mišljenje, ali je komplikovano za jelo: Nedovoljno jasni pojmovi i pojave našeg zavičaja, tumačeni iz ugla etnologije i antropologije, Bor, 2013.

Nedeljković, Vuk. *Crkva Svete Trojice u Plavni*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Nedeljković, Vuk. *Crkva Vaznesenja gospodnjeg u Jasenici*, u: Sakralna topografija Negotinske Krajine, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Nikčević, Vojislav. *O nekim proučavanjima etnogeneze crnogorskog naroda*, Cetinje, 1994.

Nikolić, Dobrivoj. *Srbi u Banatu u prošlosti i sadašnjosti*, Novi Sad, 1941.

Nikolić, R. T. *Okolina Beograda*, Srpski etnografski zbornik, V, Beograd, 1903.

Nikolić, Rista T. *Širenje Arnauta u srpske zemlje*, Beograd, 1938.

Novaković, Igor – Đurđević, Nenad. *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji : Studija praktične politike*, Beograd, ISAC fond, 2015.

Novaković, Relja. *Gde se nalazila Srbija od VII do XII veka (istorijsko-geografsko razmatranje)*, Beograd, Istorijski institut – Narodna knjiga, 1981.

Novaković, S. Selo, Beograd, 1965.

Novaković, St. *Selo – narod i zemlja u staroj srpskoj državi*, Glas XXIV, 1881.

Novaković, St. *Selo*, Beograd, SKZ, knj. 301, kolo XLIV, u redakciji Dragutina Kostića, 1943.

Odlomci istorije Srba i srpskih – jugoslovenskih – zemalja u Turskoj i Austriji od M. S. Milojevića, I sveska, Beograd, U državnoj štampariji, 1872.

Ogledna sveska, Institut za srpski jezik SANU, Etimološki odsek Instituta za srpski jezik SANU, Biblioteka južnoslovenskog filologa, Nova serija, knj. 15, Beograd, 1998.

Olesnicki, A. – A. Mihajlo Szilágyi *srpska despotija*, Rad HAZU, knj. 276 (125), Zagreb, 1943.

Onciul, D. *Scrieri istorice*, I, II, ed. A. Sacerdoțeanu, București 1968.

Orlović, Jovica – Stojmenov, Vene. *Kulturno-prosvetne prilike u Porečkoj opštini*, Razvitak, god. XIII, br. 3, Zaječar, 1973.

Ostrogorski, G. *O vizantijskom feudalizmu*, Sabrana dela Georgija Ostrogorskog, knj. 1, Beograd, Prosveta, 1969.

Ostrogorsky, G. *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956.

Oțetea, Andrei. *Storia del popolo romeno*, Roma, 1981.

Pantelić, Dušan. *Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira*, Spomenik SAN XCVI, Beograd, 1948.

Pantelić, Nikola. *Domazetstvo u Timočkoj krajini*, Razvitak, god. 8, br. 1 (1968).

Panu, George. *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, Ediția, prefață și tabel cronologic de Y. Ornea, Editura Minerva, 1998.

Papacostea, Ș. *Un călător în țările române la începutul veacului al XV-lea*, Studii, XVIII 1 (1965).

Papazoglu, Fanula. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba (Tribali, Autarijati, Dardanci, Skordisci i Mezi)*, Sarajevo, Centar za balkanološka ispitivanja, Djela, knj. XXX, knj. 1, 1969.

Patkanov (Patkanian), K. P. *Армянская География II вѣка по р. X. приписывавшаяся Моисею Хоренскому. Текстъ и переводъ съ присовокупленіемъ картъ и объяснительныхъ примѣчаній*, Nr. 12, Санктпетербургъ, 1877, in: Монографія Императорской Академіи Наукъ.

Paunjelović, Filip. *Posmrtni običaji Vlaha Crnorečja*, Razvitak, god. LII, br. 243–244 (2013).

Pavković, Nikola F. *Tri etnološke minijature*, Etno-kulturološki zbornik za proučavanje kulture istočne Srbije i susednih oblasti, knj. I, Svrlijg, Etno-kulturološka radionica – Svrlijg, 1995.

Pavlović, Jordan J. *Glogovica. Jordanovi zapisi i sećanja*, Zaječar 2013.

Pavlović, Rad. Lj. *Kulize*, Glasnik Etnografskog instituta, I, 1952.

Pârvan, Vasile. *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării*, București, 1974.

Pčelar, Ilija. *Okružie Krainsko*, Beograd, 1857.

Pecinjački, Sreta. *Podaci o seobi Golubinja u Banat 1771. godine*, Razvitak, god. XVII, br. 4–5.

Pecinjački, Sreta. *Različiti podaci o Braničevu i Timočkoj Krajini iz 1718–1738. godine*, Razvitak, god. XII, br. 6.

Pecinjački, Sreta. *Sitne vesti o Braničevu i Timočkoj Krajini u 1717. godini*, Razvitak, god. XIII, br. 1.

Pecinjački, Sreta. *Sitni prilozi za istoriju severoistočne Srbije pod austrijskom vladavinom 1718–1739. godine*, Razvitak, god. X, br. 4–5.

Peco, Asim. *Uticaj fonetike rumunskog jezika na glasovni sistem nekih srpskohrvatskih govora*, Actele simpozionului de raporturi cultural, literare și lingvistice româno-iugoslave = Radovi simpozijuma posvećenog rumunsko-jugoslovenskim kulturnim, književnim i lingvističkim vezama, București, 21/25 octombrie 1976, București 1979.

Peisker, J. *Die Abkunft der Rumänen wirtschaftsgeschichtlich untersucht*, u: Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark, XV, 1977.

Peruničić, Branko. *Grad Požarevac i njegovo upravno područje*, Beograd, Skupština opštine Požarevac, Novinsko-izdavačka organizacija „Braničevo”, 1977.

Peruničić-Perun, Branko. *Petrovac na Mlavi*, Beograd, 1980.

Pešikan, M. *Iz istorijske toponimije Podrimlja*, Onomatološki prilozi, II (1981).

Pešikan, M. *Stara imena iz donjeg Podrimlja*, Onomatološki prilozi VII, Beograd, 1986.

Pešikan, Mitar. *Zetsko-humsko-raška imena na početku turskoga doba*, Onomatološki prilozi III, IV, V, Brograd, SANU, Odeljenje jezika i književnosti, Odbor za onomastiku, 1982, 1983, 1984.

Petković, Dragoslav D. (učitelj). *Narodno predanje o mestima*, u: Karadžić: list za srpski narodni život, običaje i predanja, Aleksinac, god. II, br. 5, maj 1900.

Petranović, Branko. *Balkanska federacija 1943–1948*, IKZ Zaslon (Beograd, Šabac) 1991.

Petrović, Dragoljub S. *Vlasi severoistočne Srbije kao etnički entitet*, u: Položaj manjina u Saveznoj republici Jugoslaviji, Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 11, 12. i 13. januara 1995, SANU, Naučni skupovi, knj. LXXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knj. 19, Beograd, 1996.

Petrović, Dragoljub. *Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941–1944. godine*, u: Jugoslovenski istorijski časopis, br. 3–4, Beograd 1966.

Petrović, Emil. *Javljenja singarmonizama v istoričeskoj fonetike rumynskogo jazyka – sledstvie slavyano-rumynskoj jazykovoju interferencii*, Romanoslavica II, București 1958.

Petrović, Iguman Filaret. *Manastir Vratna*, u: „Vesnik Srpske crkve” za 1891.

Petrović, Lazar R. (sveštenik knjaževački), *Beseda kojom je, jerej Lazar R. Petrović pozdravio episkopa timočkog Gospodina Melentija u crkvi knjaževačkoj, prilikom kanonične posete*, u: Vesnik Srpske crkve VI, Beograd, 1896.

Petrović, Petar Ž. *Stari Vlah*, Glasnik Etnografskog muzeja, knj. 24, Beograd, 1961.

Petrović, R. *Dugoročne promene etničke strukture u SR Srbiji*, Zbornik Filozofskog fakulteta, XIII-2, Beograd, 1983.

Petrovici, Emil – Cazacu, B. *Chestionarul noului atlas lingvistic romîn*, u: Fonetica și Dialectologie, Vol. V, Extras, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.

Petrović-Rignault, Marijana. *A propos du futur et de la modalité: description du futur en valaque – dialecte daco-roumain de Serbie orientale*, Balcanica XXXV, Belgrade, 2005.

Philippide, Al. *Originea românilor*, I, București 1923.

Phleps, Fredericus. *De Valachorum origine dissertatio*, Cibinii 1829.

Piĉ, Iosif Ladislau. *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880.

Piĉ, Josif Ladislau. *Übbstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880.

Popa, R. *Țaraa Maramuređului în veacul al XIV/lea*, București, 1970.

Popov, Nebojša. *Domet moralne osude sile*, u: Republika, no. 211 (1999).

Popović, Dušan J. *Srbija i Beograd od Požarevačkog do Beogradskog mira (1718–1739)*, Beograd, SKZ, 1950.

Popović, Dušan. *Velika seoba Srba 1690*, Beograd, 1954.

Popović, I. *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955.

Popović, I. *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad, Matica srpska, 1955.

Popović, I. *Neki gentilni i njima srodni termini kod Crnogoraca i Arbanasa*, Radovi Naučno društvo BiH, II, Sarajevo, 1954.

Popović, Kosta. *Odlomak iz putovanja po Srbiji pitomaca knež. srbskog liceja u godini 1863*, u: Danica: list za zabavu i književnost, izdaje i uređuje Đorđe Popović, god. V, br. 31, Novi Sad, 1864.

Popović, Kosta. *Put licejskih pitomaca (jestastveničkog odeljenja) po Srbiji godine 1863*, Beograd, 1867.

Popović, Milorad. *Letopis Radujevačke parohije – Sreza Negotinskog, Oblasti Timočke*, u: BAŠTINIK, Godišnjak Istorijskog Arhiva Negotin, br. 14, Negotin, 2011.

Prokić, R. *Srednjovekovna arhitektura Petruške oblasti*, Kragujevac, Zavod za zaštitu spomenika kulture, 1986.

Protase, Dumitru. *Așezarea și cimitirul daco-roman de la Obreja (Transilvania). O nouă dovadă despre permanența populației autohtone în Dacia romană și postromană*, u : AMN, VIII, 1971.

Protase, Dumitru. *Cimitirul de la Soporul de Cîmpie și importanța lui pentru problema persistenței în Dacia romană*, u : *Omagiu lui C. Daicoviciu*, București 1960.

Protase, Dumitru. *La population Daco-Romaine en Transilvanie et dans le Banat. Depus l'abandon de la Dacie jusqu'à la venue des Slaves*, u : *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*, 3 (1975–1976).

Protase, Dumitru. *Le cimetière de Soporul de Cîmpie un nouveau temoignage de la présence des Daces en Dacie Romaine*, u : *Dacia*, 13 (1969).

Protase, Dumitru. *O așezare dacică și daco/romană de la Slimnic (jud. Sălaj)*, u : *SCIV*, 21, nr. 2, 1970.

Protase, Dumitru. *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și epoca sa*, Bukarest, 1966 (= *Biblioteca de arheologie*, 9).

Protase, Dumitru. *Țaga. Două așezări din perioada finală a etnogenezei românilor (sec. IV–VI și sec. VII–VIII, Cluj-Napoca, 2003.*

Protase, Dumitru. *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cîmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*, București 1976.

Pușcariu, S. *Studii istroromâne*, Craiova, 2005.

Rački, F. *Hrvatska prije XII vijeka*, Rad JAZU LVII, Zagreb 1881.

Radić, Radivoj. *Srbi pre Adama i posle njega – Istorija jedne zloupotrebe: Slovo protiv „novoromantičara”*, Beograd, Stubovi kulture, Biblioteka Minut, knj. 26, 2003. i 2005².

Radivojević, T. *Lepenica*, Srpski etnografski zbornik XIV, Beograd, 1903.

Radivojević, B. *Obrazovna struktura stanovništva, Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991*, Beograd, Savezni zavod za statistiku, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1995.

Radivojević, T. *Jugoslavija u slici i reči I*, Beograd, 1927.

Radojičić, Dj. Sp. „*Bulgaralbanitoblahos*” i „*Serb-albanitobulgaro-blahos*”, *Romanoslavica*, 13 (1966).

Radonić, Jovan. *Pismo A. I. Turgenjeva mitropolitu Stratimiroviću i odgovor mitropolitov s prilogom njegove rasprave o Vlasima*, Letopis Matice srpske, knj. 223–228, sv. I–VI za godinu 1904, Novi Sad, 1904.

Radonić, Jovan. *Prilozi za istoriju Srba u Ugarskoj*, I, Novi Sad 1909.

Radonić, Jovan. *The Banat and the Serbian-Romanian Frontier Problem*, Paris, 1919.

Radonitch, Jov(an). *Le droit historique des Roumains et des Serbes sur la Banat*, *Revue des Études Historiques*, Octobre-Décembre, 1916.

Radosavljević, Nedeljko. *Timočka episkopija po popisu iz 1836*, u: *Istorijski časopis*, knj. LII (2006).

Radovanović, Svetlana. *Etnička struktura i maternji jezik stanovništva*, u: *Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991. godine*, Beograd, Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, 1995.

Raduški, Nada. *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji : Etničke promene i demografski razvoj*, Beograd, Institut društvenih nauka, 2007.

Reč naroda, God. LXX, br. 3382 (utorak 18. avgust 2015).

Regnault, E. *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, preuzeto od: Tihomir R. Đorđević, *Istina u pogledu Rumuna u Srbiji*, Bor, Narodna biblioteka Bor, 2006.

Rizaj, S. *Uloga Vlaha primićura u rudarstvu Kosova i Srbije u XV i XVI veku*, Radovi knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 22, urednik Desanka Kovačević Kojić, Sarajevo, 1983.

Roesler, Robert. *Romanische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Romaeniens*, Leipzig, 1871.

Roksandić, Drago. *The Dinaric Vlachs/Morlachs in the Eastern Adriatic from the Fourteenth to the Sixteenth Centuries: How Many Identities?*, Venezia–Wien, 2009.

Romania, recueil consacré à l'étude des langues et des littératures Romanes, 7-ème année 1878.

Romanski, S. *Rumuni između Timoka i Morave*, Novi Sad, 2003.

Romelić, Živka. *Običaji i verovanja oko rođenja deteta u severoistočnoj Srbiji*, Etno-kulturološki zbornik za proučavanje kulture istočne Srbije i susednih oblasti, knj. I, Svrlijig, Etno-kulturološka radionica – Svrlijig, 1995.

Russu, I. I. *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacică și componența latino-romanică*, București 1981.

Russu, I. I. *Introducere la Inscriptiile Daciei romane*, I, București 1875.

Ruvarac, Dimitrije. *Mitropolija beogradska oko 1733. godine*, Spomenik SKA XLII, Beograd, 1905.

Sacerdoțeanu, Aurelian. *Considerații asupra istoriei românilor în Evul Mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, București, 1936.

Sacerdoțeanu, Aurelian. *Studiile lui D. Onciul*, în: D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, Editura științifică, 1968.

Sacerdoțeanu, Aurelian. *Vlahii din Calcidica*, In memoria lui Vasile Pârvan, București, 1934.

Saint-Martin, Jean de. *Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie* I–II, Paris, 1819.

Sakralna *topografija Negotinske Krajine*, priredio Nenad Makuljević, Negotin, 2012.

Sandfeld, K. – Skok, P. *Balkanski jezici*, u: Knjiga o Balkanu I, Beograd 1936.

Savić, Momčilo D. *Banatski dijalekat u poređenju sa rumunskim govorima u Srbiji*, Actele simpozionului. Banatul Iugoslav – trecut istoric și cultural (Begejci/Torak, 8. novembar 1997. godine), Novi Sad, 1998.

Savić, Momčilo. *Poslednji Obrenovići u narodnoj poeziji na vlaškom jeziku istočne Srbije*, u: Timočka buna 1883. i njen društveno-politički značaj za Srbiju XIX veka, Beograd, 1986.

Schafarik, Paul Joseph. *Slavische Alterthümer, Deutsche von Mosig von Achrenfeld*, II, Leipzig, 1844.

Sikimić, B. *Banjaši na Balkanu*. Identitet etničke zajednice (Biljana Sikimić, ur.), Beograd: Balkanološki institut SANU, 2005.

Sikimić, B. *Băieși din Pomoravlje*, Băieși în contextul sud-slav. Piramida I/2, Novi Sad 2011.

Sikimić, B. *Băieși în contextul sud-slav, Băieși în contextul sud-slav*, Piramida I/2, Novi Sad 2011.

Sikimić, B. *Dve manjine: Srbi i Banjaši u Mađarskoj*, Etnografija Srba u Mađarskoj 5, Budimpešta 2006 [2007].

Sikimić, B. *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana, Niš, Centar za balkanske studije, Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije, 2002.

Sikimić, B. *Etnički stereotipi o Vlasima u Srbiji*, Kulturni i etnički identitet u procesu globalizacije i regionalizacije na Balkanu, JUNIR, Niš, 2009.

Sikimić, B. *Etnolingvistički pristup vlaškoj duhovnoj kulturi – običaj „kumačenje”*, Actele simpozionului. Banatul, trecut istoric și cultural. Timișoara – Novi Sad – Reșița 2005.

Sikimić, B. *Humorni aspekti srpsko-vlaške jezičke komunikacije*, Radovi simpozijuma : jugoslovenski Banat, kultura i istorijska prošlost, knj. 4, Novi Sad, 1999.

Sikimić, B. *Skrivene manjine*, Skrivene manjine na Balkanu (Biljana Sikimić, ur.), Beograd, Balkanološki institut SANU, 2004.

Sikimić, B. *Vlaška predanja o Žojmariki u okolini Boljevca*, Actele simpozionului „Banatul trecut istoric și cultural”, Timișoara - Novi Sad – Reșița, 2005.

Šimunović, P. *Istočnojadranska toponimija*, Split, 1986.

Skok, P. *Češka knjiga o vlaškom pravu*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, knj. XXX, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1918.

Skok, P. *Etimologijski rječnik*, I, II, III.

Skok, P. *Iz rumunske literature o balkanskim Vlasima*, Glasnik Skopskog naučnog društva, III, Skoplje, 1928.

Skok, P. *O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svijetlu onomastike*, u: Rasprave IV, Ljubljana, Znanstveno društvo za humanistične vede, 1928

Skok, P. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I–II*, Zagreb, 1950.

Škrivanić, G. *Vlastelinstvo velikog čelnika Radića Postupovića*, Istorijski časopis, knj. XX (1973).

Slavici, Ioan. *Românii de peste Carpați*, ediție Constantin Mohanu, Editura Fundației Culturale Române, 1993.

Smit, Antoni D. *Nacionalni identitet*, Beograd, 1998.

Soresku-Marinković, Anamarija. *Bajanja iz Podgorca*, Razvitak XLVI, br. 223–224 (2006).

Sorescu, Annemarie – Sikimić, Biljana. *Din lexicul dialectal al satului Gradskovo*, Lumina LVI/4–5–6 (47–48–49), Novi Sad, 2003.

Sorescu-Marinković, Annemarie. *Românii din Timoc astăzi : ființe mitologice*, Cluj/Napoca, Argonaut.

Soukry, Arsen. *Géographie de Moïse de Chorène d'après Ptolémée, texte arménien traduit en français*, Venise, 1881.

Spinei, V. *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, SCIVA, XXIV/1 (1973).

Spomenica *Timočke eparhije : 1834–1934*, prir. Milan Cvetinčann, Sremski Karlovci, 1934.

Srbiziranje i organizacija škola, Nikola Stojanović, učitelj Jasikovački čitao na zboru „omoljskih učitelja” 27 decembra 1882, u: Učitelj, god. II, Beograd, 1883.

Stanescu, E. *Les „mixobarbares” du bas-Danube au XI-e siècle: Quelques problèmes de terminologie des textes*, u: Nouvelles études d'histoire, III.

Stanković, Vladimir. *Romi u svetlu podataka jugoslovenske statistike*, u: Romi u Jugoslaviji – problemi i tendencije. Zbornik radova SANU, knj. LXVIII, uredio Miloš Macura, Beograd, 1992.

Stanojević, Gligor – Tadić, Jorjo. *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI–XVIII vijeka*, Beograd, Istorijski institut, 1970.

Stanojević, M. *Antropogeografski pregled Timočke Krajine*, Spomenica stogodišnjice oslobođenja Timočke Krajine 1833–1933, Beograd, 1933.

Stanojević, M. *Antropogeografski pregled Timočke Krajine*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine, knj. IV, Zaječar 1937.

Stanojević, M. *Antropogeografski pregled Timočke Krajine*. Crna Reka – Antropogeografski prilozi, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd 1931.

Stanojević, M. *Crna Reka – Antropogeografski prilozi*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke Krajine knj. III, Beograd, 1931.

Stanojević, M. *Nekoliko natpisa i zapisa u manastiru Krepičevcu i Lopušanskoj crkvi*, Nastavnik 15, Beograd, 1904.

Stanojević, M. *Prosvetne prilike u Timočkoj Krajini i u Zaječaru*, Zbornik priloga za poznavanje Timočke krajine – Antropogeografski pregled Timočke Krajine, knj. IV, Zaječar, 1937.

Stanojević, M. *Timok*, Srpski etnografski zbornik, knj. LV, Beograd 1940.

Stanojević, Tihomir. *Negotin i Krajina od prvih tragova do 1858. godine*, knj. 1, Negotin 1972.

Stănescu, E. *La crise du Bas/Danube byzantin au cours de la seconde moitié du XIe siècle*, u: *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, IX, 1966.

Stefanović Karadžić, Vuk. *Izabrani istoriski spisi*, uredio Veljko Kuprešanin, Beograd, 1952.

Stivenson, Frensis S. *Istorija Crne Gore*, Podgorica, CID, 2001.

Stoicescu, Nicolae. *O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român pe teritoriul strămoșesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

Stojančević, Vidosava. *Etno istorijski procesi u istočnoj Srbiji u 19. veku*, Negotin, 2003.

Stojančević, Vladimir. *Ključ i Porečka Reka od kraja 18. veka do oslobođenja 1833. godine*, Beograd, Posebna izdanja, knj. DCXXVI, Odeljenje istorijskih nauka SANU, knj. 20, 1994.

Stojančević, Vladimir. *Knez Miloš i istočna Srbija*, Beograd, 1957.

Stojanjelović, Dragan. *Ispratilja*, u: *Mladi istraživači Srbije*, 70, Beograd 1999.

Stojanović, St. *Istorija srpskog naroda*, Beograd, 1926.

Subotić, Vojislav M. *Rusalje u Srbiji ili padalice u selu Dubokoj u Zviždu*, u: *Prvi kongres srpskih lekara i prirodnjaka 1904*, knj. I, Lekarsko-apotekarska sekcija, Beograd, 1905.

Sulzer, Franz Joseph. *Geschichte des transalpinischen Daciens das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange*

des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte, vol. II, Wien 1781.

Szabo, J. *Note de călătorie din Serbia, din punct de vedere geografic și etnografic*, Budapesta, 1875, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008.

Șerban, C. *O știre privind pe românii din nordul Dunării în 1205*, u: R. Ist., nr. 10, 1979.

Șincai, Gh. *Opere*, II, București, 1969.

Tatalović, Siniša. *Manjinski narodi i demokracija*, Podgorica, Centar za toleranciju i dijalog, 2001.

Tekavčić, P. *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike*, *Onomastica jugoslavica*, VI, Zagreb (1976).

Tekelija, Sava. *Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und es nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt von k. Rath v.*, Halle, 1823.

Teodor Dan Gh. *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*. – u: SCIV, 19 (1968).

Teodor, Dan Gh. *Lăcrămioara Marin-Stratulat*, Carpica XXXII, Iași, 2003.

Teodor, Dan Gh. *Natives and slavs in the east-carpathian regions of Romania in the 6th-10th centuries*. – u: Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania, Bukarest, 1975.

Teodor, Dan Gh. *Spațiul carpato-dunăreano-pontic în mileniul marilor migrații*, Buzău, 2003.

Teodor, Dan Gh. *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI e.n. : contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, Junimea, 1978.

Thiriet, F. *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, III, Paris, 1961.

Thumman, Ioan. *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774.

Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen Völker*, Leipzig, 1774.

Togan, G. *Zur Frage der Herkunft und Sprache der Rumänen bei Laurentius Toppeltinus*, u: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, XI, 1968, nr. 2.

Tomaschek, W. *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, Topographische, archeologische und ethnologische Miscellen. Izvod iz Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd., XCIX, II Heft, 1881, Wien, 1882.

Tomaschek, Wilhelm. *Über Brumalia und Rosalia, nebst Bemerkungen über den besischen Volksstamm*, Wien, 1869.

Tomaschek, Wilhelm. *Zeitschrift für Österreich. Gymnasien*, 1872.

Tomaschek, Wilhelm. *Zeitschrift für Österreich. Gymnasien*, 1877.

Tomaschek, Wilhelm. *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, Wien 1887.

Tomić, Jov. N. *Novi Grad – Kladovo – Fetislam*, Glas Srpske kraljevske akademije, LXX, drugi razred, 43 (1906).

Tomić, M. *Antroponimija Karaševaca II*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XVIII/1 (Poseban otisak – 1974).

Tomić, M. *Elementele lexicale românești în graiul sîrbesc din localitatea Svinița /Județul Mehedinți/*, *Fonetica și dialectologie*, vol. IX (Extras – 1975).

Tomić, M. *Govor Sviničana*, Srpski dijalektološki zbornik, XXX, Rasprave i građa, Beograd, 1984.

Tomić, M. *Makedonski jazik*, Makedonaski elementi u antroponimiji Sviničana, SR Rumunija, god. XXIII, Skopje, 1972.

Tomić, Mile. *Govor Sviničana*, Srpski dijalektološki zbornik, knj. XXX, Rasprave i građa, Beograd, SANU, Institut za srpskohrvatski jezik, 1984.

Tomić, Mile. *Srpski i hrvatski govori u Rumuniji*, Razvitak, god. XII, br. 4–5.

Tomić, S. *Drobnjak*, Srpski etnografski zbornik, IV, Beograd, 1902.

Töppelt, L. *Origines et occasus Transylvanorum*, Lyon, 1667, preuzeto iz knjige: F. Copcea, *Istoriografia românilor din Serbia de sud-est*, Craiova, 2008.

Torouțiu, I. E. *Studii și documente literare*, vol. IV, Institutul de arte grafice „Bucovina”, București 1933.

Truhelka, Č. *Studije o podrijetlu*. MH, Zagreb, 1941.

Търкова-Займова, V. *Quelques remarques sur les noms ethniques chez les auteurs byzantins*, u: *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest, 1968.

V. Frank von Frankenstein, *Breviculus Originum Nationum et praecipue Saxonicae in Transsilvania*, 1666.

Vaillant, A. *Les langues slaves méridionales et la conquête turque*, Byzantinoslavica XVI, Prague 1953.

Valentini, G. *La famiglia nel diritto tradizionale albanese*, Annali lateranensi, X, 1945.

Vasić, Milan. *Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Akademija nauka BiH, Djela XXIX, knj. 17, Sarajevo 1967.

Vâlsan, George. *Românii din Bulgaria si Serbia*, Craiova, Scrisul românesc, 1996.

Veličković, Milan – Maksimović, Stefan. *Spomen obeležja i spisak poginulih ratnika u ratovima za oslobođenje i ujedinjenje od 1912–1920. na teritoriji opštine Zaječar*, Zaječar, SUBNOR, Udruženje potomaka ratnika 1912–1920. godine, 2012.

Veljković, Stevan M. *Radio televizija Zaječar : 1944–2009 : 65 godina Radio-Zaječara : 15 godina Timočke televizije*, Zaječar, Akcionarsko društvo „Radio-televizija Zaječar”, 2009.

Vesić, M. *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd, 1978.

Vesić, Miladin Ž. *Stanovništvo i migracije u istočnoj Srbiji*, Beograd, SANU, Geografski institut „Jovan Cvijić”, Posebna izdanja, knj. 31 (1978).

Vesti na vlaškom. Džiljilji ša trjekut – Investicijlji in građinjicî, Prevodu: Goran Gramić, u: *Oko istoka – Bilten javnog preduzeća „Štampa, radio i film”*, br. 13, 19. jul 2013.

Vinja, V. *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule*, Zagreb, 1951 /disertacija/.

Vitković, G. *Izveštaj napisao Maksim Radković eksarh beogradskog mitropolita*, Glasnik SUD 56, Beograd, 1884.

Vlahović, P. *Etnički procesi i etnička simbioza stanovništva severoistočne Srbije*, Etnički odnosi Srba sa drugim narodima i etničkim zajednicama, Posebna izdanja, knj. 44, Beograd, 1998.

Vlahović, P. *Etnički procesi*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, knj. 57, Beograd, 1993.

Vojvodina, I. *Od najstarijih vremena do Velike seobe*, Novi Sad, 1939.

Vries, J. de. *Altermanische Religionsgeschichte*, Berlin, 1957, Bd. I–II.

Vujadinović, Stevan. *Poreč. Privredno-geografske odlike i saobraćajne veze* (Primljeno na V skupu, 12. maja 1961, Odeljenje prirodno-matematičkih nauka), Beograd 1962.

Vukanović, T. P. *Les Valaques, habitants autochtones des pays balcaniques* L'Etnographie, Paris, 1962.

Vukčević, Nikola. *Etničko porijeklo Crnogoraca*, Beograd, 1981.

Weigand, Gustav. *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*, Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1899.

Weigand, Gustav. *Die Sprache der Olympo-Walachen nebst Einleitung über Land und Leute*, Leipzig, 1888.

Weigand, Gustav. *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets*, Leipzig, Barth, 1909.

Weigand, Gustav. *Vlacho-Meglen: Eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.

Wijk, N. van. *Taalkundige en historiese gegevens betreffende de ondsten betrekkingen tussen Serven en Bulgaren*, Amsterdam, 1923, in: Saopštenje Kraljevske Akademije nauka, Literarna sekcija, vol. 55, seria A, nr 3.

Wolski, Wanda. *Mošteniri preistorice în arta populară românească*, u: Apulum, 7 (1969).

Xenopol, A. D. *Istoria Romanilor din Dacia Traiană*, vol. I–VI, Iași, 1888.

Xenopol, A. D. *Teoria lui Rösler: Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, București, 1998.

Xenopol, A. D. *Teoria lui Rösler: Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884.

Zašto naš narod u Austriji propada, od dr-a Đ. Natoševića, u: Srbski letopis za godinu 1865, god. XXXIX, knj. 110, U Novom Sadu, 1866.

Zbucea, Gheorghe – Dobre, Cezar. *Românii timoceni: destin istoric și documente*, București, Editura DC Promotions, 2005.

Zbucea, Gheorghe. *Românii Timoceni – scurtă istorie*, Timișoara, Editura Mirton, 2002.

Zeuss, G. *Die Deutschen und die Nachbarstaemme*, Heidelberg, 1925.

Živković, Tibor. *Sloveni i Romeji*, Beograd, Istorijski institut SANU, Posebna izdanja, knj. 33, 2000.

Živković, Vasa. *O srpskoj slavi i danima koji se slave*, Požarevac, 1908.

Živojinović, Dragoljub R. *Kralj Petar I Karađorđević život i delo: U Otadžbini 1903–1914. godine*, Beograd 1990.

Znameniti događai novie srbske istorie na kratko u vezanom i prostom slogu spisani Gerasimom Georgievićem, episkopom šabačkim, U Beogradu, Pečatano Knjažesko-Srbskoj Knjigopečatni, 1838.

Zöllner, Erich. *Die politische Stellung der Völker in Frankenreich* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, XIII), Vienna, Universum Verlagsgesellschaft, 1950.

Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów słowianszczyzny, ed. G. Labuda, I, Varšovia, 1961.

Zub, Al. *Biruit-au gândul*, Iași, Junimea, 1983.

Zub, Al. *Sinteza xenopolitană*, u: A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traianaă*, vol. I, Editura științifică și enciclopedică, 1985.

Zugravu, Nelu. *Istoria romanității nord-dunărene (secolele II–VII)*. Contribuții la etnogeneza românilor, Iași, 1994.

Žunić, Dragan. *Etnički stereotipi u književnosti balkanskih naroda*, u: Integracija i tradicija = Integration and tradition, priredio/Edited by Mile Savić, Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2013.

Георгиев, Св. *Иператор Фридрих Барбароса на Балканския полуостров и българските земи*, Българска историческа библиотека, III 2 (1930).

Голубовић, Милена. *Вуорба иш култура Влаха*, Београд: Завод за уџбенике, Петровац на Млави: Национални савет Влаха, 2014.

Златарски, В. Н. *История на българската държава през средните векове II*, София, 1934.

Иванов, В. В. – Топоров, В. Н. *К вопросу о происхождении этнонима „Valahi”*, АНСССР, Институт славяноведения и балканистики, Москва, 1979.

Иванов, Й. *Богомилски книги и легенди*, София, 1925.

Коледаров, Петър. *Политическа география на средновековната българска държава : Първа част : От 681 до 1018 г.*, София, Издателство на Българската академия на науките, 1979.

Королюк, В. Д. *Термин „волошская земля” в раннесредневековых письменных источниках, и: Этническая история восточных романцев, Древность и средние века*, Москва, 1979.

Литаврин, Г. Г. *Болгари и Византи в VI-XII вв.*, Москва, 1960,.

Литаврин, Г. Г. *Влахи византијских источников X-XIII вв.*, Юго-восточная Рвропа в средние века, Кишинев, 1972.

Мишев, Стр. *Третиат кръстоносен поход и българите*, Известия на Института за (българската) история, 7 (1957).

Мутафчиев, П. *История на българския народ (681–1323)*, София, 1986.

Романски, Ст. *Власите и цинцарите въ България* (Rumanen und Aromunen in Bulgarien. Mit 16 Bildern und einer Karte von Prof. Dr. G. Weigand. Leipzig, 1907), Периодичко списание, кн. LXIX, София, 1908.

Романски, Ст. *Ромъните между Тимокъ и Морава*, македонски прегледъ : Списание за наукалитература и общественъ животь, година II, кн. 1, София, Македонскиятъ наученъ институтъ, 1926.

Сикимић, Б.: Обичај „кумачење” код Влаха и Срба у североисточној Србији и јужном Банату (проблеми етнолингвистичких истраживања), Истраживања по славјанској диалектологији 7, Славјанска диалектна лексика и лингвогеографија, Москва 2001, 112–126.

Сикимић, Б. Полевые исследования „влахов” северо-восточной Сербии, Актуальные вопросы балканского языкознания, Санкт-Петербург 2003

Успенский, История Афона, Киевъ, вол. III; Востокъ христіанскій, 1877.

Јакшич, В. *О плетепотъ составѣ населения въ Княжествѣ сербском*, С. Петербургъ, Типографія Майкова, 1872.

D. Internet

<http://eparhija-timocka.org/njegova-svetost-patrijarh-srpski-utimočkoj-eparhiji/>

http://flag.blackened.net/revolt/eastern/bulgaria_1903.html or in <http://www.savanne.ch/tusovka/welcome.en.html>

<http://img90.imageshack.us/img90/5174/haplogroupi2a.gif>.

<http://www.marxists.org/reference/archive/dimitrov/index.htm>

<http://www.montenegro.org.au/M.html>

<http://www.paundurlic.com>.

<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=11.msg20#msg20>

<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=11.msg20#msg20>

<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=514;topicseen>

<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=8.msg14#msg14>

<http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik> (preuzeto 31. oktobra 2015)

<http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/svereci.php>

<http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/vlaska-sela.php>

<http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/vlaska-sela.php> (28. januara 2015.)

<http://www.poreklo.rs/2012/08/28/veze-srpskih-i-rumunskih-vladarskih-porodica/> petar-iv-rares/

<http://www.poreklo.rs/2013/07/13kulize-rodovi-koji-slave-sv-mratu/>

http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/99/211/211_3.html

http://www.blic.rs/stara_arhiva/naj-novije-vesti/23259/Apel-patrijarha-srpskom-stanovništvu-u-Timočkoj-krajini (2. decembraa 2014].

<https://m.facebook.com>Zajecar-info-7>

<https://sr.wikipedia.org/sr/%25D0%2590%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D1>

https://wikipedia.org/wiki/OZNA#cite_note-1

<https://www.facebook.com/ilija.floric?fref=ts>

<https://www.nacionalnisavetvlaha.rs/onamaodbori.html>

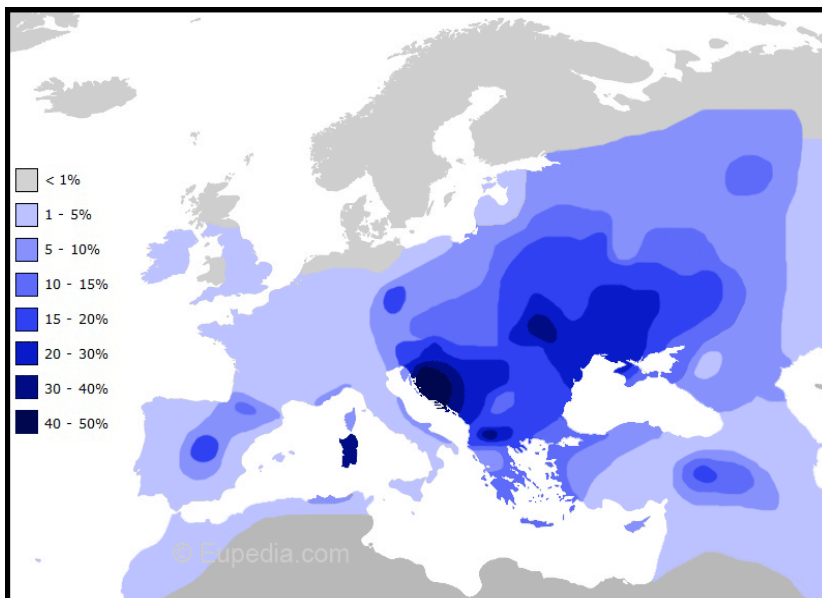
<https://www.youtube.com/channel/UCCkYQLnYUFtRhJjEKVlCEag>

https://www.youtube.com/watch?v=8b1rsFhCW_Y

https://www.youtube.com/watch?v=EMo6BK7ggFw&feature=player_embedded#t=0

<https://www.youtube.corn/watch?v:FLLgloUy4a8>

PRILOZI

**Karta 1. Starosedelačka I2a haplogrupa (MAPA I2a 1 P37.2)
preuzeta sa navedenog sajta (14. 09. 2016):
dnk.poreklo.rs/y-dnk-haplogrupa-i-najčešća-kod-Srba**

**Teritorija formiranja naroda istočne Romanije,
Jirečekova linija i migracije stanovništva do X veka**

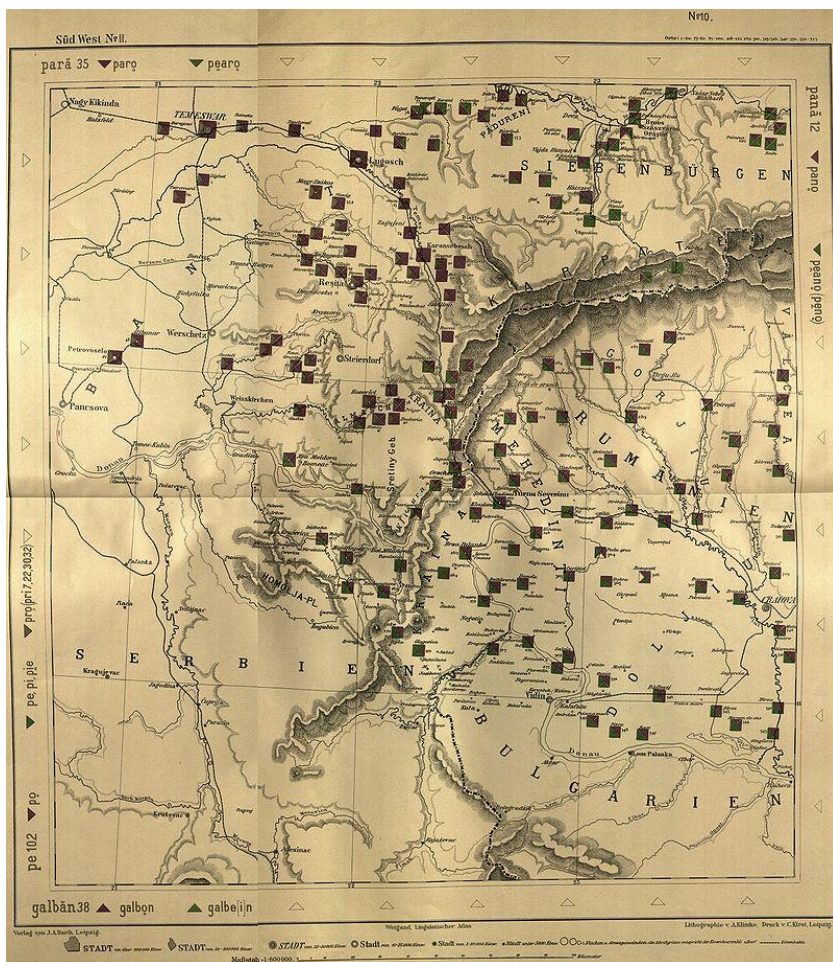

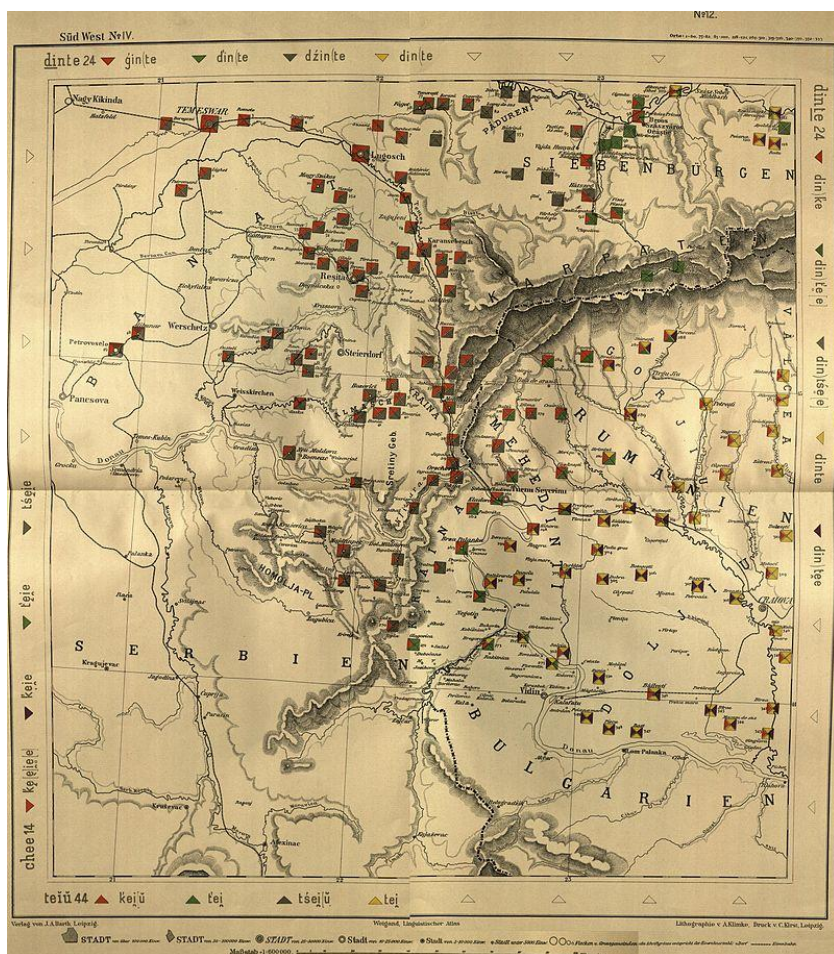
Etnička karta s naseljima u kojima žive Rumuni (Vlasi) istočne Srbije (preuzeta sa navedenog sajta 29. 11. 2015.)
<http://www.paundurlic.com/vlaski.recnik/mapa-naselja.php>

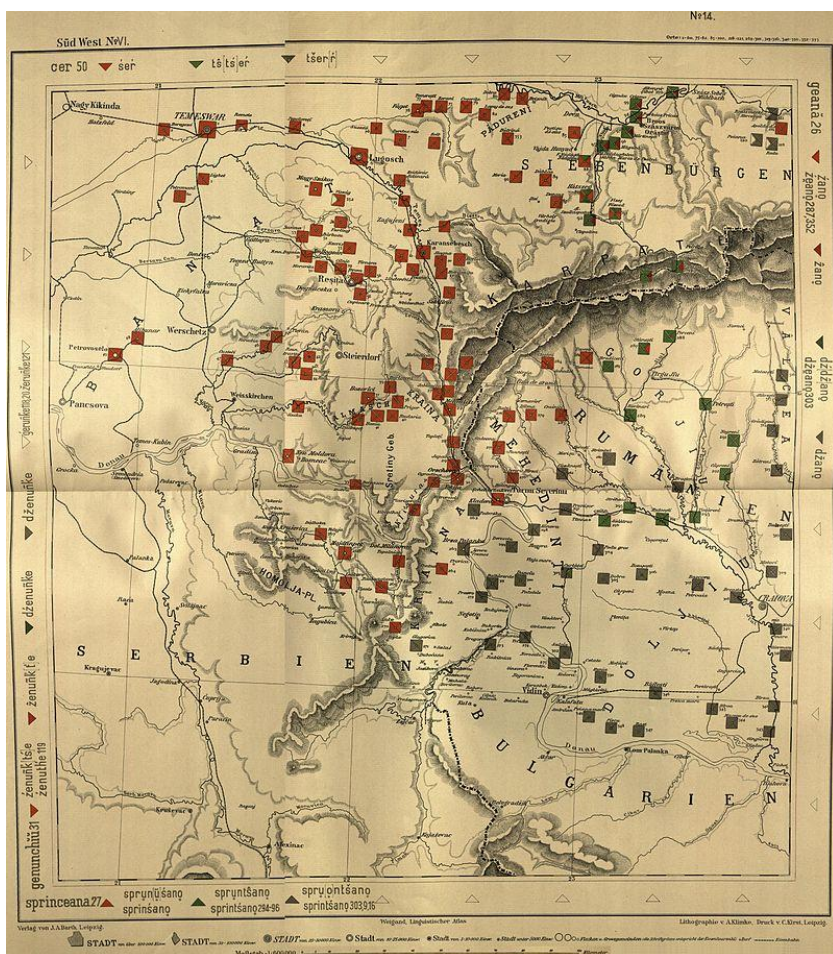

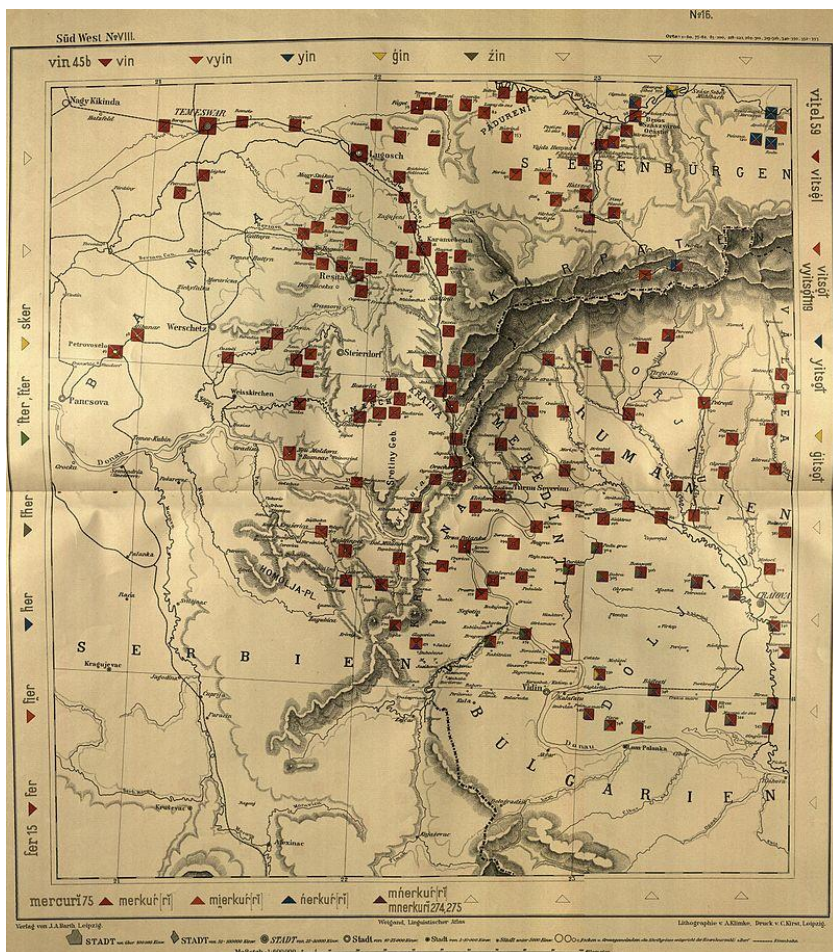
**Gustav Vajgand je na sledećim kartama prikazao deo
uporednih istraživanja rumunskih govora istočne Srbije,
Banata, severozapadne Bugarske i Rumunije:
Gustav Weigand, Linguistischer Atlas des dacorumänischen
Sprachgebiets, Leipzig, Barth, 1909.
https://ro.wikipedia.org/wiki/Graiul_moldovenesc**

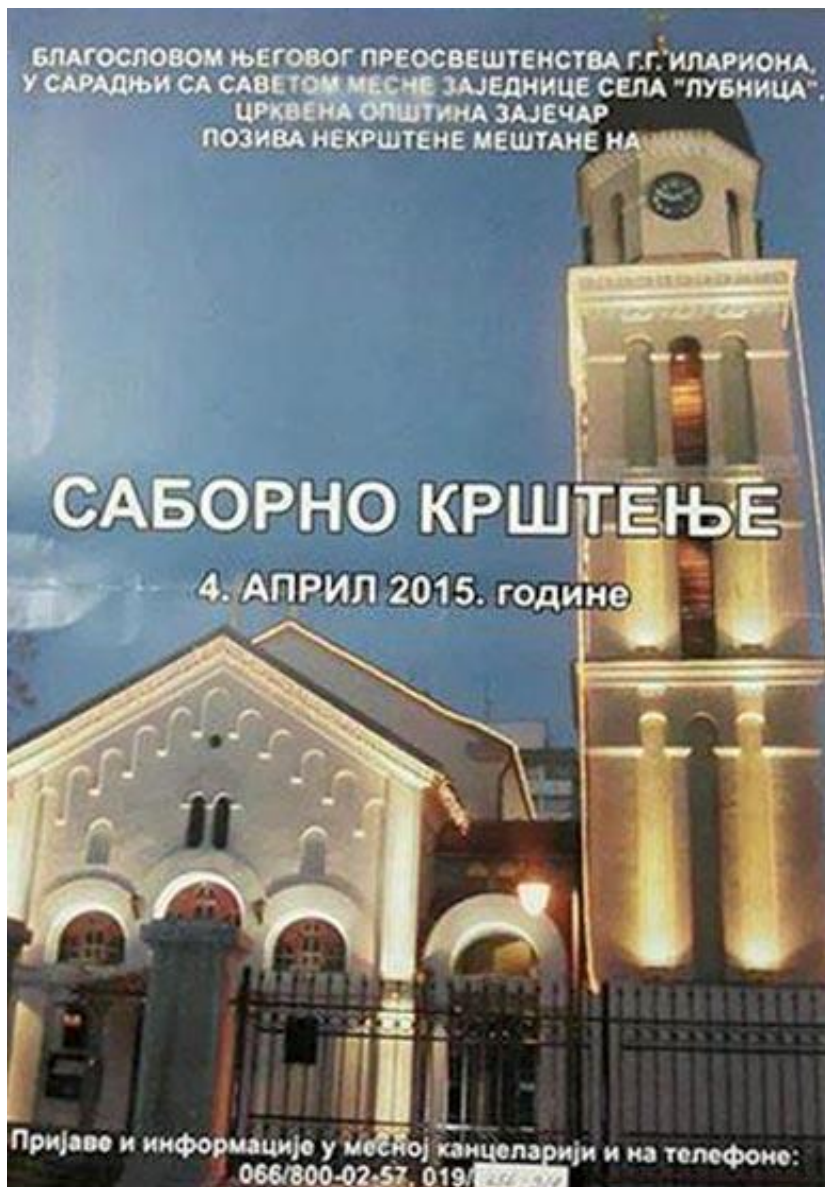

Plakat „Saborno krštenje“ mešana (Rumuna/Vlaha) Lubnice

Ilija Floric

11 минута

VAŽNO OBAVEŠTENJE!

U NEDELJU 11. OKTOBRA 2015. U SELU RAŠANAC, OPŠTINA PETROVAC NA MLAVI, 11 SVEŠTENIKA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE OBAVIĆE KOLEKTIVNO KRŠTENJE DECE I MEŠTANA SELA RAŠANAC

POKROVITELJ OVOG ČINA JE NACIONALNI SAVET VLAHA POŽIVAMO VAS DA PRISUSTVUJETE OVOM VELIČANSTVENOM ČINU SVETE TAJNE KRŠTENJA, KOJI ĆE OTPOČETI U 8 ČASOVA

👍 Свиђа ми се

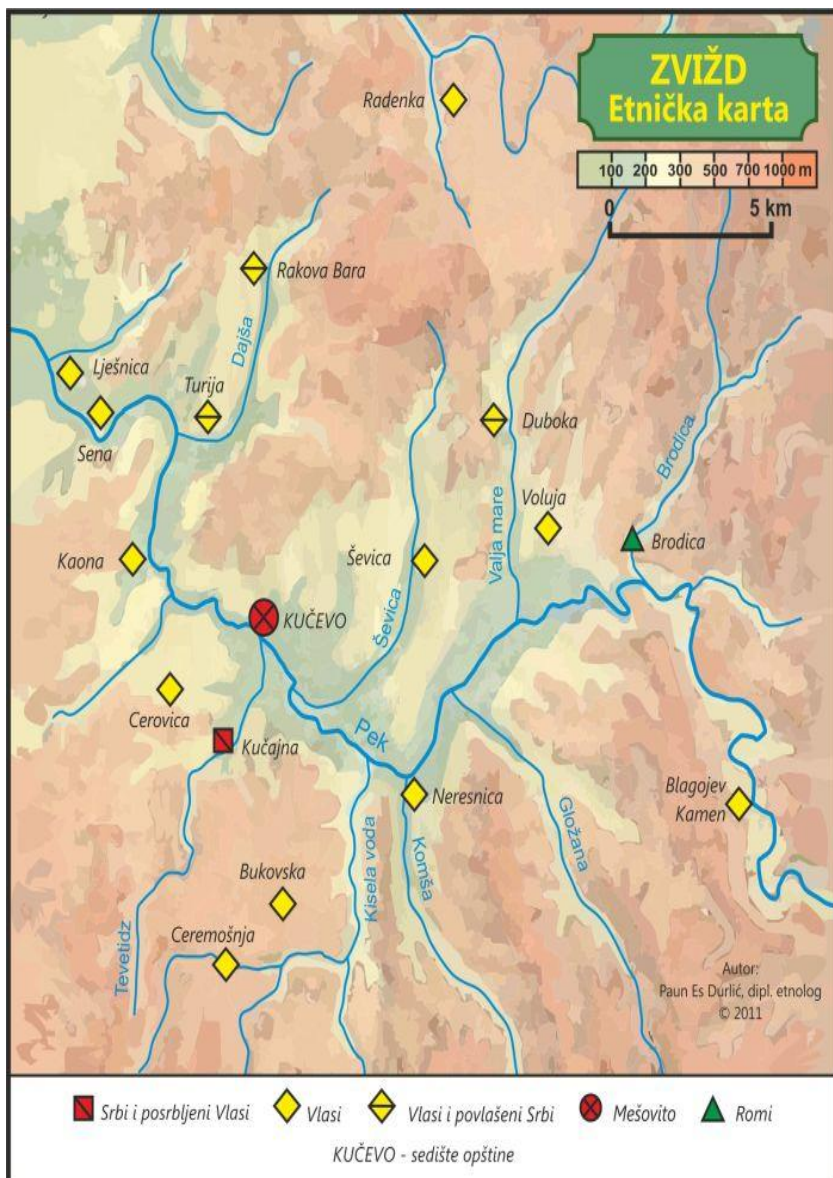
💬 Коментар

🔄 Подели

**Kolektivno krštenje Rumuna (Vlaha) u Rašancu
od strane sveštenika Srpske pravoslavn crkve**

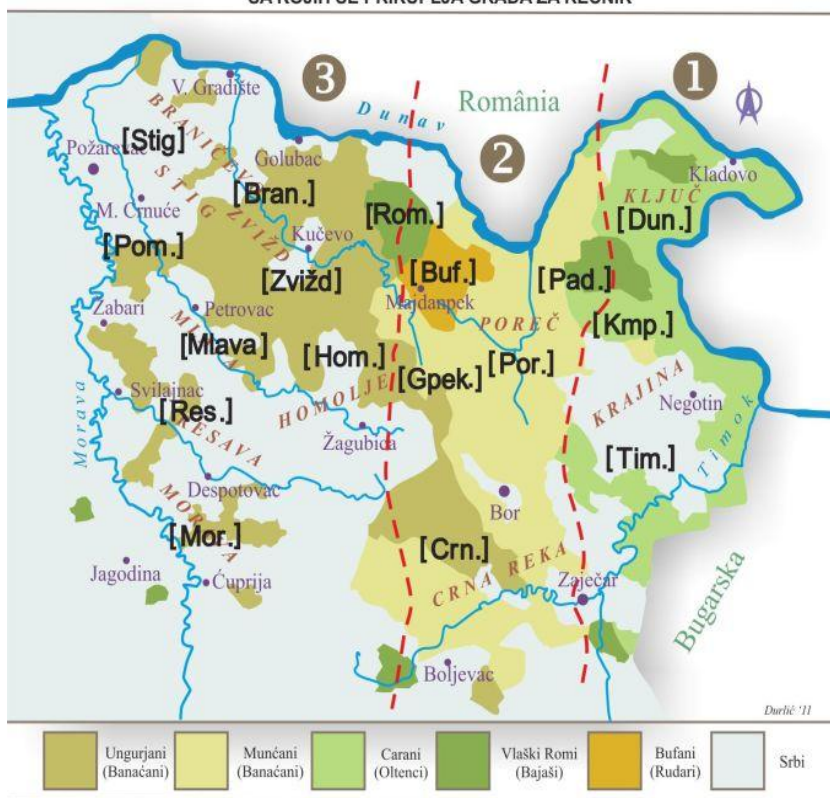

<http://www.paundurlic.com/forum.vlasi.srbije/index.php?topic=2080.msg8881>

**Etnička karta Zvižda (preuzeta sa sajta:
<http://www.paundurlic.com> – 17.03.2016)**

ETNOGRAFSKA KARTA VLAHA ISTOČNE SRBIJE
SA SKRAĆENICAMA KOJIMA SU OZNAČENE OSNOVNE JEZIČKE OBLASTI
SA KOJIH SE PRIKUPLJA GRAĐA ZA REČNIK

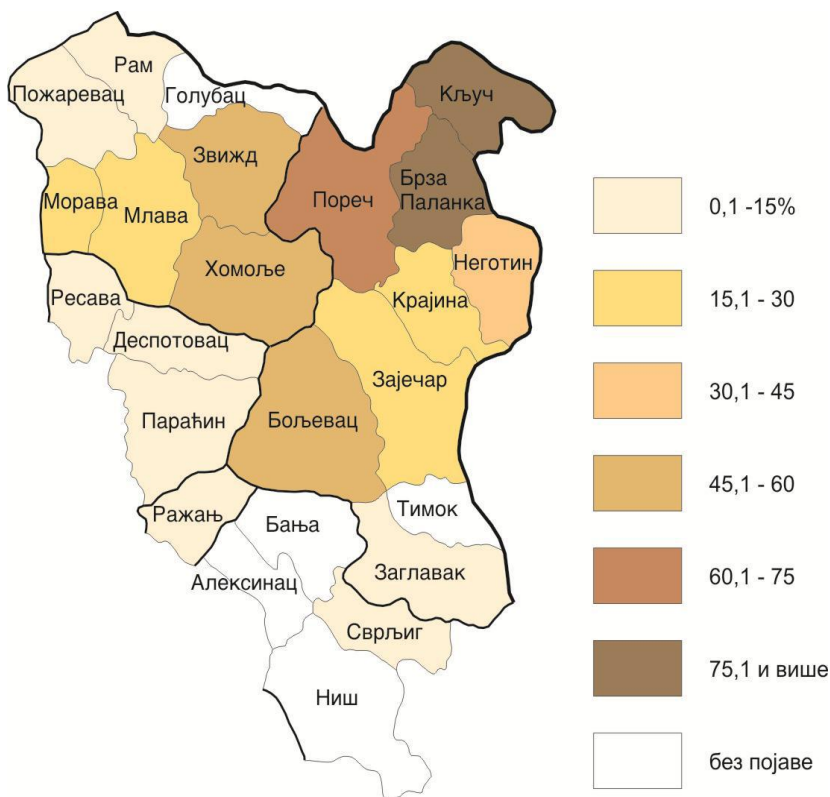
ETNOGRAFSKA OBLAST

- 1 Istočni Vlasi (Carani) 2 Centralni Vlasi (Munčani) 3 Zapadni Vlasi (Ungurjani)

GEOGRAFSKO PODRUČJE

1. [Bran.] = Braničevci 2. [Buf.] = Bufani 3. [Crn.] = Crmorečani 4. [Dun.] = Dunavljani ("Valjanci")
5. [Gpek.] = Gornjopečani 6. [Hom.] = Homoljci 7. [Kmp.] = Kmpeni 8. [Mlava] = Mlavljani
9. [Mor.] = Moravci 10. [Pad.] = Padureni 11. [Pom.] = Pomoravci 12. [Por.] = Porečani
13. [Res.] = Resavci 14. [Stig.] = Stizani 15. [Tim.] = Timočani 16. [Zvižd.] = Zviždani 17. [Rom.] = Romi

(Izradio etnolog Paun Es Durić na osnovu svog terenskog rada u periodu 1984-2013.)

Stanovništvo s rumunskim i cincarskim maternjim jezikom u istočnoj Srbiji po okruzima i srezovima (opštinama) prikazani na osnovu zvaničnih statističkih podataka iz 1921. godine

dr Annemarie Sorescu-Marinković
Naučni saradnik
Balkanološki institut SANU

R E C E N Z I J A

knjige Slavoljuba Gacovića *OD POVLAŠENIH SRBA DO VLAŠKOG JEZIKA. O poreklu i postojbini, o seobama, o srbizaciji i asimilaciji, o maternjem jeziku i o popisima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*

Rukopis Slavoljuba Gacovića *Od povlašanih Srba do vlaškog jezika. O poreklu i postojbini, o seobama, o srbizaciji i asimilaciji, o maternjem jeziku i o popisima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije* predstavlja prvi svezak petog i poslednjeg toma u ediciji *Odabrana dela o istoriji Vlaha istočne Srbije u pet knjiga*. Prva četiri toma su objavljena u reprint izdanju, pod naslovima: 1) *Neslovenske osnove u ojkonomiji Vidinskog sandžaka XV i XVI veka*; 2) *Od Rimljana i latinskog do Rumuna timočana i rumunskog*; 3) *Vlasi u dokumentima Zaječarskog istorijskog arhiva* i 4) *Kud se dedoše Rumuni Tihomira Đorđevića*, a peta knjiga je sad prvi put u štampi. Kao što možemo pretpostaviti iz naslova, i kako sam autor objašnjava u *Predgovoru*, knjiga je zamišljena kao odgovor raznim autorima koji su, u devetnaestom i dvadesetom veku, propagirali tezu da su Vlasi u stvari povlašeni Srbi, kao i članovima Nacionalnog saveta Vlaha, koji danas, u dvadeset prvom veku, propagiraju tezu da je vlaški poseban jezik, a ne poddijalekat rumunskog jezika. Opovrgnuši ove dve teze solidnom argumentacijom i naučnim aparatom, knjiga Slavoljuba Gacovića predstavlja svojevrsnu istoriju rumunskog/vlaškog naroda i jezika, od svog nastanka sve do današnjeg dana.

Knjiga je organizovana u pet velikih celina: 1) *O poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)*, 2) *Migracije Rumuna (Vlaha) unutar karpatsko-staroplaninskog areala*, 3) *Povlašavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*, 4) *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije „vlaški jezik“* i 5) *O popisima i mimikriji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*. Svaka od ovih celina

koncipirana je tako da osvetli deo odgovora na pitanje „Da li su Vlasi stvarno povlašteni Srbi?“, kako bi na kraju čitalac sâm mogao da izvuče zaključak.

U prvom poglavlju, *O poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)*, Slavoljub Gacović se dotakao jednog od spornih istorijskih i jezičkih problema na Balkanu, naime koja je bila prvobitna postojbina Rumuna. Iako je jasno da su Rumuni potomci romanizovanog stanovništva koje je preživelo slovensku invaziju, međutim, nije sasvim izvesno koje je to područje bilo kolevka rumunskog naroda. To jest, neki autori smatraju da je rumunski narod nastao isključivo severno od Dunava, dok drugi veruju da kolevku rumunskog naroda treba tražiti južno od Dunava. U ovom poglavlju dat je iscrpan pregled istorijskih, arheoloških i filoloških dela, od šesnaestog veka na ovamo, koja su zastupala dva oprečna mišljenja, naime da je rumunski (vlaški) narod nastao na prostoru današnje Rumunije, severno od Dunava, u prikarpatskim oblastima i karpatskim planinama, ili da je kolevka rumunskog (vlaškog) naroda Balkansko poluostrvo, južno od Dunava: Stara planina, Rodopi ili čak Dinaridi, oblast Timok-Osogovo-Šara itd. Slavoljub Gacović detaljno prikazuje dela rumunskih i srpskih, a i drugih stranih autora koji zastupaju ova dva mišljenja, kao i onih – malobrojnih – stručnjaka koji smatraju da se rumunski narod istovremeno formirao i severno i južno od Dunava. Na kraju ovog iscrpnog pregleda, Gacović iznosi svoj lični stav, naime mišljenje da je rumunski (vlaški) narod nastao kako južno, tako i severno od Dunava, na celom Balkanskom poluostrvu.

Drugo poglavlje, *Uzroci migracija Rumuna (Vlaha) unutar karpatsko-staroplaninskog areala*, objašnjava pojam *migracija*, dovodeći u pitanje savremeno pojimanje reči, koja naglasak stavlja isključivo na krizna vremena: migracije koje su nastale zbog ratova i buna, usled naglog pogoršavanja ekonomskih, političkih i klimatskih uslova, itd. Tačnije, citirajući Jovana Cvijića, Gacović zaključuje da, istorijski posmatrano, migracije traju vekovima, prolaze mirno, mahom neopaženo i njime se u stvari najviše izmenio etnički sastav stanovništva pojedinih oblasti na karpatsko-balkanskom prostoru. Potom autor ukazuje na najznačajnije migracije, od Julijanove deportacije romanskog stanovništva Dakije 271. godine nove ere, pa preko ranovizantijske i srednjovekovne do savremene epohe koje su

dobrim delom povezane sa migracijama romanizovanog/rumunskog stanovništva na karpatsko-balkanskom prostoru. Na osnovu iznetog materijala, autor zaključuje da su se migrativni procesi romanskog stanovništva (Vlaha ili Rumuna) unutar karpatsko-balkanskog prostora odvijali sa manjim ili većim intenzitetom od antičkog preko srednjovekovnog i turskog perioda do današnjih dana, kao i u svim kriznim vremenima. Zato se za migracije bilo kog etnosa unutar navedenog prostora ne može reći da su pokrenute tek u vreme turskih osvajanja, u XIV-XV veku, ili u vreme austrijsko-turskih ratova, u XVI-XVII, ili za vreme mnogih buna i ustanaka u XVIII ili za vreme oslobodilačkih ratova u XIX veku, kao što se najčešće pominje u literaturi, jer su mnoge migracije romanskog i rumunskog stanovništva postojale i pre i posle navedenih događaja minulih vekova.

U trećem, centralnom i najdužem poglavlju knjige, *Povlašavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*, autor opširno raspravlja o tezi u kojoj se Vlasi smatraju povlašениm Srbima. Po toj tezi, Srbi su, zbog napada i osvajanja srpskih zemalja od strane Turaka Osmanlija, u učestalim migracijama naselili zemlje današnje Rumunije (Vlaška /Oltenija i Muntenija/, Moldavija i Transilvanija /Erdelj/), pa su se kao povlašени Srbi otuda, krajem XVII, u prvoj polovini XVIII i u prvim decenijama XIX veka, vratili na prostor današnje istočne Srbije. Međutim, pobijajući argumente pristalica ove teorije, Gacović nije isključiv i prihvata da je pojedinačnih slučajeva povlašavanja ili posrbljavanja ipak bilo, ali samo kao deo prirodnog asimilacionog procesa. Sveukupni izneti materijal ima za cilj da dokaže da je teorija o Vlasima kao povlašениm Srbima samo pokriće za agresivnu politiku asimilacije Rumuna (Vlaha). U drugom delu ovog poglavlja autor se bavi stereotipima o Vlasima, kao i pitanju njihove asimilacije putem vojske, administracije, škole i crkve, od Kneževine Srbije na ovamo. Posle prikazivanja obimne građe, kao i faksimila dokumenata i iscrpne analize o ovom pitanju, izvođenje zaključaka o asimilaciji Rumuna (Vlaha) severoistočne Srbije autor prepušta čitaocima.

Poglavlje je osmišljeno i kao svojevrsni odgovor i objašnjenje Nacionalnom savetu Vlaha, koji je nedavno standardizovao „vlaški jezik“, ignorišući istorijske dokumente i stavove stručnjaka o vezi

između rumunskog jezika i vlaških govora. Zato u sledećem poglavlju, koje nosi naslov *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije „vlaški jezik“*, autor dokazuje da su govori Vlaha istočne Srbije u lingvističkom smislu poddijalekti rumunskog jezika i da je vlaški jezik popularni srpski naziv za govore rumunskog jezika kojim, kao svojim maternjim jezikom, govore Vlasi istočne Srbije. Autor ističe još jednom sinonimiju između internih naziva za ove govore (*rumâneșce, l'imba rumânască*) i eksternih naziva (*vlaški, vlaški jezik*), da bi potom čitaocima nudio pitku i dobro dokumentovanu istoriju rumunskog jezika. Posebna pažnja je posvećena trenutnom stanju maternjeg jezika Vlaha, diglosiji i drugim procesima koji ubrzavaju smrt rumunskog i prelazak na srpski jezik. Kako bi sve to ilustrirao, osim stručne literature, Slavoljub Gacović se osvrće i na Internet blogove, TV emisije i novinske tekstove na vlaškom. U posebnom delu je dat istorijski pregled vlaških fonetskih ortografija iz radova i monografskih publikacija nastalih od prve polovine XIX veka, kojima je zabeležen etno-materijal rumunskih (vlaških) govora istočne Srbije, do ortografije koju je Nacionalni savet Vlaha 2012. godine prihvatio u ćirilčnoj i latiničnoj varijanti. Autor smatra da je inflacija ortografskih rešenja kriva za degradaciju u zapisivanju rumunskog (vlaškog), pre svega folklornog, ali i etnomuzikološkog i dijalektološkog materijala sa prostora istočne Srbije, i predlaže da se za zapisivanje ovih govora prihvata standard Međunarodnog fonetskog društva.

U petom i poslednjem poglavlju, *O popisima i mimikriji Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*, autor iznosi popise Kneževine i Kraljevine Srbije, SHS, Kraljevine Jugoslavije, FNR Jugoslavije, SFR Jugoslavije, SR Jugoslavije, Srbija i Crna Gora i Republike Srbije, u kojima nailazi na elemente za raspravu kojim jezikom govore Vlasi istočne Srbije, da bi zaključio da je dinamiku kretanja broja Rumuna (Vlaha) do kraja XIX i na samom početku XX veka karakterisao relativno ravnomeran porast, naročito do popisa stanovništva Kraljevine Srbije iz 1900. godine. Problem ogromnih varijacija broja deklariranih Vlaha, od popisa do popisa, postao je naročito uočljiv u posleratnim popisima. Autor takođe uočava i problem nesrazmere između broja deklariranih Vlaha i broja stanovnika koji su izjavili da govore „vlaškim maternjim jezikom“. Sveobuhvatno objašnjenje istorijskog i socijalnog konteksta u kome su popisi sprovedeni, kao i

tadašnje državne politike, doprinosi boljem razumevanju rezultata raznih popisa. Autor vešto prati uspone i padove broja Vlaha/Rumuna u istočnoj Srbiji, od prvih pomena i turskih popisnih deftera, sve do poslednjeg popisa Srbije (2012), kao i promene u identifikaciji: Vlah ili Rumun. Poglavlje se završava sa rečima Rade Raduški, koja smatra da „će u budućnosti manjinska politika, bazirana na poštovanju posebnosti unutar jedinstva i jedinstva u različitosti, zavisiti od razvoja demokratskih procesa i uspostavljanja demokratskih institucija, što treba da omogući ostvarenje ljudskih i manjinskih prava u jednom multikulturalnom društvu. (...) Model asimilacije treba da bude zamenjen kulturnim pluralizmom koji omogućava manjinama da sačuvaju sopstvene etničke, verske i kulturne osobenosti, što ne isključuje potrebu njihovog uspešnog integrisanja u društvenu zajednicu“.

Kao prvo, moramo reći da je velika zasluga ove knjige da pruži odgovore na mnoga aktuelna pitanja koje rumunska (vlaška) zajednica istočne Srbije danas postavlja sebi, u kontekstu novih društveno-političkih dešavanja u srpskom društvu. Za razliku od prethodno četiri objavljena naslova, koji su sad ponovo oštampani u ediciji *Odabrana dela o istoriji Vlaha istočne Srbije u pet knjiga*, i koja su se isključilo bavila pitanjima starije istorije zajednice, jezičke istorije ili pomena Vlaha u starijim dokumentima, ova knjiga ima za cilj da osvetli savremenu sliku vlaškog društva i rumunskog jezika koji pripadnici ove zajednice govore. Što nije nimalo lak poduhvat, pošto je „vlaško pitanje“ još uvek osetljivo pitanje, a razni autori koji pišu o tome nisu još uvek našli adekvatan ton i potrebnu distancu.

Sto se distance tiče, Slavoljub Gacović piše iz nezahvalnog položaja *dvostrukog insajdera*, o kome je govorio antropolog Slobodan Naumović. Naime, sa jedne strane, autor pripada zajednici o kome piše, u našem slučaju vlaškoj zajednici, što znači da manje ili više svesno identifikuje sebe sa predmetom svoje studije, a sa druge strane, istovremeno pripada posebnoj podgrupi stručnjaka čiji je zadatak da proučava i konsoliduje identitet i interese svoje zajednice, kao i da ih brani argumentima kada su dovedena pod znakom pitanja. Kao član i zaštitnik svoje zajednice, dvostruki insajder će svakako regovati ako je zajednica dovedena u poziciju kulturne ili bilo koje vrste inferiornosti. Međutim, Slavoljub Gacović uspeva da prevaziđe

ove prepreke i da napiše pre svega hrabru, nekima možda neugodnu knjigu, radiografiju vlašskog naroda, društva i jezika, kao i ideologija koje su ih pratile tokom vremena. Impresivna je lakoća s kojom autor plovi kroz istorijske periode i naučne discipline, kao i mešavina najnovije literature i najstarijih dokumenata, najpreciznijeg naučnog stila i najoštrije ironije, objektivnosti neutralnog posmatrača fenomena i subjektivnosti pripadnika zajednice, kritičkog mišljenja i saosećanja za sopstvenu zajednicu, čiju sudbinu deli. Prepoznatljiv stil iz ranijih dela, sa intrigantnim naslovima i angažovanim tonom, pretvara knjigu u sočno i pitko štivo, koje je međutim bazirana na solidnim istraživanjima i originalnim, ponekad neobjavljenim dokumentima, čiji su faksimili takođe ponuđeni.

Kao što i sâm autor priznaje, ova knjiga ne bi ugledala svetlost dana da nije dela onih stručnjaka ili pojedinaca čije stavove osporava. Stoga se i njima podjednako zahvaljuje, jer su ga i njihova dela podjednako podsticala i inspirisala na rad. Iako koncipirana kao odgovor na dve teze koje autor smatra netačnim i neprihvatljivim, knjiga se može čitati i kao nezavisno delo, koje približava srpskoj čitalačkoj publici istoriju rumunskog naroda i vlaške zajednice, i samim tim objašnjava trenutna dešavanja i procese u regionu. Osnovana na arhivskim dokumentima, na naučnoj literaturi iz oblasti istorije, arheologije, lingvistike i istorije jezika, kao i na informacijama o najrecentnijim dešavanjima u istočnoj Srbiji i na rezultatima sopstvenog terenskog rada, knjiga ima jasnu naučnu vrednost zbog kvaliteta građe koja se koristi kao osnova za interpretaciju, ali će biti zanimljiva i široj čitalačkoj publici, zbog jednostavnog i jasnog stila.

Sa nestrpljenjem očekujemo najavljeni drugi svezak pete knjige, koji će, kako autor otkriva, sadržati relevantne analize aktuelnih pitanja vlaške zajednice iz severoistočne Srbije. Drugi deo pete knjige će uključiti četiri poglavlja, *Izborne liste i političke igre prilikom formiranja nacionalnih saveta Rumuna (Vlaha)*, *Nacionalni saveti Rumuna (Vlaha)* i *njihova politika identiteta*; *Nacionalni saveti Rumuna (Vlaha)* i *školstvo* i *Nacionalni saveti Rumuna (Vlaha)* i *njihova izdavačka politika*, koja se odnose na izborne liste i formiranja nacionalnih saveta, na politiku identiteta, na udžbenike i druge publikacije u kojima se pokušava dokazati da su Vlasi i takozvani

vlaški jezik nešto sasvim drugo u odnosu na Rumune i rumunski jezik, kao i na posledice agresivne asimilacije. Nadamo se da će Slavoljub Gacović i ovog puta uspeti da objektivno posmatra ove savremene fenomene i da će ponuditi zadovoljavajuće odgovore na ova osetljiva pitanja za članove vlaške zajednice.

Zbog svega navedenog, zadovoljstvo mi je da preporučim izdavaču za objavljivanje rukopis prvog svezka pete knjige Slavoljuba Gacovića u ediciji *Odabrana dela o istoriji Vlaha istočne Srbije u pet knjiga*, pod naslovom *Od povlašćenih Srba do vlaškog jezika. O poreklu i postojbini, o seobama, o srbizaciji i asimilaciji, o maternjem jeziku i o popisima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*.

U Beogradu, 12. 09. 2016.

dr Annemarie Sorescu-Marinković

Prof. dr Ljiljana Gavrilović
Filozofski fakultet
(katedra etnologiju i antropologiju)
Beogradskog univerziteta

**Recenzija rukopisa: OD POVLAŠENIH SRBA DO VLAŠKOG
JEZIKA. O poreklu i postojbini, o seobama, o srbizaciji i
asimilaciji, o maternjem jeziku i o popisima Rumuna (Vlaha)
istočne Srbije, autora Slavoljuba Gacovića.**

Obiman rukopis, koji se bavi razmatranjem i kritikom teorija o etničkom poreklu Vlaha iz istočne Srbije, podeljen je na sedam poglavlja i opremljen registrima geografskih naziva, ličnih imena i etnonima, kao i zavidno obimnim spiskom korišćenih izvora i literature.

U *Uvodnim napomenama*, autor daje osnovne parametre daljeg rada: definiciju prostora i stanovništva o kome se govori, tema i vremenskog raspona o kojima će u daljem tekstu biti reč, ciljeve i očekivane rezultate, kao i odabranu metodologiju rada.

U delu *O poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)*, autor navodi postojeće teorije o poreklu, navodeći na samom početku da „jedni [autori] donose argumente da su Rumuni (Vlasi) nastali južno od Dunava, a drugi pak da su nastali severno od Dunava. Mada, ima i onih, doduše malobrojnih autora, ali za to ne manje značajnih, koji poreklo, tj. nastanak ovog balkanskog naroda vide istovremeno i severno i južno od Dunava” i jasno ističući težnju da njegova analiza pokaže ispravnost trećeg stanovišta, odnosno locira poreklo Rumuna u celokupno područje Balkana „koje nikad nije bilo pod neposrednim uticajem helenske kulture”.

U poglavlju *Uzroci migracija Rumuna (Vlaha) unutar karpatsko-staroplaninskog areala*, Gacović navodi obimnu građu o migracijama „romanskog stanovništva (Vlaha ili Rumuna) unutar karpatsko-balkanskog prostora [koje se] odvijaju [...] učestalo sa manjim ili većim intenzitetom od antičkog, preko srednjovkovnog i turskog perioda, do današnjih dana u svim kriznim vremenima”, pokazujući tako nedostatnost istraživanja koja se ograničavaju na neke

kraće, skorije periode (u periodu turskih vlasti, austro-turskih ratova, pa sve do oslobodilačkih pokreta u 19. veku), koja nikako ne uviđaju (a što ni Gacović nigde eksplicitno ne govori, ali uspešno pokazuje) da su procesi stalnih migracija u okviru šireg areala zaustavljeni tek uspostavljanjem granica nacionalnih država u 19. i početkom 20. veka.¹

Poglavlje *Povlašćavanje Srba ili posbljivanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije* ključni je deo ove knjige. Autor tu raspravlja o oba ova (potencijalna, moguća) procesa, navodeći ogromnu literaru i veliki broj izvora koji pokazuju ogromnu zbrku nastojanja da se dokaže kako su Vlasi romanizovani Srbi i, istovremeno, kako su Rumuni/Vlasi/romansko-govoreće stanovništvo doseljenici, „ne-autohtoni” u odnosu na „autohtono” slovensko-govoreće/srpsko stanovništvo s jedne strane, ali i građu koja pokazuje kontinuirane državne strategije etničke unifikacije unutar srpske države, izgrađene na osnovu usvajanja ideja o državi-kao-naciji iz nemačkog romantizma, što je u potpunosti primereno periodu u kome je srpska nacionalna država nastajala. Ovo poglavlje je, na žalost, ostalo u okvirima etniciteta tretiranog u romantičarskom maniru, što je moglo da bude prevaziđeno stavljanjem procesa koji su se odvijali u istočnoj Srbiji u širi evropski kontekst (uvođenje državnog školstva i unifikacija jezika, koje su se tokom 19. veka odvijale npr. u Španiji, Francuskoj, Nemačkoj, a koje su uticale na etnički shvaćenu nacionalnu unifikaciju na širem državnom području; naučnici koji su bili nacionalni/državni poslenici itd.), koji bi pokazao da su strategije srpske države praktično istovetne strategijama tadašnjih aktuelnih nacionalnih država širom Evrope. Iako meni ovaj način konceptualizacije etniciteta izgleda metodološki problematičan, velika građa, do sada nikada objedinjena na jednom mestu, vrlina je koja omogućava čitaocu da priču kontekstualizuje u skladu sa svojim prehodnim znanjima. Pored toga, s obzirom na činjenicu da su i aktuelna međunarodno-pravna rešenjenja manjinskih pitanja (problema?) takođe i dalje koncipirana na romantičarskom shvatanju etniciteta, autorov „klasičan” pristup etnicitetu, zasnovan na istom

¹ Tu se, naravno, ne radi samo o romansko-govorećem stanovništvu, koje se danas prepoznaje kao rumunsko, nego praktično o svim stanovnicima tog areala.

diskursu, teško da može da čudi i verovatno jeste neophodan pre iskoraka u novije paradigme.

Poglavlje *Da li je maternji jezik Rumuna (Vlaha) istočne Srbije „vlaški jezik“*, bavi se kako tim konkretnim pitanjem, tako i odnosom između jezika kojim govore Vlasi i standardnog rumunskog književnog jezika, kao i uzajamnim uticajima između srpskih i rumunskih govora na širem području stalnih uzajamnih uticaja. Tvrdnja da je tzv. vlaški jezik zapravo stariji oblik rumunskog jezika je logično i precizno dokumentovana (bar za nekoga ko, kao ja, nema lingvističko obrazovanje).

U poglavlju *O popisivanju Rumuna (Vlaha) istočne Srbije*, Gacović se bavi popisima koji su u sebi imali i etnički/jezički kriterijum (ili se oni mogu pročitati iz popisnih podataka na osnovu ličnih imena npr.), od srednjeg veka pa do savremenih popisa stanovništva, pokazujući, naročito na primerima poslednjih popisa, kontinuirano smanjenje populacije koja se izjašnjava kao „Vlah”/„Rumun”, što zbog evidentne etničke mimikrije kao posledice marginalizacije pripadnika manjinske zajednice, što zbog procesa asimilacije koji i dalje traju.

U *Završnim razmatranjima* autor sumira rezultate iznete tokom ove obimne studije, kojoj je cilj da objasni da su, bez obzira kako ih zvali ili kako oni sami sebe zvali, Vlasi iz istočne Srbije integralni deo rumunskog etničkog/kulturnog korpusa, koji su u svom jeziku sačuvali starije elemente, one koji su u savremenoj Rumuniji transformisani standardizacijom jezika i uspostavljanjem javnog obrazovanja na tom jezičkom standardu. Taj cilj je u potpunosti ostvaren.

Osnovna vrednost ove knjige je, kao što je već rečeno, ogromna literatura i veliki broj što neobjavljenih, što objavljenih, ali rasutih izvora koji govore o romanskom/rumunskom stanovništvu istočne Srbije kroz veoma dug period. To je posao koji je zahtevao godine predanog rada i posvećenosti, veoma retkih u savremenom trenutku, u kome se publikovanje smatra prioriternim zadatkom (pre svega zbog zahteva države-kao-finansijera naučnih istraživanja), pa za duga istraživanja više nikako nema vremena. Čak i ako se, mestimično, ne slažemo sa zaključcima koje Slavoljub Gacović donosi (u nekim slučajevima u kojima se vidi emotivni pristup problemu o kome

govori), nesumnjivo je da obim i dubina njegovog poznavanja istorije ne samo romanofonog/rumunofonog stanovništva istočne Srbije, nego čitavog područja sa svim njegovim stanovnicima, zavređuje duboko poštovanje.

Sveukupno, ovaj rukopis je dragocen prilog kako (i ne samo) etničkoj istoriji Vlaha iz istočne Srbije, nego istoriji čitavog Balkanskog poluostrva, koja se ne može razumeti ako se ne znaju svi delovi koji čine njegovu slagalicu. Zbog toga svesrdno preporučujem rukopis za štampu.

U Beogradu, 7. 09. 2016.

prof. dr Ljiljana Gavrilović

Prof. dr Čedomir Čupić
Fakultet političkih nauka
Univerziteta u Beogradu

R E C E N Z I J A

Rukopis Slavoljuba Gacovića pod naslovom *Od povlaštenih Srba do vlaškog jezika* pripremljen je za petu knjigu *Odabranih dela o istoriji Vlaha istočne Srbije*. Ovaj rukopis iscrpno je polemičko delo u kojem je obrađen problem porekla i savremenog identiteta Vlaha u Srbiji. Autor je to predstavio u pet tematskih celina.

U prvoj celini, uz obilje istorijskih podataka, Gacović se bavi poreklom Vlaha, odnosno njihovom postojbinom, kao i toponimima koji bi, prema njemu, trebalo da pokažu da su oni poreklom Rumuni. Uz svoje argumente i stavove on je predstavio i stavove i argumentaciju autora koji to osporavaju. Gacović u rukopisu knjige polemize s tim drugačijim pristupima i iznosi svoje argumente, za koje smatra da su bolji. Gacović se poziva i na autore koji se posredno bave istorijskim poreklom pomoću lingvističke analize toponima i njihovih uvida, osporavajući pri tome autore koji su suprotnog mišljenja od njegovog.

Ceo prvi deo rukopisa je svojevrsna naučna drama u kojoj se sučeljavaju različiti pogledi, stavovi, shvatanja, pristupi, tumačenja i značenja. Na ovaj način autor je zadovoljio jedan od važnih i bitnih naučnih uslova – da u naučnom istraživanju sve što je prethodno urađeno pregledno saopšti i potom pristupi obradi, odnosno analizi. Dao je i dva najčešće navođena mišljenja istoričara i filologa o prostoru na kojem je formiran rumunski narod: prvo, po kojem je to prostor današnje Rumunije i drugo, da je to prostor Balkanskog poluostrva južno od Dunava. Autor ističe da, kad je u pitanju taj prostor, ne postoji jedinstven stav o tome koja su to staništa. Pominju se tri staništa: Stara planina, Rodopi i Timok-Osogovo-Šara. Prema Gacoviću, postojbina Rumuna (Vlaha) je Karpatsko-staroplaninski

areal, odnosno prostor koji se proteže od Karpata severno čak do Stare planine južno.

U trećem poglavlju „Povlašavanje Srba ili posrbljavanje Rumuna (Vlaha) istočne Srbije”, autor polazi od konstatacija Antonija Lazića da se na prostoru istočne Srbije vekovima odvijao proces pretapanja Srba i Vlaha. Lazić iznosi i još dve konstatacije: prvu, da su se Vlasi, koji su bili mnogobrojniji, vremenom lako pretapali u Srbe i drugu, da stanovništvo u ovom delu Srbije govori „nekom mešavinom srpsko-rumunskog jezika, koji je pravom Rumunu teško razumljiv”. Prema Gacoviću, konstatacija pretapanja je prihvatljiva i ona se vremenom spontano odvijala. Konstatacija da su se doseljenici u istočnoj Srbiji, Vlasi ili Rumuni, kao mnogobrojniji, pretapali u Srbe, prema autoru je asimilacioni proces obavljen uz pomoć srpske državne administracije, obrazovnog sistema, vojske, policije, sudstva i Srpske pravoslavne crkve. Sve ovo autor je potkrepio obiljem dokumenata, ali i različitim tumačenjima koja su – posebno etnolozi, lingvisti, balkanolozi, romanolozi – iznosili u svojim radovima.

U četvrtom poglavlju rukopisa autor se zalaže da pitanje jezika kojim govori vlaško stanovništvo u Srbiji ne bi trebalo politizovati, ali u isto vreme izričito zastupa tezu da je jezik Vlaha u istočnoj Srbiji zapravo rumunski jezik kojim se govorilo u 18. veku. Gacović se protivi uvođenju vlašskog jezika kao posebnog, koji zagovaraju pojedini autori koji to – kako on tvrdi – čine iz političkih razloga. Na više od stotinu stranica on nastoji da to potkrepi različitim mišljenjima, posebno istoričara jezika, odnosno lingvista.

U poslednjem poglavlju ovog rukopisa pete obimne knjige, autor se bavi popisima stanovništva u istočnoj Srbiji od prvog otomanskog popisnog deftera iz 1454/55. godine, do poslednjeg popisa obavljenog u Republici Srbiji 2011. godine.

Ovaj rukopis pokazuje da bi iz balkanske mutne i tamne prošlosti vremenom, koliko je to moguće, mogle da se izbistre i na videlo izađu činjenice. Te činjenice bi, u povoljnim okolnostima, mogle da utiču na stvaranje mogućnosti da se različiti poštiju, istine ne skrivaju i formira ambijent dijaloga, tolerancije i političke kulture koja će unositi sve više poverenja i poštovanja između ljudi, ne dovodeći u pitanje njihova opredeljenja po bilo kojem osnovu – etničkom, religijskom, kulturnom i drugima. Samo vladavina prava i

razvijene demokratske institucije mogu da garantuju svima, pa i onima koji pripadaju drugima i drugačijima, odnosno manjinama, da neće biti ugrožene na bilo koji način. To će omogućiti da se izbegnu procesi asimilacije – naravno, u oba smera, nezavisno da li je reč o manjini ili o većini – u višetničkim i višereligijskim društvima i da se kulturnim pluralizmom omogući svima da različitosti pokazuju i dokazuju.

Preporučujem da se ovaj izuzetno temeljno obradjen problem i predmet rukopisa objavi, odnosno štampa.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Čedomir Čupić', with a large, sweeping flourish extending to the right.

U Beogradu, 14. XI 2016.

Prof. dr Čedomir Čupić

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

- Ανω Βλαχία 105,
 Βλαχία 101, 105,
 Βυδίνης 55, 73, 97, 100,
 Βούλγαροι
 Ζαγοράν 65,
 Βουλγαρία 103,
 Δανουβίου 72, 100,
 Εύτζαπέλου 104,
 Ἑλλάδα Βλαχία
 101, 104,
 Ζυγός 104,
 Ἴστρον 102,
 Καρπάτης ὄρος 65,
 70,
 Κεραμήσιν
 κάμπον 95,
 Μικρὰ Βλαχία
 105,
 Μυσίαν 102,
 Μεγάλης Βλαχίας
 101, 105,
 Μεσοποταμίαν
 102,
 Ναῖσοῦ 104,
 Παρίστριοι 55, 73,
 97, 100,
 Ῥιπαῖα ὄρε 65, 70,
 Σάου 72, 100,
 Σάβαν 72, 100,
 Σάβιαν 55, 96, 100,
 Σαρδικῆς 104,
 Σερμεῖον 95,
- Σιρμίου 102,
 Σύρμιον 55, 96,
 Σκλαβινία 40, 42,
 *Prisciana 47,
 *Priscѣjamъ 47,
 Јugoslaviја 441, 547,
 Abritus 89,
 Acmonia 87,
 Afrika 429,
 Agrafa 105,
 Ahaja 105, 106,
 Akarnanija 105,
 Akvileja 32,
 Alania 57,
 Alba 86,
 Albanija 23, 33, 39,
 62, 161, 204,
 Aldanes 92,
 Aldinac 92,
 Aleksandrovac 236,
 265, 538, 548, 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 600, 607, 617,
 Aleksinac 234, 537,
 543,
 Alibunar 544,
 Almaš 81, 82, 130,
 157, 158, 221, 234,
 236, 241, 257, 258,
 393, 465, 517,
- Almaška dolina 409,
 Almus 92,
 Alpi 204,
 Alta 200,
 Altin 55, 97, 98, 99,
 119,
 Altina 99,
 Altinum 99,
 Aljikovo 135,
 Aljudovo 561, 566,
 575, 582, 587, 591,
 597, 605, 614,
 Amerika 429, 452,
 572, 604,
 Amsterdam 19,
 Amutrium 87,
 Angustia 87,
 Antiohija 349,
 Apatin 544,
 Apulum 87,
 Aquae 87,
 Aquiska regija 92,
 Aquitania 58,
 Arad 130, 527,
 Arcinna 87,
 Arcobadara 86,
 Arčar 92,
 Ardeal 527,
 Argidaba 87,
 Arri-bántion 46,
 Arsatz 92,
 Arsena 92,
 Augusta 87,
 Australija 452, 604,

- Austrija 129, 132, 138, 141, 144, 190, 452, 456, 464, 511, 556,
 Austrougarska monarhija 188,
 Avaria 59,
 Avarski haganat 58, 95,
 āz Rūm 69,
 Bačevica 416, 418, 540, 546, 563, 568, 577, 584, 589, 593, 603, 609, 619,
 Bačka 130, 534,
 Balajinac 515,
 Balak^e 64, 65,
 Balk. Poluostrvo 489,
 Balkan 13, 14, 17, 21, 22, 28, 29, 32, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 48, 51, 53, 59, 65, 75, 94, 99, 107, 109, 148, 149, 158, 177, 178, 180, 191, 192, 194, 203, 207, 208, 243, 244, 247, 299, 429, 458, 460, 471, 480, 482, 486, 487, 488,
 Balkan-planina 71,
 Balkansko poluostrvo 7, 8, 22, 30, 32, 38, 42, 48, 60, 81, 89, 99, 106, 107, 176, 178, 250, 401, 481, 482, 509,
 Banaiz 43,
 Banat 14, 23, 40, 68, 69, 71, 126, 130, 131, 137, 138, 139, 140, 141, 145, 147, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 167, 168, 169, 171, 176, 177, 178, 179, 190, 194, 197, 198, 199, 200, 209, 212, 229, 230, 234, 235, 236, 241, 249, 250, 257, 258, 259, 271, 288, 300, 320, 346, 386, 400, 402, 403, 404, 405, 409, 410, 420, 427, 436, 440, 464, 465, 472, 485, 517, 521, 525, 534, 542,
 Banišora 43,
 Banja 117, 537,
 Banja Luka 545,
 Baraleva 119,
 Baranja 534,
 Barbaševo 513, 514,
 Barovica 306,
 Batanja 130,
 Batinac 539, 548, 561, 566, 575, 582, 587, 592, 597, 615, 606,
 Beč 21, 29, 33, 136, 517, 544,
 Bela Crkva 544,
 Bela krajina 107,
 Bela Palanka 45, 49,
 Belgija 452, 452,
 Belica 544,
 Belize 251,
 Bellina 54, 96,
 Belogračik 484,
 Beljajka 514, 539, 562, 567, 576, 583, 588, 592, 598, 606, 623, 624, 625, 615,
 Bender 124,
 Beograd 37, 42, 72, 73, 74, 75, 100, 255, 261, 274, 275, 276, 280, 281, 282, 283, 288, 312, 349, 350, 352, 402, 430, 444, 470, 518, 535, 544, 545, 556, 580,
 Beogradska crkva 396,
 Beogradska oblast 553,
 Beogradski egzarhat 135, 512,
 Berane 535,
 Berbad 118,
 Berbatovo 43,
 Berduj 119,
 Besarabija 136, 236,
 Bigrenica 514, 539, 548, 561, 566, 575, 582, 587, 592, 597, 615,
 Bihor 68,
 Bijeljina 54, 96, 544,
 Bikovac 240,
 Bileć 272,

- Binač 46,
 Binča Morava 46,
 Binétzes 46,
 Binьць 46,
 Biskupije 135,
 Biskuplje 253, 254,
 Bistrica 135,
 Bistrița 86,
 Bitolje 241, 535,
 545,
 Bitoljsko polje 54,
 95,
 Blachia 77,
 Blagojev Kamen
 582, 561, 566, 575,
 587, 591, 596, 613,
 Blaquie 76,
 Bliznak 146, 258,
 306, 539, 547, 561,
 566, 575, 582, 587,
 591, 596, 605, 614,
 Blökumannaland 70,
 Bljuvanovac 144,
 548,
 Bobote 514,
 Bobova 514,
 Bobovo 135, 240,
 241, 539, 548, 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 598, 606, 615,
 Bogovina 540, 546,
 563, 568, 577, 584,
 589, 593, 603, 609,
 619,
 Boletin 314,
 Bologna 86,
 Boljetin 301, 538,
 548, 562, 567, 576,
 583, 588, 592, 599,
 607, 616,
 Boljevac 98, 119,
 231, 269, 311, 327,
 416, 536, 537, 540,
 542, 543, 544, 546,
 509, 563, 568, 577,
 584, 589, 589, 593,
 603, 619,
 Bononia 92,
 Bor 294, 323, 327,
 420, 446, 449, 451,
 457, 469, 499, 540,
 548, 562, 567, 576,
 583, 588, 592, 599,
 607, 616, 624, 625,
 Borač 122,
 Borđej 563, 568,
 577, 584, 588, 593,
 601, 608, 617,
 Borska oblast 620,
 Borski okrug 562,
 563, 563, 567, 568,
 569, 574, 576, 577,
 577, 583, 584, 584,
 588, 589, 592, 593,
 594, 599, 603, 607,
 610, 589, 602,
 Bosfor 107,
 Bosna 33, 34, 39,
 82, 96, 203, 206, 208,
 252, 317,
 Bosna i Hercegovina
 423, 534, 590,
 Bošnjak 236,
 Bov 43,
 Bozeş 40,
 Bozovici 40,
 Bozovik 410,
 Božane 112,
 Boževac 235,
 Božori 265,
 Bračin 92,
 Braila 126,
 Brakinova 92,
 Brandiz 63, 71,
 Braničevo 7, 71, 72,
 73, 74, 100, 109, 111,
 112, 115, 116, 122,
 132, 135, 139, 142,
 144, 147, 186, 297,
 386, 396, 399, 509,
 510, 521,
 Braničevska eparhija
 135, 139, 512,
 Braničevska oblast
 619,
 Braničevski okrug
 560, 561, 565, 566,
 569, 574, 577, 581,
 584, 587, 589, 590,
 591, 593, 594, 597,
 603, 604, 610,
 Braničevski
 subašilik 109, 119,
 Brarkedon 92,
 Bratzista 92,
 Brazil 452,
 Brda 107, 109,
 Breaza 40,
 Breazova 40,
 Brebelju 144,

- Bregalnica 535,
 Bregovo 236,
 Brestovac 258, 307,
 538, 540, 548, 607,
 616, 562, 567, 576,
 583, 588, 592, 599,
 607, 616, 624, 625,
 Brestovik 236,
 Brestovo 239,
 Brestovo Malo 514,
 Brestovo Veliko
 514,
 Breţcu 86,
 Brezet 45, 108,
 Breznica 146, 258,
 561, 575, 566, 582,
 587, 591, 596, 614,
 Brežana 265,
 Brijuni 579,
 Britanija 85,
 Brloaga 547, 563,
 568, 577, 584, 589,
 593, 601, 608, 618,
 Brodica 561, 566,
 575, 582, 587, 591,
 596, 605, 613,
 Brza Palanka 144,
 217, 288, 300, 301,
 315, 327, 463, 513,
 536, 537, 538, 542,
 543, 544, 547, 563,
 568, 576, 584, 588,
 593, 601, 608, 617,
 Brzohode 265,
 Bucium 86,
 Bučje 540, 548, 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 599, 607, 616,
 624, 625,
 Bučum 43, 46,
 Bučumet 46,
 Budapest 631, 635,
 639,
 Budapesta 643,
 Budimpešta 32, 627
 Budūnia 92,
 Bugarska 25, 30, 31,
 33, 35, 37, 38, 41, 42,
 45, 47, 43, 55, 57, 68,
 69, 73, 75, 76, 77, 91,
 99, 102, 103, 104,
 119, 120, 125, 134,
 136, 148, 168, 194,
 195, 198, 208, 251,
 262, 272, 287, 344,
 345, 405, 406, 420,
 423, 433, 438, 473,
 475, 482, 483, 484,
 516, 529, 532,
 Bugarska pustoš 82,
 Bugarska Zagora 65,
 Bukovče 144, 513,
 538, 562, 567, 576,
 583, 588, 592, 600,
 608, 617,
 Bukovina 136,
 Bukovo 339,
 Bukovska 235, 259,
 539, 549, 561, 566,
 575, 582, 587, 591,
 595, 605, 613,
 Bukurešt 10, 34,
 140, 287, 312, 403,
 439, 571,
 Bukurovac 43,
 Bulgaria 75, 76, 77,
 472, 532,
 Bulgariens 406, 433,
 Buljevica 513,
 Burdelj 265, 523,
 Burdimo 92,
 Burdopes 92,
 Burovac 135,
 Busur 135, 462, 539,
 547, 560, 565, 574,
 582, 586, 591, 595,
 604, 613,
 Byhor 68,
 Camenet 40,
 Caraş 86, 410,
 Carpati 476,
 Carsidava 86,
 Carteia 88,
 Caşolţ 86,
 Cer 236,
 Ceremoşnja 235,
 445, 561, 566, 575,
 582, 587, 591, 596,
 605, 613,
 Cerje 45, 108, 118,
 Cerna 40,
 Cernavoda 40,
 Cerovica 561, 566,
 575, 582, 587, 591,
 596, 605,
 Cerovo 112, 354,
 Cesarija 519,
 Cetinska krajina
 204,
 Ciaciac 302,
 Cibrica 198,

Ciunga 86,	Crnorečki okrug	582, 583, 587, 592,
Cluj 86,	461,	597, 606, 615,
Cluj-Napoca 421,	Crnjašnica 253,	Ćustendil 484,
457,	Crobatiam 63,	D.B.Reka 624, 625,
Comalău 86,	Crushovitza 513,	Dacia 57, 79, 85,
Comidava 87,	Crvena Jabuka 119,	Dacia Aureliana 50,
Constantinopolis 71,	Crveni Breg 118,	Dacia Felix 349
Covasna 86,	Cuka Sermiani 98,	Dacia Mediterranea
Craina 409,	Cumania 70,	19, 22, 91,
Cratiscara 91,	Čačak 140, 301,	Dacia Nova 19,
Crljenac 135,	396, 511, 535,	Dacia Ripensis 10,
Crna Gora 33, 39,	Čačine 118,	19, 22, 106, 198, 349,
48, 82, 106, 203, 206,	Čentrevilj 265,	Dacia Traiana 106,
208, 252, 272, 492,	Černjec 144,	Dajša 235, 253,
534, 557,	Čestobrodica 392,	Dakia 59,
Crna Reka 7, 98,	Češljeva Bara 135,	Dakija 20, 21, 22,
117, 124, 125, 126,	146, 253, 560, 565,	23, 24, 26, 27, 28, 32,
131, 142, 146, 147,	574, 581, 586, 590,	38, 39, 40, 41, 42, 43,
228, 229, 238, 240,	594, 604, 612,	46, 47, 50, 51, 56, 57,
241, 252, 254, 256,	Četereže 265,	58, 60, 61, 79, 80, 83,
258, 320, 386, 392,	Čičil 129,	84, 85, 86, 87, 88, 89,
517, 521,	Čiklova 235,	94, 250, 401, 477,
Crnajka 284, 300,	Čokonjar 144, 236,	Dakija Mediterranea
301, 314, 538, 548,	313, 563, 568, 577,	93,
562, 567, 576, 583,	584, 589, 593, 602,	Dalmacija 33, 34,
588, 592, 599, 607,	609, 618,	39, 54, 65, 87, 106,
616,	Čokordin 265,	199, 205, 250, 272,
Crni Timok 292,	Čorbolanska mala	482, 534,
Crno more 477,	265,	Dalmatia 50,
Crnomasnica 538,	Čučulaga 120,	Dalmatinska zagora
562, 567, 576, 583,	Čuperčan 396,	34,
588, 592, 600, 608,	Čavdin 135,	Dalmazia 205,
617,	Čelije 515,	Danubio 473,
Crnorečje 433, 445,	Ćuprija 71, 76, 228,	Danubius 385,
Crnorečka nahija 55,	266, 468, 516, 537,	Darda 544,
120, 125,	548, 561, 566, 575,	Dardania 50,
		Dardanija 33, 47, 94,

- Davidovac 463, 564,
568, 577, 584, 588,
593, 601, 608, 617,
Debeli Lug 562,
567, 576, 583, 588,
592, 599, 607, 616,
Dedrad 86,
Demetrijada 101,
Demir kapija 47,
Derezna 234,
Derventa 545,
desertum Bulgariae
63, 75, 76,
Despotovac 266,
468, 536, 537, 539,
543, 544, 562, 567,
583, 583, 588, 588,
592, 598, 606, 615,
Despotovački srez
554,
Despotovina 109,
110, 111, 116, 122,
509,
Dierna 87,
Dîmbovița 40,
Dîmbrovița 40,
Dinaridi 8,
Dljin 45, 108,
Dobra 539, 547,
561, 566, 575, 582,
586, 591, 595, 605,
613,
Dobra Voda 514,
539, 548, 561, 566,
575, 582, 587, 591,
597, 606, 615, 563,
Dobrinje 135,
Dobro Polje 416,
417, 540, 546, 568,
577, 584, 589, 593,
603, 609, 619,
Dobrševo 515,
Dobrudža 136,
Docidava 86,
Doljašnica 560, 565,
574, 581, 586, 590,
594, 604, 612,
Donavis 64, 65,
Donja Bela Reka
469,
Donja Koprivnica
513,
Donja Mezija 99,
Donja Radenka 234,
Donja Studena 118,
Donja Ševica 234,
Donje Čučule 120,
Donje Dragačevo
45, 108,
Donji Barbeš 118,
Donji Milanovac
133, 208, 314, 324,
538, 548,
Dorida 105,
Draganac 45, 108,
Dragilovce 119,
Dragoševac 112,
Dragulovac 112,
Drim 98,
Drina 107, 109,
Drinska banovina
544,
Drugo bugarsko
carstvo 22, 26, 30, 75,
Druphegis 87,
Dublje 278,
Dubočane 538, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 602, 609,
618,
Dubočica 109,
Dubočka 135, 472,
539, 547, 560, 565,
574, 581, 586, 591,
595, 604, 613,
Duboka 112, 135,
219, 234, 236, 253,
306, 390, 411, 539,
549, 561, 566, 575,
582, 587, 591, 596,
605, 613,
Dubrovnik 110, 111,
119, 487,
Dugi zid 94,
Duklja 74, 168,
Dunäre 421,
Dunav 7, 8, 17, 19,
20, 21, 22, 23, 25, 26,
28, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 42, 43, 47,
49, 50, 51, 54, 55, 56,
57, 58, 60, 61, 62, 63,
65, 66, 67, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 76, 77, 78,
81, 84, 90, 91, 93, 96,
99, 100, 103, 104,
105, 106, 113, 116,
118, 121, 122, 124,
125, 126, 127, 132,
133, 136, 137, 140,
141, 142, 143, 145,

- 148, 153, 154, 159,
163, 185, 187, 188,
190, 192, 200, 201,
209, 210, 229, 230,
236, 256, 292, 385,
386, 391, 401, 402,
403, 406, 410, 421,
421, 459, 460, 462,
473, 474, 476, 478,
479, 482,
Dunavska banovina
544,
Dupljane 247, 538,
548, 562, 567, 576,
583, 588, 592, 600,
608, 617,
Durmitor 109,
Dušanovac 122, 124,
233, 301, 343, 344,
412, 413, 472, 513,
548, 562, 567, 576,
583, 588, 592, 600,
608, 617,
Dutar 265,
Dvorište 240, 253,
539, 547, 561, 566,
575, 582, 586, 591,
595, 605, 613,
Džanova 548,
Džanjevo 122, 124,
232, 233, 513,
Džedžerac 144, 563,
568, 577, 584, 588,
593, 601, 608, 617,
Džepa 43,
Đakovica 55, 97, 98,
119, 120,
Đerdap 138, 267,
492, 538,
Đevdelija 545,
Đonaj 48,
Đurinac 515,
Eflaklar 124,
Engleska 511, 572,
Epir 38, 74, 101,
102, 105, 106, 109,
482,
Erdelj 7, 21, 22, 27,
28, 31, 49, 69, 71, 81,
82, 107, 121, 122,
127, 134, 136, 137,
138, 145, 160, 163,
164, 169, 173, 184,
188, 194, 214, 230,
236, 237, 306, 309,
391, 400, 424, 464,
465, 517,
Esperija 105,
Eufrat 85,
Evropa 20, 30, 50,
58, 64, 66, 107, 271,
309, 334, 352, 386,
389, 452, 473, 579,
604,
Fagaraš 123,
Federativna Narodna
Republika Jugoslavija
554,
Fethislam 116, 117,
125,
Fetislam 126, 156,
Fetislamska nahija
120,
Firenca 473,
Florentin 92,
Florentiniana 92,
Florentino 473,
FNR Jugoslavija 8,
558, 572,
Francuska 405, 452,
456, 572, 579,
Frateria 87,
Frijaula 32,
Fromosu 144,
Galia Narbonensis
88,
Galicija 49,
Galija 53,
Galipolje 89,
Gallia 58,
Gamzigrad 235, 313,
540, 548, 563, 568,
577, 584, 589, 593,
602, 609, 618,
Garkes 92,
Gavnos 43,
Gazi-Bair 396,
Gepidia 59,
Germania 57,
Germanija 91, 179,
Gladna 539, 548,
Glîmboaca 40,
Glîmboca 40,
Glogovica 120, 144,
343, 513, 538, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 602, 609,
618,
Glogovița 407,
Gnjilane 119,
Goli otok 572,

- Golija 244, 245,
 Golubac 109, 116,
 133, 139, 536, 537,
 539, 543, 544, 547,
 561, 561, 566, 574,
 575, 582, 585, 586,
 587, 591, 591, 595,
 605, 613,
 Golubinje 301, 512,
 538, 548, 548,
 Golubovac 77,
 Golubovac-Vlase
 77,
 Gornja Bresnica
 112,
 Gornja Dakija 35,
 Gornja Koprivnica
 513,
 Gornja Kruševica
 235,
 Gornja Mezija 33,
 46, 88,
 Gornja Panonija 99,
 Gornja Radenka
 234,
 Gornja Studena 118,
 Gornja Ševica 234,
 Gornja Vlahija 105,
 Gornja/Velika
 Vrbica 512,
 Gornjačka klisura
 145,
 Gornjane 145, 300,
 301, 538, 548, 583,
 562, 567, 576, 588,
 592, 599, 607, 621,
 624, 625,
 Gornje Čučule 120,
 Gornje Dragačevo
 45, 108,
 Gothia 57,
 Gotia 57, 59,
 Gotija 57,
 Grabovac 514,
 Grabovica 144, 288,
 332, 512, 538, 547,
 563, 568, 577, 584,
 588, 593, 601, 608,
 617,
 Grac 29,
 Gračanica 545,
 Gradskovo 33, 344,
 411, 412, 415, 438,
 540, 548, 472, 563,
 568, 577, 584, 589,
 593, 602, 609, 618,
 621,
 Grajdeanu 40,
 Grajdeni 40,
 Grčka 39, 49, 56, 57,
 75, 106, 107, 128,
 212, 423,
 Grdelička klisura 47,
 Grecia 75,
 Grkinja 92,
 Grljan 313, 386,
 540, 548, 563, 568,
 577, 584, 589, 593,
 602, 609, 618,
 Gročanski egzarhat
 135, 512,
 Gronča 265,
 Grošeta 45, 108,
 Grošeto 45, 108,
 Groxeta 45, 108,
 Grušet 45, 108,
 Gruža 45, 108, 122,
 Guča 45, 108,
 Gurgusovac 516,
 528,
 Gurvikon 92,
 Habzburška
 monarhija 116, 320,
 Hadrianopolis 71,
 Hadrijanopolj 78,
 Haemus 65, 73,
 Haemus mons 70,
 Hale 20,
 Halovo 54, 313, 325,
 344, 438, 540, 563,
 568, 577, 584, 589,
 593, 602, 609, 618,
 621,
 Harghita 86,
 Helada 28, 74, 91,
 101, 102, 106,
 Hemus 17, 25, 50,
 55, 61, 71, 75, 385,
 Hercegovina 48, 82,
 97, 98, 106, 107, 109,
 112, 203, 206, 208,
 252, 272, 492,
 Hermed 159, 160,
 Hispania 87, 88,
 Holandija 452, 579,
 Homolje 7, 112,
 115, 133, 136, 139,
 142, 145, 146, 159,
 229, 234, 238, 240,
 241, 256, 258, 386,

- 521, 526, 536, 537,
539, 542, 543, 544,
Homoljske Planine
145,
Homoljski distrikt
511,
Homoljski srez 554,
Hrvatska 34, 68, 82,
203, 206, 208, 252,
422, 534, 579, 580,
590,
Hrvatska Zagora
272,
Hunedoara 348,
Ibar 45, 48, 108,
203,
Ibar Rostiky 515,
Iernut 86,
Ilirija 87,
Ilirik 84, 89, 90, 91,
92, 94,
Indija 429,
Inzbruk 27, 29,
Ipsoder 119,
Isakovo 514, 539,
548, 561, 566, 575,
582, 587, 592, 597,
606, 615, 622,
Istar 60, 62, 67, 102,
474,
Istra 34, 39, 106,
130, 242, 482,
Italija 21, 32, 87,
487,
Iudaioi 92,
Iustiniana Prima 91,
Iustiniana Secunda
91,
Iustinianopolis 91,
Jabalča 159, 160,
Jabukovac 187, 214,
224, 288, 301, 327,
336, 513, 538, 547,
562, 567, 576, 583,
588, 592, 600, 608,
617,
Jadran 33, 34, 50,
Jadransko more 107,
Jagnjila 236,
Jagodina 115, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 597, 606, 614,
Jasenica 284,
Jasenovo 514, 548,
562, 567, 576, 583,
588, 592, 598, 606,
615, 562, 567, 576,
583, 588, 592, 599,
607, 616, 623, 624,
625,
Jasikova 513,
Jasikovo 145, 236,
236, 304, 305, 539,
547,
Jastrebica 135, 253,
Jastrebina 253, 254,
Jaš 31,
Jaša Tomić 544,
Jedrene 78,
Jelenkovac 118,
Jelet 45, 108,
Jelovac 525,
Jošanica 258,
Jugoslavija 14, 37,
184, 252, 260, 291,
296, 300, 302, 303,
309, 441, 525, 544,
546, 565, 572, 573,
579, 580, 581, 586,
590,
Juhava 525,
Južnoafrička
Republika 251,
Kačer 45, 108,
Kajtasova 145,
Kalis 92,
Kalište 135, 253,
254,
Kalna 92,
Kaljište 146,
Kamenica 120,
Kamenovo 135,
Kamidžora 45, 108,
Kamna 549,
Kanada 452,
Kandilar 92,
Kandilice 92,
Kaona 45, 108, 533,
539, 549, 561, 566,
575, 582, 587, 591,
596, 605, 613,
Kapadokija 85,
Karabogdanska 231,
Karansebeš 130,
527,
Karantanija 57,
Karaševo 159, 160,
Karaški okrug 409,
Karataš 47, 48,

- Karavlaška 231,
470,
Karbulovo 301,
Karnet 45, 108,
Karpati 49, 60, 65,
70, 81, 123, 136, 176,
207, 212, 230, 385,
400, 482,
Karpatske gore
(Καρπάτης ὄρος) 17,
512,
Karpatske planine
252,
Kartagina 349,
Kastav 534,
Kastorija 194,
Katunska nahija
203,
Kenarova ćupria
396,
Keramezijsko polje
54, 95,
Kičevo 545,
Kikinda 485, 544,
Kila 78,
Kilia 78,
Kiseljevo 146,
Kisiljevo 135, 253,
254,
Kladovo 125, 158,
264, 266, 288, 300,
315, 327, 400, 468,
512, 516, 538, 547,
563, 568, 577, 584,
588, 593, 601, 608,
617,
Kladurovo 135, 236,
285, 286, 411, 472,
539, 547, 560, 565,
574, 582, 586, 591,
595, 604, 613,
Kladušnica 315,
332, 538, 547, 563,
568, 577, 584, 588,
593, 601, 608, 617,
Kličeva 253,
Kličevac 135, 146,
254,
Klisura 157, 158,
Klokočevac 301,
538, 548, 562, 567,
576, 583, 588, 592,
599, 607, 616,
Klokotić 159, 160,
Kluž 457,
Kluž-Napoka 421,
Ključ 7, 116, 132,
133, 142, 143, 149,
224, 237, 238, 288,
300, 311, 314, 320,
386, 396, 438, 465,
465, 470, 512, 516,
517, 521, 536, 537,
542, 543, 544,
Ključata 234,
Ključki distrikt 512,
Ključki srez 554,
Kneževina Bugarska 326,
Kneževina Srbija 8,
14, 138, 152, 233,
260, 302, 315, 319,
320, 321, 322, 517,
521, 522, 525, 526,
527, 570,
Knežica 135,
Knjaževac 316, 528,
Kobilje 135, 539,
547, 561, 566, 575,
582, 587, 591, 597,
605, 614,
Kobišnica 144, 174,
214, 327, 343, 412,
472, 513, 538, 548,
562, 567, 576, 583,
588, 592, 600, 608,
617,
Kočane 484, 545,
Kočetin 562, 566,
575, 583, 587, 592,
598, 606, 615,
Kolograš 548,
Kolubara 544,
Kondrišor 45, 108,
Konstanca 159,
Konstantinopolis 73,
105,
Konstantinopolj 65,
67,
Kopaonik 244, 245,
Kopilovce 120,
Kopilovci 120,
Korbevac 43,
Korbovo 48, 144,
315, 336, 512, 538,
547, 563, 568, 577,
584, 588, 593, 601,
608, 617,
Kordon kalafat 144,
Koritar 118,

- Kornet 45, 108,
Kornjet 45, 108,
Koroglaš 144,
Kosmaj 255, 544,
Kosovo 47, 48, 55,
61, 81, 97, 98, 119,
120, 131, 153, 159,
161, 162, 179, 184,
187, 219, 231, 232,
233, 234, 236, 241,
259, 317, 484, 535,
556, 579,
Kosovo polje 167,
Kosovski vilajet 33,
Kostol 547, 563,
568, 577, 584, 588,
593, 601, 608, 617,
Kőszeg 130,
Kovačica 544,
Kovilovo 344, 412,
413, 438, 472, 512,
538, 548, 562, 567,
576, 583, 588, 592,
600, 608, 617,
Kovin 544,
Kozelj 45, 108
Kračor 120,
Kračulovce 120,
Kragujevac 174,
535, 544, 579,
Krajina 7, 132, 133,
142, 143, 146, 187,
225, 236, 238, 241,
253, 328, 336, 391,
409, 465, 470, 477,
536, 537, 543, 544,
Krajinska nahija
133,
Krajinski distrikt
513,
Krajinski srez 554,
Kraljevac 159, 160,
Kraljevica 442,
Kraljevina
Jugoslavija 8, 152,
223, 260, 264, 354,
543, 544, 570,
Kraljevina SHS 525,
570,
Kraljevina Srba,
Hrvata i Slovenaca
531, 534, 535,
Kraljevina Srbija 8,
14, 33, 224, 260, 302,
304, 326, 328, 334,
335, 511, 525, 527,
531, 532, 533, 570,
Krankovac 112,
Kranjska gora 32,
Krasna 513,
Kratovo 484, 545,
Krepoljin 146, 237,
238, 273, 539, 547,
561, 566, 566, 575,
582, 582, 587, 591,
591, 591, 596, 605,
614, 575,
Kriva Reka 45, 108,
Krivača 539, 547,
561, 566, 575, 582,
586, 591, 595,
605, 613,
Krivelj 258, 327,
333, 353, 354, 540,
548, 562, 567, 576,
583, 588, 592, 599,
607, 616, 624, 625,
625,
Krivina 116, 117,
125,
Krivinski distrikt
513,
Krk 534,
Kroja 48, 62,
Krupaja 258,
Kruševac 109, 535,
537,
Kruševica 112, 253,
254,
Kruševo 545,
Krušilnica 76,
Kučaj 133,
Kučajna 235, 253,
254, 258, 259,
Kučevo 111, 115,
122, 235, 259, 266,
468, 539, 549, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 595, 605, 613,
Kućača 513,
Kudreš 539, 547,
561, 566, 575, 582,
586, 591, 595,
605, 613,
Kulič 254, 522,
Kumania 59,
Kumanija 22,
Kumanovo 535,
Kupinovac 515,

- Kupuzište 538, 563,
 568, 577, 584, 588,
 593, 601, 608, 617,
 Kurvingrad 92,
 Kusić 135, 253, 254,
 Kušiljevo 241,
 Lajpcig 20, 30, 406,
 433,
 Latinska Amerika
 251, 456,
 Latinska imperija
 105,
 Laznica 145, 253,
 539, 547, 561, 566,
 575, 582, 587, 591,
 596, 605, 614, 622,
 Lechința de Mureș
 86,
 Lećevo 513,
 Lepenica 113, 115,
 254,
 Lescovo 408,
 Leskovac 135, 561,
 565, 574, 582, 586,
 591, 595, 604, 613,
 Leskovik 118,
 Leskovo 145, 236,
 304, 539, 547, 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 599, 607, 616,
 Lešje 77,
 Levač 115, 255,
 Libek 78, 168,
 Lihtenštajn 452,
 Lim 48, 203,
 Lipa 254,
 Lipet 45, 108,
 Lipljan 47,
 Lipovica 240,
 Lipovnica 118, 119,
 Lizizis 87,
 Lokrida 105,
 Lom 92,
 Lopušnik 135,
 Loret 45, 108,
 Lübeck 75, 168,
 Lubnica 313, 351,
 352, 540, 548, 563,
 568, 577, 584, 589,
 593, 602, 609, 618,
 Lučica 112, 115,
 Lugoš 130,
 Luka 144, 513, 538,
 547, 562, 567, 576,
 583, 588, 592, 599,
 607, 624, 625,
 625, 616,
 Lukarevac 159, 160,
 Lukovica 240,
 Lukovo 238, 416,
 540, 546, 563, 568,
 577, 584, 589, 593,
 603, 609, 619,
 Luksenburg 452,
 Lupak 159, 160,
 Љпљань 47,
 Lješnica 235, 539,
 549, 561, 566, 575,
 582, 587, 591, 596,
 605, 613,
 Ljovijska bara 265,
 Ljubičevac 523, 538,
 547, 563, 568, 577,
 584, 588, 593, 601,
 608, 617,
 Ljubinje 272,
 Ljubljana 557,
 Ljubostinja 115,
 Ljupkova 158,
 Mačevac 514, 548,
 562, 567, 576, 583,
 588, 592, 598,
 606, 615,
 Mačkat 45, 108,
 Mačkatica 46,
 Mačva 106, 544,
 Mađarska 40, 188,
 212, 422, 423,
 Maglič 115,
 Magudica 146, 258,
 547, 561, 566, 575,
 582, 587, 591, 596,
 605, 614,
 Magura 120,
 Măhaciu 40,
 Majdanpečki distrikt
 511,
 Majdanpek 135,
 189, 253, 301, 314,
 447, 562, 567, 576,
 583, 588, 588, 592,
 599, 600, 607, 616,
 Makarsko primorje
 246,
 Makedonija 20, 23,
 29, 34, 35, 37, 38, 39,
 41, 42, 64, 74, 85, 95,
 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 109, 128,

- 162, 194, 423, 483,
484, 535, 544,
Makreš 120,
Mala Azija 87, 91,
107,
Mala Jasikova 144,
313, 538, 547, 563,
568, 577, 584, 589,
593, 602, 609, 618,
Mala Kamenica 538,
547, 562, 567, 576,
583, 588, 593, 600,
608, 617,
Mala Morava 511,
Mala Rusija 202,
Mala Vlahija 105,
Mala Vlaška 121,
124, 127, 132, 137,
231, 406, 433, 465,
Mala Vrbica 332,
538, 547, 563, 568,
577, 584, 588, 593,
601, 608, 617,
Malajnica 348, 538,
547, 562, 567, 576,
583, 588, 593, 600,
608, 617,
Male Bresje 515,
Mali Izvor 540, 546,
563, 568, 577, 584,
589, 589, 593, 603,
609, 619,
Mali Jasenovac 313,
325, 344, 438, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 602, 609,
618,
Malo Crniće 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
Malo Laole 135,
Malo Popoviće 525,
Manasija 515,
Manastirica 135,
185, 235, 331, 512,
539, 548, 560, 563,
565, 568, 574, 577,
581, 584, 586, 588,
591, 593, 595, 601,
604, 608, 613, 617,
Maramureš 123,
459,
Marcodava 86,
Margum 90,
Marica 159,
Marijana 135, 253,
Maržini 43,
Mata 204,
Medveđa 240,
Medvedica 258, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
Međumurje 534,
Meglen 100,
Megurice 120,
Mehadeja 157,
Mehadia 86,
Melnica 135, 146,
253, 539, 548, 560,
565, 574, 582, 586,
591, 595, 604, 613,
Merdželat 43, 46,
Mesopotamija 102,
103,
Metohija 39, 55, 61,
97, 119, 131, 153,
161, 162, 184, 535,
556,
Metovnica 411, 472,
540, 548, 562, 567,
576, 583, 588, 592,
599, 607, 616, 624,
625,
Mezia 22, 25, 27,
31, 43, 51, 60, 84, 85,
88, 94, 102, 103,
Midžor 46,
Mihailovac 329,
330, 339, 538,
Mihajlovac 214,
227, 270, 289, 300,
315, 547, 567, 576,
583, 588, 593, 600,
608, 617,
Mihajlovgrad 119,
Milan 62,
Milanovac 561, 566,
575, 582, 587, 591,
596, 605, 614,
Milanovac (Donji
Milanovac) 258, 301,
Milanovo 146,
Milatovac 258, 539,
547,
Miliva
Miloševac 214,
Miloševo 538, 548,
562, 567, 576, 583,
588, 593, 600, 608,
617,

- Milutinovac 567, 576, 583, 588,
 563, 568, 577, 584,
 589, 593, 601, 608,
 618,
 Mirijevo 562, 566,
 575, 583, 587, 592,
 598, 606, 615,
 Miroč 301, 491, 538,
 548,
 Miroč planina 198,
 509,
 Miroć 491,
 Misič 515,
 Misosofski 515,
 Mišar 278,
 Mišlenovci 135,
 Mišljenovac 235,
 253, 254, 259,
 Mišljenovci 146,
 Mladenovac 255,
 Mlava 7, 127, 145,
 236, 252, 265, 292,
 386, 390, 409, 462,
 470, 516, 521, 536,
 537, 539, 543, 544,
 613,
 Mlavaska dolina 409,
 Moesia 50, 53, 56,
 Moesia
 Mediterranea 85,
 Moesia Superior 19,
 85, 91, 106,
 Moglen 33, 105,
 Mokranje 144, 327,
 412, 413, 472, 513,
 514, 538, 548, 562,
 567, 576, 583, 588,
 593, 600, 608, 617,
 Moldava 157, 158,
 236,
 Moldavija 7, 14, 18,
 20, 48, 79, 80, 108,
 125, 132, 134, 137,
 139, 160, 163, 164,
 168, 222, 231, 233,
 517, 521,
 Moldo-Vlaška 188,
 Monemvasija 42,
 Morača 109,
 Morava 7, 71, 75,
 76, 77, 45, 46, 48,
 108, 115, 116, 127,
 129, 203, 209, 235,
 236, 241, 292, 306,
 390, 401, 421, 435,
 484, 509, 517, 533,
 537, 543, 544,
 Moravska 57,
 Moravska banovina
 223, 260, 354, 543,
 544, 544, 546, 549,
 Moriš 68, 130,
 Morzofsky 515,
 Moskopolje 20,
 Moskva 23,
 Mosna 135, 158,
 253, 301, 314, 516,
 538, 548, 562, 567,
 576, 583, 588, 592,
 600, 607, 616,
 Mozgovo 234,
 Mrkulja 265,
 Mucianikastelon 92,
 Mučibaba 92,
 Mučkovce 92,
 Mugeni 86,
 Muntenija 7, 48, 80,
 137,
 Mureș 86,
 Mustapić 135, 146,
 229, 234, 235, 253,
 463, 533, 539, 549,
 561, 566, 575, 582,
 587, 591, 596,
 605, 614,
 Mutzipara 92,
 Nais 33, 93,
 Naissus 71, 90,
 Naisus 91, 92,
 Napoca 86,
 Nășăud 86,
 Negotin 10, 119,
 120, 132, 174, 224,
 237, 262, 266, 288,
 291, 301, 328, 329,
 338, 339, 342, 343,
 351, 352, 394, 399,
 426, 428, 458, 468,
 522, 536, 537, 538,
 542, 543, 544, 548,
 554, 562, 567, 576,
 583, 584, 588, 592,
 593, 600, 601, 607,
 616,
 Negotino 545,
 Negotinska krajina
 113, 116, 126, 136,
 154, 156, 159, 170,
 190, 191, 192, 195,
 196, 237, 247, 254,

- 308, 311, 314, 386,
390, 396, 438, 456,
460, 461, 464, 465,
468, 469, 516, 517,
521, 523,
Negotinska nahija
149,
Negrišori 45, 108,
Nekudim 110,
Nemačka 250, 452,
456, 556, 579,
Neresnica 112, 135,
253, 539, 549, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
622,
Neretva 109,
Nerodimlje 545,
Netindava 86,
New York 453,
Nicopolis 125,
Nifa 71, 77,
Nikolićevo 313, 393,
540, 548, 563, 568,
577, 584, 589, 593,
602, 609, 618,
Nikopolj 125,
Nikopoljski sandžak
127, 138,
Nikšić 113,
Nikšor 46,
Nišlac 86,
Nissa 71,
Niš 38, 48, 54, 71,
72, 73, 75, 77, 100,
104, 118, 309, 328,
354, 492, 84, 516,
535, 537, 543, 544,
Nizozemska 452,
Noricum 58,
Nova 92,
Novae 91, 92,
Novi Sad 37, 42,
309, 427, 556,
Novi Sip 563, 568,
577, 584, 589, 593,
601, 608, 618,
Novi Zeland 452,
604,
Novo Selo 236,
NR Bosna i
Hercegovina 557,
NR Hrvatska 557,
NR Makedonija 557,
NR Slovenija 557,
NR Srbija 556,
Njegoćin 458,
Njegovjin 515,
Obalska Dakija 33,
Obreja 86,
Ocna Sibiului 86,
Octavium 91,
Ohrid 194, 535, 545,
Oltenia 409,
Oltenija 7, 159, 231,
386, 402, 406, 409,
409, 465, 477,
Omolj 115, 306,
Omolje 400, 437,
Oppraschkay 515,
Oprilov potok 265,
Orašac 544,
Oreškovića 135,
253, 314,
Orheiul Bistrița 86,
Orravonica 515,
Oršava 68, 122, 132,
133, 144,
Osanica 146, 539,
547, 561, 566, 575,
582, 587, 591, 596,
605, 614,
Osat 115,
Osmanska imperija
140,
Osmansko carstvo
116, 155,
Osnić 540, 546, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 603, 609,
619,
Osogovo 8, 17, 39,
82, 104, 120, 176,
194, 272, 489,
Ostrovica 115, 122,
Ostrovo 512,
Oštrelj 236, 540,
548, 562, 567, 576,
583, 588, 592, 599,
607, 616, 624, 625,
625,
Otomanska imperija
106, 196, 62,
Ovče polje 104, 545,
Pachaviza 515,
Paflagonija 103,
Paloda 87,
Pančevo 478, 544,
Pankovo 135,

- Pannonia 50,
 Pannonia Sirmiensis 94, 106,
 Panonia 52,
 Panonija 33, 55, 66,
 68, 69, 85, 87, 90, 94,
 95, 99, 105, 106,
 Panonska nizija 82,
 Panjevac 240,
 Paraćin 76, 392,
 511, 536, 537, 539,
 543,
 Paralovo 119,
 Paris 141,
 Paristrion 55, 96,
 104,
 Pariz 181, 405,
 Pasarel 43,
 Patridava 86,
 Patruissa 86,
 Patzinakia 59,
 Pautalija 91,
 Peć 236, 241,
 Pećska 130,
 Pek 112, 115, 127,
 139, 142, 145, 229,
 235, 236, 257, 259,
 292, 386, 390, 521,
 Peloponez 42, 106,
 Peroj 242,
 Pesak 48,
 Peštera 40,
 Pešta 29, 399,
 Peterburg 309,
 Petka 265,
 Petkoriz 515,
 Petrodava 86,
 Petrovac 266, 468,
 Petrovac na Mlavi 174, 255, 351, 352,
 355, 401, 421, 428,
 438, 458, 467, 539,
 548, 560, 561, 565,
 574, 581, 586, 590,
 591, 595, 604, 613,
 Petrovaselo 159,
 160,
 Philippopolis 71,
 Pind 49, 50, 83, 474,
 Pirot 484, 535,
 Pirum 87,
 Plavna 327, 342,
 538, 547, 562, 567,
 576, 583, 588, 593,
 600, 608, 617,
 Pleaș 40,
 Pleşivica 40,
 Pleven 148,
 Pljošta 265,
 Pobreže 112,
 Pocerina 544,
 Podgorac 98, 119,
 208, 252, 301, 311,
 392, 418, 420, 540,
 546, 547, 563, 568,
 577, 584, 589, 593,
 603, 609, 619, 622,
 Podolija 21,
 Podrinje 112, 535,
 Podunavlje 33, 97,
 99, 101, 102, 104,
 115, 126, 460, 464,
 544,
 Podvrška 412, 414,
 472, 512, 538, 547,
 563, 568, 577, 584,
 589, 593, 601, 608,
 618,
 Pojarevaț 397,
 Polatna 265,
 Polomje 125, 117,
 Poljska 290,
 Pomana 265,
 Pomoravlje 7, 107,
 386, 521,
 Pomoravska oblast 619,
 Pomoravski okrug 561, 563, 566, 569,
 574, 577, 582, 583,
 584, 587, 588, 589,
 591, 593, 597, 598,
 603, 606, 610,
 Ponišavlje 35,
 Ponor 234,
 Pont 33, 34,
 Popšica 118,
 Popšinica 118,
 Poreč 7, 116, 142,
 158, 168, 208, 214,
 314, 315, 386, 470,
 521, 536, 537, 538,
 542, 543, 544,
 Porečka Krajina 254,
 Porečka Reka 292,
 314, 447,
 Porečki distrikt 511,
 Porečki srez 554,

- Porodin 240, 562,
 566, 575, 583, 587,
 592, 598, 606, 615,
 Porolissum 86,
 Portugal 452,
 Posavina 97, 544,
 544,
 Potkariza 515,
 Potočica 512,
 Požarevac 139, 140,
 145, 253, 396, 399,
 537, 537, 539, 544,
 Požarevačka Morava
 251,
 Požarevačka nahija
 133,
 Požarevački
 egzarhat 135, 512,
 Praetoria 87,
 Prag 27, 30, 33,
 Prahovo 122, 289,
 327, 336, 407, 513,
 538, 608, 618,
 Praovo 407,
 Praveč 40,
 Predeal 40,
 Prekmurje 534,
 Prespa 194, 545,
 Prevalitana 99,
 Prevatz 513,
 Pribrežna Dakija
 198,
 Prijot 45, 108,
 Primorje 485,
 Prisjan 47,
 Priskúpera 47,
 Pristjan 47,
 Priština 47. 119,
 120, 234, 241, 278,
 535, 556,
 Prlita 313, 540, 548,
 563, 568, 577, 584,
 589, 593, 602, 609,
 618,
 Prnjavor 545,
 Prokuplje 484,
 Proštinac 240, 514,
 539, 548, 562, 567,
 576, 583, 588, 592,
 598, 606, 615,
 Pruscheraz 515,
 Psoderci 119,
 Pulj 242,
 Punoš 118,
 Purkan 265,
 Pustinja nad
 pustinjama 76, 77,
 Pustoš 77,
 Pustoš Petrus 77,
 Quimedava 91,
 Rabinel 71,
 Rabnel 71,
 Radenka 234, 539,
 549, 561, 566, 575,
 582, 587, 591, 596,
 605, 614,
 Radikina Bara 118,
 Radinac 254,
 Radošin 515,
 Radovište 545,
 Radujevac 120, 144,
 144, 289, 301, 316,
 328, 340, 341, 513,
 538, 548, 562, 567,
 576, 583, 588, 593,
 600, 608, 617,
 Rafnik 159, 160,
 Rahanovac 135, 146,
 253,
 Rahovo 125,
 Rajac 288,
 Rakibara 514,
 Rakova Bara 235,
 307, 308, 445, 539,
 549, 561, 566, 575,
 582, 587, 591, 596,
 605, 614,
 Ram 139, 145, 146,
 236, 537, 543, 544,
 Ramidava 87,
 Ranovac 135, 146,
 146, 172, 229, 236,
 253, 285, 286, 321,
 463, 539, 548, 560,
 565, 574, 581, 586,
 591, 595, 604, 613,
 622, 620,
 Ras 48,
 Rasina 545,
 Rasje 514,
 Rašanac 135, 351,
 352, 353, 539, 548,
 560, 565, 574, 581,
 586, 591, 595,
 604, 613,
 Raška 244, 484, 535,
 Ratiaria 92,
 Ravana 63, 71, 77,
 Ravanica 112, 113,
 115, 115, 516, 543,
 545,

- Ravanički srez 554,
 Ravena 57,
 Ravno 71, 77,
 Ravnje 278,
 Ražanj 92, 537, 543,
 Rebreta 45, 108,
 Recija 85,
 Rečica 563, 568,
 577, 584, 589, 593,
 601, 608, 618,
 regiones Bulgariae
 75, 76,
 Reka 563, 568, 577,
 584, 589, 593, 601,
 608, 618,
 Rekaš 159, 160,
 Remesiana 46, 91,
 Remesijana 45,
 Remezijana 33,
 Republika Srbija 8,
 249, 297, 352, 423,
 428, 557,
 Resava 7, 112, 113,
 115, 142, 229, 386,
 491, 492, 515, 521,
 536, 537, 539, 543,
 545,
 Resavica (selo) 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 598, 607, 615,
 Rešica 427,
 Retia 85,
 Rgotina 211,
 Rhaetia 58,
 Ribnik 471,
 Rim 72,
 Rimska imperija 59,
 85, 88, 89, 481,
 Rimsko carstvo 69,
 Ripaei montes 65,
 70,
 Ristovac 233, 236,
 Rivbia 64, 65,
 Rnjos 46,
 Roanda 240, 515,
 Ročevac 240,
 Rodopi 8, 94, 484,
 Rogljevo 301,
 Rogozna 244,
 Romana 93,
 România 271,
 Romania 77,
 Romanija
 (Vizantija) 54, 57,
 Romanija 17, 71, 73,
 75, 75, 77, 96, 208,
 244, 460, 474, 481,
 Romanja 32,
 Rostveza 513,
 Rozera 515,
 Rsovac 92,
 Rtanj 119, 401, 484,
 Rtkovo 512, 538,
 547, 563, 568, 577,
 584, 589, 593, 601,
 608, 618,
 Ruconium 86,
 Rudna Glava 135,
 274, 276, 284, 301,
 446, 538, 548, 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 600, 607, 616,
 622,
 Rudnik 111, 122,
 535,
 Rujno 115,
 Rumanija 244,
 Rumunija 7, 21, 39,
 42, 48, 70, 81, 124,
 125, 126, 127, 129,
 132, 138, 140, 141,
 142, 148, 149, 158,
 159, 160, 163, 164,
 169, 172, 175, 185,
 187, 188, 191, 192,
 196, 201, 202, 208,
 209, 220, 222, 229,
 230, 231, 235, 241,
 251, 254, 258, 260,
 271, 281, 286, 287,
 291, 319, 345, 346,
 348, 387, 391, 401,
 405, 409, 412, 420,
 422, 429, 453, 459,
 462, 464, 465, 467,
 469, 470, 476, 478,
 527, 528,
 Rumunovo 265,
 Rumunsko brdo 265,
 Rumunjska 422,
 Rusija 21, 137, 169,
 171, 250, 251, 464,
 SAD 452, 453,
 Sălaj 86,
 Salinae 87,
 Salona 49,
 Samarinovac 144,
 513, 523, 538, 548,
 562, 567, 576, 583,

- 588, 593, 600, 608,
617,
Sandava 86,
Sandžak 109,
Sankt-Peterburg
426,
Saos 72, 100,
SAP Kosovo 586,
SAP Vojvodina 586,
Sarajevo 309, 544,
557,
Sârbia 409,
Sardika 349,
Sarmatija 78,
Sarmizagethusa
Regia 86,
Sava 54, 56, 61, 70,
72, 74, 96, 99, 100,
105, 106, 210,
Savarin 123,
Savarina 122,
Savinac 392, 540,
546, 547, 563, 568,
577, 584, 589, 593,
603, 609, 619,
Schiavonia 473,
Schucize 515,
Sclavinia 59,
Scythia Minor 50,
63,
Sedlare 240, 525,
Selčanica 118,
Semberija 54, 96,
Sena 539, 549, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
Senj 130,
Senje /Gornje/ 515,
Sepiza 515,
Ser 333,
Serbia 532, 631,
632, 633, 643, 644,
645,
Serbia Orientală
421,
Serbie 639, 640,
Serbien 635,
Serbiens 406, 433,
Serdica 71,
Serdika 77, 91, 93,
104,
Sermium 95, 97, 98,
Setlotes 92,
Severin 86, 116,
122, 123,
Severni okean 64,
Sfeligovos 46,
SFR Jugoslavija 8,
Sglot 92,
SHS 8, 260,
Sibinj 121, 391, 423,
Sibiu 86, 527,
Siculótae 92,
Sige 146, 258, 539,
547, 561, 566, 575,
582, 587, 591, 614,
silva Bulgariae 75,
76,
Singidava 86,
Singidunum 71, 91,
Sip 332, 512, 538,
547,
Siremljan 98,
Sirija 85, 87,
Sirmij 98, 99,
Sirmijum 53, 55, 73,
94, 100, 102,
Sirmium 54, 72, 90,
94, 96, 100,
Sivridže Hisar 115,
Sjenica 241,
Skadarsko blato 34,
Skadarsko jezero 48,
Sklavinia 40, 42,
Skoplje 38, 49, 73,
309, 484, 535, 545,
557,
Skrovnica 513,
Slatina 288, 327,
333, 513, 538, 540,
547, 548, 562, 567,
576, 583, 588, 592,
593, 599, 600, 607,
608, 616, 617, 624,
625,
Slavonija 130, 199,
534,
Sleme 119,
Slimnic 86,
Slovačka 423,
Slovenija 423, 534,
590,
Smederevo 122,
254, 522, 535,
Smederevska
Palanka 110,
Smederevski
(Beogradski) sandžak
140, 517,
Smederevski
sandžak 112, 113,

115, 116, 117, 119,	193, 194, 195, 198,	489, 490, 507, 511,
127, 138, 139, 509,	201, 202, 203, 207,	516, 517, 518, 520,
511,	208, 209, 212, 213,	522, 525, 526, 527,
Snegotin 539, 547,	215, 216, 218, 220,	528, 529, 530, 531,
561, 566, 575, 582,	221, 222, 224, 225,	532, 534, 535, 540,
586, 591, 595, 605,	226, 230, 232, 236,	543, 546, 550, 552,
613,	237, 238, 245, 247,	557, 563, 565, 571,
Sofija 38, 49, 75,	248, 249, 251, 252,	572, 580, 581, 604,
484,	253, 254, 255, 256,	621, 627, 629,
Sokobanja 120, 314,	260, 264, 265, 266,	Srbija i Crna Gora 8,
326,	267, 268, 270, 272,	Srbovlah 343, 538,
Sokolovica 513,	279, 281, 285, 287,	548,
Solun 41, 93, 103,	288, 289, 290, 292,	Srbovo 343, 513,
Soporul de Cîmpie	294, 296, 297, 302,	538, 548, 562, 567,
86,	303, 309, 311, 316,	576, 583, 588, 593,
Sorbona 405,	317, 318, 324, 326,	600, 608, 617,
Sornum 87,	328, 346, 347, 348,	Sredec 75, 77,
Spelónka 46,	350, 351, 352, 353,	Srednja gora 31,
SR Hrvatska 585,	355, 357, 385, 386,	Srednjevo 135, 146,
SR Jugoslavija 8,	387, 388, 389, 393,	253, 254,
SR Srbija 586,	394, 396, 400, 401,	Sredogošna 119,
Srbija 7, 8, 9, 10,	402, 403, 404, 405,	Srem 33, 54, 72, 96,
13, 14, 18, 33, 35, 36,	406, 409, 410, 411,	97, 99, 130, 140,
37, 38, 41, 42, 43, 44,	420, 421, 422, 423,	Sremlan 98,
45, 46, 47, 48, 55, 62,	424, 425, 426, 427,	Sremljan 55, 119,
68, 81, 82, 97, 99,	428, 429, 431, 433,	Sremljana 98, 119,
106, 107, 108, 109,	435, 436, 437, 438,	Sremska Mitrovica
110, 111, 120, 121,	441, 442, 443, 444,	99,
123, 127, 128, 129,	445, 446, 448, 449,	Sremskim Karlovci
131, 132, 133, 134,	450, 451, 452, 453,	527,
136, 138, 139, 140,	454, 456, 457, 458,	Srpce 234, 235, 561,
142, 143, 147, 148,	459, 460, 461, 462,	566, 575, 582, 587,
149, 153, 154, 158,	463, 464, 465, 466,	591, 596, 605, 614,
159, 161, 162, 167,	467, 468, 469, 470,	Stalać 484, 511,
168, 170, 175, 176,	472, 473, 475, 476,	Stamnica 135, 539,
177, 180, 184, 188,	477, 478, 479, 481,	548, 560, 565, 574,
189, 190, 191, 192,	482, 483, 484, 487,	

- 582, 586, 591, 595,
604, 613,
 Stančevo 159, 160,
 Stara Dajša 235,
 Stara planina 8, 61,
65, 70, 75, 81, 128,
 Stara Srbija 34, 483,
535,
 Starčevo 135, 539,
548, 560, 561, 565,
574, 581, 582, 586,
591, 595, 604, 613,
 Stari Vlah 107, 109,
245,
 Stig 7, 159, 386,
521,
 Stolac 203, 272,
 Stolniceni 86,
 Stracimirova (= Saradžova) zemlja 122,
 Stralis 77,
 Strižilo 575, 561,
566, 587, 591, 597,
606, 615,
 Strmosten 515,
 Strónges 45,
 Strova 265,
 Struga 545,
 Sturz 185,
 Subotica (selo) 239,
240, 514, 548, 562,
567, 576, 583, 588,
592, 615, 598, 606,
 Sudovac 514,
 Sumarinovac 523,
 Supska 515,
- Surčin 99,
Surdul 46,
Surdulica 43, 46,
Svilajnac 548, 562,
576, 583, 587, 592,
598, 606, 615,
 Svinica 159, 160,
 Svinjarevo 562, 566,
575, 583, 587, 592,
598, 606, 615, 562,
567, 576, 583, 588,
592, 599, 607, 616,
624, 625,
 Svinjica 157,
 Svištov 91, 140,
158,
 Svrljig 43, 46, 49,
117, 119, 509, 537,
543,
 Swielugowo 46,
 Šabac 326,
 Šabačka eparhija 396,
 Šajina 512,
 Šara 8, 17, 39, 82,
104, 120, 176, 194,
272, 489,
 Šarban 120,
 Šarbanovac 540,
546, 547,
 Šar-planina 49,
 Šerif-Agina bašča 396,
 Šetonje 135,
 Ševica 112, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
- Šimijan Ostrvo 144,
 Šipikovo 313, 325,
344, 438, 538, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 602, 609,
618,
 Šljivar 313, 540,
548, 563, 568, 577,
584, 589, 593, 602,
609, 618,
 Šopluk 41, 484, 485,
 Španija 452, 456,
487,
 Štip 545,
 Štubik 278, 284,
301,
 Šurće 145,
 Šuvanica 514,
 Švajcarska 85, 197,
452, 453, 456, 556,
 Švedska 251,
 Tabakovac 144, 313,
538, 547,
 Tabanovac 135, 563,
568, 577, 584, 589,
593, 602, 609, 619,
 Tăkija 430,
 Takovo 140,
 Tamiš 68,
 Tamjanica 92,
 Tamnava 544, 544,
Tanda 284, 301,
538, 548, 562, 567,
576, 583, 588, 592,
599, 607, 616, 624,
625,

- Țara Românească 136, 402,
 Tatardžik 396,
 Teba 101,
 Tekija 430,
 Tekija 300, 315, 327, 394, 399, 422, 429, 464, 495, 538, 547, 563, 568, 577, 584, 589, 593, 601, 608, 618,
 Temišvar 131, 427,
 Temišvarski Banat 21,
 Temnić 545,
 Țernaica 408,
 terra Blachorum 76,
 terra Blacti 71, 77,
 terra Graecorum 75,
 terram Gravati 63,
 Tesalija 23, 38, 56, 61, 64, 83, 101, 104, 106, 109, 121, 194, 474, 482,
 Tesalonike 60, 93, 94, 95, 105, 106,
 Teteven 529,
 Tetovo 49, 484, 535,
 Tiasum 86,
 Tibiscum 87,
 Tićevac 562, 566, 576, 583, 587, 592, 598, 606, 615,
 Tigar 85,
 Tikveš 535,
 Timatohiom 91,
 Timiana 92,
 Timoc 413, 421, 439,
 Timočka dolina 421, 478,
 Timočka Krajina 10, 137, 142, 147, 185, 189, 202, 269, 286, 291, 301, 302, 347, 391, 435, 470,
 Timočka oblast 553,
 Timočka zona 485,
 Timok 7, 8, 17, 22, 39, 48, 82, 91, 104, 117, 120, 123, 125, 127, 129, 132, 133, 140, 142, 143, 146, 147, 168, 176, 192, 194, 209, 236, 240, 241, 251, 252, 272, 292, 306, 314, 315, 348, 349, 386, 390, 414, 421, 435, 489, 495, 496, 509, 511, 533, 537, 543,
 Tiriscum 86,
 Tirnin 78,
 Tirovo 514,
 Topla 562, 567, 576, 583, 588, 592, 599, 607, 616, 624, 625, 625,
 Toplica 109, 301, 535,
 Toplița 302,
 Topola 228,
 Topolnica 253, 254, 301, 548, 562, 567, 576, 583, 588, 592, 600, 607, 616,
 Topolovik 146, 253,
 Topolovnik 135, 560, 565, 574, 581, 586, 590, 594, 604, 612,
 Toponica 538,
 Torlačija 484, 485,
 Trajanova Dakija 19, 21, 22, 25, 28, 31, 36, 39, 61, 79, 87, 88, 89,
 Trakija 34, 46, 67, 91, 94, 103,
 Transilvania 409,
 Transilvanija 7, 71, 79, 80, 81, 14, 20, 21, 22, 23, 30, 48, 121, 123, 125, 127, 128, 136, 137, 139, 160, 164, 168, 176, 178, 229, 247, 320, 321, 409, 464, 476, 517, 521,
 Transilvanske planine 18,
 Transilvanski Karpati 48,
 Transylvania 136,
 Trebinje 113,
 Triadica 77,
 Tribalija 94,
 Triphilum 86,
 Triskiana 47,

- Trn 31,
Trnavac 470,
Trnovče 135,
Trnovo 67, 76, 78,
125, 186,
Trnovsko carstvo
56,
Trnjane 253,
Troponje 240, 515,
548, 562, 567, 576,
583, 588, 592, 598,
606, 615,
Trstenik 492,
Tudorča 119,
Tumba 43,
Turija 236, 513, 539,
549, 235, 561, 566,
575, 582, 587, 591,
596, 605, 614,
Turnu Severin 122,
288,
Turska 107, 138,
141, 142, 144, 344,
511, 516, 520,
Turska imperija 517,
Tuševo 515,
Tuzla 544,
Ugarska 20, 30, 62,
68, 98, 105, 107, 113,
121, 137, 184, 210,
465, 473,
Ugarske zemlje 30,
Ugrovlahija 62, 471,
474,
Ujića 302,
Ukrajina 423,
Ulak 66,
Ulpia Traiana 87,
Ulpiana 47, 91,
Ulpianum 87,
Ungheria 473,
Unutrašnja Dakija
33,
Urovica 119, 332,
513, 538, 547, 562,
567, 576, 583, 588,
593, 600, 608, 617,
Ursul 43,
Urzićan 144,
Utidava 87,
Užice 301, 535,
Užička Požega 45,
108,
Vajuga 48, 315, 332,
512, 538, 547, 563,
568, 577, 584, 589,
593, 601, 608, 618,
Vakarel 43,
Valahia 65,
Valakonje 119, 392,
405, 540, 546, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 603, 609,
619,
Valea Almăjului
409, 410,
Valea Mlavei 409,
410, 438,
Valea Timocului
421,
Valuniš 43, 46,
Valja Mare 234,
Valja Repiće 234,
Valjakonje 231,
Valjevo 535,
Vărădia 86,
Vardar 241,
Vardarska banovina
544, 545,
Varna 124,
Vatikan 131,
Veles 545,
Velesnica 315, 512,
538, 547, 563, 568,
577, 584, 589, 593,
601, 608, 618,
Velika Jasikova 119,
144, 313, 538, 547,
563, 568, 577, 584,
589, 593, 602, 609,
619,
Velika Kamenica
512, 538, 563, 568,
577, 584, 589, 593,
601, 608, 618,
Velika Morava 192,
292, 345,
Velika Pisanica 301,
Velika Vlahija 101,
104,
Velika Vlaška 137,
Velika Vrbica 332,
538, 547, 563, 568,
577, 584, 589, 593,
601, 618,
Velike Bresje 515,
Veliki Bečkerek
544,
Veliki Jasenovac
313, 325, 438, 538,
547, 563, 568, 577,

- 584, 589, 593, 602,
609, 619, 621,
Veliki Krš 258,
Veliki Pek 236,
Veliki Popovac 135,
Veliko Gradište 139,
266, 468, 586, 560,
565, 574, 581, 581,
586, 590, 594, 595,
604, 612,
Veliko Laole 135,
Veliko Ostrvo 144,
Veljkova Krajina
170,
Veljkovo 538, 548,
Vezičevo 135,
Vezurina 265,
vicus Nifa 63,
Vidin 54, 68, 73, 92,
96, 100, 109, 113,
116, 117, 120, 125,
236, 396, 484, 509,
516,
Vidinska
despotovina 55, 98,
109, 119, 122, 473,
509,
Vidinska kneževina
110,
Vidinska mitropolija
233,
Vidinska oblast 396,
Vidinski sandžak 7,
109, 113, 116, 117,
119, 120, 124, 126,
127, 138, 139, 140,
509, 510, 511,
- Vidrovac 214,
Vieповаз 515,
Vilagoš 130,
Vîlcea 86,
Viminacium 48,
Viminacium 74, 90,
91,
Visla (Vistula) 57,
Visoka 513,
Višesav 122,
Vitanac 240,
Viteževo 241, 539,
548, 562, 566, 575,
583, 587, 592, 598,
606, 615,
Vitovnica 135, 462,
539, 548, 560, 565,
573, 582, 586, 591,
595, 604, 613,
Vizantija 68, 71, 91,
99, 186,
Vizantijska imperija
89,
Vizantion 73,
Vlachia 76,
Vlačići 265,
Vlahija 101,
Vlaole 145, 236,
304, 539, 547, 562,
567, 576, 583, 588,
592, 600, 607 616,
Vlasenica 144, 544,
Vlasi Košarna 111,
Vlasi Radivojevci
111,
Vlasi Vojkovci 111,
Vlaški Dol 397,
- Vlasotince 233, 235,
236,
Vlaška 7, 14, 20, 23,
27, 65, 70, 79, 80,
107, 110, 113, 118,
121, 123, 124, 125,
126, 128, 132, 133,
134, 137, 138, 139,
141, 142, 145, 147,
148, 149, 155, 158,
160, 163, 168, 169,
173, 176, 190, 193,
194, 197, 208, 209,
212, 214, 229,
231, 232, 233, 247,
249, 255, 271, 309,
390, 391, 396, 402,
462, 464, 471, 514,
517, 521, 525, 539,
548,
Vlaška (selo) 561,
566, 575, 582, 587,
592, 597, 606, 615,
Vlaška mala 265,
540,
Vlaška nizija 122,
Vlaška zemlja 396,
Vlaški Do 253,
Vlaški Dol 236, 396,
398,
Vlaško polje 255,
Vodnik 159, 160,
Vojilovo 112,
Vojvodina 137, 317,
399, 544, 556, 557,
570, 580, 581,
Volga 22,

- Voluja 135, 146,
253, 407, 549, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
Vošanovac 135,
Vrace 148,
Vračar 544,
Vrania 302,
Vranje 49, 120, 233,
236, 301, 484, 535,
Vranjevo 235,
Vranjuca 145,
Vratna 185, 186,
187, 188, 328, 407,
470, 538, 547, 562,
567, 576, 584, 588,
593, 600, 608, 617,
Vrbaska banovina
545,
Vrbet 45, 108,
Vrbeta 45, 108,
Vrbnica 561, 566,
575, 582, 587, 591,
597, 605, 614,
Vrlan 515,
Vršac 544,
Vukosava 234,
Vukovac 258,
Vuković 547, 561,
566, 575, 582, 587,
591, 596, 605, 614,
Vulgaria 472,
Welisatz 513,
Wirlavisoka 513,
Wolga 23,
Zabare 234,
Zabrđe 135,
Zabrega 561, 566,
575, 582, 587, 591,
597, 605, 614,
Zadar 309,
Zaghoura 66,
Zaghura 65,
Zaglavak 537, 543,
Zagorje 117, 120,
125, 251,
Zagreb 309, 422,
557,
Zagura 64,
Zaječar 10, 119,
211, 231, 235, 236,
258, 268, 275, 277,
278, 279, 281, 288,
294, 295, 313, 327,
343, 351, 352, 353,
355, 386, 392, 393,
411, 430, 440, 442,
457, 460, 484, 523,
528, 529, 536, 537,
540, 543, 545, 549,
563, 577, 584, 589,
593, 602, 609, 618,
Zaječarska oblast
620,
Zaječarski okrug
563, 568, 569, 574,
577, 584, 589, 593,
594, 602, 603, 609,
610,
Zaječarski srez 554,
Žaječar 491,
Zan 47,
Zanes 47,
Zapadna Evropa
571,
Zapadna Morava 97,
Zarvin kamen 119,
Zarvina 119,
Zarvince 119,
Zatonje 135, 146,
253, 254,
Zelenika 135,
Zelenike 146, 253,
254,
Zemun 544,
Zenica 544,
Zermigira 86,
Zeta 484,
Zeugma 87,
Zigos 65,
Zina 47,
Ziridava 86,
Zlašti 40,
Zlatenac 515,
Zlatibor 45, 108,
Zlatovo 135,
Zlokuće 438, 548,
Zlot 92, 252, 301,
323, 392, 393, 411,
420, 463, 472, 540,
546, 547, 592, 562,
567, 576, 583, 588,
599, 607, 616, 621,
624, 625,
Zurobara 87,
Zusidava 87,
Zvečan 535,
Zvezda 487,
Zvezdan 524,
Zvijezda 487,

Zvižd 7, 112, 113,
 115, 133, 139, 145,
 229, 256, 258, 306,
 516, 521, 536, 537,
 539, 542, 543, 545,
 Zygos 104,
 Žabari 266, 267,
 336, 468, 468, 543
 561, 562, 566, 567,
 575, 583, 587, 592,
 598, 606, 615,
 Žabljak 203, 272,
 Žagubica 146, 437,
 438, 444, 539, 547,
 561, 566, 566, 575,
 582, 587, 591, 596,
 605, 614,
 Žanovo polje 122,
 Ždrelo 112, 113,
 115, 122, 135, 146,
 253, 409, 438, 539,
 548, 560, 565, 574,
 582, 586, 591, 595,
 604, 613,
 Žegligovo 545,
 Žiča 491,
 Židaik92,
 Židilje 514, 562,
 567, 576, 583, 588,
 592, 598, 606, 615,
 Žitkovica 55, 561,
 566, 575, 582, 586,
 590, 605, 613,
 Županek 157,

* * *

Власи Воиковци
 111,
 Влашки Дол 397,
 398,
 Доуѡровник 110,
 Доуѡровникъ 111,
 Пожаревац 397,

* * *

Зајшерј 442,
 Зајшјерј 295,
 Југославија 441,
 Майданпекъ 189,
 Морава 390, 435,
 Србији 426,
 Тімок 439,
 Тимокъ 390, 435,

REGISTAR LIČNIH IMENA

A. A. Plotnikova 471,	Aleksandar Obrenović 216, 327,	Anemari Soresku- Marinković
A. Filipide (Al. Philippide) 50,	338,	(Annemarie Sorescu- Marinković) 11, 126,
A. Jovičević 250,	Aleksandar Ranković 296, 579,	406, 411, 412, 416,
A. Močioni (Andrei Mocioni) 527,	585,	418, 421, 472,
A. Spajić 273,	Aleksandar I	Angelan 323,
Abraš 140,	Turgenjev 23,	Angelina 338,
Aćimović 550,	Aleksandros	Anonimus 20, 26,
Adam 223,	Ipsilantis 21,	55, 58, 68, 69, 95, 96,
Adam Almaši 157,	Aleksije Komnin	105, 168, 197, 223,
Adam Bogosavljević 268,	105,	Antonesku
Agripa 57,	Alexandru Dimitrie	(Antanesku) 285, 345,
Ahmed-beg 126,	Ksenopol (Xenopol)	Antonije
Alberto Fortis 204,	31, 32, 34, 36, 67,	Damjanović 300,
205,	Alexandru Rosovean	Antonije Lazić 145,
Aleksandar 263,	407,	151, 207, 209, 220,
525,	Alfred Veliki 57,	221, 233, 237, 240,
Aleksandar Belić 35,	Ali-beg Mihaloglu	241, 242, 255, 256,
37, 176, 272, 486,	113,	259,
491,	Ali-paša 118,	Antonije Mutav 227,
Aleksandar Butorka 288,	Ana Komnina 59,	Antonije Pljakić
Aleksandar D.	60, 61, 62,	316,
Knežević 542,	Ana Samardžić 11,	Antonio Bonfini 78,
Aleksandar	Andraš Husti	168, 385, 474,
Karadorđević 525,	(Andras Huszti) 20,	Anuca 396,
Aleksandar	476,	Anzbert 74, 75, 168,
Knežević 559,	Andrej Šaguna	Arnold 75, 168,
Aleksandar Loma	(Andrei Šaguna) 320	Arsenije 343,
44, 45, 46, 47, 49, 66,	Andrejić 321,	Arsenije Čarnojević
108, 176, 245,	Andronik Komnin	128, 159,
	67,	Asan 63,
	Anđelija	Asen 186,
	(Stančičeva) Đokić	
	307,	

- Asim Peco 176, 487, 410, 411, 412, 416, 488, 489, 490, 491, 421, 426, 427, 466, 492, 493, 491, 492, 467, 468, 471, 472, Atanas Rašković Birov 323, 245, Birovešci 235, Atanasije Jon Stanču Bisorkan 323, 310, 343, Blagoje Nedić 220, Atila 90, Boa-le-Konte 523, Aurel Belteki Bogdan 20, (Beltechî) 421, Bogoljub Stojanović Aurel Dečej (Decei) 552, 64, 65, 66, Bogosav Pejić 221, Aurelijan 19, 20, 22, 222, 25, 26, 56, 60, 84, 85, Bogumil Hrabak 97, B. Jakšić 350, 98, 108, 110, 119, B. P. Hasdeu 36, 121, 123, 124, 487, Babev 323, Bojan Aleksandrović 10, Bajin 323, 348, 349, Bakajur 323, Bora 323, Balač 323, Boris Pistolović 310, Barbarosa 75, 343, 96, Barbul 310, 343, Časlav Klonimirović Barjaktarović 154, 465, Časlav Radukanović Bartolomeo Platina 78, 422, 78, Čaušesku 188, Čedomil Mitrinović Bela 26, 58, 68, 290, Čedomir Čupić 11, Bela III 95, 105, Čučilonji 220, Bela IV 20, Čosić 353, Belić 38, 481, 482, 483, 488, 489, D. Dinić-Knežević 483, 488, 489, 206, Belo 54, 96, D. Đokić 265, Beltechî 421, 471, D. Jacanović 265, Benke 21, Brskonić 258, D. Ončul (Onciul) Berivoj 194, Bukor 244, 36, 67, Bežunari 239, Bulutonji 220, D. Todorović 277, Biljana Sikimić 264, Bun 244, Dabiživ 111, 265, 267, 268, 406, Burćan 323,
- Burgijašonji-Čečonji 235, Burku 323, Bušetić 255, C. Daicoviciu 50, C. de Harlez 32, Ceka Đorđević 550, Cirin Mihal 123, Clain 424, Cokić 211, Crep 77, Crni Mihal 123, Cucul 324, Cuculović 324, Cukani-Dregići 234, Cvetan 319, Cvetana 319, Cvetko 319, 324, Cvetković 319, Cvijić 83, 191, 241, Časlav Klonimirović 96, Časlav Radukanović 422, Čaušesku 188, Čedomil Mitrinović 290, Čedomir Čupić 11, Čučilonji 220, Čosić 353, D. Dinić-Knežević 206, D. Đokić 265, D. Jacanović 265, D. Ončul (Onciul) 36, 67, D. Todorović 277, Dabiživ 111,

Damir Ilić 11,	Dimitrije Ruvarac	Dragoljub Vasović
Dan 62,	189,	288,
Danić 258,	Dinul 310, 324, 336,	Dragomir Dragić 10,
Danil Partošanu	Dionizije Perieget	451, 478, 499,
(Partošanu) 348,	60,	Dragoslav D.
Danil Stojenesku	Dobriconji 220,	Petković 168, 169,
(Stoenescu) 349,	Dobrivoj Nikolić	207,
Danilo 338,	178,	Dragoslav Dević
Darabanc 323,	Dobrovski	445,
David 194,	(Dobrovsky) 25,	Dragoš Voda 123,
De Rinji 523,	Domeniko Negri	Dragu 323,
Decebal (Decebalus)	205,	Drobnjaković 254,
72, 85, 100,	Dositej Novaković	Duka 121,
Decije 85, 89,	314, 316, 463, 523,	Dukljanin 54, 55,
Dejan Balčanović	Dragalin 288,	96,
10, 11, 394,	Dragan Andrejević	Dušan 77, 333, 338,
Dejan Dimitrijević	298,	Dušan Bošković
268,	Dragan Demić 10,	350,
Dejan Krstić 344,	Dragan Koković	Dušan Breznik 555,
Deli Marko 125,	344,	Dušan Firović 355,
Devet Jugovića 167,	Dragan	Dušan Popović 253,
Di Kanž (Du Cange)	Stojanjelović 444,	Dušan Prvulović 10,
76,	Dragana Rusalić	11,
Dimitrij Radović	479,	Dušanić 53, 94,
314,	Dragica Veljković	Dušanka Bojanić-
Dimitrije Balan 277,	11, 641,	Lukač 112, 116, 118,
284,	Dragija 323,	119, 124, 125, 152,
Dimitrije	Dragiša	252,
Bogdanović 508,	Kostandinović Trajan	Džejms Bozvel 385,
Dimitrije	10,	Đ. Gromo 80, 475,
Halkokondil	Dragoljub Kosta	Đ. Rudero 80,
(Demetrios	Jovanović 124, 153,	Đ. T. Petrović 275,
Chalkokondyles) 61,	185, 256, 257,	279,
62,	Dragoljub Pavlović	Đ. Valsan (George
Dimitrije Končat	138,	Vâlsan) 532,
310, 343,	Dragoljub S.	Đisage 235,
Dimitrije Kulundžija	Petrović 133, 289,	Đisagonji 235,
228,	290, 291, 554,	Đoka 345,

- Đoković 311,
 Đorđe 324,
 Đorđe Krstić 329,
 339,
 Đorđe Moldovljanin
 157,
 Đorđe Murnu 477,
 Đorđe Natošević
 164, 165, 166, 167,
 168, 197, 198, 199,
 200, 207, 208, 238,
 257, 427,
 Đorđe Popović 288,
 336,
 Đorđe Suvejkic 288,
 Đovanandrea Gromo
 (Giovanandrea
 Gromo) 80, 168,
 Đukinić 216, 263,
 Đura Dimitrijević
 300,
 Đurađ Branković
 (Gärg) 62, 110, 111,
 122, 156, 269,
 E. Fišer 35,
 E. Hurmuzaki
 (Eodoxiu Hurmuzaki)
 34,
 Edvard Kardelj 552,
 585,
 Efrem 76,
 Emil Fišer 36,
 Emil Petrović (Emil
 Petrovici) 406, 409,
 438, 488,
 Emilijan Piperković
 317, 319,
- Emina Branković
 449,
 Enej Silvia
 Pikolomini 78,
 Engel 22, 23,
 Epšelvic 134, 511,
 512,
 Eutropije
 (Eutropius) 61, 84, 85,
 Evgenije Savojski
 132, 133,
 Evgenije
 Simeonović 319, 326,
 327,
 Evgipij (Eugypsius)
 85,
 Evstatije
 (Eustathios) 60, 61,
 338,
 Feliks Kanic 186,
 187, 217, 237, 394,
 532,
 Ferdinand I
 Habzburški 79, 130,
 Filaret Petrović 185,
 186, 187, 188, 189,
 190, 207, 230, 307,
 326, 331,
 Filip Hristić 227,
 Filip Paunjelović
 443,
 Firan 323,
 Flavije Vopisk
 (Flavius Vopiscus) 84,
 Flavio Biondo 78,
 168, 473,
 Flora 277, 284, 324,
 Florea 319, 324,
- Florić 248, 324, 324,
 Florika 319,
 Florović 319,
 Fr. Grisellini 21,
 Franc 158,
 Franc Ksaver
 Pokorni 516,
 Franc Miklošič, v.
 Franjo Miklošić
 Frančesko dela Vale
 (Francesco della Vale)
 79, 168, 475,
 Frančesko Grizelini
 21,
 Valentin Frank fon
 Frankenštajn
 (Valentin Frank von
 Frankenstein) 18,
 F. J. Sulcer
 (Franz Joseph Sulzer)
 21, 22, 23, 25, 423,
 Franjo Barišić 94,
 Franjo Josip 527,
 Franjo Miklošić 25,
 206, 207,
 Franjo Rački 203,
 204, 207,
 Frfalan 323,
 Fridrih Barbarosa
 74, 75,
 Furfoka 323,
 Furfulanović 324,
 G. Heltai (Gáspar
 Héltai) 475,
 G. Rajherstorfer
 (Georg von
 Reicherstorffer) 79,

G. Točilsku (G. Tocilescu) 36,	Goran Mitulović 452, 453, 454,	Husein Kavazović 197,
Gacović 421,	Gradislav	I. Chr. Engel 22,
Gaj Julije Cezar 193,	Novaković 11,	I. Dubravius 79,
Galijen 20, 84,	Grama 323,	Ibrahim-beg 118,
Gardizije 69, 70,	Grd 244,	Igor Borozan 338,
Gastaldo 80,	Grekonji 233,	Igor Petrović 11,
Gaston Paris 29,	Grigore Bambakan 633,	
Gavrilo 338,	194,	Ilarion 351,
Gavrilo Mičić 240,	Grigorije Božović	Ilić–Tufegdžić 240,
Gavrilović 520,	179,	Ilić 239,
Gelou Vlah (Gelou Blacus) 69,	Gruja 323,	Ilija 323, 324,
Georgie Sinkelos 84,	Gruja Jovan Todor	Ilija Đukinić 262,
Georgije 62, 396,	Đorđesi 323,	Ilija Florić 352,
Georgije	Grujić 147,	Ilija Garašanin 227,
Ostrogorski 510,	Grujonji 234,	Ilija Pčelar 132, 133,
Gerasim Georgijević 396, 430,	Gustav Vajgand 146,	
Gerasim Stojković 319,	(Gustav Weigand) 33,	Ilina 342,
Gervazije Tilburijski (Gervase de Tilbury, Gervsaius de Tilbury) 63, 70, 77, 168,	252, 405, 406, 420,	Inokentije 70, 326,
Gheorghe Janović 407,	421, 433, 434, 470,	Ioan 62,
Gica 310, 342,	532,	Ioan Cantacuzino 60,
Gica Njegoica 310, 342,	Hadrijan 80	Ioan de Sultanyeh 472,
Giovio 80,	Hadži-Prodan 140,	Ioan Gremianitul 194,
Giulio Ruggiero 80,	517,	Ioan Pătruț 409,
Glad 68,	Hagan 94,	Ioan Sigismund 80,
Gligor Stanojević 241,	Hajduk Veljko 228,	Ioan Thunmann 20,
Gligorijević 321,	Hans Kristijan	Iosif Benkö 20,
Gogić 258,	Andersen 172,	Isa-beg 113,
	Herman Ignjac	Isak Anđel 22,
	Biderman (Hermann Ignaz Bidermann) 29,	Isak II Anđel 76,
	Hesiod 13,	Isak Komnin 62,
	Hitler 289,	Isak Oblučarević 301,
	Horea 136,	
	Hrist 13, 339, 507,	Ivan Lovrić 204,
	Hrkulović 248,	
	Hunfalvi 30,	

Ivan Lučić (Iohannes Lucius) 19,	Janković 216, 258, 321,	Jon Matejić 310, 316,
Ivan Popović 38, 176, 484, 492,	Jankuljević- Bugarčić 239,	Jon Njamc(u) 235, Jon Patruc 406,
Ivan Turčin 130, Ivanić 182, Ivanov 193,	Janoš 235, 323, Janoš Hunjadi 183, Janošević 323,324,	Jon Tejkuljica 187, Jon Vladu 310, 463, Jordan Miletić 274,
Ivica Srbin 130, Ivo Petricioli 5, J. Benke 20, J. Dubravijus 79, J. H. Šviker (Johann Heinrich Schwicker) 29,	Jasmina Vanuka 11, Jelena 333, Jelena Baljević 11, Jelena Branković 186, Jerfrem 76, Jerkul Bratul 207, 245, 246,	285, 471, Jordan Pavlović 268, Jordanes 59, 84, Jorjo Tadić 241, Josif II 137, Jova Popović 227, 270, 271,
J. Kantakuzin 60, J. L. Pič (Iosif Ladislau Pič) 30, 31, J. Laski 475, J. Miletić 279, 284, J. Nadežde (Ion Nădejde) 34, J. Sabo 476, Johanes Trester (Iohannes Tröster) 18,	Jernej Kopitar 25, Jevdenije 129, Joana 324, Joana Patruca 409, Joanikije 338, Johan Kristof Adelung 424, 449, Johan van Horde 386,	Jovan (Janičije) Mihailović 189, Jovan 324, Jovan Almaši 157, Jovan Asen II 77, Jovan Barbulović 324,
476, 477, J. Tunman (Ioan Thunmann) 20, 23, 476, Jakšić 147, 309, Jakub Čelebija 118, Janko 323, Janko Hunjadi 62, 79, 122, 124, 509, Janko Sima Pavle Srbu 323, Janko Simeonović 442,	Johanes Lebel 79, Jojić 257, Joškić 2389, Jokan 323, Joksim Karamarković 227, Jon 315, 324, 343, Jon Belić 310, 342, Jon Coka 211, Jon Guran 463, Jon Jovanović 324, Jon Kazimirović 310, 342,	Jovan Cvijić 129, 162, 177, 182, 202, 213, 271, Jovan de Sultanihah 472, Jovan Đokić 128, 131, 134, 137, 138, 147, 148, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 184, 185, 203, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 217, 218, 219, 220, 230, 231, 232, 237, 238, 257, 260, 261, 270, 271,

272, 290, 291, 306, 307, 309, 310, 332, 333, 393, 394, 400, 436, 437, 438, 441, 470, 471, Jovan Erdeljanović 179, 202, 250, 252, 271, 306, Jovan Florić 310, 344, Jovan Hadžić 25, Jovan Hadži- Vasiljević 161, Jovan Jordanijević 310, 343, Jovan Katrar (Iohannes Katrares) 273, Jovan Kinam (Ioan Kinnamos) 66, 168, Jovan Mauropije (Ioannis Mauropus) 103, Jovan Moldovljanin 157, Jovan Popović 181, Jovan Radonić 37, 177, 245, 246, Jovan Skilica (Ioanis Skylitzes) 102, Jovan Soldatović 310, 343, Jovan Tomić 161, Jovan Uglješa 119, Jovan Zonara (Ioannis Zonaras) 103, 105, Jovan Žigmond 80,	Jovana 324, Jovan-Jon 323, Jovanović 182, 258, 323, Jovica Jovanović 235, Julijan 84, 88, Julijan Medini 5, Julije Cezar 88, Julijus Jung 27, 28, 29, Justin Stefanović 344, Justinijan 46, Justinijan I 91, 92, K. Dajkoviću 50, K. de la Berž (C. de la Berge) 29, K. Đuresku (Constantin C. Giurescu) 50, 67, K. Konstante (C. Constante) 301, 477, K. Sanfeld 486, Kalojan 63, 67, 186, Kalopetar 75, Kalušanji 233, 235, Kapidan 41, Kaprijonji 233, 235, Karađorđe 227, 316, 334, 519, Karakala 20, Karić 390, 391, Karlo Gika 134, Karlo Valoa 105, Keanus 68, Kedrin (Kedrenos) 26, 65, 194,	Kegen 103, Kekavmen (Kekaumen, Kekavmenos) 54, 56, 61, 71, 72, 74, 96, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 168, 194, Klajn 424, Klašićonji 235, Koča 139, 517, Kočić 257, Kokan 323, Komnen 29, Konstancije 90, Konstans II 41, Konstantin 102, Konstantin Diogen (Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην) 102, Konstantin Hadži Čehani 20, Konstantin IX Mon- omah 104, Konstantin Josef Jireček 33, 34, 46, 49, 206, 252, 487, Konstantin Porfirogenit 58, 65, Kosta Grujić 354, Kosta Jovanović 168, 207, 237, 238, 239, 469, Kosta Popović 226, 227, 228, 229, 237, 228, Kostići 234, Krcija 323, Krišan (Crišan) 136,

- Krišćan 136,
 Krle 485,
 Krsta Sandulović
 (Sandu Cristea
 Timoc) 288,
 Kršijani 234,
 Krum 23, 65, 68,
 Kulišić 204, 205,
 252, 271,
 Kumrić (Kumbrić)
 239,
 Kuver (Κούβερ) 95,
 L. F. Marsilji (L. F.
 Marsigli) 385, 476,
 L. Tepelt 19, 476,
 Laktancije
 (Lactantius) 85,
 Laonik Halkokondil
 (Laonikos
 Chalkokondyles) 17,
 61, 83, 385, 474,
 Laslo Reti (Réthy
 László) 32,
 Laudon 129,
 Laurianu 424,
 Lav Tornikije 103,
 334,
 Lazar 77, 110, 154,
 167, 186, 338, 339,
 340, 341, 343,
 Lazar Hrebeljanović
 186, 394,
 Lazar Mutav 227,
 Lazar Petrović 331,
 Lazar R. Petrović
 335,
 Lazar Stipić 183,
 Lazić Mijuca 235,
 Lêñč'e 491,
 Leon 67,
 Leon Vatac 66,
 Leopold von Ranke
 27,
 Lescalopje 81,
 Lică Voina 408,
 Lidija Brzu 70,
 Ligia Bâzu 70,
 Lisznyai Kóvács Pál
 19,
 Litavrin 67,
 Lopašonji 234,
 Lučić 34,
 Luka 288,
 Lungu 324,
 Lungulović 324,
 Ljiku 323,
 Ljiljana Gavrilović
 11,
 Ljiskonji 235,
 Ljiskonji-Vlađijonji
 236,
 Ljuba Gligorijević
 240,
 Ljuba Jovanović
 161, 231, 252, 232,
 Ljubica S. Janković
 238, 273,
 Ljubinka Adamović
 418,
 Ljubomir Barić 240,
 Ljubomir Jovanović
 462, 470,
 M. Jankucić 354,
 355,
 M. Kraljević 154,
 M. Marjanović 468,
 M. Milićević 171,
 M. Obilić 154,
 M. Stanojević 442,
 M. Vesić 466,
 Mađaru 288,
 Maior 424,
 Maja Mitrović 11,
 637,
 Major 424,
 Majstor Manojlo
 442,
 Maksim 192,
 Maksim
 Maksimović
 Makarcev 175,
 Maksim Radković
 139, 512,
 Maksimijan 85,
 Maksimu 424,
 Malala 84,
 Manojlo Galbin 284,
 Manojlo Holobol 60,
 70, 71, 168,
 Manojlo I Komnin
 67,
 Manojlo T. Galbin
 277,
 Margulije
 (Margulies) 35, 486,
 Marija Terezija 137,
 Marijana Petrović-
 Rinjo (Rignault) 404,
 Marin 310, 336,
 Marin Prvujkić 310,
 343,
 Marinko Stanojević
 142, 143, 208, 252,

323, 391, 392, 393,	Mihailo Psel (M.	Milan [Obrenović]
404, 435, 436,	Psellos) 62,	250,
Marinković 259,	Mihailo Sirijski 66,	Mile Jordačijević
Marjan 277, 284,	Mihailo 394,	310,
471,	Mihailo Atalijat (A-	Mile Tomić 159,
Marko Kraljević	ttaliates) 104,	160, 201,
181,	Mihailo Hrabri	Milena Golubović
Markonji 235,	(Viteazul) 125, 126,	175,
Marković 257, 354,	Mihailo IV 74, 100,	Milenko (Mile)
Marojoci 220,	Mihailo Jovanović	Stojanović 294, 295,
Mate Bajčić 207,	326,	311,
Matija Bugarin 130,	Mihailo Marković	Milenko Stojković
Matija Korvin 78,	232,	306,
183, 509,	Mihailo Obrenović	Milentije Pavlović
Matijas Fridvagner	334, 339, 525,	518,
176,	Mihailo Valtrović	Mileta 521,
Maur 95,	342,	Mileta Jordačijević
Mauros (Μαυρος)	Mihaj Radan 131,	343,
95,	Mihajlo Glika	Milica 186, 343,
Mehmed 61,	(Mihail Glykas) 102,	Milić J. Milićević
Mehmed-han 122,	Mihajlo Stojaković	261, 264, 291,
Mehmet Ali Ekrem	307,	Milikovci 239,
66,	Mihna 124,	Milisav Marković
Mejer-Libke	Mijatović 129,	330, 332, 341,
(Meyer-Lübke) 481,	Mijucan 323,	Milisav Pavlović
Melentije Vujić 216,	Mikić 203,	210,
226, 319, 321, 326,	Mikuljević 259,	Milorad Popović
327, 328, 329, 330,	Miladin Ž. Vesić 81,	345,
331, 332, 333, 334,	Milan Cvijetinčanin	Milorad R. Popović
335, 338, 339, 341,	315, 463,	345,
530,	Milan Gligorijević	Milorad Stojanović
Melski 132,	240,	215,
Meresko 323,	Milan Isaković 290,	Miloš (Miloš), v.
Mersi 132, 133,	Milan Micić 276,	Miloš Obrenović
Micić 285,	277, 278, 284,	Miloš Marjanović
Mih. S Nikolić 275,	Milan Đ. Milićević	468,
279, 281,	132, 213,	Miloš Milojević
	Milan Ž. Micić 274,	161, 182, 200,

- Miloš Obrenović 138, 139, 140, 142, 143, 147, 148, 149, 152, 195, 209, 222, 313, 314, 315, 318, 334, 339, 391, 393, 394, 395, 396, 429, 495, 517, 519, 520, 521, 522,
 Miloš S. Milojević 207,
 Miloš Tarabić 170,
 Milošević 604,
 Milovan Đilas 552,
 Milovan Pejanović 165, 213, 216, 217, 293, 294, 319, 552, 553,
 Milović 279,
 Milutin 244, 308, 334, 338, 339, 340, 343, 344,
 Milutin Garašanin 181, 227, 270,
 Miomir Đorđević 11,
 Mirjana Jovanović 449,
 Mirjana Maluckov 198, 199,
 Mirjana Mirković 53, 94,
 Miroslav Draškić 107, 127, 129, 130, 143, 191, 192, 200, 239, 241, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 255, 308, 401, 443, 469, 472, 536, 623,
 Miša Anastasijević 300,
 Mita Klicin 177, 183,
 Mitar Tarabić 170,
 Mocan 323,
 Moči 53, 94,
 Mojsej Horenski (Mosis Chorenensis) 60, 64, 65, 168,
 Momčilo D. Savić 402, 148, 250,
 Momzen 27,
 Monika Hucanu (Monica Huțanu) 126, 406,
 Moravčik (Moravcsik) 52, 55,
 Moskal 323,
 Mozgovi 233,
 Muleš 323,
 Murat 122,
 Musa 61,
 Mutaščijev 48,
 N. van Vejk (Wijk) 35, 36, 176, 486,
 Nada Gostuški 214, 355, 356,
 Nada Raduški 569, 570, 623,
 Nadežda Nikolić 11,
 Najperg 134, 139, 509, 511, 513, 514,
 Napoleon 138,
 Nebojša D. Đokić 139, 146, 152, 522, Nebojša Popov 629, 632, 637, 641, 645,
 Negru 20,
 Negru Voda 123,
 Nenad Cambi 5,
 Nenad Dimitrijević 627, 631, 635, 639, 643,
 Nenad Makuljević 226, 328, 329, 330, 333, 334, 342, 627, 631, 635, 639, 643,
 Nestor 66,
 Nestorović 258,
 Nicola Crăciun 408,
 Nikolaje Moku (Nicolae Mocanu) 421,
 Nicolaus
 Machinensis de Catharo 474,
 Nicolaus Olahus 79,
 Niče (Nitze, Nietzsche) 629, 632, 637, 641, 645, 629,
 Nikifor 99,
 Nikita Honijat 55, 56, 60, 67, 73, 168,
 Nikola Almašan 157,
 Nikola F. Pavković 445,
 Nikola Jurišić 130,
 Nikola Kazimirović 310,
 Nikola Komica 310, 342,

Nikola Kotoranin 474, Nikola Olahu 79, Nikola Pantelić 107, 129, 143, 239, Nikola Pašić 182, Nikola Stojanović 147, 303, 304, 305, 389, Nikolaje Kornjanu (Nicolae Corneanu) 346, 347, Nikolaje Mokanu 421, Nikolić 255, Nikulica 101, Novak 323, Novica Damian Vanuka 11, Njagoje Besarab 186, Njagu Đuvara 480, Njež 244, Obrenović 338, Ohtum 68, Olivera M. Dumić 139, 152, 522, Oton IV (Otto Braunschweig) 70, Ovid Aron Densusianu (Ovidiu Aron Densusianu) 32, 34, 482, 483, Ovidije 63, P. Leskalopje (Pierre Lescalopier) 80, P. Panaitescu (Petre P. Panaitescu) 49,	Paconji 235, Pal Hunfalvi (Pál Hunfalvy) 29, 178, Pal Lisnjai Kovač 19, Pancikonji 218, 219, 233, Pantelić 127, 130, Pantići 219, Panjika 323, Paolo Đovio 80, Paskaronji 220, Pašić 274, Paško Vučetić 340, Patraniko 323, Patruca 421, Pavle Šafarik (Paul Ioseph Schafarik) 23, 25, Paulj Matejić 140, Paun Es Durlić 10, 323, 387, 394, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 479, Paun Šerbanović 312, Pavle 323, 347, Pavle Almašan 157, Pavle Atanacković 300, Pavle Ivić 42, 43, 44, 149, 176, 492, Pavle Nenadović 137, Pavle Orozije 57, Pavle Panjika Forfoka 323,	Pavle Usorac 130, Pavlović 244, Pavlović Toma 235, Pavonji 234, Pećanac 276, Pejanović 310, Pejić 223, Pera Todorović 333, Pešonji 235, Petar 63, 124, 186, Petar Deljan (Δελεάνος, Δολιάνος) 72, 73, 74, 100, 102, 106, Petar Dobrnjac 306, Petar Jovanović 314, Petar Karađorđević 216, 327, Petar Lisičar 5, Petar Masutin (Petar IV Mušatin) 186, Petar Pavlović 230, 231, Petar Petrović 245, Petar Rac 130, Petar Vlahović 152, 153, 154, 158, 192, 193, 207, 464, Petrinor 323, Petrović 258, 439, Petrović-Rinjo 405, Petru Nejesku (Neiescu) 421, 457, Petru Rareš 79, Petrujka 323, Picu 323, Platon 507,

- Plinije (Plinius) 57, 88,
 Pođo Bračolini (Poggio Bracciolini) 78, 168,
 Popović 39, 40, 41, 321, 421,
 Porfirogenit 54,
 Predan 323,
 Predić 239,
 Predrag Balašević 11,
 Predrag Mutavdžić 158,
 Prijonji 220,
 Prisk 90,
 Prokopije 47, 93, 99, Prvul 324,
 Prvulani 258,
 Prvulesku 288,
 Prvulović 258,
 Prvulović-Petrović 259,
 Pseudo-Bodin 76,
 Pseudo-Bodinos 76,
 Pseudo-Mavrikije 93,
 Ptolemej (Ptolomaeus) 46, 86, 87, 193,
 Puncu 323,
 R. Resler (Robert Roesler) 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 36, 37, 38,
 Racar 323,
 Radenko Anđelković 332,
 Radič Postupović 111,
 Radivoje Simonović 177,
 Radivojević 223, 224, 225, 240, 254,
 Radu Besarab 186,
 Radu Tempe 423,
 Radul 126, 186, 244, 310,
 Radul I 120,
 Radul IV 120,
 Radul J/?/ikirica 343,
 Radul Jovanović 342,
 Radul Martinović-Angelonji 234,
 Radulbeg 185,
 Radulović-Novaković 240,
 Radulovići 258
 Raduški 571,
 Rajić Vlah 130,
 Rakić 257,
 Ranke 27,
 Ranko Jović 522,
 Rašid el Din (Rāšid ad-Din) 78, 168,
 Ratomir Marković 445,
 Ridobradi 74,
 Rinaldo deli Albici (Rinaldo degli Albizzi) 473,
 Rista T. Nikolić 162,
 Ristonji 220,
 Rjurik 30,
 Robert Anžuski 105,
 Roman Diogen 104,
 Ružani 234,
 Ružonji 220,
 S. Tomić 250,
 Salan (Salanus) 68,
 Samuilo 194,
 Sandfeld 425,
 Saradž 122,
 Saška Bizeranova 10,
 Sava 338, 343,
 Sava Janković 442,
 Sava Popović Tekelija 24,
 Sava Radulović 407,
 Sava Tekelija 137,
 Savatije Grbić 393,
 Savić 260, 321, 403, 404, 405,
 Scutariotes 76,
 Sekst Ruf (Sextus Rufus) 84,
 Selim III 140,
 Sentklari (Szentklary) 177, 183,
 S. Puškariu (Sextil Pușcariu) 477,
 Silvia-Diana Šolkotović 11, 645,
 Silviju Dragomir 477, 480,
 Sima Ćirković 242, 243, 246,
 Simeon Nemanja 338, 340, 341,
 Simeun Kračun 300,

Simokata 93,	Sreten Vučković	Stevan Mačaj 218,
Simon 323, 323,	132, 214, 312, 388,	333, 430, 431, 432,
Simon de Keze 105,	Staljin 296, 564,	433, 434, 435, 436,
Šincai 424,	571, 572,	442, 461, 462,
Siniša Čelojević	Stan 310,	Stevan Nemanja, v.
(Siniša Čelović) 422,	Stana 342,	Stefan Nemanja
458, 459,	Stankonji 235,	Stevan Visoki 338,
Skilica 73, 103,	Stanoje Mijatović	Stevan Vujadinović
Skok 202, 203, 204,	239,	147, 470,
252, 271, 425,	Stanoje Rakulović	Stijepo Obad 5,
Skutariot 76,	310, 343,	Stjepan Antoljak 5,
Sladoje Stanković	Stanojević 208, 257,	Stjepan Vukčić
98,	464,	Kosača 98,
Sladčan Zdravković	Stari Jug-Bogdan	Stojan Almaš 157,
11,	167,	Stojan Almašan 157,
Slavejča 324,	Starina Novak 181,	Stojan Novaković
Slaviša Tobošarević	Stefan 110, 111,	98, 244,
11,	Stefan Dečanski	Stojan Petrović 300,
Slavoljub 324,	218, 339, 340, 341,	Stojan Protić 161,
Slavota Carmalak	Stefan Dušan Silni	Stojan Romanski
194,	106, 111, 334,	390, 391, 404, 435,
Slobodan Čače 5,	Stefan Lazarević 35,	478, 533,
Slobodan Golubović	110, 186,	Stojan Vujadinović
299, 422,	Stefan Nemanja 76,	208, 209,
Slobodan Milošević	120, 156, 334, 340,	Stojanović 311,
594,	Stefan Prvovenčani	Stojkan 323,
Slobodan Urošević	338, 340, 341,	Stojković 239,
214,	Stefan Stefanović	Strabon (Στράβων)
Slobodan Zečević	314,	88, 193,
444,	Stefan Stratimirović	Stracimir 122,
Spiridon Gopčević	23,	Strahinja Popović
161,	Stefanović 239,	311,
Srbovići 235,	Stelian Brezeanu 70,	Stratimirović 24,
Srbulovići 233,	Stepanović 258,	Suida 58, 59,
Srđan Kančević 11,	Stevan Dečanski, v.	Suidas 58, 84,
Srđan Verbić 175,	Stefan Dečanski	Sulejman 61,
422,	Stevan Kosovljanin	Sulejman II 116,
Srejić 257,	234,	

Svetislav	201, 202, 207, 213,	Tubero 205,
Bradavarević 179,	222, 230, 239, 240,	Turgenjev 23,
Svetlana	249, 250, 251, 268,	Turkulji-
Radovanović 559,	303, 315, 318, 331,	Damjanovići 234,
Svetozar	434, 435, 436,	Uješevci 239,
Georgijević 487,	442, 463, 470, 471,	Uroš 338, 339, 340,
Šarban 135,	521, 530, 532,	Ursu 323,
Šarban od Sturza	Tihomir Stanojević	V. Babeš (Vincențiu
185,	113, 126, 131, 132,	Babeș) 527,
Šerban 310,	154, 156, 190, 191,	V. Kralert (Wilfried
Šinkaj 424,	192, 194, 195, 196,	Krallert) 544, 545,
Škoprdra 323,	197, 200, 207, 209,	549,
Šojani 234,	212, 213, 225, 236,	V. Minorski
Šoldonji 220,	237, 463, 464, 465,	(Minorsky) 64,
Špiro Kulišić 202,	Tit Livije 193,	V. Tomašek
203,	Tito 260, 571,	(Wilhelm Tomaschek)
Šufflaj (Šufflay) 97,	Toader Skribon	28, 29, 67
T. Capidan 39,	Pestatis 194,	Vajan 488,
T. Petković 337,	Togojan 323,	Valej Paterkul
Tacit 179,	Toma Oraovac 161,	(Valleius Paterculus)
Tala 323,	Tomislav Mijović	88,
Tekelija 25,	442,	Valentin Frank fon
Teodor Skutariot 60,	Toporov 193,	Frankenštajn 18,
Teodosije II 90,	Töppelt 19,	Valsan 533,
Teofan 26,	Toša Iskruljev 179,	Vasa Bajić 288,
Teofilakt Simokata	Trailović 324,	Vasa Živković 228,
26,	Trailuca 323,	462,
Theodor Mommsen	Trajan 19, 20, 21,	Vasilie Diermanović
27,	22, 24, 28, 36, 39, 61,	407,
Thomasio Schiavo	72, 78, 79, 80, 87,	Vasilije II
204,	100, 177, 401,	Bugaroubica 52,
Tibor Živković 48,	Trajlivić 258,	Vasilije Monah 104,
93,	Trujelaš 323,	Vasiljević 258,
Tihomir R. Đorđević	Trujkan 323,	Vatatzes 66,
7, 129, 130, 134, 140,	Trujkić 258,	Velimir Piletić 289,
141, 142, 144, 146,	Trujko Mihajlović	Vesić 82, 267, 467,
148, 149, 152, 172,	310, 343,	468, 517,
179, 181, 187, 200,	Truronja 323,	Vića Mitrović 11,

Vidojko Đorđević	Vuk 199,	Бора Димитријевић
11,	Vuk Karadžić 518,	295,
Vidosava	Vuk Nedeljković	Гина Ружић-
Stojančević 138, 141,	341,	Трокић 295,
142, 146, 157, 158,	Vukoslav 77,	Димитрије
207, 267, 268, 324,	Vušonji 234,	Филиповић 295,
400, 529,	Zabeće 323,	Драгиша
Vidu 323,	Zagan 323,	Недељковић 295,
Vitalijan 73,	Zaviša Žurž 11,	Зарија Богдановић
Vlad Đeordesku	Zerkon 59,	295,
(Vlad Georgescu)	Zlatić 255,	Ј/анку/ лу Моана
477,	Zoran Cvijetinčanin	Симеоновић 442,
Vladan Đorđević	442,	Јанко Симеоновић
161,	Zoran Đinđić 594,	295,
Vladan Nikolić 10,	Zoran Janković 10,	Љубица
11, 545,	Zoran Janjetović	Патлићановић 295,
Vladimir Jakšić 525,	161, 177, 181, 182,	Љубиша лу Божа
Vladimir Karić 292,	Zoran Živanović	Кићи 450,
293, 523,	Žak 449, 450,	Миленко
Vladimir	Žarko Stojimirović	Станојовић 295,
Stojančević 249, 315,	278, 284,	Милорад
316,	Živa Milin 131,	Белићевић 295,
Vladislav 186,	Živan Vasiljević	Милош 394, 395,
Vladislav II 62,	294, 312,	Светозар
Vladislav Jagelonski	Živka Romelić 446,	Цукановић 295,
122, 124,	Živko 211, 307,	Таса Радуловић
Vladonji-Vladići	Živković 275, 463,	295,
235,	Živojin Stojimirović	Теодор Бећирић
Vladu I 186,	278,	295,
Vladijonji 233,	Žujović 182,	
Vlahović 157, 194,	Žurka 323,	
465, 466,	Žurka Almašan 157,	
Vlašковић 240,		
Vodā 20,	* * *	
Vojislav Subotić		
390,	Александар	
Vučić 394,	Станковић 295,	
Vujica Sremac 130,		

REGISTAR ETNONIMA

Βλάχων τῆς	Aromuni 30, 39,	Bošnjaci 7, 272,
Ἑλλάδος 101,	156, 191, 211, 212,	356, 599, 603,
Βλάχων γένος 100,	299, 401, 406,	Braničevski Vlasi
105,	Aromuni (Cincari)	117, 510,
Βλάχος 158,	535,	Bugari 19, 20, 22,
Bουλγάρων 95,	Aromuni (Vlasi)	23, 28, 38, 41, 47, 52,
Ουόλχαι 193,	554, 558,	55, 56, 60, 64, 65, 68,
Ούιολκαί 193,	Arumuni (Vlasi)	69, 73, 75, 76, 94, 95,
Σλαβον 95,	108,	107, 195, 238, 243,
Ῥωμᾶϊων 95,	Arumuni 20, 148,	254, 256, 263, 287,
	248, 480,	309, 344, 350, 403,
	Arvanitovlasi 191,	406, 524, 528, 529,
	Austrijanci 157, 452,	569, 581, 599, 600,
	581,	602,
Agareni 103,	Avari 20, 52, 90, 94,	Bukumiri 250,
Albanci 7, 33, 47,	Balachi 52, 66,	Bulgar-albanito-
48, 106, 107, 160,	Balaki 52,	blahos 243, 273,
162, 179, 243, 290,	Balakayê 65,	Bulgares 66,
356, 581, 599, 602,	Balaki-Walachi 65,	Bunjevci 427,
Albocensi 86,	Banatske Here 492,	Burgundi 481,
Allemands 66,	Banjani 250,	Buridensi 86,
Anarci 86,	Besi (Βέσοι) 28, 29,	Carani (Ῥαῖνι)
Arabljani	52, 53, 56, 72, 99,	132, 142, 143, 148,
(ῬΑΡΑΒΕΣ) 102,	100, 105,	158, 209, 234, 248,
Arapi 103,	Biefi 86,	258, 259, 391, 393,
Arbanasi 27, 41,	Bjelice 250,	402, 419, 422, 465,
178, 179, 180, 218,	Blachi 52, 55, 69,	Česi 167, 528, 529,
243, 406, 508, 509,	77, 95,	535, 581, 599,
Argentinci 452,	Blacti 63, 71,	Cetinski Vlasi 199,
Armani 401,	Blacus 69,	204,
Arnautaši 162, 182,	Blakumen 52, 70,	Ciagisi 86,
183, 184,	Blasii 69,	Čiči 130,
Arnauti 287, 535,	Blazi 52, 105, 106,	Cigani 265, 277,
	Bosanci 203, 309,	284,

Cincari (Aromuni)	Franci 53, 58, 481,	Itali 53, 58, 59,
535,	Francuzi 59, 63, 80,	Italiani 80, 385,
Cincari 529, 554,	460, 387, 535,	387, 460, 474, 535,
557,	Gabori 245,	581,
Cistoboci 86,	Galatai 53,	Italici 27,
Coralli 63,	Gali 27,	Italijani 24, 59, 63,
Crni Vlasi 70, 78,	Galorimljani 481,	79, 80,
Crnogorci 309, 391,	Galli 53, 59,	J. Sloveni 179,
555, 599, 601, 602,	Gepidi 20, 56, 91,	Jevreji 528, 581,
Crnorečani 125,	385, 475,	Jezeriti 42,
Cumani 63,	Germani 30, 53, 63,	Jugosloveni 162,
Čivuti 167,	85, 183, 193, 385,	222, 569, 581, 595,
Čutuklije 272,	Germani Langobardi	596, 598, 599, 601,
Dačani (Δακαί) 19,	475,	602, 603,
20, 21, 26, 27, 29, 52,	Geti 20, 26, 52, 53,	Južni Sloveni 35,
53, 56, 57, 58, 59, 60,	58, 59, 60, 61, 62, 63,	39, 42, 178, 180, 183,
61, 62, 70, 72, 79, 84,	63, 385, 475,	486, 488,
85, 86, 87, 99, 100,	Goranci 599,	Kapori 245,
105, 177, 385, 474,	Gornji Vlasi 203,	Kara Ūlāghi 52, 70,
475,	Goti 20, 22, 26, 27,	78,
Dačani (Rumuni)	53, 91, 107, 385, 475,	Karaševci (Srbi-
385,	Grci 64, 73, 75, 94,	Timočani) 241,
Dakorimljani 32,	273, 350, 518, 528,	Karaševci 131, 174,
Dakorumuni 28, 50,	529, 581,	190,
401, 557,	Hercegovci 272,	Karavlasi 70, 78,
Dalmatinci 199,	Heruli 91,	Kaucensi 86,
Donji Vlasi (Vlachi	Hispani 53,	Kelti 53, 63,
inferiores) 203, 272,	Hrvačani 199,	Kermesianci
Draksenići 245,	Hrvati 39, 199, 203,	(Κερμησιάνους,
Droguviti 41,	206, 207, 287, 309,	Κερμησιάνοι,
Dubrovčani 98, 110,	531, 534, 535, 569,	Κερμησιάνοι) 95,
111,	581, 599, 601, 602,	Kipceaki 66,
Đuraševski Vlasi 97,	603,	Korali 63,
Englezi 535,	Huni 20, 51, 59, 90,	Kosovci 219, 391,
Erdeljski Rumuni	91,	Kotensi 86,
423,	Iliri 27, 33, 250,	Krašovani 131,
Faršerioti 191, 299,	Istrorumuni 191,	Kričci 109,
Flamanci 452,	299,	

- Kriči 250,
 Kučajci 133,
 Kucovlasi 22,
 Kulize 244, 245,
 Kumani 52, 60, 63,
 66, 67, 68, 70, 74, 75,
 195,
 Kurepi 245,
 Latini 78, 87, 94,
 Langobardi 385,
 Latini 387,
 Longobardi 53,
 Lužani 250,
 Mađari 7, 27, 31, 66,
 108, 162, 182, 183,
 188, 287,
 Mađari Asimilanti
 162,
 Madžari 167, 528,
 529, 535, 581, 599,
 Makedonci 41, 309,
 555, 569, 581, 599,
 601, 602, 603,
 Makedonski Rumuni
 39,
 Makedorumuni 28,
 30, 50, 401,
 Malorusi 535,
 Mataruge 250,
 Mauri 59,
 Mavrovlasi 272,
 Meglenorumuni 191,
 299,
 Mezi 87,
 Milinzi 42,
 Misieni 60, 73,
 Mizijci 75, 103,
 Moesi 52, 53, 55,
 56, 59,
 Moldavci 272,
 Moldavos 19,
 Moldovlahi 52,
 Moravovardarci 391,
 Morlaci 205, 272,
 Morovlasi 34,
 Mugoši 250,
 Muslimani 356, 580,
 581, 599, 601, 602,
 Nemci 167, 188,
 452, 529, 535, 544,
 545, 581, 599,
 N-n-d-r 69,
 Norici 53,
 Numidani 27,
 Osmanlije 55, 517,
 Ostrogoti 89,
 Paioni 52,
 Pannoni 52,
 Parćani 85,
 Pečenezi
 (Πατζινάκαι) 102,
 Pečenezi 52, 58, 59,
 60, 62, 68, 72, 100,
 102, 103, 104, 105,
 106, 195,
 Pečenezi Mogleni
 105,
 Peoni 62,
 Piefigi 86,
 Poljaci 528, 535,
 581,
 Porečani 221, 222,
 223,
 Potulatensi 86,
 Povlašenjaci 162,
 182, 183, 184,
 Prendavensi 86,
 Pribrežni Dačani
 473,
 Protoalbanici 45, 46,
 Protobugari 91,
 Protorumuni 45, 46,
 Raci 427,
 Rašani 130,
 Rasciani 130,
 Ratacensi 86,
 Retoromani 85,
 Rhaeti 53,
 Rhomajoni 299,
 Rimljani 7, 17, 18,
 19, 20, 21, 22, 23, 24,
 25, 32, 42, 53, 55, 60,
 61, 69, 78, 79, 80, 81,
 84, 87, 88, 95, 105,
 130, 193, 198, 297,
 401, 472, 473, 474,
 480,
 Rinhini 41,
 Ripenses Daci 473,
 Romani 19, 20, 24,
 26, 28, 30, 33, 34, 35,
 52, 54, 63, 64, 65, 80,
 90, 93, 95, 98, 99,
 183, 191, 198, 203,
 205, 206,
 Romani 472, 475,
 476, 482, 486,
 Romani (Rimljani)
 460,
 Romani (Români)
 473,
 Romanians 632,

Romanians (Vlachs)	171, 172, 173, 175,	511, 512, 513, 514,
631, 632,	176, 178, 180, 181,	518, 522, 524, 525,
Români (Rumâni =	187, 188, 189, 191,	530, 532, 533, 534,
Rumuni) 198,	194, 195, 196, 197,	536, 540, 541, 543,
Români 174, 205,	199, 200, 202, 205,	546, 549, 550, 552,
206, 301,	207, 208, 210, 211,	553, 554, 555, 556,
Romanos 78, 472,	215, 216, 217, 218,	558, 559, 560, 563,
Romanjoni 299,	220, 221, 222, 224,	564, 565, 569, 570,
Romeji 26, 27, 62,	225, 226, 227, 228,	572, 573, 574, 577,
64, 73, 74, 75, 103,	229, 232, 237, 239,	578, 579, 580, 581,
195,	242, 243, 247, 249,	584, 586, 589, 590,
Römeri 130,	250, 252, 253, 254,	594, 597, 603, 604,
Romi 350, 356, 554,	255, 256, 258, 260,	610, 611, 612, 627,
559, 595, 596, 597,	262, 265, 268, 270,	628,
599, 602,	271, 273, 285, 286,	Rumuni 399, 441,
Romi Bajaši 422,	287, 289, 290, 292,	425, 453, 458, 463,
Romi – Cigani 581,	293, 294, 295, 296,	533,
Romunji 174,	299, 300, 301, 303,	Rumuni (Vlasi)
Roumains	304, 305, 307, 309,	Carani 229, 412,
(Valaques) 639, 640,	310, 311, 312, 313,	Rumuni (Vlasi
Rumänen	314, 315, 317, 318,	Ungurjani) 438, 439,
(Walachen) 635, 636,	319, 320, 321, 324,	Rumuni (Vlasi)
Rumîni 479, 559,	327, 328, 331, 332,	Ungurjani 229, 420,
Rumîni (Rumuni)	333, 339, 340, 345,	422,
479,	350, 351, 353, 354,	Rumuni 7, 13, 14,
Rumâni 13, 197,	355, 356, 357, 385,	15, 16, 17, 18, 19, 21,
Rumâni 308, 431,	386, 387, 3888, 389,	22, 23, 24, 26, 27, 28,
441, 459, 475, 559,	390, 391, 393, 399,	29, 30, 31, 32, 33, 34,
Rumâni timočeŋi 13,	400, 401, 402, 403,	35, 36, 37, 38, 39, 40,
Rumili 299,	405, 406, 409, 418,	41, 42, 43, 45, 46, 47,
Ruminji 299,	421, 423, 424, 426,	48, 49, 50, 51, 55, 60,
Rumuni (Vlasi) 108,	427, 428, 435, 441,	62, 63, 64, 66, 67, 68,
124, 126, 127, 128,	446, 449, 450, 454,	70, 71, 72, 77, 78, 79,
132, 135, 133, 136,	457, 459, 460, 461,	80, 81, 83, 106, 108,
139, 141, 143, 144,	462, 463, 464, 466,	123, 124, 126, 129,
145, 149, 150, 151,	467, 468, 469, 472,	137, 138, 142, 143,
156, 158, 162, 163,	474, 475, 476, 477,	144, 146, 147, 148,
164, 165, 168, 170,	479, 487, 489, 507,	149, 151, 156, 158,

158, 159, 160, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 187, 190, 191, 192, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 206, 209, 211, 212, 218, 220, 222, 225, 229, 230, 232, 238, 249, 250, 251, 255, 256, 260, 262, 263, 264, 267, 272, 287, 290, 291, 295, 301, 306, 308, 332, 345, 346, 348, 350, 351, 353, 385, 386, 387, 389, 391, 399, 400, 406, 409, 410, 423, 424, 429, 430, 431, 432, 435, 439, 441, 443, 444, 452, 453, 459, 461, 463, 464, 469, 470, 471, 475, 476, 478, 480, 485, 486, 487, 492, 495, 496, 521, 525, 527, 528, 529, 530, 532, 535, 541, 550, 552, 554, 557, 558, 559, 564, 572, 580, 581, 586, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 5 ⁹ , 610, 619, 620, 621,	Rumuni (Rumâni) 525, Rumuni Timočani 409, Rumuni Ungurjani 306, Rumunji 400, Rusi 69, 195, 535, 581, 599, Rusini 535, 581, 599, Ruteni 30, 535, Sagudati 41, Saldensi 86, Sarmati 64, 385, 475, Sasi 23, 27, 31, Sârbi 644, Sclaueni 130, Sclaui 69, Sensi 86, Serb-albanito- bulgaro-blahos 243, 273, Sermani 54, 55, 96, 98, Sermisiani (Σερμησιανοί) 52, 53, 54, 55, 98, 95, 97, 106, Serviani 130, Sibinjski Vlasi 390, Sirmiani 52, Skiti 52, 59, 60, 61, 67, Slavonci 199, Slovaci 30, 167, 581, 599, 601,	Slovinci 531, 534, 535, 581, 599, 601, Sloveni 20, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 64, 64, 66, 69, 81, 90, 91, 93, 94, 95, 163, 182, 183, 199, 203, 204, 230, 243, 250, 483, 487, 569, Smederevski Vlasi 510, Srbi (Σέρβοι) 7, 14, 15, 25, 30, 38, 41, 47, 54, 62, 72, 74, 75, 81, 82, 96, 100, 105, 107, 110, 111, 128, 129, 130, 132, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 144, 146, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 187, 189, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 236,

237, 238, 239, 240,	Srbi Sumrakovčani	113, 121, 125, 126,
241, 242, 243, 249,	231,	138, 140, 141, 154,
250, 251, 253, 254,	Srbi Timočani 131,	156, 166, 167, 170,
255, 256, 257, 258,	Srbi-Karaševci 158,	171, 173, 177, 193,
259, 260, 263, 265,	159,	194, 199, 202, 204,
267, 273, 274, 277,	Srbi-povlašenjaci	213, 220, 228, 233,
284, 285, 287, 290,	190,	248, 326, 396, 401,
292, 293, 294, 296,	Srbi-raja 115,	403, 472, 474, 515,
297, 302, 306, 307,	Srbi-Timočani 158,	517, 519, 535, 565,
308, 309, 310, 333,	159, 160, 174, 190,	581,
345, 350, 351, 352,	Srbijanci 590,	Turci Osmanlije 7,
354, 355, 387, 389,	Srbo-Vlasi	109, 155, 509,
400, 401, 403, 410,	(Srbovlasi) 227, 260,	Turomani 245,
411, 423, 427, 429,	261, 270, 271, 273,	Ugri 20, 22, 23, 30,
436, 438, 443, 444,	290, 307, 308, 310,	52, 54, 60, 62, 66, 68,
462, 464, 466, 468,	Sremci 54, 96, 98,	69, 95, 96, 105, 106,
469, 476, 482, 490,	Sremljani 55,	121, 195,
513, 514, 522, 524,	Sremski Vlasi 98,	Ukrajinci 581, 599,
525, 526, 527, 528,	Strimonci 41,	Ulahos 473,
529, 530, 531, 532,	Šiptari 569,	Ūlāghi 52, 78,
533, 534, 535, 543,	Šokci 427,	Ulahis 52,
549, 550, 552, 553,	Šopovi 35, 486,	Ulaki 52, 66,
555, 560, 564, 569,	Španci 452,	Ūlākūt 78,
570, 573, 574, 578,	Šumadinci 170, 221,	Ungaris 54,
581, 586, 590, 594,	222,	Ungrovlahi 52,
595, 596, 597, 598,	Tatari 22, 52, 195,	Ungurani 392,
599, 600, 601, 602,	Tetevenci 391, 529,	Ungureani 402,
603, 604, 605, 606,	540,	Ungureani
607, 608, 609, 610,	Teurisci 86,	(Ungurjani) 465,
619, 620, 621,	Timočani 7, 391,	Ungureni 402,
Srbi (Timočani) 222,	Timočki Rumuni	Ungurjani (Vlasi
540,	546, 549,	'Ugri) 123,
Srbi Graničari 17,	Tračani 20, 23, 27,	Ungurjani 132, 137,
Srbi Kosovci 162,	28, 29, 30, 48, 56,	139, 142, 143, 148,
Srbi Neresničani	250,	209, 248, 391, 392,
172,	Tribali 62,	393, 409, 419,
Srbi Ranovčani 172,	Turci 52, 62, 82, 98,	Uzi 52, 60, 63, 195,
	109, 110, 111, 112,	Vajuniti 41,

Valachi 79, 130,	Vlasi 'Ugri' 121,	255, 256, 257, 258,
205, 473,	Vlasi 'Ungurjani'	259, 260, 261, 262,
Valachos 19, 205,	('Ugri') 127,	263, 265, 266, 267,
Valahi 476,	Vlasi 7, 13, 14, 15,	268, 272, 273, 274,
Valonci 452,	16, 17, 18, 20, 21, 22,	277, 284, 292, 294,
Vallachi 52, 80, 473,	23, 24, 25, 26, 29, 30,	296, 297, 298, 299,
Vandali 20, 385,	31, 33, 34, 44, 45, 48,	300, 303, 304, 306,
475,	49, 51, 52, 54, 55, 56,	307, 308, 309, 310,
Velegeziti 41,	59, 60, 61, 62, 63, 64,	311, 312, 319, 331,
Verziti 41,	65, 66, 67, 68, 69, 70,	332, 333, 345, 348,
Vidinski Vlasi 117,	71, 72, 73, 74, 75, 76,	351, 352, 353, 355,
510,	77, 78, 79, 81, 82, 83,	356, 386, 387, 388,
Vizantinci 64, 67,	95, 96, 97, 99, 104,	390, 391, 394, 399,
155, 156,	105, 106, 107, 108,	400, 401, 403, 410,
Vlachi inferiores	109, 111, 112, 113,	411, 421, 422, 423,
203,	114, 115, 116, 117,	424, 426, 427, 428,
Vlachs 632,	118, 124, 129, 130,	429, 436, 441, 443,
Vlaci 204,	132, 133, 135, 137,	444, 447, 449, 450,
Vlahorinhini 194,	138, 139, 141, 143,	451, 452, 453, 455,
Vlaji 167, 174,	144, 145, 146, 147,	457, 458, 459, 462,
Vlasi (Aromuni)	151, 152, 155, 156,	463, 464, 466, 467,
119, 169, 219, 233,	157, 158, 165, 166,	468, 469, 470, 471,
246, 493, 510, 557,	168, 169, 170, 172,	473, 474, 475, 476,
Vlasi (Dakorumuni)	174, 175, 176, 177,	478, 479, 480, 487,
219, 493, 557,	179, 181, 182, 186,	507, 508, 509,
Vlasi (Rumâni) 477,	187, 189, 191, 192,	522, 524, 525, 526,
Vlasi (Rumuni) 110,	193, 194, 196, 197,	527, 529, 542, 551,
122, 169, 254, 510,	200, 203, 204, 205,	552, 553, 554, 555,
Vlasi Balkana 459,	207, 208, 209, 210,	556, 557, 558, 559,
Vlasi 'Carani' 121,	211, 213, 214, 215,	563, 564, 569, 570,
123, 127, 128, 386,	216, 217, 218, 218,	571, 572, 573, 577,
440, 540,	220, 221, 222, 224,	578, 579, 580, 581,
Vlasi 'Grci'	226, 227, 228, 229,	585, 589, 590, 594,
(Aromuni) 123,	231, 232, 234, 235,	595, 596, 597, 598,
Vlasi 'Grci' 119,	236, 237, 238, 239,	599, 600, 601, 602,
121,	240, 241, 242, 243,	603, 604, 605, 606,
Vlasi 'Ugri'	244, 245, 246, 247,	607, 608, 609, 610,
(Ungurjani) 123, 128,	249, 252, 253, 254,	611, 619, 620, 621,

Vlasi Aromuni	Vlasi Ungurjani 386,
(Vlasi 'Grci') 121,	438, 551,
Vlasi Aromuni 120,	Vlasi-vojnuci 115,
178,	116, 154, 156, 511,
Vlasi Despotovine	Vlasi Vojkovci 111,
109,	Vlaški narod
Vlasi filurdžije 195,	(Βλάχων γένος) 96,
157,	99,
Vlasi Grci'	Volcae 193,
(Aromuni) 128,	Volkes 636,
Vlasi Helade 101,	Volochi 52,
Vlasi Košarna 111,	Volohi 52, 66,
Vlasi Podunavlja	Vulgari 472,
101, 102,	Walächen 130, 636,
Vlasi Ръsoderъci	637,
120,	Walachi 66,
Vlasi Radivoevci	Walati 52, 66, 77,
111,	Walchen 53,
Vlasi Ranovčani	Wallachen 130,
172,	Welschen 53,
Vlasi Rumuni 120,	Wolochi 23,
454	Zapadni Sloveni
Vlasi Sremljani 55,	487,
97, 98, 121,	Zytschy 131,
Vlasi starinci 108,	
Vlasi/Aromuni 106,	* * *
109, 119, 117, 120,	
Vlasi/Rumuni 109,	Ромъните 390,
110, 125, 126, 141,	435,
152, 232,	Румањ' 441,
Vlasi-Aromuni 101,	Румањи (Власи)
Vlasi-filurdžije 115,	441,
116, 117, 511,	Румањи (Влаши)
Vlasi-Rumuni 267,	295,
347,	Румуни 431,
Vlasi-Rumuni	
Podunavlja 101,	
Vlasi Srbije 477,	

SADRŽAJ

ODABRANA DELA O ISTORIJI VLAHA ISTOČNE SRBIJE U PET KNJIGA	1
OD POVLAŠENIH SRBA DO VLAŠKOG JEZIKA	3
POSVETA	5
PREDGOVOR	7
UVODNE NAPOMENE	13
Prostor i stanovništvo	13
Teme i vremenski raspon	13
Ciljevi i rezultati	15
Metodološki pristup	15
O POREKLU I POSTOJBINI RUMUNA (VLAHA)	17
Novovekovni i savremeni istoričari i filolozi o poreklu i postojbini Rumuna (Vlaha)	18
Postojbina Rumuna (Vlaha) nastala je na karpatsko-staroplaninskom arealu	51
<i>Sermisiani, Moesi, Dačani, Besi, Geti</i>	53
<i>Vlasi</i>	63
MIGRACIJE RUMUNA (VLAHA)	
UNUTAR KARPATSKO-BALKANSKOG PROSTORA	83
POVLAŠAVANJE SRBA ILI POSRBLJAVANJE RUMUNA (VLAHA) ISTOČNE SRBIJE	151
O povlašnim Srbima i drugim pitanjima	153
Pojedinačni primeri povlašavanja i posrbljavanja	208
<i>Povlašavanje</i>	208
<i>Porumunjavanje</i>	233
<i>Posrbljavanje i povlašavanje</i>	237
<i>Posrbljavanje</i>	242
Posrbljavanje i asimilacija Rumuna (Vlaha) putem vojske, administracije, škole i crkve	260
<i>Posrbljavanje i asimilacija putem vojske</i>	260
<i>Posrbljavanje i asimilacija putem administracije</i>	264
<i>Posrbljavanje i asimilacija putem školstva</i>	300
<i>Posrbljavanje i asimilacija putem Crkve</i>	313
FAKSIMILI DOKUMENATA	358

DA LI JE MATERNJI JEZIK RUMUNA (VLAHA)**ISTOCNE SRBIJE „VLASKI JEZIK“ 385**

Šta o govorima Rumuna (Vlaha) istočne Srbije
pišu srpski i inostrani istraživači 389

Neadekvatne ortografije rumunskih (vlaških)
govora istočne Srbije 423

Ortografije 429

Jugoslovenski etnolozi ne vladaju rumunskim
(vlaškim) govorima istočne Srbije 461

Uticaji rumunskih (vlaških) govora
na prizrensko-timočke i kosovsko-resavske govore 480

Uticaji rumunskih govora na prizrensko-timočke govore 481

Uticaji rumunskih govora na kosovsko-resavski govor 489

TABELE 494

O POPISIVANJU RUMUNA (VLAHA)**ISTOČNE SRBIJE 507**

Od prvih pomena do turskih popisnih deftera 507

Od turskih popisnih deftera do tzv. Najpergovog popisa 509

Od popisa harača Krajine i Ključa 1740/41.

do popisa 1839. godine 516

Popisi stanovništva 1846, 1850. i 1859. godine 525

Popis stanovništva 1866. godine 526

Popisi stanovništva od 1884. do 1910. godine 527

Popisi stanovništva 1921. i 1931. godine 534

Popisi stanovništva od 1948. do 2011. godine 550

Braničevski okrug 1948. 560

Pomoravski okrug 1948. 561

Borski okrug 1948. 562

Zaječarski okrug 1948. 563

Braničevski okrug 1953. 565

Pomoravski okrug 1953. 566

Borski okrug 1953. 567

Zaječarski okrug 1953. 568

Braničevski okrug 1961. 574

Pomoravski okrug 1961. 575

Borski okrug 1961. 576

Zaječarski okrug 1961. 577

Braničevski okrug 1971.	581
Pomoravski okrug 1971.	582
Borski okrug 1971.	583
Zaječarski okrug 1971.	584
Braničevski 1981.	586
Pomoravski okrug 1981.	587
Borski okrug 1981.	588
Zaječarski okrug 1981.	589
Braničevski okrug 1991.	590
Pomoravski okrug 1991.	591
Borski okrug 1991.	592
Zaječarski okrug 1991.	593
Braničevski okrug 2002.	594
Pomoravski okrug 2002.	597
Borski okrug 2002.	599
Zaječarski okrug 2002.	602
Braničevski okrug 2011.	604
Pomoravski okrug 2011.	606
Borski okrug 2011.	607
Zaječarski okrug 2011.	609
Tabelarni prikaz rumunskih (vlaških) naselja s popisanim stanovništvom rumunskog (vlaškog) porekla u Braničevskom okrugu 2011. godine	612
Tabelarni prikaz rumunskih (vlaških) naselja s popisanim stanovništvom rumunskog (vlaškog) porekla u Pomoravskom okrugu 2011. godine	614
Tabelarni prikaz rumunskih (vlaških) naselja s popisanim stanovništvom rumunskog (vlaškog) porekla u Borskom okrugu 2011. godine	616
Tabelarni prikaz rumunskih (vlaških) naselja s popisanim stanovništvom rumunskog (vlaškog) porekla u Zaječarskom okrugu 2011. godine	618
Veliki Jasenovac – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	621
Gradskovo – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	621
Halovo – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	621
Zlot – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	621
Podgorac – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	622

<i>Neresnica</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	622
<i>Ranovac</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	622
<i>Rudna Glava</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	622
<i>Laznica</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	622
<i>Isakovo</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	622
<i>Jasikovo</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	623
<i>Beljajka</i> – Rumuni 1921. i Rumuni i Vlasi 2011.	623
Draškićeva TABELA I	623
Draškićeva TABELA II	624
KAKVI SU IZGLEDI	627
THE OUTLOOK	631
WIE SIND DIE CHANCEN	635
QUELLES SONT LES PERSPECTIVES	639
CARE SUNT ȘANSELE	643
IZVORI I LITERATURA	647
PRILOZI	697
RECENZIJE	719
Recenzija dr Annemarie Sorescu-Marinković	719
Recenzija prof. dr Ljiljane Gavrilović	726
Recenzija prof. dr Čedomira Čupića	731
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA	735
REGISTAR LIČNIH IMENA	761
REGISTAR ETNONIMA	776
SADRŽAJ	785
CIP	789